

C. NIEBUHR'S

REIZE

NAAR

ARABIË.

EERSTE DEEL.

REIZE
NAAR
ARABIË
en andere omliggende landen,

van

CARSTEN NIEBUHR.

uit het Hoogduitsch vertaald.

I. DEEL.

Te AMSTERDAM by *S. J. BAALDE,*
Te UTRECHT by *J. VAN SCHOONHOVEN & COMP.*
MDCCLXXVI.

BERIGT

VAN DE

UITGEVERS DEZES WERKS.

NADIEN de Heer MICHAËLIS, in de voorréden voor zijne Vraagen, en de Heer NIEBUHR, voor zijne *Beschrijving van Arabië*, een volkomen verslag gedaan hebben van den oorsprong, voortgang en gevolgen der bekende Reize naar ARABIË; en in de voorreden, voor den Hoogduitschen Druk van dit eerste deel der *Reize*, veele zaaken herhaald worden, die reeds woordelijk onzen Landgenooten zijn médegedeeld in de Néderduitsche vertaling van de *Beschrijving van Arabië*, welk werk veelen bezitten; zijn wij te raade geworden, uit des Schrijvers voorréden, alleen dat geene voor te dragen, dat in de voornoemde werken niet voorkomt.

De Heer NIEBUHR merkt daarïn aan, „ dat de Bewoonders van het land-
„ schap *Yemen*, of het zuidelijke gedeelte van Arabië, welk de Europeërs
„ gemeenlijk het *Gelukkig Arabië* plégen te noemen, reeds in de aller-
„ oudste tijden een beschaafd, en, wégens hunnen handel met de Uit-
„ landers, een vermaard volk waren. Dit Land", zegt hij, „ is voor
„ de Geleerde thans ook nog een der merkwaerdigste in de waereld,
„ en verdiende van overlang, om meer dan éénе oorzaak, naauwkeuri-
„ ger gekend te worden. Men heeft de arabische Taal reeds met veel nut
„ tot verklaring van gewigtige plaatzen in den bijbel aangewend; maar
„ zij heeft, gelijk alle wijd verbreide taalen, veele verschillende taal-
„ uitspraaken, en de Yemensche tongval was den europischen Geleer-
„ den nog geheel onbekend. Arabië kon eenen Natuurkundigen veel
„ stof tot gewigtige ontdekkingen aan de hand géven, ook kon de Schrift-
„ uitlegger, door aantékening der thans gebruikelijke arabische naa-

* „ men

„ men van planten, ſteenen enz. ménigen bijbelſchen naam léren verklaren. Op dezelfde wijze kon de Aardrijkskunde bij eene Reis naar dit Land veel gewinnen. Wij hebben niet alleen oude arabiſche geſchied- en aardrijkskundige werken, om welker wille het zelfs nuttig konde zijn, de tégenwoordige geſteldheid van gelukkig Arabië te léren kennen; maar ook in den bijbel word van verſcheidene arabiſche ſtéden gewag gemaakt. Om deze en andere rédenen hebben de beminnaars der wétenſchappen voorlang gewenſcht, dat een gezelſchap van geleerden eene reis naar het gelukkig Arabië déde.

VERVOLGENS gaat de geleerde Schrijver over tot de herhaling van den oorſprong en voortgang dezer reize, zoo als dezelve in de voorréden van de *Beſchrijving van Arabië*, blad. 1, 2 en 3 der néderduitſche vertaling voorkomt: daar bijvoegende „ dat offchoon de dood al zijne reisgenooten binnen drie jaaren verſlonden heeft, de vrugten van den arbeid zijner vrienden gantſch niet gering te agten zijn: dat de Heer FORSKÄL tot op den dag zijner ziekte buitengemeen naarſtig was, en zeer veele en voortreflijke waarnémingen in de Natuurgeſchiedenis heeft nagelaten: dat de reis van Koppenhage, tot Káhira, en van Sués, naar den berg Sinaï, zeer breedvoerig door den Heer VAN HAVEN is beſchréven."

HIERÖP merkt de Heer NIEBUHR aan, „ dat de zulken, die de reisbeſchrijvingen ſlegts voor tijdverdrijf lézen, gemeenlijk hun grootſte vergenoegen vinden in verhaalen, hoe de reiziger de vreemde natiën in den omgang gevonden, welke moeiten hij uitgeſtaan heeft, enz. Hij zegt te bekennen „ dat zulks eene aangenaamere tijdſlijting is, dan eene drooge beſchrijving van de ligging der ſtéden, en wégen, die men doorreisd heeft, en dat hij gemaklijk meer van dergelijke behaaglijke merkwaerdigheden kon aangetékend hebben. Hij zou daarbij zoo veel moeite en gevaar niet gehad hebben, als bij het ontwerpen van zoo veele platte gronden van ſtéden en van de reiskaarten. Doch", zegt hij, „ indien ik het eerſte gedaan, en in dit iets verzuimd

„ had,

„ had, zou ik niet aan het oogmerk der reize beäntwoord hebben. Ik „ was te vréde", gaat hij voort, „ de Arabiers niet minder menſchlijk te „ vinden, dan andere beſchaafde volken, en ik heb in al de landen, „ die ik bezogt heb, aangenaame en onäangenaame dagen gehad, zo „ als elk reiziger het verwagten moet. Mij was hoofdzaaklijk de Aar- „ drijksbeſchrijving opgedragen, en in hoe verre ik hier in mijn' pligt be- „ tragt heb, laat ik aan het oordeel der geenen, die wéten wat 'er ver- „ eiſcht word, om, in een vreemd land, aardrijkskundige narigten te „ verzamelen, en welke kennis men te vooren van Arabië gehad heeft."

Aan het einde van dit deel heeft de Heer NIEBUHR nog médegedeeld de reizen van eenen Hollandſchen Renegaat, die in verſcheidene ſtreeken van Yemen geweest was, welken hij zelve geen gelégenheid heeft gehad te bezoeken. Ook heeft hij zijne aanmerkingen over het weeder daar bij gevoegd, voornémens zijnde, om zijne ſterrekundige waarnémingen, op de reize van Koppenhage, tot Bombaij, gedaan, voor het volgende deel te ſparen.

Eindelijk doet de voortreffelijke man verſlag van de ménigvuldige uittrekzels, die van zijn werk, de *Beſchrijving van Arabië*, in de buitenlandſche Journaalen gegéven zijn, hoe 'er eenigen met een gegrond oordeel over geſchréven, en anderen den bal deerlijk mis geſlagen hebben, waaröm hij ook zegt, „ dat zommigen al zo min onder het getal „ der kunſtrigteren te ſtellen zijn, als de *Seradsj*, van wien hij op „ bladz. 197 gewaagt, onder de Egiptiſche Regenten." Hij beklaagt zig wel inzonderheid over de Lemgoſche uittrekzel-maker, die hem veele zaaken geheel anders doet te berde brengen, dan hij ze inderdaad berigt heeft, en haalt daar van eenige voorbeelden aan. Die uittrekzel-maker heeft gezegd, dat volgens des Schrijvers berigten „ de bovenlugt in „ Arabië *in het algemeen* minder helder is dan in Europa. Dat de vrouw „ door de nabeſtaanden des mans als eene nalatenſchap *word* aange- „ merkt, die in geen vreemde handen komen mag. Dat de Phæniciſche

„ ſpraak *niet* door PTOLOMEUS is uitgeroeid, gelijk het naderhand der „ coptiſche gebeurd is. Dat de Korân waarſchijnlijk met *coptiſche* ſchrijf- „ tékens geſchréven is. Dat de ſlangen in Arabië *in 't gemeen* gevaarlijk „ zijn. Dat de Arabiers zig om huns geloofs wille *niet* voor de melaats- „ heid hoeden. Dat men na eenen ſterken *régen* eene grootere ménigte „ manna meent beſpeurd te hebben. Dat de vrugtbaarheid is van 1000 „ tot 10 voudig enz." Leeſt men daarëntégen het geen in de *Beſchrijving van Arabië*, bladz. 3, 67, 85, 90, 128, 129, 138 en 145 ſtaat, zo zal men van deze zaaken geheel andere berigten bekomen. Hier méde doet de keurige Schrijver zien, hoe nietig, of hoe nadélig zelfs, zulke kwaade uittrekzels van goede Boeken zijn. Indien men al zomtijds niet dermaate misleid word, als in het tégenwoordige geval, wanneer des Schrijvers uitdrukkingen geheel verdraaid worden, heeft men daarëntégen dikwils te verwagten, dat, uit eene partijdige eigenzinnigheid, het eene boek word opgevijzeld door eene vergieting van zaaken en verſiering van taal en ſtijl, en het ander boek kwalijk voorgedragen, met uitkipping van de minst merkwaardige dingen, die in hetzelve voorkomen: kan men dan eens eene zwakke plaats vinden, die word ter beoordéling van het geheele boek opgegéven. Daar nu de Heer NIEBUHR ter omverſtooting der gemelde ſlegte uitleggingen, zig op het getuigenis van den Heer MICHAËLIS zelve beroept, die in zijne orientaalſche en exegetiſche bibliotheek met zeer veel lof van de beäntwoording zijner vraagen ſpreekt, zeggende; dat de Heer NIEBUHR, na den dood zijner reisgenooten, veel boven zyn' pligt gedaan heeft; dunkt ons ook dat niemand met béter oordeel verſlag van dit werk, en van de *Beſchrijving van Arabië*, géven kan, dan de gemelden zeer kundige geleerde Heer MICHAËLIS; om welke réden wij zijne Beöordeeling, uit de orientaalſche en exegetiſche bibliotheek getrokken, agter zijn Hooggel. vraagen gevoegd hebben.

I N-

INHOUD

VAN HET

EERSTE DEEL.

PLAA-

P L A A T E N.

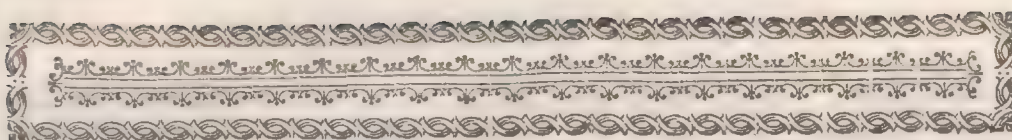

R E I-

REIS

VAN

KOPPENHAGE

TOT

CONSTANTINOPEL.

NADAT ons gezelſchap tot de reis naar gelukkig Arabië beſtemd zig te Koppenhage verzameld, en van den Koning bevel bekomen had met een oorlogſchip, dat naar de middelandſche zee moeſt ſtévenen, de reis tot *Iſmir* (Smirna) te doen, begaven wij ons den 4den Januarij des jaars 1761, aan boord van hetzelve. Wij zagen aanſtonds dat de reis voor ons zo veel mogelijk gemaklijk en aangenaam zou zijn. De bevelhebber van het ſchip, toen Kommandeur en thans Schout-bij-nagt de heer HEINRICH FISCHER, had twee kamers voor ons in gereedheid doen brengen, die, hoewel klein, egter zo ruim waren, als de plaats op het ſchip het toeliet. Des middags en des avonds ſpijsden wij in de kajuit, en de heer Kommandeur, névens al de andere Officiers bewézen ons gedurende de geheele reis zeer veel vriendſchap en beleefdheid. Wij moeſten nog twee dagen op de reede naar een' gunſtigen wind wagten, zodat wij niet eer dan den 7den Januarij het

an-

anker ligtten, zijnde de wind toen zuidlijk en dus goed, doch tévens zo ſtil, dat wij bezwaarlijk met hulp van den ſtroom tégen den avond de reede van *Helſingeur* bereikten. De volgende dagen was ons de wind ter voorzettinge onzer reize ten éénemaale tégen, en ſchoon wij den 14den Januarij met verſcheidene andere ſchépen onder zeil gingen, was deze ons voordélige wind nogthans van zulk een' korten duur, dat wij in plaats van denzelven den volgenden nagt een' zeer hévigen ſtorm hadden. Deze hield genoegzaam zonder tuſſchenpozen aan tot den 16den des voormiddags; gedurende welken tijd wij niet weinig in gevaar waren, wijl wij wégens de ſchier geſtadig zeer duiſtere lugt en den ſterken ſtroom, die in 't *Kattegat* dan zuid- dan noordwaard drijft, ten laatſten niet meer konden wéten waar wij waren. Den 16den des morgens vreesden wij naar onze rékening de zweedſche kuſt; doch des middags wanneer de zon doorbrak, en ons gelégenheid gaf onze poolshoogte te némen, zagen wij het eiland *Leſſoe* niet ver van ons ten weſten. Dewijl nu de tégenwind ſteeds aanhield, en de lugt weêr betrokken wierd, beſloot men den 17den naar Helſingeur terugtekéren. Hier zagen wij de meeſte ſchépen wéderöm, die met ons waren afgezeild, en van de overigen vermoedde men, dat zij in andere havens ingelopen of verönge-lukt moeſten zijn. Bij ons vertrek van Helſingeur hadden wij in de *Sond* met drie kanonſchooten gegroet, en dezen had men van de veſting *Cronenburg* met drie, en van Helſingburg met vier ſchooten beäntwoord. De Zweeden groeten altijd met een éven, zo als de Deenen met een onéven getal ſchooten. Doch bij onze terugkomſt wierd deze plegtigheid niet in agt genomen, en ook niet bij onze volgende vergeefſche pogingen; want de oorlogſchépen welken hier voorbij varen, groeten alléén als zij voor de eerſte maal onder zeil gaan, en als zij hunne gantſche reis afgelegd hebben.

Op al mijne reizen ter zee maakte ik niet alleen des middags, maar ook veeltijds des nagts mijn werk de poolshoogte van ons ſchip door middel van een' goeden octant van HADLEY te némen. Ofſchoon men nu van de waarnémingen ter zee, vooräl in den winter en in dit geweſt, alwaar de zon maar weinig, en dus niet zo merklijk rijſt, geen zo groote nauwkeurigheid verwagten kan als van die, welken met een' goeden quadrant te land gemaakt worden; zo zijn zij doch altoos zeer nuttig. De land- en zeekaarten zouden nog zeer veel verbéterd kunnen worden, indien men van de legging der voornaamſte plaatzen op éénе of twee minuuten na verzékerd was, en zo veel meen ik bij mijne waarnémingen,

gen der poolshoogte ter zee, zelden gefeild te hebben. Doch wijl het niet alleen van eene te groote uitgestrektheid, maar ook van geen nut zou zijn, al de sterrenkundige waarnémingen en berékeningen optegéven, die ik op zee gemaakt heb, zal ik voortaan alléén die aanmerken, welken ik gelégenheid gehad heb in de nabijheid van het land te maken, en van dezen was die van den 18den Januarij de eerste. Wij lagen dien dag op de reede van Helsingeur een weinig zuidlijker dan de stad. Hier vond ik de poolshoogte 55°. 57′. en de afwijking der compasnaalde 14 graaden ten westen.

Den 26sten Januarij gingen wij voor de tweedemaal met goeden wind van Helsingeur onder zeil. Den 27sten was het den gantschen dag zeer deizig, en wij zagen bij deze gelégenheid des middags naar het noorden een' dauw- of névelboog, die van een' régenboog niet scheen onderscheiden te zijn, dan alléén dat hij geheel wit en dus zonder kleuren was. Den volgenden dag, den 28sten 's middags, bevond ik na eene zeer nauwkeurige waarnéming onze poolshoogte 57°. 47′. en *Marstrand* was, de afwijking der compasnaalde, welke in dezen oord 14½ graad westlijk was, afgerékend, ten O. ½ N. Van de nauwkeurigheid dezer waarnémingen was ik verzékerd. Maar wanneer de plaats, welker poolshoogte men bepalen wil, niet nabij is, word er een zeer geöefend oog vereischt om derzelver afstand van het schip te bestemmen: en nademaal dit mijne eerste reis was, die ik ter zee deed, vernam ik telkens daar naar bij onze zeeöfficiers en stuurlieden, die daarïn béter ervaren waren. Dezen schatteden onze verwijdering van Marstrand op 3¼ duitsche mijlen. Dus is de vesting Marstrand op de poolshoogte van 57°. 49′. *Skagen* legt naar onze scheepsrékening op 57°. 38′. poolshoogte.

In het laatst van Januarij was ons de wind nog zo gunstig, dat wij het gevaarlijke Kattegat gelukkig passéren en de noordzee bereiken konden. Maar met het begin van Februarij 1761 wierd hij ons gestadig meer tégen, en zelfs den 2den den geheelen dag en den volgenden nagt zo stormägtig, dat wij geen vuur op het schip durfden te maken. Doch daaröver bekommerden wij ons zeer weinig, wijl men zig op zee aan dergelijke ongemakken onderwerpen moet. Wij betreurden alléén een' matroos, die in dezen storm van de raa in zee viel, en dien men wégens de duisternis van den nagt en de holle baaren niet had kunnen redden. De storm bedaarde naderhand wel, doch wij hadden den wind nog bij aanhoudendheid zodanig

danig tégen, dat wij meer terug gedréven wierden, dan wij vorderen konden. Den 5den kwam er een loots uit *Brackeſtäd*, en den 6den een tweede uit *Fleckeröe* aan boord. Maar nademaal de heer Kommandeur niet zonder noodzaak in eene haven wilde binnenlopen, en het ſchip nog niet in gevaar oordeelde te zijn, kon hij hunnen aangeboden dienſt niet aannémen. Doch den 8ſten hadden wij op nieuw een' zeer zwaaren ſtorm. Wij gaven een ſein, om een' loots aan boord te hebben, en zagen ook kort daaröp een klein vaartuig van land komen; doch, een veel héviger ſtorm met ſneeuw verzeld noodzaakte ons weêr zee te kiezen, en naderhand zagen wij het vaartuig niet meer. Den 9den hadden wij nog geſtadig ſtorm en tégenwind, zodat er op den middag, wanneer er noch hoop was van in eene haven van Noorwégen te kunnen binnenlopen, noch dat de ſtorm zig zou leggen, beſloten wierd wéderöm naar Helſingeur terug te kéren. De wind was ons hiertoe zo gunſtig, dat wij dezen weg, opwelken wij met veele moeite 14 dagen toegebragt hadden, nu in omtrent 30 uuren afleiden; want wij lieten reeds den 10den Febr. niet verre van de veſting Cronenburg het anker vallen.

DEN 12den Febr. bevond ik de poolshoogte van het ſchip, omtrent ¼ mijl ten zuiden van Cronenburg, 55°. 59′. Dus is de poolshoogte dezer veſtinge, welke ten noorden en digt bij de ſtad Helſingeur legt, 56°.

ONZE matroozen hadden door het ſlegt weeder zo veel geléden, dat er reeds eenigen geſtorven waren, en er nog bij de 30 ziek lagen. Vermids het nu niet raadzaam was in dit ſlegt jaargetij eenen verren togt met zo veele zieken te ondernémen, gaf de heer Kommandeur van dezen onzen toeſtand berigt naar Koppenhage. Hij ontvong daaröp aanſtonds bevel terug te komen. Doch de wind wendde zig intuſſchen naar 't Z. O. en Z., uit welken oord wij hem zédert lang gewenſcht hadden. Dewijl men ons nu met dezen wind te Koppenhage niet verwagtte, wierden met allen ſpoed varſche lévensmiddelen en andere matroozen naar Helſingeur gezonden, opdat het ſchip in zijne reis niet mogte verhinderd worden. Het ſcheen egter dat wij de ſpeelbal van den wind waren geworden; want voor dat wij nog het anker konden ligten draaide hij zig weêr naar het westen. Men meent opgemerkt te hebben, dat de wind in deze ſtreek ¾ van een jaar van de weſtzijde der middaglijn waait, en dit is niet onwaarſchijnlijk, wanneer men bedenkt hoe lang wij door zulke winden opgehouden wierden, eer wij onze reis konden vervorderen.

MIJ-

MIJNE vier reisgenooten hadden in den beginne veel moeten uitſtaan van de zeeziekte. Maar niemand van hun begeerde het ſchip te verlaten dan de heer VAN HAVEN, wiens natuur zig in 't geheel niet aan de zee kon gewennen. Wijl het oorlogſchip Marſeille moeſt aandoen, hield hij om verlof aan bij den Koning, om zijne reis van Koppenhage tot daartoe te land te doen, en dit verkrégen hebbende, verliet hij het ſchip den 17den Febr. Niemand van ons allen had minder réden zig over de zeereis te beklagen, dan ik; want nooit, zelfs niet bij den hévigſten ſtorm, heb ik iets van de eigenlijk zogenaamde zeeziekte beſpeurd. Voor het overige gaf ik mij ten vollen over aan de voorzienigheid des ALLERHOOGSTEN, en alzo ik op de bekwaamheid van onze zeeöfficiers en matroozen ſtaat kon maken, ging ik telkens bij ſtormweeder geruſt te bed, terwijl dezen bij wind, régen, en koude, voor de behoudenis van het ſchip moeſten waken.

DEN 19den Febr. tégen den avond verlieten wij voor de derdemaal de reede van Helſingeur, in de vaſte hoop, dat de voordélige wind voortaan beſtendig zou zijn. Maar nauwlijks waren wij voorbij Skagen gekomen, of de wind keerde weêr naar het weſten, en noodzaakte ons in het Kattegat terug te kéren. Den 22ſten des middags waren de *Kullen* of het voorgebergte *Kull*, $1\frac{1}{4}$ mijl van ons ten ooſten 6°. zuidlijk. De poolshoogte van ons ſchip was 56°. 20′. en dus de poolshoogte van dit voorgebergte 56°. 19′. Tégen den avond lagen wij voor Helſingeur ten anker.

WIJ hadden nu zédert ons vertrek uit Koppenhage reeds 450 duitſche mijlen gezeild, en egter op onze reis naar de middelandſche zee nog niet meer dan 5 mijlen kunnen vorderen. Een bewijs hoe weinig een zeeman in deze noordlijke geweſten, alwaar de winden niet zo beſtendig waijen als onder de keerkringen, den tijd vooräf bepalen kan, wanneer hij zijne reis zal kunnen afleggen, en met hoe veele gevaaren de zeereizen zomtijds verknogt zijn.

WIJ waren over onze derde terugkomſt niet weinig verdrietig; doch wij hadden wel dra réden ons gelukkig te agten, dat wij in eene haven waren; want er ontſtond aanſtonds den volgenden dag een zo verſchriklijke ſtorm, dat, hoewel wij nabij land waren, en hetzelve ons nog eenigzins voor den wind dekte, wij nogthans genoodzaakt waren raa en ſtengen te ſtrijken, opdat het ſchip zo weinig mogelijk aan den wind mogt bloot geſteld zijn. De wind ſloeg de golven met zulk een geweld tégen het ſchip, dat wij deszelfs bewéging tot hiertoe nauwlijks in de noordzee ſterker ondervonden hadden, en wij waren reeds voornémens

mens een derde anker uittewerpen, doordien wij vreesden dat de twee op welken wij lagen niet genoegzaam zouden zijn om het ſchip te houden. De ſtorm uit den weſten duurde naderhand nog tot den 5den Maart, doch nam allengs af.

WIJL ik bemerkte, dat onze rékening naar 't logboek ons bij onze uitreis verder noordlijk en bij onze terugkomſt verder zuidlijk bragt dan wij wézenlijk waren, onderzogt ik de loglijn, en bevond dat deze niet alleen een weinig te kort, maar dat ook het halve minuutglas maar 29 ſeconden liep. Ik dagt hierïn een gebrek te vinden: maar onze ſtuurlieden maken de loglijn met voordagt een weinig te kort, omdat zij door het gebruik welhaaſt uitrekt. Schoon men dezelve telkens nameet of nieuwen neemt, worden zij doch te veel gebruikt, dan dat zij niet zomtijds meer dan de behoorlijke lengte zouden krijgen, en dus de feil die men van te vooren, door dat dezelven te kort zijn, begaan heeft, niet eenigermaate weer vergoed zou worden. Wijl de lijn, voornaamlijk bij eene ſterke vaart van het ſchip, op het gegéven téken niet zo op ééns kan opgehouden worden, laat men om die réden het halve minuutglas ook geen 30 ſeconden lopen. Deze dadelijke verbéteringen kunnen dus, voornaamlijk in de volle zee en bij gunſtigen wind, haare nuttigheid hebben. De feil, die men daardoor begaat, maakt den zeeman oplettend wanneer hij eene gevaarlijke plaats in zijne koers vreeſt, of wanneer het ſchip door een' verborgen ſtroom of op eenige andere wijze ongemerkt voortgeſleept word. Maar in zulk een nauw vaarwater als het Kattegat, en met zo veele tégenwinden als wij daar hadden, kunnen zij ook tot gevaarlijke gevolgen gelégenheid géven, omdat men alsdan de feil altijd aan den ſterken en zeer veranderlijken ſtroom pleegt toeteſchrijven. Hoe zeer men zig egter bemoeit al de tot dusverre in boeken voorgeſchréven régelen der ſtuurmanskunſt in agt te némen, ontmoet men nogthans in de dadelijke oefening ter zee zo veele zwarigheden, dat men bij veel tégenwind nooit van de plaats des ſchips ten vollen verzékerd kan zijn. Het is altijd bij geluk wanneer de ſcheepsrékeningen nauwkeurig uitkomen. Daaröm is het te wenſchen, dat men zig ter zee ſteeds meer bedienen moge van de ſterrenkundige waarnémingen, om deze berékening te verbéteren. De wijze van Profeſſor MAYER, om de lengte op zee door waarnémingen der maane te bepalen, is zonder twijfel de nauwkeurigſte. Deze is bij de Engelſchen zo bekend, dat ik te *Bombay* een' ſchipper en een' ſtuurman van twee bijzondere ſchépen der ooſtindiſche maatſchappijë aantrof,

die

die er zig met het grootste nut van bedienden. Ik maakte zelve op deze zeereis verscheidene van deze waarnémingen, welken ik van Marseille den Professor MAYER toezond, en deze was er niet alleen zo wel over voldaan, dat hij op zijn sterfbed beval dezelven als een bewijs van de nuttigheid zijner maantafels naar Engeland te zenden, maar de Engelschen hebbenze ook aanstonds met de verbéterde tafels van den heer MAYER doen drukken (*).

DEN 10den Maart 1761 verlieten wij voor de 4de maal de reede bij Helsingeur. Des middags was het voorgebergte Kull omtrent 2¼ mijlen van ons tusschen Z. ten O. en Z. Z. O. De poolshoogte van het schip was 56°. 27′ en dus de poolshoogte der Kullen volgens deze waarnéming 56°. 18′. Den 12den waren wij op de poolshoogte van 57°. 58′. omtrent 40 duitsche mijlen ten westen een weinig noordlijk van Skagen, en hier bevonden wij de afwijking der compasnaalde 17°. westlijk. Het water wierd hoe langer hoe ziltiger, hoe meer wij der noordzee naderden. Mijn weegglas stond in varsch water op 325. Op de reede bij Koppenhage op 330. Bij Helsingeur op 331. Bij het voorgebergte Kull op 332. Bij Nesse op 333½, en thans, op deze hoogte, op 338. Dewijl de heer FORSKÄL een béter weegglas had, en over de ziltigheid des zeewaters nauwkeurige waarnémingen maakte, bemoeide ik er mij vervolgens niet méde. Hij onderzogt ook de oorzaak van het lichten des zeewaters, en naar ik geloof deed hij er op deze reis de ontdekking van. Hij viste allerleie kleine zeegedierten, en onder anderen ook veele soorten van *Medusa's* (zeekwallen), of zo als men ze in de deensche spraak noemt *Maneter*. Als hij daarvan eenigen, welken hij in een' emmer met zeewater bewaard had, in het duister uit het venster schuddede, was alles wat dit water raakte vol kleine vonken. Naderhand herhaalde hij verscheidene maalen zijne proeven, en wierd in zijne méning bevestigd dat het lichten van het zeewater voornaamlijk ontstaat van deze slijmige gedierten, waarvan de zee vol is.

ONDER de poolshoogte van 60°. 29′. en omtrent 8°. 43′. ten westen van den meridiaan van Parijs, vonden wij de afwijking der compasnaalde den 16den Maart 22°. 30′. Den 18den was zij op 60°. 24′. poolshoogte en omtrent 11°. 10′. ten westen van den meridiaan van Parijs, volgens onze waarnémingen 25°.

DE

(*) *Tabulæ motuum Solis & Lunæ, quibus accedit methodus longitudinum promota, auctore Tobia Mayer. Lond.* 1770. *p.* 126.

De gunſtige wind was tot dusverre voor ons meer ſtandhoudende dan op onze voorgaande vergeefſche reizen. Daar wij van te vooren op de hoogte van Neſſe genoodzaakt wierden weêr naar Helſingeur terugtekéren, krégen wij nu aldaar den 12den Maart eenen zo voordéligen ſtorm, dat wij zomtijds in één uur $2\frac{1}{2}$ mijlen vorderden. Van den 19den Maart egter tot het einde dezer maand hadden wij op nieuw tégenwind en zomtijds ſtorm uit den zuidweſten, waarbij twee matroozen uit den maſt op het dek wierden geworpen; doch maar één van hun brak een been, en de andere leed zo weinig ongemak, dat hij eenige dagen daarna zijn werk weêr kon hervatten. Anders waren wij in geen groot gevaar, wijl wij ons op een goed ſchip en in volle zee bevonden. Wij wierden de bewéging van het ſchip eerſt op het ſterkſte gewaar als de ſtorm op éénmaal ging leggen; want zo lang als de wind blaaſt, legt het ſchip alleen op eene zijde: maar wanneer de wind eensklaps ophoud, moet het ſchip de bewégingen van het water volgen, zo lang als de onſtuimige zee nog niet weêr bedaard is.

Nadat de lang aanhoudende tégenwinden ons tot op $63\frac{1}{2}$°. poolshoogte en dus niet ver van de ijslandſche kuſt gedréven hadden, krégen wij eindelijk den 31ſten Maart het ſchoonſte lente weeder, welk wij zouden hebben kunnen wenſchen. Alleenlijk was de wind geheel ſtil, en alzo konden wij nog niet vorderen. Wij bevonden toen op 61°. 18′. poolshoogte en omtrent 14°. 30′. weſtlijke lengte van Parijs, de afwijking der compasnaalde volgens 't middegetal uit verſcheidene waarnémingen 23°. 16′. weſtlijk. Wij hadden in deze noordlijke ſtreek zelden helder weeder, dus ook niet veel gelégenheid het noorderlicht te zien, daar het intégendeel te land onder deze poolshoogte zeer gemeen is. Den 3den April 1761 des avonds vertoonde zig wel een boog van verſcheidene kleuren, doch wij hadden niet lang het vermaak van dit aangenaam gezigt, wijl de uit den horizont opſtijgende wolken alles in een' oogenblik weêr overtogen. Den 5den April zag men bij een' tamelijken ſtorm boven aan onze maſten een klein licht, welk onze deenſche zeelieden *Vejr-Lys* plégen te noemen, dat egter van anderen ook wel *caſtor en pollux*, de *heilige Germanus*, of *le feu St. Elme* [Sint-Helmus-vuur] genoemd word (*). In de

(*) *Principis Radzivilli Jeroſolymitana peregrinatio p.* 227, 228. *Voyage du Sieur Paulus Lucas Vol. II. p.* 114. [Sahws Reiz. II. D. bl. 87.]

de oude tijden hield men deze vlammetjes voor verſchijningen van heiligen: doch zédert dat de electriciteit uitgevonden is, heeft menze béter léren kennen. De zuidweſte wind welke ons gedurende veele dagen verhinderd had ook zelfs ééne eenige mijl van onzen weg afteleggen, duurde nog tot héden. Maar den 6den wierd ons de wind op éénmaal zo voordélig, dat wij, in de 24 uuren, 39½ mijlen zeilen konden. Den volgenden dag maakten wij nog een' bét'ren vaart; want den 7den des middags was onze poolshoogte nog 57°. 36'. en den 8ſten was zij maar 54°. 49'. Den 16den bevond ik de miswijzing van 't compas 16°. 17'. op 42°. 37'. poolshoogte. Den 18ien April zagen wij de zogenaamde zeezwaluwen, insgelijks een' viſch, dien men noordkaper noemt. Onze officiers hielden beiden voor voorboden van een' ſtorm, en deze volgde indedaad nog des namiddags. In dezen ſtorm moeſten wij nog een' matroos, die van de raa in zee viel, op klaaren dag zien omkomen, zonder dat hem, wégens de woedende golven en de ſnelle vaart van het ſchip, de minſte hulp kon toegebragt worden.

Nadat wij nu in veele dagen in 't geheel geen land gezien hadden, ontdekten wij eindelijk den 21ſten April tégen den avond tot onze groote blijdſchap *Cap Vincent* naar 't zuiden ten ooſten op den afſtand van 5½ mijl. Al onze officiers, cadets en ſtuurlieden hadden den weg van het ſchip volgens het logboek berékend; doch geen rékening kwam nauwkeuriger uit, dan die van den heer Kommandeur, want deze feilde niet meer dan 44 minuuten, en dus niet eens ¾ van een' graad. Wijl hij de goedheid had mij een afſchrift te géven van zijne berékening, aan welke plaats het ſchip elke middag van den 11den Maart tot den 21ſten April geweeſt was, zal ik hetzelve hier invoegen, opdat een ieder, die de moeite némen wil onze ſtreek door de noordzee op eene kaart aftezetten, thans onzen weg nog zou kunnen bepalen. Ondertusſchen agt ik het onnodig eene kaart van deze onze zeereis te ontwerpen, en daardoor het aantal der plaaten nog te vermeerd'ren, ſchoon ik zelve deze vaart berékend en op de zeekaart afgétekend heb.

Berékening van de plaats van ons schip voor elken middag zédert den 11den Maart 1761 tot den 21sten April.

Maart	
11	Om 12 uuren des middags was *Schagens* vuurtoren in 't Z. W. $\frac{1}{4}$ Z. 7 minuuten of $1\frac{1}{2}$ mijl. *Schagen* legt op de kaart op 57°. 36'. noorderbreedte.

	gegifte breedte.	waargenomene breedte.	afwijking in 24 uuren.	afwijking van Schagen.	gebruikte variatie.	algemeene verbéterde koers.	Afftand.
♃ 12	57°. 52'.	57°. 59'.	2°. 41'.	2°. 41'.	$1\frac{1}{2}$ Str.	N. 84°. 20'. W.	$40\frac{1}{2}$ mijl.
♀ 13	59°. 34'.	--- ---	1°. 50'.	4°. 31'.	$1\frac{3}{4}$ Str.	N. 47°. 0'. W.	$36\frac{1}{2}$ mijl.
♄ 14	61°. 18'.	--- ---	0. 53'.	5°. 24'.	2 Str.	N. 27°. 0'. W.	29 mijl.

Den 11den Maart wierd het bestek uit de platte kaart in de wassende kaart over de spaansche zee gesteld. Hetzelve kwam op 61°. 18'. noorderbreedte en 16°. 8'. lengte.

Maart	gegifte breedte.	waargenomene breedte.	afwijking in 24 uuren.	gegifte lengte.	miswijz. van 't Compas.	algemeene verbéterde koers.	Afftand.
☉ 15	60°. 52'.	--- ---	111 mijl.	12° 19'.	2 Str.	Z. 77°. 0'. W.	29 mijl.
☽ 16	60°. 26'.	60°. 28'.	$84\frac{5}{10}$ mijl.	9° 27'.	2 Str.	Z. 78°. 40'. W.	$21\frac{3}{4}$ mijl.
♂ 17	60°. 26'.	--- ---	$50\frac{4}{10}$ mijl.	7° 46'.	$2\frac{1}{4}$ Str.	Z. 87°. 40'. W.	$12\frac{1}{2}$ mijl.
☿ 18	60°. 41'.	60°. 30'.	$18\frac{4}{10}$ mijl.	7° 8'.	$2\frac{1}{4}$ Str.	N. 52°. 30'. W.	6 mijl.
♃ 19	60°. 22'.	--- ---	$48\frac{1}{10}$ mijl.	5° 32'.	$2\frac{1}{4}$ Str.	Z. 80°. 0'. W.	$12\frac{1}{4}$ mijl.

Maart	gegifte breedte.	waargenomene breedte	afwijking van den meridiaan.	gegifte lengte.	miswijz. van 't Compas v. N. n. W	algemeene verbéterde koers.	Afftand.
♀ 20	60°. 34'.	60°. 33'.	$23\frac{4}{10}$ mijl.	4° 45'.	$2\frac{1}{4}$ Str.	N. 62°. 40'. W.	$6\frac{1}{2}$ mijl.
♄ 21	61°. 18'.	--- ---	$29\frac{6}{10}$ mijl.	3° 44'.	$2\frac{1}{4}$ Str.	N. 33°. 10'. W.	$13\frac{1}{4}$ mijl.
☉ 22	62°. 1'.	--- ---	$7\frac{3}{10}$ mijl.	3° 29'.	$2\frac{1}{4}$ Str.	N. 9°. 30'. W.	11 mijl.
☽ 23	61°. 48'.	--- ---	$46\frac{6}{10}$ mijl.	5° 8'.	$2\frac{1}{4}$ Str.	Z. 74°. 50'. O.	12 mijl.
♂ 24	60°. 58'.	60°. 51'.	29 mijl.	6° 8'.	$2\frac{1}{4}$ Str.	Z. 30°. 15'. O.	$14\frac{1}{4}$ mijl.

Maart

Maart	gegiste breedte.	waargenomene breedte.	afwijking van den meridiaan.	gegiste lengte.	miswijz. van 't Compas v.N.n.W	algemeene verbéterde koers.	Afstand.
☿ 25	61° 44'.	--- ---	$15\frac{4}{10}$ mijl.	5° 36'.	$2\frac{1}{4}$ Str.	N. 16° 0'. W.	$13\frac{3}{4}$ mijl.
♃ 26	62° 35'.	--- ---	$9\frac{2}{15}$ mijl.	5° 17'.	$2\frac{1}{4}$ Str.	N. 10° 20'. W.	13 mijl.
♀ 27	62° 18'.	62° 8'.	$7\frac{7}{15}$ mijl.	5° 33'.	$2\frac{1}{4}$ Str.	Z. 65° 0'. O.	$4\frac{1}{4}$ mijl.
♄ 28	62° 29'.	62° 26'.	$30\frac{2}{15}$ mijl.	4° 29'.	$2\frac{1}{4}$ Str.	N. 55° 0'. W.	$9\frac{1}{4}$ mijl.
☉ 29	62° 6'.	62° 3'.	$12\frac{4}{7}$ mijl.	4° 55'.	$2\frac{1}{4}$ Str.	Z. 32° 15'. O.	$5\frac{3}{4}$ mijl.
☽ 30	61° 49'.	61° 50'.	$4\frac{2}{15}$ mijl.	4° 46'.	$2\frac{1}{4}$ Str.	Z. 16° 20'. W.	$3\frac{1}{4}$ mijl.
♂ 31	61° 41'.	61° 39'.	$17\frac{6}{7}$ mijl.	4° 8'.	$2\frac{1}{4}$ Str.	Z. 27° 40'. W.	5 mijl.

April	gegiste breedte.	waargenomene breedte.	afwijking van den meridiaan.	gegiste lengte.	miswijz. van 't Compas v.N.n.W	algemeene verbéterde koers.	Afstand.
☿ 1	61° 10'	--- ---	$3\frac{9}{15}$ mijl.	4° 0	$2\frac{1}{4}$ Str.	Z. 8° 0' W.	$7\frac{1}{4}$ mijl.
♃ 2	60° 50'	61° 1'.	$77\frac{3}{15}$ mijl.	1° 21'	$2\frac{1}{4}$ Str.	Z. 75° 0' W.	20 mijl.
♀ 3	60° 14'	--- ---	2 mijl.	1° 17'	$2\frac{1}{4}$ Str.	Z. 3° 30' W.	$11\frac{3}{4}$ mijl.
♄ 4	60° 36'	--- ---	$74\frac{4}{15}$ mijl.	358° 49'	$2\frac{1}{4}$ Str.	N. 73° 0' W.	$19\frac{1}{4}$ mijl.
☉ 5	60° 9'	60° 5'.	$60\frac{5}{15}$ mijl.	0. 50'	$2\frac{1}{4}$ Str.	Z. 65° 30' O.	$16\frac{1}{4}$ mijl.
☽ 6	60° 21'	60° 12'	$7\frac{8}{10}$ mijl.	1° 6'	$2\frac{1}{4}$ Str.	N. 25° 30' O.	$4\frac{1}{2}$ mijl.
♂ 7	57° 35'	57° 38'	$22\frac{2}{10}$ mijl.	0° 23'	$2\frac{1}{4}$ Str.	Z. $\frac{3}{4}$° 0' W.	$39\frac{1}{2}$ mijl.
☿ 8	54° 53'	54° 48'	$22\frac{1}{10}$ mijl.	359° 43'	$2\frac{1}{4}$ Str.	Z. 8° 0' W.	$41\frac{3}{4}$ mijl.
♃ 9	53° 18'	53° 24'	$4\frac{5}{15}$ mijl.	359° 51'	2 Str.	Z. 2° 30' O.	$23\frac{3}{4}$ mijl.
♀ 10	50° 44'	50° 53'	$14\frac{6}{15}$ mijl.	360° 15'	2 Str.	Z. 5° 0' O.	40 mijl.
♄ 11	49° 3'	49° 2'	$38\frac{3}{15}$ mijl.	1° 15'	2 Str.	Z. 19° 15' O.	$28\frac{1}{2}$ mijl.
☉ 12	47° 32'	47° 26'	$18\frac{1}{10}$ mijl.	0. 48'	$1\frac{3}{4}$ Str.	Z. 11° 30' W.	$23\frac{1}{2}$ mijl.
☽ 13	45° 25'	45° 27'	$10\frac{2}{10}$ mijl.	0. 33'	$1\frac{3}{4}$ Str.	Z. 4° 45' W.	$30\frac{1}{4}$ mijl.
♂ 14	43° 51'	43 48'	$45\frac{2}{15}$ mijl.	1° 37'	$1\frac{3}{4}$ Str.	Z. 25° 0' O.	26 mijl.
☿ 15	42° 52'	42° 53'	$18\frac{1}{10}$ mijl.	2° 2'	$1\frac{3}{4}$ Str.	Z. 18° 0' O.	$14\frac{3}{4}$ mijl.
♃ 16	42° 33°	42° 35'	$11\frac{1}{10}$ mijl.	2° 17'	$1\frac{1}{2}$ Str.	Z. 29° 30' O.	$5\frac{1}{2}$ mijl.
♀ 17	41° 55'	41° 54'	47 mijl.	3° 20'	$1\frac{1}{2}$ Str.	Z. 50° 0' O.	$15\frac{1}{2}$ mijl.
♄ 18	41° 17'	41° 16'	$31\frac{4}{10}$ mijl.	4° 2'	$1\frac{1}{2}$ Str.	Z. 40° 40' O.	$12\frac{1}{4}$ mijl.
☉ 19	40° 33'	40° 30'	$3\frac{8}{15}$ mijl.	4° 7'	$1\frac{1}{2}$ Str.	Z. 5° 0' O.	$10\frac{3}{4}$ mijl.
☽ 20	38° 46'	38° 45'	$4\frac{1}{10}$ mijl.	4° 1'	$1\frac{1}{2}$ Str.	Z. $\frac{1}{4}$° 0' W.	26 mijl.
♂ 21	37° 37'	37° 37'	$70\frac{6}{10}$ mijl.	5° 30'	$1\frac{1}{2}$ Str.	Z. 46° 0' O.	$24\frac{1}{2}$ mijl.
21-7^{b}.	37° 21'		$24\frac{1}{10}$ mijl.	6° 1'			

Ten

Ten zelfden tijde was Cap *Vincent* van ons, naar 't Z. ten O. 5 mijlen. De lengte van Cap Vincent is op de kaart 5°. 45′.

het onderfcheid is dus maar 0°. 44′.

ONZE reis op de middelandfche zee was voorts aangenaamer; want nadat wij den ftormägtigen en guuren winter in het Kattegat en in de noordzee doorgebragt hadden, kwamen wij in het fchoonfte jaargetij in deze aangenaame hémelftreek. Inplaats dat wij in den winter in de noordlijke geweften niet dan treurige of in het geheel geen bergen van verre gezien hadden, wierd hier het oog met de bekoorlijkfte uitzigten op gebergten, of naar de europifche of naar de afrikaanfche kuft, en zomtijds naar beiden tévens, verluftigd. Doch gelijk de ftormwinden in de noordzee ons dikwils onäangenaam geweeft waren, zo wierden wij ook zomtijds in de middelandfche zee over het fchoone weeder, naamlijk de windftilte, zeer verdrietig, voornaamlijk dewijl ons water om te drinken haaft niet meer te gebruiken was, en onze zeeöfficiers dit voor geen genoegzaame beweegöorzaak hielden om eene haven te zoeken. Van de ftraat van *Gibraltar* af zagen wij niet veel merkwaerdigs, welk verdienen zou in eene reisbefchrijving aangemerkt te worden. Alleenlijk tékende de heer BAURENFEIND verfcheidene gezigten, en onder anderen ook die van *Gibraltar* en *Ceuta*, welken op de I tafel verbeeld zijn. Eindelijk lagen wij den 14den Maij 1761 bij St. *Euftace* 1½ mijl ten weften van *Marfeille* op anker, en vonden hier fpaanfche, hollandfche, zweedfche en maltéfche oorlogfchépen. De haven van Marfeille lag vol koopvaardijfchépen, zo wel franfchen, die zig ter oorzaake van den oorlog met Engeland fchier in 't geheel niet meer in zee durfden te wagen, als van andere onzijdige natiën, die toen den handel der Franfchen op de Levant en Barbarijë voerden, ten minften hunne fchépen daartoe verhuurden. Hier lag ook een engelfch fregat, welk franfche krijgsgevangenen naar Marfeille overgebragt had. Wij voeren tégen den avond naar de ftad, en hadden het genoegen onzen reisgenoot den heer VAN HAVEN, welke het fchip den 17den Febr. te Helfingeur verlaten, en de reis herwaard te land door Duitfchland en Frankrijk gedaan had, weêr aantetreffen.

ONS verblijf te Marfeille was ons, vooräl na zulk eenen langen togt, zeer aangenaam. Wij verzuimden niet de boekwinkels te bezoeken, als mede de kabinet-

A

B

Bourjensend del.

C. Philips Jz. sculp.

A. *Gezigt der Europische Kust by* Gibraltar.
A. *Vûe de la Côte de l'Europe près de* Gibraltar.

B. *Gezigt der Afrikasche Kust by* Ceuta.
B. *Vûe de la Côte de l'Afrique près de* Ceuta.

Tab: II.

GEZIGT der Stad MARSEILLE. | VÛE de la Ville de MARSEILLE.

binetten der natuurlijke zeldzaamheden, zo wel der voornaame liefhebberen als dergeenen, welken allerhande zeegedierten verzamelen, en voor een' billijken prijs weêr aan anderen verkopen, ook diegeenen welken in dezen oord roode koraalen visſen en doen verwerken, maar bijzonder de beide beroemde Jeſuiten de heeren PEZENAS en LA GRANGE, welken hier een bekwaam *obſervatorium* met voortreflijke, ten deele engelſche, werktuigen hadden, en wij wierden allenthalven op het vriendlijkſte ontvangen. Het zou overtollig zijn, indien ik van den ſterken handel, die van hier op de Levant gedréven word, van de legging der ſtad, haare haven, haare veſtingwerken, van de ménigvuldige en aangenaame luſthoven enz. iets wilde aanmerken, wijl dit alles reeds omſtandiger beſchréven is, dan men het van mij zou kunnen verwagten. Doch vermids de heer BAURENFEIND nog voor ons vertrek het gezigt dezer ſtad te St. Euſtace aftékende, en het mij niet voorſtaat hetzelve ergens gezien te hebben, heb ik dit op de II tafel hierïn gevoegd.

Wij troffen hier ook drie deenſche koopvaardijſchépen aan, welken juiſt gereed lagen om met ons naar *Ismîr* te zeilen. Wij gingen in het laatſt van Maij aan boord, voornémens zijnde met de drie gemelde ſchépen van St. Euſtace te vertrekken. Doch ons kabeltouw brak, en de geheele dag verliep genoegzaam eer het anker weêr uit den grond kon opgehaald worden. Den volgenden dag hadden wij tégenwind, zodat wij eerſt den 3den Junij 1761 konden onder zeil gaan. Den 5den des namiddags ontdekten wij van verre vier ſchépen, en zagen wel haaſt aan derzelver vlaggen, dat het engelſchen waren. Wij hadden reeds buiten de ſtraat van Gibraltar een ſchip ontmoet van de vloot, waaröver de Zeevoogd SAUNDERS in dien tijd in de middelandſche zee het bevel voerde, en vermoedden aanſtonds, dat wij hier een groot gedeelte dezer vloot zouden aantreffen. Dewijl Deenmarke met Engeland in vréde was, had ons oorlogſchip wel geen vijändlijkheden te verwagten: doch daar onze koopvaardijſchépen uit eene franſche haven kwamen, en wij niet konden wéten, of de Engelſchen het niet in den zin mogten krijgen dezelven te willen doorzoeken, maakte onze Kommandeur toeſtel hen zulks te kunnen beletten. Onze drie koopvaarders moeſten zig digt bij ons houden. Het geſchut wierd klaar gemaakt, het klein geweer uitgedeeld, de bedden, zelfs die der officiers en pasſagiers, in het vinkennet gelegd, de ſpuiten op haare behoorlijke plaatzen gebragt, kortöm alles was tot een ge-

vegt in gereedheid. Tégen den avond hoorden wij een' kanonſchoot, en deze wierd ten eerſten door ons beäntwoord; alleen de windſtilte verhinderde de Engelſchen op dezen dag ons bijtekomen. Eindelijk bereikte ons één van de vier ſchépen des Vlootvoogds SAUNDERS na middennagt. Doch na eenige vraagen en antwoorden vervolgde ieder zijne reis. Den 7den des avonds wierd ons ſchip wéderöm tot het gevegt gereed gemaakt, vermids wij tien ſchépen van verre gewaar wierden: doch dezen verwijderden zig des nagts zonder dat wij verder iets van dezelven vernamen. Den 8ſten begeerde een Kapitein van een engelſch oorlogſchip, onze drie koopvaarders te doorzoeken. Wijl egter onze Kommandeur hem dit niet wilde vergunnen, en hij ons ten vollen gereed zag dezelven te verdédigen, verliet ons ook deze, hoewel naar het ſcheen, ongaern.

DEN 6den Junij dezes jaars hadden de Sterrenkundigen eene zeldzaame, en dienvolgens zeer merkwaerdige verſchijning, naamlijk de planeet *venus* vertoonde zig in haaren loop voor de zonne. Men had zig tot deze waarnéming niet alleen op de europiſche *obſervatoriën* gereed gemaakt, maar ook verſcheidene Sterrenkundigen waren ten dien einde naar afgelégene geweſten gezonden, ook had ik bevel dit verſchijnzel waartenémen, in welk geweſt ik mij ook zou mogen bevinden. Wijl ik nog niet verder gekomen was, zou mijne waarnéming maar van weinig nut geweeſt zijn, al was ik op dien tijd aan land geweeſt. Op zee kon dezelve met de vereiſchte nauwkeurigheid niet werkſtellig gemaakt worden; want, hoe gering ook de bewéging van het ſchip zijn mag, zo is ze doch altijd veel te aanmerklijk tot waarnémingen van dien aart. Naardien wij egter deze dagen ſchier geſtadig windſtilte hadden, maakte ik mij ook gereed dit zeldzaam verſchijnzel zo goed als mogelijk te beſchouwen, en ik zal mijne waarnéming hier bijvoegen, ſchoon ik verzékerd ben, dat de Geleerden er geen gebruik van kunnen maken, ten zij iemand de proef mogt willen némen, hoe veel ik gefeild hebbe. Den 6den Junij bij het opgaán der zonne was de planeet *venus* reeds voor de zonneſchijf, en wijl deze bij den uitgang van den eerſten rand der planeete met eene dikke wolk bedekt was, kon ik niets meer dan den uitgang van den laatſten rand zien. Aanſtonds na de waarnéming der planeete nam ik verſcheidene hoogten der zonne, en berékende, uit de poolshoogte den volgenden middag waargenomen en de ſtreek van 't ſchip, onze poolshoogte ten tijde der

waar-

waarnéminge en verder de verbétering van den uurwijzer. Deze waarnémingen gaven mij den schijnbaaren uitgang van den laatsten rand van *venus* uit de zonneschijf, op den waaren tijd van 9$^{\text{u.}}$ 3'. 53". onder de poolshoogte 40°. 6'. en een weinig ten oosten, doch niet ver van de middaglijn der stad Marseille.

Wij bereikten den 14^{den} Junij het eiland *Malta*, en gingen aldaar in de groote haven, genoegzaam in de stad, voor anker leggen; want de hoofdstad op dit eiland bestaat, gelijk men weet, uit verscheidene kleine stéden, welken gedeeltelijk door zeeboezems, die éven zo veele veilige havens zijn, besloten worden. De stad heeft van dezen kant een voortreflijk aanzien. De huizen, welken alhier naar de oostersche wijze van boven plat gebouwd zijn, leggen aan steile hoogten, en niet alleen zijn de huizen van gehouwen steenen, maar de uitgestrekte vestingwerken zijn ook van dezelfde stof gebouwd, of in rotzen uitgehouwen. De rots, waarüit het eiland bestaat, is egter van zulk een' weeken kalksteen, dat men ze haast met al zo weinig moeite kan beärbeiden als hout; en, wijl het den Orden aan geen geld en goede bouwkunstenaars ontbreekt, is het ook niet te verwonderen, dat men op dit eiland in 't algemeen veele pragtige kerken en paleizen vindt (*). De voornaamste kerk op Malta is de voortreflijke St. Johanneskerk. Deze word niet alleen door alle Grootmeesters rijklijk beschonken en met hunne fraije graftomben vercierd, maar men zeide mij ook, dat een gedeelte van den buit, welken de Orde maakt, aan dezelve vervalt. Door deze en andere inkomsten heeft men hier een' ongeloof lijken schat verzameld. Onder het ménigvuldig goud- en zilverwerk van groot gewigt, als beelden, lugters enz. ziet men hier eene lichtkroon met de ketting van zuiver goud die 500,000 maltésche daalders zou gekost hebben. Onder de rijkdommen, welken in de néven-kapellen be-

(*) In den maltéschen kalksteen vind men veele versteende schelpen en slakken, en de zo genaamde slangentongen, welken de Natuurkundigen voor vischtanden houden. Insgelijks de zo genaamde slangenöogen, welken de goudsméden alhier in ringen, of wel in zuiver gewerkte gouden kétens inzetten en zeer veel aan vreemdelingen verkopen. Deze slangentongen en oogen zouden een bewijs zijn, dat de Apostel PAULUS de vergiftige dieren van Malta verdréven hebbe. Misschien egter kunnen de slangen op dezen dorren rotsägtigen grond niet léven. Men vind ook zonder twijfel nog wel andere kleine eilanden, waar nooit een heilige geweest is, en op dewelken men desniettégenstaande geen slangen aantreft.

bewaard worden, vind men nog veel meer kostbaarheden. Onder anderen, zegtmen, is aldaar een gouden kruis van 24 pond zwaar, insgelijks een stuk van de wieg van CHRISTUS met eene ménigte van kostlijke gesteenten bezet. Met één woord, de rijkdommen der *Kaba* te Mékke komen, volgens de beschrijving, welke men mij daarvan gegéven heeft, met de schatten in deze kerk op verre na in geen vergelijking, en misschien overtreffenze nog de schatten bij het graf van MOHAMMED te Medîna. Ook is in deze stad een voortreflijk *Hospitaal*, waarïn alle zieken zonder onderscheid ontvangen en bezorgd, en, gelijk men mij zeide, zelfs uit zilveren schotels gespijsd worden. Dit laatste moet men denklijk alleen van zieke ridders en andere standspersoonen verstaan. Groote koornschuuren zijn geheel uit de rotzen gehouwen, en het water word door middel van eene in het begin der 17de eeuw gebouwde waterleiding van eene welle, die er wel drie mijlen ver af is, in de stad geleid. Het gantsche eiland Malta heeft niet meer dan 4¾ mijl in de lengte en 2¼ mijl in de breedte. Aan de zuidzijde is de oever steil, doch aan de noordzijde, waar dezelve vlakker is, en waar men ook eenige zeeboezems vind, zijn torens en schanssen aangelegd, om de landing van den vijänd te verhinderen. Dus is het gantsche eiland ééne vesting. De rots waarüit het bestaat, is maar met weinig aarde bedekt; desniettégenstaande is zij zeer vrugtbaar in allerhande voortreflijke vrugten, en wijl de inwoners veel vrijheid schijnen te hebben, is dit eiland ook zeer sterk bewoond.

In de haven van Malta zagen wij het turksch oorlogschip, waar méde de cristen slaven 1760 den 19den September van het eiland *Stanchio*, als de *Capután Pascha* met de voornaamste Turken aan land gegaan was, doorgingen. Deze slaven, die zig zelven in vrijheid gesteld hadden, hielden zig in de nabijheid van dit eiland op, tot dat de Maltézen, die aan het maakzel van het schip zagen dat het een turksch was, doch niet konden begrijpen hoe het zig zo nabij durfde te wagen, eindelijk tot hun zonden. De slaven aangeboden hebbende het schip met het geschut overtegéven, indien men hen den overigen buit onder malkanderen wilde laten délen, wierd het den 6den October deszelfden jaars binnen de haven gebragt. De verstandigsten onder de slaven waren met hun aandeel van den buit, welke men zegt zeer aanzienlijk geweest te zijn, naar hun vaderland gekeerd. Doch anderen bevonden zig nog op Malta en schénen hun best te doen om zig van alles zo dra mogelijk weêr te ontdoen, en zelfs hadden eenigen alles reeds door-

doorgebragt. Op dit ſchip waren in alles 83 ſtukken kanon en daarönder 66 metaalen. Zommigen waren keizerlijken, anderen venétiäanſchen, en de overigen van turkſchen arbeid. Het ſchip was op de turkſche wijze, en zeer zwaar gebouwd. Bij den maſt was eene kleine gallerij, waar de officiers plégen te zitten, en aan beide zijden in het midden van het ſchip waren nog andere zulke plaatzen om te zitten; want op de ſchépen zijn de Turken alzo min liefhebbers van wandelen als op het land. De wagtersgang was zeer ſmal. Tuſſchen de benéden-en boven-kajuit konden omtrent tien ſtukken kanon ſtaan, waarvan er eenigen agterüit konden geſteld worden. Deze plaats diende des nagts tot een verblijf voor de ſlaven. De Orde, of gelijk men hier zegt, de *Religie*, deed dit ſchip verbéteren en naar de europiſche wijze inrigten. Niet lang daarna egter hoorden wij in Egipte, dat Frankrijk het gekogt, en den Sultân tot een geſchenk terug gezonden had.

In het eerſt kwam dit den Franſchen in de Levant zelven haaſt ongelooflijk voor, wijl deze natie in dien tijd zo aan geld als aan ſchépen ſcheen gebrek te hebben, om den oorlog tégen Engeland voorttezetten; maar wégens den ſterken handel, dien de Franſchen in de Levant drijven, is het grootlijks hun belang, zig bij den Sultân op alle mogelijke wijze aangenaam te maken. De Orde is waarſchijnlijk ook niet meer zo ieverig in het uitroeijen der ongelovigen, en maakte daaröm miſſchien niet veele zwarigheden tégen de teruggave van het ſchip. Men vreesde ten minſten een ernſtig misnoegen van den Sultân, en om die réden wierden thans alle kleine kaſteelen aan den zeekant verbéterd en de inwoners van het eiland dagelijks in den wapenhandel geöefend. De Orde had behalven dit turkſch ſchip nog drie ooglogſchépen van 64, 62 en 60 ſtukken kanon, 4 galeijen en 2 halve galeijen. Elke galei heeft 3 kanonnen en 50 riemen, en op eene halve galei zijn 36 riemen en één kanon. De lieden, die aan de riemen geſloten zijn, zijn gedeeltelijk misdaders, en ten deele mohammedaanſche ſlaven uit Barbarijë en Turkijë.

Zédert het den Maltézen volgens het tractaat tuſſchen den Koning van Napels en den Sultân, niet meer geöorlofd is in den Archipel te komen, hoort men zelden dat zij turkſche ſchépen opbrengen. Ondertuſſchen vind men onder de Chriſt'nen zomtijds nog bijzondere perſoonen, dien het aan geen iever ontbreekt voor het Chriſten geloof te ſtrijden, wanneer zij geen bétere gelé-

genheid vinden kunnen om hun fortuin te maken. Want naar alle gedagten is de hoop van gewin bij hen grooter dan de iever voor het christendom. Als zij maar een schip uitgerust hebben, behoeven zij verder niets, gelijk men in de Levant verzékeren wilde, dan een pas of bevel van den Vorst van *Monaco* of eenen and'ren italiäanschen Prins, welken zomtijds zeer geneigd zijn om met de Mohammedaanen, die misschien nooit van hun gehoord, en nog veel minder hen met voordagt eenig leed gedaan hebben, op eene zo goedkoope wijze oorlog te voeren. Men zeide mij ook, dat alle christen kapers vrijheid hebben, de op de Turken veröverde schépen naar Malta optebrengen. Men kan het derhalven den Mohammedaanen niet kwalijk némen, indien zij hetzelfde van de Maltézen denken, hetgeen wij den Maroccaanen, Algerijnen, Tripolitaanen en dien van Tunis verwijten. Deze bewoners van Barbarijë léven doch ten minsten met verscheidene christen natiën in goede vriendschap; maar de maltésche ridders met geen ééne mohammedaansche.

De heer FORSKÄL en ik déden een bijreisje naar de *Salines* (zoutkeeten) omtrent 1¼ mijl van de stad. Deze zoutgroeven bestaan uit 16 vierkanten, elk van 100 voeten in de lengte en breedte, en zijn allen geplaveid. Dezelven worden jaarlijks tweemaal met zeewater gevuld, welk binnen ééne maand uitwaassemt en het zout op den bodem laat. Men verzékerde dat elke reis bij de 700 *Salm* verzameld, en dat elke *Salm* tégen 4 *Scudi* betaald wierd. Volgens deze rékening trekt de Grootmeester, wien deze inkomsten alléén toebehoren, jaarlijks bij de 5600 *Scudi* enkel van het zeewater. Bij deze vierkanten zijn er nog anderen, die egter niet geplaveid zijn, en uit dien hoofde een slegt zout uitléveren. Doch men gebruikt het tot het inzouten van visch en om de arbeiders daarméde te betalen. Op andere plaatzen ziet men de arme inwoners het zeewater op de klippen dragen, en als het uitgewaassemd is, het weinige daarvan nagelaten zout verzamelen. Bij de *Salines* toont men een klein gewelf aan de zee, omtrent zo groot dat het eenen boot bevatten kan, en hier zou de plaats zijn waar de Apostel PAULUS schipbreuk geléden had. Niet ver van hier is eene kapel omtrent 55 voeten lang en 45 voeten breed, welke ter eere van den Apostel gebouwd is. Boven de deur van deze kleine, en van verscheidene andere kerken op Malta leest men eene waarschouwing aan de misdaders, naamlijk: *Non gode l'immunita ecclesiasca.* Op een' anderen tijd gingen wij naar *St. Antoine*

en

en naar *Bousquet*, twee fraije luſthuizen van den Grootmeeſter met luſthoven en oranjerijën; bij welke laatſte plaats ook eene zeer aangenaame grot is. Niet ver van hier is *Citta Vecchia*, weleër de hoofdſtad van dit eiland, doch voor 't tégenwoordige niet ſterk meer bewoond. Het merkwaerdigſte in deze ſtad is eene zeer pragtige kerk, en onder dezelve eene kleine grot, waarïn de Apoſtel PAULUS, nadat hij op dit eiland ſchipbreuk geléden had, zig de eerſte drie maanden zou verborgen gehouden hebben. Het is eene kleine grot; ook ziet men er niets anders in dan eene beeldzuil van den Apoſtel, en rondöm dezelve een' grooten hoop kleine ſtukken ſteens van de rots, waarüit de grot gehouwen is. Deze ſteenen, zegt men, doen thans nog groote wonderen. Onder andere deugden zouden zij ook van die uitwerking zijn, dat diegeen, welke er een ſtuk van bij zig draagt, niets van eene ſlangenbeet zou te dugten hebben; en alzo er uit dien hoofde eene groote ménigte van dezelven aan de Roomſchcatholijken in alle waereldgeweſten verzonden word, zou de vermindering van dezen hoop in de grot telkens weêr door een wonderwerk vergoed worden. In deze kerk vertoont men ook nog het afbeeldzel van Graaf ROGER den *Noorman*, welke de Saracénen van Malta verdréven heeft. Niet ver van gemelde kerk is eene hoogte, op welke de Apoſtel PAULUS zou geprédikt hebben. Ter gedagteniſſe van deze gebeurdnis heeft men hier eene zuil opgeregt die denzelven prédikende verbeeld. Digt bij *Citta Vecchia* zijn veele *Catacomben* of onderaardſche woningen in de rots uitgehouwen. Verſcheidene gangen in dezelven zijn toegemuurd, om te verhoeden dat niemand daarïn verdole. Ondertusſchen ziet men hier behalven verſcheidene kleine vertrekken, ook nog een groot gewelf, waar veelligt eene vergaderplaats geweeſt is, en op eene andere plaats ſchijnt een kleine molen geſtaan te hebben. Tot welk een gebruik deze woningen in de rots ook mogen gehouwen zijn, dit is zéker, dat zij den ouden inwoneren, welken niet gewend waren in pragtige huizen te wonen, gedurende de groote hitte van een groot gemak moeten geweeſt zijn, en daarënboven hadden zij ook niet zeer voor eene plundering te vrézen. Men heeft op het eiland Malta nog een phénicisch opſchrift op eenen ſteen bewaard, doch dit heb ik zelve niet gezien. Men vind het ook reeds in een boek met den titel: *Saggi di disſertazioni academiche, publicamente lette nella nobile academia Etruſca della citta di Cortona in 4to Romæ* 1735 *Vol. III.* Sterrenkundige waarnémingen over de lengte

te en breedte van het eiland Malta vind men in het *journal des obſervations phyſiques, mathematiques & botaniques par le* R. P. FEUILLE. Ik kreeg wel afſchriften van eene grondtékening der ſtad, en van eene kaart van de eilanden Malta en Goſen, doch ik geloof dat menze reeds al zo goed in druk heeft, en wil daaröm het getal mijner plaaten daarméde niet vergroten.

DEN 20ſten Junij 1761, verlieten wij het eiland Malta, en zagen toen geen land weêr voor den 25ſten dezer maand. Onze poolshoogte was dezen laatſten middag 36°. 11′. het eiland *Sapienza* was ten noorden, naar de méning van onzen loots 7 mijlen van ons af. Gevolglijk legt dit eiland op 36°. 39′. poolshoogte. Den 26ſten bereikten wij den *Archipel.* Onze poolshoogte was naar eene nauwkeurige waarnéming der zonne in de middaglijn op dezen dag 36°. 10′. Den afſtand der nabijleggende eilanden wierd door onzen ſtuurman gegiſt, en hiernaar is de poolshoogte van het eiland *Serigotto* 35°. 52′. van het eiland *Ovo* 36°. 9′. en van *Cap St. Angelo* 36°. 26′. Al deze plaatzen leggen in de kaart van den Archipel door den heer D'ANVILLE met veel vlijt en geleerdheid vervaerdigd, en die in 1756 te Parijs uitgekomen is, veel noordlijker. Ik had wel gewenſcht mijne aardrijkskundige waarnémingen in deze ſtreek te hebben kunnen voortzetten. Mij overviel egter een zo hévige bloedgang, dat ik alle hoop verloor, Conſtantinopel, ik laat ſtaan Arabië, te zien. Ondertuſſchen had ik ſtof de godlijke voorzienigheid te danken, dat mij dit toeval nog op een' tijd overkwam, als ik niet gantſchlijk van hulp en gemak ontbloot was. Schoon ik veel uitteſtaan had van de hitte in dit jaargetij, bevond ik mij nog onder Europeërs, en genoot door de beſchikking van den heer Kommandeur alle hulp en gemak, die ik op een ſchip verwagten konde. Den 3den Julij 1761 kwamen wij met de drie ſchépen, welken met ons van Marſeille afgevaren waren, op de reede van *Isinîr* (Smirna). Hier gingen al mijne reisgenooten aan land, ik alléén had nauwlijks kragts genoeg mij zo veel op te begéven dat ik deze vermaarde koopſtad van verre uit het venſter van ons vertrek beſchouwen kon. Hieröp gingen wij den 10den weêr onder zeil, en kwamen den 13den tot aan het eiland *Tenedos*, alwaar wij nog eenige puinhoopen op het vaſte land zagen, welken men voor overblijfzels van *Troja* houd. Wij krégen hier bevel het oorlogſchip te verlaten, en onder het geleide van den Tolk, dien de heer VAN GÄHLER, toen buitengewoon Afgezant des Konings te Conſtantinopel, ons te gemoet gezonden

den had, naar de hoofdſtad van het turkſch gebied te komen. Ik durfde het niet te onderſtaan deze reis in een klein open vaartuig, waarïn dezelve anders veel ſchielijker had kunnen geſchieden, te aanvaarden; en wijl wij op Tenedos geen vaartuig met een verdek bekomen konden, moeſten wij eerſt een ander van de *Dardanellen* afwagten. Zodra dit aangekomen was, namen wij den 19den Julij affcheid van den heer Kommandeur en de overige officiers op het ſchip, in welker gezelſchap wij bij ſtorm en tégenwind wel ménig ongemaklijk, doch voor 't overige ook ménig genoeglijk uur doorgebragt hadden, om te gaan beproeven hoe men met Mohammedaanen reiſt. Terwijl wij bij Tenedos lagen, kwamen reeds verſcheidene Turken aan boord. Onder dezen bevond zig ook een voornaam heer van het vaſte land, die met zijn gevolg ſcheen gekomen te zijn, om den wijn van onzen Kommandeur te proeven. Hunne ſpraak, kléding en hunne geheele houding kwam ons zo vreemd voor, dat wij geen groote gedagten maakten van het genoegen dat wij in het Ooſten te wagten hadden. De wind was ons op onze reis van Tenedos tot Conſtantinopel ook in het geheel niet gunſtig, want wij kwamen niet voor den 30ſten Julij aan deze ſtad. Wij landden bij *Galata* aan, en wierden aanſtonds door den Tolk van hier vaar *Pera* bij den heer VAN GÄHLER geleid. Wijl deze miniſter de goedheid had ons allen in zijn huis te ontvangen, kwam mij deze gunſt boven het gantſche gezelſchap bijzonder daarïn te ſtade, dat ik voortaan alles bekwam, wat maar ter herſtellinge mijner gezondheid bevorderlijk zijn konde.

AANMERKINGEN TE CONSTANTINOPEL.

ER zijn reeds zo veele beſchrijvingen van Conſtantinopel, of, gelijk de Turken zeggen, *Conſtantinie*, *Stambûl*, *Islambûl*, dat ik, daar ik mij maar een' korten tijd in deze ſtad opgehouden heb, er niet veel nieuws en gewigtigs van zeggen kan. Bovendien had ik ditmaal geen gelégenheid veel te zien. Nauwlijks was ik van mijne krankheid weêr een weinig bekomen, of wij ſpoedden ons naar Egipte. Doch wijl ik dezen zétel des turkſchen Sultâns bij mijne terugreis wat nauwkeuriger heb léren kennen, zal ik hier, in hoop van het een

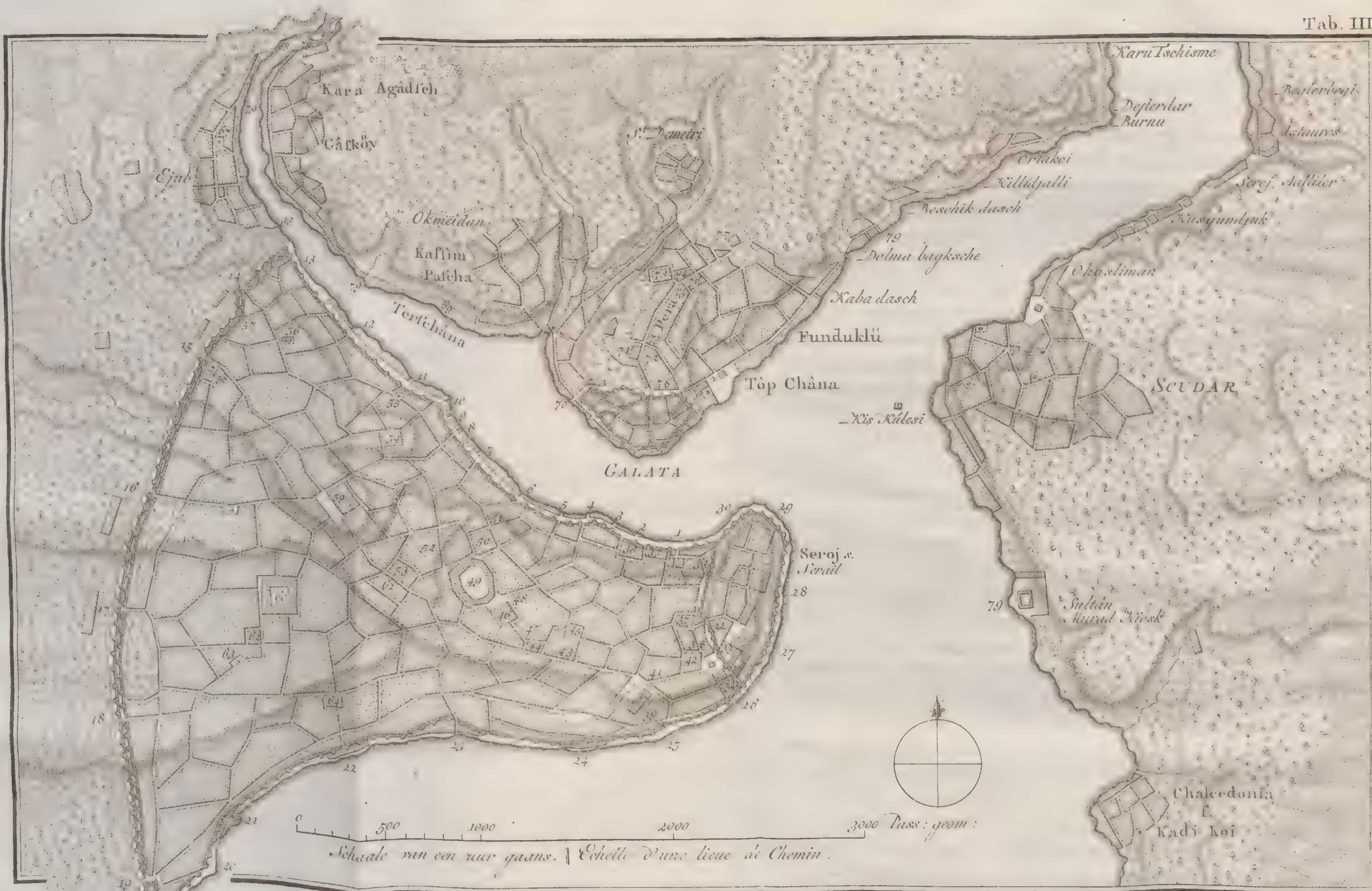
en ander te kunnen verhalen, welk niet ieder eenen bekend is, nog eenige aanmerkingen maken.

De ſtad Conſtantinopel is zéker zeer groot, maar wanneer men *Karaagâdſch*, *Galata*, *Pera*, *Dolma bagſche* enz. welken allen aan géne zijde der groote haven of liever des zeeboezems, insgelijks *Scudar* (Scutari) en *Kadi koj*, die aan de andere zijde der zee en dus in Aſië leggen, niet als voorſtéden, maar als bijzondere ſtéden en dorpen aanmerken wil, dan is de grootte van Conſtantinopel, met deszelfs voorſtad *Ejub* en de kwartieren, die buiten den ſtadsmuur aan het water leggen, der grootte van Londen en Parijs in het geheel niet gelijk te ſchatten. Van de bevolking der ooſterſche ſtéden kan men niets zékers ervaren, wijl het in deze landen nog niet gebruiklijk is lijſten van de geborenen en overlédenen te hebben. Het nauwkeurigſte, dat een reiziger in dezen opzigte doen kan, is, na de grootte van eene ſtad bepaald te hebben, agt te géven, of alles ook werklijk bewoond zij. En ik geloof, men zal gemeenlijk bevinden, dat ſtéden van gelijke grootte bij ons ſterker bevolkt zijn, dan in het Ooſten, alwaar de huizen in vergelijking met de europiſchen, gemeenlijk laag zijn, en alwaar men er zo zeer op gezet is om plaats agter de huizen te hebben. Die reizigers, welken de bevolking der ooſterſche ſtéden voor buitengemeen ſterk aanzien, maken miſſchien uit de ménigte der lieden in de marktſtraaten de bevolking der gantſche ſtad op. Doch men moet hierbij aanmerken, dat de Ooſterlingen niet gaern vreemden in dat huis brengen, waar hun huisgezin woont, en dat deze gewoonte de koop- en handwerkslieden, om zo te ſpréken, uit hunne huizen als verbannen heeft. Dezen werken allen in kleine opene winkels aan de marktſtraaten. Om die réden ziet men dikwils in eene gantſche ſtraat niet dan ſchrijnwerkers, in eene andere enkel ſméden, kammenmakers, goudſméden, juweliers, zijden ſtoffen- en lakenkopers enz. Van deze lieden komen er 's morgens duizenden naar Conſtantinopel, en gaan des avonds weêr terug naar hunne familiën, welken in afgelégene wijken, en zomtijds in de dorpen aan het kanaal naar de zwarte zee wonen. Dit groot aantal van menſchen, waarvan men er in Europa maar zeer weinigen op de ſtraaten zien zou, en de groote ménigte lieden van de beide ſexen welken anderzins, het zij wégens hunne bezigheden, het zij uit tijdverdrijf, de markſtraaten bezoeken, komt eenen vreemd'ling nog grooter voor, doordien de ſtraaten gemeenlijk nauw zijn. Als daarëntégen de reizigers ook

de

Tab. III.

Grondtekening der Steden Constantinopel, Galata en Scudar. | Plan des Villes de Constantinopel, de Galata & de Scudar.

de afgelégene kwartieren bezoeken, zullen zij aldaar veeltijds minder menſchen aantreffen dan in de ſtéden van Europa.

Onder de verſcheidene grondtékeningen, die ik van Conſtantinopel gezien heb, is die van den heer REBENS de beſte. Maar de ſchaal is naar mijne gedagte te klein daartoe, gevolglijk de ſtad grooter volgens zijne grondtékening, dan ik ze bevonden heb. De Wiskundigen zullen de wijze, volgens welke ik de ſtad geméten heb, juiſt niet voor geheel nauwkeurig houden; want ik heb mij ten dien einde enkel van een klein compas en van mijne ſchréden bediend. Wijl ik egter alle hoofdlijnen, naamlijk den omtrek der ſtad en veele ſtraaten zo wel in Conſtantinopel als in de voor- en nabijleggende ſtéden geméten heb, kan doch de miſtaſting zo groot niet zijn, genomen ik hadde zomtijds eenige ſchréden gefeild; ten minſten niet zo groot, als wanneer ik de grootte der ſtad enkel door van buiten gemétene hoeken had willen bepalen. In 't algemeen geloof ik, dat men van een' reiziger in het Ooſten geen nauwkeuriger métingen dan door middel van het compas en van ſchréden zal kunnen verlangen, vermids het er al zo gevaarlijk en moeilijk is, zonder verlof der overheid grondtékeningen van ſtéden te maken, als in Europa. Op eene grondtékening van eene ooſterſche ſtad zal men juiſt ook alle ſtraaten niet zoeken, maar alleen haare grootte, haare legging, en de legging der merkwaerdigſte plaatzen in dezelve. Dit zal men zo wel op mijne kaart van Conſtantinopel op de III tafel, als op alle andere tékeningen, welken ik van de ooſterſche ſtéden ontworpen heb, aantreffen, ſchoon de ſtraaten op deze grondtékening grootendeels naar willekeur aangeduid zijn, om de plaats aantevullen. De betékenis der talletteren op deze tafel is als volgt:

1) باغجه قپوسي *Bagkſche kápuſi.* 2) بالق بازار قپوسي *Balük baſár kápuſi.* 3) زندان قپوسي *Sindân kápuſi.* 4) اودون قپسي *Odün kápuſi.* 5) ايازمه قپوسي *Ajasma kápuſi.* 6) اون قپاني *Un kapân.* 7) جبالي قپوسي *Dsjäbali kápuſi.* 8) ايا قپوسي *Aja káp.ſi.* 9) يكي قپوسي *Jengi kápuſi.* 10) پدري قپوسي *Padri kápuſi.* 11) فنر قپوسي *Fenner kápuſi.* 12) بالاد قپوسي *Balâd kápuſi.* 13) عيوان سراي قپوسي *Aiwan ſeroj kápuſi.* 14) اكري قپو *Agri kapü.* 15) ادرنه قپوسي *Edrene kápuſi.* 16) طوب قپوسي *Tóp kápuſi.* 17) يكي قپو *Jengi kapü.* 18) سلوري قپوسي *Selewri kápuſi.* 19) يدي قله قپوسي *Jedi kule kápuſi.* 20)

20) نارلي قپو *Narlü kapü.* 21) سماطيه قپوسي *Samátia kápusi.* 22) داود پاشا قپوسي *Dauûd pascha kápusi.* 23) ينكي قپو *Jengi kapü.* 24) قوم قپو *Kûm kapü.* 25) چادلادي قپوسي *Tschadale kápusi.* 26) اخور قپوسي *Achór kápusi.* 27) *Balük hane kápusi.* 28) *Dägerman hane kápusi.* 29) *Tóp kapü.* 30) *Jalli kiost kapü.* 31) *Demír kapü.* 32) *Saûk tschisme kapü.* 33) *Baba humaim kapü.* 34) *Demîr kapü.* 35) *Wâlide Jamea.* 36) *Misr tscharschi.* 37) Het paleis des Wisîrs of de Porte. 38) De moské *St. Sophia.* 39) De kleine *St. Sophia.* 40) *Sultân Achmed jámasi* en de *Atmeidân* of *Hippodróm.* 41) Een huis waar wilde dieren gehouden worden. 42) Het tuighuis. 43) De zogenaamde verbrande zuil. 44) *Ali pascha jámasi.* 45) *Osmanîe jámasi.* 46) *Sultân Bajazet jámasi.* 47) *Wisîr chane.* 48) *Bezestän*, of gewelfde markstraaten en winkels der kooplieden. 49) Het zogenaamde oude Seroj. 50) *Solimanîe jámasi.* 51) Paleis van den Aga der Janitschaaren. 52) De waterleiding. 53) *Schah zade jámasi.* 54) *Sultân Selîm jámasi.* 55) De grieksche patriärchale kerk. 56) *Fättîe jámasi.* 57) Puinhoopen van CONSTANTIJNS paleis. 58) *Eddrene kapü jámasi.* 59) *Sultân Mohámmed jámasi.* 60) *Et meidân*, of de wijk der Janitschaaren. 61) Andere wijken der Janitschaaren. 62) Het tolhuis. 63) *Ali pascha jámasi.* 64) *Dauûd pascha jámasi.* 63) De zogenaamde zéven torens. 66) *Defterdâr skéllesi.* 67) De moské *Ejûb.* 68) Het varsch water. 69) *Banio*, de plaats alwaar de slaven bewaard worden. 70) ميت اسكلهسي *Med skéllesi.* 71) Woning van den deenschen Gezant. 72) Woning van den zweedschen Gezant. 73) Woning van den engelschen Afgezant. 74) Woning van den pruissischen Gezant. 75) Woning van de napelsche, russische, hollandsche, venetiäansche, fransche en keizerlijke Afgezanten. 76) *Itsch oglán seroj*, een paleis waar een taamlijk aantal Pages worden opgevoed. 77) Waterhouder van de waterleiding van *Sultân* MAHHMUD. 78) كوچك قولله قپوسي *Kutsjük kule kápusi*, en بيوك قولله قپوسي *Bujük kule kápusi.* Behalven deze twee zijn te Galata nog 10 andere poorten, als: طوب خانه قپوسي *Tóp chåne kápusi.* كيرج قپوسي *Kiredsch kápusi*, اكري قپو *Agri kapü*, موم خانه قپوسي *Mûm chåne kápusi*, قورشونلي مخزن *Kurschunlü magzen*, قره كوي قپوسي *Kara koi kápusi*, بالق بازار قپوسي *Balük basâr kápusi*, اسكي ياغ قپان *Eski jag kapán*, كوركجي قپوسي *Kurkschi kápusi* en ازاب قپوسي *Asab kápusi.* 79) Lusthuizen van den *Sultân.* L L L / L L L L / L L L Tékens van de begraafplaatzen.

HET

Het *Seroj* des Sultâns legt onder de poolshoogte van 41° 1′ want *Pera* heeft naar mijne waarnéming 41°. 2′. 26″. De gedaante der ſtad Conſtantinopel is een driehoek, waarvan de zijden noch regt noch éven lang zijn, en de omtrek derzelve is, volgens mijne rékening, niet boven de 13000 dubbelde ſchréden, ſchoon zij in de meeſte reisbeſchrijvingen veel grooter opgegéven is. Zij is wel met een' muur omgéven, doch die zeer weinig ter verdédiginge zou dienen. De Turken verlaten zig ook meeſt op de vier kleine kaſteelen aan het kanaal naar den Archipel, en op vier anderen aan het kanaal naar de zwarte zee, ſchoon ze allen van zeer weinig belang zijn. Buiten den ſtadsmuur, aan de haven, of den zeeboezem, is, van de voorſtad *Ejûb* af tot aan het *Seroj* (*Serail* of woning van den Sultân) doorgaans ten minſten eene ſtraat, en op zommige plaatzen zijn zelfs meer andere huizen agter malkanderen. Veelen van deze huizen ſtaan nog gedeeltelijk over het water, en op zommige plaatzen word nog dagelijks aarde in de haven geworpen, om meer plaats tot bouwen aan te winnen, en tévens den ſtadsmuur nog onbruikbaarer te maken. Van het *Seroj* tot aan de 7 torens heeft men in de laatſte jaaren bij eenige poorten ook zeer veel aangevuld, en groote wijken gebouwd, doch op de meeſte plaatzen is de ſtadsmuur hier nog digt aan de zee. Aan de landzijde van de 7 torens tot aan de voorſtad *Ejûb* is een dubbelde muur en eene gragt. Den muur heeft men zédert den tijd der Grieken alleen verbéterd, en de gragt is ten deele gedempt. Het kaſteel, de 7 torens genoemd, is klein, en tot eene gevangnis, waartoe het thans gebruikt word, béter geſchikt dan tot verdédiging der ſtad. De ingang van de haven en het kanaal aan den kant van de zwarte zee is alléén wél verdédigd, naamlijk door de kanonnen bij het *Seroj*, bij *Tôp châne*, en op *Kis kûleſi*; doch dezen zouden de ſtad tégen eene vloot, welke van den anderen kant kwam, en eerſt de Dardanellen gepaſſeerd was, zeer weinig beſchermen. Het gedeelte van Conſtantinopel naar de haven en den zeekant is ſterk bewoond, en ſchijnt nog ſterker bebouwd te zijn dan het indedaad is, doordien de huizen tégen hoogten ſtaan, en dus van verre zig vertonen, als ofze digt aan malkanderen lagen. Naar de landzijde tuſſchen *Edrene kapü* en de 7 torens zijn egter ook veele groote luſthoven binnen den muur. Het *Seroj* des Sultâns, welk bijna eene halve mijl in den omtrek heeft, het zogenaamde oude *Seroj*, waar de vrouwen der overlédene Sultâns wonen, insgelijks de ménigvuldige groote moskeën, beſlaan eene groote

ruimte,

ruimte, en er worden van tijd tot tijd nog meer moskeën gebouwd. Ondertusfchen zal het aantal der inwoneren naar évenrédigheid der tempelen niet toenémen; hoewel men verzékert, dat Conftantinopel in de laatfte jaaren nog zeer fterk is bevolkt geworden, zodat zelfs de Sultân voor eenigen tijd nog genoodzaakt was, veele lieden weêr naar de provinciën te verzenden.

Deze ftad heeft, vooräl van den waterkant, zeer fraije uitzigten. Niet alleen Conftantinopel zelve, maar ook de nabijgelégene ftéden en dorpen leggen aan veele heuvels: boven op dezelven ziet men de pragtigfte moskeën, en tusfchen de huizen en paleizen zijn verfcheidene lufthoven en boomen. Maar uit deze fraije legging en heerlijke uitzigten moet men op de inwendige fchoonheid en aangenaamheid der ftad geen befluit maken. De ftraaten zijn ten deele zeer nauw en de algemeene wijze van bouwen is zeer flegt. De huizen zijn van zulk dun hout, dat het geraamte daarvan van verre wel naar eene vogelkooi gelijkt, ook zijn de wanden dikwils enkel van ongebakken tégelfteen. De paleizen en openbaare gebouwen zijn gedeeltelijk wel van fteenen en zeer duurzaam gebouwd; doch men ziet er op ftraat niets van dan de hooge muuren. Beiden, zo wel de paleizen, als de kleine huizen, hebben grootlijks hunne bezwaarlijkheden; want bij eene aardbéving is men in de gemetzelde huizen in gevaar van onder de puinhoopen begraven te worden, en in de houten huizen moet men in de vrees léven van in geval van brand door de vlammen verteerd te worden, en beide deze rampen zijn, gelijk men weet, in deze ftad niets zeldzaams. De haven te Conftantinopel is eene der fchoonfte in de gantfche waereld. Niet alleen datze groot is, en dat de fchépen overäl in dezelve met zékerheid ankeren kunnen, maar zij kunnen ook digt aan den wal leggen en laden. Wégens de welgelégenheid dezer ftad tusfchen de zwarte en witte zee (Archipel), en wegens de ménigvuldige bézigheden, welken de inwoners uit de voorftéden, of liever nabijleggende ftéden, in de hoofdftad te verrigten hebben, is hier de zee, om zo te fpréken, geftadig met fchépen en vaartuigen als bedekt.

Het *Seroj* van den Sultân legt op eene hoogte op den oofthoek der ftad, aan den ingang der haven regt voor het kanaal, dat naar de zwarte zee gaat, dat is, voor den *Bofporus*. Uit dien hoofde heeft het naar alle kanten een zeer aangenaam uitzigt, gelijk men uit deszelfs legging op de grondtékening gemaklijk afnémen kan. Het is door eenen hoogen muur van de ftad afgefcheiden; doch deze

kan

kan alleen in een' kleinen oproer den Sultân tégen zijne onderdaanen beſchermen, en zeer weinig ter verdédiginge der ſtad dienen. Nogthans leggen er op den hoek van hetzelve veele kanonnen aan het water, die den ingang van de haven, en van het kanaal, dat naar de zwarte zee loopt, verdédigen kunnen. Dit *Seroj* is van een' grooten omtrek en bevat veele luſthoven. De gebouwen, zo het ſchijnt, zijn allen met lood gedekt. Ik mogt niet verder in hetzelve komen, dan tot in den buitenſten voorhof, en hier zag ik niets merkwaerdigs, dan alleen de munt, welker gebouwen zeer ſlegt waren, en de paerdenſtallen. In de beſchrijvingen van Conſtantinopel leeſt men, dat de gewoonlijke uitdrukking bij de Europeërs: de *Porte* of de *ottomanſche Porte*, zijnen oorſprong hebbe van den ingang in dezen buitenſten voorhof; ik weet egter niet uit welke gronden men dit bewéren kan. De Turken noemen eene poort *Kapü*, en zo heet bij hen ook een paleis: maar te Conſtantinopel verſtaat men door het woord *Kapü* in 't bijzonder het paleis van den *Wisîr*. Men zeide mij, dat wanneer men het van het paleis des Sultâns gebruiken wilde, men om duidelijk te ſpréken, *Sultân Kápuſi* zeggen moeſt, zo als men het paleis van den Aga der Janitſchaaren *Aga Kápuſi* noemt. Nu is 't bekend, dat de Tolken der europiſche Gezanten ſchier dagelijks bij de *Porte*, naamlijk in het paleis van den Wisîr komen; want aldaar heeft de Tolk des Sultâns een vertrek, waar hij dagelijks op een' zékeren tijd zijn moet, om bij de hand te zijn, wanneer de Wisîr, of de Rêis effendi (Staatsminiſter) hem of eenen europiſchen Tolk begeert te ſpréken. Miſſchien hebben de Europeërs, welken het eerſt narigt van de *Porte*, of het gerigtshof des Wisîrs verkrégen, gemeend, dat men van het hof des Sultâns ſprak, en mogelijk heeft men dus door een misverſtand het hof van den Sultân der Ottomannen, de ottomanſche Porte genoemd. Ik ben in de turkſche ſpraak te weinig ervaren, dan dat ik bewéren zou, dat men kwalijk ſpreekt, wanneer men het turkſche hof de *Porte* noemt. Ik geloof ondertuſſchen niet, dat men het naar de buitenſte poort voor het hof des Sultâns alzo genoemd hebbe (*).

De voornaamſte moskeën, of zogenaamde moskeën der Sultâns zijn de volgenden: *St. Sophia*, een tempel door den Keizer JUSTINIANUS gebouwd, en door de

(*) [Zie SHAWS Reizen I D. bl. 352. aant. (z)].

de Turken in eene moské veranderd. Dewijl men aftékeningen hiervan in reisbeschrijvingen vind, kan men zig ligtlijk een denkbeeld van de bouwwijze van al de volgende moskeën maken; want deze oude grieksche kerk schijnt het origineel van alle groote turksche tempels te zijn. Verders vind men *Sultân Achmed*; *Wâlide*, eene moské door de moeder eens Sultâns gebouwd; *Sultân Osmân*; *Sultân Bâjazet*; *Sultân Soliman*; *Schah Zâde*, deze wierd gebouwd onder de regéring van Sultân SOLIMAN; *Sultân Selîm*; *Sultân Mohámmed*, van MOHÁMMED den II, die Constantinopel veröverde. Zij is 1766 door eene aardbéving geheel ingestort. *Edrene Kapü jámasi*, is door eene dogter van Sultân SOLIMAN opgebouwd, en wierd door de gemelde zwaare aardbéving zeer beschadigd. Geen van deze moskeën komt bij de *St. Sophia*, wat de bouwkunst betreft, in vergelijking, doch eenigen derzelven zijn veel grooter. Allen verstrekken zij hunnen stigteren tot eer, en zijn een groot cieraad voor de stad. De meesten zijn op de grootste hoogten der stad gebouwd, en haare verhévene koepels en torens (*Minaré*), waarvan er aan elke moské 4 of 6 staan, zijn met lood gedekt (*). Zij staan ook op groote vrije plaatzen, en zijn of met een' muur, of met gebouwen voor de bedienaars der moskeën, en voor arme lieden, omringd. Bij dezelven vind men schoolen, ook worden bij verscheidenen dagelijks aalmoessen, het zij aan geld of aan lévensmiddelen uitgedeeld. In eenigen leggen de stigters der moskeën begraven. Men vind derhalven tégenwoordig misschien weinige stéden in de waereld, die met zo veele pragtige graftomben van de familië haarer Regenten pronken kunnen als Constantinopel. Behalven dezen zijn er nog veele andere moskeën door Sultâns gebouwd, en met rijke inkomsten begiftigd, alleen vallen zij niet zo ligt in het oog als de bovengemelden. Te *Scudar* alléén zijn er vier, die allen door Sultanen weduwen, (indien men vrouwen die nooit getrouwd zijn geweest, dus noemen kan) gebouwd zijn. Schoon de Sultâns niet eerder verpligt zijn eene moské te bouwen, dan wanneer zij eene overwinning op de vijänden behaald en hun zo veel lands afgenomen hebben, dat de moské en de daartoe behorende dienaars daarvan kunnen onderhouden worden; heeft egter de thans regérende Sultân MÚSTAFA er reeds twee gestigt, te wéten de eene

te

(*) [Zie SHAWS Reizen I D. bl. 312.]

te *Scudar* op eene hoogte tégenöver het *Seroj* en *Pera*, en de andere te Conſtantinopel; doch deze laatſte is klein. De moské *Ejûb* is vermaard, wijl in dezelve iederen Sultân, bij het beklimmen van den throon, de ſabel aangegord word. Verders vind men te Conſtantinopel nog verſcheidene treflijke moskeën van Wiſîrs en andere vermogende heeren, als ook griekſche kerken, die men in moskeën veranderd heeft, en ſchier in elke wijk ziet men eene kleine moské. De groote *Châns* of openbaare herbergen, de *Bezeſtan* of gewelfde koopſtraaten en de voortreflijke baden zijn een groot cieraad en gemak van deze ſtad. Men vind hier huizen, alwaar altoos water om niet uitgedeeld word. Zulk een huis ſtaat voor de buiten-poort van het *Seroj*, en is bijzonder pragtig. Het is aan alle zijden open, de ijzeren traliën zijn verguld, en in het gebouw zijn lieden, die geſtadig vergulde koperen ſchaalen, welken aan kétens vaſtgemaakt zijn, met water gevuld houden.

De ſtad bekomt thans haar varſch water uit drie *Bents* of groote waterhouders, die omtrent drie duitſche mijlen ver van de ſtad afleggen. Zulk een *Bent* is in het klein, hetgeen de vermaarde waterhouder der Sabeërs bij *Mareb* in 't groot was; want het water, dat zig hier van de omleggende heuvels in een dal verzamelt, word ook door een' zwaaren muur tégengehouden, en van tijd tot tijd laat men hetzelve aflopen (*). Doch hetgeen de muuren voor deze *Bents* gekoſt hebben, is zeer gering, in vergelijking van hetgeen de Keizers te Conſtantinopel verders aangewend hebben, om hunne hoofdſtad met goed water te verzorgen. Vermids de grond in deze ſtreek zeer ongelijk is, moet men het water dan door heuvels, dan om dezelven heen leiden, en waar dalen zijn, heeft men zeer ſterke en hooge muuren opgetrokken, om het naar andere groote waterbakken in Conſtantinopel te brengen, en dit alles word op koſten van den Sultân onderhouden. Miſſchien denkt men dat de Turken deze groote ondernémingen den griekſchen Keizeren te danken hebben. Maar men heeft mij verzékerd, dat een dezer drie *Bents*, te wéten die welke noordwaard van het dorp *Burgás* legt, eerſt door den thans regérenden Sultân tot ſtand gebragt is, insgelijks dat de waterhouder bij *Bagkſche koj*, en de waterleiding van hier tot de dorpen aan het kanaal (*Bosporus*) en tot Galata, niet ouder

(*) Beſchrijving van Arabië, bladz. 263, en volg.

der zij, dan van Sultân MAHHMÛDS tijden. Een ander bewijs, dat de turksche Sultâns het welwézen hunner onderdaanen niet geheelijk verwaarlozen, is, dat de thans regérende MÚSTAFA langs de zijden van het Seroj en van het laatste kasteel op de zijde van Asiä tot aan de zwarte zee, op welke beide plaatzen de stroom sterk, en het voor de schippers zeer bezwaarlijk is, geplaveide wégen heeft doen aanleggen, opdat de schépen met meer gemaks zouden kunnen getrokken worden. Thans verwondert men zig, waaröm zulks niet reeds voor duizend jaaren gedaan is.

MEN weet reeds uit andere reisbeschrijvingen, dat men op de groote plaats bij de moské *Sultân Achmed* (den *At'meidân* of *Hippodrôm*) een' pronkkégel (*Obelisk*), eene hooge gemetzelde zuil, en eene driedubbelde, doch beschadigde slang ziet. De beelden op het voetstuk van den pronkkégel, en het grieksch opschrift, waarvan men maar een gedeelte meer ziet, doordien het overige met aarde bedekt is, vind men ook reeds in andere boeken. Maar niemand heeft tot hiertoe eene aftékening van de beeldschriften gelévërd, veelligt wijl niemand zig verstoutte dezelven op eene openbaare plaats midden in de stad, en zo nabij het *Seroj* aftetékenen. Ik zelve had gedurende mijn eerste verblijf te Constantinopel nog zulk een schroomägtig denkbeeld van de Mohammedaanen, dat ik het nauwlijks durfde te wagen dit stuk der oudheid maar met aandagt te beschouwen. Doch bij mijne terugkomst schreef ik al de beeldschriften af, welken men op dezen pronkkégel ziet, (tab. IV) zonder het minste te vrézen van meer dan honderd en vijftig Turken, die aanschouwers van dit werk waren. Van het gebouw, waarin wilde dieren gehouden worden, den *Et meidân*, het paleis van CONSTANTIJN, van de zogenaamde verbrande zuil en andere plaatzen, die door anderen reeds dikwerf beschréven zijn, zal het genoeg zijn derzelver legging op de grondtékening aangewézen te hebben. Men vind te Constantinopel ook nog groote onderaardsche woningen of kelders met veele zuilen, welken men duizend en éénе kolom noemt, en die thans door wévers bewoond worden, doch eertijds waterbakken schijnen geweest te zijn. Hier zag ik in eene afdéling 32 fraije marmeren zuilen van de corinthische orde; in eene andere afdéling vond ik eene ménigte zeer hooge en zo slegt geëvenrédigde zuilen, dat men schier twijfelen mogt, of zij wel van de hand eens griekschen bouwkunstenaars zijn, doch men kan ook haast niet denken dat zij een werk der Turken zijn. Ik heb ze bij A op de V tafel af-

afgebeeld. In den wand was eene toegemuurde deur, en men wilde verzékeren, gelijk men bij dergelijke oudheden gaern alles vergroot, dat men van hier tot Gallipoli onder den grond hebbe kunnen doorgaan.

Galata is niet alleen met een' muur omringd, maar men ziet binnen denzelven ook nog de overblijfzels van twee oude zwaare muuren, waardoor deze ſtad eertijds in drie wijken, of in zo veele bijzondere veſtingen verdeeld was. Zij legt aan eene ſteile hoogte regt tégenöver Conſtantinopel, en is zeer ſterk bevolkt. Hier wonen de meeſte europiſche kooplieden, en naar évenrédigheid met Conſtantinopel, ook meer ooſterſche Chriſt'nen dan in de hoofdſtad. Te Pera, welke als eene voorſtad van Galata kan aangemerkt worden, wonen de europiſche Gezanten, naamlijk: De Ambaſſadeurs van de hoven van Frankrijk en Engeland en van de Néderlanden, insgelijks de *Bailo* van Venétië (*). De deenſche, zweedſche, napelſche en pruisſiſche Afgezanten. De keizerlijke Internuntius en de rusſiſche Reſident. Van dezen had de eerſte pruisſiſche Afgezant kort voor onze aankomſt 1761 zijn eerſte openbaar gehoor bij den Sultân. De Afgezondenen van Raguſa, Algiers, Tunis en Tripolis wonen in Conſtantinopel, doch zij houden zig hier niet geſtadig op, en worden van de Turken al zo min voor uitlandſche Afgezanten aangemerkt, als de *Kapukiajâs* of gevolmagtigden der griekſche vorſten van Moldavië en Wallachijë. De vloot van den Sultân legt te *Ters châna* (bij het tuighuis), in eene linie digt aan den oever en fraai geſchilderd, doch voor 't overige in eenen ſlegten ſtaat. Te *Tôp châna* is een groot gebouw, waar het geſchut gegoten word, en digt daarbij eene pragtige moské. *Ejûb*, *Kara agâdſch*, *Gasköv*, *Kasſim Paſcha*, *Pera*, *St. Demetri*, *Tôp châna*, *Funduklü* en *Kabadáſch* zijn niet ſterk bebouwd. *Scudar* legt gedeeltelijk in een dal, en tégen en op heuvels. In deze ſtad zijn ook veele luſthoven, en buiten dezelve ongemeen groote begraafplaatzen, die met cypreſſen beplant zijn. *Kis kuli* of de zogenaamde *Leanders toren* ſtaat hier op eene kleine rots in 't water. *Ka-*

(*) De Venetiäanen hebben hunnen Afgezant te Conſtantinopel altoos *Bailo* genaamd. De eerſte europiſche Conſuls welken naar de Levant kwamen, wilden misſchien ook als afgezanten aangemerkt worden, en noemden zig éven dus; want de Arabiers (ten minſten die te Báſra) noemen eenen Conſul nog tegenwoordig *Baliôs*.

Kadi koj, of het oude *Chalcedonië*, is thans maar een groot dorp, en heeft niets merkwaerdigs dan eene griekfche kerk, waarïn het concilie gehouden wierd.

De Sultân heeft zeer veele lufthuizen, als te *Ejûb*, te *Kara agâdfch*, bij het tuighuis, dat van Sultân MAHHMUD te *Dolma bâ̧kfche*, en dat van Sultân MURAD tusfchen *Scudar* en *Kadi koj*. Behalven dezen leggen er nog meer aan het kanaal der zwarte zee. Doch de tégenwoordige Sultân bezoekt er fchier geen één van, uitgezonderd zomtijds dat te *Kara agâdfch* aan het zogenaamde varfch water leggende; want dit ftaat in eenen eenzamen, en om zo te fpréken treurenden oord, en ftemt daaröm het befte met de gemoedsgeftalte zijns meefters overëen. De andere lufthuizen vervallen. Eenigen heeft deze heer zelfs doen af bréken om de bouwftoffen tot moskeën en baden te gebruiken.

De Grieken hebben in de ftad Conftantinopel nog 23 en de Armeniers 3 kerken. Beide natiën hebben daarënboven kerken te Galata en in de voorftéden. Te Pera woont een geeftlijke, aan welken de Paus den titel van Aardsbisfchop gegéven heeft. De Roomscatholijken hebben, hier en te Galata anders ook nog Munniken van 6 verfcheidene orden, waarvan iedere eene kerk onder de befcherming van den eenen of anderen europifchen Gezant heeft. Ook hebben de engelfche en hollandfche Afgezanten, als méde de zweedfche Gezant, ieder eene kapel. De Jooden bezitten te Conftantinopel en in de ov'rige gemelde ftéden en dorpen eene ménigte fynagogen. De meeften zijn *Talmudiften*, de *Karaiten* hebben ondertusfchen ook eene fynagoge te *Gasköv*. Men zegt dat het geen vreemde mohammedaanfche of heidenfche fecte geöorlofd zij hier openbaare gebédenhuizen te bouwen, maar dat nogthans verfcheidenen hunne bijëenkomften houden, zonder dat de Regéring zig er veel aan laat gelégen zijn.

REIS VAN CONSTANTINOPEL TOT ALEXANDRIE.

Zodra ik van mijne ziekte weêr zo verre herfteld was, dat wij dagten onze reis te kunnen voortzetten, maakten wij ook aanftonds toeftel tot het vertrek van Conftantinopel naar Egipte. Wij hadden te Alexandrië nog wel op de

de europiſche wijze gekleed kunnen gaan, wijl de inwoners aldaar gewoon zijn Franken dat is Europeërs te zien. Doch te Káhira en in Arabië zou onze uit zo veele deelen beſtaande kléding, die van de eenvoudige ooſterſche dragt zo zeer verſcheiden is, ons niet alleen aan ménigvuldige laſtige vraagen, maar ook aan de beſpottinge van het gemeen blootgeſteld hebben, en voor ons zelven zou zij zeer ongemaklijk geweeſt zijn, wijl wij ons voortaan moeſten gewennen de ſtoelen en veele andere gemakken, welken men overäl in Europa aantreft, ten éénemaale te ontbéren. Wij déden ons dan reeds te Conſtantinopel de lange ooſterſche kléding vervaerdigen, en kogten ook keukengereedſchap en lévensmiddelen tot onze aanſtaande reis. De heer VAN GAHLER, in wiens paleis wij gedurende ons verblijf te Conſtantinopel zo veele beleefdheden genoten hadden, had ons een vrijgeleibrief van den Sultân, alsméde aanbevélings- en wiſſelbrieven naar Egipte bezorgd, en wij begaven ons den 8ſten September 1761 aan boord van een ſchip van *Dulcigno*, eene haven aan den adriätiſchen zeeboezem, niet verre van de republiek Raguſa. Wij hoopten aanſtonds den volgenden morgen onder zeil te gaan, doch wierden eensdeels door tégenwind, anderdeels ook doordien de ſchipper zijne volle lading nog niet had, opgehouden. Het ſchip lag reeds tamelijk ver buiten de haven, doch er wierden, voornaamlijk des nagts, nog veele waaren aan boord gebragt. Wij ligtten het anker niet voor den 11den September en de wind was ons nog zo weinig gunſtig, dat wij eerſt den 15den de Dardanellen (*Boghás hiſſar*) bereikten, en bij قلعه روم *Kûm kalla*, naamlijk bij het kasteel op de aſiätiſche zijde aanleggen konden. Al de ſchépen, die van Conſtantinopel komen, worden van de tolbedienden alhier doorzogt, of zij miſſchien ontvlugte ſlaven of waaren aan boord hebben, die op het tolhuis te Conſtantinopel niet aangegéven zijn. Tot dit werk wierd de geheele volgende dag vereiſcht, en dit was mij zeer aangenaam; want op de heenreis hadden wij ons hier maar een paar uuren opgehouden, en ik was in dien tijd nog zo zwak, dat ik niet eens aan land kon gaan. Thans bragt ik mijnen quadrant aanſtonds aan land, en had ook tijd dezen beroemden oord wat meer van nabij te beſchouwen.

De kaſteelen bij de Dardanellen zijn zo aanmerklijk niet als men veelligt denkt. Dat, welk op de aſiätiſche kuſt legt is enkel een klein vierkant van zeer zwaare muuren en met torens voorzien. De kanonnen, welken men hier ziet, zijn wel zeer zwaar, doch leggen allen op den blooten grond, of op balken. Diegeenen,

nen, welken ik wat nauwkeuriger bezigtigde, waren naar aanzien in langen tijd niet gebruikt. Eenigen waren met ſteenkogels geladen, en hadden veel zand en aarde op de lading. Het kanaal is bij de Dardanellen zo ſmal, dat de kogels den oever aan de overzijde bereiken kunnen; ook loopt het zo krom, dat men geen hoop heeft deszelfs geheele lengte met een' gunſtigen wind in éénen nagt door te zeilen. Daarënboven kunnen de Turken met weinig koſten batterijën aan de bogten van het kanaal aanleggen; zodat er weinig kans voor eene vijandlijke vloot is hier te paſſéren, en Conſtantinopel van den zeekant aantetaſten. Geſteld ook dat zij door eene landmagt wierde onderſteund, die de kaſteelen en batterijën aan 't gemelde kanaal ter néderwierp, en haar den terugweg verzékerde; zo heeft de zee nogthans, tuſſchen de Dardanellen en Conſtantinopel zo veele ondieptens, dat zij telkens bij den minſten ſtorm in gevaar zou zijn van aan den grond te geraken. Wanneer dus de chriſten zeemagten de hoofdſtad van 't turkſche rijk ter zee afbreuk doen willen, zal het altoos het raadzaamſte zijn alléén den toevoer afteſnijden. Haare meeſte lévensmiddelen bekomt zij over de zwarte zee, of uit den Archipel. Als de Turken maar van ééne zijde belet worden iets te bekomen, zal er in de hoofdſtad wel haaſt eene duurte ontſtaan, die gemeenlijk kort daarna door een' oproer der onderdaanen gevolgd word. Onder de kaarten van dit geweſt heb ik die van den heer D'ANVILLE onder den titel: *Les cotes de la Gréce et l'Archipel* de beſte bevonden te zijn. De poolshoogte te *Kùm kalla* is 40°. 8′.

DEN 17.den September gingen wij weêr onder zeil, en den 18.den paſſeerden wij de beide kaſteelen aan den ingang van het kanaal. Men wiſt mij van dezelven geen andere naamen optegéven dan het *oude* en het *nieuwe* kaſteel. Derzelver afſtand van de Dardanellen rékent men op 36 turkſche mijlen. Naderhand zagen wij bij Tenedos twee groote oorlogſchépen en twee fregatten, die eenen nieuwen *Bailo* van Venétië aan boord hadden, en twee turkſche galeijën, die gekomen waren om dezen Afgezant van hier naar Conſtantinopel overtebrengen; want zédert zékere onënigheden wégens venétiäanſche oorlogſchépen in de haven van Conſtanrinopel ontſtaan, zijn de Sultân en de republiek van Venétië overeengekomen, dat geen venétiäanſch oorlogſchip de Dardanellen zal paſſéren, maar dat de *Bailo*, welke gemeenlijk alle drie jaaren afgeloſt word, met turkſche galeijën tot Tenedos gebragt, of van daar afgehaald zal worden.

DEN

Den 19^den^ Sept. des middags bevond ik de poolshoogte van het eiland *Samos* 37°. 46′. van het eiland *Furna* 37°. 42′. en van het eiland *Icaria* 37°. 44′. Den 20ſten zeilden wij voorbij het eiland *Stanchio*. Onze ſchipper dagt hier varſch water intenémen; wijl hij egter een' kapitein aan boord had, die te *Rhodus* een oorlogſchip zou overnémen, en de wind ons nog zeer gunſtig was, wierd het onnodig geöordeeld ons hier optehouden. Wij wierpen den 21ſten het anker op de reede voor de ſtad Rhodus, en troffen hier den *Caputân Paſcha*, of Admiraal des Sultâns met eenige oorlogſchépen aan. Wij groetten hem met drie ſchooten, en hij antwoordde ons met éénen ſchoot.

Men heeft in de Levant niet gaern een bezoek van de vloot des Sultâns; want in welke haven zij het anker werpt, moeten den *Caputân Paſcha* groote geſchenken gebragt worden, en dan worden de matroozen, die men hier *Leventi* noemt, nog ſlegt in den band gehouden. De heer FORSKÅL, de heer BAURENFEIND en ik gingen aanſtonds te Rhodus aan land, om den franſchen Conſul te ſpréken; doch zijne deur hield men ter oorzaake van de matroozen geſloten, en alzo wij op de turkſche wijze gekleed waren, zou men ons zéker niet binnen gelaten hebben, indien wij niet bij geval eenen Munnik ontmoet hadden, die ons weêr terug geleidde. De Conſul had de beleefdheid ons zijnen Tolk te géven om ons door de ſtad omteleiden. Doch wij waren nog nieuwlingen onder de Turken, en wijl wij in het eerſt zulke ſlegte gerugten van de turkſche matroozen hadden gehoord, hadden wij zelven geen grooten luſt ver te gaan. Ondertuſſchen zagen wij dat de huizen in deze ſtad allen zeer ſterk gebouwd zijn: in de zogenaamde ſtraat der Ridders waren hier en daar nog wapens voor dezelven; doch het paleis, waar eertijds de Grootmeeſter gewoond heeft, is grootſtendeels vervallen. Vermids de Turken het nog zeer wel heugt hoe duur hun de verövering der ſtad is komen te ſtaan, houden zijze tégenwoordig nog voor onöverwinnelijk, daar zij nogthans de veſtingwerken in dien toeſtand gelaten hebben, zo als zijze bij de verövering vonden, en zo als zij naderhand van zelven vervallen zijn. Desniettégenſtaande is Rhodus een der beſte veſtingen in het gantſche turkſche gebied. Bij deze ſtad ſtond eertijds, gelijk bekend is, de vermaarde der zonne gewijde *Coloſſus*; doch men kan thans niet meer met zékerheid bepalen, op welke plaats hij geſtaan hebbe. Aan den ingang der haven ſtaat op elke zijde een toren, en men meent dat hier de voeten van die *Co-*

loſſus beeld geſtaan hebben; doch derzelver verwijdering van malkanderen is naar oogenſchijn ten minſten 4 of 500 voeten, en dus zéker te groot, dan dat men het zou kunnen geloven.

Wij namen dien dag voor de eerſte maal de proef van in eene turkſche gaarkeuken te éten. De maaltijd was wel zeer goed, en ook zeer goedkoop, maar het overige in deze herberg des te ſlegter. Wij aten op eenen breeden gemetzelden zétel in de keuken en in 't openbaar aan de ſtraat, zonder meſſen of vorken, en uit een' ſlegten aarden ſchotel. Naderhand bezogten wij eenen Jood, die alle hier aankomende Europeërs gaern wijn ſchenkt. Twee meisjes, die hij zeide, dat zijne dogters waren, ſpraken Italiäanſch, en veréerden ons geldbeursjes, die zij zelven gemaakt hadden. Dit onthaal koſtte ons meer dan het turkſche.

Op dit eiland vind men nog zeer veele Grieken, maar zij mogen niet in de ſtad Rhodus wonen. De heer VAN HAVEN en de heer CRAMER gingen den volgenden morgen vroeg aan land in gezelſchap van eenige Grieken, die hunnen Bisſchop in een dorp digt bij de ſtad een bezoek wilden géven. Nauwlijks waren zij aldaar aangekomen, of er kwamen eenige turkſche muzikanten, om zig te laten horen. Wijl nu de Bisſchop geen luſt daartoe had, en de anderen zonder iets verdiend te hebben, niet vertrekken wilden, ſcheidden zij niet van malkanderen voor dat zij luſtig te zamen gekrakeeld hadden, en bij het heengaan verruilde een der muzikanten de nieuwe pantoffels van den heer VAN HAVEN voor een paar ouden. Indien wij van hier weêr naar Europa gekeerd waren, zouden wij niet veel goeds van de gewoonte der Ooſterlingen, om de pantoffels aan de deur te zetten, gezegd hebben. Doch dewijl, mijns wétens, naderhand niemand van ons gezelſchap iets dergelijks meer ontmoet is, agt ik deze geringe omſtandigheid voor niets zonderlings.

Onze ſchipper wilde den 22ſten Septbr. des morgens geheel vroeg het anker ligten: derhalven kon ik mijnen quadrant hier niet aan land brengen, om des nagts eenige hoogten der ſterren te némen, en op het ſchip had ik geen vrijen horizont in de middaglijn; want wij hadden het eiland Rhodus ten zuiden, en het vaſte land was ook niet ver van ons ten noorden. Doch, wijl wij onze ankers niet eer dan tégen den middag ligtten, nam ik des voormiddags eenige hoogten der zonne door middel van mijnen octant van HADLEIJ, en de daar

tus-

tusſchen verlopen tijd naar mijn ſecunden-uurwerk, en berékende hiernaar de poolshoogte van ons ſchip op de reede van Rhodus 36°. 26′.

Van Conſtantinopel tot Rhodus zeilden wij geſtadig in de nabijheid van 't vaſte land, of van eilanden, derhalven hadden wij niet nodig waarnémingen over de vaart van 't ſchip te maken. Daar wij egter van dit eiland tot aan Egipte geen land meer konden zien, dagt ik zéker, dat onze ſchipper de loglijn gebruiken zou; maar ik bevond dat de Turken zig van dergelijke voordeelen nog niet wéten te bedienen. Hij had goede zeekaarten, zandlopers, loglijnen, en behalven het gewoone ſcheepscompas, een zeer goed azimuthaal- (topkrings) compas; doch dit alles was niet gebruikt, zédert dat hij het voor eenige jaaren van eenen europiſchen ſchipper bekomen had. Waarſchijnlijk had hij alles geroofd; want men beſchuldigt de Dulcignoten, dat zij zig zomtijds voor Algerijnen, Tripolitaanen of Tunéſers uitgéven, en onder dezen naam ook zulke europiſche ſchépen némen, welker natiën met de Turken in vréde léven. En wanneer zij zig zomtijds niet onderſtaan het geheele ſchip op te brengen, plégen zij doch gaern de kaarten, compaſſen en eenige lévensmiddelen médetenémen. Ik zelve heb een' ſchipper te Alexandrië geſproken, dien een Turk zulks afgenomen had. Op deze reis was onze ſchipper niet weinig in de vrees van zelve genomen te worden. Want men had een gerugt verſpreid, dat er zig Maltézen, of veelëer kapers met paſſen en onder vlaggen van eenen italiäanſchen Prins, op de kuſten van Egipte en Sirië ophielden. Ons ſchip was zwaar geladen, en het weinige geſchut dat wij hadden genoegzaam onbruikbaar, doordien zommige ſtukken op hunne afuiten gebonden waren, of er in het geheel geen hadden. Onze ſchipper ſtuurde naar de ſtreek, welke van Rhodus regt naar Alexandrië voert, en tot ons geluk hadden wij tamelijk goeden wind, ik weet anders niet, hoe wij onze haven, zonder groot gevaar, zouden bereikt hebben; want de gantſche kuſt van Egipte is zo laag, dat men dezelve op geen grooten afſtand ontdekken kan, weshalven zij voor aankomende ſchépen zeer gevaarlijk is. Ik nam alle middagen de hoogte der zonne, en toonde onzen ſchipper de plaats van het ſchip op de kaart aan, alsméde hoe veele mijlen wij nog van Alexandrië af waren. Dit behaagde hem zo wél, dat hij zijnen ſchrijver beval, ook de *zon te vragen*, hoe ver wij nog van Alexandrië waren. Doch deze, ziende, dat dit waarnémen met zo veele

 zwa-

zwarigheden verzeld ging, en dat men, om de poolshoogte te vinden, ook nog rékenen moest, oordeelde het béter te zijn bij de oude gewoonte te blijven.

De schipper, zijn schrijver en zijne stuurlieden spraken vrij wél Italiäansch. De schipper was niet alleen te Venétië en in andere havens van Italië, maar zelfs ook eens te Weenen geweest. De Roomschcatholijken hadden hem al zo veele ongerijmdheden van de andere Christenen verhaald, als de Sunniten van andere mohammedaansche secten plégen te vertellen. Ik vraagde hem eens of men in de landen van den Sultân nog Heidenen ontmoette? en hij antwoordde: van dezelven zijn er veelen in Duitschland en Hongarië, men noemt ze aldaar Lutheraanen, zij wéten niets noch van GOD noch van zijnen Profeet enz. In het rédentwisten over den godsdienst betoonde hij zig als een waare Mohammedaan. Een van ons gezelschap wilde hem van de waarheid van den christlijken godsdienst overréden; doch de schrijver stond dadelijk op en zeide, dat diegeenen, welken behalven GOD nog andere goden stelden, ossen en ézels waren, en ging aanstonds de deur uit. De goede man gaf ons daardoor eene vermaning, eenen iegelijken te laten geloven, dat zijn godsdienst de beste zij, zo lang als hij er zelve niet aan twijfelt. Ik agtte het mijn beroep niet te zijn *Proselyten* te maken. Doch als ik naderhand verstandige Mohammedaanen wégens de gronden van hunnen godsdienst ondervraagde, verhaalde ik hun zomtijds ook verscheidene grondstellingen van het Christendom, zonder te bewéren, dat zij béter waren dan de leerstelzels, welken in den koran voorgedragen worden, en niemand nam het mij ooit kwalijk.

De gemelde schrijver bekleedde op het schip ook de plaats eens *Imâms*. Nadat de Mohammedaanen zig tot het gebed voorbereid, dat is, volgens zékere régelen zig gewasschen hebben, spreid de *Imâm* zijn tapijt vooräan, en wel zo, dat hij het aangezigt naar Mékke wend. Al de anderen, voornaamen en geringen naast malkanderen, spreiden hunne tapijten of kléden agter denzelven, indien mogelijk, op eene wijze, dat zij zijne bewégingen zien kunnen, zonder hunne aangezigten van den kant naar Mékke aftewenden. Als nu de *Imâm* bij het begin van het gebed zijne duimen agter de ooren steekt, ten téken dat hij zijne gedagten van alle waereldlijke zaaken aftrekt, en alleen tot GOD rigt, doen al de médebiddenden hetzelfde. Werpt hij zig op de kniën, en met het aangezigt

ter

ter aarde, zo volgen de anderen hem daarïn na. Roept de *Imâm* onder het prévelen van het gebed: *Alláh akbár*; (GOD is groot!) zo herhalen zij zulks insgelijks. Kortöm, de *Imâm* is bij de Mohammedaanen diegeen in eene vergadering, naar wien al de overigen zig in het gebed rigten. Dewijl ik eerst nieuwlings onder de Mohammedaanen gekomen was, vreesde ik hun ergernis te géven, indien ik bij hun gebed tégenwoordig bleef. Doch zij schamen zig hunner demoedigheid en plegtigheden niet, met dewelken zij GOD aanbidden, daaröm laten zij zig ook in 't geheel niet door de tégenwoordigheid van vreemde geloofsbelijders in hunne aandagt storen. Toen ik naderhand in het huis des Gouverneurs te Suês was, en bij de aankomst des *Imâms*, wanneer zig allen tot het gebed bereidden, vertrekken wilde, zeide de Gouverneur zelve dat ik blijven kon. Alleen het gemeen onder de Mohammedaanen duld niet gaern een' Christen in de moské, vooräl ten tijde van het gebed. Enkele Mohammedaanen ziet men zeer dikwils bidden. Zij gaan niet altijd naar eene moské, of eene vergadering alwaar zig een *Imâm* bevind, maar doen hun gebed ter plaatze waar zij zig op den bestemden tijd bevinden, al ware het ook in het openbaar op de straat. Dus bad ook over dag ieder een op ons schip, als hij tijd had en aandagtig was. Alléén het avondgebed, naamlijk zodra de zon is ondergegaan, word eenpariglijk en met alle plegtigheden verrigt. Bij het eindigen van hetzelve riepen allen luidkeels: GOD géve ons eene gelukkige reis.

WIJ hadden de groote kajuit met eene lange en smalle kamer in de breedte over het schip voor ons alléén gehuurd, en konden dus van de Turken geheel afgezonderd zijn, wanneer hun gezelschap ons verveelde: Boven onze kamer was eene andere, insgelijks in de breedte over het schip, voor de voornaame slavinnen, dat is zulken, die reeds naar de gebruiken der aanzienlijke Turkinnen eene opvoeding genoten hadden. De schipper en zijne stuurlieden hadden hunne plaats boven de onze, en voor de kajuit der vrouwspersoonen. De kooplieden en andere passagiers zaten gantsche dagen op de plaats van het verdek, welke een ieder voor zig gehuurd had. De gemeene slavinnen moesten zig in eenen hoek onder het verdek behelpen, en de slaven konden voor zig zelven plaats zoeken, daar zij anderen niet in den weg waren. Voor 't overige wierden zij zeer wél onderhouden; want dewijl zij in Egipte zouden verkogt worden, was het van het belang van hunne meesters, dat zij frisch en gezond ter markt gebragt wier-

wierden. De heer FORSKÅL en ik plaatſten ons dikwils tusſchen ons reistuig in de kamer om te lézen of te ſchrijven. Wij hoorden boven ons de ſtemmen van vrouwsperſoonen, en niets was natuurlijker, dan dat wij het venſter uitkéken, om nader kennis te némen. De ſlavinnen, aan zulk eene nieuwsgierigheid niet gewoon, en vreemdelingen ziende (want wij hadden ons nog niet zo zeer aan de ooſterſche gebruiken gewend, dat wij ook binnen ons vertrek eenen turban droegen) maakten in het eerſt een geſchreuw, en ſcholden ons dapper uit. Doch wij lieten ons daardoor niet afſchrikken, temeer daar wij merkten, dat ééne onder haar de anderen zogt aan 't bedaren te brengen. Zij wierden allengs gewoon ons te zien. Wij toonden haar allerhande vrugten, en europiſche ſuiker, en als er dan iets was dat haar aanſtond, lieten zij haare doeken uit haar venſter néder, opdat wij het daar in konden knopen, zelfs gaven zij ons ook eenige kleinigheden. Wij konden nog geen woord turkſch, en geen van deze meisjes ééne eenige europiſche ſpraak, maar wij gaven malkanderen onze gedagten door tékens te verſtaan. De bevalligſte onder haar herhaalde eenige woorden tot verſcheidene maalen. Om nu de betékenis daarvan te wéten, vraagden wij den ſcheepsſchrijver naar eene ménigte turkſche woorden, en leerden zo veel daaruit, dat zij ons gewaarſchouwd had, van op onze hoede te zijn, en ons in 't geheel niet te vertonen, dan om den tijd dat het gebed gehouden wierd. Maar wij waren alsdan ook niet altijd zéker. Op het laatſt gaven ons de meisjes door aan haare venſters te kloppen, een téken, wanneer zij alléén waren, en op deze wijze hadden wij beiden, gedurende deze reis, ménige kortswijl. Egter zou ik niemand raden, ook maar enkel zulk eene kennis met de turkſche ſlavinnen te maken. Doordien onze venſters naar agter toe waren, konden wij van het volk op het ſchip juiſt niet ligt ontdekt worden; maar indien wij verraden waren geworden, zou deze nieuwsgierigheid, welke doch wézenlijk eene malligheid was, ons veel verdriet hebben kunnen veröorzaken.

DEN 25ſten Sept. des middags bevond ik na de genomene poolshoogte, dat wij nog tamelijk ver van de egiptiſche kuſt waren. Doch onze ſchipper verbeeldde zig reeds zeer nabij dezelve te zijn, en haalde derhalven al de zeilen in. Ondertusſchen zagen wij niet eerder land dan den 26.ten des middags. Wij waren te ver ooſtwaard geraakt, en de wind draaide geſtadig meer naar het weſten. Dus was het niet zonder groote moeite, dat wij nog denzelfden avond de haven van

Alexan-

Alexandrië bereikten. Aan deze ſtad zijn twee havens, waarvan de zogenaamde oude, degrootſte, diepſte en zékerſte is, en in deze wierp onze ſchipper het anker(*). De ſchépen der Europeëren moeten allen in de ooſtlijke haven, die zeer ſlegt is, ankeren. Wij bléven nog tot den volgenden dag aan boord; doch de meeſten der overige reizigers ſtapten aanſtonds aan land, en de ſlavinnen wierden des nagts in de grootſte ſtilte afgehaald. Van de veele lieden op ons ſchip waren op deze korte reis zes of agt perſoonen, en daarönder ook een ſtuurman, zeer ſchielijk geſtorven. Men vermoedde, dat allen door de peſt waren weggerukt geworden; miſſchien egter door andere oorzaaken. Ons gezelſchap leed GODE zij dank! niets van eene aanſtékende ziekte, ſchoon onze Artz verſcheidenen der zieken bezogt had.

AANMERKINGEN TE ALEXANDRIE.

De ſtad *Alexandrië*, of gelijk de Arabiers en Turken zeggen, سكندريه *Scanderie*, legt thans op eene landëngte tuſſchen een ſchiereïland en den ouden ſtadsmuur, en tuſſchen de beide havens, onder de poolshoogte van 31°. 12′. De grond der ſtad is zo laag, dat men denken zou, het grootſte gedeelte derzelve ware oudtijds met water bedekt geweeſt. Evenwel géven de moskeën, de torens op dezelven en eenige groote gebouwen met het overige van den ſtadsmuur, de zuil van POMPEJUS, depronkkégel van CLEÖPATRA, en de dadelboomen, aan de ſtad, van verre, als men van de zijde van Europa komt, een fraai aanzien. Van de oude haven is bereids aangemerkt, dat zij groot, diep en zéker zij. De nieuwe intégendeel, in welke al de hier aankomende europiſche ſchépen ankeren moeten, is reeds zeer onbruikbaar, en word het dagelijks nog meer. De bodem in dezelve is zo vol ſteenen, dat men balken en tonnen aan de ankertouwen binden moet, omze in de hoogte te houden, en te verhoeden datze niet ten eerſten op de ſteenen in ſtukken geréten worden. Eenige puinhoopen van een groot gebouw, welk genoegzaam in deze haven ſchijnt gebouwd geweeſt te zijn, zijn veel-

(*) [Zie Shaws II. D. bl. 38.]

veelligt de overblijfzels van het *Timonium* van ANTONIUS. Bovendien zijn er in dezen oord nog verſcheidene puinhoopen en oude muuren, insgelijks verbrokene zuilen en groote ſteenen. Maar deze en veele andere merkwaerdige plaatzen meer, waarvan bij de oude ſchrijvers gewaagd word, zijn dusdanig veranderd, dat ik er maar zeer weinigen van uit de beſchrijving der ouden kon kennen. Om welke réden ik genoodzaakt ben, diegeenen, welken breedvoerigere narigten hiervan verwagten, naar andere ſchrijvers, en bijzonder naar POCOCK te wijzen, die dit alles met veel vlyt en geleerdheid onderzogt heeft.

VOOR nieuw Alexandrië en deszelfs beide havens legt een groot half ëiland. Het weſtlijk gedeelte van hetzelve, leggende voor de oude haven, noemt men thans *Râs et tîn.* Ik heb aldaar behalven een klein vervallen kaſteel, eene zoutbron, en veele vijgenboomen, waarvan dit gedeelte van het ſchierëiland den naam draagt, niets merkwaerdigs gevonden. Op den ooſthoek van hetzelve, en voor de zogenaamde nieuwe haven is een kaſteel met eene bezetting van 500 Janitſchaaren, op eene kleine klip, en waarſchijnlijk op dezelfde plaats, waar eertijds de vermaarde vuurtoren geſtaan heeft. Van dit kaſteel gaat een gemetzelde dam, eenige honderd ſchréden lang, naar nieuw Alexandrië. Dewijl de zee bij eenen noordenwind zeer geweldig tégen dezen muur aanſlaat, heeft men in denzelven eenige boogen gemaakt, opdat het water zig in de haven zou kunnen ſtorten. Tégenöver 't gemelde kaſteel bij den ingang van de haven legt nog een klein kasteel insgelijks op eene rots. Vanhier gaat men over eenen muur 15 of 16 honderd ſchréden ver tot aan het vaſte land, en in dezen heeft men ook boogen gemaakt opdat het water ſpéling hebbe, en den muur niet ter néderwerpe.

MEN zoekt tégenwoordig te vergeefs naar de merktékens van de eigenlijke grootte der ſtad Alexandrië, zo als zij van haaren ſtigter is aangelegd geworden; want de tégenwoordige muur van oud Alexandrië is door de Saracénen of Arabiers opgebouwd, gelijk men nog uit verſcheidene arabiſche opſchriften aan denzelven, insgelijks uit de bouwörde van den muur en de torens zien kan. In dezen zijn fraije marmeren kolommen horizontaal ingemetzeld. De omtrek van den tégenwoordigen ouden ſtadsmuur is veel kleiner, dan de geſchiedſchryvers het groote Alexandrië beſchréven hebben. Ondertuſſchen was ook deze door de Arabiers opgebouwde muur deftig, breed en hoog. Niet ver van de poort, welke naar *Raſchid* leid, waar men nog de geheele hoogte van denzelven ziet, bevond

ik

ik hem 43 voet, en met de borstwéring 50 voet hoog te zijn. Op de meeste plaatzen egter is hij vervallen en men vind alleen op eenige torens in denzelven nog wagten, gelijk NORDEN, POCOCK en anderen reeds aangemerkt hebben (*).

Alexandrië is niet op éens verlaten geworden, maar van tijd tot tijd in verval geraakt, naar maate deszelfs inwoners verminderden en armer wierden. Hetgeen men dus van de oude deftige paleizen heeft kunnen wegvoeren, en tot nieuwe gebouwen gebruiken, is niet meer te vinden. Zelfs de steenen der fondamenten heeft men uitgegraven; waaröm men hier haast niet dan heuvels van puinhoopen ziet. Het beste dat van deze paleizen nog overig gebléven is, zijn eenige treffelijke waterbakken (†). Alzo de stad, behalven den régen, in 't geheel geen varsch water dan uit den Nijl heeft, moeten de inwoners van nieuw Alexandrië dezelven nog in zo verre onderhouden als volstrekt nodig is, om hunnen jaarlijkschen voorraad van water te vergaderen. Om die réden mogen de Alexandriners de kanaalen, waardoor het water uit den Nijl in deze bakken geleid word, ook niet geheel laten toegroeijen en verstoppen. Het kanaal, welk uit den Nijl komt, en niet ver van de muuren dezer stad voorbij stroomt, is reeds zédert veele jaaren voor schépen juist wel onbruikbaar geweest; doch het word jaarlijks nog een weinig gereinigd, en nadat de Nijl tot eene zékere hoogte gerézen is geöpend. Vanhier word het water in een klein kanaal onder de aarde van de oostzijde in de stad en in de waterbakken geleid, en dezen vol zijnde, word het overtollig water door middel van een klein kanaal, door den ouden stadsmuur in de zogenaamde oude haven afgeleid.

HET beste stuk der oudheid binnen den ouden stadsmuur, welk de Mohammedaanen niet hebben kunnen vervoeren, is de zogenaamde pronkkégel van CLEOPATRA. Deze is gelijk alle andere pronkkégels, die men bij de paleizen en tempels der oude Egiptenaaren gevonden heeft, van hard rood granit, en geheel uit

(*) Voor 300 jaaren moet deze stadsmuur nog in een' béteren toestand zijn geweest; want de reisgenooten van den heer VAN BREITENBACH, welken op den buitenmuur klommen om de gragten, torens en bolwerken te bezigtigen, verzékerden, dat zij nooit eene stad van buiten zo wel versterkt gezien hadden als Alexandrië. Van binnen was het reeds in dien tijd meestendeels woest of met steenhoopen van oude gebouwen vervuld.

(†) [Zie Shaws II. D. bl. 38.]

uit één ſtuk. Tégenwoordig is een gedeelte daarvan in den grond. En évenwel is hij nog 61 voet 11 duim hoog, en bij den grond 7 voet 3 duim breed (*). Eenige letters van het pharaöſch geſchrift, zijn nog een duim diep. Hierüit ziet men, welke voorzorg de oude Egiptenaars gebruikt hebben, om hunne narigten als het ware voor de eeuwigheid te bewaren; men moet het hun niet wijten, dat hunne nakomelingen ze niet meer kunnen lézen. NORDEN heeft van dezen pronkkégel eene goede tékening gelévert (†). Digte daarbij ziet men nog een' anderen pronkkégel, waarvan elke zijde 6 voet 3 duim breed is. Doch deze ſtaat niet meer overëinde, maar legt verbroken ter aarde, en is gedeeltelijk met aarde bedekt.

VAN de veele pragtige tempels der oude ſtad Alexandrië is niets meer overig dat bezienswaerdig is, dan de kerk van den heiligen ATHANASIUS. Deze is tégenwoordig nog zeer uitgeſtrekt. Men zegt dat men aldaar nog fraije zuilen, insgelijks eene groote ménigte griekſche boeken vind. Doch men heeft deze fraije kerk reeds zédert veele jaaren in eene moské veranderd, en alzo is den Christenen de ingang verboden. Niet ver daar van af ſtaan eenige zuilen van rood granit, en daaräan grenzen de puinhoopen van een groot paleis.

DE kerk der heilige CATHARINA die den Grieken toebehoort, is niet om haare grootte en pragtige bouwkunſt, maar wégens eenen witten marmeren ſteen met roo-

(*) Ik twijfel, of elke zijde dezes pronkkégels niet 6 voet 3 duim en van den daarbij leggenden 7 voet 3 duim breed is. Dan zou de hoogte van den ſtaanden pronkkégel omtrent 60 voeten zijn.

(†) De Scherif ED DRìs geeft de volgende verklaring dezer opſchriften in zijne *Geographia Nubienſis p. 95, 96. Suntque in ipſo inciſae literae, charactere Syro . . . Porro ſcriptura eſt hæc. Ego jamer filius Sceddad ædificavi hanc urbem dum non eſſet adhuc ſenectus protenſa, neque fatum præproperum, neque canities apparens, & dum lapides quaſi lutum, & homines non agnoſcerent ſibi dominum. Erexique columnas ejus, fluvios aperui & arbores ejus plantavi. Volens autem longe ſuperare Reges, qui fuerunt in illa, erigendo in ea monimenta mira, miſi Althabut filium Morræ Aladitæ, & Mecdam filium Omar, filii Abi-Regbal Thammuditae ad montem Tarim rubrum, & exciderunt ex eo duos lapides, tuleruntque eos ſuper humeros ſuos. Et cum fracta eſſet coſta Althabut, volui ut gens regni mei eſſet pro ipſo. Erexit autem mihi ambos Alfeten filius Giarud Mutafacbitæ in die proſperitatis.* Dewijl de Scherif de beeldſchriften met het ſiriſch ſchrift verwiſſeld heeft, zal alléén om die réden niemand geloven, dat hij deze opſchriften verklaard hebbe.

roode vlekken merkwaerdig. Deze ſteen zou naar het voorgéven der griekſche Munniken de eer hebben gehad, dat der heilige CATHARINA het hóofd daaröp afgeſlagen is, waarvan de roode vlekken een bewijs zouden zijn. Digt daarbij is de kerk van den Euängeliſt MARCUS, den Copten toebehorende. Hier toont men nog de grafſtéde van den gemelden Euängeliſt. De Copten openen het graf niet meer, omdat, naar hun zeggen, het hoofd van den Euängeliſt hun door de Venétiäanen ontroofd is. Daarëntégen willen de roomſchen bewéren, dat zij de behendigheid gehad hebben het geheele lichaam uit het geweld der ketteren te verloſſen, en dat de Copten hun onregt doen, wanneer zij zeggen, dat de geeſtlijken van de roomſche partij alleen het hoofd van den heiligen hadden kunnen ſtélen. De liſtige maatrégels, door welken hunne broederen deze groote ondernéming uitgevoerd hebben, zijn hun nog bekend. Zij hadden, zegt men, het lichaam in ſtukken geſnéden, wél ingepakt, en voorgegéven, dat het varkensvleeſch was, om voortekomen, dat deze koſtbaare ſchat door de Mohammedaanen en Jooden op het tolhuis niet ontdekt, en hun weêr ontnomen mogt worden. Het is indedaad zeer bezwaarlijk doode lichaamen van Alexandrië naar de Chriſtenheid overtezenden. De Turken hebben zelfs verboden *mumiën* uittevoeren, omdat zij het voor eene nutteloozе nieuwsgierigheid der Europeëren houden, wanneer zij deze oude lijken van de plaats hunner ruſte wegvoeren willen. Doch thans, nu de tolbedienden te Alexandrië Jooden zijn, is het niet zo moeilijk doode lijken uit Egipte te voeren, als dezelven met italiäanſche ſchépen naar Europa te zenden. Eenige kiſten met mumiën, welken wy naar Europa zonden, waren reeds in zékerheid aan boord; doch de matroozen wilden allen het ſchip verlaten, bijäldien de ſchipper de doode lichaamen der Heidenen niet wêer terug gaf. De heer MARION, die aangenomen had onze mumiën naar Europa te bezorgen, moeſt ze derhalven weêr naar zig némen, en een andere italiäanſche ſchipper, die ze naderhand aan boord nam, moeſt den inhoud der kiſten voor zijne matroozen zorgvuldig verzwijgen. Het merkwaerdigſte, dat men tégenwoordig eenen vreemdeling in de kerk van St. MARCUS vertoont, is een' ſtoel, die volkomen op dezelfde wijze zou gemaakt zijn, als diegeen op welken de Euängeliſt gezéten heeft, als hij leerde. In deze kerk zijn ook eenige proteſtanten begraven. Behalven de gemelde groote moské en de beide kerken, ziet men thans binnen de muuren van dit ſaraceenſch Alexandrië nog een

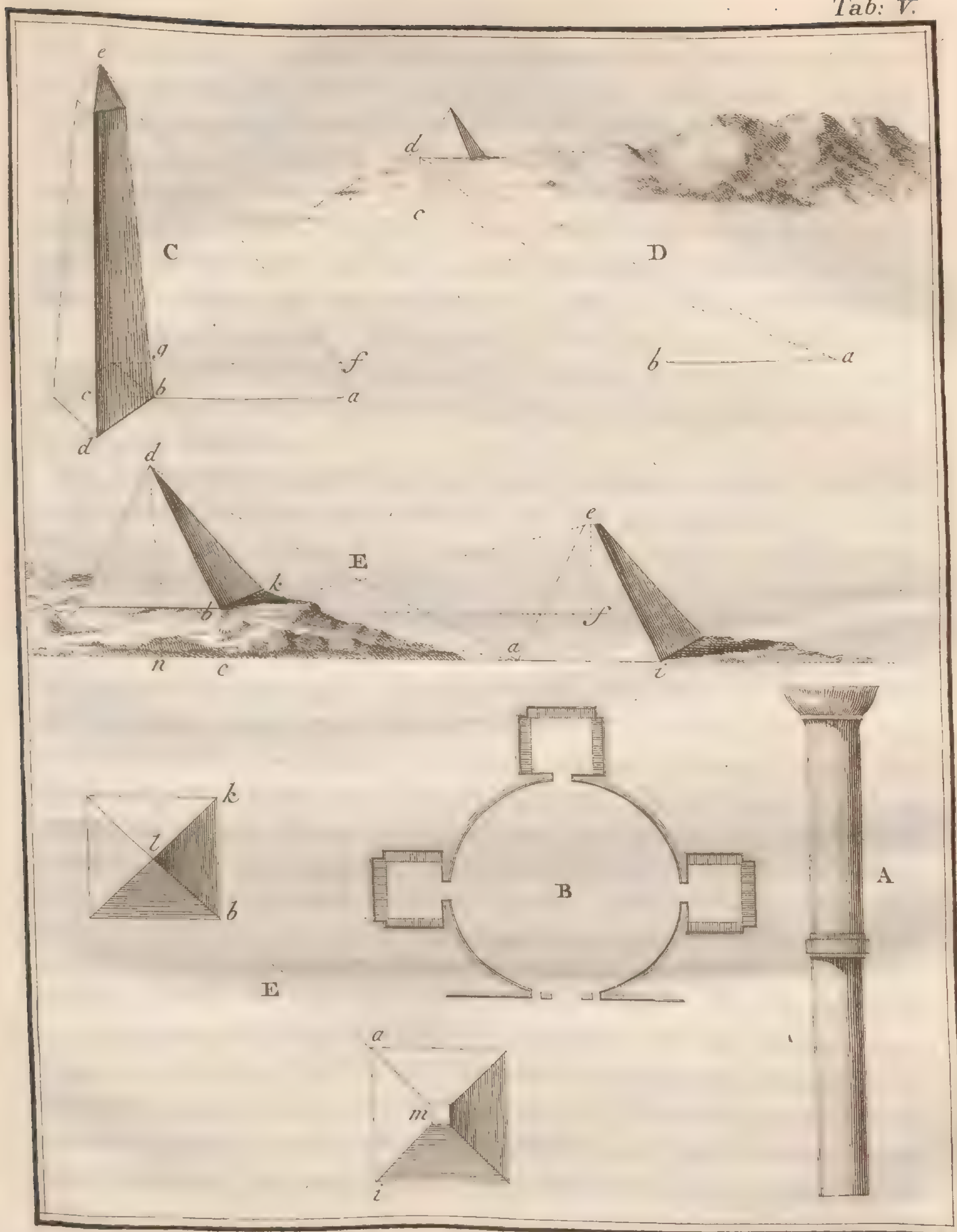
bewoond franciskaanen klooster en eenige geringe huizen van Arabiers. Het overige is alles woest.

De zogenaamde zuil van POMPEJUS stond waarschijnlijk ten tijde der Grieken binnen de stad, tégenwoordig egter is zij bijna een kwartier uurs ver buiten den stadsmuur van het Alexandrië, dat door de Arabiers gebouwd is. NORDEN heeft van deze zuil eene goede aftékening gelévérd (*). Dewijl men het wégens haare hoogte nog niet ten vollen ééns schijnt te zijn, ondernam ik ook eene méting, en vond de gantsche zuil (zonder het fondament te rékenen) niet boven de 88 voet 10 duim hoog te zijn (†). Dus is zij, naar mijne méting, op verre na zo hoog niet als zij door andere reizigers is opgegéven. Nogthans blijft zij altoos een bewonderenswaerdig stuk der oudheid; want zij is geheel van granitsteen, en dit verbazend groot gewigt bestaat alleen uit drie stukken, die bijgevolg zeer groot moeten zijn. Van het grieksch opschrift op de zuidwestlijke zijde heb ik maar weinige letters duidelijk kunnen onderscheiden. De heer VAN HAVEN gaf zig deswégens zeer veel moeite; doch hij kon op verre na zo veele letters niet onderkennen, als anderen voor ons willen gezien hebben. Het schijnt dat de grieksche bouwheer niet gezogt hebbe zijnen naam door dit opschrift te veréuwigen, of dat hem de aart van den steen niet zo goed bekend was als den ouden Egiptenaaren. Want hadden de Grieken dit opschrift ook zo diep ingehouwen als de Egiptenaars de beeldschriften op de pronkkégels, dan zou het ook al zo min onleesbaar geworden zijn. Daarbij hadden de ouden de voorzorg alle vier de zijden hunner pronkkégels te beschrijven. Maar het grieksch opschrift op deze zuil staat juist aan die zijde, welke het meest van het weeder geléden heeft. In NORDENS tijd was het fondament onder de zuil zeer verdorven.

(*) [Zie ook SHAWS II. D. bl. 39. en 210 aant. (†).]

(†) De grondlijn van het middenpunt des werktuigs tot aan het fondament was 74 voet 7 duim, en van hier tot onder het deel van het kapiteel, welks hoogte ik némen wilde, was omtrent 2 voet 5 duim. Alzo mijne geheele grondlijn 77 voet. Aan 't einde der grondlijn was de hoek tot het kapiteel 48°. 50'. Dus was de kolom 88 voet hoger dan het instrument. De horizont nu van 't werktuig was aan den voet der kolomm' o voet 10 duim. Bijgevolg de hoogte der zuile 88 voet 10 duim. Het fondament onder deze zuil was aan de zuidzijde 4 voet 2 duim, en aan de noordzijde 4 voet 9 duim boven den grond.

Tab: V.

C. J. de Huyser, direx f.

ven. Naderhand heeft zékere MOHÁMMED TSCHURBATSCHI hetzelve verbéterd, en wij konden derhalven niet zien, dat de groote zuil op eene kleinere rust, gelijk door andere reizigers verzékerd is. Dit strekt tot een bewijs, dat niet alle Mohammedaanen de oudheden in hunne landen zoeken te verwoesten. Maar veelen zien ook zo wel op hun voordeel als de Europeërs. Indien een arm behoeftig man in zijnen hof de fraaiste oude zuil mogt vinden, zou hij er liever molensteenen van maken, dan dat hij ze zou laten leggen zonder er nut van te hebben. De hoeken van den pronkkégel van CLEOPATRA staan omtrent naar de vier waereldgewesten gerigt. Doch de hoeken van de zuil van POMPEÜS schijnen er omtrent 12 graaden van aftewijken. Men heeft ze dus waarschijnlijk enkel naar de legging der omstaande gebouwen opgeregt, en niet volgens eene middaglijn gelijk de piramieden.

De Arabiers zworven gedurende ons verblijf te Alexandrië gestadig om de stad en de puinhoopen heröm, en ik wilde mij, om eene grondtékening van Alexandrië te maken, niet in gevaar stellen van geplunderd te worden, temeer daar NORDEN ons eene zeer fraaije gelévert heeft. Dewijl ik egter van de hoogte waaröp de zuil van POMPEJUS staat, een groot gedeelte van den ouden stadsmuur overzien kon, nam ik van hier eenige hoeken, in hoop van er ook nog eenigen op andere plaatzen te kunnen némen. Een der turksche kooplieden, die daarbij tégenwoordig waren, bemerkende, dat ik het astrolabium op de stad gerigt had, was zo nieuwsgierig van ook door den verrekijker te zien, en stond niet weinig verbaasd als hij eenen toren omgekeerd in 't oog kreeg. Dit gaf gelégenheid tot een gerugt, dat ik naar Alexandrië gekomen was om de gantsche stad het onderste boven te kéren. Men sprak daarvan in het huis van den Gouverneur. Mijn Janitschaar wilde mij niet meer verzellen, wanneer ik mijn werktuig méde némen wilde, en wijl ik toen nog in die verbeelding was, dat een Europeër, zonder van een' Janitschaar verzeld te zijn, in eene oostersche stad niet op de straat mogt verschijnen, deed ik hier verder geen meetkundige métingen. Als ook naderhand een Arabier te *Raschid* eens door mijnen verrekijker een schip omgekeerd zag, scheeide het weinig of hij had het instrument tégen den grond geworpen. Ik leerde mij allengs bij mijne waarnémingen voor de Mohammedaanen en hunnen argwaan wagten, het welk voorál noodzaaklijk was, zo lang ik zelve niet met hen spréken kon. Bij eene sterrenkundige waarnéming op den zuidlijken hoek

van

van *Delta* was een boer tégenwoordig uit het dorp *Daraüe*, en betoonde zig zeer beleefd. Om dezen nu iets te tonen, dat hij nog nooit gezien had, ſtelde ik den verrekijker aan den quadrant naar het dorp toe, en de eenvoudige boer verſchrikte niet minder de huizen allen verkeerd te zien. Hij vraagde mijnen dienaar wat daarvan de oorzaak wézen mogte? Deze antwoordde, de Regéring ware over de inwoners van dit dorp ten hoogſten verſtoord, en hadde mij daaröm gezonden, opdat ik het ten éénemaale verdelgen zoude. De arme boer wierd bedroefd, en bad dat ik toch nog zo lang wagten wilde, tot dat hij zijne vrouw, zijne kinderen en eene koe in zékerheid zoude gebragt hebben. Mijn knegt verzékerde hem, dat hij nog twee uuren tijd had. Daaröp ijlde hij naar huis, en zodra de zon maar de middaglijn gepaſſeerd was, bragt ik mijnen quadrant weêr aan boord. Men behoeft zig juiſt niet zo zeer te verwonderen, dat de Mohammedaanen over dergelijke zaaken zo argwanig worden, daar men niet lang geléden ook nog genoeg Europeërs vond, die alles voor toverijë hielden, wat zij niet aanſtonds begrijpen konden.

Ten weſten van Alexandrië waren eertijds de begraafplaatzen, en men vind er thans in denzelfden oord nog eene groote ménigte van. De grond is hier doorgaans (gelijk te Malta) een weeke kalkſteen, ſlegts weinig met aarde en zand bedekt, en men beſpeurt daaröm zelfs op den weg, als men rijd, dat het hier en daar hol is. Niet verre van de zuil van POMPEJUS, en digt bij een klein gebédenhuis, wierd ik in eene *catacombe* geleid, welke op dezelfde wijze, doch niet zo groot was, als die welke POCOCK in dezen oord beſchrijft. In die, welke ik zag, waren twee vertrekken agter malkanderen, geheel in eene rots gehouwen. In het eerſte waren aan elke zijde 12 vakken, in twee rijën boven malkanderen. Elk vak was 2¾ voet hoog, 2 voet breed en omtrent 6 voet diep. Deze vakken waren zonder twijfel tot begraafplaatzen beſtemd, en dus dit vertrek voor 48 lijken toeſtrekkende. In het agterſte waren aan elke zijde maar 6 vakken, en in den binnenſten wand regt tégenöver den ingang, was eene kleine holte in den muur 4 voet hoog en 2½ voet breed. Verder weſtwaard, omtrent een uur gaans van Alexandrië, voerde men ons in veel ruimere en fraijere *catacomben*. De ingang tot dezelven is bijna verſtopt, en van binnen moet men bijwijlen kruipende voortkomen. In den eerſten gang ziet men boven in de rots eenige uitholingen, welken of lugtgaten of plaatzen voor lampen kunnen geweeſt zijn.

zijn. Van hier komt men in een vierkant voorvertrek, waarïn zig aan elke zijde eene deur met eenige flegte bouwkundige cieraaden vertoont. Die aan de linke hand is van de andere daarïn onderfcheiden, dat zij nog twee kleine deuren van ter zijde gehad heeft. Wijl egter de pilaaren tuffchen dezen en de groote deur van tijd tot tijd vervallen zijn, zijnze alle drie maar éénen ingang geworden. Het vertrek aan deze zijde is rond, van boven gewelfd, en heeft omtrent 20 voeten middelijns. Het heeft aan drie zijden weêr drie kleine zijvertrekken, gelijkende naar de oude begraafplaatzen in Sirië, en in eenige deelen naar de zogenaamde graven der Koningen bij Jerufalem; want hier zijn aan de zijden ook verhévenheden, welken waarfchijnlijk gefchikt waren om er lijken op te plaatzen. Ik heb daarvan by B op de V tafel eene grondtékening ontworpen. Uit het hiervoor gemelde voorvertrek komt men door eene andere deur, en verfcheidene, thans moeilijke gangen op eene groote, doch nu laage plaats, die met ftof en zand, miffchien door onbekende openingen, op deze wijze kan aangevuld zijn. Hier kunnen wel koornfchuuren geweeft zijn. Deze plaats te groot zijnde, dan dat ze zonder onderfchraging, den laft van boven zou hebben kunnen dragen, zo heeft men vierkante pilaaren van 3 voet in het vierkant van de rots zelve, en zonder eenigen cieraad op eene rijë laten ftaan. Bovendien vind men hier nog verfcheidene onderäardfche gangen en vertrekken, allen uit de rots gehouwen, doch ik agtte het niet raadzaam verder in dezelven te gaan, wijl er zig tégenwoordig het wild gedierte in ophoud. Die er ingaan wil, moet zig met een licht voorzien, en bij het ingaan loft men gemeenlijk eene piftool, om de wilde dieren, die er mogten in zijn, de vlugt te doen némen. Verder weftwaard van deze *catacomben* is eene kleine haven of zeeboezem aan de zee. Aan de eene zijde fchijnt een paleis geweeft te zijn; want men vind er nog veele kleine ftukken marmer, die tot vloeren of bekléding der wanden kunnen gediend hebben. Men ziet hier ook twee in de rots uitgehouwene vertrekken, welken waterbakken fchijnen geweeft te zijn; want men kan alleen door eene kleine opening langs trappen, die aan beide zijden in de rots afgaan, loodregt in dezelven afklimmen. In dezen oord zijn verders eenige bekwaame zitplaatfen uitgehouwen, waar men bij dag voor de fterke hitte der zonne bedekt is, en een fraai uitzigt naar de zee heeft. Ook ziet men nog eenige groote trappen in de rots zelve. Doch het merkwaerdigfte is het zogenaamde *Bad* van POMPEJUS. Dit beftaat thans nog uit drie kamers naaft mal-

kanderen in de rots gehouwen. In elke kamer is naar den kant der haven eene deur, door welke het zeewater inlopen kan, en de buitenste dezer kameren heeft nog eene kleine opening aan de andere zijde door de rots, opdat het water zou kunnen doorvloeijen. Aan de zijden heeft men eene bank, méde uit de rots zelve gehouwen. Ik heb in dezen oord op het af- en toenémen van het water niet nauwkeurig agt gegéven; doch ik geloof dat het in deze kamers, op een weinig na, tot de hoogte der banken komt. Hierüit zou men dus vermoeden, dat het zeewater in de streek van Alexandrië niet zeer afneemt.

De handel der vreemden met de inwoners te Alexandrië is niet zeer groot: maar hier is de haven, waar al de schépen, die waaren uit Europa en Barbarijë naar Egipte brengen, of van hier afhalen, plégen te ankeren. Dit maakt dat de inkomsten van den tol hier zeer aanmerklijk zijn. Hier houden zig verscheidene europische kooplieden op, ook is er een fransche, een venétiäansche, een hollandsche en een ragusasche consul. De hollandsche was tévens ook consul der Engelschen, en de heer MARION deensche, zweedsche, toskaansche en napelsche viceconsul. De algemeene spraak te Alexandrië is, gelijk in gantsch Egipte, de arabische, zo als de Europeërs, die het arabisch niet verstaan, de italiäansche gebruiken. Ik heb hier, en nergens anders, ook geborene Mohammedaanen aangetroffen, die het provensaalsch, het deensch of zweedsch bijna zo goed spraken als of zij in Frankrijk, in Deenmarken of Zwéden geboren waren. Dit zou iemand kunnen doen vermoeden, dat de Alexandriners boven andere Mohammedaanen bijzondere begaafdheid hebben om vreemde taalen te léren. Doch waarschijnlijk is het de hoop van gewin, en een geringe graad van aangekleefdheid aan hunnen godsdienst, hetgeen hen aanspoort zig op vreemde taalen te leggen. Een Mohammedaan zal de plegtigheden van zijnen godsdienst onder europische matroozen juist niet zeer waarnémen kunnen; évenwel dienen de Alexandriners zomtijds eenige jaaren op europische schépen. Als zij de taal geleerd hebben, dienen zij den europischen schipperen die naar Alexandrië komen, voor tolken en makelaars, en winnen op deze wijze hunnen kost gemeenlijk rijklijker en gemaklijker, dan zij het anders bij mogelijkheid zouden hebben kunnen doen.

De Stadvoogd te Alexandrië is van de Regéring te Káhira afhanglijk, gevolglijk ook van den Sultân te Constantinopel. Eenige groote stammen Arabiers, die in Egipte omzwerven, betalen zékere schattingen aan de turksche Regéring, en ge-

gedragen zig zomtijds vreedzaam als vasallen of bondgenooten, doch zomtijds worden zij ook zo verméten, dat de Regéring genoodzaakt is eenige honderden ja wel duizend man tégen hen uittezenden, en ze naar afgelégenere gewesten te verdrijven. Toen wij te Alexandrië waren kwamen de Arabiers hoe langer hoe nader en verontrustten niet weinig de om de stad wonende arabische boeren. Den 11den Octob. hadden eenige honderden derzelven hun léger tot op een half uur van de stad opgeslagen. Twee venétiäansche schippers, die des voormiddags, volgens de gewoonte des lands, op ézels, naar de zuil van POMPEJUS wilden rijden, wierden digt voor de stad door hun aangerand, en hun wierden hunne kléderen en wat zij verders bij zig hadden afgeëischt. Als hun Janitschaar den Arabieren voorstelde: dat de Europeërs hun nooit eenig leed gedaan hadden, en dat zij, zo zij van de Regéring iets te eischen hadden, het met deze konden afmaken, verlieten zij dezelven en wilden den Janitschaar plunderen, die hun egter ook, hoewel met gescheurde kléderen nog ontkwam. Als deze vijändige Arabiers in de stad komen om iets te kopen, gaan zij altijd één alléén, om door de inwoners niet waargenomen te worden. Op deze wijze waren er dien zelfden namiddag zeer veelen in Alexandrië gekomen, welken ons naderhand van het terras of dak van ons huis een schouwspel léverden, dergelijk ik op al mijne reizen niet gezien heb. Eenigen zeiden dat het gemeen van Alexandrië, welk misschien méde onder het ergste in het gantsche turksche Rijk te rékenen is, zijne vijänden had ondekt, en de ongerégeldheid, welke zij buiten de stad bedréven, had willen wréken. Anderen daarëntégen meenden, dat de zoon eens Schechs, in een' winkel kruit en lood gekogt hebbende, in de stad de proef van zijn geweer genomen, en een' kogel in een tégenöver staande huis geschoten had. Als nu de burger hem daarover niet vriendlijker aansprak dan of hy een gemeen Arabier voor hadde, en deze jonge Schech hem op eene wijze antwoordde, als of hij met een' zijner onderworpenen in de woestijne te doen had, was deze twist eerst onder hun beiden ontstaan. Eenige Arabiers kwamen den Schech, en andere burgers den Alexandriner te hulp. Allen begaven zig naar eene groote plaats bij ons huis en naar dien kant, waarheen de Arabiers terug moesten trekken. De Arabiers die te paerde waren, hadden zeer gemaklijk kunnen ontkomen, maar zij wilden hunne makkers te voet, die nog in de stad waren, niet verlaten, en dezen wierden overäl aangehouden, geslagen en gestoten. De arabische ruiters jaagden bijwijlen spoor-

slags

ſlags, met eene lancie of eene piſtool in de hand, op eenen hoop van de tégenpartij in, zodat één eenige Arabier zomtijds eene ménigte Alexandriners op de vlugt dreef. Maar deze trok zodra niet weêr terug, of de anderen vervolgden hem met ſteenen, tot dat er eenigen met ſchietgeweer kwamen toelopen. Wijl de Arabiers zig de zwakſten vonden, hoedden zij zig niemand te dooden; doch de Alexandriners waren niet zo voorzigtig; want een Arabier wierd met een' ſteen op zijn paerd gedood, en een andere doodgeſchoten. Eindelijk ontkwamen zij het met verlies van 15 perſoonen en eenige paerden. De meeſte gevangenen wierden van het gemeen volk te Alexandrië in de eerſte woede zeer kwalijk gehandeld, en twee van hun hadden zo veele ſlagen bekomen, dat zij kort daarna overléden. De Arabiers belégerden hieröp de ſtad, en ontnamen die van Alexandrië veel vee, dat in het gras zou gebragt worden, of reeds buiten de ſtad was. Doch twee dagen daarna wierd de vréde weêr gemaakt, en de van weerskanten gemaakte buit teruggegéven.

REIS VAN ALEXANDRIE TOT KAHIRA.

De Europeërs welken hunne reizen van Alexandrië naar *Kâhira* hebben beſchréven, hebben allen denzelfden weg, te wéten naar *Raſchîd*, en van daar op den Nijl naar Káhira genomen. Derhalven verlangden wij te land derwaard te reizen, om zulke geweſten van Egipte te zien, die nog niet veel bekend zijn. Uit het voorverhaalde zal men reeds afnémen kunnen, dat dit wégens de omzwervende Arabiers onmogelijk zij, ten zij iemand zo reizen kan, dat het hem weinig ſchéle of hij geplunderd worde. Eén uit ons gezelſchap leerde dit naderhand bij ondervinding. De heer FORSKÄL, die in 't volgende jaar te land van Káhira naar Alexandrië reisde, wierd genoodzaakt den Arabieren alles overtegéven wat hij bij zig had, en het was nog wel eene groote beleefdheid van hun dat zij hem den broek wédergaven. Wij huurden dan een klein vaartuig van Alexandrië op Raſchîd, en gingen den 31ſten October ſcheep, doch kwamen wégens tégenwind dezen dag niet verder dan tot *Bikkîr*, (*Bucqîr*, *Abukîr*) omtrent 4 uuren van Alexandrië. Hier is een groote zeeboezem, alwaar zomtijds de ſchépen, die de haven van Alexandrië niet bereiken kunnen, het anker werpen,

en

en bij het dorp is een klein kasteel met eenige soldaaten. De wind was ons den 1sten November nog gestadig tégen. Mijne reisgenooten namen derhalven het besluit het overige der reize in gezelschap van eenige Turken, welken alhier reeds lang naar goeden wind gewagt hadden, te land te doen. Zij namen een boot om een meir, waarin een gedeelte van den Nijl stort, en dat eene uitwatering in de middelandsche zee heeft, overtevaren, en vervolgens reisden zij op paerden en ézels door eenen zandigen oord, waar men niets merkwaerdigs ontmoet dan 10 of 12 gemetzelde pilaaren, die den reizigeren den weg tot Raschîd wijzen. Ondertusschen kwamen zij niet veel eerder aan dan ik: want de wind wierd voordéliger en ik kwam met het schip den 2den November 1761 aan deze stad.

De reis te zee tusschen Alexandrië en Raschîd is des winters zo gevaarlijk, dat in dit jaargetij zeer dikwils schépen in den *Boghás* of uitvloed des Nijls verongelukken. Niettégenstaande de vloed nog niet veel gevallen was, en men doch zou denken, dat dit vaarwater onzen schipper zeer wél bekend moest zijn, stieten wij egter met ons klein plat vaartuig verscheidene maalen op den grond, en de schipper bragt te zijner verontschuldiginge in, dat het bed van den stroom zig hier dikwils verändert. De Egiptenaars behoeven dus niet meer te vrézen, dat er vijändlijke oorlogschépen in dezen arm van den Nijl komen; ik denk ook, dat zij om die réden de kasteelen aan denzelven zo gantschlijk hebben laten vervallen. Tusschen den Boghás en Raschîd is aan de westzijde van den Nijl nog wel een oud en hoog kasteel; doch het is geheel verlaten, en men vind er niets merkwaerdigs dan eenige arabische opschriften, en eenige oude kanonnen van ijzeren staven met ringen. Aan de oostzijde van den vloed is nog een klein kasteel, doch ook van weinig aanbelang.

De stad Raschîd, of zo als de Europeërs ze plégen te noemen, *Rosette*, is van overlang in de arabische geschiednissen bekend; maar zij schijnt eerst in bloei geraakt te zijn, zédert de koophandel te *Fue*, eene andere stad hooger aan den Nijl, in verval geraakt is. Zij is thans de stapel van al de koopwaaren, welken van Káhira naar Alexandrië, en van hier naar Káhira vervoerd worden; want de schépen van Káhira gaan niet verder dan tot Raschîd, en die van Alexandrië herwaard komen gaan niet tot Káhira. De stad is tamelijk groot, en legt aan de westzijde des Nijls op eenen heuvel, van welken men een voortreflijk gezigt

over den Nijl naar Delta heeft. Haare poolshoogte is 31°. 24′. Ten zuiden van Rafchîd op eenen heuvel is een oude wagttoren, van welken de heer BAURENFEIND het gezigt der ftad, op de VI tafel, aftékende. Niet ver van hier, bij een dorp *Abu mandûr* is eene fterke bogt van den Nijl, aan dewelke men nog dit jaar meer dan 20 marmeren zuilen uit het zand gegraven, en naar Káhira gevoerd had. De Europeërs, die te Rafchîd wonen, meenden op deze plaats de legging der ftad *Canopus* weêrgevonden te hebben. Vanhier zou, volgens de overlévering der Egiptenaaren, een groote tak des Nijls naar het weften door de kleine zee, op de X tafel getékend, gegaan, en bij Abukîr zig in de zee geftort hebben (*); maar deze vloed is door zeer fijn zand, welk in dezen oord zeer ménigvuldig is, en zig ligt door den wind laat drijven, geheellijk verftopt.

TE Rafchîd woont een franfche en een venétiäanfche conful, als ook eenige europifche kooplieden, om het vervoeren der waaren hunner natiën tusfchen Káhira en Alexandrië te bezorgen. Wij hadden hier onzen intrek bij de Franciskaanen. De inwoners dezer ftad worden wégens hunne vriendlijkheid jégens de Europeërs zeer geroemd, en men kon zig alzo uit dien hoofde hier langer ophouden, dan in andere egiptifche ftéden, alwaar de Europeërs, gelijk bekend is, in geen groote agting zijn; doch wij fpoedden ons om naar Káhira te komen. Wij vertrokken reeds den 6den Novbr. met een ander klein fchip van Rafchîd, en kwamen denzelfden dag nog tot *Mentûbes*, alwaar wij wégens tégenwind aan wal moeften gaan leggen.

DEN 7den Novbr. kwamen wij tégen den avond aan het vlek *Deirût*. Dewijl de wind ftil was, en ik hier van de inwoners niets had te vrézen, ftelde ik mijnen quadrant aanftonds aan land, en vond de poolshoogte dezer plaats, door middel eener fterre in de middaglijn, 31°. 13′. Ik beproefde naderhand nog verfchei-

(*) Hier was veelligt de arm des Nijls door welken de Heer VAN BREITENBACH in het jaar 1483 van Rafchîd naar Abukîr, of de Vorft RADZIVIL honderd jaaren daarna van Káhira naar Alexandrië reisde. Egter kunnen zij ook door den arm gegaan zijn, welke den Nijl, volgens de *Relation par le Sieur* GRANGER, nog tot hédentoe met het meir bij Abukîr verëenigt. Misfchien heb ik dien arm niet gezien, wijl ik hem in donker voorbij gezeild ben, of wijl mogelijk een eiland mij in den weg geweeft is.

Baurenfeind. del.

Gezigt der Stad RASCHÎD. || Vuë de la Ville de RASCHÎD.

C. Philips. Jz. sculp.

fchcidene maalen fterrenkundige waarnémingen te doen, doch telkens vergeefs, en ik moeft mij op deze reis vergenoegen de bogten van den Nijl, en den tijd, welken wij van de eene plaats tot de andere toebragten, waartenémen, en hierbij had ik nog het ongeluk van zulk fcheepsvolk aangetroffen te hebben, dat mij veeltijds de naamen der dorpen niet wilde, of miffchien niet kon zeggen; want men moet dezen weg al dikwils gereisd hebben, om zo veele dorpen te léren kennen. Daarënboven zeilden wij zomtijds des nagts, zodat ik dan ook niet eens al de dorpen zien kon. Wijl egter de afftand van Deirût tot Káhira te groot is, dan dat men zonder waargenomene poolshoogten eene goede kaart van den loop des Nijls zou kunnen ontwerpen, bepaalde ik nog op andere kleine reizen van Káhira, ook de poolshoogte van *Wandân* 30°. 20′. en die van *Batn el bákkara*, of den zuidhoek van Delta, 30°. 13′. gelijk in 't vervolg onder de fterrenkundige waarnémingen nauwkeuriger zal aangemerkt worden.

Den 8ften Novbr. zeilden wij voorbij de ftad Fúe. Deze plaats is tégenwoordig flegt in vergelijking van hetgeen zij eertijds was. Men zegt, dat het huis van den venétiäanfchen conful, welke voor dezen hier woonde, alsméde het tolhuis, nog te zien zijn. In deze ftreek is een kanaal (*Calidsg*) dat zig met een veel grooter van *Rachmanîe* verëenigt, en nadat het de omleggende velden bewaterd, en de waterbakken te Alexandrië gevuld heeft, bij deze laatfte ftad in zee valt. Deze kanaalen moeten wégens de veele aarde, welke de Nijl in zijne grootfte kragt fteeds met zig voert, dikwils gereinigd worden, en van deze aarde zijn van tijd tot tijd groote heuvels opgeworpen, die men anders in deze vlakke landen niet ontmoeten zou. Al de fchépen, die van Rafchîd en Damiât naar Káhira komen, leggen bij *Bulák* aan. Wij bereikten deze haven den 10den Novbr. tégen den avond.

De togten op den Nijl zijn, voornaamlijk in dit jaargetij daar al de velden met een groen tapijt pronken, zeer aangenaam. Beide de oevers van den ftroom zijn met dorpen gezoomd, welker huizen wél doorgaans flegt zijn, naamlijk van ongebrande tégelfteen en van boven plat, maar die nogthans met de duivenhuizen, die, gelijk men weet, in dit land van eene geheel bijzondere gedaante zijn, en met de ménigvuldige dadelboomen, eenen nieuwlings aangekomen Europeër eene vreemde en aardige vertoning verfchaffen. Ook ziet men nog bij verfcheidene dorpen groote heuvels van de puinhoopen van oude ftéden, en bij *Terâne*

lagen

lagen groote hoopen zout, of waarſchijnlijker *nitrum*, welk van andere ſtreeken herwaard gebragt was, om op den Nijl naar elders verzonden te worden. Krokodillen heb ik in den Nijl tuſſchen Raſchîd, Káhira en Damiât niet gezien. De Egiptenaars geloven, dat in den *Mikkias* bij Káhira een *Talisman* ingemetzeld zij, die deze dieren verbied verder den ſtroom aftekomen.

Al de ſchépen, die in bouwörder maar een weinig verſchillen, hebben zo wel in de arabiſche, als in de Europiſche ſpraaken, verſchillende naamen. Die, welken tuſſchen Alexandrië en Káhira varen, zijn allen klein, en van onderen plat. Dat, waarméde wij van Alexandrië naar Raſchîd reisden, noemde men *Scherme*, en was geheel open. Doch hetgeen wij te Raſchîd huurden, noemde men *Mâſch*, en had eene goede kajuit, ook reisden wij er vrij gemaklijk en vaerdig méde; want als de wind ſtil was wierd het getrokken. Men ſpreekt veel van rovers, die zig geſtadig op den Nijl onthouden; men heeft egter van hun niets te vrézen wanneer men maar des nagts goede wagt houd, en telkens laat horen, dat men van ſchietgeweer voorzien is. Ook heeft men des nagts gemeenlijk eene brandende lantaern; want hieräan kennen zij de ſchépen, op welken zig Europeërs bevinden, en van dezen wéten zij, dat zij zig niet ligt ſlapende laten overvallen. In Maart 1762 wierden op dezen arm van den Nijl indedaad drie ſchépen geplunderd. Men gelooft egter, dat de rovers alhier het zelden wagen een groot ſchip aantetaſten, ten zij hun van te voren bekend zij, dat er maar weinig lieden aan boord zijn, of dat zij hunnen aanſlag eerſt met den ſchipper (*Réis*) afgeſproken hebben; want men heeft voorbeelden, dat de ſchippers den buit met de rovers gedeeld hebben. Een reiziger moet derhalven nauwkeurig vernémen, wien hij zig aanvertrouwt. De rovers zijn anders in dit hun handwerk ook zeer bedréven. Wijl zij, gelijk alle gemeene lieden in de nabijheid van dezen vloed, van de jeugd af zwemmen geleerd hebben, (deels om in het heete jaargetij eenige uuren aangenaam in het water te kunnen doorbrengen, deels ook om vaerdig en zonder koſten, van de eene zijde des vloeds tot de andere over te gaan); komen zij dikwils, één alléén, naar een vaartuig, wanneer zij oordélen, datze het met hunne booten niet durven te wagen; némen alles weg wat zij maar op het verdek grijpen kunnen, en ſpringen er méde in 't water. Men heeft voorbeelden, dat zij niet eens in het vaartuig waren gekomen, maar alleen over boord getaſt, en den ſlapenden het een of ander van onder het hoofd

weg

weggehaald hadden. De Turken verhaalden mij het volgende geval van een' dezer roveren. Een Pafcha, welke eerst onlangs naar Egipte gekomen was, floeg zijn léger in de nabijheid van den Nijl op, en zijn volk hield des nagts zo wél de wagt, dat zij éénen van de dieven, welken hun een bezoek wilden géven, grépen, die des morgens aanstonds voor den Pafcha gebragt wierd. Deze dreigde hem, dat hij op staande voet sterven zou. De gevangene bad den Pafcha alleen nog om verlof hem een geheim kunststukje te tonen, vastlijk hopende, dat hij hem het léven daar voor schenken zou. De leergierige Pafcha vergunde hem zijn geheim te ontdekken. De dief begon des Pafcha's kléderen, en hetgeen hij verders in de tent zag leggen, te zamen te binden, zo als de Egiptenaars met hunne eigene kléderen plégen te doen, als zij over eenen vloed zwemmen willen. Nadat hij nu eenige gochelarij met dezen bundel gemaakt had, sprong hij in den Nijl, en bragt zig zelven, met de geroofde goederen op zijn hoofd, naar den anderen oever in zékerheid, eer de Turken in staat waren hun schietgeweer te krijgen, en hem daarméde het vlugten te beletten.

REIS NAAR DAMIAT EN WEER TERUG NAAR KAHIRA.

DEN eenen hoofdärm des Nijls van Káhira af tot aan de middelandsche zee afgetékend hebbende, verlangde ik ook den tweeden, naamlijk dien, welke voorbij Damiât stroomt, te zien, om eene kaart der waare grootte van dat gedeelte van Egipte, welk de Europeërs tégenwoordig Delta plégen te noemen, te kunnen ontwerpen. Dit ontbrak nog aan de kaart van den heer NORDEN van den loop des Nijls, van den tweeden waterval af, tot aan de zee. Ik zou deze reis naar Damiât gaern ten eersten na mijne aankomst te Káhira ondernomen hebben; doch wégens de betrokken lugt en ménigvuldige régen, welk beide vervolgens naar de zee toe nog sterker te verwagten was, en mij verhinderd zou hebben de nodige sterrenkundige waarnémingen te maken, moest ik dit voornémen tot het begin van Maij des volgenden jaars uitstellen. Ik had ook

geen

geen réden om mij wégens dit uitſtel mijner reize te beklagen, wijl ik gedurende dien tijd reeds eenigzins den omgang met de Ooſterlingen gewend was geworden, welker ſpraak en gewoonten mij bij mijne aankomſt in Egipte geheel onbekend waren.

De Europeërs, welken in deze geweſten reizen, zoeken gemeenlijk de beſcherming der overheid, in de verbeelding, dat men in het geheel niet met zékerheid kan reizen, ten zij den ſchipperen, en diengeenen, van welken men kameelen huurt om te land te reizen, uit naam der overheid aanbevolen worde, eene bijzondere zorg voor hen te dragen. Deze verbeelding heeft dikwils voor het naaſt het gevolg, dat een dienaar van den overheidsperſoon, tot wien men zig gewend heeft, den eerſten ſchipper haalt, dien hij ontmoet, of van welken hij een geſchenk verwagten kan, en deze, als hij hoort, dat een reiziger van zulk een' voornaam' perſoon zijner zorge aanbevolen word, meent zijn fortuin gemaakt te hebben. Hij verzuimt geen gelégenheid waar iets voor hem te winnen is, of waar hij zig dengeenen, die hem aanvertrouwd is, noodzaaklijk maken kan; en om regt blijken van zijnen iever te géven, laat hij niet na, elken ſtap, ook zelfs daar niet het minſte te vrézen is, voor gevaarlijk uittegéven. Ik heb er mij altijd het beſt bij bevonden, wanneer ik mij in dergelijke gelégenheden bij eenen der aanzienlijkſte inlandſche kooplieden vervoegde. Dezen kunnen gemeenlijk met genoegzaame zékerheid wéten, of in die oorden waarheen men denkt te reizen, iets te dugten is. Ook hebben zij hunne vaſte ſchippers en kameeldrijvers, met welken zij hunne waaren gewoon zijn te verzenden, en dien er meer aan gelégen is de gunſt der kooplieden te verwerven, dan die van een' overheidsperſoon, van wien zij zelden iets verdienen kunnen. Dewijl men daarënboven in een vreemd land geen nauwkeurige landkaarten maken kan, indien de voerlieden of ſchippers de naamen der dorpen, welken men gelégenheid heeft op zijne reis te zien, zelven niet wéten, of eenen vreemden niet willen zeggen; zo bediende ik mij van eenen ſchipper, die de reis naar Damiât verſcheidene maalen gedaan had; de dorpen, waar men des nagts niet veilig is, kende, en het zig moeſt laten wélgevallen, zonder bijzondere réden des nagts niet te reizen, opdat ik deſtebéter de legging der dorpen en de bogten van den Nijl zou kunnen zien. Ik verzogt derhalven eenen koopman, mij te laten wéten, wanneer een zijner ſchipperen, welke de vereïſchten had die ik

be-

begeerde, weêr vertrekken wilde, en ik was naderhand met dengeenen, welken hij mij bezorgde, volkomen te vréden. De heer BAURENFEIND, die gedurende ons verblijf te Káhira niet veel buiten de ſtad geweeſt was, beſloot, mij op deze reis gezelſchap te houden. Wij huurden eenen Janitſchaar, en gingen met dezen en eenen bediende, die tévens onze kok zou zijn, den 30ſten April 1762 weêr naar Bulák. Het ſcheepje waarméde wij naar Damiât reisden, noemde men *Kandsje*. Wij troffen daaröp hetzelfde gemak aan, dat wij op het vaartuig waarméde wij van Raſchîd gekomen waren, gehad hadden.

DEN 1ſten Maij 1762 waren wij des morgens vroeg in alle ſtilte van Bulák vertrokken, zodat ik niet eer ontwaakte, dan toen wij reeds een paar mijlen afgedaan hadden. Ondertusſchen had ik niets daarbij verzuimd, wijl ik dezen weg reeds gekomen was. Naderhand zagen wij bij den zuidhoek van Delta, waarvan ik de poolshoogte bij eene andere gelégenheid al genomen had, het ſlot te Káhira ten Z. Z. O. en ik bepaalde dus de legging dezer plaats zo nauwkeurig, als men het ooit in de aardrijksbeſchrijving verwagten kan. De Arabiers noemen dezen hoek *Batn el bákkara*, en geloven volgens eene oude overlévering, dat hier in de heidenſche tijden eene groote beeld- of grenszuil van eenen os geſtaan hebbe. Van Káhira tot Delta is de Nijl zeer breed en vol eilanden. Van dezen worden eenigen, wanneer de Nijl het ſterkſte rijſt, zomtijds door het geweld van het water geheellijk weggevoerd, en naar andere oorden verplaatſt. Dewijl het onderſcheid tusſchen het hoogſte en laagſte water hier zeer groot is, zagen wij thans veel meer eilanden dan in de maand November; want in Maij was het water zo laag, dat wij verſcheidene reizen met ons platbodemd ſchip aan den grond geraakten. In elk dorp aan den Nijl zijn des nagts wagters, die aanſtonds waarſchouwen moeten, wanneer er een roversboot aankomt: doch in zommige dorpen zenden de inwoners zomtijds zelven booten uit, en diegeenen welken des nagts beſcherming bij hen zoeken, moeten altijd vrézen geplunderd te worden. Wij gingen dezen dag bij *Tábble* aan wal leggen, doordien onze ſchipper bij de andere dorpen, die wij nog zouden hebben kunnen bereiken, niet zéker agtte te zijn. Ik ſtelde mijnen quadrant ten eerſten aan land om de poolshoogte te bepalen; maar ik vond de kruisdraaden in den verrekijker van het werktuig gebroken, en moeſt derhalven hetzelve zonder iets uitgevoerd te hebben, weêr inpakken.

Den 2den Maij zeilden wij zeer vroeg van Táhhle, doch de wind ſtak zo fel op, dat wij bij *Mſidr el chádder* weêr aan land moeſten gaan leggen. Ik had den verrekijker weêr verholpen, en kreeg des middags, ſchoon niet zonder veele moeite wégens de ſterke wind en ménigte van ſtof, waarméde de lugt als vervuld was, den afſtand der zonne van het toppunt, en berékende daarüit, na de verbétering van het werktuig op nieuws te Damiât bepaald te hebben, de poolshoogte van dit dorp of vlek 30°. 26′. Des namiddags kwamen wij niet verder dan tot *Miet el attâr*. Tégen den avond ging de wind op ééns leggen; doch een half uur daarna kwam de ſtorm zo ſterk uit het Z. W. als hij van te voren uit het N. O. geblazen had, en de lugt wierd nog meer met ſtof en zand vervuld. Wijl de ſchépen op den Nijl zeer groote zeilen voeren, en de ſchippers dezelven niet wel wéten te regéren, worden er zomtijds ſchépen door een' wervelwind, of een' onverwagten ſtorm omgeſlagen. Wij leiden ons bij tijds aan land, en waren dus in zékerheid.

Den 3den Maij gingen wij des morgens om 5 uuren weêr onder zeil, en kwamen nog zo vroeg aan de ſtad *Sifte*, dat ik er des middags de zonnehoogte waarnémen kon. Volgens deze is de poolshoogte dezer ſtad 30°. 42′. Van Sifte tot aan den tak des Nijls, die van Káhira naar Raſchîd loopt, zijn maar 6 uuren, en hier is men, volgens de rékening van de ſchippers, te halven wége van Káhira naar Damiât. Deze oord behoort aan eenen gewézen *Kislar Aga* uit Conſtantinopel, die te Káhira woonde, en hier zijnen gevolmagtigden (*Kaimakân*) had. In deze ſtad heeft men drie moskeën, doch alleen op twee derzelven zijn torens. Bovendien is hier, gelijk ſchier in alle dorpen aan den Nijl, een *Kubbe* of klein gebouw boven het graf van eenen gewaanden heilige, wiens heiligheid van het gemeen gewoonlijk naar de koſtbaarheid van het gebouw dat over zijn graf is gewaerdeerd word. Tot de coptiſche gemeente alhier rékend men omtrent 300 huizen. Deze goede lieden nodigden mij hunne kerk te zien, en ik vond dezelve in een' al zo ſlegten toeſtand als de overige kerken dezer natië, welken ik omſtreeks Káhira gezien had. In al deze kerken zijn de vloeren met ſtroomatten belegd, en doordien dezen zelden opgenomen, of eens ſchoon gemaakt worden, kan men zig gemaklijk verbeelden, dat de vloojen bij de hitte dezer geweſten, hier ménigvuldig voorttélen. Een goed aantal van dezelven kwam bij mij huisveſting zoeken. Nademaal de Copten gedurende den godsdienſt ſtaan blijven, en

en dit voor veelen zeer laſtig is; leunen eenigen op krukken. Ten dien einde vind men eene groote ménigte houten krukken op den vloer leggen, en dit maakt in het oog van eenen Europeër juiſt ook geen fraai cieraad in eene kerk. De ſchilderijën der Copten zijn in 't algemeen ſlegt. Mij ſtaat voor, in eene kerk te *Maſr el atîk*, CHRISTUS, de jongvrouw MARIA en andere heiligen allen te paerde gezien te hebben. Misſchien dat de Copten het voor te wanvoeglijk houden, deze beroemde perſoonen op ézels te laten rijden, omdat zij zelven te Káhira niet anders dan op ézels mogen rijden. De dorpel in de kerk te Sifte was het eenigſte ſtuk, dat mij wel beviel; want deze ſcheen weléér eene vrij fraije marmeren beeldzuil van een' griekſchen bouwmeeſter geweeſt te zijn. Aan de ooſtzijde van den Nijl, en regt tégenöver Sifte, legt *Miet Ghrammer*, eene ſtad, waarïn men 6 moskeën en eene coptiſche kerk vind. Men weet, dat de ſmalle torens (*Minaré*) aan de moskeën allen rond plégen te zijn; doch de toren te Miet Ghrammer alléén is vierkant, dus veelligt eertijds een klokkentoren van eene kerk geweeſt.

HET is voor de ſchépen die van Káhira komen een groot behulp, dat zij des nagts gemeenlijk windſtilte hebben; want dus kunnen zij in den tijd, als de wind bij dag uit het noorden waait, des nagts met den ſtroom drijven, wanneer zij zig bij zulke dorpen bevinden, daarze in zékerheid zijn, of zo ſterk zijn, dat zij van de rovers niets te vrézen hebben. Wij konden dezen namiddag ook niet reizen wégens den noordenwind; maar deze tégen den avond zig gelegd hebbende, voeren wij met den ſtroom, in gezelſchap van twee andere ſchépen, van Sifte af. Wij hadden nauwlijks éénc mijl afgedaan, als wij een roversboot regt op ons zagen aankomen; welk egter weêr afdeinsde zodra wij ons ſchietgeweer horen lieten. Naderhand zagen wij nog verſcheidene kleine booten onder boomen, en agter kleine eilanden, die onze ſchipper ook voor rovers hield; doch geen van allen waagde het ons aantetaſten. Den volgenden dag zagen wij verſcheidene vlotten beſtaande uit potten en kruiken, die uit Opperëgipte herwaard te koop gebragt wierden. Tot zulk een vlot zijn zo veele potten onder zeer ligt palmhout aan malkanderen gebonden, dat het 40 tot 70 voeten lang, en omtrent een derde of de helfte zo breed word, en dit word door 6 of 8 lieden beſtierd, die zig in plaats van riemen alleen van takken van boomen be-

dienen (*). Deze lieden hebben er hunne geheele keuken en huishouding op. Men zegt, dat zij ook kostbaare waaren in hunne potten hebben; doch dit is niet zeer waarschijnlijk, dewijl zij daarïn niet wél bewaard zouden zijn; want het water dringt zo sterk door deze potten, dat zij dikwils genoodzaakt zijn het er uit te scheppen. Deze lieden wéten, naar men zegt, zig zeer wél met slingers tégen de rovers te verdédigen. Als zij hunne potten, en dus hun schip verkogt hebben, kéren zij te voet naar Opperëgipte terug. Verders zag ik dezen dag niets merkwaerdigs, dan de stad *Mansûra*, bij welke LODEWIJK de IX. gevangen gemaakt wierd. Zij kwam mij grooter dan Damiât voor, ik had egter geen gelégenheid ze van naderbij te zien, dan in het voorbij zeilen. In den arm des Nijls, welke van hier naar den *Baheire* loopt is een muur opgemetzeld, om te beletten, dat geen meer water daarheen kome, dan men ter bewateringe der omleggende, en bijzonder in rijst zeer vrugtbaare landerijën van noden heeft. Wij waren Mansûra éven voorbij, als de wind zig naar het noorden draaide, en ons noodzaakte aan land te leggen. Hierdoor kreeg ik gelégenheid de poolshoogte omtrent eene halve mijl ten N. N. O. van de stad te némen, en volgens deze is ze te Mansûra 31°. 3′. Den 5den Maij zagen wij op onze verd're reis tot Damiât niets, dat zou verdienen aangemerkt te worden, dan omtrent 20 schépen met bijën geladen. De *Sandsjak* van Mansûra had met meer dan 40 slaven en dienaars zijn léger tusschen de dorpen *Bédoui* en *Kafr Bédoui* opgeslagen, om den bijëntol te heffen. Elke scheepslading rékende men op 200 korven, en alzo waren er in de 20 schépen omtrent 4000 korven met bijën. Elke korf had ongeveer 3 voeten lengte, en 1 voet middelijns. Zij lagen allen horizontaal, en de openingen waren aan de einden.

De stad Damiât is niet minder voortreflijk tot den koophandel gelégen dan Raschîd; want al de waaren die van Sirië en de omleggende landen naar Kâhira gaan, of van daar terugkomen, moeten hier voorbij, daarënboven word hier een groote handel in rijst gedréven, die hier omstreeks gebouwd word. Niettégen-

(*) NORDEN heeft een dergelijk visfersboot op zijne 32 tafel afgebeeld.

tégenstaande dit alles vind men in deze stad geen éénen europischen koopman, zelfs niet eens europische munniken, daar hier nogthans veele Maroniten en andere oosterfche Christenen wonen, die zig met de roomsche kerk verëenigd hebben. De Franschen hadden eertijds te Damiât ook eenen Consul en verscheidene koopliedén; als egter de inwoners meenden te bespeuren, dat de Europeërs te veel genégenheid voor de mohammedaansche vrouwen krégen, vermoordden zij al degeenen, die zig met de vlugt niet konden redden, en zédert dien tijd mag hier, op bevel des Konings van Frankrijk, niet ééns een fransche schipper aan land gaan, maar moet, indien hij iets te Damiât te verrigten heeft, alles door gevolmagtigden laten uitvoeren, en zijnen handel aan boord op de reede drijven. Evenwel ontmoette ik twee fransche schippers in de stad. Men kon egter aan hun bespeuren, dat zij niet weinig de inwoners vreesden, welken zig behalven de gemelde gebeurdnis, misschien ook nog de kruistogten te binnen brengen, en uit dien hoofde groote vijänden van alle Europeërs zijn. Zij verzékerden, dat, ingeval zij hier op de eene of andere wijze mishandeld wierden, zij zig daaröver bij den franschen Afgezant te Constantinopel niet zouden durven te beklagen, noch hulp van hem zouden te wagten hebben. In plaats dat men te Alexandrië en te Raschîd in korte kléderen kan gaan, droegen deze schippers eenen turban, en eenen *venîsch* of turkschen overrok over het onderkleed. Dewijl wij geheel op de turksche wijze gekleed waren, en ook reeds een weinig met de inwoners spréken konden, bragten wij onzen tijd in deze stad gerust door, zonder veel van het gemeen te dugten. Ik had aanbevélingsbrieven aan een' grieksch' koopman, als ook aan een' Italiäan; welke in zijne jonge jaaren een aanzienlijk koopman te Káhira geweest was, doch wégens zijne schulden niet wéder in zijn vaderland had kunnen komen, maar besloten had een Mohammedaan te worden. In dien tijd was een der magtigste Bijes te Káhira een zo groot begunstiger van hem, dat hij zig met de hoop kon vleijen veel fortuin in Egipte te maken; maar zijn vriend wierd van zijn gezag beroofd, en hij moest zig gelukkig agten eene bediening bij den tol te Damiât te bekomen. Hij leefde hier ondertusschen zeer wél, waarschijnlijk egter niet van zijne bediening, maar voornaamlijk door zijne correspondentie met de Europeërs; want hij bezorgde het vervoer van al de waaren die dezen over Damiât zonden, of zij schréven aan hem, wanneer zij hier anderzins iets te verrigten hadden. Hij betoonde zig

dus

dus nog altoos zeer gedienftig en vriendlijk jégens de Europeërs, niettégenftaande hij reeds zédert veele jaaren een Mohammedaan was. De gemeene rénegaten plégen anders gemeenlijk grooter vijänden der Europeëren te zijn, dan de geboren Mohammedaanen.

De ftad Damiât legt, volgens mijne waarnémingen, $\frac{1}{4}$ mijl noordlijker dan Rafchîd, naamlijk op 31°. 25′. poolshoogte. Zij is omtrent 2 duitfche mijlen, en dus ook een weinig verder van de middelandfche zee gelégen, dan de gemelde ftad aan den anderen arm des Nijls. Het land ftrekt zig alzo op de ooftzijde van Egipte verder naar het noorden, dan op de weftzijde. Volgens het berigt van eenen fchipper, die de kuft tuffchen Damiât en Rafchîd dikwils bezogt had, is *Cap Brulos* omtrent ééne of $1\frac{1}{2}$ duitfche mijl noordlijker, dan de beide groote monden van den Nijl. Men fchat den afftand dezer beide ftéden regtüit door Delta op $1\frac{1}{2}$ of 2 dagreizen; doch deze weg was zédert eenigen tijd wégens de rovers geheel onzéker. Aan de weftzijde van den vloed, van Damiât af noordwaard tot aan den mond van den Nijl, en naar het weften tot Brulos, is overäl fijn zand, en uit dien hoofde de grond onvrugtbaar. Te Damiât zag ik in 't geheel geen fpooren van eenen ftadsmuur; veelligt is dezelve ook na 't jaar 648 der *Hedsjera*, als hij volgens het verhaal van ABULFEDA afgeworpen wierd, niet weêr herbouwd. Maar de plaats, alwaar de Nijl met eene kéten zou gefloten geweeft zijn, fchijnt nog kenbaar te zijn; want aan de noordzijde binnen de ftad, is een oude toren, de vloed is hier niet boven de honderd voeten breed, en tégenöver aan de weftzijde des oevers ziet men nog de fondamenten van een' dergelijken toren, waarvan alles wat boven den grond was, reeds weggenomen is.

Het zou voor mij, aangezien den korten tijd dien ik te Damiât was, onmogelijk, en daarënboven ook gevaarlijk geweeft zijn, indien ik de legging van al de ftraaten dezer ftad op eene kaart had willen brengen. Evenwel nam ik de lengte der marktftraate, welke de gantfche ftad doorfnijd, insgelijks den geheelen omtrek der ftad in fchréden, en maakte hiernaar de grondtékening op de VII tafel. De heer BAURENFEIND tékende het gezigt dezer ftad op de VIII tafel. Het land omftreeks Damiât is vol kanaalen om de veele rijftäkkers te bewateren. Het water is hier niet diep, en om die réden gebruikt men er andere waterwerktuigen dan te Káhira, alwaar het van eene grootere diepte in de hoogte moet gebragt worden. De talletters op de kaart van de ftad Damiât tonen de legging van de vol-

Tab. VII.

Grondtekening der Stad Damiât. | Plan de la Ville de Damiât.

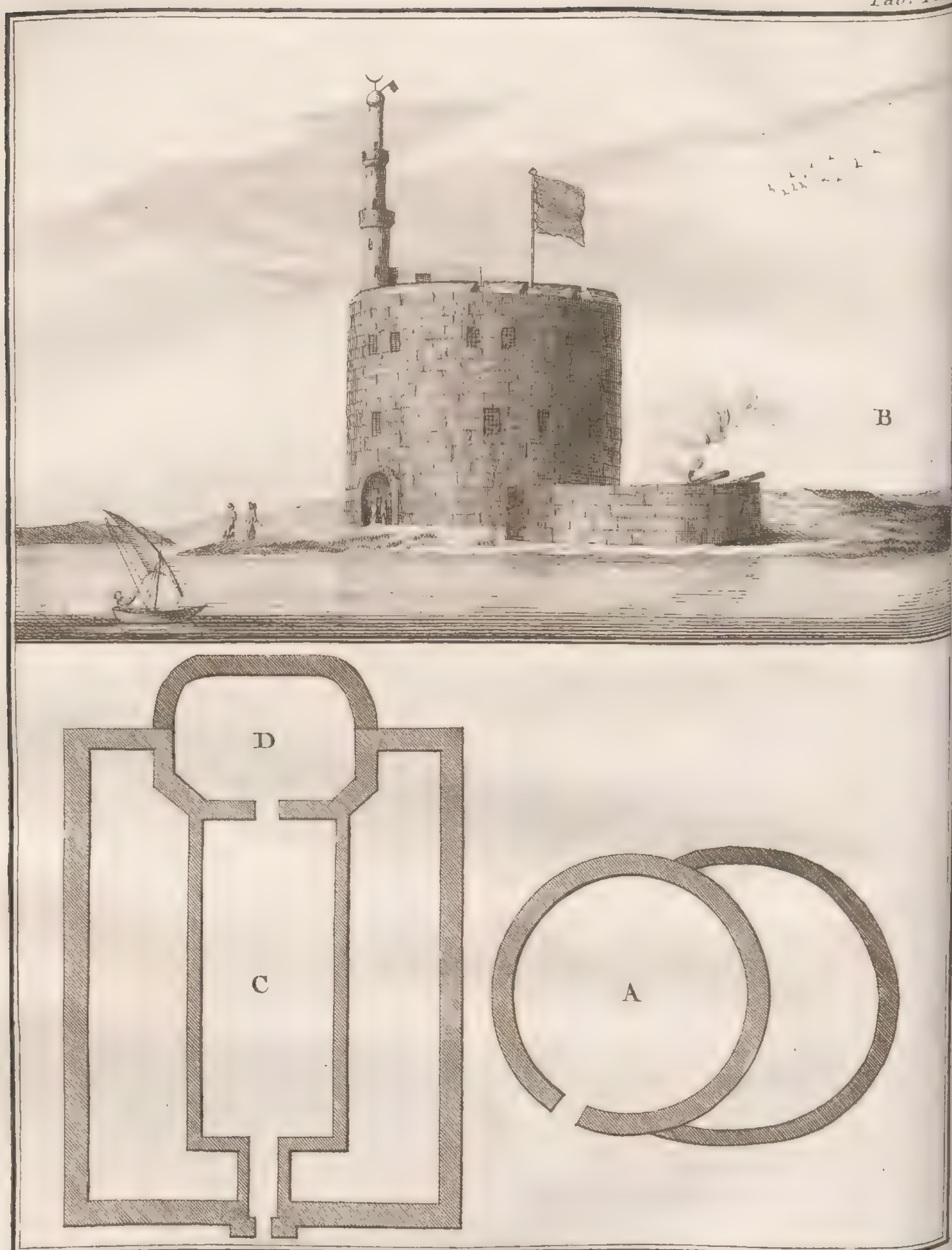

Baurenfeind, del.

GEZIGT der Stad DAMIÂT.

VÛE de la Ville de DAMIÂT.

G. J. de Broen excud.

Fort à l'Embouchure du Nil, près de Damiât.

Kasteel aan de Uitwatering van den Nyl, by Damiât.

volgende plaatzen aan: 1) Een oude toren met een gefchonden arabifch opfchrift. A. Grondtékening van de 2de verdieping des torens. 2) Weinige overblijfzels van een oud paleis. 3) Eene kerk door de Mohammedaanen in eene moské veranderd. Hier is, naar men zegt, nog veel fchilderwerk van de tijden der Grieken. 4) De katoenblékerij. 5) Begraafplaatzen. 6) Eene moské door eenen Sultân gebouwd. 7) De plaats *El minfchîe.* 8) De plaats waar het vee geflagt word. 9) De plaats *Scherabás.* 10) Een kloofter der Grieken. 11) Het tolhuis. 12) Eene groote moské.

De nabijheid van de middelandfche zee bewoog mij om nog eene kleine reis van Damiât naar den mond van den Nijl, of den *Boghás*, te doen. Deze is voor de fchépen niet zo gevaarlijk als die bij Rafchîd; want men vind hier tékens op de zandbanken, en er ligt ook altijd een boot gereed om de vreemde fchippers te kunnen helpen. Door deze uitwatering gaan nog tamelijk groote fchépen tot aan de ftad; doch de meeften werpen, uit hoofde van het zeer laag water op deze kuft, meer dan eene mijl ver van het land hun anker. Aan de ooftzijde van dezen Nijlärm, en 350 dubbelde fchréden van de zee, (ik merk dezen afftand zo nauwkeurig aan, opdat toekomende reizigers zouden kunnen onderzoeken, of Egipte zo fterk aanwaft, als eenige fchrijvers hebben willen bewéren) legt een oud kasteel van de figuur C op de IX tafel. Hetzelve is 29 dubbelde fchréden lang, en 23 van dezelven breed. Onder een opfchrift boven de deur van dit kafteel meende mijn bediende het jaartal 1069 gezien te hebben. Er woont thans niemand in dit gebouw, en dat wel, gelijk men zegt, uit vrees voor fpooken. De Mohammedaanen die bij ons waren, déden reeds een gebed als wij het kafteel naderden, en zodra wij aldaar gekomen waren, hervatte ieder een zijn gebed wêer op de groote ftukken gefchut, welken nog op de batterije D leggen. Aanftonds daaröp moeft ik wêer regtdoor met hen naar het fchip terugkéren, zonder het kafteel van binnen gezien te hebben. Dit is de eenigfte maal op mijne gantfche reis, dat ik Mohammedaanen heb gezien, die bevreesd voor fpooken waren, en onder de Arabiers heb ik nooit iets daarvan gehoord. Een weinig verder zuidwaard aan de weftzijde van den Nijl, en 75 dubbelde fchréden van den oever, is het zogenaamde nieuwe kasteel, 't welk, volgens een opfchrift bij het zelve, in het jaar 1116 gebouwd, en dus maar 59 maanejaaren oud is. De gedaante van dit gebouw is rond, gelijk men uit de grondtékening A en de aftékening B op de IX tafel ziet. Benéden

is

is eene ronde batterije met twee metaalen en drie ijzeren ſtukken geſchut. In de 2de verdieping van het gebouw lagen nog 5 andere kleine metaalen ſtukken, doch zo digt bij malkanderen, dat zij niet te gelijk kunnen gebruikt worden. Dit kaſteel is nog bewoond. Verder zuidwaard en aan de weſtzijde des Nijls is nog een oude toren, doch zo vervallen en zo min bewoond als die in Damiât. Aan de ooſtzijde van den vloed bij het dorp *El kóli*, zijn 4 oude vervallene batterijën van omtrent 20 voeten hoog. Op ééne derzelven legt nog een oud kanon op eene gebrokene afuit, en andere oude ſlangſtukken geheel van de roeſt verteerd leggen in een klein gewelf.

Ik heb reeds in mijne beſchrijving van Arabie, bladz. 396 melding gemaakt van het meir *Baheire*, dat zig van Damiât ooſtwaard tot digt bij *Ghâſſa* uitſtrekt, en wégens de berigten, die men bij oude ſchrijvers er van vind merkwaerdig is. Hier zal ik nog aanmerken, dat men op eenigen van deszelfs eilanden hier en daar merktékens van oude ſtéden vind. Onze huiswaerd had voor eenige jaaren een boek met europiſche letters (eigenlijk met hem onbekend ſchrift, want de Ooſterlingen houden alle hun onbekende boeken en opſchriften voor europiſchen) en eenige wel bewaarde ſteenen, die in eene ijzeren kiſt op een dezer eilanden gevonden was, voor eenen franſchen ſchipper gekogt, en men brengt nog dikwils griekſche en romeinſche munten van hier naar Damiât. De puinhoopen van *Siſutânis* (veelligt *Tanis*, waarvan de ééne uitwatering van den Nijl den naam bekomen heeft,) ontdekt men niet ver van de middelandſche zee, bij een dorp *Mataré*. Men ſpreekt zeer veel van de overblijfzels dezer ſtad; doch niemand van degeenen, die ik geſproken heb, hadze gezien. Eene reis te land van Damiât derwaard en terug kan men in drie dagen doen; maar zulk eene reis is wégens de rovers niet minder gevaarlijk dan het de togten op den *Baheire* zijn; want de bewoners van dien afgelégen oord zijn gedeeltelijk onäfhanglijk en armoedig, en laten de reizigers niet gaern met alles, wat zij bij zig hebben, weêr terug kéren. De ſtad *Dimiſchli*, waar zeer veel lijnwaat gewéven word, legt Z. O. ten Z. van Damiât. *Bilbais* is nog tégenwoordig de naam van eene bekende ſtad; men kon mij egter derzelver legging niet met zékerheid bepalen. Er zijn aldaar, zo wel als te *Tambûl*, eene dagreize van *Manſûra*, nog veele oudheden (*).

Ik

(*) Granger zag de puinhoopen *Tbmuis* en *Butte* 4 *lieues* ten ooſten van *Manſûra*.

Ik had wel gewenſcht voor dat ik dezen oord verliet, de overblijfzels van *Tanis*, insgelijks de ſtad *Dimiſchle* en *Mánſale*, te zien, en te ſcheep op den *Baheire* naar *Manſûra* te gaan. Doch deze reizen waren te gevaarlijk, dan dat ik mijne werktuigen op dezelven zou gewaagd hebben, voornaamlijk wijl deze maar eene bijreis was, en de voornaamſte reis naar gelukkig Arabië ons nog aanſtaande was. De heer BAURENFEIND en ik gingen alzo den 12den Maij wêer van Damiât naar Káhira terug. Naardien ik op de heenreis een genoegzaam aantal waarnémingen van de poolshoogten bekomen had, nam ik alleen nogmaals de bogten van den Nijl volgens het compas in agt, névens de naamen en den afſtand der dorpen, om mijne eerſte aanmerkingen volkomen te maken. Wij hadden zulken voordéligen wind, dat wij ons reeds den 15den Maij wéder te Kahira bevonden.

AANMERKINGEN WEGENS DE REISKAART TUSSCHEN RASCHID, KAHIRA EN DAMIAT, OP DE X TAFEL.

EGIPTE is al volgens de oudſte ons bekende geſchiedniſſen een volkrijk en vermaard land geweeſt, waarvan ook vervolgens dikwils in de ooſterſche geſchiednis melding gemaakt word. Het verdient derhalven bovenäl, dat de Aardrijksbeſchrijvers de moeite némen, dit land in zijnen tégenwoordigen toeſtand te léren kennen, nademaal men de oude beſchrijvingen van Egipte zéker nooit volkomen verſtaan zal, ten zij men eene gegronde kennis van het laatere verkrégen heeft. Men heeft wel reeds eenige met groote kundigheid uitgewerkte kaarten van dit land; maar ik weet niet, of zelfs diegeenen, aan welken wij dezelven verſchuldigd zijn, de narigten waarvan zij zig bediend hebben, wel altijd voor waarſchijnlijk genoeg hebben kunnen houden. Ik wiſt niet dat onder de ménigvuldige reizigers, die in Egipte zijn geweeſt, iemand zulke goede kaarten van dit land uitgegéven had, als de P. SICARD, en de kap. NORDEN, en beiden ontbrak de gelégenheid om dezelven door ſterrenkundige waarnémingen in orden te brengen. Nogthans zijn de waarnémingen der poolshoogte, vooräl in Egipte, voortreffelijke hulpmiddelen ter vervaardiginge van aardrijkskundige kaarten. De merkwaerdigſte plaatzen leggen allen aan of ten minſten niet verre van den Nijl,

en deze loopt genoegzaam eensſtreeks van het zuiden naar het noorden. Men vind dus den afſtand der plaatzen uit derzelver verſcheidene poolshoogten met minder moeite zo nauwkeurig, als menze immer door meetkundige métingen zou kunnen bepalen.

Wanneer men van eenen reiziger, die zig gemeenlijk maar een' korten tijd in Egipte ophouden kan, eene vollédige kaart van het gantſche land wilde verwagten, zou men te veel eiſchen: ook zou men niet veel winnen, wanneer deze eene oude kaart copiëerde, en er verbéteringen bijvoegde; want dit zou den geleerden ſlegts veele moeite veröorzaken, om te onderzoeken, of niet miſſchien het origineele door eene copije meer verminkt zij geworden, dan de gewaande verbéteringen waerd zijn. Daaröm heb ik alleen enkel mijne reiskaart willen géven, en de gronden aanwijzen, waarnaar dezelve vervaerdigd is. Op andere kaarten zal men reeds meer kanaalen, vloeden en meiren ontdekken, dan op de mijne. De Scherif ED DRIS geeft ons in zijne *Geögr. Nub.* berigt van verſcheidene groote vloeden, die men waarſchijnlijk nog kan aantreffen, en de Egiptenaars zelven hebben mij verzékerd, dat, voornaamlijk als de Nijl hoog is, men nog eene groote ménigte kanaalen en kleine zeeën vind, die door mij niet aangemerkt zijn. Niettégenſtaande dit alles heb ik egter op mijne kaart niets willen aanduiden, dan hetgeen ik zelve gezien, of van zulken die het land kenden, gehoord hebbe. Wanneer alle reizigers zo handelen, zal men het beſt oordélen kunnen, wat elk ter verbéteringe der nieuwe aardrijkskunde toegebragt heeft. Ik heb in Egipte juiſt geen andere reizen gedaan dan op den Nijl; ik geloof egter, dat ik den loop der beide voornaamſte armen van dezen vloed, van Káhira af tot aan de middelandſche zee, en de legging der ſtéden en dorpen aan denzelven zo nauwkeurig bepaald heb, als menze tot nog toe uit andere reisbeſchrijvingen niet kent. Miſſchien hebben in 't vervolg reizigers gelégenheid andere geweſten van Egipte doortereizen, en ook reiskaarten daarvan te léveren.

Indien de Europeërs, die naar Egipte komen, veelligt geen gelégenheid hebben, in het land te reizen, zou ik verzoeken, dat zij zogten vriendſchap te maken met de Copten, welken den Beijs als ſchrijvers en rentmeeſters dienen; want ik geloof voorzéker, dat het in 't geheel niet moeilijk zijn zou, van hun vrij volkomene lijſten te bekomen van de naamen van al de dorpen, die hunnen heeren toebehoren. Ik heb mij van deze gelégenheid zelve niet bediend; waaröver ik

mij

mij zal kunnen veröntſchuldigen, wijl de kaart van de groote ſtad Káhira mij niet alleen veele bézigheden verſchafte, maar ik ook, als een aankomeling, dikwils beſchroomd was onder de inwoners veele vrienden te zoeken, en naar alles te vernémen. Als elke reiziger zig maar bemoeit nauwkeurige aardrijkskundige narigten van eenige diſtricten te géven, dan zal men eerlang ſtoffe hebben tot eene vollédige beſchrijving van het laater Egipte, en dan zal het in Europa ook aan geen geleerden ontbréken, dieze verzamelen en volkomene kaarten van deze landen léveren.

Ik heb reeds in de voorréden voor de beſchrijving van Arabië aangemerkt, dat het moeilijk zij, de vreemde naamen der ſtéden en dorpen in zijne eigene, maar nog moeilijker in eene vreemde taal naar behoren te ſchrijven, vooräl wanneer men de uitſpraak hoort van lieden, die eenen verſchillenden tongval hebben, of hetgeen al zo erg is, die hunne moedertaal ſlegt ſpréken. Uit die oorzaak heb ik de naamen van dezelfde dorpen naar de uitſpraak van verſcheidene perſoonen zomtijds geheel verſchillende geſchréven. Om dus de egte arabiſche naamen van de ſtéden en dorpen in Egipte te bekomen, heb ik te Káhira, nadat ik reeds al de naamen met europiſche letters op de reis opgetékend had, dezelven nogmaals van eenen arabiſchen ſchrijver volgens de taalüitſpraak der lieden, die mij verzeld hadden, laten ſchrijven. Hierdoor hoop ik de naamen grootſtendeels naar behoren met arabiſche letters geſchréven verkrégen te hebben, en hiernaar kan nu ieder Europeër, van welke natië hij ook mag zijn, dezelven volgens de ſpelling zijner ſpraak ſchrijven, ingeval men mogt ménen, dat ik voor de arabiſche niet de regte europiſche letters gekozen hebbe. Even dus moeten ook diegeenen, welken in Egipte gelégenheid hebben lijſten van naamen der dorpen te bekomen, zig dezelven allen doen voorlézen, en zelven de naamen met europiſche letteren naar het gehoor opſchrijven. De Arabiers ſchrijven de hun zeer bekende *nomina propria* (eigen naamen) veeltijds zonder puncten, of zij worden bij het afſchrijven vergéten, of verplaatſt. Derhalven is het onmogelijk, dat een vreemdeling ze regt lézen, en alzo een vertaler de regte ſchrijfwijze dezer naamen altijd treffen kan. Ik zal hier eenige naamen opgéven, die men bij den nubiſchen aardrijksbeſchrijver ontmoet, en waarvan verſcheiden' zo verbaſterd zijn geworden, dat iemand, wien de arabiſche ſchrijfwijze onbekend is, ze in het geheel niet wêer onderſcheiden kan.

In 't oorſpronglijk.	In de overzetting.	In mijne lijst.
دمياط	*Damiat*	*Damiât* of *Dumiât.*
فارسكر	*Faresker*	*Fereskûr.*
شرمساح	*Seremſah*	*Serimſâh.*
سرنقاس	*Serencas*	*Scherinkás.*
طوخا	*Tucha*	*Talcha.*
نش الحجر	*Naſc al hagiar*	*Nuâs el bâhhr.*
جوجر	*Giuger*	*Ghoghar.*
منية عساس	*Moniat aſſas*	*Miet aſſâs.*
الثعبانية	*Thobania*	*Et tábanîe.*
مدينة سمنود	De ſtad *Semennud*	*Samanûd.*
سمنود	*Semennud*	*Miet Samanûd.*
جراح	*Gerah*	*Dsjerâhh.*
بوصير	*Butſir*	*Abuſîr.*
بنا	*Banna*	*Bennha.*
منية بدر	*Moniat Bedr*	*Miet beddre halaue.*
شبرة	*Sabra*	*Schübbra el Jemen.*
سنباط	*Sanbat*	*Sunbâd.*
دمسيس	*Damaſis*	*Demſîs.*
منية اسنا	*Moniat Asna*	*Miet Iſchne.*
حانوت	*Hanut*	*Hanûd.*
دقرقوس	*Dacarcus*	*Dacadûs.*
منية رقبة	*Moniat Racaba*	*Siſte.*
منية غمر	*Moniat Amr*	*Miet ghrammer.*
صحرست	*Saharaſt*	*Sâbradsj.*
منية الحرون	*Moniat el harun*	*Miet el harûn.*

وروره

In 't oorspronglijk.	In de overzetting.	In mijne lijst.
وزوره	*Vazura*	*Warûra.*
منبت	*Manbat* moet veelligt	*Senith* héten.
منية الحوفي	*Moniat el hauca*	*Miet el haufèïn.*
حنجر	*Hangiar* moet veelligt	*Gangara* zijn.
انزيت	*Anzit*	*Atrîb.*
بنة العسل	*Banna el aasal*	*Benha assel.*
جدوه	*Gedua* moet mogelijk	*Digbu* zijn.
شميرق	*Samairec* is misschien	*Imscherîf.*
انتوهي	*Antuba* moet veelligt	*Abu tauâki* héten.
منية العطار	*Moniat el aattar*	*Miet el attâr.*
منية العطف	*Moniat el aatfi*	*El ätf.*
الصالحية	*Salebia*	*Salbeie.*
طنت	*Tant*	*Tant.*
زفينة رفينة	*Rafina*	*Sufêti.*
شلفان	*Selfan*	*Schalakân.*
الهرقانية	*Hercanie*	*Charakanîe.*
تنسوس	*Tansos*	*Bsûs.*
شبره	*Sciabra*	*Schübbra.*
ام دينار	*Om dinar*	*Om dinâr.*
ذروه	*Dhorua*	*Daraue.*
الاخصاص	*Achsas*	*Ul achsâs.*
سنديون	*Sandiun*	*Sendiûn.*
فوه	*Fua*	*Fue.*
مليج	*Malig*	*Mehallet malik.*
الهريش	*Horais*	*Dsjureisch* enz.

HET

Het zou den lézer misschien onaangenaam zijn geweest, indien ik de naamen van al de stéden en dorpen, die men aan beide de oevers van den Nijl vind, méde onder de aanmerkingen over mijne reis van Raschîd naar Káhira en van hier naar Damiât had willen aanwijzen. Om die réden heb ik zo wel de naamen als de bogten van den vloed bijzonder aangehaald, opdat ieder een, dieze niet begeert te lézen, ze overslaan kan. Anderen daaréntégen zullen het niet ondienstig agten, dat ik de geheele lijst hier bijvoege, voornaamlijk wijl de dorpen op zommige plaatzen zo digt bij malkanderen leggen, dat ik eene zeer groote kaart zou hebben moeten maken, of anders dezelve met naamen had moeten overladen, indien ik ze er allen op had willen aanwijzen. Ik geef hier ook de reisroute van den heer FORSKÄL van Káhira naar Alexandrië en weêr terug, en ik meen daartoe eenigzins geregtigd te zijn, wijl ik dezen mijnen vriend bij zijn vertrek een compas méde gaf, met verzoek van al de naamen der dorpen, die hij zien zou, en derzelver legging optetékenen, en wijl hij na zijne terugkomst mij deze lijst zelve ter hand gesteld heeft. Wanneer men te eenigen tijde van Néderégipte zo veele narigten magtig word, dat het der moeite waerd is bijzondere kaarten daarvan te ontwerpen, zo zal dit alles met nut gebruikt kunnen worden.

Aan de oost-zijde van den Nijl.	Aan de west-zijde van den Nijl.	Bogten van den vloed.	*Namen der stéden en dorpen aan den arm des Nijls van Damiât naar Káhira.*
1			القولي *El kôli*, een klein dorp met 4 oude batterijën.
2			عزبت البرج *Asbet el burdsj.* Hier is een tolhuis.
3			الشيخ درغان *Schech Durghân.*
4			عزبت كرذونيه *Asbet Karnunîe.*
5			عزبت اللحم *Asbet el láhhm.*
6			صماياط of دمياط *Damiât* of *Dumiât.*
	1		سنانيه *Sennanîe.*

المينة

Aan de oost zijde van den Nijl.	Aan de west-zijde van den Nijl.	Bogten van den vloed.	
7		Z. W.	المنيه *Minie.* Hier zijn veele fabrieken van fraije handdoeken.
8			الشعره *Es schâara.* Van hier gaat een kanaal naar den *Baheire.* In deze streek lag veel zout, dat van *Kantaret el beda* herwaard gebragt was.
9		N. W.	العادليه *Adlîe.*
10		Z. W.	كفر ه بيده *Kafr atbeidhha.*
	2	Z. Z. W.	كفر بطيخ *Kafr Batêch*, een weinig v. d. Nijl.
11		W. Z. W.	*Bustân.* Hier lag ook veel zout. Van *Bustân* tot aan den *Baheire* is een uur gaans.
12		W. Z. W.	حوراني *Haurâni.*
13		W.	ميت الشيوخ *Miet es schiûch*, een uur van *Baheïre.*
	3	Z.	كفر يوسف *Kafr Jusôf.*
14		Z. W.	العبيديه *El abedîe*, een weinig v. d. Nijl.
15		———	كفر ابو عضمي *Kafr abu âdmi.*
	4	———	كفر سليمان *Kafr Slimân.*
16		Z. W.	فارسكور *Fereskûr.*
17		———	كفر العرب *Kafr el ârrab.*
18		Z. Z. W.	كفر الشناوي *Kafr Schenaue.*
19		W.	شرأباس *Scherabâs.*
	5	———	ميت ابو غالب *Miet abu ghalib*, een veir.
	6	Z. Z. W.	كفر ميت ابو غالب *Kafr Miet abu ghalib*, daarbij een eiland.

Aan de oostzijde van den Nijl.	Aan de westzijde van den Nijl.	Bogten van den vloed.	
	7	Z. Z. O.	السوالم *Es ſauâlim*, hier is ook een eiland.
20		Z. Z. W.	برسيه *Berissîe.*
21		W. t. Z.	داقحلي *Dakáhhle.*
	8	W.	راس الخليج *Râs el chalîdsj.*
22		———	سرو *Seru*, een klein kaſteel.
	9	W. t. N.	كفر الترعا القديم *Kafr ettará el kadîm.*
	10	Z.	كفر الترعا الجديد *Kafr ettará dsjedîd.*
	11	Z. Z. O.	الداهريه *Dahriê.*
23		———	كفر احمد البدوي *Kafr Achmed Bédoui.*
24		W.	الزرقا *Serka.*
	12	W. t. Z.	كفر شيخ عطيه *Kafr Schech atteîje.*
25		———	ميت الخولي *Miet el chôli.*
26		———	قرا فارعه *Garra farráh.*
27		———	الزعاتره *Zaatre.*
28		———	سرم ساح *Serimſáh.*
	13	W.	الاحمديه *Achmadîe.*
29		———	بساط *Buſât Kuramedîn.* Daarop volgen verſcheidene eilanden.
	14	———	كنكه *Gingä.*
30		———	محلت مشاق *Mehallet Miſchák.*
	15	———	شربين *Scherbîn*, een groot dorp.
	16	Z.	كفر الحطبي *Kafr el háttabe.*
31		N.Wt.N	ميه ترانيس *Miet Taranês.*
	17	W.	كفر الدبوسي *Kafr Dabûſi.*
	18	Z.	بطره *Báddra*, daarbij een eiland.
32		O.	بدوي *Bédoui.*

كفر

Aan de oost-zijde van den Nijl.	Aan de west-zijde van den Nijl.	Bogten van den vloed.	
33		W.	كفر بدوي *Kafr Bédoui.* Hier is een klein eiland, om 't welk de inwoners van deze beide dorpen onlangs oorlog gevoerd hebben.
	19	Z.	دباسط *Dabâst*, niet ver van den Nijl.
34		Z. t. O.	كفر البرامون *Kafr el baramûn.*
35		Z. Z. W.	برمون *Baramûn.*
	20	———	الطويلة *Thauîle.*
36		———	خيارية *Chiarîe.*
	21	———	شرنقاس *Schirinkâs.*
37		———	بدالة *Biddâle.*
	22	———	ميت عنطار *Miet Antar.*
38		———	قلنجيل *Kolundsjîl.*
39		W.	المنصورة De stad *Mansûra*, en daarbij een groote arm van den Nijl. De beste rijst in Egipte komt van *Mansale*, en dus uit deze streek.
	23	———	طلخا *Talcha.*
	24	W. Z. W.	كوكر *Ghoghar.* Aan dezen oord zegt men is veel geld begraven. Veelligt zijn hier nog puinhoopen van eene oude stad te vinden.
	25	Z. W.	ميت الوارقا *Miet el wárake.*
40		———	شيخ رمضان الموجه *Schech Ramadân el moye.*
41		Z.	ميت بدري خميس *Miet Beddre chamîs.*

Aan de ooſt-zijde van den Nijl.	Aan de weſt-zijde van den Nijl.	Bogten van den vloed.	
	26	W.Z.W.	ميت نابت *Miet Nabît.* Digt daarbij is:
	27		قناطر ويش *Kanâter Uwîſch*, eene brug over eenen arm van den Nijl, die bij *Brulos* in zee ſtort.
42		Z. W.	ويش *Uwîſch.*
43			*Kafr Scheinêber*, een dorp met veele duivenhuizen.
	28		ميت عساس *Miet Assâs.*
44		Z. Z. W.	نواسي البحر *Nuàs el Bàhhr.*
45			نواسي الغيض *Nuàs el Gheit*, een weinig van den Nijl gelégen.
46		W.	سنبخت *Sunbucht.*
	29	ZW.t.W	كفر التعبانيه *Kafr ettábanîe.* Van hier loopt een klein kanaal 12 *malaca* tot *Tanta.*
	30	Z. Z. W.	سماذود *Samanûd.* Hier digt bij is *Mehállet el kbîre*, de hoofdſtad in *Garbîe*, en daarbij een kanaal dat geheel *Delta* doorſnijd. In den Nijl is een groot eiland.
47		Z. Z. W.	منية سماذود *Miniet Samanûd*, eene kleine ſtad met 5 *Minarés*, waarvan eenigen torens op chriſten kerken ſchijnen geweeſt te zijn.
	31	Z. t. O.	ميت النصاره *Miet en naſára.*
48		Z.	جراح *Dsjerrâhh.*

ابوسير

Aan de ooft zijde van den Nijl.	Aan de weft-zijde van den Nijl.	Bogten van den vloed.	
	32	W. Z. W.	ابوسير *Abusîr.*
49		———	ميت ابو الحارى *Miet Abulhàri.*
50		Z. W.	سلاميه *Salamîe.*
51		Z. W.	ميت بزه *Miet Biſſu.*
	33	W.	بنه *Bennha.*
52		Z.	كفر المنضره *Kafr el Mándara.*
53		———	منضره *Mándara.*
	34	W.	ميت بدر حلاوى *Miet Beddre haláue.*
	35	Z. Z. W.	شبرا اليمني *Schubbra el Jémene.*
	36	———	كفر شبرا اليمني *Kafr Schubbra el Jémene.*
54		———	ميت دمسيس *Miet Demsîs.* Daarbij een eiland.
	37	Z.	زنباط *Sunbâd.*
55		———	كفر ميت اشني *Kafr Mìet Iſchne.* Van hier tot aan den *Baheire* is eene dagreize.
56		———	ميت اشني *Miet Iſchne.*
57		Z. Z. W.	كفر نعمان *Kafr Namân.* Daarbij een eiland.
	38	Z. W.	كفر دبور *Kafr Dabûr.*
	39	———	حانوت *Hanûd.* Daarbij een eiland.
58		Z. Z. O.	سرناكه *Sarnaghe.*
	40	———	دهتوري *Dáhtúre.*
59		Z. Z. W.	*Dacadús.*
	41	Z.	زفته *Sifte.*
60		———	ميت غمر *Miet ghrammer.*

Aan de oost zijde van den Nijl.	Aan de west-zijde van den Nijl.	Bogten van den vloed.	
	42	———	صندابسط *Sendabaſt.* Daarbij een eiland.
61		———	*Dundeit.*
62		Z.	كفر الجهنمي *Kafr Dsjehanumme.* Daarbij een eiland.
	43	———	الغربب *Elghreiib.*
63		Z.	المعصره *Máſara.*
64		Z. t. W.	سهراج *Sahrâdsj.*
	44	———	مسيدوصيف *Msîdusîf.*
65		———	كفر ميت العز *Kafr Miet el As.*
	45	Z.	ميت الحارون *Miet el Harûn.*
	46	———	كفر الحارون *Kafr el Harûn.*
	47	———	دفهني *Tafahna.* Daarbij een eiland.
66		———	كفر ادوق صيبه *Kafr Abuk ſebe.*
67		———	الصفين *Es ſafên.*
68		Z. W.	المنشيه *El manſchîe.*
	48	———	كفر الدمرداشي *Kafr Dimardáſchi.*
	49	Z. O.	كفر ميت العبسي *Kafr Miet el ábſi.*
	50	———	ميت العبسي *Miet el ábſi.*
69		———	ميت الدريح *Miet eddarech.*
70		———	كفر شكل *Kafr Schukle.* Daarbij een eiland.
71		W. t. Z.	سنيت *Senith.*
	51	Z. Z. W.	ميت جره *Miet Bérre.*
72		Z. t. W.	*Kafr Haláue.*
	52	———	ميت الحوفيني *Miet el Haufeîn.*
73		Z. Z. W.	يشبول *Iſchbûl.* Daarbij een eiland.

ميث

Aan de ooſt-zijde van den Nijl.	Aan de weſt-zijde van den Nijl.	Bogten van den vloed.	
74		Z. W.	ميت درادي *Miet Drâde.*
75		ZW.t.W	كنكره *Gängara.*
	53	Z. W.	دماله *Damalla.* Hier tégenöver is *Taraet Mues*, een groote arm van den Nijl welke in den *Baheire* ſtort.
	54	—	كفر السعديه *Kafr Eſſádîe.*
76		Z. W.	كفر موبس *Kafr Mues.*
	55	—	ورورة *Warûra.*
77		—	اتريب *Trieb* of *Atrîb.*
	56	—	بطا *Batta.*
78		—	بنها العسل *Benha Aſſal.*
	57	—	كفر الجزات *Kafr Dsjeſâd.*
	58	W.Z.W.	ابو الطواقي *Abu tauâki.* Daarbij een eiland.
79		W.Z.W.	رمله *Ramle.*
	59	—	*Baheire.*
80		—	ميت العطار *Miet el Attâr.*
	60	—	مسيد الخضر *Mſidr el chádr.*
	61	Z. Z. O.	امشيرف *Imſcherîf.*
81		Z.	طحله *Tábble.*
82		—	كفر طحله *Kafr Tábble.*
83		groote bogt.	دجوه *Dighue.* Hier moeſten voor eenige jaaren de voorbijvarenden tol betalen, indien zij niet geplunderd wilden worden. Deze is waarſchijnlijk dezelfde plaats, welke de P. SICARD *Agoué* noemt.

Aan de ooft-zijde van den Nijl.	Aan de weft-zijde van den Nijl.	Bogten van den vloed.	
			noemt. *Memoires des Misſions dans le Levant Tom. II. p. 91.*
	62	Z.	كفر العطف *Kafr el ätf.*
	63	———	اسريكه *Iſrîghe.*
	64	———	كفر القرينين *Kafr Karinejn.* Tuſſchen deze beide dorpen loopt een kanaal naar *Delta*, welk zig naderhand verdeelt, en bij *Mehallet el lâbben* en *Safi* in den anderen arm van den Nijl valt. Dit gedeelte van *Delta* is vol dorpen.
	65	Z. W.	ميت عفيف *Miet Afîf*, een dorp, en
	66	Z. O.	طنط *Tant*, een klein kaſteel, leggen op een eiland.
84		———	كيبر *Kiâd.* In deze ſtreek was een groote ménigte van kleine vogels, die hunne neſten in de aarde aan den ſteilen oever van den Nijl hadden.
85		Z. Z. O.	*Habîb*, een weinig van den Nijl afgelégen.
	67	W.	*Kafr Regulât.* Daarbij een eiland.
	68	W. Z. W.	كفر الفرعونيه *Kafr Faraonîe.* Van hier loopt een kanaal naar *Nadir* aan den anderen arm van den Nijl.
86		———	كفر سيفي *Kafr Seafi.*
	69	Z. Z. O.	ساقية ابو شعره *Sakiet abu ſchâara.*
87		———	برشوم التين *Berſchûm Et tîn.* Van hier tot *Kâbira* zijn zeer veele eilanden.

الصالحية

Aan de ooſt zijde van den Nijl.	Aan de weſt-zijde van den Nijl.	Bogten van den vloed.	
88		——	الصالحيه *Salheie.*
	70	Z.	كفر الحمي *Kafr el Hámme.*
89		——	كفر الحولي *Kafr el Hauâie.*
90		Z. Z. O.	شبره الشهاويه *Schubbra Schahauîe.*
91		Z.	زفيتي *Sufêti.*
92		——	شلاقان *Schalakân.*
93		Z.	خرافانيه *Scharakanîe.*
	71	——	*Dsjalatmîe.*
94		Z.	ابو الغيض *Abu el Gheit.*
	72	——	قروطيه *Kuratcije.*
95		——	بسوس *Bsûs.*
	73	——	الورارق *Wararîk.*
96		——	دمنهور *Damanhûr.*
97		——	شبره المكاسة *Schubbra el makâſe.*
98		——	الجزيره *Dsjeſire.*
99		——	بولاق *Bulâk.*
	74	——	امبابل *Embâbil.*
100		——	مصر *Masr* of *Kâhira.*

Aan de ooſt-zijde van den Nijl.	Aan de weſt zijde van den Nijl.	Naamen der Stéden en dorpen aan den Nijlärm van Raſchìd naar Káhira (*).
1		عزبة المعديه *Asbet el Madie.*
2		عزبة النجار *Asbet en Nadsjár.*
	1	رشيد *Raſchid* of *Roſette.*
3		العطف *El átf.*
4		التركي *Et türki.*
	2	الشيخ ابو منصور *Schech Abumandúr.*
5		ابو الكريدي *Abulkrîde.*
6		الملاوات *El malauâd.*
7		البصرات *El busrâd.*
8		عزبة الكرس *Asbet el kirs.*
	3	الجديه *El dsjedîe.*
9		*El beridîe.*
10		الميكريه *Mekarîe.*
	4	محلة الامير *Mehallet el Emîr.*
11		برمبال *Berimbâl.* Bij JOHAN LEO *Barnabal.*
12		منية المرشد *Miniet el Múrſched.*
	5	دبيه *Dêbeh.* In de overzetting der beſchrijving van Africa door JOHAN LEO, *Thebes.*

منية

(*) Deze lijſt is wégens de onkunde der lieden, die mij verzelden, en doordien ik op de reis van *Raſchìd* naar *Káhira* mij naar de wijze van denken der Mohammedaanen niet wiſt te voegen, noch iets van hunne taal kende, niet zo zéker als de voorgaande. Ook kunnen de bogten van den Nijl volgens de hierbij ſtaande compasſtreek eenigzins verbéterd worden. Deze kreeg ik eerſt op eene reis van *Káhira* naar *Salbádsjar.*

Aan de ooſt-zijde van den Nijl.	Aan de weſt-zijde van den Nijl.	
13		منية البنات *Miniet el Benât.*
	6	دفيني *Defèni.*
14		مطوبز *Mentûbes*, of *Mtûbes.*
15		كوم شريك *Kaum ſcherîk.*
	7	فزاره *Faſara.*
16		سنديون *Sendiûn.*
	8	ديروط *Deirût.*
17		جريده *Dsjedîe.*
	9	العطف *El ätf.*
18		فوه *Fue.* Bij den Heer VAN BREITENBACH, *Voy.*
19		شرفا *Schurafa.*
	10	شرونبه *Scherumbé.*
20		شبرخيت *Schübrachît.*
21		السالميه *Es ſalamîe.*
	11	كفر شعيب *Kafr Schaiib.*
22		محلت مالك *Mehallet Mâlik.*
	12	درشابي *Dirſchâbe.*
23		دسوك ابراهيم *Sîd Ibrahim* of *Dſúk Ibrahim.*
	13	الرحمانيه *Rachmanîe.*
24		دميجمون *Dmidsjimûn.*
	14	مركز *Markas.*
25		محلت ابوعلي *Mehallet Abuâli.*
	15	منية سلامه *Miniet Salâme.*
26		دمنك *Demink.*
27		كفر مجر *Kafr Madsjar.*
	16	ام الحكيم *Om el hakîm.*

Aan de oostzijde van den Nijl.	Aan de westzijde van den Nijl.	Bogten van den vloed.	
28			شبرة الشهلا *Schubr es schahale.*
29			صافي *Safi.*
	17		محلة بش *Mehallet Bisch.*
30			محلة ديس *Mehallet Deis.*
	18		كفر عبدين *Kafr Abedîn.*
	19		شبرخيت *Schubr achîd.* Dezen naam ziet men ook hier voor.
31			محلة تيناة *Mehallet Tinât.*
	20		المعصرة *El másra.*
	21		جبريش *Dsjibbrîsch.*
32			كفر رضوان *Kafr Raduân.*
	22		حليصا *Halissa.*
33		Z.	سلهجر *Salhâdsjar.*
	23	Z. Z. O.	كفر شهاب الدين *Kafr Schehâb ed dîn* of *Kafr Uchdeiar.* Daarbij een eiland
34		——	الكدابة *Kuddâbe.*
35		Z. Z. W.	الفرستك *Feresték.*
36		——	محلة اللبن *Mehallet el Läbben* (*).

نكلة

(*) Hier is een groot kanaal dat uit den damiatischen arm komt, en voorbij *Tanta*, de plaats alwaar de vermaarde egiptische heilige ACHMED BÉDOUI begraven is, loopt. Het is bekend dat

er

Aan de ooft zijde van den Nijl.	Aan de weft-zijde van den Nijl.	Bogten van den vloed.	
	24	———	نكله *Nikle.*
	25	Z. Z. O.	شليمه *Schlîme.*
37		Z. O.	*Obîk.*
	26	Z. Z. O.	*Dahrie.* Daarbij 3 eilanden naaft malkanderen en dus is hier de Nijl zeer breed.
	27	Z. Z. W.	*Konefi.*
38		———	بنوفر *Bnûfar.*
	28	Z.	*Kafr el Ais.*
39		———	*Schech Ali.*
	29	O. Z. O.	*Kafr. Imgâhet.* De Nijl kromt zig nog verder tot O. N. O. en komt weer digt tot aan *Bnûfar.*
40		Z. W.	كفر الزيات *Kafr Zeiâd.*
41		———	*Dedelsjemûn.*
	30	W. Z. W.	شابور *Schabûr.*
42		———	*Kafr Suburiâd.*
	31	Z. Z. W.	كفر سلامون *Kafr Salamûn.*
	32	———	سلامون *Salamûn.* Daarbij een eiland.
43		Z. Z. O.	كفر البهجي *Kafr el bahadsji.*
	33	Z. O.	كفر الغريم *Kafr el Gharîm.*
44		———	المتنيه *Mitnîe.*
45		———	كفر المحروق *Kafr el mâhrûk.*

النجلي

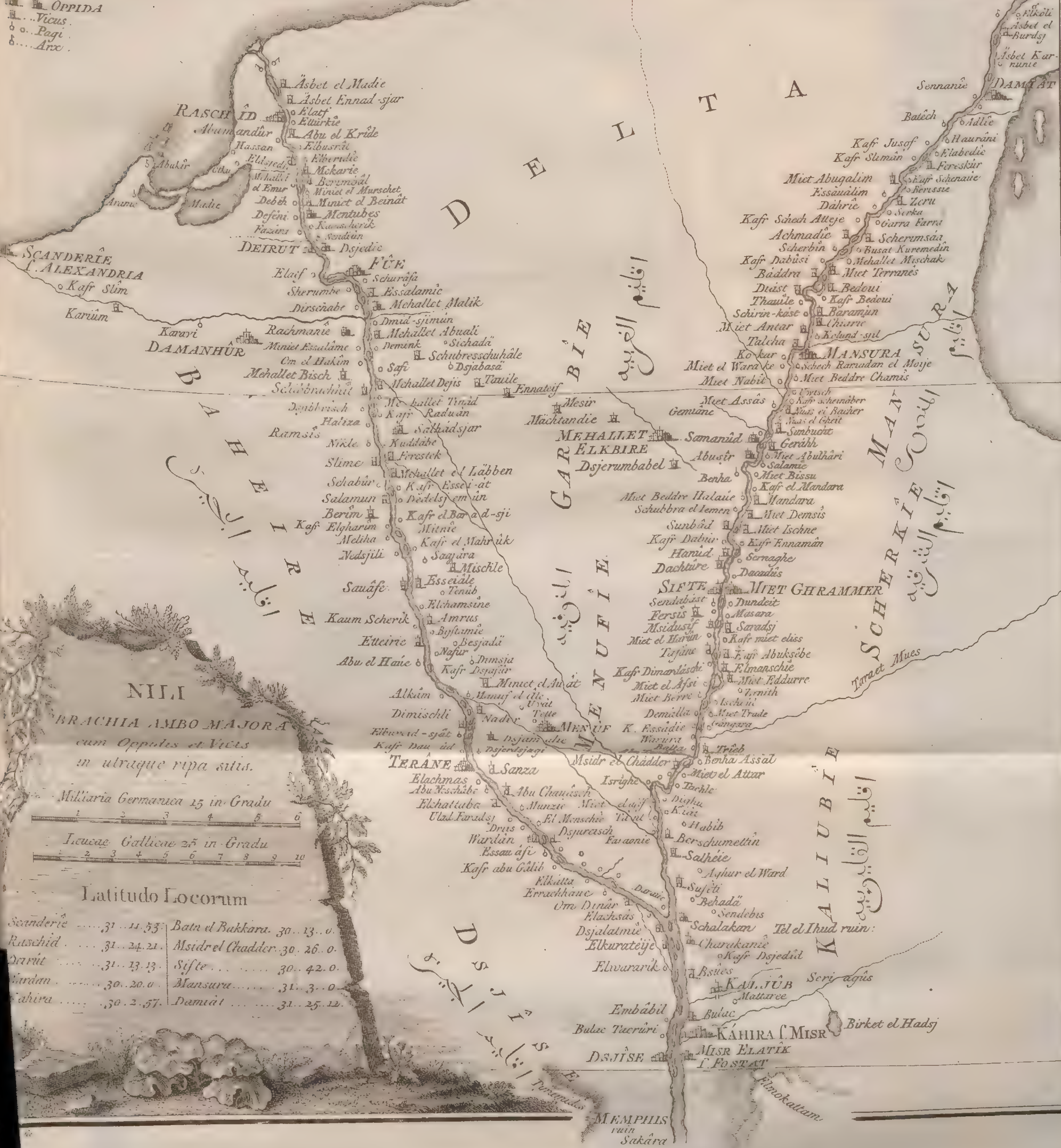
er nog jaarlijks bédevaarten naar 't graf van den gewaanden heilige gefchieden; zelfs is er alsdan eene groote jaarmarkt. Eene gewigtige beweegöorzaak die veele vreemdlingen derwaard doet komen.

Aan de oost-zijde van den Nijl.	Aan de west-zijde van den Nijl.	Bogten van den vloed.	
	34	Z. W.	النجيلي *Nedsjîle.* Volgens de méning der schippers is men hier te halven wége van *Raschîd* naar *Kâhira.*
46		Z. O.	كفر العكروت *Kafr el akrûd.* Daarbij een eiland.
47		Z. Z. O.	مشلة *Mischle.*
48		———	السيالة *Esseiâle.*
	35	Z.	صوافة *Sauâfe.* Daarbij een eiland.
49		Z. Z. O.	*Tnûb.*
50		Z.	الخمسيني *El chamsîne.* Daarbij een eiland.
51		Z. Z. W.	عمروس *Amrûs.*
	36	———	كوم شريك *Kaum scherîk.* Deze naamen vind men reeds in het voorgaande.
52		———	البصطامية *Bestamîe.*
53		———	زاوية البغلي *Zauiet el Bâghli.*
	37	Z.	الطيرية *Et teirîe.*
54		Z. Z. O.	نافور *Nafûr.*
	38	———	ابو الخاوي *Abulchaue.* Daarbij een eiland.
55		Z. O.	كفر دمشك *Kafr Dimschîk.*
56		Z. Z. W.	كفر جعفر *Kafr. Dsjâfar.* Daarbij een eiland.
	39	———	علقم *Alquâm.* Hier is eene sterke kromming van den Nijl.
57		———	منوف العلة *Manûf el âle.*

نادر

Aan de ooſt-zijde van den Nijl.	Aan de weſt-zijde van den Nijl.	Bogten van den vloed.	
58		———	نادر *Nadir.*
59		———	كفر نادر *Kafr Nadir.*
60		———	شبشة *Schäbſche.*
	40	———	ديمشلي *Dimiſchle.*
61		———	جملية *Dsjamalîe.*
	41	———	البريجاه *El bureidsjâd.*
	42	Z.	كفر داود *Kafr Dauûd.*
62		Z. Z. O.	جرجاجي *Dsjerdsjâgi.* Daarbij een eiland.
	43	———	الطراني *Terâne.*
63		———	زنزف *Sanſáf.*
64		———	زاوية رزين *Sauiet Rasîn.*
	44	———	الخماس *El achmâs.*
65		———	ابو خواش *Abu Chauâſch.*
	45	———	ابو نشابة *Abu Neſchâbe.*
66		———	طهوة *Tahaûe.*
	46	———	الخطاطبا *El chatatba.*
	47	———	منية سلامة *Miniet Salâme.*
	48	———	اولاد فرج *Aulâd Faradsj.*
67		N. O.	مونسية *Munsîe.*
	49	O. Z. O.	دريس *Drîs.*
	50	Z. O.	ابو ثور *Abu tôr.*
68		———	المنشية *El menſchîe.*
	51	Z. Z. O.	واردان *Wardân.* Daarbij een eiland.
69		———	جريش *Dsjureiſch.* Van hier tot aan den hoek van het *Delta* is aan de weſtzijde van

Aan de ooſt-zijde van den Nijl.	Aan de weſt-zijde van den Nijl.	Bogten van den vloed.	
			den Nijl een zandige oord. In de *Geogr. Nub.* heet dezelve الصبينم
	52	———	السوافي *Es ſauâfi.*
70		———	كفر ابو علي *Kafr abu Ali.*
71		———	لنجب *Lindsjib.*
	53	O. Z. O.	كفر ابو غالب *Kafr abu ghâlib.*
72		———	كفر السالمية *Kafr Salamîe.*
	54	Z.	الكطه *El katta.* Daarbij een eiland.
73		———	*Sidi Ibrahim.*
74		Z. O.	كفر عالي *Kafr ghâli.* Daarbij een klein kanaal.
75		O.	منية العروس *Miniet el ârûs.*
	55	O. N. O.	الرهاوي *Er rahâue.*
	56	O.	كفر منصور *Kafr Manſûr.*
76		———	شفشور *Schafſchûr.*
	57	———	ام دينار *Om Dinâr.* Als de Nijl hoog is, zo ziet men van hier tot *Wararîk* een groot kanaal.
77		O. Z. O.	دراوه *Daraue*, Digte bij *Batn el bakkara* of den hoek van het *Delta*.
	58	———	الاخصاص *Al Achſâs.* De overige dorpen tot *Kâhira* toe zijn reeds in de voorgaande lijſt aangemerkt.

Mare Mediterraneum
Brûlos
Sign. Explic.
Urbs
Oppida
Vicus
Pagi
Arx
Delta
Rasch id
Abukir
Scanderîe
f. Alexandria
Kafr Slim
Kariûm
Karavi
Damanhûr
Deirut
Fûe
Äsbet el Madie
Äsbet Ennad-sjar
Elatf
Abu el Krîde
Mehallet Malik
Mehallet Abuali
Schubresschuhâle
Mehallet Dejis
Ennateif
Mesir
Mächtandie
Mehallet Elkbire
Dsjerumbabel
Samanûd
Gerâhh
Bahei re
Gar bîe
Menufîe
Menuf
Terâne
Sanza
Wardân
Dsjîse
Memphis ruin
Sakâra
Pyramids
Damiat
Sennanîe
Mansura
Man su ra
Scherkîe
Kaliubîe
Sifte
Miet Ghrammer
Benha Assal
Msidr el Chadder
Kaljûb
Kâhira f. Misr
Misr Elatîk f. Fostat
Birket el Hadsj
Embâbil
Bulac
Elmokattam
Tel el Ihud ruin:
Seri aqûs
Taraet Mues
31°
30°
Oriens
Tab. X.
Nili
Brachia ambo majora
cum Oppidis et Vicis
in utraque ripa sitis.
Milliaria Germanica 15 in Gradu
1 2 3 4 5 6
Leucae Gallicae 25 in Gradu
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Latitudo Locorum
Scanderîe ..... 31..11..53
Raschid ..... 31..24..21
Darût ..... 31..13..13
Wardan ..... 30..20..0
Kahira ..... 30..2..57
Batn el Bukkara. 30..13..0
Msidr el Chadder. 30..26..0
Sifte ..... 30..42..0
Mansura ..... 31..3..0
Damiat ..... 31..25..12

Naamen der stéden en dorpen welken de heer FORSKAL *op zijne reis van Káhira naar Alexandrië en weêr terug, opgetékend heeft* (*)

Van Káhira naar Alexandrië.

باب البكري *Bâb Báqari.* 1) منية السيرج *Miniet es esiri.* Káhira Z. W. 2) شبرة المكاسة *Schubbra el mækâsæ.* Káhira Z. ten W. 3) دمنهور *Damanhur.* 4) باسوس † *Basûs.* De piramieden W. Z. W. 5) ابو الغيط † *Abul Ghæit.* De piramieden Z. W. ten Z. ابو المنجه *Abul menagæ.* Eene brug. 6) خراقانية *Charaqaniæ.* De piramieden Z. ten W. 7) بهادة *Bæhâdæ.* 8) شفيتة † *Saffæte.* De Nijlärm van Damiât. 9) شبرة الشهابية † *Schubra Schabiæ.* 10) كفر الحمة *Káfr hæmæ.* 11) شناوان *Sjenavâni.* De weg gaat naar 't N. W. 12) سمالية *Samelæi.* N. W. 13) فرعانية † *Faraanîæ.* N. W. De piramieden. Z. Z. W. 14) سمان *Summân.* Hier ziet men de piramieden niet meer. الخضرة *Chádra*, een weinig van den weg af. 15) قلته *Qálate*, Een arm van den Nijl. 16) تلوانا *Tælvânæ.* 17) فيشة النصاري *Fîschæt en nasâra.* 18) سرس القته *Syrs el qâtte.* 19) منوف العلا † *Menuf el âla.* Een derde van den weg. 20) تتا وغمرين *Tette en Ghomrîn.* 21) واط *Uât.* 22) المنية الواط *Miniet el uât.* 23) سلمون عشمة *Sælamûn âschme.* 24) دمشة *Dimschæ.* N. N. W. ابو كلس *Abu Kúllus.* 25) بشادي *Bæschâdæ.* 26) عمروس *Amrus*, aan den Nijl. كومازن *Kommâsæn.* 27) طنوب *Tenûb*, aan den Nijl. 28) الزعيرة *Zaâjara.* De weg

(*) Verscheidenen der volgende naamen zal men reeds in mijne lijst vinden; doch men zal ook uit onze verschillende spelling den Zweed en den Duitscher onderscheiden kunnen. Dezelfde arabische schrijver, die mijne lijst naar de uitspraak der schippers geschréven heeft, heeft ook FORSKÄLS lijst naar de uitspraak van zijnen ézeldrijver in onze tégenwoordigheid, maar egter al de met een † getékende woorden met verschillende letters, geschréven. Indien dus een arabische schrijver dezelfde naamen naar de uitspraak van verscheidenen zijner landslieden verschillende geschréven heeft, zal de waare Geleerde het mij niet ten kwade duiden, veeleêr zal hij het mij dank wéten, dat ik de naamen niet zelve met arabische letters heb willen schrijven.

weg gaat van hier naar het noorden, en een weinig van den Nijl af. De Nijlärm van Rosette. 29) النجيلة † *Nedjîlæ.* Aan den Nijl. N. Te halven wége van Káhira naar Alexandrië. مليحه *Meliha,* 30) كفر بريم *Kafr Berîm.* N. W. ten W. بلاقوش *Belakôsj*, een weinig van den weg af. 31) بريم *Berim.* N. N. W. 32) نقيده *Noqæjde.* N. ten W. 33) صفة العنب *Saft el énab.* N. ten W. 34) ابراج حمام *Brâgh hamâm.* N. N. W. 35) رمسيس *Ramsîs.* N. W. ten N. دقدوقه *Daqdûqa*, een weinig van den weg af. النقراش *Neckrâsj.* N. ten W. 36) النبيره *Nubæjri.* N. ten W. 37) صفته ابو زينه *Sáft ábu zæjne.* N. ten W. بهاي *Bæhaj*, een weinig van den weg af. 38) دنشان *Dinschân.* N. W. ten N. عوجه *Avaye*, een weinig van den weg af. 39) تسونس *Tsunis.* N. W. ten N. 40) دمنهور البحيري *Damanhur el bæhæjre.* N. N. W. Tot hier toe rékent men ⅔ van den weg van Káhira naar Alexandrië. 41) القروي *Qáravi.* N. W. ten W. ½ W. 42) بركة غطاس *Birket ghatâs.* N. W. ten W. 43) كريون *Kariûn.* N. W. ten W. نشو *Næschu*, een weinig van den weg af. 44) عكريشة العجوز *Akrîschæt el aguz.* W. ten N. ½ N. 45) كفر سليم *Kafr Slim.* Abuqir legt van hier naar 't N. ½ W. بيضه *Beida*, een verwoest dorp. سكندريه *Alexandrië.*

Van Alexandrië naar Rosette.

سبخة عراما *Sæbachat arama*, een klein meir. ابوقير *Abuqîr*, een kasteel. سد *Sædd.* المعديه *Madie*, een meir. الزاويه والشيخ حصر *Zaviæ*, een dorp bij *Schech Hasar.* ادكوي *Otkui.* العلامات *Alamât*, of 11 gemetzelde pilaaren aan den weg. رشيد *Rosette.*

Van Rosette naar Káhira.

1) شيخ ابو منضور † *Schech Abu mandûr.* 2) سلميه *Salmíæ.* 3) محلة الامير *Mehállet el emîr.* 4) ديبي † *Dibæ.* 5) نقينه † *Tfæjni.* De Nijlarm van Rosette. 6) امطوبس † *Mtûbis.* 7) شمشيره *Schimschæjre.* 8) سنديون *Sændiûm*, te halven wége tusschen Rosette en Mehallet el kbîre. 9) فوه *Fûa.* 10) محلة العلوي *Mehallet el alâvi*, een weinig van den Nijl af. 11) محلة مالك † *Mehallet Málek.* 12) سلميه *Sælmíæ*, aan den Nijl. 13) شرفا *Schérafæ*, of Mehallet Máleg, aan den Nijl. 14) سيدي ابراهيم الدسوقي *Sid Ibrahim edda-*

dasûqi. 15) دجاموں † *Degamûn* of *Gimeimùn.* 16) محلة ابو علي الغربيه *Mehallet abuali el gharbiæ*, aan den Nijl. 17) جميتنه *Gemeinte.* Van hier dwars door Delta naar 18) شباس الشهده *Schabâſe Schôhadæ*, O. Z. O. een weinig van den weg af. 19) شباس الامير *Schabâſæt el emîr*, O. Z. O. een weinig van den weg af. 20) طويله *Tauîle*, O. Z. O. een weinig van den weg af. شيخ حارس البدوي *Schech Hâras el bedui.* 21) روينه *Roêne.* النطاح *Ennatâh*, O. ten Z. een weinig van den weg af. 22) سخا *Sácha*, O. Z. O. Hier is men te halven wége tuſſchen Mehallet abuali en Mehallet el kbîre. 23) مسير *Meſir*, Z. O. ½ O. een weinig van den weg af. 24) نمره *Nimri*, O. ten Z. een weinig van den weg af. 25) مهتنديه *Mæhtendiæ*, Z. ten O. 26) سندسيس *Synd·ſeis*, O. Z. O. 27) محلة الكبيره *Mehallet el kebîre*, Z. ten O. 28) شرنبابل *Scherumbabel*, Z. ten W. 29) العجازيه *Aggesîæ*, Z. ten O. 30) متحاسي *Methasîæ*, Z. ten O. 31) شبره † *Schöbra*, Z. Z. O. aan de weſtzijde van den Nijl. سنباط † *Sumbât.* 32) دهتورا *Dahtûra.* حانوت *Hanût.* 33) دمسيس *Dæmsîs*, aan de ooſtzijde van den Nijl. 34) ابو النبهان *Abu næbhân*, Z. ten O. 35) عشنه *Æsjne*, Z. ten O. aan den Nijl. 36) نعمان *Næœmân.* 37) كفر نعمان *Kafr Næœman*, aan den Nijl en tégenöver *Sumbât.* 38) سرنكه *Sarnage*, aan den Nijl en tégenover *Dahtora.* 39) كفر سرنكه *Kafr Sárnag*, een weinig van den Nijl af. 40) ابو نغا *Abu nága*, Z. ten O. 41) دقادوس *Dakadûs*, aan den Nijl. 42 مية غمر *Met gámir.* 43) زفته *Ziftæ*, aan de weſtzijde van den Nijl. 44) اولاد عنان *Aulád hanân.* Vervolgens gaat de weg naar 't Z. Z. W. op Delta. 45) فرسيس *Færsîs*, Z. Z. W. 46) مية الرخا *Meterrácha*, Z. Z. W. 47) شرنبخون *Scherumbuchûm*, Z. Z. W. 48) بقسه *Bákſe*, Z. Z. W. 49) مية برة *Métberæ*, aan den Nijl. Daarna gaat de weg weêr landwaard. 50) مية العوفين *Met el hoſin*, Z. Z. W. 51) داماله *Damálle* of *Dahúlle*, Z. W. ten Z., aan den Nijl. 52) بره *Bére.* 53) وروره *Warura*, aan den Nijl. 54) كفر الجزار *Káfr Geſſâr.* 55) بطا *Báta.* 56) عرب الرمل *Arab errâml.* 57) مسيد الخضر † *Mesîd el chádr*, aan de weſtzijde van den Nijl. 58) طحله *Táhalæ*, aan de ooſtzijde van den Nijl. 59) كفر الرجلات *Káfr regelât*, Z. ten W. Van hier ziet men de piramieden naar het zuiden. 60) اميه *Æmmiæ*, Z. ten W. een weinig van den weg af. 61) خراب *Charàb.* Z. ten W.

62)

62) اكهور الورد *Aghûr eluard*, Z. De piramieden naar het Z. ten W. 63) قرنفيل *Koromfîl*, Z. 64) سنداييس *Sændebîs*, Z. ten O. 65) كفر العارث *Kafr el hàred*, Z. ten O. een weinig van den weg af. 66) كفر الجديد *Kafr djedîd*, Z. ten O. 67) قليوب *Kaljûb*, Z. ten O. De piramieden Z. W. Cairo Z. ابو المنكه *Abul Menagge*, eene brug, O. Z. O. 68) انسبرة المكاسة *Schúbrat el makàſe.* 69) مينة السيرج *Míniet essiri.* 70) مصر القاهرة *Maſr el Káhira* of Cairo.

LEGGING VAN EENIGE OUDE STEDEN IN EGIPTE.

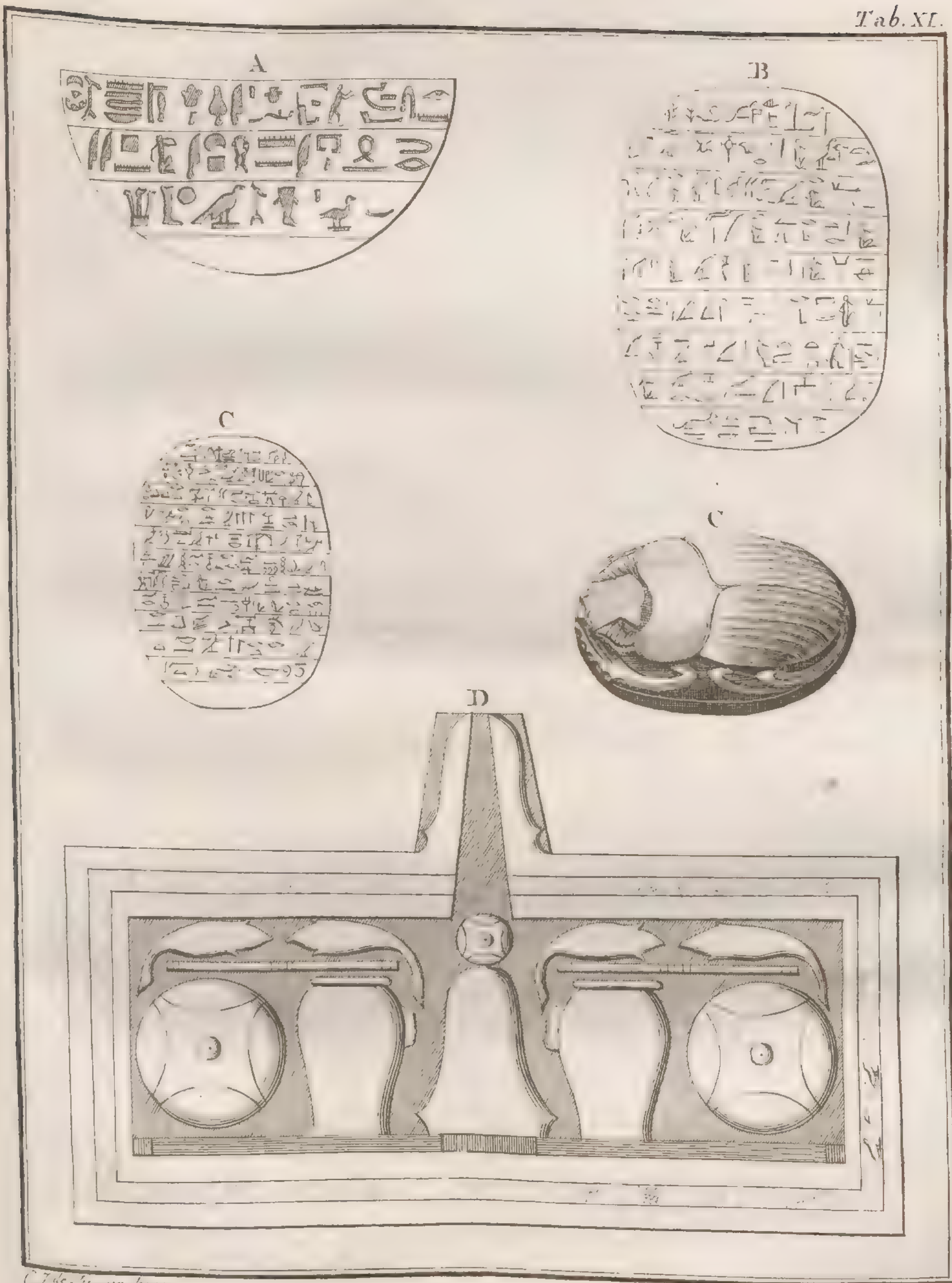
In de oude beſchrijvingen van Egipte vind men de naamen van eene ménigte van ſtéden, waarvan de meeſten zo groote verändering hebben ondergaan, dat men nauwlijks derzelver legging meer bepalen kan, en men ſchijnt daaröm te geloven, dat dit land geheellijk ontvolkt zij. Daaréntégen hoort men thans van *Damiât*, *Manſúra*, *Mehallet el kbîre*, *Siſte*, *Miet Ghrammer*, *Raſchîd*, *Füe*, *Menûf*, *Kaljûb* en anderen meer, welken allen ſtéden zijn, welker naamen ſlegts zédert eenige honderd jaaren bekend zijn, en van dewelken men voor tweeduizend jaaren of meer in 't geheel niets gehoord heeft. Gelijk *Memphis* door *Alexandrië*, *Alexandrië* door *Fostát*, en *Fostát* door *Káhira* als het ware vernietigd zijn, zo zijn ook de overige egiptiſche ſtéden van tijd tot tijd ſchier als uitgeſtorven, en anderen in derzelver plaats te voorſchijn gekomen, waarvan veelen ook reeds wêer in vergételheid geraakt zijn. Dat de ſtéden van Egipte ons toeſchijnen grootere verändering ondergaan te hebben, dan de ſtéden van andere landen, komt alléén daarvan, wijl wij oudere berigten van dezelven hebben. Zij hebben voor 't ov'rige ook haaren tijd gehad, in welken zij of volgens de ſtaatkundige geſteldheid des lands, of wégens de eendragt en vlijt der inwoneren van tijd tot tijd geſtégen, tot den hoogſten top geraakt, en wéderöm vervallen zijn. De ſtreek Delta zelfs is grootelijks veränderd. HERODOTUS zegt in het 2de boek 15, 54 dat *Buſiris* (naar alle waarſchijnlijkheid het tégenwoordige *Abusîr*) midden in Delta gelégen hebbe. Dus was het gedeelte van Egipte, dat men oudtijds

tijds Delta noemde, veel breeder dan tégenwoordig, en *Terraet Mues* of het groote kanaal tusſchen *Atrîb* en *Kâhira*, welk zig in den *Baheire* uitſtort, was er de ooſtlijke grensſcheiding van. Ondertusſchen kan men het getal der ſtéden in Egipte, zo als het thans is, geenzins vergelijken met die, welken men in de oude tijden in dit land gevonden heeft, en men zal geen réden hebben zig hieröver te verwonderen. De Perſen, Grieken, Romeinen, Arabiers en eindelijk de Turken, allen vreemde volken, welken na malkanderen over Egipte heerſchten, en ſchijnen gepoogd te hebben dit vrugtbaar land door hunne ſtédehouders te onder te brengen, hebben jaarlijks zo veel geld uit Egipte getrokken, en den inwoneren hunne middelen van beſtaan zodanig afgeſnéden, dat het land noodzaaklijk ſteeds meer en meer ontvolkt en van ſtéden ontbloot heeft moeten worden.

Van de meeſte oude egiptiſche ſtéden, welken voor twee duizend en meer jaaren vermaard waren, zal men de legging nooit met zékerheid bepalen kunnen. Men zalze egter van eenige hoofdſtéden in de verſcheidene provinciën en diſtrikten wêer ontdekken kunnen, indien men alleenlijk op al de groote dammen, die de oude Egiptenaars tégen de overſtroming des Nijls ſchijnen opgeworpen te hebben, voornaamlijk op zulken, nauwkeurig agt geeft, waar men overblijfzels van oude ſtéden vind, al zijn het maar heuveltjes en kleine ſtukken granit, marmer, ſcherven, enz.; want men vind in Néderëgipte ſlegts weinige oude en pragtige gedenktékens. De meeſten zijn in de lange reeks van jaaren van tijd tot tijd onder de aarde bedolven; ook zijn de bruikbaare bouwſtoffen, zo wel die boven, als die in den grond waren, weggevoerd, en tot andere gebouwen aangewend. De Egiptenaars graven in die oorden, waar dergelijke overblijfzels zijn, thans nog naar ſteenen, die zij zo wel tot hunne moskeën, als tot de huizen in hunne ſtéden en ſlegte hutten op de dorpen gebruiken kunnen. Zij zoeken nog naar de ſchatten hunner rijke voorvaderen, en ziften zelfs de uitgegravene aarde, om zilver, goud en geſnédene ſteenen te vinden. Ik zal de mij bekende plaatzen in Néderëgipte, naamlijk in dat deel dezes lands, welk ik gezien heb, aantonen, waar men nog duidelijke kentékens van oude ſtéden vind. Men kan derzelver legging op mijne kaart naarzien. Haare naamen te bepalen laat ik den Geleerden over, welken de ſchrijvers, die in de oude tijden over Egipte geſchréven hebben, in de grondſpraak lézen kunnen.

De eerſte puinhoopen, welken een reiziger van deze zijde naar Egipte komende aantreft, zijn digt bij nieuw Alexandrië en reeds bl. 41, 42 beſchréven. Wégens den naam dezer ſtad is men niet in twijſel, wijl men zelfs zéker weet, wanneer en door wien zij gebouwd is, en dat zij tot héden toe nog ſteeds haaren eerſten naam behouden heeft. Doch deze ſtad, hoe oud ook ten aanzien der europiſche en hédendagſche egiptiſche ſtéden, is nog nieuw in vergelijking van de oude egiptiſchen; zelfs is zij door eenen uitlander gebouwd. Van de ſtad Canopus heb ik reeds bladz. 54 melding gemaakt. Men gelooft naamlijk, dat zij bij het dorp Abumandûr niet ver ten zuiden van Raſchìd gelégen hebbe, en thans ten éénemaale met ſtofzand, van tijd tot tijd door den wind herwaard gevoerd, bedekt zij. Niet ver vandaar vind men nog tégenwoordig blijken van eene oude ſtad bij *Mentûbes*. Deze heb ik op mijne voorbijreis zelve niet bemerkt, doch te Káhira narigt daarvan bekomen. De heer FORSKÄL verhaalde mij, dat hij op zijne landreis van Káhira naar Alexandrië aan de weſtzijde van den Nijl tuſſchen *Damanhur* en *Berîm*, digt bij een dorp *Ramsîs* ook overblijſzels eener oude ſtad aangetroffen hebbe. Verders ziet men nog zeer groote heuvels van puinhoopen bij *Salhadsjar* op Delta. De naam van dit dorp is arabiſch, doch de gewézene ſtad moet reeds ten tijde der oude Egiptenaaren vermaard geweeſt zijn. Ik zag te Bulák eene groote kiſt van granit, met veele beeldſchriften, die van Salhádsjar herwaard gebragt was. Dewijl men mij verzékerde, dat aldaar nog veele oude pragtige gedenktékens waren, deed ik van Káhira eene bijzondere reis derwaard; doch vond verders niets dan de voorheen gemelde kentékens van eene groote ſtad, névens eenige zuilen van dezelfde gedaante, als NORDEN en POCOCK in Opperëgipte afgetékend hebben, en waar méde de arme inwoners van dit dorp hunne huizen onderſchraagd hadden. Ik maakte alleen eene aftékening van den ſteen D op de XI tafel, welken ik vóór eene olijpers vond. Eenige figuuren van het beeldſchrift, dat men op denzelven ziet, zijn een bewijs dat deze ſteen door de oude Egiptenaars gehouwen is. Dezen waren, gelijk alle andere ſchriften van dien aart, welken ik op ſteenen gezien heb, ingehouwen; doch de middenſte figuuren waren verhéven. Op deze reis zag ik ook bij het dorp *Alkâm* groote heuvels, welken voor puinhoopen eener oude ſtad gehouden worden, en van verre zulk een aanzien ſchijnen te hebben.

Aan de ooſtzijde van het tégenwoordig Delta ontbreekt het al zo min aan kenté-

C. J. de Huyser, direx.

tékens van oude en groote ſtéden. Ik heb reeds bladz. 66 aangetékend, dat men aan den *Baheire*, op eene plaats, die men *Siſutanis* noemt, nog veele puinhoopen vind, en dat men er de legging der oude ſtad *Tanîs* zou kunnen zoeken. De naam der kleine ſtad Abusîr aan den Nijlärm van Damiât heeft veel overëenkomſt met den naam der vermaarde ſtad Buſiris. Hier in de nabuurſchap is *Bhabeit* of *Baalbeit*, waar SICARD en POCOCK veele fraije oude gedenktékens gezien hebben. Bij *Miet Nabid*, *Kanâter u wiſch*, *Elgäl* en *Samanûd* vind men ook nog veele oudhéden. Dus ſchijnt deze ſtreek van Delta opmerkelijk, en het der moeite waerdig te zijn, dat een reiziger zig eenigen tijd aldaar ophoude. Het is bekend, dat de Egiptenaars reeds ten tijde van HERODOTUS bédevaarten naar deze plaats déden. (*). De Copten bezoeken er nog jaarlijks eene oude kerk te *Gemidne*, en met deze pelgrims zou men de reis met alle zékerheid ondernémen kunnen. Zij ſtappen bij Samanûd aan land, thans wel eene kleine ſtad, die egter waarſchijnlijk op dezelfde plaats legt, waar eertijds *Sebennytus* geſtaan heeft. Verder zuidwaard bij het dorp *Atrîb* of *Trîb* ziet men ook nog groote heuvels, welken denklijk overblijfzels der ſtad *Athribis* zijn. Dewijl de hédendagſche inwoners van dit dorp voor rovers gehouden worden, zo had ik veel moeite, den ſchipper te bewégen, om daar ter plaatze aan land te leggen. Ook vond ik mijne moeite ſlegt beloond; want men had hier insgelijks alle bruikbaare ſteenen reeds voor lang weggehaald, en niets anders overig gelaten, dan de groote heuvels vol kleine ſtukken marmer en granit. De heer van dit gebied, een mijner vrienden te Káhira, deed nog telkens in de puinhoopen dezer ſtad wroeten, zelfs de aarde ziften, om ſteenen, ringen en dergelijken te vinden. Hij verëerde mij een' fraijen *Scarabæus* (of tor), dien hij eerſt onlangs vandaar bekomen had, en dien ik figuur C op de XI tafel in zijne waare grootte afgebeeld heb. Het ſchrift onder denzelven is eenigzins onduidelijk, en ſchijnt met dezelfde ſoort van graveerijzers geſtoken te zijn, als tégenwoordig onze graveerders gebruiken. Ik zag ook een' dergelijken, hoewel niet zo fraijen, *Scarabæus* bij den heer RIGO te Báſra met het ſchrift B. Het ſchrift A ſtaat op eene van boven verglaasde ſcherf, die veelligt de helft van een' dekzel op een' pot geweeſt is. Hier ſchijnen.

(*) HERODOTUS *libr. II.* 55, 56.

nen de figuuren in de weeke potäarde gedrukt te zijn, omtrent zo als de boekbinders de titels op de boeken maken. Hieruit zou men vermoeden kunnen, dat reeds de oude Egiptenaars graveerijzers en eene foort van drukkerij gehad hebben.

De legging der ftad *Helipolis* is door de oude en laatere aardrijkskundigen zo nauwkeurig bepaald, dat men daaröver niet meer in twijfel is (*). Men ziet haare puinhoopen digt bij een dorp *Mataré* noordnoordöoftlijk omtrent twee uuren van Káhira, of drie uuren van Foftát of Mafr el atîk. Doch er is niets meer van overig dan groote dammen en heuvels, waarïn men zeer veele kleine ftukken marmer, granit en fcherven vind, eenige overblijfzels van eenen fphinx, en een' nog overëind ftaanden pronkkégel, die den laateren inwoneren miffchien te zwaar om te vervoeren geweeft is. De laatfte is van granit, uit één ftuk, en op de vier zijden met beeldfchrift befchréven. Zijne hoeken ftaan naar 't Z. Z. O., N. N. W., O. Z. O. en W. Z. W. Ik heb NORDENS aftékening der beeldfchriften aan de zuidzijde met het oorfpronglijke vergeléken, en ze zeer goed bevonden. Aan de drie andere zijden was den 24ften Dec. 1761 nog zo veel water dat ik mij niet ver genoeg van den pronkkégel verwijderen kon om de opfchriften duidelijk te zien. Om zijne hoogte te méten, nam ik eene lijn *a. b.* fig. C op de V tafel, 84 voet 9 duim, *b. d.* is 5 voet 7 duim, en dus de geheele grondlijn *a. c.* 88 voet 8 duim. De hoek *e. f. g.* was 30°. 5′. Alzo de hoogte van den pronkkégel boven den gezigtëinder van 't werktuig 51 voet 4 duim. *g. b.* was 6 voet 9 duim, en dus *e. c.* of de geheele hoogte van den pronkkégel boven den grond 58 voet 1 duim. Dit fraai ftuk der oudheid ftond in den vermaarden zonnetempel, en in zulk eenen laagen oord, dat, wanneer de Nijl op het hoogft is, het water aan denzelven tégenwoordig nog 5 voet 8 duim rijft. Doch de tempel, en ook een gedeelte der ftad was tégen de overftroming des Nijls met groote door kunft gemaakte heuvels omgéven, op welken naar het getuignis der ouden ook huizen ftonden (†). Dr. SHAW heeft in de nieuwe uitgave zijner reizen bladz. 403, 404 (néderd. uitgave te Utrecht II D. bl. 166) de moei-

(*) *Geogr. Nub. p. 97, 98. Index geogr. in vitam Saladini.*

(†) *Strabonis Geogr. libr. XVII. p. 932. Solis urbs eft aggeri magno impofita.*

moeite genomen met veel geleerdheid te bewijzen, dat het gedeelte van Egipte, welk door den Nijl overſtroomd word, zédert HERODOTUS tijden bijna ongeloof-lijk veel hooger geworden is. De vloer van den zonnetempel was toen veelligt niet hooger dan het land buiten den dam. Het zou derhalven der moeite waerdig zijn, indien iemand aan dezen pronkkégel kon doen graven en onderzoeken, hoe hoog de vloer thans met aarde bedekt is. De gemeene Egiptenaars dulden het juiſt niet gaern, dat wij Europeërs ter plaatze waar men oudheden vind naargraaft, omdat zij ménen dat wij naar ſchatten zoeken. Egter zullen zij het ons miſſchien niet beletten, indien wij de waare oorzaak, waaröm wij zulke onderzoekingen te werk willen ſtellen, den heere van het gebied van te voren te kennen géven, en den arbeid door zijne boeren laten verrigten. De boeren uit Mataré waren zeer oplettend als zij mij de hoogte van den pronkkégel zagen méten. Zij ſtelden zig op eenen tamelijken afſtand, zig verbeeldende, dat ik dezen grooten ſteen door de eene of andere hun verborgen kunſt in de lugt werpen, en de daarönder leggende ſchatten weghalen zou, die zij reeds beſloten hadden mij niet te laten behouden. Egter zeiden zij mij geen onvertogen woord, als zij zig in hunne verwagting bedrogen vonden. De arabiſche ſchrijvers noemen Heliopolis, *Ain ſchäms*. Het ſchijnt dat zij het ook den naam *Maſr* gegéven hebben.

OMTRENT tégen het noordöoſten en twee duitſche mijlen van Heliopolis ziet men groote heuvels van de puinhoopen eener oude ſtad, die de Arabiers thans *Tell el Jhûd*, dat is heuvels der Jooden, of *Turbet el Jhûd*, dat is de begraafnis der Jooden noemen. Het is buiten tégenſpraak, dat het land *Goſen* in deze ſtreek van Egipte geweeſt zij. Mogelijk was de vermaarde joodſche tempel, dien ONIAS bouwde, in deze ſtad, en niet te Heliopolis, gelijk men gemeenlijk gelooft. En dus konde men hier nog wel eenige gedenktékens der Jooden vinden. Ik heb deze heuvels niet eerder dan na mijn vertrek uit Káhira, en wel op eenen afſtand van twee uuren gezien. Men zeide dat niet ver van daar twee dorpen leggen *Schebîn* en *Miniet Demâta* genoemd.

DE heer FORSKÄL hoorde van de Arabiers te *Kaidbey*, een dorp digt bij Káhira, nog verſcheidene naamen van plaatzen in deze ſtreek van Egipte, die wégens de aldaar woonägtig geweeſt zijnde Jooden nog tégenwoordig bekend zouden zijn. Wijl er onder dezen veelligt eenigen zouden kunnen zijn, welken verdienen door Europeërs bezogt te worden, zal ik de berigten door hem ver-

zameld hier ter nédérftellen. „ 1) *Liblab. Æjn Sæjidna Mufa* legt 2½ uur van „ Kaidbeij. Hier zou eertijds eene bron met zoet water geweeft zijn. 2) *Mær-„ qab Sæjidna Mufa*, boven op eenen berg 1½ uur van Liblab naar den kant van „ oud Cairo of Mafr el atîk. 3) *Tartûr l'jehudiæ*, *i. e tiara judaicæ feminæ*, (de „ turban der joodfche vrouw) legt vier, of zo als anderen zeiden, zes uuren „ van Kaidbeij. Men vind er nog eenige overblijfzels van een oud kafteel. „ 4) *Fæsqita bataqiæ* twee uuren ten noordöoften van Kaidbeij. Hier zijn bron-„ nen met zoet water. De grond en de bergen hier omheen zijn roodägtig. An-„ ders vind men hier niets merkwaerdigs. 5) *Tanûr Pharaûn* of *Gebel Pharaûn*, „ is de naam van eenen berg een uur ooftwaard van Kaidbeij. 6) *Qabûr l'jehûd „ bemderuthe* zes uuren van Kaidbeij. Hier was eertijds eene groote ftad der „ Jooden" (mogelijk zijn dit dezelfde puinhoopen welken hierboven *Turbet el Jhûd* zijn genoemd) „ 7 *Qalatrai* zéven of agt uuren van Kaidbeij. Hier vind „ men de overblijfzels van een kafteel waarvan men gelooft dat het reeds ten tij-„ de van MOSES in wézen geweeft is." De heer FORSKÄL tékent ook aan, van dezelfde Arabiers gehoord te hebben, dat de kinderen Ifraëls ten zuiden van *Æjn Sæjidna Mufa* door de roode zee gegaan zijn.

HET is iets zonderlings, dat men in laatere tijden over de legging van het vermaarde *Memphis* nog twijfelägtig geweeft is, daar men ten tijde van ABULFEDA en den Scherif ED DRÎS nog veele overblijfzels daarvan vond, en naar mijne gedagten niet alleen deze arabifche, maar ook laatere europifche fchrijvers deszelfs legging vrij nauwkeurig bepaald hebben. Het fchijnt, dat men de berigten van deze ftad om die réden niet wél verftaan heeft, wijl men zig niet te binnen bragt, dat de Arabiers hunne hoofdftad in Egipte *Mafr*, en de naaftvoorgaande hoofdftad van dit land *Mafr el atîk* dat is *oud Mafr* genoemd hebben. Vandaar hebben Heliopolis, Memphis, Foftát en Káhira bij hen *Mafr* gehéten, en Káhira word tégenwoordig gemeenlijk *Mafr*, doch Foftát *Mafr el atîk* genoemd. Memphis lag aan de weftzijde van den Nijl, en wel, gelijk ABULFEDA zegt, eene kleine dagreize van Mafr, en volgens het berigt van den Scherif ED DRÎS, ten zuiden van Mafr, dat is van Foftát of van de toenmalige hoofdftad van Egipte. BENJAMIN VAN TUDELA zegt, dat Memphis twee uuren van Foftát afgelégen is geweeft. MAILLET zag in het jaar 1697 deszelfs puinhoopen in de ftreek, waar men de mumiën zoekt. Hij beroept zig op PLINIUS, die duidelijk zegt, dat de pira-

mie-

mieden tusſchen Memphis en Delta gelégen hebben, en dat men dienvolgens de legging van Memphis meer zuidlijk zoeken moet dan de piramieden, die niet ver van Dsjîſe leggen. POCOCK zag in dezen oord nog overblijfzels van eene oude ſtad, welke hij geloofde Memphis geweeſt te zijn, enz. (*). Ik ben zelve in Egipte juiſt niet verder zuidwaard gekomen, dan tot aan de eerſte piramieden, en heb dus verder geen kentékens eener groote ſtad gezien. Ik heb niet alleen gehoord, dat men in de ſtreek van Sacâra nog eenige overblijfzels van Memphis aantreffe, maar ook bij Káhira veele ſteenen gezien, welken men uit dien oord gehaald had, om dezelven in de tégenwoordige hoofdſtad tot het bouwen van nieuwe huizen en moskeën te gebruiken. Ik kan derhalven niet van het gevoelen van den heer SHAW zijn, welke beweert, dat Memphis gelégen hebbe ter plaatze waar thans Dsjîſe legt, hoe zeer hij ook tégen POCOCK en alle anderen ievert, die met hem in dit ſtuk niet van hetzelfde gevoelen zijn. Ik zal in het kort eenige plaatzen aantékenen, die deze geleerde man uit andere ſchrijvers, bladz.

(*) ABULFEDAE *Tab.* 2. Eſt *Memphis* Misra antiqua, injuncta lateri occidentali Nili. Eam expugnatam evaſtavit Amrou ibn Elaſi, atque *Phuſtatam* condidit ab altero latere orientali, mandatu Omari ibn Elchettabi Chaliſæ. Exſtant Memphitica in urbe veſtigia ingentia, oblitterata tamen, ſaxorum exſculptorum figurisque variegatarum: ſuper quibus oleum viride, aliaque reliqua, ad hunc usque diem; a ſole aliisque injuriis aeris nihil immutata longinquo iſto intervallo. *Minf* abeſt a *Misra* (naamlijk *Foſtat*) brevem diætam. v. SCHULTENS *Jud. geogr. in vitam Saladini.* De Scherif ED DRÎS ſchrijft in zijne *Geogr. Nub. p.* 98. Ex parte meridionali *Foſtat* jacet oppidum *Menf.* & ad plagam ejus ſeptentrionalem urbs *Ainſjemes* dicta: ſunt autem ambæ quaſi rura, ſitæ in parte quæ reſpicit montem Mocattam. *Itinerarium* BENJAMINI TUDELENSIS p. 104. a Misraim nova (Foſtat) antiqua Misraim (Memphis) duabus leucis diſtat, verum tota vaſtata deſertaque eſt: retinet tamen murorum atque domorum veſtigia multa; viſendaque præbet theſaurorum & horreorum Joſeph monumenta non pauca. *Deſcription de l'Egypte par* MAILLET *Tom. II. p.* 6. 18. 19. L'opinion la plus vraiſemblable eſt, que cette ſuperbe ville étoit bâtie a l'entrée de cette vaſte plaine de ſables qu'on nomme aujourd'hui la plaine des Momies, & au Nord de la quelle ſont placées les Pyramides. Les ruines prodigieuſes qui ſe voyent dans cet endroit, feront encore longtems des aſſurances de la grandeur de la ville, dont elles ſont les débris, & des preuves inconteſtables de ſa véritable poſition. *Deſcription of the eaſt by* RICHARD POCOCKE p. 40. I conjecture this city was about *Mocatan* and *Metrabenny*, wich are in the road from *Cairo* to *Faiume*, on the weſt ſide of the Nile, and rather nearer tho the pyramids of Sacara, than to thoſe of Gize.

bladz. 296 en volg. in de uitgave zijner *Travels or obſervations*, welke 1757 te Londen gedrukt is (II Deel, bl. 43 en volg. der néd. uitgave), aanhaalt, die egter naar mijn gedagt, niet bewijzen, hetgeen zij bewijzen moeſten. Dr. SHAW beroept zig, bladz. 296. (II D., bl. 43 néd. uitg.) ten bewijze zijner méninge op DIODORUS SICULUS, welke zegt, dat Memphis daar gelégen heeft, waar de Nijl zig in verſcheidene takken begint te verdélen. Dienvolgens zou ik de legging dezer ſtad niet te Dsjîſe, maar veel zuidlijker zoeken; want de Nijl deelt zig voor 't eerſt niet daar, waar men thans den zuidlijkſten hoek van Delta ziet, maar reeds tuſſchen Dsjîſe en de piramieden. Bladz. 297 (II D., bl. 44. néd. uitg.) zegt hij, dat Delta eene vaſte en beſtendige grensſcheiding heeft, die altijd éven ver van Memphis af blijft. Dit zou ik niet beweerd hebben; want, hoewel men tégenwoordig den uiterſten hoek van Delta te *Batn el bákkera* ſtelt, dat is bij het dorp *Daraue*; zo kan zig Delta nogthans oudtijds verder naar het zuiden uitgeſtrekt hebben. De tak van den Nijl, welken ik op de kaart van *Om dinâr* tot *El wararîk* getékend heb, is geen gegraven kanaal, maar een breed, en bij hoogen Nijl zo diep water, dat de ſchépen tuſſchen Bulák en Raſchîd varende aldaar paſſéren. De hoek van Delta kan bijgevolg eertijds bij El wararîk of elders geweeſt zijn. Daar egter dit eene gisſing is, zal ik de waarnémingen van PTOLOMEUS, welken de Dr. ter ſtavinge van zijn gevoelen aanhaalt, onderzoeken. Deze ſtelt de poolshoogte van Memphis op 29°. 50'., en de poolshoogte van Delta op 30°. Nu legt Dsjîſe reeds op 30°. poolshoogte, en indien dus Memphis 2½ duitſche mijl zuidlijker gelégen heeft, kan men de legging dezer ſtad niet te Dsjîſe zoeken. Bladz. 298 (II D., bl. 45 néd. uitg.) wil de ſchrijver de legging der ſtad bewijzen uit haaren afſtand van de piramieden. Maar, ſchoon Dsjîſe ook omtrent zo ver daarvan afgelégen is, als de oude ſchrijvers de legging van Memphis beſchrijven, kan egter deze ſtad meer zuidwaard aan den Nijl, en op gelijken afſtand van de piramieden gelégen hebben. Wijl STRABO zegt, dat men de piramieden te Babilon zien kan, en Memphis tégenöver deze ſtad legt, wil Dr. SHAW bladz. 299 (II D., bl. 46 néd. uitg.) ook daarüit bewijzen, dat Memphis op die plaats gelégen hebbe, waar men héden ten dage Dsjîſe ziet. Men kan zéker de piramieden op het kaſteel te Kâhira, of het oud Babilon zien; doch de hiervoor gemelde ſchrijvers, welken zelven de overblijfzels van Memphis gezien hebben, zeggen, dat deze ſtad naar het zuiden, en eenige uuren van Fostát,

tát, gevolglijk ook van Babilon, gelégen hebbe, en men kan derhalven haare legging niet naar het weſten en digt bij Babilon zoeken. STRABO heeft waarſchijnlijk willen zeggen, dat Memphis ſchuins tégenöver Babilon lag. Hij beroept zig verders op HERODOTUS, welke zegt, dat Memphis in het ſmalſte gedeelte van Egipte legt. Dienvolgens zou ik de legging dezer ſtad verder zuidwaard zoeken dan Dr. SHAW, ſchoon hij zegt, dat Dsjîſe *zékerlijk* aan het nauwſte gedeelte legt. Want ik heb dezen oord in eene opene vlakte, en, ten zij ik mij zeer vergiſſe, de hoogten, waaröp de piramieden leggen, en die het ſmalſte gedeelte van Egipte uitmaken, meer zuidwaard gevonden. Deze zelfde piramieden kunnen dus ook in de nabijheid van Memphis gelégen hebben, en daarvan benaamd zijn geworden, offchoon de ſtad in die ſtreek geweeſt is, waar andere reizigers nog overblijfzels van Memphis ménen gezien te hebben. Kortom, ik geloof, men zou uit al de ſchrijvers, die van Dr. SHAW aangehaald worden, béter kunnen bewijzen, dat de ſtad Memphis tuſſchen de piramieden en Sacâra gelégen hebbe, dan op de plaats, waar tégenwoordig Dsjîſe legt. Alleen verwondert mij, dat deze groote geleerde ten minſten in de *Geograph. Nub.* en in de reisbeſchrijving van BENJAMIN, die hij beiden bladz. 306. (II. D., bl. 55. néd. uitg.) aanhaalt, om de legging der ſtad Heliopolis te bewijzen, ook niet gevonden heeft, dat zij de legging der ſtad Memphis beſchrijven, en dat hij hun getuignis niet met zijn gevoelen vergelijkt.

HET ſchijnt, dat de verſcheidene méningen van SHAW en POCOCK wégens de legging der ſtad Memphis onder de engelſche geleerden eenen grooten twiſt veroorzaakt hebben. Dus ſchrijven de uitgévers van de algemeene waereldhiſtorie der laatere tijden in het eerſte deel §. 328. (bl. 716. der néd. uitg.) „ De ſtad „ Memphis ſtond op dezelfde plaats, waar thans het dorp *Geeza* is. Dit léren „ wij uit Dr. SHAW, wiens aanmerkingen betreffende de aardrijkskunde van „ Egipte en ſteenägtig Arabië, lézenswaerdiger dan anderen, en zo wel ten „ aanzien der waarheid, ten minſten waarſchijnlijkheid, als geleerdheid, nauw- „ keurigheid en rijp oordeel boven alle laatere reisbeſchrijvingen den voorrang „ verdienen. . . Met één woord, zijn werk zal nog ſtand houden, wan- „ neer nijd en boosheid haare tanden zullen ſtomp gebéten hebben, en wanneer „ eenigen van diegeenen, die ter nabootzinge of verkleininge van hetzelve ge- „ ſchréven worden, in de vergételheid zullen bedolven leggen, of ten minſten

„ met die verägting zullen behandeld worden, die zij zo billijk verdienen." Daar ik niet weet, wat de engelſche geleerden kan bewégen, zulk een beſlisſend vonnis over alle reizigers te vellen, en Dr. SHAW, wiens groote verdienſten ieder een buiten dat zal willen erkennen, als het ware tot hun opperhoofd te verklaren; zo kan ik mij over deze uitſpraak niet inlaten. Alleen zal ik aanmerken, dat men zéker geen reisbeſchrijvingen geheel vrij van feilen, en geen reizigers zonder vooröordeel zal vinden, en dat dus elk het verſtandigſte zal handelen, wanneer hij zijn gevoelen niet te halſtarrig verdédigt. Men zal hem voorzéker te eenigen tijde regt doen. Misſchien kan men van de Jooden en Copten in Egipte veele narigten van de legging der oude ſtéden dezes lands bekomen. Doch weinige Europeërs zullen zig zo ver willen vernéderen, dat zij de vriendſchap dezer lieden zouden zoeken, en, wanneer hunne vraagen door den eerſten, dien zij aantreffen, niet volkomen beäntwoord worden, zig de moeite géven bij meer anderen naarvraag te doen, en uit hunne dikwils fabelägtige berigten, het beſte te verzamelen. Ik zelve heb mij in Egipte van deze gelégenheid niet bediend, doch béveelze egter toekomenden reizigeren aan.

BESCHRIJVING DER STEDEN KAHIRA, BULAK, MASR EL ATIK EN DSJISE.

De landſtreek van Káhira is in de laatſte 1100 jaaren, te wéten in den tijd waarïn de Mohammedaanen heeren van Egipte geweeſt zijn, en ſtéden verwoeſt, of verwaarloosd, en geheel nieuwen in derzelver plaats gebouwd hebben, zeer veel veränderd. Zij veröverden kort na hunne aankomſt in Egipte door de verraderij van MOKAUKAS eene ſtad *Maſr.* Het ſchijnt dat men wégens de legging dezer ſtad nog twijfelägtig is, ten minſten bewéren de uitgévers der algemeene waereldhiſtorie dat het het beroemde Memphis geweeſt zij. Maar MOKAUKAS nam, volgens de berigten der ooſterſche ſchrijvers, met een groot gedeelte van zijne bezetting de wijk op een eiland in den Nijl, en de Grieken, die bij hem waren, namen hunnen weg naar den oever op de andere zijde, en ver-

verder naar Alxandrië (*). Mafr lag dus aan de ooftzijde van den Nijl: maar Memphis, éven gelijk Alexandrië, aan de weftzijde van dezen vloed, en de Grieken hadden in 't geheel niet over den Nijl behoeven te gaan, indien zij van deze ftad naar Alexandrië wilden trekken. Dit Mafr was veelligt het *Babilon* der griekfche fchrijveren, en lag ongetwijfeld zuidlijk van Káhira tusfchen den berg *El mokattam* en den Nijl. In deze landftreek ontmoet men onder andere kentékens eener verwoeste ftad, ook nog eenige oude kerken, die door de Copten in eere gehouden worden, en de Jooden, welken in Egipte te allen tijde zeer talrijk geweeft zijn (†), hebben hunne begraafplaats ook nog in dien oord fchoon de weg van Káhira derwaard tamelijk ver, en zomtijds onveilig is.

De eerfte ftad, welke de Mohammedaanen in Egipte bouwden, noemden zij Foftát. Van haaren oorfprong vind men eenige narigten bij de arabifche fchrijvers (§). Men verhaalt, dat, als AMRU, veldöverfte van den Chalif OMAR, dit gedeelte van Egipte veröverd had, en met zijn léger tégen Alexandrië trekken wilde, hij hier eene tent heeft laten ftaan, om eene duif, welke haar neft op dezelve gemaakt had, niet te verjagen, en de Arabiers hadden dit voor een zo goed voortéken aangezien, dat zij uit dien hoofde op deze plaats eene ftad bouwden. Doch de Arabiers hadden ook andere beweegréden, waaröm zij zig in dit geweft neêrfloegen. De weinige nieuwlings aangekomene Mohammedaanen oordeelden het juift niet raadzaam, onder de chriften inwoners in de ftad te wonen, maar bouwden, misfchien tot hunne zékerheid, veelligt uit andere oorzaaken, buiten de ftad, ter plaatze waar zij zig te voren gelégerd hadden. Alle andere Arabiers, die in dien tijd hun geluk in Egipte zogten, en die Chriftenen, welken Mohammedaans wierden, namen hunne woonplaats onder hen, en dus kan ook dit de oorfprong der ftad Foftát geweeft zijn. Indien de Grieken en Romeinen Alexandrië tot de hoofdftad des lands maakten, wijl deze plaats hun de allernaafte was, kunnen de Arabiers uit eene dergelijke oorzaak de ftreek van Fos-

(*) Algemeene Waereldhiftorie der laatere tijden I. D. §. 328, 329. [bl. 716. e. v. néd. uitg.] *Eutychii annales Tom. II.*

(†) *Hinerarium Benjamini Tudelenfis p.* 101.

(§) *Geographia Nubienfis* P. *III. cl.* 3. [p. 67. Zie SHAWS II. D. bl. 40. e. v.]

Fostát gekozen hebben; want deze was voor de troupen, die zij naar Egipte zonden, de allernaaste. Daarënboven hadden zij het voordeel, dat de stadhouder van Egipte van hier naar alle provinciën waar het nodig mogt zijn, in allen spoed troupen uitzenden kon, wijl hij genoegzaam in het midden van het land woonde.

Nadat nu Fostát de hoofdstad van Egipte was geworden, verkreeg zij ook den naam Masr. Egter behield zij deze eer niet, maar verviel van tijd tot tijd, naar mate dat Káhira opgang maakte. Toen Káhira eindelijk de hoofdstad van het gantsche land wierd, noemde menze insgelijks Masr; en Fostát, tot daartoe Masr genoemd, *Masr el atîk*, dat is oud Masr. Desniettégenstaande hebben de Egiptenaars de oude naamen steeds behouden, en noemen de tégenwoordige stad Masr gemeenlijk Káhira, zo als de lange straat aan den Nijl, een gedeelte van Masr el atîk uitmakende, Fostát. Doch de Europeërs hebben den naam dezer laatste stad veränderd. Dezen plégen Fostát of Masr el atik altijd *oud Káhira* te noemen, daar die plaats egter nooit bij de inboorlingen Káhira gehéten heeft.

De stad Káhira is, gelijk men weet, reeds in den jaare 358 of 359 na de Hedsjera door JAUR, (of DSJOHAR) veldheer van den fatemitischen Chalif EL MOÄS aangelegd (*). Doch deze nieuwe stad wierd veelligt tot het jaar 572, als SALAH ED DÎN alhier veele pragtige moskeën, schoolen en hospitaalen bouwde, en dezelve met eenen muur omringde, nog steeds als eene voorstad van Fostát aangezien; want de Scherif ED DRÎS, die zijn boek niet lang van te voren geschréven heeft, maakt van dezelve in het geheel geen gewag, maar enkel van de stad Fostát, welke men toen Masr noemde. Men ziet te Káhira thans nog de overblijfzels van twee stadsmuuren, naamlijk van den binnensten, welke het allersterkst gebouwd is, tusschen de poorten *Bâb el fitûch*, *Bâb el nâsr*, *Bâb ghreiib*, *Bâb el machrûk* en *Bâb es suêli*, en van den buitensten, van denwelken nog zeer veel tusschen *Bâb el hadîd* en *Bàb el scharîe*, tusschen *Bàb el machrûk* en het kasteel, als méde bij *Bàb karàfel* staat. Welke van deze muuren door SALAH ED DÎN zij opgebouwd, kan ik niet met zékerheid bepalen, wijl ik in

(*) ABULFEDAE *Descriptio Diar Masr*. MARAIS geschiednis der Regenten in Egipte.

in deze ſtad geen arabiſche opſchriften, welken men hier anders genoeg, en ſchier aan alle openbaare gebouwen, vind, afgeſchréven heb. Waarſchijnlijk was het de binnenmuur. Deze wierd ten tijde van twee der geloofwaerdigſte reisbeſchrijvers van Egipte, naamlijk JOHAN LEO en den vorſt RADZIVIL, als de grenspaal der ſtad Káhira aangemerkt. De eene rékent alles, wat buiten de poorten Bâb el fitûch, Bâb el nâſr en Bâb es ſuêli is, welke drie poorten alle anderen in grootte en fraaiheid overtreffen, tot de voorſtéden; en de andere merkt uitdruklijk aan, dat de wijk tuſſchen Bâb es ſuêli en het kaſteel tot de voorſtéden zij gerékend geweeſt. HANS WILDE, die in het begin der 17de eeuw verſcheidene jaaren te Káhira was, zegt insgelijks, dat de ſtad in dien tijd met eenen muur omringd was. Deze was waarſchijnlijk de buitenſte.

OF de ſtad Káhira in de laatſte eeuwen in grootte toe- of afgenomen is, kan met geen zékerheid bepaald worden, nademaal wij tot dus verre nog geen grondtékening van dezelve gehad hebben. Volgens de beſchrijving van JOHAN LEO zou men haaſt geloven, dat zij zédert zijnen tijd niet kleiner geworden zij; want ſchoon de wijk *Teilûn* thans niet meer zo groot, en *El karâfe* nu meer tot begraafplaatzen aangewend is, dan het in dien tijd was; ſchoon men tuſſchen Káhira en Bulák geen huizen meer aantreft, en Maſr el atîk grooter is geweeſt, dan nu; zo vind men nogthans daarëntégen op de andere zijde der ſtad geheele wijken, waarvan de gemelde ſchrijver in 't geheel niet gewaagt. Daarënboven lagen de voorſtéden veelligt niet zo digt bij malkanderen, en aan de ſtad Káhira, als tégenwoordig. Doch men zal van mij geen geſchiednis dezer ſtad begéren, maar alléén dat ik haare legging en grootte zo beſchrijve als ik ze zelve bevonden heb. Te dien einde heb ik op de XII tafel eene grondtékening van *Káhira*, en van de nabij leggende ſtéden *Bulák*, *Maſr el atik* en *Dsjiſe* ontworpen. Dit was indedaad een zo moeilijke, en ten aanzien van den bekenden moedwil der Káhiraanen tégens alle vreemde geloofsbelijders, zo gevaarlijke arbeid, dat nog geen Europeër dien ondernomen heeft, of zo ligt weêr ondernémen zal. Doch ik heb het gewaagd, al de ſtraaten, naamlijk diegeenen, welken twee uitgangen hebben, door ſchréden te méten, en derzelver legging naar een klein compas te bepalen. Tuſſchen deze hoofdſtraaten vind men veele wijken, waarvan eenigen wederöm uit veele kleine ſtraaten beſtaan, die egter allen maar éénen uitgang naar eene hoofdſtraat hebben. Aldaar wonen gemeenlijk maar handwerkers en

andere geringe lieden, welken in de ooſterſche ſtéden niet in hunne huizen, maar in kleine werkhuizen in het *Sûk* of aan de marktſtraaten arbeiden, gelijk bl. 22 aangemerkt is. Dewijl men dus hier den man bij dag niet in zijn woonhuis zoekt, en het bij de Ooſterlingen niet gebruiklijk is, dat men zijne opwagting bij de vrouw of dogter van zijnen vriend maakt, oordeelt men aanſtonds dat een vreemdeling, die in zulk eene wijk komt, verdoold is, en hem word door den eerſten, dien hij ontmoet, berigt, dat de ſtraat aan het andere einde geen uitgang heeft, en dat hij gevolglijk weêr terug kéren moet. Om die réden zal een vreemdeling niet ligt alle afgezonderde wijken kunnen bezoeken. Ondertuſſchen heb ik ook gelégenheid gevonden, eenige weinigen daarvan te zien, en dezen heb ik méde op de kaart aangewézen, om eene proef van den bijzonderen aanleg der ſtraaten te Káhira te géven. Ten opzigte van alle andere ſtéden, welken ik in het Ooſten gezien heb, heb ik mij ſlegts bemoeid derzelver legging, grootte, poorten en merkwaerdige plaatzen nauwkeurig op eene kaart aantewijzen. Men zal zig juiſt in Europa aan de kleine ſtraaten der ooſterſche ſtéden niet veel laten gelégen zijn, en derhalven zal men van eenen reiziger ook niet eiſchen, dat hij zig om deze kleinigheden in gevaar ſtelle. Ik zal de betékenis der letters en getallen welken men op deze kaart vind, hier aanhalen.

Op de grondtékening der ſtad Káhira of Maſr.

A. Woning van den regérenden Paſcha. *B.* De wijk der *Janitſchaaren*, of het kaſteel in den bepaald'ren zin. *C.* De wijk der *Aſſabs.* *A*, *B*, *C* leggen op eene rots, en worden gemeenlijk het ſlot of het kaſteel genoemd. *D.* De plaats قرا ميدان *Kara meidàn.* *E.* De plaats الرميله *Romêle.* *F.* قلعة الكبش *Kallá el Kabſch*, een vervallen kaſteel, en daarbij de moské *Teilûn.* *G.* سلطان حسن *Sultàn Haſſan*, eene pragtige moské. Niet ver van daar is *Sûk Sélahh*, een *Oqäl* of vergaderplaats der kooplieden. *H.* جامع الازهر *Dsjámea el áshar*, eene vermaarde moské en hooge ſchool. *I.* De coptiſche patriarchaale kerk. In deze ſtreek woont de griekſche patriarch over Egipte. *K.* St. Nicolaus, eene kerk der Grieken. Niet ver van daar is de *Oqäl Hamſaui.* *L.* Eene coptiſche, en onder dezelve eene arméniſche kerk. *M.* De woning en de kerk van den griekſchen biſſchop van den berg Sinaï. *N.* Woning van den *Kádi.*

O.

URBIS KÁHIRA
nec non
OPPIDORUM BULÁK
MASR EL ATÎK ET DSJÎSE
ICHNOGRAPHIA
Auctore C. Niebuhr.

100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000 1100 1200 Passus geometr.

1000 2000 3000 4000 5000 6000 Ped. Dan.

El Jusbeck
Kaid bey
Kubbet el Assab
Mokattam M.
Kubbet el hawa ruin
Arab Liffa
Sepulchrum Schafei
Teilûn
KÁHIRA MASR
Haneti
MASR EL ATIK
FOSTAT
Mikkias
RODDA
Dsjesiret el Mikkias
NILUS
DSJISE
BULAK

O. خان الخليل *Chàn chalil.* P. *El muriſtàn* of het ziekenhuis. Q. Woning van den franſchen Conſul, en van de kooplieden dezer natië. R. Woning van den venétiäanſchen Conſul. S. Het Jooden kwartier. T. *Kubbet el asſab*, eertijds de woning van het corps Aſſabs, met een klein kaſteel en eene groote moské. Thans is alles vervallen. Hier worden de Pachâs, welken te lande komen, door de voornaame Káhiraanen ontvangen. V. Begraafplaats der Venétiäanen en Copten. X. Eene plaats waar veel vee geſlagt word. Y. Een oven waarin eijeren uitgebroeid worden. In dezen oord is ook eene kruitfabriek. Z. Eene kalkbranderij.

Naamen der bruggen over het kanaal dat door Káhira loopt.

a. قنطرة فم الخليج *Kántaret füm el chalîdſg.* b. قنطرة الجنينه *Kántaret ed ſjeinc.* c. قنطرة السباع *Kántaret es ſabbá.* d. قنطرة امرشي *Kántaret ämérſchi.* e. قنطرة الجماميز *Kántaret ed ſjamemîs.* f. قنطرة سنقر *Kántaret Sunqur.* g. قنطرة عبد الرحمان كخيا *Kántaret Abdrachman Kichja.* h. قنطرة باب الخرق *Kántaret bàb el chärk.* k. قنطرة الامير حسين *Kántaret el Emîr Höſſejn.* l. قنطرة الموسكي *Kántaret el múſki.* m قنطرة الجديده *Kántaret ed ſjedîde.* n. قنطرة باب الشعريه *Kántaret bàb es ſchárie.* o. قنطرة الخروبي *Kántaret el charûbe.* p. قنطرة الضاهره برس *Kántaret ed dáhher Bebérs.*

Naamen der birkets of meiren.

q. بركة الشيخ قمر *Birket es ſchech kammer.* r. بركة الرطلي *Birket er rôteli.* s. بركة اليزبكيه *Birket el jüsbekîe.* t. بركة الغواله *Birket el fauvale.* u. بركة ابو شوارب *Birket abu ſchauàrib.* w. بركة النصريه *Birket en naſſarîe.* x. بركه القصارين *Birket el kaſſarîn.* y. بركة ايوبيه *Birket Aijûbbeh.* z. بركة الفيل *Birket el fîl.*

Naamen der poorten te Káhira.

1. باب النصر *Bàb el nasr*, eene groote en fraaije poort. 2. باب الفتوح *Báb el fitûch*, eene nog pragtigere poort. Zie de XIII tafel. 3. باب المديح *Bàb*

Bàb el médbach. 4. بـاب النشي *Bàb en näſcha.* 5. بـاب الشعريه *Bàb el ſchárie*, eene oude ſterke, doch laage poort. 6. بـاب البكري *Bàb el bákrie*, thans buiten de ſtad tuſſchen luſthoven. 7. بـاب السيخ سايب *Bàb es ſchech ſchaiib.* 8. بـاب الحديد *Bàb el hadid.* 9. بـاب اولاد عنان *Bàb aulàd anàn*, tuſſchen luſthoven. 10. بـاب الهوي *Bàb el haua.* 11. بـاب الغواله *Bàb el fauvale.* 12. بـاب سوق البكري *Bàb ſûk el bäkri.* 13. بـاب المدابغ *Bàb el medàbegh.* 14. بـاب الشيخ ريحان *Bàb es ſchech rihàn.* 15. بـاب الناصريه *Bàb en nasrîe.* 16. بـاب غيط الباشا *Bàb gheit el bàſcha.* 17. بـاب ايوبيه *Bàb aijûbbeh.* 18. بـاب ستي زينب *Bàb ſetti ſeinab.* 19. بـاب طيلون *Bàb teilûn.* 20. بـاب الخليعي *Bàb el chalîfa.* 21. بـاب القرافه *Bàb el karàfe.* 22. بـاب الجبل *Bàb ed ſjübbel.* 23. عرب ليسار *Arab liſſar.* 24. بـاب قراميدان *Bàb kara meidàn.* 25. بـاب العزب *Bàb el áſſab.* 26. بـاب الانكشاريه *Bàb el inkſcharie.* 27. بـاب الوزير *Bàb el Wiſir.* 28. بـاب الحطابه *Bàb el hàttab.* 29. بـاب المحروق *Bàb el machrûk.* 30. بـاب الغريب *Bàb el ghreiib.* 31. بـاب السويلي *Bàb es ſuëli*, eene zeer fraaije poort, thans bijna midden in de ſtad.

Te Bulák, Maſr el atik en Dsjiſe.

32. *El hèlle*, een vervallen gebouw, waar de Paſchâs, die den Nijl opkomen, door die van Káhira ontvangen worden. 33. Een houtmagazijn. 34. Een oud tuighuis. 35. Het zoutmagazijn. 36. Het tolhuis, 37. Eene groote overdekte marktplaats *Kiſſarie.* 38. Eene tichelbakkerij. 39. Plaats waar ſteenen van Memphis en andere oude ſtéden uitgeladen worden, en waar de Káhiraanen het Nijlwater op kameelen halen. 40. Het luſthuis van een' Beij, waar in onzen tijd de door die van Káhira afgezette Paſcha woonde. 41. *M'ſtabe*, eene groote plaats, waar de aanzienlijken uit Káhira, névens hunne bedienden en ſlaven zig in het bus- en boogſchieten oefenen. 42. *Kaſr el ain*, een groot gebouw met eene koepel, thans door Derwiſchen bewoond. 43. Een ſlegt huis, waar zig de Paſcha ophoud, als de dam in 't kanaal doorgeſtoken word. Tuſſchen dezen dam en den Nijl word bij het ſchoonmaken van het kanaal de zogenaamde bruid opgeregt. 44. Kerk en begraafplaats der Copten. Hier, zegt men, bewégen zig de doodsbeend'ren op zékeren dag van het jaar. 45. Een hoog gebouw met vijf paternoſterwerken, door middel van dewelken het water uit den

C. Brouwer fecit.

Bad el fitûch, eene Poort te Kahira. | Bad el fitûch, une Porte de Kahira.

Nijl om hoog gebragt, en over eenen muur naar eenen waterbak nabij het kasteel geleid word. 46. Eene groote moské. 47. De moské *Abu Saki*, of desgeenen die de waterleiding gebouwd heeft. 48. Eene coptiſche kerk. 49. De moské *Amru*. 50. Eene groote met een' muur omringde plaats als een oud kasteel, tégenwoordig alleen door Chriſtenen bewoond. 51. De zogenaamde koornſchuur JOSEPHS. 52. De *Baſâr* of marktſtraat. 53. Het tolhuis. 54. Een ſal ammoniakóven te Dsjiſe. 55. Verſcheidene pottenfabrieken. Alléén in de *Birkets* of meiren, welken in Februarij en Maart nog niet weêr uitgedroogd waren, is water getékend. De grootte der afgeſlotene hoven kon op deze kaart niet aangewézen worden. Er zijn egter overäl hoven, waar men boomen getékend vind. De tékens L L L L / L L L L L / L L L L beduiden begraafplaatzen. De ſtraaten te Káhira worden gemeenlijk naar de nabij leggende poorten of bruggen genoemd.

DE ſtad *Káhira*, *Maſr*, of zo als de Europeërs plégen te ſchrijven, *Cairo*, *Groot-Cairo*, legt in de lengte van een uur, en op den afſtand van meer dan ½ duitſche mijl van Bulák en den Nijl, en ¼ mijl van Maſr el atîk, grootſtendeels in eene zandige vlakte, aan den voet en het uiterſte einde van den berg Mokáttam. De ſtraat waarïn de Franſchen wonen, is op 30°. 2'. 58". poolshoogte. Van den berg Mokáttam en van het kaſteel kan men de ſtad het beſt overzien. Aan de andere zijden is zij ten deele met groote heuvels omgéven; die van tijd tot tijd van de vuiligheid, die men in de ſtad verzamelt, en dagelijks op ézels derwaard brengt, aangegroeid zijn, zo als de heuvels bij het kanaal buiten de ſtad, van de jaarlijkſche reiniging van hetzelve ontſtaan. Dezen zijn reeds zo hoog, dat men van den Nijlkant nauwlijks de torenſpitzen zien kan. Káhira is zéker groot, doch men moet daarüit niet beſluiten dat het al zo ſterk bevolkt is, als eene ſtad van gelijke grootte in Europa, of nog ſterker. In deze egiptiſche hoofdſtad vind men zeer groote meiren, die, wanneer zij vol water zijn, éven zo veele kleine zeeën verbeelden kunnen. De ménigvuldige moskeën beſlaan ook veel plaats, en misſchien zijn in eenige wijken der ſtad, voornaamlijk in *Bàb es Saïli*, *Teilûn*, *Haneſi* en *Bàb el luk*, waarvan ik alleen de hoofdſtraaten ken, en op de kaart alles als met huizen bebouwd getékend heb, ook groote tuinen en lédige plaatzen, zo als ik het tusſchen het kanaal en *Birket el fauvale* ook wézenlijk bevond, waar ik gelégenheid gehad heb alles nauwkeurig

 te

te zien. De huizen te Káhira zijn ook niet zo hoog als die in de europifche ftéden, zelfs die in de kleine wijken zijn meeft van ongebakken' tégelfteen, en flegts van ééne verdieping. Eenige Europeërs hebben de ftad Káhira miffchien voor buitengemeen volkrijk aangezien, wijl zij op de zonderlinge aanlegging van derzelver ftraaten geen agt geflagen hebben. In zommige oorden der ftad kunnen twee nabuuren uit verfcheidene wijken agter in hunne huizen met malkanderen fpréken, en moeten wel ¼ uurs ver gaan eer zij bij malkanderen komen kunnen, omdat elke hunner wijken maar éénen uitgang tot eene hoofdftraat heeft. Daaröm vind een vreemdeling, die van Káhira verders niets pleegt te zien dan de hoofdftraaten, dezen ook bij dag met lieden opgepropt, voornaamlijk wijl de ftraaten hier zo nauw zijn, als in eenige andere ftad van het Ooften. Maar zelfs de afgelégene hoofdftraaten, waar maar weinige handwerkers arbeiden, ziet men dikwils van volk ontbloot, en dit onderfcheid ziet men nog merklijker, wanneer men in de afgezonderde wijken komt.

De merkwaerdigfte kwartieren en gebouwen te Káhira zijn reeds in andere berigten van Egipte zo breedvoerig befchréven, dat het genoeg zou zijn derzelver legging op de kaart aangetoond te hebben. Ik zal egter van eenigen derzelver nog kortlijk melding maken. Het kafteel legt tusfchen de ftad en den berg Mokáttam, op eene van dezen berg afgezonderde rots. Men kan juift met geen zékerheid bepalen, in welken tijd men begonnen heeft dezen berg voor 't eerft te bebouwen. Waarfchijnlijk was hij reeds onder de régering der Grieken bewoond, en maakte een deel uit van het egiptifche Babilon. BENJAMIN VAN TUDELA noemt dit kafteel *Soan*, en het fchijnt dat daaröm de egiptifche Jooden ten tijde van BENJAMIN gemeend hebben, dat het *Zoan* der heilige fchrift hier gelégen hebbe (*). De legging dezer rots is zo voordélig, dat men geloven zou, dat de Mohammedaanen dezelve reeds beveftigd hebben gevonden. De Chalîf EL MAMÛM bouwde in het jaar 217 na de Hedsjera aan den berg Mokáttam tégenöver dit kafteel een klein kafteel قبت الهوي *Kubbet el haûe*, dit is egter voor lang weêr gantfchlijk verlaten (†).

HET

(*) BRYANT meent in zijne *Obf.rvat:ons relating to various parts of ancient hiftory*, dat *Heliopolis* oudtijds *Zoan* hebbe gehéten.

(†) Algemeene Waereldhiftorie der laatere tijden, II. D. §. 136.

HET geheele kasteel te Káhira bestaat thans uit drie kwartieren: dat van den Pascha, der Janitschaaren en der Assabs. Het kwartier van den Pascha is zo vol puinhoopen, dat men hier nauwlijks de woning des stadhouders van gantsch Egipte zoeken zou. Maar doordien de Pascha's in 't algemeen zelden lang in eene provinciё blijven, wil geen van hun de moeite némen een nieuw paleis te bouwen, en om die réden zijn deze heeren overäl slegt gehuisd. Van dit kwartier heeft men poorten tot de beide anderen, der Assabs en der Janitschaaren; doch de Pascha heeft er de sleutels niet van, maar alleen van twee andere geringe poorten, waarvan de eene naar den *Kara meidàn*, en de andere aan den muur van het kasteel der Janitschaaren naar den berg en het vrije veld leid, en dezen zijn des nagts, volgens de gewoonte van den lände, slegts met houten sleutels verzorgd. In het kwartier van den Pascha is ook de munt. Hier worden *Sequins*, eene gouden munt, *Pará*, eene kleine zilveren munt, en *Burben*, eene kleine koperen munt, geslagen, doch allen van slegter alloij, dan het geld welk te Constantinopel gemunt word. Het kwartier der Janitschaaren gelijkt meer naar eene vesting; want het heeft een' muur met torens, naar de wijze der overige turksche vestingen, en naar de oude vestingkunst der Europeёren. Het corps der Janitschaaren word wel, gelijk de overige troupen van Egipte, van den Sultân betaald, doch, dewijl de Officiers voor het grootste gedeelte slaven van voornaame heeren te Káhira geweest zijn, en uit dien hoofde grooter vrienden hunner gewézene heeren dan van den Sultân plégen te zijn, zijn het gemeenlijk dezen, die eenen door de Egiptenaars afgezetten Pascha wel dra met het kanon uit zijne woonplaats verjagen, indien hij op den tijd door de Beijs vastgesteld niet aanstonds vertrekt. Evenwel schijnen de Arabiers niet veel vrees voor de Janitschaaren te hebben; want zij stropen dikwils tot digt onder deze vesting. Dit kwartier is vol huizen. Ook is hier de vermaarde *bron* JOSEPHS, welke door alle reizigers als eene der grootste merkwaerdigheden van Káhira bezigtigd word. Deze bron moet voorzéker veel arbeid en geld gekost hebben, nademaal zij zeer diep, en geheel in eene rots gehouwen is, die egter uit weeken kalksteen bestaat: en in het algemeen beschouwd is deze arbeid gering in vergelijking met andere dergelijke oudheden, bijvoorb. met de oude pagoden in Indië, die geheel uit harde rots gehouwen zijn. De aftékening, welken NORDEN van de bron JOSEPHS gelévеrd heeft, is zeer goed. In het kwartier van het corps

Assabs

Aſſabs is het zogenaamde *paleis* JOSEPHS het merkwaerdigſte. Hier word het koſtbaare kleed vervaerdigd, welk jaarlijks op koſten van den Sultân naar Mékka gezonden word. Men vind in dit gebouw ook nog eenige overblijfzels van zijne oude pragt. In het vertrek, waar de wévers zitten, ziet men aan de wanden, boomen, huizen en dergelijken in fraai mozaïk werk van paerelmoer en allerhande ſoorten van kleine ſteenen en geſchilderd glas. In een ander vertrek, waar het kleed geborduurd word, zijn nog eenige wél bewaarde opſchriften aan de wanden. In een derde vertrek is de zoldering zeer fraai geſchilderd. Boven, naar de zijde van den Kara meidàn, alwaar dit groot gebouw door een' zeer hoogen muur aan de ſteile rots onderſchraagd is, is een zonnedak, op het welk men een zeer voortreflijk uitzigt op de piramieden, Dsjîſe, Maſr el atîk en Bulák heeft, en tévens een groot gedeelte der ſtad Káhira overzien kan. Hier vind men nog de naamen van eenigen der vorige Regenten van Egipte uitgehouwen. Het ſchijnt dat de Chalîfs en Sultâns van Egipte in dit paleis gewoond hebben, en het is te verwonderen, dat de turkſche ſtadhouders zig daar niet van bedienen. Ik vernam bij den opzigter over de werklieden die het kleed beärbeiden, die mij niet alleen in dit oud paleis heröm geleidde, maar ook naderhand in zijn huis op koffij onthaalde, naar welken JOSEPH dit pragtig gebouw en de voorheen gemelde bron zij genaamd geworden. Hij meende, dat dit alles niet boven de 600 jaaren oud, en door SALAH ED DÌN gebouwd was. Dit is niet onwaarſchijnlijk; want het is bekend dat deze heer veele treflijke gebouwen geſtigt heeft, en zijn eigenlijke naam was JUSOF vader van MODÂFAR en zoon van AJÛB (*). De andere naamen welken men hem toegevoegd heeft, als SULTÂN, EL MÜLK, EL NASR en SALAH ED DÎN, zijn allen eertitels. Digt bij het zogenaamde paleis JOSEPHS ziet men nog een en dertig overëind ſtaande zuilen van rood granit. Dezen zijn allen zeer groot en fraai in vergelijking van anderen, welken men hier en daar nog in gebouwen aantreft, maar zij komen niet bij de kolom van POMPEJUS te Alexandrië, zo min ten aanzien der grootte als der fraaiheid. Het ſchijnt dat zij van boven gedekt zijn geweeſt, thans egter is alles open, en bij deze fraije zuilen zijn eenige ſlegte hutten gebouwd. De weg van de-

(*) *Vita Saladini*, vertaald door SCHULTENS.

deze zuilen naar Bâb el áſſab is gedeeltelijk door rotzen gehouwen. Ook ziet men hier in den muur van een gebouw eenen dubbelden adelaar, die door den tijd wel veel beſchadigd, egter nog zeer kenbaar is.

De voorſtad *El karâfe* is tégenwoordig weinig bewoond; men vind er nog eene ménigte deſtige, ten deele vervallene moskeën en begraafplaatzen der vorige beheerſchers van Egipte. Hier is ook de grafſtéde van den vermaarden SCHÁFEI, ſtigter van eene der vier ſecten, welken zig Súnniten noemen. Deze oord word voorál op vrijdag zeer ſterk bezogt door mohammedaanſche wijven, deels uit godsdienſtigheid, deels ook om eene wandeling te doen. Op de andere zijde van het kaſteel zijn tuſſchen den berg Mokáttam en de ſtad nog zeer veele groote ten deele vervallene moskeën en gebédenhuizen op de graven van rijke Mohammedaanen, op éénc rij van bijna ¾ eener duitſche mijle (*). Onder dezen moet KAID BEIJ voornaamlijk als een groote heilige aangemerkt worden, of hij heeft de goederen zijner moské béter wéten bij malkanderen te houden, dan de anderen; want de tempel dien hij in dezen oord geſtigt heeft, is niet alleen in een' zeer goeden ſtaat, maar hij heeft ook zo veele huizen om denzelven gebouwd, dat zij tot op dezen dag een aanzienlijk dorp uitmaken. EL JÜSBEK, die in het kwartier te Káhira, welk naar hem genoemd is, eene groote moské gebouwd heeft, legt in eene moské van KAID BEIJ ten noordöoſten, en heeft ook veele huizen rondöm zijne begraafplaats. Het ſchijnt dus dat de regenten van Egipte, en andere rijke heeren te Káhira, niet minder tot godsdienſtige ſtigtingen verſpild hebben, dan de Sultâns van Conſtantinopel; veelligt hebbenze dezen nog overtroffen. Mij ſtaat voor gehoord te hebben, dat, toen de Regent dezes lands nog te Káhira woonde, een arme Scheeh hier een geheel jaar lang dagelijks eene andere moské, waar hem éten, drinken en nagtherberg omniet gegéven wierd, had kunnen bezoeken. In het kwartier *Teilûn* is eene buitengemeen groote moské van 100 dubbelde ſchréden lengte, en een oud kaſteel *Kallá el käbſch* op eene kleine rots, merkwaerdig. Dit kaſteel is gebouwd door eenen ACHMED IBN TEILÛN, die in het jaar 265 der Hedsjera tégen den Chalîf te Bagdad opſtond, gevolg-

(*) MARAI noemt dezen oord *Aſſäbra*. Hij maakt niet alleen gewag van de grafſtéde van KAID BEIJ, maar ook nog van veele andere pragtige moskeën en begraafplaatzen in en om Káhira.

volglijk is dit ſlot ouder dan de ſtad Káhira (*). Van de overige ménigvuldige moskeën dezer ſtad is *Dsjámi el ashar* de oudſte, uitgeſtrekſte en rijkſte. Een groot getal armen verkrijgen bij dezelve dagelijks vrije woning, éten en drinken. Ook is hier eene vermaarde Académie der Mohammedaanen, met vier Muftîs van de vier zogenaamde regtzinnige ſecten, naamlijk Schâfei, Hânefi, Hánbali en Máleki. De moské *Sultàn Háſſan* digt bij de plaats *Romêle*, is een voortreflijk, hoog en ſterk gebouw, egter dewijl zij zomtijds in een' oproer tot eene batterij tégen het kaſteel is gebruikt geworden, zijn de deuren van dezen tempel toegemuurd. Het getal der moskeën te Káhira is zo groot, dat het iemand vervélen zou de lijſt daarvan te lézen, en nog meer al derzelver naamen te verzamelen en haare legging op eene kaart te bepalen. Ik zal derhalven alleen nog aanmerken, dat verſcheiden' derzelven meer dan eenen minaré, (toren) en in dezelven geen klokken, maar eene, twee of ook wel drie opene galerijën rondöm zig hebben, van welken het volk tot het gebed geroepen word. De Mohammedaanen zeggen, het gelui der klokken is voor de laſtdieren, gelijk zij dan ook gemeenlijk hunnen kameelen en muilëzelen in de karavanen kleine klokken aan den hals hangen. Men vind in de moskeën geen andere cieraaden dan een' ſlegten prédikſtoel, groote koſtbaare tapijten, of alleen ſtroo-matten op den vloer, groote vergulde opſchriften, welken gemeenlijk ſpreuken uit den korân zijn, aan de wanden, en eene ménigte ſlegte lampen aan groote horizontaal hangende ringen, tuſſchen dewelken gemeenlijk ſtruisëijeren en andere cieraaden van weinig waerde hangen. Naar den kant van Mékka is eene van fraai marmer gemaakte nis, welke men de *Kebbla* noemt, en voor dezelve een paar groote lugters met waskaerzen. Wanneer de plaats het toelaat, word de moské altijd zo gebouwd, dat het eene eind tégen Mékka legt. Anders maakt men de kebbla ook wel ſchuins in den wand, en al de Mohammedaanen wenden bij het gebed hun aangezigt naar dezelve.

(*) *Hiſtoriale deſcription de l'Afrique par* JEAN LEON *fol.* 365. Algemeene waereldhiſtorie der laatere tijden, II Deel, § 184. MARAIS Geſchiednis der Regenten in Egipte. De laatſte merkt aan, dat ACHMED IBN THULUN in het jaar 263 den bouw zijner moské begon, en in 265 eindigde, dat de Sultân LAGJIN EL MANSURI dezelve met voortreflijke inkomſten begiftigd, en verſcheidene ſtigtingen daarbij gemaakt heeſt, enz.

De *Muriſtàn* is eigenlijk een hospitaal voor zieken en krankzinnigen. In de arabiſche beſchrijvingen van Káhira kan men zeer veel lézen, zegt men, van de groote inkomſten, zo van dit hospitaal, als ook van veele groote moskeën; doch dezen worden dikwils zo beſtierd, dat de rentmeeſters binnen korten tijd rijk, maar de moskeën van tijd tot tijd armer worden, ten zij dat ſteeds nieuwe erfgiften het verlies vergoeden. In dit hospitaal was voor alles gezorgd, wat voor eenen zieken eenigzins nodig kon zijn; zelfs had men de muziek niet vergéten. Deze laatſte geneugte egter was hun reeds zédert veele jaaren ontnomen, tot dat ABD URRACHMAN Kichja hun vóór eenigen tijd op nieuw daarmêe beſchonk. Ik heb alleen dat gedeelte van het gebouw gezien, waar de zieken zijn, en het getal derzelven was voorzéker klein naar mate van de grootte der ſtad. De *Oqäls* of *Chân*s zijn groote van ſterke muuren opgetrokkene gebouwen met veele kleine vertrekken en pakzolders voor de kooplieden. Dergelijken vind men er veelen in Káhira. Er is ook een groot aantal van openbaare baden. Dezen maken van buiten juiſt geen pragtige vertoning, maar van binnen zijn ze ruim, zinlijk en fraai. De vloer is veeläl met koſtbaar marmer belegd; en men vind in dezelven verſcheidene oppaſſers, waarvan ieder zijne bijzondere bézigheden heeft. De plegtigheden, welken dezen met iemand die zig wil baden, in agt némen, en die reeds door anderen omſtandig beſchréven zijn, komen eenen onlangs aangekomen Europeër zo zonderling voor, dat hij zig verbeelden moet, dat men den ſpot met hem drijven wil. Doch de Ooſterlingen zijn daartoe niet geſchikt, maar men kan hen vrij laten begaan, en zelfs alle léden laten uitrekken, en men zal er zig wél bij bevinden. In het binnenſte van het gebouw is een klein vertrek, en midden in hetzelve een paal van omtrent 2½ voet hoog, op welken diegeenen gaan zitten, die door middel van zékere zalve, die men in de baden verkoopt, de hairen aan de heimlijke plaatzen wegnémen willen. Deze plaats kwam mij merkwaerdig voor, wijl ik mij herïnnerde onder de tékeningen der ouden, naakte perſoonen op eenen paal zittende gezien te hebben, en daaröm vermoedde ik, dat dit tégenwoordig gebruik in de baden reeds zeer oud zij. Tot de openbaare gebouwen te Káhira behoren ook die huizen, in dewelken dagelijks allen voorbijgaanden, die het begéren, omniet water gegéven word. Eenigen van deze huizen hebben een fraai aanzien, en de oppaſſers in dezelven moeten geſtadig eenige koperen wél vertinde koppen vol water, naar de zijde van de

ſtraat vóór de traliën hebben ſtaan. De *Birkets*, waarvan men er verſcheiden' in en om Káhira vind, zijn laage oorden, welken binnen den tijd van twaalf maanden kleine zeeën, vervolgens fraije luſthoven en weilanden, en eindelijk woeſtenijën verbeelden. Bij dezelven, en voornaamlijk om *Birket el fil* wonen veele aanzienlijke lieden. Maar de Mohammedaanen vertonen hunne pragt niet uitwendig aan hunne huizen, en om die réden ziet men van hunne paleizen verders niets dan hooge muuren.

Van de overblijfzels van Heliopolis, omtrent 2 uuren ten noornoordöoſten van Káhira, heb ik in 't voorgaande reeds gewaagd. Daar legt een dorp bij, waar men eenen wilden vijgenboom toont, die van de ooſterſche Chriſt'nen zeer in eere gehouden word, omdat hij zo beleefd zou geweeſt zijn zig te openen, en de heilige familie op haare vlugt naar Egipte zo lang te verbergen, tot dat haare vervolgers voorbij getrokken waren. Van dit wonderwerk maken de heer van breitenbach, de prins radzivil en anderen reeds melding. Doch men bedriegt zig grootlijks, indien men gelooft hier nog den boom te vinden welken men voor bijna 1800 jaaren zag. De prins radzivil beſchrijft hem als zeer hoog en dik, hebbende eene wonderlijke kloof, en wilde zegt dat de ſtam boven den grond in drie deelen was gedeeld. Zulke merktékens herïnner ik mij niet aan den boom gezien te hebben, dien men mij hier toonde, en daaröm zou ik ſchier geloven, dat dezelfde boom, dien men voor 200 jaaren veréerde, thans niet meer in wézen is. Ondertuſſchen némen doch de herwaard komende Chriſt'nen gaern een ſtukje van dezen gewaanden heiligen boom méde, en dusdoende is er ook reeds een aanzienlijk gedeelte van deszelfs ſtam weggedragen. Ook ziet men hier in de nabijheid eene bron, die insgelijks bij gelégenheid dat de heilige familie deze plaats bezogt, varſch water zou bekomen hebben. Balſemboomen vind men hier niet meer. Hendrik rantzow tékent aan in zijn reisboek, dat de laatſte in 1615 door eene overſtroming van den Nijl verdorven zij, en het is niet waarſchijnlijk, dat men zédert dat Egipte den Turken onderworpen geweeſt is, de moeite genomen hebbe, van nieuwe planten van dezen boom uit ver afgelégene geweſten te halen.

Vier uuren ten ooſten van Káhira is *Birket el hadsj*, een tamelijk groot meir, dat zijn water uit den Nijl bekomt, en dus genoemd word, om dat de pelgrims zig hier jaarlijks tot hunne afreis vergaderen, en bij hunne terugkomſt hier wéder

van

Tab. XIV.

Legerplaats der Bedevaartreizigeren voor hun Vertrek naar Mekke. Camp des Pèlerins avant leur départ pour la Mekke.

van malkand'ren ſcheiden. Bij dezen birket zijn een paar kleine dorpen, en verſcheidene groote, doch meeſtendeels vervallene, landhuizen van voornaame lieden uit Káhira, insgelijks eenige hoven met dadelboomen. Anders vind men aan deze plaats niets merkwaerdigs, behalven gedurende den korten tijd, dat de bédevaartgangers hier hun léger opgeſlagen hebben. En ook in dit onördelijk léger is niets dat verdient gezien te worden, dan alleen eenige koſtbaare tenten, zo wel van diegeenen, die naar Mékka willen reizen, als van eenigen hunner vrienden uit Káhira, die hen tot hiertoe uitgeleide doen. Ik ſpoedde mij na mijne terugkomſt van Damiât den 20ſten Maij 1762, welke in dit jaar twee dagen voor de afreis der pelgrimmen was, om deze vermaarde karavane nog bij Birket el hadsj te zien, en maakte op de XIV tafel eene aftékening van haar léger. Ik twijfel egter of ik de tenten wel in zulk eene groote ongerégeldheid afgetékend heb, alsze de reizigers opgeſlagen hadden: want iedereen ſchijnt zig bij deze, gelijk bij alle andere karavanen, te légeren zo als hij het goedvind. Alleen de *Emir hadsj*, die zo voor zig zelven als voor zijne dienaars veele tenten heeft, ſcheen dezelven in zékere orde opgeſlagen te hebben. A. Zijn op de gezegde tafel de tenten van den Emîr hadsj, en tuſſchen dezelven het koſtbaar behang, dat naar Mékka moet gebragt worden, onder zijne eigene kleine tent. B. De woning waar de Emir hadsj bij dag zijn verblijf houd. Vóór deze woning lagen drie, en bij C vier kleine kanonnen. D. Tenten van marketenters. De regte ſtreepen betékenen touwen aan dewelken paerden en kameelen gebonden waren. E. Een ſlegt dorp. B. F. Luſthuizen van voornaame Káhiraanen. Het overige verbeeld altemaal ronde en langwerpige tenten. Den optogt van deze karavane uit Káhira heb ik niet gezien; doch anderen hebben dien reeds omſtandig beſchréven. De *Múggrebi* of weſtlijke Arabiers reizen te gelijk met deze karavane, naamlijk de *Marokkaanen*, die gemeenlijk ſterken handel drijven, reizen met de Egiptenaars, de *Tripolitaanen*, *Algerijnen* en *Tuneſers* gaan één' dag vroeger, of bréken één' dag later op. De laatſten betalen aan de egiptiſche regéring geen tol.

Te *Bulak* vind men mogelijk het *Litopolis* der griekſche ſchrijveren. Men ziet hier eenen grooten bedekten *Baſar* of marktplaats, door de inwoners *Kiſſarìe* genoemd, en waarvan een mijner europiſche vrienden te Káhira geloofde, dat dezelve dezen naam van de griekſche of romeinſche Keizers bekomen hebbe. Doch

 in

in andere stédcn, als te *Beyrut*, ziet men dergelijke marktplaatzen welken men *Kiſſarie* noemt, en dit woord betékent dus niets anders, dan hetgeen men te Conſtantinopel *Bezeſtan* en te Káhira *Oqäle* noemt (*). Bulák is tégenwoordig eene tamelijke ſtad, en de voornaamſte haven der ſtad Káhira; want alle waaren, die op den Nijl van Damiât en Raſchîd naar de hoofdſtad gebragt, of van daar naar de middelandſche zee verzonden worden, moeten hier voorbij. Om die réden is hier het grootſte tolhuis in Egipte. Men vind te Bulák ook de ſtapel van rijſt, zout, ſalpéter, hout en van den ſaffraan, welke in Opperëgipte waſt, doch die welke in het middenſte gedeelte van Egipte gebouwd word, word naar Káhira geléverd. Ook heeft de Sultân hier een huis, waar al het koorn, dat hij jaarlijks uit Egipte naar Mékka en Medîna zend, opgelegd word, en een oud tuighuis, waarïn men ſcheepsgereedſchap bewaart van dien tijd af, dat er nog eene vloot te Sues gehouden wierd.

Foſtât, *Maſr el atîk*, of gelijk de Europeërs plégen te ſchrijven, *oud Cairo*, kan thans nog wel eene ſtad genoemd worden, egter is zij klein in vergelijking van hetgeen Foſtát in dien tijd was, als het nog de hoofdſtad van Egipte genoemd wierd. Hier is een tolhuis, waar de waaren welken uit Opperëgipte komen, of derwaard afgaan, moeten vertold worden, insgelijks eene groote, met eenen muur omringde plaats, waar de regéring koorn onder den blooten hémel doet opleggen. Dit gebouw is zonder tégenſpraak in de laatere tijden door de Mohammedaanen gemaakt. De ſchrijvers welken zeggen, dat het een van de koornſchuuren zij, die JOSEPH bouwde, hebben zig miſſchien door BENJAMIN VAN TUDELA laten vervoeren, welke in zijn *Itinerarium p.* 104 zegt, dat hij te oud Maſr nog veele overblijfzels van de koornmagazijnen van JOSEPH gezien hebbe. Maar hij ſpreekt van Memphis, eene ſtad die twee uuren van het tégenwoordig Maſr el atîk af lag. De moské, welke de arabiſche veldöverſte AMRU bouwde, legt tuſſchen Maſr el atîk en den berg Mokattám, en word nog jaarlijks op zék'ren dag, ter gedagteniſſe dat hier de eerſte moské ſtond, welke de Mohammedaanen in Egipte gebouwd hebben, van de voornaamſten uit Káhira bezogt. Zij word

(*) Groote openbaare gebouwen worden ook in Barbarijë *Caſſeries* genoemd. *Hiſtoire de Barbarie par le* R. P. PIERRE DAN. *p.* 168.

word egter flegt onderhouden. In dezen oord is ook eene met eenen zeer ouden muur omringde plaats, van de gedaante 50 op de XII plaat. Hier was veelligt het kafteel der ftad Mafr, dat in de berigten der Arabieren van de verövering van Egipte vermeld word. Dit vervallen kafteel word thans door Christenen bewoond. Men vind daarïn verfcheidene kerken en begraafplaatzen der Grieken en Copten, een coptifch vrouwenkloofter, en eene grot onder eene coptifche kerk, die men in groote eere houd, omdat men gelooft, dat de heilige familie aldaar eenigen tijd gewoond hebbe. De Engelfchen en Franfchen hebben er ook eene begraafplaats, en de Franciscaanen eene kapel, bij dewelke één van hunne orde woont. De kerk van den heiligen GREGORIUS, den Grieken toebehorende, is vermaard wégens de wonderwerken, die naar het voorgéven der munniken aldaar gefchieden. Men verzékert naamlijk, dat dolle lieden, zo wel Mohammedaanen als Chrift'nen, hun verftand weêr bekomen, als zij maar aan een' ijzeren halsband, die aan eenen pilaar in deze kerk vaftgemaakt is, gefloten, en zékere gebéden over hen gelézen worden. Men bragt mij hierbij eenen nijlméter in eene diepe bron, waarïn nog alle jaaren een weinig waters komt, wanneer de Nijl geftégen is. Men wilde bewéren, dat hier eertijds de oever van den Nijl geweeft zij, en dit is niet gantfch onwaarfchijnlijk, wanneer men bedenkt, dat alle vloeden, voornaamlijk ter plaatze waar ftéden leggen, hunne bedden plégen te veränderen. Dus ziet men ook tégenwoordig dat het kanaal tusfchen Foftát en het eiland Rodda bij laag water droog word. Ondertusfchen kan de gemelde nijlméter ook door een onderäardfch kanaal met den vloed vereenigd geweeft zijn. De prins RADZIVIL merkte reeds bijna voor 200 jaaren aan, dat men toen ten tijde, gelijk tégenwoordig, bij laag water droogvoets van oud Mafr naar het eiland Rodda hebbe kunnen gaan. Dus is de ooftlijke oever des Nijls in dezen oord veelligt in meer eeuwen niet merklijk veränderd.

DE waterleiding, door welke het water van den Nijl tot digt bij het kafteel van Káhira geleid word, en die volgens MARAI's berigt door eenen Sultân EL GURI, die in het jaar onzes HEEREN 1501 aan de regéring kwam, gemaakt wierd, is op de grondtékening afgebeeld. Voor het overige is van dezelve in reisbefchrijvingen genoeg gefproken. Aan de andere zijde van het kanaal welk door Káhira loopt, en digt bij den Nijl, legt *Kasr el ain*, een groot gebouw met eenen fraijen koepel. De Derwifchen welken het thans bewonen, en groote inkomften

daar-

daarbij hebben, tonen hier eene plaats waar Sultân SELÍM zou gezéten hebben. Boven de deur van dit klooster hebben zij nog andere merkwaerdigheden, bij voorb. eene laers, waarvan de voetzool 22 deensche duimen lang is, en die een Derwisch IBRAHIM genoemd ten tijde van Sultân BEBER zou gedragen hebben; eenen pijpenkop van évenrédige grootte, en nog andere zeldzaamheden van dien aart, welken deze reizende broederschap verzameld, en hier ter gedagtenisse bewaard heeft. Niet ver van dit klooster zijn groote plaatzen, waar zig de voornaame inwoners van Káhira met hunne huistroupen gemeenlijk des woendags en des saturdags in het bus- en boogschieten oefenen. Eenigen hebben hier steenen ten gedenktéken doen opregten, hoe ver zij met den boog hebben kunnen schieten.

AAN de westzijde van den Nijl, tégenöver de stad Masr el atîk, legt eene kleine stad Dsjîse, welker oorsprong mij niet bekend is. Als men egter met de omleggende heuvels, welken van de vuiligheden, op de straaten verzameld en derwaard gebragt, schijnen veröorzaakt te zijn, besluiten mag, dan is zij niet meer nieuw. Misschien is zij met Fostát te gelijk opgekomen, en ook weêr vervallen. Er woonden hier waarschijnlijk veele handwerkslieden, die hun brood dagelijks in Fostát verdienden, die egter, nadat deze stad in verval geraakt is, zig naar Káhira begéven hebben. Ik heb er niets merkwaerdigs gevonden, uitgezonderd eenige lusthuizen der aanzienlijken uit Káhira en verscheidene fabrieken.

TUSSCHEN Masr el atîk en Dsjîse legt het eiland Rodda. Het schijnt dat het in de laatste 600 jaaren in grootte weinig af- of toegenomen is; want indien men deszelfs grootte en gedaante nog tégenwoordig beschrijven wil, kan men hetzelfde zeggen, hetgeen men reeds bij den Scherif ED DRÎS aangetékend vind (*). Bij dezes schrijvers tijd, als Masr el atîk in bloei was, waren hier veele tuinen en lusthuizen, en wégens de ménigvuldige verrigtingen, die de inwoners der hoofdstad naar de overzijde des Nijls hadden, was er niet alleen tusschen Fostát en Rodda, maar ook tusschen dit eiland en Dsjîse eene schipbrug. Doch zédert dat Káhira de hoofdstad geworden is, vind men niet eens eene brug van Fostát tot het gemelde eiland, maar die van Káhira hebben hunne lusthuizen naar Masr el atîk,

(*) *Geographia Nubiensis P. III Cl. 3.*

atik, Bulák, zelfs tot Birket el hadsj verplaatſt. Uit dien hoofde vind men te Rodda niets merkwaerdigs, dan den zuidlijden hoek, op welken men niet alleen een' ſterken muur ziet om het geweld van het water te kéren, maar ook eenige oude gebouwen, bijzonder eene moské en in dezelve den beroemden *Mikkias*, of nijlméter. Verſcheidene reizigers hebben tékeningen van dit gebouw gemaakt doch niemand zo goed als NORDEN. Alleen ſchijnt de afbeelding fraijer, dan het origineel, waarnaar dezelve getékend is. Doordien de Turken daar niet veel gelds toe aanwenden, is het van tijd tot tijd vervallen.

IK weet niet, of reeds iemand de breedte des Nijls geméten hebbe. Ik bevond dezelve bij Dsjîſe, (de breedte van een klein eiland *Dsjeſîret el Mikkias*, welk er eerſt zédert weinige jaaren gekomen is, daarbij gerékend), door middel eener grondlijn van 233 voet, en de beide naaſte hoeken 83°. 10′. en 92°. 20′. 2946 voet. De breedte van den Nijl bij Raſchîd is egter niet meer dan 650 voet, en bij Damiât niet veel boven de 100 voet. Men weet dat deze vloed alle jaaren omtrent in het midden van Junij begint te waſſen, dat hij omtrent gedurende 40 of 50 dagen aanhoud te zwellen tot dat hij zijne grootſte hoogte bekomen hebbe, en dan allengs valt, tot dat hij in het begin van Junij des volgenden jaars weêr tot zijne grootſte laagte gekomen is. Zo weet men ook dat het in Habbeſch, zo als aan de weſtzijde van de bergägtige landſtreek van Yemen, in de heetſte zomermaanden ſchier dagelijks régent, en dat dit het ſchielijk rijzen van den Nijl veröorzaakt (*). De ſtroomen in Yemen vloeijen daarom ook in het zelfde jaargetij over, alleen met dit onderſcheid, dat zij zig enkel in zee ſtorten, of in het zand dood lopen, daar in Habbeſch veele wellen, beeken en ſtroomen zig vergaderen, en vervolgens maar éénen vloed uitmaken, die zijnen weg door gantſch Egipte neemt. De Nijl ſtijgt niet overäl éven hoog. Dewijl men mij bij den mikkias niet veröorloven wilde te méten, hoe veel de vloed gevallen was, zogt ik bij eenen ſteilen muur te Dsjîſe een téken van de laatſte grootſte hoogte van den Nijl, en bevond, dat dezelve den 30ſten Januarij 1762 reeds 15 voet hoog boven het oppervlak van het water was, en vol-

(*) *Voyage d'Abbysſinie du* P. LOBO p. 80. Beſchrijving van Arabië bl. 3. *Greaves miscellaneous* WORKS *Vol. I. p.* 102. *Jeroſol, peregrinatio principis* RADZIVIL. *p.* 159. BENJAMIN DE TUDELA en anderen meer.

volgens hetzelfde kentéken was het water den volgenden eersten Junij 24 voet gevallen. De Nijl rijst bij gevolg in de streek van Káhira voorzéker 24 voet. Doch te Damiât en Raschîd verzékerde men mij, dat hij daar maar omtrent 4 voet stijge. Niemand die op het zwellen van den Nijl gelet heeft, zal vastgesteld hebben, dat hij daar, waar hij nog in één bedde besloten is, niet hooger stijge, dan in de nabijheid der middelandsche zee, nadat hij zo veele dorre akkers omstreeks Káhira gedrenkt, zo veele birkets of kleine meiren met water gevuld, en zig in zo veele kleine takken verdeeld heeft. Nogthans heeft men zulk een groot onderscheid van zijne wasfing op zulk eenen kleinen afstand veelligt niet vermoed. Als de Nijl begint te zwellen, worden alle groote en kleine kanaalen, die van den hoofdstroom afgeleid worden om de omleggende velden te bewateren, gestopt en schoon gemaakt, tot dat het water tot eene zékere hoogte gerézen is, welke door den nijlméter op het eiland Rodda bepaald word. Te dien einde is hier een Schech, die, zodra als hij bemerkt, dat de hoogte van het water eenigzins toegenomen is, het aanstonds te kennen geeft. Eene ménigte van arme lieden die te Masr el atîk of te Fostát op die tijding wagten, ijlen alsdan naar Káhira, en ieder maakt dit heuglijk nieuws op de straaten in zijn kwartier bekend. Vervolgens komen deze lieden dagelijks op zéker uur weêr naar Fostát, en de Schech roept hun van het eiland Rodda toe, hoe veel duim de Nijl gewasfen is. Dit gaat men telkens wéderöm bekend maken tot dat de Nijl de bepaalde hoogte bekomen heeft, dat het kanaal, welk door Káhira loopt, geopend zal worden; een téken dat alsdan de schattingen aan den Sultân moeten betaald worden, en dat men voor geen misgewas te vrézen heeft. Doch op de berigten, welken van het wasfen des Nijls uitgeroepen worden, is zeer weinig staat te maken. De Schech gaat alléén naar den nijlméter, en geeft in het eerst de toegenomene hoogte altoos minder op, opdat hij, ingeval het water tégen het laatst in een paar dagen mogelijk niet te veel wasfen mogt, wat meer zou kunnen zeggen, om onder de inwoners geen bekommering te verwekken, dat de Nijl de gewenschte hoogte niet bereiken zal. Ik ben zelve omtrent den tijd, dat men hoopte dat het kanaal haast zou kunnen geöpend worden, eenige reizen van Káhira naar den mond van het kanaal gegaan, om de veränderde hoogte des waters aan eenen steilen muur waartenémen, en dien zelfden dag liet men in de stad bekend maken, dat het wel driemaal hooger gerézen was, dan ik het bevon-

vonden had. Ik wenſchte dat eens een europiſch koopman te Káhira, die een huis te Dsjîſe gehuurd heeft, of een der munniken aldaar, of een ander reizend Europeër, zonder van de Mohammedaanen bemerkt te worden, eenen nijlméter maakte. De gemaklijkſte wijze zou deze zijn. Men kan wanneer de Nijl op het laagſte is, de hoogte méten van eenen muur die aan den vloed ſtaat, de ſteenen boven het water uitkomende tellen, en dagelijks hierbij opmerken, hoe hoog de Nijl is gerézen. Men zal zomtijds beſpeuren, dat het water te midden in het wasſen onverwagt gevallen is; maar alsdan moet men vernémen, of niet hier of daar een kanaal doorgeſtoken is, het welk dan aanſtonds een merklijk onderſcheid in het aangroeijen van den Nijl maakt. In het jaar dat ik in Egipte was, wierd den 29ſten Junij voor het eerſt uitgeroepen, dat de Nijl was begonnen te rijzen, en den 8ſten Auguſtus wierd bekend gemaakt, dat hij tot de hoogte van 16 ellen *(Drá)* geſtégen was. Hieröp wierd de dam in het kanaal dat door Káhira loopt, den 9den Aug. met de gewoonlijke, en reeds door veelen beſchrévene plegtigheid doorgeſtoken. Wij verwagtten het water in de ſtad, hoewel te vergeefs; want men had het kanaal dit jaar zo ſlegt gereinigd, dat wij eerſt den 10den tégen den avond een weinig waters zagen, daar men anders aanſtonds denzelfden dag op het kanaal had kunnen varen. Dit buitengewoon toeval maakte veel bewéging onder die te Káhira, en men ſprak reeds, dat degeen, die op zig genomen had het kanaal ſchoon te maken, zijn' kop zou moeten verliezen. Deze egter betaalde eene groote ſom aan de regéring, deed daarënboven op zijne eigene koſten den 11den Aug. eenen nieuwen dam in het kanaal opwerpen, en dezelve wierd den 12den, doch zonder eenige plegtigheid, weêr geöpend. Nadat eerſt het kanaal te Káhira doorgegraven is, worden ook de andere groote kanaalen, verder naar den zeekant, van tijd tot tijd geöpend. Want elk gebied mag den Nijl niet aanſtonds afleiden, wanneer hij tot deszelfs oogmerk hoog genoeg geſtégen is, maar de Egiptenaars némen hierbij zékere vaſtgeſtelde wetten in agt. Op dezelfde wijze hebben ook diegeenen, welken aan een kanaal wonen, hunne eigene wetten, volgens welken zij de bijkanaalen openen. Opdat nu het water zig eerſt ver in het kanaal dat door Káhira loopt, zou verbreiden, blijven de toegangen tot de birkets in en om Káhira gemeenlijk nog drie dagen geſtopt. In dit jaar wierd het water eerſt den 18den Aug. in Birket el jusbekîe, en nog laater in de andere birkets gelaten.

Tusschen den dam in het kanaal dat door Káhira loopt, en den Nijl, word naar oud gebruik midden in het kanaal eene aarden zuil, omtrent van de hoogte als men denkt dat de Nijl zal gerézen zijn, wanneer de dam zal doorgegraven worden, opgeregt. Dezen klomp aarde noemen de Egiptenaars *Arûs*, dat is eene bruid. Ik meen gelézen te hebben, dat de heidensche Egiptenaars den Nijl jaarlijks eene jongvrouw opgeöfferd hebben. Deze *Arûs* der Mohammedaanen heeft denklijk nooit iets anders zullen verbeelden, dan eenen nijlméter van het gemeene volk; want zo lang de dam nog niet doorgestoken is, is de stroom op deze plaats niet zo sterk, dat hij de bruid ter néderwerpen kan, en het volk ziet dus daaräan omtrent hoe veel de Nijl nog stijgen moet, voor dat de dam kan geöpend worden. Maar zodra dit geschied is, verwagt men van deze bruid geen' dienst meer, en wijl alsdan de stroom, voornaamlijk in de eerste dagen, zeer sterk in het kanaal indringt, word zij door de kragt van het water omgeworpen. Gabriël sionita heeft in zijn aanhangzel tot de aardrijkskunde van den Scherif ed drîs zeer merkwaerdig gevonden, dat de Egiptenaars proeven némen, volgens welken zij van te voren bepalen willen, hoe hoog de Nijl wassen zal, en of men een' goedkoopen of duuren tijd te wagten hebbe. Dit is zékerlijk zulk eene gemaklijke zaak, dat genoegzaam alle egiptische wijven, zo christensche als mohammedaansche, ménen die bekwaamheid te hebben. Het is het algemeen gevoelen in Egipte, dat de Nijl omtrent in den nagt tusschen den 17den en den 18den Junij in Habbesch beginne te wassen, of gelijk men zegt, dat de droppel (نقطة *Nokta*) valle, welke het wassen van den Nijl veroorzaakt. De wijven zetten te dien einde in den gemelden nagt zékere hoeveelheid deeg op de daken haarer huizen, en indien het den volgenden morgen niet in gewigt toegenomen is, dan is de droppel nog niet gevallen. Is het deeg integendeel zwaarer geworden, dat zal een téken zijn dat hij gevallen is, en hieruit geeft men voor, te kunnen berékenen, hoe veel voet hoog de Nijl zal zwellen, en tot welken prijs de vrugten in het volgenden jaar zijn zullen. De lugtmatiging in Egipte zeer gerégeld zijnde; zo kan het zijn, dat in dit jaargetij des nagts een sterkere dauw valt, die het deeg in zwaarte doet toenémen, en wijl de wijven in den gemelden nagt haar deeg voor het eerst uitzetten, worden zij in de méning van de zékerheid haarer proef gesterkt. Nogthans waren de wijven te Káhira het in dit jaar niet ééns, in welken nagt de droppel gevallen

was;

was; want, daar zij allen de coptiſche tijdrékening volgen moeſten, hadden eenigen den nagt gemiſt, en évenwel den droppel ontdekt. Dus is het zéker, dat men in Egipte nog alle jaaren proeven neemt, om te ervaren, wanneer de Nijl zal beginnen te waſſen, en daarüit optemaken, of men een jaar van overvloed of van ſchaarsheid te wagten hebbe. Doch verſtandige Mohammedaanen beſchouwen de geheele zaak enkel als een tijdverdrijf der wijven. Iemand zeide mij, dat de arabiſche ſterrenkundigen den tijd, wanneer de zon in de kreeft treed, *Nokta* noemen, en deze naam heeft veelligt het gemeen gelégenheid gegéven tot zijne nutteloozе proefnémingen. Ik vind, dat de heer FORSKÄL zelve de proef genomen, en er het volgende van aangetékend heeft.

„ DEN nagt van den 17den Junij verwagtten die van Káhira den droppel of
„ نقطة. Wijl dezelfde maanden der Mohammedaanen niet altijd in hetzelfde
„ jaargetij invallen, rigten zij zig hierïn naar der Copten tijdrékening. Het ge-
„ meen in Egipte gelooft van overöude tijden af: dat jaarlijks in dezen nagt wa-
„ terdroppels van den hémel in den Nijl vallen, en het zwellen van den vloed,
„ welk men twee of drie weeken daarna verwagt, veröorzaken. Men maakt
„ in dezen nagt, ten minſten om het andere huis, voorſpellingen over de aan-
„ ſtaande waſſing van den Nijl, en de daarüit te verwagten vrugtbaarheid des
„ jaars. De eene wijze is, dat men in een' ſpoelkom een *rotl* zeer drooge nijl-
„ aarde (طين *Tîn*) legt, en er het zelfde gewigt van nijlwater op giet. Dit laat
„ men zo ſtaan in den nagt wanneer de droppel verwagt word. Eenigen agten
„ het om 't éven, of men het onder dak zet of niet, eenigen egter ménen,
„ dat het op het dak onder den blooten hémel moet geplaatſt worden. Zo nu
„ de aarde al het water verzwelgt, vreeſt men voor een dor jaar, maar men
„ verwagt eenen des te overvloedigeren Nijl, hoe meer water er overblijft. Ik
„ herhaalde deze proef gedurende eenige nagten, en er bleef telkens water ove-
„ rig. Ik geloof ook niet, dat de nijläarde water van gelijk gewigt inzwelgen
„ kan. Alzo is de proef in zig zelve al zo zéker, als het vaſt gaat, dat de Nijl
„ alle jaaren ſtijgt. Wégens de ménigte van het overgebléven water heeft men
„ geen zékere maat bepaald, maar ieder voorſpelt naar zijn bedunken uit deze
„ nutteloozе proef.

„ DE tweede wijze van voorſpellen beſtaat daarïn, dat men twaalf papieren
„ doosjes maakt, en op elk doosje den naam eener coptiſche maand ſchrijft.

„ In elk dezer papieren doet men een weinig, doch gelijke zwaarte tarw. Als „ nu het gewigt in een der papieren vermeerderd is, gelooft men, dat de Nijl „ in die maand goed zal zijn, waarvan de naam op het doosje ſtaat. Deze proef „ is nog ongerijmder dan de eerſte.

„ Men gelooft ook, dat, indien men deeg uitzet in den nagt wanneer de „ droppel valt, hetzelve een zuurdeeg word, doch in een' and'ren nagt niet. „ Als verſcheidene perſoonen in één huis zig hierméde vermaken willen, legt „ elk een weinig deegs op een bord. Alles word onder den vrijën hémel gezet, „ en diegeen, wiens deeg het meeſte rijſt, gelooft, of ſchertſt ten minſten er „ méde, dat hij dit jaar de gelukkigſte zijn zal. Ik nam deze proef verſcheidene „ nagten. In den nagt van den 17den Junij, rees het deeg niet. Maar in de „ drie volgende nagten giſtte hetzelve, of rees in de hoogte, zo wel als het in „ eene kamer, als wanneer het onder den blooten hémel geſtaan had. En dus „ was het blijkbaar, dat een vooräfgegaane warme dag, er de oorzaak van was, „ en niet de nagt van een geprivilegieerd wonderwerk."

Het kanaal, welk door Káhira loopt, word alle jaaren gezuiverd gelijk wij reeds aanmerkten, en dit gedaan zijnde, word het als eene ſtraat gebruikt: doch dit duurt maar weinige dagen, omdat men het ſchoonmaken van het kanaal tot op het laatſte uitſtelt, als de dam haaſt zal doorgeſtoken worden. Gedurende de eerſte twee maanden daarna, zo lang naamlijk het water nog door het kanaal ſtroomt, woont men vrij aangenaam aan hetzelve. Maar in het overige jaargetij is het een zeer laſtige nabuur; want er worden zo veele onreinigheden uit de bijſtaande huizen in hetzelve geworpen, dat het in de ſtad niet droog kan worden, en deze ſtilſtaande vuiligheden veröorzaken in dit heet geweſt eenen zeer onäangenaamen reuk.

Men heeft in Káhira geen drinkbaar water, maar het word dagelijks in lédéren zakken op kameelen en ézels uit den Nijl gehaald. Onder eenige moskeën zijn gemeene waterbakken, die men op zékeren tijd van het jaar met water vult, om de ſtad ook alsdan met water te kunnen verzorgen, wanneer de Nijl begint te waſſen, en het water drabbig, en miſſchien tévens ongezond is. Het nijlwater is altoos een weinig troebel. Wanneer men egter de groote waterpotten (*Bojanen*, *Dsjarren*) welken men ſchier in al de huizen dezer ſtad vind, van binnen met amandelen wrijft die op eene zékere wijze bereid zijn, word het

in

in dezelven binnen weinig uuren klaar, en men houd het voor zeer ligt en gezond. De meeſte inwoners te Káhira krijgen in zékeren tijd van het jaar, naar men gelooft, van het nijlwater, eenen uitſlag over het gantſche lijf; doch dezelve is alleen wat ongemaklijk, en hindert niets.

INWONERS, REGERINGSVORM EN HANDEL DER STAD KAHIRA.

HET grootſte gedeelte der inwoneren te Káhira beſtaat uit Arabiers, Turken en andere Mohammedaanen uit al de provinciën van het turkſche Rijk. Hierbij komen nog de Maggrebinen of Arabiers uit Barbarije, Afrikaanen, Tartaaren en Perſen. De ingeborene Mohammedaanen zijn *Sünniten*, en behoren grootſtendeels tot de ſecte *Schàfei*. Na de Mohammedaanen is de gemeente der coptiſche Chriſt'nen de talrijkſte. Dezen zijn nakomelingen der oude Egiptenaaren, en worden door de Turken zomtijds nog ſpotswijze de nakomelingen van PHARAO genoemd. Deze Copten bewonen bij *Birket el jusbekie*, bij *Kantaret el charq*, bij *Bàb Schech Rihàn* en andere plaatzen, groote kwartieren en ſtraaten; zij hebben te Káhira wel maar twee kerken, doch nog verſcheidene anderen te *Maſr el atik*. Hier woont thans ook hun Patriarch, onder welken niet alleen al de coptiſche geeſtlijken in Egipte ſtaan, maar die ook, gelijk bekend is, eenen opperſten geeſtlijke naar Habbeſch zend.

NA de Mohammedaanen en Copten zal de joodſche gemeente wel de ſterkſte zijn. Niet alleen vind men hier Pharizeën of Talmudiſten, maar de Karaïten hebben ook hunne bijzondere ſijnagogen; egter is deze laatſte gemeente zeer zwak. De Talmudiſten hebben 't in Egipte zeer goed. Zij hebben al de tollen, te wéten te Bulák, Maſr el atik, Alexandrië en Damiât, reeds zédert veele jaaren in pagt, daarënboven kunnen zij door geſchenken en andere dergelijke middelen bij de ſtaatsregéring alhier meer beſcherming erlangen, dan in andere provinciën van 't turkſche Rijk, alwaar de tolbedienden onder de Paſchâs, of onder den oppertolbediende te Conſtantinopel ſtaan. Een bewijs, dat de Jooden zeer veel vermogen bij de regéring te Káhira, is, dat

dat het tolhuis des ſaturdags geſloten is, en dat er op dien dag geen waaren pasſéren noch van Mohammedaanen noch van Chriſt'nen. De Grieken hebben te Káhira niet meer dan twee kerken. Bij de eene woont hun Patriarch van Alexandrië, en bij de tweede de Biſſchop van den berg Sinaï. De arméniſche gemeente alhier is klein; zij heeft ondertuſſchen eene kleine fraije kerk digt aan de coptiſche kerk bij *Kàntaret Sjedid.* Van de europiſche natiën is te Káhira een franſche, een venétiäanſche en een hollandſche Conſul. Men treft hier ook verſcheidene franſche en italiäanſche kooplieden aan, doch de eenigſte hollandſche koopman, die zig eerſt kort voor onze aankomſt te Káhira neêrgezet had, ging reeds gedurende ons verblijf in deze ſtad, wéder naar Ismîr te rug. Aan europiſche Munniken heeft men in Egipte geen gebrek; want te Káhira zijn Jeſuiten, Capucinen, *Patres de propaganda fide*, en *Patres de terra Sancta* of Franciscaanen. Al deze goede vaders zijn zeer ieverig in het bekéren, en dikwils gelukt het hun ook eenen ooſterſchen Chriſten in eenen roomſchen te veränderen. De Mohammedaanen verbeelden zig juiſt niet, dat deze nieuwbekeerden bétere médeburgers worden, alleen de regéring vind het niet noodzaaklijk dezen europiſchen Apoſtelen tégen te zijn, want door de onëenigheden, welken veeltijds tuſſchen de nieuwbekeerden en diegeenen, welken de oude kerk blijven aankléven, ontſtaan, hebben de Paſchâs ménige gelégenheid, om groote geldboeten dan van de eene, dan van de andere partij te trekken, en zomtijds moeten ook de Munniken zelven wakker betalen.

De Paſcha die hier zijn verblijf heeft, pleegt altijd van drie paerdenſtaerten te zijn, dat is van den eerſten rang, doch in deze landen heeft hij geen zo groote magt, als de Paſchâs in de andere provinciën, maar hangt grootſtendeels van de republiek af, of van haaren *Diwàn*, dat is van de Beijs (Begks Sandsjaks, Prinſen) van de hoofden der egiptiſche troupen en veele andere voornaame perſoonen van Káhira. Wijl nu dezen gemeenlijk anders denken, dan de Paſcha, dien zij als hunnen dwingeland aanzien, gebeurt het niet zelden, dat deze ſtadhouder des Sultâns door de Egiptenaars afgezet word, ingeval hij geen verſtands genoeg bezit, om de verſcheidene partijën tégen malkanderen onëenig te maken, en op zijn tijd dan de eene dan de andere partij te onderſteunen. In den tijd, dat ik te Alexandrië was, wierd een Paſcha door die van Káhira verdréven. Mustafa Paſcha, welke reeds tweemaal, Grootwiſîr geweeſt was, en

nader

naderhand nog ééns die groote waerdigheid bekomen heeft, had bevel ontvangen naar Dsjidda te gaan, doch onder voorwendzel dat hij bij het vertrek der groote karavane ziek was geweest, had hij eenen gevolmagtigden derwaard gezonden, en was zelve in Egipte gebléven. Die van Káhira verkozen hem tot hunnen Pascha, en wisten het daarheen te brengen, dat de Sultân, die nogthans oorzaak had, beide over den nieuwen Pascha en over de Egiptenaars te onvréde te wézen, hem tot stadhouder van Egipte benoemde. Hij bekleedde egter zijnen nieuwen post maar omtrent zéven maanden, en moest de regéring aan eenen anderen Pascha overgéven, die van Constantinopel naar Káhira kwam. Dezen volgde eerlang een *Kapidsji Bâschi*, en de nieuwe Pascha overleed den volgenden nagt zeer schielijk. Er regeerden alzo in den korten tijd, dat ik in Egipte was, drie stadhouders. De opperste Kádi te Káhira word ook gemeenlijk alle jaaren door eenen and'ren uit Constantinopel afgelost. Anders ken ik in deze hoofdstad van Egipte geen voornaame bedieningen, die onmiddelijk door den Sultân of den eersten Mufti begéven worden.

De Beijs bekléden in Egipte de aanzienlijkste posten na den Pascha of stadhouder des Sultâns. Zo wel deze als nog verscheidene andere hooge bedieningen worden, wel is waar, door den laatsten begéven, doch de Egiptenaars stellen de persoonen daartoe voor. Dezen zijn voor het grootste gedeelte geboren Christenen, die in hunne jeugd uit Geörgië en Mingrelië naar Constantinopel, en vandaar naar Káhira overgebragt zijn, alwaar zij misschien voor 60 tot 100 piästers verkogt wierden. De Beijs en andere aanzienlijke lieden te Káhira kopen zeer veelen van deze jonge christen slaven. Zij doen hen in alles, wat in eenen wélopgevoeden mohammedaanschen heer vereischt word, éven zo wel als hunne eigene kinders onderwijzen, en bevorderenze volgens hunne bekwaamheden tot burgerlijke ampten, of onder hunne eigene troupen; want ieder Beij heeft zijne lijfwagt of andere troupen, zo om eene vertoning zijner grootheid te maken, als om de hem onderworpene provinciën en regtsgebieden in toom te houden. Daar deze lieden aan hunne heeren hunnen gantschen welvaart verschuldigd zijn, zo zijn zij hem ook zeer toegedaan. Als de heer buitengemeene bekwaamheid en trouw bij een' zijner slaven bespeurt, dan bevordert hij hem dikwils, het kostte wat het wil, tot eene vrij grootere bediening dan hij zelve bekleed, wijl hij daardoor zijne partij bij de regéring magtiger maakt. Zo heb ik een' oud' rijk' koop-

man gekend, die zelve maar éénen dienaar bij zig had, en op éénen ézel reed, als hij ter verrigtinge zijner zaaken uitgaan moest, die egter eenigen zijner slaven aan voornaame officiers-plaatzen bij de egiptische troupen geholpen had, die met groote pragt op de straaten verschénen, édoch te allen tijde bereid waren, hem als hunnen weldoender te beschermen. Een zéker HASSAN *Kichja* had ook verscheiden' zijner slaven tot groote bedieningen en rijkdommen helpen verheffen. Onder dezen was een OTHMAN *Kichja*, die wéderöm heer van eenen IBRAHIM *Kichja* was. De laatste verhief zo veelen van zijne slaven en bedienden tot de grootste eerämpten, dat hij door derzelver hulp in de laatste jaaren genoegzaam gantsch Egipte regeerde, schoon hij zelve slegts het ampt van *Kátchuda el wokt*, welk alle jaaren door een' anderen vervuld word, bekleedde, dat is alleen *Kichja* of de eerste na den *Aga* bij het corps der Janitschaaren geweest was. Bij mijn' tijd regeerde een ABD ER RACHMAN *Kichja*, een zoon van den hiervoor gemelden HASSAN *Kichja*, die ook maar Kátchuda el wokt geweest was. Hij zelve had geen groot gezag, doch wijl veele Beijs en Agâs hun geluk aan zijne familie verschuldigd waren, had hij de magtigste heeren op zijne zijde, voornaamlijk dewijl hij zeer rijk was, en zig niet alleen door de ménigte zijner huistroupen kon doen ontzien, maar ook door veele godsdienstige stigtingen eene algemeene agting bij de geestlijken en het gemeen verwierf. Men zegt wel dat al de Beijs in Egipte van christen ouders afstammen, en in hunne jeugd als slaven verkogt zijn, doch eenigen, hoewel weinigen, zijn van mohammedaansche ouders geboren, en nooit slaven geweest. Ik zal hier de naamen van al de Beijs, die bij mijnen tijd in Egipte waren, opgéven.

1) CHALÎL *Beij* was door IBRAHIM *Kichja* gekogt, opgevoed, bevorderd, en bekleedde 1762 de plaats van *Defterdâr* of schatmeester van Egipte.

2) HÖSSEJN *Beij* was in het gemelde jaar *Emîr Hadsj* of geleider der egiptische karavanen. Hij was insgelijks een slaaf van IBRAHIM *Kichja*.

3) ALI *Beij*, ook een slaaf van IBRAHIM *Kichja*, was *Schech el Belled* of stadvoogd van Káhira. Men noemde hem in mijn' tijd nog *el sogair* of den kleinen ALI Beij. In het volgende jaar noodzaakte hij met zijnen aanhang den Pascha, ABD ER RACHMAN *Kichja*, die zijne vrienden, welken naar Mékka reisden, tot Birket el hadsj uitgeleide deed, te bevélen, dat hij niet weêr naar Káhira terug komen, maar dadelijk met de karavane opbréken moest. ALI Beij wierd hieröp zo magtig, als

ABD

ABD ER RACHMAN *Kichja* geweest was. Doch dit duurde niet lang, want men zond hem ook buiten Egipte naar Ghaſſa. In 't jaar 1768 kwam hij weêr naar Káhira terug, vermoordde in éénen nagt 4 Beijs, en noodzaakte den Paſcha 4 andere Beijs die zig op de vlugt begéven hadden, de terugkomſt naar Káhira te verbieden. Nu was hij het opperhoofd der terug geblévene partij, en alles moeſt naar zijn bevel luiſteren. Dat hij zelfs den Paſcha weggezonden, en zig openlijk tégen den Sultân verklaard heeft, doch wéderöm door eenen anderen Beij met naame MOHAMMED ABU DÁHHAB is verdréven geworden, en zig met DÁHHER OMAR, Schech te Acca, verëenigd heeft, is uit de nieuwspapieren bekend. Ik heb niet nauwkeurig genoeg kunnen ervaren, welke bedieningen de overige Beijs bekleedden. Na de gemelde drie volgden:

4) OTHMAN *Beij*, een gewézen ſlaaf van IBRAHIM *Kichja.*

5) HASSAN *Beij*, een ſlaaf van eenen SOLIMAN *Aga*, *Kichja* bij de *Tsjaus.*

6) HASSAN *Beij*, was een ſlaaf van OMAR *Beij Electeâr.* Om hem van den voorgaanden te kunnen onderſcheiden, noemde men hem HASSAN *Beij Raduân.*

7) CHALÎL *Beij* met den bijnaam *Bélſîe.* Deze was een zoon van eenen IBRAHIM *Beij*, en dus van eenen voornaamen mohammedaanſchen vader.

8) HASSAN *Beij* met den bijnaam *Damûd*, een ſlaaf van SOLIMAN *Aga*, *Kichja* bij de *Tsjaus.*

9) SALECH *Beij*, eertijds ſlaaf van eenen MUSTAFA *Beij el kerd.*

10) OTHMAN *Beij*, bijgenaamd *Abu ſeif*, dat is die den ſabel wél weet te gebruiken. Deze was een geboren Turk uit Conſtantinopel, en nooit ſlaaf geweeſt. IBRAHIM *Kichja*, in wiens dienſt hij was, verhief hem tot den hoogſten rang bij zijne huistroupen, en eindelijk zelfs tot den poſt eens Beij's van Egipte.

11) CHALÎL *Beij*, met den bijnaam *Es ſekrân*, dat is de dronkaart. Deze was een ſlaaf van den tégenwoordigen Emîr Hadsj, HÖSSEJN *Beij.*

12) ACHMED *Beij es Súkari* was de zoon van eenen mohammedaanſchen koopman in ſuiker te Káhira, dus ook geen geboren Chriſten. Deze was in het huis van IBRAHIM *Kichja* bevorderd. Bij mijn' tijd was hij ſtadvoogd te Sués, en als in ballingſchap.

13) ISMAEL *Beij*, een ſlaaf van IBRAHIM *Kichja.*

14) MÁHHMÛD *Beij*, een ſlaaf van OTHMAN *Kichja.*

15) HAMSA *Beij* was de zoon van eenen HASSAN *Beij Abaſſa*, en dus een geboren Mohammedaan.

16) MOHAMMED *Beij*, bijgenaamd *Hânefi*. Deze was een flaaf van SOLIMAN, *Aga* bij de *Tsjaus*.

17) MOHAMMED *Beij Dâli*, deze was de zoon van eenen ISMAEL *Beij ed dâli*, dus een geboren Mohammedaan.

18) ALI *Beij*, welken men, om hem van den *Schecb el belled* te onderfcheiden, en wijl hij voor eenige jaaren in Káhira zeer magtig was, *el kbîr*, dat is den grooten ALI *Beij* noemde. Deze was in den tijd, dat wij in Egipte waren, naar Ghaffa gebannen, doch kwam kort voor ons vertrek naar Káhira terug, en ftierf kort daarna, gelijk men vermoed, van eenen vergiftigden pelsrok, dien hem een geveinsde vriend onder de Beijs tot een bewijs van hoogagting gefchonken had. Deze was door IBRAHIM *Kichja* gekogt en opgevoed. Ik geloof, dat hij het was, van welken men zeide, dat hij eens priefters zoon uit Geörgië was, dat zijne ouders, broeders en zufters hem te Káhira waren komen zien, dat de oude vader weêr terug was gereisd, doch dat ééne zufter en twee broers gebléven waren, en dat de laatften, na den mohammedaanfchen godsdienft omhelsd te hebben, door ALI *Beij* tot Landvoogden (*Kafchefs*) over kleine landftreeken waren aangefteld.

ER zijn eigenlijk 24 Beijs in Egipte. Doch dit getal is nooit vol, veelligt omdat de inkomften van dit land niet meer zo aanmerklijk zijn als eertijds, maar misfchien ook omdat de Pafcha en de Beijs de inkomften van de anderen onder zig gedeeld hebben. In den *Diwân* te Káhira volgen op de Beijs: 1) De *Aga* of de overfte van het regiment *Metafárraka*. De tégenwoordige was een flaaf van IBRAHIM *Kichja*. 2) De *Kátchuda Tsjaufchân*. Deze was een flaaf OTHMAN *Kichja*. 3) De *Aga* van het regiment *Dsjümlân*. Hij was een flaaf van IBRAHIM *Kichja*. 4) De *Aga* van het regiment *Teffekfchân*, insgelijks een flaaf van IBRAHIM *Kichja*. 5) De *Aga* van het regiment *Tsjarakfa*, een gewézen flaaf van OTHMAN *Kichja*. 6) De *Aga* der Janitfchaaren. De tégenwoordige was een flaaf van IBRAHIM *Kichja*. 7) De *Aga* van het regiment *Affab*, ook voortijds een flaaf van IBRAHIM *Kichja*. Behalven de gemelde *Beijs* en *Agâs* zitten nog veele anderen, als de *Kichjâs* der regimenten, eene ménigte regtsgeleerden en geeftlijken enz. in den *Diwân* van den *Pafcha*. Dewijl ik egter van hunne bedieningen niet genoegzaam onderrigt ben, kan ik er niets zékers van zeggen. Ik wenfchte wel dat de heer MAILLET ons een vollédiger narigt

van

van het regéringswézen in Egipte gegéven had; want daar hij veele jaaren in dit land toebragt, en verscheidene aanzienlijke persoonen kende, kon men het met meer regt, van hem, dan van iemand die er alleen doorreist, verwagten. Het schijnt dat hier nog dezelfde regéringsvorm stand heeft, die de Turken in dit land gevonden hebben, en eene regéringsvorm, die de trotse en magtige Turken niet in staat geweest zijn te veränderen, verdient nauwkeuriger gekend te zijn, schoon niet alzins nagevolgd te worden.

Dewijl zig eene ménigte kleine dwinglanden te Káhira bevind, die allen hunne lijfwagten en hunne partijën zo heimlijk als openlijk hebben, en van dewelken ieder zoekt te regéren, en zijnen médedinger den voet te ligten; zo zal men zig veelligt verbeelden, dat onder de groote ménigte van lieden op de enge straaten dezer stad zeer weinig zékerheid zij. Egter hoort men hier niet zo veel van diefstallen en doodslagen als in ménige groote stad in Europa. Behalven den opperften Kadi zijn hier nog verscheidene andere regters, die dagelijks in hunne bestemde kwartieren en in zékere huizen zitten moeten, om twistende partijën te bevrédigen. In alle voornaame straaten zijn Janitschaaren, welken goede orden moeten houden. Elk bijzonder handwerk heeft zijnen overman, die allen, die tot zijn gild behoren, zeer wél kent. Zelfs hoeren en dieven hebben in het Oosten hunnen bijzonderen voorstander; évenwel hebben de dieven geen vrijheid om te stélen, maar wanneer degeen dien iets ontstolen is, zig tot den voorstander der dieven wend, kan hij veeltijds voor een' goeden drinkpenning zijne ontstolene goederen weêrkrijgen (*). Zo bij nagt als bij dag gaan er voornaame geregts- en stadsbedienden met een groot gevolg dan in het eene dan in het andere kwartier der stad, om op de maat, het gewigt en de ter markt gebragte waaren agt te géven, om alle verdagte lieden optevatten, aftekloppen, of

(*) Ik hoor dat de zwarte slaven te Tripolis in Barbarijë onder zig ook eenen voorstander kiezen, en dat deze zig als zodanig bij de Regéring bekend maakt. Dergelijke lieden heeft men hier bijwijlen van groot nut bevonden. Zij kennen nauwkeurig al hunne landslieden, en letten op met welken ieder pleegt omtegaan. Gebeurt het nu dat een zwarte slaaf weggelopen is, zo zend de meester naar hunnen overman, en deze kan dan gemeenlijk ten eersten gewaar worden, welken weg de gevlugte genomen heeft.

of zonder verder regtsgeding op ſtaande voet opteknopen, wanneer zij ze op eene misdaad betrappen. Alzo houd de geſtadige vrees van door deze geregtsperſoonen verraſcht te worden, het kwalijkgezind gemeen binnen de palen. Zo dikwils ik zulk eenen officier op de ſtraat ontmoette, beſpeurde ik ſchrik en vrees bij het egiptiſch gemeen, en als mijn mohammedaanſche bediende hem maar van verren in het oog kreeg, zou hij telkens gaern weêr terug gekeerd zijn, om niet met mij, als een' vreemdling, dien hij door ſtraaten geleidde, waar de Europeërs anders nooit plégen te komen, gevonden te worden, indien ik hem niet had genoodzaakt mij te volgen. De ménigte deuren, zo vóór de afgezonderde kwartieren als in de voornaame of hoofdſtraaten der ſtad, brengen ook zeer veel toe tot de veiligheid van derzelver inwoneren, want dezen worden alle nagten, uitgezonderd in de maand *Ramadan*, geſloten. Aan elke zulke poort is een poortier, die al degeenen, welken des nagts in die ſtraat iets te verrigten hebben, en een licht bij zig dragen, voor een gering drinkgeld doorlaat, doch alle verdagte perſoonen tégenhoud; en dus kunnen degeenen die des nagts op ſtélen uitgaan, nooit ver komen. Daarënboven is bij zulke poort een klein vertrek voor éénen of twee Janitſchaaren, en dezen worden na zékere uuren niet afgeloſt, noch preſentéren ook hun geweer niet, als een voornaame Kahiraan voorbij rijd, maar zij blijven zomtijds eenige jaaren op hunne poſten, brengen hunnen tijd bij dag met tabakroken, ſchaakſpélen, enz. door, en ten minſten moet één van hun des nagts in het gemelde vertrek ſlapen. Zij moeten voor de zékerheid en goede orden in het kwartier, waarvan zij betaald worden, zorg dragen, en ingeval zij hierïn nalatig zijn, verliezen zij hun beſtaan, dat zij anders rijklijk en gemaklijk verdienen kunnen. Deze ſchikkingen hebben ook hun groot nut, wanneer er bijgeval ſchielijk twiſt ontſtaat tuſſchen de grooten te Káhira. Dan worden de poorten op de ſtraaten aanſtonds geſloten en het gemeen dus belet zig te zamen te rotten. Men zegt zelfs, dat de Beijs, zomtijds, zo wel in de ſtad als op het open veld, hévige ſchermutzelingen houden, zonder dat zulks oorzaak tot veel onruſt onder de burgerſchap geeft.

Ik heb reeds in de beſchrijving van Arabië bladz. 41 aangetékend: dat de Jooden, de ooſterſche Chriſtenen en zelfs de Europeërs in de ſtad Káhira niet anders dan op ézels mogen rijden, en nog wel afſtijgen moeten, als hun een Beij of ander voornaam Káhiraan ontmoet. Deze heeren verſchijnen niet anders dan

te

te paerde op de ſtraat. Een hunner trotſe dienaaren gaat met een' dikken knuppel gewapend voorüit, en zegt tot den op eenen ézel hem tégenkomenden Christen of Jood, die bijgeval niet van zelf afſtijgt, *enſil!* (ſtijg af!) en als hij dit bevel niet aanſtonds gehoorzaamt, laat de bediende hem zomtijds zijn ongenoegen reeds gevoelen, eer hij hem ten tweedemaale vermaant, om zijnen heere de verſchuldigde eer te bewijzen. Voor eenige jaaren wierd een franſch koopman bij zulk eene gelégenheid voor al zijn léven verminkt. Onze Artz wierd ook gehoond, omdat hij niet bij tijds was afgeſtégen. Daaröm kan hier geen Europeër uitrijden, zonder iemand bij zig te hebben, die al de heeren kent, welken ménen het regt te hebben, dat vreemde geloofsbelijders voor hen moeten afſtijgen. Ik reed in het eerſt met een' Janitſchaar vóór, en eenen bediende agter mij. Beiden waren Mohammedaanen, en bléven op hunne ézels zitten, als ik moeſt afklimmen, Dit verdroot mij meer dan de eerbied, welken ik den voornaamen heeren genoodzaakt was te bewijzen, waaröm ik haaſt altijd te voet ging. Ook mag een Chriſten of Jood het huis van den Kadi; omtrent 24 andere huizen, waar dagelijks geregtsperſoonen zitten; de poort der Janitſchaaren; *Dsjámea el ashar*; en verſcheidene andere moskeën, niet voorbij rijden, doch het is hem veröorlofd aldaar te voet voorbij te gaan. Bij de moské *Sette Seineb* in de nabijheid van *Kantaret es ſabá*, en bij eene andere moské niet ver van *Bâb Nasr*; insgelijks bij veele moskeën der gewézene oppermagten van Egipte; in het kwartier *El karâfe* mag hij in het geheel niet komen zo min te voet als op eenen ézel, maar moet eenen omweg némen. Op deze plaatzen zag ik aan beide zijden van de ſtraat groote moskeën. De weg tuſſchen dezelven word dus van het gemeen veelligt voor al zo heilig gehouden, als hunne tempels, en in dezen mag te Káhira geen Chriſten noch Jood komen. Doch ik zou niet eens voor de vaſte waarheid zeggen kunnen, of het den Europeëren indedaad verboden is, binnen Káhira te paerde te rijden. Niet veele jaaren geléden was er een rijke engelſche Conſul in deze ſtad, die zig als een voornaame Turk kleedde en ook altoos te paerde reed. Zijn vermogen ſtelde hem in ſtaat, zig door de aanzienlijken uit Káhira te laten onthalen, en hun ook op zijne beurt te vergaſten. Als hij op de ſtraaten verſcheen, deelde hij rijklijk aalmoeſſen uit, en het gemeen zag hem gaern. Thans rijden de heeren Conſuls alleen op dien dag te paerde, als zij ten gehoor bij den Paſcha komen; alsdan zijn zij op de europiſche wijze allerpragtigſt

ge-

gekleed. Daaröm verwondert het mij geenzins, dat zij bij deze gelégenheid van het gemeen zo veele ſchimpwoorden met geduld moeten aanhoren; want onze korte en nauwe kléding is in de oogen der Ooſterlingen voor een' eerbaar' man ten hoogſten wanvoeglijk, en goud en zilver ziet men in 't geheel niet op de kléding der inwoneren alhier. Anders dragen zij de lange turkſche kléding en laten het zig gevallen, gelijk de europiſche kooplieden en de ooſterſche Chriſtenen en Jooden, van hunne ézels afteſtijgen, wanneer zij bij de gemelde plaatzen komen, of wanneer hun een voornaam Mohammedaan op de ſtraat ontmoet.

Schoon Egipte niet meer zo bewoond is als in de oude tijden, ontbreekt het hier nogthans niet aan voortbrengzelen des lands; en wijl het zo voordélig tot den handel gelégen is, vind men in de hoofdſtad Káhira zeer veele rijke kooplieden, die nog ſteeds eenen grooten handel op Europa, Aziä en Afrika drijven. Over den arabiſchen zeeboezem bekomt men genoegzaam alles, wat men uit Indië, Perſië en Arabië van noden heeft. De Nijl bevordert den handel met Nubië, en van den kant der middelandſche zee ook met Sirië, Turkijë, Barbarijë en met Europa, en uit de landſtreeken, waar men het gemak van te water te reizen of te vervoeren miſſen moet, komen jaarlijks groote karavanen, welken de koſtbaarſte waaren uit hunne landen tégen de zulken verruilen, die hun ontbréken. Daar bij ons de grootſte handel door correspondenten gevoerd word, en de kooplieden in de groote ſtéden zig op eenen bepaalden tijd op de beurs vergaderen, reizen de ooſterſche kooplieden of hunne bedienden en ſlaven grootſtendeels zelven, en al degeenen welken uit éénen oord komen, en dus eenerlei waaren hebben, wonen in bijzondere groote *Oqäls*, *Châns*, of *Karavanſera's*, zo als de Europeërs te Káhira haaſt allen in ééne ſtraat, ten minſten niet ver van malkanderen, wonen. Dus weet ieder een waar de vreemde kooplieden, of diegeenen, die in vreemde waaren handelen, te vinden zijn. Ook vind men hier veele makelaars, en uit dien hoofde is het niet alleen gemaklijk voor den verkoper om bekend te worden, maar ook voor de kopers, om de waaren te vinden die zij begéren. Bovendien is het een groot gemak voor reizigers, welken in eene karavane aankomen, of denken aftereizen, digt bij malkanderen te kunnen wonen; want op deze wijze kunnen zij zig wéderzijds veele dienſten bewijzen, die zij anders in zulk eene groote ſtad zouden moeten ontbéren.

Ik ben niet in ſtaat, een volkomen narigt van den handel der Egiptenaaren te gé-

géven; dewijl ik egter, gedurende mijn verblijf te Káhira, gelégenheid gehad heb, om verfcheidene zékere berigten aangaande den in- en uitvoer, van een' ervaren franfchen koopman te bekomen, twijfel ik niet, of dezen zullen mijnen lézeren aangenaam zijn, nademaal men hierüit ten minften ziet, van welke voortbrengzels dit land overvloed heeft, en welken het uit vreemde landen nodig heeft.

Van de uitgaande waaren is het ruw léder een voornaam artikel. Men rékent dat 'er jaarlijks 70 tot 80,000 huiden uit Egipte vervoerd worden, en hiervan gaan omtrent 10,000 goede buffelhuiden naar Marfeille. Naar Italië word er eene vrij grootere ménigte verzonden, en dat wel van al de verfcheidene foorten, als van buffels, offen, koeijen en kameelen. De buffelhuiden, welken wel niet veel grooter, doch veel dikker en zwaarer zijn, gaan meeftendeels naar Sirië. Wijl men de fchoonfte weilanden in Néderëgipte aantreft, worden de huiden uit deze landftreek ook voor de beften gehouden, voornaamlijk wanneer het vee in de maanden Januarij, Februarij, Maart en April geflagt is; want in dit jaargetij loopt het in de weide, daar het anders gedurende verfcheidene maanden van droog voeder beftaan moet. Men kan het ruw léder het geheele jaar door hebben, doch bijzonder na het offerfeeft, dat is in den tijd dat de pelgrims zig te Mékka en op den berg Arafa verzameld hebben. In deze dagen flagt men in Egipte, zo als in al de overige mohammedaanfche landen, eene verbazende ménigte van vee. Ten tijde van eenen IBRAHIM *Kichja*, die Egipte gedurende tien jaaren genoegzaam alléén regeerde, wierd deze handel verpagt; en wijl de pagters te Alexandrië een magazijn oprigtten, om van tijd tot tijd de huiden te verkopen, die zij zelven niet verzenden konden, was het in hunne magt, den prijs daarvan zeer te verhogen. Zédert eenige jaaren is deze handel weêr vrij, évenwel befpeurt men tot hiertoe nog geen merklijk onderfcheid in den prijs.

De inzameling der bloem, welke de Franfchen *Saffranon* (faffraan) noemen, gefchied in het einde van Maij en in het begin van Junij. Die, welke om Káhira waft, moet altemaal naar eenen *Oqäl* (Bafâr, of marktplaats) in Káhira gebragt worden, en deze word voor de kooplieden niet eer geöpend dan tégen het einde van Junij of 't begin van Julij, en duurt omtrent 30 dagen. Gemeenlijk verzamelt men van deze bloem 15 tot 18000 quintaalen. Het meefte en befte daarvan gaat naar Marfeille, Livorno en Vénétië; het overige, wat in het land zelf niet gebruikt word, naar Ismîr, Sirië en Dsjidda. Men heeft in Egipte meer dan 10

verſcheidene ſoorten van ſaffraan: egter verdeelt men ze voornaamlijk in vier hoofdklaſſen, naamlijk: *bélledi, keblaui, bahhari* en *ſaiidi.* De eerſte ſoort word omſtreeks Káhira gezameld en is de beſte, en die uit Saiid of Opperëgipte, is de ſlegtſte.

Het vlastrekken geſchied in Julij. De beſte tijd om vlas te kopen is in den winter. De grootſte handel daarméde word te Raſchîd gedréven, en wat in het land zelf niet gebruikt word, gåat naar Turkijë en Livorno. De handel in lijnwaat is in Egipte zeer aanmerklijk; want men verzend het van hier naar Barbarijë, Marſeille, Livorno, Turkijë, Siriё, Dsjidda, zelfs tot in Yemen. Men heeft daarvan verſcheidene ſoorten. Katoen word voornaamlijk in Néderëgipte gebouwd, en insgelijks in Julij ingezameld; het is egter het voordéligſte, 't zelve niet voor December en Januarij te kopen. Het katoen, welk in het land zelf niet vertierd word, verzend men meeſtendeels naar Marſeille en Livorno. De rijſtöogſt valt in October, ondertuſſchen word de nieuwe rijſt niet voor de maand December verkogt. Thans mogen de Europeërs alleen te Damiât rijſt inladen, en daarënboven is deze handel zédert eenige jaaren verpagt. Suikerriet word bijzonder in Opperëgipte zeer veel gebouwd. In Junij word het ingezameld; de ſuiker is egter in November en December, wanneer die naamlijk van Saiid naar Káhira gebragt word, het beſte koop. Doch men weet in Egipte niet wél daarméde omtegaan; daarbij is die gemeenlijk éven zo duur als de Europeërs deze waar uit Amerika kunnen hebben. De handel in het *ſal ammoniak* is voor den koper te Raſchîd, en wel in den winter, het voordéligſte. Genoegzaam twee derdendeelen van al wat uitgevoerd word, gaat naar Marſeille en Livorno, het overige word in de turkſche provinciën verdeeld. En dewijl men zédert eenige jaaren voor Turkijë meer dan naar gewoonte gezogt heeft, is de prijs daardoor zeer aanmerklijk gerézen. Geel waſch lévert Egipte niet veel meer op dan het land zelf vertieren kan; évenwel laten de ooſterſche Chriſtenen er ook iets van op de dorpen opkopen, en zenden het naar Livorno.

Onder de waaren die door Egipte gaan, waarvan de Europeërs kopen, behoort de zogenaamde arabiſche gom, van dewelke de Arabiers uit de ſtreek van Tôr en den berg Sinaï gemeenlijk in October in twee of drie kleine karavanen, in alles omtrent 6 tot 700 quintaalen naar Káhira brengen. Deze handel is alleen in handen der mohammedaanſche kooplieden. De Arabiers brengen deze hun-

hunne waar nooit in de ſtad, maar blijven ¼ mijl van Káhira zig ophouden, en de kooplieden moeten het zig laten gevallen, aldaar tot hen te komen. Zij verkopen hunne gom ook noch bij het gewigt, noch volgens zékere monſters, maar in kleine onbereide en te zamen genaaide vellen. Zij ſtaan zelden toe, dat de koper, voor geſloten koop, zulk een vel opent, en wanneer naderhand op de deugdzaamheid hunner waare wat te zeggen valt, némen zijze nooit terug. Eenigen van deze Arabiers mengen kleine keiſteenen, zand of hout onder de gommen. Wijl het mogelijk wel gebeurd mag zijn, dat dezen naderhand in de ſtad zijn aangehouden; zo géven de Arabiers ook geen crédit, maar verruilen hunne waar gemeenlijk op de plaats tégen klédéren, geweer, of wat zij anders nodig hebben, en trekken daarméde aanſtonds wéder naar hunne woeſtenijën terug. Ik weet niet, of men de Arabiers in dit ſtuk meer bedriegers, dan onervarene kooplieden noemen kan. Zij beminnen de vrijheid en weinig woorden. Vonden zij daarëntégen goed, eenen iegelijken voorbijgaande aanteroepen en hunne waar openteleggen, zo zouden ten minſten diegeenen, welken hunne gom wél gezuiverd hebben, dezelve ook veel duurer kunnen verkopen. Het grootſte gedeelte dezer waare gaat naar Marſeille en Livorno. Ook komen er jaarlijks in de maanden April, Maij en Junij meer karavanen uit Afrika met drie verſcheidene ſoorten van deze gom; insgelijks met olijfantstanden, tammerhinden, (tamarinde), ſlaven, zo geſnédenen als ongeſnédenen, met papegaijen, ſtruisvéders, en ſtofgoud, en némen lijnwaat, venétiäanſche paerlen, koraalen, barnſteen, ſabels, allerhande klédéren, welken die van Káhira naar den ſmaak dezer Afrikaanen doen vervaerdigen, en waartoe men zédert eenige jaaren ook eenigzins grof laken gezogt heeft, weêr méde terug. Voor eenige jaaren was de prijs van de arábiſche of veeleer afrikaanſche gom zo gering, dat de karavanen naderhand veel minder bragten. Nadat ze egter weêr geſtégen is, komen er zédert eenigen tijd jaarlijks 4 tot 5000 quintaalen, elk tégen 100 *rottel* gerékend. Ook brengt men van deze gom uit Habbeſch naar Dsjidda, en van daar over Sués naar Káhira, doch deze word niet zo goed geägt als die welke met de karavanen komt. Het grootſte gedeelte daarvan word insgelijks naar Europa vervoerd.

De ſchépen van Dsjidda brengen jaarlijks 22 tot 25000 *fardes* koffij uit Yemen naar Sués. Dewijl de Turken zeer op dezen drank gezet zijn, is de invoer van

 ameri-

amerikaansche, of zo als men in de Levant zegt, europische koffij, en de uitvoer van arabische naar Europa verboden. Dit geschied egter beide, mids dat de regéring en de tolbedienden er een geschenk voor trekken, en daaröm worden er ook jaarlijks uit Egipte 4 tot 5000 *fardes* arabische koffij naar Venétië, Livorno en Marseille vervoerd. De schépen van Dsjidda en de karavanen van Mékka brengen ook allerhande specerijën uit Indië, sénebladen uit Yemen en Habbesch, insgelijks mirrhe en 2 tot 3000 *fardes* wierook uit Indië en Arabië. Van de laatste waar komt thans zeer weinig meer naar Marseille, en dat nog van de slegtste soort. Een weinig er van word ook naar Venétië en Livorno, doch het overige naar Turkijë verzonden. Veel sénebladen komen uit Opperëgipte, die meestendeels naar Europa ingescheept worden. Deze handel is verpagt en brengt der regéring jaarlijks bijna 60 beursen op. Eene beurs rékent men gemeenlijk op 500 piästers of omtrent 333⅓ rijksd.

Het voornaamste wat de Franschen thans naar de Levant kunnen brengen is het langedoks laken, en hiervan neemt Egipte alléén jaarlijks 7 tot 800 baalen. Dit laken word voornaamlijk in de maand voor den *Ramadan* gezogt; want in dien tijd laat ieder, die het maar eenigzins vergelden kan, een nieuw kleed voor zig zelven en voor zijne bedienden tégen het feest *Beiram* maken. Voor de karavane, welke alle jaaren den 27sten der maand *Schauâl* van Káhira naar Mékka trekt, worden daarënboven 60 tot 80 baalen begeerd, waarvan de Emir Hadsj of leidsman der karavane het meeste tot kléderen gebruikt, van welken aan de Arabiers door wier gebied zij trekt, en aan de inwoners te Mékka geschenken moeten gedaan worden. De handel in dit laken is zeer voordélig voor de fransche kooplieden te Káhira, zo lang zij er alléén meester van zijn; maar gedurende den laatsten oorlog met de Engelschen was hij in Frankrijk geheel vrij, en bij die gelégenheid lieten de oostersche Christenen zulk eene groote ménigte laken van Marseille naar Livorno, en vandaar naar Egipte komen, dat de Fransche kooplieden in het verkopen zig naar hen moesten rigten. De handel der franschen op Oostïndië door dezen oorlog afgebroken, maakte ook een onderscheid in den handel op Egipte; want tégen het einde van den oorlog gingen er jaarlijks 2 tot 300 baalen laken naar Dsjidda, en vandaar voor het grootste gedeelte naar Oostïndië. Europische zijden stoffen worden te Káhira weinig gezogt, voornaamlijk zédert men op het eiland Scio begonnen heeft kostbaare stof-

ſtoffen met goud en zilver te maken. Dezen ſchijnen meer naar den ſmaak der Oosterlingen te zijn dan die uit Frankrijk en Italië.

In Egipte gebruikt men ook jaarlijks 60 tot 80 vaten (barils) cochenille en gedurende den laatſten oorlog gingen er daarënboven nog bij de 200 vaten over Egipte naar Indië. Uit Europa brengt men hier ook jaarlijks omtrent 400 baalen péper, elke baal tot 300 rottel; en zédert eenigen tijd komt ook een gedeelte van deze waar over Dsjidda. Insgelijks bekomt men te Káhira ook nagelen en andere ſpecerijën uit Europa. Daarbij krijgt Egipte jaarlijks 50 tot 60 vaten (barils) tin, omtrent zo veel wit blik, eenig ijzerdraad, cinnaber, gember, naalden, eene ménigte gekleurde venétiäanſche paerlen en glazen ringen, kwikzilver, lood en eenige meſſen. Van Venétië en Marſeille komen jaarlijks omtrent 1000 baalen papier, die gedeeltelijk in Egipte vertierd, en ten deele naar Dsjidda verzonden worden. Al het papier, dat men tot ſchrijven wil gebruiken, moet eerſt glad gemaakt worden, omdat de Ooſterlingen met hunne rieten ſchrijfpennen en hunnen dikken inkt er alsdan béter op ſchrijven kunnen; ook word er in de ſuikerraſineerderijën en winkels veel papier gebruikt, en de handwerkslieden beplakken er hunne houten of ijzeren tralivenſters méde; want glasruiten vind men in deze heete landen zeer zelden. Zédert eenige jaaren is er te Dsjidda meer aftrek in het papier geweeſt dan voor dezen; het is dus waarſchijnlijk dat het van daar naar Yemen en Indië vervoerd word.

De handel der Franſchen met de amerikaanſche koffij is gedurende den laatſten oorlog bijna geheellijk in Egipte te niet gegaan. De kooplieden alhier kopenze enkel om de arabiſche koffij er méde te vervalſchen, en némen daarom alléén zulke, die er zeer wél uitziet, en deze was in de laatſte jaaren bijna zo duur als de arabiſche. Eertijds gebruikte men in Opperëgipte ſchier geen andere koffij dan van Martinique; doch zédert dat deze zo hoog in prijs geſtégen is, en IBRAHIM *Kichja* te Suês eene zeer hooge belaſting op de arabiſche koffijboonen gelegd heeft, zoeken de inwoners van Opperëgipte eenen vrij korteren en natuurlijkeren weg. Zij lieten hunne koffij over Koſſîr komen, en thans hebben zij de goede koffij uit Yemen éven zo goed koop als eertijds die van Martinique uit Frankrijk.

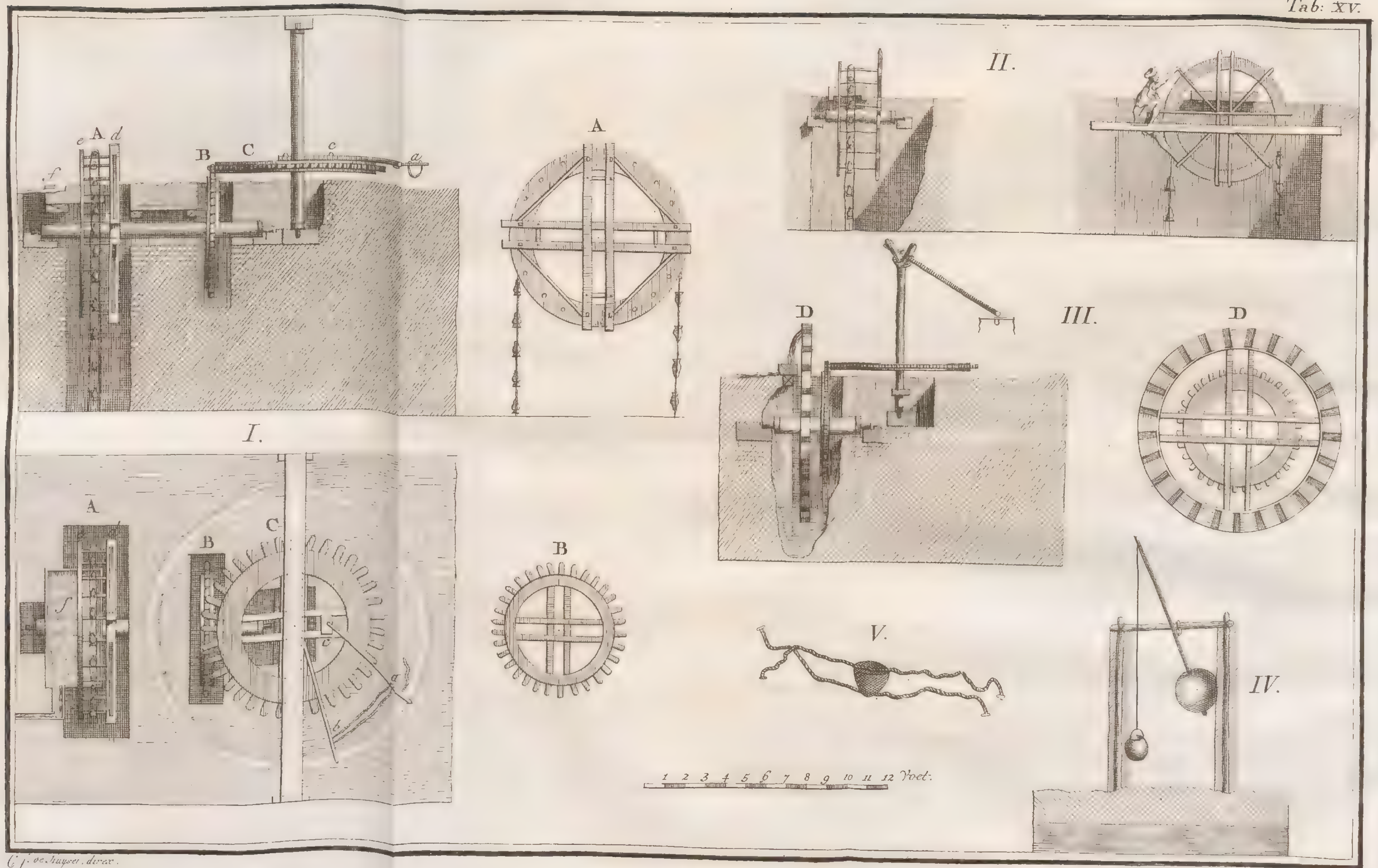
Van het gewigt dát in deze landen gebruiklijk is ben ik niet volkomen onderrigt; ondertuſſchen zal ik hier het weinige aanmerken dat ik er van aangetékend

 heb.

heb. Men rékent te Káhira bij *Ocke*, *Rottel*, *Wekîe*, *Metkal*, *Dérhem* en *Kerât*, en de 16 kerât doen 1 dérhem. $1\frac{1}{2}$ Dérhem 1 metkal. 12 Dérhem 1 wekîe. 12 Wekîe 1 rottel. 400 Dérhem 1 ocke. De grootere gewigten rékent men volgens *Cantâr*. Doch de cantâr is naar de verſcheidene koopmanſchappen in Egipte dikwils zeer verſchillende; want bij eenigen weegt hij 100, bij anderen 102, 105, 110 tot 150 rottel. Met zékere waaren rékent men naar ocke, naamlijk 44, zelfs 78, 82 tot 86 ocke op eenen cantâr. Het zou overtollig zijn hier aantemerken, met welke waaren men den cantâr volgens rottel of ocke rékent. Dit zou alleen dienſtig zijn voor eenige kooplieden, die op Egipte willen handelen, en dezen kunnen hetgeen ik er misſchien van zou wéten te zeggen in eene prijscourant vinden, welke zij telkens door hunne correspondenten uit Egipte kunnen ontbieden. Ook heb ik de prijzen der inkomende en uitgaande waaren niet willen aantékenen, omdat dezen zo wel hier als in andere landen dikwils verändering ondergaan. Want de ooſterſche kooplieden zijn ook altijd op nieuwe wégen en middelen bedagt, om déze en géne waaren tot eenen minderen prijs te kunnen bekomen, of met meer voordeel naar andere geweſten te verzenden.

De grootſte koornmaat, die ik bij de koornkopers te Bulák gezien hebbe, noemde men *Wéhbeh*. Eene wéhbeh houd 4 *Robbá* of *Rubbe*, en eene robbá 4 *Kudde*. De geheele middelijn van eene wéhbeh was op den bodem 18 deenſche duimen, de dikte van het hout omtrent $\frac{7}{8}$ duim, en dus de middelijn der koornmaate van binnen op den bodem omtrent $17\frac{1}{8}$ duim. De middelijn van boven, alwaar de maat met blik beſlagen was, was 12 duim, en inwendig omtrent $11\frac{7}{16}$ duim. De loodlijnige hoogte van den bovenſten rand tot op den bodem was 8 duim. Bij het méten word het koorn niet afgeſtréken, maar men vult de maat op tot de gedaante van eenen kégel. Eene robbá tarw koſt te Káhira 5, 6 tot $6\frac{1}{2}$ pará, dus eene wéhbeh 20 tot 26 pará of 2 mark tot 2 mark 8 ſchell. deenſch, of 1 mark tot 1 mark 4 ſchell. lubs. Eene robbá die ik te Káhira gemétenheb, was $6\frac{5}{8}$ duim hoog, de onderſte diämeter was 12 duim, en de bovenſte $6\frac{5}{8}$ duim.

WA-

C. J. de Huyser, direx.

Verscheidene Water-werktuigen in Egipte. | Diverses Machines Hydrauliques en Egypte.

WATERWERKTUIGEN, MOLENS, OLIJPERSSEN, AKKERGEREEDSCHAP, SAL AMMONIAK- EN HOENDER-OVENS IN EGIPTE.

Onder de egiptifche werktuigen zijn diegeenen, welken dienen om het land te bewateren, nadat de Nijl weêr binnen zijne oevers gekeerd is, de merkwaerdigften. Men heeft hier verfcheidene wijzen om het land te bevogtigen. Het werktuig op de XV tafel figuur I, is in Egipte het meeft in gebruik, en word ساقية الثور genoemd, dat is het werktuig dat door offen gedréven word. Hiervan beftaat het groote rad A uit twee ringen *d*, *e* waarvan de agterfte en fterkfte door kruisärmen met de as verëenigd is. Doch de voorfte ring *e*, welke aan den agterften door horizontaale ftaaven vaftgemaakt is, dient alleen om de kruiken te houden. Hierönder en bijna in het waterrad word ook de bak *f*, in denwelken het water gevangen word, gefteld. De ménigte der kruiken, welken aan dit rad, aan banden van ftroo of van dadelboomen, hangen, is volgens derzelver grootte, de diepte des waters, de fterkte van het rad en de kragten van den os verfcheiden; aan het werktuig, waarnaar ik deze tékening ontworpen heb, waren 22 kruiken. *a*, *c*, is een bij *c* beweeglijke disfel, die eenen os op den hals gebonden word, en van den disfel *a* zijn touwen aan eenen fterkeren *b*, welke de hoofddiffel kan genoemd worden, en waardoor de raden C, B, A., met één woord het gantfche werktuig, bewogen word. Wanneer het water naar een hooger leggend gedeelte van den tuin of akker moet geleid worden, dan de grond is waar het werktuig ftaat, dan zijn de raden allen zo hoog geplaatft, dat de os onder dezelven doorgaan kan, omtrent zo als op de kaart van Nédereegipte in SHAW's reizen afgebeeld is (*). De hoven in Egipte zijn vol kleine greppels, door middel van dewelken men het eene ftuk na het andere bewatert, en tuffchen de tuinvrugten, bij welken men 't water alleen aan

(*) [II. D. bl. 36.]

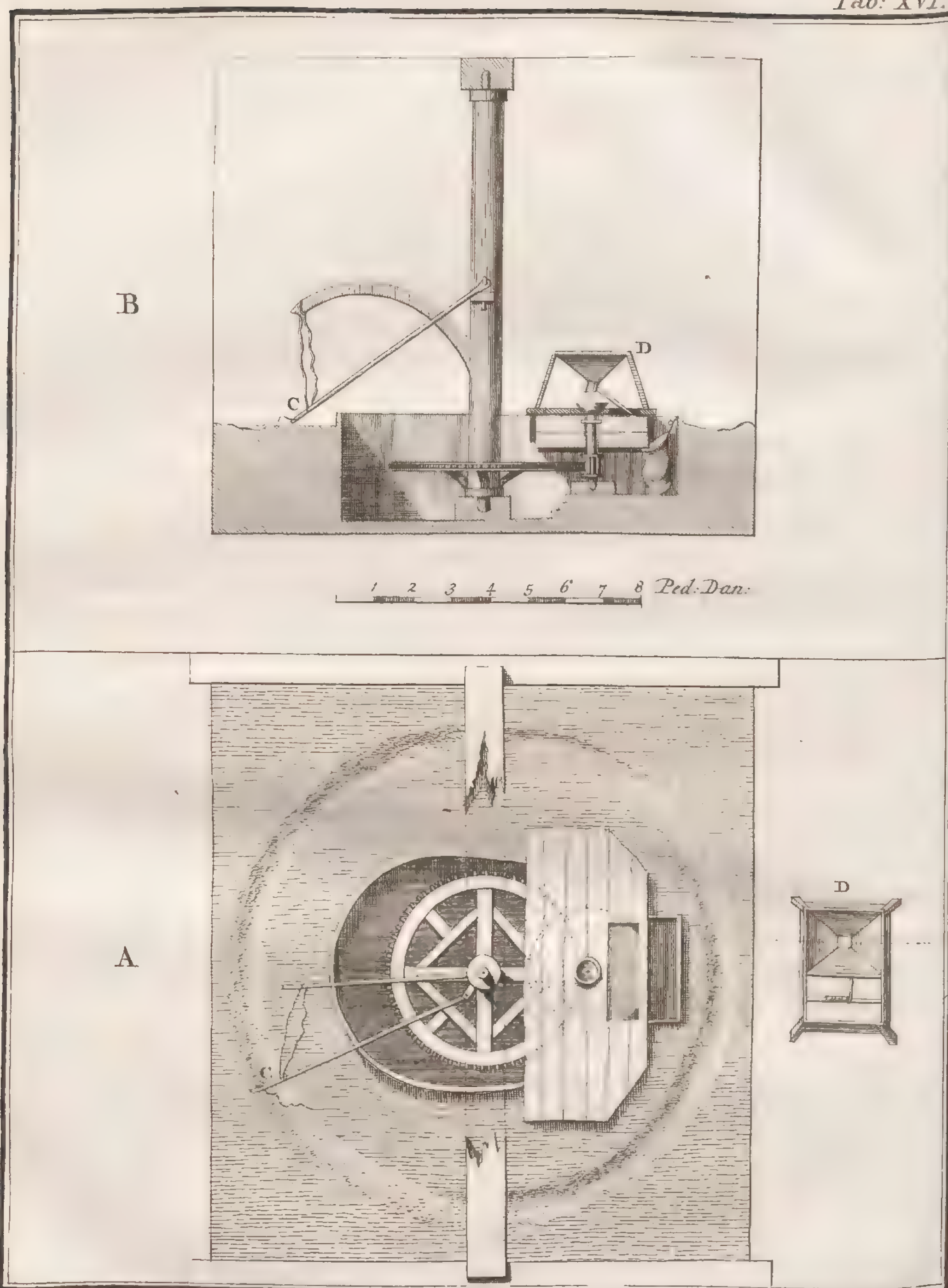
aan den wortel brengt, zijn deze watergreppels veeltijds zo kunſtig aangelegd, dat zij eenen plattengrond eens doolhofs zouden kunnen verbeelden.

II. Is de afbeelding van een ander werktuig, waarméde de Egiptenaars het land bewateren, en waarſchijnlijk hetzelfde waarvan MOSES ſpreekt Deut. XI, 10. Men noemt het ساقيه تدير بالرجل *Sakki tdîr beridsjel*, of een waterwerktuig dat met den voet getréden word. Het is ſlegts kleiner, anders is het hoofdzaaklijk hetzelfde met het voorgaande. In Egipte heb ik er maar één van gezien, te wéten in Birket el jusbekîe te Káhira, doch naderhand zag ik ze ook in Indië. Dat te Káhira gebruikte men in een' kleinen tuin, waar het de moeite niet waerd was een grooter aanteleggen. Het geheele werktuig beſtaat uit één rad met 8 ſpaaken welken aan de as vaſt zijn, en nog 4 kleineren, waarvan er 2 en 2 aan elke zijde der asſ' van het rad tégenöver malkanderen ſtaan. Om daarvan gebruik te maken, graaft men een' put, over denwelken men 2 balken legt om het werktuig te dragen, en aan 't eene eind van het rad word over de beide balken een ſtuk houts gelegd, waaröp de werkman gaat zitten. Deze heeft geen andere onderſteuning, maar werkt met handen en voeten tévens, gelijk men uit de tékening zien kan. De waterbak ſtaat ook hier op zodanige wijze onder de kruiken binnen het rad, dat hij de bewéging van hetzelve niet hindert.

HET werktuig III gebruikt men omtrent Damiât, zijnde de verândering van de hoogte des Nijls hier zo gering, dat raden van 10 tot 13 voet middelijns, het water zelven bereiken kunnen. Dit werktuig is het koſtbaarſte, doch ook tévens datgeen, door 't welk men het meeſte water in de hoogte brengen kan. De ring van het rad D is in verſcheidene vakken met openingen, zo wel aan de peripherie als aan de zijde, verdeeld, en inwendig zo ingerigt, dat, wanneer het water onder in de peripherie ingelopen, en naar boven gekomen is, het ter zijde in eenen daartoe geſchikten bak ſtorten kan. Op dat er zo min water als mogelijk is verloren ga, zo ſtaat dit rad niet volkomen loodregt, maar helt van boven een weinig uitwaard. Bij zommige werktuigen gaat de os om het groote rad, bij anderen tuſſchen dit en 't voorhoofd - of ſpoorrad. In het laatſte geval legt de disſel op het horizontaale rad, gelijk bij het werktuig I. en men ſpant zomtijds wel 3 oſſen aan verſcheidene diſſels vóór zulk een werktuig.

DIEGEENEN, welken digt aan den Nijl wonen, en ſlegts een klein ſtuk lands

te

Platte Grond en Opstal van een Molen te Kahira. ‖ Plan et Desſein d'un Moulin à Kahira.

te bewateren hebben, bedienen zig van het werktuig IV. Dewijl hout en ſteenen in dit land, zeer koſtbaar zijn, zo maakt de boer in Egipte de ſtijlen en het tégengewigt aan de wip gemeenlijk enkel van leemäarde, en de emmer is van léder. Als de Nijl laag is, ziet men in de ſtreek van Káhira zomtijds vier dezer werktuigen agter malkanderen, en derhalven is het zeer bezwaarlijk het land op deze wijze te bewateren. Als het water ſlegts tot eene kleine hoogte zal gebragt worden, bijvoorb. als men eene gragt uitdrogen wil, bedienen zig de Egiptenaars bij gebrek van groote ſchuppen, van eene mande met 4 touwen, welken door twee perſoonen geregeerd worden. Zulk eene mande, in 't arab. قفة *kuffa*, ziet men bij V.

Water- en windmolens heb ik in Egipte niet gezien. De gemeene koornmolen te Káhira طاحون القمح is op de XVI tafel afgebeeld. A. is de plattegrond, en B. de opſtal van dit werktuig. C. is de diſſel aan welken een paerd geſpannen word, en D. de tregter, of trémel, waarïn men het koorn ſchud. Met dezen molen word ook het zaad gemalen waarüit men de olij perſt. De gemeene man in Egipte maalt zijn koorn op den eenvoudigſten handmolen van de figuur A op de XVII tafel; op denzelven worden ook de boonen voor de ézels gebroken. Het werktuig B beſtaat enkel uit een' horizontaal leggenden ſteen, en een' overëindſtaanden loper, die door eenen os omgedraaid word. Deze dient niet om koorn te malen, maar om de bloem, welke de Franſchen *Saffranon* noemen, te persſen. Het ſap word naderhand met de hand uitgedrukt. Veelligt is het de toebereiding, welke dezer bloem, zoo ver zij omtrent Káhira waſt, den voorrang geeft, (bladz. 138) men zegt datze in Opperëgipte alleen verzameld en gedroogd word. De molen C. is van den voorgaanden enkel daarïn onderſcheiden, dat de loper een weinig neigt, en de legger eenigzins afhellende is. Hierö̈p word de gips en kalkſteen verbrijzeld. Rondöm dit werktuig is een muur, opdat de os, die den ſteen omdraait, niet op de gips tréde die er af valt. D. is eene egiptiſche olijpers. 1) Betékent een' grooten bak of kas met hout en ſteenen gevuld. 2. Het eene ruſtpunt der kas in een' muur. 3) Een' grooten ſteen inwelken de ſchroef, waarö̈p het ander eind der kas ruſt, beweeglijk is. 4) Een' cijlinder van het zaad, dat op den molen, die in de XVI plaat vertoond word, reeds gemalen en hier in ronde ſtroomatten op eenen ſteen op malkanderen gelegd is. 5) Een' kétel waarïn de uitgeperſte olij vergaderd word. Als men iets onder dit werk-

tuig leggen zal, word de ſchroef door eenen os aan den diſſel 6. zo lang omgedraaid, tot dat het touw 7. dat aan de kas vaſtgemaakt is het werktuig ophoud, dan legt men den cijlinder 4. er onder; en de ſchroef word terug gedraaid tot dat de kas op den cijlinder ruſt, en de ſteen 3 den grond niet meer raakt, opdat dus ook deze het gewigt op den olijkoek vergrote. Wanneer naderhand de cijlinder 4. laager word dan de onderſchraging der kas in den muur 2, zo word er hout opgelegd, gelijk in de aftékening aangewézen word.

Het akkergereedſchap der Egiptenaaren is zeer ſlegt. Hun ploeg, arab. محراث *muhhra*, is niet béter dan die der Arabieren, (Beſchrijving van Arabië bl. 147.) en word ook door oſſen getrokken. Om het land gelijk te maken némen de Egiptenaars in plaats van eene egge, een' boom of eene ſterke plank, binden aan de beide einden een touw en ſpannen er oſſen vóór. De boer plaatſt zig op den boom of de plank; want de egiptiſche boeren houden niet veel van te voet te lopen als zij zig kunnen laten ſlépen. De Egiptenaars gebruiken ook nog tégenwoordig oſſen om te dorſchen gelijk reeds ten tijde van moses (5 boek XXV, 4), doch hun dorſchwerktuig is geen ſteen gelijk dat der Arabieren, ook beſtaat het niet uit planken onder welken ſcherpe vuurſteenen zijn, zo als de dorſchwerktuigen der Siriërs (Beſchr. van Arabië bl. 150), maar het is eene ſléde van de figuur E op de XVII taſel in plattegrond en van ter zijde afgebeeld. Dit werktuig noemt men نورج *naureds*. In hetzelve zijn drie rollen die om derzelver as draijen, en in elke eenige ronde en platte ijzers. De heer forskäl en ik zagen in het begin van Junij in de ſtreek van Dsjîſe verſcheidene maalen hoe men in Egipte koorn dorſcht. Ieder boer verkoos hier eene effene plaats van omtrent 80 of 100 ſchréden in den omtrek op het vrije veld. Het koorn bragt men in garven gebonden op kameelen en ézels derwaard, en men maakte er eenen kring van omtrent ter breedte van 6 tot 8 voet, en 2 voet dik. Op dezen kring liet men de gemelde ſléde door twee oſſen rond ſlépen, en dit geſchiedde met veel bekwaamheid van den drijver; want deze plaatſte zig op den ſtoel dien men op de ſléde ziet. Hij liet de oſſen ongehinderd op het ſtroo en koorn ſtallen, doch zodra zij wat anders doen wilden, ſtapte hij van de ſléde, hield er zijne handen digt onder, bewaarde zorgvuldig hetgeen hij ontvangen had, en gebruikte het naderhand met ſtroo gemengd tot brand. Twee zulke lagen worden op éénen dag afgedorſcht, en elke laag word 7 of 8 maal met eenen houten gaffel van 5 tanden, die men *meddre*

noemt,

noemt, gekeerd. Hieröp word het ſtroo midden in den kring op eenen hoop geworpen, die dus van tijd tot tijd hooger word. Als de eerſte laag afgedorſcht is, word het ſtroo weêr in eenen kring gelegd, en als te voren gedorſcht. Op deze wijze word het ſtroo telkens kleiner gemaakt, zodat het ten laatſten omtrent is als grof hakzel. Alsdan werpt men alles met den gemelden gaffel ééne of twee ellen ver tégen den wind, het ſtroo word dan door den wind terug gedréven, en het koorn en de ongedorſchte airen vallen ook op eenen hoop. Een ander vergadert de kluiten aarde en andere vuiligheden waar koorn onder gekomen is, en doet dit te zamen in eene zeef. De hoop, inwelken nog veele volle airen zijn, breid men naderhand in eenen kring uit, en drijft er zomtijds tien paar oſſen, welken twee en twee aan malkanderen gekoppeld zijn, 4 of 5 uuren agteréén op denzelven rond, tot dat zij op deze wijze de vrugt met voeten uitgetréden hebben, en dan word het met eene houten ſchup (*luhh*) geworpen. Na de beide eerſte dorſchingen had men in zes dagen eenen hoop gekrégen, waarïn men rékende 30 tot 40 *ardeb* tarw te zijn. De gerſt behoeft niet zo lang gedorſcht te worden.

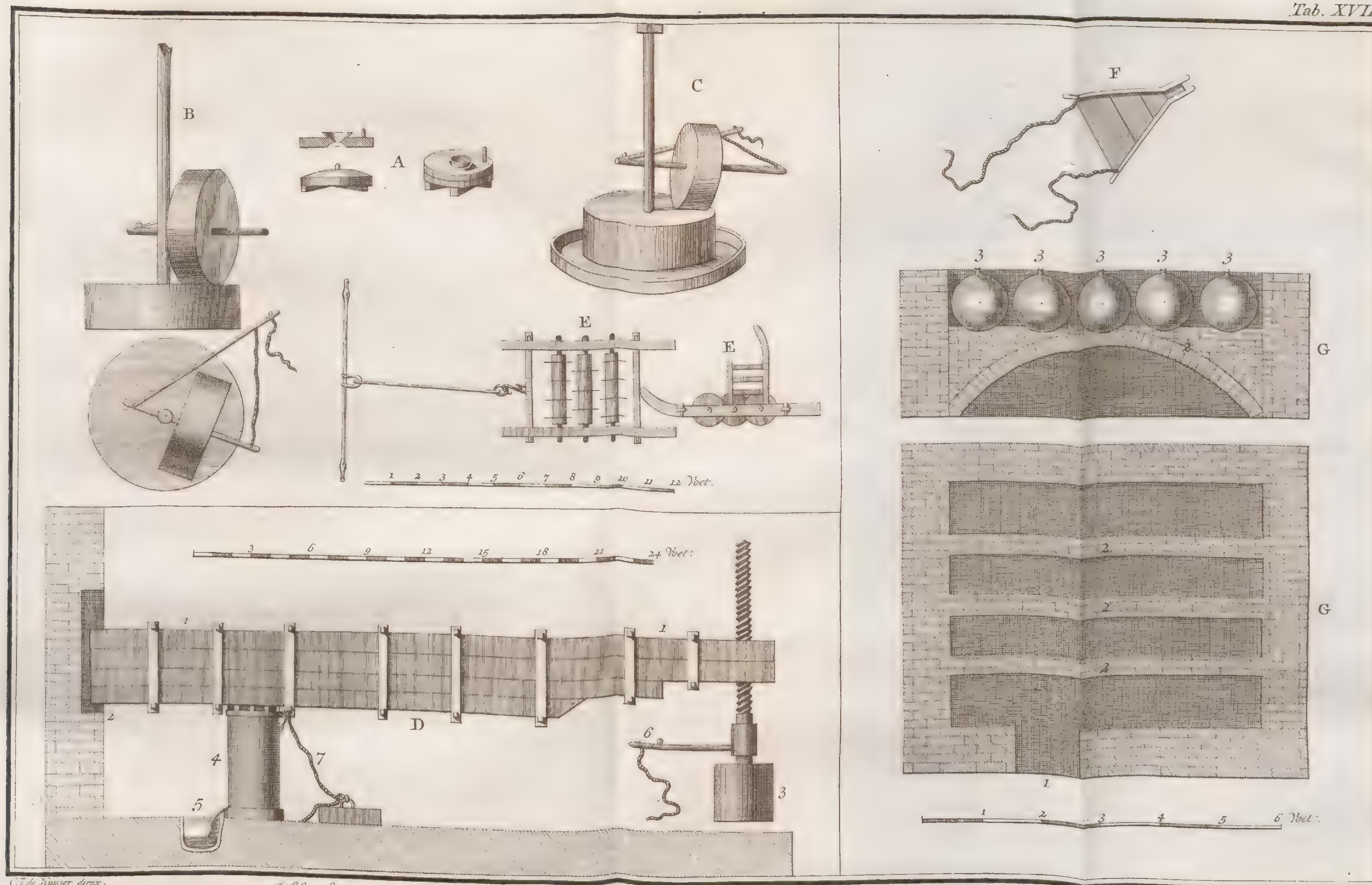
Wagens en karren heb ik zo min bij de Egiptenaars als bij de Arabiers gevonden. Toen men het kanaal buiten Káhira ſchoon maakte, ſpande de boer twee oſſen voor een werktuig F op de XVII tafel, liet zig op hetzelve zo lang in de loſſe aarde herömſlépen tot dat hetzelve vol was, en bragt het zo aan den oever. In de ſtad waar het kanaal nog niet droog was, wierp men ſtof van de ſtraat in den modder, deed alsdan alles met de handen in manden, en bragt het op ézels buiten de ſtad. Zulke wijzen van arbeiden zullen de Europeërs niet ligt navolgen.

Het is bekend, dat men in Egipte veel ſal ammoniak uit roet van gebrande miſt van allerhande dieren maakt. De heer Forskål en ik bezogten zulk eene fabriek te Dsjîſe, wij vernamen bij den meeſter naar de wijze hoe de ſal ammoniak gemaakt word, en ik tékende zijnen oven figuur G op de XVII tafel. Op deze aftékening is 1. de mond van den oven waar men het vuur indoet. De muuren 2. zijn allen boogswijze gebouwd, gelijk men uit de afbeelding ziet. 3. Betékenen bombenvormige glazen van donker en ſterk glas, met een' korten wijden hals. De eigenaar der fabriek had zelve eenen kleinen oven om deze glasbomben te maken. Als dezelven zullen gebruikt worden, worden zij van buiten

viermaal agter malkanderen met leem, of modder uit den Nijl, vermengd met vlas, of veelëer met datgeen, wat van het vlas afvalt als het gebraakt word, overgeſtréken, en telkens in de open lugt gedroogd; want zonder dit bekleedzel zou het glas tégen de hitte niet beſtand zijn. Deze overpleiſterde glazen vult men alsdan met roet van gebrande miſt, doch men pakt er hetzelve niet vaſt in, maar het glas word onder het vullen ſlegts een weinig geſchud of gerold. Als nu de oven met gedroogde brandmiſt aangevuld is, worden de glazen op een' kleinen afſtand boven de openingen tuſſchen de gewelfde bogen geplaatſt, en derzelver monden niet toegeſtopt. Men legt om dezelven ſtukken van tégelſteenen, en naderhand worden al de tuſſchenruimten zo ver met aarde aangevuld, dat ⅘ der glazen geheel bedekt worden. Alsdan ſteekt men de miſt in den oven aan brand, en naar mate dat dezelve allengs verbrand, werpt men gedurende drie agterëenvolgende dagen en nagten ſteeds nieuwen brand toe. De hitte moet altijd gelijk, of in het begin ſterker zijn dan vervolgens. Deze arbeid vereiſcht een nauwkeurig toezigt; want indien de brand maar een paar uuren verzuimd, of wanneer eene kleine opening in de aarde rondöm de glazen niet aanſtonds weêr geſtopt word, zal de ſal ammoniak alléén daardoor zodanig beſchadigd worden, dat de eigenaar, als het zout er uitgedaan word, het zien, en de oppaſſers wégens hunne agteloosheid beſtraſſen kan. 18 Uuren daarna is de mond van het glas door de ſal ammoniak die van het roet in de hoogte ſtijgt, van zelven verſtopt. Na driemaal 24 uuren ſlaat men het glas ter plaatze daar het in den oven ſtaat, in ſtukken, en neemt er het zout uit dat geheel bovenöp legt. Het overige, welk genoegzaam de gantſche bombe vervult, is eene groenägtige aſch, die, naar men zegt, nergens toe deugt. Uit elk glas krijgt men 7 tot 12 *rotl* ſal ammoniak, naar dat het roet kragtig is, en het zout wel aangezet heeft. Een cantar of 100 rotl word op de fabriek voor 600 pará verkogt. De leem om de glazen word door de ſterke hitte zo hard als een tégelſteen (*).

Het is évenveel of de miſt, van welker roet men de ſal ammoniak maakt, van kameelen, paerden, oſſen, ſchaapen of andere dieren zij. Kameelen en ézels

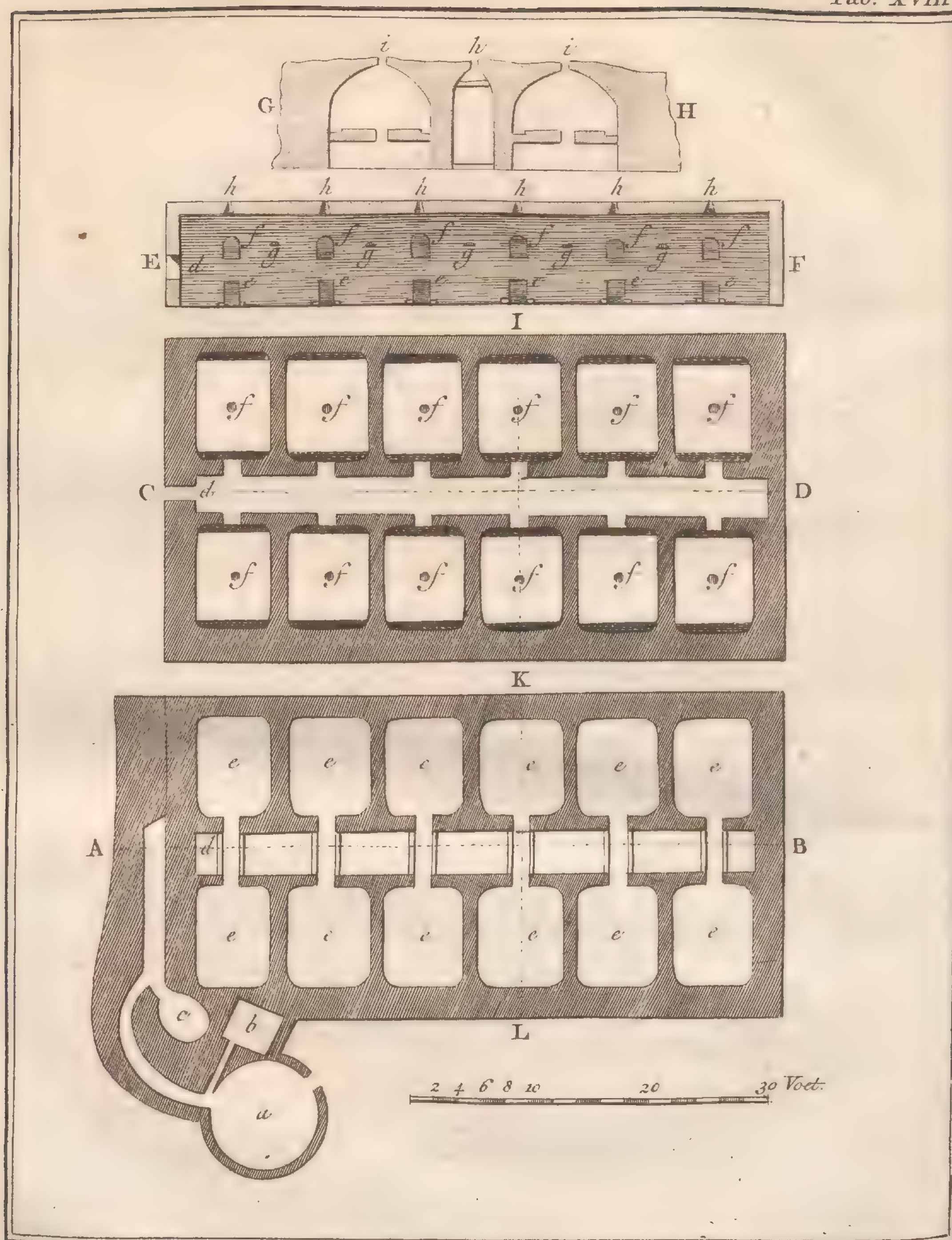
(*) [Zie ook SHAWS Reiz. II. D. in de Uittr. bl. 121., en de aangehaalden in de Bijvoegſ. ald. bl. 144.]

C. J. de Ruyser, direx.

Afbeelding van eenen SAL-AMONIAK-OVEN en verscheidene Werktuigen.
Figure d' un Four à-Sel ammoniac, et de diverses Machines en Egypte.

Tab: XVIII.

Afbeelding van een' Oven, waar in Eyeren uitgebroeid worden.
Figure d'un Four, où l'on fait éclorre des Oeufs.

ézels worden in dit land meeſtendeels op weg gebruikt, en zeer veel miſt die men tot brand gebruikt, word door kleine meisjes op de wégen gezameld. Deze vermengt men met ſtroo, hetwelk volgens de wijze van dorſchen der Egiptenaaren, bijna zo klein als hakzel is (bladz. 147). Alsdan maakt men er koeken van, die men in de zon droogt tégen de zijden der huizen, of tégen heuvels. De boeren op het platte land hebben gewelfde kamers van ongebakken tégelſteen. Hier koken en bakken zij hun éten over gedroogde miſtkoeken, of verwarmen er 's winters de vertrekken méde, wanneer zijze met ſtroo of ſtengels van kruiden in een ſteenen vat branden. Het roet van al dien rook zet zig boven tégen het gewelfzel, en word daarna voor een' geringen prijs aan de ſal ammoniak fabrieken verkogt. Het roet, dat zig van den rook der miſt in den ſal ammoniakoven aanzet, word ook opgezameld en gebruikt. De fabriekmeeſters proeven het roet om te wéten, of het veel zout bevat of niet. Men zeide dat het roet van hout geen zout in hebbe, en derhalven geen ſal ammoniak géve. In Europa vind men hier en daar landſtreeken, alwaar men uit gebrek aan hout de miſt der dieren brand; miſſchien zou men daar de ſal ammoniak éven zo goed en zo goedkoop maken kunnen als in Egipte, indien er proeven van genomen wierden. Mogelijk konde men ook zulk roet bekomen, wanneer men ze op dezelſde wijze brandde gelijk men bij ons pijnzwartzel brand.

De wijze hoe de Egiptenaars eijeren in ovens uitbroeijen is door andere reizigers reeds omſtandig beſchréven. Dewijl egter hunne tékeningen eenigzins verſchillen van den oven, welken ik te Káhira, digt bij Bâb es Scharîe en Birket er roteli gezien heb, heb ik van dezen op de XVIII tafel eene aftékening gemaakt. Het geheele gebouw is als in eenen heuvel gebouwd. A. B. is de plattegrond van den onderſten, C. D. de plattegrond van den bovenſten oven, E. F. de doorſnijding van het gantſche gebouw in de lengte bij de lijnen A. B. C. D. en G. H. de doorſnijding in de breedte bij I. K. K. L. *a.* Is de woning van den eijeruitbroeijer. *b.* Een vertrek waar vuur en aſch geborgen word. *c.* Een vertrek waar de eijers bewaard worden. *d.* De ingang tot den oven. De deur is een weinig hooger dan de grond en zeer klein, opdatze des te béter zou kunnen toegeſtopt worden, wanneer er vuur aangeſtoken is. *e.* De ovens in de benédenſte verdieping. *f.* De ovens in de bovenſte verdieping. De laatſten hebben vóór en agter eene kleine groeve, waarïn men vuur ſtookt van gedroogde miſt.

g. Plaatzen in den wand voor lampen. Uit deze aftékening ziet men dat in elke verdieping van dit gebouw 12 ovens zijn, en alles is zo diep in den heuvel, dat ook de bovenſte lugtgaten, zo wel boven den gang *h*. als boven den oven *i*. nog in de aarde zijn. Dit zeide men, was noodzaaklijk om de gelijkvormige warmte. Als hier nu eijeren uitgebroeid zullen worden, legt men op den ovenvloer eerſt eene ſtroomat, en daaröp ſtroo. Op het ſtroo legt men dan eene laag eijeren, na deze nog eene laag, allen digt aan malkanderen. Enkel in de groeven vóór en agter in den bovenſten oven word vuur aangeſtookt, in den vloer, van den bovenſten oven is eene opening, opdat de behoorlijke warmte aan den benédenſten zou kunnen médegedeeld worden. Als het vuur ontſtoken word, worden al de openingen naar buiten met miſt, klei of vlas toegeſtopt, opdat het des te ſchielijker heet worde, en dan brand men op de gangen dag en nagt lampen. Men heeft geen anderen régel om den graad van hitte te bepalen, dan dat dezelve zo als in een bad zijn moet. Men zeide dat het geen kwaad kan, indien de hitte in den beginne wat ſterk is, doch tégen den tijd dat de eijers haaſt uitgebroeid zijn, vermindert men de hitte een weinig. De eijeren worden elken dag tweemaal, en elken nagt viermaal bewogen, doch zo, dat men de handen maar heen en weer over dezelven laat gaan. Na agt dagen tijds word elk eij bij eene lamp beſchouwd, alsdan ziet men welken kuikens voortbrengen zullen of niet, en die bedorven zijn worden weggeworpen. Den 21ſten of 22ſten dag bréken de jonge kuikens zelven uit, en men vermindert dan de hitte, doordien zij anders zouden ſterven. Op den grond in den gang tuſſchen de ovens zijn kleine verhévene afſcheidingen makende vierkante plaatzen, in dewelken men de kuikens, als zij uitgebroeid zijn, zo digt op malkanderen zet, dat zij de geheele plaats beſlaan. In deze onderäardſche hokken kan menze het gemaklijkſte opkwéken, wijl zij hier de warmte vinden, die ze anders bij de moeder zoeken moeten.

Ik bezogt deze hoenderövens in gezelſchap van den heer FORSKÄL in het midden van Junij. In dien tijd arbeidde men niet, alléén in de zes koudere maanden worden hier de eijers uitgebroeid, omdat in de heete maanden te veel eijers verderven. Schoon in geen der ovens vuur was, vonden wij het hier nogthans zo heet van de zonne, dat ons aanſtonds het zweet uitbrak. Men zeide dat men deze ſoort van ovens alleen te Káhira vind, en dat zij den Paſcha toebehoren. Wanneer iemand anders eijeren brengt om uit te broeijen, dan word met den

mees-

meester verdragen, hoe veel hij voor het honderd hebben zal. De eigenaar tékent zijne eijeren met zijnen naam of zijn gewoon téken, en vervolgens is de meester van den hoenderöven gehouden, al de mislukte eijeren te tonen. De kuikens worden geheel klein in het eerst de 30 stuks voor 20 pará (omtrent een mark lubs) en naderhand voor 15 pará verkogt. Dertig kleine kuikens noemt men een *rubba*, en wijl men de gemeene koornmaat in Egipte éven dus noemt, hebben eenige reizigers het eene voor het andere genomen, en verhaald, dat men de kuikens bij de maat uitmeet, hetwelk nogthans nooit geschied, gelijk de oppassers van de ovens ons verzékerden.

KLEDERDRAGT DER OOSTERLINGEN.

De Turken, de Arabiers, de Persen, met één woord al de Mohammedaanen dragen lange en ruime klêderen, egter heeft elke natië hierïn iets bijzonders, waarään men ze ten eersten van de andere onderscheiden kan. De Oosterlingen die in de stéden wonen veränderen daarënboven hunne moden zo wel als de Europeërs. De klêderdragten op bevel van den heer DE FERRIOL in de jaaren 1707 en 1708 getékend, door de voorzorg van den heer DE LA HAYE in 't koper gebragt, en te Nurenberg gecopiëerd onder den titel: *Afbeelding van het turksche hof*, kunnen in dien tijd allen wél afgebeeld geweest zijn; doch men vergelijke dezelven met de 14de en 15de tafel van RUSSELS *Beschrijving van Häleb*, en men zal verscheidenen geheel veränderd vinden. In dit laatste werk is de hédendagsche winterkléding van eenen Pascha, van eenen Aga der Janitschaaren, van eenen Kadi, en van eenen turkschen bediende, insgelijks de kléding van twee gemeene Turken, van eenen Derwisch en van twee Christ'nen zeer wél getroffen. De kléding der Káhiraanen, naamlijk der voornaamen en van die van middelbaaren stand, is bijna dezelfde als die der Turken, want ook in het Oosten rigten de moden zig naar den smaak der aanzienlijkste lieden in de hoofdstad des Rijks. Dewijl wij ook op de turksche wijze gekleed waren, zal ik hier kortlijk de kléding beschrijven, die ik zelve gedragen heb.

EEN

Een turkſch hemd is van maakzel als de europiſche vrouwen hemden, alleen zijn de mouwen veel ruimer. Onder, en niet over het hemd dragen de Ooſterlingen groote broeken van wit lijnwaat. Aan de voeten hebben zij linnen zokken, en over dezelven *terlîks* of kleine pantoffels van zeer dun léder, hieröver *meſts* of andere lédere zokken welken aan de *ſchakſchîr* of buitengemeen groote roode broeken vaſtgenaaid zijn. De zoolen der terlîks en meſts zijn van het zelfde dunne léder als het overléder, wijl men daarmédc alleen op tapijten of ſtroomatten, met één woord alleen daar gaat, waar het ſchoon is, en waar men pleegt te gaan zitten. Voor het overige gaat men met deze ſchoenen in pantoffels die volkomen als de onzen zijn, behalven datze zonder hielen zijn. Over het hemd en den ſchakſchîr draagt men eenen *entari*, die met linnen gevoederd is, en omtrent twee handbreed over de knieën komt. Over den entari draagt men eenen *caftân*, die naar de hedendagſche mode tot over de voeten afhangen moet, en over dezen doet men een' grooten gordel om de heupen, in welken de caftân op zijde opgeſtoken is, opdat men des te vrijer gaan, en den entari en den ſchakſchîr zou kunnen zien. Op deze wijze gekleed zijnde, is men in hetzelfde gewaad als de bediende op de 15de tafel van RUSSEL. De turken dragen in den gordel een groot mes welk zij *khansjar* noemen, en waarvan het hegt zomtijds met zilver of goud beſlagen, en ook wel met geſteenten bezet is. Over den caftân draagt men eenen *overrok*, 's winters met, 's zomers zonder pelswerk. Deze heeft zulke korte mouwen datze nauwlijks tot aan de elleboogen komen, ook is hij van onderen wel twee handbreed korter dan de caftân. Over den overrok heeft men nog eenen pels, of in plaats van denzelven eenen *benîſch*, die gemeenlijk tot op den grond hangt. Den eerſten ziet men op de 15de tafel van RUSSELS beſchrijving van Háleb, den laatſten op de XVI tafel mijner beſchrijving van Arabië no. 15. De entari, de caftân en de benîſch hebben geen zeer wijde mouwen, doch zij zijn zo lang, datze tot over de handen komen, waaröm menze over de armen opſlaat, en de entari word bij koud weeder ook wel over de handen toegeknoopt. Dewijl het voor lieden van laagen ſtand te koſtbaar, of wégens hunne bézigheden ongemaklijk zou zijn, al deze kléderen te dragen, hebben veelen niet anders dan den linnen broek, het hemd, den entari en eenen benîſch, en de gemeene man alleen de beide eerſte ſtukken, doch altijd eenen gordel om de heupen. Op reis houden de Turken niet veel van den

ſchak-

ſchakſchîr, maar zij dragen dan meeſt eenen *Schirwâl*, of grooten blauwen broek zonder meſts. De Ooſterlingen winden op reis groote wollen doeken om de voeten en beenen, waaröver zij ruime laerzen aandoen. Zij zijn bijgevolg zeer zwaar te voet; maar deze doeken zijn veel warmer dan onze kouzen. Als dezen eens nat geweeſt zijn verwarmen zij voorts weinig, intégendeel kunnen de doeken elken morgen anders om de voeten gewonden worden. Veeltijds draagt men op reis al de opperklêderen onder den ſchirwâl, en dan maakt men omtrent eene figuur als de ſpahi op de 34ſte tafel in het *Recueil de cent Eſtampes*, of de *Afbeelding van het turkſche hof.* De Janitſchaaren dragen ook veeltijds den entari en den caftân in den ſchirwâl, en hebben verders een' kleinen overrok zonder mouwen, en roode pantoffels over de bloote voeten. Te Conſtantinopel zijn den Chriſtenen en Jooden niet alleen alle held're kleuren tot kléding verboden, maar wanneer zij hunne huizen van buiten verwen willen, moet het insgelijks met donk're kleuren geſchieden. In Egipte kan elk eene kleur tot zijne kléding kiezen naar eigen goedvinden, als hij maar geen groen neemt; want deze kleur hebben de Mohammedaanen onder de turkſche regéring alleen voor hunne geloofsgenooten voorbehouden. Men heeft dienäangaande miſſchien geen uitdruklijk gebod van de overheid; doch men zou gevaar lopen door het gemeen mishandeld te worden, indien men zig in het groen kleedde, en derhalven handelt men het verſtandigſt wanneer men in zulke kleinigheden niet eigenzinnig is, voornaamlijk daar de Mohammedaanen zelven allerhande kleuren dragen. Den Europeëren is het geöorlofd geele pantoffels en meſts te dragen, maar den ooſterſchen Chriſtenen en den Jooden, als onderdaanen des Sultâns, is deze verwe verboden. Dezen moeten er rood, zwart of blauw léder toe némen.

Van al de ſtukken der kléding ſchijnt bij de Ooſterlingen niets der veränderinge meer onderhévig te zijn, dan de hoofddragt. Hiervan hebben zij drie hoofdſoorten, die zeer van malkanderen verſchillen. Eenigen dragen eene hooge muts die met laken overtrokken en met boomwol gevoederd is, en om dewelke zij een' grooten doek van fijn lijnwaat winden: Deze hoofddragt noemt men *kaouk*, en ſchijnt van de Turkmannen afkomſtig, dat is eigenlijk turkſch te zijn. Anderen hebben kleine mutzen, en om dezelven een lang ſtuk lijnwaat gewonden. Dit noemt men *ſaſch* of *turban*, en ſchijnt van arabiſchen oorſprong te zijn. De derde ſoort is eene hooge met boomwol gevoederde, boven met la-

laken, doch onder met lamsvel overtrokkene muts: Deze heet *kalpák*, en is de eigenlijke hoofddragt der oosterſche Chriſtenen en Tartaaren. Daarënboven hebben de voornaame heeren te Conſtantinopel zékere ſoorten van hoofddragt die met hunne ampten of bedieningen verknogt zijn; de verſcheidene hooge en laage bedienden in het Seroj des Sultâns, zo ook de ſoldaaten van zékere benden hebben hunne bijzondere mutzen: kortöm, als iemand tijd, luſt en gelégenheid had, om al de verſcheidene hoofddragten der Ooſterlingen te zien, die zou overvloedig ſtoffe vinden om een geheel boek daaröver te ſchrijven. Wijl dit het gedeelte der kléding is, waaräan men in de turkſche landen niet alleen de verſcheidene natiën, maar ook de verſcheidene ſtanden kent, en het der veränderinge het meeſt ſchijnt onderworpen te zijn, heb ik voornaamlijk getragt de verſcheidene hoofddragten aftebeelden. Egter is deze mijne verzameling op verre na niet vollédig, en daarbij ben ik niet verzékerd, of eenige hoofddragten, die ik alleen bij lieden van zékeren ſtand gezien heb, ook niet door anderen gedragen worden.

Al de Ooſterlingen (de Munniken van eenige orden van Derwiſchen, en eenige Santons in Egipte uitgezonderd) laten hun hoofdhair met het ſcheermes afſchéren, alleen bovenöp laten zij een' bos hair ſtaan, gelijk men dergelijken in veele tékeningen vind. Mij is niet bekend, waartoe die hairbos eigenlijk dienen zal. Doch als ik eens in een' baardſcheerders-winkel kwam, zag ik op de plaats waar men zig neêrzet een koordje aan den zolder hangen, en de baardſcheerder maakte den hairbos van eenen ouden Turk daaräan vaſt, opdat hij zijn hoofd des te gemaklijker over het bekken houden kon, als hij hem zou inwaſſchen; want de Ooſterlingen zitten gaern lang onder het ſchéren. Ieder draagt op het bloote hoofd onder zijnen kaouk, turban, of kalpák, eene kleine roode muts, welke men *fäs* noemt. De Europeërs in Egipte droegen eertijds een' witten turban, welke van dien der Mohammedaanen niet verders onderſcheiden was dan door een' ſmallen rooden band aan de eene zijde dwars over denzelven. De kooplieden vonden dit zeer gemaklijk, wijl het gemeen, waarvoor men zig te Káhira te wagten heeft, hen niet zo ras van de Mohammedaanen onderſcheiden kon. Doch tégenwoordig dragen zij op de ſtraat altijd eenen kalpák of ruige muts, van de figuur 3 op de XIX tafel. Deze is te Conſtantinopel het onderſcheidingstéken der europiſche tolken, en met dezen groeten zij malkanderen ook

als

1

2

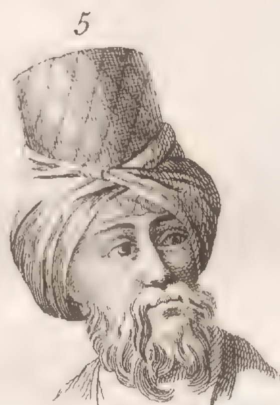
3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

als met eenen hoed, een gebruik dat den Ooſterlingen zeer zonderling voorkomt, nademaal zij hun hoofd niet eens voor eenen Paſcha of voor den Sultân ontdekken. In huis dragen de Europeërs eene groote fäs, en om dezelve een' grooten doek, ſaſch of turban. Dezen turban bind elk naar zijne eigene wijze. De mijne was van de figuur 2 op de voorgemelde tafel. Eenige Italiäanen, die veele jaaren in Egipte waren geweeſt, droegen nog naar de oude mode, zo te huis als op de ſtraat, het zogenaamde ſchip 1. Ook heb ik oude Mohammedaanen met zulk eenen turban gezien, behalven dat deze wit en die der Europeëren bruinägtig was. 4. En 5. is de figuur der kaouks van de aanzienlijke Turken in geheel Turkijën. De kaouk is met geel laken bekleed, en de doek om denzelven van fijn wit lijnwaat, mids dat degeen die hem draagt geen Scherîf is; want dezen dragen altoos een' groenen doek om het hoofd, het zij om eenen kaouk of tot eenen turban. Maar men treft ook zeer zelden eenen Scherîf in de turkſche regéring aan, voornaamlijk te Kâhira, waar de meeſte Beijs en veele andere groote heeren van chriſten ouders geboren, en in hunne jeugd als ſlaven naar Egipte gebragt zijn. 6. Is de kaouk van aanzienlijke turkſche heeren in dienſt van den Paſcha. 7. Kaouk der mindere officieren bij de Paſchâs en Beijs in Egipte. 8. Een groote hoed der Tsjaus, en van eenige andere hoogere bedienden te Kâhira. De rand is met fijn lijnwaat omwonden. 9. Kaouk der officieren bij het corps der Janitſchaaren.

Op de XX tafel bij 10. ziet men den turban der gemeene Janitſchaaren in Egipte. Dezen dragen zomtijds ook een' zwarten zijden turban. 11. Turban der Janitſchaaren te Conſtantinopel. 12. Cérémoniemuts der Janitſchaaren te Conſtantinopel. Deze dragen zij niet dan wanneer de Sultân naar de moské rijd, of bij andere openbaare optogten. De bevelhebbers van dit corps hebben alsdan mutzen met groote, naar voren en agteren gebogene fraije véderen, als de figuur op de 30ſte tafel van den heer DE FERRIOLS *Afbeelding van het turkſche hof*. 13. Muts der Boſtandsjîs. Zij is geheel met dik rood laken overtrokken. De Boſtandsjîs zijn de lijfwagten des Sultâns; eertijds hadden zij enkel het opzigt over de luſthuizen en hoven huns heeren, en krégen daarvan hunnen naam. De koks van den Sultân droegen weleer ook deze ſoort van mutzen, doch naderhand heeft men hun eene kleine van vilt gegéven van de figuur 14. Andere bedienden van den Sultân en der Paſchâs hebben insgelijks hun kentéken aan de muts,

muts, alzo dat deze bij hen als eene livrei aan te zien is. 15. Kalpák van eenige bedienden des Pascha's. De tip van boven is stijf gevoederd, en met laken bekleed. 16 Kalpák der Barátoli, eene bende voetknegten van den Pascha te Bagdad. Deze mutzen heb ik ook in andere provinciën gezien, doch zeldzaamer, zij was dus aldaar denklijk slegts een onderscheidingstéken van zékere bedienden. 17. Kaouk van eenige ruiters der Paschâs te Bagdad, Mosúl en Diarbékr. Men noemtze in deze gewesten *Lavend.* De omzwervende Turkmannen in Sirië dragen ook dezen kaouk. 18. Kalpák van eenige ruiters te Háleb, welken men *Deli* noemt. 19. Figuur van den Turban der matroozen van de vloot des Sultâns. De kléding van dezen is als die der gemeene Grieken op de eilanden in den Archipel. 20. Kalpák der Tartaaren. Hunne verdere kléding heeft meer overëenkomst met de poolsche en persische dan met de turksche.

Op de XXI. tafel bij 21. ziet men omtrent de figuur van den turban der Muftîs in de turksche stéden. 22. Een breede met boomwol benaaide kaouk van zékere regtsgeleerden te Constantinopel, die méde zitting in den Diwân hebben. 23. Figuur van den turban der regtsgeleerden te Káhira. 24. Kaouk van voornaame geestlijken in gantsch Turkijë. 25. Kaouk van aanzienlijke Schechs of geestlijken te Káhira. 26. Kaouk van eenige geestlijken in Natolië. De turksche geestlijken dragen voor het overige hunne klederen van hetzelfde maakzel als de waereldlijken, maar hebben, gelijk de Arabiers, wijde mouwen aan hunne opperklederen. Men moet ondertusschen den egiptischen Santons of zogenaamden heiligen den naam van mohammedaansche geestlijken niet géven. Van deze zotten kleed zig ieder naar zijne eigene grilligheid, zelfs dragen eenigen in 't geheel geen kléderen. 27. Mutzen van verscheidene orden van derwischen. Zij zijn van grauw vilt. De voorstanders van hunne *täkkie* (kloosters) hebben om dezelven een' doek gewonden als bij 28. De Christenen te Kaisar dragen ook deze hoofddragt; doch als de doek wit is, dan moet er een blauw téken aan zijn, waaräan diegeenen, welken den *charadsj* of het hoofdgeld invorderen, hen kennen. 29. Eene hooge en spitze muts van grauw vilt met een' grooten doek omwonden, een onderscheidingstéken der Kiurden die in Sirië wonen.

Op de XXII tafel bij 30 ziet men de figuur van eenen kaouk van vilt, die in de streek van Kutáhja gebruiklijk is. 31. Figuur des turbans van eenen jongen mohammedaanschen Indiäan. Anders heb ik geen turban op deze wijze omwonden

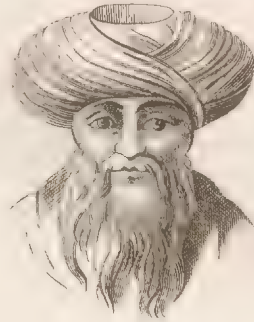
21

22

23

24

25

26

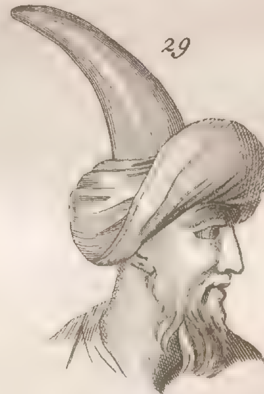
27

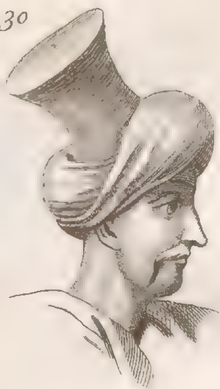
28

29

30

31

32

34

33

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

den gezien. 32. Turban der Copten te Káhira. 33. Kaouk dezer natië. De Christenen in Egipte welken turbans of kaouks dragen, hebben schier allen blauw en wit gestreept lijnwaat, en dus ook de Copten. De Jesuiten en de *Patres de propaganda fide* in Egipte dragen insgelijks dezen kaouk, en kléden zig voor het overige zo als de inlandsche Christenen, de Franciscaanen en Capucinen egter dragen in het geheele turksche Rijk de kléding hunner orde, en lopen gemeenlijk met morssige handen en voeten. De Mohammedaanen, wien de reinigheid als een voornaame godsdienstpligt aanbevolen is, hebben een' grooten afkeer daarvan, en denken daaröm omtrent op dezelfde wijze van deze goede vaders, als de Europeërs van de egiptische Santons. 34. Muts der griekshe geestlijken. Zij is gemeenlijk van zwart vilt. Deze geestlijken laten hun hair wassen, de arménische en andere oostersche priesters laten hun hoofd schéren. 35. Turban van eenige griekshe kooplieden uit de eilanden in den Archipel. Ik zagze in Egipte. 36. Turban van eenige sirische Christenen te Káhira. De figuur des turbans en kaouks van de egiptische Jooden is van die der Christ'nen alhier genoegzaam in het geheel niet verschillende; dan alleen hier in, dat, daar de Christenen blauw en wit gestreept lijnwaat dragen, de Jooden gemeenlijk donkerbruin hebben. Dat de oostersche Jooden nog bovendien door de hairen aan het oppergedeelte van den baard, zig als afstammelingen ABRAHAMS doen kennen, is reeds in de beschrijving van Arabië bladz. 63 en 64 aangemerkt. 37. Kalpák der Grieken. 38. Kalpák der Armeniers. Beide deze natiën dragen hunne ruige mutzen dan grooter, dan kleiner, naar de verscheidene moden in de hoofdstéden.

De muts 39. op de XXIII tafel is een kalpák der Armeniers te Karahissar in Natolië. 40. Een kalpák naar de tartaarsche wijze gelijk de bedienden der Christenen plégen te dragen. 41. Eene muts van rood laken en met een' zwarten fluweelen rand, waardoor zig de Armeniers uit Persië, die zig in Natolië neêrgezet hebben, plégen te onderscheiden. 42. En 44. figuur van twee kaouks der Christenen te Háleb en Damask. Zij zijn met rood laken overtrokken, en van onderen met gestreept lijnwaat omwonden. 43. Kaouk der gemeene Christenen in Natolië.

De kléding der oostersche vrouwspersoonen is in verscheidene landstreeken insgelijks zeer verscheiden. Te Diarbékr dragen de vrouwen der Christenen en Jooden een hoofdcierſel van geel koper of geslagen zilver van de figuur 45. De

vrouwen der Druſen hebben eene muts van de figuur 46. insgelijks van geel koper of geſlagen zilver, de boerenmeisjes hebbenze veeläl enkel van bordpapier. De figuur 47. ſchijnt meer naar den ſmaak der europiſche vrouwsperſoonen te zijn, egter is dezelve méde van geel koper of zilver. Deze laatſte hoofddragt zag ik bij de Griekinnen in Natolië, doch alleen in haare huizen; want op de ſtraat bedekken zo wel dezen als de mohammedaanſche vrouwen, en die der Druſen en der Chriſtenen te Diarbekr, het gantſche hoofd met een' grooten ſluijer. 48. Verbeeld het hoofdcierſel van de vrouw eens Schechs in het dal Farán bij den berg Sinaï. Deze kléding heeft veel overëenkomſt met die der egiptiſche vrouwsperſoonen. De gemelde vrouw had een' grooten zwarten doek over het hoofd, zo als de vrouwen te Káhira, en ook in eenige ſtéden van Duitſchland plégen te dragen. Op het voorhoofd had zij eene gevlogtene hairtrens, en in dezelve eene roode koraal. En, gelijk al de egiptiſche vrouwen, een' langen ſmallen doek voor 't aangezigt, welke aan drie plaatzen, te wéten aan de beide zijden en boven den neus, met kleine zilveren ringen aan een bandje vaſt gemaakt was, zodat enkel de oogen vrij waren. Haare zilveren oorringen waren zo groot dat men er eene hand door zou hebben kunnen ſtéken. Zij had een' grooten ring van ſterk zilverdraad om den hals, en zeer dikke ringen, insgelijks van zilver, om de beenen. Daarënboven om den hals een van verſcheidene kleuren gevlogten zijden koordje, en aan beide zijden van het hoofd dergelijke koordjes van onderen met eene roode koraal. Aan de kleine vingers aan beide handen droeg zij zilveren ringen met ſlegte ſteenen. De armcierſels kwamen mij al zo ongeſchikt voor als die om de beenen. Om den regten arm had zij een ſnoer van gedraaid been, (bij anderen is hetzelve zomtijds van barnſteen) verder eene zilveren kéten, een' breeden ring uit een been gedraaid, en dan weêr eene kéten. Om den linken arm droeg zij een' koperen ring, een ſnoer van gedraaid been, een' breeden ring van gekleurd glas en eene zilveren kéten. De overige klédingsſtukken heb ik niet aanſtonds opgetékend, en kanze derhalven thans niet meer nauwkeurig beſchrijven.

Al de ooſterſche vrouwsperſoonen dragen groote broeken aan het bloote lijf. De boerenwijven in Egipte en de gemeene wijven te Káhira dragen daaróver een wijd blaauw hemd, met lange en van den ſchouder tot aan de heup breede mouwen. Aan haare gevlogtene hairen hebben zij dikwils bellen en andere cieraaden op

op den rug hangen, en de kleine meisjes hangen zomtijds bellen om de beenen. Ook bind men den meisjes geheele rijën kleine zilvermunten, zelfs wel ducaaten om het hoofd; maar op ftraat ziet men niets van deze koftbaarheden, en in 't algemeen van het aangezigt verder niets dan in de figuur 48 (*). De gemeene wijven hebben ringen in de ooren en ook wel in den neus, en groote ringen om de armen en beenen. Aan de lippen, de kin, tusfchen de borften en verder naar benéden, hebben eenigen zwarte of blauwe vercierfels in de huid, op dezelfde wijze als eenige Chriftenen die te Jerufalem geweeft zijn, zig tékens op de armen laten maken, en hier houd men 't ook voor eene fraaiheid, wanneer wijven haare handen en voeten geel, en de nagels rood verwen.

Geen gedeelte der kléding fchijnt voor de oofterfche vrouwen noodzaaklijker te zijn dan de doek waarméde zij het aangezigt bedekken als haar een manspersoon ontmoet. Een Engelsman verrafte eens een vrouwsperfoon dat zig bij Báfra in den Eufrat baadde, en deze hield alleen de handen voor het aangezigt zonder zig te bekommeren wat de vreemdeling verder zien mogte. In de baden hebben de vrouwen enkel eenen doek om de heupen, of een *Ihhrâm* gelijk in de befchrijving van Arabië bl. 345 befchréven is. Eene juffer te Conftantinopel verhaalde mij, dat, als zij eens aan de deur van het voorvertrek door de oppasfter in het bad ontvangen wierd, onvoorziens een mansperfoon gekomen was, en dat de Turkin vaerdig het aangezigt met den Ihhrâm bedekt had. De boeren in Egipte géven hunnen dogteren zelden voor haar 7de of 8fte jaar een hemd aan; doch zij hebben een' langen fmallen doek voor het hoofd gebonden, om dien over het aangezigt te kunnen laten vallen als haar een mansperfoon genaakt. Ik zelve heb in Egipte zulke boerenmeisjes gezien, die geheel naakt kwamen toelopen om ons te zien, na datze évenwel eerft de voorzorg hadden gehad flegts het aangezigt te bedekken.

Al

(*) Ik hoorde van een' Tripolitaan, dat men er zeer op gezet is den kinderen zulke gouden munten om 't hoofd te hangen op welken eene fpreuk uit den koran ftaat, en dat men om die réden bij hen nog veele kufifche munten aantreft, die anders lang in de fmeltkroes zouden geworpen zijn geweeft. Dus zouden de Europeërs welken *dinars* en andere kufifche munten zoeken, hunne verzameling waarfchijnlijk het befte uit de vercierfels der mohammedaanfche meisjes kunnen verrijken.

Al wie eene befchrijving der kléding van voornaame mohammedaanfche vrouwen lézen wil, dien wijze ik naar de voortreflijke brieven van *Lady* MONTAGUE. Deze beroemde engelfche mevrouw heeft gelégenheid gehad in voornaame turkfche harems te komen, welk mij als mansperfoon niet vergund is. Bij de Mohammedaanen word het zelfs als ongemanierd aangezien, indien men een vrouwsperfoon op ftraat voorbijgaande, hoe zeer zij zig bedekt heeft, eenigzins nauwkeurig betragt. Ik heb daaröm geen voornaam mahommedaanfch vrouwsperfoon, als alleen fteelswijze gezien. Wijl eenigen aan de egtheid der berigten van de groote pragt in de oofterfche baden en harems in de gemelde brieven vervat, hebben willen twijfelen, moet ik nog aanmerken, dat mij dezelven, volgens hetgeen ik in de huizen der voornaame Chriftenen en Mohammedaanen gehoord en gezien heb, in het geheel niet fchijnen vergroot te zijn. Mij dunkt egter, dat deze voortreflijke brieffchrijffter enkel het pragtige der Turken op het fchoonfte befchréven, doch het gebrekkige zomtijds met voordagt verzwégen hebbe. En wijl andere reizenden voornaamlijk datgeen aangemerkt hebben, welk zij in vergelijking met onze zéden en gewoonten bij hen gebrekkig vonden, moeften de berigten van *Lady* MONTAGUE met die van andere reizigers zékerlijk zeer veel verfchillen. De turkfche vrouwen te Conftantinopel kléden zig, als zij op de ftraat verfchijnen, als de figuuren B op de XXVIII tafel. Het hoofdcierfel, het aangezigt en de hals zijn zodanig met groote witte doeken omwonden, dat men er niets van ziet dan de oogen. Een nauw overkleed, waarvan een vierkant ftuk op de fchouders af hangt, bedekt het gantfche lichaam van den hals tot op de voeten. De voornaame vrouwsperfoonen te Káhira dragen over haare koftlijke kléderen een wijd kleed van gemeen lijnwaat, over het hoofd een' grooten fluijer, en voor het aangezigt een' langen fmallen doek, gelijk wij reeds aangemerkt hebben. Dit alles word afgelegd, zodra de dame in een bad of in het huis haarer vriendinn' komt, om daar met haare juweelen en koftbaare kléding te prijken.

Doordien veele Europeërs in de Levant met Griekinnen of met zulken die van griekfche afkomft zijn, trouwen, is het ook niet moeilijk in gezelfchap van aanzienlijke vrouwen van deze natië te komen. Dezer kléding is wel niet ten vollen overëenkomende met die der Turkinnen; doch in 't hoofdzaaklijke is zij er niet van onderfcheiden. Ik zal dezelve daaröm zo goed befchrijven als ikze heb

Baurenfeind. del.

Kléding der **Griekſche Vrouwen** *te Alexandrie.*
Habillement des Femmes Grecques à Alexandrie.

heb léren kennen, en op de XXIV plaat de afbeelding van de kléding eener Griekin géven, welke de heer BAURENFEIND te Alexandrië tékende. Wégens de kléding der turksche vrouwen kan men ook de 16de tafel bij RUSSELS beschrijving van Háleb naarzien. Allen dragen lange broeken, die haar tot op de voeten hangen. Zij dragen zokken van dun léder en ruime pantoffels zonder hielen, en over den broek een fijn hemd. Over het hemd hebben zij een vest met lange mouwen en daaröver een' breeden gordel. Bij de grieksche vrouwen is het vest van voren over malkanderen geslagen, maar bij de Turkinnen staat het wel eene handbreed open. Over het vest hebben zij nog een kleed of eenen pels met korte mouwen van omtrent maar twee handbreed. Het modél dezer kléding word dikwils min of meer veränderd. Maar niets is der veränderinge meer onderworpen dan het kostlijk hoofdcierſel; want hierbij zijn de oostersche vrouwspersoonen, al zo zeer, zo niet meer, op moden bedagt als de europischen. Men moet bekennen, dat haare kléding buitengemeen kostbaar is, en verscheidene soorten van hoofdtooisels zijn naar mijne gedagten fraijer dan de europischen; doch men moet deze dames alleen op de sofa zien zitten, om de voordéligste gedagten van haare schoone gestalte en haare kléding te blijven houden. Wijl zij gestadig met de beenen onder het lijf geslagen zitten, en met de léderen zokken in wijde pantoffels gaan, zijn zij zeer slegt te voet. Eenige afstammelingen der Europeëren te Constantinopel, die zig anders bijna als de Griekinnen kléden, dragen wel europische schoenen; doch men kan gemeenlijk aan haaren gang zien of zij gewoon zijn op de europische of op de oostersche wijze te gaan zitten.

DE voornaame vrouwen te Constantinopel kunnen het gemak hebben van in koetzen te rijden, schoon zij er zig zelden van bedienen. Te Káhira, alwaar men in 't geheel geen rijtuigen heeft, moeten de aanzienlijke dames het zig laten gevallen op ézels te rijden, indien zij niet te voet gaan willen; nogthans hebben de Christen vrouwen en Joodinnen het voorregt boven haare mans, dat menze niet noodzaakt aftestijgen, als zij eenen voornaamen Káhiraan ontmoeten. Eene turksche koets is omtrent van hetzelfde maakzel als eene europische; maar wijl men ook in de koets met de beenen onder het lijf geslagen zit, heeft men er eene breede sofa in en geen hooge deuren, maar men stijgt met eene ladder, die men gemeenlijk agteröp ziet hangen, door de vensteröpeningen. In plaats van onze

fraije glazen ziet men in eene turksche koets enkel slegte traliën. Op reis bedienen zig de voornaame oostersche vrouwen van eene soort van rosbaar die door twee muilëzels of kameelen gedragen word.

LICHAAMSOEFENINGEN EN TIJDVERDRIJF DER OOSTERLINGEN BIJ LEDIGE UUREN.

HET is van geen groot aanbelang te wéten, waarméde de Oosterlingen bij lédige uuren hunnen tijd verdrijven. Maar de kleine spellen, die onder het gemeen plaats hebben, zijn gemeenlijk zeer oud, en, dewijl hierdoor misschien eenige uitdrukkingen der oude schrijveren zouden kunnen verklaard worden, zal ik hier van de lichaamsöefeningen en de geringe vermaaklijkheden der Oosterlingen datgeen opgéven, dat ik er ter loops van aangetékend heb. Ondertusschen moet ik bekennen, dat ik de moeite niet genomen heb mij er volkomen van te laten onderrigten.

DE Osmanli, dat is de voornaame Turken, schijnen een groot vermaak in het rijden te scheppen, en hierïn bestaat ook hunne voornaamste krijgsöefening. De aanzienlijken te Káhira verzamelen zig tweemaal ter weeke op eene groote plaats, op den plattengrond van deze stad bij 41. *Mástabe* genoemd, met eene ménigte slaven en bedienden, allen te paerde. Eenigen van hun spélen alsdan met den *Dsjerîd*, dat is twee en twee vervolgen malkanderen spoorslags met een' stok van eenen dadelboom van omtrent vier voet lang, in de hand, (bijna op dezelfde wijze als de beide Turken op het gezigt van de stad Raschîd op de VI plaat malkanderen met de lanciё vervolgen) en dezen werpen zy in eene regte lijn zo trouwhartig naar malkanderen, dat, indien diegeen, naar wien hij geworpen word, niet wél op zijne hoede is, hem zomtijds de beenen in stukken gebroken worden. Ik heb een' voornaam' heer gekend, wien in zijne jeugd een arm en een been bij het dsjerîdwerpen was gebroken geworden. Anderen stellen eene waterkruik (*Bardak*) op eenen hoop zands, en schieten er naar met een' kogel, terwijl zij er op eenen vollen ren voorbij jagen. De Egiptenaars hebben wel

flo-

ſloten aan hunne buſſen, doch wanneer zij in het volle jagen naar een doel ſchieten, bedienen zij zig van een geweer met eene lont, wijl de ſnel bewogen lugt het weinige vuur van den vuurſteen zou beletten aan het kruit te vatten. De groote heeren oefenen zig zomtijds ook in het boogſchieten, en ter eere van dezulken, welken hierïn buitengewoone kragten getoond hebben, heeft men in dezen oord kleine pilaaren opgerigt. Als de Nijl hoog is, vermaken zig de grooten van Káhira in hunne pragtige kleine vaartuigen op de groote *Birkets* in de ſtad; men ziet alsdan dikwils vuurwerken, en muziek ontbreekt bij zulke gelégenheden ook niet. Anders is ieder voornaam heer des avonds in zijnen harem, en een reizende Europeër krijgt niets te zien van dat tijdverdrijf, waarmeê hij zig aldaar verluſtigt. Een Tripolitaan uit Barbarijë verhaalde mij, dat de Paſcha aldaar voor eenigen tijd op zékeren dag van het jaar twee ſtellaadjen had laten maken, tuſſchen dewelken kleine ſchépen met kanonnen van évenrédige grootte langs touwen over en weêr konden getrokken worden, die op deze wijze een zeegevegt in de vrije lugt hielden. Op elk ſtellaadje voerde een zeekapitein het bevel, die zijn ſchip naar zijn goedvinden liet heen en weêr trekken, en diegeen, wiens kleine kanonnen het andere ſchip beſchadigden, behaalde de overwinning. Dit wierd mij als een aartig ſchouwſpel beſchréven, maar ſchoon dit gevegt alleen tot vermaak geſchiedde, is er zomtijds nogthans ſtrijd tuſſchen de bevelvoerende officiers uit ontſtaan, en dewijl beide partijën met hunne onderhorigen om deze vermaaklijkheid eens een gevegt in goeden ernſt gehouden hebben, heeft men dit ſchouwſpel weêr afgeſchaft.

Zomtijds heb ik de bedienden der voornaame Káhiraanen zig zien oefenen in het werpen van eenen ſtok van 5 of 6 voet lang in eene horizontaale ſtrekking, als bij A op de XXV tafel afgebeeld is. Dit is de toebereiding om den dsjerîd te paerde te kunnen behandelen. De gemeene Egiptenaars, zelfs de feláchs (boeren), vegten naar zékere régelen met groote ſtokken, zo als figuur B aanwijſt. De kunſt vereiſcht bij het begin van dit ſpel zékere draäijingen met den ſtok te maken, hetwelk ik als het compliment aanmerkte, en ieder ſlaat vervolgens alleen naar het hoofd van zijn tégenpartije, die alsdan bedagt moet wézen om den ſlag met zijn geweer aftewenden. Andere egiptiſche klopvegters zijn bij C afgebeeld. Dezen hebben in de regte hand een' ſtok, en in de linke hand een kuſſen met een handvatzel, en ſlaan niet anders dan naar de armen. Dit ſpel noemt men

läb el bákkem. Verders heb ik op de openbaare ſtraat ook worſtelaars gezien, die ſlegts nauwe léderen broeken aan hadden, en voor het overige geheel naakt en met olij geſmeerd waren, en zo toonden hoe zij malkanderen ter aarde konden werpen. Doch dezen verſtonden hunne kunſt ſlegt, en zouden niet durven te ondernémen dezelve in Perſië te tonen, alwaar ik te Schirâs een huis zag, daar zig alle morgen op zéker uur veelen, daarönder ook voornaame lieden, vergaderden, om zig niet alleen in het worſtelen te oefenen, maar ook om andere lichaamsöefening te bedrijven, waardoor zij hunne gezondheid bewaren en hunne kragten vermeerd'ren kunnen. Ik zal hiervan in 't II deel mijner reisbeſchrijving eene tékening léveren.

De openbaare vermaaklijkheden te Káhira, bij het vertrek der karavanen, en op den dag als de Nijl door de ſtad geleid word, zijn door anderen reeds omſtandig beſchréven. Iederen ſtigter eener moské word hier ook jaarlijks één dag gevierd. Eenige Schechs en eene ménigte gemeen volk gaan dan in procesſie naar de moské, en het gemeen vermaakt zig op eene plaats nabij dezelve. Wanneer de procesſie des avonds geſchied, dragen de gemeene Egiptenaars eenen rooſter op eenen ſtok, en branden daaröp kleine ſtukken pijnboomenhout in plaats van fakkelen. Anderen dragen een werktuig van de figuur als een kahiraanſche ſuikerbrood-hoed, waarvan de middelijn van onderen zo groot, en ook wel grooter is, als deszelfs regtſtandige hoogte. Dit werktuig is van ligt hout gemaakt, met papier overkleed en aan eenen ſtok vaſtgemaakt. In de grondvlakte van zulk een werktuig ſtaan wel 20 glaslampen (*kandîl*), veeltijds heeft het een manſardiſch (gebroken) dak en andere cieraaden, en in dit geval kan het nog veel meer lampen bevatten. Op groote feeſtdagen, zo wel der Copten als der Mohammedaanen, rigten zékere lieden op ruime plaatzen de *machines* D. E. F. op en niet alleen kinders maar ook volwasſen lieden laten er zig tégen eene geringe betaling in ſchongelen of omdraijen. D. Is eene gemeene ſchongel met drie touwen, en de zitting is eene plank van de gedaante eens triängels. Dit tuig is dus gemaklijker en zékerer dan de europiſche ſchongels met twee touwen. E. Is eene dergelijke *machine*, waarïn twee of drie kinderen tévens gaan zitten. F. Eene overeindſtaande as met horizontaale balken, aan welker einden kleine bakken hangen, waarïn men zig laat omdraijen, gelijk op de houten paerden welken men in Europa ziet in de zogenaamde draaimolens. Het werktuig G ziet men voornaamlijk

veel

veel in de dorpen in europisch Turkijë. Hier gaat men in een' kleinen bak zitten, of op eene zitting, die zig om zijne as beweegt, en komt dan boven, dan onder in den omkring dien het rad maakt, als het omgedraaid word.

De spellen der boerenkinderen schijnen in de gantsche waereld dezelfden te zijn. Bijvoorb. mij staat voor, de kinders aan den Eufrat, tusschen Básra en Helle, met vijf kleine steenen te hebben zien spélen, waarvan zij den eenen in de hoogte wierpen, en dien weêr opvongen na éénen, twee, drie of alle vier de andere steenen opgenomen te hebben. Dit spel noemen de Arabiers *Lakûd*. *Tachtejn u kamse* noemen zij het spel, als de jonge lieden eenige schréden lopen, en dan een' grooten sprong doen. In Persië zag ik de jonge boerenknegts balslaan. Van het spel, éven of onëven, hoort men bij Turken en Arabiers. Het tiktakken, in 't ar. *Tavle*, en het damspel, in 't ar. *Dama*, zijn méde bij de Oosterlingen bekend. Het schaakspel beminnen zij zodanig, dat men zomtijds lieden geheele dagen daarbij ziet zitten. Hunne stukken zijn allen zeer eenvoudig, doch niet, wijl de Mohammedaanen eenen afkeer van figuuren hebben, maar omdat hunne kunstenaars ze niet béter kunnen maken, of omdat men er niet veel geld voor betalen wil. In plaats van een fraai ingelegd bord der Europeëren, bedienen zij zig van eenen doek, op welken de vierkanten van laken van verschillende kleur genaaid zijn, en daar in bewaart men ook de schaakstukken na 't eindigen van het spel. Het *Mánkale*bord, in 't ar. منقلة, is bij H op de XXV tafel afgebeeld. Dit bestaat uit twee planken, elke met 6 gaten of huisjes. Ieder der beide spélenden legt in elk van zijne 6 huisjes, zes kleine steenen of schelpen. Alsdan neemt één van hun uit een huisje naar goeddunken al de steenen, en legt, naar de regte hand om, in elk huisje eenen steen, tot dat hem niets overblijft. Komen er nu in het huisje, waarïn hij zijnen laatsten steen gelegd heeft, de getallen 2, 4 of 6, zo heeft hij niet alleen dezen gewonnen, maar ook die in de naaste huisjes rugwaard gerékend, indien het genoemde getal steenen zig er in bevind. Als al de steenen er uitgenomen zijn, telt elk de zijnen, en diegeen, welke de meesten heeft wint het spel (*). Het in Nédersaxen niet onbe-

(*) Zie hieröver TH. HYDE *Syntagma Dissert. Vol. II. p.* 374. *Voyage de Monsr.* LE BRUYN en anderen meer.

bekende ſpel trip, trap, trul, figuur K, heet bij de Arabiers درريس ثلاثة *Drîs et talâte.* Dit ſpeelt men gemeenlijk met ſcherven van twee verſcheidene kleuren. Het ſpel L of M noemt men *Drîs et téſſa. Läb el kâb* ſpeelt men met kleine beend'ren uit de geléden in de ſchaaps- of bokkenpooten, naar zékere régelen wat elke der vier zijden, welke boven komt, gelden zal. Dit ſpel heeft waarſchijnlijk aanleiding tot het uitvinden der dobbelſteenen gegéven. Het ſpel طاب ودك *Tâb u dúk*, welk de geleerde TH. HYDE breedvoerig beſchrijft, is thans in het Ooſten zeer in zwang. Dit word met ſteenen van verſchillende kleuren geſpeeld; te wéten in Sirië met 21, in Egipte gemeenlijk maar met 19 of 17, doch altijd met een onëven getal ſteenen, die elk bij het begin van 't ſpel allen in de buitenſte rije legt. De Maroniten, bij welken ik dit ſpel in Káhira zag, hadden een bord met vier rijën, en in elke rije 21 vakken, gelijk uit figuur N te zien is. Daarënboven behoren hiertoe 4 kleine platte ſtaven, die aan den eenen kant zwart, en aan den anderen wit zijn. Dezen werpt men, wanneer men op den blooten grond ſpeelt, tégen een in de aarde geſtoken mes, of, wanneer de kooplieden in hunne huizen ſpélen, tégen eene in de ſofa geſtokene paknaald. De één begint zijn ſpel aan de regte, en de ander aan de linkehand, opdat de ſteenen malkanderen ontmoeten. Als de eerſte *tâb*, dat is drie witten en éénen zwarten geworpen heeft (*), ſchuiſt hij den eenen ſteen van de eerſte in de naaſtvolgende plaats van de 2de rije, anders werpt zijn partij, en dat zo lang tot dat de één *tâb* geworpen heeft. Elke ſteen in de buitenſte rije kan de eerſtemaal alleen met de worp *tâb* voortgeſchoven worden. De andere worpen zijn: 2 *dúk et nejn*, of 2 witten en 2 zwarten. Na deze worp ſchuiſt men eenen ſteen die reeds met *tâb* het begin gemaakt heeft, twee vakken voorwaard. 3 *Dúk et talâte*, of 3 zwarten en éénen witten. Na deze worp kan men eenen ſteen 3 vakken verder ſchuiven. 4 *Arba* of 4 zwarten verplaatzen eenen ſteen 4 vakken voorwaard. 5 *Sette* of 4 witten, alsdan ſchuiſt men eenen ſteen 6 vakken voort. En zo lang als iemand *tâb* of *arba* of *ſette* treft, kan hij telkens op nieuw werpen, en zijne ſteenen voortzetten. Als iemand de tweede rije

(*) TH. HYDE ſchrijft drie zwarten en éénen witten. Eén van ons beiden is dus verkeerd onderregt, of het word in verſcheidene ſtéden naar verſchillende régelen geſpeeld.

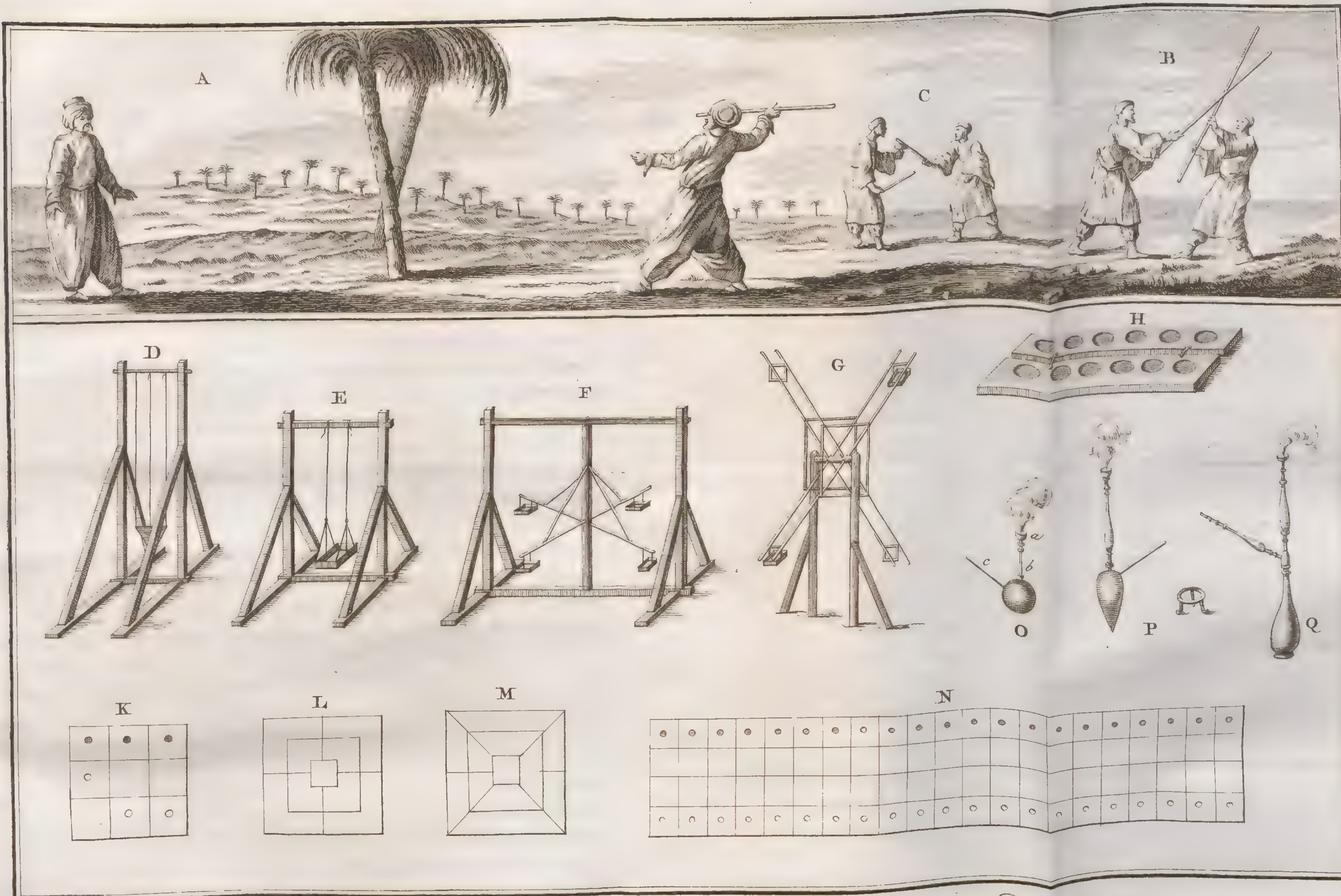
rije ten einde geſpeeld heeft, gaat hij in de derde weêr te rug, en als hij zijne ſteenen ook hieröver gebragt heeft, zonder dat zij genomen worden, ſpeelt hij verder in de vierde rije zo lang als zijn partij nog éénen ſteen in deze rije heeft, anders keert hij van de derde in de tweede rije terug, en dat zo lang aan den eenen kant op en aan den anderen af, tot dat de één alle ſteenen verloren heeft. Ik zag ook bij de ooſterſche Chriſt'nen te Káhira, dat zij geld in den grond ſtaken, en er met een' kogel naar wierpen. Hierbij heeft men ook zékere régelen, bijvoorbeeld wat het zij, wanneer de kogel van den eenen dien van den anderen raakt. Ik verzuimde alles wat de ſpellen betreft, optemerken, en geloof ook, dat weinigen mijner lézeren geduld zouden hebben, om al de régelen dezer ſpellen te lézen.

Europische kaarten heb ik wel bij de Grieken te Káhira en te Kónie gezien, maar niet bij de Mohammedaanen. Dit ſpel noemt men in de arabiſche ſpraak *Läb el kamar*. Te Bombaij ſpeelden oude arabiſche kooplieden met chinéſche kaarten. Dezen zijn zeer dik en onhandelbaar. Ik herinner mij, vier perſoonen te hebben zien ſpélen, waarvan ieder voor zijn deel zo veel kaarten kreeg, dat hijze nauwlijks in beide handen konde houden. In den korân is het verboden, om geld te ſpélen, en daaröm ſpélen de Mohammedaanen enkel uit tijdverdrijf. Maar, gelijk veele Chriſt'nen de wetten van hunnen godsdienſt voorbedagtlijk overtréden, zo geſchied het ook bij de Mohammedaanen. Ik bezogt eens mijne jonge mohammedaanſche kenniſſen te Bombaij, die juiſt bézig waren met ſpélen. Zodra een bediende hun aangediend had, dat er een vreemd'ling aankwam, verborgen zij het vóór zig leggende geld, bevreesd zijnde, dat zij van eenen ouden Mohammedaan mogten verraſt worden. Doch zodra ik plaats genomen had, haalden zij het weêr te voorſchijn, en zetteden hun ſpel in mijne tégenwoordigheid voort. Ondertuſſchen ſpeelden zij ſlegts om zulk eene kleinigheid, dat men, den gantſchen dag dus ſpélende, nauwlijks eenen daalder zou kunnen verliezen.

Een groot tijdverdrijf der Egiptenaaren, Siriers, en Arabieren, is, des avonds in de koffijhuizen te zitten, eene pijp tabak te roken, en hunne hiſtorievertellers, muziekanten en zangers te horen, welken deze plaatzen bezoeken, om een ſtuivertje te verdienen. Hierïn vinden de Ooſterlingen, welken dikwils geheele uuren in gezelſchap zijn zonder één woord te ſpréken tégen degeenen die naaſt hen

hen zitten, een zeer groot vermaak, gelijk wij reeds in de befchrijving van Arabië bl. 101. aanmerkten. In Egipte rookt men gemeenlijk uit lange pijpen, welker houten buizen zomtijds met zijden ftof of fijn laken bekleed zijn. In het heete jaargetij, giet men hieröver water, opdat dus de rook door eene koude buis ga en aangenaamer worde. De fteel dezer pijpe is veeltijds van een dun en flegt riet, de kop altijd van gebakken potäarde. De perfifche pijp, met dewelke men den rook door water trekt, is in deze landen ook gebruiklijk. De gemeene man maaktze zo goedkoop als mogelijk is, naamlijk enkel van eene kokosnoot met een' kop van gebakken potäarde op eene houten pijp, en met een dik riet in plaats van den pijpefteel, alles van de figuuren O op de XXV tafel. De inrigting dezer pijpe is bekend. De tabak word een weinig vogtig gemaakt en in den kop *a* gedaan. De kokosnoot doet men bij elke nieuwe pijp tabak omtrent half vol water, zo dat de pijp *b* onder tot in het water gaat, doch den bodem niet raakt. Wanneer dus de lugt boven het water door den fteel *c* weggenomen word, zo drijft de buitenlugt den rook door de pijp *b* en door het water, om de lédige ruimte weêr aantevullen. Het gemeen rookt uit deze pijpen niet enkel tot tijdverdrijf, maar ook om de warmte. Gelijk de matroozen in den winter op mijne reis op den Eufrat veeltijds in het water moeften, om ons klein fchip weêr van den grond te helpen, kon ik hun, wijl zij geen brandewijn durfden te drinken, geen grooter' dienft doen, dan met eene pijp tabak; want uit deze pijpen trekt men den rook als met opene keele, zodat dus de warme lugt tot in de long dringt. Eene andere foort dezer pijpen, zo als men dezelven thans nog dikwils in Perfië ziet, is bij P afgebeeld. Deze is van de voorgaanden nergens in onderfcheiden, dan dat onder aan de kokosnoot een koperen of zilv'ren punt is. Wijl menze niet wel wegzetten kan, wanneer men dit tuig niet in de hand wil houden, brengt men met de pijp ook tévens eenen drievoet méde, als den daartoe behorenden zétel. De pijp, welke thans in Perfië in de mode is, ziet men figuur Q. Dewijl dezelve zeer ligt op reis is, en de eer heeft van de favorietpijp des ftadhouders KERIM KHÂN te zijn, word zij naar hem *Kerim Khâni* genoemd. De voornaame Perfen hebbenze zomtijds geheel van zilver, doch gemeenlijk zijnze van pinsbek, met een weinig zilver ingelegd en geëmailleerd, of van glas, en de buizen van beiden zijn van hout. De perfifche wijze van roken is ook in Indië gebruiklijk; maar het tuig is daar laager en van onderen zeer breed, opdat het niet

ligt

C. J. de Huyser, direx.

Verscheidene Spellen der Oosterlingen. | *Divers Jeux des Orienteux.*

ligt omvalle; want de voornaame Indiäanen, zo wel als de aanzienlijke Turken, houden de pijp niet in de hand, maar hebben aan dezelve eene lange met dun léder overtrokkene buis. De hoofdzaak is bij allen hetzelfde, alleen is het maakzel der koppen naar de mode en naar het goeddunken van de kunstenaars en kopers verscheiden. De figuur der pijpe, welke bij de voornaame Turken het meest in gebruik is, ziet men op de 15de plaat in RUSSELS beschrijving van Háleb. Deze en de *Kerim Khâni* worden te Schirâs zeer zuiver van glas, en dikwils met bloemen van allerleie kleuren, die van binnen op den bodem zijn vastgehegt, gemaakt.

EEN aanzienlijke Turk of Arabier agt het wanvoeglijk, de muziek te verstaan en te danssen. Wijl dus de voornaame Oosterlingen zelven geen groote kenners der toonkunde zijn, en die, welken er zig op toeleggen, niet zo wél betaald worden als hij ons, moet men zig in het geheel niet verwonderen, dat deze kunst hier tot zulk eenen hoogen trap niet gestégen is als in Europa. Noch in Egipte, Arabië, noch Indië heb ik kunnen ontdekken, dat men kundigheid hadde om eene melodie op papier te stellen. En, schoon men in de turksche provinciën zeide, dat eenige groote kunstenaars te Constantinopel geheime tékens daartoe hadden, zo heb ik doch ook hier, zelfs onder de Derwischen van de orde *Mevlani*, die, gelijk men weet, de grootste toonkundigen onder de Turken zijn, niemand kunnen aantreffen, die zelfs de nooten kende. Evenwel zijn alle oostersche zangers en muziekanten niet éven slegt. Ik heb dikwils Schechs een stuk uit den korân horen zingen, welk mij wégens de natuurlijke muziek, dewijl zij hunne stem nooit te hoog dwingen, zeer wél geviel, ik ben ook in eenige turksche concerten te Bagdad en Constantinopel geweest, die met de onzen wel niet vergeléken konden worden, doch, zo ik geloof, van elk Europeër, die juist geen groote kunst verwagt, met genoegen zouden gehoord zijn geworden. Een reizende Europeër hoort in het Oosten zelden een ander muziek dan dat op de straaten, en dit is zeer slegt. Den avond voor ons vertrek van Kâhira naar Damiât zongen onze matroozen eenige minneliederen, in dewelken zij hunne minnaressen bij de komkommers van Damásk, en haare groote zwarte oogen bij de oogen eener *gazelle* vergeléken; zij verhieven de schoonheid haarer geele handen en roode nagels, enz. De melodie van al hunne liederen was afwisselend, naamlijk een voorzanger zong een vaers, en de anderen

deren herhaalden dezelfde woorden en dezelfde melodie, drie, vier, of wel vijf toonen laager. Alsdan voeren zij op gemelde wijze voort, en, wijl het hun aan eene hand-trommel ontbrak, om de maat te ſlaan, zo klapten zij alle met de handen. Het ſchreuwen der egiptiſche dansſereſſen zal eenen Europeër ook niet vermaken. Daarëntégen behaagt onze muziek den Turken en Arabieren al zo min. De melodiën der Ooſterlingen zijn allen ernſtig en eenvoudig. Zij begéren van hunne zangers, dat zij zo duidelijk zullen zingen, dat men elk woord verſtaan kan. Wanneer verſcheidene inſtrumenten te zamen geſpeeld worden, en nog daarbij gezongen word, hoort men van allen bijna dezelfde melodie, ten zij iemand een' algemeenen bas, naamlijk doorgaans denzelfden toon daarbij zingt of ſpeelt. En zo min dit naar onzen ſmaak is; éven zo min kunnen zij veel fraais in de muziek der Europeëren vinden. Ik heb er in het Ooſten voorbeelden van gehad. Te Káhira hadden wij een concert, in 't welk eenige kooplieden, eenige munniken, de heer BAURENFEIND en ik, ſpeelden. Toen wij vergenoegd naar huis gingen, en meenden voor deze landſtreek zeer wél geſpeeld te hebben, troffen wij op ſtraat en in het duiſter eenen Egiptenaar aan, die een lied zong, en eenen anderen die er bij op de fluit blies. Dit behaagde zo wél aan eenen onzer bedienden uit Sennâr, dat hij uitriep: Bij GOD dat is fraai, GOD zégen u lieden. Wij verwonderden ons zeer hieröver, en vraagden hem, hoe ons concert hem gevallen had? Uwe muziek, zeide hij, is een wild en onaangenaam geſchreuw, waarïn een ernſthaftig man geen behagen ſcheppen kan. De heer BAURENFEIND en ik ſpeelden naderhand nog eenige reizen in tégenwoordigheid van voornaame Arabiers, die ons bezogten. En, ſchoon dezen ons niet zo rondüit veragtten, meenden zij doch dat hunne muziek veel manlijker, en derhalven fraijer ware dan de onze.

DOORDIEN ik zelve ſlegts een matig toonkundige ben, en noch tijd noch gelégenheid had, om mij door de Ooſterlingen in hunne wijze van muſicéren te laten onderrigten, wiſt ik geen middel om den Europeëren eenigzins een klaar denkbeeld van den toeſtand der muziek in deze landen te géven, dan door aftékeningen van de aldaar gebruiklijke inſtrumenten te maken. Hiervan vind men mijne verzameling op de XXVI tafel. Het inſtrument A. ziet men voornaamlijk bij de Grieken, welken van de eilanden uit den Archipel naar Egipte komen, en dezen noemden het *Icſtali* in hunne eigene, en *Tambûra* in de arabiſche ſpraak.

Het

Het heeft twee ſtaalen ſnaaren, die beiden op éénen toon geſtemd worden. Het inſtrument B noemen de Grieken *Sewûri.* Het heeft gemeenlijk 4 ſtaalen ſnaaren en eene dubbelde koperen. Aan dat, welk ik zag, ontbraken 2 ſnaaren; de andere 3 waren naar de daarbijſtaande nooten geſtemd. C. Word van de Grieken te Káhira *Baglamá* en *Tambûra* genoemd. De eerſte is waarſchijnlijk de griekſche, en de laatſte de algemeene arabiſche naam voor griekſche ſnaarïnſtrumenten. Dit is van het voorgaande alleen in de grootte onderſcheiden, anders heeft het ook maar 3 ſnaaren, naamlijk één' ſtaalen en 2 koperen, welken volgens de bijſtaande nooten geſtemd worden. Om den hals dezer drie inſtrumenten zijn darmſnaaren gebonden, om de verſchillende toonen ſcherp te kunnen aangéven. Zij worden met eene véder geſlagen, en bij allen word gemeenlijk gezongen. De buik dezer inſtrumenten is van dun hout, de zangbodem is ſchier in 't geheel niet gekromd, en de ſchroeven ſtaan niet allen ter zijde den knop, maar eenigen ſtaan er boven op, gelijk men uit de tékening zien kan. D. Is een inſtrument, daar men een' ſtrijkſtok bij gebruikt, welk de Grieken *Lyra* noemen. Er zijn drie darmſnaaren op hetzelve, waarvan de beide buitenſten hoog leggen, en de middenſte nog hooger. Zij worden niet van boven gedrukt, maar van ter zijde met de nagels der vingeren geraakt, gelijk de ſnaaren der europiſche lieren door middel der tangenten. Zo ik mij niet vergiſſe, wierden zomtijds alle drie de ſnaaren te gelijk geſtréken, en éene daarvan maakte eenen doorgaanden bas. Dit inſtrument is niet hoog, ondertuſſchen word het in denzelfden ſtand geſpeeld als onze basvïoolen, en de ſtrijkſtok is zo eenvoudig, als die voor alle arabiſche inſtrumenten met darmſnaaren: naamlijk hij beſtaat enkel uit een' kleinen ſtok, zo als hij van den boom geſnéden is, en aan dezen zijn de paerdshairen zo los gebonden, datze onder het ſpélen met den kleinen vinger geſpannen gehouden moeten worden. De buik dezer *Lyra* was van ſterk hout. In den bodem was een klein gat, en de kam, waaröp de ſnaaren liggen, ſtond in twee gaten door den zangbodem, en op den bodem van het inſtrument. E. Is een inſtrument, welk de Grieken *Repâb* en de Arabiers *Semêndje* noemen. Zomtijds, zegt men, zijn er drie darmſnaaren op; doch die, welken ik te Káhira zag, hadden maar twee darmſnaaren, of, bij gebrek van dezen, twee ſnaaren van paerdshair, waarvan de éene ruim eene tertie hooger geſtemd was dan de andere. De ſtrijkſtok van dit

dit inſtrument is niet béter dan die van de *Lyra*. De voet is van ijzer, en gaat door den buik in den hals, gelijk uit de aftékening blijkt. De buik is gemeenlijk eene kokosnoot, zomtijds ook van hard hout, en heeft van onderen een klein gat. De zangbodem is een geſpannen vel, gelijk op onze trommen. Dit is het gewoone inſtrument der védelſpéleren, die met de egiptiſche dansſeresſen lopen, en de daarbijſtaande nooten zijn de melodie van een lied, welk de danſſereſſen bij de *Seméndsje* zongen, en dikwils herhaalden. Dat het insgelijks in den ſtand als onze basviöolen geſpeeld word, ziet men uit de afbeelding van den muzikant op de XXVII plaat. Het arabiſch ſtrijkïnſtrument F op de XXVI plaat, noemt men *Marábba*. Dit heeft gemeenlijk twee ſnaaren, doch het inſtrument, welk ik in een koffijhuis te Káhira zag, en naderhand naar mijn huis liet komen om het aftetékenen, had maar éénc ſnaar, en deze was van paerdshair. Het is niet boven de twee duim dik, van onderen en van boven is een geſpannen vel, en boven in het zijſtuk digt bij den hals een galmgat. Dit inſtrument is dus tévens eene ſoort van viöol en eene trom. De muzikant wiſt zig van hetzelve op beiderleie wijzen zeer wél te bedienen, nademaal hij bij zékere ſtreeken met den ſtrijkſtok vrij wél naar de maat op den zangbodem als op eene trom ſloeg. De *Marábba* accordeert zeer wél met de ſtem der gemeene arabiſche muzikanten, die naamlijk luidkeels zingen. G. Is een ander ſtrijkïnſtrument met ééne ſnaar en een geſpannen vel in plaats van den zangbodem. Hiervan maakte ik eene aftékening te Báſra. In Indië, te Bagdad, en te Conſtantinopel, zag ik nog andere muzikaale inſtrumenten; doch in dien tijd had ik wat anders te doen dan die aftetékenen, daarbij was ik toen reeds de ooſterſche gebruiken zo gewoon, dat hunne inſtrumenten mij niet meer merkwaerdig voorkwamen.

Het egiptiſch gemeen bemint de ſterk geluid makende inſtrumenten, maar het ſchijnt, dat de zuidlijkere inwoners van Afrika meer van de zagte muziek houden. Ten minſten zag ik bij de zogenaamde *Bárbari*, welken uit Dongola naar Káhira komen, eene ſoort van harpen van de figuur H, die zij in hunne ſpraak *Kuſſîr*, maar de Arabiers ook, gelijk de uitlandſche inſtrumenten, welken met eene véderſchagt geſpeeld worden, *Tambûra* noemen, en dit inſtrument maakte voorzéker niet veel geraas. De buik van 't zelve is een houten ſchotel met een klein gat van onder, en van boven overtrokken met een geſpannen vel, welk in het midden hooger was dan aan de zijden. Twee ſtokken, die

die van boven door eenen derden verëenigd zijn, gaan ſchuin door het vel.
Vijf darmſnaaren liggen over dezelven op eenen kam. Schroeven zijn aan dit
inſtrument niet, maar elke ſnaar word geſtemd, met dezelve met wat lijnwaat
om den dwarsſtok te winden. De nooten, die bij de tékening ſtaan, duiden aan,
hoe het geſtemd moet worden; ten minſten was dat, waaröp een Bárbari in
mijne tégenwoordigheid ſpeelde, zo geſtemd. Het word op tweederleie wijzen
geſpeeld: naamlijk of met de vingers, of men wrijft over de ſnaaren met een
ſtuk léder dat er ter zijde aanhangt, en mijn Bárbari danſte onder het ſpélen.
De band agter aan het inſtrument dient om de hand, of veeleer de vingers ge-
makklijk aan de ſnaaren te kunnen houden. Zou dit inſtrument niet veel gelijk-
heid met de harp van DAVID hebben?

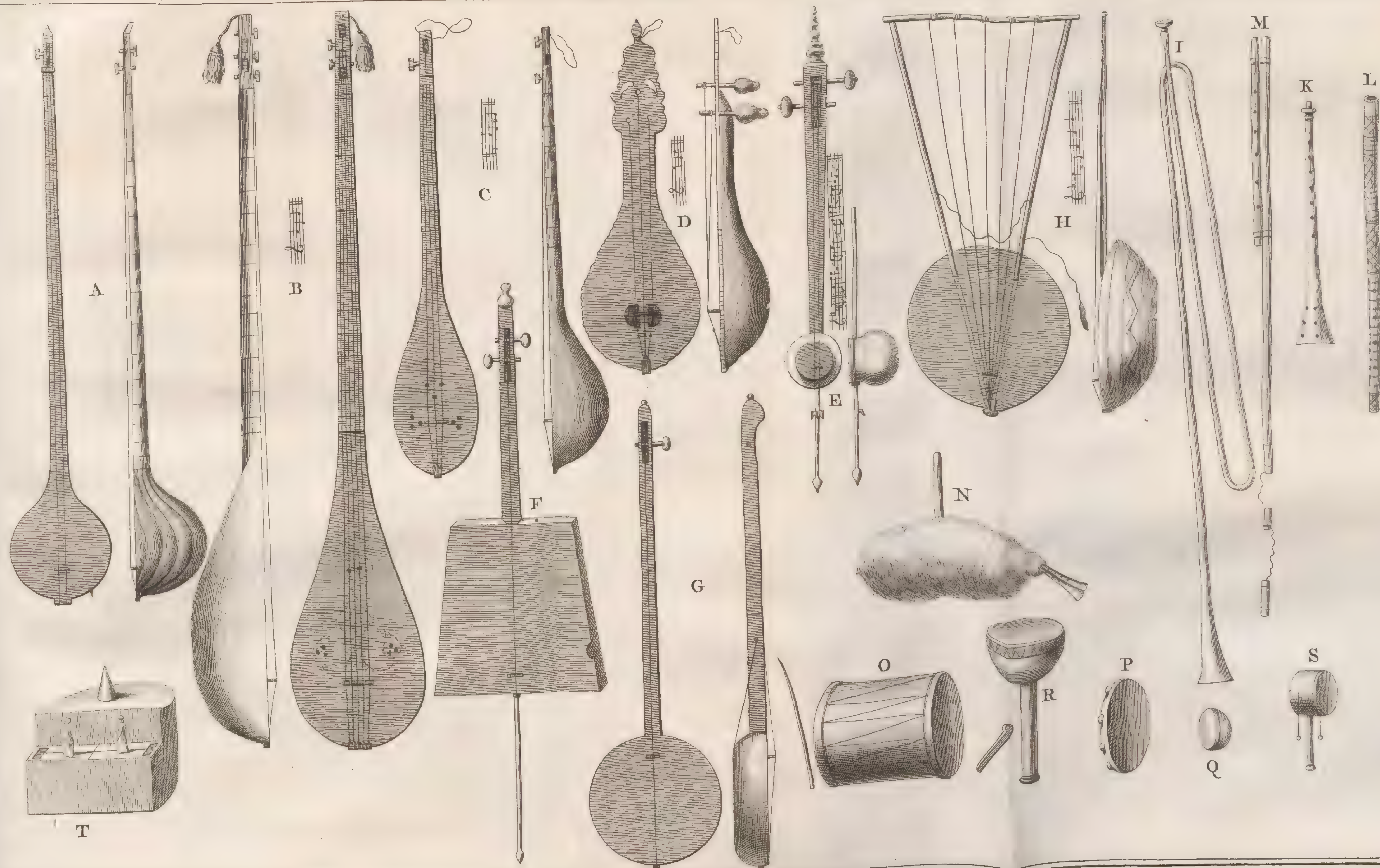
VAN alle turkſche blaasinſtrumenten maakt datgeen, welke men in Egipte
Surme noemt, het grootſte gedruis. Dit is uit zéven ſtukken zamengeſteld, en
heeft veel overëenkomſt met onze trompetten, gelijk blijkt uit figuur I. Het
inſtrument K noemt men in Egipte insgelijks *Surme*. Dit is eene ſoort van
hobó met 7 gaten en een duimgat. Men heeft nog eene andere hobó van het-
zelfde maakzel en 21 duim lang. Deze zal wégens haaren laagen toon bij de
Ooſterlingen waarſchijnlijk hetzelfde gebruik hebben, als bij ons de fagot. De
trompet, hobó, en verſcheidene ſoorten van trommen zijn de voornaamſte in-
ſtrumenten bij de veldmuziek, en alles maakt in de ooren van eenen Europeër
een onäangenaam gedruis. Zij zijn ook een onderſcheidingstéken van den rang;
want een Paſcha van 3 paerdenſtaerten heeft er van elke ſoort meer dan een Paſcha
van 2 paerdenſtaerten, en deze heeft er weêr meer dan een Beij. L. Is de af-
beelding eener *Sulamanie* of turkſche fluit van riet, van boven met een' looden
ring, of ook wel geheel van koſtbaar hout. Als men op dit inſtrument blaaſt
houd men het omtrent op dezelfde wijze als onze zagte fluit (flute douce). Het
is zeer moeilijk om in 't eerſt het geluid er op te treffen, want het heeft geen
bijzonder mondſtuk, maar is van boven geheel open. Ik zag deze fluit ook bij
verſcheidene ſchaapherders der Turkmannen in Perſië. De Turken hebbenze
dus waarſchijnlijk nog van hunne voorvaders uit Turkeſtân. De Derwiſchen
Mevlevie, welken de Europeërs gemeenlijk de danſſende Derwiſchen noemen,
blazen dit inſtrument het beſt. Wijl deze munniken de muziek bij hunnen gods-
dienſt ingevoerd hebben, vind men thans onder hen de grootſte turkſche toon-
kun-

kundigen, en in 't bijzonder ſchijnt deze fluit hun bemind inſtrument te zijn. M. Is eene *Sumâra* of een blaasïnſtrument van twee pijpen, en ook zo veele mondſtukken. Op de korte pijp word de toon geſpeeld, de lange pijp dient enkel om een' doorgaanden bas te maken, gelijk de lange pijp aan de bulgaarſche zakpijp. Deze lange pijp kan door eenige kleine ſtukken, die er aan hangen, volgens de verſcheidene toonen waarüit men ſpeelt, korter of langer gemaakt worden. N. Is eene zakpijp, *Sumâra el kürbe* genoemd, en in Egipte in gebruik. Het bovenſte der beide fluiten aan dezelve is van hard hout, de onderſte wijde openingen zijn van hoorn. Zij is zeer eenvoudig in vergelijking van de bulgaarſche zakpijp. Nergens in gantſch Ooſten heeft een muzikaal inſtrument mij in het open veld zo wél behaagd als de zakpijp in Bulgarië; ik weet niet of het wégens de kunſt was, met welke men het aldaar wiſt te behandelen, of wijl de melodiën te dezer plaatze reeds meer naar den ſmaak der Europeëren waren, dan die der Turken en Arabieren.

De ooſterſche trommen zijn van verſchillende figuur en grootte. O. Is de grootſte turkſche trom *Tábbel* genoemd. Deze word horizontaal gehouden, en aan het eene einde met een daartoe geſnéden ſtuk houts, en aan het andere met eene kleine ſlappe roede, (niet met te zamen gebondene roeden) geſlagen. Zij behoort tot de veldmuziek der voornaame Turken, insgelijks word zij met de andere veldïnſtrumenten bij de bruiloftsproceſſiën te Káhira gebruikt. P. Is een wijde hoepel aan de eene zijde met een vel overſpannen. In den rand zijn gemeenlijk dunne ronde metaalen plaatjes, die ook een weinig geklank maken, wanneer deze trom van onder met de éénc hand om hoog gehouden, en met de vingers van de andere hand geſlagen word (*). Geen muzikaal inſtrument, geloof ik, word in Turkijë zo veel gebruikt als dit. Want als de vrouwen in den harêm danſſen of zingen, word altijd op deze trom de maat daarbij geſlagen. Men noemt ze *Döff*. Q. Is eene andere kleine trom, waarvan de bodem gemeenlijk van hout, doch zomtijds ook van koper is. R. Is de afbeelding eener trom, welke beſtaat uit eenen van leemäarde gebakken' pot, die eigenlijk daartoe

toe

(*) [Zie SHAWS I. D. bl. 297.]

A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
L
M
N
O
P
Q
R
S
T
C. F. Fritsch. Sculp.

toe van deze figuur gemaakt word, met een daaröver gespannen vel. Deze houd men onder den eenen arm, terwijl men met de andere hand er opslaat. Zij word *Durbekke* genoemd. Eenig bédelaars in Yemen hebben de gewoonte hunne tégenwoordigheid op de straat door een geestlijk gezang bekend te maken, waartoe zij op eene trom slaan. Doch wijl het ongemaklijk is een instrument met de ééne hand te houden, en met de andere te slaan, maken zij zig eene kleine trom van de figuur S. en hangen aan elke zijde derzelve een' kleinen kogel. Als dan dit werktuig vaerdig bij het handvat omgedraaid wordt, zo slaan de kogels aan beide zijden op de trom, en de bédelaar bereikt zijn oogmerk zonder veel moeite. Ik breng mij te binnen te Básra Derwischen van de orde *Kalendar* of *Karendal* gezien te hebben, die vóór de deuren der Mohammedaanen op eenen grooten hoorn bliezen, en daardoor te kennen gaven, dat zij een aalmoes begeerden. De kleine metaalen duimkleppers (*castagnettes*,) waarvan er de oostersche danssereßen aan elke hand twee némen, te wéten aan den éénen vinger en aan den duim, kunnen in deze landen méde onder de muziekïnstrumenten gerékend worden. Bij de veldmuziek heeft men groote bekkens van dezelfde figuur. De rieten fluit, of, liever, de orgelpijpen, met dewelken men den God *Pan* pleegt aftebeelden, zag ik bij eenen boer te Káhira. Het zogenaamd hakkebord zag ik bij een turksch kamermuziek te Bagdad, alwaar men het op dezelfde wijze behandelde als bij ons. Eene dame te Alexandrië sloeg op de snaaren, niet met stokjes, maar met de vingers, die zij te dien einde met zilveren nagels gewapend had.

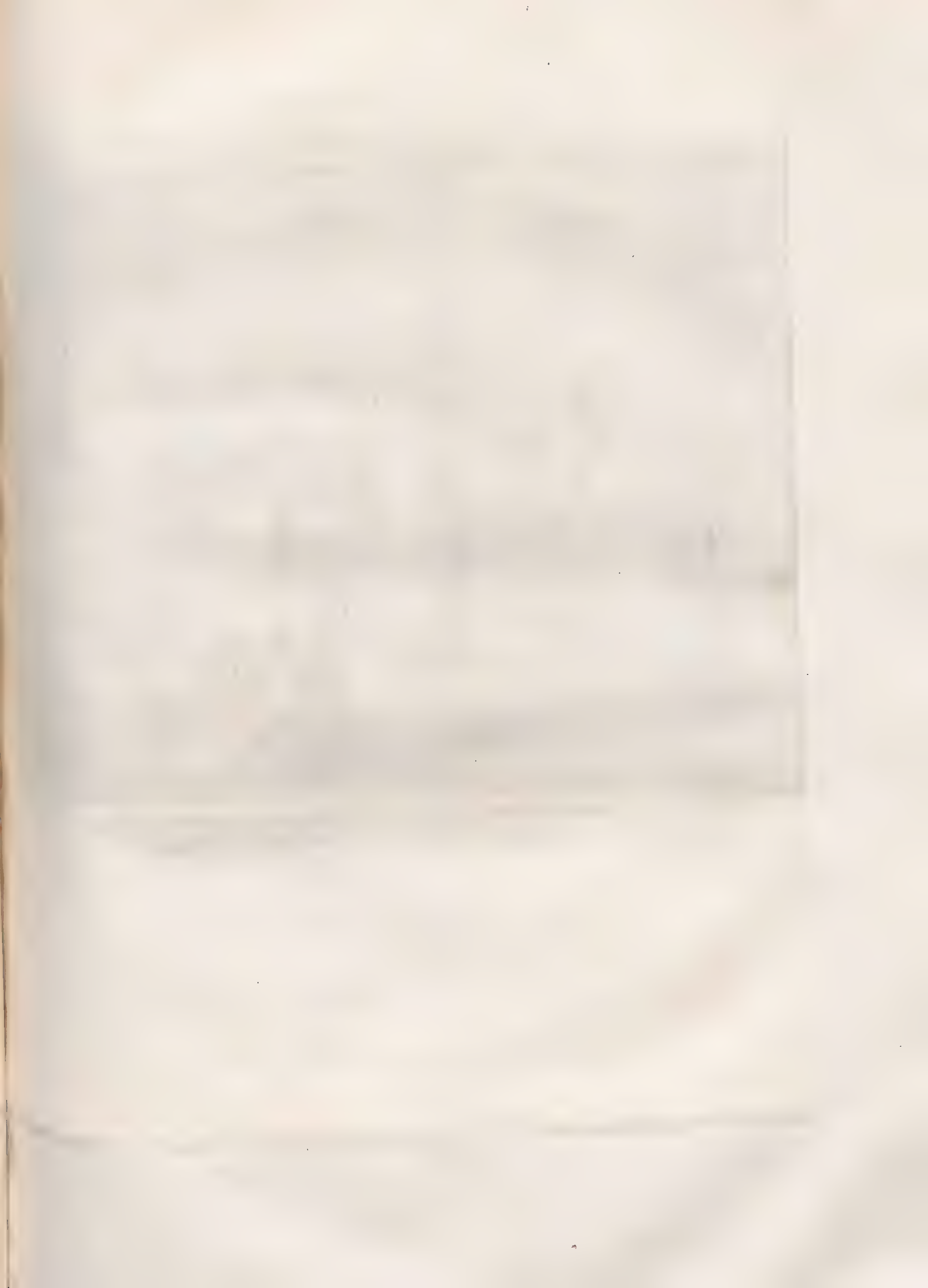
Het zou eenen agtbaaren Mohammedaan kwalijk genomen worden, indien hij zijne bekwaamheid in het danssen tonen wilde, doch hunne vrouwen bemoeijen zig niet alleen om hunnen mannen door deze kunst nog meer te behagen, maar zelfs wanneer zij onder zig zelven bij malkand'ren zijn, tragten zij daarïn boven anderen uittemunten. Een Tripolitaan verhaalde mij te Koppenhage, hoe de dames in zijne vaderstad op bruiloften zig vermaken, en ik geloof, dat het in gantsch Turkijë en Arabië op dezelfde wijze toegaat. Hij was er nooit als ooggetuige tégenwoordig geweest, maar zijne vrouw had hem alles omstandig verhaald. Hij zeide, dat er in zulk eene groote vergadering geen éóne durfde te verschijnen, die niet fraai ware, of ten minsten meende zeer schoon en wél gemaakt te zijn, en kostbaare klééderen te hebben. Op een' grooten hoogtijd ver-

zamel-

zamelden zig dus wel 50 van de grootste schoonheden in de stad, allen op het pragtigst gekleed. Elke derzelven brengt eenige haarer fraaiste meisjes of slavinnen méde, die met eene geheele kist vol kléderen in een ander vertrek wagten. Nadat de dames een' tijd lang gezéten hebben, en met allerhande ververschingen onthaald zijn, tréden fraije meisjes of slavinnen binnen, die het gezelschap zo wel met instrumentaal - als vokaalmuziek vermaken. Als dan toont de aanzienlijkste dame haare vaerdigheid in het danssen, doch niet lang, zij gaat daaröp in het zijvertrek, om haare kléderen, tot zelfs de fraije met goud, of zilver geborduurde pantoffels, te verwisselen, alleen het hoofdcierfel en de armbanden, die gemeenlijk sterk met juweelen bezet zijn, uitgezonderd. Ondertusschen danssen anderen, en verlaten vervolgens ook het gezelschap om van kléderen te veränderen, en zo verschijnt eene dame op éénen avond zomtijds in 8 tot 10 verschillende kléderen, waarvan het ééne in kostbaarheid het andere overtreft. Elk zoekt de bewondering der anderen naar zig te trekken, en daaröm gebeurt het niet zelden, dat veelen gantsch misnoegd het gezelschap verlaten. De Griekinnen veränderen haare kléding ook als men haar bezoekt. Een Europeër te Constantinopel, die eens zijnen griekschen vriend bezogt, verzékerde mij, dat deszelfs vrouw binnen den tijd van 3 uuren haare kléderen, en bijzonder haaren pels meer dan 5 maal verwisseld had. Dit heet eerst regt de pragt ten top drijven. Die Europeërs, welken zig beklagen, dat hunne vrouwen zo veel met de kléding verkwisten, kunnen zig ten minsten daarmeê vertroosten, dat zij hierïn door de oostersche vrouwen nog ver overtroffen worden.

Voor manspersoonen is het op hoogtijden of bij andere bijëenkomsten ook een groot vermaak, dansseressen te zien. Deze algemeene dansseressen zijn te Constantinopel *Tschinganen*, of zwerfsters, te Káhira noemt menze *Ghasie*. Zij léven afgezonderd van de andere Mohammedaanen, en trouwen zeer zelden met vreemd'lingen, al zijn het Mohammedaanen. De manlieden drijven gemeenlijk het smidshandwerk, doch hunne jonge wijven en de meisjes danssen en zingen voor ieder gezelschap, dat er voor betalen wil. Zij worden maar van één' manspersoon geleid, die op het instrument *Seméndsje* speelt, en dan nog van een paar oude wijven, die als het opzigt over haar gedrag moeten hebben. Men gelooft niet, dat deze dansseressen juist de deugdzaamsten onder de mohammedaansche vrouwspersoonen zijn. Doch ieder Mohammedaan kanze in zijn huis laten komen.

De

Baurenfeind. del.

Afbeelding der **Dansseressen** *en haarer Muzikanten te* **Káhira.**
Représentation des **Danseuses** *et de Leurs Musiciens à* **Káhira.**

De ooſterſche Chriſtenen en de Europeërs, welken getrouwd zijn, kunnen ook het vermaak némen vanze tot hunnent te zien danſſen, maar geen ongehuwd Europeër, en dus geen franſch koopman; want dezen mogen, gelijk men weet, volgens een bevel des Konings van Frankrijk, in de Levant niet trouwen. Wij moeſten ons te vréde houden, dat wij ze op de ſtraat lieten danſſen, wanneer wij ze bij onze gehuwde vrienden niet konden zien, of ze niet bij geval in een openbaar huis buiten de ſtad aantroffen. Dewijl de huizen van veele europiſche kooplieden te Káhira aan den eenen kant van 't kanaal liggen, het welk door de ſtad loopt, winnen de *Ghaſie* het meeſte geld van de Europeërs in de weinige dagen, wanneer het kanaal reeds ſchoon gemaakt, doch de Nijl nog niet zo hoog gerézen is, dat de dam in het kanaal kan doorgeſtoken worden. Deze tijd viel in, kort voor onze afreis naar de woeſtijne. Wij zogten de vrees voor onze aanſtaande reis zo veel mogelijk uit onze gedagten te verdrijven, met de eene of de andere bende dezer danſſereſſen in het droog kanaal, dat toen als eene ſtraat gebruikt wierd, te laten zingen, dansſen en ſpélen. En, ſchoon wij in het eerſt geen groot vermaak ſchepten in deze ſoort van ſchouwſpélen, door-dien zo wel het inſtrumentaal-als het vokaalmuziek zeer ſlegt is, en de vrouw-lieden allerhande, voor een eerbaar oog onbetaamlijke houdingen maakten; ja ſchoon wij ze allen ſchriklijk lélijk en onäangenaam vonden, dewijl haare geel ge-verwde handen en bloedroode nagels, de zwarte of blauwe cieraaden in 't aan-gezigt, op de armen en de borſt, de groote ringen om de beenen, in de ooren en in den neus, de ménigvuldige pommade in de hairen, die men van verre kon ruiken enz. in 't geheel niet naar onzen ſmaak waren, en bijna geen ééne on-der haar eene aangenaame ſtem had, zo beeldden wij ons doch eindelijk in, de-wijl wij niets béters hoorden of zagen, dat de eene of de andere zeer fraai zong, zelfs datze ſchoon was, en op het laatſt hoorden en zagen wij ze al zo gaern als de beſte zangers en dansſereſſen in Europa. De heer BAURENFEIND maakte eene tékening van zulk een gezelſchap op de XXVII plaat. Haare opperkléde-ren zijn van de kléderen der gemeene egiptiſche vrouwsperſoonen niet verſchei-den. Maar bij het danſſen ſlaan zij den langen en ſmallen doek over het hoofd terug, en leggen het opperkleed af, om in de onderkléderen der turkſche vrou-wen te verſchijnen, beſtaande in een wit hemd; daar onder, een' langen en wijden broek; eenen onderrok die van voren meeſtendeels open is; en over de-

dezen eenen gordel met twee groote gefpen, die zomtijds van zilver zijn. De *Tfchinganen* te Conftantinopel danffen, volgens de befchrijving, welke men mij daar van gedaan heeft, op dezelfde wijze als de *Ghafie* in Egipte. In eenige wijnhuizen der Grieken te Galata, die dikwils van liederlijke Turken bezogt worden, zag ik ook jongelingen danffen, die op eene bijzondere wijze gekleed waren. Zulke Chriftenen, die den Mohammedaanen tot dergelijke geneugten en het daarüit volgend kwaad met hunne eigene onfchuldige geloofsgenooten gelégenheid géven, verdienen voorzéker nog veel minder agting, dan deze rondlopers.

Verders hebben de verfcheidene oofterfche chriften natiën ook verfcheidene danffen, en zékere manieren in 't fpélen, gelijk de Engelfchen, Franfchen, Duitfchers, Polakken enz. Ik herïnner mij, eens de Jakobiten en de Neftoriäanen te Mofúl op eenen feeftdag in een' gefloten kring te hebben zien danffen. De Grieken danffen ook wel in de ronde, terwijl zij malkanderen bij de hand houden. Doch de kring is gemeenlijk open, en één' van de danffenden kan men als voordanffer aanmerken. Geen oofterfche natië danft zo gaern als de griekfche, en haar dans is gantfch niet onbevallig, voornaamlijk wanneer hij alleen van wélgemaakte Griekinnen gedanft word. De Walachijërs en Bulgaaren hebben ook hunne bijzondere danffen, zij behaagden mij egter niet zo wél als die der Grieken. Geborene Kofakken heb ik nooit zien danffen. In den dans, welken de Polakken den kofakfchen noemen, maakte men zo veele fprongen, dat hij mij het tégendeel van alle gemelde danffen fcheen te zijn, en deze wierd ook maar alleen van twee perfoonen gedanft.

Nademaal de Turken in 't geheel niet danffen, zo gelooft men mogelijk, dat de Europeërs te Conftantinopel zig daar naar rigten; maar het fchijnt dat dezen gaern hadden, dat de Mohammedaanen al onze zéden en gewoonten doorgaans goedvonden. Zij léven binnen hunne huizen volkomen éven eens als in de christenheid. Men heeft te Pera wel geen opera's en comédiën, doch aan baalen en maskeraden is er geen gebrek, voorál ten tijde van het karneval. Alsdan leeft men uit der mate vrolijk. Ik geloof egter, dat de Europeërs béter zouden doen indien zij zig in deze landen onthielden van alles, wat de Mohammedaanen verfoeijen; want dewijl dezen niemand van hunne natië zien danffen, dan alleen het flegtfte volk, moet men zig niet verwonderen, wanneer zij ons met dezulken gelijk

Tab: XXVIII.

Baurenfeind del. C. Brouwer fec.

Bruilofts-plegtigheden der Mohammedaanen te Káhira.
Procession Nuptiale des Mahométans à Káhira.

gelijk ftellen. Ik hebze daaröm verfcheidene maalen zeer flegt van de Europeërs, en voornaamlijk van de vrijheid onzer fchoone fex horen fpréken, voor dewelke zij gewis meer agting zouden gehad hebben, indien zij niets van haar danffen met vreemde mansperfoonen in openbaare gezelfchappen gehoord hadden. Ten aanzien der maskeraden zal ik nog eene kleine anecdote aanhalen, die mij in het Oosten verhaald is. Een Turk uit Europa terug gekomen wierd naar het merkwaerdige gevraagd, dat hij in de chriftenheid gezien had. Te Venétie antwoordde hij, word het grootfte gedeelte der inwoneren op zéker jaargetij uitzinnig, zij lopen verkleed op de ftraaten heröm, en deze razernij word eindelijk zo groot, dat de geeftlijkheid die temmen moet. Onder dezen zijn groote bezweerders. Zij laten het volk op zékeren dag (afchwoensdag) in de kerk komen, en zodra zij hun maar een weinig afch op het hoofd geftrooid hebben, worden al de inwoners weêr verftandig, en ieder gaat weêr aan zijn handwerk als van te voren.

Op de XXVIII plaat is eene bruiloftsprocesfie der Mohammedaanen te Káhira door den heer BAURENFEIND getékend, men vind er het merkwaerdigfte dat men bij deze plegtigheid ziet. A. Is de bruid, welke van het hoofd tot de voeten geheel bedekt, en vóór het aangezigt met veele gouden munten behangen is. B. Zijn flavinnen of dienftmeisjes in conftantinopelfche kléding. Eenigen daarvan geleiden de bruid, eene andere draagt een' vliegenwaijer, en anderen flaan de handtrom. Bij C ziet men de kléding der burgervrouwen van Káhira. D. Eenige muzikanten op ézels. E. Burgerlieden uit Káhira, waarvan er vier het fcherm boven de bruid dragen, en een ander haar met water befproeit. F. Andere gemeene Káhiraanen doende allerhande kleine kunften. Eene ménigte wijven volgen, die het onder de arabifche wijven gewoon vreugdegefchrei *lu, lu, lu* maken. Buiten Alexandrië wierd eene Araberin als bruid op een' kameel omgevoerd, en het vee, huisraad, en hetgeen zij verder tot een' uitzet méde gekrégen had, volgde haar. De procesfie ging zeer langzaam, en hield zomtijds nog ftil Ondertuffchen lieten de muzikanten, de Arabiers met hun fchietgeweer en de wijven met haar vreugdegefchrei zig luftig horen.

Dewijl de bloedvriendinnen eens verftorven' Mohammedaans geloven, dat zij alléén niet in ftaat zijn om den dood haars bloedvriends te bewénen, of wijl het voor haar alléén te zwaar zou vallen om geftadig te huilen, worden er gemeen-

meenlijk eenige wijven gehuurd, die in de kunst van huilen wél ervaren zijn (*). Dezen maken dan een jammerlijk gehuil, van het oogenblik af dat er iemand gestorven is, tot dat men hem ten grave gebragt hebbe. Het is eene zeer goede gewoonte voor dezelven, dat de vrouwen niet anders in 't openbaar verschijnen dan met bedekte aangezigten; want dus kan men het niet bespeuren wanneer er misschien geen traanen gestort worden. Gelijk men in Europa een' zékeren tijd tot den zwaaren of tot den halven rouw bestemt, om uiterlijk zijne droefheid te kennen te géven, éven dus moet men in het Oosten ook wéten, hoe veele dagen en op welken tijd des dags een vrouwspersoon den dood haars bloedvriends, te huis, in eene moské, of op het graf, bewénen moet. Het is daarom niet ongewoon in deze landen, eenige vrouwspersoonen op zéker uur, en op bestemde dagen in de week vlug en vrolijk langs de straaten naar het graf van haaren bloedvriend of naar eene moské te zien gaan, en, zodra zij zig op eene zékere plaats gezet hebben, een geheel uur lang te horen wénen en huilen, en ze naderhand weêr zonder het minste téken van droefheid te zien weggaan. Maar deze plegtigheid word alleen door vrouwen in agt genomen. De mannen zijn in dit stuk in 't geheel geen huichelaars, zij vermaanen zelfs zomtijds de wijven, om zig wijs te houden, wanneer zij een al te groot gehuil maken. Het zijn niet alleen de mohammedaansche vrouwen, die haare dooden bewénen, maar die der oostersche Christenen doen het insgelijks, en huuren zomtijds ook klaagwijven.

Schouwspélen zal men misschien in Egipte niet denken te vinden; évenwel was er te Káhira wézenlijk eene sterke bende komédiänten, bestaande uit Mohammedaanen, Christenen en Jooden. Uit hunne kléding en wijze van doen kon men gemaklijk afnémen, dat dergelijke lieden in deze landen weinig verdienen. Zij kwamen bij een' ieder', die hen maar eenigermate betalen wilde, in huis. De opene huisplaats was hun schouwburg, en enkel in eenen hoek hadden zij een scherm, waar agter zij zig verkleedden. Dewijl ook eenige Europeërs, die reeds veele jaaren in Egipte geweest waren, nooit een arabisch schouwspel gezien hadden, wierd men het met deze komédiänten eens, dat zij hun stuk in het huis

van

(*) [Zie shaws I. D. bl. 342.]

van eenen getrouwden Italiäan zouden uitvoeren. Maar noch de muziek noch de uitvoerers waren naar onzen ſmaak. Ik verſtond in dien tijd nog niet genoeg arabiſch, en agtte het ook niet der moeite waerdig, mij den inhoud van het ſtuk vollédig te doen verklaren, wijl alles indedaad zeer ſlegt was. Ondertuſſchen was de hoofdperſoonaadje eene Araberin, (eigenlijk een mansperſoon in vrouwenklé-deren, die moeite had om zijnen grooten baard te bedekken) die alle voorbijrei-zenden overreedde in haare tent te tréden, en nadat zij de vreemdelingen het-geen zij bij zig hadden op de beleefdſte wijze afgetroond had, liet zijze af kloppen en wegjagen. Zij had er reeds verſcheiden' geplunderd, en het ſcheen als of er nog een geheele reeks volgen zou. Een' jong' franſch' koopman verveelde het, deze grillen langer te aanſchouwen. En toen er één was, die zijne te onvré-denheid over deze ſlegte bende betoonde, wilden veelen der overigen ook geen lieden van gemeenen ſmaak zijn, maar bevolen den toneelſpéleren uitteſcheiden, als het ſtuk mogelijk pas half geëindigd was.

Mariönetten zijn te Káhira meer in gebruik. Verſcheidene maalen zag ik zulk een klein ſchouwſpel midden op de ſtraat. Het toneel was niet grooter dan dat het van één' perſoon kon gedragen worden. Men ziet deszelfs figuur bij T. op de XXVI tafel, alwaar het naar eene veel kleinere ſchaal getékend is, dan de muziekïnſtrumenten. Agter, of veelëer in de kaſt plaatſte zig de ſpéler op eene wijze, dat hij door de gaten in de plank *a.* zo wel zijn toneel als zijne aanſchouwers zien konde, zonder van iemand gezien te worden. Alsdan liet hij zijne poppen door de openingen *b.* op het toneel tréden, bewoog dezelven op ijzerdraad met zijne handen voorwaard, agterwaard, en zomtijds ook zijd-waard, naar dat hij het goed vond. Wanneer de poppen met malkand'ren ſpré-ken moeſten, zou het zig niet gevoegd hebben, indien de ſpéler zijne natuurlijke ſtem er toe gebruikt hadde. Hij ſprak daaröm zeer fijn, door middel van een werktuig dat hij in den mond nam, en dit alles was nog al vrij aartig, indien ſlegts de ſtukken, die hij voorſtelde, béter geweeſt waren. Maar in het eerſt maakten zijne poppen veele pligtplégingen, allengs geraakten zij in eenen twiſt, en als-dan eindigde het ſpel met vegterij. Doch hij voegde zig naar den ſmaak zijner aanſchouweren, en van dezen ſchepten de meeſten in dergelijke klugten het grootſte vermaak. Schaduwſpélen tégen den wand zijn in de ooſterſche ſtéden veel in gebruik. Bij dezen heb ik nooit gaern tégenwoordig willen zijn, omdat

de kléding en de gewoonten der Europeëren er gemeenlijk op de befpotlijkfte wijze in voorgefteld worden.

ONDER de kleine kunftenaars, welken op de ftraaten te Kâhira herömlopen, zag ik er eenen met eene fteenen zogenaamde kwakzalvers-bron, (*Fons intermittens*) die op zékeren tijd vliet, dan ophoud, vervolgens weêr begint te lopen. Wijl hij de gefteldheid van zijn werktuig kende, beval hij het water te lopen of optehouden, naar dat de omftandigheden het verëifchten, en hiervoor gaf hem het volk eene kleinigheid, waarvan hij, hoewel kommerlijk, léven kon. Een ander wierp ftof in een' pot met water, en nam het er droog weêr uit. Een ander had een' béker met twee bodems en één dekzel. In den bovenften had hij een eij, en in den onderften twee kuikens. Na een lang gefprek en veele gochelarijën blies hij op een' grooten kinkhoorn, nam eerft het dekzel weg, en toonde het eij. Nadat hij verfcheidene andere poetzen gemaakt had, nam hij den bovenften béker met het dekzel weg, en toonde de herfchepping van het eij in twee kuikens. Met twee andere békers, in welks bovenften zand, en in den onderften voeder voor de hoenders was, maakte hij naderhand dezelfde gochelarijën. Deze lieden tronen het gemeen het geld wel uit de beurs, doch zij begéren geen betaling vooräf, maar ftellen het aan een' iederen, of hij hun na het eindigen van het fpel iets wil betalen of niet.

DE aapen verfchaffen ook eenigen menfchen in Egipte den koft. Dezen zijn allen van die foort, welken men in Yemen met ménigte in de wouden in het wild ziet lopen, omdat dezelven het beft gefchikt zijn om iets te léren. De eigenaar van zulk een dier heeft er gemeenlijk ook anderen, als een' ézel, eene geit, eenen hond, die allen hunne kunften moeten doen. Anderen laten flangen dansfen. Dit zal ménig eenen, die de natuurlijke neiging dezer dieren niet kent, ongelooflijk voorkomen; maar zékere foorten van flangen fchijnen de muziek te beminnen, zij heffen den kop in de hoogte, als zij eene trom horen (*), en deze hunne natuurlijke neiging van het bovendeel huns lijfs in de hoogte te heffen en eenige draijingen te maken, noemt men danffen. Even zo gemaklijk is het

[(*) Zie SHAWS II. D. bl. 174.]

het aapen te léren danſſen. Een Kapitein in dienſt der engelſche ooſtïndiſche maatſchappijë, verzékerde mij, dat hij op de kuſt van Coromandel groote en pragtige pagoden gezien had, in welken aapen woonden, zonder door de heidenſche inwoners geſtoord te worden; dat hij eenige maalen zijne tamboers méde genomen had naar deze oude door menſchen verlatene tempels, en dat onder eenige honderd aapen zomtijds de moeders met haare kinders op de armen uit hunne holen te voorſchijn gekomen waren, en gedanſt hadden. Doordien de lange ooſterſche kléding zig niet wél voor eenen aap ſchikt, daar hij meeſtens op zijne vier voeten loopt, zo kleed men in Egipte de aapen, die tot het dansſen afgeregt zijn, dikwils naar de europiſche wijze. Dit geeſt den gemeenen Mohammedaan aanleiding, om ons bij deze dieren te vergelijken, vooräl wanneer hij eenen wél opgeſchikten Europeër met blooten hoofde en eenen horizontaal hangenden dégen ziet, die hem, gelijk den aapen de ſtaert, agter tuſſchen de klééderen uitſteekt.

Indien het europiſch gemeen mogelijk van matroozen of andere gemeene lieden, die eenige jaaren als gevangenen in Barbarijë doorgebragt hebben, een al te ſlegt denkbeeld van het gedrag der Mohammedaanen omtrent de Chriſtenen in 't gemeen, bekomt, zo ontmoet men in Egipte ook lieden die niet minder van de wreedheid der Europeëren wéten te verhalen. Hiervan zal ik alleen ter loops aanmerken, dat ik te Káhira verſcheidene maalen een' menſch aangetroffen heb, die zig op de volle ſtraat neêrzettede, zijne groote kéten vertoonde, waarméde hij te Malta beladen was geweeſt, en met eene klagende ſtem zijnen landslieden al zingende verhaalde, hetgeen hij aldaar in zijne ſlavernijë geléden had, bijvoorb. dat hij bij dag de zwijnen had moeten hoeden, en dat men hem des nagts met de zwijnen in éénen ſtal gedréven had, enz. Verſtandige Mohammedaanen aanſchouwden deze bédelaarijë met ongenoegen. Doch er verzamelde zig gemeenlijk een groot aantal gemeen volk rondöm hem, en dezen wierden zo bewogen, datze niet alleen rijklijk aalmoeſſen uitdeelden, maar ook veele vloek- en ſcheldwoorden over de gewaande europiſche barbaaren uitbraakten.

OUD-

OUDHEDEN IN EGIPTE.

Van de egiptische oudheden valt niets zo zeer in het oog, als de *Piramieden*, waarvan de eersten schuin tégenöver Káhira, naamlijk aan de westzijde van den Nijl, en op den eersten heuvel aan deze zijde van den vloed liggen. Geen Europeër, die tot Káhira gekomen is, zal Egipte gaern verlaten, zonder deze verbazende werken van nabij beschouwd te hebben. Zij zijn daaröm reeds door veele reizigers omstandig beschréven (*), doch het zal mogelijk niet overtollig zijn, indien ik mijne waarnémingen ook hier ter neêrstelle.

Toen ik de piramieden voor de eerstemaal wilde gaan zien, reed ik met de Europeërs, welken zig te Káhira ophielden, en te Dsjîse een zomerverblijf hadden, op de jagt, en kwam tot aan eene brug over eenen aanmerklijken tak des Nijls op den weg tusschen Dsjîse en de piramieden. Van hier keerde het gantsche gezelschap weêr terug, alléén de heer FORSKÄL besloot, mij tot naar de piramieden te verzellen. Wij beiden namen twee Bedouinen tot leidslieden, waaraan wij geen andere kennis hadden, dan dat wij ze bij de gemelde brug aantroffen. Zij waren te paerd, en wij réden zeer demoedig op ézels. Ik had mijn *astrolabium* meê genomen, om er bij gelégenheid gebruik van te maken. Zodra wij tot aan den voet des heuvels gekomen waren, waaröp de piramieden liggen, nam ik eene grondlijn *a. b.* van 203 voet. (figuur D op de V tafel) In het eerste standpunt vond ik den horizontaal-hoek tusschen de grondlijn en den noordöostlijken hoek der piramiede, naamlijk *d. a. b.* 37° 20′ en den vertikaal-hoek *d. a. c.* 1° 34′. De hoek *d. b. a.* in het ander standpunt was 141° 30′ en de hoek *d. b. c.* 1° 36′. Berékent men nu in den triängel *d. a. b.* de lijn *a. d.* en verder in den triängel *d. a. c.* de lijn *d. c.*, zo vind men de hoogte der grondvlakte van de eerste piramiede boven den horizont des werktuigs 170 voet. Stelt men nu, dat mijn werktuig misschien 30 voet hooger geweest zij, dan

(*) [Zie SHAWS II. D. bl. 126. e. v.]

dan de oever des Nijls, dan is de grondvlakte der eerste piramiede omtrent 200 voet hooger dan de oever van dezen vloed.

Het zou hier gemaklijk geweest zijn, ook de hoogte der piramiede te bepalen, indien ik maar in een standpunt de hoogte haarer spitze had kunnen némen. Maar wij zagen een' Arabier in vollen galop op ons afkomen, en wij, die nog niet gewend waren, met zwervende Arabiers omtegaan, oordeelden het raadzaam, het werktuig intepakken. Deze Arabier was de zoon eens Schechs, en, zo het scheen, aanzienlijker dan onze beide leidslieden. Hij vraagde zeer beleefd, waaröm wij ons gantsch alléén in dezen afgelégen' oord bevonden? en hieröp antwoord bekomen hebbende; bood hij zig aan, ons bij de piramieden, en overäl, waar wij maar heen wilden, te geleiden. Wij bedankten hem voor zijne aanbieding, wijl wij niet meenden meer leidslieden nodig te hebben. Doch hij wilde bij ons blijven, en antwoordde nu vrij ernstig, dat wij hem niet zouden kunnen verbieden met ons te rijden, tévens verzékerende, dat hij ons in geen stuk hinderlijk wilde zijn. Hieröp réden wij verder naar de piramieden. Als wij agter eenen kleinen heuvel gekomen waren, geluste het dezen jongen heer, zijne lancie vóór den heer FORSKÄL in de aarde te stéken, en hem te verbieden verder te gaan zonder hem een drinkgeld te géven. Deze weigerde hem iets te géven of te beloven. Ondertusschen waren wij, op onze ézels en ongewapend, te zwak, om ons tégen den Schech te verdédigen, voornaamlijk, wijl wij ons op onze leidslieden niet konden verlaten. Ik reed hieröp spoedig den heuvel op, en riep FORSKÄL toe, dat in de vlakte lieden op het veld aan den arbeid waren. Zodra de Schech dit merkte, wierd hij weêr zeer beleefd. Doch wij wilden niet verder rijden, maar keerden terug naar een dorp, omtrent eene halve duitsche mijl van Dsjîse, waarheen de Arabiers ons beloofd hadden te geleiden, en op dezen weg was de jonge Schech zomtijds zeer trots, évenwel moesten wij geduld hebben. Bij het afscheid begeerde de jonge Arabier nogmaals dat wij hem drinkgeld zouden géven, en zou mogelijk met weinig te vréde geweest zijn, doch FORSKÄL had vastlijk besloten hem in het geheel niets te géven. Toen hij met goedheid niets verkrijgen kon, greep hij mijnen reisgenoot naar het hoofd, en ontnam hem zijnen turban. Mijn vriend gedroeg zig voortreflijk in dit geval. Hij hield zig zeer bedaard, en zeide tégen de beide andere Arabiers: „ Gij Bedouinen, men meent in ons land, dat de

„ Franken onder uwe befcherming altijd zéker zijn. Ik heb mij onder de uwe „ begéven. Indien gijl. dus toeftaat, dat een uwer bekenden mij berooft, zal ik „ mijnen landslieden er van verwittigen, dat bij ul. noch trouw noch geloof te „ vinden is". Hierdoor wierd de eergierigheid der beide Arabieren zo gaande, dat zij den derden noodzaakten, den turban op ftaande voet weêrtegéven. Toen wendde de jonge Schech zig naar mij, maar ik wilde hem ook niets géven. Hij greep daaröp naar mijn *aftrolabium*, hetwelk ik vóór mij op den ézel hield. Ik was zo bedaard niet als de heer FORSKÄL geweeft was, maar greep zijn' grooten doek, welken hij om zijn lijf gewonden had, en, wijl hij zijn paerd in de zijde ftiet zonder den teugel vaft te houden, ging het dóór, en de Arabier viel ter aarde. Dit had mij in groot gevaar kunnen brengen; want de jonge heer hield het voor zulk een' grooten hoon, dat hij, in tegenwoordigheid van veele boeren, die zig allengs rondöm ons verzameld hadden, door eenen Chriften van zijn paerd geworpen was, dat hij aanftonds eene zijner piftoolen haalde, en het mij op de borft zettede. Ik wil wel bekennen, dat ik in den eerften opflag geloofde weg te zijn. Doch het geweer was waarfchijnlijk niet geladen. De andere Arabiers zogten hem tot bedaren te brengen, en ik bevrédigde hem ten laatften volkomen met een' halven fpéciedaalder. Bij onze terugkomft naar Dsjîfe wierden wij uitgelachen. Men had het ons van te voren gezegd, dat wij ons op de Bedouinen niet konden verlaten, ja dat wij zelfs geplunderd zouden worden. Doch, hadden wij den jongen Schech, ten eerften maar iets beloofd, zo geloof ik zéker, dat wij deze reis naar de piramieden met alle zékerheid zouden hebben kunnen doen. De Arabiers zijn zo vreeslijk niet, als wij Europeërs hen gemeenlijk vinden, voor dat wij hunne wijze van denken kennen, en hunne taal fpréken kunnen.

OVER den hiervoor gemelden tak des Nijls tusfchen Dsjîfe en de piramieden zijn twee fraije bruggen, de éene 60, de andere 50 dubbelde fchréden lang. Elke brug heeft 10 boogen, doch 9 daarvan waren of ten deele met aarde geftopt, of er was een muur vóór tot zékere hoogte, opdat het water bij het wasfen van den Nijl niet te fchielijk doordringen, en, wanneer het tot op de bepaalde hoogte gevallen is, niet verder terug wijken zoude. Aan beide zijden en tusfchen de bruggen is een dam van bij de 1500 dubbelde fchréden lang, ten deele van gebrande, en ten deele van gehouwene fteenen opgemetzeld. Dit fchijnt een

een werk der Mohammedaanen te zijn. Ten minsten is het door hun vernieuwd; want men ziet aan de bruggen groote opschriften met nieuwe arabische letters. Digt bij Dsjîse zag ik nog twee bruggen, de éene van 5, de andere van 3 boogen, en aan beiden arabische opschriften (*.)

NA-

(*) In den tijd dat wij in Egipte waren, leefde de heer VAN HAVEN nog, wiens werk het eigenlijk was de geschiednissen en de taalen dezer landen te onderzoeken. Ik bemoeide mij derhalven niet met de arabische opschriften, waar van men er hier zeer veelen vind, en waar door de geschiednis van Egipte nog veel opgehelderd kan worden; ik copiëerde alleen beeldschriften; want hiertoe wierd tékening vereïscht, en hierïn had de heer VAN HAVEN zig niet geöefend. Deze mijn reisgenoot vond op eene der bruggen digt bij Dsjîse het volgend opschrift:

بلسم الله الرحمن الرحيم اخذ بتجدين هذه القناطرة المباركة دامر
مولانا الوزير المعظم حسين باشا ابن . . . في شهر ربيع الاول سنة 1087

MEN ziet hierüit dus, dat deze brug in het jaar 1087 der hedsjera of 1676 der christen tijdrékeninge door eenen HÖSSEIN Pascha gebouwd wierd. Dit opschrift schreef mijn reisgenoot eigenhandig af. Hij deed naderhand in gezelschap van een' geleerden uit Káhira eene reis naar de groote bruggen digt bij de piramieden, en liet aldaar de volgende opschriften in zijne tégenwoordigheid afschrijven. 1) Aan de oostzijde der groote brug digt bij de piramieden:

اللهم ادمن النصر مولانا السلطان الملك الاشرف ابو الخير قايتباي
السلطان الملك بثاني شهر دي القعدة سنة ثمانماية ومماية

DE heer REISKE, wien ik al deze afschriften toegezonden heb, meent, dat in den laatsten régel ثمانين وثمانماية dat is 880 staan moet; want KAIDBEY, die de brug heeft doen bouwen, kwam 872 tot de regéring, en overleed 901. 2) Aan de westzijde dezer brugg':

بلسم الله الرحمن الرحيم اللهم ادمن لنا مدة السلطان بن مولانا
السلطان الملك الناصر ناصر الدنيا والدين محمد بن السلطان الشهيد
الملك المنصور سيف الدين قلاون تغمده الله برحمته امين في شهور سنة
ستة عشر وسبعماية من الهجرة النبوية علي صاحبها افضل الصلاة والسلام

AAN de andere brug deed de heer VAN HAVEN het volgende opschrift afschrijven. De heer Dr. REISKE vind er veele fouten en tégenstrijdigheden in, die dus mogelijk door den afschrijver zullen veröorzaakt zijn. Doch, zegt hij, men ziet er zo veel uit, dat deze brug van 10 boogen op bevel des Sultâns KAIDBEY, opperbevelhebber van het krijgsvolk, in 20 dagen is verbéterd ge-

Naderhand reisden wij nog eens in gezelſchap van verſcheidene kooplieden naar de piramieden. De heer MEYNARD, een franſch koopman, die reeds veele jaaren in Egipte, en dikwils bij de piramieden was geweeſt, was onze geleider en bezorgde ons alle zékerheid, die wij verwagten konden. Doch één uit ons gezelſchap wierd geplunderd. Deze was een onlangs aangekomen Italiäan. Onder onze veele arabiſche bedienden en ézeldrijvers hadden zig bij de piramieden ook veele Arabiers uit de dorpen, en eenige Bedouinen, die zig in dezen oord ophouden, gemengd. Toen wij ons uitkleedden om in de piramieden te gaan, gaf een ieder zijne klèderen ter bewaringe aan zijnen eigenen, of eenen bekenden bedienden: doch de Italiäan had de zijnen den eerſten dienſtwilligen Arabier overgegéven, en deze had er zig meê weggepakt. Bovendien miſtte bij ons vertrek de één nog een' pantoffel, de ander eene piſtool, enz. Ik had egter daaröm nog geen grond om de Arabiers in 't gemeen rovers te noemen, ſchoon andere reizigers mogelijk niet meer oorzaak gehad hebben om hun zulk eenen naam te géven. Zij déden verder niets, dan hetgeen bij eenen oproer van het europiſch gemeen ook wel plaats heeft. De heer BAURENFEIND tékende bij deze gelégenheid de kléding der Arabieren van dit geweeſt op de XXIX tafel.

Op deze reis was mijn voornaamſte oogmerk, de hoogte der beide groote piramieden te méten. Derzelver vier zijden liggen, zo veel ik volgens een klein compas heb kunnen opmaken, regt naar het O. W. Z. en N., en aan elke der vier

geworden: dat men den bouw den 2den der maand Dilhadsj 883 begonnen, en 30 dagen daarna, naamlijk den 2den van Moharrem 884 de brug ingewijd, geöpend, en eenen iederen veröorlofd hebbe, om er over te gaan.

من مولانا المعافر الشريف السلطان المالك الملك الاشرف ابو النصر
قايتباي الدي تاريخه علي طول الارض خادم الحرمين الشريفين انشاها
العشر قناطر المجددة العالي الاشرف بارباب العساكر المنصورة وبنا هذه
القناطر في مدة عشرين يوما في ثاني دي الحجة الحرام سنة ثمانماية
وثمانين وتمامها في مدة ثلاثين يوما ثاني شهر الله المحرم الحرام في ثمانين
لربع وثمانين من الهجرة النبوية علي صاحبها افضل الصلاة والسلام

C. F. Fritsch sculp.

Afbeelding der ARABIEREN *in Egipte.*
Représentation des ARABES *en Egypte.*

vier zijden ligt een groote heuvel van puin en zand, hetwelk van tijd tot tijd afgevallen, of door den wind agter dezelven te zamen gewaaid is. Bij de hoeken dezer piramieden ziet men nog de bloote rots waaröp zij gebouwd zijn; want hier is de wind zo ſterk, dat hij het fijne zand voortdrijft, en de puin welke van tijd tot tijd van de piramieden afvalt, kan tot hier niet komen. Om dus de hoogte van éene dezer piramieden te méten, zou het het gemaklijkſt zijn, den hoek te némen, welken de top derzelve op eenen hoek (of veelëer op den verlengden hoek; want onder bij den hoek kan men de bovenſte ſpitze niet zien) met den gezigtëinder maakt, en de zijden in eene parallele verwijdering te méten. Doch wanneer men maar weinig tijds heeft, om zulke verbazende gebouwen te beſchouwen, en door lieden omringd is, die men voor rovers aanziet, verkieſt men niet altoos den kortſten en zékerſten weg, en daaröm is mijne méting niet zo nauwkeurig als ik wel wenſchte. Ik heb de zijden der piramieden enkel door ſchréden geméten, en daarbij heb ik geſteld, dat de lijn *a. b.* (figuur E op de V tafel) tuſſchen de digſte hoeken der beide piramieden, met die van den hoek tot aan het middenpunt der grondvlakte van dezelven (*a. m.*, *b. l.*) eene regte lijn maakt, daar nogthans dezelve een weinig afwijkt. Bij dit alles is mijne méting niet ten eenemaale onbruikbaar, ik zal derhalven dezelve alhier plaats géven.

Ik vond de lijn *a. b.*, of den afſtand der digſte hoeken van de beide grootſte piramieden, door middel van een meetſnoer, welk ik te dien einde van te voren geméten en afgedeeld had, 565 voet. De vertikaal-hoek *b. a. c.* was 3° 10′ en de hoogte van het werktuig 3 voet. Indien men nu in den triängel *b. a. c.* de lijn *b. c.* zoekt, zo zal men dezelve 34 voet bevinden, dat is, de grondvlakte der tweede piramiede is 34 voet hooger dan de grondvlakte, waaröp de eerſte piramiede gebouwd is.

Verders, de breedte van de noordlijke zijde der tweede piramiede, of de lijn *b. k.* is ruim 141 dubbelde ſchréden, of 705 voet. Hierüit word nu ook de lijn *b. l.*, of de afſtand van den hoek der piramiede van haar middenpunt bekend, indien men naamlijk ſtelt, dat alle vier de zijden der piramiede éven lang zijn, en men kan uit de genomene hoogte haarer ſpitze bij den hoek der eerſte, de hoogte der tweede piramiede vinden. Volgens mijne méting is *b. k.*, 705 voet, en dus *b. l.*, 498 voet, *a. c.* naamlijk de geréduceerde grondlijn *a. b.*, 562.

562 voet. De hoek *d. a. c.* 24° 6′. *a. l.*, 1060 voet. *d. n.* of de hoogte van de ſpits der tweede piramiede boven den horizont der eerſte piramiede 477 voet. Doch, volgens het voorgaande, ligt de tweede piramiede 34 voet hooger dan de eerſte, en de hoogte der tweede piramiede is dus naar deze méting 443 voet.

De breedte van de zuidlijke zijde der eerſte piramiede, of de lijn *a. i.* is ruim 142 dubbelde ſchréden, of omtrent 710 voet. Alzo is *a. m*, 502 voet, of, wijl de ſpitze aan deze piramiede ontbreekt, omtrent 500 voet. *c. a.* is, doordien ik het *aſtrolabium* niet digt aan den hoek *b.* ſtellen kon, maar 561 voet. De hoek *e. b. f*, 20°. 48′., en *b. m*, 1061 voet. Alzo is *e. f*, of de hoogte van de ſpitze der eerſte piramiede boven den horizont van het werktuig, 403 voet. Maar nu is *b. c.* of de hoogte van het werktuig boven de grondvlakte der eerſte piramiede, volgens het voorgaande, 37 voet, en dus de geheele hoogte der eerſte piramiede 440 voet. Vermids nu de heuvel, waaröp deze piramiede ſtaat, volgens het voorgaande ook omtrent 200 voet hoog is; zo is de bovenſte ſpitze dezer piramiede ongeveer 640 voet boven de oppervlakte van den Nijl. In al de beſchrijvingen van Egipte, zo wel in de ouden als in de laateren, is de hoogte van de eerſte piramiede aangetékend; ik vind egter niet, dat iemand dezelve voor zo laag gehouden of opgegéven hebbe, als zij het volgens mijne méting is. De méting van anderen, en bijzonder die van den geleerden GREAVES, had mij dus moeten afſchrikken, mijne eigene bekend te maken (*). Doch, ſchoon ik geen gelégenheid had, om de hoogte op het nauwkeurigſte te bepalen, heb ik évenwel liever datgeen willen aantékenen, wat ik door mijne méting bekomen heb, dan een geheel regiſter van de hoogte der piramiede afſchrijven, zo als zij van andere reizigers opgegéven is (†).

VAN

(*) *Miſcellaneous Works of Mr.* JOHN GREAVES *Vol. I. p.* 94. *Vol. II. p.* 392.

(†) Nadat ik het bovenſtaande geſchréven heb, lees ik in de *Deſcription des plaines d'Heliopolis et Memphis par Monſr.* FOURMONT *p.* 234. *Mylord* CHARLEMONT, *qui vint en Egypte dans le tems que j'y étois, me dit en avoir meſuré la hauteur perpendiculaire; et m'aſſura qu'elle (la premiere Pyramide) n'étoit que de* 444 *pieds.* Deze méting komt dus zeer nauwkeurig met de mijne overeen. Zie, verder, SHAWS II. D. bl. 126. e. v.]

Van den Sphinx is reeds veel onder het zand bedolven. Ik bevond de hoogte der kinn' 10 voet 6 duim, en de lengte van den kop 17 voet. Dus de hoogte van den kop en den hals, boven het zand, 27 voet 6 duim.

De ſteenen, waarvan de beide groote piramieden gebouwd zijn, zijn van de rots waaröp dezelven ſtaan niet verſcheiden, maar alles is een weeke kalkſteen. Alzo is er geen twijfel, dat men de ſteenen tot deze piramieden in de nabijheid, en miſſchien rondöm den ſphinx genomen hebbe; want deze ſchijnt geheellijk uit de rots gehouwen te zijn, en de rots om de tweede piramiede is niet alleen gelijk gemaakt, maar men heeft ook een gedeelte daarvan tot de piramiede zelve laten ſtaan. Om den verbazenden arbeid en de groote koſten, welken men tot deze gebouwen, of tot de van gehouwen' ſteenen gebouwde bergen heeft moeten aanwenden, nog te vergroten, hebben eenigen gemeend, dat zij met marmer bekleed, ja zelfs PAUL LUCAS verzékert ons, dat zij met tras overdekt geweeſt zijn. Doch dit is ten minſten van de tweede piramiede niet waar. Nog tégenwoordig ziet men boven om de ſpits van dit gebouw een taamlijk gedeelte van het dek (*), en ſchoon dit van verre, voornaamlijk als er de zon op ſchijnt, nog glad, en van eenen harden ſteen ſchijnt te zijn, is het egter van denzelfden weeken kalkſteen, waarvan het overige der piramiede gebouwd is. Ik ben, alléén om dit te onderzoeken, tot aan het dek dezer piramiede geklommen, en heb er ſtukken van meê terug gebragt, eene moeite die misſchien nog geen Europeër genomen heeft, wijl de reizigers gemeenlijk maar de eerſte piramiede beklimmen, en de tweede niet plégen te agten, wijl zij niet tot aan derzelver ſpitze kunnen komen. De laatſte arbeid des bouwmeeſters aan deze gebouwen, ſchijnt geweeſt te zijn, al de ſteenen die eenigzins uitſtaken, aftehakken, en dus de vier zijden van de ſpits tot op den grond volkomen gelijk te maken. Het gladde dek was alzo béter beſtand tégen den tijd, dan wanneer de ſteenen uitgewaard trapswijs over malkanderen lagen. Ondertuſſchen is ook het grootſte gedeelte van het dek dezer piramiede verweêrd en afgebrokkeld, of door den wind weggerukt. Hierüit kan men beſluiten, dat ook de piramieden eens enkel door

(*) NORDENS *Voyage d'Egypte Tab.* 42. 45.

door den tijd zullen verwoeſt worden. Doch tot de gantſchlijke vernietiging van deze verbazende werken worden nog veele duizend jaaren veréiſcht, indien ze alleen den tijd overgelaten word. En waaröm zouden de Egiptenaars zig de moeite géven, de ſteenen boven van de groote piramieden te halen, daar zij ze veel gemaklijker uit den berg Mokáttam, of uit de heuvels, waaröp de piramieden ſtaan, bekomen kunnen? Op de eerſte piramiede vond ik geen blijken meer van een dek. Mogelijk wijlze eenige euwen -ouder is, of wijl de ſteen, waaruitze beſtaat, weeker, en dus meer verweêrd is, dan het bovenſte gedeelte der tweede piramiede. Ondertuſſchen ſchijnt het, dat het oogmerk der bouwmeeſteren niet geweeſt zij, dat men op deze gebouwen klimmen zoude; want de trappen zijn zo min aan deze als aan de andere piramiede éven hoog, en indien iemand de moeite wilde némen op verſcheidene plaatzen opteklimmen, zou hij zékerlijk niet overäl évenveel trappen ontmoeten.

Bij de derde piramiede, welke insgelijks van kalkſteen gebouwd is, ligt nog eene ménigte granitſteen. Hierüit zou men vermoeden kunnen, dat dezelve eertijds ten deele met dezen ſteen bedekt geweeſt zij, gelijk de oude geſchiedſchrijvers aangemerkt hebben. Ik heb egter in den korten tijd, die mij overig was om dit gebouw te zien, geen bewijs kunnen vinden, dat maar ééne eenige laag van de buitenſte ſteenen geheel van granit geweeſt zij. Doch hier en daar heb ik tuſſchen de kalkſteenen ook groote granitſteenen gezien, en dezen waren niet ſchuin afgehouwen, gelijk het dek op de tweede piramiede. Ik weet niet, of mogelijk op deze nog oude egiptiſche opſchriften zouden te vinden zijn. Aan de beide grootſte piramieden heb ik er geen gezien, ook niet verwagt, wijl de buitenſte ſteenen, wie weet hoe veel voet dik, niet meer aanwézig zijn.

Verders ben ik ook op de eerſte piramiede geklommen, om van daar het fraai gezigt in oogenſchijn te némen, hetwelk reeds zo dikwils beſchréven is. Ik ging ook in dezelve en zag hetgeen veele anderen deels zelven daarvan aangetékend, deels van hunne voorgangers afgeſchréven hebben. Doch ik had het geluk niet, eene tot héden toe nog onbekende kamer te vinden, welke na ons vertrek door eenen heer DAVISON, die met den heer MONTAGUE in Egipte was, ontdekt is. Dit ſtrekt mijner opmerkzaamheid niet tot eere. Doch daar de heer MAILLET, die zig beroemt meer dan 40 maal in deze piramiede geweeſt te zijn

zijn (*), dezelve niet gezien heeft, zo zal men het ook mij toegéven kunnen, wanneer ik hier geen onbekende kamer meer verwagt, maar mij bemoeid heb, andere waarnémingen te maken. De gemelde kamer, gelijkze de heer MEYNARD mij beſchréven heeft, is boven de bekende groote kamer in dewelke de kiſt ſtaat. Zij is van dezelfde grootte, maar niet zo hoog, en de ingang tot dezelve is bij de 30 voet hoog boven de ſchuinte die naar de bekende kamer leid.

In den kalkſteen, waarüit de piramieden beſtaan, zo wel als in de rots waarop zij gebouwd zijn, vind men eene ſoort van verſteening omtrent ter grootte van een' ducaat, doch veel dikker, welke de Arabiers *Fadda abu el haun*, of ſphinx-penningen, noemen, insgelijks zeer veele kleine linzenvormige verſteeningen, welken ſchijnen van denzelfden aart te zijn, als de kleine *Helices*, waarvan ik er verſcheiden' te Bukîr, en dus op de egiptiſche kuſt verzameld heb. Van deze kleine verſteeningen had men STRABO verhaald, dat zij van de op de aarde gevallene brokken ſpijze der lieden, welken aan de piramieden geärbeid hebben, ontſtaan waren (†). Maar men vind dergelijken ook ménigvuldig in de rots, waarüit de berg Mokáttam bij Káhira beſtaat. Zo merkt GRANGER ook aan, dat de rots bij *Schech Harrîe* in Opperëgipte vol van kleine linzenvormige verſteeningen is. Waarſchijnlijk beſtaan dus alle rotzen in Egipte tot op eene zékere poolshoogte, uit deze ſoort van verſteeningen; want dat de rotzen in het oppergedeelte dezes lands een granit zijn, is uit reisbeſchrijvingen bekend. Dit kan aanleiding géven tot betragtingen over de oudheid van Egipte. Want, hoe veele jaaren wierden er niet verëiſcht voor dat eene zo groote ménigte kleine ſlakken geboren wierd en weêr ſtorf, eer deze bergen hunne hoogten bereikten? Hoe

(*) *Deſcription de l'Egypte, Tom. I. p.* 325.

(†) *Sed unum de miris rebus a nobis in Pyramidibus viſum, haudquaquam prætereundum eſt. Acervi quidam lapidum fruſtulis dolando detritis ante Pyramides jacent, in his lapilli & forma & magnitudine lentis inveniuntur, quidam ut hordei grana, quæ ſemi decorticata, eminent. Narrant reliquias ciborum, qui operariis dati fuerant, in lapidem induruiſſe: quod quidem ſatis videtur veriſimile. Nam & apud nos collis quidam eſt oblongus, in campo ſitus, qui tofi calculis in modum lentis plenus eſt.* Ik zal hier in 't voorbijgaan aanmerken, dat ik bij *Kaidbey* in eenen zandigen oord, ook verſteend hout, bijzonder een groot ſtuk van den ſtam eens booms dat verſteend was, gezien heb.

Hoe veele jaaren waren er niet nodig tot dat Egipte opdroogde, vooräl indien het water in de oude tijden zig zo langzaam van de kusten verwijderd heeft, als in de laatste duizend jaaren? Hoe veele jaaren moesten er niet verlopen, eer Egipte zo sterk bevolkt wierd, dat men in de gedagten kon krijgen, om de eerste piramiede te bouwen? Hoe veele jaaren had men niet van node tot den opbouw van die ménigte groote piramieden, die men nog in Egipte ziet, en thans wéten wij niet eens met zékerheid, in welke eeuw, en door wien de laatste gebouwd is.

Men zou in de geschiednissen van dit merkwaerdig land veel béter bekend zijn, indien men de schriften der bewoneren van vorige tijden lézen konde; want geen land in de waereld heeft zo veele gedenktékens met oude schriften, als Egipte. Doch de zorg der oude inwoneren dezes lands om hunne narigten in harde steenen als 't ware voor de eeuwigheid aan te tékenen, is ons van weinig nut, omdat wij dezelven niet verstaan. Men vind onder het groot aantal van geleerden in Europa wel eenige weinigen, die geduld en bekwaamheid hebben om de oudheden naar te vorschen, doch dezen hebben gemeenlijk noch lust noch gelégenheid, om ze elders, dan in hunne studeerkamer te zoeken, en mogelijk heeft het hun nog aan afschriften van de opschriften der oude Egiptenaaren ontbroken. Wanneer dus reizigers hen maar een genoegzaam aantal daarvan médebrengen, zo geloof ik vastlijk, dat zij er eerlang zeer veelen van zullen kunnen verklaren, vooräl indien degeenen, welken zig daarmeê bemoeijen willen, wél ervaren zijn in de regte coptische spraak, die voor de aankomst der Grieken in Egipte gesproken wierd; want dit schijnt ter verklaringe der beeldspraaken noodzaaklijk te zijn De eerste Copten hebben de schrijftékens hunner heidensche voorvaderen waarschijnlijk behouden, zo als de eerste mohammedaansche Arabiers de kufischen. Egipte schijnt in dien tijd niet gedeeld te hebben in het noodlot van andere landen, die, gelijk dit land zelf naderhand, door vreemde natiën bedwongen wierden, welken met hunne godsdiensten, ook vreemde taalen invoerden (*). Bij zulke gelégenheid wierden de schriften der oude inwoneren in 't geheel niet geägt, voornaamlijk wanneer de overwinnaars

(*) Beschrijving van Arabië bladz. 81.

naars geloofden bevel van GOD te hebben, den ouden godsdienst te vuur en te zwaerd uitteroeijen. Eenige verstandige Grieken, die naar Egipte kwamen, roemden reeds de wijsheid van de oude inwoners dezes lands. De oude Egiptenaars hebben ook zo veele voortreflijke werken en opschriften nagelaten, dat men er thans nog over verbaasd staat. Anders zou men veelligt van hun, gelijk van veele andere heidenen der oudste tijden, geloofd hebben, dat zij zo min van schrijftékens, als van den waaren GOD iets gewéten hadden.

OM eene zo vollédige verzameling van beeldspraakige schriften te bekomen, dat men eene verklaring derzelven, van de geleerden kon verwagten, zou een reiziger zig lang in Opperëgipte moeten ophouden, en aldaar alle volkomene (geen beschadigde) opschriften, waarvan ik denk dat er zeer veelen aan de oude tempels te vinden zijn, afschrijven. In de mumiëngraven, bij *Sakâra*, zou hij ook veel werks vinden. Wie weet, of men het geluk niet zou hebben in deze droogе onderäardsche verblijfplaatzen der dooden, behalven de mumiën en vaten met oude opschriften, nog andere merkwaerdigheden, en zelfs boeken te vinden? Welk Europeër heeft tot nog toe kunnen besluiten, zig veel moeite te géven, om de vriendschap der gemeene Arabieren te winnen, en met hen alles zelve op zijn gemak naartespeuren? Elk haast zig gemeenlijk om weêr naar Káhira terug te komen, wanneer hij niet alles, wat hij verlangt, aanstonds voor geld bekomen kan. De reizigers schijnen zig tot hiertoe ook meer om de figuur en ligging der steenen, dan om de opschriften, die men er op vind, bekommerd te hebben. De meesten beklagen zig reeds over de moeilijkheden, welken zij gehad hebben, om maar puinhoopen aftetékenen, en hiertoe word nogthans niet zo veel tijd vereischt als tot de beeldspraakige schriften, waarbij men ook op elken trek oplettend zijn moet, indien menze den naarspeurenden geleerden als nauwkeurige afschriften voorleggen wil. De veele moeite en verdrietlijkheden, welken men in Egipte bij dergelijken arbeid te wagten heeft, zou ook mij bijna afgeschrikt hebben om beeldschriften en zinnebeelden aftetékenen, voornaamlijk wijl Káhira de plaats niet is, waar men eene groote ménigte derzelven verwagten kan, en de onderzoeking der oudheden eigenlijk mij niet opgedragen was. Doch, nademaal ik eene kaart van deze stad maakte, en verscheidene maalen eenige beeldspraakige opschriften zag, besloot ik, dezen tot mijn eigen vermaak aftetékenen. Tot het eerste opschrift had ik veel tijd nodig, wijl de tékens mij

nog allen onbekend waren. Bij het tweede viel het mij reeds gemaklijker, en ten laatsten wierden de beeldspraakige tékens mij zo bekend, dat ikze als een griekſch of kufiſch opſchrift afſchrijven kon. Ik zal de beeldſpraakige opſchriften, welken ik in Egipte afgeſchréven heb, allen hier bijvoegen, en twijfel niet, of men zal verſcheidene daarïn voorkomende figuuren tot verklaring der oude ſchrijveren met éven zo veel nut kunnen gebruiken, als PIGMORIUS en anderen de figuuren op de vermaarde *Menſa Iſiaca* gebruikt hebben.

HET grootſte zinnebeeldig opſchrift, welk ik in Egipte gezien heb, ſtaat op eene groote kiſt van zwart granit tégen de moské *Teilâa* bij *Kallá el käbſch*, en is op de XXX tafel afgeſchréven. POCOCK heeft de gedaante dezer kiſt, welke hij *the fountain of treaſure* noemt, op de 11de tafel van zijne *Deſcription of the eaſt* afgebeeld, en PERRY heeft eene dergelijke kiſt met de daaröp ſtaande beeldſchriften op de 33ſte tafel, in zijn *View of the Levant* afgetékend. De gemelde kiſt is omtrent 7 voet lang, en van boven breeder dan van onder. Men kan daaröm vermoeden, dat zij eenen voornaamen Egiptenaar tot eene doodkiſt gediend hebbe. Zij ſtaat in eene nis. Om die réden kan men alleen de opſchriften aan de voorſte zijde zien, ondertuſſchen zullen de andere zijden denklijk ook beſchréven zijn. Zelfs waren er ſchriften van binnen; doch dezen had men met kalk bedekt, omdat de kiſt thans tot een' bak dient, waarüit men het vee drenkt. MAILLET denkt *Tom.* 1 *pag.* 245, dat deze kiſt, welke hij *la fontaine des amoureux* (de fontein der verliefden) noemt, uit eene der piramieden naar Káhira gebragt is. Maar de kiſt, welke men in de groote piramiede ziet, is van boven niet rond, en men ziet ook in 't geheel geen beeldſchrift op dezelve. Ik geloof dus veelëer, dat de voornaame Egiptenaars, die geen piramiede konden bekoſtigen; of toen het reeds uit het gebruik was piramieden te bouwen, zig in zulke koſtbaare kiſten hebben laten begraven.

EENIGE Grieken, die in Egipte waren als de geleerden dezes lands de zinnebeeldige ſchriften nog konden lézen, hebben wel de betékenis van zommige figuuren opgetékend, doch ik weet niet, of dit ter verklaringe der eigenlijke beeldſpraakige ſchriften zou kunnen dienen. Zij merkten, gelijk eenige laatere reizigers, enkel de groote figuuren aan, welken hun het eerſt in het oog vielen, en dezen behoren, naar mijne gedagten, in het geheel niet tot het ſchrift der oude Egiptenaaren. Zij ſchijnen zinnebeelden te zijn, welken enkel zékere

per-

Beeld-schriften *op eene kist by* KALLÁ EL KÄBSCH.

Hierogliphes sur une Caisse de Granit noir près de KALLÁ EL KÄBSCH À KAHIRA.

perſoonen of gebeurdniſſen zullen voorſtellen. Dit is, geloof ik, uit de meeſte opſchriften, welken men thans vind, volkomen blijkbaar. In het meergemelde opſchrift op de kiſt bij *Kallá el käbſch* ziet men drie zulke figuuren, en boven dezelven eenige kleinere tékens. De laatſten noem ik het beeldſpraakig ſchrift, en ik vermoede, dat dezen de groote figuuren verklaren. Uit deze tafel bemerkt men verders, dat de Egiptenaars hunne ſchrijftékens, indien ikze zo noemen mag, beide regt en verkeerd geſchréven hebben, bijvoorbeeld de vogels en dergelijken welken op de éene zijde regts zien, houden op de andere zijde den kop links. Ook is t merkwaerdig, dat eenige regtſtandige lijnen malkand'ren bijna gelijk zijn, behalven dat de figuuren op gemelde wijze verkeerd ſtaan. Men zou derhalven ſchier vermoeden, dat de oude Egiptenaars verſcheidene opſchriften van denzelfden inhoud op éénen ſteen gehouwen hebben, opdat het éénc leesbaar mogt blijven, ingeval het andere beſchadigd wierde. Doch ik lévere den geleerden hier de afbeelding van de geheele zijde dezer kiſt, en laat het aan hun, dezelve te verklaren.

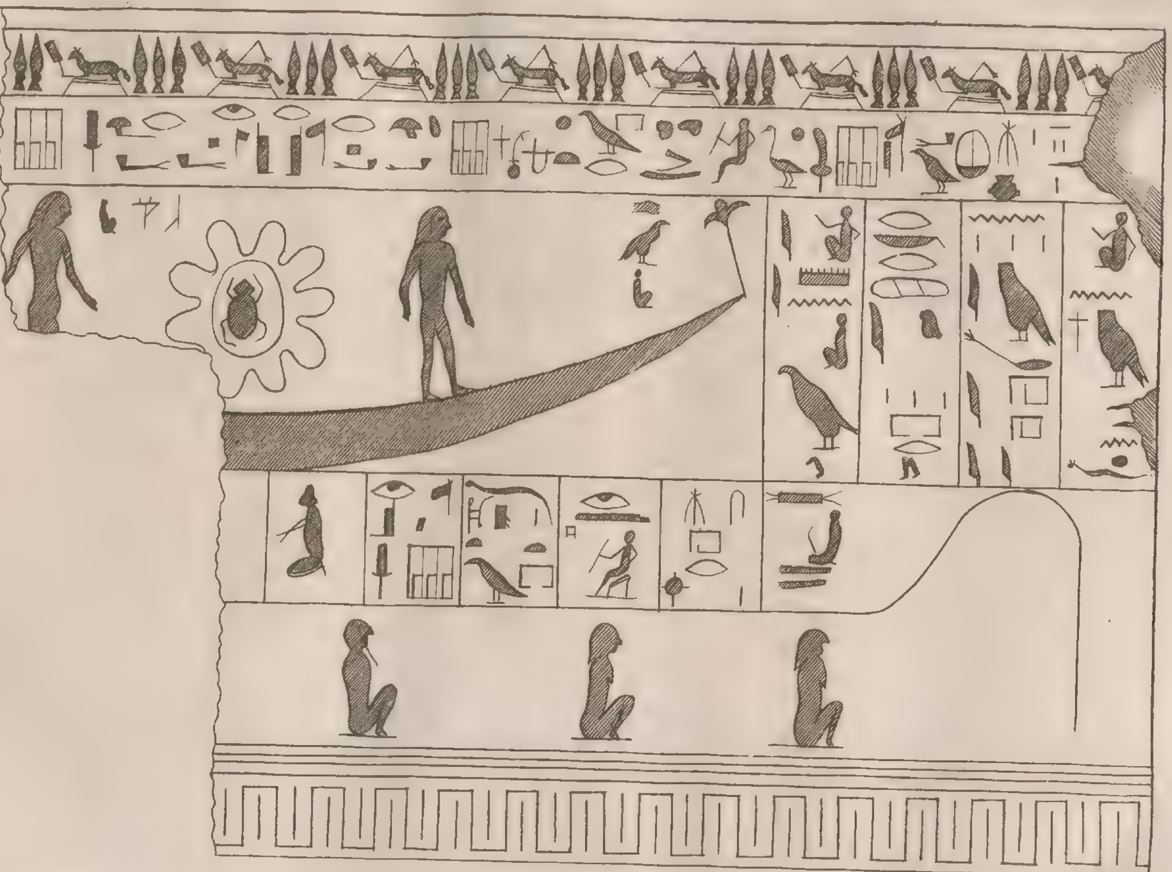
Opdat men juiſt ook niet denke, dat het mij niet veel moeite gekoſt hebbe, zo veele beeldſchriften te verzamelen als ik hier lévere, zal ik kortlijk de zwarigheden aantonen, welken ik bij de tékening dezer tafel ontmoet heb. Ik oordeelde zulk eenen arbeid in gezelſchap eens mohammedaanſchen geleerden op de veiligſte wijze te kunnen ondernémen, en reed met eenen Mulla naar *Kallá el käbſch*. Dewijl de kiſt aan een' weg ſtaat, welke geſtadig door veele lieden betréden word, had ik ras eene ménigte aanſchouwers, doch geen één zeide mij een onvertogen woord, zij verwonderden zig veelmeer over de nieuwsgierigheid der Europeëren, voornaamlijk daaröver, dat ik alle figuuren juiſt zo natékenen kon, als zij op de kiſt ſtonden, en dat enkel met een ſtokje (potlood) zonder het in den inkt te dopen. Nauwlijks had ik het vierde gedeelte van het opſchrift afgedaan, of er kwam een سراج *Saradsj*. Deze lieden zijn laage geregtsdienaars der Beijs, die zig in tégenwoordigheid van het gemeen gaern een groot aanzien willen géven, vooräl wanneer zij eenen Jood of Chriſten honen kunnen; want dezen durven geen Mohammedaan weêröm beſchimpen of ſlaan, al worden zij van hem mishandeld. Ik weet niet, of deze ſaradsj in deze kwartieren order houden moeſt, en niet dulden kon, dat zig zo veel volk verzameld

had, dan of hij zijn gezag voor deze ménigte aanſchouwers tonen wilde. Kortom, hij bejégende mij onbeſchoftlijk, en mijn Mulla was van gedagten, dat wij voor deze reis moeſten terug kéren, indien ik geen ſlagen bekomen wilde. Wij zetteden ons dan op onze ézels, en réden weêr terug, doch ik was zeer vergramd op den ſaradsj, ik wilde vernémen wie zijn heer was, en bij denzelven mijne klagten tégen hem inbrengen. Mijn vriend, de Mulla, die deze lieden béter kende dan ik, ontried mij zulks, en bragt mij eindelijk door gelijkeniſſen tot bedaren, wijl hij op geen andere wijze iets op mij had kunnen verwinnen. Kunt gij eenen hond beletten, zeide hij, u aantebaſſen? of indien een ézel u geſlagen had, zou het u tot eere verſtrekken, of zoud gij er béter aan zijn, wanneer gij hem wéderöm ſloegt? gij kunt op een' ander' tijd weêrkomen, en in ſtilte aftékenen alles wat gij begeert. Eenige dagen daarna ging ik met mijn' vriend weêr naar Kallá el käbſch, en betaalde eene kleinigheid aan eenen ſaradsj uit dit kwartier, opdat hij mij tégen zijne makkers zoude beſchermen. Ik kreeg andermaal veele aanſchouwers, en onder dezen was weêr een ſaradsj, die mij vraagde, wie mij verlof gegéven had de ſchriften op de kiſt afteſchrijven? Mijn ſaradsj antwoordde, dat zijn heer het mij vergund had. Maar, zeide de andere, mijn heer wil het hem niet toeſtaan. Wij gingen weêr naar huis. Eenige dagen daarna kwam ik voor de derdemaal. Ik had nog niet geheel gedaan, als een Imâm in een gebouw bij de moské mij in 't oog kreeg, en gerugt begon te maken. Thans oordeelde ik het de moeite niet waerd, mij nog meer verdrietlijkheden op den hals te halen, maar ſpoedde mij naar huis. Ik bekwam dus het geheele opſchrift tot op weinig tékens na, zonder dat het mij veel geld koſtte. Indien ik mij van het begin af bij den voorſtander der moské of bij eenen Beij vervoegd hadde, zou ik waarſchijnlijk voor een aanzienlijk geſchenk de vrijheid bekomen hebben, alles op mijn gemak aftetékenen, en mogelijk zou men mij ook volſtrekt verboden hebben het geringſte daarvan afteſchrijven. Daaröm is het voor eenen in het Ooſten reizenden Europeër altijd het beſte, als hij zijne waarnémingen maken kan, zonder met de voornaame Mohammedaanen kennis te maken. Doch daartoe word een zékere moed en onverſchilligheid veréiſcht. Had ik mij aanſtonds door den eerſten ſaradsj laten afſchrikken, dan zouden mijne lézers maar weinige opſchriften en andere tékeningen door mij bekomen hebben

Tab. XXXV.

Beeld-Schriften *op eene Kist van Granit.* | *Hiéroglipfhes sur une Caisse de Granit.*

C. J. de Huyser, direx.

Beeld-Schriften, op eene Kist van Granit. | Hierogliphes, sur une Caisse de Granit.

Tab: XXXIII.

C. J. de Huyser direx.

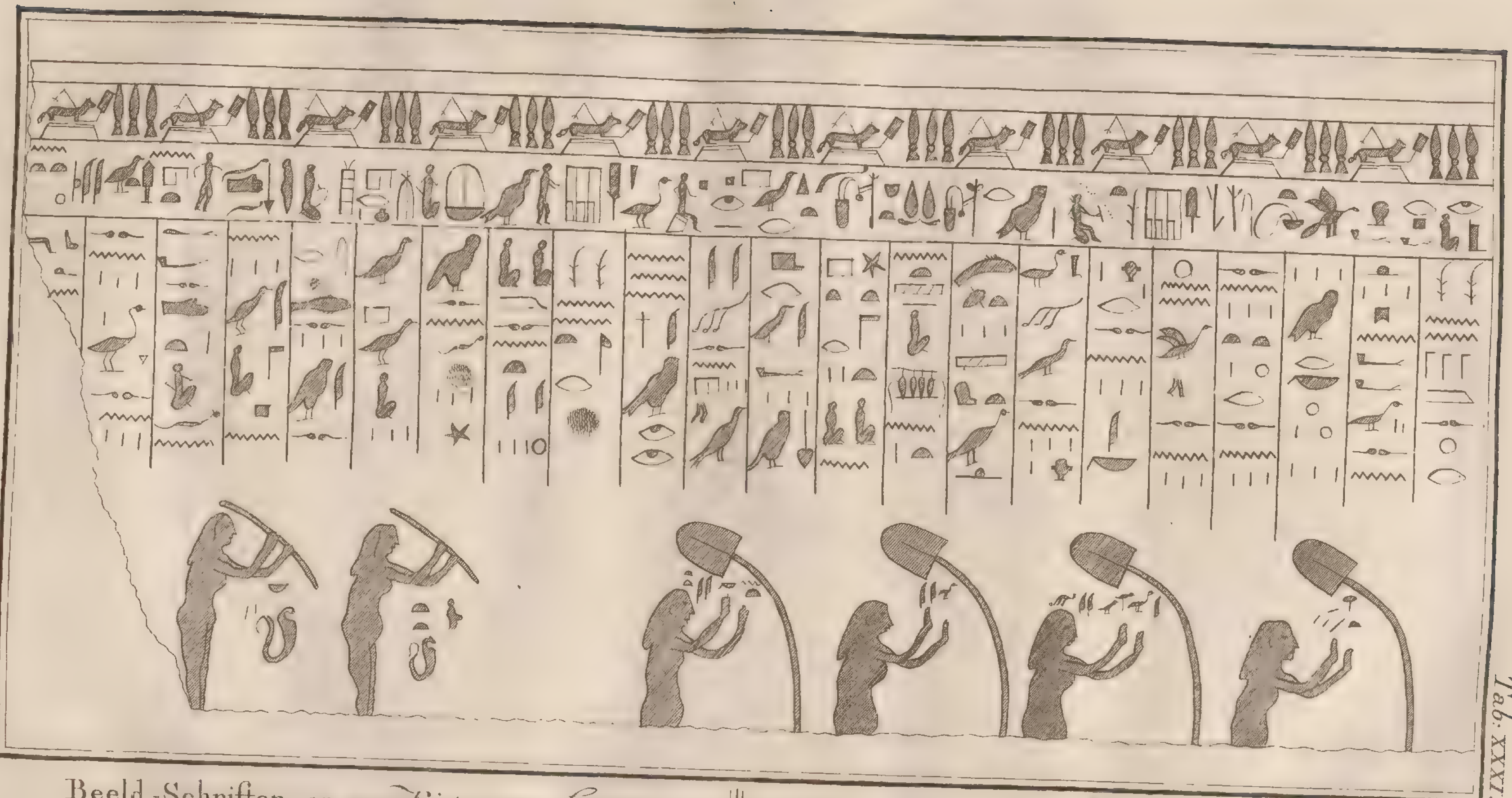
Beeld-Schriften *op eene Kist van Granit.* | Hierogliphes *sur une Caisse de Granit.*

Tab: XXXII.

Beeld-Schriften, *op eene Kist van Granit:* || Hie'rogliphes, *sur une Caisse de Granit:*

Tab: XXXI.

Beeld-Schriften, op eene Kist van Granit. || Hiëroglyphes, sur une Caisse de Granit.

ben. Men moet in het Oosten bij het aftékenen der oudheden dikwils hinderpalen verwagten. Maar dezelven zijn juist niet gevaarlijk, en daaröm moet menze niet agten, als men zijn oogmerk maar bereiken kan.

MEN zegt, dat er nog verscheidene met beeldspraaken beschrévene kisten in de voorhoven der moskeën te Káhira te vinden zijn, alwaar zij allen tot waterbakken gebruikt worden. Zékere OSMAN *Kichja* had omtrent voor 20 jaaren eene dergelijke kist te *Sal hadsjar* doen uitgraven, en den Nijl opbrengen, omze tot ditzelfde gebruik bij eene moské te plaatzen, doch bij het ontschépen te Bulák had menze gebroken, en naderhand de stukken om eenen boom gezet, om de wortels béter met aarde te kunnen bedekken. De beeldschriften welken men op de verscheidene stukken vind, ziet men op de 31ste, 32ste, 33ste, 34ste en 35ste tafel. Onder dezelven zijn ook zinnebeelden, doch de bovenste régel schijnt enkel een cieraad te zijn, schoon de daarïn voorkomende en dikwils herhaalde figuuren ook haare betékenis kunnen gehad hebben. De beeldspraakige schrijftékens staan op de drie eerste tafels regt, en op de beide anderen verkeerd. De groote figuur op de XXXIII tafel ziet men ook op de 33ste tafel van PERRY's *View of the Levant*: maar het kleine schrift welk er bij staat, en dat ik voor de verklaring der groote figuuren houde, is in 't geheel niet hetzelfde. Ondertusschen verdienen de beeldschriften op de gemelde tafel van PERRY met die, welken men op deze tafels ziet, vergeléken te worden. De stukken dezer kiste liggen midden op eene groote plaats vóór het huis van den Gouverneur. Ik tékende hier meer dan twee uuren in tégenwoordigheid van veele aanschouwers, zonder door iemand in 't minste gestoord te worden. Als ik op een' anderen dag ook reeds tamelijk lang getékend had, kwam een saradsj, om mij bij zijnen heer, den Gouverneur te doen komen. Deze vernam naar de oorzaak waarom ik de pharaösche schriften afschreef; ik moest hem ook mijn papier tonen, hij gaf het anderen aanzienlijken heeren over, die bij hem zaten, en allen lachten over de, naar hunne gedagten, nuttelooze nieuwsgierigheid der Europeëren. Ten laatsten nam de saradsj mijn papier, en ging er méde uit het vertrek. Ik verzogt den Gouverneur, mij het te doen wédergéven; hij antwoordde, ik kon het van den saradsj weêrëischen. Dit was zo veel, als dat hij zijnen bedienden vrijheid gaf om een drinkgeld van mij te némen. Ik gaf hem dus eenen spé-

ſpéciedaalder, en kreeg niet alleen mijn papier terug, maar ook verlof, om aan de figuuren op de gebrokene kiſt zo lang te tékenen als ik wilde.

Op de XXXVI tafel ziet men een gedeelte der pharaöſche ſchriften op twee kleine verbrokene pronkkégels. Het ſtuk A. is van zwart marmer, en dient thans tot eenen dorpel vóór eene moské in het kaſteel te Káhira. Onder de figuuren, welken men er op vind, is die welke met een * getékend is, merkwaerdig, omdat zij in eene verdieping tamelijk verhéven is. Het ſtuk B. is van granit, en word nu tot eene ſtoep gebruikt vóór een huis niet verre van *Kántared Siedîd.* Het is 5½ voet lang. Hierüit kan men ook de grootte der figuuren opmaken. Ook de beide hier met een * getékende figuuren, zijn wel diep ingehouwen gelijk de anderen, maar in het midden verhéven.

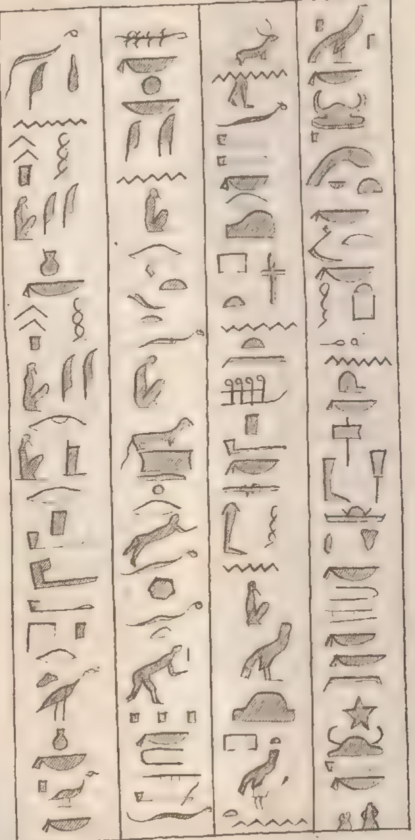
Tot de oudheden, waaröp men nog wél bewaarde beeldſchriften vinden kan, behoren ook kleine potten of lijkbuſſen van albaſt. De figuur derzelven heeft reeds NORDEN op zijne 55ſte tafel zeer wél afgebeeld. Ik heb daaröm op de XXXVII en XXXVIII tafel alleen de beeldſpraakige ſchriften afgeſchréven, welken ik op vijf dezer lijkbuſſen in Egipte gezien heb. Op het dekzel van den pot met het opſchrift A. was een vrouwehoofd. Op dat met het opſchrift C. een hondekop, en op dat met het opſchrift D. de kop van een' vogel. Van de beide anderen waren de dekzels verloren. Het opſchrift A. was 6½, C. en D. waren 7¾ duim hoog.

In andere landen treft men op de hardſte ſteenen zelden opſchriften van zulk een' hoogen ouderdom aan, als de beeldſchriften zijn, maar in Egipte vind men ook éven oude wél bewaarde geſchilderde beelden en ſchriften op hout en op doek. Van deze ſoort zag ik in het huis des franſchen Conſuls te Káhira een dekzel van eene houten mumiënkiſt met al de figuuren, die op de XXXIX tafel afgebeeld zijn. Dit ſtuk is zeer merkwaerdig; want hierüit blijkt zeer klaar, dat het beeldſpraakig opſchrift, welk in éénen régel van het hoofd tot de voeten gaat, het ſchrift der Egiptenaaren moet geweeſt zijn, maar de figuuren welken aan beide zijden het overige gedeelte van het dekzel beſlaan, en dus in évenrédigheid met het beeldſpraakig opſchrift veel grooter waren, dan ik nodig geägt heb dezelven te tékenen, kunnen niets anders dan zinnebeelden geweeſt zijn, en zijn waarſchijnlijk uit de geſchiedniſſen der goden genomen. Andere oude ge-

Beeld-Schriften op Verbrokene Obelisken te Káhira.
Hiérogliphes sur des Obélisques brisés à Káhira.

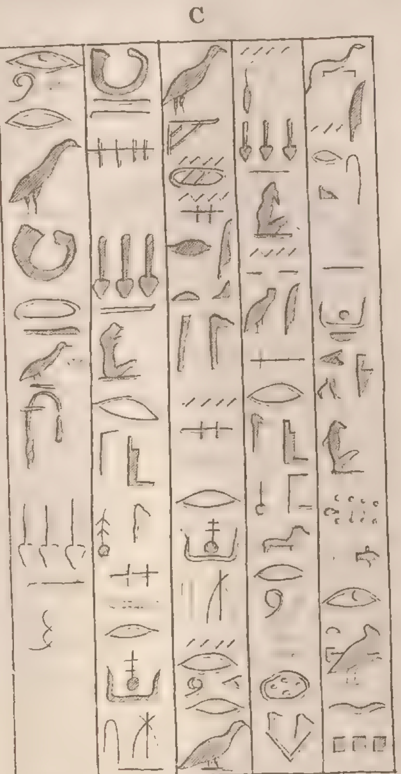
A

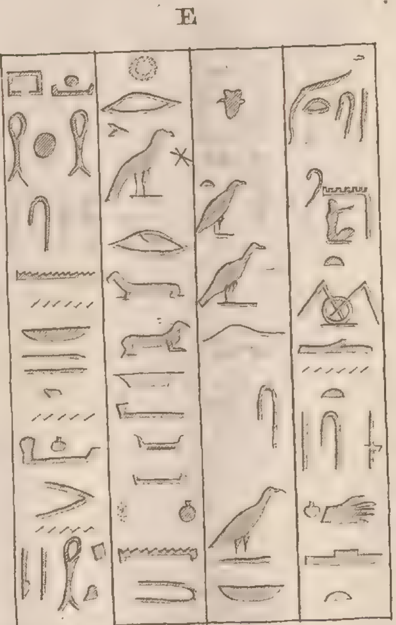

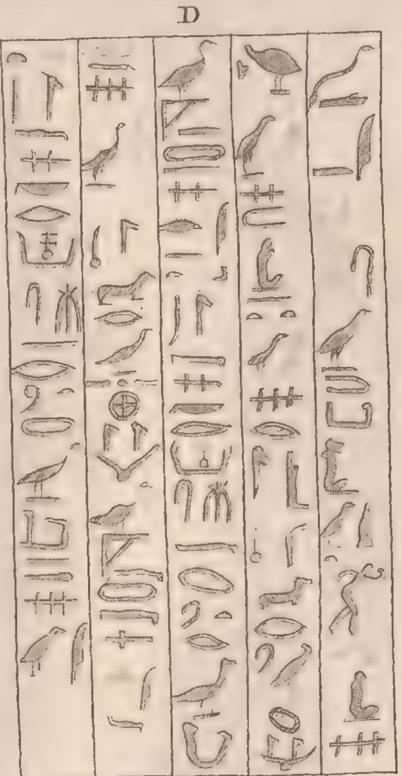
B

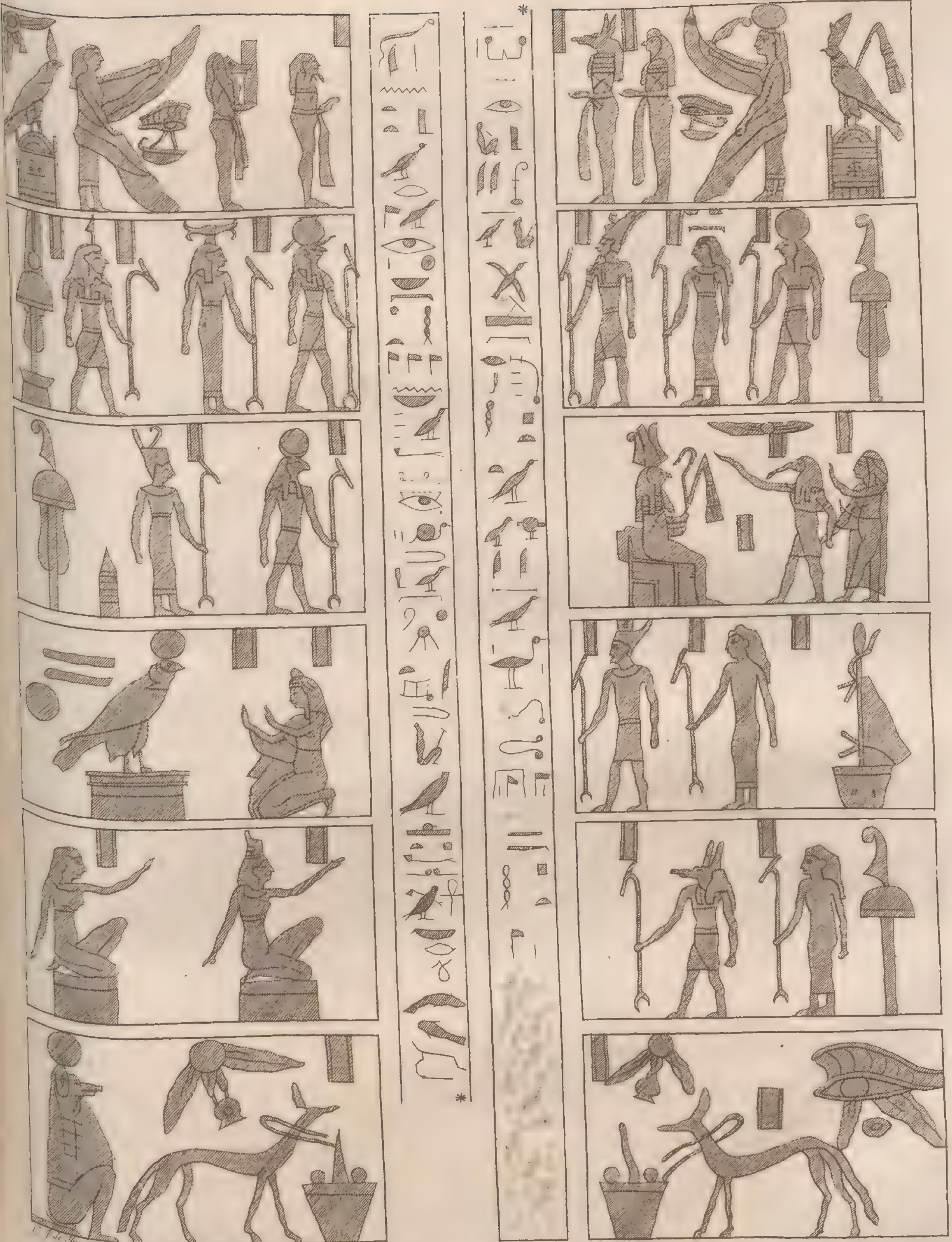
Beeld-Schriften, *op kleine Albasten Potten.* || *Hiérogliphes, sur de petits Pots de d'Albâtre.*

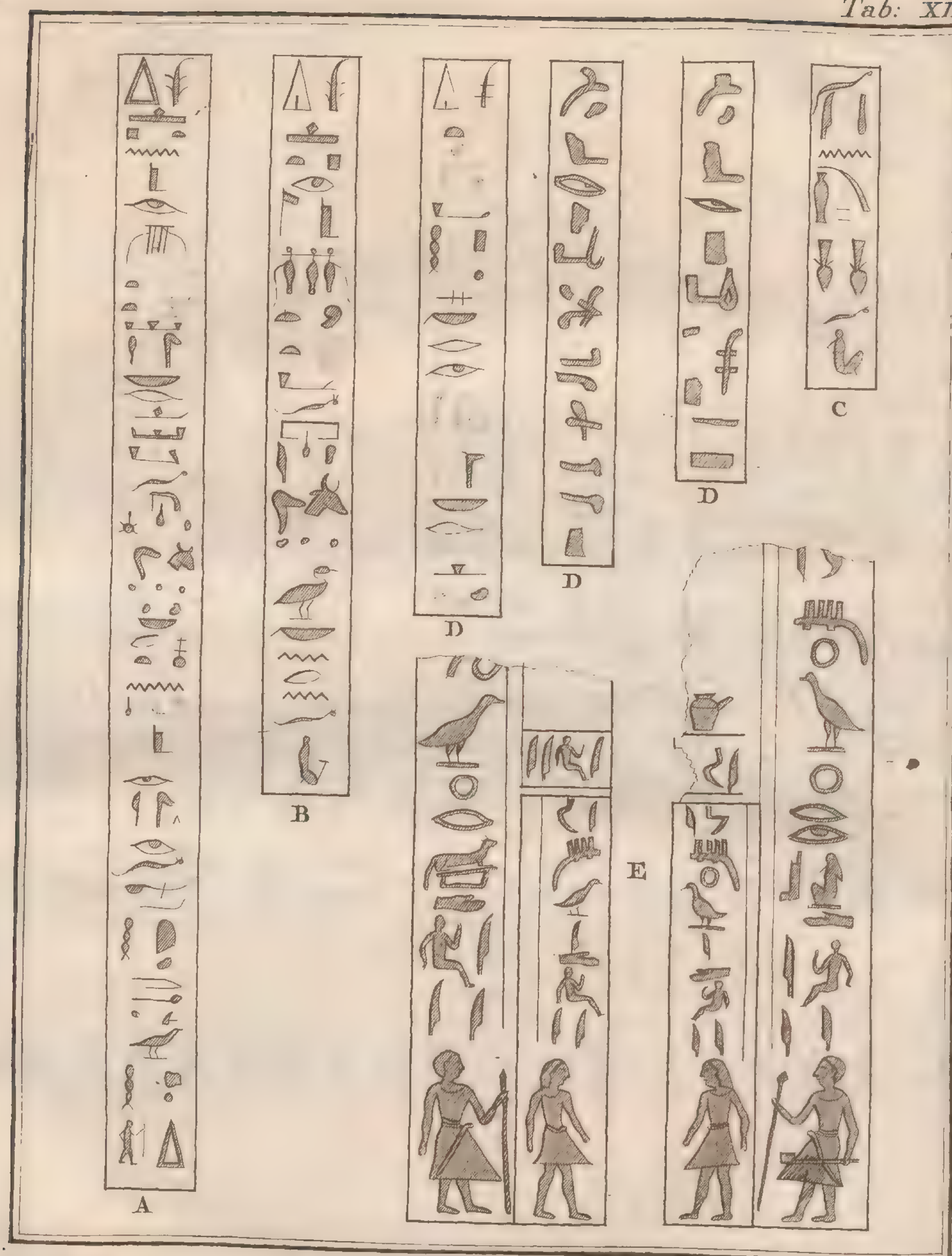
Beeld-Schriften, *op kleine Albasten Potten.* || **Hiéroglyphes,** *sur de petits Pots d'Albâtre.*

Beeld - Schriften en Zinnebeelden op eene Mumuen Kist.
Hierogliphes et Emblêmes sur une Caisse à Momie.

Verscheidene Tékens en Figuuren der beeld-Sprakige Schrift.
Plusieurs Symboles et Figures de l'Ecriture Hiéroglyphique.

Beeld-schriften, *op Hout en steen geschildert.* | **Hiërogliphes,** *peints sur du bois et de la pierre.*

P. Kramer del

C. Philips Jz. direx

gefchilderde beeldfpraakige opfchriften ziet men op de XL tafel. De régel A. fchreef ik af van eene kleine houten figuur eener mumië. De régel B. ftond op het dekzel eener mumiënkifte. Het klein opfchrift C. was op eene kleine flegte lijkbus, op welker dekzel de kop van een' vogel verbeeld was. De drie régels D. zag ik op kleine houten figuuren eener mumië, van omtrent 10 duim hoog. Dezen waren zeer flegt gefchréven. Het opfchrift E. fchreef ik af om de beide onderfte figuuren, welken zinnebeelden fchijnen te zijn. Het is niet gefchilderd, maar in een' weeken kalkfteen gegraveerd, welke uit de mumiëngraven van Sakâra gekomen was.

Het fchijnt, dat men zig bij het verklaren der beeldfchriften tot hiertoe enkel met de groote figuuren opgehouden hebbe; ik wenfch, dat de geleerden voornaamlijk de beeldfpraakige fchriften hunner opmerkzaamheid zullen waerdig agten. Degeenen welken zig daarméde bézig willen houden, zullen moeten beginnen met het verzamelen van al de verfcheidene tékens en figuuren van dit fchrift. Doch dewijl de opfchriften, welken ik afgefchréven heb, niet allen éven wél bewaard waren, heb ik alle nog duidelijke letters of tékens, die men in mijne affchriften vind, op de XLI tafel verzameld. Het zal gemaklijk zijn, derzelver aantal uit andere reeds wél getékende beeldfpraakige opfchriften te vermeerd'ren; en wanneer dan ook de reizigers, welken gelégenheid hebben naar Opperëgipte te komen, aldaar zorgvuldig oude opfchriften van deze foort affchrijven, dan zal men wel haaft al de verfcheidene tékens, waarvan men zig tot de beeldfchriften bediend heeft, léren kennen. Men zal alsdan bevinden, dat zékere tékens meer op pronknaalden, anderen meer op graffteenen, enz. voorkomen. Dit alles zal den geleerden nader tot zijn doel, naamlijk tot de verklaring der beeldfchriften, leiden.

Eindelijk zijn op de XLII tafel nog eenige kleine figuuren afgebeeld, die ik uit Egipte méde gebragt heb. De figuur A. is van koper gegoten, en van de voetzool tot aan het opperfte der mutze $5\frac{3}{4}$ duim hoog. Hieruit kan men de grootte der anderen opmaken. B. Is insgelijks van koper, en zeer zuiver gegoten. Zij heeft, gelijk de figuur A. onder de voeten eene pin, zij is zittende verbeeld, maar haare zitting moet van eene andere ftof geweeft zijn; want er is aan deze figuur in 't geheel geen merktéken daarvan. Zij heeft armbanden, en ringen om de beenen, gelijk veele Oofterlingen dezelven thans nog dragen. Zij

heeft geen broek, gelijk de hédendagſche ooſterſche vrouwen gemeenlijk plégen te dragen, maar alleen een' doek om de heupen, zo als ik mij herïnner, waſchvrouwen aan de oevers der zee en der vloeden gezien te hebben. Het kind, dat zij op den ſchoot heeft, heeft eenen halsband om, en aan denzelven een vercierſel op de borſt afhangende. Aan de regte zijde van het hoofd heeft het iets als eene groote gevlogtene hairtrens, die het tot op den ſchouder reikt, en de moeder zo wel als het kind ſchijnen voor 't voorhoofd eene gevlogtene lok te hebben, gelijk de vrouw in het dal Farân, welker hoofdtooizel ik bladz. 158 beſchréven heb. Het bovenſte van het hoofdvercierzel dezer figuur is beſchadigd. De figuur C. heeft datgeen, wat zij in beide handen ſchijnt gehad te hebben, verloren. Voor 't overige is zij ook van koper gegoten, en ſchijnt zeer oud te zijn, de vorming derzelve is zeer ſlegt. De figuur D. is insgelijks van koper en in Egipte gevonden, doch zij ſchijnt van eenen griekſchen meeſter te zijn, en heeft mogelijk een' Cupido zullen verbeelden, die in elke hand eene duif houd. Haare vleugels zijn dubbeld, of veeléer van onder gebogen. E. en F. zijn van gebrande potäarde. De laatſte figuur heeft een' ring op het hoofd, de eerſte heeft ook zulk eenen ring gehad, beiden wierden daaröm veelligt als cieraaden op de borſt gedragen. F. Is met een groenägtig verloodzel overtogen.

REIS VAN KAHIRA NAAR SUES EN DEN BERG SINAI.

ARABIË, en wel voornaamlijk het zuidlijk gedeelte van dit ſchiereïland, was het eigenlijk doel onzer reize. Maar ons Chriſtenen is het niet geoorlofd, met de bédevaartreizigers te lande van Kâhira naar Mékka te reizen, om daarheen te komen; wij moeſten het jaargetij afwagten, als de ſchépen van Sués naar Dsjidda afgaan. Wij konden niet eens de reis naar den berg Sinaï aanvaarden, om den *Dsjäbbel el Mokátteb*, of den berg der opſchriften, waarvan men in de laatſte jaaren in Europa zo veel geſproken en geſchréven heeft, optezoe-

tezoe-

tezoeken. Gedurenden den gantſchen zomer, was er krijg tuſſchen die van Káhira en een' kleinen ſtam Arabiers in de ſtreek, van Tôr. Er was naamlijk een der ſchépen, die de Káhiraanen jaarlijks met koorn geladen van Sués naar Dsjidda zenden, tot aan de gemelde haven gekomen, om, volgens gewoonte, varſch water te halen, wijl dit hier niet alleen zeer goed, maar ook digt bij, en haaſt omniet te bekomen is, daar men anders te Sués het ſlegt water duur betalen moet. De omzwervende Arabiers in de ſtreek van Tôr konden een met tarw geladen ſchip niet aanzien, zonder dat hen tévens de luſt bevong, hetzelve in hunne magt te hebben: en wijl er voor hun geen verwagting was, dat de Turken hun een gedeelte derzelve goedwillig zouden géven, maakten zij zig meeſters van den kapitein en de meeſten der bootsgezellen en reizigers, welken aan land gegaan waren om water te halen, hunne vrienden te bezoeken, of om anders zig te verkwikken. Hieröp bemagtigden zij de booten en kleine viſſers-vaartuigen der inwoneren te Tôr, en plunderden het ſchip. Dit maakte een groot opzien in Káhira. De gemelde kleine ſtam, welke de vervoering der waaren tuſſchen deze ſtad en Sués gehad had, durfde niet wéder naar Egipte te komen, wijl men hem aldaar rékenſchap wégens zijne roverijën zou afgevorderd hebben. Ondertuſſchen bekommerde hij er zig ook niet om, zo lang als hij van den buitgemaakten voorraad kon téren, en naderhand zogt hij maar op goed arabiſch weêr vréde te maken. Deze Arabiers lieten geen karavane (of zo als men de kleine reisgezelſchappen in deze ſtreek noemt, *Kafle*) tuſſchen Sués en Káhira haaren weg geruſt vervorderen, egter namen zij zig in agt, alleen lédige kameelen te ſchieten of wegtevoeren, en lieten den inwoneren van Káhira wéten, dat zij beſloten hadden, al de karavanen te plunderen, wanneer men hen ook niet gebruikte tot het vervoeren der waaren, en hun daardoor gelégenheid gaf, hun onderhoud te verdienen. Zo zwak was de regéring van 't volkrijk Egipte en van hunnen magtigen heer, den Sultân, die zig ook Heer van Arabië noemt, dat een zeer kleine ſtam van Arabieren zig durft te onderwinden, in dezen oord den weg van de eene ſtad tot de andere onveilig te maken. Dit alles was oorzaak, dat wij ons bijna een rond jaar in Egipte moeſten ophouden. De regéring te Káhira, welke de Arabiers in de woeſtijn niet bedwingen kon, vreesde, dat nog meer koorn, welk zij naar Mékka moeſten zenden, geroofd zou worden. De kooplieden waren bekommerd voor hunne waaren, en de Arabiers,

welken tot dus verre de vervoering derzelven bezorgden, wilden ook hunne kameelen niet verliezen: kortöm, elk verlangde naar vréde. Wij vernamen naar de inrigting onzer aanſtaande reis bij de inheemſche kooplieden, en dezen meenden, dat er geen veiligheid zijn zou, voor dat de groote karavane van Mékka terug gekomen was; doch zij wiſten dat de Emir Hadsj bevel had, op eene zékere plaats vréde met de Arabiers te maken. Zo lang wierd eene karavane, die naar Sués beſtemd was, opgehouden, en wij moeſten hieröp wagten.

Wanneer een Europeër, die naar het Ooſten reist, iets van de landtaal weet, zo heeft hij reeds veel gewonnen, maar wil hij eenigzins met gemak reizen, dan moet hij ook bedienden hebben, die reeds verſcheidene reizen in deze landen gedaan hebben, anders zal hij veele moeilijkheden ontmoeten. Toen wij van Káhira vertrokken, waren wij ſlegt van bedienden voorzien. Onze europiſche bediende, een Zweed van geboorte, die met ons van Koppenhage vertrokken was, had zo min in het Ooſten gereisd als wij zelven. Onze kok, een Griek van een eiland in den Archipel, was wel veele jaaren bij de euporiſche kooplieden te Káhira, doch niet ver in de woeſtijne geweeſt. Behalven deze beiden hadden wij in onzen dienſt een' Jood uit Saná, een aartig menſch van omtrent 26 jaaren, die niet alleen Egipte gezien, en dus de reis, welke ons te doen ſtond, reeds gedaan had, maar ook in Indië en Perſië geweeſt was; doch deze was bij de Mohammedaanen, met dewelken wij nogthans het meeſt te doen hadden, ten uiterſten in verägting. De heer cramer vond het daarënboven goed, eenen Tolk méde te némen, omdat hij het nog niet ver in de arabiſche taal gebragt had, en évenwel als Geneesheer veel met Mohammedaanen omgaan moeſt. Deze was een geboren Griek, en om zijn ſlegt gedrag een Mohammedaan geworden, en daarbij geheel onkundig in het reizen. Voor het overige waren wij van alles, wat wij op de aanſtaande reis meenden nodig te hebben, wél verzorgd. Wij waren rijklijk van lévensmiddelen voorzien, hadden eene tent, en bedden. De meeſte gereedſchap, welke men in deze landen op reis van node heeft, is reeds van andere reizigers beſchréven en afgebeeld, en veel daarvan is zo gemaklijk, dat men er in de europiſche légers met nut gebruik van zou kunnen maken. Onze weinige keukengereedſchap was van koper, en van binnen en van buiten wél vertind. De boter hadden wij in eene kruik van dik léder. Tafellakens gebruikten wij niet. Een groot rond ſtuk léder was onze tafel.

fel. Aan hetzelve waren aan den rand ijzeren ringen, en door dezelven een touw, waarméde wij, na gehouden' maaltijd, onze tafel als een' zak aan eenen kameel hongen. Onze koffijkoppen (ſchoteltjes heeft men hier niet nodig) hadden wij in eene houten met léder overtrokken doos, en waskaerzen in eene andere dergelijke doos in eenen lédéren zak. In het dekzel dezer dooze was van binnen eene pijp, om er eene kaers in te zetten, dus was die tévens onze kandelaar. Zout, péper, en ſpécerijën hadden wij in eene andere kleine houten doos met verſcheidene dekzels, die op malkanderen geſchroefd waren. In plaats van glazen, hadden wij kleine koperen, van binnen en van buiten fraai vertinde ſchoteltjes. Onze lantaern was van lijnwaat, en kon tezamen gevouwen worden zo als de kleine papieren lantaerns, welken de kinders in Europa wel maken; alleen was de onze veel grooter, en had een blikken dekzel en bodem. Ieder onzer had eene waterkruik van dik léder, om er uit te drinken, en dewijl wij in geen dag of twee aan water zouden komen, namen wij nog veele met water gevulde geitenvellen méde. Wij namen zelfs twee groote ſteenen watervaten (*Bojanen*) met ons, om op de reis van Suës naar Dsjidda zelven water daarin te kunnen méde némen. Onzen wijn hadden wij in groote glazen fleſſen (*Damasjanen*), van dewelken elke bij de 20 bouteilles hout. Dezen ſchénen ons tot dit einde het beſte te zijn; maar wanneer een kameel valt, of met zijne lading tégen eenen anderen ſtoot, bréken zij ligt, en daaröm is het béter wijn en brandewijn op reizen in het Ooſten in geitenvellen meê te voeren. De vellen, welken men tot het vervoeren van het water gebruikt, hebben de hairen buitenwaard, maar die, waarïn men den wijn doet, hebben de hairen binnenwaard, en zijn zo wél bepekt, dat de drank er in 't geheel geen kwaaden ſmaak van bekomt. Indien het nu voor eenen Europeër in het eerſt ook al een weinig misſelijk is, den drank op dergelijke wijze te bewaren, zo behoeft men évenwel niet te vrézen, dat de wijn op den weg geſtort worde, gelijk van den onzen een gedeelte verloren ging. Hout en koolen némen de reizigers zelden méde. Ter plaatze, alwaar de karavanen plégen te légeren, vinden zij gemeenlijk gedroogde meſt van dieren, en dezen gebruiken zij tot brand, als zij geen hout of ſtruiken daar omſtreeks bekomen kunnen.

Den 27ſten Augs. 1762. hoorden wij een' kanonſchoot van het kaſteel te Káhira, ten téken dat een *Tsjaas* (Courier) van de groote karavane aangekomen

 was,

was, en tijding gebragt had, wanneer de karavane wéder bij Birket el hadsj wézen zou, opdat een ieder, die willens was zijne vrienden te gemoet te gaan, zig gereed konde maken. Men vermoedde daaröm met groote waarſchijnlijkheid, dat de Arabiers uit de ſtreek van Tôr bevrédigd waren, en dat onze karavane met zékerheid zou konnen reizen. Wij gingen dan nog dezen dag naar de légerplaats van onzen Schech, welke met zijne onderhorigen en bedienden eenige tenten bij een dorp *Seriagûs* opgeſlagen had. Hier zagen wij het kaſteel van Káhira naar het Z. W., en groote heuvels van puinhoopen, die de Arabiers *Tel el jhûd* (de heuvels der Jooden) of *Turbet el jhûd* (de graven der Jooden) noemden, regt naar het noorden, op den afſtand van twee uuren. Wij troffen geen karavane aan, gelijk wij gemeend hadden, maar al de Arabiers hadden hunne ladingen, en die geenen, welken kameelen van hun gehuurd hadden, naar hunne hier en daar verſpreide woningen geleid.

Den 28ſten des morgens wiſten wij nog niet zéker, of de karavane zig dien dag verzamelen zou, of niet. Doch des namiddags zagen wij hier en daar kleine troppen in bewéging, en wij maakten ons ook reisvaerdig. Wij namen onzen weg van Seriagûs naar het Z. O., digt voorbij een dorp *Hänke*, en lieten naderhand Birket el hadsj ter regter hand op een' tamelijken afſtand. Zodra wij den regten weg van Káhira naar Suès weêr bereikt hadden, gingen wij ſteeds ooſtwaard, en maar weinig zuidlijk. Vanhier tot *Adsjerûd* vind men geen huis en geen water, zelfs in dit jaargetij geen groen kruid. De weg is gebaand, en de kameelen, welken in deze karavanen allen los lopen, ook wanneer zij beladen zijn, hebben hier verſcheidene wégen of veeléer voetpaden naaſt malkanderen gebaand. Twee uuren 10 minuuten ten ooſten van Birket el hadsj zagen wij eene vierkante, eenige voeten hoog gemetzelde plaats, *Máſtabe* genoemd, alwaar de aanzienlijken uit Káhira den Emîr hadsj bij zijne terugkomſt van Mékka verwelkomen. Nog 5 uuren verder légerden wij ons des nagts om 11 uuren met de geheele karavane in eenen oord, welken de Arabiers *El firn bebâd* noemen.

De laatſte karavane, welke eerſt kort voor het vertrek der ſchépen naar Suès op reis gaat, is gemeenlijk zeer groot. Wijl wij vroeg van Káhira afreisden, beſtond de onze nauwlijks uit 400 kameelen, die bijna allen met koorn of bouwſtoffen tot de ſchépen, welken te Suès gebouwd worden, beladen waren, en

waar-

waarvan de ankers door twee, ook wel door vier, kameelen gedragen wierden. Wagens heb ik in Egipte en Arabië in 't geheel niet gezien. De groote karavanen, welken naar Mékka of tusschen Básra en Háleb, of door andere groote woestenijën, en dus door het gebied van verscheidene onäfhanglijke Arabiers trekken, welken zij geschenken en weggelden betalen moeten, hebben eenen *Karwanbaschi*, dat is eenen leidsman, die dergelijke algemeene schattingen betaalt, en dezelven van de reizigers terug vordert. Bij andere karavanen, die maar eene kleine reis doen, hoort men van zulk een opperhoofd niet. In dezelven rigten zig alle reizigers naar de grootste kooplieden, of gelijk bij onze karavane, bij dewelke geen groote kooplieden waren, naar zulke Arabiers, die de meeste ladingen hebben. Als dezen zig légeren, légeren zig al de anderen, en als zij beginnen opteladen, maken de overige reizigers zig ook gereed, zonder dat het nodig zij, den optogt door zékere tékens bekend te maken. Want niemand wil gaern de laatste zijn, dewijl hij anders moeite zou hebben om het gezelschap weêr in te halen, wanneer hij onder wége misschien genoodzaakt mogt zijn, een' kameel te verpakken. Wij hadden juist geen vrees, dat onze geheele karavane zou aangetast worden; maar wanneer eenige persoonen zig alléén te ver voorüit wagen, of terug blijven, worden zij zomtijds geplunderd, en wij zogten daaröm altoos midden in de karavane te blijven. In andere gewesten, waar het veilig te reizen was, ben ik zomtijds met de kooplieden een geheel uur te paerde voorüit geréden, om bij eene bron uitterusten, en wat te éten. Bij de kameelen in deze karavane waren maar weinige drijvers, en eenigen onder dezen hadden snaphaanen zonder laadstokken, anderen hadden geen lonten, anderen wéderöm hadden eene lédige kruittasch, en nog anderen verroeste of afgebrokene sabels. Eenige Schechs, welken veele kameelen in deze karavane hadden, réden op dromedarissen, en waren vrij wél met lanciën, sabels, en snaphaanen gewapend. Doch ook op dezen konden wij ons niet veel verlaten; want geen Arabier waagt gaern zijn léven voor de goederen der kooplieden. Wanneer zig anders veele kooplieden in eene karavane bevinden, zijn dezelven gemeenlijk de beste bedekking; want zij zijn allen wél gewapend, en eenigen onder hen hebben moeds genoeg om hunne waaren dapperlijk te verdédigen.

Mijne vier reisgenooten bedienden zig op deze reis van paerden, ik verkoos uit nieuwsgierigheid eenen dromedaris, en bevond er mij zeer wél bij, schoon ik

in

in het eerst bekommerd was, dat ik op dit hooge beest niet gemaklijk zou rijden, De dromedaris gaat liggen gelijk de kameel, wanneer hij zijnen berijder opnémen zal. Als hij opstaan wil, ligt hij zig van agteren eerst op, en dan moet degeen die er op zit zig in agt némen, dat hij er voorwaard niet astuimele: voor het overige maakt hij gelijke schréden met den kameel, in plaats dat paerden dan rasser, dan langzaamer gaan moeten, om bij de karavane te blijven. Men behoeft hem bij het opstijgen niet eens stil te houden, wijl hij zo gewend is, dat hij al gaande zijnen kop op een gegéven téken ter aarde houd, opdat de rijder zijnen voet op den hals zou kunnen zetten, en als hij dan den kop om hoog heft, kan men, na een weinig oefening, zeer gemaklijk op den zadel komen. De zadel voor een' kameel, die een' zwaaren last moet dragen, is van boven open, en de pakken hangen aan beide zijden, opdat de klomp vet op den rug van het dier niet te zeer gedrukt worde. Een rijzadel van een' dromedaris of van een' kameel is van de gewoone rijzadels niet veel onderscheiden, dus bedekt hij den grooten klomp vet op zijnen rug. Op dezen zadel leide ik mijne matras, en kon mij dan naar de éénе, dan naar de andere zijde, en dan weêr regt plaatzen, om dus de zonnestraalen, welken in dit jaargetij zeer lastig waren, te vermijden. Mijne reisgenooten daaröntégen moesten op hunne paerden bestendig in dezelfde houding blijven, en wierden daardoor zeer afgemat, daar ik gemeenlijk des avonds van het rijden niet meer vermoeid was, dan of ik den gantschen dag gestadig op een' stoel gezéten had. Indien men met zulk een hoog dier draven moest, zou het zéker zeer ongemaklijk zijn. Maar de kameelen doen langzaame en wijde schréden, en men beweegt zig daaröm op dezelven schier niet anders dan in eene wieg.

Den 29sten Augs. des morgens om 4 uuren braken wij weêr op, en légerden ons na 5½ uur in eenen oord, dien de Arabiers *Dsjafra* noemden. Wij hoopten hier een paar uuren uitterusten, doch men gaf ons nauwlijks tijd om te éten. De kameelen wierden wéder geladen; en wij reisden nog twee uuren 15 minuuten tot aan eenen berg *Wehbe*, welke aan de zuidzijde van den weg ligt. Des namiddags leiden wij nog eenen weg af van 5 uuren, en namen, kort voor zonneöndergang, onze légerplaats aan eenen berg *Taja*. Hier had de karavane, welke van Mékka gekomen was, den avond te voren haar léger gehad. Het zou de moeite waerd geweest zijn, dezelve in haaren togt te zien, maar zij had

eenen

eenen veel zuidlijkeren weg genomen, dan de onze was. In deze ſtreek hadden de Arabiers de kleine karavanen van Káhira eenige reizen verôntruſt, en hier hadden zij den dag te voren van den Emîr hadsj in naam van de regéring te Káhira verzekéring ontvangen, dat zij niets zouden te vrézen hebben, wanneer zij met hunne kameelen weêr naar Káhira kwamen.

Den 30ſten Augs. braken wij des morgens om één uur weêr op, en kwamen van Taja in 4 uuren 45 minuuten aan een geheel vervallen klein turkſch kaſteel *Adsjerûd* of *Akrûd*, alwaar men drinkbaar water vind, en waarvan men alzo zeggen kan, dat het voor degeenen die van Káhira komen, aan 't einde der woeſtijne, (4 boek van MOSES XXX. 6.) maar voor die van Sués komen, vooraan de woeſtijne ligt, (2 boek van MOSES XIII. 20.) (*). De karavanen, welken van Káhira naar den berg Sinaï of naar Mékka reizen, gaan van Adsjerûd nog verder naar 't ooſten om het uiterſte punt der roode zee, maar wij keerden ons om (2 boek van MOSES XIV. 2.) en reisden meer zuidwaard (een weinig naar 't Z. O.) en kwamen na drie uuren tot aan *Bîr Suês*. Hier zijn twee diepe putten, uit welken het water in lêderen emmers, of veelêer zakken, door menſchen handen geput word. Doch het is zeer ſlegt, en voor menſchen alleen te nauwernood drinkbaar. Om deze putten is een hooge en ſterke muur met eene ſterk met ijzer beſlagene deur, die men van binnen ſluit, wanneer zig vijândlijke Arabiers in deze ſtreek vertonen. Den arabiſchen zeeboezem hadden wij van Adsjerûd af ten ooſten, en wij konden dus niet meer naar deszelfs andere zijde komen, zonder het water te paſſéren, indien wij niet naar het noorden om den zeeboezem trekken wilden. Van Bîr Suês moeſten wij nog een uur reizen tot aan de ſtad Suês. Volgens mijne rékening heeft men dus:

Van

(*) PIETRO DELLA VALLE merkt aan, van dit kaſteel, in zijnen XI brief bl. 252. *Le ſoir du 17 Dec.* 1615 *nous cheminames un peu dans la nuit pour tacher de camper au pied des murailles d'un chateau appellé Agirud que les Turcs ont bâti depuis quelques années pour la Sureté du chemin, & pour la conſervation d'un grand puits plein d'eau qui eſt en ce deſtroit, et dont* BELON *fait mention ſans parler du chateau, parceque de ſon tems il n'y en avoit point.* Om den gemelden put iéгeren zig de pelgrims nog tégenwoordig bij Adsjerûd. Maar of er thans nog eene turkſche bezetting zij, weet ik niet zéker. Ik zag alleen op den afſtand van ¼ mijl het ten deele vervallen kaſteel, en den minaré op de moské. POCOCK, een der opmerkzaamſte reizigers, merkt aan, dat hier in 't jaar 1739 nog eene bezetting was.

Van Káhira tot Birket el hadsj - -	4 Uuren.		
Van Birket el hadsj tot Máſtabe - -	2	—	10 minuuten.
Van Máſtabe tot El firn bebâd - -	5	—	0 —
Van El firn bebâd tot Dsjâfra - -	5	—	30 —
Van Dsjâfra tot Wéhbe - - -	2	—	15 —
Van Wéhbe tot Taja - - -	5	—	0 —
Van Taja tot Adsjerûd - - -	4	—	45 —
Van Adsjerûd tot Sués - - -	4	—	0 —
Dus van Káhira tot Sués -	32 Uur.		40 M. (*).

INDIEN men voor elk uur een weinig minder dan ¾ van eene duitſche mijl rékent, dan is de afſtand dezer beide ſtéden 23 duitſche mijlen. Sués ligt 1½ mijl meer zuidwaard dan Káhira, naamlijk onder de poolshoogte van 29°. 57′. Het verſchil van derzelver lengte is, volgens mijne ſterrenkundige waarnémingen, 8′. en 30″.

OUDTIJDS, als de ſchépen in den arabiſchen zeeboezem hooger opkomen konden, lag digt bij de plaats, alwaar naderhand Sués gebouwd wierd, de bij de arabiſche ſchrijvers vermaarde ſtad *Kolſum*. Men ziet er juiſt verder niets meer van dan groote heuvels van puinhoopen, zonder eenige oudheden, die de minſte oplettendheid verdienen, doch haar naam is tot hiertoe overgebléven; want men noemtze te Sués nog tot op dezen dag de puinhoopen van Kolſum. Misſchien heeft dezelfde ſtad ook den naam *Clysma*, *Cleopatra*, en *Arſinoë* gevoerd; want in het griekſch woord *clysma* zijn dezelfde médeklinkers welken men in den arabiſchen naam *Kolſum* vind. En indien de Grieken dezer ſtad in hunne regiſters, andere naamen gegéven hebben, kan zij daaröm bij de inwoners ſteeds haaren ouden naam behouden hebben. *Acon* bijvoorb. wierd door de Grieken *Ptolomais* genoemd, doch nog tégenwoordig noemt men deze ſtad *Acca*, en zij is mogelijk door de inwoners nooit anders genoemd geworden. Sués ſchijnt in de

(*) De Scherif ED DRîS noemt *p.* 107 in de *Geogr. Nub.* Birket el hadsj, *lacus algiob.* Adsjerûd, *Puteus Agerud.* Bîr Sués, *Puteus Agius.* De puinhoopen bij Sués, *Calzem.* En *p.* 108 zegt hij: *inter mare rubrum & Metſr intercipitur ſpatium nonaginta milliarium.*

de laatere tijden gebouwd te zijn. De heer VAN BREITENBACH kwam in 't jaar 1483 aan de ooftzijde van den zeeboezem hier digt voorbij, en meld niets van deze plaats, maar de ftapel der waaren tuffchen Káhira en Dsjidda fchijnt in dien tijd te Tôr geweeft te zijn. ANDR. CORSAL zegt, dat men aldaar in 't jaar 1517 reeds zédert 800 jaaren galeijën gebouwd had. En 1538 wierden te Sués, volgens het verhaal van den uitgéver der reizen van SOLIMAN Pafcha, ook fchépen gebouwd.

De fcheepsbouwerije is thans nog aanzienlijk, fchoon het hout, ijzer, en hetgeen er verder toe veréifcht word, op kameelen van Káhira herwaard gebragt, en uit dien hoofde zeer duur word. Deze fchépen gaan niet verder dan tot Dsjidda, en men noemtze káhirafchen, wijl de eigenaars derzelven allen te Káhira wonen. Ik heb verzuimd de te Sués en in de andere havens liggende fchépen zelve te tellen. Men heeft mij verzékerd, dat 4 of 5 fchépen jaarlijks voor rékening van den Sultân, koorn van Sués en Koffîr naar Jambo en Dsjidda voor de ftéden Mékka en Medîna brengen, en dat er bovendien 14 koopvaarders met vragtgoederen en paffagiers tuffchen Sués en Dsjidda plégen te pafféren. De meeften derzelven zijn te Sués gebouwd. Het merkwaerdigfte dat ik er aan zag, is het ftuur. Onder aan hetzelve is een fterke balk, die fchuin buitenwaard agterüit ftaat. (Men zie het fchip op het gezigt der ftad Tôr.) Aan beide de einden van eenen balk vóór de kajuit dwars over het fchip zijn blokken, van dewelken zwaare touwen tot aan den balk aan het ftuur gaan, om het te regéren. Deze touwen zijn wel boven het water vaftgemaakt, doch door derzelver zwaarte raken zij gemeenlijk de oppervlakte der zee, en zijn dus den fchépen in het zeilen hinderlijk, behalven, dat het ftuur op deze wijze zeer ongemaklijk om te regéren, en bij eenigen tégenwind haaft ten eenemaale onbruikbaar is. De Indiäanen zo wel als de Turken hebben hun ftuur naar de europifche wijze veränderd, doch de ftuurlieden alhier zijn aan hunne oude gewoonte zo gehegt, dat zij zelfs het ftuur aan een fchip, dat te Surát gebouwd was, en het welk een Káhiraan gekogt had, naar hunne wijze hadden laten veranderen (*). Pompen zag ik op deze fchépen niet, maar het vuile water word met

(*) Het hout waarvan men te Surát fchépen bouwt, is het duurzaamfte waarvan ik ooit gehoord

met een' léderen zak als uit een' put opgehaald. Om het gebrek aan watertonnen te vergoeden, heeft men niet alleen op deze, maar ook op de indiäansche schépen een' ruimen waterbak bij den grooten mast. Dit is zéker gemaklijk en beslaat niet zo veel plaats als de ménigte van tonnen op onze schépen. Maar als zulk een bak eens lek word, zo worden niet alleen de waaren rondöm denzelven liggende nat, maar men kan ook wégens gebrek aan varsch water in verlégenheid geraken, indien men nog ver van eene haven is. Ik heb een' Engelsman gekend, die alléén om deze oorzaak op eene reis van Surát naar Dsjidda in groot gevaar was geweest.

De stad السويس Sués ligt aan de westzijde, en dus niet eigenlijk aan het uiterste einde van den arabischen zeeboezem. Zij heeft geen stadsmuur, doch haare huizen zijn aan de landzijde, tégen eene overvalling van de Arabiers, zodanig door muuren aan malkanderen verënigd, dat men alleen door twee straaten in de stad komen kan. Van dezen is die aan den zeekant, welke naar het westen gaat, geheel open, maar de hoofdstraat aan de noordzijde kan met eene slegte poort afgesloten worden. Van het kasteel, welk de Turken op de puinhoopen van Kolsum gebouwd hadden, vind men schier geen overblijfzels meer. De huizen der stad zijn allen zeer slegt, alléén eenige openbaare herbergen (*chans, oqäls*) zijn groot en duurzaam gebouwd. Het getal der eigenlijke inwoneren is niet groot, en onder dezelven vind men veele Grieken, en drie of vier familiën van Copten. Doch het is alhier zeer lévendig, wanneer de schépen naar Dsjidda afvaren, of weêr terug komen. In den omtrek der stad is de grond rotsägtig, weinig met zand bedekt, en op eenige plaatzen als met keizelsteen bezaaid. Hij is daaröm zo dor en onvrugtbaar, dat men haast geen kruid, ik zwijge boomen, tuinen, weiden of velden ziet (*). De inwoners dezer stad bekomen

---

hoord hebbe. Men zeide, dat het gemelde schip reeds 95 jaaren oud was, en het wierd nog tusschen Sués en Dsjidda gebruikt.

(*) Op den weg tusschen Káhira en Sués zagen wij onder de dorre struiken zeer veelen van de zogenaamde roozen van Jericho. De oostersche wijven bedrijven met dit kruid bijgelovigheden, waaröm het ook in de stéden verkogt word. De zwangere vrouwen leggen deze zogenaamde roos in het water, en gelooven dat zij eene gemaklijke of zwaare kraam zullen hebben, nadat zij schielijk of langzaam opengaat.

men hunne voornaamſte lévensmiddelen drie dagreizen ver uit Egipte, of 5 tot 6 dagreizen ver van den berg Sinaï, of 7 tot 8 dagreizen ver van Ghaſſa; maar van viſch en allerhande ſoorten van ſchelpviſſchen is hier overvloed, en hierbij bevinden zig de in deze ſtad wonende oosterſche Chriſtenen gedurende hunne vaſte zeer wél. Aan goed water is hier groot gebrek. Het water uit Bîr Suésis flegt, gelijk reeds aangemerkt is; ondertuſſchen is dit het digſte bij te bekomen, de inwoners drenken er ook dagelijks een gedeelte van hun vee, en némen alsdan water voor het overige vee méde. Het water in de beſte van de zogenaamde bronnen van MOSES is ſchier al zo flegt, behalven, dat deze bronnen nog verder van de ſtad, en aan de overzijde van den zeeboezem liggen. Het beſte water, dat men te Sués kopen kan, komt uit de bron *Naba*, en van dit water, dat ook flegt is, koſt een geitenvel vol drie of vier ſchellingen lubs. Deze bron ligt twee uuren ver ten ooſten van de ſtad, en aan de overzijde van den zeeboezem.

DE ſtadhouder van Sués was bij onzen tijd een Beij of Sandsjak uit Káhira, en had een tamelijk aantal huistroupen; het ſcheen nogthans, dat de Arabiers zig niet veel aan hem kreunden. Wanneer dezen met den turſchen Stadhouder of met de inwoners te onvréde zijn, brengen zij hun geen water, zij ſnijden hun ook den weg tot al de gemelde bronnen af, zodat zij zelven het water niet kunnen halen. Het zou hun zelfs in dien tijd, wanneer er geen reizigers te Sués zijn, gemaklijk zijn, de geheele ſtad te verwoeſten, indien het om 't éven ware, of zij met hunne kameelen door de vervoering der waaren tuſſchen Káhira en Sués, en door de ſtad met water te verzorgen, wat verdienden of niet. Wijl de Arabiers, welken ons naar den berg Sinaï geleidden, hunne beloften niet volbragten, en wij hun daaröm na onze terugkomſt niet alles wilden betalen wat zij geëiſcht hadden; zo zagen wij bij deze gelégenheid eene blijk van hunnen euvelmoed. Dewijl zij wiſten, dat wij ons zomtijds ver buiten de ſtad gewaagd hadden, dreigden zij ons, dat zij ons zouden ter neêr ſchieten, wanneer zij ons op het vrijë veld zouden vinden. Wij toonden hun daarëntégen onze geweeren, welken veel béter waren, dan hunne lanciën, meſſen en ſnaphaanen, en verzékerden hun, dat wij er ons zeer wél meê zouden wéten te verdédigen. Naderhand dreigde ons de voornaamſte onder deze Arabiers, dat wij geen water uit de bron *Naba* bekomen, en van dorſt ſterven zouden, ingeval wij hen niet betaalden.

De heer VAN HAVEN antwoordde den Schech hieröp, dat de Europeërs geen waterdrinkers, maar wijndrinkers waren, en dat dus zijne bedreiging niet wél ter ſneê kwam. Dit onverwagt antwoord maakte al de Turken en Chriſtenen, die tégenwoordig waren, aan het lachen, en de Arabiers wierden beſchaamd. Des anderendags verzogten eenige voornaame Mohammedaanen, dat wij, zodra mogelijk, ons met de Arabiers zouden verdragen, de Gouverneur zelve zeide, dat zij gedreigd hadden, om onzen wille geen water meer in de ſtad te zullen brengen, en wijl wij het niet raadzaam agtten, het tot op het hoogſte te laten komen, moeſten wij ons ſchikken om te betalen.

AANSTONDS na onze aankomſt te Sués vernamen wij bij Grieken, die den berg Sinaï dikwils bezogt hadden, naar den in Europa zo vermaard geworden *Dsjäbbel el mokátteb*, doch niemand van hun herïnnerde zig dezen naam ooit gehoord te hebben. Zij bragten eenen Schech van den ſtam *Saiid* tot ons, die om zo te ſpréken zijne gantſche lévenstijd met reizen tuſſchen Sués en den berg Sinaï toegebragt had, en ook deze kende den naam van den gemelden berg niet. Doch als hij hoorde, dat diegeen eene goede beloning zou genieten, die ons bij dezen berg brengen zou, meldde hij zig den volgenden dag aan met een' Schech van den ſtam *Sauâlha*, welke verzékerde, niet alleen den gemelden berg, maar ook alle plaatzen in de woeſtijne waar men opſchriften vind, zeer naauwkeurig te kennen. Maar na eenige vraagen en antwoorden ontdekten wij ras, dat ook deze de plaats niet kende, welke wij begeerden te zien. Eindelijk wierd er een Schech van den ſtam *Leghât* bij ons gebragt, door wiens réden wij overgehaald wierden te geloven, dat hij indedaad onbekende ſchriften op ſteenen kende. En dewijl hij reeds wiſt, dat de berg dien wij zogten *Dsjäbbel el mokátteb* moeſt héten, verëerde hij ook zijnen berg met dien naam, verzékerende tévens, dat al de hem bekende Arabiers, hem éven dus noemden.

WIJ waren verheugd ten minſten eenen bewoner der woeſtijne gevonden te hebben, die ons in zijn vaderland werklijk eene plaats met oude en onbekende opſchriften kon aanwijzen. Wij wenſchten allen dezen oord op ſtaande voet zelven te kunnen bezoeken; maar de heer BAURENFEIND, onze ſchilder, wiens hulp de Letterkundige op deze reis niet gaern wilde ontbéren, had op de tot dus ver gedaane reizen zo veel geléden, dat hij aanſtonds na onze aankomſt te Sués in eene heete krankheid viel, die in weinige dagen zo zeer toenam, dat wij haaſt ge-

geheellijk aan zijne herſtelling twijfelden. Ondertuſſchen moeſten wij ſpoed maken om nog voor het vertrek der eerſte ſchépen, naamlijk binnen eene maand weêr te Sués terug te komen; want met de ſchépen, welken tégen het einde van Septb. of in het begin van October van hier naar Dsjidda afvaren, reiſt men het veiligſt. De reizen met de ſchépen, welken nog in Novb. of December plégen aftevaren, zijn gemeenlijk met veele gevaaren verzeld, omdat de wind alsdan niet meer zo beſtendig uit de noordlijke ſtreeken waait (*). Dewijl wij dus naar de herſtelling van den ſchilder niet konden wagten, moeſt ook de Geneesheer CRAMER daar blijven, en de heer FORSKÄL beſloot insgelijks onzen Vriend, die hem bij het tékenen der naturaliën zo behulpzaam en zo zeer noodzaaklijk was, in zijne ziekte niet te verlaten. Alzo konden alleen de heer VAN HAVEN en ik de reis naar den berg der opſchriften ondernémen.

NADEMAAL deze berg digt bij de woning van onzen Schech zou zijn, dagten wij, dat wij alleen met hem een vergelijk behoefden te maken, opdat hij ons derwaard geleidde. Doch de andere Schechs, welken hem tot ons gebragt hadden, ſtelden zig hier tégen. Dezen zeiden, en de inwoners te Sués verzékerden insgelijks, dat van de verſcheidene ſtammen Arabieren tuſſchen Sués, Akaba en Tôr, de drie ſtammen Saiid, Sauâlha en Leghât aan den weg naar den berg Sinaï woonden, en dat wij *Ghafîrs* of leidslieden van alle drie deze ſtammen némen moeſten, indien wij in dezen oord met zékerheid reizen wilden. Ik hoorde bij deze gelégenheid dat een ghafîr hier zo dienſtig is, dat veele mohammedaanſche en griekſche zeelieden die van Sués naar Dsjidda varen, en ook ſchier al de Grieken die te Sués wonen, zulk eenen beſchermer onder de Arabiers verkiezen, en hem na eene gelukkig geëindigde reis, of anders nu en dan een klein geſchenk géven. Wanneer een ſchip tuſſchen Sués en Râs Mohámmed ſtrand, en eenige goederen gered worden, verneemt elk naar zijnen ghafîr. En indien deze zig onder de Arabiers bevind, welken aanſtonds komen toeſchieten om te plunderen, worden zijne goederen weêr naar Sués of Káhira gebragt, zonder dat een vreemde Arabier zig daaröm bemoeie. Wanneer de ghafîr er niet tégen-

(*) Ten tijde van ARRIANUS voeren er ook ſchépen in Septbr. en wel vroeger van Egipte naar *Bâb el mandeb*. Zie zijne *Periplus maris Erythræi p.* 14.

genwoordig is, worden de goederen bijzonder gezet, een kring in het zand om dezelven gemaakt, en onäangeroerd gelaten tot dat hij er van verwittigd is. Maar zo een reiziger geen ghafîr noemen kan, of eenen verkeerden naam opgeeft, kan hij zig verzékerd houden, dat alles geroofd word, hij mag dan een Christen of een Mohammedaan zijn. Om de kleine geschenken, die deze ghafîrs zomtijds eischen, en wégens den trots der turksche kooplieden, die het gemeenlijk voor eene schande houden, zig eenen vriend onder de arabische Schechs te maken, en nog meer om dat men hoopt, dat deze kleine zeereis gelukkig zal aflopen; (want de Arabiers tusschen den zeeboezem Akaba en Dsjidda storen zig niet aan de ghafîrs tusschen Râs Mohámmed en Sués); zo hebben maar weinigen van diegeenen welken ter zee reizen, arabische ghafîrs. Ons waren zij noodzaaklijk. Wij wierden het met de drie Schechs van drie verscheidene stammen, die wij reeds kenden, ééns, dat zij ons tot den *Dsjäbbel el Mokátteb*, en den berg Sinaï begeleiden zouden. Insgelijks huurden wij van hun kameelen voor ons en onze bedienden, naamlijk den Jood en een' grieksche matroos, dien wij op deze reis tot onzen kok maakten, om onzen eigen kok bij onzen zieken vriend te laten.

Tot meerder zékerheid lieten wij onze voorwaarden met de Arabiers door den Kádi en in tégenwoordigheid van den Stadhouder van Sués schrijven. Deze egiptische Sandsjak was om zo te spréken uit Káhira verdréven, gelijk bladz. 131 reeds aangemerkt is. Het scheen, dat hij een groot vertrouwen had op de kunsten, waardoor de Oosterlingen voorgéven, toekomende dingen te kunnen voorzeggen. Hij verzogt in allen ernst, dat ik door middel van de, den Mohammedaanen onbekende schriften, die wij in de woestijne meenden te vinden, wilde onderzoeken, hoe lang hij nog in zijne ballingschap zou moeten blijven? Ik wilde hem van het gevoelen der Europeëren over dergelijke voorzeggingen onderrigten; doch hij verzékerde, dat een der grootste mohammedaansche geleerden hem dien tijd reeds bepaald had, hij begeerde maar te wéten of hetgeen, dat wij dienäangaande onder de opschriften in de woestijne zouden vinden, daarméde overëenstemde. Ik moet bekennen, dat ik zodanig een bijgeloof bij zulk een' voornaam' man niet verwagt had. Maar dewijl ik in deze landen niet gezonden was om dergelijke gevoelens uitteroeijen, ontschuldigde ik mij daarméde, dat ik in deze hooge wétenschap onërvaren was.

De

De heer VAN HAVEN en ik gingen den 6^den September 1762 tégen den avond in een boot over den arm des arabischen zeeboezems, en sliepen den volgenden nagt aan de oostzijde deszelven tégenöver Sués onder den blooten hémel, waar zig ons nieuw arabisch gezelschap reeds verzameld had. Den 7^den des morgens namen wij de reis aan naar den Dsjäbbel el Mokátteb. Niet alleen wierden wij door de drie gemelde Schechs begeleid, maar ook eenigen van hunne vrienden en knegten verzelden ons, die zédert eenigen tijd water uit de bron Naba naar Sués gebragt hadden, doch thans hunne vrienden in de woestijne bezoeken, en ten deele op onze kosten léven wilden. Want wanneer een voornaame Arabier reist, eet gemeenlijk het gantsche gezelschap uit zijne keuken, en doordien wij veel geld betaalden, om slegts oude opschriften in de woestijne optezoeken, hield men ons ook voor rijke lieden. De weg gaat op de vlakte ¾ mijl naar het Z. O. vervolgens tusschen kleine heuvels Z. Z. O. 1¼ mijl tot *Aijûn Musa*. Hier rustten wij onder een' palmboom op een' kleinen heuvel. Sués ligt van hier naar het N. W. 30°. N, en de oever des arabischen zeeboezems omtrent een half uur naar het westen. De zeeboezem schijnt hier zo breed te zijn als van Sués tot aan den berg Attâka, te wéten omtrent 1⅓ mijl. Hier kan men op verscheidene plaatzen water vinden, als men maar één' voet diep graaft, en de zogenaamde bronnen van MOSES, waarvan ik er vijf telde, waren ook niet dieper en in het geheel niet gemetzeld, en zijn dus aanstonds vol zand en vuiligheid, wanneer men er maar een weinig uitschept. Zij lopen zeer weinig, en verliezen zig eerlang in het zand. De Arabiers zeiden, dat alleen het water uit ééne dezer bronnen in nood drinkbaar was, het andere is altemaal zeer slegt. Dewijl zij van eenen MOSES benoemd worden, geloofden de Arabiers dat de kinderen Israëls alhier door den arabischen zeeboezem gegaan waren, en dat de bronnen haaren naam van dezen MOSES bekomen hebben. Men vind in deze geheele streek veele schelpen en hoorntjes in het zand, het schijnt dus dat de zee hier reeds ver terug geweken is.

VAN *Aijûn Musa* gingen wij door de vlakten *Attuwêrik*, *Wardân* en *Etti*, eerst Z. ten O. ½ mijl, en vervolgens Z. Z. O. 2½ mijl. De Arabiers noemen al deze vlakten *Wadi* of dalen, mogelijk omdat na een' sterken régen zig eenig water in dezelven verzamelt. In de laatstgemelde vlakte légerden wij ons in het zand, nadat wij dezen dag 5¼ duitsche mijlen afgedaan hadden. De wind was

dezen avond zeer ſterk, en dus het bewogen zand ons vrij laſtig, doch in dergelijke omſtandigheden zou het in Europa niet minder hinderlijk zijn geweeſt. Zulke geweſten, waar een reiziger te vrézen heeft van onder de zandbergen begraven te worden, zijn niet zeer ménigvuldig in de waereld, en waarſchijnlijk in het ſteenägtig Arabië zelfs in 't geheel niet te vinden.

De oord, welken wij willens waren doortereizen, is een der merkwaerdigſte in het Ooſten, wijl MOSES ons de reis der kinderen Iſraëls door deze woeſtijne beſchréven heeft. Ik maakte daaröm mijn werk den weg op mijne reis zo nauwkeurig als het mogelijk was te méten, en alles optemerken, wat tot verbétering der kaarten, als ook miſſchien tot verklaring der heilige ſchrift eenig licht géven kon. Het moeilijkſte was, om de regte naamen der bergen en dalen te ontdekken, wijl de Arabiers ſchénen beſloten te hebben, ons telkens onregte naamen optegéven; want zij konden niet begrijpen, uit wat réden wij ons daaräan gelégen lieten zijn, nademaal geen ander reiziger ooit daarnaar gevraagd had. Doch ik won het vertrouwen eens Arabiers uit ons gezelſchap, zo door kleine geſchenken, als daardoor, dat ik hem zomtijds agter mij op den kameel liet zitten. Ik vernam bij hem, zo wel op de heen-als terugreis, en gemeenlijk gaf hij mij dezelfde naamen op. Mijn reisgenoot wilde zig niet vernéderen om zig met dezen Bedouin zo gemeen te maken, en kreeg daaröm veeltijds een verkeerd of zelfs onäangenaam antwoord op zijne vraagen. De ſtrekking van den weg vond ik gemaklijk volgens een klein compas, zonder dat het de Arabiers bemerkten, of dat het den minſten argwaan verwekken kon; want ſchoon de mohammedaanſche geleerden compaſſen hebben, om de *Kebla* in hunne moskeën daarnaar te bouwen, ſcheen doch geen der zwervende Arabiers, die mijn compas gezien had, deszelfs gebruik te kennen. Daaröm is het ook niet zeer waarſchijnlijk, als men in beſchrijvingen van Arabië leeſt, dat de karavanen aldaar naar het compas reizen. Het is in deze landen ook niet zo moeilijk de lengte van den weg te bepalen als in Europa, alwaar de voerlieden gemeenlijk ſpoed maken als zij haaſt aan eene herberg komen, doch anders langzaam rijden. De karavane houd zeer gelijk denzelfden tred. Ik telde dagelijks des morgens en des avonds in de koelte, en des namiddags in de grootſte hitte mijne eigene ſchréden gedurende een half uur, dat ik bij de karavane te voet ging, en vond gemeenlijk, dat ik in de hitte in den gemelden tijd 1580, doch in de koelte 1620 dub-

dubbelde schréden deed. Ik stelde het middegetal, naamlijk 1600 dubbelde schréden voor een half uur, als de weg gelijk was, en deze was haast altoos gebaand. Nu had ik verder niets nodig dan de strekking van den weg en den tijd optemerken, in welken wij van den eenen tot den anderen oord reisden. Hiernaar berékende ik de lengte van den weg in schréden, en in duitsche mijlen, naamlijk 1180 van mijne schréden in ¼ mijl. Ik heb in mijne beschrijving van Arabië alleen de laatste maat aangehaald, en dewijl dit reeds veelen mijner lézeren al te omstandig zal schijnen, zal ik dezen naar de 23ste tafel in de beschrijving van Arabië wijzen, alwaar zij mijne geheele reis naar den berg Sinaï op ééns overzien kunnen. Ik zal daarvan nog aanmerken, dat het téken ▽ op deze kaart aanduid, dat men daar bronnen vind.

Ik behoeve hier eigenlijk niet te spréken van de schréden van den kameel: nogthans nam ik dezelven ook waar voor dezulken, welken misschien nooit gelégenheid gehad hebben de vaerdigheid van dit dier te léren kennen. Een kameel in onze kafle of kleine karavane deed in een half uur 1400 dubbelde schréden; naamlijk zo dikwils verzettede hij in dien tijd een' zijner voeten. Men kan ligt denken, dat de schréden van alle kameelen niet éven groot zijn. Die in deze woestijne zijn de slegtsten, die ik op mijne geheele reis gezien heb.

Den 8sten Septbr. braken wij voor zonneöpgang op, en reisden door de vlakte *Girdan* 3¾ mijl naar 't Z. ten O. tot *Hâdsjar räkkâbe*. Dit is een groote steen, die van de rots schijnt afgevallen te zijn, en bij denwelken de Arabiers plégen aftestijgen en koffij te drinken. Omtrent te halven wége klom ik op eenen tamelijk hoogen heuvel, doch kon vandaar nauwlijks den arabischen zeeboezem zien. Van Hadsjar räkkâbe gingen wij Z. O. ten Z. eene duitsche mijl tot aan het groote dal *Girondel*, en vervolgens eene mijl Z. Z. W. in dit dal tot digt bij *Dsjäbbel hammam Faraûn*. Wij hadden dezen dag ook 5¾ mijl afgelegd, en waren thans 10½ mijl van Suês af. In den régentijd vind men in het dal Girondel een' sterken stroom, die zig in den arabischen zeeboezem stort. Thans was dezelve droog, doch wij vonden er tamelijk goed water in, dat ten minsten béter was, dan hetgeen men gemeenlijk te Suês heeft, maar wij moesten het 1½ of 2 voet diep in het zand zoeken, doordien het in langen tijd niet gerégend had. Dewijl in het dal Girondel geen gebrek aan water is, ziet men hier ook veele boomen, die voor iemand, die van Kâhira komt, eene aangenaame en fraije

vertoning zijn. In de beſchrijving van Arabië heb ik bladz. 381 reeds aangetékend, dat ik van gedagten ben, dat men hier het *Elim* der heilige ſchrift zou kunnen zoeken (*). In deze ſtreek wonen veele zwervende Arabiers, doch zij hebben hunne tenten niet gaern digt aan den weg. Van den naam eens bergs *Marah*, van denwelken andere reizigers gewag maken, heb ik hier niets gehoord, en ik vraagde onzen Arabieren niet gaern, of zij zékere naamen van bergen of bronnen niet kenden, omdat ik bemerkte, dat zij dergelijke vraagen liefſt met ja beäntwoordden, en aanſtonds plaatzen toonden die alzo zouden héten. De rotzen, die wij dezen dag onderwége zagen, ſchénen kalkſteen te zijn, zij waren nogthans zo wit en glad als talk.

DEN 9den Sept. des morgens vroeg zonden wij onze bedienden met de lévensmiddelen regtdoor op den weg naar den berg Sinaï. De heer VAN HAVEN en ik gingen met twee Schechs in het dal Girondel eerſt eene halve mijl door kleine boſſchen over heuvels en dalen naar 't Z. W., en daarna nog ¾ mijl naar het zuiden over eene vlakte aan de zee tot Hammam Faraûn. Dit bad heeft in de rots twee openingen digt bij malkanderen, en omtrent 10 voet hoog boven het oppervlak der zee. Uit dezelven komt een heete en ſterke zwaveldamp, en het water, welk onder uit de rots aan verſcheidene plaatzen ontſpringt, is zo heet, dat men er nauwlijks eenen vinger in houden kan. Naar men zegt, komen er dikwils kranken naar dit bad, die zig bij touwen in de gemelde openingen néderlaten, zig 40 dagen aan malkanderen in het heet water baden, en haaſt niet anders dan eene vrugt *Lasſaf* éten, welke in dezen oord zeer veel waſt. Welke werkingen deze genézing hebbe, weet ik niet. Doch ik zag daar omſtreeks veele grafſtéden. Dezelfde Arabiers, welken te voren van gedagten waren, dat de kinderen Iſraëls bij Aijûn Muſa door de roode zee gegaan waren, ſtelden nu de plaats van den doortogt omſtreeks Girondel. Volgens hunne

(*) Hetzelfde heeft reeds de heer VAN BREITENBACH vermoed. Hij ſchrijft 1483 op zijne reis van den berg Sinaï naar Kâhira: *Porro inclinata jam die in torrentem incidimus dectum Orondem, ubi figentes tentoria propter aquas quæ illic reperiebantur nocte manſimus illa. Sunt enim in loco iſto plures fontes vivi, aquas claras ſcaturientes. Sunt & palmæ multæ ibi, unde ſuſpicabamur illic eſſe deſertum Helym.*

ne méning bevind zig PHARAÖ, die de kinderen Israëls vervolgde en in de roode zee omkwam, in den afgrond die het heet water en den zwaveldamp uit het gemelde bad opgeeft; en, naar men zegt, is niet alleen het bad naar dezen PHARAÖ benoemd, maar ook een gedeelte van den arabischen zeeboezem, 't welk men nog tégenwoordig *Birket Faraûn* noemt, en dat in zékere jaargetijden zeer onstuimig is.

AAN de oostzijde van den zeeboezem is de kust van Suês af tot aan Dsjäbbel Hammam Faraûn gelijk, uitgezonderd de kleine heuvels, welken men hier en daar ziet. Maar aan de westzijde vind men groote gebergten, en tusschen dezen maar twee groote dalen, naamlijk het éene tégenöver de vlakte Etti, en het andere tégenöver Girondel. Eenige geleerden hebben willen bewéren, dat de kinderen Israëls door het eerste, anderen, dat zij door het tweede dal gekomen, en daar regt door de zee gegaan zijn. Geen van beide gevoelens komt mij waarschijnlijk voor, gelijk in de beschrijving van Arabië reeds aangemerkt is. Want hoewel de zee naar het noorden van Birket Faraûn slegts smal schijnt te zijn, komtze mij nogthans te breed en te diep voor, dan dat MOSES de kinderen Israëls daar door de zee geleid zou hebben.

EEN van onze Schechs was op de gantsche reis steeds nors, en wilde ons op geen éene vraag regt antwoorden. Dezen voerde de heer VAN HAVEN agter eenen berg, om mij dus tijd te laten de breedte der zee te méten. Ik stelde in allen spoed mijn *astrolabium* op, stak de lanciën van onze Arabiers in de aarde, mat de grondlijn door schréden, en kreeg ook den behoorlijken hoek, voordat de Schech weêr terug kwam, en de lanciën omwierp. Deze méting gaf mij de breedte van Birket Faraûn bij Hammam Faraûn, bijna 5 duitsche mijlen, doch zij is niet nauwkeurig genoeg. Mijne grondlijn was te klein voor zulk een' grooten afstand, en de omstandigheden lieten mij niet toe, eene groot're te némen. Mijne waarnémingen over ebb' en vloed in dezen oord vind men reeds in de beschrijving van Arabië bladz. 401. De Arabiers wilden mij hiertoe den behoorlijken tijd ook niet laten; zij spoedden zig weêr naar onze kafle terug, en wij moesten hen volgen.

WIJ gingen door een smal en diep dal, dat enkel door het geweld van 't régenwater in de rots van kalksteen scheen uitgespoeld te zijn, dan noord-, dan oost-, zuid- of westwaard, en légerden ons bij *Usaitu*, waar onze bedienden en

arabiſche reisgenooten reeds op ons wagtten. Deze wadi Uſaitu was omtrent eene mijl ten Z. O. van ons laatſte nagtléger. Men vind hier veele palmboomen, doch ſlegt water. Des namiddags reisden wij Z. Z. O. ééne mijl, en O. Z. O. ½ mijl tot op eenen berg *Tâl*, digt bij denwelken men water vind. Daarna nog ½ mijl omtrent Z. Z. O., ¾ mijl O. Z. O., ½ mijl naar 't ooſten, en légerden ons in eene vlakte *El humr*, niet ver van een' berg, dien men mij *Etti* noemde. Dit nagtléger was dus van dat van den vorigen dag 4¼ mijl, en van Sués 14¾ mijl afgelégen.

Een uur voordat wij ons légerden, verwijderden zig eenigen van het gezelſchap naar de noordzijde van den weg om zout te halen. Wij begeerden ook derwaard te gaan; maar dewijl wij geheellijk onder het bevel van onze Schechs ſtonden, die het zo wel voor overtollig hielden ons kleine bijreizen te laten doen, als de europiſche voerlieden, wanneer de reiziger eerſt onder weg beſluit omwégen te némen, moeſten wij ons te vréde houden met het berigt, dat daar zout uit een' berg gehouwen wierd. Van Sués tot hier beſtaan de bergen meeſtendeels uit kalkſteen. Verder ooſtwaard vond ik eene reeks bergen vol vuurſteenen, en verſteeningen van dezelfde ſoort van ſchelpviſſchen, die men thans nog lévende in den arabiſche zeeboezem vind. Alsdan word de rots harder en zwarter, hier en daar ziet men ook granitäders, en dezen némen toe, hoe meer men den berg Sinaï nadert.

Den 10den Sept. vonden het onze Arabiers goed, 5 uuren voor zonneöndergang optebréken. Ik kon dus de ſtrekking van den weg op geen andere wijze waarnémen, dan naar den ſtand der ſterren, en dienvolgens gingen wij omtrent O. Z. O. en 2½ mijl. Wij légerden ons aanſtonds na zonneöpgang in de vlakte *Warſân* onder eene kleine rots, in dewelke veele Grieken, op hunne bédevaartreizen naar den berg Sinaï, hunne naamen gegraveerd hebben. Deze rots tékende ik om haare bijzondere figuur bij mijne terugreis op de XLIII plaat *Nasbe* is de woonplaats van eenige Bedouinen van dit geweſt. Onze ghafîr van den ſtam Leghât liet dezen Arabieren door onze knegts, welken water haalden, zijne aankomſt wéten; derhalven kwamen verſcheidene vrienden hem bezoeken. En dewijl dezen op koffij moeſten onthaald worden, konden wij niet voor één uur na den middag opbréken. Onze dagreis was ook ſchielijk geëindigd; want wij gingen door veele kromten, die, indien de weg eene regte lijn ware, omtrent

Gezigt van eene Rots in de Vlakte **Warſân.** | *Vue d'un Rocher dans la Plaine* **Warſân.**

C. Philips Jz. ſculp.

Gezigt in het Dal **Israitu.** | *Vue dans la Vallée* **Israitu.**

trent maar ½ mijl naar het ooſten zouden uitmaken. Hier verlieten wij den weg naar den berg Sinaï, en légerden ons aan de zuidzijde van denzelven nabij de woning van onzen Schech van *Beni* Leghât, en dus ook niet ver van den berg, dien deze Arabier goed vond Dsjäbbel el mokätteb te noemen. Wij waren hier omtrent 3 mijlen van ons léger van den vorigen dag, en 18 duitſche mijlen van Sués.

Ik was nu in de vaſte hoop, dat ik eindelijk dezen dag het geluk zou hebben, die vermaarde opſchriften, welken de oorzaak onzer reize in de woeſtijne waren, te zien, voornaamlijk wijl ik nu dezelven digt aan den weg, en in zo groote ménigte verbeeldde te zijn dat de bergen aan alle kanten er méde bedekt waren. Maar thans begonnen de réden van onzen Arabier mij te doen dugten, dat onze reis geheel vergeefs zou zijn. Hij wiſt van geen andere opſchriften dan op den top van een' zeer hoogen en ſteilen berg, en tot dezen wilde en kon hij ons niet eer dan den volgenden dag geleiden. Hij verwagtte dezen dag nog bezoek van eenigen zijner vrienden, die reeds door de Arabiers te Nasbe van zijne komſt verwittigd waren, en dezen, zeide hij, zouden ons bij onze aankomſt in de woeſtijne geluk wenſchen. Dergelijke pligtplégingen, welken ons voorál op dezen tijd ten hoogſten onäangenaam waren, verwagtte ik niet bij de Bedouinen. Doch, hoewel de Arabiers verſtrooid wonen, zo zijn zij daaröm geen vijänden van het gezellig léven, noch geheel onbeſchaafde lieden.

Wanneer hier twee goede vrienden, na eene lange afwézendheid, malkanderen ontmoeten, géven zij zig wéderzijds tot verſcheidene reizen de hand, leggen de wangen, of liever de regte zijde van het hoofd verſcheidene maalen te zamen, en herhalen de vraagen: Hoe vaart gij? is alles wél enz. Als een Schech in een gezelſchap komt, vordert de beleefdheid, dat allen opſtaan, en de inkomende gaat bij het gantſche gezelſchap rond, of alleen bij zijne beſte vrienden, en groetze met hun de hand en het hoofd aantebieden, met de gewoonlijke vraagen en wenſchen. De heer VAN HAVEN deed eens de vraagen door Europeërs, die de gewoonten der Arabieren hebben beſchréven, aangemerkt: hoe varen uwe kameelen enz. Doch ik beſloot uit het antwoord, dat dergelijke vraagen in het geheel niet tot de pligtplégingen behoren (*). De Ooſterlingen hebben geen nieuws-

(*) *Hiſtoire de Barbarie & de ſes Corſaires*, par le R. P. PIERRE DAN p. 293. *Ils ſe demandent l'un.*

nieuwstijdingen, derhalven kunnen zij in hunne bijëenkomften niet zo veel van de ftaatkunde fpréken als de Europeërs. Het weeder is bij hen beftendiger dan bij ons, dus verfchaft hun hetzelve ook niet zo veel ftof van fpréken als aan ons Europeërs. De zwervende Arabiers fpréken over hun handwerk. Wanneer daaröm twee Bedouinen, waarvan de ééne de kameelen of andere dieren des anderen kent, malkanderen vragen, hoe dezelven varen, zo is dit niet vreemder, dan wanneer de boeren in Europa malkanderen vragen, hoe het koorn ftaat, of het vee vet word, enz.

Er verzamelden zig in korten tijd 10 tot 12 perfoonen, welken meeft allen Schech genoemd wierden, fchoon de minften onder hen een agtbaarer aanzien hadden, of béter gekleed waren, dan de gemeene Arabiers. Ik denk daaröm, dat de titel *Schech* hier niet veel meer betékent dan *Monfieur* bij de Franfchen. Al deze gaften moeften met koffij en éten onthaald worden. Nog denzelfden avond wierd eene geit geflagt, en aanftonds gegéten. Den volgenden dag wierden nog twee geiten, ééne des middags en de andere des avonds, geflagt. Doch de Arabiers zijn niet alléén zo gaftvrij, wanneer het ten koften van een' vreemdeling gefchieden kan. Onze Schech van den ftam Saiid, die naderhand met onze beide andere Schechs in den tuin in het dal Farân fmulde, nodigde degeenen, welken zij onthaald hadden, op onze terugreis van den berg Sinaï, zig op eene zékere plaats niet ver van den weg te verzamelen, en hier wierd ook eene geit geflagt en gegéten.

Deze Arabiers leiden dezelfde lévenwijs, als de ov'rige zwervende Arabiers, Kiürden en Turkmannen. Hunne tenten zijn van 't zelfde maakzel als die der Arabieren in Egipte, waarvan NORDEN op zijne 65^{fte} plaat eene aftékening gegéven heeft. Men heeft daartoe gemeenlijk 7 of 9 ftokken, drie van dewelken hooger dan de anderen zijn, en de middenfte is de langfte. Over deze ftokken word een dik zwart, of zwart en wit geftreept grof doek gefpannen welk de vrouwen in de woeftijne zelven maken. De tenten zijn zomtijds met twee

l'un à l'autre, comment fe portent leurs femmes, leurs enfans, leurs chevaux, leurs vaches, leurs boeufs, & leurs poulles mêmes; mais ils n'oublient point furtout de s'informer curieufement de la fanté de leur chien & de leur chat.

twee of drie afdélingen, opdat de vrouwen van de mannen, of de menſchen van de beeſten afgezonderd zouden kunnen zijn, wanneer het hun niet gelégen komt gemeenſchaplijk te léven. Dezulken, welken geen groote tent bekoſtigen kunnen, leggen een kleed over vier of zes paalen, en anderen ſpannen bij een' boom zo groot een' doek als zij krijgen kunnen, of zij zoeken de klooven der rotzen, om zig tégen de hitte en den régen te beſchermen. Boomen zijn in de heete geweſten in 't gemeen, om de koele lugt die daar ſpeelt, zeer aangenaam, en daaröm légeren de Arabiers zig gaern onder of bij dezelven. Huisraad vind men niet veel in zulk eene arabiſche tent, doch altijd eene ſtroomat, die hun in plaats van eene tafel, ſtoelen, en bedſtéde dient. De kléderen, of hetgeen een voornaam Arabier verder hebben mogt, liggen in geſlotene zakken bij den wand. Hunne kookgereedſchap is zo ingerigt, dat zij dezelve gemaklijk vervoeren kunnen. Zij hebben koperen vertinde potten. De ſchotels zijn van dezelfde ſtof, of van hout. Hunnen vuurhaerd hebbenze ras vaerdig, zij zetten hunne potten ſlegts op loſſe ſteenen, of over een in de aarde gegraven gat. Meſſen, vorken en lépels gebruiken zij aan tafel niet. Een rond ſtuk léder is der Arabieren tafelkleed, en in hetzelve worden ook de overgeſchoten brokken bewaard. De boter, welke in de heete landen aanſtonds ſmelt, hebben zij in léderen zakken. Het water halen zij in geitenvellen, en drinken het uit één' koperen, van binnen en van buiten wél vertinden kop. Wind- en watermolens kent men hier niet; het koorn word in een' kleinen handmolen gemalen. Bakovens heeft men in de woeſtijne ook niet, maar als de Arabiers het deeg tot een' grooten platten koek gemaakt hebben, bakken zij dien op eene ronde ijzeren plaat, of bij gebrek van dezelve, maken zij groote klompen of ballen, leggen dezelven op gloeijende koolen, en bedekkenze er ook méde tot dat het deeg gaar geworden is. Het voornaamſte voedzel der Ooſterlingen in 't gemeen is nieuw gebakken brood; zij voorzien zig daaröm op hunne reizen door de woeſtenijën voornaamlijk van meel.

Hoe zeer ik ook begeerde dezen dag ten minſten eene proef van de oude opſchriften te zien, kon ik doch geen der Arabieren bewégen, dat hij mij dezelven toonde. Wijl ik op den grond en bodem mijns ghafîrs niets te dugten had, ging ik geheel alléén in de omliggende dalen en op ſteile heuvels. Doch ik kwam des avonds vermoeid terug, zonder iets het geringſte van opſchriften

 ge-

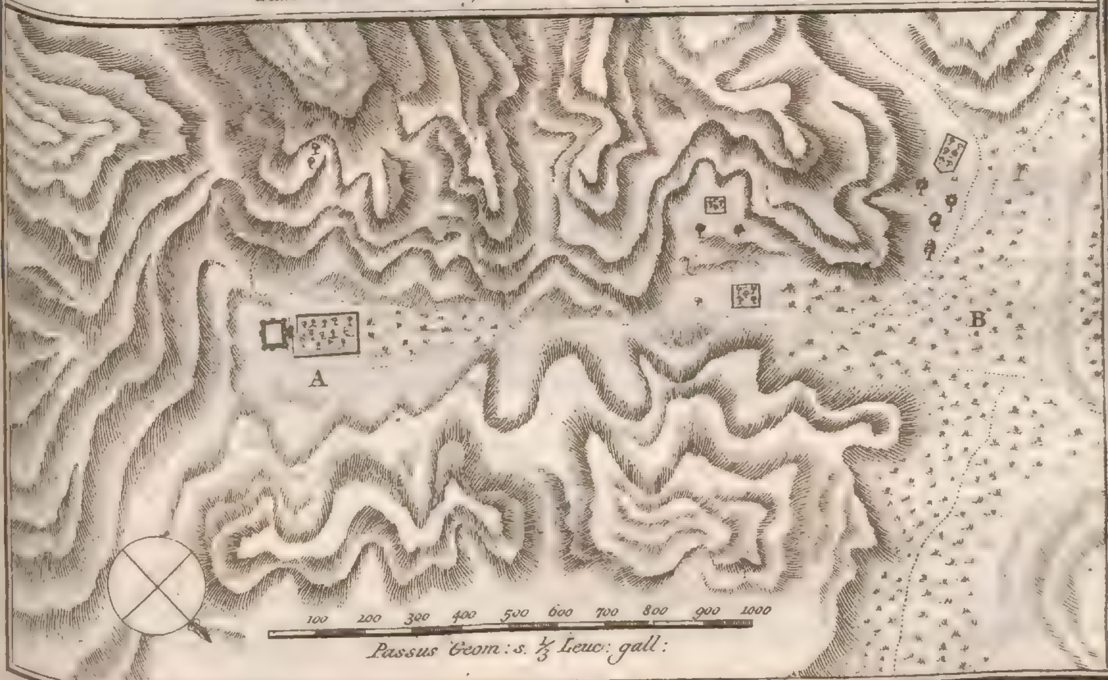
gevonden te hebben. Op deze wandeling ontdekte ik eene eenige flegte tent agter eenen heuvel, en vond in dezelve de vrouw en de zuster van onzen Schech, welken bézig waren koorn met een' kleinen handmolen te malen, en brood te bakken. De gemeene arabische vrouwen in dorpen zijn niet zo bezorgd om zig te bedekken, wanneer zij bijgeval een' vreemd'ling zien naderen; doch éne van deze twee kwam mij buiten de tent met bedekten aangezigte te gemoet, en bragt mij wat gomme. Misschien dat zij zulks deed, om een béter geschenk in de plaats te bekomen; want zij weigerde geenzins, eene kleinigheid, welke ik haar aanbood, aantenémen. Doch mogelijk verëischt de gewoonte bij de Arabiers, dat zij eenen vreemd'ling altijd met een geschenk te gemoet komen. Op eene andere plaats ontmoette ik een' kleinen jongen, zijnde de zoon van onzen Schech, bij de geiten. Hij was reeds onderrigt, dat zijn vader mij in de woestijne begeleidde. Ik was lang met hem in gesprek, en bewonderde zijne ernsthaftigheid en vrijpostige antwoorden. Hoewel ik nog zeer flegt arabisch sprak, en hij waarschijnlijk nooit iemand van eene vreemde natië gezien had, maakte hem dit egter gantsch niet beschroomd, gelijk de boerenkinderen anders gemeenlijk zijn. Hij nodigde mij méde naar zijn huis, om schoon koud water te gaan drinken, dat eerst dien dag uit de bron geschept was, en dit geschiedde met zulk eene gulheid, dat ik het hem niet zou afgeslagen hebben, indien het niet reeds te laat geweest ware. De Arabiers hebben een' eigen naam voor eene tent, naamlijk *Cheime*. Ik bemerkte nogthans, dat de Arabiers dezer streek ze altijd hun huis, naamlijk *Beit* noemden.

Den 11[den] Septb., des morgens vroeg, réden de heer VAN HAVEN en ik, in gezelschap van eenige Arabiers, allen wél gewapend, als hadden wij eenen vijand te vrézen gehad, door kromme wégen naar 't zuidöosten tot aan den voet van den zogenaamden Dsjäbbel el Mokátteb. Deze is zo steil en hoog, dat wij onze kameelen benéden aan den berg moesten laten staan, en wel $1\frac{1}{2}$ uur toebrengen om er op te klimmen. Nadat wij dezen moeilijken berg beklommen hadden, meenden wij eindelijk de opschriften aan de rotzen zelven te vinden. Doch wij waren niet weinig verwonderd, als wij hier midden in de woestijne, op zulk eenen hoogen, en naar deze zijde zo steilen berg, een pragtig egiptisch kerkhof zagen, want dus zal elk Europeër het zelve noemen, schoon hij geen begraafplaats van dien aart in Egipte gevonden heeft, waar de meeste oudheden van

tijd

Grond-tekening van eene Begraafplaats op een Berg in de Woestyne.
Plan d'un Cimetiere sur une Montagne au Desert.

Legging van het Klooster aan den Berg Sinaï. || Situation du Convent à la Montagne de Sinaï.

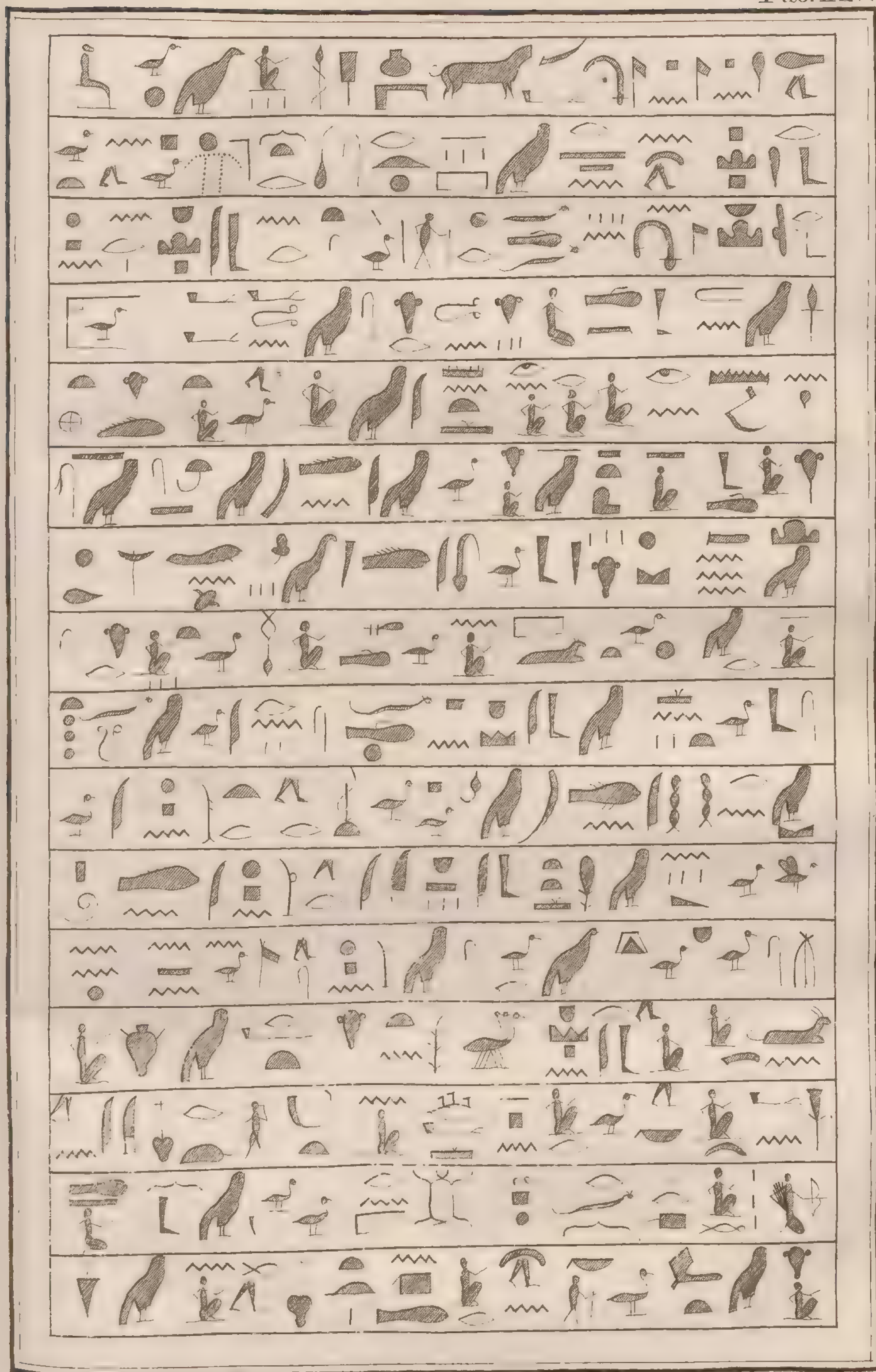

tijd tot tijd met aarde bedekt zijn. Men ziet hier nog eene ménigte, deels overeindstaande, deels omgevallene of gebrokene steenen van 5 tot 7 voet lang, en $1\frac{1}{2}$ tot 2 voet breed, vol met egiptische beeldschriften. Dezen kunnen zéker niet anders dan grafsteenen geweest zijn. Van een gebouw, waarvan ik op de XLIV. tafel eene afbeelding gegéven heb, is schier niet dan de muuren meer overig. Het schijnt ten deele in den grond gebouwd te zijn geweest; want van binnen is het nog veel dieper dan de grond buitenöm, en in dit gebouw vind men veele steenen met beeldschrift. Aan het breeder einde is eene kleine kamer, die nog overdekt, en door een' vierkanten pilaar ondersteund is; en in dezelve zijn veele beeldschriften, zo wel rondöm aan de wanden als aan den pilaar. Men vind in dit gebouw ook nog borstbeelden naar den smaak der oude Egiptenaaren, en bouwkunstige cieraaden van dezelfde soort als NORDEN in Opperégipte getékend heeft, insgelijks eene kleine vierkante zuil van boven met vier koppen. Al de grafsteenen met de beeldschriften en borstbeelden zijn van een' fijnen en harden zandsteen. De egiptische oudheden met beeldschriften bestaan, gelijk men weet, uit een hard granit.

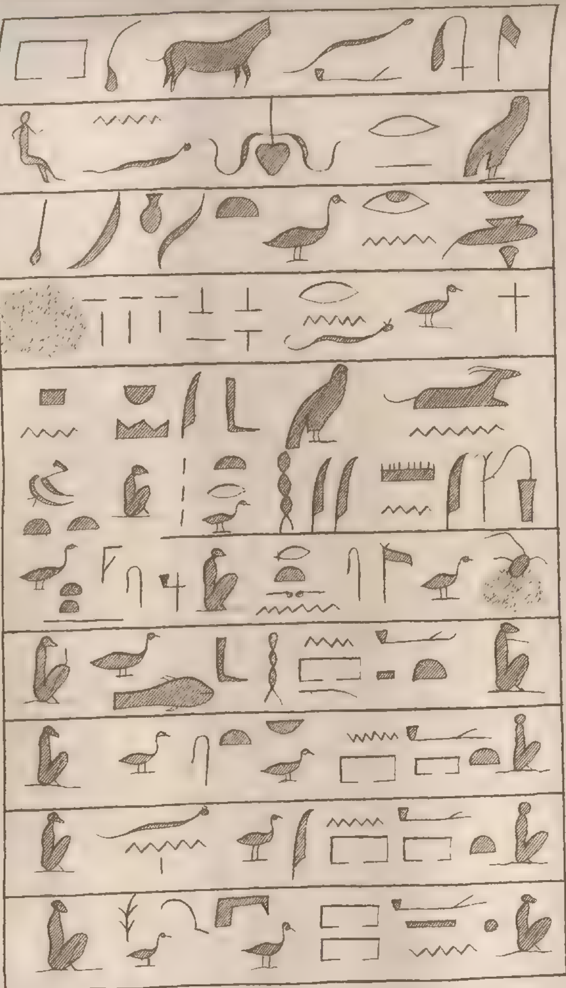
De Arabiers vergunden ons, alles nauwkeurig in oogenschijn te némen, en ook iets op te schrijven. Maar ik had bij mijne terugkomst naar Europa een bewijs nodig, dat de opschriften die men hier vind wézenlijk egiptische beeldschriften zijn, en daaröm wilde ik eenige steenen afschrijven. Dit scheen het oogenblik te zijn, waaröp de Arabiers wagtten. Zy kwamen allen toeschieten, en verboden mij, zonder verlof des Schechs van dit gebergte, zelfs het minste afteschrijven. Dewijl onze ghafîrs wisten, dat wij niet alleen gekomen waren om de opschriften te zien, maar dat ik ook willens was afschriften daarvan méde te némen, zo had men bij den maaltijd van den vorigen dag afgesproken, dat ook een hunner vrienden, mogelijk een aanzienlijker Schech dan onze ghafîrs, iets van ons trekken, en de Schech van den Dsjäbbel el Mokátteb zou genoemd worden. Hij was reeds boven op den berg als wij er kwamen, en sprak er niets tégen, dat wij alles nauwkeurig beschouwden. Maar tévens verzékerde hij, dat hij mij voor geen 100 spéciedaalders vergunnen zou, slegts het opschrift van één' eenigen steen afteschrijven, met de gewoone veröntschuldiging, dat hij niet kon toestaan dat vreemden de begravene schatten vandaar haalden. De Arabiers schijnen indedaad te geloven, dat de Europeërs en de Maggrebi,

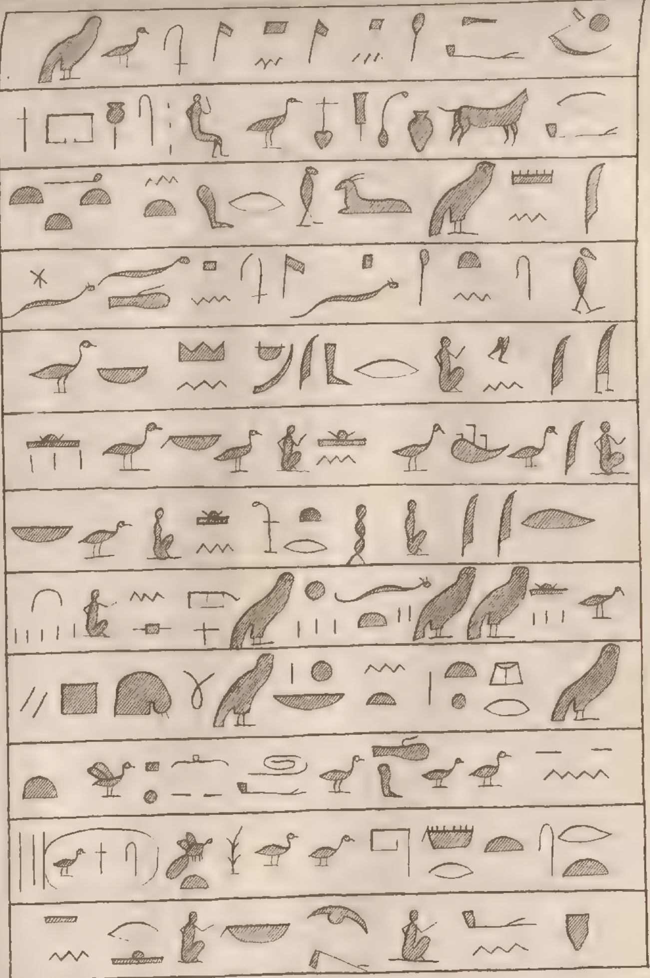
 of

of westlijke Arabiers, de verborgene schatten wéten te vinden, ja dat zijze door zékere kunsten, als zij maar de opschriften hebben, naar hun vaderland kunnen doen marschéren. Doch dit is gemeenlijk alleen een voorwendzel om een goed drinkgeld te bekomen. Ten minsten geloof ik niet, dat een Arabier eene kleine zékere winst laat varen, voor schatten, tot het bezit van dewelken hij geen hoop heeft te geraken. Men moet hunne taal en wijze van denken kennen, hen met bescheidenheid voorbereiden, en als zij van verborgene schatten spréken, hen op eene vriendelijke wijze op andere gedagten zoeken te brengen. Zij déden mij verscheidene voorslagen, naamlijk, dat ik den Schech des bergs één derde, en onzen ghafîrs één derde van den schat, dien ik vinden mogt zou beloven, indien ik den Schech de 100 spéciedaalders niet betalen, en den schat voor mij behouden wilde. Doch ik had nog niet geleerd, om hen naar behoren hieröp te antwoorden. Ik lachte over hunne voorslagen, en verzékerde, dat ik niets van den verborgen schat begeerde, maar alleen het schrift afschrijven wilde, zij zelven mogten oppassen wanneer de schat te voorschijn kwam. Toen ik bemerkte, dat ik dien dag niets zou kunnen uitrigten, wierd ik het heimlijk ééns met één' van onze ghafîrs, die zig altijd zeer gedienstig en opregt jégens mij betoond had, dat hij mij op de terugreis van den berg Sinaï alléén hierheen geleiden, en mij tijd laten zou om van eenige steenen afschriften te maken. Ik beloofde hem daarvoor vier spéciedaalders. De Schech des bergs zou er misschien ook meê te vréde geweest zyn, maar ik wilde hem niets betalen, hij moest den berg voor niet opgeklommen zijn, en naderhand had ik zelve de moeite dezen hoogen en steilen berg nog eens te beklimmen. Mijn ghafîr hield bij onze terugkomst zijn woord, en ik schreef het grootste gedeelte der beeldschriften af van drie steenen, gelijk op de XLV en XLVI tafel te zien is. Men ziet daarüit, dat het wézenlijk beeldschriften zijn; want de meeste figuuren, die hier voorkomen, vind men ook op de oude gedenktékens in Egipte. Het kwam mij ten eersten zonderling voor, dat ik in dezen oord, waar men veele geiten vind, ook schier op alle steenen de figuur eener geit zag; doch in Egipte, daar een overvloed van hoornvee is, vind men veeltijds op de pronkkégels de figuuren van een' os. Wanneer andere reizigers het der moeite waerdig agten, deze oudheden in de woestijne te bezoeken, wensch ik, dat zij hier doen graven, om te onderzoeken, of men hier indedaad blijken van doode lichaamen

Beeld-Schriften, *op een' Graf-steen in de Woestyne.*
Hiérogliphes, sur une Tombe dans le Desert.

C. J. de Huyser, direx.

Beeld-schriften op twee Graf-Steenen in de Woestyne.

Hierogliphes sur deux Tombes dans le Desert.

men vind. Hiertoe zal mogelijk geen nieuwlings aangekomen Europeër de Arabiers kunnen overréden. Miſſchien zou het door derzelver ooſterſche bedienden kunnen geſchieden, voornaamlijk wanneer hij geen andere ghafîr heeft, dan enkel een' welgezinden Schech van Beni Leghât, in wiens gebied de berg ligt.

Deze Dsjibbel el Mokátteb heeft dus niets gelijk met dien, welken de voorſtander der Franciskaanen te Káhira beſchréven heeft. Hij ſchijnt nogthans veel merkwaerdiger te zijn, voornaamlijk daar reeds genoegzaam bewézen is, dat de ſchriften aan die bergen noch oud noch fraai zijn, en waarſchijnlijk alleen door reizigers gegraveerd zijn. Deze beeldſchriften daaréntégen zijn al zo fraai als de egiptiſchen. Eene blijk dat de kunſten ook hier in bloei geweeſt zijn, en dat hier omſtreeks eene ſtad met rijke inwoners moet gelégen hebben, ten zij men konde bewijzen, dat zomtijds zékere Egiptenaars, die hunne overlédene bloedvrienden niet als mumiën bewaarden, dien oord in de woeſtijne bijzonder heilig gehouden, en daaröm hunne dooden buiten 's lands gevoerd hebben. Het water is in deze woeſtijne niet zo zeldzaam, en deze bergägtige geweſten zijn nog tégenwoordig niet zo zeer van inwoners ontbloot, als een reiziger wel gemeenlijk gelooft, omdat hij door de Arabiers altijd door zulke oorden geleid word, waar hij geen tenten aantreft. Voortijds kan dit land veel ſterker bevolkt geweeſt zijn, en de groote handel te land tuſſchen Arabië en Egipte kan in die oude tijden veel tot de opkomſt der ſtéden in dit geweſt toegebragt hebben.

Zou men hier niet de luſtgraven, 4 boek van MOSES XI, 34, of den berg *Hor*, 4 boek van MOSES XXXIII, 38, kunnen zoeken? Deze begraafnisplaats mag van de Iſraëliten of van de oude inwoners dezes lands haaren oorſprong hebben, zij kan den geleerden tot veele onderzoekingen gelégenheid géven. Den Israëliten was het juiſt niet verboden zig van de in het beeldſpraakig ſchrift voorkomende figuuren te bedienen, of andere af beeldingen van menſchen en dieren te hebben, maar zij mogten ze niet aanbidden. De Jooden gravéren ook thans nog allerhande figuuren, ja zelfs af beeldingen op zégels en ſignetten.

Toen wij van den gemelden berg weêr af klommen, zag ik eenen ruwen ſteen met eenige figuuren, die van de lédige hand eens herders ſchénen te zijn.

Dezen zijn zeer ſlegt, gelijk men bij P op de L. tafel ziet. Ondertusſchen kan men van lieden, die in dit geweſt zédert duizend en meer jaaren gewoond hebben, niet veel béters verwagten.

Volgens de beſchrijving, welke men van eenen anderen Dsjäbbel el mokátteb, die men zegt, in dit geweſt te zijn, en dien wij eigenlijk zogten, gemaakt heeft, geloofden wij ten minſten eene volle maand nodig te hebben, alleen om de opſchriften, die men daar vind, afteſchrijven, doch hier waren wij in éénen dag met ons werk klaar. Dewijl évenwel de ſchépen nog niet zo ſchielijk van Sués vertrokken, beſloten wij eerſt nog eene reis naar den berg Sinaï te doen. Wij reisden den 12den Septb. aan de noordzijde van den hiervoor beſchréven berg voorbij. Het land wierd ſteeds meer en meer bergägtig, en, nadat wij omtrent twee uuren op weg geweeſt waren, toonde men ons den berg Sinaï, of veeléer den *Dsjäbbel Muſa* naar 't Z. O. ten Z. Hier was eene begraafplaats der Arabieren, wordende zomtijds lijken eenige dagreizen ver herwaard gebragt. Naderhand reisden wij door een effen dal *Chamêle*, dat aan beide zijden zeer ſteile zandſteengebergten, en zo ik mij wél herïnnere, ook hier en daar granitäders heeft. De weg tot hier ging naar het O. ten Z., omtrent $2\frac{1}{2}$ duitſche mijl. Des namiddags gingen wij door het dal *Debur*, en door het dal *Barak;* in het laatſte hielden wij ruſtplaats bij eenen berg *Et mân.* In deze ſtreek zagen wij twee begraafplaatzen van dewelken de ééne, waar veele ſteenen opde graven opgehoopt waren, reeds veele eeuwen oud moet zijn. Daarna hadden wij een' ongemaklijken weg over eenen berg, en kwamen toen in het dal *Iſraitu*, daar wij zeer goed water vonden. Des avonds légerden wij ons in het dal *Génne*, alwaar omtrent een halfuur van hetzelve, ook goed water was. De weg, dien wij 's namiddags afgeleid hadden, was omtrent $2\frac{1}{4}$ mijl naar 't Z. O. dus onze geheele dagreis $5\frac{1}{4}$ mijl, en onze afſtand van Sués 23 mijlen.

De gezigten van bergen en dalen kunnen eenen geleerden zeer onverſchillig zijn. Om évenwel eene proef te géven, dat men in de woeſtijne zomtijds ook fraije uitzigten heeft; zo tékende ik op mijne terugreis nog een gezigt in het dal Iſraitu op de XLIII plaat. In dit dal was het, waar ons eene voornaame arabiſche mevrouw met een' bediende ontmoette, doch die zig uit eerbied voor de Schechs die ons begeleidden, van den weg verwijderde, van haaren kameel ſteeg, en ons te voet voorbij ging, gelijk in de beſchrijving van Arabië bladz. 48

48 aangemerkt is. Een ander vrouwsperſoon, die, zo als de arabiſche fraije ſex te Kâhira en te Suês, geheel en al bedekt was, en ons op een' engen doortogt in het dal Génne te voet tégen kwam, plaatſte zig zo lang ter zijde den weg met het aangezigt van ons afgekeerd, tot dat wij voorbij geréden waren. Toen kwam mij de geſchiednis van THAMAR te binnen. Maar als ik haar den vréde wenſchte, en mijne arabiſche begeleiders uit dit mijn gedrag bemerkten, dat ik een vreemd'ling in hunne gebruiken was, onderrigtten zij mij, dat deze vrouw uit ontzag voor vreemde mansperſoonen ons den rug toegekeerd had, en dat ik haar, volgens hunne gebruiken, niet had moeten groeten.

De woonplaats van onzen ghafîr van Beni Saîid was in het dal Farân, niet ver van den weg naar den berg Sinaï. Hij wilde nu ook niet zo ver in de woeſtijne gekomen zijn zonder zijne familië gezien te hebben, en reed nu met een' dromedaris vooruit. Wij volgden hem den 13[den] Septb. 1¼ mijl Z. Z. O. door het dal *Ertáme*. Deze oord is dus 24¼ mijl van Suês af. Hier verlieten wij den weg naar den berg Sinaï, en trokken eene goede halve mijl naar 't weſten, voorbij den berg *Sirbàl*, tot digt bij de woning of tenten van onzen Schech. De Arabiers ſloegen daar onze tent bij eenen boom op, en lieten ons in de eenzaamheid uitruſten, wijl zij ondertuſſchen hunne vrienden in de omliggende ſtreek in de dadelboomgaarden bezogten. Ik hoorde, dat men daar nog overblijfzels van eene oude ſtad vind, en had groote begeerte, dezelven te zien. Doch als de Arabiers dit bemerkten, gingen zij van ons weg, zonder mij er het geringſte berigt van te géven. Het léger van onzen Schech beſtond uit 9 of 10 tenten. Wij zagen hier eene groote ménigte geiten, veele kameelen, eenige ézels en weinige hoenders en honden.

Wij waren dus in het vermaarde dal *Pharan* arab. *Wadi Farân*, eene ſtreek lands dezer woeſtijne, die haaren naam zédert MOSES tijd niet veränderd heeft. Het begint, volgens de berigten der Arabieren, van 't O. ten N., eene halve dagreis ver van de plaats daar wij ons léger hadden, en eindigt eene dagreis verder naar 't W. ten Z. aan den arabiſchen zeeboezem. De bergen, welken dit dal van beide zijden beſluiten, zijn zeer ſteil, aan de plaats daar wij waren, van zandſteen, en hier en daar met rood en zwart geſpikkeld grof granit vermengd. In dit jaargetij (Septbr.) was het droog, doch na eenen lang aanhoudenden régen ſtroomt het water van de omliggende gebergten zodanig in hetzelve, dat

de

de Arabiers op zommige plaatzen met hunne tenten de vlugt naar hoogten moeten némen. Wij zagen maar een klein gedeelte van dit dal, en mogelijk maar eenen tak daarvan die niet vrugtbaar was; men roemt ondertusſchen thans nog de vrugtbaarheid van het dal Farân. In de ſtreek, werwaard onze ghafîrs gereisd waren, zijn (naar het verhaal der Arabieren) zo veele dadelboomgaarden, dat veele duizend menſchen hun beſtaan daarvan hebben. De Arabiers dezer plaats, en die, welken aan de weſtzijde van den Dsjäbbel Muſa wonen, brengen jaarlijks ook veele dadels, druiven, appelen, en andere voortreflijke vrugten naar Sués en Káhira. Die van andere geweſten, verkopen in de gemelde ſtéden geiten, gom, houtskoolen en kleine ſteenen tot handmolens, en ruilen daar tégen lévensmiddelen en kléderen, waarmeê zij naar de woeſtijne terugtrekken.

Het is bekend, dat het den Arabieren geöorlofd is, tot vier vrouwen te gelijk te hebben. Evenwel zijn de meeſten met ééne vernoegd, en houden dezelve al hun léven, indien zij zig maar eenigermate naar den wille des mans ſchikt. Onze Schech van Beni Saiid had twee vrouwen, waarvan de ééne, welke woonde daar wij onze tent opgeſlagen hadden, op de lieden agt géven moeſt, die het vee hoedden. De tweede woonde aan eenen anderen oord, en had het opzigt over eenen dadelboomgaard. Dus wierden zijne huislijke bézigheden door zijne beide vrouwen bezorgd, als hij zijne vrienden bezogt, of te Sués was, om geld te verdienen met water halen, of als hij waaren naar Sués en Káhira bragt. Onze gebuurin, de voornaamſte vrouw in 't léger, verëerde ons des namiddags, in gezelſchap van eenige andere arabiſche vrouwen, met een bezoek, en bragt ons een hoen en eenige eijeren ten geſchenk. Thans was ik reeds vrij lang in het Ooſten geweeſt, doch dit was de eerſtemaal dat ik met eene mohammedaanſche vrouw ſprak, wanneer ik de danſſereſſen te Káhira niet rékene. De Araberinnen wilden niet in onze tent komen, maar plaatſten zig allen buiten dezelve, doch zo nabij, dat zij in de ſchaduw zaten, en wij gemaklijk met haar konden ſpréken. Van al hetgeen wij haar van Europa verhaalden, beviel haar niets zo zeer, dan dat een Chriſten maar ééne vrouw mogt hebben. De vrouw van onzen Schech beklaagde zig, dat zij eene mededingſter had, voornaamlijk klaagde zij daaröver, dat haar man deze meer beminde, daar zij hem nogthans het eerſte getrouwd, en zig altoos wél gedragen had. Ik liet het aan mijn'

mijn' reisgenoot over, om verder met deze dame te spréken. Zij verhaalde hem dat haar man den meesten tijd van het jaar met reizen naar Sués en Káhira doorbragt, en noemde bij deze gelégenheid Egipte telkens *Ryf*. Ondertusschen betékent *Ryf* niet enkel Néderëgipte, of *Delta*, gelijk eenige geleerden gemeend hebben. *Don* CASTRO en vader LOBO hoorden denzelfden naam van Opperëgipte (*). Terwijl ondertusschen de heer VAN HAVEN met deze arabische vrouw in gesprek was, maakte ik eene tékening van haare kléding, gelijk dezelve bladz. 158 beschréven, en op de XXIII plaat bij 48 afgebeeld is. Deze kléding, en bijzonder de groote ringen in de ooren, om den hals, om de armen en beenen schijnen voor de geleerden merkwaerdig te zijn, wijl de Israëliten in deze gewesten geweest zijn, en de moden onder de zwervende Arabiers zédert dien tijd misschien niet veel veränderd zijn.

Ik zal in het voorbijgaan nog iets van de kléding der Arabieren van dit gewest zeggen. Dezulken, welken veele bézigheden in de stéden hebben, kléden zig vrij burgerlijk. Zij dragen naamlijk eenen turban, een wijd hemd, en over hetzelve een overkleed met een' gordel om de heupen, en een' ruimen broek van lijnwaat onder het hemd. De schoenen dezer Arabieren, waarvan men de afbeelding op de II tafel in de beschrijving van Arabië ziet, schénen mij bijzonder merkwaerdig te zijn; want dezen zijn niet zo kunstig en hebben zulke lange riemen niet, als de europische schilders de schoenen der Oosterlingen gemeenlijk plégen aftebeelden; zij zijn zomtijds enkel van onbereid léder. De wijde arabische mantel, *Abba*, die op de oostzijde van Arabië de algemeene kléding der inwoneren is, heb ik in dit gewest niet gezien. De Arabiers in Egipte hebben in plaats van denzelven een lang stuk doek, hetwelk zij om zig heen slaan, gelijk de figuur op de XXIX plaat aanwijst, waarvan ik reeds bladz. 188 melding gemaakt heb. Bij deze laatste figuur zal den lézer de steigbeugel bijzonder vreemd voorkomen. Hij is van sterk blik, en men gebruikt deszelfs scherpe hoeken in plaats van spooren. De Arabier draagt altijd zijn groot breed en van voren spits mes, *Jambea* genoemd, in zijnen gordel vóór het lijf. Als hij in

---

(*) Reis van *Don* STEPHANO DE GAMA in de verzameling van alle reisbeschrijvingen, I Deel bladz. 214. *Voyage d'Abyssinie du* R. P. LOBO, *par* LE GRAND bladz. 37.

in de woeſtijne uitgaat, is hij ſterker gewapend. Alsdan hangt hij zijnen ſabel aan eenen riem over den regten ſchouder, aan de linke zijde, indien hij gewend is de regte hand te gebruiken; eenige weinigen die links zijn, hangen den ſabel aan de regte zijde. Hij draagt gemeenlijk ook een' ſnaphaan met eene lont, en dan hangt de kruithoorn aan de zijde daar de ſabel niet is. De patroontaſch is om het lijf gegeſpt. Maar, ſchoon zij ſchietgeweer hebben, ontbreekt het hun meeſtäl aan kruit en lood. Te paerde en op hunne kameelen hebben zij altijd lanciën, en die te voet gaan hebben zomtijds ook zulk een geweer, maar het is korter. Boogen, pijlen, en ſlingers heb ik bij de Arabiers niet gezien.

Wij hadden dezen dag ook een bezoek van Arabiers, die ons friſſe geele dadels bragten, doch zij waren in dit jaargetij nog nauwlijks tot rijpheid gekomen. Tégen den avond kwamen onze ghafîrs weêr terug. Wij braken den 14den Septb. des morgens op, en gingen eene goede halve mijl, op denzelfden weg dien wij gekomen waren, tot op den weg die naar den berg Sinaï loopt. Naderhand reisden wij in eene vlakte, die men nog wadi Farân noemde, twee duitſche mijlen Z. O. tot aan den voet van den *Dsjäbbel Muſa*. Van hier gingen wij 1¼ mijl verder Z. O. dit gebergte op, door ſlegte wégen, en légerden ons des avonds 27½ duitſche mijl van Sués, bij eenen ſteen van omtrent 16 voet middelijns. Deze was naar mijn oordeel in het midden van één geborſten; de Arabiers meenden, dat MOSES hem met een zwaerd in ééns zo kunſtig doorgeſnéden had. Op dit gebergte troffen wij verſcheidene bronnen aan, en, daar ik in zo langen tijd in Egipte en in de ſtreek van Sués geen goed bronwater gezien had, ſmaakte mij het koud water uit dezelven veel heerlijker dan de koſtlijkſte wijn in Europa.

Ik zag dezen dag verſcheidene opſchriften met geheel onbekende letters en ſchreef er op mijne terugreis eenigen van af, gelijk men op de XLIX tafel ziet A. B. C. waren op groote ruwe ſteenen, en D. op de rots zelve gegraveerd, of ingeſlagen. De rots digt aan den weg is op zommige plaatzen zeer ſteil, en het water, welk hier na eenen ſterken régen afſtort, heeft hier en daar de rots zelve, of de afgebrokene ſtukken uitgehold.

Den 15den Septb. moeſten wij op den Dsjäbbel Muſa nog maar 1¼ mijl afleggen naar 't Z. O. tot aan het klooſter St. CATHARINA. Dit klooſter ligt dus,

naar

naar mijne rékening, 28¾ duitſche mijlen van Suès. Men ziet de ligging van hetzelve op de XLIV. plaat. De grond, waaröp het klooſter ſtaat, is zeer afhellende, hij is naamlijk aan de zuidweſtzijde veel hooger dan aan de ooſtzijde. Het voornaamſte gebouw is omtrent 60 dubbelde ſchréden lang, en 55 van deze ſchréden breed, en voor het grootſte gedeelte van gehouwene ſteenen opgebouwd, een arbeid, welke zo ver in de woeſtijne veel geld en moeite moet gekoſt hebben. Vóór aan dit hoofdgebouw is een ander klein gebouw van geringer' arbeid. In hetzelve is de eenigſte deur van het klooſter, en deze is den meeſten tijd nog toegemetzeld. Al hetgeen men in het klooſter inbrengen wil, het zij menſchen of lévensmiddelen, word met een touw, dat over eene rol loopt, tot op het dak om hoog gehaald. Digt vóór het klooſter is een groote tuin met de ſchoonſte vrugtboomen, tot denwelken de Munniken, gelijk de Arabiers verzékerden, eenen gang onder den grond hebben.

Geen vreemd'ling, ten minſten geen Europeër, mag in dit klooſter gelaten worden, ten zij hij eenen brief médebrenge van den Biſſchop van den berg Sinaï, die gemeenlijk te Káhira zijn verblijf houd. Dit vernamen wij reeds in Egipte. Wij hadden dienäangaande met den Prelaat geſproken, doch hij was ſchielijk naar Conſtantinopel vertrokken, zonder dat wij er iets van gewaar wierden, en wij krégen derhalven geen ſchrijvens van hem aan de Munniken alhier. Egter hadden wij door den engelſchen afgezant te Conſtantinopel eenen brief van een' afgezetten Patriarch bekomen, die voor drie jaaren in 't klooſter geweeſt, en eerſt onlangs terug gekomen was, en wij twijfelden niet, of deze zou ons het verlof bezorgen, om in het klooſter te komen. Wij moeſten lang wagten eer de Munniken iemand zonden, om met ons te ſpréken. Als er eindelijk iemand kwam, en hoorde dat wij Europeërs waren, vraagde hij aanſtonds naar eenen brief van den Biſſchop. Dewijl wij niets van hem konden vertonen, en de oorzaak er van te kennen gaven, doch den brief van den gewézen Patriarch wilden afgéven, duurde het weêr een' langen tijd, tot dat ons gezegd wierd, dat wij den brief door een klein gat in den muur zouden aangéven.

Onderwijlen verzamelden zig veele Arabiers, die van de omliggende bergen gezien hadden, dat er vreemdelingen bij het klooſter aangekomen waren. Dezen zijn zeer laſtige nabuuren voor de griekſche Munniken. Men zeide, dat zij

zomtijds van de nabijliggende bergen met hunne ſnaphaanen in het klooſter vuuren. En, wanneer de Grieken zig maar een weinig van het klooſter verwijderen, houden zij ze zomtijds aan, en léveren ze niet eer weêr uit, voor datze rijklijk betaald zijn (*). Voor iederen pelgrim, die binnen het klooſter gelaten word, heeft men hun ook iets ingewilligd. Als de Biſſchop zelve hier is, moet de deur altijd open ſtaan, en al de Arabiers, welken gedurende dien tijd komen, moeten onthaald worden. Dit is voor de griekſche Munniken, die ten deele, zo niet geheel, van aalmoeſſen léven, zeer koſtbaar, voornaamlijk wijl zij de meeſten hunner lévensmiddelen uit Egipte moeten bekomen, en hunne karavanen zomtijds onder weg geplunderd worden. Wij zagen eene proef van het gedrag der Arabieren tégen de Munniken. Een van degeenen, welken niet enkel uit nieuwsgierigheid gekomen waren, om de aangekomen vreemd'lingen te zien, was zeer onbeſcheiden, om de Munniken te bewégen hem brood te géven. En wijl ik hem zogt te bevrédigen, noemde hij ze ontmenſchten enz. omdat zij eenen menſch die hongerig aan hun huis kwam, niet wilden ſpijzigen.

Doordien wij genoodzaakt waren, zeer lang vóór het klooſter te wagten, tékende ik ondertuſſchen het gezigt van dit gebouw, en een gedeelte van het gebergte waarvan de Grieken de eene ſpits den berg Sinaï noemen, gelijk te zien is op de XLVII plaat. Maar ik weet niet, of ik ook dezen top zo digt bij in het nauwe dal heb kunnen zien. Naderhand tékende ik nog een gezigt van dit klooſter van een' and'ren kant, en in een' groot'ren afſtand op de XLVIII tafel (†).

Na-

(*) Zie SHAWS reizen II. Deel, bladz. 206.

(†) NEITZSCHITZ heeft bij zijne *zévenjaarige waereldbeſchouwing*, bl. 164, een gezigt van den berg Sinaï in het koper doen brengen, dat van het mijne geheel verſchilt. Doch hij heeft zijne tékening denklijk van de Grieken bekomen, en niet zelve getékend; want ik kogt te Káhira eene griekſche houtſneede, op welke de bergen Sinaï, Horeb, en St. Catharina op dezelfde wijze afgebeeld zijn. Het ſchijnt, dat de griekſche Munniken tot héden nog geen bétere tékening van dezen merkwaerdigen oord hebben, welken zij nogthans zédert zo veele honderd jaaren bewonen. Ik ontmoette in het huis des Biſſchops van den berg Sinaï eenen ſchilder, zijnde een Spanjaard, die van Manilla over Ooſtindië en den arabiſchen zeeboezem naar Káhira gekomen, en

in

Gezigt van 't Klooster aan den Berg Sinaï *van de plaats* A. *op de Plaat*, XLIV.
Vûe du Monastere à la Montagne de Sinaï *du point* A. *marqué sur la Planche* XLIV.

Tab. XLVIII.

C. Philips, Jz. fec.

Gezigt van 't Klooster aan den Berg Sinaï van de plaats B. op de Plaat XLIV.
Vüe du Monastere à la Montagne de Sinaï du point B. Marque sur la Planche XLIV.

Nadat de Munniken lang over ons beraadflagd hadden, wierd de brief ons eindelijk ongeöpend terug gegéven, met de ontfchuldiging, dat zij wel overtuigd waren, dat de Patriarch dezen brief gefchréven had, doch dat zij denzelven niet konden openen, omdat er geen brief van den Bisfchop bij was, en dat zij zonder uitdruklijk bevel van den laatften niemand mogten binnen laten. Wij trokken daaröp met onze Arabiers en kameelen ruim ¼ uurs terug, opdat er zig niet nog meer Arabiers bij het kloofter verzamelen, en de Munniken nog langer ontruften mogten. Dezen zonden ons aanftonds naderhand een gefchenk van zeer koftlijke druiven uit hunnen tuin, die ons, na zulk eene lange reis door onbebouwde gewesten, heerlijk fmaakten.

Schoon wij nu niet in het kloofter konden komen, wilde ik évenwel zo ver niet in de woeftijne gekomen zijn, zonder zelve den berg Sinaï beklommen te hebben. Ik gebruikte tot leidslieden de zulken die deze plaats wél kenden, en mij alle merkwaerdigheden konden aanwijzen. En, dewijl wij hier van zo veele inheemfche Arabiers omringd waren, wilde ik onder dezen er éénen kiezen, die mij nog denzelfden dag op dien vermaarden berg brengen zoude. Maar onze ghafîrs hielden mij op met de beloften, dat zij zelven mij den volgenden dag alles tot mijn genoegen zouden tonen. Eenigen van de Arabiers, die zig bij onze kafle verzameld, en gemerkt hadden, dat ik hen tot mijne leidslieden op den berg Sinaï némen wilde, krakeelden daaröp hévig met onze ghafîrs, wijl zij ook wat van ons dagten te verdienen. Doch, daar ik deze lieden niet kende, en voornaamlijk, wijl ik mij onze begeleiders niet tot vijänden durfde te maken, moeft ik mij naar de laatften rigten.

Den 16[den] Sept. des morgens vroeg bragten onze ghafîrs een' perfoon vóór mij, dien zij Schech van den berg Sinaï noemden, doch eenige dagreizen met ons gekomen was, en ook weêr méde terug ging. Deze zou mij nu begeleiden, en een goed drinkgeld daarvoor ontvangen. Ik oordeelde het niet raadzaam, veel daartégen intebrengen, om geen tijd nutteloos voorbij te laten gaan. Ik ging met dezen nieuwgekozen Schech en een' onzer ghafîrs uit ons léger weêr naar

in deze ftad een Griek geworden was, die hetzelfde gezigt zeer groot en fraai met olijverw fchilderde.

naar het klooster terug. De heer VAN HAVEN, die reeds zédert dat wij van Suès waren afgereisd, een ongemak aan den voet had, dat nog verërgerd was, als wij den hoogen berg, op welken wij de onbekende opschriften zogten, hadden moeten opklimmen, besloot, met de andere Arabiers omtrent ¾ uurs op den weg naar Suès terug te gaan, wijl onze Arabiers den oord, waar wij des nagts geweest waren, niet voor zéker hielden, of veeléer omdat zij zig haastten om ons van het klooster te verwijderen.

De berg Sinaï ligt aan de zuidweftzijde van 't klooster, gelijk reeds gemeld is. Hij is hier zo steil, dat MOSES denzelven van deze zijde niet zonder veel moeite kan beklommen hebben. Maar de Grieken hebben ter plaatze waar hij bijna loodregt is, trappen in de rots gehouwen, en op andere plaatzen trappen van gehouwene steenen gemaakt, de weg is dus tégenwoordig niet zeer moeilijk. Eenige honderd schréden van het klooster ziet men eene schoone bron aan den weg, waarïn men, het gehcele jaar door, water vind. De natuur daarënboven en een weinig kunst hebben deze plaats zeer aangenaam gemaakt. De bron is met zulk eene groote rots overdekt, dat men er den geheelen dag voor zonneschijn en régen beschermd kan zijn. Verder opwaard komt men aan eene kleine kapél. Mijne arabische Schechs déden vóór dezelve een aandagtig gebed, en toen wij heen gingen, kusten zij het beeld van CHRISTUS en dat der maagd MARIA zeer eerbiedig, daar zij nogthans Mohammedaanen waren, en déden daaröp weêr een lang gebed. Veelligt hadden zij zulks van grieksche bédevaartreizigers gezien, en meenden, dat zij hun hof bij mij maakten, wanneer zij zig aanstelden, als of zij deze beelden aanbaden. Mijne beide Arabiers lieten zig met veel moeite overhalen, om mij verder te brengen, doch wijl ik het besluit genomen had, ook alléén hooger te klimmen, volgden zij. Wij kwamen hierop door twee kleine gemetzelde poorten, en eindelijk op eene groote vlakte, op dewelke wij een gebouw met eene mohammedaansche en eene grieksche kapél naast malkanderen zagen. Hier baden de Arabiers wéderöm vóór alle beelden, en kustenze. Mijne leidslieden wisten de naamen dezer kapellen niet, of zij wilden ze niet zeggen; want zij zeiden dat hier reeds het oppervlak des bergs Sinaï was. Maar volgens de aantékeningen van den heer POCOCK zijn er 500 trappen van het klooster tot aan de hier voor gemelde bron, van daar 1000 trappen tot aan de kapél der maagd MARIA, en vervolgens 500 trappen tot aan

de

de vlakte waaröp de kapél staat, welke ter eere van den profeet ELIäs gebouwd is, en die geen andere kan zijn, dan die waaröp ik het gebouw met de beide kapellen zag. POCOCK rékent van hier nog 1000 trappen tot op het oppervlak des bergs Sinaï, welk ik dan niet gezien heb. Op de gemelde vlakte zijn twee groote boomen, onder dewelken de Arabiers op groote feestdagen ten kosten der Grieken plégen te slagten en zig regt vrolijk te maken. Zo wel in het opklimmen als op deze vlakte zag ik eenige steenen met slegte arabische opschriften, welken mij allen enkel naamen schénen te zijn. Men toonde mij den berg St. Catharina vanhier naar het Z. W. ten Z. Naderhand zagen wij denzelfden berg van Tôr ten N. O. Maar Tôr ligt, volgens nauwkeurige waarnémingen, op 28°. 12′. poolshoogte en de afstand van Tôr tot aan de bergen St. Catharina en Sinaï is, volgens de beste reisbeschrijvingen, omtrent 6½ tot 7 duitsche mijlen. Hierüit is dienvolgens ook de geögraphische ligging van den berg Sinaï bekend. De ligging van *Häle*, *Akaba*, of *Aila* is volgens het berigt mijner Schechs (welken men egter in dit stuk niet veel vertrouwen kan, wijl zij misschien nooit van den berg Sinaï derwaard gereisd waren) 5 tot 7 dagreizen naar het O. ten Z. Dat de zeeboezem die naar Akaba gaat, niet zo breed is, als men dien gemeenlijk op onze kaarten afgebeeld vind, is reeds in de beschrijving van Arabië, bladz. 378 aangemerkt.

DEWIJL ik mijne leidslieden niet kon overréden mij hooger op den berg Sinaï, en nog minder op den berg St. Catharina te geleiden, gingen wij weêr terug, en kwamen reeds om 10½ uur weêr bij ons gezelschap. Aanstonds na den middag braken wij op, en klommen nog dienzelfden dag den Dsjäbbel Musa weêr af, en légerden ons in het dal Farân.

MEN ziet dus, dat de berg dien de Grieken *Sinaï* noemen, niet in eene groote vlakte ligt, gelijk misschien veelen gemeend hebben. Egter kan men daarüit geen gevolg trekken, dat de Sinaï der Grieken de regte niet zij, want ook onze Arabiers noemden dit gantsche gebergte van het dal Farân af, *Dsjäbbel Musa*, dat is het gebergte van MOSES, en het gedeelte waar het klooster ligt, *Tûr Sina*. Bovendien geloven eenige opmerkzaame europische geleerden, die gelégenheid gehad hebben dezen oord nauwkeurig te onderzoeken, dat MOSES op dezen berg de wet ontvangen hebbe. Schoon dus het geheele israëlitische léger aan deze zijde digt bij den berg Sinaï in den bepaalderen zin, geen plaats genoeg gehad had,

had, vind men misschien groot're vlakten aan de andere zijde, of zij stonden om den Dsjäbbel Musa, en dus ten deele in het dal Farân.

Den 17den Sept. reisden wij maar 3 uuren, naamlijk tot aan de woonplaats van de familië onzes Schechs van Beni Saiid. Hier gingen onze ghafîrs weêr van ons af, en begaven zig allen wéderöm naar de dadelboomgaarden in het dal Farân. Op deze dagreis kwam een jonge Arabier, die zijn' vriend in eenen tuin bezogt had, geheel beschonken op zijnen dromedaris tot onze kleine karavane. Als hij vernam, dat wij Europeërs en Christenen waren, stelde hij ons geduld niet weinig ten toets, nademaal hij omtrent op dezelfde wijze met ons den spot dreef, als zomtijds een jonge balddadige en dronken Europeër met eenen Jood doen zou. Het schijnt dus, dat de Bedouinen van dit gewest ook zelven wijn perssen. Ik dankte in deze omstandigheid den hémel, dat MOHÁMMED den aanhangeren des korans verboden heeft sterke dranken te drinken. Want, hoewel er onder de Mohammedaanen in de stéden veelen zijn, die zig dronken drinken, tragten zij nogthans, het zij uit vrees voor de straf, of uit schaamte, wijl zij het gebod overtréden hebben, het bedekt te houden. Ik herïnner mij niet, op mijne geheele reis, behalven dezen, eenen beschonken', en uit dien hoofde onbescheiden' Arabier op de straat aangetroffen te hebben.

Onze ghafîrs kwamen niet voor den 19den Sept. des avonds terug. Den 20sten zetteden wij onze terugreis voort op denzelfden weg, dien wij gekomen waren. Den 21sten des morgens reed ik voorüit, om andermaal den hoogen berg, welken de Arabiers Dsjäbbel el Mokátteb beliefd hadden te noemen, te beklimmen, en schreef eenige opschriften af, gelijk ik reeds hiervoor gemeld heb. Des namiddags kwam ik weêr bij ons gezelschap bij de rotzen op de vlakte *Warsân*, waarvan ik den 10den dezer gewag gemaakt heb.

Den 22sten Sept. kwamen wij, bij dag voorbij de plaats, door welke de Arabiers ons op de heenreis gedurende den nagt geleid hadden. Hier zag ik op zékere plaats aan beide zijden van den weg steile rotzen, en zo wel op de rotzen zelven, als op groote afgebrokene steenen eenige onbekende opschriften van dezelfde soort als die, welken ik reeds op den Dsjäbbel Musa afgeschréven had. Ik sprong aanstonds van mijnen dromedaris af, om die schriften nauwkeuriger te betragten en afteschrijven. Onze Arabiers merkten dit aan als een nodeloos tijdverspillen; évenwel haalde de heer VAN HAVEN hen deels met goedheid, deels

A

B

C

D

E

M

N

G

H

I

K

L

Opschriften aan den Weg van Sués *naar den Berg* Sinaï. | *Inscriptions sur le Chemin de* Sués, *vers la Montagne de* Sinaï.

F

O

P

Opschriften aan den Weg van Suès *naar den Berg* Sinaï.
Inscriptions sur le Chemin de Suès, *vers la Montagne de* Sinaï.

deels met kwaadheid, over, om wat te vertoeven, en in dien korten tijd copiëerde ik de opſchriften E. F. G. H. I. K. L. M. N. op de XLIX. en L. tafel. Wij hadden reeds te Káhira van een' griekſch' koopman gehoord, dat men op den weg naar den berg Sinaï, bij eenen engen doorgang *Om er ridsjlein* eenige opſchriften op de rotzen vind. Ik weet niet, waaröm de Arabiers noch den naam van dezen oord wilden kennen, noch van de opſchriften welken aldaar zijn iets gehoord hebben, daar ik nogthans zo wel op de heen-als op de terugreis vlijtig daar naar vernam. Onze ghafîrs hielden deze opſchriften waarſchijnlijk niet voor iets merkwaerdigs, anders hadden zij *Om er ridsjlein*, of elke andere rots, op welke men dergelijke ſlegte opſchriften vind, ook wel Dsjäbbel el Mokátteb kunnen noemen, en dan zouden wij van de begraafplaats met de oude egiptiſche gedenktékens in 't geheel niets vernomen hebben.

Men ſchijnt in het denkbeeld te zijn, dat de Biſſchop van Clogher door de uitgave der reize van eenen *Præfectus* der Franciskaanen, van Káhira naar den berg Sinaï, de geleerden het eerſt oplettend gemaakt hebbe op deze opſchriften in de woeſtijne. Doch NEITZSCHITZ maakt van dezelven reeds gewag in zijne *zévenjaarige waereldbeſchouwing* bladz. 145, 149, 153, 158, 167. MONCONYS in zijne *Voyages p.* 449. en POCOCK heeft er eene ménigte van op zijne 54ſte en 55ſte tafel in koper doen brengen. De beſchrévene bergen, welken de gemelde Præfectus der Franciskaanen gezien heeft, moeten volgens zijn dagboek niet ver van hier naar het zuidöoſten zijn. De opſchriften, die men daar vind, zijn waarſchijnlijk niet béter dan die, welken POCOCK en ik afgeſchréven hebben, en ſchijnen, naar mijne gedagten, geenzins te verdienen, dat de europiſche geleerden zig moeite géven om dezelven te willen verklaren. Zij zijn door geen meeſterlijke hand in den ſteen gehouwen, maar ſchijnen door middel van een puntig ijzer er in geſlagen te zijn. Zij ſtaan op de ruwe oppervlakte van de rots, en de ſteen kwam mij ook niet zeer hard voor. Bovendien zijn de régels dan lang, dan kort; zij ſtaan niet regt onder malkanderen, en zijn grootſtendeels ſcheef. Indien men dan ook al het alphabet voor deze opſchriften uitvinden kon, geloof ik egter, dat men er verder niets uit léren zou, dan dat reizigers hunne naamen hier met hetzelfde oogmerk in de rots geſchréven hebben, als de Grieken nog tégenwoordig bij den voorheen gemelden berg in de vlakte Warſân plégen te doen. Ten opzigte van narigten, die men voor de nakomelingſchap bewaren

wil, zal men zékerlijk meer zorg aanwenden. Van dien aart schijnen de fraai beschrévene grafsteenen op den hiervoor gemelden berg te zijn, insgelijks de opschriften, welken ik naderhand op de rots te Persopolis zag, en waarvan ik een afschrift léveren zal. De rots te Persopolis is een harde steen, dien men glad gemaakt heeft, alëer men er op schreef, de régels staan regt onder malkanderen, en de letters zijn hier ook zeer duidelijk.

Het opschrift O. had de heer DONATI, een Italiään, eenige maanden te voren in deze woestijne afgeschréven, en den Bisschop van den berg Sinaï gegéven. Ik heb het hier méde laten afdrukken, deels, wijl de daarïn voorkomende letters zeer veel verschillen van die, welken ik in deze streek gezien heb, deels, wijl de gemelde geleerde het geluk niet heeft mogen hebben, wéder naar Europa te komen, en zijne nagelatene papieren mogelijk nooit in druk zullen gegéven worden.

Den 24sten Sept. verwijderde ik mij van de karavane omtrent 5 mijlen zuidwaard van Suës, en in de vlakte *Etti*, of, gelijk een ander ze noemde, *Tuêrik*, om de breedte van den arabischen zeeboezem te méten. Volgens mijne waarnéming en berékening is dezelve bijna 2 duitsche mijlen; maar de grondlijn was hier ook te kort, om de méting nauwkeurig te doen. Den 25sten Sept. kwamen wij te Suës terug, en vonden onzen reisgenoot, den heer BAURENFEIND, van zijne ziekte weêr genoegzaam hersteld. Onze ghafîrs, wien de ebb' en vloed op den arabischen zeeboezem niet onbekend kon zijn, wijl het een gedeelte hunner bézigheden was, den inwoneren te Suës water uit de bron Naba te brengen, hadden gezegd, dat wij tégenöver de stad misschien een paar uuren zouden moeten vertoeven, indien wij den grooten omweg om het uiterste einde van den zeeboezem niet némen, of in een boot overvaren wilden. Doch nademaal de vloed bij onze aankomst nog niet hoog geworden was, gingen wij ten noorden van Suës aanstonds door den arm des zeeboezems en over twee eilanden, de heer VAN HAVEN en ik op dromedarissen, en de Arabiers te voet, naar de overblijfzels van Kolsum, welken, gelijk ook Suës, aan de westzijde des zeeboezems liggen. Den voetgangeren kwam het water pas aan de knieën.

Mij staat niet voor, gelézen te hebben, dat ooit een Europeër bij Suës te voet door de roode zee gegaan zij. Mogelijk troffen zij hoog water aan als zij

van

van den berg Sinaï terug kwamen, en dan zal hun het geduld ontbroken hebben, om eenige uuren langer in de woestijne toetebrengen, daar zij gelégenheid hadden, zig aanstonds in een vaartuig te laten overzetten. Wanneer het water zo hoog is, dat men het bij Kolsum niet doorwaden kan, komen er ten eersten booten, als men in de stad reizigers van den berg Sinaï, of Arabiers ziet, die water uit de bron Naba brengen. Bij onze aankomst was er geen boot aan de oostzijde des zeeboezems (*).

De breedte van den zeeboezem bij Sués nam ik met meer nauwkeurigheid dan ik bij Hammam Faraûn en in de vlakte *Etti* had kunnen doen. Ik stelde hier het *astrolabium* aan den oever aan de oostzijde der zee, en vond den hoek tusschen mijne grondlijn van 83 dubbelde schréden en den zuidöosthoek der stad, in het eerste standpunt 76°. 5′. en in het tweede 97°. 52′. De breedte van dezen tak der roode zee is dus 757 dubbelde schréden, of omtrent 3450 voet. Van de eilanden bij Sués worden eenigen door den vloed overstroomd, anderen zijn zo hoog, dat menze zelfs bij het hoogste water ziet.

Deze oord is wégens de reis der kinderen Israëls zo merkwaerdig, dat ik het nodig oordeelde, denzelven zo nauwkeurig aftebeelden, als de gelégenheid het mij toeliet. Ondertusschen heb ik de hier behorende plaaten niet weêr willen bijvoegen, wijl menze reeds in de beschrijving van Arabië vind. Men ziet daar op

(*) Misschien is het deze plaats waarvan CHRISTOPHER FÜRER in zijn *Itinerarium p. 41.* schrijft: 1565 *die* 27 *November. ante refluxum maris ego & Jacobus Bajerus partem maris rubri prope littus vado transivimus magno tamen cum discrimine vitæ. Jam enim mare præter spem citius accreverat, ita ut ante egressum aqua ad axillas usque pertingeret. Sed tamen Dei gratia sospites evasimus, pauloque post ad socios nostros in oppido Sues reversi, armamentarium urbis una perlustravimus.*

PIETRO DELLA VALLE beschrijft dit gewest omtrent op dezelfde wijze als ik het gevonden heb. Hy zegt: *Nous allames jusqu'à un lieu que les Arabes appellent Madie, c'est à dire pas ou passage, ou il y a quelques barques pour passer ceux qui veulent aller à Sues, qui est de l'autre côté de la mer, sur la côte occidentale, & qui fait partie de l'Egypte, ou voulant aller par terre il faut tourner encore je ne sçay combien de milles jusqu'aux extrémités du golphe: mais par mer elle est si étroite en cet endroit, qu'il n'y a plus de chemin que du mole de Naple à Posilipe. J'entray donc dans une barque avec mes gens & mon bagage, & je passay cette mer d'une autre façon que les Hebreux, cependant que les chamaux alloient par terre, sans me mettre en peine quand ils arriveroient.*

op de XX. tafel onze reis van Káhira naar Sués, op de XXIII. onzen weg naar den berg Sinaï, en op de XXIV. eene kaart van het uiterſte einde des arabiſchen zeeboezems en van de ſtad Sués. De beide eerſten heb ik volgens de gemaakte aanmerkingen op mijne reizen getékend. Dit was met geen groot gevaar verknogt, wijl ik in karavanen, en dus vrij zéker reisde. Om de laatſte te ontwerpen, moeſt ik mij alléén en te voet ver van de ſtad wagen, en als men in deze ſtreek zwervende Arabiers aantreft, dan heeft men niet min der vrees van geplunderd te worden, dan midden in de woeſtijne. Ik had veel moeite om een' Arabier te vinden, die het wagen wilde mij te volgen, doch eindelijk bewoog ik er een' jong' perſoon toe. Wij gingen den éénen dag van Sués de lijn F op de gemelde XXIV. tafel aan den zeekant naar 't weſten, in de méning van tot aan den voet van den berg *Attâka* te komen; maar de weg wierd mij te lang, ik ging noordwaard naar *Bîr Sués*, en keerde van daar weêr naar de ſtad terug. Op een' and'ren dag gingen wij van Sués om het uiterſte einde des zeeboezems, en met de Arabiers, die water uit de bron Naba gehaald hadden, in een boot weêr naar de ſtad. Mijn Arabier was zeer bevreesd, zodra hij maar iemand van verre in 't oog kreeg, doch het ſcheen, dat die, welken wij voor vijänden hielden, niet minder bevreesd voor ons waren. Een van de Arabiers, die wij van verre zagen, ſcheen op zijnen kameel hooger dan eene kerk in de vrije lugt te rijden. Dit was in het eerſt eene zeer vreemde vertoning voor mij. Ondertuſſchen was enkel de ſtraalbréking hiervan de oorzaak, hij reed zo wel op de aarde als andere menſchen. Ik zag naderhand in dorre geweſten nog eenige reizen dergelijke verſchijningen, dus ſtak er niets wonderbaars in. Kortöm, ik kreeg de nodige aanmerkingen tot de kaart van het uiterſte einde des arabiſchen zeeboezems, ten minſten heb ik van dezen oord zéker meer gezien dan eenig ander Europeër. Op de LI. plaat vind men het gezigt der ſtad Sués door den heer BAURENFEIND getékend.

VERMIDS mij de arm des zeeboezems bij Sués, in vergelijking met den zeeboezem zelven, te ſmal ſcheen, dan dat GOD hem zou gekozen hebben, om er PHARAÖ met zijn gantſche heir in te doen omkomen, kwam ik gedurende mijn verblijf te Sués nog niet op de gedagten, dat de kinderen Iſraëls veelligt bij Kolſum door de roode zee gegaan zijn, en verzuimde daaröm het uur optemerken, waarïn wij bij onze terugkomſt van den berg Sinaï hier door de zee gingen.

Maar,

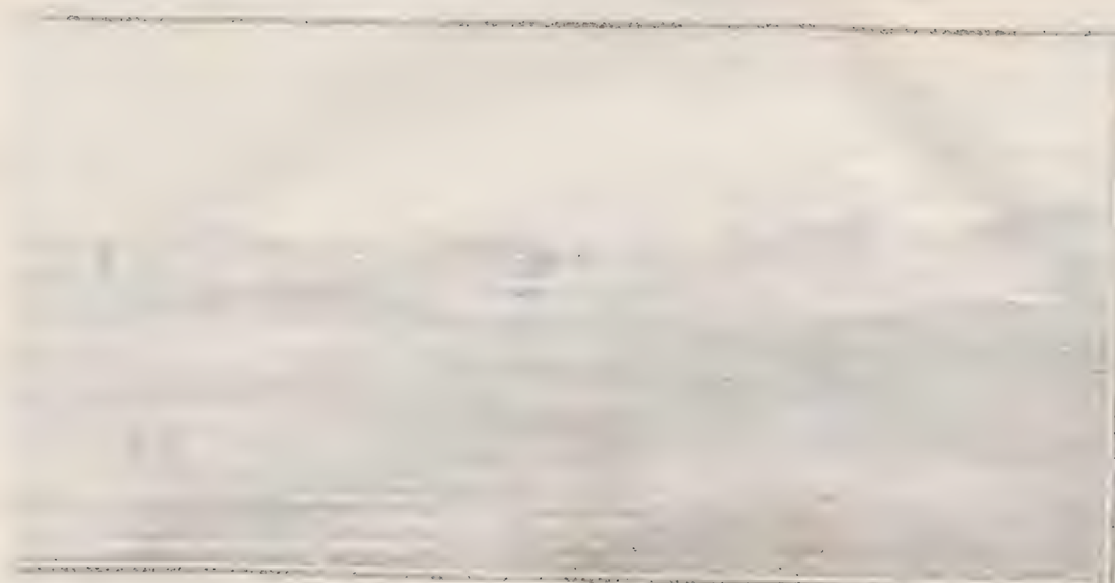

Gezigt der Stad Suès van de Z. Z. O. Zyde. || Vue de la Ville de Suès du Côté du S. S. E.

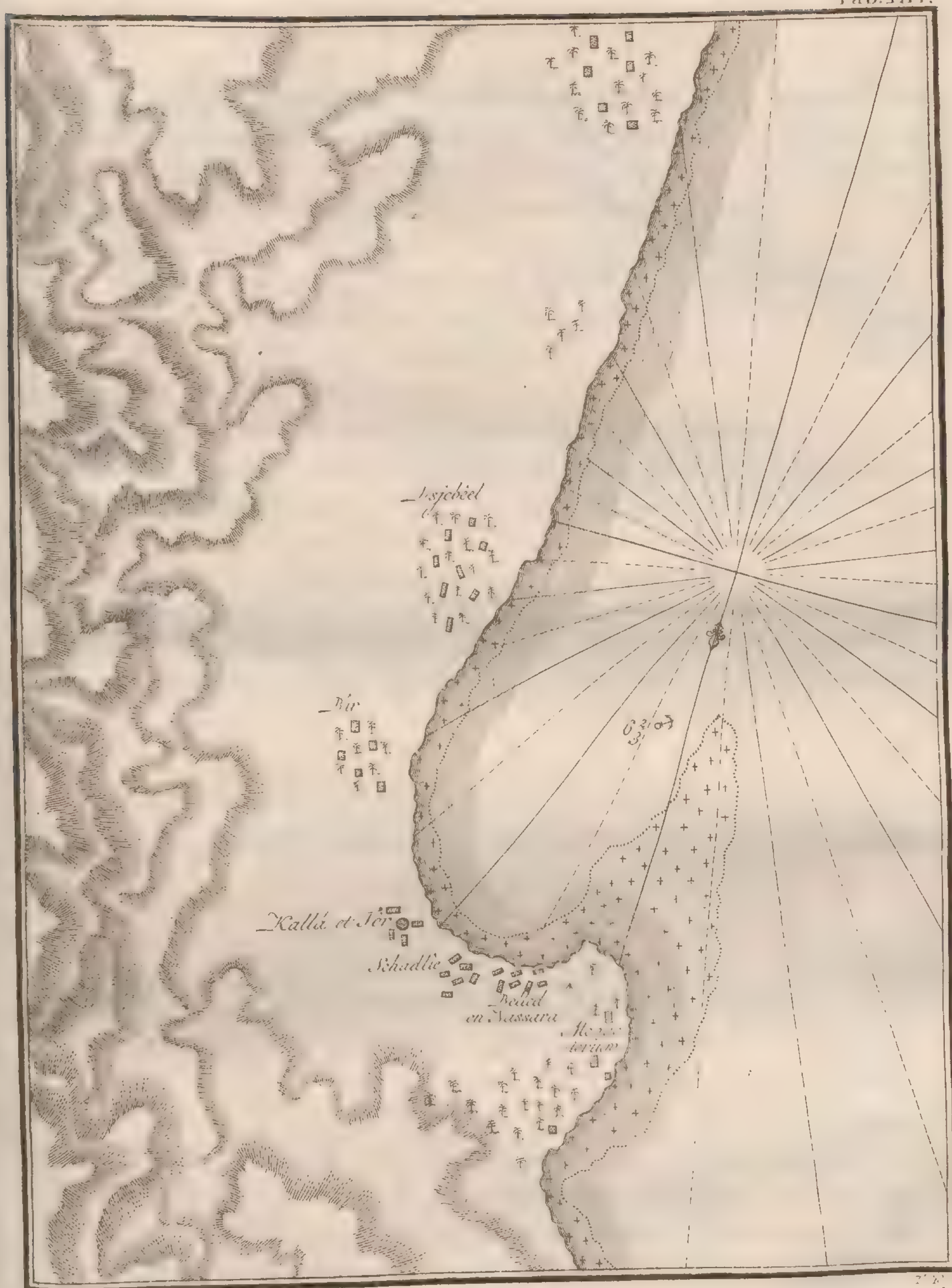

Baurenfeind, del. C. J. de Huyser, fecit.

Gezigt der Oude Stad Tôr van de Z. Z. W. Zyde. || Vue de l'Ancienne Ville de Tôr du Côté du S. S. O.

De Streek omtrent Tor. | Les Environs de Tor.

Maar, zédert dat ik mijne kaarten van deze plaats nauwkeuriger onderzogt, en ook andere fchrijvers gelézen heb, die over deze gebeurdnis gefchréven hebben; zo geloof ik, dat men de plaats van den doorgang der kinderen Ifraëls nergens dan hier zoeken kan, gelijk ik in de befchrijving van Arabië, bladz. 383, mijne gedagten daaröver geüit heb. Ik hoop, dat toekomende reizigers de plaats, waar men bij de puinhoopen van Kolfum door de zee waden kan, nauwkeuriger zullen onderzoeken. Mijne waarnémingen over ebb' en vloed op den arabifchen zeeboezem, vind men méde in de befchrijving van Arabië bladz. 398.

Van het kanaal, waardoor de Nijl, en dus ook de middelandfche zee met den arabifchen zeeboezem verëenigd is geweeft, kon ik geen voldoende berigten bekomen, en nog minder eenen Arabier bewégen, mij eenige mijlen naar deze plaats te begeleiden, wijl er, gelijk zij voorgaven, vijändlijke Arabiers woonden. In de ftreek van Sués heb ik niets van dit kanaal ontdekt, tenzij een lang en fmal dal tusfchen Bîr Sués, en de ftad, *Mocheiha* of *Dusra* genoemd, er een overblijfzel van zij. Hier vergadert zig na een' fterken régen nog zo veel water, dat de inwoners der ftad er van halen, en als het water uitgedroogd is, wasfen hier ook eenige kruiden.

REIS VAN SUES TOT DSJIDDA.

Gedurende onze reis naar den berg Sinaï waren nog verfcheidene kleine karavanen te Sués aangekomen. De meefte kooplieden en pelgrims, welken ter zee naar Dsjidda denken te gaan, plégen eerft kort voor het vertrek der fchépen van Káhira te vertrekken, en eene groote karavane uittemaken. Deze kwam den 29ften Septb. aan, en Sués wierd daardoor op ééns, in évenrédigheid van deszelfs grootte, eene volkrijkere ftad dan Káhira. Schoon men op den arabifchen zeeboezem niets van zeerovers hoort, reift men hier nogthans ter zee als het ware ook in karavanen. Er moeften thans vier fchépen te

gelijk afvaren. Veelligt daaröm, opdat de karavanen van Káhira naar Sués des te grooter zouden worden, en zig béter tégen de Arabiers kunnen verdédigen; mogelijk was men ook bedugt voor de omftreeks Tôr zig ophoudende Bedouinen, welken onlangs een enkel fchip, dat te Tôr aangekomen was geplunderd hadden, gelijk bladz. 203 aangemerkt is.

Al de reizigers huurden ondertusfchen zékere plaatzen op de fchépen. Wij hadden aanbevélingsbrieven van kooplieden te Káhira aan twee fchippers: wij bezagen hunne gelégenheden, en huurden de bovenfte kajuit van het grootfte fchip voor ons geheel alléén, om van de Mohammedaanen afgezonderd te kunnen léven, wanneer wij alléén wilden zijn. Wij hadden reeds te water en te land met de Mohammedaanen gereisd, en waren dus reeds tamelijk gewoon om met hun omtegaan, maar nooit waren wij meer in vrees, dan voor onze aanftaande reis van Sués tot Dsjidda, dewijl wij nog fteeds ons verbeeldden, dat de Mohammedaanen eenen Chriften niet waerdig agten, dezen, door hun voor heilig gehouden' weg, te betréden. De Grieken hadden ons verzékerd, dat wij om die réden op het fchip niet ééns met pantoffels zouden mogen gaan. Zodra wij uit onze kajuit kwamen, wierd ons ook aangezegd, dat wij de pantoffels moeften uitdoen; ik geloof egter niet, dat dit om de gemelde oorzaak gefchiedde, maar omdat de Mohammedaanen het gantfche verdek van het fchip als een vertrek aanzagen, en dat elk daaröm zijne pantoffels afleggen moeft. Er waren veele eenvoudige pelgrims op het fchip, die de Chriftenen met een éven zo nijdig en verbitterd gelaat aanzagen, als een ieverend franciskaaner Munnik de gewaande ketters en ongelovigen, die hij op den weg naar Jerufalem ontmoet. De Mohammedaanen, onze bevreesdheid merkende, ontbrak het ook niet aan eenigen die luft krégen, om dezelfde oorzaak ons te befpotten, om welke het gemeen onder de Chriftenen zig dikwils met de Jooden vermaakt, naamlijk wijl men weet, dat de Jood zig niet wel durft te verántwoorden, en wijl de verftandige Chriftenen zig zelden om den Jood bekreunen, zo lang het gemeen maar niets ergers doet, dan met hem te fchertzen. Dus waren wij er op deze reis indedaad flegt genoeg aan, maar desniettemin daarïn gelukkig, dat wij een groot vertrek voor ons alléén hadden, waarïn niemand buiten onzen wil durfde komen. Ik had het, wat mij betreft, zeer gemaklijk, dat ik fterrenkundige waarnémingen kon maken fchier zonder dat het gemerkt wierd. Wij zeilden wel

naar

naar het zuiden, doch den meesten tijd zo veel oostwaard, dat ik de zon op onzen wagtersgang gemaklijk in den middagcirkel zien kon, en als wij ankerden, lag het agterste van het schip, wégens de gestadige noordlijke winden, ook naar het zuiden.

Ons schip was zwaar geladen. In de onderste en grootste kajuit waren over de 40 wijven en slavinnen met haare kinderen. Vóór onze kamer had een rijke zwarte gesnédene zijn verblijf, die naar Medîna gaan wilde, en, hetgeen merkwaerdig is, zijn' eigen' harêm had, gelijk andere voornaame Turken. Ieder der kooplieden had de plaats, welke hij boven op het verdek voor zig gehuurd had, rondöm met kisten en pakken bezet, en alleen in het midden eene kleine ruimte, om er huistehouden, zijne koffij en pilau te koken, zijne pijp tabak te roken, te zitten en te slapen. Niet alleen dat het verdek gantsch met waaren en menschen opgepropt was, maar er waren ook veele groote *Bojanen* (waterkruiken) en andere ligte pakken, van buiten aan het schip gebonden. Doordien deze schépen jaarlijks niet meer dan ééne reis tusschen Sués en Dsjidda doen, waren onze zeelieden allen zeer slegt geöeffend, daarbij hadden zij geen ruimte genoeg om te arbeiden. Als de zeilen moeten gestréken worden, word de raa neêrgelaten; en wijl de matroozen, welken zommigen Grieken waren, alsdan zomtijds genoodzaakt waren over de pakken der kooplieden heen te lopen, veroorzaakte dit dikwils twistingen met de reizigers. Onze Rêis (Schipper) SCHOREIBE genoemd, was een koopman uit Káhira, en verstond de kunst van een schip te regéren zeer weinig. Dit kwam het meest op zijnen loots aan. Beiden hadden hunne plaats geheel vóór op het schip, opdat zij zelven des te béter agt zouden kunnen géven, als er verborgene klippen nabij waren, ook geloofden zij veel bekwaamer en oplettender te zijn dan de europische schippers, wijl dezen altijd de ruime zee zoeken, zij intégendeel den weg van Sués tot Dsjidda nabij het land en tusschen veele klippen konden vinden. De scheepsbooten worden hier niet op het verdek geplaatst, gelijk bij de Europeërs, maar men bind ze allen agteräan. Ons schip, welk zo groot was, dat het omtrent 40 tot 45 stukken geschut zou hebben kunnen voeren, had niet minder dan vier booten. Het grootste van dezelven had een zeil op, de anderen wierden altijd gesleept, en in allen, uitgezonderd het kleinste, waren passagiers, paerden, schaapen, en, zo als men zeide, ook eenige gemeene vrouwlieden, die den titel van *Hadsjîe* van

Mékka

Mékka wilden gaan halen, of veelëer gedurende de reis haar onderhoud verdienen. Tot alle geluk is de wind op den arabischen zeeboezem zeer bestendig; anders weet ik niet, of men bij al de gemelde omstandigheden het nog wel zou durven wagen, om met deze schépen te reizen.

Indien wij met een europisch schip hadden moeten reizen, zouden wij ons niet hebben behoefd te haasten, om het eerst aan boord te zijn. Maar vermids op ons schip het gantsche verdek met kisten en pakken zou bezet worden, gingen wij reeds den 5den October 1762 aan boord, om naderhand geen verdrietlijkheden met de mohammedaansche passagiers te hebben, vóór dewelken wij anders met onze zaaken hadden moeten voorbijgaan. De geheele vragt van Sués tot Dsjidda was reeds aanstonds, na gemaakt verdrag, voldaan. Thans moest ook het drinkgeld voor de matroozen betaald worden, voor en alëer zij de minste onzer zaaken aan boord wilden némen. Dit kwam ons nog vreemder voor, dan dat de schipper de voorzigtigheid gebruikt had, van zig vooräf te doen betalen. Ondertusschen moesten wij ons naar de gewoonte des lands schikken, en wij hadden voorzéker ook geen réden ons daaröver te beklagen. Men vind in het Oosten zo wel als in Europa reizigers, die veel drinkgeld beloven, en als het er op aan komt niets géven. Daaröm némen het hier de matroozen vooruit, en laten den reiziger bij zijne aankomst te Dsjidda van boord gaan, zonder verder iets van hem te vorderen.

Den 6den en 7den Octb. kwamen de meeste kooplieden aan boord. Deze dagen nam ik de middagshoogte der zonne, en bevond de poolshoogte van ons schip op de reede van Sués 29°. 55′. Wij hadden hier $4\frac{1}{2}$ vadem water. Onze Reîs of 't opperhoofd van het schip kwam eerst den 8sten aan boord. Thans was er niets dat ons belettede onder zeil te gaan, dan het gebruik, dat de Stadhouder van Sués alle afvarende schépen bezien moet, of zij ook te zwaar beladen zijn, of veelmeer dat hij voor dezen hem aanbevolen arbeid zijne betaling komt halen, en dit geschiedde den 9den Octb. des voormiddags. Na het vertrek van den Gouverneur ging onze karavane van vier schépen aanstonds onder zeil, om een togtje van $1\frac{1}{2}$ uur te doen, om te zien, of de schépen wél geladen waren. Hieröp wierpen wij op 14 vadem water ons anker, en in elk schip wierden de waaren van de ééne zijde naar de andere verplaatst, naar dat de schipper oordeelde, dat het zó béter zou zeilen.

Tus-

Tusschen Sués en Girondel heeft men geen klippen onder het water te vrézen, derhalven ligtten alle vier de schépen den 10den Octb. reeds ½ uur na middennagt het anker. Wij bereikten nog voor den middag de streek van Girondel, en dewijl de schépen den eersten dag niet verder plégen te varen, ankerden wij hier niet ver van den oever op 13 vadem water, en op 29°. 10′. poolshoogte. De heer FORSKÄL en de heer CRAMER gingen aan land, om het zogenaamde bad van Pharao (bladz. 220), welk meer zuidwaard ligt, te zien; maar zij vonden den weg zo ver, dat zij weêr terug keerden zonder hetzelve gezien te hebben. Het gedeelte des arabischen zeeboezems, *Birket Faraûn* genoemd, het welk wij thans zouden passéren, is veel breeder dan de zeeboezem van Sués tot Girondel, egter is het in dit jaargetij voor hun, die naar het zuiden varen, niet gevaarlijk. Daaröm haalden wij des avonds om 9 uuren reeds het anker op, en zeilden den gantschen nagt. Den 11den zagen wij veele coraalbanken, tusschen dewelken wij met een weinig tégenwind niet zonder groot gevaar zouden hebben kunnen doorgeraken. Doch de wind was ons zo voordélig, dat wij reeds des namiddags om 3 uuren bij Tôr agter eene klip, of zogenaamde coraalbank, die bij de laagste ebb' maar éven onder water is, op 6⅔ vadem water voor anker gingen liggen. Op den uitersten hoek dezer klipp' staat een merktéken van steenen tot waarschouwing voor de schippers. Voor het overige is ook de gantsche kust vol coraalbanken. De zee is hier naar oogenschijn meer dan 5 of 6 mijlen breed. De compasstreek van Sués tot Tôr is omtrent Z. Z. O. of Z. O. ten Z. Het groot gebergte, welk men van Hamam Faraûn af haast gestadig langs de zee heeft, gaat omtrent 1½ uur noordlijk van Tôr landwaard in, doch naderhand weêr zuidlijk, en laat aan den zeekant groote vlakten met heuvels, tot aan Râs Mohámmed. De poolshoogte van onze ankerplaats was, volgens twee nauwkeurige waarnémingen, 28°. 12′. De berg St. Catharina, welke van hier hooger dan de omliggende bergen, en dus ook hooger dan de berg Sinaï schijnt te zijn, ligt ten noordöosten. De heer BAURENFEIND tékende hier het gezigt, dat op de LI. plaat voorkomt.

Omstreeks de haven van Tôr liggen verscheidene dorpen. *Kallá et Tôr* was weléer een kasteel, doch het is zédert veele jaaren zonder eenige bezetting, en derhalven geheel vervallen. *Belled en Nassâra* (het dorp der Christenen) word alléén door Grieken bewoond, en derzelver Munniken hebben nog een klooster in

in die ſtreek, waar volgens hun voorgéven *Elim* zou geweeſt zijn. *Schadlie* ligt digt bij Belled en Naſſâra, en word door Mohammedaanen bewoond. Dezen, zo wel als de Grieken alhier, léven grootſtendeels van den viſchvangſt. *Bîr*, of de bron, waar de ſchépen plégen water te halen, is niet ver van de ankerplaats. Dit water is veel béter dan dat uit de bron Naba bij Sués. Het is egter niet zo goed als dat, welk de Arabiers, ten tijde als hier de ſchépen liggen, uit de bergägtige ſtreek op kameelen herwaard brengen. Het dorp *Dsjebêl* is merkwaerdig, wijl meeſt al de lootzen hier wonen, die de ſchépen van Sués naar Dsjidda en weêr terug brengen. Zulk een loots krijgt voor ééne reis 500 ſpécidaalders, behalven het drinkgeld en hetgeen hij van zijne leerlingen verdient; want gemeenlijk zijn er eenige jonge lieden méde op het ſchip, die de ſtuurmanskunſt, of eigenlijk de landtékens en coraalbanken willen léren kennen.

Ik heb op de LII. tafel eene kaart van de ſtreek om Tôr ontworpen, doch alleen naar oogenſchijn en volgens de berigten van zeelieden, en niet naar meetkundige métingen. De heer FORSKÄL was de eenigſte van ons gezelſchap, welke te Tôr, verder dan tot aan de bron, aan land ging. Hij vond te Belled en Naſſâra maar éénen geeſtlijken, en deze betoonde hem niet alleen veel beleefdheid in zijn huis, maar zond ook lieden met hem naar het gemeende Elim, waar hij eene ménigte hoven met dadelboomen vond, die deels den Grieken, deels den Mohammedaanen toebehoorden. Zijne lange afwézendheid baarde opzien onder de Arabiers. Eenige Janitſchaaren uit Kâhira hoorden, dat zij beſloten, den Frank, die aan land gekomen was om hunne bergen aftetékenen, optezoeken en aantehouden. De Janitſchaaren ijlden derhalven naar Belled en Naſſâra, en wijl zij den heer FORSKÄL op den terugweg van de dadelboomgaarden aantroffen, bragten zij hem aanſtonds méde terug en veilig aan boord. Zouden veele Christenen wel de moeite doen van eene halve mijl te gaan om eenen Jood, aan wien zij geen nadere kennis hadden, dan deze Mohammedaanen aan onzen reisgenoot, uit een hem nakend gevaar te redden? Van Turken zou ik dit niet verwagt hebben, en nog minder van Janitſchaaren. Maar deze lieden waren tévens verſtandige kooplieden, die gewoon waren met vreemde natiën omtegaan, en die het van hunnen pligt agtten, ons, als vreemdelingen, die veiligheid in hun gezelſchap gezogt hadden, te beſchermen.

Nadat wij den 14den Octb. des morgens vroeg met eenen landwind uit de haven

haven van Tôr gelopen waren, wendden wij het eerst zuidwaard, en daarna Z. O. schier gestadig tusschen coraalbanken. Des namiddags lieten wij bij *Râs Mohámmed*, of gelijk anderen het noemen, *Râs Mahhmûd*, op 10 vademen water het anker vallen. De poolshoogte van ons schip was volgens de waargenomene hoogte van twee sterren 27°. 54′. misschien niet zeer nauwkeurig, wijl de gezigtëinder wat benéveld was, doch voorzéker nauwkeurig genoeg tot verbétering der zeekaarten. De zee is hier veel breeder dan bij Tôr. De kust gaat nog verder een weinig zuidlijk, en dan volgt ten oosten de tweede arm van den arabischen zeeboezem, welke naar *Akaba* gaat. Tot hiertoe hadden wij gestadig nabij het land gezeild, en telkens des avonds het anker geworpen. Tusschen Râs Mohámmed en de arabische kust moesten wij ons twee dagen en zo veele nagten der volle zee vertrouwen. Schoon elk Europeër dezen weg voor den veiligsten op de gantsche reis tusschen Sués en Dsjidda houden zal, omdat men daar noch klippen noch coraalbanken ziet, was hij bij de Mohammedaanen nogthans zo gevaarlijk, wijl zij geen land konden zien, dat ik geloof, zij zouden liever van Râs Mohámmed naar het eiland Tyrân, en van daar naar de arabische kust gegaan zijn, indien wij niet de grootste hoop gehad hadden, dat de wind op den naasten weg ons gunstig zou zijn. Deze was tot dus verre gestadig N. N. W., en met denzelven konden wij naar de haven zeilen, die wij zogten.

Den 15den des middags waren wij op 27°. 29′. poolshoogte. Het eiland *Safâni el báhhr* waren wij dezen voormiddag voorbij gezeild; het eiland *Scheduân* was thans regt naar 't westen omtrent 4 mijlen ver, en dus onder dezelfde poolshoogte. Het eiland Tyrân, welk vóór Báhhr el Akaba, of den elanitischen zeeboezem ligt, was omtrent 5 duitsche mijlen ten N. O. (de afwijking der compasnaalde er afgerékend) en op 27°. 43′. poolshoogte. Des avonds bij zonneöndergang zagen wij nog de egiptische kust, doch niets van Arabië.

Den 16den Octob. was onze poolshoogte, des middags, 26°. 9′. Bij zonneondergang, omtrent onder 25°. 54′. poolshoogte, zagen wij het bij de oude griekfche en arabische schrijvers vermelde smaragdgebergte, arab. *Dsjäbbel Sümrud*, op de kust van Egipte. Als ik de middenste uit al de streeken naar ons eigen compas neem, zijn wij van Râs Mohámmed tot hier omtrent Z. Z. O. gezeild. Onze stuurlieden hielden, ook met den besten wind, niet altijd dezelfde streek.

ftreek. De fchipper had tuffchen zijne twee compaffen op de plaats waar de Europeërs het licht plégen te zetten, een' grooten magneetfteen gelegd, in de verbeelding, dat dit het regte middel was, om voortekomen, dat zijne compaffen derzelver kragt niet verloren, wijl men hem gezegd had, dat men den compaffen door middel van dezen fteen de kragt, die zij verloren hadden, kon wédergéven. Hierüit kan men onder anderen afnémen, hoe weinig kennis de zeelieden alhier hebben. Doch onze fchipper liet zig gemaklijk overréden, den fteen van deze plaats wegtenémen, als hij hoorde, dat dezelve zijne compaffen zou kunnen doen feilen.

Den 17den maakte ik mij gereed om eene zonneverduiftering van den kleinen wagtersgang agter onze kajuit waartenémen. Ik zag het einde van dezelve met een' goeden verrekijker van vier voet op den waaren tijd van 12 uur. 0′ 28″. De bewéging van het fchip was wel gering, egter te fterk, dan dat door deze waarnéming de lengte zou kunnen bepaald worden, voornaamlijk, dewijl ik te zelfden tijde de poolshoogte zoeken, en dan den octant, dan den verrekijker, némen moeft. Onze poolshoogte was toen 25°. 33′. en wij waren nog zo ver van de arabifche kuft verwijderd, dat wij den berg *El gorâb* maar éven duidelijk konden zien. Wij waren in deze laatfte 24 uuren ook omtrent Z. Z. O. gezeild.

De heer FORSKÄL had onzen fchipper vooräf gezegd, dat wij dezen dag eene zonneverduiftering zouden hebben. Om dus ons bij denzelven te veräangenamen, en om zelven de eclips gerufter te kunnen waarnémen, maakte ik eenige glazen zwart, opdat hij deze verfchijning ook den fchipper en den voornaamften kooplieden konde tonen, en allen waren er zeer over in hun fchik. De Mohammedaanen, welken eene zonneverduiftering vooräf bepalen kunnen, worden voor groote geleerden zo wel in de geeftlijke als waereldlijke wetten, en ook voor bekwaame geneesheeren gehouden. Wijl nu de eclips, door den heer FORSKÄL voorfpeld, op den zelfden tijd inviel, geloofden onze Mohammedaanen vaftlijk, dat hij ook een groot geneeskundige moeft zijn. Allen fchénen op eenmaal krank te worden. Elk begeerde hulpmiddelen tégen zijn vermeend ongemak, en de nieuwe Artz zeide zijn gevoelen, hoe zij beft konden geholpen worden. Den meeften gaf hij den raad van meer of minder te flapen, en eene bétere diëet te houden. Ten laatften was er een pelgrim, welke

ke klaagde, dat hij des nagts niet zien kon. Hij ried hem bij nagt een licht op-teſtéken. Deze raad veröorzaakte een groot gelach, en allen, welken éven te voren ziek geweeſt waren, ſchénen daardoor weêr gezond geworden te zijn. Het is niet altoos het vermoeden van groote geleerdheid, welk eenen Europeër bij de Mohammedaanen bemind maakt, veel meer brengt daartoe bij, als hij zig naar hunne zéden en gewoonten ſchikken kan. Daaröm maakte zig de heer FORSKÄL door zijne weinige kennis van de artzenijkunde meer vrienden onder de Arabiers, dan ménig groot geneesheer zou gedaan hebben.

Den 18den Oćtb. des middags waren wij onder de poolshoogte van 25°. 4′. De berg *Hawäne* op de arabiſche kuſt was omtrent 5 mijlen naar 't O. ten N., en dus onder 25°. 5′. poolshoogte. De algemeene ſtreek in deze laatſte en ook in de volgende 24 uuren was omtrent Z. O. ten Z. Den 19den des middags was onze poolshoogte 24°. 40′. Het zuidlijkſte en grootſte van de beide eilanden *Hasſâni*, alwaar de ſchépen, welken van Rás Mohámmed komen, gemeenlijk plégen te ankeren, was ongeveer 3½ mijl regt ten noorden, en dus de poolshoogte van Haſſâni 24°. 54′. Aanſtonds na den middag zeilden wij, wégens eene groote coraalbank, nader aan den oever, en gingen bij *Mhar* voor anker liggen. Onze ſchipper liet ten eerſten eenen Arabier, dien wij aan den oever zagen, halen, om te vernémen, of er oorlog of vréde tuſſchen de verſcheidene ſtammen van dit geweſt was. Eén van de drie ſchépen, die te gelijk met ons van Râs Mohámmed afgezeild waren, kwam dezen dag ook hier aan, de twee anderen hadden ons niet kunnen volgen.

Dewijl wij tot dus verre geſtadig goeden wind gehad hadden, ontgingen wij het gevaar dat ons anders naar alle waarſchijnlijkheid zou getroffen hebben. Van drie ſchépen, welken in 't voorléden jaar wat laat van Sués vertrokken waren, waren er in deze ſtreek twee geſtrand. Verſcheidene perſoonen, welken daarbij tégenwoordig waren geweeſt, bevonden zig ook op ons ſchip. Zij verhaalden, dat als zij niet ver van Hasſâni door eenen ſtorm belopen wierden, er aanſtonds zulk eene groote wanörder op het ſchip ontſtaan was, dat niet alleen de paſſagiers, maar ook zij, welken het ſchip hadden moeten regéren, in de booten geſprongen en aan land gegaan waren, en dat zij eerſt van daar het eerſte ſchip zig tégen eene klip hadden zien verbrijzelen. Tégen den avond was de wind gaan liggen, en met het aanbréken van den volgenden dag had men het tweede

 ſchip

ſchip nog op de golven zien dobberen. De ſchipper had daaröp het beſluit genomen, met zijne matroozen wêer terug te kéren; doch dit was ook te grond gegaan, voor dat zij van land gekomen waren. De derde ſchipper nam zijnen pligt béter waar. Als deze vreesde, dat zijne matroozen hem mogten ontlopen, liet hij bij de eerſte wanörder de touwen los, met dewelken de grootſten zijner booten agteräan geſleept wierden. Dit bragt hem in den beginne in gevaar van door de paſſagiers, die nu geen kans meer zagen om aan land te komen, neêrgehouwen te worden. Doch, nadat hij hun kloekmoediglijk het blijkbaar gevaar voorgeſteld had, waarïn het ſchip zonder een opperhoofd zijn zou, dat hij daarëntégen hoopte, niet ſlegts hun léven, maar ook hunne goederen te redden, indien zij hem en zijnen lieden maar plaats wilden laten om te werken, wierden zij niet alleen weêr geruſt, maar beſloten ook zelven de handen méde aan het werk te ſlaan. Het welk van dat gevolg was, dat zij hunne reis gelukkig volbragten. Ons zou op onze reis van Râs Mohámmed tot Haſſâni haaſt nog een grooter ongeluk overgekomen zijn, dan dat wij ſchipbreuk hadden geléden. Door de onvoorzigtigheid der veele wijven in de benéden kajuit, die ons door haar geſtadig kijven en ſchreeuwen niet weinig veröntruſtten, geraakten, tot tweemaal toe, eenige ſtukken lijnwaat in den brand, hetwelk het gantſche ſchip in gevaar zou gebragt hebben, indien de vrouwlieden niet eene al zo goede keel gehad hadden om hulp te roepen, als om te kijven. Toen het vuur voor de tweedemaal uitbrak, ſchénen de Mohammedaanen bevreesd te worden. De ſchipper zond derhalven een' onderöfficier met een' dugtigen knuppel in den harêm. Dit veroorzaakte in het eerſt een verſchriklijk muziek. Doch daaröp volgde eene zo zagte ſtilte, dat men dit vrouwvolk in de eerſte 24 uuren haaſt in 't geheel niet hoorde.

Vermids wij nu de bij de Turken zo ſchroomlijke reis van Râs Mohámmed tot Haſſâni gelukkig afgelegd hadden, zo was ook alles in volle vreugd. Aanſtonds wierden eenige kanonnen geloſt. Des avonds wierden de ſchépen overal met lampen en lantaerns behangen, en tot laat in den nagt hoorde men de vreugdeſchooten met flinten en piſtoolen, en het bij de ooſterſche vrouwsperſoonen gewoonlijk vreugdegeſchrei *lu*, *lu*, *lu*, *lu*. De loots verwagtte nu voor zijnen grooten dienſt een' drinkpenning van al de paſſagiers, en de matroozen hadden ook gaern eene kleinigheid voor de groote moeite, dat zij des nagts hadden

den moeten waken. De laatſten hadden een klein ſchip, gelijk het bij ons de kinders wel plégen te maken, en, nadat zij in hetzelve eerſt hun drinkgeld verzameld hadden, wierpen zij het in zee. Hunne inzameling was egter niet groot, wijl ieder een naar believen géven kon.

Den 20ſten Oƈtb. gingen wij met zonneöpgang wéder onder zeil. Maar wel haaſt ging de wind liggen, en des middags waren wij eerſt onder 24°. 32′. poolshoogte. Mhar was omtrent 1½ mijl ten N. N. O., en bijgevolg is de poolshoogte van deze ankerplaats 24°. 37′. Des namiddags lagen wij zuidwaard van *Abu dábea*, eene kleine klip onder water, omtrent op 24°. 28′. poolshoogte op 10 vademen, en niet boven de 200 ſchréden van de coraalbank, voor anker. Den 21ſten des morgens hadden wij geheel tégenwind; doch hij draaide kort daarna om, en wij zeilden nog verder Z. Z. ooſtwaard. Des middags waren wij onder de poolshoogte van 24°. 24′. De kleine bergen *Nabt*, welken vóór 't groote gebergte *Radua* liggen, waren thans regt ten ooſten. Des avonds zeilden wij om *Dsjumûm* of *Sabba Rûs* (de 7 voorgebergten) met het grootſte gevaar; want hier zijn veele klippen onder water, daarbij was 't reeds duiſter, en onze loots beſchonken. Deze verzogt zodra wij aan boord waren gekomen, dat wij hem brandewijn zouden géven, onder voorwendzel, dat hij de bergen en andere landtékens niet onderſcheiden kon, indien hij niet wat ſterken drank gedronken had. Dewijl wij hem, als eenen Mohammedaan, en uit vrees voor de andere paſſagiers, indien hij dronken wierd, dien niet wilden géven, liet de ſchipper zelve door zijn' eigen knegt alle morgen ¼ bouteille voor zijnen loots vragen. Bovendien had hij mogelijk ook ſterke dranken van de griekſche kooplieden gekrégen. Doch wij wierpen eindelijk des avonds laat bij *Kubbet Jambo*, een klein eiland, waar eene begraafplaats is van eenen gewaanden heilige, gelukkiglijk ons anker.

Den 22ſten konden wij wégens tégenwind, die zig dezen dag met de zon van het ooſten naar 't zuiden en 't weſten draaide, niet verder komen. Ik nam des middags de poolshoogte van Kubbet Jambo 24°. 14′. Den 23ſten zeilden wij ongeveer Z. O. ten Z. Des middags was onze poolshoogte 24°. 10′. Wij hadden thans eene coraalbank ten weſten, en het zuidlijkſte van het hooge gebergte Radua naar 't O. ten N. De hémel was in deze beide laatſte dagen zeer met wolken bezet. Des namiddags voeren wij voorbij eene bekwaame ankerplaats, *Scharm* ge-

genoemd, en ankerden, nadat wij zédert ons vertrek van Tôr geen één huis gezien hadden, bij de ſtad *Jambo*. Deze ſtad is bemuurd, en heeft van den waterkant geen onbillijk aanzien. De ingang in de haven is zeer nauw. Doch als men eens binnen dezelve is, ligt men zo veilig, dat men zelfs niet nodig heeft het anker uit te werpen. Wij maakten maar een touw van ons ſchip vaſt aan eenen ſteen op eene ſteile coraalbank, die ten tijde der ebbe nauwlijks onder water was.

De reizigers, welken aanſtonds naar Medîna wilden gaan, en dus ook de geſnédene, van wien ik bladz. 247 gewaagd heb, verlieten alhier het ſchip. Voor den laatſten en voor andere aanzienlijke paſſagiers wierd de ſloep van den ſchipper gereed gemaakt. Een van ons gezelſchap, die niet gezien had, dat dit boot onder ons heimlijk gemak lag, bevuilde hetzelve, waaröver de knegts, die alles zuiver gewaſſchen en reeds met tapijten belegd hadden, zeer verſtoord waren. Tot ons geluk had men de agteloosheid der vrouwsperſoonen in de benéden kajuit nog niet vergéten, en daaröm geloofde men dat dezen het gedaan hadden, hoe zeer zij het ook ontkenden. Het heimlijk gemak der vrouwsperſoonen, en dat, waarvan wij ons bedienden, waren allernaaſt malkanderen, en zo ruim, dat in elk 4 tot 5 perſoonen genoeg plaats vonden, doch wij moeſten een' trap afklimmen. Ik was in het eerſt niet weinig verwonderd, als ik van zo digt bij vrouwsperſoonen hoorde ſpréken. Ik was zo nieuwsgierig van naar eene opening in het beſchot te zoeken, en vond indedaad eene kleine reet. Tot op mijn vertrek van Suês had ik nog nauwlijks een ongedekt aangezigt van een mohammedaanſch vrouwsperſoon gezien. Op deze reis zag ik meer. Des morgens vroeg zomtijds drie of vier naakte vrouwlieden, die zig wiesſchen en baadden.

Ik bleef hier aan boord, om eenige ſterrenkundige waarnémingen te maken, en de ligging dezer ſtad zo goed ik konde, naar oogenſchijn, op de LVIII plaat afteténenen. De heer BAURENFEIND tékende het gezigt van Jambo op de LIII plaat. Drie van ons gezelſchap gingen aan land. Ieder nam, gelijk de overige paſſagiers, zijnen ſabel, zonder te denken, dat hem hetzelve verdriet kon veroorzaken. Wijl mijne reisgenooten op dezelfde wijze als de Turken gekleed waren, ſprak een borger alhier eenigen tijd met hen als met wézendlijke Mohammedaanen.

Gezigt der Stad JAMBO van de Z. W. Zyde. || Vûe de la Ville de JAMBO du Côté du S. O.

Baurenfeind del: C. J. de Huyser, fecit

Gezigt der Stad DSJIDDA van de Zyde W. t. Z. || Vûe de la Ville de DSJIDDA du Côté de l'O. q. S.

medaanen. Hij groette hen met *falâm aleikum* enz. Maar als hij hoorde, dat zij Franken waren, wierd hij, misschien om zijne dwaling, zo boos, dat hij eene ménigte van fcheldwoorden tégen die ongelovigen uitbraakte, die zelfs de vrijpoftigheid hadden met hun geweer te Jambo aan land te komen. Het was een geluk voor mijne reisgenooten, dat de andere aanwézende Arabiers vreedzaamer waren, en hen niet beletteden weêr naar het fchip terug te kéren.

Ik wagtte den gantfchen nagt, te vergeefs, op de verfchijning eener fterre in den middagkring. Doch kort voor ons vertrek verfpreidden zig de wolken, en ik vond nog ten laatften de poolshoogte van Jambo door middel der waargenomene hoogte van den *Procyon* 24°. 5′. Des middags waren wij nog onder de poolshoogte van 23°. 57′. De ftad Jambo was omtrent 2¼ mijl naar 't N. 18°. O.; want ik was 18 voet boven het oppervlak der zee, en kon de huizen in de ftad nog vrij duidelijk zien. Des namiddags zagen wij veele dadelboomen aan den oever, en des avonds lagen wij bij *Dsjar* op 23°. 36′. poolshoogte, en 14 vademen water voor anker.

Den 25ften des middags was onze poolshoogte 23°. 29′. en ons fchip ongeveer regt naar het weften van het midden des bergs *Safra*. Wij voeren op den afftand van 1½ mijl van den oever, en hadden aan beide zijden veele groote coraalbanken. Des avonds ankerden wij bij *Abu Aijân* onder de poolshoogte van 23°. 16′. Den 26ften zeilden wij nog, gelijk den meeften tijd op deze reis, ten Z. Z. O. en bijna den geheelen dag geftadig tusfchen coraalbanken. Ten weften toonde men ons een téken voor de fchippers op eene groote coraalklip *Dsjebe-râd*. Des middags waren wij Z. W. ten W. 1½ mijl van de ftad *Maftûra*, liggende aan eenen berg van denzelfden naam. Des namiddags pasfeerden wij het voorgebergte *Wardân*, en des avonds wierpen wij het anker bij *Rabogh*, op 22°. 45′. poolshoogte tusfchen eenige kleine eilanden. Hier is of een dorp, of een vaft verblijf der Arabieren onder tenten; want men zeide ons reeds te voren, dat de Arabiers te Rabogh water en lévensmiddelen aan het ftrand te koop zouden brengen, en dit vonden wij hier ook in groote ménigte.

Alle Mohammedaanen, die voor de eerftemaal de reis naar Mékka doen, moeten op zékere plaatzen, indien de ftaat hunner gezondheid het toelaat, de *Ihhrâm* aandoen, gelijk in de befchrijving van Arabië bladz. 345 aangemerkt is. Die, welken ter zee van Sués komen zijn hier toe verpligt, zodra zij het voor-

Mm ge-

gebergte Wardân, welk wij héden voorbij zeilden, bereikt hebben. Ihhrâm betékent eigenlijk een' doek welke om de heupen gebonden word, gelijk men in de baden gebruikt, en enkel met deze kléding moet een nieuw pelgrim zig zo lang behelpen, totdat hij de kaba te Mékka bezogt heeft. Egter kan hij ook nog een' anderen doek over de schouders dragen, gelijk de Turk dien de heer BAURENFEIND op de LIV plaat afgebeeld heeft. Doch veele pelgrims op ons schip, die nooit te Mékka geweest waren, hielden hunne kléderen aan, omdat zij onpasslijk waren, of voorgaven het te zijn. Daarëntégen déden ook verscheidene godsdienstige Mohammedaanen de ihhrâm aan, zonder volgens de wet daaräan gehouden te zijn, wijl zij reeds van te voren bedévaarten gedaan hadden. Om die réden zagen wij des avonds eene groote ménigte lieden op ons schip geheel anders gekleed, dan des morgens.

MÉNIG eenen zal het misschien wonderlijk voorkomen, dat MOHÁMMED zijnen aanhangeren bevolen heeft, de eerste maal met ongedekten hoofde en schier geheel naakt bij de kaba te verschijnen; doch op deze wijze gaan thans nog veele Arabiers in Hedsjâs, Yemen en Omân. Hij wilde dus waarschijnlijk niet anders, dan dat de pelgrims in allen ootmoed, naamlijk in de kléding eens gemeenen Arabiers, het gebied der stad Mékka betréden zouden. Doch ik geloof, dat hij zulk eene wet niet zou gegéven hebben, indien hij ooit had kunnen vermoeden, dat er te eenigen tijde ook bédevaartgangers uit de koude landen naar Mékka komen zouden. Den Turken is de ihhrâm niet alleen zeer lastig, maar zij kan ook hunner gezondheid nadélig zijn, wijl zij gewend zijn altoos gekleed, ja zelfs in den zomer wel met pelsen te gaan. Eenen door de zon verzengden Arabier staat deze kléding juist niet kwalijk, doch eenen Turk met een kaal hoofd, een' langen baard en eene blanke huid, gantsch niet wél.

WIJ waren van Sués tot aan deze plaats gestadig zo veel oostwaard gezeild, dat ik van den wagtersgang de zon in den middagkring zien kon. Den 27 Octb. wenden wij het, weinige minuuten voor den middag, regt naar het zuiden. Ik kon derhalven de poolshoogte niet nauwkeurig némen; doch ik denk niet veel te feilen, wanneer ik uit de laatst genomene hoogte der zonne de poolshoogte van den berg *Kleia*, welke toen niet ver van ons af was, op 22°. 32′ stelle. Des namiddags zeilden wij Z. Z. W. en Z. W. ten Z. Doch de arabische kust strekt zig van hier tot Dsjidda haast regt naar 't zuiden. Om 1 uur zeilden wij voor-

Baurenfeind, del. C. F. Fritsch. sculp.

Afbeelding van eenn' Turkschen Pelgrim.
Figure d'un Pélerin Turc.

voorbij *Om el misk*, een klein eiland digt bij de kuſt, en na 2 uuren hadden wij
een ander klein eiland, *Haram*, ten weſten. Naderhand waren wij geſtadig in
een zeer nauw vaarwater tuſſchen coraalbanken. Elk Europiſch ſchipper zou
hier zoeken in het ruime ſop te komen; maar de onze agtte het voor het ver-
ſtandigſte, ſteeds nabij land te blijven, opdat hij en zijne paſſagiers ſchielijk den
oever zouden kunnen bereiken, ingeval het ſchip mogt ſtranden. Des avonds
ankerden wij bij *Râs el hatba* op 15 vademen. De berg Kleia en deze anker-
plaats liggen omtrent op dezelfde lengte, maar de oever tuſſchen dezelven
maakt eene groote kromming naar het ooſten. Hier kon ik den gantſchen nagt
geen ééne waarnéming van eene vaſte ſterre doen. De waargenomene hoog-
ten van den ♄ en den ♃ gaven de poolshoogte te Râs el hatba 22°. 3′.

Den 28ſten waren wij des middags tégen den berg *Wakr* over, en den volgen-
den nagt ſliepen wij te *Obhôr*. Hier loopt een ſmalle zeeboezem ver landwaard
in, dien men in 't eerſt voor eene rivier zou kunnen aanzien. De ingang tot
deze ankerplaats is zeer eng. Doch men ligt in dezelve zo veilig, dat wij niet
eens ons anker uitwierpen, maar het ſchip alleen van beide zijden aan groote
ſteenen op de coraalbanken vaſt maakten. De poolshoogte te Obhôr is 21°.
40′. ten zij een vlakke oever, die van verre digt aan de middaglijn was, eenen
kleinen misſlag in de waarnéming veröorzaakt hebbe.

Den 29ſten zeilden wij des morgens vroeg met hulp van den landwind weêr
van Obhôr, en wierpen des namiddags om 2 uuren op de reede van Dsjidda,
omtrent ½ mijl W. ten Z. van de ſtad, onder de poolshoogte van 21°. 27′, en
tuſſchen coraalbanken, het anker. De poolshoogte te Dsjidda bepaalde ik na-
derhand nauwkeuriger uit verſcheidene waarnémingen met het quadrant. Om
dezelfde réden, waaröm wij te Sués vroeg aan boord gegaan waren, naamlijk
om den mohammedaanſchen paſſagieren niet hinderlijk te zijn, bléven wij te Ds-
jidda ook nog twee dagen aan boord, tot dat zij allen aan land gegaan waren.
Veelen van hun gingen aanſtonds in de ſtad, deels om hunne vrienden te be-
zoeken, of om wat nieuws te horen, deels ook om hun gereed geld, waarvan
men hier 2 of 2½ pcto tol betalen moet, nu en dan heimlijk intebrengen. Ee-
nigen was het gelukt, vrij door te komen; doch anderen, die te zwaar beladen
waren geweeſt, had men aangehouden, en genoodzaakt, den daartoe ſtaanden
tol te betalen. Maar het ſchijnt, dat men hiervan de verbeurdverklaring van

goederen, en eene zwaardere ſtraf der ſluikeren niet weet. Men zeide, dat degeen, die eenen tolbedienden bedriegen wil, maar ſlegts uitgelachen word, indien hij geen lists genoeg bezit om zijn oogmerk uittevoeren. Mij valt te binnen, in andere gewesten van Turkijë gehoord te hebben, dat de ſluiker gedwongen word, den dubbelden tol te betalen van de waaren die hij heeft willen ſluiken. Een onzer vrienden, die zijn geld tolvrij binnen brengen wilde, wierd het hardſte geſtraft. Toen hij van het ſchip klom, ging zijn geldzak los, dien hij om het lijf gebonden had, en bij de 100 ſpéciedaalders vielen tuſſchen het ſchip en het boot in zee.

Dewijl al degeenen, die weêr uit de ſtad terug kwamen, klaagden, dat de tolbedienden dit jaar alles buitengemeen ſcherp doorzogten, waren wij er ook op bedagt, hoe wij alle verdrietlijkheid met hen op de beſte wijze zouden kunnen ontgaan. Wij hadden geen koopmanſchappen, en dus van dien kant niets te vrézen. Maar, omdat bij de Mohammedaanen geen wiſſelbrieven in gebruik zijn, waren wij genoodzaakt geweeſt, eene aanzienlijke ſom gereed geld van Káhira méde te némen. Er was ons aan gelégen, het voor de Arabiers te verbergen, dat wij zo veel geld bij ons hadden, wijl het ons anders belagingen zou hebben kunnen veröorzaken. Wij hadden niet dan venétiäanſche ducaaten, eene muntſpécie welke hier gangbaarer is dan de turkſche gouden ſpéciën. Wij hadden ieder ons gedeelte van het geld gemaklijk kunnen verbergen, indien wij niet gevreesd hadden, dat wij aan het lijf zouden doorzogt worden. Wij beſloten dan ons gereed geld in de artzenijpotten te verbergen, en nergens kon het béter voor de Arabiers verborgen blijven; want bij eenen Artz zoekt men geen geld: en ſchoon de Mohammedaanen hem niet gaern betalen, is hij nogthans altijd welkom bij hen.

Van de drie ſchépen, die met ons van Sués, en ook nog van Râs Mohámmed afgezeild waren, had ons ſlegts het éénе kunnen volgen, en dit kwam met ons te Dsjidda aan. Het tweede bereikte deze haven den 2den Novb., na onder weg een klein boot verloren, en de anderen ter nauwer nood behouden te hebben. Het derde kwam eerſt den 12den Novb. des voormiddags op deze reede aan. Des avonds tuſſchen 8 en 9 uuren hoorde men onverwagt eenen kanonſchoot. Dit was een téken, dat een van de op de reede liggende ſchépen een ramp overgekomen was, en men was in de ſtad bedugt, dat er miſſchien brand

brand mogt ontſtaan zijn. Al de kleine vaartuigen, die maar te bekomen waren, wierden te hulp gezonden. Doch wel haaſt kwamen er eenigen terug met berigt, dat dit laatſt aangekomen ſchip omgeſlagen was, en veele koopwaaren daardoor in zee gevallen waren, doordien de matroozen, op begéren der koopheden, die hunne waaren aanſtonds den volgenden morgen wilden af halen, al te veel pakken en kiſten op het verdek gezet hadden. De weinigen, die op het ſchip gebléven waren hadden alleen hunnen officieren en matroozen, waarvan een groot gedeelte aan land gegaan was, een téken willen géven, dat zij weêr aan boord komen, en het ſchip weêr oprigten zouden. Zulken lieden moet men tuſſchen Sués en Dsjidda zijn léven aanvertrouwen. Dus hadden wij althans ſtof, GOD te danken, dat wij deze reis gelukkig geëindigd hadden.

WIE eene kaart van deze reis begeert te zien, die kan dezelve op de XX tafel in de beſchrijving van Arabië vinden.

AANMERKINGEN TE DSJIDDA.

NERGENS zijn wij voor de inwoners eener ſtad zo bevreesd geweeſt als te Dsjidda. Wijl men de Europeërs in Egipte met zo veel verägting bejégent, dagten wij, dat de haat der Mohammedaanen tégen de Chriſtenen ſteeds meer toenémen zou, hoe nader wij bij de van hun voor heilig gehoudene ſtéden kwamen. Het gedrag der inwoneren te Jambo omtrent mijne reisgenooten had ons reeds in onze méning beveſtigd. Doch wij bevonden, dat wij ons vergiſt hadden. Daar men te Dsjidda niet gewend is, andere Europeërs te zien, dan zulken, die om den koophandel uit Indië herwaard komen, en op de europiſche wijze gekleed gaan; en wij uit een ander geweſt, en in ooſterſche kléding, aankwamen: zo hadden de inwoners in het eerſt wel eenig mistrouwen tégen ons, doch dit wierd hun eerlang ontnomen. Veelen van de reizigers, welken onlangs aangekomen waren, hadden ons reeds te voren gekend, en van het dsjiddâſch gemeen wierden wij niet veel waargenomen, doordien het niets vreemds aan onze kléding zag. Wij bezogten hier ook de koffijhuizen, den *Sûk* of de markt,

marktſtraaten, en gingen voor het overige ook aan den zeekant, zo wel binnen als buiten de ſtad, wandelen, zonder dat iemand ons kwalijk bejégende. Het gemeen wil alhier niemand, die geen Mohammedaan is, veröorloven, der poort te naderen, welke naar den kant van Mékka ligt. Dit wierd ons ten eerſten berigt. Dus was het billijk, dat wij er ons naar rigtten.

Hier te Dsjidda waren ons de aanbevélingsbrieven, welken wij méde bragten, van grooten dienſt. De heer VAN GÄHLER, welke den Paſcha van Dsjidda te Conſtantinopel in perſoon gekend had, had ons eenen brief aan dezen Stadhouder behandigd. Daarënboven hadden wij twee brieven van kooplieden uit Káhira aan de voornaamſte kooplieden dezer ſtad, en éénen aan den Kichja alhier van eenen Schech, die *Amanuenſis* (klerk) bij een' der voornaamſte geleerden op de hooge ſchool *Dsjámea el ashar* te Káhira was. Wij hadden geen groote gedagte van de aanbevéling van dezen armen Schech, ondertuſſchen was zij de gewigtigſte. Hij was uit europiſch Turkijë van geboorte, en had reeds in zijn vaderland en te Conſtantinopel veel gehoord van de voortreflijkheid der Europeëren in de wétenſchappen boven de Mohammedaanen. Dewijl hij onze boeken niet kon lézen, noch omgang met zulke Europeërs gehad hadde, die zig op wétenſchappen gelegd hadden, en tévens ooſterſche taalen ſpraken, zogt hij kennis met ons te maken, en kwam ons vlijtig bezoeken. Alhoewel hij een ieverig Mohammedaan was, was hij nogthans niets minder dan bijgelovig en trots tégen vreemde geloofsbelijders, maar een waare menſchenvriend, en een eerlijk man. De heer FORSKÄL toonde hem het gebruik der vergrootglazen, en leerde hem veel van de ſtellige (ſijſtematiſche) kennis der planten. Ik onderrigtte hem in de tékenkunde, toonde hem de wagters van Jupiter, den kring van Saturnus enz. zaaken waarvan hij nooit te voren iets gehoord had, en hij bleef halve nagten bij mij, als ik ſterrenkundige waarnémingen maakte. Wij hadden niet minder voordeel van zijnen omgang, dan hij van den onzen; want wij oefenden ons niet alleen in de arabiſche ſpraak, maar wij ontvongen van hem ook veele berigten, waarvan wij anders niets zouden vernomen hebben. Deze Schech had den Kichja alhier weleer het gebruik der globe geleerd, en hem reeds met de laatſte karavane, zonder er ons iets van te zeggen, veel ten voordeele van ons geſchréven. Bij ons vertrek gaf hij ons dezen tweeden brief, met verzoek, dat wij ook zijnen vriend, den Kichja, alles zouden tonen, wat hij van ons gezien had.

De-

Dewijl wij de brieven aan den Pafcha en den Kichja eigenhandig dagten overtegéven, zonden wij onzen griekfchen bediende met de brieven aan de beide kooplieden naar de ftad, met verzoek, dat zij ons een huis wilden bezorgen. Als dezen hoorden, dat ons gezelfchap uit zo veele perfoonen beftond, en wétende, dat de Europeërs zig niet wel fchikken kunnen om naar de arabifche wijze te wonen en te léven, veröntfchuldigden zij zig beiden, dat zij ons hierïn niet konden dienen. Wij bevonden ook thans, gelijk bij veele andere gelégenheden, het ongemak van een groot gezelfchap. Minder perfoonen hadden aanftonds eenige kamers in eene openbaare herberg (*Oqäl*) kunnen némen. Wijl onze bediende op onze aanbevélingsbrieven geen huis kon bekomen, vervoegde hij zig bij een' zijner landslieden, die hier goudsmid van den Scherif te Mékka, en bij den Pafcha en Kichja in aanzien was. Deze verhaalde hem, dat de Kichja reeds berigt van ons ontvangen had, dat hij hem bevolen had ons behulpzaam te zijn, opdat wij fpoedig aan land konden komen, en bood ons zijn huis voor éénen nagt aan, met beloften, dat hij een eigen huis voor ons huuren zou. Dit was voor ons eene gewenfchte tijding. Wij gingen den 31ften October 1762 aan land, en wierden door den griekfchen goudfmid zeer beleefdlijk ontvangen.

Thans maakten wij haaft, om den brief aan den Kichja te overhandigen. Deze ontvong ons ook met de uiterfte vriendlijkheid, en vraagde naar den Schech en zijne andere vrienden te Káhira. Wij bezogten hem vervolgens zeer dikwils. Hij vraagde zomtijds naar den godsdienft, naar de zéden en gewoonten der Europeëren, bij welke gelégenheid wij hem en den voornaamen Arabieren, die bij hem waren, een béter denkbeeld van ons vaderland konden géven, dan zij er tot hiertoe van gehad hadden. Anders dagten zij omtrent op dezelfde wijze van de Europeërs als wij van de Chinézen denken. Zij hielden zig zelven voor de fchranderften onder alle natiën, fchoon zij ook niet konden lochenen, dat anderen hen in wétenfchappen overtroffen. Ik moeft den Kichja de planeeten door verrekijkers tonen, en hij fprak verders gaern van de fterrenkunde. De heer forskäl bezogt hem het vlijtigft. Deze bewoog hem, dat hij nog gedurende ons verblijf te Dsjidda, eenen kleinen tuin bij zijn huis aanleggen, en eenige planten van den zogenaamden balzemboom uit de ftreek van Medîna liet halen. De Arabiers verwonderden zig, dat hun dit nooit ingevallen was,

voor-

voornaamlijk daar zij telkens moeite gehad hadden, den balzem onvervalſcht te bekomen.

Eenige dagen daarna behandigden wij ook aan den Paſcha den brief van den heer van Gähler. Deze Paſcha had insgelijks eenig denkbeeld van de ſterrenkunde, en begeerde dat ik mijn quadrant in zijn paleis ſtellen, en de middagshoogte der zonne in zijne tégenwoordigheid némen zoude. Hij en de Kichja lieten zig dit werktuig nauwkeurig beſchrijven, en een geleerde Schech van den Paſcha moeſt uit de waargenomene hoogte der zonne de poolshoogte van Dsjidda berékenen. Men vond mijn quadrant ook veel béter, dan de kleine houten quadranten der mohammedaanſche ſterrenkundigen: en alzo mijne rékening van die, welke de Schech maakte, eenige minuuten verſchilde, gaf men den tafelen der europiſche ſterrenkundigen den voorrang. De Paſcha en zijn Schech ſpraken niet dan turkſch. Mij ontbrak het juiſt aan geen vertolker; want onze griekſche bediende ſprak turkſch, en een franſche en twee italiäanſche renegaten, die in dienſt van den Paſcha waren, hadden deze taal ook geleerd, maar niemand van hun verſtond de kunſtwoorden der ſterrenkundigen in éénе eenige taal. Ik moeſt derhalven tragten mij jégens den Kichja in de arabiſche taal uittedrukken, en dit was zeer moeilijk, doordien ik maar zelden gelégenheid gehad had over dergelijke zaaken met Arabiers te ſpréken.

Wij bezagen reeds den eerſten dag verſcheidene huizen, en huurden er een, dat zeer ruim was, en aan den zeekant lag. Den 1ſten November 1762 déden wij al ons goed aan land brengen. De Kichja was zelve op het tolhuis, en niet in een bijzonder vertrek, gelijk de verſcheidene tolbedienden in de europiſche ſtéden, maar hij, benévens veele ſchrijvers, zaten op eene verhévenheid bij den gang, daar alles paſſéren moeſt. Wij zagen aanſtonds, dat wij hier een' vriend hadden. Al de kiſten en pakken der kooplieden wierden niet alleen geopend, maar alles wat er in was, ſtuk voor ſtuk naargezien en doorzogt. Dewijl de Kichja verzékerd was, dat wij niet om den koophandel derwaard gekomen waren, en ons dienſt wilde doen, liet hij onze kiſten alleen maar openen. De artzenijkiſt was al te welkom, dan dat men dezelve zou doorzogt hebben. Men vond dus niet meer dan 200 ducaaten, die wij voorbedagtlijk op eene plaats gelegd hadden, waar zij moeſten gezien worden, om te tonen, dat wij zo veel geld bij ons hadden, als wij in deze ſtad tot de huishouding dagten te gebruiken.

ken. Wanneer de arabiſche tolbedienden de reizigers met beſcheidenheid behandelen, verwagten zij zo wel een drinkgeld, als de europiſchen. Bij ons is men gewoon het hun bedektlijk te géven. De griekſche goudſmid, welke op zig genomen had dergelijke onkoſten voor ons te betalen, gaf het hun in 't bijzijn van alle voornaame heeren en aanwézenden op het tolhuis.

Het gerugt van de aankomſt van zo veele Europeërs, onder dewelken er zig ook één zou bevinden die den loop der ſterren waarnam, had zig wel haaſt tot in Mékka verbreid. Een broeder van den regérenden Scherif had in dien tijd een groot léger van Arabiers verzameld, en dreigde de ſtad Mékka aantetaſten. De Scherif deed mij derhalven door den meer gemelden griekſchen goudſmid vragen: of hij nog langer aan de regéring blijven, of dezelve zijnen broeder zou moeten afſtaan? Ik ontſchuldigde mij met mijne onwétendheid in deze kunſt, zonder iets tot derzelver nadeel te ſpréken, en zeide, gelijk bij veele andere gelégenheden, wanneer ik wégens de ſterrenwigchelarij gevraagd wierd, dat de Europeërs zig alleen op de ſterrenkunde toeleggen om der zeevaart wille. Met dit antwoord waren de Mohammedaanen altijd te vréde, wijl hun bekend is, dat de Europeërs zig op lange zeereizen wagen, en dat zij op zee de hoogte der zonne némen. De heer VAN HAVEN was er tégenwoordig als men mij deze vraag deed, en antwoordde, dat hij, die de meeſt gelijkende wézenstrekken aan die van HASSAN IBN ALI, den ſtamvader van de Scherifs, had, de overwinning zou behalen. De goudſmid wilde dit antwoord naar Mékka ſchrijven, en ik geloof, dat het de goedkeuring weggedragen heeft. De Scherif verdédigde deze reis de regéring, en hij mag zig ingebeeld hebben, dat hij volmaaktlijk naar HASSAN geleek. Een voornaam heer te Dsjidda liet mij op een' anderen tijd wéten, dat hem 200 ducaaten ontſtolen waren, en verzogt, dat ik hem den dief aanwijzen zou. Ik ontſchuldigde mij wéderöm, en liet deze hooge wétenſchap den mohämmedaanſchen geleerden over. Kort daarna gaf een vermaarde Schech blijken, dat hij daarín béter ervaren was dan ik. Hij ſtelde al de bedienden op eene rije, deed een lang gebed, gaf daaröp ieder eenen een briefje in den mond, en beval aan allen, het inteſlikken, nadat hij hun de verzékering gedaan had, dat de onſchuldigen er in 't geheel geen nadeel van hebben zouden, de ſtraffe GODS zou alléén den dief treffen. Hieröp doorzogt hij den mond van ieder eenen, en één van hun, die het briefje niet doorgezwolgen had, bekende aanſtonds,

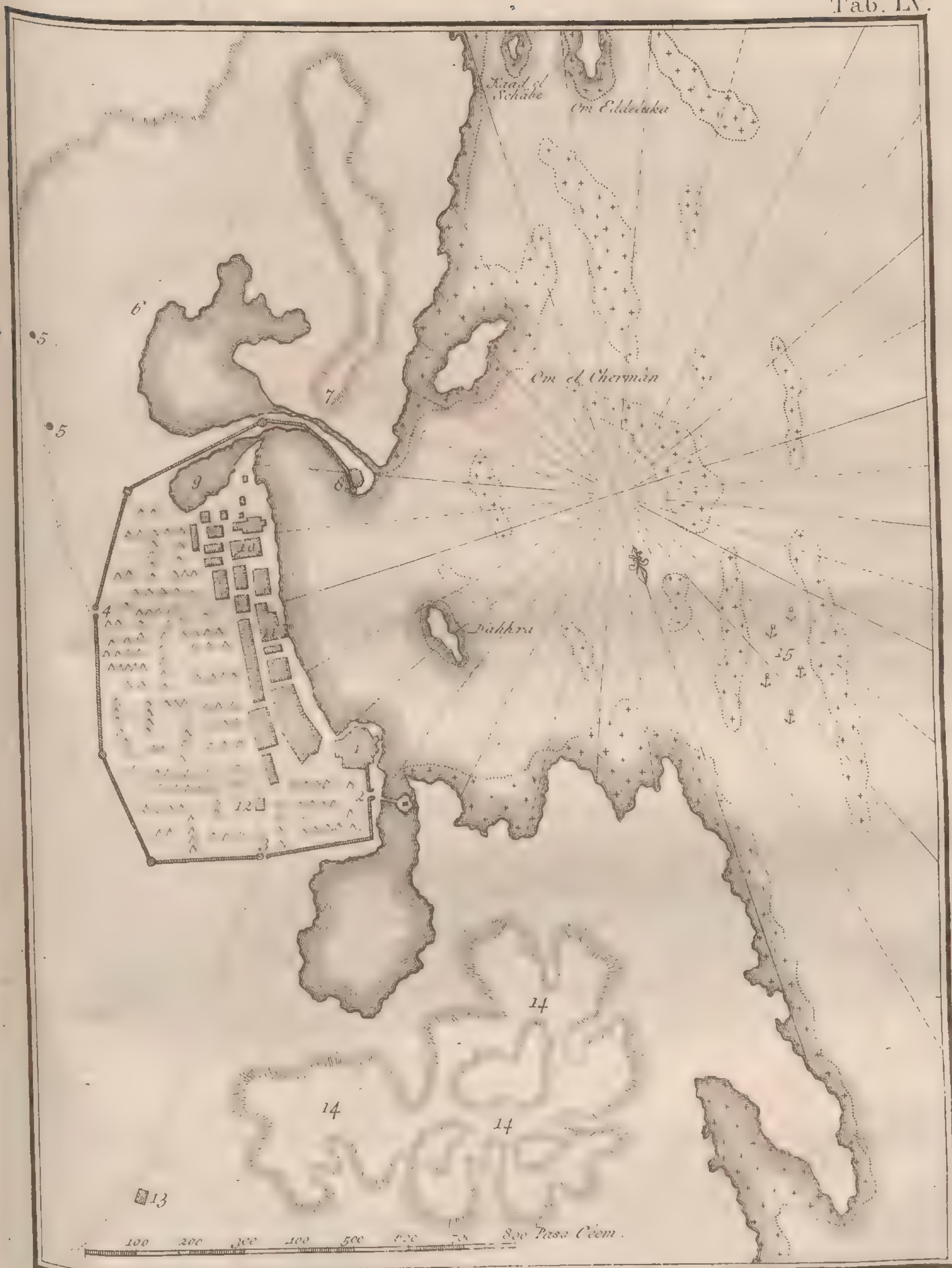
ſtonds, dat hij het geld geſtolen had. Doch het ſchijnt, dat de mohammedaanſche dieven niet altoos zo ſchroomhartig zijn. Ik hoorde naderhand van een' koopman te Bagdad, dat hij eens het ſterkſte vermoeden gehad had, door zijnen bediende beſtolen te zijn, maar dat deze zig aan geen bezwéringen geſtoord had. De koopman beklaagde de 10 piäſters, welken hij voor allerhande proeven aan verſcheidene Schechs had moeten betalen, meer dan de 50, die hem ontſtolen waren.

Indien men aan de overléveringen der Arabieren geloof wil ſlaan, zo moet het water van de kuſt in deze ſtreek, van de ſchepping der waereld af tot nu toe, weinig of niets terug gewéken zijn. Want zij tonen het graf van EVA nog tot op dezen dag niet ver van Dsjidda (*). Maar, naar mijne gedagten is de kuſt hier zeer veel veränderd. Ten N. W. van de ſtad, en niet ver van de gemelde begraafplaats, zijn groote heuvels vol verſteende of in het zand liggende ſchelpen en coraalſteenen. Als men dezen ſlegts beſchouwt, en ze met de coraalklippen vergelijkt, welken men op deze kuſt en zelfs in en vóór de haven van Dsjidda zo ménigvuldig vind, kan men er niets anders uit beſluiten, dan dat de zee hier allengs terug gewéken is. Derhalven komt het mij niet eens waarſchijnlijk voor, dat het tégenwoordig Dsjidda op dezelfde plaats ligge, waar men de in de berigten van het léven van MOHÁMMED vermelde ſtad van dien naam vond (†). Dsjidda zal hoe langer hoe meer weſtwaard geraken. Men vind in de haven reeds zo weinig water, dat kleine booten zomtijds den vloed afwagten moeten, om de waaren van en aan land te brengen.

Het water is op deze kuſt in alle jaargetijden niet éven hoog, maar van de maand November tot de maand April word het met de zuidlijke winden allengs hooger,

(*) De Arabiers noemen EVA, *Ommene Haua.* Zij ménen aan haar graf nog merktékens te vinden, waarüit zij bewijzen kunnen, dat EVA 40 *drá* lang geweeſt is. Eertijds, zegt men, zyn er groote bédevaarten naar dit graf geſchied, en in dien tijd was hier zonder twijfel een pragtige tempel. Thans vind men er alleen een klein gebédenhuis (*kubbe*), dat, gelijk men verzékert, regt boven haaren navel ſtaat. Het graf van ADAM ſtellen de Arabiers op het eiland *Ceylon.* De Jooden bewéren, dat zyn gebeente bij de aardsvaders te *Hebron* ligge, en de munniken te Jeruſalem geloven, dat zijn hoofd in den onderſtelden berg *Calvaria* in hunne groote kerk bewaard zij.

(†) Algemeene waereldhiſtorie der laatere tijden, eerſte deel, §. 41.

Grondtekening der Stad Dsjidda. | Plan de la Ville de Dsjidda.

hooger, gelijk het naderhand in de andere zes maanden met de noordlijke winden weêr laager word (*). Het geheele onderſcheid is juiſt niet groot, doch bij onze aankomſt te Dsjidda vond ik den weg tuſſchen de groote, en de zogenaamde galeihaven, ook ten tijde van den vloed, droog, en tégen den tijd van ons vertrek was dezelve den meeſten tijd onder water. Het hooge water overſtroomt ook eene vlakte ten zuiden buiten de ſtad, en laat, als het aldaar door de hitte der zonne uitgewaaſſemd is, tamelijk veel zout na. De omliggende ſtreek van Dsjidda is voor 't overige zandig en onbebouwd.

Ik heb op de LV. tafel eene kaart van deze ſtad en derzelver omtrek ontworpen, waarbij ik egter aanmerk, dat alléén het gedeelte, welk aan den zeekant ligt, geméten is. Geheel rondöm de ſtad durfde ik niet te gaan, gelijk ik bladz. 262 gezegd heb. Egter heb ik de compasſtreek der ligginge van een gedeelte van den ſtadsmuur genomen, en de ſchréden eens Arabiers, dien ik van verre bij dezen muur zag gaan, geteld. Ik heb ook al de ſtraaten niet kunnen aanwijzen, omdat ik niet eens binnen de ſtad naar den kant, waar de poort naar Mekka is, durfde te komen. Hier zijn veele hutten van klein dun hout en met ſtroo of gras bedekt. Doch veelligt vind men hier en daar ook huizen van ſteen, waar ik op de grondtékening enkel hutten getékend heb. Ik zal hier de betékenis der getallen bijvoegen, die men op dezelve vind. 1 De woning van den Paſcha. 2 *Bab es ſcherîf.* 3 *Bâb ed sjedîd.* 4 *Bâb Mékke.* 5 Wagttorens op den weg naar Mékka. 6 Een laage oord, waar zout gezameld word, als het water uitgewaaſſemd is. 7 Kerkhof der Chriſtenen. 8 Een geheel vervallen toren met eene batterijë. 9 De zogenaamde galeihaven. Ik heb niet gehoord, dat de Paſcha thans nog galeijen of andere gewapende ſchépen op den arabiſchen zeeboezem heeft. 10 Onze woning, en dus de plaats, daar de ſterrenkundige waarnémingen gemaakt zijn. 11 Het tolhuis. 12 De woning van den Kichja. 13 *Ommene Haua*, of EVA's graf. 14 Groote heuvels vol coraalſteenen en ſchelpen. 15 Ankerplaats der ſchépen die van Sués en Indië komen.

In den kleinen zeeboezem, welken men de galeihaven noemt, is maar zeer weinig

(*) Beſchrijving van Arabië, bladz. 401 en 402.

weinig water. Dewijl ik deze plaats dikwils bezogt om ebb' en vloed waartenémen, zag ik hier onderſcheidene maalen hoe de Arabiers op de eendenjagt gaan. Wanneer eene eend zig op dit water néderlaat, kleed de Arabier zig uit, legt zeegras op zijn hoofd en kruipt onder water naar de eend, welke niets kwaads van het zeegras vreeſt, zodat de jager ze bij de beenen grijpt en er meê heen gaat (*).

Men leeſt in de vertaling van MARAIS geſchiednis der Regenten in Egipte, door den heer REISKE, dat de egiptiſche Sultân EL GURI de ſtad Dsjidda in het jaar der hedsjera 920 (1514) deed verſterken, dewijl men voor de aanwaſſende magt der Portugézen vreesde, wier ſchépen tot in den arabiſchen zeeboezem kwamen. Zij is aan de landzijde thans nog met een' muur omgéven, die egter zodanig vervallen is, dat men op zommige plaatzen over denzelven in en uit de ſtad gaat. De verdédiging der haven is al zo ſlegt; want de batterij 8 is ten éénemaale vervallen, men vind er zelfs niet meer dan één oud onbruikbaar ſtuk geſchut, en de weinige kanonnen bij het huis van den Paſcha aan den anderen kant der ſtad en van de haven ſchijnen alleen onderhouden te worden, opdat men zou kunnen antwoorden, als de ſchépen groeten. Het paleis van den Paſcha is zo ongerégeld als de woningen dezer heeren in de andere provinciën van den Sultân gemeenlijk zijn. Zij blijven zelden lang in een gouvernement, en niemand wil de moeite némen van een pragtig paleis voor zijnen opvolger te bouwen, doordien hij niet kan hopen zelve nut er van te hebben. Maar in de ſtad, en vooräl aan den zeekant ziet men verſcheidene vrij fraije gebouwen, en groote oqälen (openbaare huizen en pakhuizen) allen van coraalſteenen, die niet alleen gemaklijk te bewerken zijn, maar ook in de lugt wit worden, en dus van verre een fraai aanzien hebben. Het drinkwater, welk men hier gebruikt,

---

(*) POCOCK hoorde in Opperëgipte van deze wijze van eenden te vangen, doch het verhaal kwam hem fabelägtig voor. *Deſcription of the eaſt Vol. I. Book 4. ch.* Een Engelsman, welke ſchrijft, dat de Chinézen op deze wijze watervogels vangen, vind al zo weinig geloof bij de franſche kritieken. *Journal encycloped. Fevr. 1773. p. 533.* Ik verwagt juiſt niet, dat men mij meer geloof géven zal, évenwel heb ik deze fabelägtig ſchijnende eendenjagt ook willen aanmerken, wijl ikze ten minſten tweemaal zelve gezien heb.

bruikt, word door de Arabiers in groote waterbakken tusschen bergen, gezameld, en van tijd tot tijd op kameelen naar de stad gebragt.

Dsjidda is eene zeer gewigtige handelplaats. Nogthans is deze stad als het ware maar een stapel van vreemde waaren. Eénmaal in het jaar komen verscheidene rijk geladene schépen van Suês en uit Indië herwaard, en de groote karavanen, welken ééns in 't jaar uit Egipte en Sirië naar Mékka en Dsjidda reizen, brengen ook veele kostbaare waaren méde. Ik heb in deze stad van geen andere voortbrengzels des lands, die van hier uitgevoerd worden, gehoord, dan van de amandelen van *Taif*, waarvan de Engelschen alléén jaarlijks bij de 600 baalen, elke baal van 800 ℔, méde naar Indië terug plégen te némen. Ook voeren de kooplieden van hier uit, een weinig Mékka balzem, muscus, en civet; doch de balzem komt uit de streek van Medîna, en de muscus en civet denklijk uit Habbesch. Dsjidda, en de zogenaamde heilige stéden, Mékka, en Medîna, krijgen uit Egipte zo veel tarw, rijst, linzen, suiker, siroop, honig, olij en dergelijken, dat die van Mékka plégen te zeggen: Arabië zou niet veel verliezen, schoon al de naburige landen, behalven Egipte te gronde gingen, maar dat, zonder Egipte, de geheele waereld hun van weinig nut zou zijn. Men zend van Kâhira naar Dsjidda ook veel *saffranon*, of wilde Saffraan, (eene bloem die tot roodverwen gebruikt word), zeer veel egiptisch lijnwaat, goud- en zilverdraad, salamoniak, kruit, tabak uit Sirië enz. Van de europische waaren, die gedeeltelijk weêr uitgevoerd worden, komt over Egipte, fransch laken, cochenille, papier, tin, lood, ijzer, blik, kwikzilver, naalden, sabels, messen en eene ménigte geverwde glaswaaren, als kraliën en armringen, waarméde de gemeene arabische wijven zig vercieren. Er gaat ook jaarlijks eene groote ménigte venétiäansche ducaaten en roomschkeizerlijke spéciedaalders over Dsjidda naar Yemen en Indië. Van Yemen brengt men over Dsjidda naar Kâhira schier niet dan koffij en wat sennebladen; maar van Indië komt zeer veel kostlijk lijnwaat en ander goed, édelgesteenten, allerhande reukwerk, spécerijen en andere kostbaare waaren. Van al deze waaren, zij mogen uit Indië, Yemen, of Egipte naar Dsjidda komen, moeten tien van het honderd betaald worden, en dat wel naar de waerde, welke men op het tolhuis bepaalt, en dienvolgens moeten de kooplieden zomtijds 12 tot 15 van het 100 betalen. De Engelschen, welken thans van al de europische natiën maar alléén naar Dsjidda komen,

men, hebben het voorregt boven de mohammedaansche kooplieden uit Indië, en zelfs boven de onderdaanen des Sultâns, dat zij maar 8 pcto., en wel in waaren van elke soort, betalen. Maar van de waaren, die gewogen worden, als suiker, spécerijën, en dergelijken, moeten 8 pcto. in geld betaald worden volgens de waarde, die men op het tolhuis daaröp stelt.

Maillet is van gedagten, dat het voor de Franschen voordélig zou zijn, indien zij eenen handel in Egipte en den arabischen zeeboezem naar Indië oprigtten. Doch wanneer overäl de gewoonlijke tol betaald zou worden, zouden zij er bezwaarlijk veel voordeel bij hebben, en men zou hun voorzéker niet toestaan, de haven van Dsjidda voorbij te zeilen. Weinige jaaren geléden was een schip van Surát, 't welk zo ver noordlijk geraakt was, dat het deze haven wégens den zuidlijken wind niet bereiken konde, regtdoor naar Sués en weêr terug naar Indië gegaan. Het jaar daaräanvolgende moesten de kooplieden den tol van deze lading ook betalen, en de schipper, een indiäansche Mohammedaan, wierd in de gevangnis gezet, totdat hij zig weêr los kogt. Ondertusschen zal men de Europeërs juist niet beletten, van Dsjidda naar Sués te gaan. Ik breng mij te binnen, gehoord te hebben, dat kooplieden te Dsjidda eenen engelschen schipper eene vragt aangeboden hebben. De mohammedaansche kooplieden zouden zig ongetwijfeld zeer gaern van europische schépen bedienen, doch de Kâhirasche schippers, welken gemeenlijk groote kooplieden uit Kâhira zijn, zullen ook alles aanwenden, om het tégen te houden, opdat zij hunne winst niet kwijt raken; en het zal hun altijd gemaklijk zijn, den europischen schipperen, die naar Sués komen, allerhande verdrietlijkheden aantedoen. De heer Maillet had niet behoefd te vrézen, dat men te Dsjidda geen europische kooplieden zou willen dulden. Een engelsch koopman heeft er zig eenige jaaren aan malkanderen opgehouden. Doch thans vind deze natië er béter haare rékening bij, als zij haare bedienden alle jaaren met de schépen weêr naar Indië terug laat komen.

De inkomsten van den tol te Dsjidda worden tusschen den Pascha dezer stad, en den Scherif te Mékka gedeeld. De eerste heeft daaröm ten tijde als de schépen aangekomen zijn, of wanneer zij weêr afvaren zullen, zijnen Kichja dagelijks op het tolhuis, en dan is hier ook een gevolmagtigde van den Scherif, dien men Wisîr noemt. Ondertusschen schijnt het dat de Kichja te Dsjidda niet enkel

van

van den Pafcha afhangt, gelijk die in de andere turkfche provinciën. Hij blijft gemeenlijk veele jaaren in zijn ampt, in plaats dat de Pafcha fchier alle jaaren verwiffeld word: en, fchoon de Pafcha nog in den tijd dat wij in deze ftad waren, eenen anderen naar het tolhuis zond, wijl de Kichja de goederen der kooplieden niet zo nauw wilde doen doorzoeken als hij het wel begeerde, zo beheerde deze desniettemin fteeds zijne overige amptsbézigheden. Onder den Wifir ftaan ook alle onderdaanen des Scherifs, die zig te Dsjidda ophouden. Hij moet daaröm altijd van eene der familiën zijn, die aanfpraak op de hooge bedieningen in de heerfchappij van Mékka, ja zelfs op het Scherifât maken kunnen. Want, wanneer een geboren Scherif, dat is een van den eerften adel in Hedsjâs, vóór het gerigt gedaagd word, verfchijnt hij niet vóór eenen die van laagere geboorte is.

Vermids het der regéring alhier altijd aan geld ontbreekt, of veeleer wijl bij de Mohammedaanen met de publieke gelden zo flegt word huisgehouden, dat zij zelden iets in voorraad hebben, om de algemeene koften goed te maken, eifcht men te Dsjidda dikwils geld in voorraad te fchieten op den tol, en de kooplieden uit Indië en Egipte zijn zomtijds genoodzaakt, zékere fommen te betalen, die alsdan bij de naafte reis moeten afgerékend worden. Men heeft zulks van de herwaard komende Engelfchen begeerd, maar dezen hebben tot dus verre geweigerd iets op den tol of anderzins vooruit te fchieten, gelijk daarvan in de befchrijving van Arabië, bladz. 350 een voorbeeld aangehaald is.

Hier voor is reeds aangemerkt, dat op de fchépen, waarméde wij van Suês afvoeren, veele kooplieden waren, die zig Janitfchaaren noemden. De kooplieden te Kâhira en in andere turkfche ftéden laten zig in dit corps infchrijven, om béter verzékerd te zijn, dat de regéring hunne goederen niet in beflag némen, of hen op eenige andere wijze ftraffen zal; want, fchoon iemand, die in dit corps aangenomen is, in het geheel geen bezolding als Janitfchaar trekt, en geen dienften doet, maar burgerlijke handtéring drijft, geniet hij dan évenwel veele voorregten der Janitfchaaren, en ftaat niet meer onder de burgerlijke overheid, maar word van het corps befchermd of geftraft. Men zegt, dat een reizende Janitfchaar in het gebied des Sultâns op alle tollen ééne kift en twee korven (*Caffas*) tolvrij heeft. Dit alléén is zeer voordélig voor een' koopman, die in dit geval zijne korven gewis met geen lévensmiddelen volpakken zal, welk anders de eigenlijke oorzaak zou geweeft zijn, waaröm

de

de Sultân den Janitſchaaren deze vrijheid toegeſtaan heeft. Ik heb zelfs kooplieden, ſchippers en ſtuurlieden van Surát gekend, die Janitſchaaren waren, en zig ook als dezelven kleedden. Doch dezen genoten juiſt dezelfde voorregten niet als de onderdaanen des Sultâns, maar zij hadden zig waarſchijnlijk enkel eershalve in dit corps laten aannémen, om zig een béter aanzien onder de Turken te Dsjidda en Báſra te géven, en, bij voorkomende moeilijkheden, zig hulp van hunne makkers te kunnen beloven. Ten tijde dat wij te Dsjidda waren, maakten de handeldrijvende Janitſchaaren eenige bewéging, als wilden zij zig met geweld tégen den Kichja en den Wiſîr, die naar hunne gedagten te ſcherp déden doorzoeken, verzetten. De Paſcha zond om die réden, zo lang tot dat de waaren der Janitſchaaren door het tolhuis gebragt waren, dagelijks een ſterk commando met den Kichja naar het tolhuis, en de Wiſîr wierd ook door eenige ſoldaaten van den Scherif verzeld, derhalven konden de Janitſchaaren op ditmaal niets uitvoeren. Niet lang na ons vertrek hadden zij zig allen wél gewapend verzameld. Doch zodra de Paſcha er de lugt van kreeg, deed hij eenige kanonnen tégen het huis rigten, waarïn de voornaamſte aanvoerers waren, en allen ſcheidden zig, zonder verder iets te ondernémen, van malkanderen.

In Hedsjâs worden in 't geheel geen geldſpéciën geſlagen. De muntſoorten, welken te Conſtantinopel, en bijzonder te Káhira gangbaar zijn, gelden hier ook, als: venétiäanſche, káhiraſche en conſtantinopelſche goudſpéciën, roomſchkeizerlijke heele, halve en kwart ſpéciedaalders, káhiraſche en conſtantinopelſche parás, welke laatſten men hier *fadda* noemt. Maar men rékent te Dsjidda gemeenlijk met ingebeelde muntſoorten, naamlijk, met *krûſch* dat is piäſters en *diwâni.* Voor eenen ſpéciedaalder, die te Káhira 85 parás geld, betaalt men hier 92 van dezelfde káhiraſche parás, en men rékent 4 van deze parás op 5 diwâni. Veertig der ingebeelde diwâni doen eenen dsjiddaſchen kirſch (piäſter), en een ſpéciedaalder dus twee krûſch en 35 diwâni. Een diwâni doet 20 *dsjedîd*, een zeer klein ſtuk koper zonder munt. De engelſche kooplieden rékenen 250 dsjiddaſche krûſch voor 100 ſpaanſche daalders.

Het zal den lezer zonderling voorkomen, dat men te Dsjidda van dezelfde parás, waarvan te Káhira maar 85 voor een' ſpéciedaalder gerékend worden, 92 betaalt, daar in andere geweſten de ſcheidemunten in afgelégene ſtéden gemeenlijk ſchaarſer zijn, dan ter plaatze daar ze geſlagen worden. Ik weet daarvan

Baurenfeind, del. C. F. Fritsch sc.

Afbeelding van een' Visscher te **Dsjidda.**
Figure d'un Pêcheur de Dsjidda.

Baurenfeind, del. C. J. de Huyser fecit

Afbeelding van een Vrouwspersoon te Dsjidda, *welk Brood verkoopt.*

Figure d'une Femme de Dsjidda, *qui vend du Pain.*

van geen andere réden te géven, dan dat misschien de veele bédevaartreizigers eene ménigte kleine scheidemunten méde némen op de reis naar Mékka, deels om dezelven onder weg dagelijks tot hun gebruik uittegéven, deels ook om aalmoessen uit te délen. Rijklijk aalmoessen te géven is een hoofdärtikel van den mohammedaanschen godsdienst, en hetzelve volbrengen zij voornaamlijk op hunne reis naar Mékka. Van de grootere muntsoorten gaan de meesten naar Yemen en Indië, doch niets van de scheidemunt. En wijl het te lastig zou zijn, deze weêr méde naar Egipte terug te brengen, zo kan 't wézen, dat zij daaröm in Hedsjâs minder geld, dan in de turksche provinciën. Men moet ook niet denken, dat er iets bij te winnen zou zijn, indien men de scheidemunten versmolt. In het Oosten is derzelver innerlijke waerde zo wel als in Europa gering.

Dewijl men in Europa zeer nieuwsgierig is, om vreemde kléderdragten te zien, heb ik hiervan nog een paar plaaten bijgevoegd, die de heer BAURENFEIND te Dsjidda tékende. Op de LVI. plaat ziet men de afbeelding van eenen visser, die zijne visch te markt brengt. De Bedouinen van dit gewest dragen enkel eenen ihhram met eenen gordel; deze vissers en andere gemeene lieden te Dsjidda dragen geen broeken noch ihhram, maar een wijd hemd met een' gordel om de heupen, en in denzelven een klein mes, om de visschen aanstonds te kélen, als zijze gevangen hebben. (Beschrijving van Arabië, bl. 171). De voornaame lieden te Dsjidda kléden zig bijna op dezelfde wijze als de Turken te Káhira en te Constantinopel, alleen zijn hunne klédingen van dunnere stof, omdat zij onder eene heetere hémelstreek woonen. Op de LVII. plaat is een vrouwspersoon verbeeld, welk brood verkoopt. Deze is op dezelfde wijze gekleed als de gemeene wijven in Egipte. Zij heeft eenen broek aan en een wijd hemd zonder gordel. Over het hoofd heeft zij een' grooten sluijer, en vóór het aangezigt een' smallen doek. De vliegenjager of waijer, die zij in de hand houd, is van fijn gevlogtene palmbladen. Zij zit op eene stroomat en heeft op dezelve haar brood liggen. Haar zonnescherm is insgelijks met eene mat bekleed.

REIS VAN DSJIDDA TOT LOHEIA.

NADEMAAL wij bevel hadden, ons zodra mogelijk naar het koningrijk Yemen te begéven, en ons zonder dringenden nood onder weg niet optehouden, zo hadden wij geen oorzaak lang te Dsjidda te vertoeven; wij wierden ook alleen door de noordlijke winden opgehouden, welken de schépen, die men van Yemen met koffij geladen verwagtte, verhinderden den arabischen zeeboezem optekomen. Dit was de eerste gelégenheid, welke wij te wagten hadden, om onze reis vanhier voorttezetten. Eindelijk kwamen er eenigen van deze schépen in het begin van December 1762 aan. Onder dezelven was er één uit Omân, welk men tarâd noemt, en men ried ons, met hetzelve te gaan. Wij haastten ons om het te zien, en hoopten een groot en bekwaam schip te vinden; wij stonden dus niet weinig verbaasd, als men ons een vaartuig toonde, welk meer naar eene ton geleek, dan naar een schip. Deszelfs lengte was maar 7 vademen en de breedte 2½ vadem. Het had geen verdek. Aan het geheele schip was schier geen één spijker, maar de dunne planken waren, als het ware, te zamen genaaid. De mast was er afgenomen, en het schip lag op het land, om gekalfaat te worden. De schipper was als een gemeene Arabier gekleed, schier naakt, had slegts een' doek om de heupen, en over denzelven eenen gordel, met een krom mes vóór het lijf. (Men zie de figuur 10 op de XVI. plaat der beschrijvinge van Arabië.) Zijne négen matroozen waren allen zwarte slaven, eenigen uit Afrika, met dikke lippen en een' platten neus, anderen van de malabaarsche kust, waar de zwarten omtrent als de Europeërs gevormd zijn, en zulk eene blinkende zwarte verw niet hebben als de Afrikaanen. Dezen hadden enkel eene kleine muts of turban op het hoofd, eenen band om het lijf, en een stuk lijnwaat, van eene handbreed, tusschen de beenen, om de schaamte te bedekken. Niemand van ons had lust, zig dezen lieden met hun schip aantebetrouwen. Doch al onze vrienden, dien de wijze van reizen in deze landen béter bekend konde zijn dan ons, rieden ons liever met dezen dan met eenen yemenschen schipper te gaan, omdat de laatsten geen ander zeil

dan

dan van ſtroomatten hebben, en voor ſlegte zeelieden gehouden worden. Daarentégen hebben de ſchippers van Maskát, en van andere havens in Omân, zulke zeilen als de Europeërs, Turken en Indiäanen; bovendien zijnze béter aan de zee gewend.

VERMIDS wij verzékerd waren, dat er Engelſchen uit Indië naar Mochha zouden komen, en oordeelden, dat hunne hulp ons noodzaaklijk kon zijn, om in het binnenſte des lands te komen, zo hadden wij beſloten, van Dsjidda regt door derwaard te gaan. Wij hadden van Loheia en Hodeida, zijnde de beide andere havens in het gebied des Imâms, nog zeer onvolkomene begrippen. Wij wiſten alleenlijk dat wij van hier nog eene tamelijke reis te land tot Mochha hadden, en voor deze waren wij niet weinig bedugt, wijl wij van de Arabiers in Yemen tot hiertoe geen bétere gedagten hadden, dan van de zwervende Arabiers. Maar de ſchipper moeſt te Hodeida eene lading koffij voor Maskát innémen, en men verzékerde ons ook, dat de zeereizen op het zuidlijk gedeelte van dezen zeeboozom, in dit jaargetij, wégens de tégenwinden, gemeenlijk van langen duur zijn. Onze vrienden rieden ons dus, reeds te Loheia aan land te ſtappen, vermids wij vanhier, in het gebied des Imâms, met de grootſte veiligheid en in korten tijd naar Mochha konden gaan. Wij maakten derhalven een vergelijk met den gemelden ſchipper, dat hij ons tot Hodeida zou brengen. De Kichja gaf ons brieven aan de *Dôlâs* (Gouverneurs) te Loheia en Hodeida, en de kooplieden, aan dewelken wij brieven uit Káhira médegebragt hadden, gaven er ons ook aan de voornaamſte kooplieden in de beide gemelde ſtéden; want hoewel wij nog niet willens waren het ſchip te Loheia te verlaten, zo wiſten zij nogthans, dat de ſchipper om zijne eigene zaaken, ten minſten eenige dagen, aldaar zou moeten blijven. De Paſcha gaf bevel, dat ons goed, zonder doorzogt te worden, afgaan zou, en wij gingen dus den 13den December 1762 aan boord.

SCHOON wij het kleine ſchip voor ons alléén gehuurd hadden, vonden wij het évenwel zwaar met koopmanswaaren beladen. De ſchipper ontſchuldigde zig, dat zijn ligt ſchip, alléén met onze goederen beladen, de zee niet zou kunnen houden. Onze *Serîr* of bedſtéden (een langwigtig vierkant raam met touwen van ſtroo) wierden over de pakken en kiſten gebonden, en op deze wijze had elk zijne plaats om bij dag gevoeglijk daaröp te zitten, en des nagts onder

 den

den blooten hémel te ſlapen. Aan wandelen behoefde men op dit ſchip niet te denken. Alles was vol, uitgezonderd eene kleine plaats naar vóór in het ſchip, daar ons éten gekookt wierd, en de Arabiers hun brood bakten. Onze Artz verloor nog den eerſten avond zijn zakhorologie tuſſchen de ſcheepsplanken, en de matten van rijzen, die men van binnen op de ribben van het ſchip gelegd had, opdat de waaren niet zo ſchielijk nat zouden worden, indien het ſchip veelligt water mogt trekken. Er was geen hoop, hetzelve weêrom te krijgen, voordat alles kon uitgepakt worden, en hiertoe was thans geen tijd. De heer CRAMER agtte zijn horologie dus reeds verloren, wijl het gantſch niet waarſchijnlijk was, dat er niet zo veel water door deze dunne planken zou dringen, dat het daar door bedorven wierde. Maar bij het ontſchépen te Loheia kreeg hij het geheel onbeſchadigd wéder. De genaaide ſchépen moeten zo ondigt niet zijn, als zij ons Europeëren in het eerſt wel voorkomen.

WIJ hadden op onze reis tuſſchen Sués en Dsjidda maar weinige ſtéden en dorpen aangetroffen, en zagen er ook geen meer tuſſchen Dsjidda en Yemen. Wijl egter in dit in Europa zo onbekend geweſt de naamen van onbewoonde plaatzen zomtijds ook merkwaerdig kunnen zijn, zal ik nog vervolgens de eilanden en ankerplaatzen, die wij op onze reis gezien hebben, onder die benamingen opgéven, welken mij bekend zijn geworden. Doch men moet zig van de ankerplaatzen alhier geen zo groot denkbeeld vormen, als van die tuſſchen Sués en Dsjidda; want hier worden al de plaatzen, daar wij met ons klein ſchip konden ankeren, ankerplaatzen genoemd. Onze ſchipper was in deze zee zelve een vreemd'ling, doch de loots was van Hodeida, en in dezen oord wél bekend. En van dezen heb ik de naamen van de volgende plaatzen bekomen. Hij was nog al goed vriend met mij, derhalven geloof ik niet, dat hij mij voorbedagtlijk verkeerde naamen opgegéven heeft.

WIJ gingen den 14den December 1762 met een' gunſtigen wind onder zeil, en zagen dezen dag *Abu Saad*, het grootſte van vier eilanden digt bij Dsjidda. Verders *Râs el alm*, dat is het voorgebergte, of veelëer de landtong *al alm*, *Dsjäbbel Hadda* en *Râs aſwad*. Regt tégenöver het laatſte voorgebergte en aan de weſtzijde van den arabiſchen zeeboezem is, zegt men, een voorgebergte, welk men *Râs abûd* noemt. Verder zuidwaard wees men mij op de arabiſche kuſt de kleine ankerplaatzen *Sarûm*, *Malek Sarûm*, of *Saara*, en daarbij een' berg *Sáade*.

Té-

Tégen den avond lagen wij bij *Ghedân* voor anker. Deze ankerplaats is haast regt naar het zuiden, en omtrent 10 mijlen van Dsjidda; want men rékent derzelver afstand twee dagreizen te land. Wij zagen ter wijdte van 1½ mijl, die wij van het land gekomen waren, geen coraalbanken, doch meer naar het westen zegt men, dat er veelen liggen, en onder dezen is er ééne, *Musmari*, bij welke de europische schépen, die naar Dsjidda willen, eenen loots plégen te némen.

Den 15den December gingen wij des morgens éven voor zonneöpgang wéder onder zeil. Des voormiddags zagen wij op de arabische kust eenen tamelijk hoogen berg met naame *Amer kbîr*. Des middags waren wij op de poolshoogte van 20°. 28′. *Râs Mharêm* was toen omtrent ⅘ mijl ten Z. O., en dus op 20°. 25′. poolshoogte. Des namiddags voeren wij voorbij de kleine ankerplaatzen *Marchâd*, *Ofchera* en *Kuchera*, en wierpen tégen den avond bij *Sumar* het anker. Niet ver van hier is een berg *Haddem*. De kust gaat bijna van 't N. W. ten Z. O. Wij zagen dezen dag eenige vliegende visschen, die de Arabiers *Dsjerâd el bahhr*, dat is zeespringhaanen, noemen, doch zij kwamen niet hoog boven het water, en vielen schielijk weêr in de zee.

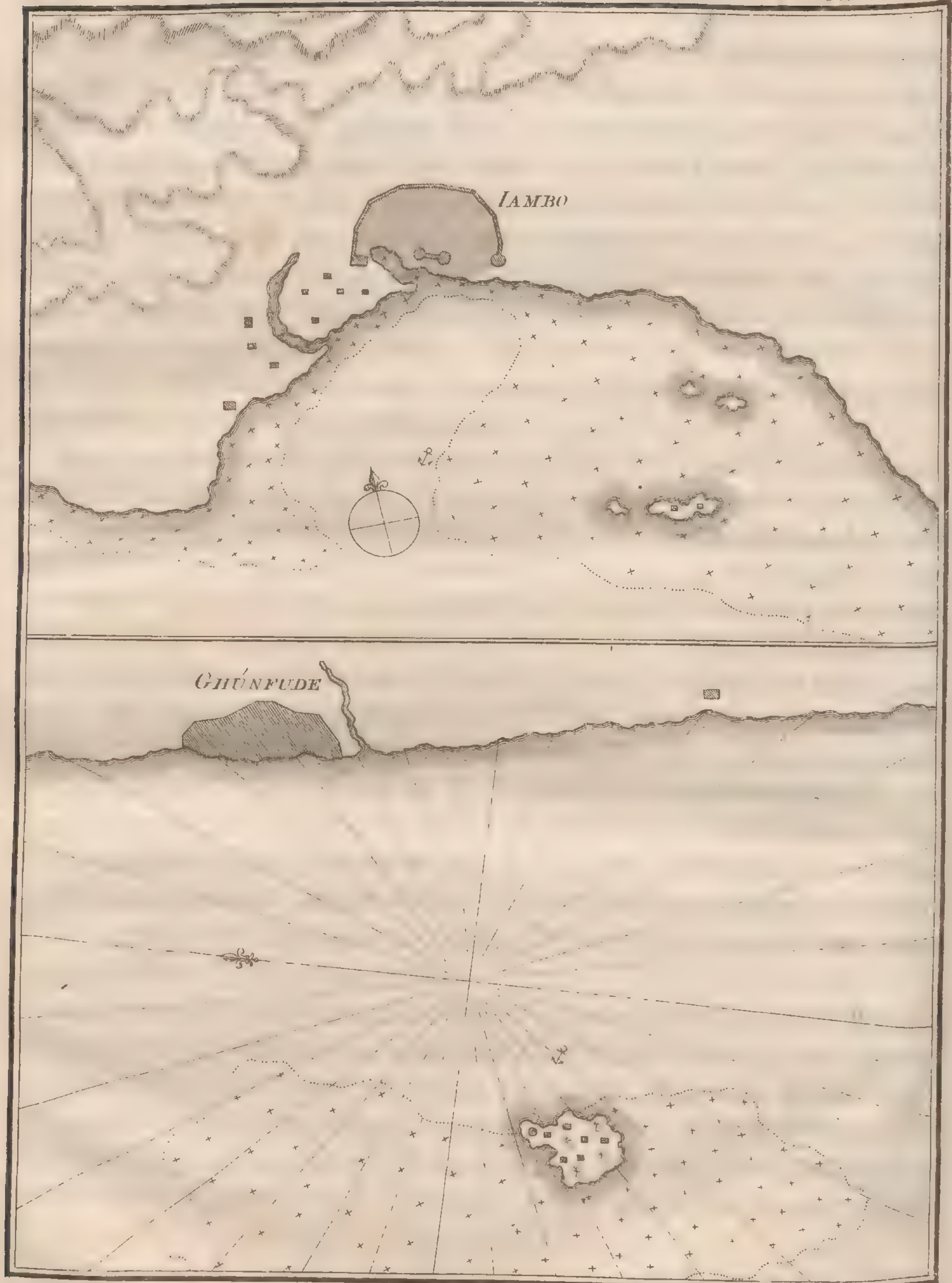
Den 16den Decem. was de wind zuidlijk. Ik vond des middags de poolshoogte 20°. 4′. Het eiland *Abellât* was toen ten zuiden 1¼ mijl, gevolglijk de poolshoogte van hetzelve 19°. 59′. *Mersa Ibrahîm*, dat is de haven Ibrahims, was naar het N. O. ten O. 1½ mijl, en deszelfs poolshoogte 20°. 8′. Des namiddags voeren wij voorbij *Karsi*, en lagen des avonds bij *Rakka* op 3 vademen water voor anker. De strekking van den oever was dezen dag bijna ten zuidoosten.

Den 17den des middags bevond ik de poolshoogte 19°. 50′. te zijn. *Bender dsjeladsje* was van ons ten N. O., en *Râs el askar* omtrent ten oosten. Van hier tot *Ghunfude* en tot het eiland *Sabaia* zijn veele kleine eilanden, ver van het vaste land, en de weg tusschen dezelven is, wégens de ménigvuldige coraalbanken, die de eilanden omringen, zomtijds zeer gevaarlijk. De arabische kust strekt zig in dezen oord omtrent Z. Z. O. De wind verhief zig des middags meer en meer; wij gingen derhalven bij een klein eiland, waarvan ik den naam niet gehoord heb, voor anker liggen.

Den 18den maakten wij des morgens vroeg weêr zeil. Een uur of twee daarna zagen wij ten weſten een' hoogen berg op *Serene*, welk men zegt een van de grootſte eilanden in de nabijheid van *Râs èl askar* te zijn, waar zeer goede ankergrond is. Bij den *Geogr. Nub. Clim.* 2. *p.* 5. word gewag gemaakt van eene veſting *Serrain* in deze ſtreek, naamlijk 5 dagreizen van *Hâli*. Dezelve was dus waarſchijnlijk op dit eiland, of er tégenöver op het vaſte land. Des middags nam ik de poolshoogte en vond die 19°. 34′. Het eiland *Addâhhr* was toen ten zuiden van ons, het eiland *El ghorâb* ten O. N. O. *Râs Kefîl* ten weſten, en *Bender dodsja* ten ooſten. De kuſt ſtrekt zig hier omtrent naar 't Z. Z. O. Wij wierpen aanſtonds na den middag bij het kleine eiland *El ghorâb* het anker, en vonden er veel brandhout.

Den 19den hadden wij den wind derwijze tégen, dat wij nog voor 10 uuren voor anker moeſten gaan liggen. Even voor den middag gingen wij wéderöm onder zeil, en ik vond hier de poolshoogte 19°. 21′., doch niet zonder veel moeite; want de wind was hévig, en gevolglijk de bewéging van ons klein ſchip zeer ſterk. Een klein eiland, *Fara* genoemd, was ¾ mijl van ons ten zuiden een weinig weſtlijk. Dus deszelfs poolshoogte 19°. 19′. Een en een half uur na den middag moeſten wij, wégens tégenwind, bij een klein eiland het anker werpen. Wij troffen aldaar een ſchip aan van Hodeida, dat drie dagen voor ons van Dsjidda afgezeild was, en dus hadden wij een bewijs, dat ons ſchip béter zeilde, dan die van Yemen, wijl dezen met hunne zeilen van ſtroomatten, als de wind maar een weinig tégen is, niet eens uit de haven kunnen komen. Op deze reis zagen wij ook veele kleine met koffij geladene ſchépen, die van Yemen kwamen, en naar Dsjidda wilden. Deze kleine ſchépen gingen niet eens in karavanen, maar bijzonder: een téken, dat de Arabiers niet zo zeer voor Arabiers bevreesd zijn, als de Turken.

Den 20ſten zeilden wij 2½ uur zuidwaard, en naderhand 1½ uur ooſtwaard tot op eene ſlegte ankerplaats, *Sarûm el Káchme* genoemd, op 19°. 13′. poolshoogte. Onze ſchipper liet hier water halen, doch wij vonden het zeer ſlegt. Van hier ziet men reeds de ſtad *Ghúnfude* ten Z. Z. O. Maar de kuſt is in deze ſtreek zo vol coraalbanken, dat wij, nadat wij den 21ſten voor zonneöpgang weêr onder zeil gegaan waren, eerſt zeer ver naar het zuiden, en om een klein ci-

Platte Grond van twee Havens aan den Arabischen Zeeboezem.
Plan de deux Ports du Golfe d'Arabie.

eiland heen moesten zeilen, om met ons klein schip binnen deze haven te kunnen lopen. Wij ankerden hier tusschen het gemelde eiland en de stad op 19°. 7′. poolshoogte.

Ghúnfude is eene matig groote, doch slegt gebouwde stad. De huizen zijn grootstendeels, in vergelijking der europischen, slegts hutten. Maar men kan hier goed water en andere lévensmiddelen bekomen. Al de schépen, die met koffij geladen van Yemen naar Dsjidda willen gaan, moeten hier eenen tol, naamlijk zo ik het wél hebbe, eene baal van elke lading, betalen, en een' schijn némen, dat zij dien tol voldaan hebben. Als zij terug komen mogen zij voorbij zeilen. Maar indien zij hier dan ook aanleggen, moeten zij twee spéciedaalders betalen. Ten minsten begeerde de schipper dit van ons, onder voorwendzel, dat hij zo veel betalen moest, indien hij hier wilde binnen lopen. De Gouverneur te Ghúnfude is alléén van den Scherif te Mékka en geenzins van den Sultân te Constantinopel afhanglijk. Hij woont op het hiervoor gemelde kleine eiland, doch moest alle dagen naar de stad komen om daar op den tol te zitten. Ik heb de ligging dezer stad op de LVIII. tafel naar oogenschijn ontworpen. Ik zag er niets merkwaerdigs, dan een wagthuis ten zuiden van de stad aan den oever der zee, en op het eiland eenige kanonnen bij een' kleinen ronden toren, welken men hier een kasteel noemt.

Den 22sten ligtten wij wéder voor zonneöpgang het anker. Omtrent 2 mijlen zuidwaard van Ghúnfude zag ik twee kleine eilanden, *Fadâha* en *Dsjabîs*. Des middags waren wij nog onder de poolshoogte van 18°. 54′. Eene mijl ten Z. O. was eene groote coraalbank, *Lindâh* of *Andâh*, de poolshoogte derzelve was dus 18°. 50′. Des namiddags zagen wij nog eene andere coraalbank. Wij voeren voorbij eene ankerplaats *Abu kälb*, en ankerden niet ver van dezelve bij *Râs Hâli*. Ik wagtte hier den geheelen nagt om de hoogte eener ster waartenémen, doch wégens de donkere lugt, en den met dampen bezetten gezigtëinder vond ik slegts de hoogte van Jupiter, en ook deze niets eens geheel nauwkeurig. Evenwel gaf mij deze waarnéming de poolshoogte van Râs Hâli, 18°. 36′. Van hier zagen wij bij zonneöndergang, ongeveer ten westen, en ver van land, den berg *Sabia* op een eiland van dien naam, die men zegt, dat tamelijk sterk bewoond is. De stad Hâli, in dewelke eene bezetting van den Scherif te Mékka

(niet

(niet van den Sultân te Conſtantinopel) is, ligt niet ver van Râs Hâli landwaard in, en nog op dezen tijd, zo als ten tijde van ABULFEDA, op de grenzen van Hedsjas. Al de kleine heerſchappijën ten zuiden van Hâli worden onder Yemen gerékend.

DEN 23ſten gingen wij des morgens op den gewoonen tijd onder zeil. Doch de wind was ons niet lang gunſtig. Ik vond des middags de poolshoogte 18°. 17′. *Râs Jachſûf* was omtrent eene mijl ten Z. O. en dus op 18°. 24′. poolshoogte. *Emîr* ongeveer 2 mijlen naar het N. O. ten O., en dus op 18°. 31′. poolshoogte. De kuſt ſtrekt zig bijna van 't noorden naar het zuiden. Wij zeilden dezen dag over eene coraalbank, waar niet meer dan 3 vademen water was. Volgens het berigt van onzen loots, is ten weſten van hier een groot eiland, *Merket* genoemd. Des avonds lagen wij omtrent op 18°. 20′. poolshoogte bij *Fedsj el ſjälbe*, een goed endwegs van het land, voor anker. De coraalbanken zijn hier zo groot, en liggen zo hoog, dat wij met ons klein boot lang moeſten zoeken, om eenen doortogt naar den oever te vinden, en dien eindelijk bereikt hebbende, moeſten wij nog eenige maalen zeer diep door het water waden, om bij eenige tenten der Arabieren te komen.

DE Arabiers tuſſchen Hâli en Attuîd, de grensſcheiding des Scherifs te Abu Arîſch, léven niet alleen onder hunne eigene onäfhanglijke Schechs, maar hebben ook eenen van den mohammedaanſchen verſchillenden godsdienſt (zie beſchrijving van Arabië, bladz. 256). Men houd ze voor groote liefhebbers van de klèderen der reizigers, omdat zij dezelven gemeenlijk béter vinden dan hunne eigenen. Daarëntégen roemt men ook van hun, gelijk van de meeſte zwervende Arabiers, dat zij niemand doden, als men maar geen geweld tégen hen gebruikt. Wijl wij niet zéker waren, of wij onze kléding weêr méde terug zouden brengen, kleedden wij, de heer FORSKÄL en ik, ons zo ſlegt als wij konden, te wéten ſlegts met een wijd arabiſch hemd en een' broek. Onze ſcheepslieden, die dergelijken niet eens gewoon waren te dragen, ſloegen de ſlegtſte doeken om de heupen en om het hoofd, en wij gingen allen ongewapend aan land, opdat men ons niet voor vijänden zou aanzien. Eenige Arabiers kwamen ons aanſtonds aan het ſtrand te gemoet. Zij droegen tot op de ſchouders afhangende hairen, met een' band om het hoofd, in plaats van een' turban, het-

hetwelk wij tot dus verre nog niet gezien hadden, ook droegen zommigen eene ſoort van mutzen van gevlogtene groene palmbladen. Voor het overige hadden zij ook alleen een' doek om de heupen, 't welk hunne geheele kléding was. Ieder hunner had eene kleine lancie in de hand. Na wéderzijdſchen groet namen een paar matroozen de lanciën der Arabieren, als of zij er iets bijzonders aan meenden te vinden. Onze ſchipper verzogt ook om de lancie desgeenen, die de oudſte onder hen ſcheen te zijn. De Arabier, hierüit merkende, dat wij hen mistrouwden, gaf hem dit geweer aanſtonds over, met verzékering, dat wij in het geheel niets te vrézen hadden, en, ten blijke onzer veiligheid bij hen, wierpen zij allen hunne lanciën ter aarde. Dewijl wij aan land gekomen waren, om lévensmiddelen te kopen, geleidden de Arabiers ons tot hunne naaſte tenten. Toen wij dezelven naderden, kwamen ons twee vrouwen te gemoet, die de Schechs met veel eerbiedigheid op den arm kuſten, de mansperſoonen daarentégen kuſten haar op het hoofd. Deze Arabierinnen hadden haare aangezigten niet bedekt. Haare oogen en wenkbrauwen waren pekzwart van *köchhel*, eene verwe welke uit loodërtz bereid word. Vóór het voorhoofd, op de wangen, en op de kin hadden zij, gelijk de gemeene vrouwlieden in Egipte, eenige zwarte cieraaden in de huid. Zij begeerden van ons köchhel en El henne, om haarlieder geelbruine ſchoonheid opteluiſteren, en het ſpeet ons, dat wij er niet om gedagt hadden, dergelijke kleinigheden ten geſchenke voor de arabiſche vrouwsperſoonen van Dsjidda méde te némen. Deze Arabiers ſchijnen dus niet ten éénemaal onbeſchaafd te zijn, ſchoon zij geſtadig in de woeſtijnen omzwerven, en ſchier geen gemeenſchap met de inwoners der ſtéden hebben. Zij onthaalden ons met melk, welke zij in geitenvellen hadden, met boter, in geitenvellen gemaakt, en met zeer ſlegt brood, évenwel zo goed als zij het hadden. Wij kogten, en onze ſchipper ruilde eenige lévensmiddelen, maar de Arabiers moeſten hunne betaling aan boord halen, welk zij ook gaern déden.

Den 24ſten gingen wij zeer vroeg met eenen noordöoſten wind onder zeil, en voeren voorbij eene kleine haven *Nhûd*. Des middags vond ik de poolshoogte 18°. 4', *Dhabân* was naar 't O. ten N. en *El woſſum* ten O. Z. O.; doch beiden tamelijk ver. De arabiſche kuſt gaat hier omtrent Z. Z. O. Tégen zonneöndergang ankerden wij tuſſchen *Kotümbel* en het vaſte land. Kotümbel is een kleine berg in zee: naar de méning der Arabieren, zou het eertijds een branden-

dende berg geweest zijn (*). Dit eiland was voor ons reizigers opmerklijk, wijl wij hier den loots een drinkgeld moesten géven. De poolshoogte kon ik op geen andere wijze némen, dan door middel der genomene hoogte van Jupiter, en dienvolgens is dezelve bij Kotümbel, 17°. 57′. Vanhier tot het eiland *Firân* zijn, naar men zegt, geen eilanden, maar veel coraalbanken.

DEN 25sten des middags was onze poolshoogte 17°. 39′. De berg en de ankerplaats *Attuîd* waren, naar het zeggen van onzen loots, naar 't Z. O. ten O. tamelijk ver af. Des avonds gingen wij W. Z. W. van dezen berg *Atterie* of *Attuîd*, welke de noordlijkste grenzen der heerschappij *Abu Arîsch* maakt, een goed endwegs van het land, voor anker liggen. Van Dsjidda af hadden wij maar zeer weinig van het groot gebergte, welk zig in de lengte door Arabië uitstrekt, kunnen zien, en thans was het zo ver verwijderd, dat wij er haast in het geheel niets van zagen.

DEN 26sten December zagen wij de beide ankerplaatzen, *Chobt el bakkar* en *Hämerejn*, van verre. Des middags vond ik de poolshoogte 17°. 22′: er was op dien tijd geen berg, geen ankerplaats noch eiland nabij. Des avonds ankerden wij bij *Schäb el kbîr*. Het eiland Firân, waar veele paerlen gevist worden, is van hier naar 't Z. W. ten W. De poolshoogte van Schäb el kbîr is volgens eene matig goede waarnéming van Saturnus 17°. 20′. De strekking der kust was dezen dag naar 't Z. ten O. en naar het zuiden.

DEN 27sten zeilden wij voorbij *Dsjesiret ed drêdsji*, *Mersa Turfa* en *Râs Dsjesân*. Het laatste voorgebergte strekt zig ver in zee. Men moet hetzelve niet voor den berg en de landtong, waaröp de stad Dsjesân ligt, némen. Des middags waren wij zo ver in zee, dat wij nauwlijks land zagen, ik kon derhalven uit de waargenomene poolshoogte van 16°. 56′. de ligging van geen ééne plaats bepalen. Des namiddags voeren wij digt voorbij de kleine eilanden *Abu Schureija* en *Dúraka*. Om 4½ uur waren wij tusschen het eiland *Habûr* en *Dsjesân*. Dewijl wij hier niet wilden aanleggen, omdat de Scherif van dit gebied de vreemdelingen, en bijzonder de onderdaanen des Imâms van Yemen, niet zeer vriendlijk

(*) Misschien was Kotümbel het eiland *Catakecaumene vel combusta* van PTOLOMAEUS en ARRIANUS,

lijk pleegt te bejégenen, kan ik er verder niets van aanmerken, dan dat de ſtad Dsjesân op eene landtong en aan eenen berg tamelijk ver in zee ligt. Omtrent eene duitſche mijl zuidlijker dan Dsjesân, vond ik door middel der waargenomene hoogte van Saturnus de poolshoogte 16°. 39′. en omtrent ¼ mijl verder zuidwaard was dezelve, volgens eene waarnéming van Jupiter, 16°. 40′. Beide waarnémingen waren, ter oorzaake van den duiſteren horizont, niet zeer nauwkeurig. Ondertuſſchen, wanneer men het middengetal uit dezelven neemt, komt de poolshoogte der ſtad Dsjesân op 16°. 44′. Wij zeilden den volgenden gantſchen nagt; want de wind draaide zig ſchier rondöm den horizont, en was dus den meeſten tijd béter dan bij dag, wanneer hij ons zomtijds regt tégen was.

Den 28ſten waren wij des middags op 16°. 12′. poolshoogte. Een klein eiland *El gorâb* was een mijl ten Z. Z. O., en dus onder de poolshoogte van 16°. 8′. Een ander klein eiland *Dikillâm* was naar 't N W. ten W. Het vaſte land konden wij nauwlijks zien. Des namiddags zeilden wij voorbij een eiland *Baheis*, en een groot dorp op het vaſte land, waarnaar het eiland genoemd word. In dit dorp is de begraafplaats van een' vermaarden mohammedaanſchen heilige.

Den 29ſten December, des morgens, bereikten wij de haven van Loheia, en gingen ten minſten op den afſtand van ¾ mijl van de ſtad voor anker liggen.

Wij hadden op de reis van Sués tot Loheia van zo veele kleine onäfhanglijke heeren gehoord, die zig in het geheel niet aan den handel met uitlanders laten gelégen zijn, en daaröm allen vreemd'lingen de reizen door hunne landen moeilijk maakten, dat het ons ongelooflijk toeſcheen, hetgeen men ons van de veiligheid gezegd had, met welke men in het gebied des Imâms van Yemen reiſt. Daarbij hoorden wij onder weg, dat de Schech MÉKKRAMI van Nedsjerân met een léger in het gebied Abu ariſch was; dat de Imâm uit dien hoofde de bezetting te Loheia verſterkt had; en dat de Gouverneur in deze ſtad eenen nieuwen wagtoren, of, gelijk men in Arabië zegt, een kaſteel bouwde, wijl men bedugt was, dat de Schech MÉKKRAMI ook naar Loheia afkomen zou. Wij wenſchten dus op dien tijd nog, regt door ter zee naar Mochha, of ten minſten naar Hodeida te kunnen gaan. Doch, nademaal twee kooplieden uit Mochha, die

 met

met ons van Dsjidda waren gekomen, hunne reis van Loheia te land wilden voortzetten, en wij de zeereis ter oorzaake van de gedurige tégenwinden ook moede waren, zo ſtapten wij met de gemelde kooplieden aan land, en gingen bij den Gouverneur, om bij hem zelven te vernémen, of wij van Loheia tot Mochha met eenige zékerheid te land zouden kunnen reizen of niet.

De Arabiers in Yemen noemen den Gouverneur eener ſtad *Dôla* of *Emîr*. Die te Loheia hiet Emîr, en zijn naam was FARHÂN. Hij was een Afrikaan, en geheel zwart. Hij wierd in zijne jeugd naar Yemen te koop gebragt, en had het geluk eenen heer, met naame EL MÂS, te krijgen, die veele jaaren Dôla te Beit el fakíh geweeſt was, en ten laatſten een der voornaamſte ſtaatdienaaren van den Imâm te Saná was. Deze gaf den jongen FARHÂN eene goede opvoeding, bevorderde hem aanvanglijk tot kleine bedieningen, en, als eerſt zijne verdienſten aan het hof bekend wierden, wierd hij eerlang Amptman, of Stadhouder van een aanzienlijk gebied. Hij was indedaad een zeer vriendlijk en regtvaerdig man, en een groot vriend der vreemdelingen. Wij zeiden hem, dat wij Europeërs waren, dat wij over Hodeida naar Mochha, en vandaar met de engelſche ſchépen naar Indië dagten te gaan: maar dat de Kichja te Dsjidda ons eenen aanbevélingsbrief aan hem, en dat *Seiid* JACHJA RAMADÀN, een der grootſte kooplieden te Dsjidda, ons ook eenen brief aan MÄCHSEN EL MAKÂWISCH, den voornaamſten koopman te Loheia, gegéven had, om er ons van te bedienen, indien het ſchip hier mogelijk eenige dagen mogt vertoeven. Wij allen droegen de lange ooſterſche kléding, en de heer FORSKÄL en ik hadden onze baarden laten groeijen. De Emîr had weléer te Mochha veel omgang met Europeërs (*Fransji*) gehad, maar dezelven nooit in deze toeruſting gezien, en ook niet gehoord, dat ooit een Europeër over den arabiſchen zeeboezem naar Yemen gekomen was. Doch hij had wel ooſterſche Chriſtenen (*Nasſâra*), en dat altijd in de lange ooſterſche kléding, gekend. Hij vraagde ons dan, of wij *Nasſâra*, of *Fransji* waren? Wij antwoordden, dat wij het alle beiden waren, naamlijk, naar den godsdienſt, Chriſtenen, en, van geboorte, Europeërs; want wij wiſten, dat van alle vreemde geloofsbelijders de Chriſtenen het meeſte bij de Mohammedaanen geägt zijn, maar wij konden niet wéten, of men de Europeërs niet miſſchien voor heidenen hield. Wij gaven den Emîr den brief over,

en,

en, wijl de koopman MÄCHSEN ziek was, zo wierd deszelfs ſchrijver gehaald, opdat hij den brief aan zijnen heer ontvangen, en dat, wat ons betrof, den Gouverneur voorlézen zoude.

DE Emîr had tot nog toe ook geen andere Europeërs gekend, dan dezulken, die als kooplieden naar Yemen gekomen waren. Uit de brieven zag hij, dat de éene van ons een Artz was, de andere planten zogt, dat de derde de ſterren waarnam, enz. en dat wij in het geheel geen koopmanswaaren bij ons hadden, om dewelken wij ſpoediglijk naar Mochha behoefden te gaan. Hij verzogt derhalven, dat wij eenigen tijd te Loheia zouden blijven, en beloofde ons, dat hij ons met zijne kameelen naar Mochha zou laten brengen. De koopman, welke voornaamlijk in dezen tijd eenen Artz nodig had, liet ons ook verzoeken, aan land te komen, en bood ons een van zijne huizen tot eene woning aan. Zulke aanbiedingen hadden wij geenzins van Arabiers verwagt. Maar, om het eigenlijk oogmerk onzer reis nog meer te verbergen, naamlijk dat wij niets meer wenſchten, dan in Yemen veele ſtéden te zien, en veele landreizen te doen, bragten wij nog in: dat wij vreesden, dat de oorlog tuſſchen den Schech MÉKKRAMI en den Scherif van Abu ariſch ook deze ſtreek zou onveilig maken. De Emîr verzékerde hieröp, dat er van dien kant te Loheia niets te vrézen was, en dat men in het gebied van zijnen heer, den Imâm, met alle zékerheid kon reizen. Verder ſtelde hij ons de bezwaarlijke zeereis en de tégenwinden voor, welken in dit jaargetij in de ſtreek van Kamrân heerſchen, dat de reis te land intégendeel zeer gemaklijk was, en dat hij ons in het algemeen niets béters raden kon, dan dat wij het ſchip verlieten. Wij verheugden ons, de zéden der Mohammedaanen ſteeds béter te vinden, hoe verder wij ons van Egipte verwijderden, doch voornaamlijk, dat de inwoners van dit land, hetwelk doorte-reizen het hoofdöogmerk van onze gantſche onderneming was, ons aanvanglijk zo beleefd bejégenden. Daar wij dus de ſchoonſte gelégenheid hadden, om deze ſtreek van Arabië te léren kennen, zonder oorzaak tot den minſten argwaan te géven; en wijl wij zelven wenſchten hier aan land te gaan, en de reis tot Mochha te land te kunnen doen, zo waren wij niet lang in bedenking om het ſchip te verlaten.

HIERÖP gingen wij naar de ſtad, om het huis te bezien, welk de koopman tot onze woning beſtemd had. Onze ſchipper had de voorzigtigheid niet gehad, zig

de geheele vragt vooruit te doen betalen, gelijk de káhirafche fchippers plégen te doen. Hij vreesde, dat wij hem de volle vragt tot Hodeida niet zouden betalen, en verzogt den Emîr, zo als men ons naderhand verhaalde, ons te laten vertrekken, of ons te noodzaken, hem de volle vragt te betalen. Deze beloofde voor ons te betalen, indien wij weigerden hetzelve te doen. Hier méde was de fchipper nog niet te vréde, maar vervoegde zig ook bij den koopman MÄCHSEN, die zig insgelijks tot borg aanbood. Geen dezer heeren had juift deswégens eenige koften; ondertusfchen houd ik de aanbieding dezer Mohammedaanen voor eene zo groote beleefdheid, dat een gezelfchap reizende Arabiers bezwaarlijk dergelijke van Europeërs zou kunnen verwagten.

ZODRA wij befloten hadden, ons goed aan land te laten brengen, gaf de Emîr bevel, dat zijn eigen boot alles af halen zou, en dat wij daarvoor niets dan het gewoone drinkgeld aan de matroozen betalen zouden. Opdat wij ook geen moeilijkheden met de mindere tolbedienden en de dragers zouden hebben, wierd den fchrijver des koopmans gelaft, dezelven te vréde te ftellen. Tégen den avond zond de Emîr ons een koftlijk fchaap tot een *kalhwe* (gefchenk) van welkomft, met een' zeer beleefden brief (befchrijving van Arabie, XIV. tafel), waarïn hij ons zijne gaften noemde, en ons verzékerde, dat wij in deze haven des Imâms welkom waren, en in veiligheid konden blijven.

HET vaartuig des Emîrs, waarïn ons goed afgehaald wierd, was tamelijk wél gebouwd, doch, volgens de gewoonte des lands, had het zeilen van ftroomatten, welken den wind niet genoeg vatten kunnen, en daarbij zeer ongemaklijk zijn om te regéren. Wij kwamen derhalven wat laat terug; en, wijl het water ten tijde der ebb' bij deze ftad bijna geheel afloopt, moeften wij den naaften vloed afwagten, om bij de brug te kunnen aanleggen. Vermids wij ons goed dezen avond niet konden aan land brengen, vernamen wij, of het gedurende den nagt zo digt bij land ook zéker zou zijn? De Emîr had niet zodra deze onze bevreesdheid vernomen, of hij zond ons een' foldaat, die op het fchip de wagt zou houden. Men deed ons die verzékering, dat wij dezen menfch al onze goederen konden aanvertrouwen. Doch wij hadden zo een goed vertrouwen niet op eenen arabifchen foldaat. Eén van ons gezelfchap, en een bediende bléven aan boord. De bedden der overigen wierden aan land gebragt, zonder dat iemand begeerde, dezelven te doorzoeken. Dewijl onze keukengereedfchap

ſchap nog op het ſchip was, zond de koopman MÄCHSEN ons een koſtlijk avondmaal, waarméde wij ons weêr regt verkwikten, wijl wij zédert ons vertrek van Dsjidda, behalven de pilau, ſchier geen warm éten gehad hadden. Alléén ontbrak ons de wijn, en van den ſlegten brandewijn, dien wij van Dsjidda meê gebragt hadden, was niet veel meer overig. Wij lieten daaröm ten eerſten naar ſterken drank vragen, doch deze was te Loheia niet te bekomen; wij konden ook niets van Saná ontbieden, alwaar de Jooden wijn en brandewijn in overvloed hebben; want men zou dien in koperen vaten hebben moeten overbrengen, en uit dien hoofde had dezelve onzer gezondheid nadélig kunnen zijn. Ten laatſten bragt men ons hier te Loheia een' ſterken drank, dien ik voor *buſa* hield; en, dewijl wij ons daarna onpaslijk bevonden, moeſten wij het ons laten wélgevallen, den ſterken drank voor eenige maanden gantſchlijk te ontbéren.

DEN volgenden dag wierden onze kiſten op het tolhuis gebragt en geöpend. Wij waren bevreesd, dat alles zeer nauw zou doorzogt worden, doch de tolbedienden waren zeer beleefd. Wijl wij merkten, dat de Emîr ſlegts onze werktuigen wilde zien, en zig het gebruik derzelven laten verklaren, zo zogten wij alles te voorſchijn, wat wij dagten, dat hem en den anderen voornaamen Arabieren, die zig op het tolhuis verzameld hadden, aangenaam kon zijn om te zien. De heer FORSKÄL toonde hun allerleie kleinigheden onder een vergrootglas. Hij verzogt de bedienden, dat zij hem een' lévenden luis wilden bezorgen. Dezen ſchénen het in het eerſt kwalijk te némen, dat een Europeër dergelijk ongedierte bij hen verwagtte. Doch toen hij beloofde, iets daarvoor te géven, wierd er ras iemand gevonden, die er hem een' bezorgde. Niets verheugde den Emîr meer, dan dezen luis zo vergroot te zien. Al de voornaame aanwézenden beſchouwden denzelven, en ten laatſten wierd de bediende geroepen, welke zwoer, dat hij nooit een' zo grooten arabiſchen luis gezien had, en dat het dier, welk onder het glas was, noodzaaklijk een europiſche luis moeſt wézen. Ondertuſſchen verhaalde hij zijnen kenniſſen, dat hij dien dag het geluk had gehad, van de Europeërs 4 ſtuivers voor een' luis te ontvangen. Het was reeds bekend, dat wij zulke kooplieden niet waren, als de Europeërs, welken uit Indië naar Mochha komen. Doch het gemeen was van gedagten, dat wij dan eene andere ſoort van kooplieden moeſten zijn, en mogelijk de luizen béter wiſten te gebruiken dan de Arabiers. Den volgenden dag kwam er een,

die

die ons eene heele handvol luizen, voor een' ſtuiver het ſtuk, aanbood. Als FORSKÄL naderhand zomtijds kévers en andere inſecten door jongens liet vangen, en hun daarvoor eene kleinigheid betaalde, kwamen er gemeenlijk ook anderen, die ons dergelijke diertjes te koop bragten. Uit deze kleinigheden kan men reeds opmaken, dat de inwoners van de provincie Yemen meer tot den handel opgelegd zijn dan de andere Arabiers. Van al hetgeen ik den Arabieren te Loheia toonde, was niets hun zo aangenaam en wonderbaar, dan mijn ſterrenkundige verrekijker, welke alle voorwerpen verkeerd voorſtelde. Ik toonde hun een vrouwsperſoon, dat wij van verre zagen. Zij waren verwonderd, als zij dit wijf met de voeten om hoog zagen gaan, dat de klédéren niet neêrwaard vielen, enz. Bij elke nieuwe zaak riepen zij van verwondering uit, *Allah akbar!* (GOD is groot!). Allen waren zeer voldaan, dat zij zulke zonderlinge vreemdelingen in hunne ſtad gekrégen hadden, en wij, dat wij zulke goedhartige inwoners in dat land aantroffen.

HET huis, welk men tot eene woning voor ons geſchikt had, was naar der Ooſterlingen wijze rondöm eene vierkante plaats gebouwd. Er waren geen fraai gemeubeleerde kamers in, maar aan alle zijden niets dan plaatzen voor koopmanſchappen, die gesloten konden worden, en vóór dezelven eene opene gallerij. Dit alles was zéker eenvoudig, in vergelijking van eene gerégelde europiſche herberg, doch in deze landen zeer gemaklijk. Onze opene plaats, of voorhof was, gedurende de eerſte dagen, geſtadig opgepropt met Arabiers, welken de nieuwsgierigheid, om Europeërs te zien, daarheen lokte. En, hoewel zij zig allen zeer beleefd betoonden, verveelden zij ons nogthans zomtijds; want alles wat zij maar zagen ſcheen hun vreemd te zijn, en al was het ook werklijk niets, zo zogten zij er doch iets aan te vinden. Wij ſtelden derhalven eenen poortier aan, die niemand tot ons mogt laten komen, dan die iets te verrigten had. Naderhand hadden wij wel meer ruſt; doch daar kwamen er dan évenwel nog veelen onder voorwendzel, dat zij den Artz wilden ſpréken: en, als deze naar hunne kwaalen vraagde, waren zij grootſtendeels van dien aart, dat wij ons niet van lachen konden onthouden. De één verzogt den heer CRAMER, dat hij hem de pols voelen, en hem toch zeggen mogte, wat hem ſcheelde; een ander had niet kunnen ſlapen, en de Artz zou hem daar de oorzaak van zeggen, enz. De heer CRAMER wierd in deze ſtad nergens meer door beroemd, dan door een braak-

braakpoeder, welk hij eenen *Bas kâteb* gegéven had. Dit werkte beiden naar boven en naar onder zo ſterk, dat hij er gantſch niet wél bij te moede was. Maar, doordien de Arabiers van de afdrijvende artzenijën altoos het meeſt van de ſterkſte houden, begeerden naderhand nog veele anderen een dergelijk werkzaam poeder, als de Bas kâteb gehad had. De *Emir Báhhr*, zijnde degeen die het opzigt over al de booten heeft, en agt hebben moet, dat er geen waaren uit- of ingaan zonder vertold te worden, begeerde eens, dat onze Artz bij hem komen zoude. Vermids hij niet aanſtonds kwam, zo wierd hem kort daaröp aangediend, dat het rijpaerd van den Emîr báhhr vóór onze deur op hem wagtte, en dat zelfs wel gezadeld; want de rijpaerden der Arabieren ſtaan altijd in de ſtallen in gereedheid. De heer CRAMER meende, dat hij op dit paerd zou gehaald worden, en wilde er op klimmen; doch men gaf hem te verſtaan, dat dit de kranke van den Emîr báhhr was, dien hij moeſt genézen. Een arabiſche Artz rékent het zig voor geen ſchande, zijne wétenſchap ook aan het vee te beöefenen. Doch de heer CRAMER was zulks niet gewend. Bij geluk ontdekten wij nog eenen anderen Artz in ons gezelſchap. Onze bediende, die eenige jaaren bij een zweedſch huzaaren regiment geweeſt was, en paerden had léren behandelen nam de genézing op zig, en het gelukte hem. Deze wierd op die wijze bij de Arabiers ook als Artz bekend, en zomtijds gehaald, om menſchen te genézen.

EENS kwamen er twee Arabiers bij ons, om Europeërs, en voornaamlijk ons, te zien éten. De één was een jong aanzienlijk heer uit Saná, dien men het ras aanzien kon, dat hij eene goede opvoeding genoten had. De ander was uit Káchtân, en dus uit eene landſtreek, werwaard niet veele vreemdelingen komen. Hij was een aanzienlijk man in zijn vaderland, doch hij was de ſchranderſte niet, en het ſcheen, dat zijn medgezel hem tot ons geleid had, om zig over hem te vermaken. Men had den Káchtâner veele wonderlijke dingen van de Europeërs verhaald. Toen wij hem nodigden, om met ons te éten, antwoordde hij in zijne eenvoudigheid: GOD beware mij, dat ik met geen ongelovigen éte, die van geen GOD wéten. Ik ſchreef den naam van zijn vaderland op, en verzogt om eenige omſtandige narigten van de ſtéden en dorpen in hetzelve. Wat raakt u mijn vaderland, zeide hij, wilt gij miſſchien komen en het innémen? Wijl wij tot hiertoe, zo veel mogelijk, nog naar de europiſche wij-

ze leefden, zo déden hem de tafel, de banken, de veele tafelborden, lépels, meſſen en vorken verbaasd ſtaan. Hij deed in allen ernſt eenige aanmerkingen en vraagen aangaande onze gewoonten, en, omdat wij zomtijds over zijne eenvoudigheid lachten, liep hij beſchaamd weg; egter liet hij zig eens of tweemaal van zijn medgezel weêr terug halen. De Ooſterlingen zijn gewoon, hunne vleeſchſpijzen in ſtukken geſnéden op tafel te brengen. Bij ons zag hij geheel gebradene hoenders. Dewijl wij, naar zijne méning, reeds zo veel gegéten hadden, dat wij eindelijk eens zouden mogen uitſcheiden, en hij nogthans zag, dat de heer VAN HAVEN een geheel hoen ontginnen wilde, vattede hij hem bij den arm, en vraagde: hoe veel wilt gij dan éten? Dit verwekte een nieuw lachen. De Káchtâner liep uit al zijne magt het huis uit, eer zijn medgezel hem inhalen konde: de laatſte verzogt, dat wij het niet kwalijk mogten némen indien zijn vriend ons in zijne eenvoudigheid onbeleefdlijk toegeſproken had, en nam ook afſcheid van ons. Deze Arabier zal zijnen vrienden in de bergägtige ſtreek voorzéker wonderlijke dingen van de gebruiken der Europeëren verhaald hebben: ook zal men hem ongetwijfeld met dezelfde begeerte aangehoord hebben, als ménig Europeër zulke reizigers, welken hunne avantuuren vertellen, die zij in vreemde landen, naar hun zeggen, gehad hebben.

NAARDIEN wij het te Loheia zo wél hadden, haalden wij, de heer BAURENFEIND en ik, onze vioolen voor den dag, en ſpeelden des avonds eenige *duëtten*. Onze gebuuren, en veele lieden, die onze muziek in het voorbijgaan op de ſtraat hoorden, geloofden, dat wij muzikanten moeſten zijn. Een oud rijk koopman, wien men dit gezegd had, liet ons verzoeken, dat wij met onze vioolen naar zijn huis zouden komen, maar hiertoe hadden wij geen luſt, voornaamlijk, wijl ons bekend was, dat degeenen, die zig op de muziek toeleggen, bij de Arabiers in geen groote agting zijn. De koopman, die van ouderdom nauwlijks meer gaan kon, en nogthans gaern Europeërs zien, en hunne muziek horen wilde, deed zig op een' ézel zetten, van twee bedienden vaſthouden, en kwam naar onzent. Hij was zeer beleefd. Hij verzékerde ons, dat hij geen vijänd der Chriſtenen was, zelfs dat hij volgens zijnen godsdienſt het niet kon wézen, nademaal GOD alle menſchen geſchapen had, en alle godsdienſten duldde. Van alle vreemde geloofsbelijders beminde hij de Chriſtenen het meeſt. Hij haalde daarbij eene plaats aan uit den *Sahîhs*, volgens dewelke MOHAMMED zou gezegd

zegd

zegd hebben: dat men zig den Christenen met grooter veiligheid kan aanvertrouwen dan den Jooden. Na eenige andere réden viel het gesprek op de muziek, en hij gaf zijne begeerte te kennen, om onze muzikaalsche instrumenten te zien en te horen. Wij speelden eenige ernstige stukken. Dezen behagen den Oosterlingen nog het beste, hoewel in 't algemeen onze muziek niet naar hunnen smaak is. De oude man was zeer voldaan, en wilde bij zijn vertrek ons beiden ieder' een' halven spéciedaalder géven. Geen Arabier zal een geschenk ligt afslaan, schoon het nog zo gering is. Hij was dus niet weinig verwonderd, dat wij geen geld wilden aannémen. Hij dagt, dat niemant de moeite zou willen némen om het spélen te léren, indien hij 'er geen geld méde dagt te verdienen; ook meende hij, dat wij wel eene ondersteuning zouden nodig hebben, aangezien wij zo veel geld verteerden, zonder het allerminste met den handel te winnen.

Deze koopman was één van de weinigen, welken ik met eenen roodgeverwden baard gezien heb. Hij wilde mij er geen andere réden van géven, dan deze, dat een roode baard fraijer was dan een witte, doch anderen zeiden; de gek wil daardoor zijnen ouderdom verbergen. Ik geloof daaröm, dat verstandige Arabiers het gebruik van den baard rood te verwen meer berispen dan prijzen. Ik merkte bij deze, zo als ook bij andere gelégenheden, dat de Mohammedaanen zig niet veel aan hunnen ouderdom laten gelégen zijn. Als men hun daarnaar vraagt, zo antwoorden zij gemeenlijk, dat zij geboren wierden als N. N. Gouverneur was, of dat zij nog kinders waren geweest, toen déze of géne gewigtige zaak gebeurde. Onze koopman verklaarde zig eenigzins duidlijker. Hij wist, dat hij 70 jaaren oud was, doch geloofde niet, dat hij reeds over de 80 jaaren was, en zijne bekenden meenden, dat hij niet ver benéden de 90 jaaren was. Wij wierden zulke goede vrienden, dat hij ons een paar maal tot zijnent nodigde, en op koffij, tabak, en consituren onthaalde. Hij was nooit wettig getrouwd geweest, doch beroemde zig, dat hij een groot aantal jonge slavinnen, (zo ik mij wél herïnnere, 68) ontmaagd, enze naderhand verkogt, uitgetrouwd, ofze haare vrijheid gegéven had. Zédert eenige jaaren, zeide hij, had hij nog twee jonge en fraije slavinnen; hij wenschte, dat hij dezen hetzelfde doen konde, en dan wilde hij gaern sterven. Hij bood onzen Artz een aanzienlijk geschenk, indien hij hem door zijne artzenijën de nodige kragten tot het uitvoeren van zijn oogmerk kon verschaffen. Een ander koopman te Dsjidda, bij

denwelken wij veel kwamen, was in dezelfde verlégenheid. Deze fcheen tusfchen de 50 en 60 jaaren oud te zijn. Hij had ook een huis te Mékka, welk hij jaarlijks eenige maanden bewoonde, maar altijd tot zijn grootfte verdriet; want hij hield aldaar twee jonge en fraije flavinnen, die alles aanwendden om zijne liefde te gewinnen, en het verdroot hem, dat zij hem altijd befchaamden. Deze bood onzen Artz honderd fpéciedaalders, indien hij hem flegts voor ééne eenige reis bekwaam kon maken, om met deze flavinnen zijn doel te bereiken. Doch hij had reeds zo veele dingen van engelfche wondhélers gebruikt, en zijne kragten derwijze uitgeput, dat de heer CRAMER niets meer aan hem doen kon (*). Maar ik kom wéder tot de befchrijving van Loheia.

DEZE ftad is omtrent 300 jaaren oud. Derzelver ftigter was een mohammedaanfche heilige, met naame Schech SÄLEI, welke thans de befchermheilige dezer ftad genoemd word; want de Arabiers in Tehâma zijn Súnniten, en hebben zeer veel op met hunne gewaande heiligen, hoewel zij dezelven, volgens de grondleer van hunnen godsdienft, niet zullen aanbidden. Deze Schech bouwde ter plaatze, waar men thans zijne begraafplaats buiten Loheia ziet, eene hut bij den oever der zee, en leefde als een kluizenaar. Toen hij overléden was, bouwde men hem een gebédenhuis (*Kubbe*) boven zijn graf. Dit wierd allengs vergroot en verfraaid, naar mate het van tijd tot tijd begiftigd wierd: en, wijl veele godsdienftige Mohammedaanen een' bijzonderen zégen in dit en in het toekomende léven van GOD verwagtten, indien zij hier digt bij woonden en ftierven, zo zetteden zij zig ook in deze ftreek met de woon néder. In dien tijd was de woning van den Gouverneur dezes gebieds te *Marábea*, eene kleine ftad, eene

(*) De vrouwen te Loheia dragen op de ftraat eenen grooten fluijer, waarmêe zij het aangezigt derwijze bedekken, dat men nauwlijks één oog zien kan. Doch zij zijn zo nauwgezet niet, dat zij niet zomtijds zouden vergéten het voorhang voortefchuiven, vooräl wanneer zij zig verbeelden, fraai te wézen, en als zij iemand ongemerkt haar aangezigt kunnen laten zien. De heer BAURENFEIND tékende zulk een vrouwsperfoon te Loheia. Deze had zwarte figuuren, of in de huid ingewrévene cieraaden in het aangezigt, (befchr. van Arabië, bl. 62), met zwarte verw vergroote wenkbrauwen, verfcheidene ringen om de armen, groote ringen in de ooren, eenige fnoeren venétiäanfche paerlen om den hals, enz. gelijk men op de LIX. plaat ziet. Dat de mouwen van het hemd van boven en van onder éven wijd zijn, is in de plaat niet wél aangewézen.

Baurenfeind del. C. F. Fritzsch sculp.

Afbeelding eener Arabierinn' in Tehâma.
Figure d'une Femme Arabe de Tehâma.

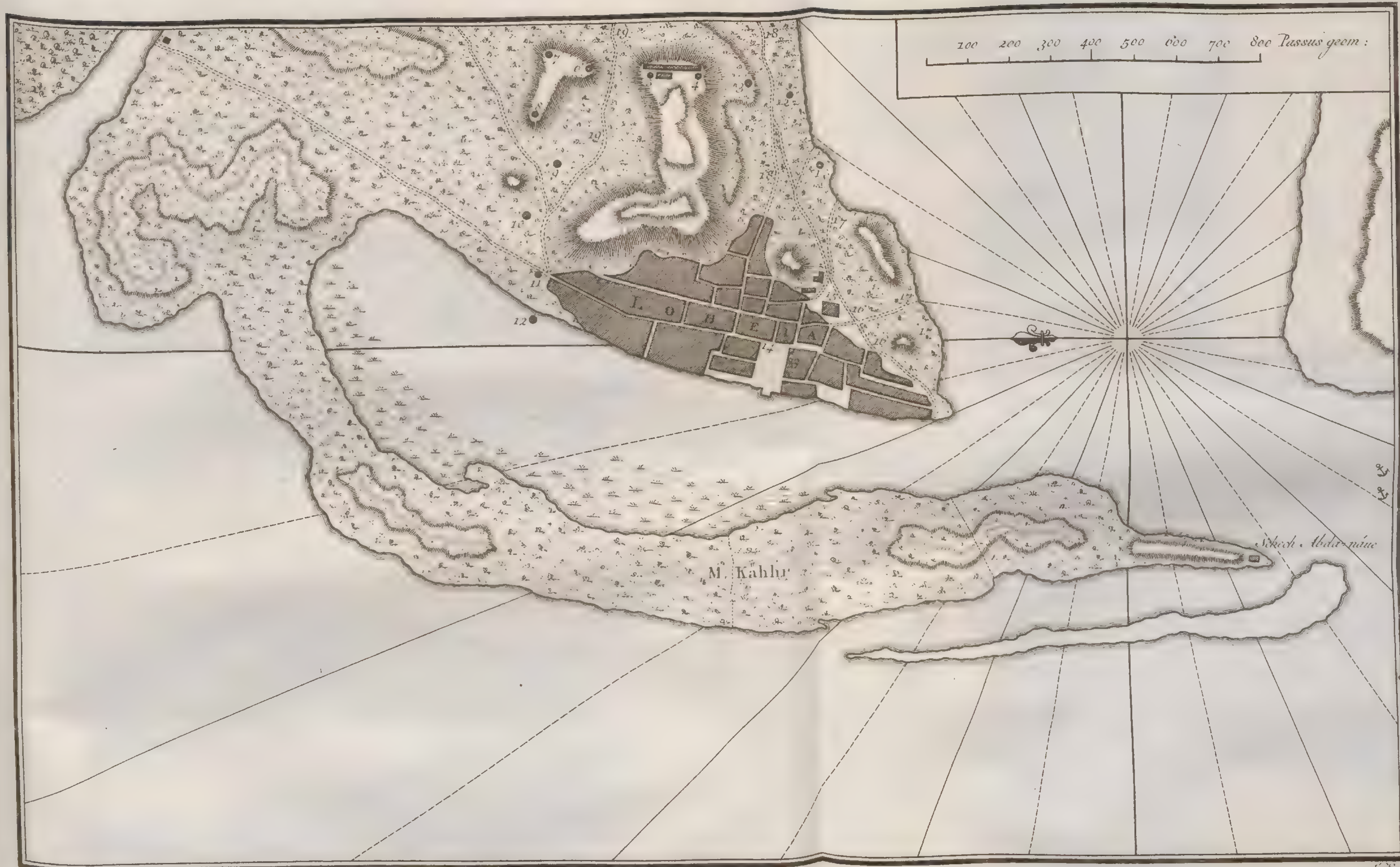
eene duitſche mijl ten noorden van Loheia. Doch doordien er de haven hoe langer hoe ſlegter wierd, wierd ook Marábea allengs verlaten, Loheia nam ſteeds toe, en wierd ook vervolgens de verblijfplaats van den Dôla. Van de ſúnnitiſche heiligen merk ik hier nog aan, dat hunne nakomelingen in de ſtreek, waar de ſtamvader heeft geleefd, altoos datgeen in het klein zijn, welk de nakomelingen MOHÁMMEDS in de geheele mohammedaanſche waereld, in het groot zijn. Men noemt ze naamlijk altijd *Schech*, zo als MOHÁMMEDS nakomelingen *Scherîf*, *Seiid*, *Emîr* of *Môla* genoemd worden, en men ſchijnt in de verbeelding te zijn, dat dezen lieden de godvrugt en de liefde tot de deugd meer aangeboren zij, dan den gemeenen Arabieren. Men heeft voor hen eene zékere eerbied als voor geborene geeſtlijken. Het is derhalven niet te verwonderen, dat zij de heiligheid huns ſtamvaders hoog verheffen, en zelven als heiligen tragten aangezien te worden. Een zoon des Schech SÄLEI, die te Môr; en een andere, die te Bahäs begraven ligt, worden voor ſchutsheiligen van die plaatzen gehouden.

DE ſtad Loheia ligt in eene zeer dorre en gevolglijk onvrugtbaare ſtreek, en zomtijds nog wel op een eiland; want het land ten noordweſten is zo laag, dat het na eenen lang aanhoudenden zuidenwind, en dus bij het hooge water, nog tégenwoordig door den vloed overſtroomd word. Dit geſchied egter enkele reizen in een jaar. Loheia ligt op 15°. 42′. noordbreedte, en deszelfs lengte is 2 uuren, 39′. en 14″. ten ooſten van Parijs. Hier is de noordlijkſte haven van het gebied des Imâms. Zij is egter ſlegt; want zelfs de kleine ſchépen, welken dezelve aandoen, moeten al vrij ver van de ſtad het anker werpen, en bij de laagſte ebb' kunnen kleine geladene booten niet eens tot vóór de ſtad komen. De voornaamſte handel dezer ſtad beſtaat in koffij, welke uit de naburige bergagtige ſtreeken herwaard gebragt, in een gebouw opgeſlagen, uit de doppen gedaan en verkogt word. Deze boonen worden juiſt niet voor zo goed gehouden als die, welken naar Beit el fakíh gevoerd, en te Mochha of Hodeida ingeſcheept worden; doch zij zijn ook een weinig minder in prijs, en het vervoeren naar Dsjidda koſt niet zo veel, wijl de weg niet zo ver is. Men vind derhalven ook kooplieden uit Káhira, die te Loheia wonen en die voor hunne meeſters of vrienden te Dsjidda, in Egipte en Turkijë, koffij kopen, maar er komen ook jaarlijks veele Káhiraanen herwaard, om zelven koffij te halen. Daarënboven wo-

nen hier wel veertig Baniânen. Doch de meeſten dezer Indiäanen zijn arme handwerkslieden, of bedienden bij hunne geloofsgenooten.

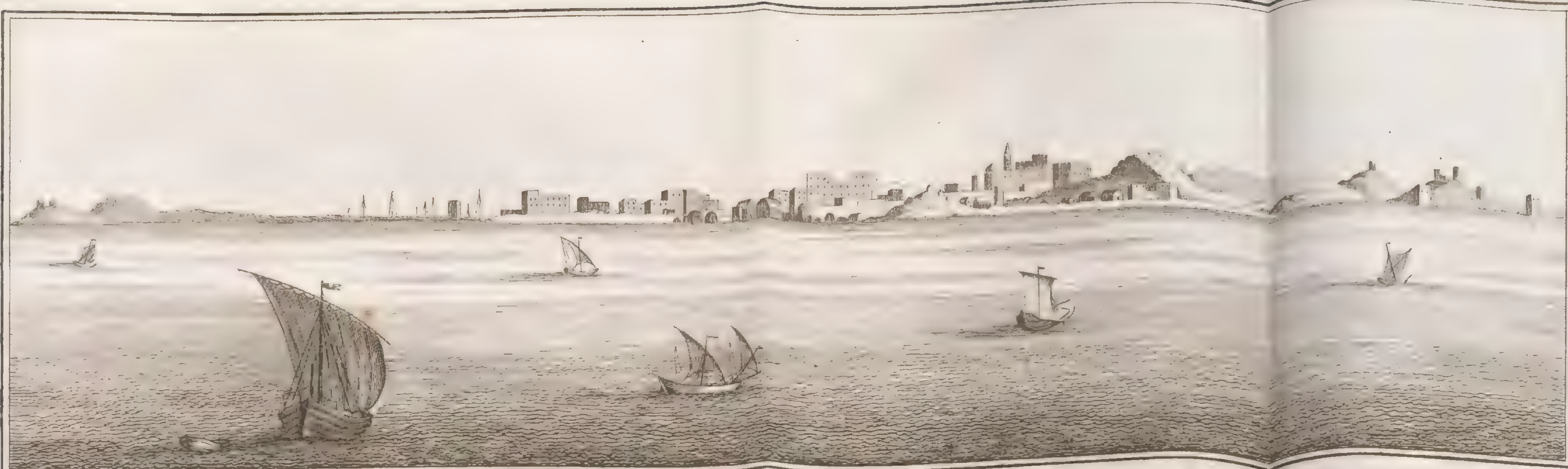
LOHEIA is niet geen muur omringd, egter is de ſtad ook niet geheel open, maar heeft aan de landzijde, omtrent op den afſtand van 120 dubbelde ſchréden van malkanderen, 12 torens, die volkomen gelijken naar de oude wagttorens in Duitſchland. De deuren derzelven zijn ook zo hoog, dat men zonder ladder niet in dezelven komen kan. De ſoldaaten in de turkſche ſtéden wonen bij de poorten, of zelfs in de ſtad, hier te Loheia zag ik op ſchier al de torens eene wagt. De meeſten van hun zaten benéden in de ſchaduw, eene pijp tabak te roken en kiſcher (den drank van de baſten der koffijboonen) te drinken, en elks oplettendheid wierd gaande, als zij mij in dezen afgelégen' oord zagen. Het zou in Turkijë, en nog meer in Europa gevaarlijk geweeſt zijn, bij zulke omſtandigheden de lijnen en hoeken aantetékenen; doch bij de Arabiers had ik dienäangaande niets te vrézen. Op twee plaatzen verzogt mij zelfs de Officier, dat ik bij hem zou gaan zitten, en hetgeen zij hadden om mij te kunnen aanbieden, voor lief te némen. Zij ondervraagden naar der Europeëren wijze van veſtingwerken aanteleggen en oorlog te voeren enz. Als zij nu alles, wat ik hun van Europa verhaalde, met verwondering aanhoorden, toonde ik hun ook de uitvinding der Europeëren om zonder inkt (met een pootlood) te ſchrijven, en tékende de lijnen en hoeken vóór hunne oogen, zonder dat zij er den minſten argwaan uit opvatteden, zelfs riepen zij hunne makkers van de naaſte torens om hun ook de merkwaerdige zaaken, welken zij gezien hadden, aantetonen. Dus maakte ik de grondtékening der ſtad en der omliggende ſtreeken van Loheia, als op de LX. tafel. Het gezigt dezer ſtad ziet men op de LXI. plaat.

DE meeſten der gemelde torens zijn alleen gebouwd tot verdédiging met handgeweer. De toren, met 2 getékend, en dien de Emîr FARHÂN deed bouwen, was ook voor kanonnen ingerigt. Bij den toren 5 is een gebouw, in 't welk eenige kanonnen bewaard worden: en vóór de torens 4 en 5 is eene gragt in de rots uitgehouwen. Deze veſtingwerken zijn zo zwak, dat zelfs de Arabiers van Haſchid u Bekîl voor eenige jaaren tusſchen dezelven doordrongen en de ſtad in den brand ſtaken. Het ſchijnt ook dat de inwoners zig er niet zeer op verlaten; want wij hoorden in de volgende maand Maij te Mochha, dat, als er maar eenige

Grondtékening der Stad en Omleggende Streek van Loheïa.
Plan de la Ville et des Environs de Loheia.

Gezigt der Stad Loheia *van de Z. Z. W. Zyde.* | *Vüe de la Ville de* Loheia *du Côté du S. S. O.*

Gezigt der Stad Beit el Fakih *van de N. N. W. Zyde.* || *Vüe de la Ville de* Beit el Fakih *du Côté du N. N. O.*

nige honderd man van Hafchid u Bekîl naar Tehâma gekomen, en tot Môr voortgerukt waren, een groot gedeelte van de inwoners der ftad uit dien hoofde met hunne koftbaarheden reeds naar het kleine eiland Ormúk de wijk genomen hadden. Veele lieden uit Beit el fakíh gingen ook al naar de haven van Hodeida, om des te vaerdiger op een eiland te kunnen komen, ingeval de vijänd verder voortrukte. Doch hij toog deze reis terug, zodra de Emîr FARHÂN hem met zijne foldaaten tégentrok (*).

VEELE huizen te Loheia zijn wel van fteenen gebouwd, doch de meeften zijn van de figuur I. op de eerfte tafel der befchrijving van Arabië, naamlijk zo als de gemeene huizen in gantfch Tehâma. Zulk een huis koft niet veel. Het geraamte is van geheel dun hout, zo als het van boomen of ftruiken afgehouwen is. De wanden zijn van leemäarde, die met koemift gemengd is, befmeerd, en van binnen met kalk overftréken. Het dak is van eene foort van gras, welk men in deze ftreeken zeer ménigvuldig vind. Venfteröpeningen vind men zeer zelden, en wanneer men aan zulk een huis eene deur heeft, zo is ze flegts met eene ftroomat bekleed. Rondöm in zulk eene hut ftaan bedftéden, of veelëer lange ftoelen (*Serîrs*) van de figuur G. op de eerfte tafel in de befchrijving van Arabië. Dezen zijn alleen met banden van ftroo omwonden, en men zit en flaapt er zeer gemaklijk op, voornaamlijk wijl de grond in Tehâma enkel zand, of wégens de groote droogte, ftof is, en het dus zeer onäangenaam zijn zou, indien men zig op denzelven neêrleggen moeft. Zulk een huis heeft zelden verfcheidene afdélingen. Wanneer iemand eene groote huishouding, en ook veel vee heeft, zo bouwt hij verfcheiden' van die hutten, en om dezelven eene hooge fchutting. Om die réden beflaan de huizen veel plaats, en men kan derhalven eene ftad in Tehâma niet rékenen zo veele inwoners te bevatten als eene europifche

(*) Verklaring der getallen op de LX. tafel:

van 1 —— 12 wagtorens buiten de ftad. 13 De woning van den Gouverneur en het tolhuis, en bij dezelven twee torens. 14 Het huis, waar de koffij opgeflagen, gezuiverd en verkogt word. 15 De moské boven het graf van de Schech SÄLEI, daar de Gouverneur alle vrijdagen zijn gebed doet. 16 Begraafplaats. 17 Kalkbranderijën. 18 De weg naar Beit el fakíh. 19 Weg naar de bron Ftite.

pische of turksche stad, die naar de grondtékening van dezelfde grootte is.

Buiten de stad zijn verscheidene kalkbranderijën, waartoe men ten tijde der ebbe groote coraalsteenen uit de zee haalt. Men slaatze in stukken en brandze in het open veld, zonder daartoe ovens te maken. Binnen in deze in stukken geslagene kalk-of coraalsteenen zagen wij veele langwerpige schelpvisschen, die allen nog lévende waren. Men vind in den arabischen zeeboezem in 't algemeen veele schoone visschen en schelpvisschen. De booten der vissers alhier zijn reeds in de beschrijving van Arabië, bladz. 204, beschréven.

Het water te Loheia is slegt. De gemeene man drinkt het water uit het dal en de bron *Náamân*, welke plaats ¾ mijl O. ten Z. van de stad af ligt. Dat uit eene andere bron *Kándi*, 2½ mijl ten Z. O. ten O. ½ O., is béter, en het beste drinkwater, dat men te Loheia heeft, word van *Ftûte* N. O. ten N. 2½ mijl ver gehaald. Voertuig en tonnen heeft men hier zo min als in Egipte, maar al het drinkwater word op ézels en kameelen naar de stad gebragt. Doch niet in geitenvellen, gelijk te Sués, of in zulke groote léderen zakken gelijk te Káhira en in Turkijë gebruiklijk zijn, maar in steenen eivormige vaten, van dewelken er verscheiden' aan elke zijde van den kameel gehangen worden, gelijk op de XVI. plaat der beschrijvinge van Arabië afgebeeld is. 1¾ Mijl O. ten Z. van Loheia is een kleine berg *Kôscha* genoemd, uitwelken veel steenzout gehouwen word. De arbeid geschied aldaar bij het dagligt, en dus heeft men niet veel moeite om het te verkrijgen.

Naardien wij te Loheia eene ménigte natuurlijke zeldzaamheden verzameld hadden, en het te kostbaar en bezwaarlijk zou geweest zijn, dezelven te land met ons te némen, zo zonden wij dezelven, als ook al hetgeen, dat wij van ons reistuig op de reis te land niet nodig hadden, te zee naar Mochha. De Emîr farhân begeleidde het met eenen brief aan den Dôla dier plaats, en verzogt hem, dat hij onze kisten tot op onze aankomst op het tolhuis wilde laten staan. Nadat wij nu ook zo veele berigten van deze streek van Arabië bekomen hadden, als wij naar onze omstandigheden maar verlangen konden, wenschten wij ook naar eene andere stad van dit koningrijk te kunnen gaan. Wij vonden een zeer goed voorwendzel daartoe, daar wij hoorden, dat in het midden van Februarij een engelsch schip uit Indië te Mochha aangekomen was. Wij gaven onzen vriend den Emîr farhân ons voornémen te kennen, dat wij naar Beit el fakih

kíh gaan, aldaar wat uitruſten, en zo onzen weg verder naar Mochha némen wilden. Hij vraagde, wat ons te Loheia onvergenoegd kon doen zijn? en verzékerde, dat geen van de Gouverneurs in het gantſche gebied van zijnen meester, er zig zo zeer aan zou laten gelégen zijn om ons te dienen, als hij, en hierïn had hij volkomen gelijk. Naderhand waren zulke Gouverneurs onze beste vrienden, die zig in 't geheel niet met ons bemoeiden. Hij wiſt voor zéker, dat er geen ſchip voor de maand Junij weêr naar Indië terug zou gaan, en verzogt dus, dat wij tot op dien tijd bij hem wilden blijven. Dewijl wij egter voorgaven, dat wij noodzaaklijk met onze landslieden (alle Europeërs zijn in deze afgelégene geweſten landslieden) moeſten ſpréken, bewilligde hij ook in ons begéren, en wij huurden aanſtonds daarö̈p kameelen en ézels, om ons en het onze naar Beit el fakíh te voeren.

Toen wij van onzen vriend, den Emîr farhân, afſcheid wilden némen, konden wij niet toegelaten worden, doordien hij zig dien dag een weinig onpaslijk bevond. Wij lieten hem de oorzaak van ons bezoek wéten, en dat wij onfeilbaar den volgenden dag naar Beit el fakíh moeſten vertrekken. Hij liet ons verzoeken maar nog één' of twee dagen te Loheia te blijven. Doch, dewijl wij hiertoe niet wilden overgaan, vermids reeds alles tot ons vertrek in gereedheid was, liet hij ons nog des avonds laat tot zijnent komen. Hij had bij onze aankomſt te Loheia verzogt, dat ik hem, zo lang als wij in deze ſtad zouden blijven, een' engelſchen verrekijker op vier voeten wilde lénen. Dezen wilde ik geenzins weêr terug eiſchen, wijl ieder Mohammedaan in eene andere plaats reeds zou geloofd hebben, dat ik hem dien geſchonken hadde; maar Emîr farhân had hem benévens een ſtuk zijden ſtof en een goed aantal roomſch keizerlijke ſpéciedaalders (de gewoone grove zilvermunt in Yemen) vóór zig liggen. Nadat hij ons nu afgevraagd had, of wij nog vaſtlijk beſloten hadden den volgenden dag te vertrekken, en tot den aanwézenden Arabieren in ſcherts gezegd had: dat het ons te Loheia niet behagen moeſt, nademaal wij hen zo ras weêr wilden verlaten enz. zo wilde hij mij den verrekijker weêr te hand ſtellen. Doch dewijl ik daarö̈p drong, dat hij dien voor zig behouden zoude, verzékerde hij, na eenige beleefde pligtplégingen, dat hem dit een aangenaam geſchenk was. Hierö̈p gaf hij onzen Artz het ſtuk zijden ſtof en daarënboven 20 ſpéciedaalders, welk deze oordeelde te mogen aannémen, dewijl hij hem verſcheidene

Artzenijën had gegéven. Vervolgens wilde hij ons eenen hoop ſpéciedaalders géven, om er de kameelen en ézels méde te betalen, doch wij ontſchuldigden ons, dat wij dit niet konden aannémen, alzo wij niet naar Arabië waren gekomen, om op koſten der inwoneren te léven. Dewijl wij nog door het gantſche gebied des Imâms voornémens waren te reizen, vreesden wij, dat de Gouverneurs van andere ampten, die miſſchien niet zo mild waren als de Emîr FARHÂN, ons niet zo behulpzaam zouden zijn, wanneer zij réden hadden te denken, dat wij geſchenken van hun verwagtten. Dit kwam den Arabieren zeer vreemd voor. Veele reizende Turken, welken naar Loheia waren gekomen, hadden niet alleen reisgeld, maar ook zelfs onderhoud begeerd. Dewijl onze europiſche bedienden, welke een paerd van den Gouverneur genézen had, niet tégenwoordig was, zond hij denzelven 10 ſpéciedaalders daarvoor. Deze had in 't geheel geen réden om dat geld weêr terug te zenden.

NADEMAAL de Emîr onzen Artz en onzen bediende tégen onze gedagten begiftigd had, en wij geen Arabier verpligt wilden blijven, wierd er van het gezelſchap beſloten, hem een zakhorologie tot een tégengeſchenk te géven. Dit was den Emîr ook een aangenaam ſtuk, hoewel hij veel verſchoningen maakte, dat hij dergelijken van reizigers niet kon aannémen. Onze beleefdheid jégens den goeden FARHÂN verwekte ons naderhand verdrietlijkheden. Het wierd overäl rugtbaar, dat wij jégens hem zo mild waren geweeſt, en de Gouverneurs in eenige andere ſtéden hielden zig uit dien hoofde geregtigd, geſchenken van ons te verwagten voor en alëer zij ons nog den geringſten dienſt bewézen hadden. De Emîr FARHÂN had nooit een zakhorologie gehad, en wiſt er ook niet meê omtegaan. Doch onder de vreemdelingen, die hem bezogten, was een kahiraſch koopman, die welëer zelve een horologie in bezit had gehad, en deze beloofde, het alle dagen optewinden. Anders zou het hem van weinig nut geweeſt zijn.

ONDER de Arabiers, welken ons in deze ſtad het meeſt bezogten, bevonden zig twee arme geleerden, van dewelken ik veele aardrijkskundige en andere narigten kreeg, die ik reeds in de beſchrijving van Arabië médegedeeld heb. Het zal derhalven niet nodig zijn, dezelven hier te herhalen.

REIS VAN LOHEIA TOT BEIT EL FAKIH.

In de provincie Yemen reist men gemeenlijk op ézels. Niet, omdat het den Christenen daar, zo als te Káhira, verboden is, te paerd te rijden, maar omdat men in dit land niet zo ligt huurpaerden vind, als in Turkijë, en omdat de ézels, waarvan men zig in de oostersche stéden en op reis bedient, van een' bijzonderen aart zijn, naamlijk groot en moedig, en ook zeer gemaklijk gaan. Zulk een matig goede ézel gaat zo sterk, dat een mensch, die hem volgen wil, in een half uur 1750 dubbelde schréden doen moet, en zij houden eenen tamelijk gelijken tred. Dit moest ik ten eersten onderzoeken, indien ik aanmerkingen tot eene verbéterde kaart van Yemen wilde verzamelen. Als mij eerst de rasheid bekend was, met welke wij reisden, dan behoefde ik maar den tijd optemerken, welken wij van de eene plaats tot de andere toebragten, en dezen naderhand in dubbelde schréden en mijlen te brengen, om den afstand der plaatzen te bepalen (*). Om de strekking van den weg te vinden, had ik, zo als op de reis naar den berg Sinaï, slegts een zakcompas. Met zulk een klein werktuig kan men de hoeken juist niet nauwkeurig méten, doch men kan de waarnémingen op eenen ézel béter en ongemerkter maken, en meermaalen herhalen, dan op een' postwagen. Ik nam gedurende mijne geheele reis ook zo dikwils de poolshoogte, als ik er gelégenheid toe vond, of als ik het nodig oordeelde. Als ik eene reis van eenige dagen afgelegd had, bragt ik mijne berékening aanstonds op

(*) Wijl ik bladz. 219. de snelheid der kameelen uit de streek van den berg Sinaï opgegéven heb, zal het zommigen lézeren misschien ook niet overtollig schijnen, wanneer ik den gang der kameelen in Yemen aanmerke, hoewel wij hier maar zelden naast kameelen gereisd zijn. Wij hadden in onze kleine kafle (karavane) groote en kleine kameelen, om ons goed te dragen. De eersten maakten naar mijn secundenüurwerk in twee minuuten 65, en de laatsten 75 dubbelde schréden, naamlijk de grooten verzetteden in een half uur éénen voet 975 maal voorwaard, daar de kleinen in denzelfden tijd deze bewéging 1050 maal déden. Een persoon die er naast ging, deed in twee minuuten 100, of in een half uur 1500 dubbelde schréden.

op het papier, en verbéterde mijne reisroute door waargenomene poolshoogten, en door de afwijking der compasnaalde. De laatste is te Beit el fakíh, en dus in het gantsche gebied des Imâms, omtrent 11°. 50′. westlijk (*). Ik bragt vervolgens al mijne kleine reizen, die ik in Yemen gedaan had, te zamen, vulde de lédige plaatzen met de naamen van die stéden en dorpen, die ik zelve wel niet gezien, doch daarvan ik egter geloofwaerdige berigten bekomen had, en op die wijz eis mijne reiskaart te voorschijn gekomen, welke ik bij dit boekdeel heb laten voegen.

Men kan dus wel niet verwagten, dat mijne reiskaart van Yemen zo nauwkeurig zal zijn als diegeenen, welken hier en daar van europische landen volgens de nauwkeurigste sterren- en meetkundige métingen ontworpen zijn. Maar men zal egter ontdekken, dat ik geen moeite gespaard heb, om zo veele aardrijkskundige narigten te verzamelen als het mogelijk was te bekomen, en mijne reizen zo interigten, dat ik de ligging der voornaame plaatzen in het gebied des Imâms zelve kon bepalen. Het zal zommigen mijner lézeren, mogelijk, vervélen, zo veele onbekende naamen van kleine plaatzen te lézen. Maar, aangezien Arabië ons nog zo weinig bekend is, heb ik het voor nodig geöordeeld niet alleen al de dorpen, maar ook al de koffijhutten, welken bijzonder aan den weg liggen, optemerken. De laatsten hebben haare naamen gemeenlijk van zo nabijliggende dorpen, dat de eigenaar niet dan bij dag in dezelven, en des nagts bij zijn huisgezin in het dorp is. Men kan thans met meerer zékerheid aangaande de bevolking van dit gedeelte van Arabië een besluit maken, dan wanneer ik, gelijk andere reizigers, enkel die plaatzen had aangetékend, waar wij uitgerust hebben.

Dewijl men in Tehâma met niet minder veiligheid reist, dan in Europa, behoefden wij hier bij ons vertrek geen groote karavane aftewagten, maar, daar wij den 20sten Februarij 1763 tot ons vertrek van Loheia bepaald hadden, zo zonden wij op dien dag de kameelen met ons reistuig, en twee van onze bedienden, die er op zouden agtgéven, vooräf. Wij zelven volgden eenige uuren daarna op ézels. Wij réden door eenen dorren en woesten oord om den zeeboe-

(*) Beschrijving van Arabië, bladz. 407.

boezem, die hier tamelijk ver landwaard inſchiet, en ruſtten bij eene koffijhut digt bij een dorp *Okêm*. Dit dorp ligt in eene regte lijn omtrent 2 duitſche mijlen ten Z. O. ten Z. van Loheia, doch niet ver van de zee af, en heeft geen varſch water digtbij.

Het woord koffijhut, of gelijk de Arabiers zeggen, *Mokeija*, zal op deze reis dikwils voorkomen. Opdat degeenen, welken nooit in Yemen geweeſt zijn, niet zouden denken, dat men in een arabiſch koffijhuis al zo wél onthaald worde als in een europiſch, zo moet ik vooräf aanmerken, dat zulk eene arabiſche herberg niet béter gebouwd is, en dat men in dezelve niet meer huisraad vind, dan in de ſlegtſte huizen te Loheia. Men vind in dezelven zomtijds niet ééns eenen ſerîr. Men krijgt in deze koffijhuizen niets dan *káhhwe*, of eigenlijk *kiſcher*, dat is den drank van koffijbaſten, in grove potäarden koppen. Aanzienlijke Arabiers, die niet gewend zijn uit zulke koppen te drinken, némen hunne eigene ſlegte chinéſche koppen méde op reis. Varſch water kan men in deze hutte gemeenlijk omniet bekomen. Andere ververſchingen vind men er niet.

Van Okêm reisden wij dien dag omtrent nog 4 mijlen ten Z. O. tot aan het dorp *Dsjâlie*, alwaar wij eerſt te middennagt aankwamen. Hier was het water ook zeer ſlegt. Wij hadden dezen dag dus 6 duitſche mijlen afgelegd.

Den 21ſten Februarij ging onze weg naar het Z. O. ten Z. Wij trokken eerſt tot aan een klein dorp, *Hamjân*, 1¼ mijl. Vanhier naar *Sábea*, ¼ mijl, en verder tot *Meneyre*, ¼ mijl. Het laatſte dorp is tamelijk groot en heeft eene fraije moské, insgelijks eene منزلة *Mánſale*, dat is een huis waar reizigers zékere dagen omniet onderhouden worden, indien zij volgens de gewoonte des lands zig te vréde willen houden, naamlijk met een' gewoonen langen zétel (*Serîr*) in eene gemeenſchaplijke groote hut, met kíſcher, warm brood van durra (eene ſoort van gierſt) en kameelmelk of boter. Men kan zig gemaklijk voorſtellen, dat het in zulk eene mánſale nooit aan reizigers ontbreekt. Maar, wierd deze gaſtvrijheid in Europa in gebruik gebragt, dan zou het getal der gaſten waarſchijnlijk nog veel grooter zijn, vooräl indien de vrije herbergen niet verder van malkanren afgelégen waren, dan in Tehâma. Zodra de huiswaerd van onze mánſale hoorde, dat hij europiſche gaſten gekrégen had, kwam hij zelve, om te zien of zijne bedienden ons wél onthaalden, en hij zou zéker een ſchaap hebben doen ſlagten, indien de tijd ons toegelaten had langer te blijven. Hij liet tarwen brood bakken, welk anders

 ders

ders zelden in de dorpen te bekomen is, en de bedienden bragten ons ook koemelk, toen zij merkten dat wij nog niet gewend waren kameelmelk te éten. De laatste word wel voor verkoelend, en in deze heete gewesten voor gezond gehouden; maar zij is zo taai aan malkanderen hangende, dat, wanneer men er eenen vinger in doopt en dien weêr om hoog haalt, de melk als een draad aan denzelven blijft hangen, en wij waren toen nog te lekker om dergelijke te éten. Onze arabische bedienden meenden, dat de meester van de mánsale het kwalijk némen zou, indien wij hem aanboden te betalen. Doch een klein geschenk zou veelligt niet onäangenaam geweest zijn, gelijk ik naderhand bij eene dergelijke gelégenheid bemerkte. Wij namen van dezen onzen beleefden waerd afscheid zonder iets te betalen en zonder dat men ons iets afvorderde. Maar de bediende, welke in het bijzijn van zijn' heer niet eens een drinkgeld durfde aantenémen, zeide tot onze bedienden, dat hij weêr bij ons komen zou, en hij haalde ook zijn geschenk, als wij reeds op den weg, en zo ver waren, dat zijn meester ons niet meer zien kon.

De berg *Koma* ligt Z. W. ten W. van Meneyre. Een groot dorp *Sädie*, welk de heer FORSKÄL op eene botanische reis naar het dal *Surdûd* bezogt heeft, is niet ver van hier oostwaard (*).

Van Meneyre gingen wij (steeds Z. O. ten Z.) $1\frac{1}{4}$ mijl tot *Beit el fakíh el Yemen*. *El máhhjâm*, waarvan ABULFEDA gewaagt, is niet ver van hier, doch thans op de oude vermaarde moské na, welke Emîr FARHÂN nog onlangs had doen verbéteren, schier geheellijk vervallen. Verder hadden wij nog eene halve mijl tot *Beit es schech*, en van daar nog eene mijl tot *Dáhhi*, daar wij ons nagtléger namen. Deze onze dagreis was dus maar van $4\frac{1}{2}$ mijl.

Dáhhi is een groot dorp met eene moské en het graf van eenen heilige; er zijn egter maar weinige huizen van steen. Buiten het dorp is eene leertouwerij, en eene tégelbakkerij, waar de steenen en potten, niet in eenen oven, maar op het vrije veld gebrand worden. Ook zagen wij op drie onderscheidene plaatzen veele

(*) Forskäls reizen naar *Môr* en *wadi Surdûd* zijn ook op mijne kaart aangemerkt. Ik heb op dezelve al de hoofdreizen, naamlijk de wégen van het gantsche gezelschap, met roode, en de bijreizen met groene verw aangeduid.

veele groote potten, in dewelken indigo bereid wierd. Deze verw is in Yemen op een' laagen prijs; want men geeft hier 10 *man* of 25 *rotl* voor eenen ſpécie-daalder, maar zij is ſlegt. Men gebruikt ook in Yemen veel indigo; want de vrouwlieden op het land dragen blauwe hemden en broeken. Hier, zo wel als te Dsjâlie, is een Onderdôla met eenige ſoldaaten, die beiden onder den Gouverneur van Loheia ſtaan. Emîr FARHÂN had ons aan hun beiden brieven méde-gegéven, en bevolen dat de inwoners ons een ſchaap zouden brengen. Wijl wij eerſt laat te Dsjâlie aankwamen, wilden wij het niet aannémen: doch wij hoorden naderhand, dat een bediende van Emîr FARHÂN, welke om zijne eigene bézigheid met ons reisde, de waerde van het ſchaap met den dorpſchout gedeeld had. Als wij dus zagen dat de boeren évenwel moeſten betalen, namen wij te Dáhhi alles aan wat zij ons volgens bevel aan hunnen Gouverneur te Loheia, verſchuldigd waren te géven.

WIJ bléven hier nog den 22ſten Febr., en ik had daardoor gelégenheid de poolshoogte van Dáhhi te bepalen. Dezelve is 15°. 13′. De weg van Loheia naar Saná gaat door dit dorp.

DE kortſte weg van Dáhhi naar Beit el fakíh gaat over *Maráua.* Doch dewijl men op dien weg maar zelden water, en haaſt geen dorpen vind, zo reisden wij den 23ſten Febr. van Dáhhi $\frac{3}{8}$ mijl door een klein boſch tot aan eene koffijhut *Sabaríd.* Hier is de grensſcheiding tuſſchen de ampten Loheia en Beit el fakíh. Naderhand gingen wij 2 mijlen tot aan eene ſtreek, waar verſcheidene dorpen verſpreid liggen, en die allen, door derzelver inwoners, *Beni Aſîf* genoemd worden. Onder weg waren twee gegravene putten, en, op den afſtand van $\frac{1}{4}$ mijl van den weg af, was een dorp *Schirdsjân* agter boſſchen. $\frac{3}{8}$ Eener mijle verder was *Deir el chalîl* ten weſten van den weg, en nog $1\frac{1}{4}$ mijl verder *Deir el äſſch.* Hier en daar waren ook gegravene putten.

TOT hiertoe was de weg naar het Z. O. gegaan; maar van hier gingen wij Z. ten O. $\frac{1}{2}$ mijl tot *Wadi Schäb el hadsjar*, een dal welk gedurende den régentijd zijn water van den berg *Burra* bekomt. Ten noorden van Burra is een ander gebergte *Hofäſch* dat zig, naar men zegt, tot Saná uitſtrekt. Van Schäb el hadsjar gaat de weg verder Z. ten O. $\frac{3}{4}$ mijl tot bij eene bron digt bij een dorp, welks naam ik niet aangetékend heb. Bij al de bronnen in Tehâma ziet men eene hellende vlakte, op welke menſchen, oſſen of ézels ſchuin neêrgaan, om

het

het water in groote léderen zakken te gemaklijker over eene rol naar boven te trekken (*). Deze bronnen zijn allen zeer diep. De lengte der vlakte, of van het touw, bij hetwelk het water uit deze bronnen naar boven getrokken word, en dus ook de diepte derzelven, was 34 dubbelde schréden of 160 tot 170 voet. Van deze bronnen gingen wij door *Schäb Defîn*, een dal, dat alleen in den régentijd water heeft, bij hetwelk aan de oostzijde van den weg, omtrent eene halve mijl ver, een tamelijk groot dorp *Medîuar* ligt. $\frac{3}{8}$ Mijl van de voorgemelde bronnen zagen wij een klein dorp *Defîn*, en van hier is er nog $\frac{1}{4}$ mijl tot bij het dorp *Ghannemîe*, welk digt aan het gebergte op de poolshoogte van 14°. 58′. ligt, en omtrent zo groot is als Dáhhi. Men vind er egter geen steenen gebouwen behalven twee moskeën. Zelfs de Onderdôla, welke onder den Gouverneur van Beit el fakíh staat, woont in een gebouw, zo als in Tehâma de gemeene gebouwen zijn. Onze dagreis was toen van $5\frac{7}{8}$ mijl.

Den 24sten Febr. gingen wij van Ghannemîe $1\frac{1}{8}$ mijl Z. ten W. tot aan een groot dorp *Kataja*. Hier zagen wij eene mánsale, of vrije herberg voor reizigers, doch wij hielden ons in 't geheel niet op. Het overige van den dag gingen wij omtrent zuidwaard, dan ras dan langzaam, zodat ik de lengte van onzen weg uit den tijd, welken wij op denzelven besteedden, niet nauwkeurig kon bepalen. Bij eenen hoogen berg, aan de oostzijde van den weg, zagen wij verscheidene dorpen, die allen, (veelligt naar een' zékeren stam of eene familie van Arabiers) *Schâára* genoemd worden. Hierna kwamen wij aan *Wadi Sehâm*, welk ook, zo als al de andere dalen in Tehâma, alleen in den régentijd water heeft. Op de helft van den weg tusschen Ghannemîe en Beit el fakíh is een ander groot dal *El helle*, en daarbij een klein dorp van denzelfden naam. Naderhand kwamen wij aan het dorp *Et táamâni*, en zagen ook van verre verscheidene andere dorpen. Eindelijk légerden wij een half uur na middennagt in eene koffijhut, waar wij niets merkwaerdigs vonden, dan een' jong' persoon, die aan elke hand 6 vingers, en aan elken voet 6 teenen had.

Den 25sten Febr. hadden wij nog maar éene mijl tot Beit el fakíh. Wij kwamen

(*) Beschrijving van Arabië, XV. tafel, B.

men des voormiddags zeer vroeg aan deze ſtad, en bragten ons goed aanſtonds op het tolhuis; doch het kon niet eer geöpend worden dan tégen den middag, wanneer de Dôla zelve verwagt wierd. Wij behandigden ondertuſſchen eenen brief van MÄCHSEN EL MEKAUISCH te Loheia, aan AMBAR SEIF, eenen der aanzienlijkſte kooplieden in deze ſtad, welke ons met de grootſte beleefdheid ontvong, en niet alleen ons goed van het tolhuis naar een huis, welk hij aanſtonds voor ons huurde, deed brengen, maar ook ons allen, alzo wij nog niet op ons ſtel waren, des middags bij hem ten éten verzogt.

De ſtad Beit el fakih is de verblijfplaats van eenen Dôla, of Gouverneur van een groot ampt, en ligt op 14°. 31′. poolshoogte. Men vind hier een klein kaſteel, welk men in dit land, waar de légers geen grof geſchut bij zig voeren, ſterk noemt, doch dat anders van geen groot belang is. De ſtad is open, en zeer ruim gebouwd. Veele huizen zijn wel van ſteenen, en men is er ſteeds meer op uit om duurzaam te bouwen, maar de meeſten zijn naar de bouwörde van Tehâma, naamlijk ſlegts langwerpige hutten met ronde daken en met gras gedekt. Wij woonden hier in een ſteenen gebouw, uit hetwelk de eigenaar om zékere kleine inſecten van de grootte als eene mier, gewéken was. De Arabiers noemen ze *Ard.* Deze diertjes waren in al onze vertrekken. Zij bouwen zig een' bedekten gang van aarde van den grond af tot aan eene plaats, waar zij voedzel kunnen bekomen. Zij éten vrugten, kléderen, kortöm alles wat hun voorkomt, derhalven behoeft men zig niet te verwonderen, dat de Arabiers niet gaern met deze diertjes, één en hetzelfde huis bewonen. In de tuinen zijn zij ook zeer ſchadelijk. Zij maken hunne bedekte gangen of buizen van den wortel des booms af tot aan den bovenſten top deszelfs, waar zij het jong hout éten, en dus den boom doen ſterven. Doch men zegt, datze niet alle boomen beklimmen, maar alleen diegeenen, die zoet en naar hun' ſmaak zijn: en, wijl de tuinier dezelven kent, verſtoort hij ſlegts om den tweeden of derden morgen de buizen dezer diertjes, en is verzékerd, dat zij den boom geen nadeel kunnen toebrengen. Wij verdorven hunne bedekte gangen aan de wanden in onze vertrekken, en zagen ze in korten tijd tot vier of vijfmaal na malkanderen weêr hermaakt. Zij werkten veel raſſer in 't donker, dan wanneer wij een brandend licht bij hen plaatſten. Wij zagen aan den weg in Tehâma veele groote planten

en ſtruiken met aarde bedekt, en als wij er dezelve afdéden, ontdekten wij enkel buizen van deze dieren, en de ſtruiken waren verdord.

DEZE ſtad is voortreflijk tot den handel gelégen. Zij ligt ſlegts eene kleine dagreis van daar, waar het koffijgebergte begint, 1½ dagreis van de haven Hodeida, 4 dagreizen van Mochha, 4½ dagreizen van Loheia, en omtrent 6 dagreizen van Saná. Hier is ook de grootſte koffijhandel in geheel Yemen, ja mogelijk in de gantſche waereld. Om deze waar komen er kooplieden naar deze ſtad uit Hedsjâs, Egipte, Sirië, Conſtantinopel, en uit Barbarijë van Fez en Marokko, uit Habbeſch, van de ooſtlijke kuſten van Arabië, uit Perſië, Indië, en zomtijds ook uit Europa. Hier wonen ook, gelijk in al de groote ſtéden van Yemen, veele heidenen uit Indië, en wel grootſtendeels van *Diu*. Dezen kunnen hunnen godsdienſt openlijk oefenen; doch zij mogen hunne dooden niet verbranden, men veröorloft hun ook niet hunne wijven méde naar Yemen te brengen, daaröm gaan zij ook gaern weêr naar hun vaderland terug, wanneer zij iets overgewonnen hebben. In deze ſtad waren thans over de 120 van deze Baniânen en Rasbûts, en onder dezelven niet alleen rijke kooplieden, maar ook veele braave handswerkslieden.

DE ſtad Beit el fakíh is niet oud, maar voor weinige eeuwen opgekomen op dezelfde wijze als Loheia. Zij heeft naamlijk haaren oorſprong aan een' grooten Schech, die bij de Arabiers in Tehâma als een heilig aangezien word, te danken, en word naar hem tot op dezen dag Beit el fakíh dat is de woning des geleerde genoemd. Deze vermaarde Arabier was ACHMED IBN MUSA, wiens graf men nog tégenwoordig in eene fraije moské op eene zandige hoogte buiten de ſtad toont, en ter eere van denwelken men hier nog alle jaaren in de maand Rabea el aual een feeſt van drie dagen viert. In de eerſte jaaren bouwden de verëerders dezes heilige digt rondöm de begraafplaats van hunnen grooten patroon. Gelijk de haven van Ghalef'ka van tijd tot tijd onbruikbaar wierd, verliep de handel van hier en van Zebîd naar andere ſtéden, bijzonder naar Beit el fakíh. Toen deze ſtad zo groot geworden was, dat de heer des lands het nodig agtte een kaſteel daarbij aanteleggen, wierd er eene plaats toe verkozen, waar men, hoewel ook niet zonder veel moeite, water kon hebben, zonder hetwelk de veſting maar van weinig nut zou geweeſt zijn. De Arabiers verwagtten nader-

AGRI
BEIT EL FAKIHensis
Delineatio geographica

1000 2000
2000 Passus geometrici.

1/4 1/2
Dimidium Milliar: german:

Schabhie
Schebbri
Mojamle
Kahhme
el Lehie ruin
Dosr Amaga
Mekime
Maallemie
Elmathalabe
Om Karrie
Wadi Elhinnasch
Rachten
Rachten
Dsjemesie
Elachse
Chirbet Achmet
ibn Musa
Usalle
Dsjelle
Baschie
ruin.
Amerie
BEIT EL FAKIH
Hadara
Samani
Makauschia
Cheddrie
Dsjenna
Mehalle
el Aues

A

20 40 60 80 Pass: geom:

derhand waarſchijnlijk meer beſcherming van hunnen Dôla en het kaſteel, dan van hunnen heilige. Zij bouwden ſteeds meer en meer nabij de veſting, en om die réden vind men thans bij de moské van ACHMED IBN MUSA ſlegts eenige hutten.

ONDER de wonderwerken, die deze mohammedaanſche heilige, naar men zegt, gedaan heeft, verhaalt men ook het volgende. Een turkſche Paſcha, die in Spanje over de 20 jaaren gevangen, en in zwaare ijzers aan twee groote ſteenen geſloten was, had reeds eene ménigte heiligen te vergeefs aangeroepen, als hem deze vermaarde ACHMED in de gedagten kwam. Hij riep hem ook om hulp aan. De heilig ſtrekte zijne hand uit het graf, en op hetzelfde oogenblik kwam de Paſcha uit Spanje naar Beit el fakíh, zonder zijne kétens en groote ſteenen te vergéten. Dit wonderwerk, zegt men, is in een' nagt dat men zijn feeſt vierde, geſchied, en dus door veele lieden als ooggetuigen aanſchouwd, en de ſteenen zo wel als de kétens van den Paſcha worden tégenwoordig nog bij het graf van dien heilige vertoond.

ALZO deze ſtad eerſt voor korten tijd geſtigt is, kan men hier geen oudheden zoeken. Ik vond ook niets anders dan het kufiſch opſchrift, welk ik op de VI. tafel bij mijne beſchrijving van Arabië gevoegd heb. Ik copiëerde hetzelve in tégenwoordigheid van veele aanſchouwers, en niemand van hun ſprak van ſchatten te graven, of van de toverij der Franken, gelijk de Egiptenaars plégen te doen, om drinkgeld te krijgen. Al mijne aanſchouwers alhier waren zeer beleefd, voornaamlijk eenige Schechs of geleerde Mohammedaanen. Het ſcheen dezen aangenaam te zijn, dat ook vreemdelingen de moeite namen, zig in de kufiſche opſchriften, en dus in de oude arabiſche ſpraak te oefenen.

DE ſtreek om de ſtad is genoegzaam vlak. Doch het land ſchijnt niet zeer vrugtbaar te zijn, egter is het tamelijk wél bebouwd, gelijk men uit de LXII. tafel ziet, waar nogthans alleen die dorpen aangewézen zijn, welken ik aan de verſcheidene wégen, die ik gereisd ben, zelve gezien heb. Ter ophelderinge dezer plaat zal ik nog aanmerken, dat de plaatzen, die als met gras bewaſſen getékend zijn, niet bebouwd, maar zandig en met ſtruiken en zulk gras bewaſſen zijn, waarméde men in Tehâma de huizen dekt. Op al de plaatzen waar het téken ▽ ſtaat, heb ik gegravene putten gezien. Dezen zijn in Tehâma zeer diep. Aan den zuidkant der ſtad is eene tégelbakkerij. Het kaſteel ligt aan de

 noord-

noordzijde derzelve, en is op den plattengrond bij A afgebeeld. Op de LXI. plaat ziet men het gezigt der ſtad Beit el fakîh.

TOEN de Gouverneur te Loheia gewaar wierd, dat de heer FORSKÄL eens geheel alléén naar Môr gereisd was, oordeelde hij, dat wij op zulke bijreizen te veel waagden. Hij wilde ons juiſt wel vergunnen, overäl heen te reizen, waar wij begeerden, maar hij wilde, dat wij er hem altoos van te voren kennis van angaven, opdat hij een' ſoldaat met ons zenden, en aan zijne Onderdôlâs en andere Opperhoofden der dorpen ſchrijven zou kunnen. Deze vriendlijke aanbieding kon de heer FORSKÄL op eene andere reis naar *Wadi Sürdüd*, en *Moglaf* niet afſlaan. Hoe zeer hij ook over den perſoon, die hem gezonden wierd, voldaan was; zo hadden wij doch bij onze onderzoekingen niet gaern zulke lieden in ons gezelſchap, van dewelken wij vermoedden, dat zij der Regéringe van al onze vraagen en van al ons doen berigt zouden géven, voornaamlijk daar wij de inwoners van Yemen zo beſchaafd vonden, dat wij oordeelden geen wagt van de overheid nodig te hebben. De Dôla te Beit el fakîh ſcheen zig in het geheel niet om ons te bekreunen. Wij hadden derhalven in deze ſtad al de vrijheid, die wij maar konden wenſchen. Wij maakten hier ook kennis met arme geleerden (*Fakîhs*) en kooplieden, en ik kreeg, wat mij betreft, veele aardrijkskundige en andere narigten, welken ik reeds in de beſchrijving van Arabië aangehaald heb.

REIS VAN BEIT EL FAKIH NAAR GHALEF'KA EN HODEIDA, NAAR ZEBID EN TAHATE, NAAR KAHHME, NAAR HADIE EN HET KOFFIJGEBERGTE.

MEN hoort in Tehâma nog dikwils de naamen van verſcheidene ſtéden, van dewelken ABULFEDA en andere arabiſche ſchrijvers gewag maken, die egter gantſchlijk in verval geraakt zijn, en thans ſchier in 't geheel niet meer in aanmerking komen. Daar het ondertuſſchen tot verklaring der oude arabiſche ſchrijvers nuttig zijn kan, wanneer men weet, waar deze ſtéden gelégen heb-

hebben, hield ik het voor noodzaaklijk, eenigen zelve te zien, en niet alleen derzelver aardrijkskundige ligging nauwkeurig te bepalen, maar ook de oudheden niet te verönagtzamen. Want, hoewel ik niet kon hopen, iets anders te vinden dan flegte opfchriften, geloofde ik nogthans, dat dezen den liefhebberen der arabifche geleerdheid ook aangenaam zouden zijn, wijl men ten minften daaruit ziet, van welke foort van letters men zig in dit gedeelte van Arabië in verfcheidene eeuwen bediend heeft.

Nadat ik dus flegts eerft verzékerd was, dat men in deze ftreek in veiligheid reizen kan, befloot ik eerft Ghalef'ka en Hodeida te gaan zien. Ik maakte tot deze reis geen groote toebereidzels. Ik huurde eenen ézel, om mij en een' kleinen mantelzak met wat fchoon linnen, en boeken te dragen. Mijne gantfche reiskléding beftond in een' turban, en een' overrok zonder mouwen, en een wijd arabifch hemd, in een' wijden broek van lijnwaat, en een paar pantoffels. Schoon men in Tehâma voor geen rovers te vrézen heeft, gaat men op reis altijd gewapend. Ik had een' fabel over den fchouder (dus onder den arm, en niet onder de heup) hangen en een paar piftoolen in den gordel. Mijn ézeldrijver, die tévens mijn wegwijzer en bediende was, en mij te voet volgde, had behalven zijn breed mes vóór het lijf, eenen fabel en een fchild; andere arme reizende Arabiers hebben in plaats van den fabel eene kleine lancie of eene kleine bijl. Een flegt tapijt diende mij voor een dek op den zadel, in de herberg voor eene tafel en een' ftoel, en des nagts voor een ruftbed. Op deze wijze had ik ook een klein kuffen des dags op den zadel, en des nagts onder het hoofd. Een groote doek, welken de Arabiers over dag over den fchouder dragen, om zig tégen de zonnehitte en den régen te befchutten, was des nagts mijn déken. Eene waterkruik was ook noodzaaklijk. Deze hong ik aan een' haak van den zadel. Een Arabier zou bovendien zijne kiddre (tabakspijp van de figuur O op de XXV. tafel) in eenen léderen zak bij zig gevoerd hebben. Deze moeite kon ik fparen, wijl ik aan het roken zo fterk niet gewend was, dat ik de tabakspijp op reis niet zou hebben kunnen ontbéren. Ik had reeds zédert eenigen tijd gepoogd mij te gewennen op goed arabifch te léven, en gebruikte derhalven geen meffen, vorken, noch lépels. Al wie zig voegen kan dus te reizen, en te vréde is, als hij in eene herberg zomtijds niet anders vind dan flegt brood, die zal ook op de reizen in Yemen al zo veel vergenoegen aantreffen, als ik aldaar ge-

 vonden

vonden heb. De voornaame Arabiers reizen met grooten omflag tot hun gemak. Doch er word niet alleen veel geld toe veréischt, maar men heeft ook altijd meer verdrietlijkheden, als men veele bedienden heeft, en daarënboven reist een rijke niet altijd met zo veel zékerheid, als een ander, bij wien men niet veel verwagt.

Ik ging den 7den Maart 1763 van Beit el fakíh ongeveer W. Z. W. naar de eertijds vermaarde haven Ghalef'ka. De dorpen, welken ik ter regter en ter linker zijde van den weg, op den afstand van ⅞ mijl van de stad zag, zijn: *Hadsji Adsji*, *Samanîe*, *Haddâra*, *Makauschîa*, en *Choddrîe*. Van hier tot Ghalef'ka zag ik in het geheel geen dorpen. Doch op den afstand van 3 mijlen waren vier gegravene putten, waarüit men gissen zou, dat er niet ver van den weg ook kleine dorpen zijn, die ik wégens de bosschen niet gezien heb. Van den laatsten put tot Ghalef'ka heeft men nog 1½ mijl. Hier was op zommige plaatzen zo veel zand, dat mijn wegwijzer bijwijlen aan het dwalen was; want de wind had de heuvels van fijn zand geheel veränderd, en wij moesten zomtijds omwégen om de eerst onlangs aanwézig gewordene heuvels heen némen. Volgens deze rékening, heeft men van Beit el fakíh tot Ghalef'ka 5⅞ mijl, en zo ver rékent men ook van Ghalef'ka tot Zebîd.

De stad Ghalef'ka was weléer vermaard, wijl hier de haven van Zebîd was. Maar deze haven is gantschlijk onbruikbaar geworden, en wel, zo het schijnt, niet alleen doordien het water in den arabischen zeeboezem afgewéken is, en de coraalbanken mogelijk toegenomen zijn, maar ook wégens het ménigvuldig fijn zand, dat hier te zamen gewaaid is. Daarvan was hier op het strand eerst voor korte jaaren een hooge heuvel ontstaan. Ghalef'ka bestaat daaröm thans slegts uit 20 of ten hoogsten 30 slegte hutten, die allen hier en daar tusschen de dadelboomen verstrooid liggen, en de inwoners van dit arm dorp bestaan grootstendeels van dadels en schaapen; zij vangen ook een weinig visch. Doch zout heeft men op deze kust in overvloed. Elk kan daarvan zo veel laten halen, als hij wil, er moet slegts van elke kameellading een zékere tol aan den Hâkim (eenen schrijver van den Dôla te Beit el fakíh) betaald worden. Van de oude stad ziet men verder niet, dan den omgevallen muur eener groote moské (*Mukâm*), die eenen Seiid Ali, die te Mauschid begraven ligt, gewijd is. De inwoners te Ghalef'ka danken dezen Seiid Ali nog tégenwoordig voor eene schoone bron, die men gelooft, op zijne voorbéde, van God verkrégen te hebben. Doch ik vond

vond naderhand, op den weg naar Hodeida op verfcheidene plaatzen, en éven zo digt aan de zee, niet minder goed water dan te Ghalef'ka.

Op het kerkhof bij Ghalef'ka zag ik twee fteenen met kufifche opfchriften, waarvan de éénc nog regt overëinde in den grond ftond, doch de andere, welke niet grooter was dan dat een menfch dien dragen kon, lag op een graf. Eenige eenvoudige lieden uit het dorp waren tégenwoordig, als ik het fchrift op den eerften fteen affchreef, en konden niet begrijpen waartoe ik dit gebruiken wilde. Toen ik des anderen dags den tweeden fteen zogt, vond ik dien niet meer, maar men had hem, miffchien uit vrees, dat ik hun daardoor eenig nadeel zou kunnen toebrengen, doch mogelijk ook om een' drinkpenning te krijgen, verftoken. Ik vervoegde mij bij den hâkim (dorpfchout, fchrijver) en beloofde hem eene kleinigheid, als hij mij den fteen kon weêrbezorgen. Deze leidde mij door veele omwégen tot eene flegte hut boven het graf eens Schechs SALECHH, en verzékerde, dat de lieden van het dorp den fteen niet verborgen hadden, maar dat deze heilige dien in zijne befcherming had genomen. Ondertusfchen fchreef ik ook de opfchriften op dezen fteen af, zonder te dugten, dat ik den Schech SALECHH zou vertoornen, zelfs de hâkim was zo gedienftig, dat hij zig aanbood, mij den fteen naar Beit el fakíh te laten brengen, mids ik er voor betalen wilde. Beide affchriften vind men op de VII. en VIII. tafel der befchrijving van Arabië.

Den volgenden dag reisde ik, ook geheel alléén met mijnen ézeldrijver, van Ghalef'ka den meeften tijd langs den oever der zee en naar 't N. N. W. tot Hodeida. Hier en daar ziet men veele dadelboomen, doch weinige huizen. Van Ghalef'ka tot aan eene koffijhut *Kurêm* bevond ik te zijn $2\frac{1}{4}$ mijl, en van hier tot aan een dorp *Schûrem*, $\frac{1}{4}$ mijl. Ten zuiden van het dorp zijn eenige huizen tusfchen dadelboomen; doch die worden alleen bewoond als de dadels beginnen rijp te worden. Van Schurêm tot *Samahhi* is $\frac{1}{2}$ mijl. Naderhand reisde ik des nagts in 2 uuren 40 minuuten omtrent nog 2 duitfche mijlen tot Hodeida. Dus van Ghalef'ka tot Hodeida ongeveer $5\frac{1}{4}$ mijl.

De haven te Hodeida is een weinig béter dan die te Loheia; er komen nogthans ook hier geen groote fchépen. De Dôla alhier ftaat insgelijks onmiddellijk onder den Imâm; doch zijn gebied ftrekt zig niet verder dan de ftad, en zijne inkomften beftaan hoofdzaaklijk in den tol van de koffij, die van hier uitgevoerd

word

word. De woning van den Dôla, het tolhuis en de huizen van de voornaamste kooplieden zijn van steen, voor 't overige is, naar 's lands wijze, alles zeer slegt gebouwd. Aan den zeekant ligt een klein kasteel. De beschermheilige van Hodeida heet Scheeh SADIK, en ligt buiten de stad begraven. Zijn feest word den 15den van de maand Schabân gevierd.

IK trof de heeren VAN HAVEN en CRAMER aan, die eene reis naar Hodeida gedaan hadden, om de aanbevélingsbrieven van onze vrienden te Dsjidda aan den Dôla alhier en aan een' koopman te overhandigen, waaröp zij ook zeer beleefdlijk ontvangen, gehuisvest, en onthaald waren. Wijl ik mij egter met geen plegtige bezoeken wilde ophouden, begaf ik mij aanstonds den volgenden dag, naamlijk den 9den Maart, op mijne terugreis naar Beit el fakíh.

IN Tehâma reist men in dit jaargetij gemeenlijk alleen des nagts. Maar vermids ik dan geen plaatzen zien, noch eene reiskaart ontwerpen kon, moest ik dit gemak ontbéren, en den gantschen dag in de grootste hitte reizen. De weg gaat bijna regt O. Z. O. een weinig zuidwaard. Aan den weg ziet men eene ménigte koffijhutten, doch weinig dorpen, egter zeide men mij, dat de koffijhutten haare naamen van nabijliggende dorpen hebben. Van Hodeida tot *Muschuria* is ¾ mijl. Van hier tot *Iswîe* ¼ mijl, en verder tot *Uschîle* ¾ mijl. Hier is tamelijk goed water, welk ook naar Hodeida gebragt word, wijl het water aldaar slegt is. Van Uschîle tot *Machdadsje* is ⅞ mijl. Verder heeft men tot *Chabeiar* ¾ mijl, en tot *Muss'îe*, het eerste dorp welk ik op dezen weg zag, ⅜ mijl. Vervolgens tot het dal *Abassi* ⅝ mijl. Het dorp, waarnaar dit dal den naam draagt, ligt niet ver van hier naar 't zuiden van den weg af. Ten noorden is een ander dorp *Laue*, en maar ¼ mijl verder is *Garri*. ⅛ Mijl verder is een dorp *Qama*, en van hier tot het dorp *Machsûr* ¾ mijl. Vervolgens ½ mijl tot aan eene koffijhut *Schäbbîe*. Van hier tot aan de stad reisde ik des nagts omtrent nog 1⅜ mijl. Gevolglijk heeft men ongeveer 7⅛ duitsche mijlen van Hodeida tot Beit el fakíh. Deze leide ik in éénen dag af op eenen huurëzel, en mijn wegwijzer ging te voet.

DEWIJL ik op de eerste bijreis geen zwarigheden van den kant der Arabieren ontmoet had, spoedde ik mij om er dergelijken meer te doen, en ging aanstonds den 11den Maart van Beit el fakíh naar Zebîd. Deels om het overblijfzel dezer ge-

gewézene hoofdſtad van Tahâma te bezigtigen, deels ook om eene kleine ſtad Tahäte, welk hier nabij is, te bezoeken, omdat men mij te Beit el fakíh verzékerd had, dat ik aldaar eenige kufiſche opſchriften zou kunnen vinden. Op deze reis verzelde mij een arme arabiſche geleerde, die bij deze gelégenheid, wijl het hem niets koſtte, eenen zijner oude kenniſſen te Zebîd wilde bezoeken. Ik had daarëntégen niet weinig vergenoegen in zijn gezelſchap.

De weg gaat van Beit el fakíh Z. ten W. ½ W. ⅜ van eene duitſche mijl tot bij een dorp *Dsjenna*. ½ Mijl verder is eene koffijhut *Uſſum*, en na nog ½ mijl kwam ik tot *Wadi Qoá*, een klein dal, waarïn in den régentijd water is. Van hier gaat de weg Z. ten W. ⅛ mijl tot bij eene koffijhut *Meſdtea*. Verder tot bij eene andere koffijhut *Dimne* ⅜ mijl. Naderhand had ik nog 1 mijl ten Z. Z. O. tot bij een dorp *Mehàlle*. Op dezen weg zag ik twee gegravene putten. Van Mehálle is nog ½ mijl tot aan een groot dorp *El mahád*. Aan dezen weg zag ik drie gegravene putten. Het gemelde dorp ligt in een breed en vrugtbaar dal, welk in deze ſtreek *Wadi el mahád* genoemd word, en zijn water in den régentijd van den berg *Rêma* bekomt, doch daarna zig in verſcheidene takken verdeelt. In dit dal waſt veel indigo.

Van El mahád gaat men ¼ mijl Z. ten O. tot bij eene koffijhut *Garhä* of *Dsjarhä*. Digt bij dezelve is een kleine tak van *Wadi Rêma*. Hier was een weinig water, doch het ſcheen ſtil te ſtaan, en als wij naderhand den 2den Augs. hier weêr doorkwamen, kon ik niet zien, dat het nog toegenomen was. Dus is er veelligt in dezen oord eene bron. ¼ Uurs zuidlijker is, zo als men zeide, eertijds eene groote ſtad *El mahád* geweeſt, thans is er geen huis meer van overig.

Van Garhä gaat de weg ½ mijl zuidwaard tot aan eene koffijhut *Dsjäbêl*, en van hier heeft men nog eene mijl tot Zebîd. Dienvolgens heeft men in alles 5⅛ duitſche mijlen van Beit el fakíh tot Zebîd, en dezen weg leiden wij af in 6 uuren 50 minuuten. Ruim ¼ uurs van de ſtad af toonde men mij een' grooten ſteenhoop als het overblijfzel van eenen toren (minaré) welke, naar men zeide, hier voor weinig jaaren nog geſtaan heeft, en men meende, dat in aalöude tijden in deze ſtreek eene groote ſtad met naame *El haud* geweeſt was.

De ſtad Zebîd ligt aan het grootſte en vrugtbaarſte dal (Wâdi) in gantſch Tehâma. Dit dal was thans wel geheel droog, doch in den régentijd komt zulk

eene groote ménigte van water uit de bergägtige ſtreek, dat niet alleen het dal een groote vloed word, maar ook de omliggende velden er door bewaterd en vrugtbaar gemaakt worden, gelijk Egipte door den Nijl. Deze ſtad was eertijds de verblijfplaats van een' mohammedaanſch' vorſt, en de grootſte handelplaats in geheel Tehâma. Maar, nadat de haven te Ghalef'ka onbruikbaar geworden is, en de handel naar Mochha, Hodeida, Loheia, en Beit el fakíh overgegaan is, vind men te Zebîd ſlegts de ſchaduw van deszelfs vorige grootheid. Egter heeft zij boven alle ſtéden in Tehâma van verre het fraaiſte aanzien; en dit heeft zij voornaamlijk der geeſtlijkheid te danken. Deze heeft van tijd tot tijd zo veele rijkdommen naar zig getrokken, dat van de inkomſten der Stad en der omliggende ſtreek thans maar $\frac{1}{5}$ den inwoneren en $\frac{1}{5}$ der regéring behoort, doch $\frac{3}{5}$ aan de geeſtlijkheid en de moskeën komen. Daaröm is hier nog een groot getal moskeën en kubbets (kleine gebouwen boven de graven van rijke en vermeende heilige Mohammedaanen), welken in dien tijd, wijl het kort voor den *Ramadân* was, bijna allen op nieuw overpleiſterd waren. Van dezen, zegt men, is *Dsjámea ibn Amer abd el ahàd*, in welke de Dôla alle vrijdagen zijn gebed verrigt, door eenen Imâm, die zijne hofhouding te Dsjoblä had, en *El Ashär*, door eenen vriend van MOHAMMED gebouwd. Zo zegt men ook, dat de moské *Bäſche* bij Bâb ſchebârik, en die bij Bâb el kurtâb, en anderen, door turkſche Paſchas die hier gewoond hebben, gebouwd zijn, en dat de moské *Scanderîe*, welke thans binnen het kaſteel is, en *Qamellîe*, welke digt bij het zelve ſtaat, haaren oorſprong aan voornaame turkſche vrouwen verſchuldigd zijn. Behalven dezen ziet men in deze ſtad nog veele andere, naar de wijze des lands, pragtige tempels. Men vind ook nog ſpooren van eene waterleiding, die zig van de bergen tot in de ſtad uitſtrekte, en waarſchijnlijk door eenen turkſchen Paſcha gebouwd is. Doch deze is zédert veele jaaren reeds onbruikbaar geweeſt. De inwoners ſcheppen thans het water uit gegravene putten, en dit is in deze ſtreek tamelijk goed, en niet zeer diep. Om die réden ziet men in en om Zebîd ook eenige fraije tuinen.

ABULFEDA zegt, dat de ſtad Zebîd 8 poorten heeft gehad. Ik heb hier ſlegts van 4 ſtadspoorten gehoord. *Bâb el náhhl* lag aan de zuidweſtlijke zijde, en is voor weinig tijd geheel tot op den grond door het water weggeſpoeld. *Bâb el kurtâb* is tot dus ver ſtaande gebléven, doch zal denklijk ook eerlang door het

wa-

water neérgeworpen worden; want ook deze poort ſtaat reeds ver in het dal, waar de ſtroom ſterk word. *Bâb Schebârik* was aan de noordöoſtzijde, en *Bàb Sehâm* aan de noordzijde der ſtad. Van de laatſte ſtadspoort ſtaan enkel de zijmuuren nog, de boog is reeds ingeſtort. De ſtadsmuur is boven den grond haaſt geheel weggevoerd, en arme lieden zoeken nog het overige der ſteenen uit den grond, om dezelven tot bouwen te verkopen. Men kan egter den ouden omtrek der ſtad nog tamelijk wél naſpeuren, wijl op de meeſte plaatzen, waar de ſtadsmuur was, nog overäl eene verhévenheid gebléven is. Ik heb de ſtadspoorten en de kentékens van den muur opgezogt, en een uur en eenige minuuten toegebragt om dezelven rond te gaan. Nauwlijks de helft van de plaats binnen dezen gewézen ſtadsmuur is tégenwoordig bebouwd. Er is egter nog iets van de voorſtéden overig, en daar zijn ook nog verſcheidene moskeën en kubbets.

Het merkwaerdigſte te Zebîd, waarvan gantſch Tehâma en een gedeelte van Indië nut trekt, is eene mohammedaanſche académie, welke reeds zédert veele jaaren bekend is, en waar de jeugd van de ſecte *Súnni* nog tot héden toe onderwézen word in de bij de Mohammedaanen bekende wétenſchappen. Behalven den Dôla, die in deze ſtad zijn verblijf heeft, is hier ook een Mufti en een Kadi van de ſecte *Schafei*, en twee Kadîs van de ſecte *Zéidi*. Van de laatſte ſecte is de Imâm te Saná, en het grootſte gedeelte zijner onderdaanen in de bergägtige ſtreek, gelijk in de beſchrijving van Arabië reeds aangemerkt is.

In de herberg te Zebîd trof ik eenen zo hoogmoedigen en grootſprékenden Arabier aan, als ik er nergens geen onder de Mohammedaanen gevonden heb. Zijn handwerk was, overäl omtereizen, en ten koſte der vermogende lieden onder zijne geloofsgenooten te léven. Op dien voet was hij tot naar Habbeſch, Egipte, en Sirië gereisd. Hij was een Scherîf, en gaf zig zelven een groot aanzien. Ik dagt van hem iets te kunnen léren; maar, ſchoon hij voorgaf eene ménigte ſtéden, naar dewelken ik vernam, gezien te hebben, wiſt hij er mij egter niets van te zeggen, dan dat de Schechs, de Dôlâs, de Paſchâs enz. van dewelken hij er veelen wiſt te noemen, hem overäl de eer bewézen hadden, die zij hem als een' Scherîf (eenen van den eerſten adel) verſchuldigd geweeſt waren. Hij verzékerde zijnen landslieden, dat hij turkſch, italiäanſch, franſch en habbeſſiniſch ſprak; doch, na een nauwer onderzoek, bevond ik, dat hij van

de drie eerste taalen niets wist, dan alleen in elke een enkel schimp-of spreekwoord, en zo veel kon hij van de europische renegaten en Turken, welken naar Yemen komen, geleerd hebben. Daar anders een reiziger in eene europische herberg eene volkomen gemeubeleerde kamer voor zig alléén huurt, zo neemt hij in een yemensch waerdshuis voor elken persoon maar eenen stoel of eene rustbank (*Serir*), om over dag er op te zitten, en des nagts op te slapen. Wijl mijn Scherîf voor geen twee stoelen betalen wilde, of mogelijk niet konde, moest zijn zoon, een jongeling van 10 of 12 jaaren, op dezelfde rustbank bij hem zitten en slapen, en de vader wilde ons wijs maken, dat dit uit liefde voor zijnen zoon geschiedde, dien hij niet uit het oog verliezen wilde. Hij zond hem zomtijds om het één of ander aan zijne bedienden te belasten, en de jonge moest alles zelve verrigten, doordien de vader geen éénen bediende had. De arme vrouw, welke ons kahhwe klaar maakte, noemde hem telkens *Scherifa* (uwe genade). Hij verhaalde mij ook haare afkomst, nadat hij mij reeds over de zijne had onderhouden, en mij de hoogheid en waerde zijns adels had getragt te doen begrijpen; want, volgens zijn voorgéven, had niemand zijner voorvaderen tot op ALI IBN ABI TALEB buiten zijnen adelijken stand zig in huwlijk begéven. Hij verägtte den adel der Scherîfs in Turkijë, en der Seiids in Yemen, omdat dezen zig met vreemd bloed vermengd hebben. Een Turk, bij wien ik onderzogt, of de zoon eens Scherîfs, bij eene slavin geteeld, den titel zijns vaders mogt aannémen, meende, dat de adel van dien zoon daardoor éven zo min verërgerd wierd, als de waerde van het goud dat in eenen groven buidel bewaard word. Mijn Scherîf betoogde mij, dat deze vergelijking in het geheel niet te pas kwam. Hij vraagde, waaröm is dan de Imâm, wiens voorvaders Seiids en blank waren, van zijne moeder, eene habessinische slavin zo zwart? Zijnen zoon noemde hij gemeenlijk *Scherîf* ACHMED. Doch als hij niet gehoorzaam wilde wézen, heette hij hem ook wel *kälb ibn kälb*, (gij hond, gij honde zoon). Als ik hem vraagde, of een andere Scherîf tégen zijn' eigen' zoon wel zo spréken zou: zo was hij van gedagten, dat dit zijnen adel in 't geheel niet krenkte.

HET is bekend, dat de Arabiers door het woord *Abu* niet altijd eenen vader verstaan. Zij noemen bij voorb. iemand die een' grooten knévelbaard heeft, *Abu schauârib*; den meester van eenen ézel, *Abu hamâr*. Eene vrouw, die boter verkoopt, *Omm es sübbet*. Op den weg tusschen Basra en Zobeir is eene

plaats

plaats, waar eens een ézel ſtruikelde en néderviel, en de tarw, waarméde hij beladen was, in het water wierp, en hiervan noemt men deze plaats thans nog de *moeder der tarwe* enz. Maar de Mohammedaanen hebben mij verſcheidene maalen gezegd, dat CHRISTUS niet *ibn* ALLAH (de *zoon* GODS) kon genoemd worden, wijl GOD hem niet vleeſchlijk met MARIA geteeld had. Ik geloof derhalven, dat *ibn* in de arabiſche taal miſſchien enkel eenen zoon betékent, die vleeſchlijk van zijne ouders geteeld is, en dat de Mohammedaanen uit dien hoofde CHRISTUS niet *ibn* ALLAH, maar *rúhh* ALLAH, dat is den *geeſt*, of ook het *woord* GODS noemen. Doch uit het ſcheldwoord *ibn kälb* zou men beſluiten, dat het woord *ibn* ook meer betékeniſſen hebbe.

NADAT ik te Zebîd zo veel bezigtigd had, als ik voor ditmaal nodig agtte, reisden wij den 12den Maart van deze ſtad $2\frac{1}{4}$ mijl W. ten N. tot *Tahäte*. De weg gaat geſtadig door Wadi Zebîd. Dit dal was doorgaans, zo als bij de ſtad Zebîd, geheel droog, en ſchier overäl, waar de ſterke ſtroom de vrugtbaare aarde niet geheel weggeſpoeld had, zag men de ſchoonſte velden (*). In deze zo wel als in verſcheidene andere Wadîs in Tehâma bouwt men veel indigo. Ik telde bij het dorp Tahäte over de 600 groote potten, waarïn deze verw bereid wierd.

TAHÄTE heeft nog verſcheidene moskeën en gebédenhuizen boven de graven der rijke inwoneren en heiligen dezer voormaalige ſtad. Onder dezen was er een, IBN HASSAN genoemd. Zijne moské is juiſt de pragtigſte niet, doch men brand nog alle nagten lampen bij zijn graf, en een zijner afſtammelingen houd tégenwoordig nog eene mánſale of vrije herberg in dit dorp. Ik ging hier in eene herberg, waar men alles betaalt. Nauwlijks had de heer der mánſale dit vernomen, of hij kwam zelve in perſoon, en verzogt, dat wij naar zijn huis zouden komen. Wijl ik om éénen nagt mijn kwartier niet wilde veränderen, zond hij mij

(*) Men verhaalde ons, dat de ſterke ſtroom nog voor weinige jaaren een gebédenhuis (Kubbe) te *Fäſa*, een dorp aan den uitvloed dezer wadi, weggeſpoeld heeft. POCOCK hoorde te Suês, dat men van *Feſeca* over Dsjidda koffij naar Suês brengt. *Deſcription of te eaſt*. p. 134. Ik heb in gantſch Yemen geen naam gevonden, die de geringſte gelijkheid met *Feſeca* had, dan alleen dit *Fäſa*, en hier is geen haven.

mij een goed avondëten, daar ik mij anders met den gewoonen koſt der Arabieren hadde moeten behelpen. Men had ons te Meneyre gezegd, dat de meesters der mánſalen in het geheel geen betaling aannémen. Hier nam ik er de proef van, en mijn klein geſchenk aan geld wierd met éven zo groote dankbaarheid aangenomen, als ik het avondëten aangenomen had.

Ik vond te Zebîd noch te Tahäte eenige oudheden, welken verdienen afgetékend te worden. De Arabiers zeiden wel, dat zij nog oude kufiſche opſchriften in hunne moskeën hadden, doch ik wilde mij niet in dezelven wagen, wijl ik niet verzékerd was, of het den inwoneren niet miſſchien eene ergernis zou kunnen géven.

Den 13.den Maart keerden wij wéder van Tahäte naar Beit el fakíh. De weg gaat naar het N. ten O. 2 mijlen tot *Murra*. Op dezen gantſchen afſtand zag ik geen huis, maar wel een' gegraven' put. Murra is een groot dorp in *Wadi el mahád*, en heeft, behalven eenige aanzienlijke kubbets, ook eene groote mánſale, waar dagelijks 30 tot 40 perſoonen onderhouden worden. Van hier tot bij de koffijhut Dimne, op de grenzen tuſſchen de beide ampten Beit el fakíh en Zebîd, is nog 1¼ mijl. De weg van Dumne tot Beit el fakíh is reeds in het voorgaande beſchréven, en anders zag ik in deze ſtreek niets merkwaardigs.

Thans wiſt ik reeds bij ondervinding, dat men in Yemen al zo ongehinderd, en met niet minder veiligheid reizen kan, dan in éénig land van Europa: ik was daaröm, aanſtonds na mijne terugkomſt van de tweede bijreis, bedagt, om eene derde te ondernémen. Wijl de Ramadân, of de vaſtenmaand, den 16.den Maart een begin nam, vreesde ik alleenlijk, dat de Mohammedaanen in Tehâma op dien tijd éven zo ieverende zouden zijn, als in Egipte. De lieden, welken met den heer FORSKÄL in de maand Ramadân van Káhira naar Alexandrie reisden, namen hunne vaſten zo ſtipt waar, als of zij te huis waren geweeſt, zij aten noch dronken den gantſchen dag niets, en waren er altijd over te onvréde en gémelijk, als zij zagen dat de heer FORSKÄL iets nuttigde, of als de dagreis wat lang duurde. Met zulke lieden had ik geen luſt te reizen. Doch de Mohammedaanen in Yemen zijn zulke ſtipte waarnémers niet van hunne godsdienſtpligten. In de maand Ramadân vaſten zij wel, wanneer zij te huis zijn, maar op reis éten en drinken zij als naar gewoonte; zij zeggen, dat zij elken dag, op welken zij

in

in deze maand niet vaſten, in eene andere maand wéder vergoeden. Ondertuſſchen word dit gemeenlijk vergéten. Nadat ik dan verzékerd was, dat de Mohammedaanen alhier in den Ramadân op reis éten en drinken, huurde ik eenen ézel, en ging met deszelfs drijver geheel alléén op den 19den Maart naar Káhhme. Men had mij verzékerd, dat bij dit dorp nog overblijfzels eener oude ſtad *Lélue* waren. En, wijl ik het niet raadzaam oordeelde, het den Arabieren te zeggen, dat ik hun land doorreisde om kaarten te maken, gaf ik voor, dat ik te Lélue opſchriften wilde zoeken, om te zien, van welke ſchrijftékens de Arabiers van deze ſtreek zig in de oude tijden bediend hadden.

Op dezen weg vind men, ½ mijl van Beit el fakíh, eene plaats *El áchſa*, waarvan verder niet meer overig is, dan eene moské, die nog ſteeds in goeden ſtaat gehouden word. In dezelve is de begraafplaats van eenen mohammedaanſchen heilige Schech EL ÁCHSA genoemd, eenen zoon van den beroemden ACHMED EL MUSA, beſchermheilige der ſtad Beit el fakíh, van wien ik bladz. 306 reeds gemeld heb. Van El áchſa gaat men ¼ mijl tot aan eene koffijhut *Rachtèn*, en dan nog eene mijl tot Káhhme. Dit dorp ligt dus omtrent 1¾ mijl van Beit el fakíh, en naar het N. O. ten N. Op dezen weg paſſeert men *Wadi el Hánnaſch*, welke, gelijk de andere Wadîs in Tehâma, in den régentijd overſtroomt, zig met *Wadi el Rèma* verëenigt, en onder den naam van *Wadi Abaſſi* tuſſchen Schurêm en Samáhhi in den arabiſchen zeeboezem ſtort.

Aanstonds na mijne aankomſt te Káhhme vernam ik naar de overblijfzels der ſtad Lélue, doch ik vond er niets van, dan eene groote begraafplaats met eene ménigte vijfhoekige ſteenen van ongeveer 8 duim middelijns, en van 4 tot 5 voet lang. Al deze ſteenen waren zo régelmatig, dat ik in het eerſt in de verbeelding was, dat deze figuur door kunſt daaräan gegéven was. Ik zag egter aanſtonds digt daarbij eenen heuvel *Dsjäbbel Káhhme*, welke geheellijk uit zulke vijfhoekige ſteenen beſtond, en van denwelken de inwoners al die ſteenen naar hun kerkhof gedragen hadden. De ſteenen ſtonden in dezen heuvel allen bij rijën regtſtandig naaſt en op malkanderen, en ſchénen door een ſteenlijm zo wél te zamen gevoegd te zijn, dat zij door kunſt niet béter hadden kunnen vaſtgezet wézen. Den 21ſten Maart en den 1ſten Augs. zag ik éven dergelijke werken der natuure in andere oorden. Na mijne terugkomſt te Koppenhage vind ik in het handſchrift van den heer KÖNIG, een' deenſchen geleerde, dat hij ook

bergen

bergen van zulke vijfhoekige steenen, van 3 tot 3½ el hoog, en ½ el middelijns, in IJsland gezien heeft. Aldaar stonden de steenen insgelijks overëinde, digt te zamen, en in veele rijën boven malkanderen.

NADAT ik dus de merkwaerdigheden bij Káhhme gezien had, keerde ik weêr naar Beit el fakíh terug, en dagt aan eene vierde kleine bijreis.

DE heer FORSKÄL was op zijne botanische reizen in de vrugtbaare bergägtige streeken éven zo min werkloos, als ik op mijne geögraphischen in Tehâma. Hij deed eene zo aangenaame beschrijving van de streek, waar de koffij gebouwd word, dat de heeren CRAMER en BAURENFEIND hem reeds nagereisd waren. Alzo ik nu de streek om Beit el fakíh, zuid- west- en noordwaard, reeds meestäl bezogt had, begaf ik mij den 21sten Maart insgelijks op de reis naar deze gebergten, om mijne drie reisgenooten optezoeken, om eens weêr eene koele en frissche lugt te scheppen, en een' goeden dronk water te drinken. Ik ging van Beit el fakíh ⅝ mijl O. ten N. tot *Dsjelle*, en van hier ⅝ mijl O. ten Z. tot *Amerie*. Tusschen deze beide dorpen was weléer een dorp *Baschîe*, van welk thans niets meer overig is. Ik reisde verder O. ten Z., ¾ mijl tot *Saiid*. In dit dorp is eene groote moské met een' fraijen koepel. Verder gaat de weg ¼ mijl tot *Soräh*, ½ mijl tot *Kufl*, en ⅝ mijl tot *Sennef*, welk aan het gebergte ligt. Van hier ziet men reeds de kleine stad *Hadîe*; ik had egter nog ⁷⁄₄ uur van noden, eer ik dezelve kon bereiken. De weg is hier slegt. Doch hier en daar ziet men aan den berg nog overblijfzels van eenen geplaveiden weg, die men zegt eertijds door de Turken aangelegd te zijn.

MIJNE reisgenooten, die ik te Hadîe meende aantetreffen, waren in de koffijplantagiën op den berg. Ik volgde deze nog denzelfden dag, ongeveer O. N. O., van Hadîe op den weg naar Kusma, en bereikte hen na twee uuren bij *Bulgôse*, een der dorpen, welken voornaamlijk van den koffijbouw bestaan. Muildieren en ézels kunnen op dit gebergte in het geheel niet gebruikt worden. Men moet het zig laten wélgevallen, den steilen berg te voet opteklauteren, en de weg is zeer slegt, doordien hij zelden verbéterd word. Desniettégenstaande was hij mij zeer aangenaam; want uit de dorre en zandige vlakten, aan welken ik in Tehâma gewend was, bevond ik mij hier alzins tusschen tuinen, en meestendeels tusschen koffijplantagiën overgebragt.

BIJ

Tab: LXIII.

Baurenfeind, del. O. de Vries sculp.

Gezigt by het Dorp Bulgôse, *op het Koffy Gebergte.* || *Vûe près de Village de* Bulgôse, *fur les Montagnes, qui produisent le Caffé.*

Bij Káhhme had ik maar een' kleinen heuvel van de lange vijfhoekige ſteenen gezien. Hier ſcheen een groot gedeelte van het gebergte uit deze ſteenen te beſtaan. Dit veröorzaakt bij afgebrokene rotzen, voornaamlijk daar, waar het water afſtort, eene fraije vertoning; want zulk een waterval ſchijnt allerwegs door overëindſtaande kleine zuilen onderſchraagd te zijn. Deze ſteenen laten zig gemaklijk van de rots afſcheiden, men gebruiktze daaröm tot trappen op den weg, alsméde tot de muuren, met welken de koffijhoven aan de benéden zijde moeten geſchoord worden, zij komen dus den inwoneren van deze bergägtige ſtreek zeer wél te ſtade.

De koffijboom is in Europa reeds genoeg bekend. Hij ſtond bij Bulgôſe in vollen bloesſem, en gaf een' aangenaamen reuk. De hoven liggen allen trapswijze boven malkanderen. Zommigen worden enkel door den régen bewaterd. Anderen hebben in hun oppergedeelte groote *birkets* (waterhouders), in welken welwater geleid, en van tijd tot tijd op al de banken, waaröp de boomen gemeenlijk zo digt bij malkanderen ſtaan, dat de zonneſtraalen er nauwlijks doordringen kunnen, verdeeld word. Men zeide, dat de boomen, die door kunſt bewaterd worden, tweemaal in het jaar vrugt dragen, dat egter de koffijboonen alsdan de éénе reis niet tot volle rijpheid komen, en uit dien hoofde niet zo goed zijn, als die van de voornaamſte inzameling.

Dewijl het hier niet aan ſteenen ontbreekt, gelijk in Tehâma, zo zijn al de huizen, zo wel die in de dorpen, als dezulken, welken hier en daar op de bergen ſtaan, van ſteenen gebouwd. En, ſchoon ze allen, in vergelijking van goede europiſche huizen, alleen gering zijn, hebben dezelven nogthans van verre een fraai aanzien, voorál diegeenen, welken op den top van eenen heuvel of berg ſtaan, en rondöm fraije boomgaarden trapswijze boven malkanderen hebben. Wij waren reeds hoog boven Tehâma, egter nog nauwlijks tot op de helft van den weg naar Kusma, de woning des Dôla's van dit gebied, boven op het gebergte. De uitzigten zijn hier alleräangenaamſt. Wij kwamen aan eenen oord, waar men een huis agter eene ſchuin opſtaande rots gebouwd had, en waar het gezigt in 't algemeen zo ſchilderägtig was, dat de heer BAURENFEIND er eene tékening van maakte, als op de LXIII. plaat.

Wij overnagtten in Bulgôſe. Verſcheidene Arabiers uit dit dorp bezogten ons, en, dezen weggegaan zijnde, kwam onze waerdin en eenige jonge vrou-

wen en meisjes, welken allen begérig waren om Europeërs te zien. Zij schénen niet zo kort gehouden te worden als de mohammedaansche vrouwen in de stéden; want zij hadden haare aangezigten in het geheel niet bedekt, en spraken ook zeer vrij met ons. De heer BAURENFEIND tékende hier op de LXIV. plaat, de kléding van een boerenmeisje, dat water haalde. Het hemd en de broek van dit meisje waren van blauw en wit gestreept lijnwaat. Aan het hemd om den hals en vóór de kniën, en aan den broek onder om de beenen waren eenige van verscheidene verwen genaaide vercierzels, volgens de algemeene mode van dit land. Nademaal de lugtstreek op de bergen niet zo heet is als in Tehâma, zijn de vrouwen hier ook veel blanker, dan aan den zeekant.

DEN 22sten Maart klommen wij het gebergte weêr af tot *Hadîe*. Deze plaats is den europischen kooplieden, welken naar Beit el fakíh komen om koffij te kopen, niet onbekend; want dezelven komen gemeenlijk voor eenigen tijd hier heen, omdat het in die streek veel aangenaamer is, en voornaamlijk omdat het hier niet zo heet, en het water daar béter is, dan in het dorre Tehâma. Hadîe kan men veeleer een groot dorp, dan eene kleine stad noemen, en de huizen zijn er ook zeer slegt. Doch wégens den koffijhandel is de plaats merkwaerdig. Er worden hier op zékere dagen in de week veele koffijboonen van de naburige steile bergen ter markt gebragt, en, nadat een zéker gedeelte daarvan aan den Dôla te Kusma betaald is, ingepakt, en op kameelen naar Beit el fakíh, of regtdoor naar Hodeida vervoerd.

WIJ hadden in het huis van den Onderdôla te Hadîe ook een voortreflijk uitzigt. Vóór ons was een diep dal met verscheidene afdélingen, die met koorn en tuinvrugten bezaaid waren, en agter hetzelve lagen veele steile bergen, welk alles te zamen genomen een zo buitengemeen gezigt oplévérde, dat de heer BAURENFEIND het der moeite waerdig agtte, hetzelve aftetékenen. Ik heb het ook op de LXV. plaat in koper doen brengen.

VAN Hadîe naar Beit el fakíh gingen wij denzelfden weg, dien wij gekomen waren, en die hier voor reeds beschréven is.

REIS

Tab: LXIV.

Baurenfeind del. C. F. Fritzsch, sculp.

Afbeelding eener Arabierinn' *van het Koffy Gebergte.*

Figure d'une Femme *Arabe, des Montagnes, qui produisent le Caffé.*

Gezigt te Hadîe, een Vlek op het Koffy Gebergte. || Vûe à Hadîe, Bourg sur les Montagnes, qui produisent le Caffé.

REIS VAN BEIT EL FAKIH NAAR UDDEN, DSJOBLA, TAAS EN HAS.

In Yemen maakten ons de inwoners onze waarnémingen nergens minder bezwaarlijk dan te Beit el fakíh. Dewijl zij gewoon waren Europeërs te zien, naamlijk eenige weinige kooplieden, die wégens den koffijhandel herwaard komen, en reeds wiſten, dat dezelven den geheelen dag niet zo ſtil op éénе plaats kunnen zitten, gelijk de Ooſterlingen, zo gaven zij niet zeer agt op onze wandelreizen: en, als zij er ons ook al over ondervraagden, miſten wij niet te zeggen, dat dit tot bewaring onzer gezondheid noodzaaklijk was, en hiermédе waren zij te vréde. Onzen vrienden, met welken wij altijd raadpleegden, of wij veiliglijk naar dézen of génen oord gaan konden, kwam het onbegrijplijk voor, hoe de heer FORSKÄL en ik vermaak konden vinden, gedurig in de groote hitte omtereizen, daar zij als geborene Arabiers, in het heete jaargetij niet buiten noodzaaklijkheid bij dag uit hunne huizen kwamen. Alzo wij voorgaven, dat wij voornémens waren naar Tranquebar in Indië te gaan, en reeds zo ver van Europa verwijderd waren, oordeelden zij, dat wij réden hadden alle bijreizen te vermijden, en béter zorg voor onze gezondheid te dragen. De Arabiers verwonderden zig, dat wij zulk eenen verren weg gekomen waren zonder handel te drijven. Men kon niet begrijpen, hoe wij zo veel geld konden vertéren zonder iets te verdienen; men vermoedde, dat wij goud wiſten te maken, en dat de Botanicus daaröm telkens op de bergen was, om een zéker kruid te zoeken, welk naar hunne gedagten hiertoe nodig is. Ook meenden zij, dat ik verborgene kunſten moeſt verſtaan, omdat ik de ſterren dikwils waarnam.

Dit alles waren maar aanmerkingen van onze vrienden. De Dôla had nog niet ééns aan ons gezonden, om naar de oorzaak van ons omreizen te vernémen. Ik wilde derhalven de gunſtige gelégenheid, van nog meer geögraphiſche reizen te doen, niet verzuimen. Ik kende reeds een groot deel van Tehâma, naamlijk het weſtlijk gedeelte van het koningrijk Yemen, en het overige dagt ik op de reis naar Mochha te zien. Van Mochha wilden wij over Tääs naar Saná,

en, van deze hofplaats des Imâms, regtdoor naar Beit el fakíh terug kéren: ik hoopte dus op deze reizen ook het zuidlijk en oostlijk deel, en een gedeelte van het binnenste der bergägtige streek van dit gebied te zien. Behalven dat agtte ik het tot het vervaerdigen eener kaarte van Yemen noodzaaklijk, nog eenige wégen van Beit el fakíh, eene stad in het midden van Tehâma, naar andere stéden in het binnenste der bergägtige streek te léren kennen, en verkoos hiertoe de wégen naar Uddên, Dsjöbla en Tääs, omdat ik meende, datze veel noordlijker waren, dan ikze werklijk gevonden heb.

In Tehâma reist men met de grootste zékerheid bij nagt zo wel als bij dag; maar in de bergägtige streeken begeeft men zig niet gaern bij nagt op weg, en zelfs bij dag zou het op zulke bijwégen, als ik wilde némen, voor één' reiziger alléén eenigzins onveilig kunnen zijn. Daarënboven was mij de tongval der Arabieren in de bergägtige streeken nog onbekend. Ik zogt derhalven mijnen vriend Forskäl te overréden, deze reizen met mij te doen; want, behalven zijn gezelschap, had ik ook hulp aan hem in de taal, wijl hij op het koffijgebergte reeds veele woorden geleerd had, die in Tehâma in het geheel niet in gebruik zijn, en mij dus ook onbekend waren. Forskäl bedagt zig niet lang om zulk eene reis méde te ondernémen, van dewelke hij al zo veel nut kon hebben als ik. Wij hadden daartoe geen meer voorbereiding nodig, dan tot onze voorgaande kleine reizen. Wij huurden twee ézels, en de eigenaar derzelven, welke ons te voet volgen moest, was onze wegwijzer en bediende, en zomtijds ook onze vertolker. Wij beiden hadden reeds eenen eerwaerdigen arabischen baard, en dus in de lange kléding een tamelijk oostersch aanzien. Opdat wij egter nog minder voor Eupeërs zouden gehouden worden, namen wij elk eenen arabischen naam aan, en deze onze toestel deed zelfs onzen ézeldrijver geloven, dat wij geen Europeërs, maar misschien oostersche Christenen waren.

De heer forskäl en ik gingen dan met onzen wegwijzer den 26sten Maart van Beit el fakíh, ½ mijl Z. ten O., tot aan een tamelijk groot dorp *Mehâlle el Aues*. Verder ½ mijl Z. Z. O. tot aan eene koffijhut *Dsjähbe*, welke dien naam heeft van een dorp, dat ½ mijl ten W. Z. W. ligt. Van de koffijhut Dsjähbe gaat de weg vervolgens Z. Z, O. en 1⅛ mijl tot *Arbaien*, een groot dorp in Wadi el mahâd. Daarna gingen wij 1¼ mijl Z. O. ten Z. tot *Mundsje*, ⅛ mijl Z. O. tot bij het dorp *Bas âd*, en ¼ mijl tot bij het dorp *Ardsjûd*. Van hier gaat de weg ⅞ mijl

mijl Z. Z. O. tot bij het dorp *Mehâlle es Schech*, en ½ mijl tot *Robó*. Dit Robó is een groot dorp met een' *Sûk*, dat is, dat er 's weeks een marktdag is, waaröp de kooplieden, handwerkers en lédiggangers uit de naburige stéden en dorpen verzamelen, om geld te verdienen of den tijd te slijten. (Beschrijving van Arabië, bladz. 27). Te Robó is een Schech, welke onder den Dôla van Zebîd staat. Dit dorp ligt alzo 5⅞ mijl van Beit el fakíh.

Den 27sten gingen wij met zonneöpgang van Robó Z. O. ten Z. ⅞ mijl tot *Akby*. Vervolgens ⅜ mijl tot *Salíme*, een dorp aan het begin der bergen, en ⅛ mijl tot *Meschäl*. Bij dit dorp zag ik voor het eerst vlietend water in Yemen, te wéten Wadi Zebîd, voor dat het Tehâma bereikt heeft. Het bedde van dezen stroom is hier zeer breed; doch wijl het in langen tijd niet gerégend had, zo was de breedte van het water slegts 20 tot 24 voet. Hier had het nog een' vrij sterken val. Zodra het water op den dorren bodem in Tehâma komt, word het op de omliggende velden verdeeld, en de vloed verliest zig geheellijk. De Wadi draait zig bij Meschäl naar 't noorden om eenen kleinen berg. Wij gingen door het water naar de zuidzijde van den berg, en kwamen bij *Matáa* weêr aan den vloed. Matáa is het laatste dorp naar dezen kant in het ampt Zebîd, en heeft weeklijks eenen marktdag.

Op het vlakke land kan men in het reizen den afstand der plaatzen en derzelver ligging vrij nauwkeurig bepalen; maar in de bergägtige streeken is men, ter oorzaake van de bogten en den slegten weg, zomtijds ten aanzien van beiden, zeer ongewis. Men moet deswégen vlijtiger naar het compas zien, de wégen aan de hooge bergen, over dewelken men reist, op den horizont reducéren, en den afstand zo nauwkeurig berékenen als het bij deze omstandigheden mogelijk is. Volgens mijne rékening en gissingen was Matáa van Meschäl ½ mijl ten Z. O. ten Z. 1½ Mijl verder kwamen wij bij eenen berg Sullâm. Een Arabier uit deze streek had mij te Hodeida verhaald, dat hier figuuren van allerhande dieren op groote steenen en aan den berg zelve gegraveerd waren. Volgens deze beschrijving hoopte ik oude opschriften, zelfs beeldschriften te vinden. Doch ik vond mij zeer bedrogen. De lédige hand eens Arabiers had hier eenige dergelijke slegte figuuren op de steenen gekrabbeld, als die, waarvan ik bladz. 229. gewaagd heb.

Van den berg Sullâm gaat de weg Z. O. ten O. ⅛ mijl tot bij de koffijhut Sullâm,

lâm, en vervolgens ¼ mijl verder tot langs het dorp *Sullâm*. In dit dorp word weeklijks ook een marktdag gehouden. De weg liep tot hier dan in dan langs Wadi Zebîd. Van hier gaat de ſtroom zuidlijker, doch de weg gaat ſteeds Z. O. ten Z. over eenen tamelijk hoogen berg, op denwelken eene groote vlakte is. 2 Uuren daarna gingen wij weêr naar de zuidzijde van den ſtroom. Wij zagen op dezen weg ſlegts twee dorpen van verre, en van dezen heb ik de naamen niet gehoord. Wij hielden ons nagtléger te *Machſa*, ongeveer eene mijl Z. O. ten O. van Sullâm. Machſa ligt dus omtrent 4½ mijl van Robó, en, om dezelven afteleggen, hadden wij, wégens de ſlegte en kromme wégen, 8¼ uur nodig.

Op dezen weg ziet men zelden reizigers. Hij is niet alleen ſlegt, maar ook weinig bewoond, en om die réden zomtijds min of meer onveilig. Doch zédert eenige jaaren is te Machſa een Onderdôla met eenige ſoldaaten van den heer van Uddên, en men zegt, dat deze verpligt is, de ſchade te vergoeden, wanneer er roverijën in zijn gebied gepleegd worden. Zédert dien tijd heeft men niet veel te vrézen. De Onderdôla eiſchte van ons ¼ ſpéciedaalder weggeld. Ik vond deze en in 't algemeen al de ſchattingen, die de arabiſche regéring van een' reiziger vordert, zeer gering, in vergelijking van hetgeen men in Europa betalen moet.

Te Machſa word ook weeklijks markt gehouden. De huizen in dit dorp zijn nog veel ſlegter dan die in Tehâma. Zij hebben in 't geheel geen wanden, maar beſtaan enkel uit eenige ſparren, die met riet gedekt zijn. Wij verkrégen hier met veel moeite zulk eene armhartige hut, waarïn men in het midden nauwlijks regtöp ſtaan kon, en van onder was het gantſche huis niet breeder, dan dat éven twee perſoonen naaſt malkanderen liggen konden. Eén éénige zétel (Serîr), waarvan men er anders, in Tehâma, veelen in één huis vind, zou dit gantſche huis beſlagen hebben. Doch deze ſtoelen zijn in de bergägtige ſtreeken van Yemen in het geheel niet in gebruik. Elk zit daar, zo als in Egipte en Turkijë, op den grond. De gemeene Arabier heeft in de koudere bergägtige ſtreek ook ander beddegoed dan men in Tehâma heeft. Hij kruipt geheel naakt in een' grooten zak, évenwel zonder den zak over het hoofd te laten toebinden, en hierïn ligt hij niet alleen warm ter oorzaake van zijn' eigen' adem en zijne uitwaaſſemingen, maar de zak is ook des nagts altijd zuiver van ongedierte, doordien

dien hij over dag gemeenlijk omgekeerd op het dak van het huis ligt. Ik zelve heb nooit de proef genomen van in eenen zak te ſlapen, ondertuſſchen gewende ik mij al ſchielijk, des nagts het aangezigt ook te bedekken, vooräl in de opene lugt; want alsdan heeft men niets van den dauw noch van de ſchadelijke winden te vrézen. (Beſchrijving van Arabië, bladz. 61). Wij vonden in de dorpen aan dezen weg geen ander éten dan een weinig ſlegt brood van durra, en zomtijds kameelmelk. Doch het water ſmaakt iemand, die uit Tehâma naar de bergenkomt, des te béter.

DEN 28ſten Maart gingen wij van Machſa door veele kromten omtrent 1 mijl Z. O. ten O. tot *Mſîl.* Tusſchen deze beide dorpen reisden wij over eene groote vlakte boven op eenen berg, die digt met ſtruiken en kruiden bewasſen, en hier en daar omgeploegd was. De bergen worden dus van hier af reeds vrugtbaarer. De huizen worden ook allengs béter, zij zijn van ſteenen gebouwd, en van boven plat. Ondertusſchen zijn de muuren der boerenhuizen ſlegts van op malkanderen gelegde ſteenen, zonder met kalk of leemäarde gemetzeld te zijn, en derzelver platte daken zijn met aarde gedekt. Wadi Zebîd is aan de noordzijde van den weg, doch zo ver afgelégen, dat wij er de bogten niet van konden zien.

TE Mſîl was het marktdag. Wij hadden dus onzen tijd waarſchijnlijk zeer wél kunnen doorbrengen; doch, dewijl wij noch van vrijgelei - noch van andere aanbevélingsbrieven voorzien waren, maar onbekend wilden reizen, zo vermijdden wij alle plaatzen, waar veel volk verzameld was, en zetteden onze reis verder voort. Aan de andere zijde van het dorp is een zo hooge berg (*Nakîl*), dat wij meer dan ¾ uurs werk hadden om denzelven te beklimmen. Aan den voet van dezen berg was veel glimmer (*Mica*), en dit hield de gemeene man voor een téken dat hier goud zijn moet. Tégen den middag kwamen wij aan eene koffijhut *Heirân*, nadat wij een half uur te voren eene kubbe boven het graf van eenen heilig, niet ver van eene bron, gezien hadden. Bij deze bron ſtond een houten bak, in denwelken goedhartige lieden telkens water gieten, om het voorbijgaande vee te drenken. Heirân is, naar mijne rékening, ¾ mijl ten O. Z. O. van Mſîl.

DAARNA pasſeerden wij het dorp *Sahhl* op den top van eenen berg, en de begraafplaats van eenen Schech TARI boven op een' anderen berg. De heer

FORS-

FORSKÄL meende, dat al de bergen in deze ſtreek veel ijzerërtz in hebben. Wij bléven des nagts in eene koffijhut *El Wachfâd*, zo omdat onze ézels begonnen moede te worden, als omdat de heer FORSKÄL hier aan een vlietend watertje kruiden wilde zoeken. El Wachfâd is maar éénen dag in de week bewoond, naamlijk als hier marktdag gehouden word. Wij vonden hier geen inwoners, dan den koffijwaerd. De huizen der anderen waren alen zeer ſlegt en geheel lédig. De plaats geleek uit dien hoofde volkomen naar een verlaten dorp. De weg van Heirân tot El Wachfâd heeft veele kromten. De affand dezer plaatzen in eene regte lijn is omtrent $1\frac{1}{4}$ mijl O. Z. O. Van Machfa tot El Wachfâd heeft men dus 3 mijlen, doch over dezen moeſten wij 7 uuren toebrengen.

WIJL men in deze ſtreek eerlang régen verwagtte, zo had men op den weg, tégen den berg op, lange kleine dammen van ſtruiken en ſteenen gemaakt, om het van de bergen afſtromende régenwater op de akkers te leiden; want dezelven liggen niet ſchuin tégen den berg, maar horizontaal trapswijze boven malkanderen, en zijn elk aan de benéden zijde met eenen muur onderſchraagd. Bovendien is er een dam van aarde op den muur, opdat het op den akker gebragte water niet aanſtonds weêr aflopen kan Deze wijze van het land te bewateren verdient miſſchien in andere landen nagevolgd te worden. Maar niet eene manier van hout te vellen, welke ik in deze ſtreek zag. Men had onder in den ſtam vuur ontſtoken, en dit liet men zo lang branden, totdat de boom door zijne eigene zwaarte omviel, of totdat men hem omrukken kon.

DEN 29^{ſten} Maart 2 uuren na den middag vertrokken wij van El Wachfâd, eerſt door den reeds gemelden vloed, vervolgens over heuvels tot bij een' anderen kleinen vloed, die van 't ooſten van bergen afkomt, en zig daarna, met verſcheidene andere beeken dezer ſtreek, in Wadi Zebîd uitſtort. Hier zagen wij de eerſte koffijplantagiën op deze gantſche reis van Beit el fakih. Van El Wachfâd zou het omtrent $\frac{5}{8}$ mijl naar het O. ten Z. zijn, indien de weg regt ware. Naderhand komt men ten eerſten weêr op bergen, waarvan de eerſte klein, doch de beide anderen tamelijk hoog zijn. Op den laatſten is eene vervallene moské, en bij dezelve eene koffijhut, ongeveer $\frac{3}{8}$ mijl naar 't O. ten Z. van den gemelden vloed. Een weinig meer dan een half uur verder kwamen wij wéder aan het dal Zebîd, welk wij van El Machfa tot hier niet gezien hadden.

In

In deze ſtreek waren ook plantagiën van koffijboomen. De weg gaat vervolgens ten deele door den vloed, en is om die réden zeer moeilijk. Wij gingen derhalven naar eenen tak van deze groote Wadi, dien wij thans droog en met riet bewaſſen vonden, welk 20 voet hoog was. Dit riet hing van beide zijden over den weg, of veeleer droogen vloed, en maakte een aangenaam natuurlijk priëel. *Uddên* ligt niet ver van hier. Ik ſtel omtrent eene mijl van de hiervoor gemelde moské naar 't O. ten Z. en dus 2 mijlen of 4 uuren 30 minuuten van El Wachfâd.

De ſtad Uddên is open en ſlegts klein. Zij bevat omtrent 250 tot 300 huizen, die allen zeer duurzaam van kalk en ſteen gebouwd zijn. Een klein water ſtroomt aan de noordzijde voorbij de ſtad, en valt in Wadi Zebîd. De geheele ſtreek, van Tehâma af tot digt bij deze ſtad, was aan den weg, dien wij pasſeerden, ſlegts weinig bebouwd. Doch dit landſchap is in andere ſtreeken ſterk bewoond, het heeft veele inkomſten van zijne koffij, en men houd de koffij van Uddên voor de beſte in gantſch Yemen, en gevolglijk in de gantſche waereld. Ik geloof, dat de Imâm geen Dôla naar dit ampt zend, maar dat de regéring in het geſlagt eens Schechs blijft, wiens paleis buiten de ſtad op een' hoogen berg ligt. Evenwel ſchijnt het, dat de alhier regérende Schech de opperheerſchappij des Imâms erkent.

Den 30ſten Maart, des voormiddags, gingen wij van Uddên omtrent ¼ mijl tot Wadi Zebîd, daar wij veel riet zagen. De vloed wendde zig kort daaröp noordlijk, en wij reisden nog ¼ mijl O. ten Z. tot aan een dorp *Schech Schähâri.* Verders ¼ mijl tot bij eene koffijhut *Hatâba* op den berg *El maſâad.* Uddên ligt van hier naar het W. ten N. Deze ſtreek is veel ſterker bebouwd dan aan den anderen kant van de ſtad. Van de gemelde koffijhut hadden wij nog ⅛ mijl tot in Wadi Zebîd. De vloed gaat van hier zuidwaard, wij gingen eene halve mijl wegs bergöp tot *Osle.* Bij dit dorp zagen wij eenige velden met ſlegt ſuikerriet. Het ligt reeds tamelijk hoog, doch wij hadden nog 2¼ uur werk, om van Osle tot op den top des bergs te komen, en hadden in dien tijd nauwlijks ⅛ mijl in eene regte horizontaale ſtrekking op onze reis gewonnen.

Het ſcheen, als of de weg over dezen ſteilen berg ten deele was geplaveid geweeſt; doch zédert veele jaaren had men ter verbéteringe van denzelven niets

aangewend. Anders zag ik dezen dag, zo als naderhand in verſcheidene andere ſtreeken van het vrugtbaar gedeelte van Yemen, zulke gemaakte ſchikkingen tot gemak der reizenden, als men in veele landen niet vind. Aan dezen berg waren drie *Madsjîls* of waterhuisjes, die nog bij aanhoudendheid met ſchoon klaar water voorzien worden, opdat de voorbijgaande zig bijwijlen door eenen goeden dronk zou kunnen verkwikken. Deze waterbakken zijn omtrent $2\frac{1}{2}$ voet in 't vierkant, en 5 tot 7 voet hoog, van boven rond of ſpits toegemetzeld, en hebben ſlegts aan de éénc zijde eene kleine opening, doorwelke men er het water ingiet. Zomtijds vind men bij deze arabiſche drinkhuizen een ſtuk van eene uitgehoolde kawoerde, of een' kleinen houten lépel. Tot meerer zékerheid, zal het béter zijn, dat de reiziger zig niet daaröp verlate, maar zelve eenen kop, en op lange reizen ook eenen *Bardûk* (waterkruik) médeném e. Alzo de plasrégens op zékeren tijd van het jaar in deze bergägtige ſtreek zeer ménigvuldig zijn, zo heeft men aan dezen berg ook twee huizen, of veeléer kleine gewelven gebouwd, in dewelken de reizigers ſchuilplaats kunnen vinden. Omtrent op $\frac{2}{3}$ der hoogte van den berg is een dorp *Räka* digt aan den weg, en een ander klein dorp *Maſchwâra* ligt aan de noordzijde van denzelven. Op den berg ziet men de ſtad Uddên naar het W. ten N. en de ſtad *Abb* naar 't O. ten Z. De ſtad *Dsjöbla* ligt agter eenen berg, in eene regte ſtrekking omtrent eene mijl ten Z. O. Uddên en Dsjöbla liggen dus ongeveer 3 duitſche mijlen van malkanderen.

Wij hadden eenen thermométer van REAUMUR méde op reis genomen, wiens hoogte wij bij elke gelégenheid aantékenden, wijl ondertusſchen de heer BAURENFEIND de hoogte mijns thermométers van FAHRENHEIT te Beit el fakíh optékende. De reaumurſche ſtond dezen namiddag te 1 uur op $17\frac{1}{2}$, dat is 71 fahrenheitſche graaden, en om denzelfden tijd ſtond mijn thermométer te Beit el fakíh op 96 van deze graaden. Dus was het hier veel kouder, dan in Tehâma. De kléding was een tweede thermométer, waaräan men het verſchil der warmte beſpeurde. De boeren in Tehâma gingen ſchier naakt, en de gemeene lieden in deze bergägtige ſtreek droegen nog ſchaapenpelsſen.

Op den weg van den gemelden berg tot Dsjöbla zagen wij van verre verſcheidene dorpen. Drie derzelven héten: *Medîne*, *Beni Hasſan*, en *Okäbe*. Op het

hangen

hangen van den berg lagen veele koornvelden trapswijze boven malkanderen, en verwekten in dit jaargetij een aangenaam gezigt. Koffijboonen worden in deze anders vrugtbaare ſtreek niet gebouwd.

De Arabiers in Yemen, en voornaamlijk die van de bergägtige ſtreek, houden de voorbijgaanden veeltijds onder weg ſtaande, en vragenze, wat voor landslieden zij zijn? van welk dorp zij des morgens vertrokken zijn? waar zij den volgenden nagt denken te overnagten? enz. En dit doenze met geen ander oogmerk, dan om wat nieuws te horen, en het zou tégen alle beleefdheid zijn. wanneer men op al deze vraagen niet wilde antwoorden. Wij beäntwoordden ook de beide laatſte vraagen naar waarheid, doch de eerſte dubbelzinnig; want wij zeiden altijd, dat wij van *Es ſchâm* (uit het noorden) kwamen. De Arabiers verſtonden door *Schâm*, Sirië of Damásk, en hielden ons gemeenlijk voor Turken. Als iemand bij geval rondüit vraagde, of wij Turken waren, zo antwoordden wij, dat wij *Nasſâra* (Chriſtenen) waren, en men zag ons voor Grieken of Armeniers aan. Wij hadden, zonder iets te vrézen, ons wel Europeers kunnen noemen, doch wij vermijdden dit liefſt op zulke bijreizen, om de nieuwsgierigheid van het gemeen niet gaande te maken. De waerdin in een koffijhuis te Ardsjûd ſcheen ons voor turkſche geeſtelijken te houden; want bij ons vertrek verzogt zij, dat wij een *Fatha* (het algemeen gebed der Mohammedaanen) voor haar zouden bidden. Toen wij te Dsjöbla aankwamen, was er een, die mij HADSJI ACHMET noemde, en mij onder dien naam reeds voor eenige jaaren meende gekend te hebben enz. Paſſen, tollen, en andere oorzaaken, waardoor de reizigers in Europa zo dikwils aangehouden worden, hielden ons in 't geheel niet op; men vraagde er ons niet eens naar. Onäangezien den Ramadân, vonden wij egter in de koffijhutten, ook in de hier of daar afgezonderden, lieden die den reizigeren kiſcher aanboden, en in de ſtéden kon men des dags éten kopen.

Dsjöbla is de hoofdſtad in het ampt *Yemen âla*, en de verblijfplaats van den Dola. Deze ſtad ligt in eene kromte, en, ter lengte van 500 dubbelde ſchréden, aan een ſmal en diep dal of gragt in de rots. Doch zij ſchijnt niet breed te zijn, en daaröm twijfel ik, of men er wel over de 600 huizen tellen kan. De ſtraaten zijn hier, tégen de algemeene gewoonte in Egipte en Arabië, geplaveid. De huizen zijn hoog, en, naar de arabiſche wijze, wél gebouwd. Kaſteelen

 en

en ſtadsmuuren heb ik te Dsjöbla niet gezien, en, om geen agterdogt te géven, tragtte ik ook niet om kennis te maken met zulke inboorlingen, die mij overäl hadden kunnen omleiden. De Jooden wonen hier, zo als in andere ſtreeken van Yemen, buiten de ſtad. Hunne wijk te Dsjöbla is 100 dubbelde ſchréden lang, en half zo ver ten weſten van de ſtad af.

REEDS voor eenige honderd jaaren was Dsjöbla eene vermaarde ſtad; egter kon ik hier geen opſchriften, die eenige opmerking verdienden, ontdekken. Men bragt ons buiten de ſtad bij eene vervallene moské met verſcheidene andere gebouwen, die, naar men zegt, zékere OMAR IBN SAID, die den titel voerde van *Sáhheb el chóttua u Sáhheb el killam dáhhab*, gebouwd heeft. Men zag egter uit de thans ten halve nog ſtaande wanden, en het overblijfzel van een opſchrift, dat zij niet zeer oud zijn. Men zeide, dat bij het dorp Okäbe nog dergelijke vervallene moskeën ſtaan, maar wij oordeelden het der moeite niet waerdig derwaard te gaan. Bij ons vertrek toonde men mij nog eene kleine met een' muur omgévene plaats, en meende, dat aldaar een turkſche Paſcha begraven is. De tijd liet mij niet toe, de opſchriften, welken hier zijn, afteſchrijven, en men zal er zig in Europa weinig aan laten gelégen zijn, wie voor 150 jaaren als Paſcha te Dsjöbla overléden is.

DEN 31ſten Maart des namiddags gingen wij van Dsjöbla op den weg naar *Täâs*, eerſt bergöp en door bogtige wégen omtrent O. Z. O. Vervolgens wierd de weg meer gebaand, en keerde zig naar 't Z. Z. O. Wij namen ons nagtléger in eene groote *Simſerä*, of, gelijk de Turken zeggen, *Chân*, *Karwanſeroj*, welke aan de zuidzijde van eenen zeer hoogen berg *Mhârras*, en omtrent op $\frac{2}{3}$ der hoogte van denzelven ligt. Wij bragten op den weg van Dsjöbla tot Mhárras 3 uuren toe; ik réken egter de regte lijn op ongeveer $1\frac{1}{2}$ mijl naar 't Z. O, ten Z.

DEN volgenden morgen namen de heer FORSKÄL en ik eenen wegwijzer, en beklommen een' anderen nabij liggenden hoogen berg *Chóddra*, om daar de overblijfzels van een bergkaſteel te bezigtigen. De berg Mhárras is, bij de vlakte naar het zuiden te vergelijken, reeds zeer hoog. Wij hadden egter nog bijna een geheel uur nodig om den berg Chóddra op te klimmen: en, nadat wij eindlijk deszelfs hoogſten top bereikt hadden, zagen wij geen andere oudheden, dan die men bij de verwoeſte bergkaſteelen in Duitſchland zien kan. De muuren

ren en torens van dit arabisch kasteel zijn van harde en ongehouwene steenen, van welken het ruwe, bij gebrek aan scherpe werktuigen, schijnt afgeslagen te zijn. De torens zijn tégenwoordig nog hooger dan de muur, doch alles is zeer vervallen. Aan de eene zijde waren in den muur langwerpige en smalle gaten, welken waarschijnlijk schietgaten voor boogen en pijlen geweest zijn. De gebouwen in dit kasteel zijn allen geheel in puinhoopen veränderd. Men kan er verder niet van kennen, dan een' grooten vierkanten, en een' ronden waterbak, waarïn de kalk aan de wanden nog zeer wél is bewaard geblèven. Volgens de overléveringen is dit kasteel, als méde een ander op den berg *Täkel*, niet ver van Dsjöbla, door eenen ASSÂNE JÄHHELI gebouwd. *Jähhel* betékent onwétend. Dit is een woord, waarvan de Arabiers zig gaern van hunne heidensche voorvaderen bedienen. Nooit heb ik gehoord, dat zij dezelven *Kafr*, den gemeenen naam, waarméde zij thans alle Heidenen plégen te benoemen, gehéten hebben. Van opschriften vond ik in het kasteel op den berg Chóddra niet het geringste blijk. Ondertusschen ziet men reeds uit de wijze waaröp de steenen bewerkt waren, dat het zeer oud zijn moet.

Op den gemelden berg ziet men naar de zuidzijde wel 20 dorpen en kleine stéden. Wijl ik het niet wagen wilde, de naamen van al de plaatzen in tégenwoordigheid van onzen leidsman opteschrijven, kon ik slegts aanmerken, dat *Tääs* van hier naar het Z. Z. W. een weinig westwaard ligt. Het steedje *Düschruk* ligt naar het Z. Z. W. *Dsjennad* naar 't zuiden, de *Simserä Mhárras* naar 't. Z. W. ten Z., een hooge berg *Ahbur* naar 't O. Z. O., en den berg *Schirman* verder zuidöostwaard.

Den 1sten April 1763 gingen wij des voormiddags te 11 uuren van onze Simserä den steilen berg Mhárras af. Al wat van Mochha naar Saná gaat, moet hier voorbij. Daaröm is dit de hoofdstraat in het gantsche land, en de Arabiers onderhouden den weg aan dezen steilen berg béter, dan aan de bergen tusschen Dsjöbla en Uddên, bij Hadie en in andere streeken, welken thans niet meer zo veel bezogt worden. Hij loopt zeer krom, is voor het grootste gedeelte wél geplaveid, en dus, in vergelijking zijner hoogte, vrij gemaklijk (*). Een half uur

(*) In de *voyage de l'Arabie heureuse* leest men, bladz. 231, *Nos voyageurs apprirent qu'il y a plusieurs*

uur daarna kwamen wij aan eene koffijhut en eene *Madsjîl*, (gemetzelden pilaar met een' kleinen waterbak voor reizigers), en na 20 minuuten troffen wij eene tweede hoffijhut en eene madsjîl aan, onder aan den berg. Wij hadden dus 50 minuuten tijds nodig, alleen om, van de ſimſerä af, welke niet eens boven op den berg ligt, tot benéden te komen; doch indien deze weg op den horizont geréduceerd word, bedraagt dezelve in eene regte lijn nauwlijks $\frac{1}{4}$ mijl. Van den voet des bergs gaat de weg naar 't Z. ten W., dan door een' kleinen vloed, dan op eenigen afſtand van denzelven, tot *Káada*, een dorp op eenen heuvel. Van Káade gingen wij weêr bergäf, en vervolgens over eene groote vlakte tot bij het dorp *Amâki*, welk omtrent $2\frac{1}{2}$ mijl Z. Z. W. van den berg Mhárras afgelégen is. Daarna reisden wij ongeveer $1\frac{3}{8}$ mijl Z. ten W. Hieröp ging de weg bijna ooſtwaard, doch hij keerde zig eerlang weêr naar het Z. ten W. omtrent $\frac{3}{8}$ mijl, tot bij eene koffijhut *Dsjafâr*. Dit huis heeft zijnen naam van eenen Schech DSJAFÂR bekomen, wiens grafſtéde men bij hetzelve ziet. Gedurende mijne gantſche reis tékende ik onder weg de naamen van al de merkwaerdige plaatzen, door dewelken ik paſſeerde, of die ik ſlegts van verre zag, met een potlood op, en ſchreefze dan bij de eerſte gelégenheid in mijn dagboek. Dit was het laatſt in de ſtad Dsjöbla geſchied. De naamen van verſcheidene dorpen, welken ik naderhand zag, ſtonden nog in mijn memorieboekje, en dit verloor ik op dien dag, derhalven kan ikze hier niet allen opgéven.

HET was reeds zo duiſter, toen wij in de koffijhut Dsjafâr aankwamen, dat wij het niet raadzaam oordeelden verder te gaan, ſchoon wij moeite hadden om onzen waerd te bewégen, dat hij een weinig voeder voor onze ézels in het dorp ging halen. Ons eigen avondmaal was bij onze aankomſt al gereed. Wij hadden wat durra brood van de plaats, daar wij den voorgaanden nagt geweeſt waren, médegebragt, en dit ſmaakte ons, met een' goeden dronk water en kiſcher, na eene groote dagreis, béter, dan ménige koſtlijke maaltijd in Europa.

DEN 2den April reisden wij des morgens vroeg van Dsjafâr door eene vlakte $1\frac{3}{8}$ mijl

ſieurs grands chemins, dont quelques uns même ſont pavés, qui ont plus de cent lieues de longueur chacun. Dit heeft de uitgéver in het handſchrift der reizigers zéker niet gevonden. Zij zagen in Yemen denklijk geen andere geplaveide wégen, dan aan ſteile bergen.

$1\frac{3}{8}$ mijl W. Z. W. tot *Tääs*. Aan de zuidzijde dezer vlakte ligt de groote en vrugtbaare berg *Sá'ber*, en aan de noordzijde zijn veele heuvels van verſchillende hoogte. Onder weg waren 3 koffijhutten en 2 madsjîls. Mhárras is dus, naar mijne rékening, $5\frac{7}{8}$ mijl van Tääs afgelégen, en Dsjöbla $7\frac{1}{8}$ mijl van deze laatſte plaats (*). Men ziet Tääs niet, voor dat men eene hoogtė digt bij de ſtad bereikt heeft: Doch *K hhre*, eene bergveſting in den muur van Tääs, kan men ſeeds op een tamelijken afſtand zien.

Vermids wij hoopten, nog ééns naar Tääs te komen, voornaamlijk wijl wij vreesden, dat wij in de ſtad bekend, en wégens ons herömreizen ondervraagd mogten worden, zo ruſtten wij ſlegts eenige uuren uit in een huis buiten den ſtadsmuur, en vervorderden daaröp wéderöm onze reis. Van Tääs tot aan een dorp *Kérra* is omtrent $1\frac{3}{8}$ mijl, en de weg is bogtig, ſteenägtig, en aan beide zijden bergägtig. Van Kérra tot *Robey*, een dorp, waar, op zékeren dag in de week, markt gehouden word, is $\frac{1}{2}$ mijl. Van hier ziet men de bergveſting Kähhre naar 't O. ten Z. $\frac{1}{2}$ Z. Dus waren wij in eene regte lijn van Tääs naar 't W. ten N. $\frac{1}{2}$ N. Van Robey gingen wij $\frac{1}{8}$ mijl op eenen ſteenägtigen weg naar 't Z. W. tot aan eene plaats, waar zig de weg naar Häs afſcheid van dien, die naar Mochha gaat. De laatſte gaat nog verder Z. W. doch wij reisden W. ten Z. een' hoogen berg af tot *Robbá*, een tamelijk groot dorp, waar 's weeks markt gehouden word. Robá ligt van Robey in eene regte ſtrekking omtrent $\frac{5}{8}$ mijl W. Z. W. Digt bij Robá is eene madsjîl.

Den 3[den] April des morgens vroeg, nadat wij ons met mondkoſt, dat is met brood en hard gekookte eijeren, voorzien hadden, reisden wij van Robá, geſtadig tuſſchen bergen door, allengs bergäf, N. W. ten W. $\frac{1}{2}$ mijl tot aan de tweede aan dezen weg gegravene bron, en verders $\frac{3}{4}$ mijl N. W. ten N. voorbij eene madsjîl tot aan eene bron en het begin van eenen vloed. De ſtreek, die wij dien dag zagen, is ſlegts weinig bebouwd. Het weinige akkerland aan den weg is

(*) Abulfeda ſchrijft: *Gioblah diſtat a Tiz minus itinere diei ab oriente Tiz paululum in Septentrionem vergens.* De ſchrijver had dit berigt waarſchijnlijk van een reiziger, die in Yemen niet vermoedde, dat een geleerde in Sirië hem naar de ligging dezer ſtéden zou vragen. Abulfeda's aardrijkskundige narigten kunnen in 't algemeen door de mijnen veel verbéterd worden.

is genoegzaam geheel met kleine ſteenen bedekt, en men oordeelde, dat zulks in deze ſtreek noodzaaklijk zij, omdat de hitte der zonne den grond onder de ſteenen niet zo zeer uitdrogen kan, als daar, waar het veld niet met ſteenen bezaaid is. Maar in de ſtreeken van Yemen, waar de akkerbouw béter gedréven word, beſpeurde ik egter niet zo veele ſteenen op de akkers. Wij kwamen naderhand aan een' and'ren kleinen vloed, en bij eene koffijhut *Schech Iſa* op eene groote vlakte met veele dadelboomen, omtrent ⅝ mijl van de voorgemelde bron. Van hier gaat de weg 1⅛ mijl over kleine bergen ongeveer N. W. ten N. tot *Heidân*, het eerſte dorp in het gebied *Ibn Aklân*. De bebouwde velden waren in deze ſtreek wel niet zo zeer met ſteenen bezaaid, als de hiervoor gemelden, doch veele velden aan de bergen lagen geheel woeſt, en de muuren, welken dienden om de afvallende aarde tégen te houden, waren grootſtendeels omgeſtort. Waarſchijnlijk waren dit nog merktékenen van eenen krijg; want dit gebied was voor weinige jaaren nog eene vrije heerſchappij, en nog tégenwoordig is een der afſtammelingen van AKLÂN, Schech in dit kleine land; doch hij moet de opperheerſchappij des Imâms erkennen, en mag zelve geen troupen houden. Digt bij Heidân is een kleine vloed. Wij hadden van dit dorp nog 1⅝ mijl omtrent N. W. ten N. tot bij eene koffijhut *Beni Seif*. Op dezen weg zagen wij verſcheidene gegravene bronnen en koffijhutten, waarvan ik de naamen niet vernomen heb. Wij reisden dien dag nog 1⅛ mijl voorbij twee bronnen en eene koffijhut tot bij *Oude*. Dit is ook maar één enkel huis, waar de reizigers anders niet plégen te overnagten. Maar, doordien onze wegwijzer zelve nooit te voren in deze ſtreek geweeſt was, en wijl wij hoorden, dat wij nog ver zouden moeten gaan om eene ordenlijke herberg te vinden, zo beſloten wij hier te blijven, en bewogen er ook onzen waerd toe, die, bij onze aankomſt, reeds alles te zamen gepakt had, om naar zijn huisgezin in het dorp te kéren. Wij vonden het in deze hut ook niet ſlegter, dan wij het reeds elders gehad hadden. Zonder ons dus te beklagen, dat wij hier zulk gemak niet aantroffen, als in een logement in Koppenhage, waren wij veelmeer zeer voldaan, dat wij, op zulk eene reis, die nogthans in alle landen eenigzins met gevaar verzeld zou zijn, tot dusverre gelukkig waren geweeſt.

DEN 4^{den} April reisden wij weêr van Oude, door kromme en ſlegte wégen, over verſcheidene heuvels en veelmaalen door *Wadi Suradsji*, eenen vloed dien wij

wij in dezen oord, ſchoon het in langen tijd niet gerégend had, egter tamelijk ſterk, en op zommige plaatzen ſnel bevonden. Dorpen waren hier niet. Aan de noordzijde van den weg zagen wij eenen vrij hoogen berg, dien men *Sudân* noemt.

NADAT wij omtrent eene mijl N. W. ten W. ½ W. van Oude af waren, ontdekte de heer FORSKÄL een' grooten balzemboom in zijn' vollen bloesſem. Na eenig onderzoek meende hij den egten Mékkabalzemboom gevonden te hebben, en was derhalven over deze zijne ontdekking zeer verblijd. Niets was meer gewenſcht, dan dat de boom juiſt in vollen bloeſſem ſtond. Hij had dus gelégenheid, in de ſchaduw des booms zelve hem volkomen te beſchrijven, en veele bloemen tot bewijzen daarvan médetenémen (*). De Arabiers noemden hem *Abu ſchâm*, dat is eenen wélriekenden boom. Men zegt, dat hij in Yemen zeer ménigvuldig is; doch de inwoners dezer landſtreek wéten er geen ander gebruik van te maken, dan hem om den aangenaamen reuk te verbranden. Om die réden was deze boom van veele takken beroofd.

VAN den balzemboom gingen wij door veele bogten en verſcheidene kleine Wadìs, welken zig allen W. N. W. niet ver van den weg af in eene groote Wadi uitſtorten, omtrent 1½ mijl N. W. ten W. ½ W. tot aan eene koffijhut *Madrûbe*. Aan de zuidzijde van den weg is een groot gebergte *Embaraſcha*. In deze ſtreek zagen wij geen dorpen, maar alleen twee koffijhutten, *Hämâra* en *Haſîbe*. Van Madrûbe gingen wij W. N. weſtwaard voorbij nog twee andere koffijhutten, en door eene wadi, welke men zeide dat *Dhâme* heet, en zig in Wadi Suradsji uitſtort. Wij kwamen eindelijk te *Salâma*, 1½ mijl van Madrûbe. In dit dorp zijn veele kubbets, of gebédenhuizen boven de graven van aanzienlijke Mohammedaanen, welken men tamelijk ver zien kan. Van hier hadden wij nog ⅝ mijl tot *Häs*. Als men al deze kleine afſtanden te zamen rékent, vind men den afſtand der ſtéden Tääs en Häs 12¾ mijl.

DE ſtad Häs ligt in Tehâma en is ſlegts klein. Zij is de hoofdſtad in het ampt *Oſ'b el asfal*, en de verblijfplaats van eenen Dôla, die in een klein kaſteel woont.

(*) Eenen brief, dien de heer FORSKÄL deswégens aan den Ridder LINNEUS geſchréven heeft, vind men in eene verhandeling, ten titel voerende *Opobalſamum declaratum*.

woont. Voor het overige is dezelve open, en bevat alleen weinige huizen van ſteen. Er zijn veele pottebakkerijën, voornaamlijk worden hier veele kiſcherkoppen gemaakt. Wadi Suradsji maakt dit ampt tamelijk vrugtbaar in koorn en dadels, het is egter niet groot; want het gebied of het ampt Ibn aklân ſtrekt zig uit tot in de nabuurſchap van Häs; en *Scherdsje*, welke plaats maar ééne mijl van hier naar 't weſten ligt, behoort tot het ampt Zebîd.

Den 5den April vertrokken wij van hier met zonneöpgang en gingen N. ten O. $\frac{3}{8}$ mijl tot bij eene koffijhut aan den voet van den berg *Debâs*. Van hier gaat de weg N. N. W. $1\frac{7}{8}$ mijl tot *Miskít*, eene koffijhut bij eene vervallene moské. Wij paſſeerden op dezen weg in een' kleinen afſtand 4 dorpen, waarvan ik de naamen niet gehoord heb. Van Miskít is nog $\frac{1}{2}$ mijl ten N. N. W. tot *Wadi Ferädsj*. (Dus ſchreef ik den naam van dit dal naar de uitſpraak eens Arabiers alhier, het moeſt egter waarſchijnlijk *Wadi Suradsj* zijn). Het was in dit jaargetij droog, zo wel als al de andere Wadis in Tehâma. Van hier hadden wij nog $\frac{3}{8}$ mijl insgelijks naar 't N. N. W. tot bij een tamelijk groot dorp *Kurtâb*. Niet ver van hier kwamen wij bij de vrugtbaare Wadi Zebîd of veeleer in de ſtreek, welke door derzelver water vrugtbaar gemaakt word. Wij gingen dien dag nog $\frac{5}{8}$ mijl N. N. W. tot *Mäte*, en vervolgens eene mijl N. W. ten N. over ſchoone velden tot Zebîd. Dus ligt Häs $4\frac{3}{4}$ duitſche mijlen van Zebîd.

De hitte in Tehâma was ons, daar wij uit de koude bergägtige ſtreek kwamen, zeer drukkend. Wij waren te Kurtâb bij eene koffijhut buiten het dorp afgeſtégen. De vier wanden van dit gebouw beſtonden ſlegts uit op malkanderen gelegde en onbewerkte ſteenen, die noch door kalk, noch door leemäarde vereënigd waren. Alhoewel men op het vlakke veld bijna geen wind beſpeurde, en dus de hitte ſchier ondraaglijk was, zo was er nogthans in dit huis een vrij ſterke koude togtwind, die bij zulke gelégenheid niet dan aangenaam kon zijn. Ondertuſſchen had ik mij moeten in agt némen, en het groote kleed, welk men anders te zamen gerold op den ſchouder draagt, over mij heen dekken: doch ik had de onvoorzigtigheid mij, door de hitte en de reis geheel afgemat, op den grond neêrteleggen, en dus in ſlaap te vallen. Hiervan waren de gevolgen, dat ik nog denzelfden dag, eer wij Zebîd bereikten, door eene hévige koude koorts aangetaſt wierd. Dewijl ik mij egter den 6den weêr wat béter bevond, zetteden wij onze reis van Zebîd naar Beit el fakíh voort, op denzelfden weg, dien ik in het

het voorgaande reeds befchréven heb. Naderhand had ik nog gedurende eenigen tijd telkens om den tweeden dag eene fterke koorts, welke mij dermate verzwakte, dat ik fchier niet het minfte kon ondernémen. Bij onze terugkomft naar Beit el fakíh vonden wij den heer VAN HAVEN een weinig onpaflijk, en wel, naar het fcheen, aan een hévig fcheurbuik in het bloed, daarbij wierd hij over de lévenswijs op onze reis hoe langer hoe verdrietiger. Wij hadden reeds zédert langen tijd noch wijn noch brandewijn kunnen bekomen, maar ons met water, koffij en kifcher moeten behelpen. Het water is op de meefte plaatzen in Tehâma flegt, voor den drank van koffijboonen waarfchouwde men ons, wijl hij het bloed aanzet, en kifcher is juift ook geen aangenaame drank voor eenen Europeër, fchoon de Arabiers den laatften voor gezond houden. Men waarfchouwde ons vooräl voor vleefchfpijzen. De inwoners van het land, die er zig niet aan gewend hebben, die andere lévensmiddelen genoeg wéten te bekomen, en in 't algemeen zeer matig léven, konden dezelven gemaklijk ontbéren. Maar onze kok vond niet veel in Arabië, dat hij naar de europifche wijze wél toebereiden kon. Wij aten daaröm in ons hoofdkwartier, indien ik de verblijfplaats van het grootfte gedeelte van ons gezelfchap met onze bedienden dus mag noemen, fchier dagelijks vleefch, en ik geloof voorzéker, dat dit onzer gezondheid zeer nadélig geweeft is. Voornaamlijk dengeenen onder ons, die niet veel bewéging namen, en dus hoofdzaaklijk den heer VAN HAVEN. Deze kwam haaft in het geheel niet uit het huis, ja nauwlijks van zijne fofa, dat is van zijn bedde, dan om te éten.

IN dit jaar viel de eerfte dag des *Beirams* te Beit el fakíh op den 14den April. De Dôla, verzeld door eene groote ménigte inwoners, ging dezen dag buiten de ftad naar eene groote, met eenen muur omringde plaats *Msálle* genoemd, (zie de LXII tafel) om aldaar het gebed openlijk en onder den vrijën hémel te verrigten. Dit feeft duurde drie dagen. Ieder een doet zig op het zelve naar zijne omftandigheden wat de goede, en geen Arabier zal zig laten overhalen om op deze dagen eene reis of eenigen arbeid te ondernémen, bijäldien hem de nood er niet toe dringt.

DEN 17den April zag ik te Beit el fakíh een blijk van de ftandvaftigheid der Arabieren in rampfpoeden. Op dien dag raakte een huis aan de zuidzijde der ftad in brand, en, vermids de wind fterk uit het Z. W. waaide, wierd het

 groot-

grootſte gedeelte van Beit el fakíh door de vlammen verwoeſt. Alles was door de groote hitte zo zeer gedroogd, dat de huizen, welken met gras bedekt en met dorre haagen omringd waren, in een oogenblik verteerd wierden, zodra het vuur dezelven ſlegts vattede. Ondertuſſchen waren de Arabiers daar bij zeer gelaten. Men hoorde geen huilen noch ſchreuwen langs de ſtraaten, en als men hun noodlot beklaagde, antwoordden zij: het is GODS wil. Wij woonden in een gemetzeld huis aan dien kant van de ſtad, waarheen de vlam niet kwam, en in 't welk wij veilig zouden geweeſt zijn, ſchoon ook al de hutten rondöm ons heen gebrand hadden. Wij klommen op het dak, en zagen de daken van meeſt al de gemetzelde huizen vol menſchen, die den brand geruſt aanſchouwden. Een arme geleerde (*Fakíh*), die ons zeer veel plagt te bezoeken, kwam dien dag, nadat hij zijn' weinigen huisraad in veiligheid gebragt had, en toonde ons met de grootſte bedaardheid, wanneer zijn huis begon te branden. Hetgeen dat een Arabier bij zulk eene gelégenheid verlieſt, is juiſt niet van zo groote waerde als het bij de Europeërs zijn zou. Hij neemt zijn' geringen huisraad op den rug, en gaat er méde naar een ander kwartier van de ſtad, of zelfs wel naar het ruime veld, wanneer het vuur begint te naderen. Dus verlieſt hij gemeenlijk niets dan zijne hut, die hij met weinig moeite en koſten weêr opbouwen kan. Nogthans is dit alléén reeds een groot verlies voor een' arm' man.

REIS VAN BEIT EL FAKIH NAAR MOCHHA.

ALS wij oordeelden van de ſtreek van Beit el fakíh genoegzaame kennis te hebben verkrégen, en de heer VAN HAVEN en ik maar eenigermate wéder herſteld waren, maakte ons gantſch gezelſchap zig gereed tot de reis naar Mochha. Wij gingen den 20ſten April 1763 des namiddags van Beit el fakíh naar Zebîd, langs den hier voor beſchréven' weg.

MEN reiſt in Tehâma gemeenlijk des nagts. Wijl egter noch de heer FORSKÄL alsdan botaniſéren, noch ik de ligging der dorpen bepalen kon, namen wij bei-

beiden het besluit, onäangezien de groote hitte, met eenen ézeldrijver bij dag voorüit te reizen, en het overige gezelschap met onze bedienden en ons reistuig des nagts te laten nakomen. Denzelfden nagt, dat wij te Zebîd aangekomen waren, stelde ik nog mijn quadrant op, nam de hoogte van twee sterren, en bepaalde op die wijze de poolshoogte dezer stad 14°. 12′. Daaröp zettedden de heer FORSKÄL en ik den 21sten onze reis door Wadi Zebîd en over veele velden, die daar door bewaterd worden, eene halve mijl naar 't Z. ten O. tot aan het dorp *Törko*, in Wadi *Dsjeresa* voort. Het laatste dal is een kleine tak van Wadi Zebîd, die, gelijk verscheidene anderen, van den hoofdtak afgeleid is, om eene breede streek lands in Tehâma vrugtbaar te maken. In deze streek wierden thans eenige velden geploegd, en om anderen maakte men dammen van aarde, opdat men het nodige water, als het op dezelven kwam, zou kunnen insluiten, en eenigen tijd daaröp laten staan, om 't vervolgens op het aangrenzende te leiden. Van Törko tot *S hheb el kûs* reisden wij ⅜ mijl, en verder Z. Z. O. ¾ mijl tot *Gebähhre*. ⅛ Mijl te voren eindigden de velden, welken door Wadi Zebîd bewaterd worden; dus is derzelver geheele breedte met de verscheidene vloeden 1⅛ mijl. Van hier tot Mochha ziet men zeer weinige dorpen. Alles is zandig en dor, egter zeer veel met struiken en met die soort van gras bewassen, welk men tot de daken der huizen in Tehâma gebruikt. In dezen zandigen oord is het zeer heet. Het was ons, den heer FORSKÄL en mij, derhalven aangenaam, in de slegte koffijhut Gebähhre een weinig schaduw te vinden, en wat te kunnen uitrusten. Des namiddags om 3 uuren braken wij weêr op, en gingen ½ mijl naar het Z. ten O. tot *Ugde*. Van hier ziet men W. Z. W. den berg *Sokàr*, welke op een klein eiland in den arabischen zeeboezem ligt. Te Udge waren wij nog ¼ mijl van *Gehäre*, en daar nog eene mijl van het dorp *Scherdsje*. Dus ligt Zebîd 3⅜ mijl of 4 uuren 24 minuuten van Scherdsje. Zodra onze reisgenooten met het reistuig aangekomen waren, stelde ik hier mijn quadrant ook op, en vond de poolshoogte van Scherdsje, 13°. 59′.

ABULFEDA noemt *Alschargiah* eene haven. Wanneer dus deze plaats te zijnen tijde aan den oever des arabischen zeeboezems gelégen heeft, moet het water hier zeer terug gewéken zijn, en het dorp komt slegts met de beschrijving van ABULFEDA daarïn overëen, dat de huizen slegt zijn. Tégenwoordig is te Scherdsje een Schech (Rigter), welke onder den Dôla van Zebîd staat.

DEN 22sten April gingen de heer FORSKÅL en ik wéderöm met een' wegwijzer voorüit tot *Mauſchid.* Op dezen weg zagen wij geen één dorp, maar alleen koffijhutten. De weg gaat van Scherdsje $\frac{5}{8}$ mijl Z. W. tot *Dsjürbân*, en van hier $\frac{1}{2}$ mijl Z. W. $\frac{1}{2}$ Z. tot *En nahàri.* Bij de laatſte hut ziet men het graf van een' gewaanden heilig. Veele reizigers hadden lappen van hunne kléderen aan de ſtruiken die om het graf ſtonden, gebonden, in de hoop dat de Schech zig des te béter daardoor hunner herïnneren, en hun gebed verhoren zou. Van En nahàri reiſt men $\frac{3}{8}$ mijl Z. W. ten Z. tot *Dönnên*, en van daar $\frac{3}{4}$ mijl Z. Z. W. tot *Moheijàn.* Tuſſchen de laatſt genoemde hutten is de grensſcheiding der ampten Zebîd en Häs. Des namiddags te 3 uuren gingen wij van Moheijân $\frac{1}{2}$ mijl zuidwaard, tot *Dsjäbeli*, en van daar $1\frac{3}{8}$ mijl Z. ten W. tot Mauſchid, een groot dorp eenige honderd ſchréden van de zee af. Volgens deeze mijne rekéning liggen Scherdsje en Mauſchid $4\frac{1}{8}$ mijl, of 5 uuren 40 minuuten van malkanderen.

BIJ onze aankomſt te Mauſchid hoorden wij van eenen familieöorlog, in welken den voorgaanden dag iemand onder de dadelboomen bij dit dorp was gedood. Dit maakte ons zeer bekommerd voor onze reisgenooten, die wij eerſt laat in den nagt met de pakkaadje verwagtten; maar men verzékerde ons, dat dergelijke onëenigheden de algemeene ruſt in het geheel niet ſtoren. Wanneer een Arabier in Tehâma een' anderen verſlaat, zo hebben de nabeſtaanden des vermoorden de keur, of zij zig het bloed des verſlagenen door den moordenaar en deszelfs familie willen laten betalen, dan of de overheid den doodſlager aan hun zal overléveren, opdat zij zelven hem het léven kunnen benémen, dan eindelijk, of zij zig aan den moordenaar of eenen zijner familie in een tweegevegt wréken willen (*): in het laatſte geval moet de bloedſchuldige zo lang in de gevangnis gaan, tot dat hij of zijne familie eene zékere ſom, ik meen 200 ſpéciedaalders, aan de overheid betaald heeft. Een boer uit een ander dorp had voor eenige jaaren eenen boer uit Mauſchid verſlagen, en de familie van den gedoode had zig verklaard, dat zij zig zelve aan den moordenaar of aan eenen van deszelfs familie wilde wréken. Den dag voor onze aankomſt hadden twee van de

(*) Beſchrijving van Arabië, bladz. 30. 31.

de vijändige partijën malkanderen met knuppels gewapend op de gemelde plaats ontmoet, en een' tweeden kampſtrijd gehouden. De nabeſtaanden van dien, die het eerſt gedood was, waren andermaal ongelukkig geweeſt, nademaal zij nog eenen van hunne zijde verloren hadden. De doodſlager moeſt wéderöm de gewoonlijke ſom aan de overheid betalen, en de familie van de verſlagenen moeſt er nu twee van de tégenpartij doodſlaan of zig in de minne verdragen, eer deze oorlog kon geëindigd worden. Den volgenden dag troffen FORSKÄL en ik, in eene koffijhut aan den weg naar Mochha, eenen van de zégevierende partij met een' grooten knuppel gewapend aan. Dezen verdroot het geenzins, dat de oorlog nog voortduurde, wijl het eene zaak van eer was, maar het ſpeet hem, dat zijne familie in korten tijd zo veel geld aan de overheid had moeten betalen.

ONZE reisgenooten kwamen eerſt laat in den nagt, of veelëer den 23ſten des morgens vroeg aan. Ik maakte aanſtonds mijn quadrant weêr gereed. De lugt was met veele wolken bezet, die mij lang verhinderden eene ſter in den middagkring te ontdekken; évenwel vond ik ten laatſten door de waargenomene hoogte der ſterre α *Lyræ* de poolshoogte van Mauſchid 13°. 43′. De naam dezer plaatze heeft veel overëenkomſt met Muſa, waar oudtijds eene vermaarde haven was. D'ANVILLE noemtze *Moſeh* en *Moſek*, en meent hier het gemelde Muſa weêr gevonden te hebben (*). Te Mauſchid is een Onderdôla met eenige ſoldaaten van den Dôla te Häs. Men vorderde hier zo wel als te Zebîd een weggeld voor onze beladene kameelen, en daaröm denk ik, dat voor alle ladingen, welken door een ander ampt pasſéren, een zéker weggeld moet betaald worden. Wij hadden te Beit el fakíh de voorzigtigheid gebruikt, het verdrag met onzen kameeldrijver zó te maken, dat hij dergelijke kleine onkoſten betalen moeſt. Deze was met de viſiteerders overëengekomen, dat wij of dit weggeld betalen of ons goed zouden laten doorzoeken. Wij ſtelden ons hier tégen, en begeerden, dat zij met ons naar den Rigter zouden gaan. Hieröp lieten zij ons paſſéren zonder het geringſte te openen. Waarſchijnlijk hadden zij dus geen regt op hetgeen zij eiſchten.

DE-

(*) *Memoires ſur l'Egipte ancienne & moderne, ſuivis d'une deſcription du golfe arabique p.* 253. Beſchrijving van Arabië, bladz. 211. en 213.

Dewijl de heer forskäl en ik nog dien avond voor het poortſluiten naar Mochha dagten te komen, zo begaven wij ons met het aanbréken van den dag weêr op reis, ſchoon wij dezen nagt haaſt in het geheel niet geſlapen hadden. Wij gingen $\frac{1}{2}$ mijl Z. ten O. tot aan eene koffijhut *Durbo.* Naderhand paſſeerden wij eene ſtreek *Mámlah,* waar men het zeewater in verſcheidene groeven leid, dan het laat uitwaasſemen, en het op den bodem geblèven zout verzamelt. Dit zout word in ménigte naar de bergägtige ſtreeken gebragt. Ik heb er in de ſtreek van Uddèn geheele kameelladingen van gezien. Van Dürbo gaat de weg $\frac{7}{8}$ mijl naar 't zuiden tot aan eene koffijhut *Dsjürdèn,* en van daar $\frac{5}{8}$ mijl Z. ten W. tot aan eene tweede koffijhut *Semähhle.* Tuſſchen deze twee huizen is de grensſcheiding der ampten Mochha en Häs. Van Semähhle gingen wij $\frac{1}{8}$ mijl Z. ten W. tot bij eene koffijhut *Sohàri.* Hier gaat de zee verder van den weg af, Wij gingen verder $\frac{1}{2}$ mijl Z. $\frac{1}{2}$ W. tot aan een groot dorp *Ruäs,* waar wij om de zeer ſterke hitte eenige uuren uitruſtten. Van Ruäs naar Mochha gaat een weg over *Kubbet Sabba,* een gebédenhuis, in welk men zegt, dat 7 broeders begraven liggen. Wij kwamen door een' korteren, doch zeer zandigen weg, naamlijk naar 't zuiden $1\frac{1}{8}$ mijl tot aan een tamelijk groot dorp *Jachtillo,* en van daar nog twee mijlen tot Mochha. Volgens deze rékening ligt Mauschid van Mochha niet meer dan $5\frac{1}{4}$ mijl. Doch volgens de waargenomene poolshoogte is de afſtand dezer beide plaatzen over de 6 duitſche mijlen, en op dezen weg bragten wij op onze muilëzels, den tijd, welken wij te Ruäs ſtil waren, er afgerékend, niet meer dan 7 uuren toe. Maar wij réden ook harder dan naar gewoonte.

Alle reizigers, welken te land naar Mochha komen, moeten door *Bàb Schädeli* in de ſtad komen, en bij deze poort is die laſtige káhiraſche gewoonte, dat alle Europeërs aldaar afſtijgen, en te voet gaan moeten. Wij ſtégen af, om onze mantelzakken, die wij op onze ézels hadden, te laten viſitéren. Men vraagde hier zo min als in andere ooſterſche ſtéden naar onze naamen noch naar paſſen, en wij gingen dus door zonder gekend te worden. Men noemde ons eenen *Chàn,* waar de Turken gemeenlijk plégen intekéren, en waar wij dus, naar de méning der viſiteerders, onze landslieden zouden kunnen aantreffen.

Er was reeds een engelſch koopman met een ſchip van Bombaij te Mochha aangekomen; maar wij waren op ons goed onthaal onder de Arabiers in Jemen te ſtout, dan dat wij het voor noodzaaklijk zouden gehouden hebben ons aan-

ſtonds

ſtonds bij hem te vervoegen; vooräl, wijl wij geen brief aan de Engelſchen hadden, en wij vreesden, dat dezen ons, ter oorzaake van onze kléding, voor landlopers of renegaten, en niet voor eerlijke Europeërs zouden aanzien. Daarenboven hadden wij genoeg aanbevélingsbrieven. Naamlijk eenen van den Kichja te Dsjidda aan den Dôla alhier; een' tweeden aan een' makelaar der Engelſchen, van een' koopman te Dsjidda; en nog een' derden van een' koopman te Beit el fakíh aan een' koopman te Mochha, Seid SALECH genoemd. Wij wisten, dat Emîr FARHÂN ons den Dôla alhier niet alleen in den brief, dien hij met onze naturaliën van Loheia naar Mochha zond, aanbevolen, maar hem ook nog bij eene andere gelégenheid zeer veel goeds van ons geſchréven had. Behalven dit alles hadden wij hier reeds een' bekende, en, gelijk wij niet anders meenden, een' vriend. Deze was een zoon van den gemelden Seid SALECH, met naam ISMAËL. Zijn vader had hem met koffij naar Dsjidda gezonden. Aldaar zogt hij onze kennis, en toonde ons een getuigſchrift, dat hij vertolker bij hollandſche ſchippers te Mochha was geweeſt. Daartoe was hij geraakt door de hollandſche taal, welke hij van renegaten had geleerd, en vrij wél ſprak, daar wij ons zeer over verwonderden, wijl wij zédert langen tijd geen Mohammedaan gezien hadden, die eene europiſche taal ſprak. Doordien hij ook zeer veel goeds van de Europeërs zeide, en tévens beſcheiden was, zo gaven wij hem eene vrije reis van Dsjidda tot Loheia.

WIJ zouden zeer wél gedaan hebben, indien wij ons ten eerſten na onze aankomſt te Mochha bij den makelaar der Engelſchen vervoegd hadden. Deze was een der grootſte kooplieden in de ſtad, een braaf man, en bij den Dôla in aanzien. Maar hij was een Baniân of indiſche Heiden; en, alzo wij te Loheia en Beit el fakíh beſpeurd hadden, dat deze natië bij de Mohammedaanen omtrent in dezelfde agting ſtaat, als bij ons de Jooden, wilden wij ons niet bij hem vervoegen. De heer FORSKÄL en ik gingen aanſtonds naar het huis van ISMAËL, wijl wij oordeelden, dat deze aan ons reeds eenige verpligting had, en wij werden zeer wél ontvangen. Hij bezorgde ons nog dienzelfden avond een huis voor ons geheele gezelſchap, en, hoewel hij een Mohammedaan was, onthaalde hij ons op punch, eenen drank, welke ons zeer aangenaam was, vermids wij in langen tijd noch wijn noch brandewijn gezien hadden. Te Mochha heeft men zomtijds gelégenheid arrak te bekomen van de derwaard komende engelſche ſchippers.

 pers.

pers. Ismaël dronk zelve geen punch: maar hij bragt ons eenen renegaat, een' gewézen' roomfchcatholijk uit Indië, die een koopman te Mochha, en een groot meefter in het zuipen was. Deze zou den heer forskäl en mij ras van de bank gedronken hebben, indien wij ons niet zo zeer van verhittende dranken gewagt hadden. Ismaël verzékerde ons ondertusfchen van zijne vriendfchap, en van zijne bereidwilligheid om ons te dienen. Hij wilde ons overréden, dat wij onze baarden affchéren, en ons als Engelfchen, die om den handel naar Mochha komen, op de europifche wijze kléden zouden, zelfs dat wij niet moeften laten blijken, dat wij arabifch konden fpréken, opdat men niet mogt denken, dat wij Mohammedaanen geweeft, en Chriftenen geworden waren. Wij hielden dit alles voor fcherts. Wij vernamen, hoe wij het op de befte wijze zouden kunnen aanleggen om fpoedig naar Saná en andere ftéden in de bergägtige ftreek te komen. Dit ried hij ons volftrekt af. Hij befchreef de inwoners van het gebergte als geheel ruwe en onbefchaafde lieden. Hij verhaalde ons, met welke verägting de Imâm al degeenen, die geen Mohammedaanen waren, bejégende, enz. Forskäl en ik hadden van Yemen werklijk al meer gezien dan ismaël, die geen andere reizen in zijn vaderland gedaan had, dan tusfchen Mochha en Loheia. Wij verhaalden hem, welke reizen wij, naar zijn vertrek van Loheia, reeds gedaan hadden, en hoe wél men ons overäl ontvangen had. Dit alles had hij niet verwagt. Doch hij meende de inwoners der ftad Mochha béter te kennen dan wij. Hij vertelde ons veel van den haat van het mochhafch gemeen tégen de Europeërs, ondertusfchen verzékerde hij ons, dat zijn vader in deze ftad een aanzienlijk man was, en ons groote dienften zou kunnen doen.

Ismaël was een van die lieden, die om hun eigen belang de kennis der vreemdelingen zoeken. Enkel om die réden had hij zig op de hollandfche taal gelegd. Zijn vader had door middel van de zig hier bevindende hollandfche renegaten verfcheidene brieven naar Batavia gefchréven, en de hollandfche kooplieden eindelijk overgehaald, dat zij een fchip naar Mochha zonden. Dit kwam voor twee jaaren aan, en wel twee maanden voor dat de Engelfchen daar kwamen. De fchipper, die nooit te Mochha was geweeft, begaf zig aanftonds bij Seid salech. Deze gaf hem eene zo haatlijke befchrijving van de inwoners alhier, vooräl van de Baniânen, bij dewelken hij zig, gelijk de Engelfchen en de Franfchen doen, had

had moeten vervoegen, dat de goede Hollander zig het voor een geluk rékende in de handen van zulk een' rédelijk' man gevallen te zijn. Seid SALECH huurde een huis voor den ſchipper, en gaf hem zijn' zoon ISMAËL als vertolker. Deze ſchafte al de verdere bedienden aan, die de ſchipper aan land nodig had. ISMAËL en zijn vader hadden op die wijze den Hollander volkomen in hun geweld. Als er indiſche kooplieden kwamen, die portugeeſch ſpraken, zo wierden zij altoos aan de deur afgewézen, en als ISMAËL iets tot nadeel der mochhaſche inwoneren en der Baniânen verhaalde, moeſten de bedienden, met dewelken de ſchipper portugeeſch ſpréken kon, alles toeſtemmen, anders wierden zij weggejaagd. Van de arabiſche kooplieden was er voor deze lieden niets te vrézen: Deze ſpraken, zo wel als Seid SALECH, geen andere dan hunne moedertaal, en ISMAËL vertolkte naar dat hij het goed vond. De Hollander had van de inwoners alhier zulke ſchriklijke denkbeelden, dat hij nauwlijks op de ſtraat durfde verſchijnen, en wierd dus bijna als gevangen gehouden. Dit duurde zo lang tot dat de Engelſchen kwamen. Dezen déden hem eerlang zien, welken lieden hij zig aanvertrouwd had; maar hij had zig met ISMAËL en zijnen vader zo ver ingelaten, dat hij zig niet ten éénemaale van hun ontdoen kon, en hij wierd door hun derwijze bedrogen, dat de kooplieden te Batavia waarſchijnlijk zodra geen ſchip weêr naar Mochha zullen zenden.

ISMAËL had reeds op de reis van Dsjidda naar Loheia getragt, ons in het denkbeeld te brengen, dat de Deenen ook groot voordeel uit eenen handel op Mochha zouden kunnen trekken, en, wijl wij ons in 't geheel in geen handelzaaken wilden inlaten, zogt hij voor eerſt zo veel van ons te winnen, als mogelijk was. Hieruit ziet men, hoe de reizigers bedrogen kunnen worden, als zij de taal van het land niet verſtaan, en zig den eerſten aanvertrouwen, die zig tot hunnen dienſt aanbied. Ik geloof vaſtlijk, dat dit de voornaamſte oorzaak is, waaröm verſcheiden' geheel verkeerde berigten van vreemde landen gegéven hebben. ISMAËL won zeer weinig met ons, maar daartégen baarde hij ons veel verdriet. Indien wij van Indië naar Mochha waren gekomen zonder arabiſch te kunnen ſpréken, en ons bij dezen menſch vervoegd hadden, zo zouden wij de inwoners van dit land voorzéker niet zo wél hebben léren kennen, en ſlegts weinige waarſchijnlijke narigten médegebragt hebben.

DEN aanbevélingsbrief aan Seid SALECH behandigden wij bij onze aankomſt aan

ISMAËL. Wij zagen hem zelve niet voor den volgenden morgen, naamlijk den 24sten April. Naardien de kooplieden te Loheia en Beit el fakih, welken wij aanbevolen waren, de moeite op zig genomen hadden, de kleine onkosten aan de tolbedienden voor ons te betalen, en ons al onze zaaken te huis te laten brengen, verzogten wij ISMAËL en zijnen vader, ons ook dien dienst te doen, waartoe zij zig bereidwillig betoonden. Of dit indedaad hun oogmerk was, daaraan twijfel ik zeer; veelëer geloof ik, dat zij met de tolbedienden afgesproken hadden, om ons verdriet aantedoen.

DES morgens te 9 uuren kwamen ook onze reisgenooten met de bedienden en de pakkaadje te Mochha aan. Dit wierd, volgens de gewoonte des lands, aanstonds naar het tolhuis gebragt, waar de Dôla zelve tégenwoordig was. Wij verzogten, dat het goed, welk wij over land médegebragt hadden eerst mogt gevisiteerd worden, opdat wij onze keukengereedschap en bedden krijgen konden; maar de visiteerders wilden eerst de kisten met naturaliën doorzoeken, welken van Loheia te zee naar Mochha waren gekomen, en nog op het tolhuis bewaard wierden. Daarönder was een klein vat met visschen uit den arabischen zeeboezem, en de heer FORSKÄL, dieze gezameld had, verzogt, dat men het ongeöpend wilde laten passéren, wijl het met brandewijn gevuld was, en de visch geen aangenaamen reuk verwekken zou. Doch de visiteerder opende het, nam er visschen uit, roerde alles met een ijzer doorëen, als of hij meende, dat er kostlijke waaren in verborgen waren, en, ongeägt al ons sméken, dat men het vaatje aan eene zijde zou zetten, wierp hij het ten laatsten nog om, en vervulde het gantsche huis met stank van bedorven visch en brandewijn. Men kan zig ligt verbeelden, wat de Arabiers, wier godsdienst hun de sterke dranken in 't algemeen verbied, gezegd hebben, en hoe verlégen wij moesten wézen, dat de Dôla en zijne schrijvers hun tolhuis derwijze door ons goed veröntreinigd zagen. Wij verzogten andermaal, dat men ons beddegoed wilde doorzoeken, maar men wilde eerst meer naturaliën zien: Onder dezen waren eenige zeegedierten, welken, als zij te Loheia ingepakt wierden, nog niet volkomen droog waren, en uit dien hoofde ook eenen vrij merklijken stank veröorzaakten. Dit gaf op nieuw gelégenheid tot een gemor en een schelden op de Franken. Van de schelpen, welken wij met de grootste zorgvuldigheid ingepakt hadden, wierd een groot gedeelte tot op den bodem daar uitgerukt, en het overige met een scherp ijzer door-

doorboord. Te vergeefs ſtelden wij voor, dat er dus veel zou gebroken worden. De Arabiers meenden, dat geen verſtandig menſch dergelijke dingen verzamelen zoude, om er gebruik van te maken, maar dat wij ze herwaard gezonden hadden, om met den Dôla en de tolbedienden den ſpot te drijven. Anderen gaven voor, dat er veelligt koſtbaare waaren onder verborgen, ja zelfs 'dat alles koſtlijke waaren waren, en dat wij hun de oogen begocheld hadden. De Dôla, een oud zagtzinnig man, ſcheen op dit alles nog geen agt te hebben. Eindelijk bragt men een' fleſſenkelder, in welken FORSKÄL verſcheidene ſoorten van ſlangen in *ſpiritus* bewaard had. Dit deed hen allen verbaasd ſtaan. Een der ſlaven of bedienden van den Dôla uitte hieröver zijne gedagten: dat naamlijk de Franken miſſchien naar Yemen gekomen waren om de Mohammedaanen te vergéven, en dat daaröm één van ons zig voor een' Artz uitgaf, om er des te béter gelégenheid toe te hebben. De goede Dôla ſcheen tot hiertoe eer médelijden met ons, dan verägting tégen ons, gehad te hebben. Toen men egter daarvan ſprak, dat de gezondheid der inwoneren in gevaar zou kunnen zijn, wierd hij gramſtorig, en zeide: Bij GOD, dit volk moet geen nagt in onze ſtad blijven. Nu kan men gemaklijk nagaan, wat de ſchrijvers, de viſiteeders en het gemeen, welk zig ongemeen talrijk vergaderd had, zullen gezegd hebben. Het tolhuis wierd hieröp geſloten, en wij krégen niet ééns de noodwendigſte zaaken, onze keukengereedſchap en bedden.

Eén van onze bedienden kwam ons op het tolhuis nog boodſchappen, dat onze mantelzakken en boeken, die wij op onze ézels met ons gevoerd hadden, uit het venſter geworpen waren, en het huis toegeſloten was. De heeren FORSKÄL en CRAMER ijlden derwaard, om daarvan de oorzaak te vernémen, en men verzékerde hun, dat alles op bevel van ISMAËL geſchied was. Bij die gelégenheid wierden zij van een aanzienlijk' burger en vriend van ISMAËL op de ſtraat met ſcheldwoorden bejégend. De beſchrijving, welke ISMAËL ons van het mochhaſch gemeen gedaan had, wierd dus tot hiertoe vrij wél bewaarheid, en wij moeſten alles met geduld aanhoren. ISMAËL en zijn vader waren ten eerſten van het tolhuis verdwénen, toen men tégen ons begon uittevaren, en noch zij noch de eigenaar van het huis waren te vinden. Ondertuſſchen moeſten wij een ander huis zoeken. In deze omſtandigheid wilde niemand ons een huis verhuren, wijl elk vreesde beſtraft te worden, indien hij ons ontvong, en dat wij misſchien

als verdagte landlopers uit de ſtad gejaagd zouden worden. Ten laatſten wierd er iemand gevonden, die ons zijn huis bij de maand overdoen wilde, indien de Kádi hem de verzékering deed, dat hij dienäangaande niets van de overheid te vrézen had. Den meeſten Kádîs in Turkijë beſchuldigt men, dat zij zeer baatzugtig zijn; doch van de yemenſchen hadden wij veel goeds gehoord, en die te Mochha was ook een rédelijk man. Wij bragten den burger tot hem, en hij verzékerde denzelven, dat hij zonder eenige vrees ons in zijn huis némen kon. Dus krégen wij weêr eene woning.

De Gouverneur te Bombay zond dit jaar twee ſchépen voor zijne eigene rékening naar Mochha, en met dezelven een' koopman, FRANS SCOT genoemd, een' geboren Schotlander. Deze was hier reeds voor twee maanden met het eerſte ſchip aangekomen. Hij had van onze aankomſt gehoord, en dat al ons goed nog op het tolhuis opgehouden wierd. Hij deed ons, ſchoon wij nog in 't geheel niet bij hem geweeſt waren, des middags bij hem op den maaltijd nodigen. Dit verzoek was voor ons voorzéker het aangenaamſte, dat ons oit gedaan was. Wij vonden tot zijnent niet alleen eene heerlijke tafel, zo als wij die zédert ons vertrek van Káhira niet gezien hadden, maar wij hadden aan hem ook een' opregt' en ſtandvaſtig' vriend. Wij behandigden tévens onzen brief aan zijnen makelaar, en zagen te laat, dat wij zeer kwalijk gedaan hadden, dat wij ons niet aanſtonds bij hem, of direct bij den heer SCOT begéven hadden. Evenwel ſchepten wij goeden moed, doch wij durfden ISMAËL en zijnen vader niet ten eerſten te laten blijken, welke gedagten wij van hun hadden, omdat zij nog ſteeds in ſtaat zouden zijn geweeſt, ons verdriet aan te doen.

Den 25ſten krégen wij niets van het onze van het tolhuis. Ismaël ried ons, den Dôla, door hem, een geſchenk van 50 ducaaten te zenden, om hem daardoor in onze belangen te trekken. Wij hadden reeds beſloten, hem een geſchenk aantebieden, doch niet van zulke groote waerde, en de voorſlag, dat hij dit geſchenk zelve wilde behandigen, kwam ons verdagt voor. Maar, dewijl wij voornémens waren, naar Saná te reizen, en, zo 't mogelijk was, nog een geheel jaar in dit land te blijven, en wij zonder verlof van den Dôla niet van Mochha mogten vertrekken, zo namen wij het beſluit de gemelde ſom opteöfferen. Wij oordeelden het ſlegts niet raadzaam te zijn, dit geld door iemand anders te laten ter hand ſtellen, maar wilden ons daardoor den weg tot den Dôla banen.

banen. De bedienden hadden ons tot hiertoe telkens afgewézen, en ISMAËL wilde ons doen begrijpen, dat hij de Christenen niet verwaerdigde, met hun te spréken. Er wierd derhalven door het gezelschap besloten, dat ik den 26sten April de 50 ducaaten aan den Dôla zou brengen. Onder weg hoorde ik, dat hij dien morgen, als hij zijnen soldaaten hunne krijgsöefeningen had doen verrigten, bij ongeluk door het been geschoten was. Ik keerde op staande voet weêr terug, in hoop, dat thans onze Artz zou begeerd worden, en wij ons geschenk zouden kunnen sparen. Doch den heer CRAMER begeerde men niet. Men zeide, dat, toen men den Dôla had voorgeslagen, hem te laten halen, hij geäntwoord had; dat hij zig den Franken niet kon aanvertrouwen, doordien hij vreesde, dat zij hem hunne gramschap door heete artzenijën zouden doen gevoelen. Want de Arabiers verdélen de genees- en lévensmiddelen in heeten en kouden, en alles wat voor heet gehouden word, geloven zij nadélig te zijn. Misschien slegts om des naams halve, wijl de hitte in deze landen zo zeer hinderlijk is. Een eerwaerdige Arabier maakte ons bij die gelégenheid het compliment, dat GOD den Dôla gestraft had, omdat hij ons kwalijk had behandeld. Maar, alzo wij réden hadden te geloven, dat hij niet zo erg, maar door kwaade lieden tégen ons opgerokkend was, zo beklaagden wij hem, wijl wij vastlijk verzékerd waren, dat hij ons anders zou bejégenen, wanneer wij slegts eerst gelégenheid zouden gehad hebben, nader bij hem bekend te worden.

WIJ krégen eerst den 27sten April ons beddegoed van het tolhuis, en dat wel zo nauwkeurig doorzogt, dat men zelfs de bedden opengesnéden had. Den 28sten wierd ons niets uitgeléverd. Den 29sten ontvongen wij wéderöm eenige kleinigheden, en die ook op het scherpste doorzogt waren. Derhalven zagen wij zonneklaar, dat men ons noodzaken wilde, ten eersten een aanzienlijk geschenk te géven. Wij besloten dan, ons de reeds ééns bestemde 50 ducaaten kwijt te maken, en dit was van eene goede uitwerking. Tot dusverre had ISMAËL de bedienden derwijze op zijne zijde, dat wij nooit gehoor bij den Dôla verkrijgen konden. De boodschap was, dat hij van onzentwége van niemand iets horen wilde, dan van ISMAËL en zijnen vader. Dezen dag egter agtte men het niet dienstig, den heer FORSKÄL, die het geld bragt, en blijken liet, waarom hij gekomen was, weêr terug te zenden. De 50 ducaaten waren zeer welkom; en als de heer FORSKÄL verzogt, dat het ons in 't vervolg veröorlofd mogte

te zijn, zelven voor ons te mogen ſpréken, zo had de Dôla daar niets tégen. Veeléer verwonderde hij zig, dat wij niet ten eerſten bij hem gekomen waren, daar wij zelven de arabiſche taal ſpréken konden. Den volgenden dag zond hij ons een tégengeſchenk van vier kleine ſchaapen, en twee kleine zakken met rijſt. Men gaf ons tévens te kennen, dat den tolbedienden bevel gegéven was, de goederen, die nog op het tolhuis ſtonden, ongeöpend te laten volgen. Wij konden met ISMAËL nog niet ten éénemaale bréken, en moeſten hem toelaten, de viſiteerders en dragers voor ons te betalen. Dit kostte ons driemaal meer, dan te Loheia en te Beit el fakíh.

De voornaamſten der ſtad hadden den Dôla aanſtonds geraden, om onzen Artz te zenden, doch hij had ſteeds gevreesd, dat deze hem geen goede artzenijën zou géven, om ons aan hem te wréken. Wijl egter de Kádi hem voorſtelde, dat men nog nergens over ons geklaagd had, en dat de doode ſlangen bij eenen Artz niet zo zeer te vrézen waren, als de onkundige Arabiers wel meenden, wijl zelfs artzenijën, bijvoorb. de tériäkel, van ſlangen gemaakt wierd, insgelijks dat de europiſche Artzen ook daaröm niet te verwerpen waren, omdat zij ſchelpen en andere zeegedierten, welker nuttigheid de Arabiers niet kenden, bij zig voerden, zo liet hij eindelijk, den 4den Maij, nadat hij reeds 4 of 5 kwakzalvers na malkanderen gehad had, en de voet van tijd tot tijd erger geworden was, vernémen, of wij eenigen haat tégen hem voedden, en of de heer CRAMER zwarigheden maken zou, indien hij gehaald wierd. Men kan zig gemaklijk verbeelden, hoe aangenaam het ons moet zijn geweeſt, dat de Dôla zijn wantrouwen had laten varen, en dat onze Artz aanſtonds zijnen dienſt zal aangeboden hebben. Nauwlijks was ons antwoord terug gekomen, of er kwam, ſchoon de weg niet ver was, een bediende met een' muilëzel, om den heer CRAMER te halen. En, hoewel anders alle Europeërs, ſchoon zij ook maar op eenen ézel tot de groote plaats vóór het huis van den Dôla komen, afklimmen en te voet moeten gaan, zo moeſt nogthans onze Artz over dezelve en tot in het huis rijden. Waarſchijnlijk opdat de inwoners zouden zien, dat wij met den Dôla ten vollen verzoend waren.

Naderhand hadden wij dikwils gelégenheid, den Dôla te bezoeken, en ons van zijne vriendſchap te verzékeren. Forskäl verhaalde hem eens, dat hij en de Artz, van een' zeker' burger, in den tijd, dat de Dôla nog met ons ongezind

was,

was, op de ſtraat waren belédigd geworden. De Dôla beloofde hem op ſtaande voet voldoening, en deed den burger zonder verder onderzoek in de gevangnis werpen. ISMAËL, dien het gantſch niet behaagde, zijnen vriend om onzen wil zo geſtraft te zien, kondigde ons aanſtonds eenen opſtand der inwoneren aan, en dat wij thans ook in ons huis onzes lévens niet verzékerd waren. Doch FORSKÅL ging, zonder iets te vrézen, geheel alléén naar den Dôla, en verzogt, dat de gevangene met eene vermaning van in het toekomende beleefder jégens vreemdelingen te zijn, weêr mogte los gelaten worden. Dit geſchiedde. Ondertuſſchen verzékerde de Dôla, dat, indien wij het begeerden, hij agt dagen zou moeten zitten.

KORT na onze aankomſt te Mochha wierd ik andermaal door eene roodeloop aangetaſt, maar die niet zo hévig was als de eerſte in den Archipel. Doch ik was binnen 14 dagen genoegzaam weêr herſteld. De onpaslijkheid van den heer VAN HAVEN, welke hij reeds te Beit el fakíh beſpeurd had, wierd hier erger. Hij bevond zig des avonds vrij wél, vooräl wanneer hij wat in de koelte geréden had, maar de groote hitte bij dag was hem ondraaglijk. In den nagt tusſchen den 22ſten en 23ſten Maij ſliep hij op het open terras, (het dak van het huis), en de koele lugt beviel hem zeer wél. Den volgenden nagt was de wind zo ſterk, dat hij zig niet in de opene lugt durfde wagen, voornaamlijk wijl hij nog niet, gelijk de Arabiers, gewend was met het aangezigt gedekt te ſlapen. Hij waagde zig in den nagt van den 24ſten tot den 25ſten wéderöm op het terras, en hierna bevond hij zig, denklijk wégens eene ſterke verkoudheid, zo ſlegt, dat hij zig des morgens door twee bedienden naar benéden en in zijne kamer moeſt doen brengen. Hij werd hoe langer hoe zwakker en reeds omtrent 8 uuren ſcheen de pols geheel ſtil te ſtaan, hij bekwam egter weêr eenigermate na eene aderlating. Een uur daarna maakte hij zijn' uiterſten wille, en wij hadden alle hoop van zijne herſtelling nog niet opgegéven, toen hij des avonds tégen 8 uuren van allerhande zaken dan in 't arabiſch, dan in het franſch, italiäanſch, duitſch of deenſch door malkanderen begon te ſpréken. Hieröp viel hij in een' diepen of veelëer verdoofden ſlaap, en ſtierf omtrent 10 uuren. De heer VAN HAVEN had zig hoofdzaaklijk der oeſterſche letterkunde toegewijd. De wétenſchappen verloren deshalven aan hem dengeenen uit ons gezelſchap, van welken men na

zijne terugkomst met regt de gewigtigste ontdekkingen in de oosterſche geleerdheid had kunnen verwagten.

De inwoners van het land begraven hunne dooden niet in kisten. Doch wij lieten er egter eene voor het lijk van onzen vriend maken. De Engelſchen zonden ons zes roomſcheatholijke indiſche matroozen, die onzen doode den 26sten Maij 1763, tégen den avond, buiten de ſtad, op het kerkhof der Franken, ten grave droegen. Al de Engelſchen, die te Mochha waren, hadden de beleefdheid, het lijk te verzellen, en de uitvaart geſchiedde, zo veel mogelijk, op de europiſche wijze, en met meer vrijheid dan die van den venétiäanſchen Conſul den heer FERRO, welken wij den 4den April 1762 te Káhira méde bijwoonden. Zodra aldaar het lijk buiten het huis was, liepen de dragers met de kist in den grootſten haaſt door de kleine ſtraaten, opdat het gemeen zig niet verzamelen zou, en de Europeërs, welken volgden, réden in de grootſte wanörde, de één dézen, de ander génen weg, en verzamelden zig eerſt weêr buiten de ſtad bij het graf. Vermids men vreesde, dat de egiptiſche Bedouinen hem nog na zijnen dood zouden beroven, had men hem in eene oude munnikskléding, welke den Arabieren nergens toe dienen kan, begraven. Te Mochha intégendeel behoeft men niet te dugten, bij eene begraafnis door het gemeen verontruſt te worden, noch dat men den overlédene weêr opgraven en plunderen zal.

Na den dood van den heer VAN HAVEN, waren wij ernstlijk bedagt, om van Mochha onze reis landwaard in te vervorderen. Want hoewel eenigen van het gezelſchap wenſchten ten minſten nog één jaar in Yemen te blijven, en de stéden in de bergägtige ſtreeken op gemak te bezoeken, dagten nogthans de anderen éven zo groote réden te hebben om weêr naar Europa te ſpoeden. Wij hadden te Mochha reeds veele verdrietlijkheden gehad. Wij wiſten niet, hoe men ons in het binnenſte des lands bejégenen zou, voornaamlijk wanneer de Engelſchen weêr naar Indië zouden gekeerd zijn, van dewelken wij anders nog bijſtand konden verwagten. Naardien wij nu reeds een groot gedeelte van Yemen gezien hadden, en er voor ons van het gebied des Imâms genoegzaam niets meer overig was te zien, dan de weg van Mochha naar Saná, zo beſloten wij, zodra mogelijk eene reis naar deze hoofdſtad te doen, opdat wij, indien het er

ons

ons aanſlaan mogt, aldaar konden vertoeven, en anders nog voor het vertrek der engelſche ſchépen weêr naar Mochha terug kéren.

MISSCHIEN hadden FORSKÅL en ik met weinig omſlags van Mochha af, ook dergelijke bijreizen kunnen doen als van Beit el fakíh. Maar onze beide reisgenooten waren ook verlangende, de verblijfſplaats en hofhouding des Imâms te zien: en, wijl wij niet konden voorzien, of wij niet veelligt gelégenheid zouden vinden om van Saná of van eene andere ſtad ook nog bijreizen te doen, zo konden wij ons niet zonder veel reisgoed en bedienden op weg begéven, en dus niet zonder veel opzigt te maken. Onze Artz had ook op verre na den voet van den Dôla nog niet geheeld, en hij kon zijnen lijder zonder verlof te hebben niet verlaten. Wij gaven dan voor, dat één onzer reisgenooten van de groote hitte, die wij allen ondraaglijk vonden, overléden was, en dat wij derhalven om onzer gezondheid wille naar Saná wilden reizen, totdat de heer SCOT gereed zou zijn weêr naar Indië te kéren. Doch wij krégen aanſtonds een weigerend antwoord, onder voorwendzel, dat de Dôla ons voornémen eerſt zijnen heere moeſt melden, en dat wij afwagten moeſten, of de Imâm ons vergunnen wilde, naar Saná te komen of niet. Men vermoedde misſchien, dat wij gehoor bij den Imâm wilden vragen, en het is hier de gewoonte, dat vreemdelingen, welken den Imâm ſpréken, en hem mogelijk geſchenken brengen willen, om daarvoor zékere vrijheden in den handel te verkrijgen, niet onäangemeld naar Saná plégen te komen De Dôla beloofde ondertuſſchen, dat hij ten eerſten zou ſchrijven, en ons, zodra hij antwoord ontvangen had, hetzelve zou laten wéten.

DEWIJL wij dus niet onmiddelijk naar Saná mogten vertrekken, zo verzogten wij, om naar Tääs te gaan, en daar het antwoord des Imâms aftewagten. Dit wierd ons ook afgeſlagen. Ons zou ſlegts geöorlofd zijn naar Muſa te gaan. Men zeide naderhand, dat de Dôla ons niet gaern van Mochha liet vertrekken, voor dat zijn voet geheeld was, en dit kon men hem zo kwalijk niet némen, vermids men onder de Arabiers geen bekwaame geneesheeren vind. Wij ſloegen derhalven ook voor, onzen Artz agter te laten, en deze bood zig aan, alléén te blijven, indien wij de reis mogten aannémen. Doch de Arabiers vreesden, dat hij dan, afgezonderd van zijne vrienden, niet wél te véde zijn, en dus de genézing niet regt behartigen zou.

NADEMAAL wij geen verlof konden bekomen, noch om naar Saná, noch om

naar Taäs te gaan, klaagden wij bij eenigen der aanzienlijkſten in de ſtad over de handelwijze van hunnen Gouverneur, die ons de vrijheid niet wilde laten, ons geld te vertéren waar wij het goedvonden. Dezen waren ook verwonderd, dat wij het vertrek der ſchépen niet geruſt te Mochha wilden afwagten. Zij rieden ons af, in dit jaargetij naar de bergägtige ſtreeken te reizen, omdat gemeenlijk allen, welken uit de groote hitte in Tehâma naar de koudere lugtſtreek der bergen komen, voor hévige koortzen bloot liggen. Maar, aangemerkt onze geheele reis ondernomen was, om dit gedeelte van Arabië te léren kennen, zo waren wij van dit ons voornémen in het geheel niet aftebrengen, voornaamlijk daar wij merkten, dat de Arabiers de tégenwerpingen der Chriſtenen geduldiger aanhoorden dan de Turken, welken ons bij dergelijke omſtandigheden waarſchijnlijk al lang zouden hebben doen zwijgen.

De Dôla hoopte, dat zijn voet binnen weinige wéken zou genézen zijn, wijl onze Artz in den beginne gezegd had, dat de wond niet zeer erg was. Doch deze verzékerde thans, dat er nog een' langen tijd toe vereiſcht wierd (*). Als zig nu een Arabier aanmeldde, die het ongemak binnen 8 dagen tijds genézen wilde, was deze nieuwe Artz zeer welkom, en wij verkrégen onzen wenſch. De heer CRAMER kreeg zijn afſcheid, en tévens een' muilëzel met zadel en toom, en eenige ſtukken goed tot eene arabiſche kléding. Wij allen krégen te gelijk de vrijheid tot naar Tääs, maar niet verder te gaan, dewijl de Dôla naar Saná ſchrijven, en ons het antwoord des Imâms nazenden wilde. De Dôla gaf ons ook een' brief van aanbevéling aan den Dôla te Täis, en, als een tweede blijk zijner vriendſchap jégens ons, een' zijner bedienden tot geleide, opdat wij met des te meer gemak en zékerheid zouden kunnen reizen. Deze laatſte beleefdheid was ons niet zeer aangenaam. Wij merkten dezen bediende aan als onzen opzigter, en moeſten derhalven behoedzaam in onze handelwijze zijn, wijl deze lieden, zo wel als de Janitſchaaren in Turkijë, gaern te bevélen willen hebben over degeenen, welken zij verzellen.

DOOR-

(*) In het volgende jaar was ik nog te Bombay, als er een ſchip van de engelſche ooſtindiſche Compagnie van Mochha kwam. De wondhéler op hetzelve verhaalde mij, dat de voet van den Dôla in dien tijd nog niet geheeld was, en denklijk nooit weêr tot den vorigen ſtand zou gebragt worden.

Doordien wij niet konden wéten, of wij nog in dit jaar weêr naar Mochha zouden terug komen, zo was het nodig, onze zaaken hiernaar interigten. Wij namen alles méde, hetgeen wij oordeelden, dat ons van nut zou kunnen zijn, al bléven wij een geheel jaar in de bergägtige ſtreek. Wij agtten het voor gevaarlijk, en ook in 't geheel niet dienſtig, al ons gereed geld méde landwaard in te némen. Het grootſte gedeelte van onze contanten lieten wij bij den makelaar der Engelſchen, en deze gaf ons wiſſels op de Baniânen te Tääs en Saná.

REIS VAN MOCHHA NAAR TAÄS.

Na ons ongenoeglijk verblijf te Mochha reisden wij den 9den Junij 1763 met zonneöpgang uit deze ſtad, en in den volgenden nagt 6½ uur of 4½ duitſche mijlen, ſchier regt naar het ooſten, tot *Muſa*. Niet ver van Mochha is de bron, welke naar den vermaarden schädeli genoemd word. Doch alleen de arme lieden bekomen er hun water uit; de meeſte inwoners der ſtad hebben béter water uit de bron *Bekile*, een groot uur ver van de ſtad af, en de vermogende lieden doen het zelfs van Muſa komen. De geheele ſtreek tuſſchen Mochha en Muſa is zeer dor en weinig bewoond. Ik zag onder weg ſlegts de koffijhutten *Dabulie*, *Bſie* en *Fatra*.

Musa ligt aan het begin der bergägtige ſtreek, en is een middelmatig dorp, behorende onder het ampt Mochha. Hier woont een Onderdôla met eenige ſoldaaten in een klein kaſteel. De Europeërs, welken uit Indië naar Mochha komen, plégen zomtijds een wandelreisje herwaard te doen, maar ik twijfel, of zij hier wel veel vermaak vinden. Doch het water te Muſa is goed; de huizen zijn allen ſlegt, en de hitte, welke wij hier moeſten uitſtaan, was niet minder dan te Mochha. Wijl het water van den arabiſchen zeeboezem denklijk ook in deze ſtreek terug gewéken is, is het zeer waarſchijnlijk, dat hier de haven *Muza* geweeſt zij, waarvan de griekſche aardrijkskundigen gewag maken, en van welke ook moses ſpreekt als hij zegt: Hunne woonplaats (der kinderen joktans) was

van *Mesa* af, tot daar men komt naar *Sephar*, aan het gebergte tégen het oosten. 1 Boek v. MOSES X. 30.

DEN 10 Junij des namiddags om 4 uuren gingen wij van Musa N. N. O. en naderhand O. N. O. in eene groote wadi, die zig na een' sterken régen bij Mochha in de zee ontlast, doch welker water zig anders eerlang in het zand verliest. Thans was hier slegts weinig water. Wij verlieten de wadi bij *Marabba*, eene koffijhut aan den noordlijken oever op eenen berg, en eene mijl van Musa. Vervolgens gingen wij N. O. door kromme wégen ½ mijl tot bij eene koffijhut *El meijan*, en van hier ⅜ mijl ongeveer N. O. tot aan eene koffijhut *Sübla*. De compasstreek nam ik slegts waar naar den loop der sterren; want het was reeds zo duister, dat men de streek op het compas niet meer onderscheiden kon. Verder gingen wij dien dag nog 1⅛ mijl tot Oräsch, een dorp op de grenzen van 't ampt Mochha, waar alle zondagen markt gehouden word. Een half uur van dit dorp, naar den kant van Mochha, is een klein huis, waar, van elke lading zout, die de Arabiers van Ruäs halen en naar Jafa, een onäfhanglijk landschap in de bergagtige streek, brengen, een gering weggeld moet betaald worden. Doch de waaren, die van Mochha komen, en naar Saná of andere stéden in het gebied des Imâms gaan, betalen hier niets.

DIEN dag zagen wij eenen afstammeling van den beroemden Schech SCHÄDELI. De man was krankzinnig. Hij was zeer vrolijk; hij lachte, sprong en liep met eenige jonge Arabiers uit ons gezelschap, die hem tot allerleie guichelaarijën aanspoorden; ondertusschen bemerkte ik niet, dat iemand hem belédigde, noch ook dat men eenige eerbied voor hem betoonde. In Egipte worden alle krankzinnige lieden *Schech* genoemd, en men plaatstze na hunnen dood zelfs wel onder de heiligen. Dezen mensch noemde men slegts Schech, omdat hij van Schech SCHÄDELI afstamde. Men verhaalde, dat voor eenige jaaren een timmerman krankzinnig geworden was, doordien hij hem een' groven poets gespeeld had. Dezen had men nooit Schech genoemd. Het schijnt dus dat de *Santons* hun fortuin niet zo wél in Yemen maken, als in de noordlijke mohammedaansche landen.

DE wégen zijn in deze bergägtige streek zo slegt, dat men niet gaern des nagts reist. Wij gingen derhalven den 11den Junij met zonneöpgang van Oräsch N. O. ten O. voorbij *Dhuaha* en 1⅛ mijl tot *El barach*, een dorp waar weeklijks markt gehouden word. Aan de oostzijde van dezen weg ligt een

een vrugtbaar gebergte *Kamâra*, welks inwoners zig aan hun opperhoofd, den Schech IBN AKLÂN te Dorebât, niet veel ſtoren. Zij hadden voor eenigen tijd twee lieden gedood, de Schech had om die réden reeds eenige maalen een commando ſoldaaten tégen hen gezonden, doch hen niet kunnen tot réden brengen, vermids de Arabiers zig hooger op het gebergte begéven hadden, werwaard de ſoldaaten geen luſt hadden hen te volgen. Van hier af ziet men vrugtbaare velden aan den weg. Wij gingen nog ¼ mijl N. O. ten N. tot *Manſari*, eene groote herberg (*Mattrach*), waar zig dien dag veele reizigers verzamelden. Wij keerden hier in, om gedurende de groote hitte uitteruſten. Doch kort na den middag ontſtond er een zwaar donderweeder, welk van zulk een' ſterken régen verzeld was, dat het van de bergen neêrſtortende water de vervordering onzer reize voor dien dag onmogelijk maakte; want de weg veränderde op ééns in een' ſterken vloed. Dit koele weeder verſchilde veel van dat, welk wij tot hiertoe in Tehâma gewend waren, doch het was ons zeer aangenaam.

DEN 12den Junij gingen wij des morgens zeer vroeg van Manſari ¾ mijl N. O. tot Meſâr, en van hier ⅞ mijl tot aan eene koffijhut *Rehâba*. *Dejana*, een dorp op den berg, ligt tuſſchen deze beide plaatzen. Naderhand loopt de weg zeer krom, omtrent ⅛ mijl naar 't O. tot bij eene koffijhut *El hâb*, en verders N. O. ten O. ⅛ mijl tot *Dorebât*. Dus ligt, volgens deze rékening, Muſa 6½ duitſche mijl van Dorebât.

DOREBÂT is de hoofdſtad in het gebied van IBN AKLÂN, en de woning des Schechs van eene familie die thans nog wel aan de regéring is, doch een zéker getal ſoldaaten des Imâms onderhouden, en bovendien ook nog zékere ſchattingen betalen moet. Het ſteedje ligt boven op eenen berg, en onder aan den weg is de *Sûk* of marktplaats met eenige huizen. Het merkwaerdigſte alhier is eene gevangnis, welke voor de ijſlijkſte in gantſch Yemen bekend is, en waarſchijnlijk zeer veel overëenkomt met de duiſtere gevangnis (*the blak hole*) in Bengalen, waarïn voor eenige jaaren in éénen nagt zo veele Engelſchen door de hitte ſtierven. Deze, in den *Sûk* te Dorebât, is uit eene rots gehouwen. Geen dagligt en geen vrije lugt kan daar in komen, dan alleen wanneer eene kleine deur, door welke de misdadigen ingeleid worden, geöpend word. Vóór dit gat is de algemeene gevangnis gebouwd, in welke wij eene ménigte lieden, die om geringe misdrijven gevangen waren, aan eene lange kéten geſloten, vóór de opene deur in eenen kring zagen zitten. Digt daarbij was de wagtkamer van den gevangenbe-

bewaarder en zijne foldaaten. Het water te Dorebât word voor zeer flegt gehouden.

Van Dorebât gingen wij ¼ mijl N. ten O. over eenen berg tot bij eene koffijhut *Chosüdie*, daarna ¼ mijl N. t. O., O., O. N. O. en O. t. Z. tot *Salâme*, een dorp waar weeklijks markt gehouden word. Op dezen weg zagen wij ééne koffijhut, twee *Madsjîls* of gemetzelde pilaaren met water, en twee bronnen. Wij hadden des namiddags weêr een zwaar onweeder, welk ons noodzaakte te Salâme te blijven. Den 13ten des morgens reisden wij ⅝ mijl O. Z. O. tot bij eene koffijhut *Rhomâde*. Van hier loopt de weg met veele kromten over bergen, in eene regte ftrekking omtrent naar 't N. O. ten O. ⅞ mijl tot *Ro.ey*, een tamelijk dorp waar weeklijks markt is. Van hier ziet men de bergvesting *Kähhre* bij Tâäs naar 't O. ten Z. ½ Z. Doch de weg gaat tot daarheen niet regtüit, maar noordlijk om heuvels, naamlijk ½ mijl tot aan het dorp *Kerra*; van daar eene mijl tot bij de koffijhut *Rehâffin*, en verders ⅝ mijl tot Tâäs. Dus telt men van Dorebât tot Tâäs 4⅛ mijl. Van Salâme tot aan deze ftad waren tot gemak der reizenden drie *Madsjîls* aan den weg.

Aanstonds na onze aankomft te Tâäs zonden wij den bediende van den Dola te Mochha, die ons tot nog toe in 't geheel van geen dienft geweeft was, met den brief zijns heeren aan den Dôla alhier. Deze liet ons aanftonds bij hem komen, en fcheen eene zeer goede luim te hebben. Nadat wij ons neêrgezet hadden, deed hij ons, volgens de gewoonte des lands, met kifcher en eene pijp tabak bedienen. Verfcheidene bosjes *Kâad* (jonge fpruitjes van zékeren boom, die de Arabiers tot tijdverdrijf kauwen, zo als wij fnuiftabak gebruiken, en de Indiaanen hunnen *bétel* kauwen) lagen verfpreid op de fofa; maar in deze laatfte arabifche lekkernije hadden wij nog geen fmaak kunnen vinden. De Dôla verhaalde ons, dat men te Tâäs verbreid had, dat wij veele kiften met flangen naar Mochha médegebragt hadden. Het nieuws word dus in Arabië al meê vergroot. Hij deed ons een huis aanwijzen, welks eigenaar hij voor eenigen tijd in de gevangnis gezet had. Hij zond ons ook twee kleine fchaapen, wat meel en gerfte, en wij déden hem een gefchenk van ooftindisch lijnwaat, ter waerde van omtrent 24 fpéciedaalders. Onze europifche bediende, die het hem bragt, wierd door den deurwagter van den Dôla om een drinkgeld aangefproken en aangehouden. Hij antwoordde: indien het in dit land de mode is, dat de bedienden malkanderen

ren drinkgeld géven, dan verwagt ik een' drinkpenning van u, wijl ik de moeite heb uwen heere een geſchenk van mijnen heer te brengen. De portier begon te lachen, en liet hem verders ongemoeid paſſéren.

Den dag na onze aankomſt behandigden wij de andere aanbevélingsbrieven van onze vrienden te Mochha. Naamlijk éénen brief van den *Bas Káteb*, (opperſchrijver, controleur), den tweeden aan den gevolmagtigden der familie van ACHMED, den voormaaligen prins van Tääs, den derden aan eenen *Seiid*, die ook een aanzienlijk man was, en den vierden aan eenen Baniân. Wij werden bij allen zeer wél ontvangen. De bediende van den Dôla te Mochha wilde ons telkens verzellen, als wij iemand in de ſtad wilden bezoeken, en kwam ook op onze kamer, wanneer iemand ons kwam bezoeken. Mogelijk, dat hij het alleenlijk deed met oogmerk om den Arabieren te doen zien, dat wij onder de beſcherming van zijnen heer reisden. Doch door deze aan ons bewézene eer werd ons te veel vrijheid benomen, dan dat zij ons lang zou kunnen behaagd hebben. Wij gaven hem derhalven ten eerſten te kennen, dat zijne tégenwoordigheid bij dergelijke gelégenheden in het geheel niet verëiſcht wierd. De lugtmatiging te Tääs geviel ons buitengemeen wél. In plaats der groote hitte en der dorre ſtreeken in Tehâma, hadden wij hier ſchier alle nagten een' aangenaamen régen en het weêrglas rees bij de grootſte hitte nauwlijks zo hoog, als het te Mochha in het begin dezer maand geweeſt was, als het op het laagſt ſtond.

De ſtad Tääs ligt aan de noordzijde, en aan den voet van den vrugtbaaren berg *Sabber*, op de poolshoogte van 13°. 34′. Zij is door een' muur omringd, die 16 tot 24 voet dik is, en verſcheidene kleine torens heeft. Doch alles is uitwendig ſlegts zeer dun met gebakken' ſteen bekleed, inwendig beſtaat het uit vormſteenen, die alleenlijk in de zon gedroogd zijn. Aan de Z. O. zijde en binnen den ſtadsmuur ligt eene ſteile rots, naar oogenſchijn meer dan 400 voet hoog, en op dezelve eene veſting *Kähhre* genoemd, die gedeeltelijk door eenen dubbelen muur omgéven is.

Thans heeft de ſtad maar twee poorten, *Bâb Schech Muſa* en *Bâb el kbîr*, beiden aan den landweg van Mochha naar Saná, en niet ver van malkanderen. Zij zijn beiden naar de gewoone wijze in Arabië gebouwd. Naamlijk vóór de beide torens, welken in den ſtadsmuur ſtaan, is er nog een derde, welke

aan de éénc zijde met den ſtadsmuur verëcinigd is. Daarënboven gaat er nog eene poort van het kaſteel Kähhre naar den berg Sabber, en in den ſtadsmuur, tuſſchen Kähhre en Bâb el kbîr, is voor weinige jaaren eene poort toegemetzeld. Alléén op de veſting Kähhre en de beide ſtadspoorten liggen kanonnen; doch in het jaar, dat wij te Tääs waren, werd er nog zulk een groote toren gebouwd, dat men kanonnen op denzelven plaatzen kon. Het water van den berg Sabber word nog tégenwoordig, zo wel in de bergveſting als in de ſtad geleid. De geheele bezetting te Tääs beſtond uit 5 tot 600 mannen. Van dezelven lagen er 60 in het kaſteel, en de anderen bij de ſtadspoorten, op de torens in den ſtadsmuur, en in de ſtad zelve.

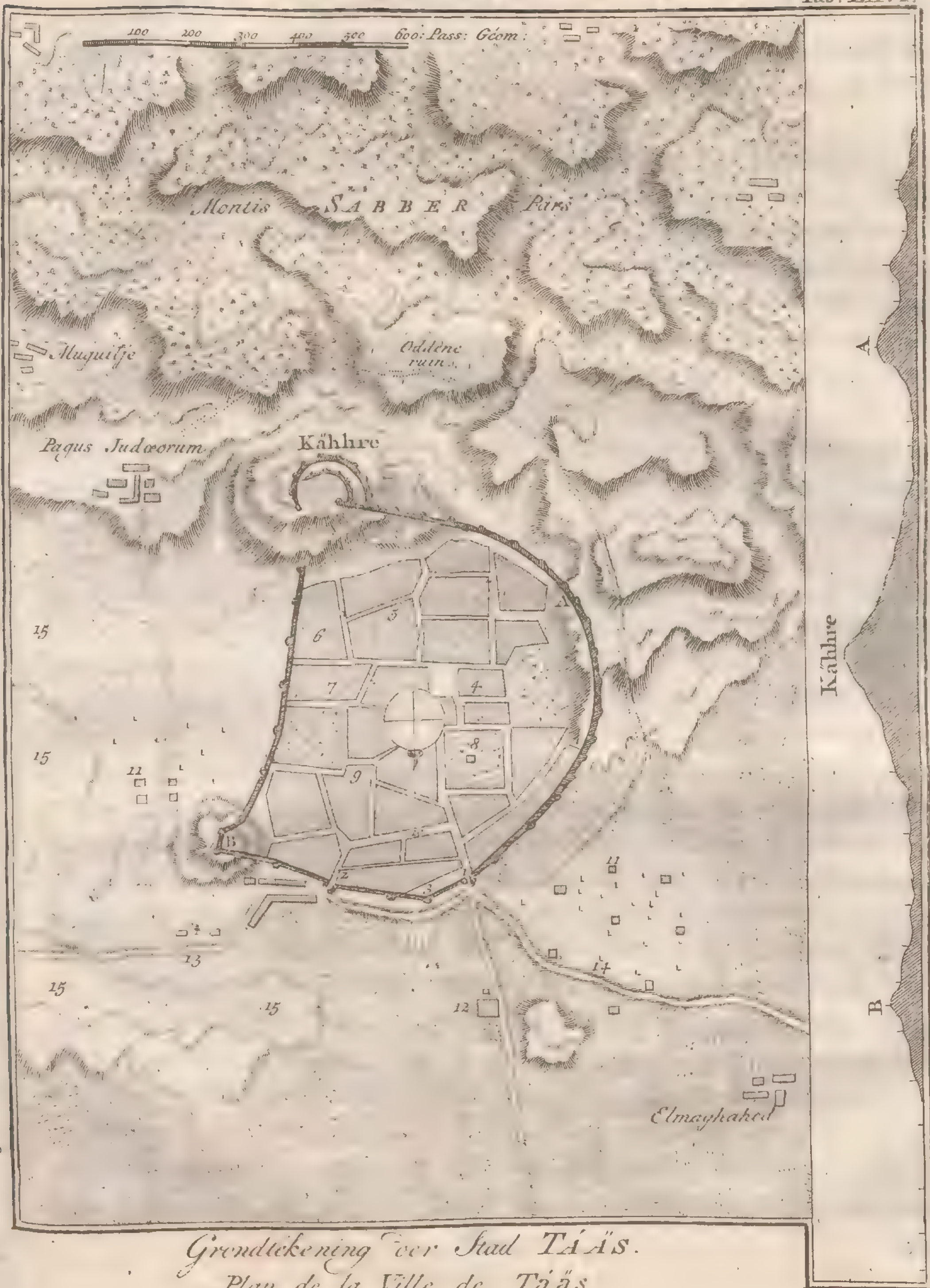
Tääs en deszelfs kaſteel Kähhre ſchijnen voor eenen arabiſchen vijänd, die geen grof geſchut bij zig heeft, zeer ſterk te zijn. Maar volgens de europiſche wijze van oorlogen zouden zij het geen van beiden lang kunnen uithouden, wijl men van den berg Sabber alles kan overzien. Men ziet derzelver ligging op de LXVI en LXVII tafel. De talletters op dezelven betékenen: 1 *Bâb Schech Muſa.* 2 *Bâb el kbîr.* 3 Een' nieuwen toren, opwelken kanonnen moeſten gelegd worden. 4 't Paleis van den overléden' *Sidi* ACHMED. 5 't Paleis van den overléden' *Sidi* ABD ULLA. 6 *Scheriſſe*, eene groote moské, onder welke gewelven zijn, die thans tot een koornmagazijn gebruikt worden. 7 *Ismaël Mulk*, de voornaamſte, of, indien menze dus noemen kan, de cathedraale moské te Tääs. Zij is ook groot en duurzaam gebouwd, doch niet fraai. De gewelven onder dezelve worden thans tot een kruitmagazijn gebruikt. 8 *Kubbet Hösſejn*, een groot en fraai gebouw op eene vrije plaats, en boven het graf van eenen turkſchen Paſcha. 9 De moské *Kasr.* 10 De *Sûk* of marktplaats. 11 Groote moskeën buiten de ſtad, doch gedeeltelijk vervallen. 12 *Msàlle*, eene plaats waar de Dôla op de groote feeſtdagen zijn gebed doet. Zulk eene plaats waar de Mohammedaanen bij zékere gelégenheden hun gebed onder den blooten hémel doen, vind men ſchier bij alle ſtéden in Yemen, doch allen niet éven fraai. Deze is met eenen muur omringd, en heeft kleine vertrekken, in welken de Mohammedaanen zig reinigen, en, volgens de inzettingen van hunnen godsdienſt, tot het gebed bereiden kunnen. 13 De weg naar Saná. 14 De weg naar Mochha. Den omtrek der ſtad heb ik geméten, en haare ligging naar het compas

Niebuhr del. C. J. de Huyser fecit.

Gezigt der Stad **Taâs**, *vande N. Zyde.* | *Vue de la Ville de* **Taâs** *du Côté du N.*

Tab: LXVI.

Grondtekening voor Stad TÁÄS.
Plan de la Ville de Taäs.

pas bepaald; doch al de ſtraaten heb ik niet kunnen aantékenen. Aan de zijde der grondtékening op de LXVI. tafel is, hoewel ſlegts naar oogenſchijn, de hoogte der heuvels aangewézen, op welken de ſtadsmuur gebouwd is.

De beſchermheilig der ſtad Tääs is ISMAËL MÜLK. Deze bij de Sünniten in Yemen vermaarde heilig is, naar men zegt, een Koning geweeſt. Hij ligt in de moské, die naar zijnen naam genoemd word, begraven, maar zédert dat hij eens een wonderwerk gedaan heeft, dat den toenmaaligen Gouverneur duur kwam te ſtaan, veröorloft men thans niet ieder eenen zijn graf te naderen. Men verhaalde mij de gebeurdnis op de volgende wijs. Daar kwamen twee bédelaars bij den Gouverneur van Tääs, die hem om eene aalmoes vraagden. Deze bevrédigde ſlegts den éénen; de andere nam zijne toevlugt tot het graf van den koning ISMAËL, en riep hun om hulp aan. ISMAËL die in zijn léven zeer milddadig geweeſt was, wilde dien godvrugtigen man niet ongetrooſt van zijn graf laten weggaan. Hij opende zijn gemetzeld graf, en gaf den bédelaar eenen brief aan den Gouverneur, met bevel dat hij den brenger 100 ſpéciedaalders géven zou. Alles werd op het nauwſte onderzogt, en men bevond, dat ISMAËL MÜLK dien brief eigenhandig geſchréven, en zijn gewoonlijk zégel daar onder gedrukt had. De Gouverneur kon dus de wiſſel van zulk een' groot' koning en heilige niet onbetaald terug zenden; hij deed het geld met de grootſte eerbiedigheid uittellen, maar ook kort daaröp den toegang tot het graf toemetzelen, opdat er geen meer dergelijke wiſſelbrieven op hem getrokken mogten worden.

Niet ver van de moské van ISMAËL MÜLK toonde men mij eenen tuin, dien men zeide aan JACHJA, eenen zoon van ISMAËL MÜLK behoord te hebben. In denzelven was een groote waterbak, gelijk men dergelijken ſchier in alle tuinen, en zomtijds op de velden in Yemen ontmoet. Doch vóór denzelven was een vierkant, waarïn de gooten, door welken het water in den tuin geleid wierd, zo kunſtig door malkanderen gevlogten waren, als de weg eens doolhofs. Dit moet zeer aartig geweeſt zijn, toen het nog in een' goeden ſtand was. Maar het is thans zeer vervallen. Aan de weſtzijde buiten den ſtadsmuur is de moské van een' vermaarden heilige, *Schech* MUSA, van wien de éénе ſtadspoort den naam voert. Aan de ooſtzijde der ſtad ſtaat eene pragtige moské, en nog een ander niet minder voortreflijk gebouw boven het graf van den ſtigter AFDAL en van zijne familie, op eenen heuvel. Deze beide gebouwen bezag ik genoeg-

zaam in alle hoeken en winkels, en vond de bouwörde en de cieraaden daar van zo overëenkomstig met die der Turken, dat ik geloof, dat deze AFDAL een Pascha te Tääs was. Hier zijn, gelijk gemeenlijk in alle moskeën, eene ménigte opschriften, allen met de thans gewoonlijke arabische letters, en derwijze door malkanderen geslingerd, dat iemand wel een geboren Arabier dient te zijn, en veel gelézen te hebben, als hij dezelven lézen wil. Op de moské waren twee torens (minaré), die in de laatste belégering van Tääs ten deele afgeworpen zijn. Men ziet bovendien, zo wel binnen als buiten de stad, nog veele andere moskeën, welker stigters, door hunne godvrugtige erfgiften, zonder twijfel hunne naamen hebben willen verëeuwigen. Maar de meesten derzelven worden niet meer gebruikt, en zijn uit dien hoofde allengs vervallen.

De laatste heeren van Tääs, welken egter geen Súnniten, maar Zéiditen waren, schijnen verstandiger geweest te zijn dan hunne voorgangers. Zij bouwden groote paleizen tot hun eigen gemak, zo lang zij leefden, en ten voordeele hunner nakomelingen, dien zij de daarbij liggende gronden nalieten, welken anders tot onderhoud der moskeën en der geestlijken hadden moeten aangewend worden. Ieder bouwde slegts eene kleine *Kubbe* tot zijn gebédenhuis, en tot eene begraafplaats voor zig agter zijn paleis. Eenigen der zoonen van *Sidi* ACHMED, en zijn schoonzoon, bouwden ook huizen, en dezen zijn schier alle de aanzienlijke gebouwen te Tääs. De stad in 't algemeen is thans slegts weinig bebouwd. Op veele plaatzen ziet men nog verscheidene door den laatsten oorlog half verwoeste huizen, ja zelfs geheele lédige plaatzen, akkers en weilanden.

In de nabijheid van Tääs vind men nog overblijfzels van twee oude stéden. De éene was *Oddene*, en lag bijna regt tégenöver Tääs aan den berg Sabber. Daar is niets meer van overig dan eenige vervallene moskeën. De Arabiers ménen, dat het eertijds de verblijfplaats der koningen of heeren dezer landstreek geweest zij. De gemelde ISMAËL MÜLK had, zegt men, eerst zijne begraafnis en zijne groote moské onder aan den berg Kähhre gebouwd, en de inwoners van Oddene, welken het veelligt te moeilijk vonden, telkens zo hoog bergöp te klimmen, of die er eenig voordeel van verwagtten, als zij digt bij hunnen heilig woonden, waren met hunne huizen en gebouwen van tijd tot tijd gevolgd. Dus is ook de stad Tääs, gelijk als Loheia, Beit el fakíh, en Mochha, haaren oorsprong aan eenen mohammedaanschen heilige verschuldigd.

De

De andere ſtad was *Thöbâd*, en lag naar 't Z. O. ten O. omtrent ½ mijl van Tääs, aan den berg Sabber, doch niet in zulk een' ſteilen oord als Oddene. Men ziet daar nog het overblijfzel van eenen ſtadsmuur, en eene groote moské, doch waarvan ſlegts eene kleine kapél onderhouden word, als zijnde thans groot genoeg, om de weinige inwoners van het dorp te bevatten. Hier ſtaan ook nog de muuren van *Miskit el hamr*, eene moské, die van een' roodägtigen ſteen gebouwd is. Aan dezelve is niets merkwaerdigs, dan een lang opſchrift boven in den muur, welk noch met kufiſche noch met de nieuwe arabiſche letters geſchréven is. Ik ſchreef er alleen het einde van af, en heb het reeds op de IX. tafel in de beſchrijving van Arabië doen drukken.

Van de oude geſchiednis der ſtad Tääs heb ik niet veel met zékerheid kunnen ervaren. De veränderingen, welken in de laatere tijden met deze plaats voorgevallen zijn, zouden reeds eene merklijke plaats in de geſchiednis vol maken, indien de Arabiers dezelven optékenden, of de Europeërs gelégenheid hadden dezelven omſtandig te vernémen. Ik zal datgeen, welk men mij daarvan verhaald heeft, hier kortelijk aanhalen. Imâm EL MANSOR HÖSSEJN zond zijnen broeder ACHMED als Dôla of Stadhouder naar dit ampt. Dezen ſmaakte het zo wél, zelve te regéren, dat de Imâm hem vergeefs naar Saná terugriep, en zelfs eenige reizen een léger naar Tääs zond, om hem tot gehoorzaamheid te brengen. ACHMED verdédigde zig gedurende 12 jaaren, en had gemeenlijk 2000 man op de been. Hij ſloeg in zijne ſtad eene ſcheidemunt, hij belaſtte zelfs al de voorbijgaande waaren met een weggeld, en noodzaakte daardoor de onderdaanen des Imâms zelven, een' anderen weg van Mochha naar Saná, naamlijk dien over Uddên, te némen. De inwoners alhier noemen dezen heer zomtijds Koning, en ook wel Imâm van Tääs. Doch hij zelve plaatſte vóór zijnen naam ſlegts den titel *Sidi*, een voorregt welk al de prinſen van de familië des Imâms hebben.

SIDI ACHMED liet zes zoonen na, te wéten ABD ULLA, ALI, JACHJA, MACHSEN, JACUB en HÖSSEJN. De oudſte van hun, naamlijk ABD ULLA, kreeg na den dood zijns vaders de regéring in handen, en leefde den meeſten tijd met den Imâm in vréde. Hij ſtierf in 't jaar 1759, en liet eenen zoon na, ABD UL KERÎM, die maar 13 jaaren oud was. Deze zou waarſchijnlijk ook aan de regéring gekomen zijn, indien zijns vaders broeders vreedzaamer, en hem getrouwer ge-

weeſt waren. Doch in drie derzelven, naamlijk ALI, JACHJA, en MACHSEN, ontſtak ook de luſt om te regéren, en ieder hunner zogt eenen aanhang voor zig, om zig tot heer der ſtad Tääs en derzelver gebied optewerpen. De één nam bezit van het kaſteel Kähhre, de ander van Bâb Schech Muſa, en de derde van Bâb el kbîr. De inkomſten van elk dezer drie prinſen waren gering. Dus konden zij niet veele ſoldaaten onderhouden. Zelden hadden zij kruit. Als één van hun eenige ponden bekwam, vuurde hij zo lang tégen zijnen broeder, als zijn kleine voorraad duurde. Nooit werden zij handgemeen, en nooit werd er iets beſlisſends uitgevoerd.

DE jonge prins ABD UL KERÎM vond zig in deze omſtandigheid gedrongen, om aan zijnen oom, den tégenwoordigen Imâm EL MÄHHDI ABBÂS, te ſchrijven, en te verzoeken, dat hij hem hulp toezenden, en hem in het geruſt bezit der provincie zijns vaders en grootvaders wilde ſtellen. De Imâm had reeds lang verlangd om meê in het ſpel te komen. Hij zond een léger onder het bevel van den *Nakîb* (généraal) EL MÂS naar Tääs, om de ſtad te bemagtigen, en de rebellen naar Saná te voeren. Maar de Nakîb had geen kanonnen bij zig. Hij kon dus verder niets uitrigten, dan de ſtad van buiten beſchouwen, en van de moské *Afdal*, welke buiten den muur ſtaat, met het handgeweer in de ſtad doen vuren, en daarméde kon hijze niet tot de overgave dwingen. Men zou hem zelfs gemaklijk met het kanon verder terug hebben kunnen drijven, indien men niet gevreesd had, dat de Imâm ook grof geſchut van Mochha en Saná naar Tääs zenden, en de ſtad geheellijk verwoeſten zou.

TERWIJL de troupen van den Imâm bézig waren met Tääs inteſluiten, rukte, een Schech ABD URRÁB met zijne partijgangers tégen Mochha aan. Deze had zig tot heer van *Hödsjerîe* opgeworpen, en dit ſtukje lands reeds van het gebied des Imâms afgeſcheurd. De Imâm, welke zédert eenige jaaren niet in ſtaat geweeſt was, dezen Schech te vernéderen, agtte het derhalven raadzaam, thans vréde met hem te maken, en hem méde tot de verövering van Tääs te gebruiken. De vréde werd ook, door de bemiddeling van den Nakîb EL MÂS, die het bevel over de troupen des Imâms voerde, en van den Nakîb ACHMED EL HAMR, onder wien al de bondgenooten van Haſchid u Bekîl in dienſt des Imâms ſtonden, geſloten. Men kwam naamlijk overëen: dat ABD URRÁB zig met zijne troupen bij die des Imâms zou voegen, en Tääs helpen verōveren.

ABD

ABD URRÁB trok dan ook met zijne partijgangers naar het léger, welk Tääs belégerde; maar, nademaal hij ook geen kanonnen bij zig had, konden de vereenigde troupen de ſtad nog niet overmeeſteren, tot dat de doorſlépene ABD URRÁB zig van eene krijgsliſt bediende. In al de torens van den ſtadsmuur lagen ſoldaaten, en ABD URRÁB beloofde aan 12 ſoldaaten van de bezetting eens torens aan de ooſtzijde der ſtad, 1000 ſpéciedaalders, als zij hunnen toren doorgraven, en de troupen des Imâms in de ſtad laten wilden. Het accoord werd geſloten. De verëenigde légerbenden van den Imâm en van ABD URRÁB werden des nagts in Tääs ingelaten, en de ſtad werd tot des namiddags om drie uuren geplunderd. Dit geſchiedde in 't jaar 1760.

NA de veröveríng van Tääs betoonde zig de Imâm allervriendlijkſt, zo wel jégens de nakomelingen van Sidi ACHMED, als jégens ABD URRÁB, en verzogt ze allen naar Saná te komen. Schoon ABD URRÁB in dit bezoek niet veel zin had, zo liet hij er zig nogthans toe overréden, doordien hij zig niet alleen op zijne groote dienſten, die hij den Imâm in deze laatſte dagen gedaan had, maar ook op het woord der beide Nakîbs, EL MÂS en ACHMED IBN EL Nakîb ALI EL HAMR, verliet. Doch, hoe ſchandelijk de Imâm met deze arabiſche helden en zijne eigene getrouwe veldöverſten na hunne aankomſt te Saná gehandeld heeft, leeſt men breedvoeriger in de geſchiednis van Yemen (Beſchrijving van Arabië, bladz. 192). De Imâm vergat ook den jongen ABD UL KERÎM in de regéring te bevestigen, maar zond naar Tääs, gelijk naar de overige ampten, eenen Dôla. Ik zag den jongen prins naderhand te Saná, dat hij des vrijdags met den Imâm naar de moské reed, en ook, zo als de andere prinſen van den bloede, zijn zonneſcherm (*mdálla*) naaſt het paerd liet dragen. Sidi JACHJA en Sidi MACHSEN wierden aanſtonds na hunne aankomſt te Saná als oproerigen in de gevangnis geworpen. Doch Sidi ALI, die een ſchoonvader des Imâms was, behield zijne vrijheid, en leefde te mijnen tijde als een bijzonder perſoon aan het hof van den Imâm.

DE Dôla, dien wij te Tääs leerden kennen, was tévens een bevelhebber in het léger des Imâms en werd derhalven ook Nakîb genoemd. Hij was nog voor weinige jaaren *Emîr Bâb Schädeli*, dat is de wagthebbende officier en tollenaar in de poort Schädeli te Mochha geweeſt, en, al zo min als de meeſten der overige Dôlâs en Nakîbs des Imâms, van eene aanzienlijke afkomſt, ten minſten niet van

ouden

ouden adel. Het ampt, welk hij beſtiert, is zeer groot; want men rékent daartoe den geheelen berg Sabber, en de ampten Jüffras en Hödsjerîe. Doch op den berg Sabber en in het ampt Hödsjerîe zijn nog verſcheidene Schechs, welker familiën zédert eenige honderd jaaren heeren van hunne kleine diſtricten geweeſt zijn; en, hoewel zij eene geringheid aan den Imâm moeten betalen, nogthans éven zo trots op hunne geboorte zijn, als de Arabiers op de grenzen der turkſche landſchappen; welken ook de Dôlâs in hunne gedagten met niet minder verägting aanzien als génen de Pachâs. De Dôla te Tääs had thans ook veele verdrietlijkheden met de Schechs op den berg Sabber. Als één derzelven, die zig zomtijds tégen hem verzet had, eens met eene jonge ſlavin naar de ſtad kwam, deed de Dôla niet alleen hem in de gevangnis werpen, maar ook de ſlavin in zékerheid brengen. De andere Schechs zogten vergeefs zijne vrijheid te bewerken, tot dat eindelijk de Kádi bij den Dôla door vertogen te wége bragt, dat hij hem op vrijë voeten ſtelde. De Schech ging hieröp naar Saná, en bragt een bevel van den *Fakih* of Staatsminiſter des Imâms, aan den Dôla terug, dat hij ook zonder dralen de ſlavin moeſt los laten. Doch de Dôla, welke zeer driftig was, en ook op zijne vrienden in Saná ſteunde, deed den Schech op nieuw in de gevangnis zetten. De Kádi, een zeer opregt en braaf man, kwam wéderöm tusſchen beiden, en bragt den Dôla zo ver, dat hijze beiden, den Schech en zijne ſlavin, weêr gaan liet. De Dôla was ondertusſchen nog ſteeds op de Schechs van het gebergte Sabber vergramd. Hij zond hun bij de eerſte gelégenheid 5 of 6 ſoldaaten, welken, op bevel van hunnen heer, zeer onbeſchoft waren. Ee Schechs, welken dit niet in hunne eigene huizen wilden dulden, verſloegenze allen. Naderhand durfde haaſt geen ſoldaat of zelfs maar een burger uit Tääs naar de dorpen op den berg Sabber komen. Nog gedurende ons verblijf te Tääs kwam er tijding, dat er lieden uit de ſtad op den berg waren gedood, en men geloofde, dat de Schechs zig niet zouden laten bevrédigen, voor dat de Imâm een' anderen Dôla naar Tääs zou gezonden hebben.

De heer FORSKÄL zag nu het voortreflijk gebergte Sabber, waarvan de Arabiers zeggen, dat alle ſoorten van kruiden in de waereld aldaar te vinden zijn, dagelijks vóór zijne oogen, doch kon tot zijn groot leedwézen, wégens de oneenigheden der Schechs met den Dôla, niet op hetzelve botaniſéren. Hij wilde op zijne eigene koſten eenen Schech laten komen, om met hem te reizen. Hij

zou

zou onder de befcherming van zulk eenen menfch waarfchijnlijk ook niets te vrézen gehad hebben; doch de Dôla wilde zulks niet toeftaan. Hij verzogt daaröp naar den berg *Saurek* te mogen gaan. Dit ftond de Dôla toe, en deed aanftonds eenen foldaat komen, om hem te verzellen. FORSKÄL hadte Mochha laten merken, dat hij ook daaröm naar Táäs verlangde te gaan, om op den berg Sabber te kunnen botaniféren. De Dôla aldaar, wien de onëenigheden tusfchen den Dôla te Táäs en de Scheechs op den berg misfchien niet bekend waren, had zijnen bedienden met een goed inzigt bevolen, dat hij FORSKÄL op den berg Sabber verzellen zou. Maar deze was van gedagten, dat het mijnen reisgenoote niet geöorlofd zou zijn, ergens anders te botaniféren, dan op den gemelden berg, en hij overreedde den foldaat van den Dôla te Táäs, dat hij, onder voorwendzel, wijl het feeft aanftaande was, weigeren zou, méde naar den berg Saurek te gaan. Mijn vriend klaagde daaröver bij den Dôla, en deze dreigde den foldaat met de gevangnis, indien hij zig niet op ftaande voet reisvaerdig maakte. FORSKÄL ging den 18^den Junij tégen den avond uit de ftad. Doch hij zag den berg Saurek flegts van verre. Hij kwam den 20^ften Junij aan een dorp, dat door al de inwoners gantfchlijk verlaten was, doordien de Dôla te Táäs hen zo hard gedrukt had, dat zij gedrongen waren geweeft, hun brood in een ander gebied te gaan zoeken. Als hij nu hoorde, dat hij in de dorpen in de ftreek, die hij wilde bezoeken, ook geen inwoners zou ontmoeten, vreesde hij niet alleen gebrek aan lévensmiddelen te lijden, maar ook zijn léven in deze rampfpoedige landftreeken in gevaar te ftellen, en kwam reeds den 21^ften des avonds weêr naar Táäs terug.

MEN vind onder de Mohammedaanen zomtijds, hoewel zelden, nog eenen geleerde, die zonne- en maanetaningen berékenen, en eenen almanak maken kan. De overheid kon dus in elk land of in elke ftad nog eenige weeken, of ten minften eenige dagen van te voren openlijk bekend maken, wanneer hunne grootfte feeftdagen invallen. Doch het fchijnt, dat men hieräan niet eer denkt, dan den dag vóór het feeft. Men meende in 't algemeen te Táäs, dat het feeft *Arafa* (*Medbach* of *Kurbân*, op hetwelk de bédevaartreizigers op den berg Arafa digt bij Mékka, en de overige Mohammedaanen, in welke waereldgewesten zij ook zijn mogen, eene ontelbaare ménigte kameelen, osfen en fchaapen flagten) op den 21^ften Junij zou invallen. De Dôla en andere aanzienlijke lieden

in de ſtad ontvongen den 20ſten eene groote ménigte ſchaapen en andere geſchenken, en ieder die geen hoop had, ſchaapen omniet te bekomen, kogt er zo veelen als hij voor zijne huishouding of tot uitdéling aan de armen, in de volgende dagen nodig agtte. Want, naardien dit feeſt 2 of 3 dagen duurt, en de boeren in dien tijd niets ter markt brengen, zo moet ieder een, den dag vóór het feeſt zig van alle noodzaaklijke lévensmiddelen voorzien. Voor onze mohammedaanſche bedienden werd meel, ſuiker, en honig tot koeken, insgelijks een ſchaap gekogt, en zij hadden zig zelven van káad verzorgd. Met één woord, de gantſche ſtad was tot het feeſt voorbereid. Maar kort voor zonneöndergang kwam de tijding, dat het feeſt nog éénen dag zou uitgeſteld worden, wijl men de nieuwe maan te Saná éénen dag laater gezien had dan te Tääs. Ondertusſchen vierde men 't op de dorpen, waar men niets van het uit Saná gekomen bevel wiſt, reeds op den 21ſten Junij, daar in tégendeel de inwoners te Tääs al hunne gemaakte toebereidzels al watertandende moeſten aanzien. Alzo er dien dag geen boeren in de ſtad kwamen, was het dien geheelen dag ook gantſch niet lévendig op de ſtraaten, tot tégen den avond, als bij zonneöndergang door kanonſchooten van Bâb Schech Muſa, en door twee van het kaſteel Kähhre aangekondigd wierd, dat het feeſt den volgenden dag vaſtlijk zou gevierd worden.

Den 22ſten des morgens werden wéderöm eenige kanonnen geloſt, en de Dôla begaf zig met al degeenen, die luſt hadden de proceſſie te volgen, buiten de ſtad, om het gebed op de plaats *Mſálle*, dat is op het vrije veld te doen. Omtrent een uur daarna hoorde men andermaal eenige kanonſchooten, en de geheele proceſſie kwam wéder naar de ſtad terug. Hieröp moeſten de ſoldaaten, zo als alle vrijdagen, als de Dôla uit de moské terug komt, hunne wapenöefeningen verrigten, en de voornaame heeren, welken te paerde waren, toonden hunne behendigheid in het rennen met de lancie in de hand. Emîr FARHÂN te Loheia was in deze krijgsöefening zeer bekwaam, gelijk reeds in de beſchrijving van Arabië, bladz. 201 aangemerkt is, waar men dezelve ook afgebeeld ziet. De Dôla alhier wilde ook tonen dat hij rijden kon; doch zijn paerd viel met hem in 't zand. Daarna begaf zig elk naar de zijnen, ſmulde wakker, at káad, brandde reukwerk in zijn huis, ſtrekte zig uit op zijne ſofa en rookte zijne kiddre of lange pijp met de grootſte vergenoegdheid.

Wij

Wij leefden in deze ſtad tot dus verre tamelijk geruſt. Ik verlangde wel van hier dergelijke bijreizen in het zuidlijk gedeelte van Yemen te kunnen doen, als wij van Beit el fakíh naar het binnenſte deel dezes koningrijks gedaan hadden. In den toeſtand egter waarïn het land zig thans bevond, durfde ik mij niet ver van de ſtad wagen. Nadat ik dan eenige ſterrenkundige waarnémingen te Tääs verzameld, en ook eene kaart en het gezigt dezer ſtad ontworpen had, bleef mij hier niets meer overig, dan op Kähhre te komen. Dit verlangde ik voornaamlijk daaröm, wijl ik een oud opſchrift, dat men zeide boven de poort *Es ſanädik* te zijn, afſchrijven wilde. De heer FORSKÄL had alle hoop, om den berg Sabber te kunnen gaan bezoeken, nog niet ten éénemaale opgegéven. Vermids de Dôla zig tot hiertoe nog ſteeds vrij vriendlijk jégens ons betoond had, verzogt FORSKÄL den 24ſten Junij nogmaals, dat het vergund mogt zijn, eenen Schech van den berg Sabber te laten komen, en met denzelven eene botaniſche reis op het gebergte te doen, en ik verzogt verlof, om het gemelde opſchrift afteſchrijven. Het ééne en andere werd ons ingewilligd. Maar omtrent middennagt krégen wij eene geheel andere tijding. De bediende van den Dôla te Mochha, welke nog ſteeds bij ons was, werd ontboden, en moeſt ons boodſchappen: dat zijn heer aan den Dôla te Tääs geſchréven had, en begeerde, dat men ons weêr terug zou zenden, dat wij derhalven aanſtonds den 25ſten onze terugreis moeſten aannémen. Dit bevel hadden wij geenzins verwagt. Wij konden den brief van Mochha niet anders dan voor verdigt houden, aangezien de Dôla dier plaats beloofd had, ons het antwoord des Imâms zelven te laten toekomen, of wij naar Saná moeſten komen, of niet. Ondertuſſchen kwamen de kameelen reeds des morgens vroeg vóór onze deur, en de Dôla liet ons nogmaals door eenen zijner bedienden wéten, dat wij om de gemelde réden naar Mochha terug moeſten kéren. Wij hadden hier met geen trotze Turken te doen, die ons bij dergelijke gelégenheden wel ras ten huize uitgeworpen zouden hebben, maar met Arabiers, die het béter verdragen kunnen, als men tégenſpraak maakt, en wij ontſchuldigden ons dus, dat wij niet zo aanſtonds op reis konden gaan, wijl wij ten minſten tijd moeſten hebben om ons goed inteпakken. Met dit antwoord ging de bediende van den Dôla weêr heen en de kameeeldrijvers vertrokken insgelijks.

Wij vermoedden, dat miſſchien ook deze Dola ons een groot geſchenk wilde

afperſſen, zo als die te Mochha. Ten minſten geloof ik, dat hij den dag vóór het feeſt, toen hij zo veele geſchenken van de Arabiers ontvong, er ook een van ons verwagt had, en wij hadden ons om deze arabiſche gewoonte niet bekommerd, alhoewel hij ons een ſchaap toegezonden had. Mogelijk, dat de waare oorzaak van zijnen toorn was, dat FORSKÄL nog verder had begeerd om op den berg Sabber te botaniſéren. Want, ware hij gelukkig teruggekomen, gelijk het zeer waarſchijnlijk was, dan zouden de inwoners te Täis daarvan geſproken hebben, dat één Frank alléén in deze ſtreeken in veiligheid gereisd had, waar reeds zo veelen van de hunnen waren doodgeſlagen geworden. En in geval hem dit noodlot ook getroffen had, zo vreesde de Dôla veeligt, dat zijn heer, de Imâm, dienäangaande veräntwoording van hem vorderen zou. In het algemeen tragt doch ieder Rigter alle moorden te verhoeden. Wij zouden derhalven het den Dola niet kwalijk hebben kunnen némen, indien hij ons rondüit verboden hadde, naar den berg Sabber te reizen.

WIJL wij ons op onze bedienden, vooräl op den mochhaſchen, niet wilden verlaten, waren wij begérig om den Dôla te ſpréken, en hem zelven naar de oorzaak zijner weigering te vragen. Doch wij werden niet toegelaten, de bedienden verzékerden ons, dat hij ziek was. Wij raadpleegden met onze vrienden, en zij waren van gedagten, dat wij ons naar den Bas káteb moeſten wenden. Deze gaf ons ook hoop, dat wij ten minſten nog eenige dagen zouden kunnen blijven, en nader antwoord van Mochha afwagten; maar dit waren ſlegts complimenten, of het was ook niet in de magt van den Bas káteb, ons dienſt te doen. Den 26ſten Junij bragten de bedienden van den Dôla andermaal kameelen en ézels, en wilden dat wij zouden opladen. Wij verzékerden hun nogmaals, dat wij niet zouden vertrekken, voor dat wij zelven met hunnen heer geſproken hadden: en, wijl zij niet gaern zulk een antwoord terug wilden brengen, zonden wij eenen van onze bedienden aan den Dôla. Deze kon ook geen gehoor verkrijgen. In Turkijë zou men onzen bediende bij die gelégenheid wel ras uit eens Stadshouders huis gejaagd hebben; doch hier bleef hij tot des namiddags, wanneer hij de tijding terug bragt, dat iemand van ons gezelſchap bij den Dôla moeſt komen. De heer FORSKÄL nam op zig om met hem te gaan ſpréken. Hij zogt hem daarméde te vréde te ſtellen, dat hij vervolgens niet meer van eene reis naar den berg Sabber ſpréken zou, als wij ſlegts zo lang te Täis mog-

ten

ten blijven, tot dat wij tijding hadden, of de Imâm ons wilde verôorloven naar Saná te gaan, of niet. Maar de zaak was reeds zo ver gekomen, dat de Dôla naar geen voorflagen meer horen wilde. Er was, gelijk men zeide, een brief van Mochha gekomen, hoe ongelooflijk het ook mogt toefchijnen: en, wijl wij zijnen bediende niet hadden willen geloven, beval hij ons nu zelve, dat wij ons reisvaerdig moeften houden.

Als wij nu tégen den avond reeds alles ingepakt, en in het geheel geen hoop meer hadden, langer te Táäs te kunnen blijven, en dus ook niet van naar Saná te komen, veränderde het toneel eensklaps. Wij ontvongen met eenen expreffen van den Dôla te Mochha eenen verzégelden brief, en in denzelven een' brief aan den Imâm, een' tweeden aan den *Fakih* ACHMET (den Wifîr des Imâms), en een' derden aan den Dôla te Táäs, en dat wel allen onverzégeld. Hij fchreef aan ons; dat zijn heer, de Imâm, bevolen had, dat wij naar Saná komen, en al de zeldzaamheden, welken wij te Loheia en te Mochha getoond hadden, médebrengen zouden. Aan den Dôla te Táäs fchreef hij insgelijks den wil des Imâms, met verzoek, dat hij ons tot ons vertrek naar Saná behulpzaam wilde zijn. Dit was dus een klaar bewijs, dat de brief, welke men zeide, voor eenige dagen van Mochha te zijn gekomen, verdigt was geweeft. De heer FORSKÄL ging aanftonds met deze nieuwe tijding naar den Dôla. Hij kon egter niet toegelaten worden, wijl de Dôla zig reeds naar den harêm begéven had, en een Gouverneur van eene ftad in Arabië verlaat des avonds niet ligt het gezelfchap der vrouwen, daar hij den gantfchen dag met mansperfoonen omringd is, en gereed diende te ftaan om met ieder een', die het begeert, te fpréken.

Wij waren nu in de verbeelding, dat er geen tégenfpraak meer zijn zou tégen onze reis naar Saná, zelfs zouden wij vertrokken zijn zonder den Dôla verders te fpréken, indien wij kameelen en ézels hadden kunnen bekomen. Maar de kameelverhuurders te Táäs hebben een gild, en de reizigers, of de kooplieden, welken kameelen nodig hebben, moeten zig allen bij den overman of gildemeefter melden, die het dan den eigenaaren der kameelen laat wéten, hoe veel laftdieren zij moeten zenden. De Dôla zelve was de eerfte van dit genootfchap, en wijl thans aan hem de beurt ftond om kameelen te léveren, zo werd hem kennis gegéven, dat wij zelven toeftel maakten om te vertrekken. Hij liet ons daaröp berigten, dat de kameelen om ons naar Mochha te voeren gereed waren,

wijl hij geen bevel had ons naar Saná te zenden, maar wel de Dôla te Mochha. Nu wiften wij niet meer, hoe wij ons redden zouden; want wij waren te zwak, dan dat wij ons met geweld zouden verzet hebben tégen eenen perfoon, die 5 of 600 man tot zijnen dienft heeft, en die het bevel zijns Opperheeren niet eens gehoorzamen wilde. Al onze vrienden beklaegden ons, doch niemand durfde zig onzer zaake aantrekken. Eindelijk verhaalde men ons de hiervoor gemelde gebeurdnis van den Dôla met den Schech van den berg Sabber; denklijk om ons op de gedagten te brengen, dat wij ons tot den Kádi moeften vervoegen. Wij hadden anders reeds veel goeds van de yemenfche ftadsrigters gehoord. Wij volgden den ons gegéven' wenk; wij maakten voor de eerftemaal onze opwagting bij hem, en toonden hem de brieven die wij van Mochha ontvangen hadden. De Kádi hield het gedrag van den Dôla jégens ons voor ten hoogften onrédelijk, hij fchreef hem op ftaande voet; dat hij zig wél bedenken zoude, en niet tégen het bevel des Imâms handelen. De Dôla antwoordde hem hieröp; dat hij ons in 't geheel niet wilde beletten naar Saná te reizen, doch wij zouden nog eenen dag wagten, opdat hij de nodige brieven zou kunnen fchrijven, welken hij ons médegéven wilde. Hieröp boden wij aan, niet flegts éénen, maar nog drie dagen te vertoeven, indien de Dôla het zo begeerde. Maar den 27ften des morgens kwam al weêr de eene bediende na den anderen, met bevel van aanftonds naar Mochha te vertrekken. Wij merkten het aan de bedienden, dat zij zig ongaern van hunnen laft kwéten, en antwoordden ook gantfch bedaard, dat wij dezen dag de ftad nog niet zouden verlaten. Ondertuffchen vervoegden wij ons weêr bij den Kádi. Deze was van alles reeds onderrigt, en had nog dien zelfden morgen wégens ons aan den Dôla gefchréven: „ Handel niet gierig„ lijk met deze lieden, want het zijn vreemdelingen." Dit bragt ons wéderöm op het vermoeden, dat de Dôla ons een gefchenk wilde afperssen. Doch, vermids hij ons gedurende de laatfte dagen zo veel verdriet aangedaan had, en voornaamlijk, daar wij hoorden, dat zelfs de Kádi het voor onbillijk hield, wanneer hij iets van ons vorderde, zo waren wij geenzins geneigd, hem meer te géven, dan hetgeen wij hem bij onze aankomft reeds gezonden hadden. Tégen den middag werden wij bij den Bas káteb ontboden. Deze gaf zijne verwondering te kennen, dat wij bij den Kádi over den Dôla geklaagd hadden, daar hij zig nogthans nooit tégen onze reis naar Saná aangekant had. Hij wilde ons doen

doen geloven, dat het niet op bevel van den Dôla gefchied was, fchoon ook zijne bedienden ons uit naam huns heeren bevolen hadden naar Mochha te kéren. Wij agtten het onnodig, de zaak verder te onderzoeken. Wij bevolen ons in de verdere vriendfchap van den Bas káteb, en verzogten hem, ons tot bevordering van ons vertrek behulpzaam te willen zijn.

Wij hadden gedagt, dat de bediende van den Dôla te Mochha, na de aankomft der brieven zijns heeren, onze zaak tégen den Dôla te Tääs behartigen zou. Maar hij oordeelde, nu in handen van den Dôla te Tääs te zijn, en was met alles te vréde, wat deze aan ons of aan hem ook mogte bevélen. Wij hielden het dus voor het befte, hem met zijnen loon, en uit aanmerking van zijnen heer, met een' goeden drinkpenning naar Mochha terug te zenden. Wijl wij egter nog verder met veel bagagie door verfcheidene ampten moeften reizen, vonden wij het nodig, eenen Arabier bij ons te hebben, die het land kende, en voor ons bij de overheid fpréken konde, indien wij bij geval mogten aangehouden worden. Naardien wij onder de voornaame perfoonen te Tääs geen rédelijker man aangetroffen hadden, dan den Kádi, zo verzogten wij hem, dat hij de goedheid zou hebben, ons zulk een' leidsman aantewijzen. Hij had ook de beleefdheid, ons aanftonds een' perfoon te zenden, die ons vervolgens niet alleen tot Saná, maar ook weêr terug tot Mochha verzelde, en met denwelken wij zeer wél te vréde waren.

Ons vertrek werd eindelijk op den 28ften Junij bepaald. Wij waren reeds des morgens vaerdig, doch de kameelen kwamen eerft des namiddags: en toen wij reeds hadden begonnen opteladen, werden wij nog gantfch onverwagt bij den Dôla ontboden. Egter hadden wij de eer niet hem te zien; er werd gezegd, dat hij onpaslijk was, en onze vrienden wilden ons verzékeren, dat hij zig over onze halftarrigheid dermate had geërgerd, dat hij werklijk ziek geworden was. Dit was ook niet gantfch onwaarfchijnlijk; want, door dat wij ons zo kloekmoedig tégen hem verzet, en hem eindelijk genoodzaakt hadden te zwigten, was hij bij al de inwoners in verägting geraakt. Thans liet hij ons door den Bas káteb wéten, dat hij niet eer dan den voorgaanden dag van den Imâm bevel bekomen had, ons naar Saná aftezenden, en dat hij ons daaröm niet vroeger verlof had kunnen géven om derwaard te trekken. De Bas káteb voegde daarbij, dat de Dôla eenen zijner bedienden bevolen had, met ons te reizen, opdat wij als

vreem-

vreemdelingen nergens zouden aangehouden worden. Hoewel wij niet oordeelden, dat deze mensch ons van dienst kon zijn, durfden wij de ons aangebodene beleefdheid niet afslaan. Deze bediende was een Jood, die tot het mohammedaandom overgegaan was, en, na eene afwézendheid van 28 jaaren, grootlijks verlangde, zijne nabestaanden in Saná te bezoeken. Hij had de voorzigtigheid, van, in tégenwoordigheid des Bas kátebs en van verscheidene andere Arabiers, aanstonds een accoord, wégens zijnen loon, met ons te maken. De Bas káteb gaf ons ook nog eenen reispas. De Kádi zond ons, zonder dat wij hem om dergelijken zouden hebben durven verzoeken, eenen brief aan den Fakíh ACHMED, waarïn hij hem onder anderen schreef: „ Slaat er geen geloof aan, wan- „ neer men u iets ten nadeele dezer Franken berigt heeft." Wij bewonderden ten hoogsten de opregtheid en dienstbereidheid van dezen mohammedaanschen Rigter. Wij hadden reeds besloten, hem bij ons vertrek, zo als onzen vriend den Emîr FARHÂN te Loheia, een zakuurwerk te verëeren. Doch zelfs de bediende, dien hij ons méde gegéven had, verzékerde ons, dat hij niets aannémen zou, opdat het niet schijnen zou, als hadde hij ons uit eigenbaat geregtigheid doen wédervaren. Hij dagt zelfs, dat zijn heer het kwalijk némen zou, indien wij hem een geschenk aanboden. Dus bleef ons niets overig, dan dezen goeden man voor zijne ons bewézene diensten op het allerverpligtendst te bedanken, en ik in het bijzonder, die maar alléén het geluk gehad heb weêr naar Europa terug te komen, vinde mij verpligt, hem als een voorbeeld bijtebrengen, dat niet alle arabische Kadîs zo baatzugtig en onöpregt zijn, als men het, waarschijnlijk niet te onregt, van de meeste turksche Kadîs gelooft.

WIJ bereikten dus daarïn ons oogmerk, dat de Dôla te Táás ons toestaan moest onze reis naar Saná voorttezetten. Maar wij hadden dienäangaande veel verdriet, en dit was wel de oorzaak der eerlang daaröp volgende ziekte van den heer FORSKÄL. Deze bespeurde reeds in de laatste dagen te Táás eene onpaslijkheid, welke hij zo weinig agtte, dat hij om dezelve onze reis niet wilde vertragen; zij werd egter kort daarna héviger; en, alzo wij niet bij tijds konden uitrusten, veröorzaakte zij zijnen dood.

REIS

REIS VAN TAÄS NAAR SANA.

Wij kwamen dien dag, dat wij van Tääs vertrokken, niet verder dan tot aan eene herberg digt vóór de ftad. Den volgenden dag den 29ften Junij 1763, braken wij reeds van hier op, als de ftadspoorten nog gefloten waren. Doordien onze kleine karavane dezen dag zeer onördenlijk ging, en wij bij de kameelen bléven, kon ik den afftand der plaatzen niet zo nauwkeurig bepalen als wel anders, wanneer wij op onze ézels voorüitréden. De weg loopt ondertuffchen van Tääs O. N. O. voorbij eene koffijhut *Adene* genoemd, en 2 uuren tot Dsjafâr. De heer FORSKÄL ging op zijne reis naar den berg Saurek, van hier verder O. N. O. 2 uuren tot *Dsjennad*, eene plaats, die wégens de moské van eenen MÁAD IBN DSJABBEL vermaard is geweeft, doch waarvan thans niets meer overig is dan de gemelde moské en eenige weinige huizen. De ftreek omtrent Dsjafâr noemt men *Haúbân*, naar eenen berg van dien naam, welke ooftwaard aan den berg Sabber ligt.

De weg van Dsjafâr gaat naar 't N, N. ten O. en N. O. tot *Amâki*. Op dezen weg zagen wij anders niet dan flegte koffijhutten, naamlijk *Korff*, *Obáade* en *Amûr*. Amâki ligt in eene tamelijk vrugtbaare vlakte, en was weléer een fteedje, doch het is zédert weinige jaaren zo verwoeft, dat er flegts een gering aantal huizen overgebléven is. Nogthans word er weeklijks nog markt gehouden. Van Amâki gaat men N. N. O. tot Káade, een dorp op eene hoogte.

Den 30ften Junij gingen wij van Káade N. O. ten N. tot aan de fimferä *Mhárras*. De dorpen aan de weftzijde van den weg waren: *Gánnue el murfeeên*, *Gurafa*, *Dufchruk* een fteedje, *Hämâra* en *Derras*. Aan de ooftzijde van den weg liggen: *Dimne*, *Menfil* en *Nahhl*. Het water, dat van de bergen afftroomt, heeft zig in deze ftreek van tijd tot tijd breede en diepe wégen in de rots gebaand. Dezen werden des namiddags, na een zwaar donderweeder, groote en vlietende ftroomen. Het régenwater ftortte egter met zulk eene fnelheid van de bergen af, dat de vloeden binnen een paar uuren weêr geheel droog waren. Over

 één

één' derzelven en digt bij de ſimſerä is eene ſterk gebouwde ſteenen brug van éénen boog.

Van Tchâma tot hier noemt men de groote herbergen, waar men des nagts met de kameelen inkeert, *Mattrach*. Dit zijn ſlegts bijzondere huizen, waaröm de eigenaars derzelven ook geen groote koſten daaräan doen; zij tragten alleen hunne gaſten, en de goederen, die zij bij zig hebben, onder dak te kunnen bregnen, het mag zo ſlegt zijn als het wil. Van Mhárras tot Saná ontmoet men ſchier op elke dagreis, en zomtijds op halve dagreizen, eene groote van brandſteenen (brandmauern) gebouwde ſimſerä, die, gelijk de chans of karwanſerojs in Turkijë, door vermogende lieden tot gemak der reizenden gebouwd zijn. In zulk eene ſimſerä vind men nogthans dat gemak ook niet, welk men in de herbergen in Europa aantreft. Een reiziger moet in Arabië, zo als ook in Turkijë, alles médebrengen, wat hij, behalven koffij, rijſt, brood en boter, begeert. Deze laatſte zaaken, en verder niets, kan hij vóór de herberg te koop bekomen. Maar men is in deze ſimſeräs volkomen veilig. Zulk een gebouw heeft maar ééne deur, die alle avonden geſloten word, en, als dezelve des morgens zal geöpend worden, zo word het in zommigen den reizigeren te voren aangezegd, opdat ieder zou kunnen naarzien of hij ook iets miſt.

Den 1ſten Julij 1763 vertrokken wij van de ſimſerä, en hadden nog ¾ uurs nodig om boven op den berg Mhárras te komen. Op mijne eerſte reis in deze ſtreek heb ik opgemerkt, dat wij 50 minuuten tijds nodig hadden, om van de ſimſerä af den berg néderwaard te gaan. Hierüit kan men omtrent de hoogte des bergs afnémen. De weg aan denzelven is ten deele wél geplaveid, gelijk hier voor reeds aangemerkt is (bl. 333). Boven op den berg is een matig dorp *Nedsjed* een weinig ten O. van den weg af. De ſtreek van hier tot *Ode*, een dorp een weinig ooſtwaard van de ſtad Dsjöbla, word *Schebân* genoemd. Van Ode gaat de weg ſteil bergäf tot bij eene koffijhut *Arma*. Men vind hier nog eene oude moské met eenen koepel. De koornvelden, welken in dezen vrugtbaaren oord, gelijk de wijnbergen in Europa, trapswijze boven malkanderen liggen, géven van verre voortreflijke uitzigten. Van Arma tot *Abb* is omtrent nog ½ mijl. De ſtad Abb ligt N. O. ten O. eene groote mijl van Dsjöbla, en van de ſimſerä aan den berg Mhárras naar 't N. ten O. in eene regte ſtrekking onge-

ongeveer $1\frac{1}{2}$ duitfche mijl. Op dezen kleinen afftand telde ik 6 madsjîls, en bij den éénen, naamlijk bij Arma, waren ook bakken om het voorbijgaande vee te drenken. Bovendiën waren er aan dezen weg 4 kleine fterk gemetzelde, doch onbewoonde huizen, opdat de reizigers, welken in deze ftreek door eenen plasrégen overvallen worden, fchuilplaats in dezelven zouden kunnen zoeken.

De ftad Abb behoort tot het ampt Yemen el ála, en de Dôla alhier ftaat onder dien, welke te Dsjöbla woont. Zij ligt op den top eens bergs, en is met eenen muur en torens omgéven. De ftraaten zijn geplaveid, en de huizen vrij wél gebouwd, en, zo als de huizen in de bergägtige ftreek, bijna allen van fteenen. Men rékent het getal der huizen te 'Abb op $\frac{2}{3}$ van Dsjöbla. Dus waren hier, naar mijne giffing, flegts 4 of 500 huizen. De Arabiers fchatten Abb op 800 en Dsjöbla op 1200 huizen. Naar men zegt, is hier ook eene ménigte van kleine moskeën. Doch alleen bij twee derzelven zag ik torens (minarés), waarfchijnlijk doordien de Zéiditen niet zo veel verkwiften aan hunne tempels als de Súnniten. De Arabiers tuffchen Abb en Saná behoren tot de eerfte, zo als die in de ftreek van Tääs en in Tehâma tot de laatfte fecte.

Aan de ooftzijde der ftad is een zeer hooge berg *Báadân*, van welken het water over eenen muur van omtrent 150 dubbelde fchréden lang, tot bij eene groote moské, en vandaar tot de andere moskeën en de huizen in de ftad geleid word. Nademaal deze moské laag ligt, zo word daar het water op dezelfde wijze in de hoogte gebragt, zo als men anders het water uit de bronnen ophaalt. Bij den grooten waterhouder is een hooge muur. Boven denzelven is een rol, en hieröver loopt een touw met een' lédéren emmer of veelëer grooten zak, welken menfchen, ézels of offen, door op eene hellende vlakte néderwaard te gaan, zo hoog trekken tot dat het water in eene andere bewaarplaats geftort, en verders door de ftad omgeleid kan worden. Hier zijn wel, zo als hier en daar boven de bronnen in het open veld, verfcheidene rollen naaft malkanderen; egter is de arbeid zeer langzaam en koftbaar, en niet zo gemaklijk als de waterwerktuigen, waarvan men zig in andere ftreeken van het Ooften bedient.

Niet ver van Abb en Dsjöbla zijn 2 wellen of beeken (*Gheil*), waarvan de éene weftlijk loopt, veele beeken ontvangt, en eindlijk, na eenen lang aanhoudenden régen, onder den naam van *Wadi Zebîd* in den arabifchen zeeboezem

 valt.

valt. De tweede neemt haaren weg zuidwaard, bekomt den naam *Meiddâm*, en valt, ook alleen na eenen lang aanhoudenden régen, in de ftreek van *Lahadsj* en *Aden* in de zee.

Den 2den Julij gingen wij van Abb ¾ uurs geftadig eenen fteilen berg af. Doch de weg was geplaveid, en daaröm zo gemaklijk als men het in zulke bergägtige ftreeken verwagten kan. Vervolgens reisden wij in de vlakte, en wel naar 't noorden een weinig weftlijk, omtrent ⅞ mijl van Abb tot aan het dorp *Lahuad*, en ⅝ mijl noordwaard tot bij het dorp *Sûk*. Van Abb tot hier toe waren onder weg 3 madsjils en 3 fchuilhuizen. Van Sùk af begint het wéderom bergägtig te worden. Wij hadden nog 1⅛ mijl tot *Mechâder*, en op dezen weg zagen wij 5 madsjils en 3 fchuilhuizen. Van Abb tot Mechâder heeft men dus 2⅝ mijl.

Mechâder is eene kleine ftad boven op eenen berg. Niet ver daarvan af ligt een kafteel op eenen heuvel, waar de Dôla van dit ampt woont. In de ftad word des donderdags markt gehouden. Vanhier ziet men verfcheidene dorpen, naamlijk *Dölme* naar 't weften, *Tullub* naar 't noorden, en *Schonên* naar 't oosten. In deze ftreek is ook een berg *Sahûl*. Van een dorp *Sahoul*, waarvan abulfeda gewag maakt, als méde van het dal *Sahoul*, welk men zegt, dat bij Dsjennad geweeft is, kon men mij geen narigt géven.

De heer forskäl werd dezen dag zo zwak, dat wij de kameelen van het dorp Lahuad moeften laten voorüittrekken: en, alzo dezen voorbij Mechâder, en nog ½ mijl verder tot aan de fimferä *Barkên* gegaan waren, zo moeften wij volgen. Bij Barkên is in den régentijd een aanmerklijke vloed, doch dezelve loopt in de bergen dood.

Den 2den Julij lieten wij de kameelen des morgens zeer vroeg naar Menfil voorüitgaan, en wij volgden eerft na zonneöpgang. Onze dagreize was in eene horizontaale lijn O. N. O. omtrent flegts ⅞ mijl. Gedurende de eerfte ¾ uurs gingen wij zeer weinig bergwaard op. Doch naderhand is de weg aan den berg *Sumâra* zo fteil, dat hij, voornaamlijk voor beladene kameelen, onbeklimbaar zou zijn, indien men hem niet in veele bogten geleid, en op verfcheidene plaatzen geplaveid had. Deze berg is nog hooger en fteiler dan de berg Mhârras, en de hooge berg tuffchen Uddên en Dsjöbla. In het dorp Menfil, welk omtrent op ⅔ van de hoogte des bergs Sumâra ligt, is eene koftbaare fimferä, waarâan alles, zelfs de balken, en de zoldering, die in plaats van deelen over dezelven

ligt,

ligt, van gehouwen' ſteen is. Onze kameel- en ézeldrijvers lagen allen benéden bij ons pakkaadje en bij hunne dieren. Op het dak der ſimſerä was een vertrek, waar wij alléén konden wézen. Derhalven vonden wij deze plaats zeer bekwaam om wégens den heer FORSKÄL wat uitteruſten.

DEN 4den Julij bléven wij te Menſil. Ik nam hier de hoogte der zonne in de middaglijn, en bepaalde volgens dezelve de poolshoogte van dit dorp op 14°. 10′. Des namiddags kreeg ik eene ligte koorts, en, wijl bovendien FORSKÄL's ziekte ſcheen meer toe- dan aftenémen, zo hadden wij reeds beſloten, hier zo lang te vertoeven, tot dat hij zig weêr wat béter zou bevinden. Maar onze kameel- en ézeldrijvers wendden voor, dat zij aan deze kleine plaats geen onderhoud voor hun vee en voor zo veele menſchen bekomen konden. Zij verzékerden ons, dat de ſtad *Jerîm* digt agter den top van den berg Sumâra, en niet verder van Menſil naar het ooſten, dan Barkên naar het weſten, lag. Zij beloofden lieden te bezorgen, die onzen kranke tot op den top des bergs zouden dragen, en dat hem dan de overige korte weg van daar af tot Jerîm op eenen kameel in het geheel niet bezwaarlijk zou vallen.

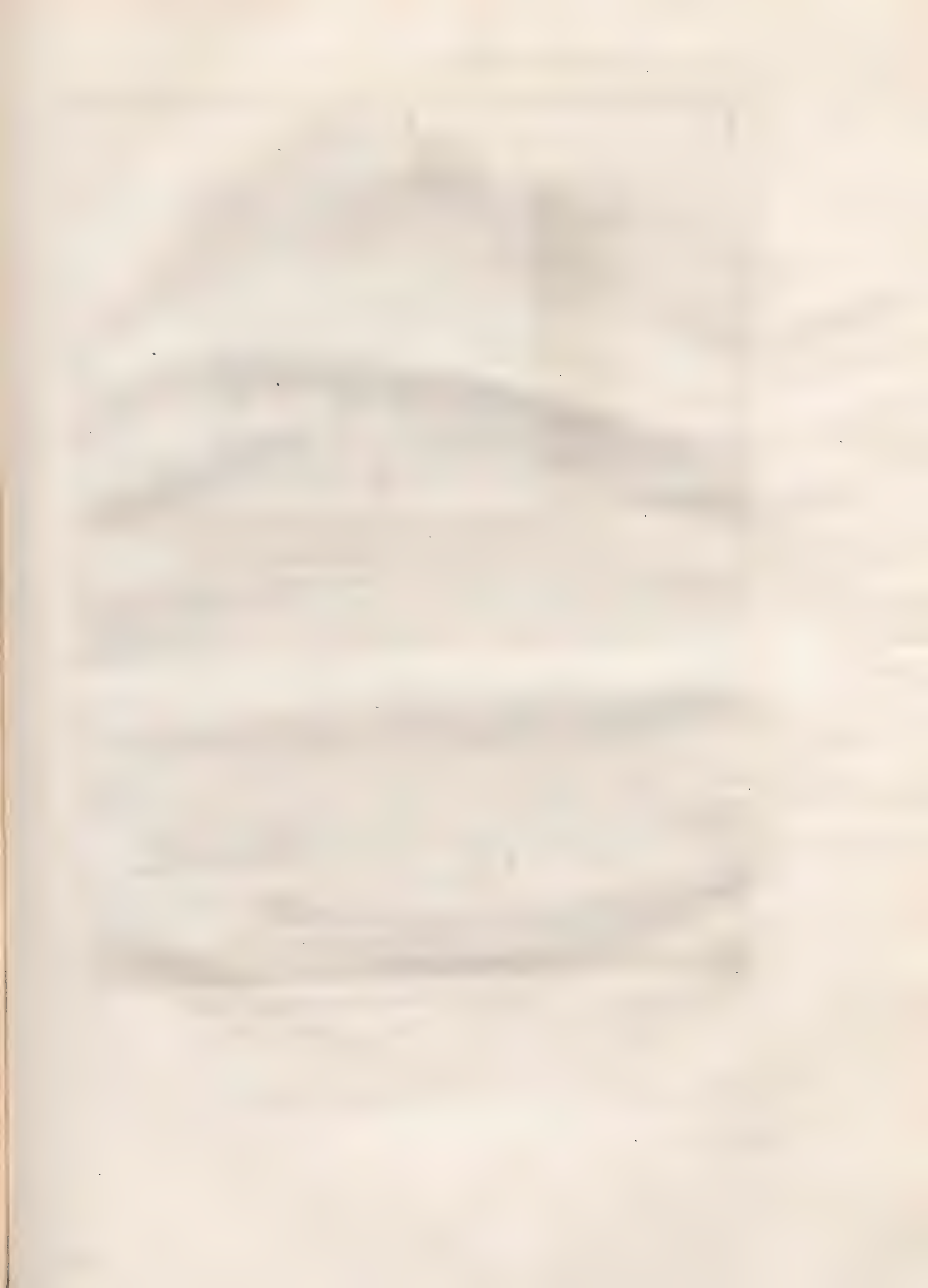
WIJ lieten ons door al deze fraije beloften en verzékeringen overréden, om den 5den Julij optebréken. De heer BAURENFEIND en ik gingen des morgens zeer vroeg met eenen ézeldrijver vooruit, om in de koelte te reizen. Doch dit kwam mij duur te ſtaan. Ik was voor deze lugtſtreek al te ligt gekleed, en haalde mij daardoor eene zwaare verkouwdheid op den hals. Op de groote vlakte tuſſchen den berg Sumâra en Jerîm, overviel mij een ſterk braken. Wij zagen van Táäs af tot Menſil toe zo veel water aan den weg, dat wij gantſch geen gedagten hadden, dat wij dezen dag gebrek daarâan zouden kunnen hebben. Wij hadden dus niet eens zo veel water médegenomen, dat ik mijnen mond kon ſpoelen. De dag begon reeds heet te worden en wij moeſten nog meer dan een uur ver rijden, tot dat wij eindelijk op het veld eenen boer aantroffen, die mij zijne waterkruik leende. Nooit heb ik zulk een' grooten dorſt geléden. Ondertusſchen kwamen wij gelukkiglijk te Jerîm aan. Ik vond den afſtand dezer ſtad van Menſil in eene regte ſtrekking omtrent naar 't N. O. ten O. 2⅞ tot 3 duitſche mijlen, en dus veel verder dan de kameeldrijvers ons hadden willen verzékeren. Het merkwaerdigſte, dat ik op dezen weg gezien heb, is een vervallen kaſteel, eener familië HASSAN toebehorende, liggende op den top des bergs Sumâra

mâra, en bijna tégenöver Menfil. Van het kasteel Beni Hassan gaat de weg schuin bergäf tot bij eene kleine moské en een dorp *Mäddrasse*. Verder oostwaard is het genoegzaam alles vlak; want de heuvels, welken men hier ziet, komen in geen vergelijking met de bergen tusschen Sumâra en Tehâma. Op den geheelen afstand van Mäddrasse tot Jerîm zag ik niet meer dan twee kleine dorpen, *Robâd el kallá* en *Mensil Assâni*. Naar men zegt, houden zig twee stammen, *Beni Serhä* en *Beni Seid*, in dezen oord op, die egter niet in tenten maar in hutten wonen. In het gebied des Imâms ontmoet men geen Bedouinen.

De heer CRAMER was met onzen europischen bediende terug gebléven, om de lieden optewagten, die onzen zieke tot op den berg Sumâra zouden dragen. Doch dezen waren of niet besteld, wijl onze Arabiers wisten, dat de weg, welke, naar hun voorgéven, slegts éénе mijl zou zijn, de omwégen niet méde gerékend, bij de drie mijlen was, of de Arabiers hadden geen Christen willen dragen. Men had derhalven, op goed arabisch, het bed op eenen kameel, en onzen zieke daar boven op gebonden. Maar, schoon men zeer langzaam met hem gereisd, en hem voor 't overige alles zo veel mogelijk gemaklijk gemaakt had, kwam hij nogthans tégen den avond zeer zwak, en in eenen ellendigen staat te Jerîm aan. Wij waren reeds zo zeer gewend op de arabische wijze te léven en te reizen, dat wij het geenzins lastig vonden zo lang wij gezond waren. Maar thans leerden wij, hoe droevig het zij, in die landen ziek te worden, zonder eenigen europischen kost of drank te kunnen bekomen, ja zelfs onder weg ziek te worden, en niet tijdig genoeg eene plaats te kunnen bereiken, waar men zig een weinig herhalen kan.

Te Jerîm hadden wij onzen intrek in eene openbaare herberg genomen. Dewijl wij egter aldaar te zeer door aanschouwers verôntrust wierden, die allen begérig waren om Europeërs te zien, en te horen spréken, zo huurden wij een huis, om eenigen tijd in deze stad te blijven, en de herstelling van onzen reisgenoot aftewagten. Hier merkten wij, dat het kon zijn, dat de Arabiers te Menfil onzen FORSKÄL niet tot boven op den berg hadden willen dragen; want te Jerîm wilde niet eens onze arabische bediende hem van het eene huis naar 't andere overbrengen. Wij zelven met onzen europischen bediende moesten zien hem daarheen te krijgen.

JE-

Gezigt van een Huis te Bîr el Aslab, by Saná.
Vûe d'une Maison de Bîr el Aslab, prês de Saná.

Gezigt van het Kasteel en van een Gedeelte der Stad Jerîm.
Vûe du Château et d'une Partie de la Ville de Jerîm.

JERÎM is flegts eene kleine ftad, of veelëer een groot dorp. Nogthans woont de Dôla van dit ampt hier in een klein kafteel op eene fteile rots midden in het vlek. De huizen zijn wel ten deele van fteenen gebouwd, deels egter ook maar van ongebrande tégelfteenen met een mengzel van leemäarde en koemift overpleifterd. Wijl ik voor het overige, zo ter oorzaake van mijne eigene onpaslijkheid, als wégens de zwaare ziekte mijns reisgenoots, niet veele kenniffen in deze ftad kon maken, kan ik er verder niets van zeggen, dan dat ik hier het gezigt van 't kafteel, en een gedeelte der ftad, in onze kamer, als op de LXVIII. plaat, getékend heb. De poolshoogte van Jerîm is, volgens mijne waarnémingen, 14°. 17′.

NIET ver Z. Z. Owd. van Mäddraffe, en eene kleine halve dagreis (dus 2 of 2½ duitfche mijl) Z. Wwd. van Jerîm, lag eertijds, volgens het verhaal van verfcheidene Arabiers, eene ftad *Dhafâr*, waarvan men egter zeide, dat geen één huis meer overig was; men vind er ondertuffchen, gelijk de Schech el Belled (Burgemeefter van Jerîm) mij verzékerde, een' grooten fteen met een opfchrift, dat noch Jooden noch Mohammedaanen lézen kunnen. Dus verdient mogelijk deze oord door eenen in deze ftreek komenden Europeër bezogt te worden; want hier was vermoedelijk de vermaarde ftad *Tdaphar*, welke de oude gefchiedfchrijvers de verblijfplaats der Hamjâren noemen: en, indien men ergens hamjaarfche opfchritten verwagten kan, zo is het gewislijk onder deze puinhoopen. Wanneer iemand enkel kufifche, of andere opfchriften, die niet merkwaerdig zijn, zoekt, zo mag hij zig daarméde trooften, dat men mij ook dikwils vergeefs met de hoop gevleid heeft van oude en onbekende opfchriften te vinden. De Arabiers wilden bewéren, dat dit Dhafâr, thans 1800 jaaren geléden, in zijn' grootften bloei geweeft zij, als SÄÄD EL KAMMEL, welke over het geheele halfëiland, van den arabifchen zeeboezem af tot aan den perzifchen toe, heerfchte, hier zijne verblijfplaats had; insgelijks, dat het door de Habbesfchiten (Abbeffiniërs) verwoeft zij. Den naam van eenen Regent, SÄÄD EL KAMMEL, vind ik niet in de berigten, die in Europa van Arabië bekend zijn: en, hoe dikwils ik ook in Yemen daarnaar gevraagd heb, zo heb ik nogthans verder niets van hem vernomen, dan dat hij een groot arabifch held en beroemd koning te Dhafâr geweeft is. Insgelijks, dat een groot koning van dien naam (of het egter

ter dezelfde is, welke te Dhafâr regeerde, wiſt men niet) te Nedsjera, in het gebied Amrân, begraven zij.

NADEMAAL dit Dhafâr ooſtwaard van Muſa en aan het groote gebergte lag, ben ik in het vermoeden geraakt, dat men veelligt hier ook het *Sephar*, waarvan MOSES gewag maakt, zou kunnen zoeken. Doch deze ſtad was misſchien het *Dafâr* aan den Oceäan, wijl Hadramaut, Saba, en andere ſtéden en landſchappen, die van de zoonen JAKTANS benaamd zouden zijn, tuſſchen deze haven (en niet tuſſchen Jerîm) en Muſa liggen. Beſchrijving van Arabië, bladz. 275, 276.

WIJ bevonden de lugtſtreek aan de ooſtzijde des bergs Sumâra geheel anders, dan die, welke wij aan de weſtzijde van denzelven gehad hadden. Te Táis, Abb, zelfs nog in het hier nabij gelégen dorp Menſil régende het reeds zédert eenigen tijd haaſt alle namiddagen. Wij zagen aldaar de ſchoonſte koornvelden, en in 't algemeen was alles groen en wél bebouwd. Te Jerîm in tégendeel, was zédert 3 maanden geen régen gevallen, offchoon men ſchier alle avonden van verre een donderweeder hoorde. De ſpringhaanen hadden zig derwijze verménigvuldigd, dat zij genoegzaam al de vrugten op het veld verteerden. De inwoners te Jerìm beſloten deswégens den 8ſten Julij des namiddags eene proceſſie te doen naar eene, tot het openbaare gebed beſtemde plaats buiten de ſtad, om aldaar eenpariglijk den régen van GOD afteſméken. De meeſten van deze proceſſie waren geeſtlijken, en allen zeer ſlegt gekleed, gelijk het op eenen boetdag betamelijk is. Vooräf gingen twee eerwaerdige Schechs, welken elk eene opene kiſt met boeken op het hoofd droegen. De overige Schechs en andere lieden welken volgden, zongen en herhaalden telkens kleine gebéden, waarvan ik niet anders verſtaan kon, dan: *La Allah, illah Allah.* Alles geſchiedde met de diepſte demoedigheid. Deze godsdienſt ſcheen den ALMAGTIGEN aangenaam te zijn; want nauwlijks was de proceſſie weêr in de ſtad gekomen, of er kwam een donderweeder op, en wij hadden nog denzelfden avond zeer zwaaren hagel en een' matigen régen. Den 9den Julij déden de inwoners van Jerîm hun gebed wéderom buiten de ſtad; toen volgden er egter niet aanſtonds régen, gelijk den voorgaanden dag, maar nogthans weinige dagen daarna, het zij dan omdat GOD het gebed der godsdienſtige Mohammedaanen verhoord had, of wijl de régentijd hier ook

ook alle jaaren zo régelmatig invalt, als aan de weſtzijde des bergs Sumâra, en in andere landſtreeken onder de keerkringen.

De ſpringhaanen waren in dit jaargetij op alle markten in Yemen zeer goed koop. Doch nergens heb ikze in grootere ménigte gezien, dan op de dorre vlakte tuſſchen den berg Sumâra en Jerîm; want aldaar kon men ze op zommige plaatzen met de hand grijpen. Wij zagen eenen Arabier, die er een' gantſchen zak vol van gezameld had, en dezelven drogen en tot eenen winterkoſt bewaren wilde. Als het aan de weſtzijde van 't gebergte ſlegts in eenige uuren niet régende, zo kwamen zij met zulke groote heiren uit het ooſten, dat de boeren te Menſil genoodzaakt waren, met groote doeken aan ſtokken gebonden, op hunne koornäkkers heröm te lopen en te ſchreuwen, om ze te verjagen, opdat zij hunne vrugten niet gantſchlijk verteerden. Dit zou in de ſtreek van Jerîm weinig geholpen hebben, wijl zij hier zo lang als het nog niet régent, als 't ware te huis zijn.

Wij zagen te Jerîm eenen bruidegom, die naar 't bad geleid werd. Vooräf gingen eene ménigte jongelingen, die naar den trommeſlag huppelden en ſprongen. Daaröp volgde een groote troup jonge en oude lieden, van dewelken eenigen luſtig met hun handgeweer vuurden, en de bruidegom beſloot met eenigen zijner vrienden den togt. Des avonds kwam de ſtoet zeer langzaam terug. Vermids het duiſter was, zag men nu eene ménigte fakkels, die, hoewel zij ſlegt waren, nogthans de figuur eener fakkel hadden. Zij kwamen mij daaröm béter voor, dan de gemeene fakkels bij de proceſſiën in Egipte, waarvan ik bl. 164 melding gemaakt heb.

Op een' anderen tijd zagen wij twee klopvegters, die hunne kunſt om eenige kleinigheid aan geld in het openbaar op de ſtraat vertoonden. Zij waren zeer dun gekleed. Over het hoofd hadden zij een groot masker (het eerſt dat ik in het Ooſten gezien heb) met een' langen baard, en agterwaard geſlagene hairen. In de regte hand hadden zij een' langen dolk, en in de linke een groot ſchild. Wij dagten dat deze lieden eene bijzondere behendigheid in 't vegten zouden tonen. Doch hunne gantſche kunſt beſtond enkel daarïn, dat zij naar het trommen ſprongen en poetzen aanregtten.

De markten in Yemen zijn reeds door den Scherif ED DRÎS in de *Geögr. Nub. Clim.* 2. p. 6. beſchréven. Ik heb mij ſlegts weinig aan dezelven laten gelégen

zijn, wijl ik alle groote vergaderingen van het gemeen zogt te vermijden. Nadat ik egter eenige dagen te Jerîm geweest was, zonder buiten de deur te komen, bezogt ik hier den Sûk op eenen marktdag, om mijne droefgeestige gedagten een weinig te verdrijven. Veele lieden uit de naburige dorpen hadden zig hier verzameld, maar ten deele alleenlijk om lévensmiddelen en andere tot de huishouding nodige zaaken te kopen en te verkopen. Ik zag dus hier geen kostbaare winkels; maar kleêrmakers, schoenmakers, sméden en andere handwerkslieden zaten aan de straat, of op eene plaats, welke zij met een' slegten en laagen muur omringd hadden, en werkten onder den blooten hémel. Hier zag ik ook eenige koppenzetters, die den Arabieren met een gewoon mes de huid open snéden, en dan afgezaagde bokshoorns op de wond plaatsten. Deze lieden hadden dus nog geen béter werktuig, dan diegeen welke den pater LOBO op de afrikaansche kust koppen zettede, en daardoor van eene koorts genas (*).

DE ziekte van den heer FORSKÄL scheen in de eerste dagen na onze aankomst te Jerîm aftenémen. Zij werd egter eerlang weêr zo hévig, dat wij alle hoop tot zijne herstelling verloren. Hij viel eindelijk den 10den Julij tégen den avond in een' diepen slaap, en in denzelven overleed hij den 11den des morgens te half 10 uuren. Wij betreurden zeer zijn verlies; want hij had door den grooten omgang met de gemeene lieden bij zijn naerstig botaniséren, niet alleen het best van het geheele gezelschap de arabische taal en derzelven verscheidene tongvallen geleerd, en was om die réden zeer dikwils onze woordvoeder, maar hij behartigde ook in 't algemeen den gelukkigen voortgang onzer reis met veel ijver. Hij was om zo te spréken tot eene arabische reis geboren. Hij was niet ligt te onvréde wanneer het hem aan gemak ontbrak. Hij gewendde zig aanstonds aan de lévenswijze van de inwoners des lands, en dit is noodzaaklijk, indien men met nut en vergenoegen in Arabië reizen wil. Anders zal ook de geleerdste man niet in staat zijn om veele ontdekkingen in deze landen te doen.

THANS moest de dood van onzen reisgenoot der overheid bekend gemaakt, en eene plaats tot zijne begraafnis gekogt worden. Wij zonden den bediende van den Kádi te Tâäs aan den Dôla, en aan den Kádi alhier. De laatste had de beleefd-

(*) *Voyage d'Abbyssinie par* LE GRAND, p. 26.

leefdheid, hem naar eenen Arabier te wijzen, van denwelken hij geloofde, dat hij ons wel eene plaats om onzen doode te begraven verkopen zou. Wij kogten ze ook werklijk van dien man, doch de koop werd weêr gebroken. De plaats lag nabij eenen greppel, waardoor men het water naar de omliggende velden leidde, en de nabuuren hadden den eigenaar gedreigd, dat zij het hem zouden doen betaald zetten, indien het water om des Franken wille terug bleef. Alzo de man liever eene kleine winſt verliezen wilde, dan zig het ongenoegen zijner onwétende nabuuren op den hals halen, moeſten wij eene andere plaats zoeken, die ons egter ook eerlang voor hetzelfde geld aangewézen werd. Naderhand begeerde de Dôla met eenen van ons gezelſchap te ſpréken. Hij zeide mij, dat hij als Gouverneur van dit ampt, altijd erfgenaam was, wanneer een doorreizende Jood of Baniân in zijn gebied ſtierf. Ik antwoordde hem, dat de overlédene noch Baniân noch Jood was geweeſt, maar een Europeër, en dat de Dôla te Mochha niets van de nalatenſchap van eenen mijner reisgenooten, die te Mochha geſtorven was, begeerd had. Hieröp verklaarde mij de zoon van den Dôla de méning zijns vaders aldus: dat hij ten minſten een aanzienlijk geſchenk verwagtte. Maar toen ik hem zeide, dat de Europeërs zonder een' kwijtbrief niets betaalden, en dat hij ons derhalven ſchriftlijk geliefde optegéven, hoe veel hij daarvoor begeerde, dat onze reisgenoot in zijn ampt geſtorven was, zo werd er verder niets van ons gevorderd. De Dôla wiſt, dat wij naar Saná wilden reizen. Hij vreesde daaröm miſſchien, dat wij hem aldaar bij den ſtaatsminiſter des Imâms aanklagen zouden, indien hij iets onbillijks van ons eiſchte.

De grootſte zwarigheid, welken wij bij de begraafnis van onzen vriend vonden, was, dat wij geen dragers konden bekomen, ſchoon wij rijklijk daarvoor beloofden te betalen, en het ons wilden laten gevallen, dat zij hem des nagts ten grave droegen. Eindelijk boden zig hiertoe 6 mannen aan. Doch zij kwamen niet eer dan (den 12den Julij) des morgens tuſſchen 3 en 4 uuren, als alles in diepen ſlaap was, en maakten zo veel haaſt om hun werk ſchielijk en bedektlijk te verrigten, dat wij alléén daarüit reeds beſluiten konden, dat het niet voor betaamlijk gehouden wierd voor eenen Mohammedaan, eenen vreemden geloofsbelijder te dragen. Ik durfde mij zelven zo laat in den nagt niet te wagen om de beäarding bij te wonen, omdat ik nog eenigzins onpaſlijk was. De heeren CRA-

MER en BAURENFEIND, de bedienden, welken met ons van Täás gekomen waren, en twee bedienden van den Kádi en den Schech el belled te Jerîm waren bij het begraven tégenwoordig.

Wij oordeelden, dat wij aan den pligt, dien wij onzen reisgenoote verschuldigd waren, niet voldéden, indien wij hem niet in eene kist begroeven. Wij zouden egter béter gedaan hebben, als wij hem alleenlijk in slegt lijnwaat gewonden, en zo in 't graf gelegd hadden. De kist gaf aan het arabisch gemeen volk gelégenheid te geloven, dat de Europeërs schatten met hunne dooden begroeven. Men sprak er reeds van, toen wij de kist déden maken. Naderhand verhaalde men ons te Saná, dat men onzen overlédene, kort na ons vertrek van Jerîm, des nagts opgegraven, de kist verbroken, en het lijnwaat, waarïn wij het lijk gewonden hadden, weggenomen had. Toen de Dôla er kennis van had gekrégen, deed hij onzen reisgenoot door de Jooden weêr begraven, en gaf hun, nademaal zij voor hunne moeite betaald wilden zijn, verlof, de kist daarvoor te némen.

NA de begraafnis van onzen vriend maakten wij gereedheid, om onze reis den 13den Julij van Jerîm naar Saná voorttezetten. Doch het régende den voorgaanden nagt zo sterk, dat wij dien morgen eerst laat konden vertrekken. Wij gingen 1½ mijl N. O. ten O. tot *Rob'd*, vervolgens 1½ mijl N. N. O. tot *Dikesûb*, en verder 1½ mijl naar 't noorden over eenen kleinen berg *Numara* tot *Damâr*. Dus ligt Jerim 4 duitsche mijlen van Damâr, en dien weg leiden wij af in 6 uuren. De weg is steenägtig, en de geheele streek schijnt niet vrugtbaar te zijn. Op verscheidene plaatzen troffen wij lieden aan, welken kischer aan de voorbijreizenden verkogten. Hunne winst daarbij was waarschijnlijk zeer gering; want zij hadden niet eens hutten, maar slegts vier wanden van twee tot vier voet hoog, en geen dak.

TER oorzaake van ons lang verblijf te Jerîm was het te Damâr bekend geworden, dat wij aldaar doortrekken, en naar Saná reizen zouden. Wijl nu zédert veele jaaren geen Europeër in deze streek geweest was; zo was het gemeen alhier zeer nieuwsgierig om ons te zien, en kwam ons reeds meer dan ¼ mijl ver buiten de stad te gemoet. De toeloop werd gestadig grooter. Vermids wij vreesden in eene openbaare herberg al te zeer door aanschouwers gehinderd te worden, huurden wij een lédigstaand huis, om den volgenden nagt gerust te

kun-

kunnen doorbrengen: doch, alzo wij om die réden nog langer dan wel anders op de ſtraat moeſten toeven, zo had zig haaſt al het gemeen uit de ſtad rondom ons verzameld, en wij moeſten er ons doordringen om maar in het huis te komen. De heer CRAMER, welke den muilëzel bereed, dien hij van den Dôla te Mochha gekrégen had, kwam het in den zin om tuſſchen het volk interijden, en plaats te maken. Bij die gelégenheid mogten er miſſchien eenigen vallen. Men begon over de moedwilligheid der ongelovigen te morren. Wij ſpoedden ons om binnen het huis te komen. Men wierp met ſteenen in onze deur en venſters, te wéten in de venſteröpeningen, want glasruiten heeft men in deze geweſten niet. Wij zonden onzen bediende op de ſtraat, om het volk uit malkanderen te drijven. Doch dit was maar voor een oogenblik. Wij wilden naar den Dôla zenden, en om eene wagt doen vragen; maar men zeide ons, dat hij niet meer dan 30 ſoldaaten had, en zelve voor het gemeen bevreesd was. Men geloofde ook niet, dat wij het geringſte gevaar hadden. Er waren, zeide men, veele ſtudenten op de ſtraat, die ons begeerden te zien, en ons, door het werpen van ſteenen in het huis, aan de venſters wilden trekken. Eindelijk krégen wij een bezoek van den Schech el belled, welke den heere CRAMER om artzenijën verzogt, en wij hoopten, dat men, uit agting voor dien Burgemeeſter, zou ophouden met ſteenen te werpen. Desniettégenſtaande ging men daar ſteeds meê voort, en wijl de Schech el belled zo wel als als onze huiswaerd van gedagten waren, dat het beſte zou zijn, dat men den jongen lieden hunnen wille liet, hielden wij deur en venſters geſloten, en op die wijze wierden zij eindelijk hun ſpel moede.

DAMÂR ligt in eene vlakke en vrugtbaare ſtreek, welke in Yemen wégens de fraije paerdenteelt vermaard is. Het is de hoofdſtad van *Mechâreb el Anes*, en dus de woning van den Dôla dezes ampts. Men vind er eene beroemde hooge ſchoole voor de mohammedaanſche ſecte, welke *Zeidi* genoemd word, op dewelke, gelijk men mij verzékerde, bij de 500 jonge lieden ſtudeerden, dat is den korân leerden lézen en verſtaan. Digt bij de ſtad is een groot kaſteel. De ſtad zelve is open, zeer groot en vrij wél, doch ruim gebouwd. Ik twijfel, of zij wel 5000 huizen bevat, gelijk de Schech el belled wilde bewéren. De Jooden alhier léven naar 's lands wijze, in een bijzonder dorp buiten de ſtad; doch eenige Baniânen wonen zo wel hier als in andere ſtéden van Yemen, onder de Mo-

hammedaanen. Nergens werd onze Artz in zulk een' korten tijd door zo veele zieken veröntrust dan hier. Wijl hij niet buiten het huis wilde gaan, omdat men bij onze aankomst met steenen in onze vensters geworpen had, zo bragt men zelfs eenen kranke op zijn bedde in ons huis, en een andere reisde, enkel om onzen Artz, méde naar Saná.

Niet ver van Damâr is een kleine vloed, welke noordwaard loopt, en zig in het land *Jóf* in het zand vèrliest. Deze is dus veelligt een der vloeden, welken zig in de streek van Mareb in den aalöuden grooten waterhouder der Sabeërs veréenigen (*). Eenige mijlen oostwaard van Damâr is een berg *Isli*, of *Dsjâbbel Kibrîd*, waar zwavel word gegraven; en een andere berg *Hirrân*, waar een donkerroode en fijne karneöol, arab. *Akjk*, gevonden word, ligt ten N. W. van deze stad. Deze steen is reeds in de beschrijving van Arabië, bladz. 135, vermeld.

Onze europische bediende was op de laatste dagreis zo ziek geworden, dat hij de reis tot Saná met ons niet dagt te kunnen uithouden. Wij lieten hem derhalven te Damâr blijven, opdat hij ons langzaam, naar dat zijne kragten het hem zouden toelaten, alléén volgen konde. Toen hij weêr bij ons kwam, klaagde hij zeer, dat hij onder weg bezwaarlijk intrek had kunnen bekomen, doordien de Arabiers bevreesd waren, dat hij bij hen zou sterven, en zij dus genoodzaakt zouden zijn hem te begraven. Evenwel had het niet aan lieden ontbroken, die hem ézels verhuurden, en met hem zo langzaam als hij het begeerde, voortreisden.

Den 14den Julij gingen wij bijna den gantschen dag noordwaard. Aan de oostzijde van den weg was eene groote vlakte; en, aan de westzijde, naakte onvrugtbaare bergen. ⅝ Mijl van Damâr af zagen wij aan de oostzijde, een weinig van den weg af, de kleine stad *Mauáhheb*, waar de Imâm EL MAHÂDI MOHÂMMED zijn verblijf had, dien de uitgéver der *Voyage de l'Arabie heureuse* in het begin dezer eeuwe bezogt. Tégenöver aan de westzijde van den weg is een dorp *Madi*. Van hier hadden wij nog ¼ mijl tot bij eene simserä. Van de simserä reist men ⅞ mijl tot aan het dorp *Mamrâde*, en vervolgens ¾ mijl tot bij het dorp

(*) Beschrijving van Arabië, bladz. 263. 264.

dorp *Sauâd*. Naderhand gingen wij 1 mijl, meeſtendeels door moeraſſig weiland, tot bij eene ſimſerä *Sauâd*. Daarna word de weg ſteenägtig, en men ziet in de ſtreek van 2 mijlen tot *Suradsje* zeer weinige bebouwde velden. Van hier tot Saná vind men bij alle dorpen veele tuinen met voortreſlijke druiven en andere vrugten, maar de bergen zijn kaal en onvrugtbaar. Suradsje ligt, naar mijne rékening, 5 duitſche mijlen of $6\frac{3}{4}$ uur van Damâr af. Op dezen weg wierden wij van eene zeer zwaare dondervlaag, verzeld van hagel en régen, overvallen, doch wij zagen hier geen huizen, welken eigenlijk gebouwd waren om den reizigeren in zulk geval tot eene ſchuilplaats te dienen, gelijk in het ampt Yemen âla *(Dsjöbla)*. Ook zagen wij dien dag ſlegts éénen madsjîl, en dat wel bij eene ſimſerä.

Den 15den Julij liep onze weg naar 't noorden een weinig weſtlijk, hij was egter niet zo gebaand, als die van de voorgaande dagreis. Van Suradsje trokken wij over eenen berg $1\frac{1}{8}$ mijl tot aan het dorp *Audi*, op de grenzen tuſſchen het gebied van Suradsje, en het kleine land *Chaulân*. Niet ver vandaar is een dorp *Hödâfa* op eene ſteile rots, waar men zegt, dat thans nog een merkwaerdig opſchrift aan een' ouden muur te vinden is. Ik had reeds te Tääs gehoord, dat te Bellâd ânes een hebreuwſch opſchrift te zien was; want, vermids de Mohammedaanen geen ééne letter daarvan kenden, en zij, behalven het kufiſche en het arabiſche, miſſchien van geen alphabet iets gehoord hadden, dan van het hebreuwſche, geloofden zij, dat het opſchrift in deze taal moeſt geſchréven zijn. Onze kameel - en ézeldrijvers hadden beloofd, dat zij het mij wijzen zouden. Daar ik egter Bellâd ânes voor den naam van een dorp gehouden had, en thans hoorde, dat dit de naam van een ampt is, zo deed ik nader onderzoek bij eenen inboorling, en vernam, dat dit opſchrift te Hödâfa was. Maar wij waren dit dorp reeds $1\frac{1}{2}$ uur van te voren digt voorbij geréden, en onze kameel- en ézeldrijvers hadden mij met voordagt niets daarvan willen zeggen, om niet opgehouden te worden. Te Saná hoorde ik naderhand van Jooden, welken dit opſchrift verſcheidene maalen gezien hadden, dat het geen hebreuwſche, maar zo wel hun als den Mohammedaanen geheel onbekende letters waren. Dewijl Hödâfa nabij den weg van Mocha naar Saná ligt, wenſch ik, dat een daar voorbij reizende Europeër de moeite zal willen némen, dit opſchrift afteſchrijven; want miſſchien is het nog van de tijden der Hamjâren, en dus zou men mogelijk daar-

door

door het alphabet dezer natië nader kunnen uitvinden. Dezelfde Jooden te Saná meenden ook op *Nakîl Affur*, ten zuidweften van Saná, onbekende opfchriften gezien te hebben.

Tégenöver Höddâfa is een dorp *Komân*. Vervolgens komt men aan eene groote fimferä *Dsîle*, bij dewelke een kleine vloed is, die in 't land blijft. Niet ver van hier is eene koffijhut *Makîl* omtrent ¾ mijl van Audi. Van Makîl reisden wij ⅞ mijl tot bij eene fimferä *Sinnân* op eene groote vlakte, en vandaar ¾ mijl tot *Nedsjed*, eenen oord, welke haaft in het geheel niet bewoond is, dan flegts op dien dag der weeke, als hier markt gehouden word. Alsdan vinden de herwaard komende kleine kooplieden en handwerkers lédige hutten, of plaatzen met een' kleinen laagen muur omgéven. Een dorp *Meffauad* ligt hier digt bij. Van Nedsjed hadden wij nog ééne mijl tot *Seijân*, een groot dorp, waar wij veele half ingeftorte huizen zagen. De inkomften van Suradsje en Seijân behoren aan gelijftogte prinfen van de familie des Imâms. De afftand dezer beide plaatzen is, naar mijne rékening, 4½ mijl of 7 uuren, en op dien geheelen weg zagen wij maar eenen madsjîl of bak, waarïn men, tot verkwikking der reizigeren, water giet.

Naardien het in deze ftreek niet zo veel régent, dat het land enkel daardoor genoegzaam kan gedrenkt worden, zo heeft men hier en daar aan de zijden der heuvels groote en fraaije waterbakken van verfcheidene figuuren gemetzeld. In het vlakke veld, waar men de gelégenheid niet kan hebben, om het régenwater van bergen en heuvels te vergaderen, ziet men groote bronnen, over dewelken zomtijds 6 rollen naaft malkanderen liggen, om het water door menfchen handen daarüit op te halen, en het land te bewateren. Dit maakt den akkerbouw zeer moeilijk en koftbaar.

Wij hoopten eindelijk den 16den Julij onze intréde in Saná te doen. Wij plagten anders op de arabifche wijze, en vrij flegt gekleed te zijn. Dewijl wij egter ordenlijk in de hofplaats des Imâms wilden verfchijnen, trokken wij dezen morgen voor ons vertrek van Seijân onze turkfche kléderen aan, die wel wat béter, maar nogthans ook niet pragtig waren. Wij gingen omtrent naar het N. ten W., voorbij een dorp *Ibn Had*, als ook voorbij een goed van eenen Schech of arabifchen édelman, tot *Rema*, een groot dorp op eenen heuvel, en 1½ mijl van Seijân. Van hier gaat de weg op eenigen afftand van het gebergte

in

in eene vlakte omtrent N. W. ten N. In deze ſtreek ziet men eenen kleinen vloed, welke aan beide oevers vrugtbaare velden heeft, die egter niet ver ſtroomt, maar in het zand, of veeléer op de akkers dood loopt. Over dezen vloed is eene ſteenen brug. Van Rema hadden wij ⅝ mijl tot aan eene koffijhut bij *Hadde*, een dorp, waar de Imâm een luſthuis en eenen tuin met druiven, walnooten, abrikoozen, peeren, en andere vrugtboomen heeft. Tégenöver Hadde is een dorp *Darshelm*. Van hier tot aan den muur van Saná heeft men omtrent 1¼ mijl, en dus van Seijan tot Saná 3 duitſche mijlen, of omtrent 4½ uur.

Wij hadden dezen dag reeds vroeg eenen bediende met eenen brief aan den Fakíh ACHMED vooruit gezonden, om dezen ſtaatsminiſter des Imâms kennis van onze aankomſt te géven. Doch deze heer was reeds vooräf daarvan onderregt, en had ons een' zijner voornaamſte ſchrijveren eene groote halve mijl buiten Saná te gemoet gezonden, om ons te verwelkomen. Deze verhaalde, dat men ons reeds zédert langen tijd verwagt had, en dat de Imâm voor ons een bekwaam luſthuis te Bîr el Aſſab voor eene geheele maand gehuurd had. Dit alles waren goede berigten. Wij hoorden, dat de Fakíh een luſthuis te Bîr el Aſſab had. Zodra wij aan de plaats gekomen waren, verzogt de ſchrijver, dat wij zouden afzitten. Wij meenden derhalven, dat wij ten eerſten bij den Fakíh ACHMED zouden geleid worden, en dat zijn huis daarbij was. Maar de ſchrijver en al onze mohammedaanſche bedienden bléven op hunne ézels, en wij moeſten nog eenen verren weg gaan, eer wij aan het huis kwamen, welk tot onze woning beſtemd was. Dit was eene kahiraſche en ons zeer mishagende ſtreek, die wij bij de anderzins zo hoflijke Arabiers niet verwagtten. Wij waren er bovendien dezen dag nog zo kwalijk aan, als wij nog in éénig dorp in Yemen geweeſt waren. Anders vonden wij bij eene karwanſeroj nog lieden, van welken wij ten minſten water en brood bekomen konden. Doch op ons luſthuis vonden wij niets dan lédige vertrekken. Dewijl wij in die verbeelding waren, dat wij héden in de hoofdſtad des koningrijks komen zouden, zo hadden wij ons in het geheel niet met lévensmiddelen voorzien, en moeſten derhalven lang wagten, eer wij ververſchingen uit de ſtad konden krijgen. Van dezen ſmaakten ons de druiven, die men hier heeft, zeer heerlijk. Voor het overige hadden wij in langen tijd zulk eene aangenaame woning niet gehad, als die, welke de Imâm

ons hier deed aanwijzen. Het huis had fraije vertrekken, en aan 't zelve was een tuin met allerhande vrugtboomen, die allen in 't wild schénen opgewassen te zijn. Het was een op de arabische wijze aangelegde tuin, in welken men lommer en geen wandelwégen zoekt.

Den volgenden dag na onze aankomst te Bîr el Assab, te wéten den 17den Julij des voormiddags, zond de Imâm ons een geschenk van 5 schaapen, zo veel hout als 3 kameelen dragen konden, een' goeden voorraad waskaersen, rijst en allerleie speecerijën. Degeen die ons dit geschenk bragt, maakte eene verschoning, dat de Imâm ons dezen noch den volgenden dag spréken kon, doordien hij met de betaling zijner in soldij genomene troupen van Haschid u Bekîl bézig was. Dit was ons zeer onverschillig, wijl wij eigenlijk niet naar Saná gekomen waren om onze onderdanigste opwagting bij den Imâm te maken, maar om de stad en de omliggende streek te zien, en kennis met zulke lieden te maken, van dewelken wij narigten van dit land bekomen konden. Maar men zeide ons tévens aan, dat wij niet uit het huis moesten gaan, voor dat wij gehoor bij den Imâm gehad hadden. Dit verbod behaagde ons gantsch niet, voornaamlijk wijl de tijd ons te kostbaar was, en wij niet verzékerd waren, dat de Imâm ons vastlijk na twee dagen zou ontbieden.

Men had vergéten ons te zeggen, dat het ook tégen de verschuldigde hoogagting jégens den Imâm zou gehandeld zijn, indien wij inboorlingen bij ons lieten komen, eer wij ten hove geweest waren. Wij hadden reeds eenen bekende te Saná, naamlijk eenen Jood, die met ons van Káhira naar Loheia gereisd was. Deze was van eene der voornaamste en rijkste familiën der Jooden alhier. Doch hij was als bediende met ons gegaan, deels om de reiskosten uittewinnen, want de arabische Jooden kennen de waerde van het geld éven zo wél als die van Europa; deels om onder onze bescherming en in ons gezelschap gemaklijker te reizen, wijl de Jooden door de Turken, die als bédevaartreizigers van Káhira naar Dsjidda gaan, zeer verägt en dikwils mishandeld worden. Deze jongman kwam ons aanstonds bezoeken, zodra hij onze aankomst vernomen had. Hij bragt den volgenden dag eenen hunner grootste sterrenkijkers bij ons, die mij eenige hebreuwsche naamen der sterren, waarvan in de heilige schrift gesproken word, zou verklaren. (Beschr. van Arabië, bl. 109). Op denzelfden tijd kwam de schrijver van den Fakih ACHMED. De Jooden stonden aanstonds op; doch de

heer

heer fécrétaris was daarmeê niet te vréde. Hij was er zeer over geftoord, dat zij zig hadden onderftaan, bij ons te komen, voor dat wij gehoor bij den Imâm gehad hadden. Niet alleen jaagde hijze ten huize uit, maar gaf ook onzen mohammedaanfchen bedienden laft, geen menfch bij ons te laten, totdat wij bij zijnen heer geweeft waren. Dit arabifch gebruik was ons gantfch niet aangenaam. Hetzelve word egter door arabifche gezanten aan vreemde hoven in agt genomen. Een gezant van den Pafcha te Tripolis wilde na zijne aankomft te Koppenhage ook met niemand fpréken, dan nadat hij gehoor bij den Staatsminifter gehad had. De gemelde geheimfchrijver verbeeldde zig misfchien daarënboven, dat ons het gezelfchap der Jooden zo min aangenaam was, als hem, en dat hij ons derhalven dienft deed, met ons van dezelven te bevrijden.

Den 19den Julij werd ons des morgens aangezegd, dat wij bij den Imâm moeften komen. De fchrijver van den Fakíh ACHMED geleidde ons naar het paleis in den *Buftàn el Metwókkel:* en alzo wij verder niets verwagtten, dan dat de Imâm ons miffchien in tégenwoordigheid van eenigen zijner voornaamfte dienaaren fpréken zou, waren wij niet weinig verbaasd, hier grooten toeftel te zien. De hofplaats was met zo veele paerden, dienaaren, en andere Arabiers vervuld, dat wij moeite zouden gehad hebben, om er door te geraken, indien de Nakîb GHEIR ALLÁH, een gewézen flaaf en thans opperftalmeefter des Imâms, niet met een' grooten knuppel in de hand gekomen was, en ons plaats had gemaakt. De gehoorzaal was een groot vierkant gebouw met een gewelfzel. In het midden derzelve waren eenige fpringfonteinen in eene groote waterkom, die het water ter hoogte van omtrent 14 voet dréven. Agter de kom was eene verhévenheid van 1½ voet, en van 4 tot 5 voet breedte, over de geheele zaal. Agter deze nog eene tweede verhévenheid, waar onmiddelijk bij de optréde de troon des Imâms ftond. De gantfche vloer, zo wel om den troon als om de kom, was met fijne perzifche tapijten belegd. Aan den troon zag ik niets anders dan eene vierkante verhévenheid met zijden ftoffe bekleed, en boven op dezelve van agteren en aan beide zijden, groote zeer koftbaar overtrokkene kuffens. De Imâm zat op den troon tuffchen de kuffens, naar der Oofterlingen wijze met ondergeflagene beenen, in een ligt-groen opperkleed met wijde en lange arabifche

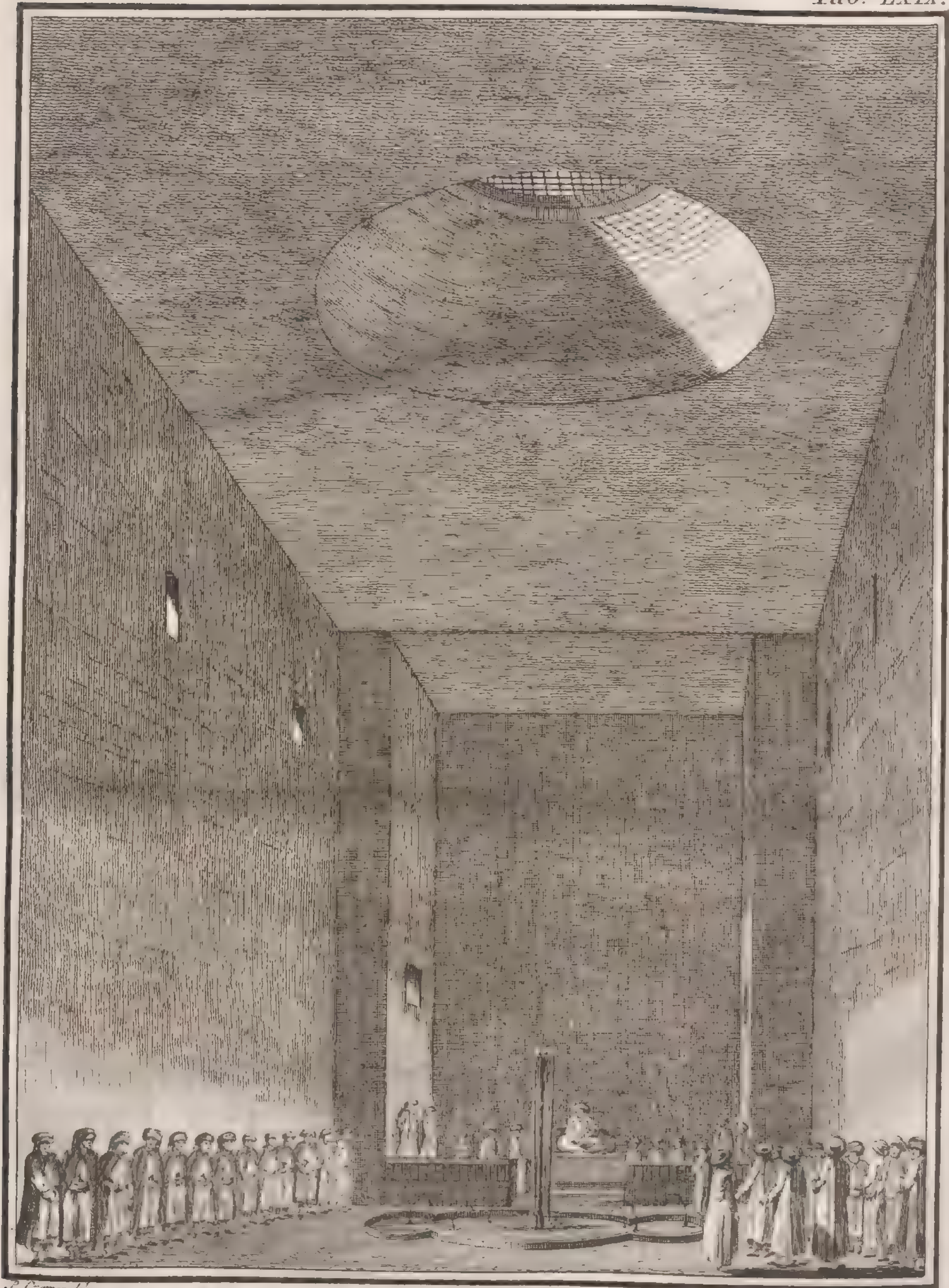
mouwen (*). Hij had aan elke zijde op de borſt, gelijk als de voornaame Turken zomtijds op hunne reismantels hebben, een' grooten gouden ſtrik, en een' zeer grooten witten turban op het hoofd. Aan zijne regte hand ſtonden zijne zoons, en aan de linke hand zijne broeders. Vóór hem ſtond zijn ſtaatsdienaar, de Fakíh ACHMED, en wij op de eerſte verhévenheid, dus laager dan de Fakíh. Te weerzijde van de zaal, van de zoons en broeders des Imâms af tot aan de deur, ſtonden eene ménigte voornaame Arabiers digt naaſt malkanderen.

Wij wierden aanſtonds regt door tot den Imâm geleid, om hem de regte hand van binnen en van buiten, insgelijks het kleed op de knie te kuſſen. Het eerſte en laatſte vergunnen de mohammedaanſche prinſen zeer ligt. Doch het is eene bijzondere gunſtbewijzing, als zij eenen vreemden ook het binnenſte der hand om te kuſſen aanbieden. In de gantſche zaal heerſchte een diep ſtilzwijgen. Zodra egter één van ons de hand des Imâms aanraakte, riep een heraut (wapenkoning) eenige woorden uit, welken zo veel wilden zeggen, als: GOD *beware den Imâm* enz. Als de heraut ophield, herhaalden al de aanwézenden, te gelijk, dezelfde woorden, en, naar 't mij voorkwam, uit alle magt. Wijl ik de eerſte, en alleen daaröp bedagt was, hoe ik mijne pligtplégingen zo goed als mogelijk op de arabiſche wijze maken, en de groote pragt, dergelijke ik in Arabië nog niet gezien had, betragten zou, zo kan ik niet ontkennen, dat ik bij dit groot gedruis een weinig ontiteld was, voornaamlijk, omdat men juiſt begon te ſchreeuwen als ik de hand des Imâms aanraakte. Doch ik hervattede mij ſchielijk: en, toen men wéderöm riep als mijne reisgenooten de hand des Imâms namen, zo viel mij in, dat het bij deze plegtigheid omtrent op dezelfde wijze toeging, als wanneer de ſtudenten op de hooge ſchoolen in Duitſchland iemand hoog, en nog eens hoog, en wéderöm hoog laten léven (†).

De-

(*) Deze was ook de kléding der Chalifs, zie de Algemeene hédendagſche hiſtorie, Vol. III §. 69. [in 't Hoogduitſch].

(†) Dit is een gebruik dat onder de Studenten op de hooge Schoolen in Duitſchland plaats heeft. Zij géven daarméde de bijzondere hoogägting, die zij iemand, bij voorb: eenen Hoogleeraar, toedra-

P. Cramer. del.

Voorſtelling van een Gehoor by den Imâm *te* Saná.

Répreſentation de l'Audience aupres de l'Imâm de Saná.

DEWIJL de ſpraak aan het hof te Saná van de gemeene ſpraak in de bergägtige ſtreeken, en deze nog zeer veel van de ſpraak in Tehâma verſchilt; daar wij egter alleen de laatſte, en daarbij nog gebrekkig ſpraken, zo maakten wij onzen bediende uit Mochha, welke aan onze ſlegte uitſpraak gewend was, tot onzen vertolker. De Fakíh ACHMED, welke lang in Tehâma geweeſt was, en de aldaar gewoone ſpraak geleerd had, was als de vertolker des Imâms; want als deze beiden te zamen ſpraken, kon ik nauwlijks van de vier woorden er één verſtaan, en onze bediende, welke nogthans te Mochha, en dus in dit koningrijk, geboren was, verzékerde, dat hij den Imâm zelden volkomen had kunnen verſtaan. Vermids wij derhalven door vertolkers, en in de tégenwoordigheid van zulk eene groote vergadering moeſten ſpréken, zo was ons onderling geſprek ſlegts kort. Wij agtten het onnodig te verhalen, dat wij zulk een' verren weg naar Yemen gekomen waren, alléén om dit land nauwkeuriger te léren kennen. Dewijl wij nogthans eene oorzaak onzer reis voorgéven moeſten, zeiden wij tégen den Imâm, dat wij over den arabiſchen zeeboezem gekomen waren, wijl dit de naaſte weg van Europa naar de deenſche volkplantingen in Indië is. Wij lieten niet na te roemen, dat wij alzins van de geregtigheid en veiligheid, welken in het gebied des Imâms heerſchen, gehoord, en om die réden gewenſcht hadden, nog voor het vertrek van het laatſte engelſche ſchip, dit rijk nader te léren kennen, om als ooggetuigen den roem daarvan in ons vaderland te kunnen verbreiden. De Imâm antwoordde, dat wij in zijn land welkom waren, en volle vrijheid hadden om zo lang daarïn te blijven als wij het goed vinden, of onze zaaken het toelaten zouden. Na eenige andere vraagen en antwoorden namen wij met de handkus, en onder de wenſchen des herauts en aller aanwézenden, dat GOD den Imâm veele jaaren mogt bewaren, afſcheid, en gingen de lange zaal af en de deur uit, zonder verder complimenten te maken. Deze gehoorverléning is op de LXIX plaat voorgeſteld.

NA onze terugkomſt zond de Imâm aan ons 11 kleine beurzen, aan onzen bediende uit Mochha, welke vertolker geweeſt was, ééne, en aan de beide bedien-

---

dragen, onder het drinken op deszelfs gezondheid, te kennen. Dus zegt deze ſpreekwijs zo veel: als iemand allerlei geluk en voorſpoed toewenſchen. *De Vertaler.*

dienden van den Dôla en van den Kádi te Tääs, welken ons verzelden, ook éénc dergelijke beurs met 99 *komaſſi*, waarvan de 32 eenen ſpéciedaalder doen. Eén p^cto^ had er de *Saráf* (wiſſelaar), of volgens landsgebruik, of zonder voorwéten des Imàms, voor zijne moeite afgehouden. Het ſchijnt ongerijmd, dat de Imâm ons een geſchenk in eene ſcheidemunt zond. Doch dewijl men in deze landen niet op crediet en in eene herberg léven kan, maar alles voor gereed geld op de markt kopen en zijne eigene keuken houden moet, zo is 't veelëer eene oplettendheid der Arabieren omtrent vreemdelingen, opdat dezen bij het wiſſelen der grove muntſoorten niet bedrogen zouden worden, noch dienäangaande moeilijkheden hebben. Wij ſtonden in het eerſt in bedenking, of wij dit geſchenk zouden aannémen, wijl wij niet ten koſte der Arabieren wilden léven, opdat dit hun geen oorzaake zou géven, ons buiten hun land te wenſchen. Egter, wijl het kwalijk zou hebben kunnen genomen worden, indien wij het terug gezonden hadden, zo werd beſloten, dat wij het zouden houden.

In Turkijë word niemand bij den Sultân ten gehoor gelaten, die niet eerſt bij den Wisîr geweeſt is. In Yemen is het gebruik heel anders. Nadat wij de eer gehad hadden den Imâm des voormiddags te zien, deed de Fakíh ACHMED ons des namiddags naar zijn luſthuis te Bir el asſab komen, en wij moeſten die zeldzaame zaaken médebrengen, welken wij den Emîr FARHÀN te Loheia, en den voornaamen Arabieren in andere ſtéden vertoond hadden. Deze zeldzaamheden waren niets anders dan vergroot- en weêrglazen, verrekijkers, arabiſche gedrukte boeken, allerhande plaaten, land- en zeekaarten, compasnaalden en dergelijken, die wij tot ons eigen gebruik médegenomen hadden, doch die wij den Arabieren zomtijds getoond, en het gebruik daarvan verklaard hadden. Ik oordeelde het niet dienſtig, mijne ſterrenkundige werktuigen te laten zien; want, hoewel ik verzékerd was, dat ik dien dag alles weêr méde terug brengen zou, zo vreesde ik egter, dat de groote Schechs te Saná door middel van den Imâm het eene of andere daarvan zouden begéren. Doch deze vrees was denklijk ongegrond. Wij werden ongemeen beleefd door den Fakíh ontvangen, en hij was ook over alles wat wij hem toonden, zeer voldaan. Hij deed ons veele vraagen, welken te kennen gaven, dat hij zig meer op de wétenſchappen gelegd had dan zijne landslieden gemeenlijk plégen te doen, en dat hij veel omgang met vreemdelingen, naamlijk met Turken, Perzen en Indiäanen gehad had. Daardoor alléén had hij

eene

eene tamelijke kundigheid in de aardrijkskunde verkrégen. De meeste Arabiers ménen, dat Europa ten zuiden van hun ligt, omdat de europische schépen uit die streek naar Yemen komen. Maar Fakíh ACHMED kende zelfs de ligging van verscheidene europische staaten in betrekking tot elkanderen, en hij wist ook, welken van dezelven de magtigsten te water en te land zijn. Meer zal men immers van een' arabischen geleerde, die nooit landkaarten gezien heeft, niet kunnen verwagten.

VERMIDS wij met zo veel beleefdheid ontvangen waren, en reeds kleine geschenken gekrégen hadden, doch voornaamlijk, omdat wij in verscheidene boeken vonden, dat geen Europeër zonder geschenken vóór eenen aanzienlijken Mohammedaan mag verschijnen, zo dagten wij, dat het overëenkomstig met de gewoonte des lands ware, indien wij ook bij deze gelégenheid eenige europische kunststukken, als horologiën en natuurkundige werktuigen en dergelijken, die in Yemen zeldzaam zijn, zo voor den Imâm als voor den Fakíh ACHMED, den laatsten ter hand stelden. Wij vernamen kort daarna, dat men zulks van ons, wijl wij geen kooplieden waren, en ook niets bij den Imâm begeerden, maar als *Derwischen* reisden, in 't geheel niet verwagt had. Ondertusschen werd alles zeer gunstig aangenomen. De Turken (zo veel mij bekend is) merken de geschenken der Europeëren als eene schatting aan, en zij verbeelden zig, ons veel eer te bewijzen, als zij ons voor een groot geschenk met een' slegten *Caftan* (eerenkleed) beschenken. Uit hetgeen ons te Saná bejégende, zou men besluiten, dat de Imâm en zijn staadsdienaar geen geschenken van een' vreemdeling voor niet willen hebben.

IN den tuin van den Fakíh ACHMED waren veele vrugtboomen. Het lusthuis was slegts klein, en naar de zuidzijde geheel open, wijl de zon onder deze poolshoogte in de heetste maanden aan de noordzijde van het toppunt (zénith) staat. Midden vóór het huis was eene dergelijke waterkunst als die, welke wij in de gehoorzaal des Imâms gezien hadden. Het water werd hier tot dezelfde hoogte gebragt, als bij de waterleiding te Abb. Er was naamlijk, bij eene bron, een muur van 20 tot 24 voet hoogte, en agter denzelven eene afhellende vlakte van 30 tot 36 graden, op dewelke een ézel met zijnen drijver steeds op en afgingen, om het water in de hoogte te trekken. Men kan niet zeggen, dat deze waterkunst aan den tuin eenigen cieraad bijzettede. Maar zij verkoelde de lugt in het

lust-

luſthuis, en was om die réden in deze heete ſtreek zeer aangenaam. In andere tuinen van voornaame lieden te Saná zagen wij ook zulke inrigtingen.

De ſtad Saná ligt op 15°. 21′. poolshoogte en aan den voet van eenen berg *Nikkum* of *Lokkum*, op welken men nog de puinhoopen van een oud kaſteel ziet, dat, naar der Arabieren méning, door SEM gebouwd is. Aan de andere, te wéten aan de weſtzijde van de ſtad, is een kleine vloed. Naar den kant des bergs Nikkum ligt het kaſteel, gelijk men mij verzékerde, op den vermaarden heuvel *Ghomdân.* Naar de zijde van den vloed is Buſtân el Metwókkel, een groote tuin, of veeleer eene voorſtad, die door den Imâm METWÓKKEL aangelegd, en door den thans regérenden Imâm met een groot paleis verfraaid is. Alles is met eenen muur, of veelmeer met een' aarden wal omringd, die met ongebrande ſteenen bekleed is, en in denzelven ziet men eene ménigte kleine torens, omtrent 30 dubbelde ſchréden van malkanderen. De ſtad is bovendien aan de eene zijde van het kaſteel, en aan de andere van Buſtân el Metwókkel, door muuren afgeſcheiden. De omtrek der ſtad en des kaſteels, (Buſtân el Metwókkel niet méde gerékend), is zo groot, dat men denzelven gemaklijk in één uur en 8 minuuten omgaan kan.

Mijn verlangen was, om van deze ſtad ook eene nauwkeurige kaart te kunnen maken. Doch, als ik mij op de ſtraat liet zien, werd ik aanſtonds door eene ménigte nieuwsgierige lieden omringd, en overäl verzeld, en in die omſtandigheden agtte ik het niet raadzaam, dikwils op het compas te zien, en de lijnen en hoeken optetékenen. Opdat men zig ondertuſſchen een béter denkbeeld van de ligging dezer vermaarde ſtad zou kunnen maken, zo heb ik dezelve op de LXX tafel ontworpen. Dezelve heeft 4 groote ſtadspoorten, naamlijk 1) *Bâb el Yemen*, 2) *Bâb es Sabbá*, 3) *Bâb Schaûb* en 4) *Bâb es S'trân.* De laatſte, welke naar 't kaſteel geleid, is zédert veele jaaren niet geöpend geweeſt. Dan vind men hier nog 3 kleine poorten, als 5) *Bâb Schärâra*, 6) *Bâb Hadîd* en 7) *Bâb ſogair* (*). Saná ſchijnt tamelijk volkrijk te zijn. Doch in de ſtad zijn ook

---

(*) Bovenſtaande naamen werden mij opgegéven door mijnen wegwijzer, toen ik de ſtad omwandelde. Een ander ſprak van 8 poorten. Den 6 eerſten gaf hij dezelfde naamen, welken boven aangemerkt zijn, doch in plaats van *Bâb Sogair* noemde hij *Bâb Naſr* en *Bâbintoba.* De meeste ſtraaten op deze grondtékening, zijn, gelijk men ligt denken kan, willekeurig aangeduid.

Grondtekening der Stad Saná. || Plan de la Ville de Saná.

ook veele tuinen, en daaröm is de plaats, welke de ſtadsmuur bevat, op verre na niet met huizen vervuld. Ik telde hier ſlegts 9 of 10 torens (minarés) op de moskeën. *El Dsjámea*, of de hoofdmoské, ſtaat bijna in het midden der ſtad, en heeft 2 minarés. Van de andere moskeën, waarvan elke ſlegts 1 minaré heeft, noemde men mij: *El mäddraſſe*, *Salech ed dîn*, *El Thuàs*, *El Bekirîe*, en de moské in het kaſteel. Zommigen derzelven zijn door turkſche Paſchas gebouwd. De thans regérende Imâm heeft ook eene fraije moské geſtigt, enze rijklijk met water, zo voor menſchen als voor vee, verzorgd. Bij dezelve heeft hij een klein gebouw met zijne begraafplaats doen bouwen. Groote gemeene baden zijn er in deze ſtad niet boven de 12. Maar men vind hier, naar de arabiſche wijze, veele fraije paleizen, als: *Buſtàn es Sultàn*, *Dar el Naſr*, en *Dar Fatch*, welken alle door den thans regérenden Imâm gebouwd zijn. Verders het paleis des Imâms EL MANSOR, en verſcheidene andere groote gebouwen, welken der talrijke familie des Imâms en anderen voornaamen heeren toebehoren. Al deze arabiſche paleizen zijn juiſt niet naar den europiſchen ſmaak, maar egter van gebrande vorm-of ook wel gedeeltelijk van gehouwene ſteenen, in plaats dat de geringere huizen in Saná grootſtendeels uit ongebrande vormſteenen beſtaan (*). Ik meen, ſlegts in één éénig paleis, digt bij het kaſteel, glasvenſters gezien te hebben. De andere groote huizen hebben venſterdeuren, welken bij goed weeder altoos open ſtaan, doch bij régenweeder toegedaan worden. Alsdan valt een weinig licht door kleine ronde venſters van dik moskoviſch glas, welken men boven de venſterdeuren ziet, in het vertrek. De voornaame Arabiers hebben aan hunne luſthuizen, in plaats van venſters van moskoviſch glas, zomtijds geſchilderde glasruiten, welken zij van Venétië bekomen.

VOOR 't overige vind men te Saná, gelijk in alle groote ooſterſche koopſtéden, ook groote karwanſerojs (*Simſerä, Oqäl*), voor kooplieden en reizigers; insge-

(*) Ik had geen gelégenheid, om eene aftékening van een der boven gemelde paleizen in de ſtad te maken. Maar ik vind onder de nagelatene papieren van den heer BAURENFEIND een ontwerp van een aanzienlijk huis te *Bîr el Aſſab*, dat wij in ons huis zien konden. Men ziet het op de LXVIII tafel. Hierüit kan men omtrent de bouwkunſt der Arabieren in Yemen léren kennen.

gelijks bijzondere plaatzen of oorden der ſtad, waar hout, houtskoolen, ijzer, druiven, koorn, boter, zout of brood verkogt word. Op de broodmarkt zitten niet anders dan vrouwlieden. Men vind te Saná ook eene markt, waar men zijne oude klédercn tégen nieuwe verruilen kan. Degeenen, welken in indiſche, perziſche, turkſche en andere waaren handelen, zo ook die, welken allerhande ſpecerijën en artzenijën, die de bladen káad, allerleie drooge en varſche vrugten, als peeren, abrikoozen, perſiken, vijgen enz. verkopen, de timmerlieden, ſméden, ſchoen- zadel- kleêr- mutzenmakers, ſteenhouwers, goudſméden, baardſcheerders, koks, boekbinders, zelfs de ſchrijvers, welken voor eenige ſtuivers een ſmeekſchrift, aan den Imâm, of aan een' ander' voornaam' heer, opſtellen, doch anders ook kinderen onderwijzen en boeken afſchrijven, zitten over dag in zékeren oord der ſtad in hunne kleine kraamen. Het bouwhout is in Yemen in 't algemeen koſtbaar, en te Saná ook het brandhout; want, dewijl de bergen in deze landſtreek kaal en onvrugtbaar zijn, zo moet het brandhout wel 2 of 3 dagreizen ver naar deze ſtad gebragt worden, en uit dien hoofde moet men voor eene kameellading van hetzelve gemeenlijk 2 ſpéciedaalders betalen. Egter word het gebrek aan brandhout nog eenigermate, gelijk men mij verzékerde, door ſteenkoolen vergoed. Ook heb ik in deze ſtreeken turf gezien, doch zij was zo ſlegt, dat men er ſtroo tuſſchen leggen moeſt, om ze in den brand te krijgen. Allerhande tuinvrugten zijn hier in overvloed. Van de druiven alléén telt men op de markt te Saná over de 20 verſchillende ſoorten: en, doordien dezelven niet allen te gelijk rijp worden, zo heeft men in deze ſtad, gedurende verſcheidene maanden, varſche druiven van de wijnſtokken. Naderhand hangen de Arabiers, zo als de Turken in Natolië, de druiven in eenen kelder op, en op die wijze kan men deze heerlijke vrugt ſchier het geheele jaar door éten. De Jooden alhier perſſen uit eenige druiven wijn, zelfs zouden zij dezen drank in zulk een' grooten overvloed kunnen hebben, dat zij, gelijk als de Armeniers te Schirâs, een' ſterken handel daarméde konden drijven. Maar de Arabiers ſchijnen grootere vijänden van ſterke dranken te zijn, dan de Perzen. Daaröm moeten hier de Jooden zeer omzigtig zijn, als zij ſlegts een weinig aan hunne geloofsgenooten in andere ſtéden zenden willen: en wanneer iemand gevonden word, die wijn naar het huis eens Arabiers brengen wil, word hij er ſcherplijk om geſtraft. Daarëntégen worden hier veele druiven gedroogd en ver-

verzonden. Onder dezen is ook die ſoort van kleine witte druiven, die geen korrels ſchijnen te hebben, in dewelken men egter, in plaats der harde korrels, een week zaad vind, dat men bij het éten wel niet beſpeurt, maar nogthans onderſcheiden kan, als men de beziën doorſnijd.

Het kaſteel te Saná ligt op den eertijds vermaarden heuvel Ghomdàn, gelijk reeds aangemerkt is. Men ziet in hetzelve twee zogenaamde paleizen, *Dar ed dáhhab* en *Dar Amer*. Ik zag hier wel puinhoopen van oude gebouwen, doch kon niet ééns van kufiſche, ik laat ſtaan van hamjaarſche opſchriften narigt bekomen; want men heeft zo wel te Saná, als in andere oude ſtéden, welken bij aanhoudendheid bewoond geweeſt zijn, de oude huizen afgeworpen om nieuwen te bouwen. De Imâm zelve woont gemeenlijk in de ſtad, doch verſcheiden' van zijne familie wonen in het kaſteel. Bovendien is hier de munt, en verſcheidene groote en kleine gevangniſſen voor perſoonen van aanzienlijken en geringen ſtand. Men leidde mij tot de hoogſte plaats van dit kaſteel, naamlijk tot eene batterije (*Jürbe el Medâfa*,) als tot eene zeer merkwaerdige zaak, en hier zag ik ook indedaad iets onverwagts, naamlijk eene oude duitſche metaalen haubits met het opſchrift IORG SELOS GOS MICH 1513. Op dezelve waren ook nog eenige régels zogenaamd munniksſchrift, doch door den tijd zeer verdorven. Ik zag op deze batterije nog 6 of 7 kleine ijzeren kanonnen. De meeſten daarvan lagen in 't zand, en de anderen op verbrokene afuiten. Behalven dezen waren er op elke der drie poorten Bâb el Yemen, Bâb es ſabbá en Bâb Schaûb, nog twee kanonnen, welken bij plegtigheden gebruikt wierden. Dit is al het grof geſchut, welk men in de hoofdſtad van het koningrijk Yemen vind.

Westwaard van Saná is het dorp of de voorſtad *Bîr el aſſab*, met eene groote moské en minaré. De huizen dezer voorſtad ſtaan meeſtendeels verſpreid in de tuinen aan een riviertje. Ten noorden, $1\frac{1}{2}$ tot 2 uuren van Saná, is een vlek *Rodda*, welk ook tuſſchen tuinen en aan kleine ſtroomen ligt. De ligging van dezen oord heeft veel overëenkomſt met die van Damásk. Saná intégendeel, welk de oude arabiſche geſchiedſchrijvers met Damásk hebben vergeléken, ligt aan eene ten deele dorre hoogte. Slegts na eenen lang aanhoudenden régen, loopt een kleine vloed, die van *Tanaim* komt, door deze ſtad en verder noordwaard naar het land *Dsjôf*, en deze vloed was thans bij Saná geheel droog. Ondertuſſchen word het water van den berg Nikkum zo wel in de ſtad als in het ka-

ſteel geleid, zo dat men ook hier het gantſche jaar door geen gebrek aan goed water heeft: een gemak, welk men in alle ooſterſche ſtéden tragt te behouden, wijl het water de voornaamſte drank der Mohammedaanen is, en wijl de aanhangers van dezen godsdienſt verpligt zijn, zig dikwils te waſſchen.

De Jooden wonen niet in de ſtad Saná, maar deze natië heeft een eigen groot dorp, *Káa el Jhud*, zuidwaard, en in de nabuurſchap van Bîr el aſſab. Men ſchat hun aantal op 2000. Men bejégentze in Yemen verägtlijker dan in Turkijë. Ondertuſſchen vinden de Arabiers onder hen hunne beſte goudſméden, pottenbakkers en andere handwerkers, welken des dags in hunne kraamen in de ſtad arbeiden, en des avonds weêr naar hunne woningen kéren. Men vind hier onder de Jooden ook aanzienlijke kooplieden. Eén van hun, met naame ORÄKI heeft zig het vertrouwen van twee Imâms wéten te verwerven. Hij had, onder de de regéring van MANSÔR, 13 jaaren, en, onder den thans regérenden MÄHHDI ABBÂS, 15 jaaren lang het opperbewind over al de tollen, gebouwen ėn tuinen des Imâms, dat is eene der aanzienlijkſte bedieningen te Saná, bekleed. Doch twee jaaren voor onze aankomſt in deze ſtad was hij in ongenade gevallen, en niet alleen in de gevangnis geworpen, maar, gelijk de Jooden zeiden, ook genoodzaakt geworden, 50000 ſpéciedaalders te betalen. Te zelfden tijde werden er van de 14 ſijnagogen der Jooden alhier, twaalf omgehaald. Veele huizen in dit dorp waren zo fraai, als de huizen der voornaame Mohammedaanen in Saná, en van dezelven werden allen, welken over de veertien ellen hoog waren, tot op deze hoogte afgebroken, en tévens bevolen, dat geen Jood zijn huis meer dan veertien ellen hoog zou bouwen. Alle ſterke dranken worden, zo wel hier als te Schirâs in Perzië in groote ſteenen kruiken bewaard. Dezen werden in ſtukken geſlagen, en bovendien bragt men hun nog meer ſchade toe. De gemelde ORÄKI was, 14 dagen voor onze aankomſt te Saná, weêr op vrije voeten geſteld, en de Imâm had hem, gelijk de Jooden zeiden, 500 ſpéciedaalders geſchonken. Hij was een oude eerwaerdige grijzaard, en bezat veel kundigheid. Hij kleedde zig, zo als de overige Jooden in Yemen, ſlegts met blauw lijnwaat, en droeg geen faſch of turban om zijne muts: men zeide ook, dat hij zig nooit anders gekleed had, offchoon het hem door de Imâms, in wier gunſt hij ſtond, veröorlofd was. Wijl zijn nabeſtaande, een van onze bedienden, dien wij van Káhira tot Loheia médegenomen hadden (bladz. 204) hem veel goeds van ons verhaald

haald had, betoonde hij zig zeer vriendlijk jégens mij. Doch, naardien hij eerſt kortlings uit de gevangnis gekomen was, durfde ik hem niet zo vlijtig bezoeken als ik wel wenſchte.

Te Saná zijn omtrent 125 Baniânen. Dezen moeten maandlijks 300 ſpéciedaalders aan den Imâm betalen, daar het groote dorp Káa el Jhûd niet meer dan omtrent 125 ſpéciedaalders betaalt. Als er een Baniân te Saná ſterft, moeten zijne erven den Imâm 10 tot 50 ſpéciedaalders géven: en, als de overlédene geen naaſte bloedverwanten in Yemen heeft, zo vervalt de geheele erfnis aan den Imâm. De Baniânen verhaalden mij, dat men twee van hunne geloofsgenooten, voor eenige maanden, in de gevangnis geworpen, en niet eerder losgelaaten had, tot dat zij van eene erfnis uit Indië, waarvan egter in 't geheel geen geld naar Yemen gekomen was, 1500 ſpéciedaalders aan den Imâm betaald hadden. Miſſchien had de Imâm dit geld uit andere oorzaaken begeerd, waarvan de Baniânen niets tégen mij gewagen wilden; want in dit land bekent men éven zo min gaern, dat men de ontvangene ſtraf verdiend heeft, als in Europa.

Het is bekend, dat de Sultân te Conſtantinopel alle vrijdagen de moské bezoekt, als zijne gezondheid het maar eenigzins toelaat. Even dezelfde wet betragt ook de Imâm te Saná, met eene groote ſtaatſi. Wij zagen ſlegts zijne terugkomſt, wijl ons deze als het merkwaerdigſte beſchréven wierd, doordien hij alsdan een' grooten omweg neemt, en wijl zig om dien tijd ook eerſt de meeſte lieden, welken in de andere moskeën hun gebed verrigt hebben, verzamelen. Na het eindigen van den godsdienſt nam de Imâm dien dag (den 22ſten Julij) zijnen weg van de Dsjámea (hoofdmoské) naar Bâb el Yemen buiten de ſtad tot Bâb Schärâra. Vooräf gingen eenige honderd man ſoldaaten. De Imâm, en ieder der prinſen van zijne talrijke familie, liet eene *Mdálla*, of groot zonneſcherm naaſt zig dragen, een voorregt, welk in dit gebied alléén den prinſen van den bloede toegeſtaan word, gelijk ook de Sultân te Conſtantinopel niemand dan zijnen Wisîr veröorloft, agter over zijn ſpeelboot (kaik) een overdek te hebben om zig tégen de hitte der zonne te beſchutten. In de andere provinciën van Yemen, naar men zeide, laten de onäfhanglijke heeren, bijvoorb. de Schechs van Jafá, de Schechs in Haſchid u Bekîl, de Scherif van Abu Ariſch, en meer anderen, ook deze *Mdálla* als een téken hunner onäfhanglijkheid, naaſt zig dragen. Behalven de prinſen, waren er ten minſten nog 600 van de aanzienlijkſte

heeren, zo wel van den geeſtlijken als waereldlijken en krijgsſtand, gedeeltelijk op pragtig uitgedoſte paerden, in dit gevolg, en eene overgroote ménigte verzelde den Imâm te voet. Aan elke zijde des Imâms werd een vaandel gedragen, dat van de onzen daarïn onderſcheiden was, dat het van boven een zilveren doosje had. Hierïn, zegt men, zijn *amulettes* of briefjes, van dewelken men gelooft, dat zij den Imâm onöverwinlijk maken. Verſcheidene andere vaanen met dergelijke doosjes ſchénen geen beſtemde plaats te hebben. Kortöm, de gantſche optogt was zeer talrijk, en en ten deele pragtig; doch zo ver ik dien gezien heb, ten uiterſten ongerégeld. Alles reed en liep door malkanderen, zonder de minſte orde in agt te némen. Niet ver van Bâb Schärâra ſtonden twee paar kameelen met rosbaaren, in dewelken zig zomtijds, bij dergelijke proceſſiën, eenigen van des Imâms vrouwen bevinden: men zeide egter, dat zij thans lédig en ſlegts om de gewoonte buiten de ſtad gekomen waren. Agter dezelven ſtonden nog meer dan 12 lédige kameelen, waarvan elke niets anders dan eenige kleine vaanen tot cieraad op zijnen zadel te dragen had. Vóór Bab Schärâra moesten de ſoldaaten eenige reizen vuren. Dit ging hun zo ſlegt af, als ik het in Yemen nog gehoord hebbe. Wijl ik mij nu eenigzins onpaſlijk bevond, wilde ik niet langer in de groote hitte herömlopen, en keerde derhalven weêr naar Bîr el aſſab. De ſoldaaten moeſten naderhand nog eenige krijgsöefeningen verrigten vóór het paleis des Imâms, en de voornaame heeren betoonden hunne vaerdigheid in het rijden. De heer CRAMER, welke daarbij tégenwoordig was, vond dit alles niet béter, dan wij het reeds verſcheidene maalen in de ampten gezien hadden, wanneer de Dôla van de moské terug gekomen was. De ſtadspoorten waren gedurende den godsdienſt allen geſloten. Waarſchijnlijk om de zelfde réden, waaröm ook de Europeërs hunne ſtadspoorten gedurende de predikatiën ſluiten, en niet, gelijk ik meen in reisbeſchrijvingen gelézen te hebben, omdat de Mohammedaanen, volgens eene van hunne voorzeggingen, vrézen op eenen vrijdag door Chriſtenen overrompeld te worden.

MEN had ons te Saná veel beleefder en vriendlijker bejégend, dan wij het verwagt hadden; ja zelfs wilden verſcheiden' der voornaamſte lieden ons overhalen, om de engelſche ſchépen te laten vertrekken, en nog een jaar in Yemen te blijven. Wij zouden waarſchijnlijk ook niet veel van de inwoners te vrézen gehad hebben, indien wij dien raad gevolgd hadden: maar, wijl de beide pro-

fes-

fefforen ons reeds door den dood ontrukt waren, en wij dus geen aanmerkingen over de taal en natuurgefchiednis meer konden maken; wijl ik reeds het grootfte gedeelte der merkwaerdige ftéden in dit klein koningrijk gezien, en den grond tot eene nieuwe bijzondere kaart van Yemen gelegd had; wijl wij verfcheidene voorbeelden van de hebzugt des regérenden Imâms hoorden; wijl wij ook reeds te Mochha en te Tâäs harde woorden met de Dôlâs gehad hadden, en dergelijken nog meer vreesden; wijl wij bovendien, door de geftadige moeilijkheden, door de veränderlijkheid der lugt en van het water op het platte land en op de gebergten de één na den anderen onpaslijk wierden; zo befloten wij, naar Mochha en Indië te gaan, om ons léven en onze papieren in zékerheid te brengen. Ons werd ook veröorlofd, eerlang weêr naar Saná te vertrekken; doch wij moeften nog een affcheidsgehoor hebben, en tévens den Imâm alles, wat de Fakíh ACHMED gezien had, vertonen, en dit vertraagde ons vertrek eenige dagen.

Wij werden den 23ften Julij andermaal ontboden, en in dezelfde zaal in den Buftân el Metwókkel geleid, waar wij de eerfte reis gehoor gehad hadden. Dien dag egter gefchiedde alles in ftilte. De Imâm zat op de eerfte verhévenheid, niet vóór den troon, maar aan de eene zijde in de zaal, op eenen europifchen armftoel van gevlogten riet, die door een' Indiäan te Saná gemaakt was. Wij kuften hem naar de arabifche wijze de hand van binnen en van buiten, en het kleed op zijne knie. De Fakíh ACHMED en deszelfs geheimfchrijver, welke ons ten gehoor afgehaald had, en nog 6 of 7 flaven en bedienden waren er alléén bij tégenwoordig. Van onze bedienden werd niemand binnen gelaten, wijl de Fakíh ACHMED oordeelde, dat ik mij genoegzaam in de arabifche taal zou kunnen uitdrukken. Al hetgeen wij den Imâm vertoonden, fcheen hem wél te behagen, en hij zo wel als zijn ftaadsdienaar déden verfcheidene vraagen betreffende den handel, de kunften en wétenfchappen der Europeëren. Hieröp werd een kiftje met artzenijën, dat de Imâm van een' Engelsman bekomen had, te voorfchijn gebragt. De heer CRAMER moeft hiervan de naamen van elke bijzondere foort, als méde het gebruik daarvan opgéven, en de Imâm deed er veel van in het arabifch bijfchrijven.

Ik was ziek uit het huis gegaan, en hier werd ik door het lang ftaan zo zwak, dat ik verlof moeft verzoeken, om uit de zaal te mogen gaan. Ik vond buiten

de

de deur eenigen van de voornaamſte hofdienaaren, welken allen op ſteenen, die hier en daar verſpreid lagen, in de ſchaduw, bij den muur zaten. Onder dezen was ook de Nakîb (Généraal, of veeléér de Opperſtalmeeſter) GHEIR ALLÁH, denwelken ik reeds eenige reizen geſproken had. Deze gaf mij aanſtonds zijne plaats, en ſleepte zelve ſteenen aan, om voor zig een' and'ren zétel te maken. Hier werd ik door vraagen aangaande de zéden en gewoonten der Europeëren overladen. Het behaagde den Arabieren onder anderen niet, dat de Europeërs gebruik van ſterken drank maken. Maar, als ik verzékerde, dat de dronkenſchap den Chriſtenen ook verboden was, en beſtraft wierd, en dat ieder verſtandig Europeër niet meer wijn dronk, dan zijne gezondheid vorderde en veroorlofde; zo behaagde hun deze wet béter dan de hunne, welke hun ook het geringſte genot der ſterke dranken ontzegt, daar zij nogthans dezelven in overvloed hebben, en dikwils als eene artzenije gebruiken konden. Ik keerde wéderöm in de gehoorzaal, en, nadat de heer CRAMER aan den Imâm de nuttigheid zijner artzenijën gezegd, en wij nog verſcheidene vraagen beäntwoord hadden, namen wij met dezelfde plegtigheden afſcheid als wij gekomen waren. Des namiddags namen wij afſcheid van den Fakíh ACHMED en van eenige andere voornaame Arabiers.

WIJ hadden gewigtige réden, om onzen terugweg van Saná naar Mochha over Jerîm en Tääs te némen; want deze weg is niet alleen de meeſt gebaande, maar wij hadden op denzelven ook de opſchriften te Höddâfa en te Dhafâr, die ik voor hamjaarſche houde, kunnen afſchrijven. Maar, wijl het hoofdöogmerk mijner reize niet was oudheden opteſpeuren, en ik ook gemeenlijk overblijfzels van gebouwen vond, die geen opmerking verdienden, wanneer de Arabiers van groote puinhoopen en zeer zonderlinge opſchriften geſproken hadden; zo waren wij begérig, onze terugreis over Möfhák en Beit el fakíh te némen. Op deze reis had ik niet alleen gelégenheid, om mijne kaart van Yemen vollédiger te maken, maar ook, om Tehâma in een geheel ander jaargetij, naamlijk in de régenmaanden, te zien. De Fakíh ACHMED, dien wij bij die gelégenheid rondborſtig te kennen gaven, dat wij gaern door eenen ons tot nogtoe onbekenden weg naar Beit el fakíh reizen wilden, gaf ons niet alleen verlof, onzen terugweg naar eigen goedvinden te verkiezen, maar beloofde ook, dat de Imâm kameelen en ézels voor ons zou doen bezorgen.

DEN

Den 25ſten Julij zond de Imâm aan ieder van ons een arabiſch opper- en onderkleed, en daarënboven eenen brief aan den Dôla te Mochha, op denwelken deze ons 200 ſpéciedaalders als een geſchenk ten afſcheid moeſt betalen. Wij vreesden wel, dat de Imâm veelligt denken zou, dat wij, gelijk dikwijls de Turken doen, ſlegts naar Saná hadden willen komen om reisgeld te halen, of dat wij geſchenken gegéven hadden om dezelven dubbel vergoed te krijgen. Maar, als men zig herïnnert, welke verdrietlijkheden wij bij onze aankomſt te Mochha gehad hadden, en dat wij, om dezelven bijteleggen, 50 venétiäanſche ducaaten hadden moeten betalen, zo kan men zig ligt voorſtellen, dat ons deze aſſignatie niet ten éénemaale onverſchillig moet geweeſt zijn. Toen wij dezelve naderhand den Dôla vertoonden, wees hij ons aan zijnen *Saráf*, eenen Baniân, die ons ook de geheele ſom, hoewel het hem wat traag afging, in verſcheidene termijnen betaalde.

Wij konden nauwlijks geloven, dat de Fakíh ACHMED in goeden ernſt geſproken had, toen hij zeide, dat de Imâm kameelen en ézels voor ons zou doen bezorgen. Wij vreesden, dat het laatſte ſchip der Engelſchen eerlang vertrekken zou. Derhalven verlangden wij onze laſtdieren zelven te kunnen huren, in de verbeelding, dat wij alsdan ſpoediger naar Mochha zouden kunnen komen. Wij ſpraken met den ſchrijver van den Fakíh ACHMED, en deze verklaarde de woorden zijns heeren zó, dat alleen ons goed op koſten van den Imâm tot Möfhák zou gebragt worden. Wij huurden derhalven ézels voor ons en voor onze bedienden: en, naardien wij niet verzékerd waren, of wij aanſtonds andere kameelen te Möfhák zouden kunnen bekomen, zo verdroegen wij ons met dien geenen, welke de kameelen verhuurde, dat hij ons reistuig tot Beit el fakíh moeſt brengen. Wij meenden dus den 26ſten Julij reisvaerdig te zijn. Doch dezen morgen zeer vroeg deed ons de gemelde ſchrijver wéten, dat wij boven de geäccordeerde ſom, voor elken kameel tot Beit el fakíh nog een' halven ſpéciedaalder moeſten betalen, en wij waren ook daarméde te vréde, om maar niet langer opgehouden te worden. Kort daaröp kwamen onze kameelen, doch zulke ſlegten, dat wij twijfelden, of zij ons goed wel tot Beit el fakíh zouden kunnen dragen: en de kameeldrijvers, die éven zo weinig van de konſtenarijën huns meeſters en des geheimſchrijvers wiſten als wij, verzékerden ons, dat zij met hunne kameelen van Möfhák weêr terug kéren zouden. Dus geraakten wij op

nieuw in verlégenheid, en konden derhalven niet opladen, voordat wij den ſchrijver en den kameelverhuurder of arabiſchen poſtmeeſter geſproken hadden. Maar geen van beiden was te vinden. Hoe ongaern wij alzo ook den braven Fakíh ACHMED nog verder ongelégenheid wilden aandoen, konden wij egter niet afwézen, hem onze omſtandigheid voor oogen te ſtellen; en bij die gelégenheid kwamen wij agter den geheimen handel. De Fakíh had zijnen geheimſchrijver een' open' brief, door den Imâm eigenhandig boven- (niet onder-) getékend gegéven, volgens welken ons in elk ampt, waar wij doortrekken zouden, andere kameelen, insgelijks een ſchaap (naar de arabiſche wijze van ſpréken, een' ſchaapskop, *Râs Gannem*) moeſt gegéven worden (*). Bovendien had de ſchrijver nog eenige geſchenken voor ons en onze bedienden bekomen, en van dit alles had hij ons niets gezegd. Wijl wij zo veel haaſt maakten, zo had hij het waarſchijnlijk wégens de déling der huur voor de kameelen, niet zo ſchielijk met den eigenaar derzelven kunnen ééns worden. Thans egter werd den ſécrétaris beduid, dat hij ons niet langer moeſt ophouden, en dus bragt hij eindelijk den gemelden brief des Imâms, als méde eenige ſtukken kléding voor onze bedienden, welken vrij talrijk waren. De kléderen, die nog voor ons beſtemd waren, beloofde hij binnen een paar uuren te brengen; doch wij verzogten ſlegts, dat het ons niet kwalijk mogt genomen worden, dat wij op ſtaande voet vertrokken en naar Mochha ijlden. De ſchrijver ſtak dus waarſchijnlijk deze laatſte geſchenken, welken nog voor ons geſchikt waren, en de huur, die wij voor onze ézels betaalden, in zijn' zak.

HET kleed, welk ik van den Imâm bekwam, was op dezelfde wijze gemaakt als de kléderen der voornaame Arabieren in Yemen. Hunne wijze van kléding is op de LXXI. plaat afgebeeld. De Arabiers dragen het hemd over hunnen wijden broek van lijnwaat. Zij hebben een veſt met enge mouwen, en eenen wijden overrok. In hunnen grooten gordel dragen zij eene *Jambea*, dat is een groot mes. Wijl verſcheidene europiſche vrienden, welken ik deze jambea toonde, meenden, dat de Arabiers dit geweer éven dus gebruikten als de matroozen hunne meſſen, zo heb ik het gebruik der jambea méde op deze plaat af-

(*) Beſchrijving van Arabië, XIV. tafel.

Brun, del. C. F. Fritzsch, fecit.

Kléding der Voornaame **Arabieren** *in Yemen.*
Habillement des **Arabes** *de Distinction dans l'Yemen.*

afgebeeld. Het ſnoer, welk ik op de jambea gehangen heb, is geen rozenkrans, waaräan de Mohammedaanen bidden, maar waar méde zij bij lédige uuren als het ware wat ſpélen. De yemenſche turban is zeer groot, en hangt tuſſchen de ſchouders af, gelijk in de beſchrijving van Arabië, bladz. 59, is aangemerkt. Kouſſen kent men hier niet, maar men gaat blootsvoets in pantoffels of laerzen.

Het ſchijnt, dat de Turken des Imâms mildheid béter kennen, en ze zig ook béter wéten te nutte te maken, dan wij. Er komen dikwils bédevaartreizigers van deze natie van Dsjidda naar Loheia of Hödeida, en gaan van daar naar Saná, waar zij niet alleen zomtijds 4 of 6 maanden ten koſte des Imâms onderhouden worden, maar ook nog daarënboven eene asſignatie van eene zékere ſom, op den Dôla in eene zeehaven, ontvangen, opdat zij weêr terug kunnen komen. Het laatſte reisgeld laat men dezen lieden denklijk eerſt op de grenzen betalen, om verzékerd te zijn, dat zij niet langer tot laſt van het land zullen zijn. Ik heb zelve eenigen van deze bédelaars gekend. Onder anderen een' gemeenen griekſchen renegaat te Beit el fakíh, die een' tijd lang te Saná onderhoud genoten, en daarna eene asſignatie op den Dôla te Hödeida van 10 ſpéciedaalders ontvangen had. Een Turk, die te Káhira in dienſt van eenen ABD ER RACHMAN Kichja geweeſt, en met zijnen heer naar Mekka gekomen was, was naderhand van Dsjidda naar Hödeida en Saná gegaan, in hoop, dat de Imâm hem eene aanzienlijke bediening bij het léger zou géven. Want de Turken zijn op hunne kunſt in het rijden en in het voeren van den krijg, zo verwaand, dat zij ménen, dat de Arabiers in Yemen zig moeſten gelukkig agten, als zij eenen turkſchen Officier bekomen konden. Doch, nadat de Imâm hem eenigen tijd te Saná onderhouden had, zond hij hem naar Hödeida, en deed hem aldaar nog eenig reisgeld betalen, waarméde hij naar Báſra ging. Dezen Turk zag ik op mijne terugreis van Indië, in onze karavane tuſſchen Diärbekr en Háleb. Hij was met de ſchépen van Maskát, welken jaarlijks naar Yemen komen om koffij te halen, van Hödeida naar Báſra vertrokken. Hij had al de zeehavens aan de zuidöoſtzijde van Arabië gezien, en deze reizen niet gevaarlijker gevonden dan die van Dsjidda naar Yemen. Dit heb ik ten dienſte van toekomende reizigers willen aanmerken, die deze reizen miſſchien voor onmogelijk houden.

REIS VAN SANA NAAR MOCHHA.

DEN 26ften Julij 1763 vertrokken wij van Saná en reisden flegts 2⅞ mijl een weinig Z. W. ten W. De weg was ten deele flegt en de bergen in deze ftreek geheel kaal. De dorpen, welken wij op dezen weg zagen, waren: *Asfur* op eenen berg van dien naam. Verder *Ochtêna*, *El miſſakît*, en *Mund*. Ons nagtléger hadden wij in een dorp *Möttene*.

DEN 27ften hadden wij den allerflegtften weg, dien ik in geheel Yemen aangetroffen heb. Hij liep altemaal over rotsägtige bergen en was miſſchien in geen 100 jaaren verbéterd. Aan dezen weg is een gering dorp *Jaſil*. Het dorp *Boân*, omtrent eene mijl van Möttene, is niet veel béter, doch er is aldaar eene kleine ſimſerä geheel van gehouwen' fteen, en bij dezelve word des vrijdags markt gehouden. Bij dit dorp vliet een kleine ftroom naar het ooften, die zig egter eerlang daarna weêr wend, fteeds grooter word, en eindlijk den naam van *Sehân* verkrijgt. Van Boân tot *Sûk el chamîs* is omtrent 1⅛ mijl, en dus heeft men van Möttene tot hiertoe 2⅛ mijl omtrent Z. W. ten W. Deze weg gaat meeftendeels langs kaale bergen. Aan de noordzijde deszelven zijn diepe dalen en verſcheidene dorpen, doch ik vernam flegts van één den naam, naamlijk *Kamelân*. Te Sûk el chamîs word des donderdags markt gehouden. Men vind er eene groote karwanſeroj, en bij het dorp een' madsjîl (kleinen waterbak voor reizigers), die de eerfte was, welken ik op deze reis gezien heb. Dit dorp behoort onder het ampt *Heime*, welk van hier naar't noordweften ligt. Het ampt *Belläd ânes* ligt hier nabij naar het zuidóoften.

OP onze dagreis van den 28ften Julij gingen wij zeer fterk bergäf. De bergen in deze ftreek waren een weinig groen, en ons kwamen kameelen tégen met zeer flegt brandhout beladen, dat naar Saná moeft gebragt worden. Wij gingen egter dezen dag niet verder, dan van het dorp Chamîs 1⅞ mijl tot *Möfhâk*. Aan dezen weg zagen wij niet meer dan één dorp, *Hadein*, en bij hetzelve een' madsjîl. Des namiddags om 1 uur kwam een groot heir ſpringhaanen, doch zij werden wel dra weêr verjaagd door een zwaar donder- en régenweeder, welk tot in den nagt duurde.

MöF-

Möfhak is eene kleine ſtad boven op eenen ſteilen berg. Benéden aan denzelven zijn ook eenige huizen, waar de reizigers plégen intekéren. Hier vond ik de poolshoogte 15°· 6′. In de ſtad is een Dôla, welke de inkomſten van dit ampt aan eenen van des Imâms zoonen verrékent, maar de bezetting en de regtsplé-ging behoort aan den Imâm. Wij zonden de bedienden van den Dôla en den Kádi te Táäs, welken nog ſteeds bij ons waren, met den brief des Imâms aan den Dola alhier, en hieröp werden niet alleen de nodige kameelen tot onze volgende reis tot Beit el fakíh in gereedheid gehouden, maar al onze bedienden werden ook met een' klein middagmaal onthaald; wij krégen voeder voor onze ézels, een ſchaap voor den avondmaaltijd, en zelfs werd onze herberg betaald.

Den 29ſten Julij gingen wij van Möfhák omtrent Z. W. ten W. 2⅝ mijl tot *Sehân.* De weg loopt dan om de bergen, dan over dezelven heen, den meeſten tijd egter bergäf, en is zo ſlegt, dat wij op onze ézels 5 uuren, doch onze kameelen bijna 8 uuren op denzelven toebragten. Digt bij Möfhák is een dorp *Dsjüràni*, en niet ver van Sehân, twee dorpen, *Joàn* en *Mángala.* Van Möfhák tot Sehân ziet men 6 groote bakken aan de bergen, waarïn het régenwater vergaderd word om te drinken, en dit is op zékere tijden des jaars zeer ſlegt. Waarſchijnlijk dewijl deze bakken zelden ſchoon gemaakt, en nooit toegedekt worden. De Arabiers zijn van gedagten, dat men voornaamlijk in deze ſtreek den zenuwworm (*vena medinenſis*) te vrézen hebbe (*). Des namiddags hadden wij een zeer zwaar donderweeder, régen en grooten hagel.

Dezen dag zagen wij eene zwervende familie, en wel de eerſte van dien aart, welke ik in Yemen gezien heb. Deze lieden hadden geen tent, maar lagen onder eenen boom. Zij hadden ézels, honden, ſchaapen en hoenders bij zig. Ik vergat, naar den bijzonderen naam van dit huisgezin te vernémen, doch hunne handtéring komt ten volle met die der heidens (landlopers) overëen; want zij liggen niet lang aan eenen oord ſtil, maar gaan van dorp tot dorp, bédelen en ſtélen, en de arme boeren géven hun gaern iets, op dat zij er ſlegts ſpoedig van uit hunne nabuurſchap bevrijd worden. Een jong meisje kwam met ongedekten aangezigte naar ons toe, en vraagde aalmoeſſen.

Den

(*) Beſchrijving van Arabië, bladz. 126

Den 30sten Julij gingen wij van Sehân, en hadden aan de regte zijde van den weg nog gestadig het gebied van Möfhák, of het ampt Heime; doch, aan de noordwestzijde van denzelven, den berg en het gebied *Harras*. De weg is in het eerst zeer slegt, maar naderhand tamelijk gebaand, en loopt zeer krom om de bergen heen, omtrent naar het Z. W. ten Z. of Z. Z. W. Digt bij Sehân is een klein dorp *Halesi* op den berg Harras. Een uur daarna kwamen wij aan eene plaats, waar de weg zo smal is, dat niet meer dan één beladen kameel tévens denzelven passéren kan. Aan beide zijden van den weg zijn steile rotzen, en het geweld des waters van den régen, den vorigen dag gevallen, had juist in dezen engen doortogt eene diepte van 7 of 8 voet, en dus denzelven voor kameelen en ézels ten éénemaale onbruikbaar gemaakt. Al de Arabiers in ons gezelschap verloren de hoop, dat wij op dezen weg verder zouden kunnen voortkomen: en, wijl er in in 't geheel geen andere weg daar omtrent was, zo was reeds het besluit der meesten, dat wij naar Saná terug, en van daar over Damâr en Tääs moesten gaan. Edoch, alzo wij geen lust hadden om zulk een' grooten omweg te némen, en de tijd het ons ook niet toeliet, besloten wij, het gat toetedammen. Den Arabieren kwam dit besluit in het eerst zonderling voor, wijl zij geloofden, dat ten minsten een arbeid van 2 dagen daartoe veréischt zou worden. Maar als wij egter begonnen, en niet wilden ophouden steenen aantehalen, lieten ook verscheiden' van hun, deels door goede woorden deels door kleine beloften, zig bewégen, om ons te helpen, en wij bragten het eindelijk, na eenen zwaaren arbeid, in 2½ uur zo ver, dat onze kameelen en ézels er door konden. Al de Arabiers, die bij ons waren, geloofden, dat, indien de grootste Dôla in Yemen met al zijne lieden hier gekomen ware, hij liever naar Saná teruggekeerd zou zijn dan dat hij zulk eenen arbeid zou ondernomen hebben.

Niet ver van hier is eene koffijhut *Eddôra*, en in de nabuurschap een koffijplantagie, de eerste, welke ik zédert den 29sten Maart zag. Wij overnagtten in een slegt dorp *Samfûr*. De wanden der huizen zijn hier, éven als in de andere slegte bergägtige streeken, van op malkanderen gestapelde steenen, en de daken zijn van riet, dus niet plat, maar van de gedaante der europische huizen. Hier zagen wij weêr bedstéden (*Serîrs*), zo als in Tehâma. Dit dorp ligt omtrent 2¾ mijl van Sehân. De kleine vloed, dien wij bij Boân gezien hadden, word hier Wadi Sehân genoemd, en was zo sterk, dat wij hem nauwlijks met ézels

pas-

pasféren konden. Zijn bed is hier ook nog tusfchen rotzen, doch tamelijk breed.

In onze herberg te Samfûr verloor ik mijn compas. Ik kon derhalven de ligging der plaatzen van hier tot Beit el fakíh nog minder met zékerheid bepalen, dan op den krommen weg van Saná tot hier. Naar mijn gedagt reisden wij den 31sten Julij W. Z. W. De weg van Samfûr tot aan eene koffijhut *Käba* is omtrent maar ½ mijl, doch in dezen tijd des jaars zeer flegt; want wij moeften op dezen kleinen afftand den vloed Sehân 11 of 12 maal pasféren, wijl hij zeer dikwils draait, en in die ftreeken, waar de ftroom zijnen fcheut tégen fteile rotzen neemt, zeer diep en fnelvlietend is. In deze ftreek was de gemeene weg niet zeer veilig, en wij moeften derhalven bij onze bagagie blijven. De weg van Saná naar Loheia fcheid zig hier af van dien naar Beit el fakíh, en de vloed loopt noordwaard. Van Käba tot *Fîl* is omtrent 1½ mijl. Aan dezen weg zagen wij veele balzemboomen (*Abufchâm*), die in 't wild groeijen, doordien de tégenwoordige bewoners van Yemen het nut derzelven niet kennen.

In de herberg Fîl troffen wij veele pelgrims aan, welken van Mekka kwamen, insgelijks eenen Arabier uit *Doân*, eene ftad, die, naar men zegt, 25 dagreizen ten ooften van Saná, en 11 dagreizen van *Kefchîn* ligt, en dus uit eene landftreek, die den Europeëren geheel onbekend is. Het fpeet mij, dat ik flegts zulken korten tijd in het gezelfchap dezes Arabiers zijn kon, als ook dat zijne fpraak mij zo onbekend was. Hij fcheen niet alleen zijn vaderland, *Hadramaut*, maar ook ver afgelégene landen, bijvoorb. *Habbefch*, uit welk land hij thans kwam, wél te kennen. Van de koffijhut Fîl tot *Hadsjîr* is ¾ mijl. De vloed loopt ten deele door een groen dal *Seir*, in welk het water, na een' fterken régen, van de omheen liggende bergen neêrftort, en zig in Wadi Sehân ontlaft. Hadsjîr ligt op een' berg in het ampt *Dsjêbi*. Hier is eene tamelijk goede fimferä en eene kleine moské, insgelijks vind men er verfcheidene waterhouders, waarïn régenwater vergaderd word, naamlijk een' om te drinken voor de menfchen, een' anderen voor het vee, en een' derden om zig daarïn te wasfchen en te baden. In deze ftreek is alles groen bewasfen, en boven op de bergen ziet men hier en daar groote dorpen. Samfûr ligt dus, volgens het voorgaande, omtrent 2¼ mijl van Hadsjîr.

Den 1sten Auguftus 1763 kwamen wij, niet ver van Hadsjîr, bij eene tamelijk groote welle, welke eene kleine beek maakt, die egter omtrent 200 dub-

belde

belde fchréden vandaar midden in den weg onder den grond loopt (*). Een weinig verder benédenwaard kwam de beek weêr grooter te voorfchijn. Kort daaröp werd hij door een' grooten fteen gedeeld, en zettede aan de ééne zijde zijnen loop voort, doch aan de andere zijde werd hij eerlang weêr door het zand verflonden. De eerfte tak verdween naderhand wel niet geheellijk, zo ver wij hem gezien hebben. Hij was egter dikwils zo klein, dat er geen twijfel aan is, of er moeft aldaar een gedeelte van den vloed onder den grond weglopen; en miffchien zouden wij hem op die plaatzen in 't geheel niet gezien hebben, indien wij voor den régentijd in deze ftreek gekomen waren. Nadat deze beek, welke men *Kuläbe* noemde, eindelijk uit de bergen geraakt is, word zij in Tehâma op de omliggende velden verdeeld, en weêr geheellijk verflonden. Zij bereikt dus den arabifchen zeeboezem niet, hoewel de merktékens aan de rotzen doen zien, dat zij in deze ftreek na eenen langdurenden régen zeer fterk waft.

De weg gaat van Hadsjìr geftadig bergäf 1½ mijl naar 't W. Z. W. tot bij eene koffijhut *Abu Kirfch.* Verders 1¼ mijl nog zeer veel bergäf, en dikwils door Wadi Kuläbe tot aan de grenzen van Tehâma; men ziet egter weftwaard nog hier en daar een' enkelden kleinen berg. Een weinig van den weg af zijn verfcheidene dorpen, als *Homeife*, *Belläbele*, en anderen meer. De gantfche ftreek was met durra bebouwd, (de zogenaamde afrikafche gierft), waarvan de gemeene Arabier in Yemen zijn brood bakt. In de bergägtige ftreek maken de boeren zig zitplaatzen in de boomen, om hunne velden te bewaken. In Tehâma, en bijzonder in deze ftreek, hadden zij hunne poften op vier hooge paalen, op dewelken een dak was (†).

Van de hier voor gemelde plaats bij het begin van Tehâma trokken wij naar 't Z. Z. W. of Z. W. ten Z. 1½ mijl tot bij eene koffijhut *Andsjôr*, nadat wij kort te voren Wadi *Rêma* gepaffeerd waren. Deze wadi verëenigt zig, na eenen langdurenden régen, met Wadi Hannafch, en beiden ftorten onder den gemeenfchaplijken naam van Wadi *Abaffi* in den arabifchen zeeboezem. In de ftreek van Andsjôr beftaan de bergen uit éven zulke vijfhoekige fteenen, als ik den 19den

(*) Michaëlis 94fte vraag, bl. 158.

(†) Befchrijving van Arabië, plaat XV, figuur F.

19den Maart te Kachme, en den 21ften Maart op het koffijgebergte bij Hadîe gezien had. Verfcheiden' van deze fteenen, die met den tijd van de rots afgefcheiden waren, waren van de fteile bergen afgerold, en lagen benéden aan dezelven. Van Andsjôr tot aan het dorp *Möttáhen* hadden wij nog ¼ mijl. Tusfchen deze beide plaatzen zagen wij eene kleine wadi, die egter eerlang te niet loopt, en dus de zee niet bereikt. Wij lieten eenigen van onze bedienden met onze bagagie te Möttáhen, en réden op friffche ézels, die wij hier huurden, dien avond nog 2½ mijl tot Beit el fakíh. Wij hadden dezen dag alzo 7¼ mijl afgelegd. Tuffchen Möttáhen en Beit el fakíh liggen de dorpen *Kitf*, *Dsjürb*, *Abubertên* en *Rachtên*, insgelijks is hier Wadi *Hanafch*. Alzo het grootfte gedeelte van Beit el fakíh eerft den 17den April door den brand vernield was, dagten wij hier nog een' woeften oord te vinden. Doch de meefte huizen, of liever hutten, waren reeds weêr opgebouwd, egter bouwde men bij deze gelégenheid veele huizen van fteen, om voor brand veilig te zijn.

Onze kameelen kwamen den 2den Auguftus des voormiddags te Beit el fakíh aan. Wij lieten den Dôla van onze aankomft kennis géven, en tévens verzoeken, dat de kameelen tot onze verdere reis mogten in gereedheid gehouden worden. Onze arabifche bedienden wilden ook lévensmiddelen begéren, om ten kofte des Imâms, of veeléer der inwoneren alhier, ruim te léven, en te tonen, met welke eerbewijzen wij van Saná terug kwamen. Dewijl men ons egter van te voren in deze ftad zo veel réden van vergenoegd te zijn gegéven had, wilden wij hun niet toeftaan, iets meer dan flegts een fchaap te eifchen.

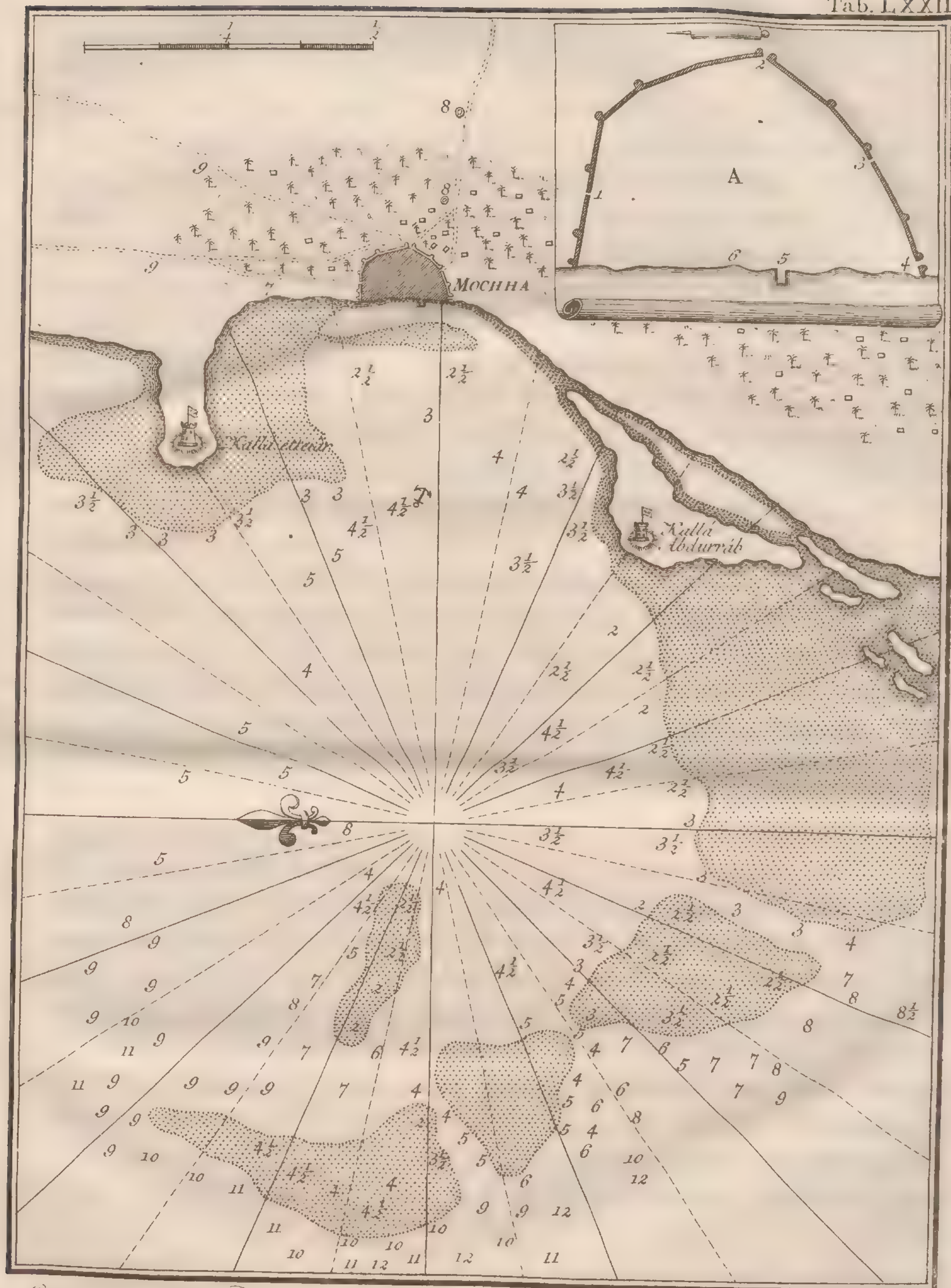
Den weg van Beit el fakíh tot Mochha had ik reeds gezien, en eene reiskaart daarvan ontworpen. Naardien dus de groote hitte in Tehâma ons, daar wij éven uit de bergägtige ftreeken kwamen, zeer gevoelig was, zo reisden wij des nagts, en ruftten des dags. In den nagt tuffchen den 2den en 3den Auguftus troffen wij op den weg van Beit el fakíh naar Zebîd twee lieden aan met 6 ézels, die gedeeltelijk met geld beladen waren, welk de kooplieden te Beit el fakíh voor koffij uit Egipte en Turkijë ontvangen hadden, en voor indifche waaren weêr van Mochha buiten's lands verzenden wilden. Dit kan tot een bewijs dienen, dat men in deze ftreek niet veel van rovers te dugten heeft.

Den 3den Auguftus moeft de Dôla te Zebîd ons lévensmiddelen zenden, en kameelen doen géven tot onze verd're reis tot Mochha. Wij dagten, in dit

jaargetij, reeds veel water in Wadi Zebîd aantetreffen. Het bedde van dien vloed was egter bij de ſtad nog geheel droog: doch men had aan de zuidzijde deszelven op eenige met hooge dammen omringde velden, water geleid, en aldaar ſtond het eenige voeten hoog. Men laat dus waarſchijnlijk geen water in Wadi Zebîd, voor dat de omliggende velden genoegzaam bewaterd zijn. De gemelde dammen om de velden worden op eene bijzondere wijze gemaakt. Nadat het land wél omgeploegd, en los is, ſpannen de Arabiers twee oſſen voor eene breede plank met drie touwen of ijzeren kétens: en als deze plank zo lang in de loſſe aarde omgeſleept is, dat zij daarmede aangevuld is, zo brengen zijze naar den gemelden dam, gelijk bij A. op de 15de tafel bij de beſchrijving van Arabië afgebeeld is. Wij kwamen eerſt te middennagt te *Scherdsje*, en, nadat wij hier een paar uuren uitgeruſt hadden, vervolgden wij onze reis nog tot *Mauſchid*. Den 4den Aug. reisden wij met zonneöndergang van hier, en kwamen den 5den des morgens te 9 uuren, geheel vermoeid van de reis, weêr te Mochha aan.

Wij hadden zo veel ſpoed gemaakt, om van Saná hier terug te komen, uit vrees, dat het ſchip, met hetwelk wij ſtaat maakten te reizen, voor onze aankomſt onder zeil zou gaan. Doch dit kon niet zo ſpoedig klaar raken, als wij gedagt hadden. Wij kwamen dus nog veel te vroeg in dezen heeten oord. Ik werd reeds den 8ſten zeer ziek; eenige dagen daarna de ſchilder BAURENFEIND; vervolgens de heer CRAMER, en eindelijk ook onze europiſche bediende. Wij troffen hier tot ons geluk onzen vriend, den heer FR. SCOT nog aan. Door hem krégen wij allerhande europiſche ververſchingen, die ons, in onze omſtandigheden, dienſtiger waren dan de beſte artzenijën, indien wij naar de arabiſche wijze hadden moeten léven.

De ſtad *Mochha* ligt op 13°. 19'. poolshoogte, in eene ſtreek, die, wégens gebrek aan régen, zeer dor en onvrugtbaar is. Zij is met eenen muur omringd; daarënboven vind men tuſſchen Mochha en de bron *Beleile*, aan den weg naar Muſa, nog eenige torens, welken men hier kaſteelen noemt, en twee zulke kaſteelen met eenige ſtukken kanon voorzien, aan beide zijden der haven. Dat aan de noordzijde is, naar eenen mohammedaanſchen heilig, *Kallá Teiâr* genoemd, welke digt daarbij begraven is, en dit is het grootſte. Het andere is ſlegts klein, en word, wijl een zékere ABD URRÁB, een zoon des Schechs SCHÄDELI, bij 't zelve begraven ligt, *Kallá Abd urráb* genoemd. De huizen, binnen

Legging der Stad en Haven Mochha. ‖ Situation de la Ville et du Port de Mochha.

nen den ſtadsmuur bevat, zijn ten deele van ſteenen, en zommigen derzelven zeer wél gebouwd, naamlijk in denzelfden ſmaak, als dat te Bîr el aſſab, welk op de LXVIII. plaat afgebeeld is. Egter zijn ook veele huizen, zo binnen als buiten de ſtad, niet béter dan de gemeene hutten in Tehâma, waarvan men eene afbeelding op de 1ſte plaat in de beſchrijving van Arabië vind. Buiten de ſtad zijn veele dadelboomen, en tuſſchen dezelven veele fraije tuinen. Ik heb van de ſtad Mochha en de omliggende oorden eene kaart op de LXXII. tafel ontworpen. Men moet egter daarbij aanmerken, dat ik niet anders daarvan geméten heb, dan den omtrek van den ſtadsmuur, welke bij A. volgens de ſchaal op de grondtékening der ſtad Káhira getékend is. De haven en de aangemerkte diepte des waters heb ik uit de kaart van eenen Engelsman genomen. Op de grondtékening beduid. 1) *Bâb el Amûdi.* 2) *Bâb Schädeli.* 3) *Bâb Sogair.* 4) *Bâb Sandel.* 5) *Bâb Sähhel.* 6) Woning van den Dôla. 7) Begraafplaats der Europeërcn, op welke de heer VAN HAVEN begraven ligt. 8) Torens, of kleine kaſteelen aan den weg naar Muſa. 9) Weg naar Beit el fakíh.

WIJL ik te Mochha meer het gezelſchap der Engelſchen dan der Arabieren zogt, zo heb ik niet zeer nauwkeurig naar den ouderdom dezer ſtad onderzoek kunnen doen. Ondertuſſchen is het zéker, dat Mochha eene der laatere ſtéden in Tehâma, en wel niet boven de 400 jaaren oud is. Omtrent dien tijd heeft, naar men zegt, een vermaarde kluizenaar, Schech SCHÄDELI, welke in het gemeen voor den ſtigter dezer ſtad gehouden word, geleefd. Deze Schech verwierf door zijne eenzaame en deugdzaame lévenswijze zulk een' grooten naam, dat men uit ver afgelégene oorden tot hem kwam, om zijne léringen te horen. Men heeft mij van hem het volgende verhaald. Een ſchip, dat uit Indië gekomen en naar Dsjidda beſtemd was, wierp op zékeren tijd in dezen oord het anker: en als de lieden van het ſchip in deze woeſte plaats eene kleine hut zagen, zo dreef hen de nieuwsgierigheid om aan land te gaan. De Schech ontvong zijne gaſten op het allervriendlijkſte, en onthaaldze met koffij, eenen drank dien hij zeer beminde, en veele voortreflijke deugden toeſchreef. De Indiäanen, welken de koffij nog geheel onbekend was, hielden dezen warmen drank voor eene artzenij. Zij verbeeldden, zig dat de koopman op hun ſchip, die juiſt ziekklijk was, miſſchien daardoor zou kunnen genézen worden, en de Schech ver-

zékerde, dat de zieke door hulp van zijn gebed, en door het gebruik van dien drank niet alleen weêr gezond worden, maar dat hij hem ook een' grooten winst bezorgen zou, indien hij zijne waaren aan land brengen wilde. Hij voorzeide tévens, dat op deze plaats te eenigen tijde eene vermaarde koopstad zijn zou, en dat de Indiäanen in 't tockomende een groot gedeelte hunner waaren hier zouden verkopen. Deze gezegden kwamen den koopman zo zonderling voor, dat hij lust kreeg, zig den volgenden dag aan land te brengen, om dien zonderlingen man zelve te zien en te spréken. Nu zou ook op dien zelfden dag eene groote ménigte Arabiers dezen kluizenaar komen bezoeken, om zijne prédiking te horen. De koopman dronk koffij, dien de Schech SCHÄDELI voor hem klaar gemaakt had, en bevond zig béter. Onder de Arabiers, die den Schech bezogten, waren veele kooplieden, en dezen kogten de geheele lading. De koopman keerde dus ten volle vergenoegd naar Indië terug, en de groote heiligheid van den Schech werd onder zijne landslieden steeds meer en meer bekend. Bij de kleine hut van SCHÄDELI werden meer anderen gebouwd. Het getal der schépen, welken hier kwamen aanleggen, groeide aan met het aantal der kooplieden, die te land herwaard kwamen: en op die wijze was er eerst een dorp, en vervolgens de koopstad *Mochha* te voorschijn gekomen. Boven het graf van Schech SCHÄDELI, welk thans buiten de stad ligt, is eene groote moské, die naar hem genoemd word. De bron, welker water al de gemeene lieden te Mochha drinken, omdat zij geen geld hebben om béter water te kopen, heet *Schädeli.* Eene stadspoort word naar hem genoemd. Zijne nakomelingen worden thans nog zijnenhalve geëerd, en Schechs genoemd. De gemeene man te Mochha zweert dagelijks bij zijnen naam: Kortöm de naam SCHÄDELI zal niet vergéten worden, zo lang Mochha in wézen is. Een koopman uit Mekka, met welken ik te Bombay veel omgang had, maakte eene aanmerking over deze soort van heiligen, die ik van eenen Mohammedaan niet zou verwagt hebben. Het gemeen volk, zeide hij, wil altijd iets zinlijks hebben, welk het eerbiedigt, en daar het ontzag voor heeft. Zo word bij voorbeeld te Mekka en te Medîna alles bij den naam MOHÁMMED bezworen, in plaats dat men aan GOD denken zou. Te Mochha geloof ik iemand die bij den naam GODS iets bevestigt, niet; maar ik kan mij vastlijk verlaten op hem, die bij den naam SCHÄDELI zweert, wiens moské en begraafplaats hij vóór zig ziet. Ik zelve bemerkte, dat de gemeene man te

Dsjidda

Dsjidda alles bij den naam MOHÁMMED, te Mochha bij den naam SCHÄDELI, te Meched Ali bij den naam ALI, en te Meched Hoffein bij den naam HOSSEIN bezweert.

SCHÄDELI is niet flegts de patroon der ftad Mochha, hij is ook de patroon van al de mohammedaanfche koffijwaerden, die van de fecte Súnni zijn, en men zegt, dat dezen hem alle morgen in hun *Fatha* (gebed) vermelden. Zij roepen hem geenzins aan, maar danken GOD, dat hij den menfchlijken geflagte door den Schech SCHÄDELI het gebruik der koffij geleerd heeft, en bidden hem, dat hij SCHÄDELI en zijnen nakomelingen genade bewijzen wille (*).

MOCHHA is de laatfte ftad in Yemen over dewelke de Turken hunne opperheerfchappij gehandhaafd hebben, en de Arabiers hebben dezelve niet heröverd, naar men zegt, maar gekogt. Naderhand was zij beftendig onder de heerfchappij der Imâms. Een Dôla, die zig in dit ampt groote fchatten verzameld had, deed de ftad met eene gragt omgéven, die zédert weêr toegedempt is; hij deed de ftad ook verder verfterken, en gaf blijken, dat hij luft had, zig onäfhanglijk te maken, doch werd in de gevangnis geworpen. Zédert dien tijd blijft een Dôla zelden langer dan twee of drie jaaren in dit voordélig ampt. Hij is verpligt, alle jaaren, aanftonds na den *Maufim*, rékening te doen, en dan aftewagten, of hij nog een jaar in zijne bediening beveftigd, dan of hij aanftonds naar Saná terug ontboden word (†). Anders heb ik niets van de gefchiednis der ftad Moch-

(*) Te Bafra en Bagdad, en waarfchijnlijk in al de ftéden der Súnniten, éren alle handwerkers hunnen bijzonderen heilig. Bij voorb. SALMAN PÁK, die men zegt een vriend van MOHÁMMED en zijn baardfcheerder geweeft te zijn, (Algemeene hédend. hiftorie, I deel § 71) is de patroon der baardfcheerders, en dezen bezoeken ook jaarlijks, op een' zékeren dag, zijn graf te *El madeien*, van welke eertijds beroemde ftad men thans de puinhoopen eene mijl van Bagdad ziet. DAUD, of DAVID, is de patroon der fméden, wijl hij naar het 21fte kapittel des korans, voor het eerft harnaffen gemaakt heeft. NEBBI SCHÎD is de patroon der wévers. IBRAHIM EL CHAÛL is de patroon der metzelaars en der koks. NEBI EDDRÎS is de patroon der kleêrmakers. HABÎB is de patroon der Schrijnwerkers, en in de ftreek van Bagdad begraven. NEBBI GORGIS is de patroon der koperflagers. MOHÁMMED IBN EL JÉMANI is de patroon der fchoenmakers. MOHÁMMED EL DSJOÂD, of, zo als een ander zeide, JAMÄRD, is de patroon der flagters, enz.

(†) *Maufim* noemt men in Yemen den tijd van de vier maanden April, Maij, Junij en Julij, in welken naamlijk de ooftindifche fchépen weêr plégen te vertrekken.

Mochha vernomen, dan dat zij ook eens door de Franſchen gebombardeerd is geworden, en hiertoe gaf het volgende gelégenheid: De Dôla neemt voor rékening van den Imâm dikwils meer ooſtïndiſche waaren van de hier aankomende ſchépen, dan de tol en de verdere laſten, die zij betalen moeten, bedragen; en ſchoon hij telkens belooft, dat, hetgeen de Imâm ſchuldig blijft, in het naaſtkomende jaar op den tol zal afgekort worden, zo worden de ſchulden egter ſteeds grooter. De franſche ooſtïndiſche compagnie had uit dien hoofde eens eenen eiſch van 82000 ſpéciedaalders. Nademaal zij eindelijk betaald wilde zijn, en nogthans zulke middelen niet bij de hand némen, waardoor zij haaren handel op Mochha geheellijk had kunnen verliezen, zo zond zij omtrent voor 25 jaaren (dus 1738) met haare koopvaardijſchépen ook een oorlogſchip naar deze haven. De bevelhebber liet den Dôla bij hunne aankomſt wéten, dat zij gekomen waren, om de waaren, die zij bij zig hadden, te verkopen; maar dat zij ze niet eer aan land wilden zetten, voor dat men hun de oude ſchuld betaald had. De Dôla zogt hen met goede woorden te paijen, en te overréden, om eerſt de waaren aan land te brengen. De Franſchen intégendeel toonden aanſtonds, wat zij doen konden, en maakten het kaſteel aan de noordzijde der haven reeds onbruikbaar, voor dat de Arabiers eenige gewelddadigheden in ernſt vermoedden. Hieröp kwam men tot nieuwe onderhandelingen. De Dôla bragt ſteeds te zijner ontſchuldiginge in, dat hij noch geld noch bevel van den Imâm had om deze ſchulden te betalen, en verzogt 15 dagen tijd om antwoord van Saná te kunnen bekomen. Na verloop van dien tijd wierpen de Franſchen eene bombe naar 't huis van den Dòla, waardoor een Arabier het léven verloor. Toen dit nog niet hielp, bezogten zij ook des vrijdags, als de Dôla naar de moské geréden was, dezen tempel met eenige bomben, en hierdoor werden wéderöm eenige Arabiers gedood. Dit maakte de inwoners, waarvan nu reeds verſcheiden' om de ſchulden van den Dôla, of veeleër des Imâms, hun léven verloren hadden, onverduldig, en zij noodzaakten hunnen gouverneur, ſchikkingen te maken, om den vijänd te bevrédigen. De Franſchen bragten aanſtonds na geſloten verdrag hunne waaren aan land, en dréven hunnen koophandel als te voren. Alleen een ſchipper wierd gedood. Deze was vóór de deur zijner woning op eenen ſtoel in ſlaap gevallen, en een ſoldaat, wiens nabeſtaande door eene bombe gedood was, doorſtak hem, zig verbeeldende, dat hij het bloed van zijnen verwant wréken moeſt. (Beſchrijving van Arabië, bladz. 30).

MEN

Men kan niet anders oordélen, dan dat de Dôla, welke niet in ſtaat was zig te verdédigen, in den dienſt zijns heeren alle vlijt aangewend hebbe. Doch de Imâm was daarméde niet te vréde, maar verklaarde een paleis, dat de Dôla te Saná had, verbeurd (*), en een koopman te Mochha, welke den Imâm eene groote ſom ſchoot om de Franſchen te bevrédigen, had bij onzen tijd zijn geld nog niet terug bekomen.

Veele Arabiers herïnnerden zig dezen krijg nog met vermaak, voornaamlijk, zo als zij zeiden, den grooten vuurigen kétel, die hunnen Dôla overäl vervolgde. Zédert dien tijd hebben de Arabiers groote gedagten gekrégen van der Europeëren kunſt van oorlogen. Indien eene europiſche natie dergelijke vijändlijkheden tégen eene turkſche ſtad betoond had, zo zouden de anderen voor het gemeen niet veilig geweeſt zijn. Men ziet zulks daarüit, dat zij aanſtonds zwaare ſchattingen van de munniken eiſchen, als zig ſlegts een malteeſch ſchip in de nabijheid van Jafá laat zien. Doch de Engelſchen en Hollanders, welken reeds te Mochha waren toen de Franſchen aankwamen, hadden niets te vrézen.

Ik heb niet gehoord, dat ooſterſche Chriſtenen zig te Mochha of in eenige andere ſtad van Yemen met de beſtendige woon neêrgezet hebben. Men vind hier wel eenige Jooden, maar zij wonen, zo als te Tääs, Dsjöbbla, Saná, en in andere yemenſche ſtéden, buiten de ſtad. Verders zijn er te Mochha 6 of 700 Baniânen, Rasbuten, en andere Indiäanen, die ten deele koophandel drijven, deels van verſcheidene handwerken en geringere handtéringen léven. Van dezen blijven zommigen veele jaaren in Yemen: maar, vermids zij hunne wijven niet mogen médebrengen, zo denkt ſchier elk weêr naar zijn vaderland te kéren, wanneer hij zijn fortuin eenigzins meent gemaakt te hebben, en uit dien hoofde is deze natië in Yemen als vreemd aantemerken. De engelſche ooſtïndiſche compagnie heeft te Mochha en te Beit el fakíh beſtendiglijk huizen in huur, niettégenſtaande zij ſlegts om de twee jaaren een ſchip naar Mochha pleegt te zenden, om koffijboonen te halen. Miſſchien vind zij bij den handel op den arabiſchen zeeboezem niet zeer veel voordeel; doch de engelſche kooplieden in Ooſt-

(*) Dit paleis noemde men *Dar Mochha*. De Imâm MANSÔR noemde hetzelve naderhand *Dar Sudân*, en onder dezen naam is het thans nog bekend.

Oostïndië hebben er des te béter winst bij. Voor hunne rékening waren er in dit jaar te Mochha twee schépen van Xettigand in Bengalen, één schip van Bombay, en één van Surát, en nog één, waaröp de koopman een Mohammedaan was, werd door een' engelschen schipper van Surát naar Mochha gevoerd. Ook gingen er dit jaar drie schépen der Engelschen uit Oostïndië naar Dsjidda. Zomtijds hebbenze het geheele jaar door eenen koopman te Mochha gelaten. Doch zédert dat deze eens in afwézendheid der schépen door de inwoners zeer kwalijk is behandeld, gaan de engelsche kooplieden thans alle jaaren weêr naar Indië terug, en laten de onverkogte waaren in handen van hunnen makelaar. De Franschen zijn in de laatste 7 jaaren, wégens den oorlog met Engeland, niet naar den arabischen zeeboezem gekomen, évenwel betaalden zij nog steeds door hunnen makelaar, eenen Baniân, zo wel te Mochha als te Beit el fakíh, de huur voor de huizen, welken zij er plagten te bewonen. Dat de Hollanders uit Oostïndië nog voor twee jaaren een schip naar Mochha hadden gezonden, is reeds bladz. 346 aangemerkt. De Portugézen, welken weleer ook een' sterken handel naar den arabischen zeeboezem dréven, hebben zédert veele jaaren geen schip meer derwaard gezonden.

Van den handel, de maaten en gewigten te Mochha heb ik reeds gedeeltelijk in de beschrijving van Arabië, bladz. 208, melding gemaakt. De handel is hier zeer groot, en derhalven de tol voor den Imâm van zeer groot aanbelang. De Turken, Arabiers, en Indiäanen, moeten hunne waaren aanstonds naar het tolhuis brengen, dezelven aldaar laten visitéren, en van de waerde, die de tolbedienden daaröp stellen, 8 tot 10 pcto betalen. De Europeërs géven van al de waaren, die zij uit Europa, Bengalen, en China, naar Mochha brengen, slegts 3 pcto; daarënboven hebben zij het voorregt, dat zij hunne geheele lading regtdoor naar hun pakhuis brengen kunnen, en ze daar door de tolbedienden laten naarzien. Zédert dat de magt der Engelschen op de kust van Malabar zo groot geworden is, dat hunne kooplieden te Bombay en Surát veele waaren met hunne schépen naar Mochha zenden, die anders door de Indiäanen herwaard gebragt wierden, zo betalen zij daarvoor ook wel niet meer dan 3 pcto tol; doch de kooplieden te Mochha moeten de andere 5 pcto voldoen. Alzo némen de Arabiers hunne tractaaten met de Europeërs in agt, zonder er bij te verliezen, dat de Engelschen hunnen handel uitbreiden. Voor den uitvoer der koffijboonen betalen

len de Europeërs ook 3 p^{cto} volgens de ſom van den inkoop. De hier aankomende ſchépen moeten, behalven den tol, ook nog een ankergeld van eenige honderd daalders betalen, en hierbij word door de Arabiers niet zo zeer gezien op de grootte van het ſchip, dan wel op het getal der maſten, welken het heeft. Van een driemaſt-ſchip moet bijna tweemaal de ſom betaald worden, welke een tweemaſt-ſchip geeft, ſchoon er ook geen merklijk onderſcheid in derzelver grootte is. Daaréntégen betaalt de Dôla te Mochha aan den koopman, die hier een groot ſchip met koffijboonen bevragt, eene prémie van 400 ſpécie-daalders.

Naar den algemeenen régel der Arabiers moet de wind in deze ſtreek 6 maanden uit het zuiden en 6 maanden uit het noorden waijen. Doch men moet zig daaröm niet verbeelden, dat men hier geen andere winden kent. De maand Auguſtus behoort méde tot de maanden, in welken voornaamlijk de noordewind heerſcht, en wij hadden in dezen tijd zomtijds een' weſten, een' zuidweſten, en eens ook een' ooſtenwind. De indiſche ſchépen, welken naar Dsjidda, en in hetzelfde jaar weêr naar Indië denken te kéren, moeten maken, in het begin van Maij te Mochha aantekomen. Twee ſchépen van Surát, die door Mohammedaanen gevoerd werden, en één van Bengalen, welk een Engelsman voerde, kwamen dit jaar wat laat te Mochha aan, en alléén het laatſte bereikte de haven van Dsjidda, wijl het zijnen weg midden op den arabiſchen zeeboezem nam. De twee anderen, welken te gelijk méde van Mochha onder zeil gingen, werden genoodzaakt weêr naar deze haven terug te komen, en aldaar eenige maanden naar zuidenwind te wagten.

Van de vier engelſche ſchépen, welken in dit jaar te Mochha waren, waren er, bij onze terugkomſt van Saná, reeds drie naar Indië vertrokken, en van diegeenen, die naar Dsjidda gegaan waren, kwam het eerſte den 9^{den}, het tweede den 10^{den}, en het laatſte den 17^{den} Auguſtus naar Mochha terug, om naar Indië te kéren. Naardien de Arabiers ſchier geen andere waaren aan vreemden afléveren kunnen, dan koffijboonen, en de Indiänen geen groote liefhebbers van koffij zijn, zo waren de meeſten van de gemelde ſchépen genoegzaam lédig vertrokken. Doch de laatſte ſchépen verdienden meer op de terugreis, dan op de heenreis. De kooplieden alhier wagten met het afzenden van het geld voor

de indische waaren gaern zo lang, tot dat het laatste schip afzeilt (*). Daaröm had het laatste schip, dat van Dsjidda kwam, eene millioen dsjiddasche piästers contant geld aan boord, en op het schip, waarméde wij van Mochha vertrokken, waren 250,000 spéciedaalders. Van deze sommen betaalde men eene zeer groote vragt.

Al dit geld bestond schier enkel in venétiäansche ducaaten en roomschkeizerlijke spéciedaalders, dus in europische munt. Nu kan men ligt denken, dat de overige engelsche en indische schépen ook nog aanmerklijke sommen van Dsjidda en Mochha médegenomen hebben. De schépen van Básra gaan grootstendeels met gereed geld naar Indië terug, dat voortijds uit Europa naar Turkijë gevoerd wierd. Als men daarënboven aanmerkt, hoe veel zilver jaarlijks uit Europa naar Indië en China gebragt word, zo moet men zig verwonderen, dat Europa niet reeds voor lang, onäangezien de schatten uit Amerika, van goud en zilver uitgeput is.

Ik heb hier boven gewag gemaakt van de europische natiën, die op Mochha gehandeld hebben en nog handelen, en dat zij ten aanzien van den tol groote voorregten boven de Mohammedaanen hebben. Indien eene andere europische natië een schip wilde derwaard zenden, zou het gemaklijk zijn, om ook dezelfde voordeelen te verkrijgen. Een vreemd schip behoeft bij zijne aankomst op de reede voor Mochha niet met het kanon te groeten, maar alleen de vlag op te stéken; alsdan zend de Dôla aanstonds een boot naar het zelve, om te vragen wat deszelfs begéren is. Ingeval deze in het eerst eenige zwarigheden mogt maken, zo behoeft de schipper slegts voortegéven, dat hij voornémens is naar Hodeida of Loheia te gaan. Dit zal de Dôla niet gaern zien, om de geschenken en den tol van zulk een schip, die doch altoos aanzienlijk zijn, niet te verlie-

(*) De kooplieden te Mochha hebben, ten opzigte der betaling, drie tijden in 't jaar, elk omtrent op 100 dagen gerékend. De eerste duurt van den 17den Sept. tot den 22sten Decem., de tweede van den 23sten Decem. tot den 2den April, en de derde van den 3den April tot den 10den Julij. De waaren die in eenen dezer jaartijden gekogt zijn, moeten, volgens dit regt, ook voor het eindigen derzelven betaald worden.

liezen. Doch zulke natiën, die geen vaſtigheden in Indië hebben, zouden met haaren handel naar den arabiſchen zeeboezem niet veel winnen. De Arabiers gebruiken weinig europiſche waaren. Daaröm moeten de Europeërs, welken op Mochha handel drijven, ſchier enkel indiſche waaren médebrengen, en zij kunnen van hier haaſt niets anders dan koffijboonen terug némen, die zij altoos tot laageren prijs met zulke ſchépen, die anders lédig van Mochha naar Indië terug gaan, kunnen laten komen, dan wanneer zij zelven daartoe een ſchip naar den arabiſchen zeeboezem wilden zenden. Men gebruikt egter in Arabië ook veel ijzer, gelijk in de beſchrijving van Arabië, bladz. 207 aangemerkt is. Deze waaren kopen zij van de Deenen, en brengen ze naar Mochha en Dsjidda. Het is derhalven zeer waarſchijnlijk, dat de Deenen met europiſch ijzer, met bengaalſch lijnwaat, en met andere indiſche waaren eenen éven zo voordéligen handel van Tranquebar naar den arabiſchen zeeboezem zouden kunnen drijven, als de Engelſchen van hunne volkplantingen.

Doch welk koopman ook naar Mochha komt, dien waarſchouw ik hier méde, zig voor de mohammedaanſche makelaars aldaar te hoeden. Hij kan zig, gelijk de Engelſchen en Franſchen doen, van Baniânen bedienen; want onder dezen vind men groote en braave kooplieden. Men kan in deze landen op eenen Heiden meer ſtaat maken, dan op eenen Mohammedaan. De eerlooze en laage harten onder de mohammedaanſche kooplieden, in alle oorden, zoeken het altijd zo ver te brengen, dat de Chriſtenen, welken zij bedrogen, en van welken zij iets te vrézen hebben, driftig worden en hen ſchelden. Dan maken zij een groot geſchreeuw, als of men ten nadeele van den mohammedaanſchen godsdienſt geſproken hadde; zij dreigen, dat zij ons vóór de overheid trekken zullen, en om dit aftewenden betaalt ménig Chriſten groote ſommen.

REIS VAN MOCHHA NAAR BOMBAY.

Van al de indifche en engelfche fchépen, die in dit jaar naar den arabifchen zeeboezem gekomen waren, was er thans geen meer hier, dan dat van den heer FR. SCOT, met welken wij wilden reizen. Deze haaftte zig ook om weêr naar Indië te kéren, vermids de wind begon veränderlijk te worden. Doch de mochhafche kooplieden konden de groote fommen gelds niet zo fpoedig opbrengen, die zij naar Indië moeften zenden: en, wijl zij eene goede vragt betaalden, bleef de heer SCOT nog aan land tot 's middags den 23ften Auguftus. Wij waren den 21ften reeds aan boord gegaan, en wel de heer CRAMER, de heer BAURENFEIND en onze europifche bediende allen zeer ziek, doch ik was reeds weêr zo ver herfteld, dat ik alléén gaan kon.

ONZE fchipper, J. MARTIN, zou des namiddags den 23ften reeds onder zeil gegaan zijn, indien niet plotslijk zulk een zwaare ftorm ontftaan was, dat wij het anker niet uit den grond konden krijgen. Wij werden ook een merklijk onderfcheid gewaar in de warmte. Mijn fahrenheitfche thermométer daalde tot onder 83 gr., daar hij anders des nagts, in de grootfte koude, aan land, flegts tot 88 gr. gekomen was. Nadat de ftorm een weinig bedaard was, gingen wij na 4 uuren onder zeil. Doch de wind was ons derwijze tégen, dat wij den volgenden morgen nog niet verder dan omtrent te halven wége van Mochha naar Bâb el mándeb gekomen waren. Den 26ften des voormiddags was de wind nog niet gunftiger. Ik vond ondertuffchen, door de waargenomene hoogte der zonne in den middagkring, onze poolshoogte, 12°. 50'., en, wijl wij op dien tijd nog 10 of 12 minuuten ten noorden van Bâb el mándeb waren, zo kan men de poolshoogte van deze vermaarde zeeëngte op 12°. 38'. ftellen.

TER plaatze daar Bâb el mándeb op het fmalfte is, fchijnt het omtrent 5 duitfche mijlen breed te zijn. In deze ftraat ligt, 1 mijl van de arabifche kuft af, een eiland van $1\frac{1}{4}$ mijl lengte, *Perîm* genoemd, dat eene goede haven, doch in het geheel geen varfch water heeft, en verder zuidwaard bij de afrikafche kuft zagen

zagen wij nog verfcheidene andere kleine eilanden, gelijk op de 20ste tafel bij de befchrijving van Arabië te zien is. De bergen op de kuft van Afrika zijn veel hooger dan het voorgebergte op de arabifche kuft. De fchépen pafféren gemeenlijk tuffchen Perîm en de kuft van Arabië: dewijl egter in dit nauw vaarwater een fterke ftroom is, en de wind ons tégen was, zo gingen wij door het breed kanaal tuffchen het eiland en de kuft van Afrika. Hier hadden wij meer ruimte om te lavéren, en onze fchipper vreesde ook niet, dat hij hier te weinig water zou vinden.

Dit zijn de weinige waarnémingen, welken ik op de reis door Bâb el mándeb gemaakt en aangetékend heb. Op de vraag: „ Of er geen fpooren te ontdek- „ ken zijn, dat zig eertijds eene landëngte (*Ifthmus*) van den uiterften hoek „ van Arabië tot het daar tégenöver liggend Ethiopië uitgeftrekt hebbe, die „ egter naderhand door 't geweld des waters of door eene aardbéving is weg- „ gefpoeld", welke een zéker leeräar in Duitfchland aan ons gezelfchap toezond, kan ik niets bepaalds antwoorden, en ik twijfel ook, dat de heer predikant deze en zijne verdere vraagen ooit door een' reiziger zal beäntwoord krijgen, die zijn antwoord op eigene waarnémingen en op berigten grond, die hij van de Oosterlingen bekomen heeft (*).

Naar mijn gedagt, is het gantfch nog niet bewézen, dat de Habbeffiniërs van de Arabiers afkomftig zijn; want de eigenlijke Habbeffiniërs zijn zwart, en men heeft mij verzékerd, dat de afftammelingen der Arabiers, welken zig op de weftzijde van den arabifchen zeeboezem neêrgezet, en zig niet met habbeffifche vrouwsper-

(*) Vermids de vraagen van dezen geleerden man mijns wétens nog niet gedrukt zijn, zo zal ik ze hier bijvoegen.

„ De overlédene heer kanceliер MOSHEIM fchrijft: de grootfte geleerden zijn van gevoelen, dat „ de Ethiopiers van de Arabiers afftammen. Vergelijk CALMETS *bibl. unters. Part.* I. *unters.* 6. *bl.* „ 251. Er word dus gevraagd: 1) Of deze bevolking na den zondvloed de eerfte is? dan 2) of „ miffchien door eenen inval de eerfte Ethiopiers na den zondvloed door de Arabiers verdréven, „ verdelgd, en dus het land op nieuw bevolkt is? en in beide gevallen 3) Wanneer zulks gefchied „ is? bijzonder egter 4) Hoe de Arabiers in Ethiopië gekomen zijn? 5) Of het te water of te land „ gefchied is? en in het laatfte geval 6) Of de togt uit de middelandfche zee, door Egipte, Nu- „ bië enz. gefchied is? en wijl dit onwaarfchijnlijk is, 7) Of geen fpooren aan te treffen zijn, enz."

perſoonen vermengd hebben, zo als de Arabiers, altoos blank zijn gebléven. Geleerde mannen hebben insgelijks willen bewéren, dat het heete klimaat oorzaak is, dat de nakomelingen der Portugézen, welken zig op de weſtkuſt van Afrika neêrgezet hebben, geheel zwart zijn. Ik heb veele zogenaamde Portugézen in Indië gezien, die zwart waren; maar, indien het heete klimaat hiervan de oorzaak is, waaröm zijn dan de Bramânen, de Baniânen, en andere natiën, die geen *proſelyten* maken, en zig in 't algemeen met geen vreemde natiën vermengen, geheel blank, ſchoon zij zédert onheuglijke jaaren onder eene al zo heete lugtſtreek wonen, als de zwarte natiën in Afrika en op de malabarſche kuſt? Indien men er mogelijk aan twijfelt, dat de Arabiers en Habbeſſiniërs in de oude tijden hunne nabuuren te zee hebben kunnen bezoeken, zo kan men de beſchrijving van Arabië, bladz. 204 naarzien, waar ik een viſſersboot beſchréven heb, dat vermoedelijk reeds in de alleröudſte tijden in gebruik geweeſt is, en waarméde men bij goeden wind in de ſtreek van Bâb el mándeb zeer wél over den arabiſchen zeeboezem varen kan.

Den 25ſten Auguſtus 1763 waren wij in het kanaal, dat den arabiſchen zeeboezem met de waereldzee verëenigt. Onze poolshoogte was des middags 12°. 19′. Wij zagen de wéderzijdſche kuſten nog, en de door de Europeërs dus genoemde kaap *St. Antonie* omtrent 21 minuuten N. O. ½ O. Bijgevolg onder de poolshoogte van 12°. 32′. Tégen den avond krégen wij goeden wind. Den 26ſten zagen wij op de poolshoogte van 12°. 22′. noch de afrikaſche noch de arabiſche kuſt. De wind was ons beſtendig gunſtig, en wij ſtuurden bijna regt naar het ooſten, de afwijking der compasnaalde afgerékend. Ondertuſſchen bevonden wij den 27ſten des namiddags, dat wij eenige minuuten noordwaard geraakt waren. Wij hielden dezelfde ſtreek, te wéten regt naar het ooſten, en met een' voordéligen wind. Doch, daar wij vreesden, door den ſtroom nog verder noordlijk gedréven te zijn, zo zagen wij den 28ſten des voormiddags de bergen op de zuidkuſt, en des middags was onze poolshoogte ſlegts 12°. 0′. Des namiddags ſtuurden wij O. N. O., en niettemin vond ik des nagts, volgens eene waarnéming der lier aan de noordzijde, en des arends aan de zuidzijde van het toppunt (zénith), onze poolshoogte ſlegts 11°. 58′.

Reeds anderen, die hunne reizen te zee naar Mochha beſchréven hebben, hebben aangetékend, dat de ſtroom in dit kanaal zeer ſterk is. Dit word dus ook door

door mijne waarnémingen beveſtigd; want wij werden door denzelven eerſt noordwaard, en naderhand zuidwaard gedréven. Doch van den volgenden dag af, voerde ons de ſtroom niet merkiijk weêr naar 't zuiden noch naar 't noorden.

Den 29ſten was onze poolshoogte 12°. 30'., en den 30ſten, omtrent in den middagkring van 't voorgebergte *Guardeſui*, 13°. 29'. Ik nam ook naderhand ſchier dagelijks de poolshoogte van ons ſchip. Dewijl wij egter niet nabij eenig land waren, zo zou het overtollig zijn, dezelve aantemerken.

De gezondheid van den heer CRAMER ſcheen van den tijd af dat hij op het ſchip kwam, van dag tot dag béter te worden. Doch de heer BAURENFEIND werd dagelijks erger, en den 27ſten des avonds was hij reeds zo zwak, dat hij in 't geheel geen antwoord meer kon géven, als hem iets gevraagd wierd. Van dien tijd af viel hij in zulken diepen ſlaap, dat men hem nauwlijks kon doen ontwaken, als wij hem eenige genees- of lévensmiddelen wilden toedienen, en in dezen ſlaap overleed hij den 29ſten des voormiddags te 11 uuren. Het zou ten overvloede zijn, indien ik iets tot lof van dezen kunſtenaar zeggen wilde, daar de veele gezigten van ſtéden en de tékeningen van verſcheidene kléderdragten, welken men hier en daar in dit boekdeel vind, voornaamlijk de ménigvuldige tékeningen van natuurlijke zeldzaamheden, welken hij voor den heer FORSKÄL vervaerdigde, bewijzen van zijne bekwaamheid en naerſtigheid géven. Het is mij ten hoogſten leed, dat hij het geluk niet gehad heeft, weêr naar Deenmarken terug te komen, om de tékeningen zelve in koper te kunnen brengen; want hij was eigenlijk een graveerder.

Onze bediende, met naam BERGGREN, was insgelijks zeer ziek aan boord gegaan, gelijk reeds aangemerkt is. Deze had bij eenen zweedſchen overſte der huzaaren, in Pommeren, tégen de Pruiſſen gediend. Hij reisde met ons van Koppenhage, en genoot eene zeer ſterke gezondheid, en agtte de moeilijkheden, op eene reis naar Arabië, in het eerſt zeer gering. Egter was hij ook niet ſterk genoeg, om dezelven doorteſtaan. Hij ſtierf den volgenden 30ſten Auguſtus, en de beide lijken werden in zee geworpen.

Van het voorgebergte *Guardefui* af, werden wij op ééns als in een ander klimaat overgebragt; want de lugt werd zo koud, dat ieder warmere kléderen voor den dag zoeken moeſt. Van Bâb el mándeb tot kaap Guardefui kwam de wind den meeſten tijd uit de ſtreek tuſſchen noord en weſt. Doch van hier tot aan de

mala-

malabarſche kuſt, waait hij in dit jaargetij geſtadig uit het zuidweſten. Om die réden kan een ervaren ſchipper bijna den dag bepalen, op welken hij Surát of Bombay zal bereiken, als hij ſlegts eerſt tot op de hoogte van Guardefui gekomen is.

De Engelſchen, welken verſcheidene reizen van de kuſt van Malabar naar den arabiſchen zeeboezem, gedaan hebben, ménen tuſſchen Bombay en Bâb el mándeb gemeenlijk 30 graaden onderſcheid in de lengte gevonden te hebben; en op hunne terugreis bedraagt dit onderſcheid, volgens hunne ſcheepsrékening, wégens den ſterken ſtroom, die hen ooſtwaard drijft, niet meer dan 26 graaden. Dit moet dus de eerſte Europeërs, welken in dit waereldgeweſt kwamen, en in dit jaargetij de malabaarſche kuſt, wégens den ménigvuldigen régen en het deizig weeder, niet ver zien konden, in gevaar gebragt hebben van op de indiſche kuſten te ſtranden, wijl zij zig reeds op dezelven bevonden, wanneer zij meenden nog eenige graaden daarvan verwijderd te zijn. Thans doen zij deze reis met de grootſte zékerheid, voornaamlijk, wijl men van Bombay nog twee graaden naar 't weſten grond vind, en wijl zig nog verder weſtwaard veele kleine ſlangen, van 12 tot 18 duim lang, op de oppervlakte der zee vertonen. Wanneer dus de ſchippers ſlegts 24 graaden naar het ooſten van Bâb el mándeb afgelegd hebben, zo zoeken zij naar deze ſlangen, en zijn verzékerd, dat zij omtrent nog 2 graaden van de kuſt verwijderd zijn, als zij dezelven voor het eerſt gewaar worden (*). Wij zagen de waterſlangen voor de eerſtemaal den 9den September tégen den avond. Wij hadden ook om 1 uur na middennagt grond op 53 vademen, en de diepte werd ſteeds minder, hoe meer wij der kuſt naderden. Onze ſchipper wagtte zig alleenlijk om niet te ver noordlijk te geraken, wijl het hem anders, wégens de beſtendige zuide winden, zeer moeilijk zou zijn geworden om de haven te bereiken. Wij kwamen den 11den Sept. 1763 gelukkiglijk in de haven van Bombay aan, en gingen den volgenden morgen naar de ſtad.

Het zal verſcheiden' mijner lézeren bekend zijn, dat de Koning van Sardinië ook een gezelſchap van geleerde lieden naar het Ooſten gezonden heeft, doch dat reeds

---

(*) Arrianus maakt reeds gewag van deze waterſlangen in zijn' *Peripl. mar. Erythr.* p. 22. 23.

reeds te Alexandrië onëenigheid onder hen ontſtaan is, dat alleen de heer DONATI, de voornaamſte van dit gezelſchap, bevel ontvangen heeft, zijne reis voorttezetten, en de andere médelédén allen naar Europa terug komen moeſten. Het ſchijnt egter, dat men zelfs te Turin in het Jaar 1772 nog niet eens zékere narigten van het noodlot van den heer DONATI ontvangen hebbe (*), ik agt mij derhalven verpligt, hier van hem melding te maken. Al degeenen welken dezen geleerden man in het Ooſten gekend hebben, roemen zijnen ijver in de natuurgeſchiedniſſen, en in het onderzoeken der oudheden; en, om uit eenige bijzonderheden te oordélen, die ik van hem gehoord heb, ſchijnt hij ook tot zulk eene reis, als hij ondernomen had, zeer geſchikt te zijn geweeſt. Onder anderen verhaalde de heer Conſul FERRO te Káhira mij het volgende van hem. De heer DONATI kwam van Alexandrië naar Káhira, en reisde van hier den Nijl op naar Opperegipte. Als hij eens aan land gegaan was, om eenige puinhoopen aftetékenen, zo kwamen er twee Arabiers ſpoorſlags op hem afrijden. Zijne bedienden, en eenige lieden van het ſchip, die bij hem waren, baden hem, dat hij zou terug kéren, om niet in der roveren handen te vallen; doch hij voer met zijne tékening voort. Eindelijk liepen al zijne reisgenooten naar het ſchip terug. De Arabiers jaagden op den heer DONATI los, als of zij hem met hunne lanciën doorboren wilden; doch deze was in het tékenen zo diep afgetrokken, dat hijze niet eer ontwaarde, dan toen zij digt bij hem waren, en ook toen nog betoonde hij niet de minſte vrees. De Arabiers waren verwonderd, hier een' menſch te vinden, die zig door niets in zijnen arbeid wilde laten ſtoren. Zij ſtégen uit verwondering van hunne paerden, plaatſten zig bij hem, tot dat hij alles geëindigd had te tékenen, en lieten hem daaröp geruſt naar zijn ſchip gaan. Deze gebeurdnis is miſſchien door den tweeden of derden mond een weinig opgeſmukt; doch ik heb ook buitendien gehoord, dat de heer DONATI zeer naerſtig en onvermoeid in zijne onderzoekingen geweeſt is, en dit word veréiſcht, indien men met nut in deze landen reizen wil.

DE heer DONATI was omtrent 6 maanden voor onze aankomſt te *Káhira* met een' italiäanſchen bediende, en een' jong' perſoon uit Káhira, die verſcheidene oos-

(*) FERBERS briefe aus Wälſchland, bladz. 373.

oosterſche taalen magtig was, en dien hij te dien einde tot zijnen vertolker médegenomen had, naar Damask vertrokken, en van daar ging hij naar Bagdad en Báſra. Wijl hij in deze laatſte ſtad in eenen tijd des jaars aankwam, daar hij nog lang naar eene bekwaame gelégenheid zou hebben moeten wagten om te ſcheep naar Indië te komen, zo ging hij in gezelſchap van vier karmeliten met een klein ſchip van Báſra naar Maskát. Hier wilde hij ook niet wagten, maar vertrok met de gemelde munniken, wéderöm met een ſlegt open vaartuig van Maskát, om naar Mangelôr, eene haven op de kuſt van Malabar, te gaan. Doch hij werd onder weg ziek, en ſtierf, drie dagen voor dat het ſchip de gemelde haven bereikte. DONATI gaf zijnen vertolker en zijnen bediende geld, den eerſten om naar Egipte, den anderen om weêr naar Italië te kéren. Beiden kwamen naar Bombay, en waren van daar, weinige maanden voor mijne aankomſt in deze ſtad, naar Maskát gekeerd. Ik hoorde naderhand te Báſra, dat de vertolker met een' engelſch' koopman van hier naar Háleb vertrokken was. Van den italiäanſchen bediende zeide men, dat hij zijn geld grootſtendeels aan eenen Griek te Bombay verſpeeld had, en te Maskát mohammedaanſch geworden was.

DE heer DONATI nam, naar aanzien, goede maatrégels, om zijn hof van zijn noodlot berigt te doen géven, en zijne nagelatene papieren en gezamelde natuurlijke zeldzaamheden naar Italië te zenden. Dit alles, en zijn gereed geld, gaf hij den vier munniken, om het ter verdere bezorginge aan den Onderkoning te Goa te zenden. Ik heb één' van deze karmeliten, met naame PEDRUS à S. THERESIA, uit *Zwaben*, te Bombay geſproken, en deze heeft mij verzékerd, dat zij den gemelden Onderkoning van den heer DONATI berigt toegezonden hadden; doch, volgens den aangehaalden brief van den heer FERBER, is er zeer weinig van naar Turin gekomen, en wel zonder eenig narigt van den dood dezes waerdigen geleerden: men heeft zelfs in Italië verſpreid, dat hij met het hem aanvertrouwde geld naar Perzië gegaan, en aldaar een Mohammedaan geworden is.

INDIEN de nagelatene papieren van den heer DONATI niet te regt gebragt worden, waartoe nogthans alle hoop nog niet verloren is, wijl men aangaande dezelven bij de karmeliten, die in het jaar 1762 of 1763 naar de malabarſche kuſt vertrokken zijn, en bij den Onderkoning te Goa vernémen kan, zo zijn de koſten, welken de Koning van Sardinië tot een gezelſchap aangewend heeft, dat

dat ontdekkingen in het Oosten zou tragten te doen, misschien geheellijk verloren. Van ons gezelschap kwam met mij, ook de heer CRAMER te Bombay. Doch deze mijn reisgenoot stierf ook eenige maanden na onze aankomst in deze stad. Dus bleef ik slegts alléén overig van het gantsche gezelschap, welk de Koning van Deenmarken naar Arabië zond. Ik hoop egter niet, dat deze voorbeelden of de Monarchen zullen afschrikken, om dergelijke reizen verder te onderšteunen, of de geleerden, om die te ondernémen. Had de heer DONATI niet zo veel haast gemaakt om naar Indië te komen: hadden wij allen ons béter voor verkoudheden in agt genomen, en ons in 't algemeen van het begin af meer naar de wijze van léven der Oosterlingen geschikt: indien de verscheidene médeléden van 't gezelschap meer vertrouwen op malkanderen gehad, en zig hunne reis door wantrouwen en onderlingen twist, niet zo verdrietlijk gemaakt hadden; zo waren wij misschien allen gelukkiglijk weêr naar Europa gekomen. Maar, gesteld ook, men sterft op zulk eene reis, zo is 't altijd loflijk, zijn léven in dienst der wétenschappen verloren te hebben. Is men zelfs zo gelukkig van weêr terug te komen, zo is het zeer aangenaam, dat men veele zwarigheden te boven gekomen is, veele volken gezien heeft, die door de Europeërs voor onbeschaafd, zelfs wel voor barbaaren, gehouden worden, en dat men dezelven van een' béteren kant heeft léren kennen.

Bij deze gelégenheid zal ik nog van een' and'ren ongelukkigen geleerde gewag maken, dien Frankrijk naar het Oosten zond, en van welken men in de noordlijke gedeelten van Europa mogelijk in 't geheel geen narigt bekomen heeft. Deze was, zo ik mij niet vergis, een heer SIMON. Hij was een lid van het genootschap der wétenschappen te Parijs, een natuur-genees-en, gelijk men mij verzékerde, ook een sterrenkundige. Hij ging van Frankrijk regtdoor naar Háleb. Zijne landslieden wilden hem zijn verblijf in deze stad aangenaam maken, en bezogten hem zeer vlijtig; doch hij was niet naar het Oosten gekomen, om zijnen tijd aldaar in gezelschap der Europeëren doortebrengen. Dezen stoorden hem dikwils in zijne naarvorschingen. Hij besloot daaröm, naar Diarbekr te gaan, in de hoop dat hij aldaar geruster zou kunnen studéren. Hier waren geen andere Europeërs, dan eenige Capucijnen, die allen in één huis woonden, en die hem gewillig innamen. Dengeenen, die in eenklooster te huis geweest zijn, zal het bekend zijn, dat onder de munniken, hoe klein ook hun gezelschap is,

 altoos

altoos onëenigheden heerſchen. De paters te Diarbekr onderhielden den heer SIMON dagelijks met de twiſten, die zij onder malkanderen hadden, en allen benijdden eenen broeder (frater), die met zijne artzenijkunde zeer veel geld verdiende, en daaröm meende, meer gemaks en genoegen te kunnen begéren, dan de goede vaders, die ſlegts zeer weinig verdienden. Den heer SIMON begon het gezelſchap der Europeëren nu gantſchlijk te vervélen, en hij nam het wanhopig beſluit, van in de hoofdmoské te gaan, en een Mohammedaan te worden. De regéring gaf hem tijd van bedenken, en de Capucijnen gaven zig alle moeite, om hem van zijn voornémen aftebrengen; doch hij wilde beſnéden worden, en werd het ook indedaad. Hij verbeeldde zig miſſchien, dat de Turken hem uit hoofde zijner wétenſchappen een rijklijk beſtaan zouden géven, wijl zij voorzéker zijns gelijken niet hadden. Maar hierïn bedroog hij zig deerlijk. Men liet het aan hem over, zijn brood als Artz zo goed te verdienen als hij kon; en, hoe hoog ook anders de Turken een' europiſch' geneesheer plégen te ſchatten, zo verägtte men hem als een' menſch, die zijnen godsdienſt en zijn vaderland ontrouw geworden was. De heer SIMON ging daaröp naar Bagdad, en leefde aldaar deels van eenen handel in drogerijën, deels van hetgeen hij als Artz verdiende. Evenwel verloor hij hierbij de luſt tot de wétenſchappen niet, maar botaniſeerde nog ſteeds met allen ijver. Perzië was in dien tijd geheel door inlandſche onluſten ontroerd. Veelen der krijgsöverſten van NADIR SCHAH noemden zig *Khân*, elk wilde over éëne of meer provinciën heerſchen, en zij voerden daaröm onder malkanderen de bloedigſte oorlogen. Eén dezer Khâns, die zig meeſter gemaakt had van eene ſtad niet ver van de turkſche grenzen, werd ziek, en, als hij hoorde, dat te Bagdad een europiſche Artz was, ontbood hij den heer SIMON, doch deze had geen luſt om te komen. Het verdroot den perziſchen officier, zulk een antwoord van eenen geneesheer te ontvangen, évenwel kon men hem niet met geweld uit Bagdad halen. De Perzen zonden lieden uit, om den heer SIMON opteligten als hij botaniſeerde, en dezen bragten hem ook tot den Khân. Hier werd hem op zwaare ſtraf bevolen, den lijder te genézen, hoe zwak hij ook was. De Turken belonen hunne Artzen voorzéker ſlegt; doch de meeſten geloven zo vaſt aan 't noodbeſluit, dat zij het hun niet toerékenen, wanneer de lijder ſterft. De voornaame Perzen zijn zo beleefd niet. Toen de Khân ſtierf, werd de heer SIMON mishandeld, en in de gevangnis

nis geworpen. Kort daaröp werd deze partij door eene andere uit de ſtad gejaagd. De nieuwe Khân werd ook ziek. En, als hij hoorde, dat er een europiſche Artz in de gevangnis zat, deed hij den heer SIMON aanſtonds op vrije voeten ſtellen: en, als deze hem ten volle genézen had, verzogt hij om verlof om weêr naar Bagdad te mogen kéren; maar de Khân wilde zulk een' bekwaamen Artz niet laten vertrekken. Hij noodzaakte den heer SIMON, hem op al zijne veldtogten te verzellen; en, toen hij ten laatſten door den vijand overrompeld en neêrgeſabeld wierd, moeſt de Artz er zijn léven ook bij inſchieten.

De heer SIMON werd van de Europeërs, die hem perſoonlijk gekend hebben, zeer betreurd. Hij had uit Perzië nog geſtadig aan de franſche Agenten te Báſra geſchréven, zomtijds geheel verſtandige en fraije brieven, doch zomtijds ook zulke laſſe en ongerijmde zaaken, dat men er niet anders uit beſluiten kon, dan dat hij bij vlaagen geen meeſter van zijn verſtand geweeſt is. Waarſchijnlijk was hij dus ook in zulk een rampzalig tijdpunt, toen hij te Diarbekr het beſluit nam van tot het mohammedaandom overtegaan.

REIZEN VAN EENEN HOLLANDER

LANGS VERSCHEIDENE WEGEN IN YEMEN, VAN WELKEN IN HET VOORGAANDE NIET GEWAAGD WORD.

DEZE Hollander was de renegaat, van welken ik in de befchrijving van Arabië, bladz. 182 melding gemaakt heb. Hij toonde mij de aardrijkskundige aanmerkingen, welken hij op zijne reizen in Yemen aangetékend had. Wijl ik onder dezelven de volgende berigten vond van landftreeken, die ik zelve niet gezien heb, zo liet ik er mij een affchrift van géven: ik twijfel niet, of zij zullen den beminnaaren der aardrijkskunde aangenaam zijn, en hebze daaröm, uit het hollandfch vertaald, hier willen bijvoegen. Vermids ik den meeften tijd gedurende mijn verblijf te Mochha ziek was, verzuimde ik den gewézen chriften naam van dien goeden man optefchrijven. Doch aan het einde zijner narigten vind ik eenige cieraaden, en tusfchen dezelven de merkletters DWR, dat is DWHR. Dezen zijn vermoedelijk de eerfte letters van zijne naamen.

I. *Weg van Saná over Rêma naar Beit el fakíh.*

MEN reift van Saná omtrent 3 uuren door een effen land tot aan eene kleine bemuurde ftad *Hüffes*. Eenige uuren verder over bergen en vlakten komt men voorbij twee dorpen tot *Weilân*. Deze kleine ftad ligt in eene wélbebouwde ftreek, en behoort aan de familie van ISHAK IBN EL IMÀM EL MAHÂDI ACHMED, SAHHEB CHARRES. Niet ver van Weilân ligt een kafteel op een' tamelijk hoogen berg. Vervolgens gaat de weg over hooge en ten deele fteile bergen; langs die bergen egter, welken het moeilijkfte om te beklimmen zouden geweeft zijn, is de weg geplaveid. Langs dezen weg komt men door eenige dorpen, en naar *Doffa*, eene kleine ftad in eene vlakte. Hier vind men nog overblijfzels van een

een overöud gebouw, en daarbij groote gehouwene fteenen mét geheel bijzondere fchrijftékens (*). Van Doffa reift men omtrent 3 uuren door een' zandigen onbebouwden oord. Vervolgens voorbij een paar dorpen, en komt te *Mindsja*, een aanzienlijk dorp met een' fteenen karwanferoj. Omtrent ½ uur verder komt men aan de voorftad van *Dorân* onder aan den berg. Ten noorden van de ftad Dorân heeft men eene groote vlakte, doch ten ooften, zuiden, en weften, niet dan bergägtige ftreeken. Aan den hoogen en fteilen berg, aan welken de ftad ligt, is een geplaveide weg van benéden af tot boven aan deszelfs top. Op dezen weg is boven, eer men aan den top komt, eene gemetzelde poort, en boven dezelve de woning van een' voornaamen Schech HASSAN CABÄLI. Boven op den berg is eene groote van gehouwene fteenen gebouwde moské met de begraafplaats van METWÓKKEL ISMAËL IBN KHÁSSEM EL KBÎR, welke als een heilig geëerd word. Men ziet hier insgelijks de begraafnisfen van HASSAN IBN KHÁSSEM EL KBÎR, en van eenen Imâm EL MEJID BILLÁH IBN METWÓKKEL. Als ook digt bij de moské twee groote uit de rots gehouwene magazijnen, *Dsjehennam* en *Ubbeno* genoemd (†). De opperfte vlakte des bergs is eene dagreize lang, en wél bebouwd.

Als men van Dorân verder reift, zo laat men voor eerft een klein dorp aan de linke, en naderhand nog een dorp aan de regte hand liggen. Daarna gaat de weg fteil bergäf, en men komt aan de woning van eenen *Nakîb* van *Beit el Carremi*. Niet lang daarna gaat men weêr fteil bergäf, en komt aan eene groote karwanferoj *Jerf ibn Amer*, bij een' kleinen vloed tusfchen twee bergen, in eene aangenaame ftreek, die vol koffijhoven is. Men gaat verder bergäf, dan over eene zandige vlakte tot aan een' engen doorgang *Deik ibn Amer*. Deze ligt tusfchen fteile, en bijna loodregt ftaande bergen, en is omtrent een uur gaans in de lengte, doch flegts 6 of 7 voet breed. Naderhand komt men aan den vloed *Räma*,

(*) Dezen zijn misfchien de opfchriften, waarvan ik bladz. 391 en in de befchrijving van Arabië, bl. 89 en 222 vermoed heb, dat zij van de Hamjaren gefchréven zijn.

(†) Ik denk, dat deze zogenaamde magazijnen tot karwanferojs voor de in de oude tijden hierheen komende reizigers, of tot koornfchuuren gediend zullen hebben. Men noemtze ook *Dsjehennam* en *Ibn Dsjehennam*.

Râma, welke in dezen oord ontſpringt. Dan krijgt men een' zeer moeilijken weg, wijl men in de eerſte 2 uuren tot bij eene karwanſeroj *Zummena* dikwils door den gemelden vloed, welke aan beide zijden ſteile bergen heeft, gaan moet. Bij Zummena verlaat men den vloed. Men gaat omtrent 3 uuren over heuvels en vlakten tot *Medîna el Abîd*. Dit is een aanzienlijk vlek op eenen heuvel, in eene vrugtbaare koornſtreek, in welk men ook veele hoven met koffijboomen vind.

De weg van Abîd gaat omtrent 2½ uur verder tot aan een' nauwen doorgang, vóór welken men aan de noordzijde van den weg eenige dorpen ziet. Vervolgens reiſt men een groot uur tuſſchen bergen, en dan omtrent nog een uur tot bij een marktvlek *Sûk el Had*. Alsdan komt men aan een dorp *Luma*, en van hier gaat men nog eenige uuren over bergen en dalen tot *Sûk es Sebt*, een kaſteel van den Schech van *Sîlfia*, op een' hoogen berg. Hier is eene groote ſteenen karwanſeroj. Het kaſteel van eenen ALI IBN MANSÔR, Schech van Silfia, ligt nog hooger op dezen berg. Van hier reisde de Hollander wéder bergäf, en zag onder weg eene ménigte boomen van eene bijzondere ſoort. Doch het ſchijnt, dat deze boom, volgens de beſchrijving welke hij er mij van deed, geen andere is, dan de zogenaamde indiſche vijgenboom, op welken zig de cochenille ophoud. Aan dezen weg zag hij ook eenige hoven met koffijboomen, en kwam naderhand aan eene koffijhut *Sochol*. De volgende weg tot bij eene *Mokaija el Ain* is ook nog ſlegt. Van hier gaat een weg naar 't koffijhuis *Beit el Ghoſſelli* en *Wadi Deheijân*: doch hij nam eenen weg aan de regte hand naar de koffi huizen *Julla* en *Makaija el Nakîb*, tot bij eene karwanſeroj en de marktplaats *Sûk de Hêl*. Hier zijn twee wégen, waarvan die, welke aan de regte hand ligt, naar *Djubbie* (*Dsjébi*), en de andere naar *Kuſſumma* (*Kusma*) gaat. Onze reiziger nam den weg aan de linke hand naar eene koffijhut *Uſchaiib*, en zag naderhand aan de zuidzijde van den weg een kaſteel *Manôr* genoemd op eenen heuvel. Daarna ging hij omtrent 1½ uur bergäf, en zag aan de regte hand een geheel vervallen kaſteel. Vervolgens kwam hij aan eene koffijhut *Mutbag*, welke op eenen berg ligt. Van hier reisde hij door het gebied *Jâman*, dan bergöp, dan bergäf, en kwam aan de ſtad *Kusma*, de verblijfplaats van den Dôla dezes ampts. MACHSEN IBN ACHMED EL DER, de Schech van dit gebied, woont een half uur ten Z. W. van de ſtad.

De weg van Kusma naar Beit el fakíh gaat weſtwaard bergäf, en ſchier geſtadig

dig tusſchen koffijplantagiën. Men komt eerſt aan een dorp *Minnura*, en dan aan eene karwanſeroj *El urs*. Verder naar benéden komt men aan een' kleinen vloed, en bij eene koffijhut *Kûbbet el Scherf*. Naderhand is de weg tot *Aludsje* toe in het drooge jaargetij zandig, doch gedurende de régenmaanden, en eenigen tijd daarna, kan men hier niet anders dan langs de bergen paſſéren. Aludsje is een groot marktvlek met eene goede karwanſeroj. Van hier heeft men omtrent nog 1½ uur tot bij eene mokaija *El Derria*, en dan ongeveer nog 1½ uur door eene met boomen bewaſſene ſtreek, tot dat men nog eenen heuvel afdaalt, en uit de bergägtige ſtreek in *Thama (Tehâma)* komt.

De velden digt bij de bergen in Tehàma zijn wél bebouwd. Het eerſte dorp, welk men op den weg van Aludsje naar Beit el fakíh paſſeert, is *Seiâd*, een klein uur van de bergen, en een groot half uur ten zuiden van *Mutâhhen*. Dit Seiâd is hetzelfde dorp, welk ik op mijne reis naar Hadîe, *Saiid* genoemd heb: dus reisde de Hollander van hier tot Beit el fakíh denzelfden weg, die reeds bladz. 320 beſchréven is.

Men kan van Medîna el Abîd een' korteren en bekwaam'ren weg naar Kusma némen, doch de Arabiers zeggen, dat de lugt aldaar ongezond is, en daaröm gebruikt men dien weinig. Deze weg word *Wadi Deheijân* genoemd, en is de grensſcheiding tusſchen het gebied *Silſia* en het ampt *Othuma*. Naderhand gaat hij door de diſtrieten *Muſiwor* (veelligt *Mäſuâr*) en *Dubara*, en eindigt bij het gebied Jâman. Van hier reiſt men geſtadig bergöp en bergäf tot aan eene plaats *Zêl el Siva*, aan den voet van den ſteilen berg *Kusma*. Op dezen weg zijn 4 koffijhuizen. De Hollander had den naam van het eerſte vergéten. Het tweede word genoemd *Beit el Ghoſſeli*, en is digt bij de woning van eenen *Sophi Schech* HOSSEJN EL GHOSSELI, bij welke men eene fraije moské met eenen koepel vind. Het derde koffijhuis noemt men *Mokaijet Aluwân*, en het vierde *Mokaija el Siffa*.

II. *Weg van Kusma naar Dsjêbi.*

Men reiſt van Kusma op den weg naar Abîd tot *Sûk de Hêl*. Dan neemt men een' krommen, zig om de bergen heen flingerenden weg, tot bij de woning van eenen Schech SEIID IBN MASSÛD, en een daartégenöver liggend kaſteel, MOHAMMED IBN MASSÛD, den broeder des gemelden Schechs toebehorende. Van

Mmm hier

hier gaat men bergäf, en dan op een' effen weg tot aan eene kleine moské met een' gemetzelden waterbak. Daarna komt men te *Sûk et Telûd*, een vervallen dorp bij een' engen doorgang, en aan den voet van een' fteilen berg, waaröp men een oud kafteel ziet. Van hier heeft men nog een uur tot Dsjêbi, de woning van den Dola dezes ampts. Hier word des dingsdags markt gehouden. De ftad is met eenen muur omringd en heeft 2 poorten.

III. *Weg van Dsjêbi naar Beit el fakîh.*

Als men van Dsjêbi weftwaard bergäf reift, zo ziet men aan beide zijden van den weg verfcheidene dorpen, en komt omtrent $1\frac{1}{2}$ uur daarna aan een groot, van fteen gebouwd koffijhuis *Ben Hinduân*, bij eene aanzienlijke moské met een' gemetzelden waterbak. Dan gaat men nog omtrent 2 uuren door wél bebouwde ftreeken bergäf, tot aan een tamelijk groot dorp met eene fraije moské. Hier ligt een mohammedaanfche heilig, met naame EL ALOUIE begraven, wiens feeft in de maand Schabân gevierd word. Een groot kwartier uurs verder komt men aan den voet van het gebergte. Van hier gaat men in ruim een uur, door eene wadi, tot naar *Robât el Naharîe*, een aanzienlijk marktvlek. Niet ver van hier ziet men de begraafplaats eens heiligen OMAR EL NAHARÎE genoemd, in eene fraije moské met een' koepel aan eenen berg. Boven dezelve, op denzelfden berg, is de woning van eenen *Zeid* BULGHEIF EL NAHARÎE, die niet alleen de gemelde moské, maar ook een groot huis onderhoud, in 't welk reizigers ontvangen worden. Naderhand komt men naar *Belleble*, een groot dorp met eene matig wél gebouwde moské. Verders naar *Makaijat el Ghadem*, *Muttâhen*, en *Beit el fakîh*. Van Dsjêbi tot Beit el fakîh heeft men omtrent $1\frac{1}{2}$ dagreis. (Hij meent misfchien $2\frac{1}{2}$ dagreis.)

IV. *Weg van Dsjêbi naar Samfûr.*

Deze weg loopt van Dsjêbi zeer krom om de bergen, tot bij een groot dorp *Kutfân*, met eene van fteen gebouwde karwanferoj. Verder in eene wadi tot *Sûk el Dsjümma*, een dorp onder aan den berg, waaröp *Hadsjîr* ligt. Daarna komt men naar *Mokaijat el Fîl*, en van hier (langs den weg van Saná naar Beit

el

el fakíh, welke in het voorgaande beſchréven is) naar *Samfûr*. Dezen weg legt men in 1½ dag af.

V. *Weg van Sanâ naar Kusma over Luma.*

Men reiſt van Saná naar Huſſes, eene kleine ſtad, van welke in het voorgaande reeds gewag gemaakt is. Verder naar *Sûk el Ass*, een tamelijk groot marktvlek op eenen berg. In deze ſtreek waſt veel koffij. Van hier gaat men bergäf, en naderhand door eene effene landſtreek tot aan een marktvlek *Sûk el Had*. Vervolgens door eene vlakte met boomen bewaſſene ſtreek, naar *Sûk el Dsjümma*, een matig groot marktvlek tot het ampt Doràn behorende. Naderhand reiſt men door bergägtige ſtreeken, die tamelijk met geboomte bewaſſen zijn, tot *Luma*, een dorp welk onder den Gouverneur te *Sûk el Sept* ſtaat. En van hier verder naar *Kusma* op denzelfden weg, welke reeds in 't voorgaande beſchréven is. Van Saná tot Luma zijn 3 dagreizen.

VI. *Weg van Damâr naar Dorân.*

Op den weg van Damâr naar Dorân gaat men ter linke hand digt voorbij het vlek *Herrân*, naar *El khâma*, een dorp op eenen heuvel. Naderhand komt men aan een groot dorp *Kutabel*. Verder door eene zandige vlakte, dan door bergagtige en wéderöm door effene landſtreeken tot aan een groot dorp *Maber*, in hetwelk veele linnenwévers wonen. Alsdan gaat de weg, dan door vlakten, dan over en tuſſchen bergen tot *Mundsja*, en verder tot *Dorân*.

VII. *Weg van Saná tot Saáde.*

Men reiſt van Saná door het kleine landſchap Hamdân ruim eene halve dagreis tot aan een marktvlek *Jürbân*, en van hier nog eene halve dagreis over ſchoone vlakten en heuvels, aan de weſtzijde voorbij een groot dorp naar *Amran*. Deze Stad is met eenen muur omgéven, en ligt in eene ſchoone en vrugtbaare bergägtige ſtreek. Zij heeft 2 poorten, en buiten de poort, welke naar het weſten is, word weeklijks markt gehouden. Van hier reiſt men door eene effene en

vrugtbaare ſtreek lands *Káa el Bôn*, aan de ooſtzijde voorbij een groot bemuurd dorp *Dsjenned.* Naderhand komt men aan een dorp *Dobber* op eenen berg gelégen, en daarna naar *Dsjôb el ala*, een groot dorp aan eenen berg. Het dorp *Dsjôb el asfal* ligt ½ uur verder ter linke hand, op eenen heuvel. Een goed uur gaans verder komt men aan eene wél gebouwde karwanſeroj met naame *Rhêde*, aan den voet van eenen berg. Op den top dezes bergs ligt een dorp *Beit el Adham.*

Van Rhêde gaat een weg weſtwaard naar een matig vlek *Hameda*, waar des donderdags markt gehouden word. Op een' anderen weg, ooſtwaard, komt men over *Sûk el Zeîd* en *Káa el Schäms* naar *Debîn.*

Van Rhêde gaat ook een weg noordwaard door wél bebouwde velden, omtrent 2 uuren lang naar *Sobera*, een groot dorp aan den voet eens bergs. Van hier reiſt men omtrent 1½ uur bergwaard, en paſſeert een half uur verder voorbij een dorp *Mehamma.* Hier ziet men van verre naar 't weſten een groot dorp *Dsjelledi.* Daarna heeft men een' ſteenägtigen weg, dan tuſſchen bergen, dan over bebouwde vlakten, tot bij twee dorpen, waarvan het éénе op eenen heuvel en het andere in de vlakte ligt. Het laatſte heet *Mefas*, en ligt in het gebied *Beni kälbên.* Naderhand komt men aan eene kleine, met eenen muur omringde ſtäd *El Kasr.* Alsdan ziet men hier en daar op beide zijden van den weg dorpen, en komt aan een groot dorp *Ghula el Adsjeib*, op eenen heuvel gelégen, met eene karwanſeroj. Daarna reiſt men naar *Chamîr*, eene tamelijk groote ſtad, liggende op eenen heuvel, en behorende aan den Imâm te Saná. *Sidi* ALI IBN MACHSEN, een broeder van den overlédenen Imâm EL METWÓKLEL KHASSEM IBN HOSSEJN, was gouverneur van deze ſtad. Chamîr ligt in het gebied *Beni Serêm.* Van hier heeft men omtrent nog 4 uuren tot *Mokaija ibn Amer*, eene groote van ſteen opgebouwde karwanſeroj. *Aſſérie*, een groot dorp, ligt een uur verder aan de weſtzijde van den weg. Dan komt men aan de woning van eenen *Nakîb* SALECH IBN NASR, van het geſlagt Haſchid. Deze ſtreek noemt men *Beni Cheiâr.* Daarna ziet men een dorp *Mefua*, en verder 2 dorpen met naame *Katarîn* aan de ooſtzijde van den weg. Naderhand komt men te *Haud*, eene matig groote bemuurde ſtad tuſſchen twee hooge bergen *Adsjamar* en *Romied*, in het gebied *Beni Uſſemed.* Omtrent 1½ uur verder noordwaard komt men aan een groot dorp, en de woning der familie van eenen *Nakîb* ALI IBN NASR

EL

EL ACHMER, die te Saná onthoofd is. De weg gaat nog verder langs den berg *Romied* en men ziet te wéderzijde dorpen, tot bij eene koffijhut *El Fok*. In deze ſtreek is het zomtijds onveilig voor reizigers. Dan gaat de weg wéderöm over heuvels en door wadîs tot *Cheiwân*, eene tamelijk groote doch opene ſtad op een' kleinen heuvel. Hier vind men nog puinhoopen van de paleizen der Imâms, welken in de oude tijden in Yemen geregeerd hebben. (Deze overblijfzels zijn naar gedagte nog van de tijden der *Tobbâs*, gelijk ik in de beſchrijving van Arabië, bladz. 251 vermoed heb). Verder noordwaard aan de weſtzijde van den weg ligt een groot dorp *Bobân*, en *Beit et Thoba*. Alsdan reiſt men over eenen grooten en hoogen berg *Dsjäbbel Aswad*, en komt naderhand door *Sûk el Harf*, een groot marktvlek in eene vlakte, en in 't gebied *Seſiân*. Een half uur van hier naar het weſten ligt *Medukka*, eene kleine bemuurde ſtad, behorende der familie *Hobeiſch*. De weg van Sûk el Harf gaat verder noordwaard door vlakke ſtreeken lands, waar men te wéderzijde dorpen ziet, omtrent 4 of 5 uuren tot *Birkân*, een groot dorp op de grenzen van het gebied Seſiân.

De geheele ſtreek van Birkân af tot aan het vlek *Kuddet*, word *Amaſia* genoemd. Zij is vol boſchen, doch weinig bewoond, en uit dien hoofde reiſt men hier met groote onveiligheid. Men vind te halven wége een' grooten waterhouder, bij welken de reizigers hun nagtléger plégen te houden. Van Kuddet heeft men ruim nog eene halve dagreis door bebouwde landſtreeken tot *Sáade*, eene oude met eenen muur omringde ſtad, grooter dan Saná. Zij heeft 3 ſtadspoorten, naamlijk *Bâb Hadi*, *Bâb Manſôr*, en *Bâb el Kasr*, en een matig groot en ſterk kaſteel. Men vind hier ook de begraafplaats van den *Imâm* EL HADI, welke als een groote heilig aangemerkt word, in eene moské met eenen koepel. De inwoners dezer ſtad zijn, (gelijk de ſchrijver dezer reisroute zegt), altemaal ſchelmen en dieven, en willen hunnen beheerſcher JUSSOF IBN KHASSEM, welke eene halve dagreis ten weſten van Sáade woont, niet vergunnen, zijn verblijf in deze ſtad te némen. Twee of drie uuren ooſtwaard van Sáade is eene groote moské, in welke, naar het voorgéven der Arabiers alhier, de geduldige JOB begraven ligt (*). In

(*) Op de ooſtzijde van Arabië toonde men mij de begraafplaats van JOB digt aan den Eufrat, nabij Helle, dat is een uur ten zuiden van Babilon.

In het landſchap Sáade vind men ijzerbergwerken. De weg tuſſchen Saná en Sáade word op zéven goede dagreizen geſchat. Eene ſtad *Abearis* ligt drie dagreizen ten noorden van Sáade.

VIII. *Weg van Saná naar Kaukebân.*

Men reiſt van Saná door Bîr el Aſſab, en verders een uur in de vlakte tot aan eene karwanſeroj *Mutbach*, aan een' kleinen berg, en op de grenzen van het gebied Hamdân. Van hier ongeveer 2½ uur verder weſtwaard tot aan eene groote karwanſeroj *Tuïla*, heeft men ter linke hand haaſt geſtadig bergen, doch aan de regte hand ziet men hier en daar dorpen. Daarna reiſt men door verſcheidene dorpen, en komt na omtrent 1½ uur aan eene groote karwanſeroj *Beit el Naum*. Naderhand gaat men door eenen kleinen vloed en over eenen berg, digt voorbij een groot dorp *Menákeb*, over eene groote zandige vlakte, en wéderöm tuſſchen bergen tot *Hadsjar Seiid*, een matig dorp met een kaſteel op eenen berg. Aan de zuidzijde van dezen weg ligt het ampt *Heime*. Daarna komt men aan een koffijhuis op eenen berg, en op de grenzen tuſſchen de diſtricten *Hamdân* en *Kaukebân*. Van hier heeft men ſlegts nog één uur, door wél bebouwde velden, tot *Schibâm*, eene aanzienlijke ſtad met eenen muur omringd en aan den voet van een' ſteilen berg gelégen. Het land daarömheen heeft geen gebrek aan water. Men vind buiten de ſtad ook eenige fraije tuinen, en eene groote moské met eenen koepel, in welke MOHÁMMED IBN HÖSSEJN, de zoon des thans regérenden *Sidi* ACHMED, begraven ligt. Van Schibâm heeft men, nog een klein half uur, eenen breeden geplaveiden weg, langs een' ſteilen berg tot Kaukebân, eene tamelijk groote ſtad op eene ſteile rots. Dezelve heeft ten noorden een' ſterken muur en eene ſtadspoort met 3 torens agter malkanderen. De alhier regérende Koning (*Sidi*) heeft in deze ſtad voor weinige jaaren een hoog paleis voor zig laten bouwen, welk men op den berg *Nikkum*, digt bij Saná, duidelijk zien kan.

IX. *Weg van Schibâm naar Amrân.*

Op den weg van Schibâm naar Amrân reiſt men voor eerſt omtrent een uur ver

ver door bebouwde velden. Dan gaat de weg bergwaard op, omtrent 1½ uur tot naar *Tulla*, eene matig groote bemuurde ſtad op de vlakte van een' hoogen berg. Dezelve heeft 2 groote poorten en ééne kleine. De poort naar den kant van Kaukebân heet *Bàb Hàdi*, en de andere *Bàb Amràn*. Men vind hier ook een ſterk kaſteel op eene ſteile rots, insgelijks de begraafplaats van eenen zoon des *Imàms* EL HADI, welke te Sáade begraven is, in eene groote moské met eenen koepel. Van hier gaat men omtrent 1½ uur bergäf, tot aan eene kleine met eenen muur omringde plaats *Dehàn*. Nog 1½ uur verder komt men aan eene andere kleine met eenen muur omringde plaats *Karrietên*, aan de zijde van eenen berg. Als dan gaat de weg omtrent 2 uuren door bebouwde velden. Verder over eenen heuvel, voorbij een groot dorp *Nedsjeran*, liggende op eenen heuvel, en naderhand nog een uur tot *Amrân*.

X. *Weg van Kaukebân over Ugfeisg (Hofäſch) naar Tehâma.*

MEN gaat van Kaukebân ongeveer 3 uuren over eene vlakte, en dan ½ uur ſteil bergäf tot aan een koffijhuis bij eenen kleinen vloed. Hieröp ziet men ter regte hand van den weg verſcheidene dorpen, tot men naar *Tavile* komt. Dit is eene tamelijk groote, doch opene plaats, met een ſterk kaſteel, liggende op eene ſteile rots, en heeft eene markt, welke des zondags gehouden word. Alsdan reiſt men 2 uuren door eenen moeilijken weg bergäf, tot aan een dorp met eene groote karwanſeroj. De volgende weg is omtrent een uur lang effen en zandig, en men ziet aan de linke hand een kaſteel op een' hoogen berg. Daarna gaat men ongeveer twee uuren bergäf, door eenen met boomen bewaſſen' oord tot aan een groot dorp, welk aan de noordzijde van den weg op eenen heuvel ligt. Dan gaat de weg in eene wadi, in eene bergäggige ſtreek, omtrent nog een uur in het gebied *Habbeſchi* tot *Redsjûm*. Dit is eene tamelijk groote, op eenen heuvel liggende, en met eenen muur omringde ſtad, waar alle maandagen markt gehouden word. Van hier gaat men eenige uuren over bergen en dalen tot *Mehauied*, en men ziet op dezen weg hier en daar dorpen, en eenige oude puinhoopen. *Mehauied* is eene tamelijk groote bemuurde ſtad, waar weekljks des dingsdags en des ſaturdags markt gehouden

word.

word. Bij deze ſtad ligt ook een kaſteel op eenen heuvel. Naderhand ziet men aan beide zijden van den weg eenige dorpen, en komt 2 uuren daarna aan eene kleine plaats, waar des donderdags markt is. Alsdan heeft men, omtrent een uur, een' ſlegten weg in eene met boomen bewaſſene ſtreek tot aan een klein koffijhuis. Hier liggen eenige ſoldaaten van den heer (*Sidi*) van Kaukebân om den landweg veilig te houden. Dan vind men, ongeveer nog een uur lang, eenen éven zo bezwaarlijken weg tot aan een koffijhuis bij eenen vloed onder aan den berg, en op de grenzen der heerſchappij Kaukebân. Verder reiſt men door boſchägtige ſtreeken tuſſchen bergen, waar de weg zomtijds zeer onveilig is. Alsdan gaat men den ſteilen berg *Höfäſch* opwaard. Een half uur daarna komt men aan een matig dorp met een klein kaſteel. Nog een half uur hooger op den berg komt men aan eene wagt van den Dôla te *Sefekîn*, die de reizigers pleegt te viſitéren. Verder, 1½ uur hooger op den berg, komt men aan een groot dorp *Beit el Nushêli*. Van hier ziet men, nog een weinig hooger aan de regte hand, een matig groot kaſteel. Nadat men eindelijk boven op den berg gekomen is, heeft men nog een klein half uur tot *Sefekin*. Dit is eene tamelijk groote en met een' ſterken muur omringde plaats, en de woning van den Dôla des ampts Höfäſch.

Men kan van Sefekîn door verſcheidene wégen naar Tehâma komen. De éene gaat weſtlijk ſteil bergäf tot aan de grenzen van het ampt Höfäſch. Van hier gaat een weg over *Melhàn* naar *Wulledsje*. De weg van Wulledsje naar Beit el fakíh gaat over *Robbo el Beniggora* en *Heidjîr*. Een andere weg noordwaard door *Wadi Chobt Antar*, eene woudägtige ſtreek, over *Derra* naar *Hameda*, een klein dorp, waar men eene heete zuurbron vind.

P. S. De weg van *Saná* naar *Rodda* is omtrent 5 dagreizen.

Van *Rodda* naar *Kátaba* zijn 2 dagreizen.

De weg van *Táäs* naar *Kátaba* is een weinig meer dan 2 dagreizen. Hij gaat over *Dsjenned*, het gebied *Churrerîe*, en *Cheirân*.

Van *Kátaba* reiſt men in 3½ dag over *Toſſua*, *Ghurreba*, *Reha*, en *Lahadsje*, naar *Aden* (*).

Van *Tääs* naar *Aden* zijn vier, en van *Mochha* naar *Aden* 8 dagreizen.

(*) De ſtéden *Rödda* en *Kátaba*, liggen dus miſſchien meer zuidöoſtlijk, dan ik dezelven op mijne kaart van Yemen getékend heb.

WAAR-

WAARNEMINGEN OVER HET WEEDER TE CONSTANTINOPEL, KAHIRA, IN ARABIE, EN TE BOMBAY.

De thermométer van FAHRENHEIT, waarvan ik mij op mijne reis bediend heb, was te Göttingen onder het opzigt van den heer professor HOLLMAN vervaerdigd, en bijgevolg nauwkeurig. Die van REAUMUR was te Marseille, en dus denklijk naar het onderrigt van den heer NOLLET gemaakt. De heer profr. KRATZENSTEIN, heeft in het 10de deel der verhandelingen van 't koninglijk deensch genootschap der wétenschappen, bladz. 329, en in zijne *Physic.* bladz. 300 betoogd, dat deze nieuwe zogenaamde reaumursche thermométers met de egten van REAUMUR niet overëenstemmen. Ik heb de weinige waarnémingen, welken ik met den thermométer van REAUMUR gemaakt heb, wel op de fahrenheitsche schaal gereduceerd, doch de waarnémingen zelven ook willen aanhalen.

De thermométer hong bij al de volgende waarnémingen in de opene lugt en in de schaduw. Naamlijk te *Pera* in een open venster omtrent tégen het noordoosten; te *Káhira* tégen het oostzuidöosten; te *Dsjidda* tégen het westnoordwesten, en te *Loheia* en *Beit el fakíh* omtrent tégen het noorden. Het vertrek, welk ik te *Mochha* bewoonde, was tot zulke waarnémingen niet wél gelégen. Ik stelde daaröm mijn' thermométer alle middagen in eene kamer op de terras van het huis, en opende deuren en vensters, opdat de lugt er vrijelijk zou kunnen doorspélen. Des morgens en des avonds hong ik hem buiten tégen het gemelde vertrek.

Wijl de zon de voornaamste oorzaak van de warmte onzer lugt is, en elk lézer geen gelégenheid heeft, de gesteldheid derzelve voor een' gegéven tijd op eene gegévene plaats te berékenen, zo heb ik het dienstig geöordeeld, onder elke tafel aantewijzen, hoe ver de zon op eenen zékeren middag, in de stad, waar de waarnémingen gemaakt zijn, van het toppunt verwijderd is.

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Pera bij Constantinopel, in Augustus 1761.

Dag der maand.	uuren voormidd.	hoogte des thermom.	des middags.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.
1	7 Uur.	67°	12 Uur.	79½°	6 Uur.	73½°
2	7	77	12	84°	6	76°
3					7	66
4	8	68½	12	74	7	69
5	7	73½	12	79½	9	72
6	7	78½	12	82½	6	78
7	8	82			8	74
8	7	77	12	86	6	78½
9	7	72½	12	84	7	76
10	7	79	12	86	7	77
11	7	79	12	87½	7	76
12	7	86	12	89		
13	7	76	12	81	8	72
14	8	74½	12	78		
15	7	72½	12	78½	8	72
16	8	77	12	80	8	72
17	8	73	12	78	8	69
18	8	72	12	77½		
19	3	65½	12	77½	7	76
20	8	76½	12	78½	7	73
21	8	75			8	71
22	8	75	12	80½	10	70
23	8	71½	12	78½	8	69
24	8	76	12	75½	8	68½
25	8	74	12	78	7	70
26	8	74	12	73		
27	8	74	12	79½	8	72
28	8	75½				
29	8	74½	12	79½	8	72½
30					8	57
31	8	76	12	77		

Pera heeft 41°. 2′. poolshoogte. Den 31sten Augustus was hier de afstand der zonne van het toppunt 32°. 31′.

Waar-

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Káhira, in November 1761.

Dag der maand.	uuren voormidd.	hoogte des thermom.	uuren des namidd.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.
14	8 Uur.	67°	1 Uur.	71°	10 Uur.	69°
15	8	67			10	69
16	8	67½	1	72	10	69
17	8	66	1	72	10	68½
18	8	66	1	73	10	69
19	8	66	1	70	11	66
20	8	64	1	69½	10	67
21	8	64			11	65
22	8	63			11	66
23	8	62	1	68		
24	8	64	1	71	11	66
25	8	62	2	74	11	64
26	8	59½	1	71	11	64
27	8	60	2	71		
28					11	62
29	9	60½	3	71	11	61½
30	8	61			11	61

Káhira heeft 30°. 3′. De afſtand der zonne van het toppunt was hier den 30 November 51°. 48′.

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Kâhira, in December 1761.

Dag der maand.	uuren voormidd.	hoogte des thermom.	uuren des namidd.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.
1	8 Uur.	57°	3 Uur.	71°	11 Uur.	62°
2	8	55½			11	61
3	8	56	3	71½		
4	8	56½	12	66	12	57
5	10	57			11	59
6	8	55	3	64	12	52½
7	8	53			11	50
8	8	50	12	61	11	53
9	8	53	2	63½	11	54
10	8	52½			13	51
11	9	58	2	68	12	52½
12	8	49	3	65	11	53
13	9	51½	2	65	10	54½
14	8	50	2	66	12	55½
15			2	67	12	53½
16	3	51	2	64	12	56
17	9	56	2	67	12	56½
18	9	60	2	71	11	62
19	9	66	2	72	12	61
20	9	63½	2	77	11	71
21	9	68	2	74	11	65
22	9	66			11	65
23	9	60	2	64	11	57
24	6	52	4	63	11	55
25	9	55			11	57
26	8	56	2	66½	11	57
27	7	52			11	57
28	9	56	4	62	11	57
29	9	54½	2	64	12	54½
30	8	54	2	62	11	57
31	8	55	2	63	11	58

Den 31sten December was de afſtand der zonne van het toppunt 53°. 8′.

Waar-

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Kâhira, in Januarij 1762.

Dag der maand.	uuren voormidd.	hoogte des thermom.	uuren des namiddags.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.
1	8 Uur.	57°	2 Uur.	65°	11 Uur.	62°
2	8	59	2	63	12	55
3	8	52	2	64	13	57
4	8	56	2	64	12	56
5	8	55	2	60½	10	56
6	8	56	2	61	12	58
7	8	58	2	62	12	52
8	8	53	2	61	11	53
9	8	50	2	61	12	56
10	8	52	2	62	12	56
11	8	52	2	61	12	52
12	8	45	2	61	12	48
13	9	48	2	62	12	48
14	8	47½	2	63½	12	50
15	8	46½	2	63½	11	51
16	8	42	2	63½	11	48
17	8	48	2	63	11	48
18	8	48	2	62	12	55
19						
20						
21						
22						
23	8	49	2	64	11	52
24	8	49	2	64	10	52
25	8	49	2	65	10	53
26	5	46	2	64	10	54
27	9	53	2	66	10	57
28	8	56	2	69	10	57
29	8	57	2	69	10	58
30	8	56	2	62	10	53
31	7	47½	2	60	10	53

Den 31sten Januarij was hier de afstand der zonne van het toppunt 47°. 20'.

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Kâhira, in Februarij 1762.

Dag der maand.	uuren voormidd.	hoogte des thermom.	uuren des namidd.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.
1	7 Uur.	48½°	2 Uur.	55°	10 Uur.	47°
2	8	43	2	56	10	44½
3	8	42	2	60½	10	50
4	8	49	2	66	10	52
5	8	54	2	64	11	52
6	7	48	2	64	11	56
7	8	53	2	67	11	56½
8	8	54	2	71	11	57
9	8	53	2	72	11	62½
10	8	52	2	68	11	55
11	8	52	2	64	13	51
12	8	53	2	62	11	56
13	8	54	2	71	12	59
14	8	53	2	64	11	56
15	8	52	2	66	11	56
16	7	52	2	63	11	54
17	7	51	2	64	11	53
18	7	50	2	64	11	53
19	8	51	2	65	11	54
20	8	54	2	67	11	57
21	8	55	2	68	11	55
22	8	52	2	69	11	60
23	8	59	2	73	11	60
24	8	56½	2	69	11	56
25	8	53	2	68	12	57
26	8	57	2	69	11	56
27	8	58	2	71	11	57
28	8	54	2	70	14	57

De afſtand der zonne van het toppunt was den 28ſten Februarij 37°. 54′.

NB. Den 1ſten, 2den en 3den Februarij was ik te *Dsjîſe*, en dus digt bij den Nijl.

Waar-

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Káhira, in Maart 1762.

Dag der maand.	uuren voorm.	hoogte des thermom.	uuren des namidd.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.	Wind.
1	8 Uur.	57°	2 Uur.	69°	11 Uur.	56°	
2	8	54	2	67		62	
3	8	59	2	72	11		Z. W.
4	8	58	2	75	11	63½	Z. W.
5	8	59	2	70½	11	59	
6	8	55	2	70½	11	62	
7	8	62	2	83	11	72	Z.
8	8	61	2	81	11	68	N. W.
9	8	60	2	80	11	68	N.
10	8	61½	2	73½			N. W.
11	8	61	2	72	13	56	N. W.
12	8	56	2	70	11	59	N. W.
13	8	59	2	70	11	58	N. W.
14	8	58	2	72	11	59	N. W.
15	8	57	2	77	11	62	W. Z. W.
16			2	80	11	68	Z. W.
17			2	85	11	70	Z. W.
18	8	65	2	80	11	66	W.
19	8	64	2	79	11	66	W.
20	8	64	2	77	12	63	W.
21	8	62	2	72	12	59	N.
22	8	59	2	75	11	64	Z. W.
23	8	63	2	73	11	60	W.
24			2	72½	11	59	N. W.
25	8	59	2	75	11	60	W.
26	8	58	2	80	11	64	Z. W.
27			2	86	11	67	
28	8	66	2	81	11	66	N. O.
29	8	64	2	81	11	67	N. en Z.
30	8	62	2	73	11	61	W. en N.
31	8	62			11	62	Z. W.

Den 31sten Maart was de afstand der zonne van het toppunt 25°. 48′.

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Kâhira, in April 1762.

Dag der maand.	uuren voorm.	hoogte des thermom.	uuren des nammid.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.	Wind.
1	8 Uur.	60°	2 Uur.	74°	11 Uur.	65°	N.
2			2	81	10	66	O.
3	8	65	2	81	11	70	N. O.
4	8	64	2	81	11	65	N.
5	8	64	2	80	11	62	N. W.
6	8	61	2	73	11	64	W.
7			2	74	11	63	N. W.
8	8	66	2	81	11	70	O.
9	8	72	4	83	12	66	
10	8	66	2	80	11	65	
11	8	66			11	66	
12	8	66	2	76	11	66	N. W.
13	8	65	2	78	11	63½	W.
14	8	66	2	77	10	65	N.
15	6	62	2	77	11	64	N. O.
16	8	64	2	82	11	68	N.
17	8	68	2	84	11	69	Z. W.
18	8	67	5	80	11	68	Z. W.
19	8	65	2	79	11	67	N. en N. W.
20	8	67	2	87	11	68	N. O.
21	8	68			12	66	
22	8	66	2	83	11	68	W.
23	8	67	2	78	11	61	N. N. W.
24	8	65	2	79	11	63	N. N. W.
25	8	64	2	84	11	68	Z.
62	8	68	2	79	11	64	W.
27	8	67	2	76½	11	66	W. en N.
28	8	64	2	76	11	64	N. O. en Z.
29	8	65			11	66	N.
30	8	66			10	68	

De afftand der zonne van het toppunt op den 30ften April was 15°. 13′.

Waar-

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Kâhira, in Maij 1762.

Dag der maand.	uuren voorm.	hoogte des thermom.	uuren des namiddags.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.	Wind.
1	Omtrent te 6 Uuren	65°	's Middags te 12 Uuren	71°	Omtrent te 10 Uuren	71°	N. N. O.
2		70		76		76	Z. W.
3		73		80		76	Z. W.
4		72		76½		73	N. W.
5		72		75		74	N. W.
6		71		75		75	Z. W.
7		74		78		78	Z.
8		76		81		79	Z.
9		78		84		82	N. O.
10		82		88		84	N. O.
11		77		83		79	N.
12		75		78		77	N.
13		73		78		74	N. O.
14		73		77		76	N. O.
15		73		77		74	N.
16		70		77		74	N.
17		72		76		74	N. O.
18		72		79		79	N. O.
19		72		80		80	N. O.
20		78		84		82	N. O.
21		78		82		80	N. O.
22		77		84		81	N.
23		77		84		80	N.
24		75	2	88		73	N.
25	7	72	2	88	10	76	N.
26	7	74	2	88½	11	76	N.
27	7	73	3	94	11	76	N.
28	7	74	2	92	11	76	O.
29	7	75	4	96	11	84	N. O.
30	6	76	2	87	10	81½	N. N. W.
31	5	72	2	88	10	85	N.

Den 31ften Maij was hier de afftand der zonne van het toppunt 8°. 6′.

Waar-

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Kâhira, in Junij 1762.

Dag der maand.	uuren voorm.	hoogte des thermom.	uuren des namidd.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.	Wind.
1	5 Uur.	76°	1 Uur.	90°			N.
2	6	77	2	94	10 Uur.	79°	Z. en W.
3	5	76	1	87	10	77	N. N. W.
4	5	71	1	85			
5	6	72	3	86			Z. en N.
6	6	71	3	85	10	79	N. N. W.
7	5	76	3	88	10	79	N. O.
8	6	76	3	87	10	79	W.
9	6	75	3	92	10	78	N.
10	6	71	3	88	11	76	N.
11	6	71	2	91			N. O.
12	6	75	3	101	10	82	Z. en N.
13	6	79	3	92	10	79	N.
14	6	74	2	87	10	75	N.
15	6	75	2	87	10	76	N.
16	6	75	2	88	10	79	N.
17	6	76	3	95	10	80	N.
18	6	75	3	96	10	82	N. N. O.
19	6	76	3	99	10	86	N. O.
20	6	80	3	96	11	77	N.
21	6	75	3	91	10	78	
22	6	75	4	93	10	82	
23	6	75	4	98	11	86	O.
24	6	82	3	99	10	79	O.
25	6	75	3	91	11	76	N.
62	6	73	3	91	11	77	O. en N.
27	6	72	3	90	11	76	N. N. O.
28	6	74	3	93	11	79	N. N. O.
29	6	74	3	97	11	84	N.
30	8	76	3	94	11	80	N.

De afſtand der zonne van het toppunt was den 30ſten Junij 6°. 52′.

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Káhira, in Julij 1762.

Dag der maand.	uuren voorm.	hoogte des thermom.	uuren des namidd.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.	Wind.
1	6 Uur.	76°	3 Uur.	94°	11 Uur.	77°	N.
2	6	77	3	93	11	78	N.
3	6	77	3	96	11	84	N.
4	6	77	3	97	11	84	N.
5	7	79	3	101	11	86	N.
6	7	78	3	98	11	85	N.
7	7	78	3	97	11	83	N. ten O.
8	6	77	3	95	11	82	N.
9	6	77	3	95	11	80	N.
10	6	77	3	95	11	82	N. ten O.
11	6	80	3	94	11	81	N.
12	7	80	3	94	11	81	N.
13	7	78	3	92	11	78	N. ten O.
14	6	76	3	92	11	79	N.
15	6	77	3	95	11	81	N. ten O.
16	6	78			11	82	N. N. O.
17	7	76	3	97	11	82	N. O.
18			3	96	11	84	N. O.
19	7	80			11	84	N. O.
20			3	97	11	84	
21	7	82	3	97	11	83	N. N. O.
22	6	81	3	96	11	82	N. N. O.
23	6	78	3	96	11	82	N. N. O.
24	5	75	3	93	10	82	N.
25	6	76	3	93	10	83	N.
26	6	76	3	93	10	84	N.
27	6	76	3	96	10	82	N.
28	7	82	3	99	10	83	N.
29	7	83	3	96	10	83	N.
30	7	83	3	97	10	85	N.
31	7	79	3	95	10	84	N.

Den 31[ften] Julij was de afſtand der zonne van het toppunt 11°. 48′.

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Kâhira, in Augustus 1762.

Dag der maand.	uuren voormidd.	hoogte des thermom.	uuren des namidd.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.	Wind.
1	7 Uur.	78°	3 Uur.	95°	10 Uur.	84°	Schier gestadig uit het noorden. Slegts zomtijds eenigzins westlijk of oostlijk.
2	7	78	3	94	10	84	
3			3	96	10	84	
4	7	80	3	96	10	86	
5	7	80	3	96	10	86	
6	7	82	3	96	10	86	
7			3	96	10	85	
8	7	82	3	96	10	84	
9	7	80					
10	7	82					
11	8	84			10	86	
12	8	80			10	86	
13			3	98	8	89	
14	7	80	3	95	10	86	
15			3	95	10	88	
16	6	81	12	97	10	85	
17	6	81	1	95	10	87	
18	7	81	12	98	10	88	
19	7½	83	12	99	10	87	
20	7	81	3	96			
21	8	81	3	95			
22	7	80	3	95	10	85	
23	7	81	3	94	10	84	
24	7	81	3	94	10	84	

De afstand der zonne van het toppunt was den 24sten Augustus 18°. 58′.

Waar-

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit door den heer Cramer gedurende myne reis naar den berg Sinaï, 1762.

Dag der maand.	hoogte des thermom. des morg.	hoogte des thermom. des midd.	hoogte des thermom. des avonds.	Betrokkene lugt te Sues.
Sept. 5	84°	94°	88°	
6	86	98	82	
7	84	96	80	Des morgens vroeg.
8	80	94		
9	76	96	81	
10	74	98	84	Des avonds.
11	81	98	85	Des avonds.
12	88	98	81	Des avonds.
13	71	94	89	Des middags.
20	80	92	86	
21	80	92	80	Des morgens vroeg.
22	76	82	80	
23	80	92	86	
24	72	90	88	
25	76	96	84	
26	78	98	80	
27	71	84	82	Den geheelen namiddag.
28	72	84		Den geheelen voormid.
29	74	84	80	Des morgens vroeg.
30	71	80		Des morgens vroeg.
Oct. 1	70	86	80	
2	72	82	78	

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Dsjidda, in November 1762.

Dag der maand.	uuren voorm.	hoogte des thermom.	uuren des namidd.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.	Wind.
3	7 Uur.	78°	12 Uur.	88½°	10 Uur.	83½°	
4	7	80	12	86½			
5	7	77	2	90	9	82	
6	7	79	1	86½	10	81	
7	7	78	1	84	8½	80	
8	7	74			9	81½	
9	7	74	2	91	9½	81	
10	7	76	1	85	8	83	N. W.
11	7	78	1	84	9	81	
12	6½	75½	1	85	9	81	
13	3	78	1	85	10	81	
14	8	78	1	86	9	81	
15	7	79	2	90	9	83	
16	7	80½	2	88	9	83	
17	7	81½	1	84	9	81	Z.
18	8	75	1	86	8	81	Z.
19	8	77	2	87	10	74	Z.
20	7	73	1	84	9	81	Z.
21			1	87	9	79	N. W.
22	7	77			8	80	
23	8	76	2	85	9	80	N. W.
24	8	76	2	85	10	81½	Tégen 't einde der maand meestendeels tusſchen het zuiden en 't westen.
25	8	80	2	87			
26	8	82	3	89	9	83	
27	7	81	1	85	9	82	
28	8	81	3	86	9	82	
29	7	77	1	85½	9	82	
30	7	81	2	89	9	28½	

Dsjidda ligt op 21°. 28′. poolshoogte. De afſtand der zonne van het toppunt was hier den 30ſten November 43°. 11′.

Waar-

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Dsjidda, in het begin van December 1762.

Dag der maand.	uuren voormidd.	hoogte des thermom.	uuren des namidd.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.	Wind.
1	7 Uur.	79°	12 Uur.	86°	9 Uur.	84°	Z. Z. W.
2	7	80	2	86	9	82	Z. Z. W.
3	7	80	1	88	9	82	Z.
4	7	79	1	89	9	83	Z.
5	7	80	2	89			N. W.
6	7	79	1	84	9	80	N. W.
7	7	76	1	85	9	82	N W.
8	7	77	1	83	9	81	N. W.
9	7	78½	1	84½	9	81	W. N. W.
10	7	79	1	82	9	78½	N. W.

Waarnémingen van den thermométer van Reaumur op den arabischen zeeboezem tusschen Dsjidda en Loheia in December 1762, alhier op de schaale van Fahrenheit gereduceerd.

16	6 Uur.	77°	12 Uur.	87°			Den 14den en 15den was de wind noordlijk. Van den 16den tot aan het einde der maand schier gestadig zuidlijk.
17	6	76	12	87			
18	6½	79					
19	7	77	12	85			
20	7	77	12	85			
21	6	72					
22	6	76	12	85			
23	6	76	12	85			
24			12	84			
25			12	82			
26	6	76	12	81			
27	6	76	12	81			
28	7	77	12	83			

De afstand der zonne van het toppunt was den 10den December 1762 te *Dsjidda* 44°. 26′.

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Loheia, in Januarij 1763.

Dag der maand.	uuren voorm.	hoogte des thermom.	uuren des namidd.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.	Wind.
1	7 Uur.	73°	12 Uur.	83½°	10 Uur.	76°	De wind kwam in deze maand haaft beftendig regt uit het zuiden.
2	7	72	12	83	10	74	
3	7	72	12	83	10	76	
4	7	74	12	83	10	79	
5	7	76	12	85	10	79	
6	7	76	12	84	10	79	
7	7	80	12	84	10	79	
8	7	80	12	82	10	79	
9	7	78	12	82	10	79	
10	7	76	12	82	10	79	
11	7	76	12	83	10	79	
12	7	76	12	83	10	77	
13	7	76	12	84½	10	79	
14	7	75	12	84	10	79	
15	7	74½	12	84	10	79	
16	7	76	12	85	10	79	
17	7	78	12	84	10	78	
18	7	79	12	84	10	77½	
19	7	76½	12	83	10	79	
20	7	78	12	84	10	78	
21	7	74½	1	84	10	79	
22	8	76	12	84	10	79	
23	7	77½	1	84	10	79	
24	7	78	12	84	10	79	
25	7	75	12	83½	10	80	
26	7	78	12	84	10	80	
27	8	80	12	84½	10	81	
28	7	81	12	85	10	81	
29	7	80	12	86	10	81	
30	7	79			10	80	
31	7	78	12	84	10	79	

Loheia ligt op 15°. 42′. poolshoogte. Den 13^{ften} Januarij was hier de afftand der zonne van het toppunt 33°. 4′.

Waar-

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Loheia, in Februarij 1763.

Dag der maand.	uuren voorm.	hoogte des thermom.	uuren des middags.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.	Wind.
1	8 Uur.	75°	12 Uur.	78°	10 Uur.	76°	In deze maand waaide de wind schier gestadig regt uit het zuiden.
2	7	76	12	83	10	78½	
3	7½	76	12	85½	10	77	
4	7	76½	12	82	10		
5	7	73	12	79	10	69½	
6	7½	72	12	78½	10	75	
7	7	73	12	79	10	76	
8	7	74	12	82	10	78	
9	7	75	12	82	10	78	
10	7	76	12	82½	10	77	
11	7	74½	12	83	10	78	
12	7	74	12	82	10	77½	
13	7	75	12	83½	10	79	
14	7	76	12	83½	10	78	
15	7	75	12	84	10	79	
16	7	76	12	84½	10	79	
17	7	77	12	84	10	79	
18	7	76	12	84	10	79	
19	7	76	12	84	10	79	

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit in dezelfde maand te Beit el fakíh.

26	7 Uur.	77°	12 Uur.	83°	10 Uur.	76
27	7	77	12	86	10	80
28	7	78	12	88	10	79½

Den 19den Februarij was te *Loheia* de afstand der zonne van het toppunt 26°. 58′. Den 28sten was dezelve te *Beit el fakíh* 22°. 28′.

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Beit el fakih, in Maart 1763.

Dag der maand.	uuren voorm.	hoogte des thermom.	uuren des namidd.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.	Wind.
1	7 Uur.	76°	1 Uur.	90°	10 Uur.	80°	In deze maand was de wind den meeften tijd zuidlijk of windftilte.
2	7	75	1	90	10	79	
3	7	76	1	89	10	80	
4	7	76	1	86½	10	78	
5	7	78	1	90	10	80	
6	7	78	1	92			
7	7	77½	1	94	10	81	
8			1	93	10	81	
9			1	94	10	84	
10			1	93	10	83½	
11			1	93	10	80	
12			1	93	10	81	
13			1	91	10	82	
14			1	93	10	85½	
15	7	81	1	95	10	81	
16	7	76	1	95	10	81	
17	7	77	1	95	10	82	
18	7	77	1	95	10	81	
19			1	95	10	81	
20			1	95	10	82	
21			1	95			
22			1	95			
23			1	94½	10	85	
24	7	80	1	90	10	82	
25	7	81	1	91½	10	84½	
26	7	84	1	95	10	85	
27	7	82	1	93	10	84	
28	7	80	1	93½	10	88	
29	7	82	1	94	10	89	
30	7	84	1	96	10	88	
31	7	84	1	100	10	86	

Beit el fakih legt op 14°. 31′. poolshoogte. Den 31sten Maart was des middags de zon aldaar nog 10°. 22′. ten zuiden van het toppunt.

Waar-

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Beit el fakih, in April 1763.

Dag der maand.	uuren voormidd.	hoogte des thermom.	uuren des namidd.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.	Wind.
1	7 Uur.	89°	1 Uur.	99½°	10 Uur.	89°	Meeftendeels fteeds zuidlijk of geheel ftil.
2	7	84	1	98½	10	85	
3	7	82	1	97	10	88	
4	7	83½	1	97	10	87½	
5	7	86	1	92	10	85	
6	7	84			10	86	
7	7	82	1	94	10	87	
8	7	80	1	97	10	87	
9	7	89	1	97			
10			1	98½	10	90	
11	7	84	1	95			
12	7	84	1	92	10	84	
13	7	82½	1	93			
14	7	80	1	94½	10	86½	
15	7	84	1	94½	10	86	
16	7	84	1	99	10	86	
17	7	82	1	99	10	87½	
18	7	84	1	101	10	92½	
19	7	84	1	95½	10	88	

Den 19den April was de zon hier flegts 3°. 20′. ten zuiden van het toppunt.

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Mochha, in Maij 1763.

Dag der maand.	uuren voorm.	hoogte des thermom.	uuren des namidd.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.	Wind.
1	7 Uur.	85½°	1 Uur.	88½°	10 Uur.	84°	Steeds zuidlijke wind.
2	7	83	1	88½			
3	7	84	1	89	10	84	
4	7	84	1	90	10	85	
5	7	84	1	90	10	85	
6	6	83	1	90	10	85½	
7	6	84	1	90	10	85½	
8	6	84	1	89	10	83½	
9	7	82	1	89½			Z. en N.
10	7	85	1	89½	10	85	
11	7	86	1	90	10	85	
12							
13	6	85	1	89	9	85	Zuidlijke wind.
14	6	83	1	89	9	86	
15	6	84	1	90	9	86	
16	6	84	1	92	9	85	
17	6	85	1	90			
18	6	85	1	92	9	88	
19	6	84	1	93	9	88	
20	6	84	1	92	9	86	
21	6	85	1	95			Ooſt.
22	6	84	1	93			
23	6	83	1	94	9	90	
24	6	86	1	94½	9	89	
25	6	86	1	94	9	90	Geen geſtadige maar meeſtendeels noord-weſte wind.
26	6	86½	1	93	9	89½	
27	6	86½	1	94	9	91	
28	6	86½	1	96	9	91	
29	6	87	1	95	9	91	
30	6	86	1	96	9	91	
31	6	87	1	96	9	90½	

De poolshoogte van *Mochha* is 13°. 19′. Den 1ſten Maij des middags was de zon hier 1°. 45′., en den 31ſten reeds 8°. 36′. ten noorden van het toppunt.

Waar-

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit te Mochha in 't begin van Junij 1763.

Dag der maand.	uuren voorm.	hoogte des thermom.	uuren des namiddags.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.	Wind.
1	6 Uur.	86½°	1 Uur.	95°	9 Uur.	89°	N. W.
2	6	85	1	94	9	90½	Z. W.
3	6	88	1	95	9	90	Z. en O.
4	6	87½	1	95	9	89½	N. W.
5	6	88	1	94	9	90	N. W.
6	6	88	1	96	9	90	N. W.
7	6	89	1	93½	9	87	N. W.
8	6	87	1	94	9	88	N. W.

Te Tääs op het einde van Junij 1763.

Dag der maand.	uuren voorm.	hoogte des thermom.	uuren des namiddags.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.	Wind.
14	6 Uur.	77°	1 Uur.	87½°	8 Uur.	83°	
15	6	77	1	88½	8	83	
16	6	76½	1	87½	8	78	
17	6	74	1	86	8	79	
18	6	75	1	86	8	81½	
19	6	76	1	87	8	82	
20	6	76½	1	87½	8	79	
21	6	74½	1	87	8	78	
22	6	75½	1	86	8	78	
23	6	75	1	87	8	81	
24	6	78	1	86	8	83	
25	6	78	1	87	8	83	

Tääs ligt op 13°. 34'. poolshoogte. Den 25sten Junij was aldaar de afstand der zonne 9°. 52'. van het toppunt.

Op de reis van Tääs naar Saná bevond ik de hoogte des thermométers van REAUMUR.

	Reaum.	Fahrenh.
Den 29sten Junij éven voor zonneöpgang op de vlakte Haubân.	13°	61½°
Den 30sten voor zonneöpgang bij Káade. - -	10½	55½
Des namiddags te 1 uur te Mharras. - - - - -	19½	76
Den 3den Julij te 12 uuren te Mensîl. - -	18	72½
Den 5den aldaar bij zonneöpgang. - - -	13	61
Den 10den voor zonneöpgang te Jerîm. - -	8⅘	52

Waarnémingen van den thermométer van Fahrenheit in Julij 1763 te Bîr el assab bij Saná.

Dag der maand.	uuren voorm.	hoogte des thermom.	uuren namidd.	hoogte des thermom.	uuren des avonds.	hoogte des thermom.
18	6 Uur.	58°	3 Uur.	80°	10 Uur.	67°
19	6	58½	12	85	10½	65
20	6	61			10	70
21	6	60	2	81		
22	6½	58				
23	6½	60½			11	60
24	6	57	1	78	3	74½

Waarnémingen van denzelfden thermométer te Mochha in Augustus 1763.

6	Kort voor het opgaan der zonne.		12 Uur.	95°		
7		89°	12	95½	10 Uur.	89.
8		85½	2	97		
9		88	2	97		
10		87	2	98		
11		88				
12			2	94		
13		90	2	94		
14						
15		89	2	95		
16		88	2	90		
17		84	2	94		
18		89	2	99		
19			2	94		
20		88	2	94		
21		89				

Bîr el assab ligt op 15°. 21'. De zon was aldaar den 24sten Julij des middags 4°. 35'. ten noorden, en den 20sten Augustus des middags te Mochha 0°. 49'. ten zuiden van het toppunt.

De hoogten van mijnen thermométer van Fahrenheit, op bladz. 466 en 467 aangehaald, heeft de heer BAURENFEIND op het einde van Maart en in het begin van April 1763 te Beit el fakih waargenomen. Ik deed in dien tijd eene reis naar de bergägtige streek, en nam zomtijds de hoogte van den thermométer

méter van REAUMUR waar. Men zal uit deze waarnémingen een groot onderſcheid der warmte in de verſchillende landſtreeken van het kleine gebied des Imâms vinden.

	Fahrenh.	Reaum.
DEN 28ſten Maart des middags te 12¼ uur was de hoogte des thermométers bij Heirân, op den weg naar Uddên.	85°	23½°
DEN 29ſten des morgens te 6 uuren te El Wachfâd.	66	15
ALDAAR des middags te 12 uuren. - -	88	25
DEN 30ſten des morgens te 6 uuren bij Uddên. -	77	20
DES namiddags te 2 uuren op de hooge bergen tuſſchen Uddên en Dsjöbbla. - - - -	71	17½
DEN 31ſten des morgens te 6¼ uurs te Dsjöbbla.	67	15½
DEN 2den April des morgens te 6¼ uurs 2 mijlen ten ooſten van Tääs op eene vlakte. - - -	55	10½
DEN 3den des morgens te 6¼ uurs te Robbá ten weſten van Tääs.	71	17½
DEN 4den des morgens te 6¼ uurs te Oude, 5 uuren ten ooſten van Häs. - - - -	70	17

WIJL ik te Loheia en Saná de verſcheidene hoogten van mijn weerglas ook op bijzondere uuren opgetékend heb, zo zal ik dezen hier ook nog bijvoegen, opdat men daarüit zien kan, hoe évenrédig de thermométer in dit land dagelijks pleegt te rijzen en te dalen.

Den 25ſten Januarij te Lobeia.

Uuren des dags.	Hoogte des thermom.
6 uur. voormidd.	74½°
7	75
8	77
9	80½
10	82°
11	83
12	83½
1 uur. namidd.	84
2	84°
5	83
6	80½
7	80
9	80°
10	80
11	79½

Den 18den Julij te Saná.

Uuren des dags.	Hoogte des thermom.
6 uur. voormidd	58°
7— 30 min.	61
8— 45 min.	67
9— 30 min.	71½
10 uur. 45 min.	74½°
1— namiddag.	76
3—	80
4— 45 min.	78½
4 uur. 45 min.	76°
6—	73½
7—	72
8— 30 min.	68
10—	67

Te Bombaïj op de poolshoogte van 18°. 55′. nam ik de hoogte van den thermométer van FAHRENHEIT insgelijks dagelijks op drie verscheidene tijden. Doch dewijl de warmte hier zeer gelijkvormig was, zo agtte ik het overtollig, het gantsche regifter afteschrijven. Ik tékende op het einde van elke maand slegts datgeen daarvan aan, wat de meeste opmerking verdiende, en dit zal ik hier bijvoegen.

In September 1763.

In de eerste dagen na onze aankomst te Bombaïj, naamlijk van den 11den tot den 16den September, hadden wij helder weeder. Van den 16den tot den 24ften régende het haast dagelijks, en zomtijds 24 uuren aan malkanderen. Gedurende dien tijd was de grootste hoogte des thermométers den 23ften des namiddags 83½°., en de laagste op den 19den des morgens vroeg 79°. Op die dagen, op welken het gestadig régende, veränderde de hoogte van het kwik schier in het geheel niet. Van den 24ften tot op het einde dezer maand hadden wij den meesten tijd eene heldere lugt, en de thermométer rees den 30ften tot op 88°.

In October 1763.

In deze maand was de grootste hoogte des thermométers op den 17den des namiddags 91°. en de laagste deszelven 79°. De dagelijksche verändering was in het begin der maand gemeenlijk slegts 4°. doch tégen het einde 8 tot 9°. Het régende alleenlijk den 11den; voor 't overige hadden wij den meesten tijd heldere lugt. Den 23ften waaide de wind zeer sterk.

In November 1763.

In het begin dezer maand rees de thermométer te Bombaïj gemeenlijk tot op 88°. Tégen het einde der maand zomtijds slegts tot op 81°. en des morgens vroeg op 73°. De dagelijksche verändering was schier gestadig 9 graaden. In den nagt tusschen den 27ften en 28ften blies de wind zeer sterk uit het oosten, en den volgenden dag hadden wij betrokkene lugt.

In December 1763.

Van den 1ften tot den 15den dezer maand was de lugt gestadig bezet, en in de laatste twee dagen viel er een weinig régen. De hoogte des thermométers was des morgens vroeg gemeenlijk 72°. en des namiddags 84°. Den 20ften December rees hij tot op 87½ graad. Tégen het einde dezer maand daalde hij tot op 71°., en klom des namiddags slegts tot op 82 graaden.

In

In Januarij 1764.

De hoogte des thermométers was deze geheele maand des morgens haast gestadig tusschen 71 en 69°. en des namiddags tusschen 80 en 83°. Den 26sten des morgens daalde hij tot 64°., en rees des namiddags slegts tot 76 graaden.

In Februarij 1764.

In deze maand was de hoogte des thermométers bijna alle morgen 69°. en des namiddags 79 tot 82°. Den 9den hadden wij een weinig régen.

In Maart 1764.

Den 11den dezer maand rees de thermométer bij eenen sterken N. W. wind tot 88°. en den 13den tot 89 graaden. De overige dagen in de eerste helft van Maart kwam hij te Bombaij niet boven de 83 graaden.

In de laatste helft van Maart vertrok ik naar Surát, eene stad welke 2°. 12'. noordlijker dan Bombaij, en omtrent 3 duitsche mijlen van de zee af ligt. Hier rees de thermométer gemeenlijk tot op 93°., en den 29sten dezer maand bij eenen noordenwind op 98°. De thermométer van REAUMUR was reeds in Arabië gebroken. Op de reis naar Surát wierd ook die van FAHRENHEIT beschadigd; er bleef mij dus geen werktuig meer overig, waarméde ik waarnémingen over het weeder zou hebben kunnen maken.

Te Bombaij steeg de thermométer van eenen Wondärtz in de maand Maij tot op 93 graaden.

Uit de ondervinding is het reeds genoeg bekend, dat de hoogte des thermométers in eene stad verschillende kan zijn. Bijvoorb. wanneer iemand te zelfden tijde met mij in eenen laagen en sterk bewoonden oord van Constantinopel, of te Galata, welke stad aan de zuidzijde van een' steilen heuvel gebouwd en sterk bewoond is, de hoogte des thermométers aangetékend had, zo zou hij die geheel anders bevonden hebben dan ik te Pera, in eene voorstad welke op eenen heuvel ligt, en daaröm meer der vrije lugt bloot gesteld is. Dus vond ik ook in Februarij 1762 een merklijk onderscheid in de hoogte des thermométers te Dsjîse en Káhira (bladz. 454). Aan den oever van den Nijl steeg hij den 1sten Februarij slegts tot op 55°., doch den 4den dezer maand te Káhira tot op 66 graaden. Alzo kan men niet stellen, dat men in twee stéden, die op dezelfde poolshoogte liggen, en dus gestadig eene gelijke hoogte der zonne heb-

ben, ook omtrent gelijke warmte vinden zal, maar veele omſtandigheden kunnen een onderſcheid in de warmte, en dus in de hoogte des thermométers veroorzaken. Als eene ſtad digt aan de zee, of in eene bebouwde of onbebouwde, vogtige of zandige en drooge vlakte, tuſſchen bergen, tégen of op eenen berg en ver landwaard in ligt; als op eene plaats zékere aanhoudende warme of koude winden waijen, die in andere ſtéden geen plaats hebben, of wanneer in andere ſtreeken veel windſtilte is; als de lugt in eene ſtreek op zékeren tijd van 't jaar geſtadig helder, in eene andere daaréntégen meer betrokken is; zo zal men alzins, ook onder dezelfde poolshoogte, eene verſchillende hoogte des thermométers vinden. Men zal er zig derhalven niet over verwonderen, dat ik het te Loheia in Januarij reeds warmer bevonden heb dan in Julij te Saná, hoewel deze beide ſtéden, op weinige minuuten na, op dezelfde poolshoogte liggen; want de eerſte ſtad ligt in eene laage en drooge vlakte aan den arabiſchen zeeboezem, en Saná in de hooge en vrugtbaare bergägtige ſtreek, alwaar het in den tijd, als ik daar was, ſchier dagelijks régende. Even dus kan ook de hoogte des thermométers in andere ſtéden, welker poolshoogten verſchillende zijn, gelijk wézen, als zij maar éven hoog boven het oppervlak der zee liggen, en gelijke hoogte der zonne hebben. Bijvoorb. het onderſcheid der poolshoogte te Koppenhage en Loheia is bijkans 40 graaden. Beide ſtéden liggen aan den oever der zee, maar de ééne ligt in eene wél bebouwde ſtreek, en de andere in eene dorre vlakte. Te Koppenhage is de zon in Julij nog éven zo ver van het toppunt als te Loheia in Januarij, en ik vond de hoogte des thermométers in Januarij te Loheia ook reeds grooter dan de heer profeſſor KRATZENSTEIN, volgens het middegetal uit zijne waarnémingen van verſcheidene jaaren, in Julij in de hoofdſtad van Deenmarken dezelve gevonden heeft.

NADEMAAL ik mij in de meeſten der hiervoor gemelde ſtéden, waar ik de hoogte des thermométers aangetékend heb, maar een' korten tijd opgehouden heb, zo zal men uit mijne waarnémingen derzelver lugtgeſteldheid juiſt niet nauwkeurig léren kennen: daartoe behoren waarnémingen van veele jaaren. Evenwel zullen de weinigen, die ik heb kunnen maken, den natuurkundigen meer kennis van de lugtmatiging der landen, welken ik tot hiertoe beſchréven heb, doen hebben, en hij kan daarnaar vergelijkingen maken met de waarnémingen van anderen. Bijvoorb. de grootſte en kleinſte hoogte des thermométers was in

de

de weinige dagen, welken ik in Julij te Saná was, niet verſchillende van die, welke de profeſſor KRATZENSTEIN in dezelfde maand te Koppenhage waargenomen heeft. Volgens mijne waarnémingen is verder de grootſte hoogte des thermométers te Káhira in Januarij omtrent dezelfde met die in Maij in Koppenhage. In Februarij is het te Káhira niet volkomen zo warm als in Junij te Koppenhage. In de maanden Maart en April is de hoogte des thermométers te Káhira reeds grooter dan te Koppenhage in de heetſte zomermaanden. De warmte in Auguſtus te Pera, die in November en December te Dsjidda, en die in Junij te Táäs zijn omtrent gelijk. De hoogte des thermométers te Káhira in November komt zeer na overëen met die in Auguſtus te Koppenhage, en die in December te Káhira met die, welke in Junij te Koppenhage gewoonlijk is. Te Mochha en Háleb klimt de thermométer in Junij ongeveer éven hoog (RUSSEL's *natural hiſtory of Aleppo.*) De zon is in het midden dezer maand in de beide ſtéden ook omtrent éven hoog, naamlijk te Mochha 10°. naar het noorden en te Háleb 13°. naar het zuiden van het toppunt. Doch de laatſte ſtad, gelijk men weet, ligt tamelijk hoog boven het oppervlak der zee. Meer vergelijkingen zal ieder, die het der moeite waerdig agt, ligtlijk zelve kunnen maken.

Waarnémingen over de lugtmatiging te Conſtantinopel.

IN het begin van Auguſtus 1761, was te Conſtantinopel het weeder helder, den 12den ſtorm uit het noordöoſten met donder en blikzem, den 20ſten régende het, den 24ſten en 25ſten hadden wij donderweeder met régen, den 26ſten was de lugt donker, vervolgens was 't helder weeder.

Te Alexandrië.

DE wind waaide hier in October 1761 ſchier geſtadig uit het noorden of noordöoſten.

EENIGE reizigers, en na hen veele andere ſchrijvers, die over Egipte geſchréven hebben, hebben aangemerkt, dat het in dit land in 't geheel niet, of ten minſten zeer zelden régent. Doch Egipte ſtrekt zig zeer wijd uit van het

noor-

noorden naar het zuiden. Het noorder en breeder deel deszelfs ligt aan de zee, en bevat in de nabijheid in het geheel geen bergen; het zuidlijker is daarëntégen op zommige plaatzen zeer ſmal, en heeft aan de éene of aan beide zijden hooge bergen. De natuurkundigen dus, welken alleen op de ligging van dit land agtgéven, zullen reeds daarüit beſluiten, dat de lugtmatiging in hetzelve niet overäl gelijk kan zijn. Men heeft mij ook willen verzékeren, dat het in eenige ſtreeken van Opperëgipte in het geheel niet régent. Doch in Néderëgipte régent het zeer dikwils, en te Alexandrië zeide men, dat het in deze ſtreek in de maanden November en December bijna dagelijks régent. Te Káhira is de régen niet zo zeldzaam, als eenigen aangemerkt hebben. Men wilde mij verzékeren, dat het hier zomtijds in geen twee jaaren régent; doch gedurend mijn verblijf in deze ſtad régende het zeer dikwils, gelijk uit de volgende aanmerkingen blijkt.

Te Káhira.

NOVEMBER 1761. Aanſtonds na onze aankomſt in deze ſtad, régende het in den nagt tuſſchen den 13^{den} en 14^{den} dezer maand zo ſterk, dat het water door de terras van ons huis drong, en ik zelfs genoodzaakt was de ſlaapplaats in mijn vertrek te veränderen. Dewijl de ſtraaten te Káhira niet geplaveid zijn, zo wierden zij door dezen régen zo morſſig, dat men in geen twee dagen zonder laerzen ſchier buiten de deur komen kon. Naderhand hadden wij eenige dagen heldere lugt, doch tégen het einde der maand veele wolken.

DECEMBER. Den 3^{den} dezer maand kwam des middags plotslijk een zwaare régen op, die omtrent 10 minuuten duurde. Den 7^{den} des middags viel er ook een weinig régen. Den 20^{ſten} des avonds donderde en blikzemde het, en den 21^{ſten} des avonds régende het wéderöm. Den 22^{ſten} des voormiddags régende het 2 uuren, en des namiddags 6 uuren zonder tusſchenpozen. Aanſtonds daaröp hadden wij heldere lugt. In den nagt tuſſchen den 27^{ſten} en den 28^{ſten} viel er een ſterke, en den 28^{ſten} des avonds ook een tamelijk ſterke régen. Voor 't overige was de lugt van den 3^{den} tot den 9^{den}, en van den 17^{den} tot het einde der maand den meeſten tijd betrokken.

JANUARIJ 1762. Den 1^{ſten} dezer maand régende het van des morgens vroeg

tot

tot om 10 uuren, en de lugt was eenige dagen daarna nog geſtadig betrokken. Den 7^{den} des namiddags viel er een ſterke, en den $8^{ſten}$ een zagte régen. Van den 11^{den} tot tégen het einde dezer maand hadden wij den meeſten tijd helder weeder. Een arabiſche bediende had den 13^{den} des morgens vroeg een weinig ijs op eene plant gevonden, die de boeren in de ſtad gebragt hadden. Dit toonde hij in verſcheidene huizen der Europeëren als eene groote zeldzaamheid, en om te bewijzen dat men in Egipte ook ijs vind. In de laatſte dagen dezer maand waaide de wind ſchier geſtadig uit het noorden, en bijzonder op den $27^{ſten}$ en $28^{ſten}$ tamelijk ſterk. Wij hadden ook gedurende dezen tijd tot den $30^{ſten}$ dagelijks des morgens een' ſterken nével, en des avonds wolken.

FEBRUARIJ. Den $1^{ſten}$ dezer maand viel er een zwaare régen, en des namiddags hadden wij eenen kleinen ſtorm uit het zuiden. Den 6^{den} des morgens régende het een weinigje. De beide volgende dagen was de lugt betrokken. Den 15^{den} des avonds en den 16^{den} des morgens régende het insgelijks.

MAART. In deze maand hadden wij te Káhira geen régen, maar den 3^{den}, 4^{den}, $8^{ſten}$, 9^{den}, $24^{ſten}$ en $29^{ſten}$ betrokkene lugt. Den 7^{den} een' ſterken wind uit het zuiden.

APRIL. Den 2^{den} dezer maand waaide het ſterk uit het ooſten. Den 3^{den} was de lugt donker, en er viel een weinig régen. Den 17^{den} waaide een heete wind uit het zuidweſten, naamlijk van over de woeſtijne van Lybië, zo ſterk, dat de lugt te Káhira als met wolken van fijn ſtof en zand vervuld was, en éven zulk een ſterke en onäangenaame wind blies den 18^{den} des middags. Den $20^{ſten}$ hadden wij een' hévigen noordöoſten wind. Den heeten wind noemt men te Káhira *Chamſîn*, omdat hij voornaamlijk in de 50 dagen (*chamſîn jaum*) tusſchen paaſchen en pinkſteren der Copten waait, en dan komt hij ook gemeenlijk uit het zuidweſten. Het ſtof, welk daardoor de lugt te Káhira vervult, is zo fijn, dat het niet alleen ménigvuldig door de wél met tras verzorgde venſters in de vertrekken der Europeërs dringt, maar, gelijk men bewéren wil, ook door toegebondene blaazen en toegekurkte fleſſen. Dit fijn zandſtof is waarſchijnlijk de voornaamſte oorzaak, waaröm men zo veele blinden in Egipte ziet, gelijk de kwaade dampen uit het kanaal, welk door Káhira loopt, veröorzaakt, dat veele kinders in deze ſtreek zo vroegtijdig ſterven, of zeer met ongemakken aan de oogen gekweld zijn. Den $27^{ſten}$ April blikzemde het

naar het weſten aan de kimmen, en daaröp volgde een ligte régen. Den 30ſten viel er nog een ſterke régen.

MAIJ. In deze maand reisden de heer BAURENFEIND en ik naar Damiât. De heer CRAMER nam gedurende mijne afwézendheid de hoogte des thermométers en de geſteldheid van het weeder te Káhira waar. Den 2den waaide zo wel in de ſtad als op den weg naar Damiât een zeer ſterke wind uit het zuidweſten, door welken de lugt als met ſtof vervuld was. Den 7den blies de wind hévig uit het zuiden, en den 31ſten hadden wij een' ſterken noordenwind.

JUNIJ. Den 1ſten dezer hadden wij nog een' ſterken noordenwind, en veel wolken. Den 2den was de wind eerſt zuidlijk, vervolgens weſtlijk en de lugt was vol ſtof. Den 6den was de lugt bewolkt. Den 7den waaide het ſterk uit het noordöoſten. Den 14den en 15den dréven er veel wolken. In Maij en Junij régende het te Káhira niet.

JULIJ. Ook in deze maand hadden wij te Káhira geen régen. Doch haaſt geſtadig des voormiddags, en zomtijds den geheelen dag was 't alöm met wolken bezet.

AUGUSTUS. Den 13den dezer maand was de nével te Káhira zo zwaar dat hij bij droppels néderviel. Den 15den des namiddags had men zo wel in de ſtad als op den Nijl, te halven wége van Káhira naar Raſchîd, een' hévigen ſtorm en zwaaren régen.

IN de drie laatſte maanden is het in Egipte zeer heet. Doch in zulke huizen in Káhira, welken meer dan ééne verdieping hebben, is het alsdan in de vertrekken gelijks grond, op dewelken de hitte der zonne niet veel werking kan doen, nog tamelijk wél te houden. De ſtraaten dezer ſtad zijn ſmal, en dus veel beſchaduwd. Daarënboven worden dezelven in het heete jaargetij vóór alle huizen der voornaame lieden en die van middelbaaren ſtand, dagelijks eenige reizen met water begoten om de lugt te verkoelen. De noordewinden zijn den inwoneren van Egipte ook tot eene groote verkwikking, en de aanzienlijke lieden hebben daaröm boven hunne groote zaal eene korte pijp of buis met de bovenſte opening naar het noorden gerigt, om er de koele lugt door naar binnen te leiden (*). In zulk een vertrek is het zo weinig heet, dat het niets buitenge-

(*) Even dergelijke togtdaken met de opening noordwaard, zag ik naderhand op Charedsj of Karek,

gemeens is, de voornaame heeren, welken daar geheele dagen zitten, in pelsrokken te zien (*). Bovendien hebben de voornaame lieden veeläl fonteinen in hunne groote opene vertrekken. Kortöm het ontbreekt den Egiptenaaren, welken gelds genoeg hebben, éven zo min aan middelen om zig tégen de hitte, als den bewoneren der noordlijke landen om zig tégen de koude te beſchermen.

„ HET is opmerklijk, dat men in het heetſte jaargetij in Egipte geſtadig zeer „ veel wolken en noordewinden heeft, daar het in dezelfde maanden in Hab- „ beſch en in de bergägtige ſtreek van Yemen ſchier dagelijks régent."

In Arabië.

OCTOBER. In deze maand waren wij den meeſten tijd op den arabiſchen zeeboezem, tuſſchen Sués en Dsjidda. Aldaar blikzemde het den 21ſten, 22ſten en 24ſten altijd des avonds, naar 't weſten, den 23ſten des avonds naar het ooſten en zuidöoſten, en den 27ſten en 29ſten naar het ooſten op den horizont. Tégen het einde der maand was het overdag zeer dikwils, en des avonds ſchier geſtadig donkere lugt.

NOVEMBER. In den nagt tuſſchen den 22den en den 13den dezer maand blikzemde het te Dsjidda van alle kanten. Den 13den was het nog betrokken, en men hoorde nu en dan donder. Den 17den was de lugt vol wolken, en daaröp volgde een zwaar onweeder. Den 18den en 19den geſtadig donkere lugt en régen, en zomtijds donder en blikzem. Den 20ſten werd de lugt des namiddags helder. Den 21ſten des namiddags trok een zwaare regenbui uit het noordweſten digt voorbij de ſtad Dsjidda. Den 22ſten blikzemde het uit het noordweſten.

DECEMBER. In het begin dezer maand was de lugtmatiging te Dsjidda tamelijk

---

Karek, een eiland in den perſiſchen zeeboezem, en te Bagdad. Doch dezen gelêken meer naar onze ſchoorſteenen; want de buis was lang en ſmal, en het vertrek waarïn de varſche lugt door middel van zulk een' ſchoorſteen geleid wierd, was onder het huis.

(*) [Zie MAILLET Lett. I & II. EGMONT en HEIJMAN Vol. II. p. 83.]

lijk gelijkvormig, alleen dat de wind den 4den ſterk uit het zuiden kwam, en den 5den des avonds waaide hij ſterk uit het noordweſten. Den 2den des avonds kwam een zwaar donderweeder met régen uit het weſtnoordweſten op. Den 16den was op den arabiſchen zeeboezem, tuſſchen Dsjidda en Loheia de lugt duiſter. Den 17den duiſtere lugt en ſtil weeder, en tégen den avond ſtorm met een weinig régen. Den 18den blikzemde het des avonds naar het noorden op den horizont. Den 24ſten en 25ſten was de lugt betrokken.

JANUARIJ 1763. De lugt was te Loheia den 6den des avonds, en den 7den den gantſchen dag donker. Den 8ſten des morgens viel er een zwaare régen, en de lugt was nog tot den 9den des avonds duiſter. Van den 17den tot het einde der maand was het ook ſchier alle morgen donker weeder. In den nagt tuſſchen den 19den en den 20ſten waaide een ſterke zuidewind, en den 31ſten régende het tamelijk ſterk. Den 25ſten des avonds waren er veele ligte wolken aan den hémel, en een fraije kring om de maan. Een dergelijke kring vertoonde zig den 28ſten des avonds. De eerſte kring bleef beſtendig van 9 uuren tot 10 uuren 15 minuuten, en de tweede over de 2½ uur. De *radium* of halve middelijn des krings was telkens 23¾ graad.

FEBRUARIJ. In de eerſte 5 dagen dezer maand régende het dagelijks een weinig te Loheia, doch het meeſt den 1ſten en den 5den. Hieröp volgde den 6den en 7den donkere lugt, doch naderhand meeſtendeels beſtendig helder weeder. In den nagt tuſſchen den 25ſten en 26ſten viel er een weinig régen te Beit el fakíh.

MAART. Den 6den en 12den dezer maand was de zuidewind te Beit el fakíh ſterker dan naar gewoonte, en uit dien hoofde de lugt vol ſtof en zand. Dit fijn zand kwam waarſchijnlijk uit de ſtreek van Ghaleſ'ka; want aldaar worden dikwils geheele zandheuvels verplaats, gelijk bladz. 210 aangemerkt is. Den 24ſten en 25ſten hadden wij régen en donderweeder, voor het overige beſtendig helder weeder.

APRIL. Van den 11den tot den 19den dezer maand hadden wij te Beit el fakíh zeer dikwils donkere lugt. Te Mochha zagen wij ook van den 24ſten tot op het einde van April wel veele wolken, doch wij hadden geen régen. Ondertusſchen had het in de bergägtige ſtreek zo ſterk gerégend, dat het water den 28ſten in den te voren droog geweeſt zijnden vloed (wadi) met zulk een geweld neêrſtortte,

ſtortte, dat verſcheidene hutten buiten den ſtadsmuur daardoor weggeſpoeld wierden, en kort daaröp was het bed van dien wadi weêr geheel droog.

MAIJ. In de eerſte dagen dezer maand blikzemde het te Mochha dikwils naar het ooſten aan den gezigtëinder. In den nagt tuſſchen den 4den en den 5den, en tuſſchen den 5den en 6den waaide het ſterk uit het zuiden. Den 8ſten des namiddags hadden wij een zwaar donderweeder verzeld van régen. Den 9den en 10den donderde het wéderöm, en des nagts viel er régen.

JUNIJ. Den 1ſten des namiddags hoorde men te Mochha donderen, en de lugt was ſchier alle nagten, tot op ons vertrek uit deze ſtad, betrokken. Wijl de régentijd in de bergägtige ſtreek reeds voor onze aankomſt aldaar, begonnen was, zo hadden wij te Tääs eene geheel andere lugtmatiging dan die, waaräan wij in Tehâma gewend waren. Aldaar donderde en régende het alle namiddagen, behalven den 15den, 18den, 19den en 24ſten Junij viel er geen régen, en den 23ſten ſlegts een weinig. Ondertuſſchen was de lugt op de gemelde dagen des namiddags ook donker. Op onze reis van Tääs tot aan den hoogen berg Sumâra hadden wij ook meeſt alle namiddagen min of meer régen. Dat het daaräntégen bij onze aankomſt te Jerîm, naamlijk aan de ooſtzijde van het gemelde gebergte, in langen tijd niet gerégend had, is in het voorgaande, bladz. 384 aangemerkt.

JULIJ. Gedurende ons verblijf te Saná was de lugt dagelijks van zonneöpgang tot tégen 11 uuren geſtadig helder, doch des namiddags en des nagts was de hémel derwijze met wolken bezet, dat men nauwlijks de zon of eene ſter ontwaar wierd. Des namiddags régende het eenige reizen zeer ſterk, doch des nagts zelden. In den winter, zegt men, vrieſt het des nagts in deze ſtreek dikwils ſterk, doch de hitte der zonne is hier zo groot, dat het ijs gedurende den dag weêr ſmelt. Op onze terugreis van Saná régende het ook zomtijds. Voornaamlijk viel er den 28ſten Julij te Möfhák een zwaare régen verzeld van donder.

AUGUSTUS 1763. In het begin dezer maand kwamen wij weêr naar Tehâma, de ſtreek lands van Yemen, waar het ſlegts zelden régent. Evenwel hadden wij ook te Mochha in den nagt tuſſchen den 15den tot den 16den Auguſtus donder en régen. Den overigen tijd hadden wij ſchier beſtendig eene heldere lugt en windſtilte, welk de hitte in deze ſtad zeer laſtig maakte.

De lugtmatiging in verscheidene streeken van het halfëiland Indië is éven zo min gerégeld, als op het schierëiland Arabië. Op de kust van Coromandel en in Bengalen begint de régentijd eerst nadat dezelve op de malabarsche kust bijna geëindigd is. Op de kust van Malabar, naamlijk op de westzijde van het groot gebergte, welk zig van het zuiden naar 't noorden door Indië uitstrekt, régent het juist in dezelfde maanden, naamlijk omtrent van 't midden van *Junij* tot in het midden van *October*, wanneer het in de bergägtige streek van Yemen, en volgens de aanmerking van vader LOBO in Habbesch, (waarschijnlijk aan de westzijde van het groot gebergte) régent, en men meent te Bombaij bemerkt te hebben, dat de régentijd op dit eiland gemeenlijk met zwaaren donder en blikzem uit het noordöosten begint, en weêr ophoud. In het jaar, dat ik te Bombaij was, hadden wij reeds in het begin van Maij verscheidene maalen donderweeder met sterken régen, en naderhand meestendeels heldere lugt. Tégen het einde van Maij en in het begin van Junij was de lugt donker. Van den 10den tot den 28sten Junij hadden wij dikwils een' zagten régen, doch ook nog geheele dagen helder weeder. Den 29sten Junij des avonds kwam er een ijslijk onweeder op uit het noordöosten, en van dien tijd af, tot op het einde van September, liepen er bijna geen 24 uuren voorbij, in dewelken het ten minsten niet een weinig régende. Naderhand hadden wij den meesten tijd helder weeder tot den 20sten October, als de régentijd met een onweeder een einde nam.

De heer BOYER, een fransch koopman uit Marseille te Káhira, had de moeite genomen, de hoogte des thermométers van REAUMUR, gedurende twee jaaren dagelijks driemaal optetékenen. Doch zijn thermométer hong niet in de vrije lugt, maar in een groot besloten vertrek. Bovendien had hij des morgens en des avonds de uuren niet nauwkeurig aangetékend, op welken hij naar den thermométer gezien had, doch des middags maakte hij zijne waarnémingen altijd om 12 uuren. Wijl hij de goedheid had, mij een afschrift te géven van zijne des middags gedaane waarnémingen, en dezelven den natuurkundigen merkwaerdig kunnen zijn, zal ik ze hier bijvoegen.

Hoogte

Hoogte van den thermométer van Reaumur te Kâhira, over elke middag te 12 uuren, in 't jaar 1759.

Dag der maand.	Jan.	Feb.	Maart	April	Maij	Junij	Julij	Augſ.	Sept.	Octob.	Novem.	Decem.
1	10½°	10½°	14°	15°	19°	22½°	24°	24°	23°	20°	17½°	14°
2	11	10	14½	15	19	22	23	24	23	20½	17	13½
3	11	10	14½	15	20	22	23½	24	23	20½	17½	13½
4	11	10	14½	15	20	22	25	24	22½	20½	17	13½
5	10½	10	14	16	19½	22½	24	24	21½	20½	16	13½
6	10½	10	14	16	19½	22½	23½	24	22	21	14½	13½
7	10½	10½	14½	16	18½	23	23	24½	22	21½	4½	13½
8	11½	10½	14	17	19	23	23	24	22	21	14½	13
9	12	10½	14½	17	20½	23	22½	24	21½	21	14½	13½
10	12	9½	14½	16½	20½	23	22	24	22½	20½	14½	13
11	12	9½	15	16	21	23	22½	23	22½	20	14½	12½
12	11½	9	15	16	21	23	22½	24	22	19½	15	12
13	11	8½	15	16	21	22½	22½	23½	22	19½	15½	12
14	11	8½	14½	16	21	22½	22½	23	22	19½	15	12½
15	11	8½	14	16	21	22	23	23	21½	19½	15	12½
16	10½	8½	14	15	21	22½	23	23	21	19	15½	13
17	11	8½	14	16	21	23	23	23½	20½	19	15½	13
18	11	8	13½	16½	20	22½	23½	23½	20½	19½	15½	13
19	11	8	13½	18	19	23	23½	23½	20½	19	16	13
20	10½	8½	14	18½	19	23	24	23½	20½	19	15½	13½
21	10	9	14	18	19	23½	24½	24	20½	19	15½	12½
22	10	9	14½	17	20	23	25	23½	20½	19	15	12½
23	10	10½	16	16½	21	23	25	23½	21	19½	15	12½
24	10	10½	16	16	22	23	24	23	22	19½	15	12½
25	10	10½	16½	16	22	23½	23½	23	22	19½	15	12½
26	10½	11	17½	16½	22	23½	23½	23½	21	18	15	12½
27	10½	12	17½	17½	21	24	23½	23	20½	17½	15	13
28	10	12½	16	19	20½	24	23	22½	22	18	14½	13
29	10½		14	19	20½	23	23½	23	21	17½	14	12
30	10½		14½	18	21	23½	23½	23	20½	17½	14	12
31	10½		14½		21½		23½	23		17½		12

Hoogte

Hoogte van den thermométer van Reaumur te Kâhira, over elke middag te 12 uuren, in 't jaar 1760.

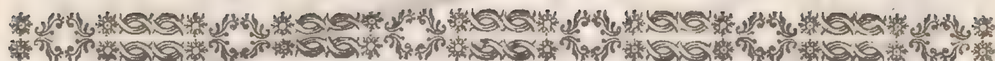
Dag der maand.	Jan.	Feb.	Maart	April	Maij	Junij	Julij	Augſ.	Sept.	Octob.	Novem.	Decem.
1	12°	11°	13°	15°	19°	23°	24°	25°	23½°	21½°	18½°	12°
2	12	11	13½	17	19	24	24	25	24	21	18½	12½
3	11½	11	14	17	20	23	24	25	23	21	18	12
4	11½	11½	14	16½	20½	22½	23½	25	23	21	18	12
5	11	11½	14½	15	20	22½	23½	25	23	20½	17½	12½
6	10½	12	14	15	20	22	23½	25½	22	20½	17	12
7	11	12	14	14½	20	23	24	26	22	20½	17	12½
8	10½	12	14	15½	20	23	24	26	22	20½	17	12
9	10½	12	13½	16½	20	23	24	26	22	20½	16½	12½
10	10½	12	12½	16½	21	22½	24	26	22	20	16	13
11	10½	11	12	16½	21	22	24½	26	22	20	16	13
12	11	11	12	17	20	22	24½	25½	21½	20	16	13
13	12	11	11½	17	20	21½	24	25½	21	19½	16	13
14	13	9½	12	17	21	21½	24½	25	20½	19½	16½	13
15	13½	9½	12	16½	21½	21½	24½	25	20	19	16½	13
16	13	10	12	16	22	22	24½	25	21	19	16½	12½
17	12½	10½	13	15	22	23	23½	24½	21	19	16	12½
18	12	11	13½	15½	21½	23	23½	24	21½	19	16	12
19	12	11	14	16½	21	25	24	24	21	19	15½	12
20	12	12	14½	17	20½	24	24	24	21	18½	15½	12
21	12	12	16	17	20½	24	24	24½	20½	18	15½	12½
22	11	12	16	17	20	24	23½	24½	21	19	15½	11½
23	11	12	16	18	20½	23½	23½	24	21	18	15	11½
24	11½	12½	16½	17½	20½	24	24	24	21	18½	15½	12
25	11	12½	16½	17	21	24	24	22½	22	18½	15	12½
26	11	12	16½	17	21	25½	24	22	22	18½	14	12½
27	10½	12½	16	18	21½	25	25	22	22½	18	14	12
28	10½	12	16	19	21½	25	25	23	22	18	14	12
29	11	12½	16½	19	22	24	25	23	22	18	14	12
30	11½		16	19	23½	24½	25	24	22	18	13	11½
31	11		16		22½		25	24		18		11½

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

DRUK-

D R U K F E I L E N.

Bladz.	9	Reg.	1 van onder,	ſtaat	afgétekend	moet zijn	afgetékend.
—	12	—	2 van bov.	—	5°.	m. z.	6°.
—	24	—	17 ———	—	tolhuis	m. z.	dolhuis
—	33	—	13 van ond.	—	ووم قعلة	m. z.	قوم قلة
—	35	—	11 van bov.	—	*Wandân*	m. z.	*Wardân.*
—	73	—	8 van ond.	—	Slimân	m. z.	Solimân.
—	96	—	5 van bov.	—	*Helipolis*	m. z.	*Heliopolis.*
—	196	—	6 ———	—	PIGMORIUS	m. z.	PIGNORIUS.
—	294	—	14 van ond.	—	pootlood	m. z.	potlood.
—	300	—	7 van bov.	—	wijz eis	m. z.	wijze is.
—	368	—	11 van ond.	—	Ee	m. z.	De.
—	378	—	6 van bov.	—	bregnen	m. z.	brengen.

TER

BOEKDRUKKERYE

VAN

JOH. JOS. BESSELING,

TE UTRECHT.

Septentrio
Meridies
Occidens
Oriens
Tabula Itineraria
sistens illam partem
Terræ Yemen
quam
Societas litteraria auspiciis et sumtibus
Friderici V. et Christiani VII.
Daniæ Regum
in orientem missa
peragravit
Ad observationes astronomicas et hodometricas
conformata; Auctore
C. Niebuhr.
MDCCLXIII.
Signorum Explicatio
Urbs Capitalis
Urbes Comunes
Vicus
Pagi
Arx
Hospitium
Fluvius
Torrens
Iter Auctoris
B. Beni i.e. filii
M. Mons
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Milliaria Germanica 15 in uno Gradu.
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14
Leucæ Gallicæ 20 in uno Gradu.
Loheia
Kamerân I.
Hodeida
Beit el Fakih
Zebid
Mochha
Affar
Kähhlân
Amrân
Tulla
Kaukebân
Sanâ
Charres
Deibân
Menacha
Melhân
Mehauied
Sefakin
Burra M.
Djebi
Kufma
Dorân
Dâmâr
Jerim
Öthuma
Denn
Ûdden
Abb
Djöbla
Taäs
Dorebât
Dhafar ruin:
Sumâra M.
Bahhr el Iemen
Sinus Arabicus
Belled Anes
Hamdân
Harras
Heime el Asfal
Belâd ibn Aklân

[illegible]

C. NIEBUHR'S

REIZE

NAAR

ARABIË.

TWEEDE DEEL.

REIZE
NAAR
ARABIË
en andere omliggende landen

van

CARSTEN NIEBUHR.

uit het Hoogduitsch vertaald.

II. DEEL.

Te AMSTERDAM by *S. J. BAALDE,*
Te UTRECHT by *BARTHOLOMÉ WILD.*
M D C C L X X X.

VOORBERIGT.

Ik moet zulken mijner lézeren, die, mogelijk, naar het vervolg mijner reisbeschrijving verlangd hebben, om verschoning vragen, dat de uitgaaf van dit tweede deel zo lang vertraagd is. De beminnaars der natuurkunde zullen mij, vertrouw ik, deswégen niet laken, daar zij zédert de uitgaaf des eersten deels andere vrugten van de Arabische reize genoten hebben, namelijk: de *Descriptiones Animalium* en de *Flora Ægyptiaco - Arabica* van mijnen reisgenoot, den overléden heer professor FORSKÄL, en de *Icones rerum naturalium*, welken dezelfde, door den schilder BAURENFEIND, heeft laten tékenen. Zijne koninglijke MAJESTEIT, die de wétenschappen gunstiglijk ondersteunt, en de waarnémingen, die op de reize naar Arabië gedaan zijn, den geleerden laat mededélen, heeft mij de bezorging van de uitgaaf der gemelde werken gunstigst gelieven optedragen; en dezen arbeid heb ik niet alleen pligtshalve, maar ook met vreugde op mij genomen, om daar door te béter de gedagtenis te bewaren mijner reisgenooten, die een offer voor de wétenschappen zijn geworden.

Reeds in het begin des jaars 1764 all' mijne reisgenooten verloren hebbende, deed ik de terugreis uit *Indiën*, over *Basra* naar *Haleb*, geheel alleen. Dus heeft de natuurkenner van de reis, die op bevel des Konings van Deenmarken gedaan is, uit deze gewesten, geen waarnémingen te wagten. Ik ben nogthans verzékerd, dat de aardbeschrijving veel daarbij

gewonnen heeft: en de aardrijkskundige waarnémingen, aldaar gedaan, zijn van te meer gewigt, wijl het land, door het welk ik mijne reis genomen heb, het oudste is, dat wij kennen. Van de stéden, welken tégenwoordig aldaar gevonden worden, heb ik overal getragt grondtékeningen te ontwerpen, die de Europesche geleerden in staat stellen, om van derzelver grootte en volkrijkheid te oordéien; en tot de meesten eene schaale gebruikt zijnde, kan men nu ook de groote van de verscheiden Oostersche stéden, met eenen opslag van het oog, tégen elkander vergelijken. Van *Babylonië* en *Nineve* vind men thans nauwlijks geen spooren meer. Deze vermaarde stéden lagen in sompige landstreeken, waar gehouwen steenen kostbaar waren, en men, derhalven, slegter bouwstoffen gebruikte, welken reeds voor lang vervallen, of naar andere stéden gebragt zijn. De tékeningen van de Indische oudheden op het eiland *Elephanta* zullen, voor den beminnaar der oudheden, insgelijks van gewigt zijn. En, schoon wij reeds omstandige beschrijvingen van *Persepolis* bezitten, zal men, denk ik, mijne reize derwaard, daarom, niet voor overtollig houden. De taalkenner vind hier ten minsten veele opschriften, die hij, tot dusverre, of in het geheel niet, of zo duidelijk niet, gehad heeft: en de afbeeldingen der overblijfzels van DU CHARDIN en DE BRUIN, in veele stukken, van elkander verschillende, kan de lézer thans onderzoeken, wie van ons gefeild hebbe. Daarenboven zullen de liefhebbers der geschiedenis van den Mohammedaanschen godsdienst hier ook berigten vinden van verscheiden aanhangen, die zij tot héden, of in het geheel niet, of slegts bij naam gekend en voor heidenen gehouden hebben.

De beschrijving mijner reize van *Haleb* naar het eiland *Cyprus*, naar *Jerusalem*, en andere stéden van dit land, als méde de reis van *Haleb*

door

door *Natoliën* naar *Konſtantinopel*, en van hier door *Europeſch Turkijë* naar *Polen;* gelijk ook eenige verzamelde berigten van *Afrika*, heb ik voor het derde en laatſte deel beſtemd, hetwelk, indien GOD mij léven en gezondheid ſchenkt, eerlang zal volgen, en waar agter de lézer het register over het geheele werk zal vinden.

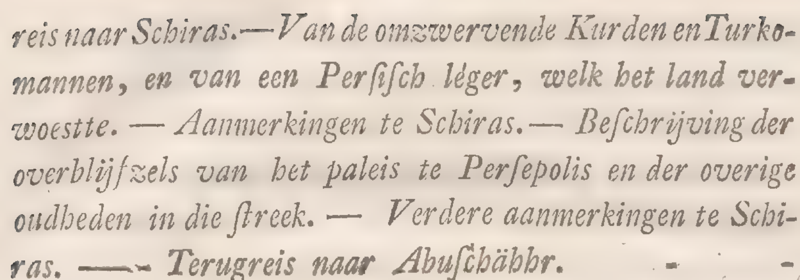
INHOUD

INHOUD

VAN HET

TWEEDE DEEL.

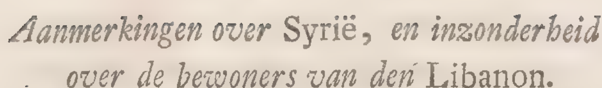
reis

** ** *hie*

Aanmerkingen over Syrië, *en inzonderheid over de bewoners van den* Libanon.

LYST

LIJST

DER

PLAATEN EN KAARTEN

VOOR HET

TWEEDE DEEL.

bladz.

ken

Bladz. 81. reg. 22 en 23 staat: hij, men léze daar voor: zij.

Bladz. 450. reg. 13 van boven, staat: hun — hen, voor beiden léze men: hem.

AAN-

AANMERKINGEN

TE

BOMBAY EN SURATTE.

Het eiland *Bombay* ligt bij de westlijke kust van *Indiën*, en behoort, reeds zédert 100 jaaren, aan de Engelsche Oostïndische maatschappij, welke hier eene regéring neêrgezet heeft, waaronder alle de faktorijen staan, die zij op deze gansche kust, van *Ceilon* af noordwaard tot *Basra*, bezit. De haven alhier is groot en tégen alle winden veilig, en om die réden voor de Engelschen van groot gewigt. Het eiland zelf is van geen zo groote aangelégenheid. Op zommige plaatzen is het nauwlijks eene halve duitsche mijle breed, en doorgaans maar twee mijlen lang, wanneer men een klein gering eiland er niet bij rékent, het welk de Engelschen *Old womens Island*, of het *oude wijven eiland*, noemen. De grond der zee tusschen deze beide eilanden is rots, en bij de laagste ebbe kan men droogvoets van het eene naar het andere gaan. Indien derhalven het water op de kust van Malabar éven eens afneemt, als in den Arabischen zeeboezem en op veele andere plaatzen in de waereld, zal men er hier een bewijs van kunnen zien, wijl als dan in het toekomende Bombay met *Old womens Island* maar één

eiland zal maken. Kokosboomen en rijst is het voornaamfte, dat op het eiland Bombay gebouwd word, en op de kust word ook veel zout gezameld. Bijna alle de overige lévensmiddelen moeten de inwoners van het vaste land, en inzonderheid van *Salfet*, bekomen. Het laatfte is een groot en zeer vrugtbaar eiland, alleenlijk door een nauw kanaal van Bombay gefcheiden, en dat eertijds den Portugeefen toebehoorde, doch daar tégenwoordig de Maratten meesters van zijn. Na mijn vertrek uit deze gewesten, hebben de Engelfchen eene poging gedaan, om dat eiland in hun bezit te krijgen, en, volgens de nieuwstijdingen, hebben zij het ook indedaad veröverd. Ik weet egter niet, of zij *Salfet* tégen de fterke landmagt der Maratten wel zullen kunnen verdédigen. Op plaat I. ziet men de grondtékening van *Bombay*, welke ik op dit eiland afgetékend, en naderhand in het klein gebragt heb.

De ftad *Bombay* ligt op het zuidlijk gedeelte van het eiland, op 18°. 55′. 43″. poolshoogte. Zij is fmal, doch omtrent een vierde eener mijle breed. Aan den zeekant, in de ftad, ftaat een oud kafteel van weinig belang. De ftad zelve is aan de landzijde met eenen fterken wal en eene breede gragt omgéven, en heeft ravelijnen vóór elke van haare drie poorten. Deze werken zijn grootftendeels eerst gemaakt gedurende den laatften oorlog met de Franfchen, in welken de Engelfchen, gelijk men mij verzékerde, jaarlijks 300 duizend *roupien*, of omtrent 200 duizend rijksdalers, tot verfterking van dit eiland befteedden. Dewijl in mijn' tijd de vréde al overlang gefloten was, arbeidde men er niet meer met zo veel ijver aan, ondertusfchen waren de Engelfchen nog voornémens, om de werken, in hun nieuw plan aangewézen, van tijd tot tijd volkomen tot ftand te brengen; en Bombay moet dienvolgens, eerlang, eene der gewigtigfte vestingen in gansch Indiën worden. De fteen, dien men tot beklééding dezer vestingwerken gebruikt, en op het eiland zelf uit de groeven gehaald word, heeft die deugd, dat hij in de groeve week, en dus gemaklijk te beärbeiden is, doch in de open lugt allengs zeer hard word.

Behalven deze hoofdvesting, vind men op het eiland Bombay nog verfcheiden minderen: als, een klein kafteel bij het vlek *Mahim* op het noordëinde van het eiland, en batterijën bij *Riwale*, *Sion*, *Suré*, *Mazagon*, *Worle*, e. z. v. De meesten zijn wel van gering belang, doch zij kunnen eenen vijand, voornaamlijk eenen Indifchen, bij eene landing zeer hinderlijk zijn.

Alle

ALLE de inwoners op *Bombay* genieten onder de Engelsche regéring eene volkomen vrijheid van gewéten. Dit is ook de réden, dat derzelver getal, voornaamlijk in de laatste jaaren, zédert dat de Portugeesen uit deze nabuurschap verdréven zijn, zeer vermeerderd is. Een Engelsman, die nog geen 20 jaaren op dit eiland was geweest, verzékerde mij, dat bij zijne aankomst het getal van alle de inwoners op niet meer dan 70 duizend zielen kon geschat worden, en dat men er thans, in 1764, voor zéker 140 duizend kon tellen. Onder dezelven is het getal der Europeërs slegts klein, gelijk men ligt kan denken. De overigen zijn Indische Roomschkatholijken of zogenoemde Portugeesen, Hindu of zogenoemde heidenen van allerlei *casten*, of stammen, aanhangers van verschillende Mohammedaansche sekten, voornaamlijk Sunniten en Schiiten, en daarënboven vind men hier Parsis, of zogenoemde vuuräanbidders. Alle deze verschillende geloofsbelijders verdragen elkander wéderzijds zo wél, dat elke gezindheid niet alleen haaren godsdienst ongestoord in haare tempels verrigt, maar ook haare ommegangen in het openbaar doet, zonder dat dit den anderen eene ergernis schijnt te géven. Ik heb te Bombay ook eenige Armeniers en Grieken ontmoet. Ik kan niet zeggen, of in dit gewest ook *Thomaschristenen* gevonden worden, men zegt egter, dat er nog veelen in Indiën zijn, welken nog tégenwoordig eenen bisschop van de *Siriaanen* te Haleb onderhouden.

DE lugtstreek is te Bombay, wégens de koele zeewinden, en om dat het in de maanden, wanneer de zon het naast aan het toppunt komt (*), veel régent, zeer gematigd. Zédert dat men eenige kommen en poelen in en om de stad uitgedroogd heeft, is de lugt hier ook niet meer zo ongezond, als men dezelve eertijds beschréven heeft (**). Hier sterven wel nog veele Engelschen zeer schielijk; doch, naar mijn gedagt, zijn zij er zelven voornaamlijk oorzaak van. Zij éten al te voedzaame vleeschspijzen, inzonderheid rund- en varkensvleesch, het welk de aalöude wetgévers der Indiäanen uit goede gronden geheellijk verboden

(*) I. Deel, bl. 472, 473 en 482.
(**) *Voyage d' Ovington, tom. I, p.* 136.

den hebben: zij drinken heete Portugeesche wijnen, en dat nog wel op de heetste uuren van den dag. Zij dragen hier ook de enge Europesche kléding, welke voor deze lugtstreek gansch niet geschikt is. Want, doordien verscheiden deelen des lichaams daardoor als te zamen gekneld worden, verhindert dezelve den omloop van het bloed, en maakt ons de hitte veel gevoeliger, dan den Indiäanen in hunne lange en wijde klêderen. Wij zijn ook te zeer genégen, om ons des avonds te veel te ontbloten, en ons daardoor gevaarlijke verkoudheden op den hals te halen. De Oosterlingen daaräntégen, die des voormiddags hun ontbijt némen, en eerst tégen zonneöndergang hunnen voornaamsten maaltijd houden; de vleeschspijzen en sterke dranken mijden, en des avonds, als zij in de open lugt zitten, altoos het hoofd en de borst wél gedekt houden, zijn in de heete landen aan minder ziekten onderhévig, en bereiken dikwijls ook een' hoogen ouderdom.

De Europeërs en de geenen, die van Europeërs afstammen, wonen meestendeels in het zuidlijk gedeelte der stad. Hier staat ook de woning van den stédehouder, een groot en fraai gebouw, en niet verre daarvan eene groote en fraije kerk. De platte daken zijn in deze gewesten niet in gebruik, maar alle de huizen hebben schuine daken, en zijn met pannen gedekt. De Engelschen hebben glasvensters. Anders gebruikt men in plaats van dezelven ook dunne schelpen, vierkant gesnéden, en op rijen in hout gezet, het welk de vertrekken zeer duister maakt. Ondertusschen zijn deze vensters in den régentijd béter, dan de ijzeren of houten traliën, of houten luiken; want de eersten beschutten in het geheel niet tégen den régen, en de laatsten laten in het geheel geen licht door in het vertrek. De Oosterlingen zitten in het droogе jaargetij, om de vrije lugt, gaern in vertrekken, die naar de eene zijde geheel open zijn. Voor het overige moet men in hunne huizen noch veel gemak noch veel pragt zoeken.

Onder de veele en goede schikkingen, welken de Engelschen wégens den handel en de scheepvaart te Bombay hebben, is het dok zéker eene der voornaamsten. In mijn' tijd was het zelve reeds zo verre gereed, dat twee schépen agter elkanker liggen en gekalfaat konden worden, en men was bézig, om er nog een te maken voor een derde schip. Dit werk, dat ten deele uit de rots gehouwen, en voor het overige van gehouwen steenen gebouwd is, moet der

maat-

maatſchappije zeer veel geld gekost hebben. Zij trekt er egter ook weêr haare voordeelen van; want zij vergunt niet alleen aan kooplieden van haar' eigen landaard hunne ſchépen daarïn te kalfaten, maar vreemdlingen kunnen er zig insgelijks van bedienen. In mijn' tijd kwam een oorlogſchip van den *Imam* van *Omân* in dit dok. De vloed rijst hier op den dag der nieuwe en volle maan 16 tot 18 voet hoog. Op deze dagen is buiten vóór den mond der haven, omtrent 1¼ tot 1½ duitſche mijl meer zuidwaard dan Bombay, om 11 uuren, doch bij de ſtad éven voor 12 uuren het hoogſte water. En op een' zékeren tijd van het jaar rijst de vloed, volgens het berigt der ſchippers, des nagts hooger dan bij dag, maar op een' ander' tijd bij dag hooger dan bij nagt. De afwijking der kompasnaald is hier omtrent 2 graaden naar 't westen.

De Oostïndiſche maatſchappij onderhield, in mijn' tijd, in haare verſcheiden vastigheden op de kust van Malabar, waarvan Bombay als het middenpunt is, 17 kompagniën voetvolk en drie kompagniën artillerij. De meesten daarvan zijn Europeërs, de anderen *Topaſen*, dat is, Indiſche Roomschkatholijken, welken op de Europeſche wijze gekleed zijn. Elke kompagnie beſtaat gemeenlijk uit 100 tot 120 man; en als er veele nieuwgeworven manſchap te gelijk uit Europa komt, word dezelve, de Topaſen méde gerékend, wel 170 man ſterk. Daarënboven hadden de Engelſchen, enkel op het eiland Bombay, bij de 3000 *Sepois*, of Indiſche ſoldaaten, meestendeels Mohammedaanen of heidenen. Dezen hebben Indiſche kléding en hunne eigen bevelhebbers; maar bij elke kompagnie is een Europeſche onderöfficier, die hen den wapenhandel leert. Te Suratte hebben zij ook eenige Arabiërs in hunnen dienst. Dezen trekken eene hooger bezolding dan de *Sepois*, en een Engelsch Officier verzékerde mij, dat zij ook veel dapperer waren. De dapperheid der Arabiërs, waarſchijnlijk van die uit Omân of van den Perſiſchen zeeboezem, en niet uit Jemen, is, zegt men, in Indiën zo geroemd, dat ſchier elke *Rajah*, of heidenſche vorst, eenigen van hun in zijnen dienst heeft. Ondertusſchen doen de *Sepois*, als zij ſlegts door Europeërs aangevoerd worden, goede dienſten.

De artillerij der Engelſchen te Bombay is in een' zeer goeden ſtaat. Omtrent in het jaar 1751 of 1752 zond de maatſchappij een' geboren Zweed, die verſcheiden jaaren in Franſchen dienst was geweest, als krijgsbouwkundige en hoofdman onder de artillerij, met eene geheele kompagnie, door hem zelven

in Duitschland geworven, naar dit eiland. Hierdoor kreeg zij veele goede handwerkslieden, inzonderheid timmerlieden en metzelaars. Veele Duitſchers, die van de Hollanders tot de Engelſchen overkwamen, vervoegden zig bij deze hunne landslieden. Om die réden vind men in het corps artilleristen nog tot héden zeer veelen van dien landaard, en niet ſlegts gemeenen, maar ook braave bevelhebbers.

De vreemde Europeërs kunnen hier hun geluk niet als kooplieden maken; maar in den krijgsdienst word tusſchen dezelven en geboren Engelſchen, Ieren en Schotten geen onderſcheid gemaakt. Ik heb onder de officieren alhier eenen Lijflander, eenen Polak, eenige Zwitzers, Hollanders, Zweeden en verſcheiden Duitſchers ontmoet. Zij moeten allen als kadet beginnen; maar dan klimmen zij ook naar de oudheid op, tot dat zij eene kompagnie hebben, en dat zomtijds zeer ſchielijk. Want veelen willen hier éven eens léven, zo als zij het in Europa gewend waren, en ſterven daarom ras; anderen ſneuvelen in den oorlog, zommigen worden kooplieden, weinigen gaan naar Europa terug, om hun geld, in Indiën verkrégen, in rust te vertéren, en zommigen reizen weêr naar Engeland, om dat zij het in Indiën niet vinden, gelijk zij het zig hadden voorgeſteld. De voornaamſte bevelhebber te Bombay had in mijn' tijd niet meer dan den titel van majoor. De krijgslieden genieten hier eene goede betaling. Maar dit is het ook alleen, wat den dienst bij de kooplieden aangenaam kan maken. Want daar elke ſchrijver zig met de hoop ſtreelt van te eenigen tijde *generaal*, (preſident, ſtadhouder) van Bombay te worden, beelden deze jonge heeren zig dikwijls reeds in, lieden van grooter aanzien te zijn, dan de oude officiers, die hun léven tot beſcherming van den koophandel der Engelſchen reeds in ménigen ſlag gewaagd hebben.

Dewijl de *Malwanen*, *Sangeriërs*, *Kuli* en andere kleine volken op deze kust, insgelijks de Arabiërs in den Perſiſchen zeeboezem dikwijls zeeroverijen plégen, is de maatſchappij ook genoodzaakt ſchépen te onderhouden. Zij heeft te Suratte en te Bombay gemeenlijk 8 of 10 kleine oorlogſchépen, die men kruisſers noemt, en daarënboven nog eene ménigte *galwetten*, of kleine gewapende ſchépen. De bevelhebbers en ſtuurlieden op dezelven zijn Engelſchen. Doch de matrooſen, zo wel op dezen als op de ſchépen der kooplieden, zijn gemeenlijk allen Indiſche Roomschkatholijken, en ook wel Mohammedaanen.

medaanen. Het zou voor de Engelſchen weinig werks zijn, om alle de gemelde zeerovers uitteroeijen. Maar zij vinden daar hun voordeel niet bij. Nu zijn zij zékerer, dat zo wel hunne oorlogs-als hunne koopvaardijſchépen de eerſten bevragt worden. Wanneer dan nog Indiſche ſchépen van de eene haven naar de andere willen, moeten zig verſcheiden verzamelen om in gezelſchap te gaan, een konvooi van de Engelſchen verzoeken, en daar wél voor betalen.

De Engelſchen hebben op deze kust voor niemand te vrézen, als alleen voor de *Maratten*. Want, dezelven meesters van het vaste land en alle de eilanden omſtreeks Bombay zijnde, moeten zij hunne meeste lévensmiddelen bij hen zoeken. Hun regént woont te *Puna*. Zijne zeemagt is niet groot, ten minſten voor de Engelſchen niet ontzaglijk. Maar hij kan, gelijk men mij verzékerd heeft, ten minſten 80 duizend ruiters in het veld brengen, en dus is hij, wégens zijne landmagt, voor zijne nabuuren ontzaglijk. Dit heidensch volk is in Indiën te allen tijde nog zo magtig gebléven, dat zelfs de groote AURENGZEEB in veele ſtéden van zijn rijk het vierde gedeelte van den tol aan hetzelve heeft moeten afſtaan, om er maar vréde méde te hebben. De mogols hebben zelfs altoos eenen dienaar der Maratten op hunne tolhuizen moeten dulden, die nauwkeurige rékening van alle de inkomſten hield. De regént en zijne voornaamſte dienaars zijn allen Bramanen, en deze regéren éven zo onbepaald als de Mohammedaanen. De landſchappen worden bij hen verpagt, gelijk in Turkijë, gemeenlijk aan Bramanen, die wéder kleiner regtsgebieden aan andere Bramanen verpagten. Men zegt, dat in hunne landen de beste orde heerscht, de geregtigheid gehandhaafd word, de akkerbouw en fabrieken in goeden ſtaat zijn, en hun land daarom ſterk bevolkt is. Zij zoeken egter dikwijls gelégenheid om in de naburige landen intevallen, die door Mohammedaanen geregeerd worden; en daar roven en plonderen zij als barbaaren. Zelfs betonen zij zig tégen de Engelſchen zeer trots. In het jaar 1764, bragten zij eenen kruiſer van Bombay naar hunne haven. Men zou gedagt hebben, dat de Engelſchen hun aanſtonds den oorlog zouden verklaard hebben; doch dewijl zij veel krijgsvolk naar Bengalen en Madras hadden gezonden, en voorgenomen, om, in het volgende jaar, de Malwanen aantetasten, misſchien ook, wijl de gouverneur van Bombay, die niet veele jaaren meer in Indiën dagt te blijven, zijnen bijzonderen

han-

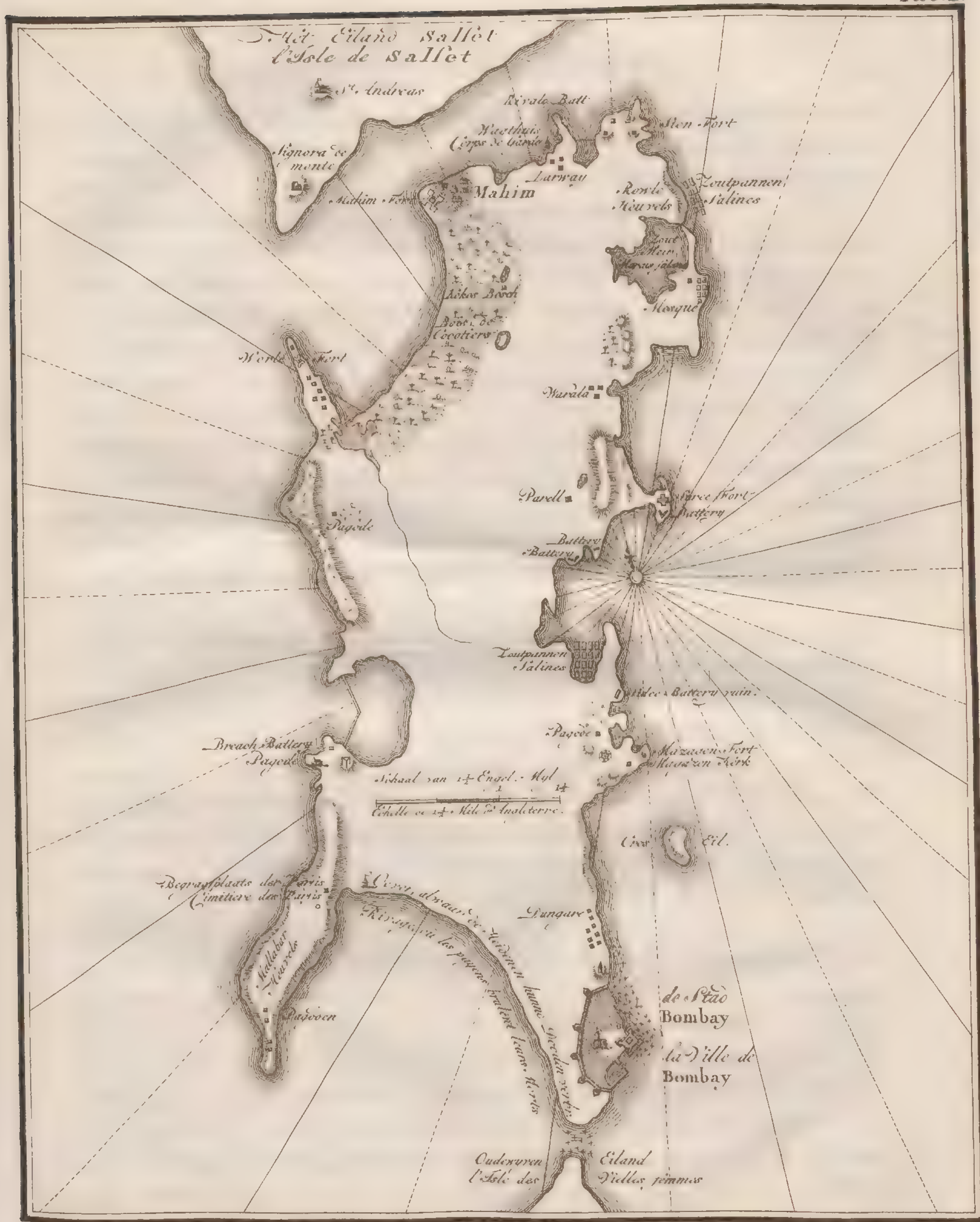
handel op het land der Maratten niet wilde bederven, hield de regéring alhier het voor raadzaam, de onënigheden thans in der minne bijteleggen.

De regéringswijze der Engelſchen in Oostindiën is van die der Hollanders, Franſchen en Portugeeſen zeer verſchillende. Alle de Oostindiſche koloniën van de laatſten zijn van de regéringen te *Batavia*, *Pondicheri* en *Goa* afhanglijk. De Engelſchen daarëntégen hebben vier hoofdvastigheden: namelijk, op de kust van Malabar te *Bombay*, in Bengalen te *Calcutta*, op de kust van Kormandel te *Madras* en op Lumatra te *Banculen.* Elke derzelven is van de anderen geheel onäfhanglijk, en ontvangt haare bevélen onmiddellijk van de bewindhebbers te Londen. Niettemin moeten zij elkander in tijd van nood onderſteunen. Toen in mijn' tijd te Bombay de tijding kwam, dat in Bengalen nieuwe onlusten ontſtaan waren, zond men aanſtonds krijgsvolk en krijgsbehoeften derwaard, zonder eerst bevel daartoe van Engeland aftewagten. De Engelſchen alhier oefenen het regt over alle hunne onderdaanen, van welken landaard en godsdienst zij ook mogen wézen, volgens hunne wetten, en dat zonder advokaaten en zulke regters, die de wetten geleerd hebben.

De regéring te Bombay beſtaat uit den ſtédehouder, of preſident, en twaalf raaden, welken alle, uitgezonderd den majoor, die de derde ſtem in den raad heeft, kooplieden zijn (*). De overige dienaaren in het burgerlijke van de maatſchappij zijn opperkooplieden, onderkooplieden, faktoors en ſchrijvers. Zij klimmen gemeenlijk, naar hunne oudheid, van ſchrijvers tot raaden op. Maar, wanneer de preſident naar Engeland terug keert, of ſterft, treed alleen diegeen

van

(*) Zédert mijn vertrek is hier veel verandering voorgevallen. Wijl de Engelſchen zédert in deze landen veele veroveringen gemaakt hebben, hebben zij zowel hunne land-als hunne zeemagt zeer vermeerderd. Hun voornaamſte krijgsbevelhebber te Bombay is thans *Brigadier:* en in plaats dat eertijds de majoor alleen in zaaken, die het krijgswézen betreffen, gevraagd werd, heeft nu de brigadier bij alle voorvallen de derde ſtem in den raad: en de preſident van de marine, welke te voren in het geheel niet in den raad was, heeft thans de vierde ſtem. In het toekomende zal de gouverneur van Bombay niet meer uit de kooplieden benoemd worden, maar altijd een krijgsman zijn.

C. A. Lyons, sculp.

Het Eiland Bombay. ‖ L'Isle de Bombay.

van de raaden in zijne plaats, die de meeste vrienden bij de bewindhebbers te Londen heeft. Zomtijds worden zij ook verplaatst. Zo vertrok de heer SPENCER, een verſtandig en braaf man, die bij mijne aankomst te Bombay aldaar raad was, nog voor mijn vertrek als gouverneur naar Bengalen.

De preſident moet altijd op het eiland wonen. De raaden hebben ook ten deele hunne bedieningen als theſauriers, pakhuismeesters, boekhouders, e. z. v. of zij zijn direkteurs van den koophandel in andere koloniën, die tot dit gouvernement behoren. In mijn' tijd was er een te *Suratte*, een tweede te *Tellichery* en een derde te *Anjengo*. Op deze drie plaatzen heeft de maatſchappij kaſteelen met eene ſterke bezetting. Te *Basra* was ook een raad: en wijl de Engelſchen, in het begin van 1765, namelijk kort na mijn vertrek, de *Malwanen* verdréven, werd insgelijks een raad derwaard gezonden. Doch dit gebied hebben zij kort daarna, voor eene aanzienlijke ſom gelds, aan de Indiäanen weêr afgeſtaan. Daarëntégen hebben zij zédert mijn vertrek *Barâdsch* ook veroverd; dit is eene groote ſtad ten noorden van Suratte, die haaren eigen *nabâb* had, en alwaar de Hollanders over de 100 jaaren een groot kantoor hebben gehad. Aldaar woont nu ook een raad van Bombay. Verders hebben de Engelſchen op deze kust nog verſcheiden kleine vastigheden, werwaard opperkooplieden, onderkooplieden of faktoors gezonden worden: als in *Scindi* op drie plaatzen, namelijk te *Tatta*, eene groote ſtad en de woonplaats van den regént des lands, te *Lar Bunder* en *Schah Bunder*. Insgelijks te *Abuſchähhr*, in den Perſiſchen zeeboezem, te *Cambay*, te *Onor*, te *Calecut* en te *Fort Victoria*. De laatſte plaats ligt aan een' grooten vloed, die zig verre landwaard in, en tot aan *Puna*, de verblijfplaats van den vorst der Maratten, ſtrekt. De Engelſchen ruilden dezelve met eenige dorpen van den laatstgemelden tégen *Geri*, eene vesting, die zij den vermaarden zeerover ANGRIA ontnomen hadden. Zij vleiden zig, hierdoor een' grooten handel op het land der Maratten te verkrijgen. Dewijl dezelve egter nog niet heeft willen gelukken, beſtaat het grootſte voordeel, dat zij van die plaats hebben, dat zij veel vee van daar bekomen; want in die landſtreek wonen veele Mohammedaanen, en omſtreeks Bombay meeſtendeels heidenen, die geen dieren doden, noch om te ſlagten verkopen. De ſchrijvers, de kooplieden en zelfs de raaden worden zomtijds verplaatst, en verkrijgen naar hunne oudheid voordélige bedieningen. Dit geeft hun gelégenheid, om den

handel van elke plaats nauwkeurig te kennen, het welk in het vervolg van groot nut is, als zij in den raad te Bombay over alles het bewind moeten hebben.

De beloning, welke de maatſchappij haaren dienaaren in Indiën geeft, is ſlegts zeer gering. Daartégen veröorloft zij hen op alle de havens, van *Delegoa*, niet verre van de kaap de goede hoop, naar het oosten tot *China*, en naar het noorden tot *Dsjidda* en *Basra* te handelen, en hier door is het voornaamlijk, dat zij de groote rijkdommen verkrijgen, welken in Europa zulk een groot aanzien maken. Men kan niet twijfelen, of daar hebben misbruiken bij plaats, waardoor de Oostïndiſche maatſchappij zomwijlen verliest. Doch in het algemeen ſchijnt deze ſchikking wél overlegd te zijn; want zij maakt de dienaaren naarſtig: en wanneer dezen hunnen eigen handel zoeken uittebreiden, krijgen zij daardoor ook dikwijls gelégenheid om der maatſchappije voordeelen aantebrengen, die zij anders niet zou gehad hebben. Zij kunnen alle handel drijven, van den opperbevelhebber op eene vastigheid af, tot op den geringſten ſchrijver. De magt, die zulk een opperhoofd of ſteêvoogd heeft, maakt de vlag van zijne natië overäl gezien, en zijn rijkdom geeft hem moed om den handel ſteeds verder uittebreiden. In het I. Deel, bl. 270, heb ik gezegd, dat de Europeërs het niet ligt zullen wagen, om de haven van Dsjidda voorbij, en van Indiën regtdoor naar *Sues* te zeilen. Zédert évenwel hebben de Engelſchen het gewaagt. Toen de Europeërs voor dezen naar Dsjidda kwamen, betaalden zij hier minder aan tol en andere onkosten, dan de Mohammedaanſche kooplieden. De eerſten wilde men aanmoedigen om de haven vlijtiger te bezoeken; de anderen, meende men, moesten wel komen. Naar mate de Engelſchen in Indiën hunne veroveringen uitbreidden, vermeerderde ook hunne ſcheepvaart op den Arabiſchen zeeboezem; daarëntégen werd het getal der ſchépen van Mohammedaanſche kooplieden ſteeds geringer, en uit dien hoofde begon de tol te Dsjidda aftenémen. Van de Europeërs kon men hier niet meer belastingen vorderen, dan in de verdragen bepaald waren. Maar men eischte van de kooplieden, die waaren van hun kogten, ook zékere percenten, zo dat de regéring nu meer trok, dan wanneer alles met Mohammedaanſche ſchépen gekomen was. De Engelſchen, die nu hunne waaren, wégens de zwaare belastingen, tot minder prijs moeſten verkopen, werden daaröver niet weinig te onvréden. In Indiën

diën waren zij gewoon niet alleen *Nabâbs*, maar zelfs den *Mogol* naar eigen goeddunken aftezetten; het gedrag der tolbedienden te Dsjidda was voor hun derhalven ondraaglijk. Zij hadden den koophandel van deze ſtad gemaklijk geheel kunnen doen te gronde gaan, indien zij maar eenige kruisſers (kleine oorlogſchépen) hadden willen derwaard zenden, en alle de ſchépen, van Sues en Indiën komende, aanhouden. Maar zij zouden daardoor zelven den handel naar die gewesten hebben kunnen verliezen: en, wijl het den ſchijn had, als of de *Paſcha* en de *Scherif* de verdragen ſtiptlijk in agt genomen hadden, was het nog daarënboven te vrézen, dat de *Sultan* zig belédigd zou agten, en alle de Engelſchen uit de Levant jagen. Derhalven konden zij zig niet béter wréken, dan wanneer zij Dsjidda voorbij, en regtdoor naar Sués zeilden. Zij dreigden hier dikwijls méde; maar men geloofde niet, dat de Engelſchen zig op eenen weg zouden begéven, dien alle de ſchippers van Sués voor den gevaarlijkſten in de ganſche waereld houden: en de Engelſchen zullen er denklijk zelven tégen op gezien hebben, doordien zij van dit gedeelte des zeeboezems nog in het geheel geen kaart hadden.

Zéker heer HOLFORD, een ervaren zeeman, die ménigmaal moeilijkheden met de tolbedienden te Dsjidda gehad had, was eindelijk er op bedagt zijne bedreigingen werkſtellig te maken. Deze verkreeg eene kopij van mijne kaart van den Arabiſchen zeeboezem, (Beſchr. van Arabië pl. XX.) die ik eerst naar eene groote ſchaale ontworpen, en eenen vriend te Bombay médegedeeld had. Hij kon er zéker zulk groot nut niet van verwagten, als van eene goede zeekaart; want de Europeërs zoeken de ruime zee, doch het Turksch ſchip, waarméde ik de reis deed, had genoegzaam geſtadig de kust gehouden, en dus had ik ook maar alleen de kust kunnen ontwerpen. Niettemin vonden de Engelſchen dezelve bruikbaar, en nu ontbrak hun niets meer, dan eene verzékering van de regéring te *Kahira*, dat zij hunne waaren veiliglijk naar deze ſtad konden brengen, en aldaar verkopen. In het Turkſche rijk, alwaar de landſchappen als ware het verpagt worden, zoekt gemeenlijk elke landvoogd alleen zijn voordeel, zonder zig om de naburige paſchas te bekreunen, en een tégenwoordig voordeel laat hij zelden ontglippen. De regéring te Kahira heeft van het kostlijk lijnwaat, dat van Bengalen naar Dsjidda, en van daar te land met de groote karavaanen naar Egipte gaat, ſchier in het geheel geen inkomen. ALI BEY daarëntégen,

die nu ſchier onbepaald regeerde, verwagtte van de Engelſchen niet alleen eene aanzienlijke ſom aan tol, maar ook nog groote geſchenken. Hij ſtoorde er zig dus in het geheel niet aan, hoe de paſcha te Dsjidda en de ſcherif te Mekka, ja zelfs de ſultan zulks zouden opnémen, maar beloofde aan de Engelſchen alles, wat zij begeerd hadden.

HIERÖP zonden de kooplieden in Bengalen, reeds in het jaar 1772, een ſchip naar Sués af; doch hetzelve werd in de golf van Bengalen zeer beſchadigd, en moest weêr terug kéren. In 1773, ondernam de heer HOLFORD andermaal de reis, was nu gelukkig, en dus de eerſte Engelschman, die een ſchip tot Sués gebragt had. In het volgende jaar kwamen er meer, en, in 1776, zegt men, gingen er vijf Engelſche ſchépen van partikulieren van Indiën regtdoor naar Sués (*). Deze weg is nu ook reeds eenige reizen als een postweg gebruikt geworden. Want de regéring in Indiën zend thans bij gewigtige gebeurdnisſen eenen

(*) De handel der Engelſchen van Indiën naar *Kahira* is thans, waarſchijnlijk, weêr afgebroken. Toen van de Indiſche waaren alle lasten te Dsjidda en het vervoeren te land van hier naar Egipte en Sirië moest betaald worden, werden zij in de Levant zo duur, dat de Oostindiſche maatſchappij nog veel in de Levant kon ſlijten. Nu werden zij in de Levant zo laag van prijs, dat men ze niet meer van Engeland liet komen. De dienaaren der maatſchappij wonnen dus wel bij den handel van Indiën naar Egipte, maar zij zelf verloor er bij, en heeft daarom de eerſten verboden in het toekomende ſchépen naar Sués te zenden. Maar de weg is nu bekend, en te voordélig, dan dat hij niet nog in vervolg door Europeërs zou gezogt worden. Misſchien zend de Engelſche Oostindiſche maatſchappij zelf eenen haarer dienaaren van Bengalen naar Kahira, gelijk tot nu toe van Bombay naar *Basra*; ja veelligt laten de Egiptiſche kooplieden met den tijd de koffijboonen uit Jemen met Europeſche ſchépen regt door naar *Sués* brengen. Indien dit gebeurt, zal daardoor niet alleen de ſcheepvaart der Turken op den Arabiſchen zeeboezem ophouden, maar Dsjidda en Mekka zullen dan ook niet langer de ſtapelplaatzen van Arabiſche en Indiſche waaren blijven; de paſcha alhier en de ſcherif, en zelfs de Bedouinen, welken de waaren anders te land vervoeren, zullen daarbij zeer veel van hun inkomen verliezen: en onder de bédevaarders uit de noordlijke Mohammedaanſche landen zal men dan ook niet veel groote kooplieden vinden, maar alleen meestendeels huurlingen, die voor overlédenen bédevaarten doen, en krijgslieden, die de karavaanen tégen de Arabiërs beſchermen, (Beſchrijving van Arabië, bl 346.) Hoe voordélig nu ook de handel der Europeërs van Indiën regtdoor naar Egipte ſchijnt, houd ik dien nogthans, wégens de wisſelvalligheid der regéring te *Kahira*, altoos voor zeer gevaarlijk.

eenen postbode over Sués naar Engeland, en kan bijna eerder antwoord van Londen bekomen, dan haare brieven langs den gewoonen weg, om de kaap de goede hoop, naar Europa kunnen komen.

Alle de schépen der Oostïndische maatschappij, die uit Europa komen, gaan naar eene der vier voornaamste vastigheden. Die geenen, welken naar de kust van Malabar bestemd zijn, gaan derhalven regtdoor naar Bombay. De gewoone tijd, welken de Engelschen bestéden, om deze reis te doen, als zij in een bekwaam jaargetij vertrekken, is 5 maanden. Een schipper had dezelve in 3 maanden en 18 dagen gedaan; maar dit was ook de spoedigste reis, van welke men ooit gehoord had. Weinige schépen vertrekken van Bombay aanstonds weêr terug naar Engeland. Zommigen doen nog eerst eene reis naar den Persischen zeeboezem, naar Mochha, Bengalen, Madras, Banculen, en ook wel naar China. Met deze bijreizen verdienen de Engelsche schippers zeer veel geld, en het staat gemeenlijk aan den gouverneur, wien hij dit voordeel wil toevoegen. Er plégen gemeenlijk jaarlijks vier schépen van Londen herwaard te komen. Gedurende den laatsten oorlog kwamen er zomtijds minder. Daartégen verwagtte men, in 1764, ook zes schépen. Eertijds plagt elk van deze vier schépen 40 duizend rijksdalers gereed geld méde naar Bombay te brengen, en de Engelschen zonden daarënboven nog veel geld naar hunne overige vastigheden. Men heeft mij verzékerd, dat dit alles onnodig was, zédert de maatschappij zig meester van Bengalen had gemaakt; zelfs dat zij uit Indiën nog veel geld naar China kunnen zenden.

Het geen de Engelschen het meest naar Bombay brengen, is laken, en daarvan gaat wel het grootste gedeelte naar Persië en Basra. De andere waaren, die zij herwaard brengen, zijn cochenille, olijfantstanden, ijzer, staal, tin, koper, blik, ankers, geschut en andere wapens. De schippers brengen dan ook nog veele kleinigheden voor hunne eigen rékening méde. Een groot gedeelte van de Europesche waaren word kort na de aankomst der schépen, en dus op een' zékeren tijd van het jaar, welke aan alle de Indische kooplieden bekend is, op eene openbaare verkoping verkogt; het geen hier niet vertierd word, word naar de kleine koloniën gezonden. De waaren, die van Bombay naar Engeland gaan, zijn voornaamlijk péper van *Malabar*, salpéter van *Scindi* en allerlei lijnwaat van *Suratte*. Van de lijnwaaten gaat weêr zeer veel van Londen naar

Guinea. Reukwerk, gommen en andere ſpéceriïën uit verſcheiden gewesten van Indiën, den Perſiſchen en den Arabiſchen zeeboezem, némen de ſchippers voor hunne eigen rékening méde terug.

Ik heb te voren reeds aangemerkt, dat de Engelſchen te Bombay eene groote en fraije kerk hebben. Zij word door eenen predikant bediend; maar als deze ſterft, dan is er, gedurende den tijd tot dat een andere uit Europa komt, geen een Engelſche geestlijke op deze ganſche kust. Want hunne Oostïndievaarders hebben geen ſcheepsprédiker, gelijk die van andere landäarden; en te Suratte, Tellichery en Anjengo, waar egter het getal der Engelſchen vrij groot is, hebben zij noch kerk noch geestlijken. Wanneer de geenen, die op de beide laatſte plaatzen wonen, een kind willen laten dopen, ontbieden zij eenen Deenſchen zendeling. Doch onder de Engelſchen in Oostïndiën vind men zo weinige getrouwden, dat zelfs te Bombay dikwijls eene geheele maand voorbijgaat, dat er geen kind gedoopt word. Het getal der Roomschkatholijken op dit eiland is veel grooter, dan dat der proteſtanten, en die hebben geen gebrek aan geestlijken. Ik hoorde, dat de paus voor weinige jaaren nog eenen bisſchop naar Bombay had gezonden, maar dat de gouverneur hem bij zijne aankomst had laten wéten, dat men hier geen geestlijken met zulk eenen hoogen titel nodig had. Ondertusſchen zijn hier nog vier monniken karmeliten, en onder dezen ſtaan wéder verſcheiden Indiſche geestlijken, die te Goa of ook ſlegts te Bombay hunne leeröefeningen volbragt hebben. De oudſte der karmeliten was hier veele jaaren geweest, en naar Europa terug gekeerd, doch onlangs ook weêr naar Bombay gekomen. Dit kon hem zéker niemand kwalijk afnémen; want hij kon hier met meer gemak en vrijheid léven, ook was hij hier in veel grooter aanzien, dan in een klooster in Europa. De tweede was bij de kerk *Signora esperanza*, een ſchoon gebouw buiten de ſtad, dat nog niet geheel voltooid was. De derde was bij de Kerk *St. Michael* te Mahim, en de vierde bij de kerk *Salvatione*. De Roomschkatholijken hebben daarënboven nog eene kleine kerk in de ſtad, en eene te *Mazagon*. De Jeſuiten hadden eertijds een fraai klooster bij het dorp *Parell*, midden op het eiland. Hetzelve is reeds zédert verſcheiden jaaren een landhuis van den gouverneur, en de gewézen kerk is thans eene zo fraaije eet- en danszaal, dat men haars gelijke misſchien in gansch Indiën niet vind.

De

De Engelſchen laten elk wel eene volkomen vrijheid van geweten, doch hierméde veroorloven zij de monniken niet, zo veele bekeerlingen te maken, als zij er kunnen krijgen. Wanneer een vreemde geloofsbelijder roomſchkatholijk wil worden, moeten de monniken eerst der regéringe daar kennis van géven: en deze de oorzaak, waarom hij zijnen ouden godsdienst wil verlaten, wettig vindende, ſtaat zij toe, dat hij gedoopt worde. Het laatſte gebeurt évenwel maar zelden; want de karmeliet te Mahim beklaagde zig jégens mij, dat hij nog nooit verlof had kunnen krijgen, om eene arme heidin te dopen, die reeds eenige kinderen bij eenen Roomſchkatholijken had gehad, en als egte vrouw met hem leefde. Ondertusſchen laten zij niet na bekeerlingen te maken. Alle de ſlaaven, zowel die der Engelſchen als die der zogenoemde Portugeeſen voegen zig bij de roomſche kerk; en als hier nieuwe Afrikaanen aankomen, gewennen zig dezen ook, het voor fraai te houden, als zij het beeld van eenen heilig op de borst mogen dragen. Ik kogt hier zelf eenen zwarten jongen van 16 jaaren, die van Afrikaanſche roomſch geworden ouders geboren was, en liet hem door eenen roomſchen geestlijken in het christendom onderwijzen; want mijn voornémen was eerst, om hem over China méde naar Deenmarken te némen: maar toen ik beſloot, mijnen weg over Basra door Turkijën te némen, gaf ik hem liever aan iemand te Bombay, uit vrees, dat de Mohammedaanen hem mij mogten afnémen. Ten minsten zou ik om hem veele moeilijkheden gehad kunnen hebben, wijl het in Turkijën niet gebruiklijk is, dat de Europeërs Afrikaanſche ſlaaven hebben, en men zou misſchien voorgegéven hebben, dat ik eenen jongen, geboren van Mohammedaanſche ouders, méde naar Europa wilde némen, om er aldaar een' Christen van te maken.

De oude inwoners van dit gewest, waarvan men er te Bombay nog zeer veelen aantreft, zijn *Hindu*, of Indiäanen. Wij Europeërs noemen ze gemeenlijk heidenen en afgodendienaars, en denken onder zulke veragtlijke naamen niet veel goeds van hun. Maar die gelégenheid hebben hen wat van naderbij te kennen, zullen bevinden, dat zij zagtzinnige, deugdzaame en vlijtige lieden zijn, die misſchien onder alle de volken van den aardbodem het minste tragten om hunne évenmenſchen te benadélen. Doch daar is misſchien ook geen volk in de waereld, dat minder gezellig is, dan deze *Hindu*; want zij worden door hunne geestlijken zo gekweld, dat zij van alle andere natiën, ja zelfs onder elkan-

kander, als afgezonderd moeten léven. De Jooden en de Schiiten houden in de daad alle menſchen, die hunne geloofsgenooten niet zijn, voor onrein, en éten niet met hun; ondertusſchen éten de Jooden met Jooden, en de Schiiten met Schiiten, uit welke landſtreek, en hoe aanzienlijk of gering zij ook mogen wézen. Maar bij de *Hindu* mag iemand van eene aanzienlijker afkomst, bij voorbeeld een arme Bramân, die eenen rijken Banian dient, niet eens met zijn' heer éten. Daarëntégen ſtaat het eenen rijken Banian vrij, zig bij zijnen armen dienaar, doch die een Braman en dus adelijker is, te gast te nodigen. Volgens het denkbeeld, dat ik van de *Hindu* in het noordergedeelte van Indiën heb kunnen krijgen, beſtaan dezelven uit vier hoofdſtammen, namelijk: 1.) *Bramanen*, of geestlijken, 2.) *Rasbuten*, of krijgslieden, 3.) *Banianen*, of kooplieden, 4.) uit boeren. Doch elke dezer ſtammen, of ſtanden, is weêr in veele bijſtanden, welken men *cast* noemt, verdeeld, waarvan de eene altoos voor aanzienlijker gehouden word, dan de andere, en waarvan de aanzienlijkere niet bij den minderen mag éten. Men heeft mij verzékerd, dat elke *cast*, van dewelken er over de 80 zijn, zijne bijzondere godsdienstgebruiken heeft. Ik weet egter niet, of zij in den grond niet, één' en denzelfden godsdienst hebben, en alleen als verſchillende genootſchappen aantemerken zijn, waarvan elk zijn patroon, beſchermheilig, of ondergod heeft, die bij zékere gelégenheden met bijzondere plegtigheden gediend moet worden.

In Europa is men gemeenlijk in het denkbeeld, dat in Indiën de zoon altijd het handwerk van zijnen vader moet oefenen. Dit is niet zo volſtrekt noodzaaklijk; want de *Bramanen*, welken geestlijken zijn, kunnen tévens regénten wézen, gelijk hiervan in het voorgaande een voorbeeld van de Maratten bijgebragt is. Bij andere heidenſche vorsten, die *Rasbuten* zijn, beklédcn de *Bramanen* ook veele burgerlijke bedieningen, en bij de Mohammedaanen zijn zij veeltijds tolbedienden en pagters. Ik heb kooplieden gekend, die *Bramanen*, en handwerkslieden, die *Banianen* of *Rasbuten* waren. De réden, waaröm zij zig nog altoos naar den ſtam noemen, in welken zij geboren zijn, is, denklijk, om den ſtand hunner voorvaderen niet te vergéten, en op dat hunne nakomelingen denzelven weêr zouden kunnen opvatten, wanneer zij er lust toe mogten hebben, of om zékere heiligen hunner voorvaderen te éren.

Geen *Hindu* van een' laagen *cast* kan in eenen, die aanzienlijker is, aangenomen

nomen worden. Ik heb wel gehoord, dat eens een waereldlijk prins in den ſtam der *Bramanen* ontvangen, en dus als tot hooger adel verhéven was, maar dit was met zo veele omſtandigheden en kosten verzeld, dat zeer zelden iemand zijn voorbeeld kon volgen. Men verhaalt namelijk, dat iemand van den *cast* der Rasbuten in het zuidlijk deel van Indiën van tijd tot tijd verſcheiden kleine nabuuren aan zig onderworpen had, en ten laatſten heer over een groot en ongemeen rijk land was geworden. Nu wilde hij ook een *Braman* worden. De geestlijken bragten zeer veel daar tégen in, hielden de zaak zelfs voor onmogelijk, dewijl zij voorgéven van de godheid afteſtammen, en een ander reeds geboren mensch niet nog eens kan geboren worden. Doch eindelijk werd hem zijn verzoek toegeſtaan, onder voorwaarde, dat hij eenen grooten tempel zou bouwen, en daarïn zulk eene groote *gouden koe* ſchenken, dat een mensch in haar agterſte in, en door den mond weêr uit kon kruipen: en de prins, zegt men, had niet alleen den tempel gebouwd, en den *Bramanen* de groote gouden koe, (zonder twijfel ook groote inkomſten, van dewelken eene ménigte geestlijken kon onderhouden worden) geſchonken, maar was ook zelf verſcheidenmaalen van agteren door deze koe gekropen, en toen eerst als een *Braman* aangenomen. Door eene koe te kruipen zou in alle andere landen voor een' gemeen' man, en nog meer voor een' aanzienlijk' heer, als eene groote vernédering aangezien worden. Maar in Indiën, daar men eener lévende koe ſchier godlijke eer bewijst, zullen misſchien veelen gewenscht hebben, met den grootſten eerbied door zulk eene koe (wijl het door eene lévende koe toch niet mogelijk is) te mogen kruipen, zonder dit geluk te erlangen. Dat de *Bramanen* hunnen waereldlijken vorst in het agterſte der koe déden inkruipen, daar door werd, ongetwijfeld, zijne laage afkomst te kennen gegéven, en dat hij uit den mond weêr uitkwam, betékende, dat de godheid hem als een' afkomeling van haar zelve, dat is voor eenen *Braman* verklaard had.

Zo min als een Indiäan van den *cast* der *Rasbuten*, of ſoldaaten, in den *cast* der geestlijken kan aangenomen worden, éven zo min kan iemand van eenen anderen geringen *cast* in eenen hoogeren aangenomen worden. En nog veel minder kan een Christen, een Mohammedaan of iemand anders van een' vreemden godsdienst in eenen Indiſchen *cast* komen; dat is, de Indiäanen némen in het geheel geen nieuwe geloofsgenooten aan. Deze grondrégel is, naar mijn

deel, de voornaamſte oorzaak, waaröm de Indiäanen in dien beklagenswaardigen toeſtand geraakt zijn, in welken men ze thans vind. Want, indien zij de *Afganen* en *Tataren*, die hun land het eerst veröverden, tot *Bramanen*, of maar tot *Rasbuten* hadden willen verheffen, zouden dezelven zig veelligt zo wel geſchikt hebben, om den godsdienst van het land te omhelzen als de overwinnaars van China: en Indiën zou dan ook nog tégenwoordig een bloeijend rijk hebben kunnen wézen. Maar nu bléven zij onder hunne vreemde beheerſchers éven zo vreedzaame en vlijtige onderdaanen, als zij het onder hunne eigen regenten geweest waren, en waren daarbij trots, dat zij évenwel van Indiäanen afſtamden. Het moet den vreemden regenten voorzéker niet wél aangeſtaan hebben, dat zij in een land, daar zij als *deſpoten* regeerden, niet gelandäard konden worden; zelfs dat de inwoners niet eens met hun wilden éten, en hen dus als onrein aanmerkten. Ondertusſchen lieten zij zig dit alles wél gevallen, wijl de heidenen zeer geduldig hunne kisten vulden. De Mohammedaanſche veröveraars namen alle de geenen, die zig uit eigen bewéging aanboden, wel als hunne geloofsgenooten aan; maar zij poogden noch door geweld, noch door overréding, de heidenen tot hun geloof te brengen, en hiertoe hadden zij gegronde rédenen; want alle de Indiäanen, welken Mohammedaanen werden, waren daarna geen naarſtige burgers meer, en werden gemeenlijk maar flegte krijgslieden. Daarëntégen lieten de Mohammedaanſche regenten ſteeds meer Afganen en Tataren komen, om zulk een rijk land in onderwerpinge te houden, en de veröveringen verder uittebreiden. Het geen deze Mohammedaanen niet verwoestten, werd naderhand verwoest door de Europeërs, die zig insgelijks door de naarſtigheid van den arbeidzaamen Indiäan wilden verrijken. Men vind egter in Indiën tégenwoordig nog magtige inheemſche vorſten. De Mohammedaanſche ſtédehouders (*Ommera*, *Nabâbs*) van groote landſchappen, hebben zig allengs van hun gemeen opperhoofd, den mogol, onäfhanglijk gemaakt; de laatſte is zo zwak, dat hij reeds door NADIR, den koning van Perſië, naderhand door ACHMET, den koning der Afganen, of Patanen, dus door zijne eigen geloofsgenooten, en ten laatſten zelfs door de Engelſche kooplieden in Indiën is afgezet geworden. Niet alleen is de tégenwoordige mogol te eenemaale van de Engelſchen afhanglijk, maar ook reeds eenige groote nabâbs zijn hun onderworpen. De magt der Mohammedaanen is derhalven in Indiën thans niet groot meer. Indien

dien te eenigen tijde de magt der Engelſchen in dit veräfgelégen waereldgewest ten val kwam, het welk misſchien eerder zal geſchieden, dan men voor het tégenwoordige denkt, zo kan het gebeuren, dat de Indiäanen eindelijk eens weêr zégepralen, en de eertijds volkrijke landſchappen, die door vreemde volken zijn verwoest geworden, op nieuw doen bloeijen.

Geen volk in de waereld is zo verdraagzaam als de Indiäanen. Want, in wat land van Europa zou men den vreemden geloofsgenooten toeſtaan, openlijk tégen den godsdienst, die in het land de heerſchende is, te prédiken? In Indiën ſchijnt men zig niet daar aan te kreunen. Maar ook is hunne regéringswijze van de onze en van die van andere volken geheel verſchillende. Elke *cast* geeft zo nauwkeurig agt op het gedrag van alle deszelfs médelédon, dat de overheid zelden genoodzaakt is, misdaaden te ſtraffen. Wanneer iemand tégen hunne wet misdoed, leggen zij hem tot ſtraf eene bédevaart, eene geld-boete of eenige andere boete op. Indien hij zig aan eene grove misdaad heeft ſchuldig gemaakt, en men geen hoop van béterſchap in hem ziet, word hij alleen van zijnen *cast*, of ſtam, uitgeſloten. En dan neemt ook geen andere *cast* hem weêr aan, ten zij alleen de allergeringſte, en niet alleen hij, maar ook alle zijne nakomelingen moeten ſteeds in ellende en veragtinge léven. Voor zulke Indiäanen is het een geluk, dat onder hen Mohammedaanen en Christenen wonen, tot dewelken zij hunne toevlugt kunnen némen; en zelfs Europeërs, die veele jaaren op de kust van Kormandel gewoond hebben, verzékerden mij, dat alle de nieuwbekeerden, welken de Europeſche zendelingen in Indiën maken, of zulke lieden, of lieden van de laagſte *casten* zijn. Dezen worden Christenen of Mohammedaanen, om in gezelſchap, en als zij naarſtig zijn, bekwaamlijk te kunnen léven. In de Turkſche landen gebeurt het niet zelden, dat de Europeſche monniken eenen prieſter of zelfs wel eenen bisſchop van eene andere christelijke gemeente, door beloften van een jaarlijks inkomen, bewégen; om den paus als het opperhoofd der kerk aantenémen, en winnen daardoor veel, wijl dan ook veele anderen het voorbeeld van zulk een' aanzienlijk' man volgen. In Indiën, zegt men, hebben zij nog nooit eenen *Braman* kunnen bekéren, ſchoon de meesten van hun in de diepſte onkunde en in groote armoede léven. Men verhaalt, dat de Jeſuiten op de kust van Kormandel eens eenen jongeling der *Bramanen* gekrégen, hem in den roomſchen godsdienst opgevoed, en zijne geboorte niet eerder ont-

dekt hadden, dan toen zij hem voor eenen ijverigen Christen hielden, en hem als een' zendeling wilden gebruiken. Zij maakten nu geen zwarigheid, om hem alle bewijzen te géven, dat hij indedaad van *Bramanen* afſtamde, om hem des te béter toegang tot zijne landgenooten te verzorgen. Maar zodra hij dit verſtaan had, begaf hij zig, zegt men, bij zijnen *cast*, en deed eene verſchriklijke boete, of, liever, eene marteling onderging, om zig, naar zijn gevoelen, van het Christendom te reinigen en nu weêr als een *Braman* aangenomen te worden.

Het zal voor ons Europeërs moeilijk zijn, den godsdienst der Indiäanen en hunne onderſcheiden aanhangen te léren kennen; want, niet alleen hunne oudſte wetboeken, die zij als godlijk aanmerken, zijn in eene taal geſchréven, die thans maar zeer weinige geleerde *Bramanen*, te deeg verſtaan, maar ook de hédendaagſche Indiäanen hebben verſcheiden taalen, en geheel verſchillende ſchrijfwijzen. Het laatſte ziet men uit eenige proefſchriften op plaat II., welken ik van Banianen bekomen heb, wier geboorteplaatzen niet verre van elkander gelégen zijn. Deze alphabetten zijn wel niet fraai geſchréven, doch ik hoop, dat zij den taalönderzoeker zo lang aangenaam zullen zijn, tot dat hij béter afſchriften bekomt. Geen reiziger, dat ik weet, heeft ze in Europa nog bekend gemaakt. A. is het alphabet der Banianen in het landſchap *Guzurat*. Dit bezorgde mij een Indisch koopman te Mochha. B. is het alphabet der Indiäanen *Multani Ben Penjab*. Dit ſchreef mij een Banian te Charedsch. Het alphabet C. kreeg ik van eenen Banian te Abuſchähhr, die van *Devuli* geboortig was. De tékens, waarméde de Indiäanen de getallen uitdrukken, hebben meer overëenkomst met de onzen, dan met die der Arabiërs.

Het is voor een' reizenden Europeër, die den godsdienst der Indiäanen wil onderzoeken, zeer onaangenaam, dat de geleerde *Bramanen* zig in het geheel niet aan de Europeſche taalen laten gelégen zijn. Voor iemand, die met hun kan ſpréken, agt ik het zeer gemaklijk, de vriendſchap van zulk een' man te winnen, en van hem veele zékere berigten te bekomen; want zij zijn met de grondrégels van hunnen godsdienst en van hunne zédeleer zo geheim houdend niet, als de *Druſen*, de *Nasſciriërs* en *Jeſidiërs*, welken onder het juk der Turken léven en zig Mohammedaanen moeten noemen. Ik heb met de Indiäanen, die voor geleerden gehouden worden, niet anders, dan door eenen tolk kunnen

ſpré-

A

Ka Kha ga gha na tſa tſcha dſa dſcha no ta tha da dha

ne ta tha da dha nå pa ja ba bha ma dſji

ra la wa ſo Kah hah u ő

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

B

u gha Ka cha gKa nga tſchå tſcha dſja ja

nja ta tha dah ra tha da na pa fa

båh ba ma ſe ra la wa ſa nha Kå

C

a i u e ga Ka cha gha ggna dſcha

tſcha dſja je nja ta ra ta tah dah då na

pa ſa ba bha ma je ra la wa wont

D

ſchin ſin ze re dal Khe he tchin ze te b a

i lamaleph he vau nun mim lam qaf gaf ſe rhen ſoad ſuade

E

chechä cha atſa ja ja ha la na ga Ka Ka gha gha ghe ghe gho

pa ba va da ta da da da e i a na ſa cha

an e u an e i o u e a va ma ma ba

F

ſpréken, en derhalven kon ik niet veel van hun ervaren. Doch men vind onder de Indiſche kooplieden zeer veelen, die Portugeeſch en Engelſch ſpréken, en onder dezelven zomwijlen lieden, van dewelken men zou moeten geloven, dat zij in hunn' godsdienst niet onkundig zijn. Dezulken hebben mij verzékerd, dat de verſtandigen onder hen maar één almagtig, overaltégenwoordig en onzigtbaar Wézen als den ſchepper en onderhouder van alle dingen aanbidden: maar dat de *Bramanen*, om het gemeens wille, dat zo afgetrokken niet kan denken, ondergoden verdicht hebben, welken zij zékere geſtalten en verrigtingen toegeſchréven hebben (*). Hunne drie voornaamſte godheden noemen zij *Brama*, *Wistnu*, en *Madeo*, en men leert het volk, dat *Brama* de grootſte ſchepper is, die aan *Wistnu* de zorg voor alle lévende ſchepzels, en aan *Madeo* die voor de zielen der overlédenen opgedragen heeft (**). De *Bramanen* hebben daar-

(*) Omtrent het zelfde antwoord kreeg BERNIER van de geleerde Bramanen te *Banares*, hunne vermaardſte univerſiteit in Indiën. *Voyage de Mr. Bernier*, *Tom.* II. *p.* 158. Dow bewijst dit ook uit de boeken, welken bij de Indiäanen voor heilig gehouden worden. *Verhandeling tot opheldering van de geſchiednis, den godsdienst en de ſtaatsgeſteldheid van Hindoſtan*, bl. 24, 36, 38, 40, 58, 90. *Hoogd.* Ik ken geen reiziger, die béter gelégenheid gehad heeft om de Indiäanen te léren kennen, en die hunnen godsdienst onpartijdiger onderzogt heeft, dan deze beiden. Indien men hunnen godsdienst volgens het gedrag van den gemeenen man wilde beoordélen, dan zou men zig zeer bedriegen. THEVENOT verhaalt onder anderen, dat de heidenen te *Basſain* zomtijds een beeld van MARIA bezogten, van hetwelke de roomſchgezinden voorgaven, dat het wonderwerken kon doen. Zij hielden het voor het beeld eener *Chita*, de vrouw van een' hunner goden, *Ram* genoemd. Zij wilden zig in het eerst, naar de wijze der heidenen, vóór het beeld met olij beſméren, en den monniken een weinig vrugten brengen. Doch de laatſten beletten hen dit. Dezen begeerden waſchkaerzen en olij voor de lampen, en lieten hen geld in de armbus ſtéken. [THEVENOT. II. deel, bl. 966.] De heidenen, welken zig vóór dit beeld van MARIA néderwierpen en den monniken offerhanden bragten, dagten misſchien op dezelfde wijze, als de gemeene Mohammedaanen, welken zeer begérig naar *amuleten* zijn, en er zig niet aan kreunen, of een Chriſten, een Mohammedaan of een Jood die geſchréven heeft. Zij zeggen, dezelven kunnen geen nadeel doen, en veelligt brengen zij eenig voordeel toe. Ik heb in Indiën ook dikwijls gehoord, dat Christenen, die oorſpronglijk heidenen waren, bij de geboorte van een kind, bij hoogtijden en begraafnisſen beide de christlijke en de heidenſche plegtigheden in agt némen, alles in de verbeelding, dat het béter was te veel, dan te weinig te doen.

(**) Een goudſmid te Bombay van den *Cast* der Banianen noemde *Brama*, *Wistnu* en *Madeo* den

daarënboven in eene reeks van jaaren nog zo veele heiligen verdicht, en hunne aanhangers zo veele plegtigheden opgedrongen, dat waarschijnlijk de meesten onder hen zelven een geheel onvolkomen denkbeeld van hunnen ouden godsdienst hebben. Dezelfde Banianen, die mij verzékerden, dat zij maar één almagtig, onzigtbaar en eeuwig wézen dienden, hadden zulk eene buitensporige agting voor de koe, dat zij dezelve volstrekt als eene godheid schénen te éren. Wanneer ik hen deswégens eenig verwijt deed, antwoordden zij, dat zij den schepper in de schepzelen loofden, en dat de menschen bijzondere réden hadden GOD te danken, dat hij hun zulk een deugdzaam dier geschonken had, hetwelk niet alleen het veld voor hun bouwt, maar hen ook rijklijk van melk verzorgt. De te verre gaande zorg, welke de Banianen voor de koe hebben, en hunne begeerte naar afbeeldzels van eene koe, van welke stof die ook mag wézen, hebben mij dikwijls doen denken, of men niet, reeds onder de oude Egiptenaars, Indische sekten gevonden hebbe; ja of niet de Israëliten, welken bij den berg Sinaï zo ijverig begeerden het afbeeldzel van een kalf in goud te hebben, te voren zulk eene sekte zijn toegedaan geweest. Maar het is mijne zaak niet, dit te onderzoeken. Ik kan dwalen.

VOLGENS het gevoelen der Indiäanen verhuist de ziel zo lang van het eene lichaam in het andere, tot dat zij volkomen gereinigd is. Banianen hebben zelven tégen mij bekend, dat zij geloofden, dat de zielen der menschen naderhand ook dieren bezielden. Doch dit is nogthans de voornaamste réden niet, waarom de Bramanen en Banianen niets willen éten, dat léven gehad heeft. Want de Rasbuten, dus zelfs heidenen, éten schaapenvleesch, en de Indische vorsten verbieden hunne christlijke en mohammedaansche onderdaanen niet eens koebeesten te slagten. Ik heb eenen Europeschen schipper en een' koopman gesproken, die gedurende hunne gevangnis bij de Maratten, op hun voorstel, dat zij zonder vleeschspijs niet konden léven, dagelijks schaapen- en hoendervleesch

---

den drieënigen GOD, *Vader*, *Zoon* en *Heiligen Geest*, en geloofde, dat zijn godsdienst, volgens het geene hij van de Indische Portugeesen gehoord had, maar weinig van den Christlijken verschilde.

vleesch hadden gekrégen (*). Indien de Indiäanen geloofden, dat de zielen hunner voorvaderen in deze dieren woonden, zouden zij immers niet dulden, dat hunne christlijke en mohammedaansche onderdaanen allerhande dieren, en onder dezen zelfs de koe slagtten; en de Bramanen zouden althans hunnen gevangenen geen schaapen en hoenders géven om die te slagten. Het niet éten van rundvleesch der Indiäanen, heeft misschien eene natuurkundige réden. De Mohammedaanen in Egipte, Siriën en zelfs te Konstantinopel, daar het egter niet zo heet is als in Indiën, houden het ossenvleesch, voornaamlijk in het heete jaargetij, voor ongezond, en éten het daarom zelden. De wetgévers der Indiäanen agtten het veelligt noodzaaklijk, het vleeschéten om der gezondheid wille ganschlijk te verbieden, wijl het gemeen meer gewoon is, het bevel van den godsdienst, dan den raad des geneesheers te volgen. Even dus is het waarschijnlijk om de gezondheid, dat de Oostersche godsdiensten de reiniging des lichaams zo sterk aanbevélen.

De Bramanen en Banianen zijn in het algemeen omtrent alle dieren zeer médedogend. Een rijk koopman te *Mochha* deed alle morgen gerst op het dak van zijn huis brengen, en alle de duiven en andere vogels, die maar wilden komen, voederen. Te Bombay zag ik eenen dienaar van eenen Banian buiten de stad de roofvogels voederen. Zij schénen hem reeds te kennen; want zodra zij hem zagen komen, vlogen zij in ménigte rondom hem, en het was een vermaak te zien, hoe zij een stuk brood, dat hij in de hoogte wierp, onder het vliegen opvongen. Men heeft mij verzékerd, dat de *Hindu* ook mieren spijzigen; en een koopman zeide, dat hij in zijn pakhuis éten voor de rotten en muizen zette, opdat zij zijne waaren niet zouden beschadigen. Zommigen onder hen, zegt men, gaan zo ver, dat zij hun water nooit op de aarde laten vallen, uit vrees, dat zij een insekt mogten doden. Dit buitensporig médelijden der Indiäanen omtrent de dieren wéten andere geloofsbelijders zig zomtijds te nutte te maken. Een Europeesch soldaat te Bombay plagt eenen straathond aan een touw in de marktstraaten te leiden, hem daar te dreigen en zelfs wel te slaan.

(*) In *Fryers Account of East India and Persia*, p. 81, vind men dergelijke voorbeelden verhaald.

ſlaan. Wel ras werd er een médedogende heiden gevonden, die den Engelschman eenig geld gaf om brandewijn te drinken, om dus te beletten, dat een onnozel ſchepzel zo wreed niet mishandeld wierd (*). Te Mochha gebeurt het ménigmaal, dat Mohammedaanſche visſers ſchildpadden aan de Banianen verkopen, op dat dezen een goed werk zouden kunnen doen, en dezelven weêr in vrijheid ſtellen.

De Banianen te Bombay leggen hunne dooden op eenen houtſtapel, en verbranden ze, en wel ten tijde der ebbe digt bij de zee, op dat de naastkomende vloed al de asch mogt wegſpoelen. Ik zelf heb dit eenige reizen gezien (**). Hunne kinderen benéden de 18 maanden worden begraven. Men zeide ook, dat men de overléden zwangere vrouwen opent, het kind uit het lichaam neemt en begraaft, en de moeder verbrand. Maar lévende vrouwen mogen, zo min te Bombay als in de ſtéden, waar de regéring Mohammedaansch is, zig met haare overléden mannen niet verbranden. Dit word zelfs onder hunne eigen regéring maar zelden veroorlofd. Een koopman te Maskât, van den ſtam der Bramanen, verhaalde mij, dat zijn geſlagt een groot voorregt boven veele anderen had verkrégen, door dat zijne grootmoeder zig met haaren man had mogen verbranden; want dit werd aan geen vrouw vergund, ten zij dezelve eene ménigte bewijzen van haare deugd en liefde jégens haaren man aan de overheid gegéven had.

De Bramanen verdélen den tijd, zédert het begin der waereld tot aan het einde derzelve, in vier tijdperken van de volgende during.

1.) De tijd *Sata Jug* heeft 1728000 jaaren.
2.) De tijd *Treta Jug* heeft 1296000 jaaren.
3.) De tijd *Doapôr Jug* heeft 864000 jaaren.
4.) De tijd *Calla Jug* heeft 432000 jaaren.

VAN

(*) Andere dergelijke vindingen van arme Europeërs, waardoor de Banianen van hun geld geligt worden, tékent OVINGTON aan. *Tom.* I. *p.* 132.

(**) GROSE Zag hier, dat eene vrouw van den ſtam *Ketteri*, of ſoldaaten *Cast*, begraven werd. *Reize naar Oostindiën* bl. 299. *Hoogd.* In Bengalen verbranden de aanzienlijken hunne dooden, anderen werpen ze in de *Ganges*, en anderen laten ze door gieren en wilde dieren verſcheuren. DOWS *Verhandeling tot opheldering van den godsdienst van Hindoſtan*, bl. 16 *Hoogd. Voyages de Bernier, Tom.* II. *p.* 120.

VAN dit laatste tijdperk waren, op het einde des jaars 1764 na de geboorte van CHRISTUS, reeds 4865 jaaren verlopen. Dienvolgens zal de waereld, volgens de rékening der Bramanen, nog 427135 jaaren duren. Het geen in deze vier tijdperken voorgevallen is, is, naar men zegt, vervat in de vier volgende boeken.

1.) Het Boek *Ruger Wêd* handelt van den tijd *Sata Jug*.

2.) *Sudsjur Wêd* van den tijd *Treta Jug*.

3.) *Scham Wêd* van den tijd *Doapôr Jug*.

4.) *Attorwa* van den tijd *Calla Jug* (*).

UIT deze vier boeken heeft men een uittrekzel gemaakt, hetwelk men *Sribahagawant Poram* noemt, en daar méde behelpen zig thans de meeste Bramanen.

DE Indiäanen rékenen ook naar andere tijdmerken. Zij telden, in 1764 na de geboorte van CHRISTUS, 1686 jaaren zédert den tijd van eenen Schah LIWÂN, (anderen noemden hem SALLAWAN en SANKA RADSJA) koning van *Mundsjipatan*. Waarschijnlijk viel er onder zijne regéring eene merkwaardige verandering voor in den geestlijken of burgerlijken staat der Indiäanen. Dit jaar heeft 365 dagen, 6 uuren en 12 minuuten. Hunne maanden duren:

Scheiter	31 dagen.	*Mogsir*	30 dagen.
Weisâk	31 dagen.	*Poos*	29 dagen.
Dsjad	31 dagen.	*Srauen*	31 dagen.
Asar	31 dagen.	*Badrowa*	31 dagen.
Asso	30 dagen.	*Maag*	30 dagen.
Kartig	29 dagen.	*Paggen*	30 dagen. (**)

NAAR de burgerlijke rékening telden de Indiäanen op de kust van Malabar, op

(*) De Overstelieutenant DOW noemt deze boeken *Bedas*. Te wéten *Rug Beda*, *Scheham Beda*, *Judger Beda* en *Obatar Bah*. BERNIER noemt dezelven *Atherbed*, *Zagerbed*, *Rekbed* en *Samabed*.

(**) Volgens deze rékening heeft het jaar maar 364 dagen. Derhalven moet eene maand één' dag te weinig hebben. Ik kreeg dit berigt van eenen Braman, met welken ik door eenen tolk moest spréken, dien de sterrenkundige en sterrenvoorzegkundige kunstwoorden zowel in de Engelsche als in de Indische taal onbekend waren. De sterrekundige werktuigen van dezen Braman vind men in de *Beschrijving van Arabië* bl. 112 en 113. gemeld.

op het laatst van het jaar 1764 na de geboorte van CHRISTUS, 1821 jaaren zédert RADSJA WÎR WIKKRUM MONDSJI, eenen koning van *Udsjen* in *Mallawa*, en vader van den voorgemelden Schah LIWÂN. Dit zijn maanjaaren, van dewelken de maand begint op den dag, wanneer de zon en de maan elkander ontmoeten. Zomtijds word er eene geheele maand tusſchen gevoegd, op dat de feestdagen altijd in hetzelfde jaargetij zouden vallen. Deze maand word *Adik meino*, dat is bijgevoegde maand genoemd, die egter niet voor heiliger gehouden word, dan eene der andere maanden van het gemeene jaar.

DE Indiäanen van *Guzurat* en *Scindi* beginnen hun burgerjaar met de maand, in welke hun groote held RAMSCHI, ter gedagtenis van wien zij verſcheiden feestdagen vieren, naar hunne gewesten gekomen is. Om die réden valt het nieuwejaarsfeest bij de Indiäanen van *Guzurat*, welken die te Bombay méde volgen, in de maand *Kartig*; maar die van *Scindi* vieren het in de maand *Aſar*. Voor het overige volgen de burgerlijke maanden in dezelfde orde op elkander als de ſterrenkundigen.

VAN de verſcheiden feestdagen der Indiäanen dezer landſtreek heb ik de volgende berigten gekrégen, welken ons niet alleen van hunne voornaamſte heiligen, of helden, kennis doen krijgen, maar ook eenigzins een denkbeeld van hunnen tégenwoordigen godsdienst kunnen géven.

HET feest *Diwali*, of het nieuwejaarsfeest duurt 3 dagen, en valt op de twee laatſte dagen van het oude, en op den eerſten dag van het nieuwejaar. Maar, dewijl het jaar niet overäl te gelijk begint, word het feest ook niet overäl te gelijk gevierd. De Indiäanen ſtéken op hunne feestdagen veeltijds vuurwerken af, en verlichten de huizen met lampen.

EEN magtige koning op Ceilon, RAWÁN genoemd, die met 10 hoofden afgebeeld, en, éven als zijne grootmoeder, als een ſchriklijke menſchenëter beſchréven word, ontvoerde de vrouw van eenen Radsja RAMSCHI. Deze ging daaröp naar Ceilon, en vermoorde RAWÁN, névens zijne verſlindende grootmoeder. Ter gedagtenis van deze gebeurdnis word het feest *Hulli* den 12, 13, 14 en 15den der maand *Paggen* gevierd. Wanneer men de anders ſtatige Indiäanen op deze dagen ziet, kan men van hun niet anders oordélen, dan een zékere Turk, die de Europeërs gedurende den tijd van hun karneval voor uitzinnig verklaarde. (I. Deel, bl. 179.) Zij beſméren alsdan hunne klédere, aangezigt en handen met geele en roode verw, ter gedagtenis,

dat

dat de klêderen van RAMSCHI en zijne lieden, na den ſlag op Ceilon, geheel met bloed beſmet waren; zelfs lopen zij met geheel bezoedelde handen en met ſpuiten, welken met verw gevuld zijn, langs de ſtraaten, en beſmetten hunne geloofsgenooten, en niemand veegt het af, wijl toch aanſtonds een ander hem weêr vuil zou maken. De Mohammedaanſche regéring te Suratte heeft den Indiäanen aldaar zomtijds verboden, dit hun karneval met de gewoone grillen openlijk te vieren, maar men heeft het hun voor goede betaling welhaast weêr veroorlofd. Te Bombay werd dit feest in mijn' tijd met alle plegtigheden gevierd.

De eerſte dag in de maand *Scheiter* is ook een feestdag, doch ik weet niet tot wiens gedagtenis. De 9de dezer maand is een feestdag ter gedagtenis van eene zékere gebeurdnis van hunnen held RAMSCHI.

De 14de der maand *Weiſâk* is een feestdag ter gedagtenis van eenen NESCHINGA WANTER.

Op den 15den der maand *Srauen* word te Bombay eene vergulde kokosnoot met groote plegtigheid in zee geworpen, en de dag verders gevierd. De Indiäanen vertellen het volgend verdichtzel van den oorſprong van dit feest. Een Braman voorſpelde den voorgemelden RAWÁN, dat een zéker meisje te eenigen tijde aanleiding tot zijnen dood zou géven. Daaröp liet hij het meisje ſterk bewaken. Toen hetzelve 6 maanden oud was, viel er zulk een zwaare plasrégen, dat alle menſchen daar omſtreeks verdronken; maar het kind, dat in een kistje lag, dreef van het eiland Ceilon weg, en aan den oever van eenen *Radsja* op het vaste land, en deze *Radsja* was over deszelfs aankomst zo verblijd, dat hij ter gedagtenis dezer geſchiednis alle jaaren op zékeren dag eene kokosnoot in de zee deed werpen. Dit meisje, zegt men, trouwde naderhand met RAMSCHI, die RAWÁN om het léven bragt. Doch de Indiäanen op Malabar vieren het feest der kokosnoot nogthans niet op dezen dag, alleen om de wonderlijke bewaring van het gemelde meisje te vereeuwigen; want het word hier altijd op het einde van den régentijd gehouden. In de vooräfgaande régenägtige maanden is de zee zo onſtuimig, dat geen Indisch ſchip zig buiten de haven waagt: maar zodra de kokosnoot aan de zee als geöfferd is, maken zij geen zwarigheid om uittelopen. In Scindi en Guzurat valt dit feest eerst in de volgende maand; misſchien wijl de régentijd aldaar laater eindigt.

Op den 20ſten van de maand *Srauen* word de geboortedag van KISCH NAWAN-

WANTER gevierd. Op dezen dag gebeurde, naar men verhaalt, het volgende wonderwerk. Een Braman had tégen een' magtigen koning, KAUNS genoemd, gezegd, dat zijne zuster JASSADA, die met eenen NANDSJI getrouwd was, eenen zoon zou baren, die een groot man zou worden, en hem het léven benémen. KAUNS deed daaröp aanſtonds haare 6 kinderen doden. Toen zij weêr zwanger werd, liet hij haar in haar huis aan den wand ſluiten. Ondertusſchen baarde zij eenen zoon, dien zij KISCH NAWANTER, dat is, den almagtigen KISCH noemde, en die aanſtonds zo ſchrander was, dat hij zijnen vader den raad gaf, hem tégen een meisje te verruilen, dat tegelijk met hem geboren was. Maar dat meisje was aan de overzijde van eenen grooten en diepen ſtroom, en NANDSJI wist niet, hoe hij over denzelven zou komen, wijl hij geen boot had. KISCH moedigde zijnen vader aan, dat hij er maar onbeſchroomd zou over gaan. Hij ging dus te voet over den vloed, verruilde zijnen zoon, en kwam met het meisje terug. Dit kind werd dan ook ten eerſten gedood, zo dra KAUNS van de bevalling zijner zuster kennis gekrégen had.

OP den 10den der maand *Asſo* hebben de Indiäanen een feest, dat zij *Desſâra* noemen. Deze dag word voornaamlijk met het verëren van eenen boom *Samôrie* doorgebragt, en indien ik mij niet vergis, om réden, dat RAMSCHI onder zulk eenen boom zat, als hij zijn volk verzamelde, waarméde hij naar Ceilon ging, om RAWÁN te doden. Die op dezen dag een' zékeren vogel, *Nilſchahs* genoemd, te zien kan krijgen, vertrouwt vastlijk, dat hij in het aanſtaande jaar veel geluk zal hebben.

DEZEN zijn de weinige berigten, die ik van den tégenwoordigen godsdienst der Indiäanen heb kunnen bekomen. Wanneer men dezelven vergelijkt met het geene hunne oudſte wijsgeeren in de boeken, die bij hen voor heilig gehouden worden, geleerd hebben, en waarvan de heer DOW iet overgezet heeft (*), moet men geloven, dat zowel in den godsdienst der Indiäanen, als in dien van andere volken, zédert eenige duizend jaaren, groote veranderingen zijn voorgeval-

(*) Verhandeling tot opheldering van de geſchiedenis, den godsdienst en de ſtaatsgeſteldheid van Hindoſtan.

vallen, ſchoon de *geleerde* Bramanen den godsdienst hunner voorvaderen nog onvervalscht bewaard hebben.

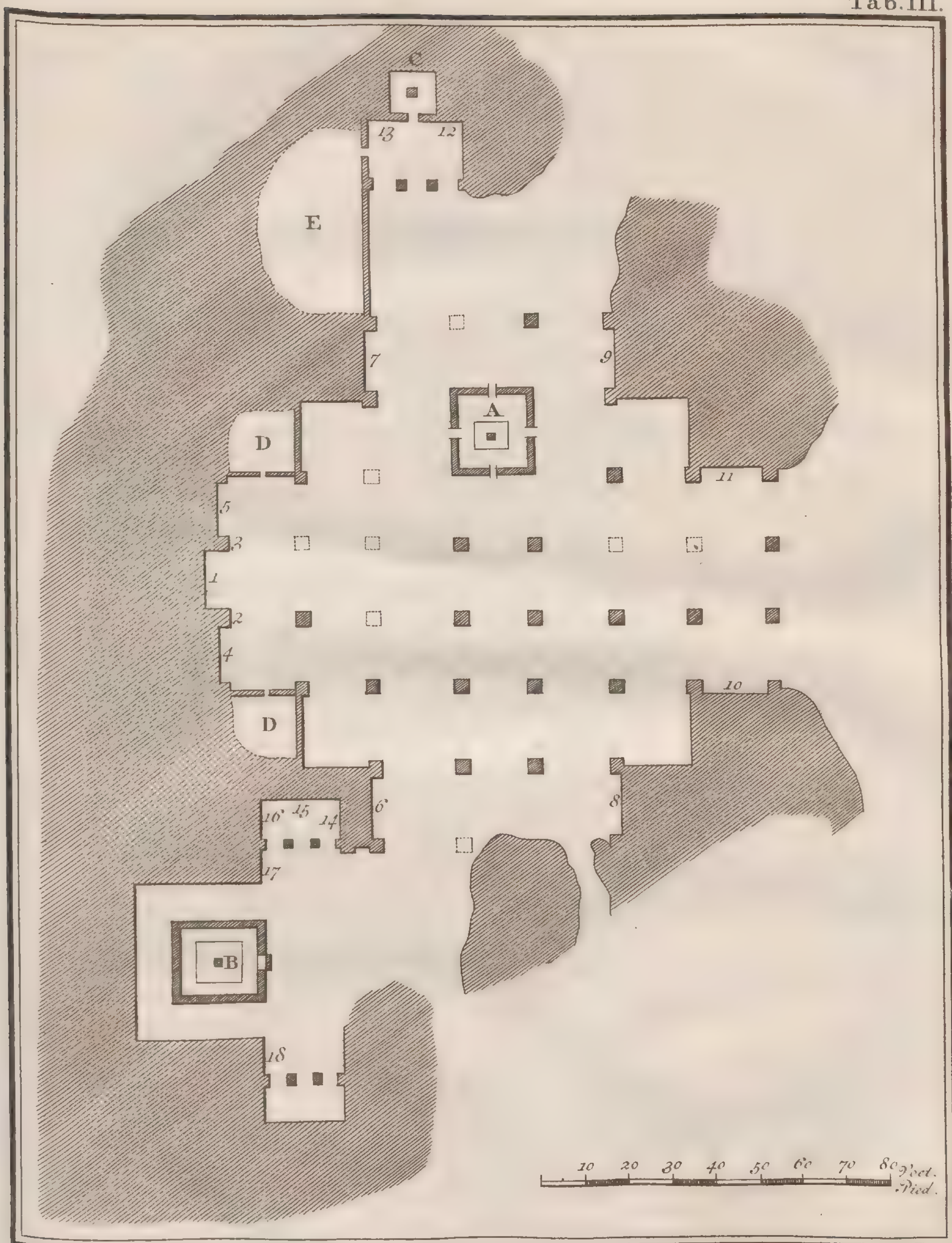
Het voornaamſte voedzel der Indiäanen is rijst, melk en boter, en de gemeene man behelpt zig met brood van kleine mais (*holcus*, in 't arab. *durra*). Zij houden veel van ſpécerijën, inzonderheid van péper in hunne ſpijzen, en, als waterdrinkers, zijn zij groote liefhebbers van ſuikerwerk. Geen *Hindu*, van welken ſtam hij mag wézen, eet rundvleeſch. Maar de *Rasbuten*, of die van den *cast* der krijgslieden, éten ſchaapenvleesch en misſchien ook nog dat van andere dieren. Niemand is aan de keus der ſpijze zo zeer gebonden als een braman. Deze mag in het geheel niets éten, dat léven gehad heeft: en, wanneer hij alle de pligten wil in agt némen, die zijnen *caste* voorgeſchréven zijn, niet eens uijen, radijs en veele andere ſoorten van tuingewasſen en kruiden, welken anderen *casten* geöorloſd zijn te éten. Zijn éten moet altijd door Bramanen bereid, en het water, dat hij wil drinken, door eenen Braman met zijn eigen vat geſchept worden, en wel op eenen tijd, wanneer geen ander te gelijk water uit denzelfden put haalt. Daarënboven heeft hij de helft van het jaar vastendagen, opwelken hij alleen zékere ſpijzen mag éten. Met één woord, de pligten eens Bramans zijn zo ménigvuldig en zo lastig, dat zelfs een Braman, een groot koopman te Maskat, mij verzékerde, dat ſlegts weinigen van zijnen *cast* in ſtaat waren, die allen waartenémen. De Banianen éten insgelijks niets, wat léven gehad heeft, doch zij zijn aan de keuze der ſpijzen niet zo zeer verbonden als de Bramanen. In het algemeen zou men, ongetwijfeld, weinig Europeërs vinden, die er zig naar zouden willen voegen, om zo matig te léven als de Indiäanen. Ondertusſchen zijn de laatſten maar zelden aan ziekten onderhévig; geweldige hartstogten zijn bij hen onbekend, zij zijn ook altoos vaerdig tot het arbeiden, in plaats dat wij Europeërs ons, door te veel of ontijdig éten en drinken, niet alleen veeltijds tot den arbeid onbekwaam maken, maar ook daarënboven ziekten en zelfs den dood op den hals halen.

De Bramanen hebben den Indiäanen zeer veele régels voorgeſchréven, hoe zij moeten éten en drinken. Zij zitten met de beenen onder het lijf geſlagen op tapijten of *ſofa's*, éven als de Turken en Arabiërs; doch aan tafel zo verre van elkander, dat zelfs hunne kléderen elkander niet raken. Bij het éten gebruiken zij noch mesſen, noch lépels, en ſlegts zulke borden, die zij telkens na

den maaltijd wegwerpen, namelijk groote bladeren. Zij éten en drinken nooit uit een vat, dat door iemand van een' anderen godsdienst gebruikt is. Toen ik naar het eiland *Elephanta* voer, hadden mijne matroofen eene gemeene waterkruik. Doch als zij dronken, zetten zij dezelve niet aan den mond, maar goten het water in de hand, die zij vóór den mond hielden; of zij goten het ook wel in den mond, zonder dat de kruik aan de lippen kwam. Dus behoorde de kruik misfchien aan heidenen, en veelligt waren onder de matroofen Mohammedaanen, of de heidenen waren van verfchillende *casten*. De reinigheid is hun nog fterker aanbevolen, dan den Mohammedaanen. Zij wasfchen zig niet alleen voor en na het éten en bij andere gelégenheden, maar des morgens en des avonds altijd het geheele lichaam.

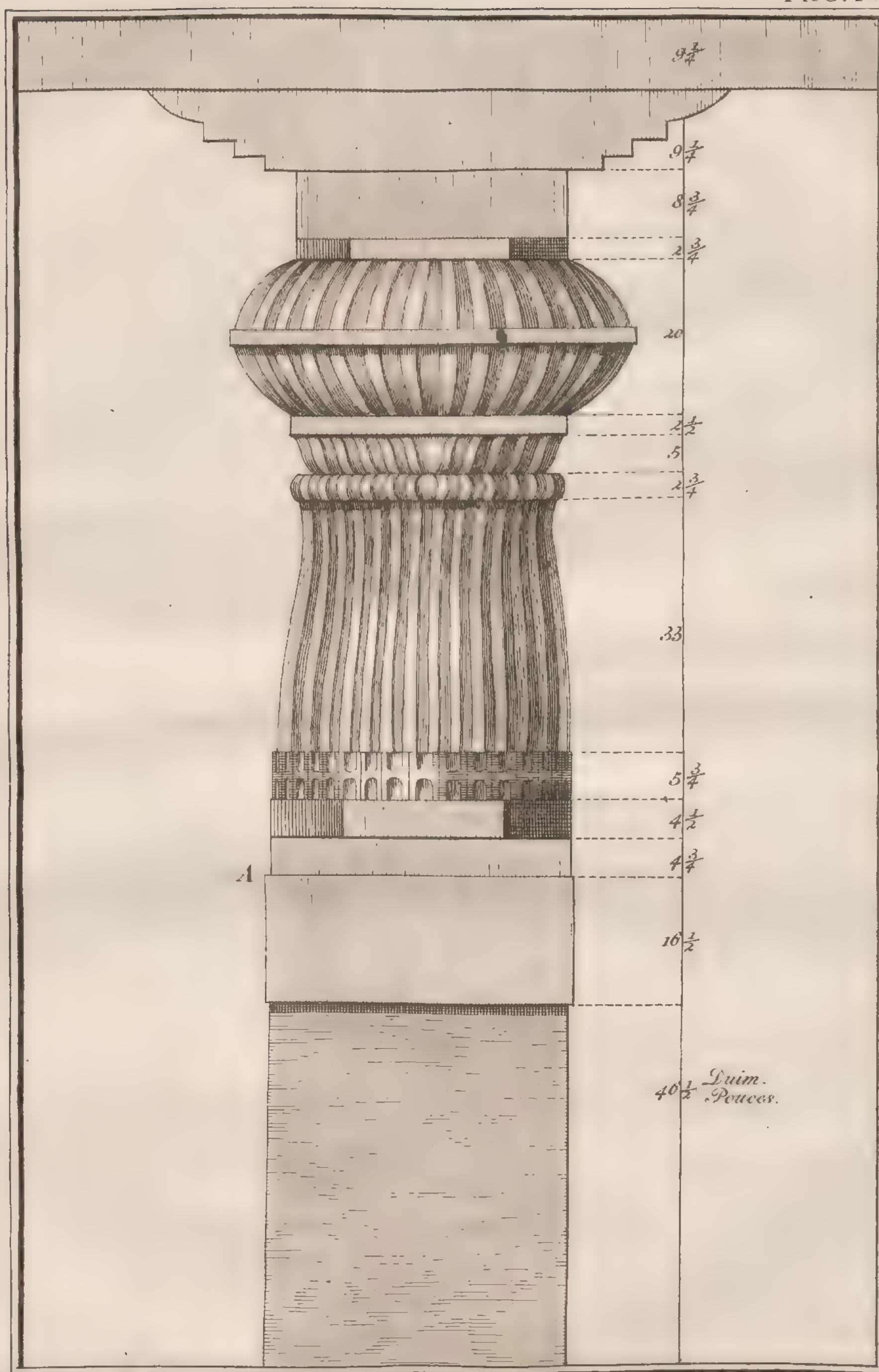
In Indiën, alwaar kunsten en wétenfchappen mogelijk éven zo vroeg gebloeid hebben als in Egipten, vind men tégenwoordig ook nog werken der aaloudheid, over dewelken men verbaasd moet ftaan. Nogthans fchijnen de Europeërs als nog niet veel agt op dezelven geflagen te hebben. Verfcheiden reizigers hebben van den ouden heidenfchen tempel op het klein eiland *Elephanta*, nabij Bombay, wel melding gemaakt, doch allen als maar ter loops (*). Ik vond denzelven voor de liefhebbers der aaloudheid zo merkwaardig, dat ik driemaal eene reis derwaard deed, en het merkwaerdigfte, dat men in denzelven vind, aftékende. Deze tempel ligt vrij hoog tégen, of, liever, in eenen berg, alwaar hij in eene harde rotze gehouwen is. Deszelfs lengte is omtrent 120 voet, en zijne breedte éven zo groot, zonder de zijvertrekken, of kapellen, aan beide zijden. Van alles ziet men eene grondtékening op plaat III. De voornaamfte ingang tot dezen tempel ligt naar het noorden, en vóór denzelven is eene vlakte, die, naar het fchijnt, door kunst gemaakt is, en van dewelke men een heerlijk uitzigt heeft naar de zee en de nabijliggende eilanden. Naar het oosten en westen zijn ook ingangen. Het ontbreekt derhalven in den tempel aan geen zuivere lugt, als men ze maar rein houd. Doch nu is hij eene

(*) *Voyages de Jean Ovington, Vol. I. p. 153. Freyers Account of East India and Perfia, p. 72, 75. Hamiltons Account of the East Indies, Vol. I. p. 241. Zend-avesta Tom. I. P. I. p. 419.* GROSES *Reize naar Oostindiën, bl. 73. Hoogd.* IVES *Reize naar Indiën en Perfië, I, deel, bl. 82.*

Grondtekening der Pagode op het Eiland Elephanta.
Plan de la Pagode de l'Isle d'Elephanta.

Zuilen orde in de Pagode op Elephanta.
Ordre des Colonnes de la Pagode d'Elephanta.

eene woning voor dieren, en inzonderheid voor hoornvee, dat in de grootſte hitte van den dag hier ſchuilplaats zoekt, en ook eene aangenaame koelte vind. De vloer van den tempel is door het ingewaaid ſtof en door de aarde, welke van het régenwater daar in ſpoelt, wel iets verhoogd, doch zo weinig, dat het ſchijnt, dat hij voor weinig jaaren nog gereinigd is. Het hoofdgebouw is van binnen nog $14\frac{1}{2}$ voet hoog. De berg, boven den tempel liggende, word door verſcheiden zuilen onderſchraagd, welken de bouwmeester van de rotze zelve heeft laten ſtaan Alleen eenigen van dezelven, welker ſtand op de grondtékening door ſtippen aangewézen is, zijn van onder door den tijd verwoest geworden; de anderen zijn nog tégenwoordig in goeden ſtaat. Men ziet derzelver afbeelding op plaat IV.; alleen moet ik aanmerken, dat men aan zommigen dezer zuilen, op den hoek bij A, eene afbeelding ziet van den God *Gunnis*, namelijk eene kleine zittende menſchlijke geſtalte met een Olifantshoofd, welke hier niet aangewézen is. Ook vind men in dit hoofdgebouw een vertrek A, plaat III. welks wanden de bouwmeester bij den aanleg van het geheel gebouw van de rotze gemaakt heeft. Dit vertrek heeft vier ingangen, en te weêrszijden van elken derzelven ſtaat een menſchen beeld ter hoogte van 13 voet: allen zo zeer verhéven, dat maar éven de rug aan den wand ſtaat, en alles is bij de eerſte aanlegging op de plaats in de rotze zelve uitgehouwen geworden. Deze agt beelden zijn aan de voeten zeer beſchadigd. Doch niet door de Portugeeſen met geſchut, gelijk andere reizigers berigt hebben, maar van het régenwater, hetwelk nu zédert verſcheiden jaaren gedurende den régentijd in den tempel inloopt, en gemeenlijk lang daarïn blijft ſtaan. Indien de Portugeeſen deze heidenſche beelden dadelijk met voordagt hadden willen vernielen, zouden zij zeer dwaaslijk gehandeld hebben, wanneer zij te dien einde veldſtukken op zulk een' hoogen berg hadden willen ſlépen. Zulks kon met veel minder moeite met een' goeden hamer geſchieden, en dien heeft men veelligt ook indedaad bij verſcheiden beelden gebruikt.

De wanden van dezen tempel zijn ook vol van geheel verhéven beelden, die de beeldhouwer van de rots zelve heeft laten ſtaan. Ongetwijfeld verbeelden dezelven de geſchiedenis der Indiſche goden en helden, en kunnen daarom den geleerden gelégenheid tot verſcheiden aanmerkingen géven. Zij zijn wel niet zo fraai als de verhéven werken en beelden van Griekſche en Italiaanſche meesters,

ters, maar évenwel béter van tékening en houding, dan de Egiptiſche beelden: en naar derzelver hooge oudheid zijn zij vrij wél. Bij 1. op de grondtékening, en dus regt vóór den ingang, ziet men het hoofdbeeld, hetwelk denklijk *Brama*, *Wistnu* en *Madeo* of eene andere godheid zal verbeelden, ter eere van welke deze tempel gebouwd is. Ik heb hetzelve met de bijſtaande beelden aan de pilaaren 2 en 3, op plaat V, afgebeeld. Het is een borstbeeld met drie hoofden, van den grond tot aan het opperſte der mutzen omtrent 13 voet hoog, en heeft vier handen. Dezen, gelijk ook de meeste beelden, welken men hier vind, hebben dikke onderlippen en zwaare oorringen, die de oorlellen zeer laag doen afhangen; een gebruik, dat bij de hédendaagſche Indiäanen nog plaats heeft. Maar één dezer hoofden heeft eenen knévelbaard. De twee anderen, en alle de overige hoofdbeelden in dezen tempel hebben noch knévels, noch baarden. Tégenwoordig dragen alle jonge Indiäanen eenen knével, en de ouden laten den ganſchen baard wasſen. Twee van deze groote gezigten maken een ernstig gelaat; en het derde ſchijnt eene ſlang (*Cobra capella*) aantelachen (*). Het geen het borstbeeld in de beide linke handen houd, is niet meer kenbaar. De mutzen zijn met veel nauwkeurigheid beärbeid, en zullen waarſchijnlijk, als men naar de ſieraadjen zal oordélen, metaal verbeelden. De voorſte figuur ſchijnt vóór het voorhoofd een groot édel geſteente, en een kostbaar halsſieraad van édele ſteenen en paerlen op de borst gedragen te hebben. De kop met den knévelbaard ſchijnt een doodshoofd aan de muts te hebben.

HET beeld, dat ter regter van de voorgemelden ſtaat, (bij 2. op de grondtékening) is omtrent 10 voet hoog, doch heeft door den tijd reeds beide de voeten en éénen arm verloren. Het ſchijnt, dat het zig met den regten arm op het hoofd van een' ander' perſoon wil onderſteunen, terwijl deze gaat zitten en lacht. De hoofdperſoon aan de andere zijde (bij 3. op de grondtékening) leunt met zijnen linken arm op het hoofd van eenen dwerg. Beide deze groote beelden hebben eene dunne koord over den ſchouder, insgelijks zwaare oorringen,

(*) Deze ſoort van ſlangen, zegt men, zijn hier ménigvuldig, en de Indiäanen doden ze niet: zij houden ze voor menſchenvrienden, en zeggen, dat zij niemand leed doen, wanneer zij niet getergd worden.

Afbeelding der Figuuren in de Pagode by 1.2.3. op den Platten grond Pl. III. | Réprésentation des Figures dans le Pagode Près de 1.2.3. sur le Plan Pl. III.

Afbeelding der Figuuren by 4 op den Platten Grond Pl. III.
Répréſentation des Figures près de 4 ſur le Plan Pl. III.

gen, en armbanden boven en onder den elleboog, gelijk men in de afbeeldinge ziet.

Bij 4, op de grondtékening, ziet men bij de 30 figuuren, die zonder twijfel de gebeurdnis van eenen Indischen held of god zullen voorstellen. Ik heb alleen de voornaamsten daarvan op plaat VI. afgetékend. De hoofdpersoon in deze groep is een vrouwspersoon, dat maar eene borst heeft, en dus mogelijk eene amazoone zal verbeelden. Zij heeft vier armen. Met den voorsten regten arm rust zij op een ossenhoofd, in de agterste regte hand houd zij eene slang, in de voorste linke hand eenen doek of iet dergelijks, en in de agterste eenen kleinen schild. Zij draagt éven zulk eene muts als de andere hoofdbeelden in dezen tempel. Voor het overige heeft zij ook oorringen, een halssieraad, eenen gordel, en ringen om de armen en handen. Benéden is de rots, doordien alles is uit gehouwen geworden, door den tijd bedorven. Ter linker zijde staat een klein vrouwspersoon met een' vliegenwaijer van hetzelfde maakzel, zo als men ze nog tégenwoordig in Indiën gebruikt. Onder de overige beelden komt mij dat aan de regte zijde en boven het olifantshoofd staande merkwaerdig voor. Dit beeld heeft drie hoofden en vier armen, en op deszelfs zitting zijn ganzen afgebeeld. Het beeld, zittende op den schouder van een ander, komt op meer plaatzen voor. Of de eene figuur eenen Indischen *Neptuin*? of de boven zwévenden *Engelen*? en in het algemeen wat het geheel zal verbeelden? zulks laat ik den kenneren der Indische oudheden ter beslissinge over. Wanneer men eerst meer berigten van den godsdienst der *Hindu* gekrégen heeft, of wanneer maar een volgende reiziger deze afbeeldingen aan een' geleerden Braman toont, zal men misschien alles kunnen verklaren.

De groep op plaat VII. ziet men bij 5. op de grondtékening. De voornaamste figuur is omtrent 11 voet hoog, en leunt met de voorste linke hand op eenen dwerg, die droevig om hoog ziet, als wilde hij zig over den zwaaren last zijns meesters beklagen. De dwerg heeft in de linke hand een' grooten vliegenwaijer, om de regte eene slang, en het geen hij op het hoofd heeft, schijnt een turban te zijn. Het groot vrouwspersoon leunt op eene dwergin, die ook onder den last schijnt te buigen. Ter regter staat een klein vrouwspersoon met eenen broek aan.

Bij D, op de grondték. pl. III., zijn zeer duistere vertrekken, in welken, in het

jaargetij, dat ik dezen tempel bezogt, nog water ſtond, hetwelk de koeijen, die herwaard komen, zeer wél te ſtade komt. Bij E is eene dergelijke groote donkere kamer. De reizigers ſchieten gemeenlijk, als zij onderaardſche gangen willen bezigtigen, eerst een geweer af, om de wilde dieren, die in dezelven konden verſcholen liggen, te verdrijven. Ik voor mij ben liever noch in deze, noch in andere onderaardſche holen gegaan, daar ik wilde dieren in kon vermoeden; voornaamlijk, wanneer ik niet zéker wist, dat dezelven, nadat men ze verſchrikt heeft, nog andere uitgangen hadden, of ten minsten verder terug konden wijken. ALEXANDER HAMILTON ſchoot in een dezer onderaardſche vertrekken zijn geweer af, en aanſtonds kwam eene ſlang van 15 voet lang en 2 voet dik te voorſchijn, die hem en zijn ganſche gezelſchap ter pagode uitjoeg, en van zijne waarnémingen een einde maakte (*). Een officier van Bombay ſchoot in een' dergelijken tempel te *Kanari* op het eiland *Salſet*, en onmiddellijk daaröp kwam een zwerm wespen op hem af, die hem, eerlang, ter aarde wierpen, daar hem zijne makkers, die den ſcheut hoorden, en er naar toe gingen, om te zien, of hij misſchien door eenig wild dier was aangevallen, erbarmlijk gehavend, vonden liggen. Deze wespen hadden groote ronde nesten, die als aan een touw boven aan het gewelf hongen. Zij zouden den officier in het geheel niet aangevallen hebben, indien zij door hem niet waren geſtoord geworden (**).

DE figuuren A. plaat VIII. verbeelden eene groep, welke men op de grondtékening van dezen tempel bij 6. vind. De hoofdperſoon derzelven is zittende verbeeld, en heeft vier armen gehad, doch drie daarvan zijn geſchonden. De kleine

(*) *Account of East Indies. vol. p.* 242.

(**) De heer HOLMBERG, een Zweed, die in mijn' tijd in dienst der Hollandſche O. I. C. te Suratte was, verhaalt mij na zijne terugkomst op eene reis door Koppenhage, dat de wespen hem ook uit de pagode te *Kánari* verdréven hadden. Zijne lieden wilden voor aan in de pagode éten koken, en de wespen werden door den rook zo verſtoord, dat zij het ganſche gezelſchap niet alleen uit de pagode uitjoegen, maar ook verre in het veld vervolgden: en het paerd van den heer BOIJE, eenen kapitein in dienst der Engelſchen te Bombay, werd door deze gekorvenen zo gehavend, dat het den volgenden morgen ſtierf.

Afbeelding der Figuuren by 5 op den Platten Grond Pl. III.
Répresentation des Figures prés de 5 Sur le plan Pl. III.

Afbeelding der Figuuren by 6 en 12. op den Platten Grond Pl. III.
Représentation des figures près de 6 & 12. Sur le plan Pl. III.

Afbeelding der Figuuren by 9 op den platten Grond, Pl. III.
Représentation des Figures près de 9 sur le Plan, Pl. III.

Afbeelding der Figuuren by 7 op den platten Grond, Pl. III.
Réprésentation des Figures près de 7 sur le Plan, Pl. III.

kleine figuur, zittende ter regter hand van de voorgemelde, heeft haar hoofd verloren, en de rots is van onder zeer beſchadigd. Aan de linke zijde der hoofdfiguur ſtaat een vrouwsperſoon, dat haar kind op dezelfde wijze draagt, als de Indiſche vrouwen haare kinders nog tégenwoordig plégen te dragen (*). Deze groep is van de anderen ook nog onderſcheiden, dat vóór dezelve twee perſoonen als tot aan den hals begraven zijn, die een klaaglijk gelaat tonen. Het geen het eene beeld op het hoofd heeft, zou men voor eene paruik kunnen houden, en daaruit beſluiten, dat de Europeërs de eerſte uitvinders van dit hoofdſierſel niet zijn. Boven deze figuuren zwéven eene ménigte beeldjes in de lugt, en onder dezelven meen ik er één met eenen baard gezien te hebben.

Bij 7., op de grondtékening, ziet men de groep op plaat IX. Hier heeft men een vrouwenbeeld voor de hoofdperſoonaadje, hebbende vier armen, en dus waarſchijnlijk eene godheid verbeeldende. Ter linker hand ſtaat een ander perſoon met vier armen, en onder zit eene godheid met drie hoofden. Op deze plaat vind men ook eenige hoofddragten, die niet kwalijk naar paruiken gelijken.

De afbeeldzels in de groep bij 8., op de grondtékening, zijn allen, naar het ſchijnt, moedwillig geſchonden; want aan de meesten ontbréken de hoofden. De voornaamſte figuur is zittende en met 6 armen afgebeeld, en met de eene hand heeft dezelve een vrouwsperſoon aangevat.

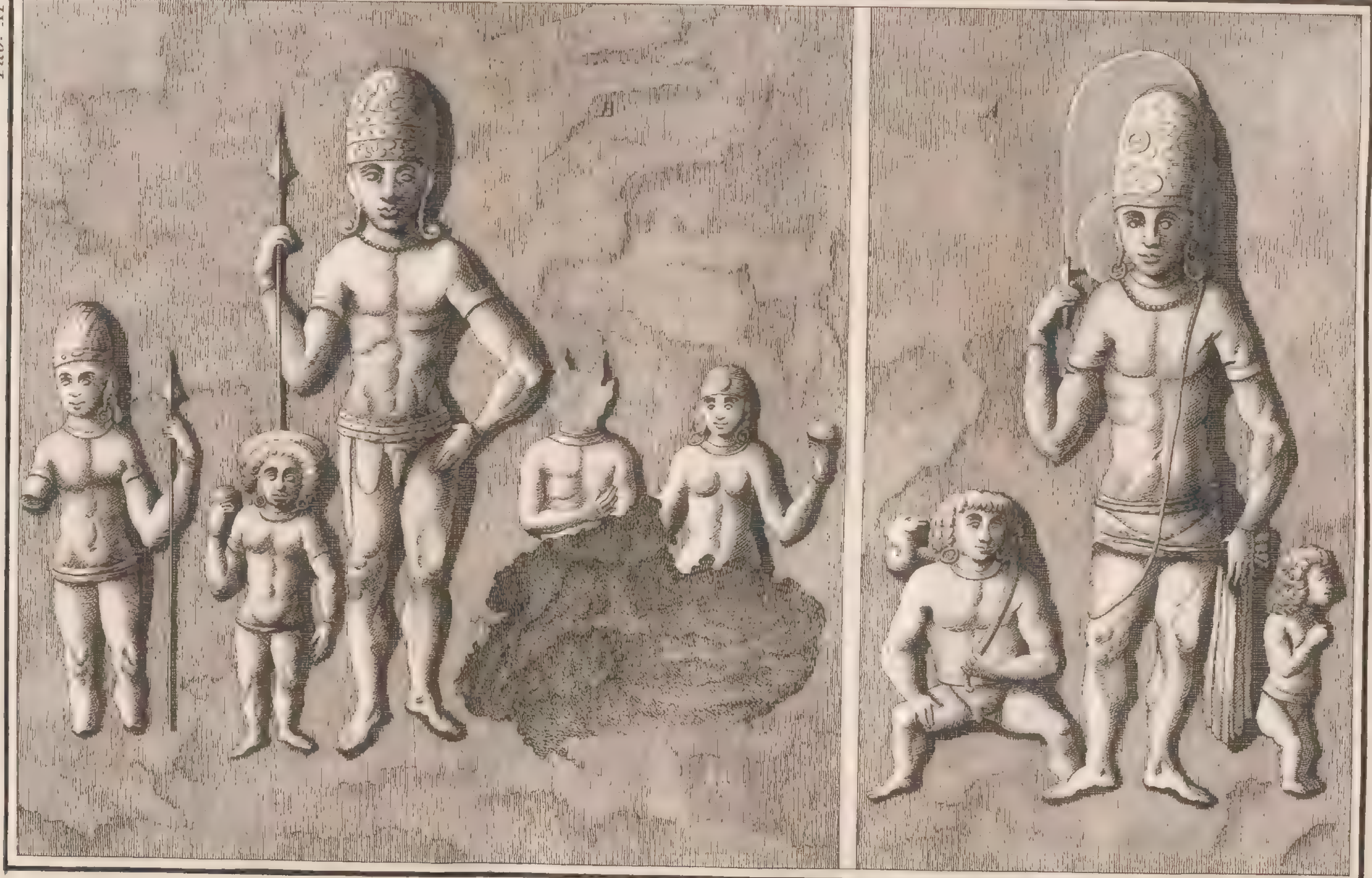
Bij 9. op plaat III. ziet men een zeer groot beeld met agt armen, gelijk dezelven op plaat X. afgebeeld worden. Het heeft den mond open, en toont een toornig gelaat. De beide voorſte handen en de beenen zijn door den tijd verloren geraakt. In de tweede regte hand houd hetzelve een groot zwaerd, en in de derde een kind bij een been; op de tweede linke hand draagt het een bekken,

(*) Ik weet niet, of deze wijze van de kinderen te dragen niet de voornaamſte oorzaak zij, dat de Indiäanen zo regt gaan, en hunne voeten, zonder ooit eenen dansmeester gehad te hebben, buitenwaard houden. Want, wanneer het kind op eene heup zit, kan de moeder den rug met de eene hand onderſteunen, en de voeten van het kind hebben ook meer vrijheid, dan wanneer het, naar de Europeſche wijze, op den arm gedragen word. De kinderen worden in deze landen ook nooit gezwagteld.

ken, in de derde heeft het een klokje, en met de beide agterfte handen houd het een groot kleed. Rondom en boven deze figuur zijn nog verfcheiden kleinen, die allen een vervaard gelaat vertonen. Andere reizigers hebben dit voor eene afbeelding van SALOMON's recht gehouden. Een Indiäan zeide mij, dat het beeld KOS of KAUNS verbeeldde, van wien hiervoor reeds gefproken is. Deze bragt eene ménigte kinderen van zijne nabeftaanden om het léven, het welk hier door een fnoer van hoofden afgebeeld word. De fchotel, of het bekken, betékende, dat hij daarïn het bloed der vermoorde kinderen vergaderde, en de klok, dat hij daardoor zijne aankomst bekend gemaakt heeft. Eindelijk, zegt men, had zijn geweten hem over zijne begaane wreedheden zo geknaagd, dat hij zig voor alle menfchen zogt te verbergen, en dit word door het kleed afgebeeld, dat hij in de beide agterfte handen houd.

De beelden in de groep bij 10. plaat III. zijn bijna allen befchadigd. Verfcheiden derzelven vind men insgelijks op de eene of andere der voorgaande plaaten, doch hier was er ook een te paerd. Bij 11. is de hoofdperfoon zeer groot. Deze heeft zes armen gehad, maar alles is zeer befchadigd. Aan de linke zijde ftaan drie vrouwsperfoonen, en ter regter een man met eene fpies in de hand. Boven denzelven ziet men eenen olifantskop, en twee perfoonen op elkander zitten; en tégenöver een zittend beeld met drie hoofden. Onder de kleine beelden, die als in de lugt zwéven, is ook een GONNIS of HANNAWANT met een zwaerd in de hand. Hiervan en van meer anderen zal ik ftraks melding maken.

De hoogte der kapellen van binnen aan beide zijden is omtrent 9 voet. Dus zijn zij niet zo hoog als het hoofdgebouw; ondertusfchen is hier alles ook uit de rots gehouwen. Agter de eene is een klein vertrek C., waarïn ik niets heb gevonden dan alleen eenen omgeworpen fteen. De zijwanden in de kapél vóór dezelve zijn geheellijk bedekt met éven zulke fraije beelden, als men in de groote pagode vind: alleenlijk zijn zij naar évenrédigheid kleiner. Het hoofdbeeld der groep bij 12. pl. III. ziet men op plaat VIII. bij B. De voornaamfte perfoon zit hier omtrent op dezelfde wijze, als de Oosterlingen nog héden ten dage plégen te zitten, wanneer zij alleen, of bij huns gelijk zijn; alleenlijk met dat onderfcheid, dat het tégenwoordig voor wanvoeglijk zou gehouden worden, wanneer iemand zijne voetzoolen wilde tonen. De beide bijbeelden, waarvan het eene gefchonden is, zitten hier op de hielen, op dezelfde wijze, als nog tégenwoordig

Afbeelding der Figuuren by 13. en 14. op den Plattengrond, Pl. III.
Réprésentation des Figures près de 13 & 14 sur le Plan, Pl. III.

C. Philip. s. f.

dig een geringe Mohammedaan in tégenwoordigheid van eenen aanzienlijken moet gaan zitten (*). Men ziet hier insgelijks verfcheiden zwévende beeldjes, doch zij zijn allen zeer befchadigd.

De drie beelden A. pl. XI. vind men bij 13. pl. III. Dezen zijn nog wél bewaard. Het hoofdbeeld, hetwelk 6 voet 2 duim hoog is, heeft aan elke zijde eenen dwerg, die, naar het fchijnt, groote paruiken dragen. Op den fchouder van den eenen zit eene groote flang. Digt bij dezen is nog eene tweede groep van veele beelden, die allen zeer befchadigd zijn. Het hoofdbeeld heeft vier armen gehad. Onder de kleine beelden vind men er twee op elkander; het bovenfte heeft insgelijks vier armen, en het beeld, dat het andere op den fchouder draagt, heeft eenen knévelbaard. Hier ziet men ook een olifantshoofd; het zittend beeld met drie hoofden; een' perfoon op eenen buffel met lange hoornen, en eene groote flang.

De kapél aan de andere zijde des tempels is veel grooter dan de voorgemelde, maar omtrent van dezelfde hoogte. De pilaaren, welken vóór den breeden ingang derzelve geftaan hebben, zijn door den tijd zo zeer bedorven, dat men nauwlijks de fpooren daarvan kan ontdekken. Maar de beelden aan de wanden zijn ten deele nog in een' goeden ftaat. Bij 14. op pl. III. ziet men eene groep, waarvan ik de voornaamfte beelden bij B. pl. XI. afgetékend heb. Het grootfte daarvan is 7¼ voet hoog, en leunt met eene fpies op een klein vrouwsperfoon, dat te dien einde een kusfen op het hoofd fchijnt gelegd te hebben. Onder de bijbeelden, die ik niet afgetékend heb, is het driehoofdige op eenen zétel, welke met ganzen verfierd is; een perfoon, zittende op den fchouder van een' ander'; en geheel boven zijn nog veele kleine beelden.

Aan de beide wanden 15. en 16. hebben de beelden zeer veel door den tijd geléden. De hoofdperfoonen, welken zeer groot, en om die réden het minfte befchadigd zijn, verbeelden, zegt men, eenen ondergod GONNIS of HANNAWANT. De gefchiednis van dezen is reeds door andere reizigers bekend gemaakt;

(*) *Befchrijving van Arabië, bl. 58.*

maakt; nogthans zal ik dezelve hier ook verhalen, zo als ik ze van de matroosen, die mij van Bombay herwaard bragten, gehoord heb. PARWOTTI, vrouw van MADEO, zeiden zij, baadde zig op een' tijd in eenen vloed, alwaar zij goed gezelschap vond, hetwelk haar verhinderde, spoedig weêr naar huis te gaan. Zij maakte derhalven, van de onreinigheden, die zij van haar lichaam afwiesch, voor zig een' jongen, dien zij GONNIS noemde, en zond hem heen, om gedurende haare afwézendheid op het huis te passen. Ondertusschen kwam MADEO te huis. Deze vraagde hem, wie hij was? en wat hij hier deed? GONNIS antwoordde, dat hij een zoon van PARWOTTI was, die hem terug gezonden had, om het huis te bewaren. MADEO, die zulk eenen stiefzoon niet wilde kennen, werd daaröver zo vergramd, dat hij den jongen GONNIS den kop afsloeg. Naderhand verhaalde PARWOTTI haaren ijverzugtigen man, van welke stoffe zij dezen haaren zoon gemaakt had. MADEO nu ziende, dat zijne vrouw zo schuldig niet was, als hij zig had verbeeld, nam dien moord zo zeer ter harte, dat hij den jongen GONNIS aanstonds weêr lévend wilde maken. Maar hij kon zijn hoofd niet weêrvinden: en wijl GONNIS niet zonder hoofd kon léven, hieuw MADEO eenen jongen olifant den kop af; en plaatste dien op den romp van den jongen. Daaröm word GONNIS als een mensch met eenen olifantskop afgebeeld, en op de kust van Malabar onder deze gestalte nog geëerd.

Het schijnt, dat de inwoners van het eiland *Elephanta*, welker aantal uit omtrent 100 huisgezinnen zal bestaan, zig aan niets in dezen ganschen tempel laten gelégen zijn, dan alleen aan deze kleine kapél. Dat zij dezelve nog héden ten dage bezoeken, heb ik zelf gezien; want denzelfden dag, dat ik in den grooten tempel was, zag ik eenen dezer eilanders daarïn gaan, om zijnen godsdienst te verrigten. De kapél word ook nog al vrij zuiver gehouden; en niet alleen de beide gemelde afbeeldingen van GONNIS, maar ook nog eenige vormloose steenen, vóór de kapél op eenen hoop liggende, waren eerst onlangs met roode verw besmeerd. Deze kleine steenhoop verbeeldde waarschijnlijk ook eenen ondergod, held of heilig; want men vind nog zeer dikwijls, zelfs te Bombay, dergelijken aan den weg, inzonderheid onder zékere boomen, die bij de Indiäanen voor heilig gehouden worden. Het verwonderde mij, die in eene pagode te vinden, daar men zulk eene groote ménigte afbeeldingen van goden en helden heeft. Doch misschien verëren de Indiäanen thans geen der oude godheden

des

lands, dan alleen GONNIS, en een kleine fteenhoop met verw beftréken zal mogelijk een' nieuwen held verbeelden, van welken men in deze pagode geen afbeelding vind, en dien de Bramanen, door gebrek aan beeldhouwers en godsdienftige rijken, niet béter wéten aftebeelden. Reizigers na mij hier komende, zullen mogelijk bij de Banianen berigt daarvan kunnen krijgen.

BIJ 17. pl. III. ziet men een groot beeld, dat in de tweede regte hand eene flang heeft, en met den voorften linken elleboog op het hoofd van een' klein' perfoon rust. Bij 18. ziet men nog één groot beeld en twee kleinen, doch zeer gefchonden.

IN deze kapél vind men een vertrek B., welks wanden de bouwmeester, éven als in het vertrek A., uit de rots heeft gehouwen. Het heeft maar éénen ingang, en de wanden zijn nog geheel glad, waardoor het van het laatfte onderfcheiden is: en wijl de vloer hier fchoon gehouden word, ziet men ook nog, dat het hooger ligt dan de kapél. In het midden van dit vertrek is een gat in den grond, dat men met eenen fteen bedekt heeft. Dus heeft niet alleen de voornaamfte pagode, maar ook elke der beide bijpagoden, of kapellen, een bijzonder vertrek A, B, C., die denklijk allen tot hetzelfde gebruik beftemd zijn geweest. Of hier mogelijk de asch der verfcheiden ftigters derzelven begraven werd, dan of hier de heilige zaaken, die tot den tempel behoorden, bewaard werden, of tot welk ander gebruik zij dienden, zulks laat ik anderen ter beflisfinge over. Opfchriften heb ik hier in het geheel niet gevonden.

DE hédendaagfche inwoners van dit klein eiland wéten van de oudheid en de gefchiednis dezes pragtigen en kostbaaren tempels niets. Naar hunne méning, zijn eens des avonds lieden herwaard gekomen, die het geheele werk in éénen nagt uit de rots gehouwen hebben, waarna zij den volgenden morgen weêr vertrokken. De hédendaagfche Egiptenaars denken omtrent op dezelfde wijze van de pragtige overblijfzels hunner voorvaderen.

MEN zegt, dat niet verre van hier nog eene kleine pagode, in de rotze uitgehouwen, gevonden word; ik heb ze egter niet gezien, wijl geen gebaand voetpad derwaard leid, en het gras toen zo lang was, dat mijn leidsman voor flangen en wilde dieren vreesde.

NIET verre van den oever der zee en op het open veld ziet men nog eenen olifant van eenen harden zwartägtigen fteen. En om die réden noemen misfchien

ſchien de Europeërs het ganſche eiland *Elephanta*; want de Indiäanen, gelijk de heer ANQUETIL berigt, noemen het GALI POURI. Het gemelde ſtandbeeld is tamelijk groot, hoewel niet zo groot als de grootſte olifant, dien ik te Suratte gezien heb. Het draagt iet op den rug, dat door den tijd geheel onkenbaar is geworden. Het ſtandbeeld is reeds geborſten, en zal veelligt eerlang vallen. Het paerd, vaarvan OVINGTON en HAMILTON ſpréken, heb ik niet gezien.

Op het eiland *Salſet*, waarvan ik bl. 2. gewag maak, vind men nog verſcheiden oude in de rotze uitgehouwen tempels, in denzelfden ſmaak als dien op *Elephanta*. Het laatſte eiland behoort ook wel aan de Maratten; doch wijl het klein is, en weinig bewoners heeft, laat men er zig weinig aan gelégen zijn, en de Engelſchen kunnen naar *Elephanta* gaan, wanneer zij willen. Maar wanneer een Europeër de oude pagode op het groot en vrugtbaar eiland *Salſet* wil bezigtigen, moet hij daartoe verlof bij den ſtédehouder te *Tana*, of zelfs wel bij het opperhoofd der Maratten te *Puna* vragen. Dit was de réden, waarom ik geen reis naar *Salſet* heb gedaan; want de Maratten hadden, niet lang voor mijne aankomst te Bombay, een Deensch ſchip genomen, en hielden nog eenige lieden gevangen; en in de laatſte maanden hadden zelfs de Engelſchen verſchil met de Maratten. Ik oordeelde het derhalven niet raadzaam, om een' vrijgelei te vragen. Niet verre van het *fort victoria*, zegt men, vind men ook eene groote pagode in de rotze uitgehouwen, of, gelijk een ander zegt, 25 in de rotze uitgehouwen huizen met kamers (*). En een Engelsch officier verzékerde

(*) FREYER bezigtigde zulk een' tempel te *Dimganeſſ*, *Account of East India and Perſia*, p. 135, 137. THEVENOT zag er eenen te *Elora* of *Iloura*, II. D. bl. 987, 987. ANQUETIL beſchrijft insgelijks dezen tempel, *Zend-avesta*, *Tom. I. P. I. p.* 234 —— 249. Dien op het eiland *Elephanta*, ald. p. 419. en die te *Kanari*, *Ponjſer* en *Monpeſer* op het eiland *Salſet*. ald. p. 394 —— 413. Hij heeft hier eenige opſchriften afgeſchréven, die voor den taalonderzoeker van gewigt kunnen zijn. Maar het geen deze reiziger p. 390 van zig zelven verhaalt, ſtrekt hem tot weinig roem. De Maratten, welken heidenen zijn, vergunnen Roomschkatholijke onderdaanen, de plegtigheden der Roomſche kerk te *Salſet* openlijk en met dezelfde vrijheid te oefenen als in Europa; en niettemin was de heer ANQUETIL, een Roomschkatholijke, een Europeër, ja een geleerde, zo onbarmhartig, dat hij uit de pagode *Ponjſer* het beeldnis eener koe wegram, dat de Bramanen eerst onlangs uit eerbied met olij geſmeerd hadden. De Bramanen, welken in

kerde mij insgelijks, bij *Teridſchanapoli* eene groote in rotzen uitgehouwen pagode gezien te hebben. Met één woord, men treft bij de Indiäanen, een der oudſte volken in de waereld, nog zo veele pragtige overblijfzels der oudheid aan, dat dezelven voorzéker eene grooter oplettendheid der Europeſche geleerden verdienen, dan men er tot héden op gehad heeft. Zij vallen wel zo niet in het oog, als de groote piramieden van Egipte; maar zij vereischten évenwel geen minder arbeid, en daarënboven veel meer kunst. Want om de groote piramieden, welken men in de nabuurſchap van Káhira vind, geheel van gehouwen ſteenen opterigten, had de bouwheer voornaamlijk maar geld en volk van noden. De bouwmeester vond den ſteen, dien hij nodig had, eenen weeken kalkſteen, gemaklijk om te verwerken, in de nabuurſchap. Om dezelven opëen te ſtapelen, had hij maar eenvoudige werktuigen nodig, doordien de piramieden wel hoog zijn, doch wégens de groote breedte van derzelver grondvlakte zulk een ſchuin oppervlak hebben, dat men de ſteenen gemaklijk met eene talie naar boven kon brengen. Als nu de ſteenen als trapswijze op elkander gelegd waren, hakte men alleenlijk de buitenſte hoeken af, en zo verkreeg de piramied een geheel glad dek, waarvan boven op de tweede piramied bij Káhira nog iet overig gebléven, doch bij de anderen alles verweerd is (*). Om eenen der gemelde tempels van de Indiäanen te bouwen, moest men eene rots met een' ver-

---

in hun eigen land waren, baden de dienaars van den vreemdling, dat hij hun dit hun heiligdom toch wilde teruggéven, maar vergeefs. Met geweld konden zij het hem niet ontnémen, wijl hij gewapend was. Hierüit en uit verſcheiden andere voorbeelden, door den heer ANQUETIL aangehaald, ziet men den zagtmoedigen inborst der Indiäanen. Men léze zijne reisbeſchrijving, en oordéle dan, of een Braman, of eenig ander vreemdling, die zig in Europa omtrent de Christenen zo gedroeg, als hij zig tégen de Indiäanen gedragen heeft, niet dikwijls in ongelégenheid zou geraken. Veele reizigers klagen, dat de inwoners hunne onderzoekingen zwaar en moeilijk maken, en dat zij veeltijds tot de merkwaardigſte zaaken geen toegang kunnen verkrijgen. Kan men zig daar over verwonderen, wanneer hunne voorgangers zig op eene wijze gedragen hebben, als de heer ANQUETIL? Wie zou het den Bramanen op *Salſet* kwalijk kunnen rékenen, indien zij voortaan, zo lang het eiland nog onder de regéring der Maratten ſtaat, geen Europeër wilden vergunnen, hunne oude tempels te bezigtigen?

(*) I. Deel, bl. 191.

verbazenden arbeid uitholen, en om zo veele groepen van beelden aan de wanden uittehouwen, werd voorzéker meer kunst in de tékening en het ſteenhouwen veréischt, dan de Egiptenaars ooit bezéten hebben.

Het zal geen twijfel lijden, dat de godsdienst der Indiäanen veel overëenkomst met den godsdienst der Egiptenaaren gehad heeft. Ondertusſchen wéten wij van de geſchiedenisſen der goden en helden van de oude Egiptenaars ſchier niets anders, dan het geen door de Grieken, en dus door een vreemd volk, tot ons gekomen is; want de Egiptenaars zijn ménigmaal door vreemde volken ganschlijk onderworpen geworden; hun godsdienst en hunne ſpraak zijn geheel veränderd; en daarméde zijn ook hunne boeken verloren gegaan. De godsdienst en de taal der Indiäanen hebben in de lange reeks van jaaren ook wel veel verandering ondergaan, doch op verre na zoo veel niet als die der Egiptenaars. Nooit zijn zij door vreemde landaarden geheel bedwongen geworden; en zelfs in de landſchappen, door de Mohammedaanen onder het juk gebragt, heeft men de inwoners bij hunnen godsdienst gelaten. Dit is de réden, waaröm men bij hen nog ſteeds oude boeken vind, en Bramanen, die dezelven kunnen lézen. Indien derhalven ook veele ondergoden en helden der oude Indiäanen, waarvan men hier afbeeldingen in de tempels vind, thans niet meer geëgt worden, is er nogthans geen twijfel, of men zal ook nog tégenwoordig Bramanen aantreffen, die kennis van derzelver geſchiednis hebben. Het was derhalven te wenſchen, dat eigenlijk om deze oudheden een onpartijdig geleerde naar Indiën werd gezonden, en dat men dezen een' bekwaamen tékenaar méde gaf. De eerſte zou moeten maken, dat hij eene Indiſche taal leerde, om met Bramanen te kunnen ſpréken. Als hij dan eerst goede aftékeningen heeft van de beelden in de pagoden, waarvan het geen ik op *Elephanta* getékend heb, maar een klein gedeelte is, en kan hij dan ook met de Bramanen ſpréken, zo twijfel ik niet, of hij zal lieden vinden, die hem alles verklaren. En wie weet, of dit niet veel zou toebrengen, om de oudſte Griekſche en heidenſche ſchrijvers béter te verſtaan.

Men kan van geen geleerden vergen, op eigen kosten eene reis naar Indiën te doen, en aldaar de oudheden, taalen en den godsdienst der inwoners te onderzoeken; want zelden bezit een geleerde zo veel vermogen, en als men er al eenen vind, die rijk is, zal hij zig aan dergelijke moeilijkheden niet ligt onder-

wer-

werpen. Maar heeft de koning van Deenmarken, enkel tot bevordering der wétenſchappen, een gezelſchap van vijf perſoonen naar Arabië gezonden, dan mag men hopen, dat andere volken, die groote veröveringen in Indiën gemaakt hebben, tot uitbreiding onzer kennis van zulk een vermaard land, ook eenige lieden zullen derwaard zenden, wanneer de geleerden zulks maar ernstlijk verlangen. De Engelſchen hebben daartoe de beste gelégenheid (*). Hunne reizigers kunnen met hunne ſchépen tot naar Bombay gaan, en zelfs in Indiën den meesten tijd onder hunnen eigen landaard verkéren. Zij behoeven ſlegts van hunne koloniën naar gelégenheid kleine bijreizen te doen; en dit alles zal op verre na zo kostbaar en moeilijk niet zijn, als de reis, welke FREDERIK V. en CHRISTIAAN VII. naar het Oosten grootmoediglijk hebben doen ondernémen en volvoeren. Zonder dergelijke hulp zullen de Indiäanen bij ons Europeërs nog ſteeds een vreemd volk blijven. De Engelſchen zijn bijna honderd jaaren meesters van Bombay geweest, van welk eiland men, in weinig uuren, naar *Elephanta* en naar *Salſet* kan komen. Schier elk Europeër, die naar Bombay komt, bezoekt ook de pragtige pagoden in de nabijheid liggende. Ondertusſchen vind men in hunne beſchrijvingen van deze gewesten tot héden toe ſlegts onvolkomen berigten van deze oudheden. Men kon ook niets meer verwagten, wijl deze reizigers gemeenlijk andere bézigheden hadden, die hen beletten, hunne aandagt op zulken te vestigen. De Portugeeſen zijn eeuwen lang in het bezit van *Salſet* en *Elephanta* geweest; zij hebben zelfs eene pagode te *Kánari* in eene kerk veranderd; en dus hadden zij de beste gelégenheid om ons omſtandige beſchrijvingen en tékeningen van deze merkwaardige oudheden te géven. Maar mijns wétens is door hen ook niet veel daarvan in Europa bekend gemaakt. Men zegt in té-

(*) In het voorléden jaar is door de bewerking van den gouverneur in Bengalen en op kosten der Oostind. Maatſchappij te Londen gedrukt: *A Code of Gentoo Laws, or ordinations of the Pundits, from a Perſian translation, made from the original, written in the Shanſcrit language.* Dit ſchijnt een werk van veel gewigt te zijn. Het is daarom te wenſchen, dat de dienaars der Engelſche Oostind. Maatſchappij voordvaren, den Europeëren overzettingen van zulke ſchriften te léveren; want dit is wel het zékerſte middel, om den godsdienst, de zéden en gewoonten der Indiäanen te léren kennen.

tégendeel, dat zij de pragtige in rotzen gehouwen gedenktékens met kalk bedekt hadden, om ze dus zelfs in vergételheid te brengen.

In deze ſtreek van Indiën wonen ook veele *Parſis*, of afſtammelingen der Perzen, welken voor 1100 jaaren door de Arabiërs, die Mohammedaansch geworden waren, uit hun vaderland verdréven werden. Indien iemand van den godsdienst dezer oude Perzen begeert onderrigt te zijn, kan hij hun voornaamſte boek lézen, hetwelk de heer ANQUETIL onlangs in eene Franſche overzetting heeft in het licht gegéven (*). Deze heer had eigenlijk de reis naar Indiën gedaan, om de wetboeken der *Parſis* opteſpeuren, en de oude taalen te léren, waarïn dezelven geſchréven zijn. Hij heeft daarom naar hunnen godsdienst en hunne gebruiken omſtandiger vernomen, dan mijne bézigheden het mij toelieten. Ondertusſchen zal ik hier ook al het geen ik daarvan, door verkéring met hun, geleerd en ter loops aangetékend heb, den lézer mededélen.

De *Parſis*, als navolgers van ZERDUST, of ZOROASTER, aanbidden een almagtig en eeuwig Wézen, dat alles geſchapen heeft en onderhoud. Maar, dewijl de meeste menſchen iet zigtbaars willen hebben, waardoor zij zig den ſchepper kunnen herïnneren, bidden de Perzen ook de zon, de maan, de ſterren en andere ſchepzels aan; inzonderheid het vuur, als het zuiverſte en werkzaamſte van alle de hoofdſtoffen. Zij hebben daarom niet alleen in hunne tempels een vuur, dat zij geſtadig door wélriekend hout onderhouden, maar rijke kooplieden laten ook zulk een vuur in hunne huizen branden. In één' hunner tempels te Bombay heeft hetzelve, naar men voorgeeft, reeds bijna 200 jaaren gebrand. Hun eerbied voor deze hoofdſtof gaat zo verre, dat zij geen licht uitblazen, op dat zij het niet door hunnen adem zouden verontreinigen: men zegt zelfs,

---

(*) De titel van dit werk is: *Zend-Avesta, ouvrage de Zoroastre, contenant les Idées theologiques, phyſiques & morales de ce legislateur, les ceremonies du culte religieux qu'il a établi, & pluſieurs traits importants relatifs à l'ancienne hiſtoire de Perſe par Mr.* ANQUETIL DU PERRON.

Het werk van den geleerden Dr. HYDEN *de religione veterum Perſarum* is bekend.

[Van den Heer ANQUETIL en deszelfs uitgave van *Zend-Avesta* zie men verder het keurig werk van den geleerden en kundigen heer J. J. BJÖRNSTÄHL, *Reize door Europa en het Oosten*, II. Brief, bl. 26 —— 29.]

zelfs, dat zij het vuur met geen water zouden uitblusschen, schoon hun huis daardoor afbrandde. De reiniging des lichaams is zo wel bij de *Parsis* als bij de Indiäanen en Mohammedaanen een voornaam gedeelte van den godsdienst. Zij bidden ook staande. Zij besnijden zig zo min als de Indiäanen: éven als dezen, trouwen zij hunne kinderen dikwijls voor hun 6de jaar, en hebben maar ééne vrouw. Doch wanneer deze onvrugtbaar is, neemt de man eene tweede. Wijn en andere sterke dranken mogen zij drinken. Hun is door hunne eigen wet het rundvleesch niet verboden; maar bij hunne aankomst in Indiën moesten zij den heidenschen vorst, die hen in zijne bescherming nam, beloven, geen hoornvee te slagten, en dit is naderhand bij de *Parsis* zo tot eene wet geworden, dat ook die geenen van hun, welken onder de Mohammedaansche en Engelsche regéring léven, en dus thans ongestraft rundvleesch konden éten, zig daarvan nog geheellijk onthouden. De haas is bij hen het onreinste dier (*). Zij kléden zig bijna op dezelfde wijze als de Indiäanen, schéren ook hun hoofd, doch laten aan elke zijde boven het oor eenen bos hair staan, éven als de jooden.

De *Parsis* stellen, éven als alle beschaafde Oostersche volken, een groot vertrouwen op de sterrenwichelaarij. Bij de geboorte van een kind, bij bruiloften en andere gewigtige gebeurdnissen, neemt men altijd zijne toevlugt tot deze wétenschap, en dit onderhoud bij hen ook nog de gedagtenis der sterrenkunde, waarméde voor het overige in deze landen niets te verdienen is. Men kan ligt denken, dat de Parsis het in de sterrenkunde niet ver gebragt hebben. Niettemin bedienen zij zig évenwel van de beste tafels, welken in de Oostersche landen bekend zijn: namelijk die van ULUGH BEIGH, die zij van hunne geloofsgenooten uit *Kirman*, en dezen wéderöm van de Mohammedaanen bekomen hebben. Zij rékenen hunnen dag van zonneöpgang tot zonneöpgang. Hun jaar heeft

(*) Een Europeesch koopman heeft onder zijne bedienden dikwijls Indiäanen, Parsis, Mohammedaanen en Roomschgezinden. Doch zékere diensten kan hij alleen van de laatsten vorderen. Bij voorbeeld, zijn Indische dienaar draagt geen gespekten haas op tafel, om dat het tégen zijnen godsdienst is een dier te doden; de Parsi raakt dezen schotel niet aan, om dat de haas een onrein dier is; en de Mohammedaan doet het niet, wijl de haas met verkensvleesch gespekt is. Alle deze lieden zien dus hun heer voor onrein aan.

heeft 12 maanden, elke van 30 dagen; maar bij de laatste maand worden nog 5 dagen gevoegd. Dus heeft hun jaar 365 dagen. Van het schrikkeljaar wéten zij niets. Opdat egter hun nieuwjaarsdag altoos in het zelfde jaargetij zou vallen, voegen zij er alle 120 jaaren, behalven de gemelde 5 dagen, nog eene geheele maand bij, en hebben dienvolgens in dat jaar 13 maanden. Hunne tijdrékening tellen zij zédert de vlugt van JESDEJERDS, hunnen laatsten koning, die door de Mohammedaanen uit zijne staaten verdréven werd. Deze tijdrékening begint in den herfst van het jaar 631 na de geboorte van CHRISTUS; want de 25ste november 1764, was bij de Parsis te Bombay de 10de dag hunner tweede maand van het jaar 1133. In het jaar onzes HEEREN 1763, was de 18de october, en in 1764, zijnde een schrikkeljaar, de 17de october hun nieuwjaarsdag.

MEN heeft mij willen verzékeren, dat de tijdrékening der *Parsis* in *Kirman*, en van die in Indiën, bijna eene geheele maand verschilden. Hierüit schijnt te blijken, dat de laatsten zig geheellijk van de eersten afgescheiden hebben. Het onderscheid der tijdrékening komt veelligt ook daarvan, dat de Persische *Parsis* zig eerder van de verbéterde tafelen van den Mohammededaan ULUGH BEIGH bediend hebben, dan de Indische *Parsis*.

DE naamen der 12 maanden van de Parsis zijn reeds bekend, en worden genoemd: 1.) *Forwardîn.* 2.) *Ardibescht.* 3.) *Gordâd.* 4.) *Tîr.* 5.) *Amerdâd.* 6.) *Scherewar.* 7.) *Mer.* 8.) *Awân.* 9.) *Ader.* 10.) *Däh,* 11.) *Boman.* 12.) *Asfendar.* Hoe de maand genoemd word, die zij alle 120 jaaren tusschenvoegen, daar heb ik niet naar vernomen; maar dezelve word niet voor heiliger gehouden, dan eene der anderen.

DE *Parsis* hebben zékere feestdagen, die zij *Ghumbâr* noemen, op welken zij de gedagtenis der schepping vieren. Dezelven duren altijd vijf dagen agter elkander. Op het *Ghumbar*, dat den 11den der maand *Ardibescht* begint, houden zij gedagtenis van de schepping van het firmament; op dat, welk den 11den der maand *Tîr* begint, van de schepping des waters; op dat van den 26sten tot den 30sten van *Scherewar* van de schepping der aarde; op dat van den 26sten tot den 30sten van de maand *Mer* van de schepping der kruiden en andere gewassen; en op dat van den 16den tot den 20sten der maand *Däh* van de schepping der dieren. De laatste 5 dagen van het jaar, welken namelijk ingevoegd worden,

den, vieren de Parsis ter gedagtenis, dat GOD den mensch geschapen heeft. Dit is hun grootste feest, en word *Gata Ghumbâr* genoemd.

Ik heb niet kunnen merken, dat de Parsis op deze hunne *Ghumbârs* openlijk veel gerugts maken, zo als bij voorbeeld de Indiäanen op hun kokosnootfeest en het feest van *Hulli*, zo als de Sunniten op hunnen *Beirâm*, de Schiiten op het feest van HOSSEIN, e. z. v. Zij vieren dezelven met godsdienstige verrigtingen in hunne huizen en tempels, kléden zig béter dan naar gewoonte, en bezoeken hunne vrienden. Ik vernam, of hunne waarzeggers zig inzonderheid op deze *Ghumbârs* met voorzeggingen bézig hielden; of zij hunne hoogtijden en andere plegtige bedrijven tot op zulke feestdagen uitstelden, maar men ontkende dit. Deze lieden léven, over het algemeen genomen, zeer vreedzaam en eensgezind, oefenen allerlei hantéringen, en zijn zeer naerstig. Zij zijn bij de Indiäanen zeer wél gezien, en hun getal is in deze gewesten merklijk toegenomen, terwijl hunne geloofsgenooten onder het harde dwangjuk der Mohammedaanen in Persië zeer verminderd zijn. Hunne armen ondersteunen zij met alle zorgvuldigheid, en dulden niet, dat iemand van hun van vreemde geloofsbelijders liefdegiften ontvange. En wanneer bij geval iemand van de hunnen in handen der overheid valt, sparen zij geen geld, bijaldien zij hem daardoor van de openlijke straf kunnen vrijkopen. Maar onwaerdige médeléden, aan dewelken geen verbéteren is, verstoten zij uit hunne gemeente. Men zeide, dat een *Parsi*, die in mijn' tijd wégens sodomiterij gehangen werd, oorspronglijk niet van hunnen landäard, maar door een' hunner kooplieden als een slaaf gekogt was. Dus verwerpen zij de vreemde geloofsbelijders niet ten eenemaale, gelijk de *Hindu*, maar némen ook nieuwlingen aan.

De *Parsis* hebben eene bijzondere wijze van hunne dooden te begraven. Zij willen niet in de aarde verrotten, gelijk de Jooden, Christenen en Mohammedaanen, noch verbrand worden gelijk de Indiäanen, maar zij laten hunne lijken in de maag der roofvogels vertéren (*). Zij hebben te Bombay eenen ronden toren

(*) Te Konstantinopel hoorde ik, dat in het zuidelijk deel van Rusland een volk leeft, hetwelk zig verbeeld, dat het zijnen overléden vrienden en nabestaanden geen grooter eer kan bewijzen, dan door ze zelf te vertéren. Zo verschillende zijn de méningen der menschen.

toren op eenen berg tamelijk ver van de ſtad. Deze toren is van boven met planken belegd, waaröp zij hunne lijken leggen: en als de roofvogels het vleesch daarvan verteerd hebben, verzamelen zij de beenderen benéden in den toren, die der mannen en vrouwen in bijzondere bewaarplaatzen. Dit gebouw is thans geſloten, zo men zegt, om dat eens een jong en fraai vrouwsperſoon, dat ſchielijk geſtorven, en, naar de wijze der Oosterlingen, aanſtonds begraven was, op dit kerkhof nog een bezoek van haaren minnaar had gehad.

WIJL ik gelégenheid had, om twee alphabetten van deze *Parſis* te bekomen, heb ik dezelven méde laten in koper brengen. D. is het alphabet *pelwi*, waarméde de boeken geſchréven zijn, die bij hen voor heilig worden gehouden, en E. het alphabet *dsjan - chân*, waarvan zij zig in andere boeken bedienen. Hun voornaamſte geestlijke te Suratte, één van de geenen, welken de heer ANQUETIL dwong, hem bij het vertalen van *Zend - avesta* behulpzaam te zijn, heeft dezelven geſchréven. Ik heb ze egter niet onmiddellijk van hem, maar door vader MEDARD, eenen kapucijn uit den Elzas, die zedert lange jaaren een vriend van hem was, en twijfel daaröm niet, of dezelven zijn egt (*). De naamen der verſcheiden letters heeft de heer MEDARD naar de uitſpraak van den gemelden geestlijken geſchréven.

OP het einde van het eerſte deel heeft de lézer gezien, dat de heer CRAMER en ik, in September 1763, beiden ziek te Bombay waren aangekomen. Hier vonden wij den bijſtand van een' bekwaam' geneesheer der Engelſchen, ook ontbrak het ons niet aan rust en gemak, waaraan wij in Arabië zulk een groot gebrek gehad hadden. Wij hoopten dus onze terugreis over Basra met een ſchip te zullen kunnen doen, dat in Januarij 1764 van Bombay derwaard onder zeil zou gaan. Doch niet alleen was mijne gezondheid in dien tijd nog zeer zwak, maar de ziekte van den heer CRAMER was nog verergerd: en deze mijn laatſte reisgenoot moest eindelijk, den 10 Februarij, ook het tijdelijke verlaten. Nu was

(*) De heer ANQUETIL noemt het alphabet Dsjan - chân, *Zend*. Men vergelijke deze alphabetten met de afſchriften, welken de gemelde geleerde op de 8 plaat zijner vertaling van *Zend-Avesta*, *Tom.* II. p. 424. in koper heeft laten brengen. Hij heeft zijne proeven uit oude handſchriften genomen, die van dezen al vrij wat verſchillen.

was er van ons talrijk gezelfchap niemand meer overig dan ik alléén. Als ik mij de terugreis, welke mij was voorgefchréven, over Basra, en van hier te land door gansch Turkije, voorftelde, kon ik op dezelve geen minder moeilijkheden verwagten, dan wij op de reis van Egipte tot Bombay uitgeftaan hadden, en dus bleef mij weinig hoop over om Europa ooit wéder te zien. Ondertusfchen oordeelde ik het thans inzonderheid mijn pligt te zijn, voor mijn behoud zorg te dragen; want bij aldien ik ten laatften ook geftorven was, zou het zeer onzéker zijn geweest, of mijne papieren wel ooit naar Europa zouden gekomen zijn (*). Deze en andere gedagten déden mij befluiten, eene gelégenheid aftewagten, om met een fchip der Engelfche Oostïndifche maatfchappij van Bombay regtdoor naar Londen te kunnen gaan. Daar midlerwijl een groot Engelsch fchip, kapitein JAMES MAFFAT, gereed lag, om naar Suratte te zeilen, en aldaar waaren voor China te laden, befloot ik, eerst daarméde eene reis naar deze vermaarde koopftad te doen.

WIJ zeilden, den 24ften maart 1764, des voormiddags uit de haven van Bombay, doch met zulken flegten wind, dat wij eerst tégen den avond *Mahim* bereikten (**). Maar van hier was onze reis voorfpoediger; want den 26ften des

(*) Zo zijn de papieren van den heer DONATI verloren geraakt. Zie I. deel, bl. 434. Een vriend te *Haleb* fchreef mij, in 1773, dat zékere heer TORETTI door deze ftad naar Indiën was gereisd, om dezelven weêr optezoeken.

(**) *Mahim* is eene kleine ftad met een kasteel op het noordeind van het eiland, alwaar altijd een raad van Bombay zijn verblijf heeft. Hier ftrekt zig eene groote zandbank verre in zee, alwaar de visfers eene ménigte ftokken van 20 tot 30 voet lengte in den grond geflagen hebben, die men, voornaamlijk ten tijde der laagfte ebbe, voor louter masten van kleine fchépen zou kunnen aanzien: en daarvoor hadden de Portugeefen ze ook nog onlangs aangezien, en er wel dapper op gevuurd. Deze natie heeft nog fteeds oorlog met alle de Indiäanen, zo dat haare onderdaanen zig fchier nooit op zee durven wagen, ten zij onder bedekking van een oorlogfchip. In den tijd, dat ik te Bombay was, kwamen een paar fregatten van *Goa* met eene ménigte kleine vaartuigen, die, onder derzelver bedekking, op de kust handeldréven, en naar *Diu* wilden gaan. In den nagt na hun vertrek hoorden wij fterk fchieten, en geloofden, dat de Portugeefen mogelijk Maratten ontmoet hadden. Maar den volgenden dag bleek, dat zij deze visfersftokken voor eene vloot der Maratten hadden aangezien. Zij hadden een visfersboot genoodzaakt, aan boord te komen, en, wijl zij deze arme lieden voor heidenen en onderdaanen hunner vijan-

des morgens wierpen wij reeds het anker op de reede van Suratte, op 21° poolshoogte. De ſtad is omtrent drie duitſche mijlen van hier gelégen; en wind en ſtroom ons tégen zijnde, ging ik met den ſcheepsbevelhebber en andere Engelſchen naar *Domus*, om van hier te land naar Suratte te reizen.

Domus is een klein dorp, en alleen merkwaerdig, wijl hier altoos onderofficiers der Europeërs liggen, welken den kooplieden, die in de ſtad wonen, van alle de aankomende ſchépen aanſtonds kennis moeten géven. Men vind hier ook een' ongemeen grooten boom, die den zeevarenden ten téken dient. Deze boom heeft die bijzondere hoedanigheid, dat van zijne takken dunne vézels neêrwaard groeijen, welken, zodra zij de aarde bereiken, wortels ſchieten, en vervolgens den boom méde onderſchragen. Hij is in Indiën niet zeldzaam, en daaröm van alle, niet alleen laatere, maar ook reeds van vroege reizigers beſchréven. Het is ook een der boomen, die bij de Indiäanen in groote eere gehouden worden; denklijk, wijl hij ſchier onſterflijk is, want, hoe ouder hij word, des te meer breid hij zig uit, en des te meer ſtammen krijgt hij, die der kroone nog ſteeds voedzel géven, en wanneer zelfs de hoofdſtam reeds lang vergaan is.

Van *Domus* réden wij Europeërs met eene boeren *häkkri*, dat is eene ſlegte kar met twee raden, die door osſen getrokken word, naar Suratte. Nooit heb ik in eene karavane van eenige honderd kameelen, paerden en muilëzels zo veel overlast van het ſtof gehad, als op dezen weg, daar wij ſteeds in eene dikke wolk van ſtof réden, dat door twee osſen en de kar veröorzaakt werd; en, wijl men geen den minſten wind beſpeurde, ons overäl bijbleef. Doch op reis moet men zig naar tijd en omſtandigheden voegen.

De ſtad *Suratte* ligt in eene vlakke en zeer vrugtbaare landſtreeke aan eenen grooten vloed, *Tappi* genoemd, waarvan men op plaat XIV. eene kleine kaart vind. Zij heeft de gedaante van eene halve maan. Aan de zijde naar de rivier is

---

den hielden, onder hen geſchoten, en eenigen zwaar gewond. Toen egter bleek, dat deze visſers van *Mahim*, en dus onderdaanen der Engelſchen waren, noodzaakte de heer Crommelin, gouverneur te Bombay, den Portugeeſchen konſul alhier, die lieden niet alleen te laten genézen, maar ook hunne pijn wél te betalen.

is zij met éénen muur, doch aan de landzijde met eenen dubbelen muur omgéven, en heeft dus eene binnen- en eene buiten-ſtad. De ganſche grootte bedraagt omtrent $2\frac{1}{4}$ uur gaans in den omtrek (*). Maar van de plaats tusſchen de beide muuren, of van de buiten-ſtad, is nauwlijks het vierde gedeelte bewoond; beſtaande het overige enkel uit tuinen. Het kaſteel ligt aan den rivierkant in de ſtad, en is met eene gragt omringd, in welke men, in den régentijd, water vind. In den muur naar den waterkant zijn vijf deuren en poorten, in den binnenſten ſtadsmuur, aan de landzijde, zijn er zes, en in den buitenſten twaalf (**). Wijl de ſtad zo veele jaaren onder de Mohammedaanen geſtaan heeft, vind men hier veele moskeën; zij zijn egter, in vergelijking met de Turkſchen, niet pragtig, en weinigen hebben minareën, in plaats, dat de groote Turkſche moskeën niet zelden met twee, en, zomtijds, met vier torens pronken. De groote huizen hebben hier, éven als in Arabië en Egipte, platte daken, en elk derzelven heeft ook gemeenlijk van binnen eene vierkante plaats. Doch de meeste overige huizen hebben een ſchuin dak. In deze ſtad vind men meer vrije plaatzen, en de ſtraaten zijn breeder, dan te Kahira. Ondertusſchen zijn zij hier zo min als in andere Oosterſche ſtéden geplaveid, het welk in het heete jaargetij wégens het ménigvuldig ſtof zeer lastig is. Op alle voornaame ſtraaten zijn poorten, die des nagts, en voornaamlijk bij eenige onlusten, welken hier al zo ménigvuldig zijn als in Egiptens hoofdſtad, geſloten worden.

SURAT-

(*) Volgens het berigt van ROBERT COVERTE, was Suratte, reeds in 1609, eene groote koopſtad. *Collection of voyages and Travels, Compiled from the library of the Earl of Oxford, Tom. II. p.* 250. Eerst in 1666 begon men den binnenſten en toen eenigſten ſtadsmuur van gebakken ſteen optetrekken, welke, te voren, ſlegts van aarde was geweest. Reize van THEVENOT. bl. 872. Maar de bouw ging zo langzaam voord, dat dezelve in 1674 nog niet geheel voltooid was. FRYERS *Accout of East India and Perſia, p.* 99. De buitenſte ſtadsmuur is eerst in het begin dezer eeuw gebouwd geworden. HAMILTONS *account of the East Indies, Vol. I. p.* 149.

(**) De poorten aan den waterkant héten: *Pasſay Bagel*, *Tſchappatni Bagel*, *Radsja Bagel*, *Mirbaarſu Bagel*, en *Saiid Sadulla Bagel*. De zes in den binnenſten ſtadsmuur: *Borju Bagel*, *Saiid poera Bagel*, *Bramport Bagel*, *Nusſari Bagel*, *Maſura Bagel*, en *Naanpura Bagel*. De twaalf in den buitenſten ſtadsmuur: *Borju Derwaji*, *Kartarkhan Derwaji*, *Lal Derwaji*, *Dehli Derwaji*, *Sara Derwaji*, *Salawet pura Derwaji*, *Man Derwaji*, *Nusſari Derwaji*, *Jafer Ali Derwaji*, *Maſura Derwaji*, *Attuwa Derwaji*, en *Tottik Derwaji*.

SURATTE is de voornaamste haven in het gansche rijk van den mogol, en daaröm is de handel dezer stad zeer groot. De kooplieden alhier zenden schépen naar den Persischen en Arabischen zeeboezem, naar de kusten van Afrika, Malabar en Kormandel, zelfs tot naar China; en de ménigvuldige kostbaare fabriekwaaren, die in de verscheiden landschappen en stéden van het rijk des mogols gemaakt worden, krijgen zij met groote karavanen over land. De inwoners alhier zijn in de scheepsbouwkunst zéker maar navolgers der Europeërs, doch hunne schépen zijn goed. De voornaamste bouwstoffen daartoe vinden zij meestendeels in Indiën zelve, en voor eenen billijken prijs. Het hout, daarvan zij zig tot hunne schépen bedienen, is zo hard, dat het van de wormen geen gevaar heeft. Om die réden is het niets zeldzaams hier schépen te vinden, die 80 tot 90 jaaren oud zijn, en in dit opzigt zijn zij dan ook béter dan de onzen (*). De lévensmiddelen zijn in deze stad zeer goedkoop, de lugt is er gezond,

(*) Het hout, dat de Indiäanen voornaamlijk voor hunne schépen gebruiken, noemen zij *täk*. Het beste *täk* komt van *Gundewie*, *Calecut* en *Basſain*. Een Duitscher, die, in mijn' tijd, ingenieur te Bombay was, heeft mij het volgend berigt van andere houtsoorten gegéven, die in deze landen gebruikt worden.

Zisſow word voornaamlijk tot huisraad gebruikt. De Engelschen noemen het *blak wood*, en krijgen het grootste van *Calecut*.

Bible is een ligt hout, en word veel tot karren gebézigd. Wanneer in zulk eene karre maar eenen nagt lang water staat, zo word het groen. Een stuk van dit hout zou een' geheelen vijver kunnen bederven.

Tserhout is zeer zwaar en bruin van kleur. Dit word alleen van de draaijers gebruikt.

Hét. Dit hout word 30 tot 40 voet lang, maar niet dik. Het word meest tot visſersstokken gebruikt.

Asſana is een geel hout, waarvan de draaijers zig bedienen.

Dammon word tot *häkkris* gebruikt.

Bendi word insgelijks tot *häkkris* gebruikt, en wast op deze kust ménigvuldig.

Siwen is een ligt hout. Dit gebruikt men tot koetzen, palanquins en tot snaarspeeltuigen.

Tattar, een dun en slegt hout, waarvan de Indiäanen geen ander gebruik wéten te maken, dan tot wanden, die zij van leemaarde willen maken.

De kokosnootenboom word ook tot het bouwen gebruikt, doch dit hout moet altijd droog liggen, anders is het van geen duur. (Dit is een zeer nuttige boom. Hij lévert een' aangenaamen drank; het vleesch in den noot gebruikt men tot het éten, voornaamlijk tot de *karri*, een éven

zond, elk heeft er vrijheid van gewéten; en wijl men in deze gewesten nog geen gilden kent, heeft ook een ieder vrijheid, zijn brood op eene eerlijke wijze, zo goed hij kan, te verdienen. Daarënboven is de arme Indiäan reeds in eene flegte hut vergenoegd, hij heeft weinig of in het geheel geen kléding nodig, drinkt niets anders dan water, en eet fchier niets anders dan brood van kleine mais (arab. *durra*) en boter, en daarbij is hij zeer arbeidzaam. Het is derhalven geen wonder, wanneer zulk eene koopftad als Suratte, waar de naerftige altoos werk, en waar de koopman altoos waaren kan vinden, zeer volkrijk is. Ondertusfchen is het getal haarer inwoners nogthans zo groot niet, als men gemeenlijk meent. Aanzienlijke Europeërs zelfs, die hier veele jaaren gewoond hebben, fpréken doorgaans van een *milliöen*, als men hier naar de bevolking vraagt. Maar, indien alle de inwoners eens geteld wierden, vrees ik, dat men nauwlijks het derde deel zou vinden: en dit is zelfs voor eene ftad reeds zeer veel.

De poolshoogte van Suratte is, volgens mijne waarnémingen, 21°. 12′. De hitte is hier in de maand maart zo groot, dat de thermométer van FAHRENHEIT in de koelfte dagen, gedurende mijn verblijf in deze ftad, reeds tot 92°, en den 29ften maart, bij eenen noordenwind, tot 98 graaden rees. Daarëntégen klom dezelve op het einde van maij te Bombay, welke ftad 2°. 16′. zuidlijker en op een eiland ligt, maar tot 93 graaden, gelijk in het eerfte deel, bladz. 473 aangemerkt is.

Ik heb hier de eb en vloed zelf niet kunnen waarnémen. Doch, volgens geloofwaerdige berigten, is ten tijde des fpringvloeds, namelijk bij de nieuwe en volle

---

ven zo bemind geregt bij de Indiäanen als de pilau bij de Turken en Arabiërs; van de fchaal maakt men eene goede zwarte verw, waarméde men de huizen beftrijkt; van de vézels buiten om den noot en onder den bast van den boom maakt men touwen; met de bladeren van den boom dekt men de huizen, men maakt er korven en veele andere nuttige zaaken van).

De arakboom groeit op dezelfde wijze als de kokosboom, maar niet zo dik. Dezen plant men voornaamlijk om zijnen noot, dien de Indiäanen, gelijk men weet, gaern kauwen.

Jak. Deze geeft een geel hout, dat tot huisraad word gebruikt. De vrugt van dezen boom is goed om te éten.

Tamarinden hout word inzonderheid tot fchroeven gebruikt.

Bambo is een bekend riet.

volle maan, op de reede om 2 uuren, en bij de ſtad om 4 uuren het hoogſte water. Het onderſcheid tusſchen het hoogſte en laagſte water is op de reede 18, en bij de ſtad 14 voet. De vloed duurt aan de ſtad gemeenlijk maar drie uuren, en dienvolgens de ebbe négen uuren. Hier is het vloedwater ook 8 maanden zoet; doch in de overige vier maanden een weinig brak. Men meent insgelijks opgemerkt te hebben, dat de vloed in de maanden november, december, januarij en februarij, in welken noorde winden heerſchen, bij dag omtrent vijf voet hooger dan des nagts, en bij de zuidwestlijke winden, in de andere maanden des jaars, des nagts bij de 6 voet hooger rijst dan bij dag. In den zeeboezem van *Cambay* ſtijgt de vloed nog veel hooger, dan in de ſtreek van Suratte. Een koopman, die zig eenige jaaren te Cambay had opgehouden, verzékerde, dat het ten tijde der nieuwe en volle maan, voornaamlijk omtrent de dag- en nagt-éveningen, ſchijnt, als of aan de andere zijde van den zeeboezem eene groote ménigte ſchépen was, waarvan zommigen dézen, anderen génen weg zeilden. De oorzaak daarvan is waarſchijnlijk niets anders dan de vloed, welke met een groot geweld in dezen zeeboezem indringt.

De *Tappi* is zo vol zandbanken, dat men zomtijds in verſcheiden jaaren niet dan met moeite de nieuwe ſchépen, welken te Suratte gebouwd worden, lédig den ſtroom af kan voeren. Doch hij loopt zomwijlen in den régentijd ook zo ſterk over, dat het water, welk uit het land komt, bij de ſtad eensklaps tot op 28 voet ſtijgt, en dan worden de zandbanken gemeenlijk zo weggeſpoeld, dat tamelijk groote geladen ſchépen tot aan de ſtad kunnen naderen. Indien de regéring bedagt was, om dezen vloed door dijken binnen zijne grenspaalen te houden, zou men hier niet alleen veel ſchoon bouwland winnen, dat nu door zulke overvloeijingen overſtroomd word, maar de ſtroom zou daardoor ook béter van zandbanken gezuiverd worden, en dus bekwaam voor de ſcheepvaart wézen. Doch zo ver ſtrekt zig de voorzorg der Mohamedaanſche regéring voor haare onderdaanen niet.

Suratte heeft reeds zédert veele jaaren tot het rijk van den mogol behoord, en word nog tégenwoordig daar onder gerékend. Doch zédert dat nader schah *Dehli* heeft geplonderd, hebben de landvoogden van verſcheiden afgelégen groote provinciën zig weinig aan den grooten mogol geſtoord, en Suratte is hem ook ſlegts in naam onderworpen gebléven. De Nababs, of ſtéévoogden, dezer ſtad

ſtad hebben zig eerst door list of geweld van de regéring meester gemaakt, en zig naderhand door den mogol daarïn laten bevestigen; éven als de laatſte Paſchas te *Bagdad* zig zelven benoemd, en vervolgens hunne bezolding van den ſultan als afgeperst hebben. De mogol had te Suratte altijd twee nababs, van dewelken elk een klein léger op de been hield, en die beiden van elkander geheel onafhanglijk waren. De eene regeerde in de ſtad, en de andere in het kaſteel. De laatſte was tévens admiraal, en had groote inkomſten van zékere landſtreeken, om niet alleen de nodige krijgsbenden en matrooſen te betalen, maar ook om altijd eene kleine vloot tégen de zeerovers op deze kust in goeden ſtaat te hebben. Het hof te *Dehli* zogt onder deze beide ſtédehouders ſteeds onënigheid te voeden, en daardoor bléven beiden onderwerplijk. Maar TEK BEG KHÂN, die nabab van de ſtad was, wist het bij de zwakke regéring te Dehli daar heen te wenden, dat zijn broeder nabab van het kasteel werd. Deze twee verenigden zig, om Suratte met deszelfs gebied als hunnen gemeenen eigendom te beſchouwen; zij vergaderden voor zig groote ſchatten, en begonnen de bevélen van den mogol bijna in het geheel niet te agten.

In het jaar 1746, ſtierf TEK BEG KHÂN en verdeelde zijnen grooten rijkdom, dien hij door zijne veeljaarige regéring over de ſtad verkrégen had, onder zijne nabeſtaanden en bedienden. Hierdoor werder zommigen zo magtig, dat zij zelven lust tot de regéring krégen, of ten minsten den eenen of den anderen van de nabeſtaanden huns overléden heeren onderſteunden. Zijn broeder, de nabab van het kasteel, ſtierf kort daarop, in het jaar 1747, en liet eene ongemeen rijke en heerschzugtige weduwe na. Deze wilde haaren ſchoonzoon niet alleen als nabab van het kasteel, maar ook tévens als nabab van de ſtad aangemerkt hebben. Dit gaf aanleiding tot burgerlijke beroerten, waaraan alle de groote heeren in deze ſtad deel namen, doordien elk, naar zijn vermogen, een klein of een groot getal lieden te zamen bragt, en de regéring of voor zig zelven, of voor eenen zijner vrienden poogde magtig te worden. De kleine dwinglanden tastten elkander in hunne huizen aan, en verklaarden nu dézen, dan génen als nabab van de ſtad of van het kasteel. Midlerwijl zond de mogol noch nieuwe ſtédehouders, noch krijgsbenden, om dézen of génen, die zig zelven als nabab opgeworpen had, in de regéringe te bevestigen: en ſchoon de eene of de andere ook middel gevonden had om eene firma of de aanſtelling

voor

voor zig bij het hof te verkrijgen, lieten de anderen zig daardoor niet afhouden, om hem uit zijnen post te verdrijven, als zij 'er de magt toe hadden.

ONDER de Europesche landäarden, die te Suratte handel dréven, waren de Hollanders en de Engelschen de magtigsten. Beiden hadden hier reeds te voren krijgsvolk en geschut, om het hunne bij een onvoorzien oproer te verdédigen. In den langdurigen burgerkrijg lieten zij nog meer volk, wapenen en andere krijgsbehoeften komen. Zij verschansten zig in hunne huizen en tuinen, éven als de grooten des lands. De laatsten agtten het der moeite waerd, de vriendschap van zulke kooplieden te zoeken: en dewijl zij niet alleen wél betaalden, maar ook daarënboven veele vrijheden beloofden, indien men hun behulpzaam wilde wézen, om de regéring in handen te krijgen, lieten de Europeërs zig niet lang bidden, om hen rijklijk van krijgsbehoeften te voorzien, zelfs om aan den twist deel te némen. Elke der beide gemelde natiën wilde nu, dat die geen voor nabab zou verklaard worden, die hun de meeste voordeelen beloofde. Misschien was in het vergelijk ook nog begrepen, dat hij der andere niet zo veel vrijheid in den koophandel zou vergunnen.

EENIGEN van de kleine *despoten*, die zig als nababs opwierpen, riepen zelfs de Maratten te hulp. Dezen trokken daar het grootste voordeel van. Want, schoon de geen, die zijne toevlugt tot hen genomen had, door een' anderen verdréven werd, eischten zij van deszelfs navolger het geen hun beloofd was; en, wilde hij geen oorlog met hun hebben, dan moest hij betalen. Zédert dien tijd hebben de Maratten het derde deel van den geheelen tol te Suratte getrokken, daar zij te voren maar een vierde gedeelte gehéven hebben. Daar is zelfs altoos een van hunne bedienden op het tolhuis, die van al de inkomende gelden tégenboek houd.

BIJ alle deze inwendige onlusten bloeide de koophandel en hantéring. Wanneer de kleine dwinglanden elkander in de stad aanvielen, sloten de andere inwoners de straaten, welken niet op hunnen weg waren, éven als de inwoners te Kahira gedurende de onenigheden der Bey's, en dan ging elk weêr aan zijn werk. De burger werd daar bij niet geplonderd: en wanneer zulks zomtijds gebeurde, of zijn huis bij zulk eene gelégenheid een roof der vlamme werd, kreeg hij gemeenlijk eene schâvergoeding.

EINDLIJK werd de nabab, dien de Engelschen de hand boden, uit Suratte ver-

verdréven. Doch hij kwam, in het jaar 1758, weêr terug, en zijne ſchoonmoeder, de voorgemelde weduwe, bragt het door haar geld, dat zij bij deze gelégenheid niet ſpaarde, zo ver, dat de toenmalige nabab hem de regéring der ſtad weêr moest overlaten. Nu waren de Engelſchen met ernst bedagt, zig zelven meesters van het kaſteel te maken. De regéring te Bombay zond te dien einde, in het begin van het jaar 1759, den heer SPENCER, eenen hunner raaden, en een' man, die van allen, zo wel Indiäanen als Europeërs, zeer bemind was, met eene aanzienlijke magt naar Suratte. Er verliep veel tijd, eer zij hunne ſchépen, wégens de ménigvuldige zandbanken in den vloed *Tappi*, tot aan de ſtad konden brengen. Eindlijk werd alles ontſcheept. Men verzékerde den nabab der ſtad, dat hij gerust in zijnen post zou blijven, indien hij de ſtadspoort voor de Engelſchen wilde openen, en hen bij het innémen van het kaſteel niet hinderde. Hij gaf zijne toeſtemming daartoe, en dus werd het kaſteel binnen weinig dagen veröverd, zonder dat het veel bloed kostte.

DE Engelſchen zouden ondertusſchen niet veel gewonnen hebben, indien zij het kaſteel en de daartoe behorende bezetting van de winst, die zij van hunnen handel te Suratte hebben, hadden moeten onderhouden. Al hadden zij zig op de vriendſchap van den nabab kunnen verlaten, zo vonden zij onder de voornaame lieden dezer ſtad nog verſcheiden magtige tégenſtanders, die het juk van een' Europeſchen landäard niet geduldig wilden dragen. De kooplieden begonnen nu ook te vrézen, dat hun handel voortaan door de vijanden van Engeland, en in dezen tijd voornaamlijk door de Franſchen, geſtoord mogt worden. Dus had de heer SPENCER na de verövering van het kaſteel nog veele zaaken in orde te brengen. Doch door zijn verſtand en zijne vriendlijkheid kwam hij alle zwarigheden te boven. Hij verzékerde de inwoners, dat zij niet als Engelſche onderdaanen zouden aangemerkt worden, en dat de Engelſchen het kasteel niet voor zigzelven, maar voor den mogol veröverd hadden; ten bewijze liet hij de vlag van den mogol weêr van het kasteel waijen. Hij bragt de groote kooplieden alhier onder het oog, dat de heeren, die zig in de laatſte jaaren de regéring over hen aangematigd hadden, de inkomſten, welken tot onderhouding eener vloot, en tot beſcherming van den handel waren beſtemd geweest, tot hun eigen bijzonder voordeel beſteed hadden, en dat de kust om die réden vol zeerovers was geworden. Daaréntégen beloofde hij, dat de Engelſchen

 hun-

hunnen handel zouden beschermen, indien de mogol hun de inkomsten wilde toestaan, die de vorige nababs in het kasteel tot het onderhouden der vloot, der vesting en bezetting gehad hadden. Hiermede waren de kooplieden te vréden. Zij twijfelden niet, of de Engelschen, als kooplieden, zouden zig er meer aan laten gelégen zijn, de zeerovers uitteroeijen, dan hunne vorige dwinglanden, die al het geld, dat zij maar konden opbrengen, tot landbenden besteedden, om zig tégen huns gelijken te verwéren.

De regéring te Bombay zond daaröp een breedvoerig berigt van hetgeen zij gedaan had naar Dehli. Zij toonde daarïn, dat Suratte gedurende de inwendige onlusten inzonderheid veel geléden had, wijl de *despoten*, die zig hier van tijd tot tijd hadden opgeworpen, de vloot ten eenemaale verzuimd en daardoor de schépen dezer stad den zeeroveren prijs gegéven hadden, en dat de inwoners van Suratte de Engelschen aan geweest waren, om hen in hunne bescherming te némen. Dit werd door verscheiden aanzienlijken en kooplieden ondertékend. De Engelschen verzogten derhalven, dat de mogol den directeur van hunnen handel, die altijd te Suratte zijn verblijf hield, tot nabab van het kasteel, en zeevoogd der vloot alhier wilde benoemen; waarbij het van zelven sprak, dat zij ook de inkomsten, daar aan verknogt, begeerden. Daar de mogol niet eens in staat was geweest, de kleine weêrspanlingen in deze stad in toom te houden, kon hij nog veel minder hoop hebben, om de Engelschen uit een kasteel te verdrijven, dat hem zo verre afgelégen, en zo nabij eene der voornaamste vastigheden van de Engelschen was; hij willigde hen derhalven alles in, wat zij begeerden.

De Engelschen bekléden dus zédert dien tijd de plaats eens *nababs van het kasteel te Suratte*, en eens *zeevoogds* onder de hoogheid des mogols. Behalven het derde gedeelte van den tol, hebben zij ook nog andere groote sommen, waar van zij niet alleen het kasteel met de behoorlijke bezetting, maar ook verscheiden kleine oorlogschépen kunnen onderhouden, die hunnen handel zeer bevorderen. Het zou voor hun van te veel uitgebreidheid en te moeilijk zijn, indien zij de burgerlijke regéring op zig wilden némen. Zij laten deze eer aan eenen anderen nabab, die alleen in naam onder den mogol staat, en ook zijne eigen krijgsbenden heeft. Maar het staat in de magt der Engelschen, hem aftezetten, en een' anderen in zijne plaats te stellen, en om die réden moet hij zig al-

toos

toos naar hunnen wil ſchikken. Zij ſtaan hem zulke groote inkomſten toe, dat hij, naar de Oosterſche wijze, een' grooten ſtaan kan voeren; maar ook niet meer, op dat hij hen niet te rijk en te magtig worde. Zij handhaven alle de regten des vorigen nababs zo ſtrikt, dat zelfs bij omgangen op groote feestdagen, wanneer de Sunniten hunnen godsdienst op eene zékere plaats buiten de ſtad plegtig houden, altoos een Engelsman méde rijd. Ik zal hierna een voorbeeld daarvan bijbrengen.

De rijke kooplieden te Suratte, vrienden der Engelſchen, behoeven thans wel niet meer te vrézen, dat de nabab groote ſommen van hun zal afpersſen, hetwelk eertijds niet zelden gebeurde; doch in andere gevallen ſchijnt het ook, dat zij met de nieuwe regéringswijze juist niet zeer te vréden zijn. Zij zijn, bij voorbeeld, genoodzaakt voor hunne ſchépen van den directeur der Engelſchen, als zeevoogd van den mogol, geleibrieven te némen. Wanneer nu de Engelſchen naar dezelfde haven ook ſchépen willen zenden, is het hun niet altijd onverſchillig, wanneer anderen voor hen komen. Daaröm gebeurt het dikwijls, zegt men, dat de geleibrieven voor de ſchépen der Indiäanen tot tégen het einde der *mouzons* opgehouden worden, en dat ménig ſchip de beſtemde haven in het jaargetij niet kan bereiken. Ik trof zulk een ſchip van Suratte te Bombay aan, dat naar Dsjidda beſtemd, doch van Socatra terug gekomen was, en nu eenige maanden moest blijven liggen, om het jaargetij aftewagten, waarïn het zijne reis naar den Arabiſchen zeeboezem kon voordzetten. Dit was een groot verlies voor de kooplieden. Ondertusſchen waren de ſchépen der Engelſchen, waaröp de ſchipper en de ſtuurlieden altijd Europeërs, en dienvolgens béter zeelieden zijn dan de Mohammedaanen, nog tijdig naar Dsjidda gekomen, en hadden hunne waaren wél betaald gekrégen.

Na de Engelſchen is van de Europeſche landaarden te Suratte de Hollandſche de ſterkſte. Deze heeft hier eenen directeur, eenen opperkoopman, kooplieden en onderkooplieden, névens eene ménigte Europeſche ſchrijvers en andere dienaaren, en ook nog eenig krijgsvolk. Ondertusſchen is hun handel op verre na zo groot niet meer als in vroeger tijden. Het ſchijnt ook bij dezen landäard niet zeer naar behoren toetegaan. Doch het is mijne zaak niet deswégens aanmerkingen te maken.

De handel der Franſchen in deze ſtad is thans (1764) in eenen nog ſlegteren

 ſtaat,

ſtaat, dan FRYER dien voor 100 jaaren beſchréven heeft (*). Indien ik het wél hebbe, zo hebben zij tégenwoordig niet eens eene vlag op hunne faktorij, eene vrijheid, waaröp de overige Europeërs, welken hier gezéten zijn, zig niet weinig inbeelden. Hun agent, of bewindsman, had zédert het verlies van Pondicheri ſchier in het geheel geen onderſtand gekrégen, en hij kon nauwlijks zo veel op borg krijgen, dat hij zijn noodzaaklijk beſtaan had. Ondertusſchen leefde de vader MEDARD, een kapucijn van dezen landäard, van wien ik reeds hier voor geſproken heb, naar zijne omſtandigheden hier zeer wél, en was bij alle natiën, zo wel Europeſche als Oosterſche, zeer bemind. De kapucijnen zijn reeds zédert het jaar 1638 te Suratte, en hebben zédert 1676 zorgvuldig aantékening gehouden van de merkwaerdige veranderingen, in de regéring van het land of bij de Europeërs alhier wonende, voorgevallen. Hunne aanmerkingen zijn wel kort, en voornaamlijk tot hun eigen gebruik beſtemd, om zig te kunnen te binnen brengen, op welken dag déze of géne gebeurdnis geſchied is; nogthans kunnen zij ook van goeden dienst zijn voor een' ander', die begérig is te wéten, welke veränderingen hier zédert 100 jaaren hebben plaats gehad.

DE handel der Portugeeſen te Suratte is ook van geen belang. Hun agent, of de bewindsman van hunnen koophandel, die in hunne faktorij woont, is een jood te Hamburg geboren (**).

BEHALVEN de Engelſchen, Hollanders, Franſchen en Portugeeſen, hebben geen andere Europeërs faktorijën te Suratte. In den tijd, dat de Engelſchen zig meesters van het kasteel maakten, was hier een Deensch ſchip, dat nog een' zeer voordéligen handel dreef. Doch de Engelſche kooplieden waren in dien tijd hier nog zo ſterk niet als zij zédert zijn geworden: daarënboven deed de Deenſche ſcheepsbevelhebber hen gewigtige dienſten; en dus gunden zij hem gaern alle de voordeelen, die hij kon behalen. Een jaar of twee daarna kwam een

(*) *The factory of the French is better ſtor'd with* Monſieurs *than with Cash, the live well, borrow money and make a ſhew: here are french* Capuchins *who have a Convent, and live in esteem.*

(**) Na mijn vertrek hebben de Portugeeſen weêr een bewindsman van hunn' eigen landaard, die te *Goa* geboren is, herwaard gezonden; en thans, zegt men, is hun handel te Suratte in goeden ſtaat.

een Zweedsch ſchip, dat insgelijks van den nabab, mids eene zékere belasting betalende, verlof kreeg, om vrij te handelen. Dewijl de Zweeden hun ijzer en koper tot minder prijs verkogten, dan de Indiäanen het van de Engelſchen konden bekomen, waren zij hunne lading ras kwijt. Doch ten laatſten, als zij reeds gereed waren om naar China te vertrekken, eischte de nabab nog eene buitengemeene belasting van 100 duizend rupien (omtrent 66666⅔ rijksdalers) en bevool den koopman, niet uit de ſtad, en bijgevolg ook niet met het ſchip van de reede, te vertrekken, voor dat deze ſom betaald was. Dit bragt den Zweed in groote verlégenheid, voornaamlijk, daar hij in het geheel geen hulp bij de Engelſchen kon verkrijgen, en nu begon te vermoeden, dat deze natië zelve den nabab aanleiding had gegéven, om zulk eenen eisch te doen. In deze omſtandigheden oordeelde hij derhalven het best te zijn, den ſchipper heimlijk te laten wéten, dat hij aanſtonds zijn anker moest ligten, en de reis naar China voordzetten. Hij zelf bleef te Suratte, en bragt het met veele moeite zo ver, dat de nabab zig met 20 duizend rupien liet te vréden ſtellen. Ondertusſchen was dit eene goede waarſchuwing voor hun, om in het toekomende niet wéder te komen. Op die wijze heeft de nabab, terwijl de Engelſchen in het bezit van het kasteel zijn, ook eens 90 duizend rupien van de Hollanders afgeknéveld, en hen bij die gelégenheid genoodzaakt, al hun geſchut, behalven eenige kleine ſtukken, die zij nog om te groeten moesten gebruiken, van Suratte weggezenden. Op deze wijze zullen de Engelſchen den handel dezer ſtad allengs geheel aan zig trekken, en den overigen Europeëren zal de lust benomen worden, om hun geluk hier te komen zoeken.

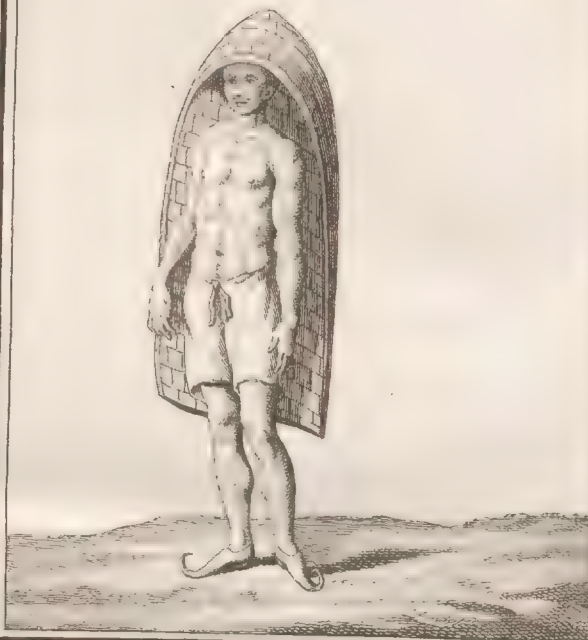
De nabab, of ſteêvoogd, en andere voornaame amptenaaren te Suratte zijn alle Mohammedaanen. Het ſchijnt egter, dat zij op verre na zo nauwgezet niet zijn als hunne geloofsgenooten in Egipte en Turkijen. Bijvoorbeeld een afgezette nabab had een' grooten hond bij zig op de ſofa liggen, dien hij veel ſtreelde, daar intégendeel de Turken en Arabiers zig reeds voor onrein houden, wanneer dit dier ſlegts hunne kléderen aanraakt; de Indiſche Mohammedaanen géven geld op intrest; zij ontzien zig ook niet zeer, om openlijk wijn en andere ſterke dranken te drinken. Alle aanzienlijke lieden in gansch Indiën ſpréken niet alleen de Perſiſche taal, maar bedienen zig ook van dezelve in hunne brieven. Het Perſisch is daaröm als de hoftaal in alle de landſchappen, die door Moham-

medaanen geregeerd worden. De Mohammedaanen van den middenstand en de geringen bedienen zig egter van het alphabet der Indiäanen, en men vind dus waarschijnlijk weinigen onder hen, die Persisch spréken.

Den 2den april, des avonds ten 10 uuren, liet de nabab aan den Engelschen directeur, den heer HODGES, wéten, dat men de nieuwe maan gezien had, en hem verzoeken, dat het einde van den *ramadan*, en dus het begin van het feest *bairam*, door het kanon van het kasteel mogt bekend gemaakt worden. Dit geschied in alle de Mohammedaansche vestingen, en wel daaröm, op dat de inwoners zig tot het feest zouden voorbereiden; want, dewijl men hier geen almanak heeft, en elk niet op de nieuwe maan kan agt géven, of daar naar vernémen bij den kadi, wiens pligt het eigenlijk is, op dien tijd daaröp te letten en het den gouverneur te laten wéten, zo is het schier eene noodzaaklijkheid, het gemeen op die wijze bekend te maken, wanneer het mag ophouden met vasten. Daar de Engelschen zig des mogols nabab van het kasteel noemen, en alle de voordeelen, die daaraan verknogt zijn, genieten, hadden zij de Mohammedaansche inwoners van Suratte ook ligtlijk zo veel agting kunnen betonen, en hun te kennen géven, dat de volgende dag een feestdag zou zijn. Maar de heer HODGES liet den nabab wéten, dat hij zo laat geen kanon kon laten lossen, doch dat van zijn' kant 's anderendaags alles tot het feest gereed zou zijn. Namelijk, dat een Engelsch koopman, als nabab van het kasteel, met eene ménigte soldaaten de processie naar de plaats des gebeds buiten de stad zou bijwonen, en vervolgens het bepaalde getal kanonnen gelost worden. Ik zag dezelve nu terug komen, en wel in de volgende orde.

Vooräf reed eene ménigte burgerlieden in *häkkris*, een klein en ligt rijtuig met twee raderen. Men ziet er eene afbeelding van op plaat XII. bij A. Zij zitten in, of, liever, op hetzelve met ondergeslagen beenen op een kussen. De zitplaats is van boven en van agteren gedekt, en gemeenlijk hangen aan de overige drie zijden gordijnen. De voerman heeft zijne plaats voor, op een' breeden disselboom van bamboezen. Zulk eene häkkri word door twee groote witte ossen getrokken, wier hoornen met een lang koperen of zilveren spits voorzien zijn. Zulk een ossenrijtuig behaagt ons Europeërs in het eerst niet, en ik zelf was er op mijne reis van *Domus* naar Suratte gansch niet over voldaan; doch dit rijtuig was ook niet zo wél en gemaklijk geschikt, want op de as stond slegts

B

C

A

een groote bak, waarïn de boer anders lévensmiddelen naar de ſtad brengt; en wijl ik en mijne reisgenooten op de Europeſche wijze gekleed waren, konden wij niet wél met ondergeſlagen beenen in dien bak zitten, maar moesten ons rondom op den kant van denzelven zetten: en dat het ſtof ons op deze reis zo lastig was, kwam, om dat het aardrijk toen zeer droog was, en men dien dag in het geheel geen wind beſpeurde, die het ſtof van ons af zou hebben kunnen drijven. De Indiäanen vinden hunne ſtadhäkkris zeer bekwaam, en zij zijn ook éven zo geſchikt als onze koetskarren of andere rijtuigen met twee raderen; alleenlijk, dat de osſen niet zo wél lopen als de paerden. Men betaalt hier nogthans voor een paar witte osſen wel 600 rupien, of 400 rijksdalers, en zelfs de Europeërs te Bombay gebruikten ze voor weinige jaaren zomtijds nog voor koetzen. Zij hebben, éven als het hoornvee in Arabië, eenen grooten klomp vet op de ſchoft.

Op de häkkris volgde eigenlijk de optogt. Voorüit gingen ſpeellieden met de veldſpeeltuigen bij de Turken gebruiklijk. Zommigen hadden ook trompetten van 5 tot 6 voet lang, waarvan het geluid veel overëenkomst met het geſchreeuw der dieren heeft. Mij ſtaat niet meer voor, of er ook een heraut bij was, die de aankomst des nababs aankondigde, ik denk het egter; want ik hoorde naderhand, dat dit te Suratte niet alleen het gebruik is, wanneer de nabab uitrijd, maar ook wanneer de directeur van eene Europeſche maatſchappij uitrijd. Wanneer bij voorbeeld de Engelſche directeur op de ſtraat verſchijnt, roept zijn heraut in de Indiſche taal: Maakt plaats, de heer N. N. des mogols zeevoogd en zijn nabab van het kasteel te Suratte, de directeur van de Engelſche Oostïndiſche maatſchappij in deze ſtad e. z. v. komt (*).

Na de eerſte muzikanten volgden 6 kleine kanonnen, een officier der artillerij te paerd, en eenige kanonniers met kleine vaandels op eenen olifant. Daaröp eene ménigte voornaame lieden op fraaije Arabiſche en Perſiſche paerden, waarvan zommigen, éven als de witte osſen vóór de häkkris, met *henne* beſchilderd waren, en dezen waren voorgegaan door eenige benden krijgsknegten en veldmuziek.

Toen

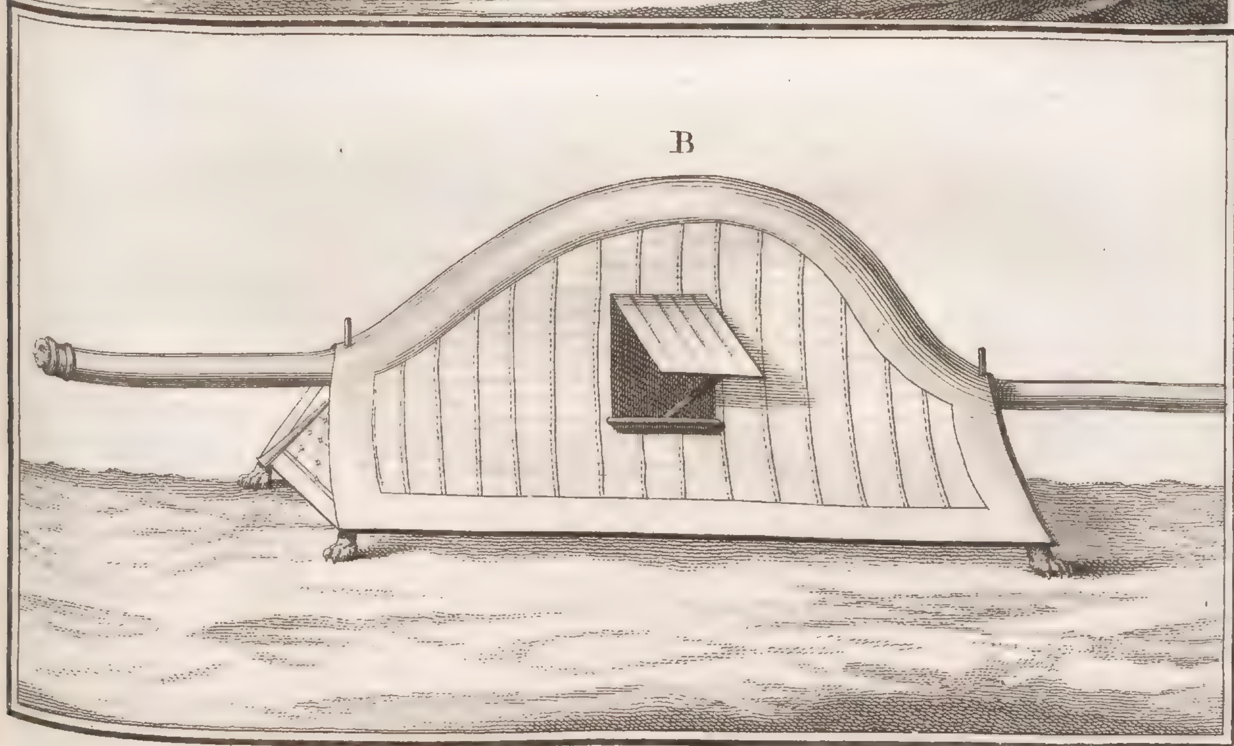
(*) In de *Duizend en éénen nagt*, vert. 38., vind men eene dergelijke Indiſche plegtigheid beſchréven.

TOEN volgde de Engelſche koopman, als nabab van het kasteel, te paerd, en in Europeſche kléding. Aan elke zijde van hem ging een bediende met eenen vliegenwaijer, en insgelijks vooräf eenige benden krijgsknegten met Indisch muziek. Deze ſoldaaten hadden Europeſche ſnaphaanen; de ſoldaaten van den nabab hadden roers met lonten.

VERVOLGENS zag men verſcheiden kostbaare *palanquins*, of rosbaaren, welken de aanzienlijke lieden, die zelven te paerd gezéten waren, tot ſtaatſie, lédig lieten dragen. Europeërs zo wel als voornaame Indiäanen bedienen zig van dezelven in plaats van onze koetzen en draagzétels, zo wel in de ſtad als op reis. Derzelver gedaante ziet men op plaat XIII. A. is een zomer*palanquin*. Over denzelven ligt gemeenlijk eene gordijn, welke den geenen, die zig laat dragen, voor de zon beſchut. Ik heb dezelve niet getékend, om de overige deelen te béter te kunnen aanduiden. Men ziet daarüit, dat een *palanquin* niets anders is, dan een klein rustbed, vastgemaakt aan een' dikken bamboes, dat door vier perſoonen gedragen word. Aan de beide einden van den bamboes en boven op denzelven ziet men groote knoppen, overdekt met geſlagen zilver, en de vier voeten zijn van hetzelfde metaal, gelijk ook de kas der groote zijden kwasten. De matras en het kusſen zijn met fraaije zijden ſtoffe overtrokken; met een woord, men vind *palanquins*, waarvan één eenige honderd, ja wel 1000 rijksdalers kost. De lézer zal zig daaröver niet zeer verwonderen, wanneer ik er nog bijvoeg, dat alleen de bamboesſtok van den *palanquin* des ſtadvoogds te Bombay, wégens deszelfs geëvenrédigde dikte en ſchoone kromming, 1000 rupien, of $666\frac{2}{3}$ rijksdalers, gekost heeft (*). In den régentijd hangt men een overdek van kokosbladeren met linnen gevoederd over zulk eenen *palanquin*, fig. B. Dit word aan de eene zijde geheel opgeſlagen, als zig iemand daarïn wil plaatzen. Doch daar is te weêrszijde eene opening, om verſche lugt te kunnen ſcheppen, en de voorbijgaanden zien. De *palanquins* der vrouwen gelijken naar eene vierkante kast, en deze word aan een' regten ſtok gedragen, en

(*) Deze gouverneur plaatst zig in zijnen *palanquin* op eenen pragtigen leuningſtoel. Hij onderſcheid zig daardoor dus van andere Europeërs en van de Indiäanen, die er in gaan liggen; ik twijfel egter, of men zittende zo gemaklijk kan gedragen worden, als liggende.

A

en is in het algemeen zo flegt, dat hij nauwlijks verdient aangemerkt te worden. Daarbij zag men in dezen optogt noch winter-noch vrouwen*palanquins*.

Na de palanquins volgden de bedienden van den nabab met veelen van de aanzienlijkften te Suratte, insgelijks voorgegaan door foldaaten en muziek. Eindelijk kwam de nabab zelf op eenen zeer grooten en met *henne* befchilderden olifant. Hij zat met kruiswijs ondergeflagen beenen op een' pragtigen zétel, of troon, met een verhémelte boven zig, dat op vier kleine pilaaren rustte. Vóór en agter hem zaten dienaars met vliegenwaaijers, en de beftierder van den olifant zat op den hals van het beest. De nabab ftrooide aan beide zijden, gelijk men het noemt, zilveren bloemen onder het gemeen. Doch deze mildheid was zo groot niet, als men misfchien zou denken. Zulk eene bloem is niet anders, dan een klein ftuk dun plaatzilver, aan het eene eind eenige reizen ingefnéden, en dan krom gebogen, en omtrent een fchelling lubs waardig. Agter den nabab volgde een lédige olifant, daar agter een andere met een' kételtrommer, en eindelijk een magere kameel. De procesfie geëindigd zijnde, ging elke Sunnit naar huis, en maakte zig dien dag vrolijk.

De Schiiten hebben niet alleen te Bombay, maar ook te Suratte zo veele vrijheid, dat zij zelfs het feest van HOSSEIN openlijk vieren en ommegangen houden, hetwelk hun in de Turkfche en Arabifche ftéden voorzéker niet geoorlofd zou wézen.

Men vind te Suratte eene groote ménigte Indiäanen of aanhangers der Bramanen. De Baniaanen goede rékenmeesters en naerftige huishouders zijnde, worden zij dikwijls impostmeesters, pagters en tolbedienden bij de Mohammedaanen. Zij zijn om zo te fpréken geboren kooplieden, en hebben den koophandel van Indiën derwijze in hunne magt, dat genoegzaam alle vreemde volken genoodzaakt zijn, hen als makelaars te gebruiken. Ondertusfchen zijn de Europefche kooplieden alhier béter van hun voldaan, dan die te Konftantinopel en Kahira, alwaar de jooden makelaars zijn. Het is in Indiën niets zeldzaams, dat een Europeër fchier zijne ganfche bezitting eenen Baniaan aanbetrouwt, en men hoort van de trouwe en eerlijkheid dezer heidenen ménigmaal voorbeelden, die iemand doen verbaasd ftaan.

De Indifche kooplieden, al bezitten zij eene tonne gouds, kléden zig, om naar de Europefche wijze te fpréken, évenwel gering, namelijk met wit ka-

toen. Zij dragen broeken, of anders enkel een' grooten neêrhangenden doek, dien zij om de heupen winden, en daaröver eene lange kléding, van boven nauw, en van onder, éven als de Europesche vrouwenrokken, met veele plooijen. Men zie de afbeelding plaat XII. fig. B. De mouwen van dit kleed zijn zeer lang, maar eng, en over de hand terug geschoven. Om de heupen hebben zij eenen gordel; hunne muilen zijn groot met kromme opwaard staande neuzen, gelijk onze schaatzen, of de schoenen der Finlappen. In de ooren dragen zij groote gouden ringen, en de rijke kooplieden hangen ook wel in elk oor eene groote egte paerel. Het maakzel van hunnen turban, het mes, dat zij vóór het lijf dragen, kortöm de gansche kléding der Indiäanen is van die der Arabieren, Turken en Perzen verschillende, maar tévens voor de lugtstreek geschikt. De gemeene Indiäanen gaan, éven als de gemeene lieden in alle heete landen, meestendeels geheel naakt. Zij hebben slegts eenen gordel, en zomtijds maar een touw om de heupen met een smal stuk lijnwaat tusschen de beenen, gelijk de lieden, die den *pilanquin* A. plaat XIII. dragen. Alleenlijk hebben de laatsten eene bijzondere soort van kleine mutzen, welken men als eene livrei kan aanmerken (*). De overige gemeene Indiäanen dragen eenen turban. Als het régent, draagt de Indische boer eenen mantel van dadel- of kokosbladeren van de gedaante C. plaat XII. Deze is zonder twijfel de rok der Indiäanen, dien HERODOTUS, *libr.* III. §. 93. beschrijft.

De vrouwen der Indiäanen van laagen staat dragen eenen grooten doek van roodgestreept lijnwaat om de heup gebonden, en het eene eind tusschen de beenen zo opgetrokken, dat het eenen korten en wijden broek gelijkt. Zij hebben ook eenen grooten doek om het lijf gewonden en over het hoofd geslagen. Deze heidensche vrouwen hebben geen lange hangende borsten, gelijk de Mohammedaansche. Zij dragen dezelven namelijk in eene soort van overtrek, of koker, van évenrédige grootte, in een klein lijf, of wambes, met halve mouwen,

(*) De Europesche vrouwspersoonen, welken naar Indiën komen, moet het gezigt van deze naakte lieden in het eerst vreemd voorkomen; maar zij gewennen zig ras om zig ook van hun te laten dragen. Te huis is onder anderen ook de pligt van deze lieden de vertrekken schoon te houden.

wen, dat alleen de borst, en noch den rug, noch het onderlijf bedekt. Dit ſtuk van kléding bewaart de borſten zo wél, zegt men, dat veele Europeſche vrouwsperſoonen, die naar Indiën komen, zig een dergelijk laten maken, gelijk zij ook de Indiſche vrouwsperſoonen in het ſtuk der reinigheid moeten navolgen, indien zij de liefde haarer mans niet willen verliezen. De vrouwen der Indiäanen zijn niet minder arbeidzaam, dan haare mannen. Te Bombay heb ik er veelen gezien, die hout droegen, en dus haar brood zuur verdienden, en niettemin met veel zilver, goud en geſteenten pronkten. Doch dit alles beſtaat ook in ringen, waarvan haare kinderen, ja zelfs kindskinderen nog gebruik kunnen hebben. Zij dragen bij voorbeeld in het eene neusgat eenen ring met een geſteente, dergelijke ringen in den geheelen rand van het oor, ringen aan de vingers en teenen, en groote ringen aan de enkels en om de armen. Ziet men daaréntégen eene Mohammedaanſche, dan is deze, éven als die in Arabië en Turkijë, geheel bedekt; en vrouwen, die aan vreemden haar aangezigt, ja nauwlijks de handen niet durven vertonen, kunnen buiten haar huis niet veel verdienen.

De vergaderingen der Indiäanen op hunne feestdagen heb ik maar eene eenige reis bijgewoond, en dat was te *Loheia* in Arabië. Hier zaten 12 of 13 Baniaanen in eenen kring. Elk van hun had een metaalen bekken of eene kleine trom. Als een van hun een vaers in de Indiſche taal gezongen had, herhaalden alle de anderen dezelfde woorden, en lieten hunne ſpeeltuigen daar bij horen. Ik was in gezelſchap van eenen Mohammedaan, en wijl ik bemerkte, dat wij bij de Baniäanen juist niet zeer wélkom waren, vertrok ik weêr in minder dan een kwartier uurs, om hen in hunne aandagt niet te ſtoren.

Al het geen een Braman, als geestlijke, te verrigten heeft, is niet tot mijne kennis gekomen. Wanneer egter eenen *Hindu* een kind geboren word, moet een Braman aanſtonds, volgens ſterrenwikkundige régelen, bepalen: of het in een gelukkig of ongelukkig uur ter waereld gekomen is; en dit verrigt hebbende, hangt hij den jonggeborenen een dun touw over de ſchouders, welk kentéken zijner natië hij dan gedurende zijnen leeftijd draagt. Dit gebruik ſchijnt zeer oud te wézen; want onder de beelden in de pagode op het eiland *Elephanta* vind men er reeds zeer veelen, die zulk een touw over den ſchouder hebben. Wanneer een Baniäan zijn kind uithuwlijken wil, waarvoor hij dikwijls zorgt als het ſlegts

6 of 8 jaaren oud is, moet insgelijks een Braman den tijd bepalen, wanneer de vader de bruid vrijen, en de bruiloft wézen zal. Midlerwijl blijven de kinders bij hunne ouders, tot dat zij huwbaar zijn. Dan moeten de Bramanen ook de feestdagen bepalen, en dezelven te voren aan het volk bekend maken (*). Elke Baniaan moet zig des morgens, als hij zig gewasſchen en gebaad heeft, van eenen Braman zig eene ſoort van zégel voor het hoofd laten drukken. Dit is het werk hunner gemeene priesters. Ik zag op eenen morgen eene geheele rij van dezelven digt bij het kasteel aan de rivier zitten, werwaard eene ménigte vrouwen en meisjes kwam om zig te baden, en haar morgengebed te doen. Elke gaf de ſchoone klêderen, welken zij dien dag wilde dragen, aan éénen dezer priesters en ging daaröp in de rivier. Daarna verruilde zij haare natte klêderen met de droogen openlijk aan den oever, hetwelk egter met zulk eene behendigheid geſchied, dat zelfs de oplettendſte aanſchouwer van het geen bedekt behoorde te blijven, niets te zien krijgt. De Braman doopte daaröp zijnen duim in eene roode verw, en drukte het meisje zo veel als een zégel op het voorhoofd; en het meisje tékende hem ook, doch maar éven; want anders zou zijn voorhoofd welras geheel beſmeerd zijn geworden. Ten laatſten neemt de perſoon, welke getékend, of voor dien dag als geheiligd is, de verwdoos in de hand, doet een kort gebed, geeft den priester eene handvol, of meer, rijst, en gaat, met de natte klêderen op de hand, weêr naar huis. Zommigen némen ook wél eenen pot vol water uit de rivier méde naar huis, om haaren meest geliefden boom te bewateren, of er eenig ander gebruik van te maken.

De Indiäanen te Suratte hebben geen gasthuis voor menſchen, dat ik weet, maar zij hebben een groot gasthuis voor dieren. Wanneer andere geloofsbelijders hun een oud of ziek paerd, eene koe of een ander dier willen overgéven, némen zij het zeer gaern aan, en verzorgen het, tot dat het van ouderdom of ziekte ſterft. Ik zag hier eene zeer groote verminkte en blinde landſchildpad, welke

(*) Van hunne kundigheid in de ſterrenkunde en waarzeggerskunst is reeds in de beſchrijving van Arabië, bl. 112. geſproken.

welke men meende, dat over de 125 jaaren oud was (*). Verminkte hoornbeesten, fchaapen, konijnen, hoenders, duiven, e. z. v. waren hier in ménigte: en bij het gasthuis is een artz, die zorg dragen moet, dat het vee wél opgepast word.

ONDER de Indiäanen zijn dikwijls lieden, die vrijwillig gruwzaame martelingen ondergaan, in de verbeelding, GODE daar door behaaglijker te worden dan anderen. Zommigen, zegt men, laten zig, het hoofd néderwaard, lévend in de aarde begraven. Een van deze lieden deed eene gelofte, dat hij in eene kooi, met gevouwen en om hoog geftrekte handen, 20 jaaren in de open lugt zou zitten, zig vervolgens naar eene pagode in de ftreek van Dehli laten brengen, en aldaar het hoofd afzagen. Hij heeft indedaad verfcheiden jaaren in zijne kooi vóór eenen tuin buiten Suratte gezéten, doch was, niet lang voor mijne komst in deze ftad, en voor het verloop van de gemelde 20 jaaren, geftorven. Doordien hij zig in het geheel niet verroerde, waren zijne lédemaaten, in den ftand zo als hij zig eenmaal geplaatst had, als aangewasfen. In de laatfte jaaren heeft hij geen woord meer gefproken, en geftadig op eene en dezelfde plaats vóór zig neêrgezien: en wijl hem in zijne kooi nooit de nagels of de hairen afgefnéden werden, kan men zig gemaklijk verbeelden, dat hij er affchuwlijk moet uitgezien hebben. Aan oppasfers, welken geloofden, door den dienst, dien zij dezen gewaanden heilig bewézen, zelven ook eene heiligheid te verwerven, of die misfchien alleen een gemaklijk léven wilden leiden van de liefdegiften, die men hunnen heer bragt, had het hem nooit ontbroken. Een andere deed gelofte, dat hij gedurig eenen arm om hoog zou houden, en in deze oefening, zegt men, had hij verfcheiden jaaren doorgebragt. Nog een andere geloofde GODE eenen dienst te bewijzen, met altijd een' zwaaren kéten met eenen fteen te dragen. Eene vrouw, verhaalt men, had haare natuur allengs zo tot vasten gewend, dat zij gedurende 40 dagen niet anders gebruikt had, dan dagelijks een weinig fchoon water. Kortöm, het vasten en de kaftijdingen der Christen mon-

(*) In het kasteel te Bombay was ook eene fchildpad, waarvan men zeide, dat de Engelfchen ze hier reeds gevonden hadden, toen zij dit eiland van de Portugeefen krégen.

monniken is maar ſpel in vergelijking van het geene zommige Indiäanen zig opleggen.

Bij de *Hindu* heeft men ook twee ordens heilige bédelaars of bédevaarders, welken men *Bargais* en *Gusſeins* noemt. Zij zijn gezworen vijanden. Beiden reizen gewapend, en zomtijds bij duizenden; en als zij elkander ergens ontmoeten, valt er meesten tijds een bloedige ſlag voor. Voor eenige jaaren légerde zig de eene partij van deze gewaande heilige helden, gedurende eenige maanden, in de nabijheid van *Suratte*. De regéring ſcheen voor dezelven bevreesd te zijn, en liet dagelijks maar een klein getal van hun in de ſtad komen, om lévensmiddelen en andere behoeften te kopen.

In deze ſtad ontbreekt het ook niet aan mohammedaanſche *Fakîrs*. Dezen zitten veeltijds bij een graf, of onder eenen boom, en hebben groote potten bij zig ſtaan, die door oude wijven altijd met water gevuld worden, in de verbeelding van daardoor een GODE welbehaaglijk werk te doen. Met dit water zijn zij mild. Zij géven alle voorbijgangers eenen zégen, en doen zomwijlen voortreflijke zégenwenſchen, zo wel aan Europeërs en andere geloofsbelijders, als aan hunne eigen geloofsgenooten. Maar tévens zijn deze *Fakîrs* onbeſchaamde bédelaars. Zij gaan zomwijlen vóór een huis zitten, zonder dat men ze van daar kan doen heengaan, ten zij hun de geheele ſom, die zij begéren, of zo veel als zij met den eigenaar kunnen bedingen, betaald is: De regéring bemoeit zig niet met hunne eiſchen. Elk tragt derhalven, zodra mogelijk, hen te vréden te ſtellen, om van hun geſchreeuw verlost te worden.

Men vind zeer veele *Parſis* te Suratte. Zij zijn goede kooplieden, naerſtige handwerkslieden en goede dienaars. Ook vind men hier Armeniërs, eenige Georgiërs en Jooden, en vrij veel Indiſche Roomschkatholijken. De laatſten noemt men Portugeeſen, en hunne taal, welke zo ſlegt is, dat de Portugeeſen, die uit Europa komen, dezelve om zo te ſpréken eerst moeten léren, is de *lingua franca* in Indiën, éven gelijk een ſlegt Italiaansch de algemeene taal der Europeërs in de Levant is.

De Mohammedaanen te Suratte beginnen hunnen dag van zonneöndergang af, éven als de Arabiërs en Turken; doch zij rékenen niet naar uuren, maar, gelijk de oude inwoners van dit land, naar *poâr*, *garri*, *poll* en *wipoll*. Dag en nagt worden in 8 *poâr*, of 60 *garri* verdeeld; eene *garri* is weêr verdeeld in 60

poll,

poll, en een *poll* in 60 *wipoll*. Om den tijd van eene *garri* te bepalen, bedienen de Indiaanen zig van een wateruurwerk (*). Dat, welk ik zag, was een koperen en van onder rond ſchaaltje. Van onder heeft het een gat, waarïn het water zo ſterk indrong, dat het, maar mijn zaküurwerk, in 23 minuuten vol was en zonk. Bijaldien 60 *garri* 24 uuren uitmaken, moest het ſchaaltje eerst na 24 minuuten zinken. De ondervinding heeft doen opmerken, dat de oppasſer van het uurwerk niet altijd nauwkeurig zorg draagt, om de gezonken ſchaalen aanſtonds weêr op het water te zetten, en daarom het gat, waardoor het water moet indringen, wat te groot heeft gemaakt. De klok bij de Indiäanen is eene dikke ronde koperen ſchijf, omtrent van 2⅓ voet middenlijns. Deze hangt men op, en bij elke *garri*, dat is telkens als het waterhorlogie naar den grond zinkt, ſlaat men er met eenen houten hamer op. Wanneer 8 *poâr*, 60 *garri* doen, dan is elke *poâr* 7½ *garri*. Doch zo nauw neemt men het in de burgerlijke regéring niet. Men telt voor de eerſte en derde *poâr* 7, en voor de tweede en vierde *poâr*, 8 *garri*. Als een geheele *poâr* verſtréken is, en de 7 of 8 *garri* geſlagen zijn, ſlaat men het getal *poâr* nog langzaam na; doch maar tot vier, gelijk onze uurwerken maar tot 12 ſlaan. Des morgens begint men weêr met één *poâr*. Te Suratte telt men 32 *garri* voor den langſten, en 28 *garri* voor den kortſten dag.

ZULK een waterüurwerk en klok heb ik in het huis van eenen afgezetten nabab gezien, daar het aan geen Europeſche hang- en zak-horlogien ontbrak. Dus heeft men uit een oud gebruik, en misſchien alleen ook om de ſtaatſie, dezelven behouden; want men zeide, dat lieden van grooten rang deze klok bij plegtige ommegangen op de ſtraat vóór zig uit doen dragen, doch zig dan, in plaats van het waterüurwerk, van een' zandloper bedienen. Uurwerken op torens vind men hier zo min als in Turkijë en Arabië.

ON-

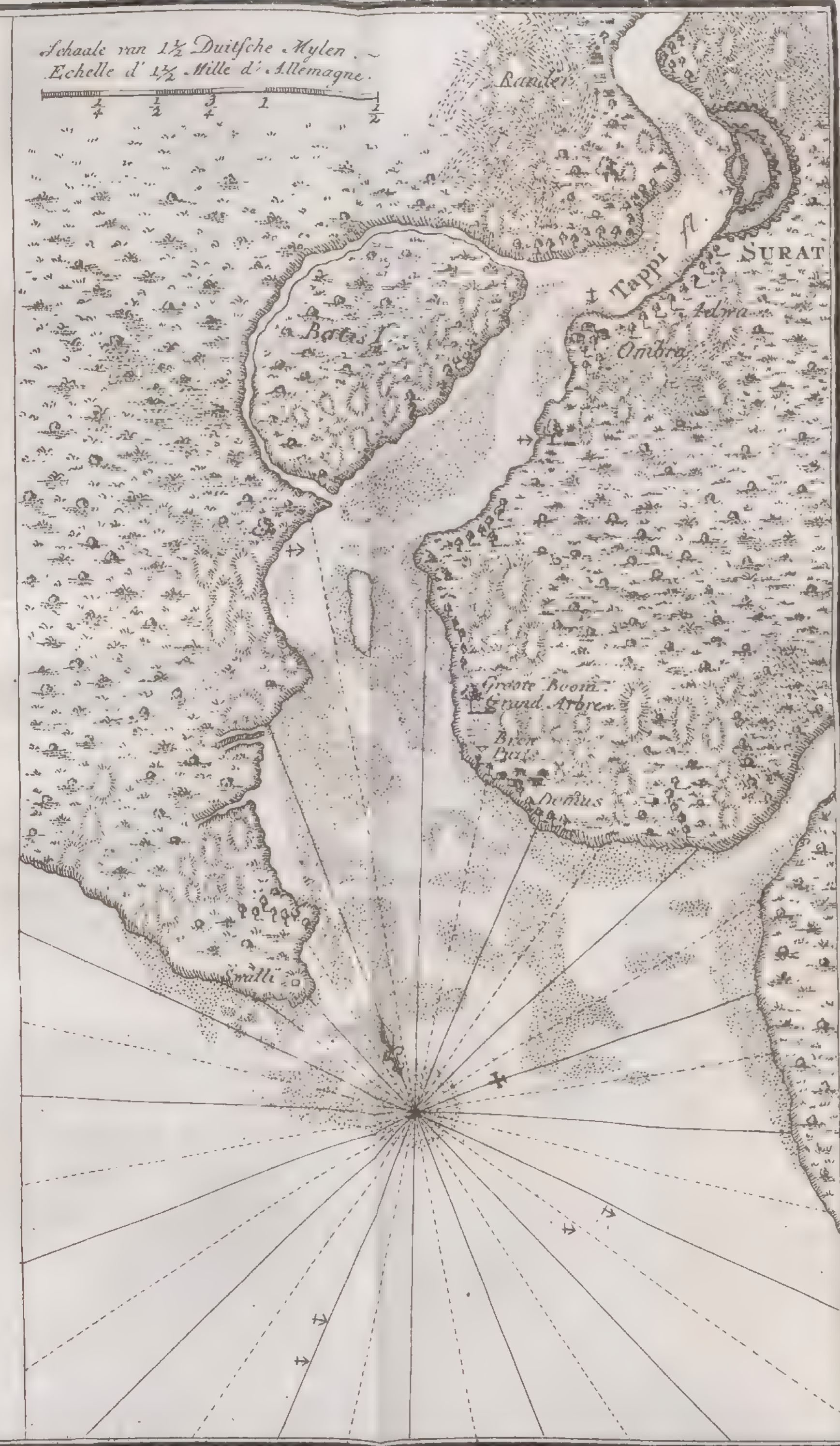
(*) Dit wateruurwerk is ook in *Siam* in gebruik. *Voyage d'Ovington*, *Tom. I. p.* 290. Mij ſtaat voor, ergens gelézen te hebben, dat de oude Perzen eenen ſchotel op het water zetten, die eerst na drie uuren zonk, en dat als dan de tijd door trommen en trompetten bekend gemaakt werd. Het ſchijnt dus, dat dezelven naar *poâr* gerékend hebben, gelijk nog hédendaagſch de Indiaanen. De *poll* en *wipoll* worden denklijk alleen van Bramanen tot ſterrenkundige en ſterrenwikkundige uitrékeningen gebruikt.

ONDER de tuinen te Suratte is inzonderheid bezienswaerdig de geen, die TEK BEG KHAN, van wien bl. 55 gefproken is, heeft laten aanleggen en bouwen, en dezen nabab 5 lak rupien (omtrent 333000 rijksdalers), zo men zegt, gekost heeft. In de ménigvuldige gebouwen van dezen tuin vind men verfcheiden groote vertrekken, die aan de eene zijde geheel open zijn, en om te meer fchaduw te maken, een verreoverftékend dak hebben. Hier zijn kostlijke baden, een waterval en verfcheiden kommen met fpringende fonteinen, welk alles in deze lugtftreek zeer aangenaam is. Doch de weg van den voornaamften ingang naar het hoofdgebouw is zo fmal, kronkelend en met zo veele deuren voorzien, dat men er zeer gemaklijk op den klaaren dag zou kunnen verdwalen. De paden tusfchen de andere gebouwen zijn insgelijks zo fmal en kronkelend; denklijk, wijl de bouwheer zig daar door voor eene onverhoede overvalling in zékerheid wilde ftellen. Behalven de gemelde groote vertrekken, zijn de overigen alle zeer klein. De paden in den tuin en veele plaatzen vóór de gebouwen zijn geheel geplaveid. Doch deze kostlijke tuin, met zijne, naar de Indifche wijze, pragtige gebouwen, word flegt onderhouden. De Mohammedaanen alhier denken éven als de Turken en Arabiërs. Zij bouwen zelven gaern groote paleizen, om zig eenen naam te maken, maar zij beftéden niet gaern veel geld, om het gebouw van een' ander' in goeden ftaat te houden.

OM den lézer een duidelijk denkbeeld van den aanleg dezes tuins te géven, heb ik van alle deszelfs voornaamfte deelen, op plaat XIV., eene grondtékening ontworpen. 1.) Is het hoofdgebouw, drie verdiepingen hoog, en van boven met eene terras. 2.) Een groote galderij boven op den tuinmuur. 3.) Névengebouwen van eene verdieping, elk met een' open *diwân* (vergaderkamer) en verfcheiden kleine vertrekken. 4.) Verfcheiden groote en kleine waterkommen met waterfprongen. 5.) Wégen en plaatzen, die allen geplaveid zijn. 6.) De binnenwagt benéden in het gebouw, en daar boven woonvertrekken. 7. 8.) Geheel afgefloten *harems* of woningen voor twee gemaalinnen van den eigenaar, met tuinen en fpringfonteinen; alles op eenen hoogeren grond, dan de tuin zelf: waarfchijnlijk, op dat men er niet gemaklijk van buiten zou kunnen inzien. Deze twee wijken zijn zó aangelegd, dat elk der beide gemaalinnen alle gemak voor haare eigene en bijzondere huishouding heeft, en haare ménigvuldige dienstmaagden en flaavinnen zo kan huisvesten, dat zij met de anderen

in

Grondtekening van eenen Tuin te Suratte.
Plan d' un Jardin à Suratte.

Ligging der Stad SURATTE aan den Vloed Tappi.
Situation de la Ville de Suratte sur le Fleuve Tappi.

in het geheel geen betrekking hebben. In den *harêm* 8, waar misſchien de meest begunſtigde woonde, is een zeer pragtig bad met venſters van geſlépen ſpiegelglazen, die hier ongemeen kostbaar zijn. In dit bad plagt de oude nabab zeer dikwijls te gaan, daar hij zig van fraaije en naakte vrouwsperſoonen liet bedienen, die alle bedenklijke pogingen moesten in het werk ſtellen, om het vuur, dat bij hem reeds uitgedoofd was, weêr te doen ontvonken. 9.) Een gebouw van twee verdiepingen, met groote open *diwâns*, en veele kleine kamers. 10.) Een laag gebouw, met verſcheiden open *diwâns*. Dit is ook tot eenen *harêm* geſchikt. Aan beide zijden en aan den muur van den tuin zijn kleine vertrekken voor de dienstmaagden en ſlaavinnen der gemaalin, welke haare woning in deze afgezonderde wijk plagt te krijgen. 11.) Een zeer ruim gebouw van eene verdieping, met verſcheiden open *diwâns*, baden en kleine vertrekken. Hier plagt TEK BEG KHAN zijne gasten te onthalen, en ook raadsvergaderingen te houden. 12.) Kleine gebouwen bij eenen waterval. 13.) Twee boogswijze doorgebroken muuren. 14.) Eene groote poort met verſcheiden woningen voor de wagt. Deze is buiten den tuin; in den eigenlijken muur van den tuin zijn maar kleine deuren. 15.) Drie putten, waaruit het water, door middel van een paternosterwerk, door osſen opgehaald, in bakken geſtort, en van daar naar de ſpringbronnen en andere waterkunstwerken geleid word.

ONDER de tuinen der Europeërs is die van de Hollanders de fraaiſte. Dezelve is ongemeen wél en aangenaam gelégen, digt bij den vloed *Tappi*. De Europeërs hebben te Suratte ook hunne eigen begraafplaatzen, of kerkhoven, en op dezelven grafſtéden, welken verdienen door een' reiziger beſchouwd te worden. Het grootſte gedenktéken op het kerkhof der Engelſchen is een gebouw van 40 voet hoog, met een fraai gewelf, en aan twee hoeken met torens. In hetzelve liggen twee broeders begraven, CHRISTOFFEL en GEORGE OXINDEN. De eerſte ſtierf in 1659 te Suratte, en de laatſte, die gouverneur te Bombay was, ſtierf in 1669. In de kostbaarſte graftombe op de begraafplaats der Hollanders ligt HENDRIK ADRIAAN *baron* REEDEN *tot Drakeſtein*. Deze heer werd door de Néderlandſche oostïnd. maatſchappij naar Suratte gezonden, om het gedrag en beſtier haarer dienaaren aldaar optenémen; doch hem trof het lot, dat reeds anderen, met hetzelfde oogmerk naar Indiën gekomen, ondergaan hadden;

den; hij ftierf, in het jaar 1697, op de reis van Batavia naar Suratte, en werd hier met veel ftaatfie begraven.

MIJN verblijf in deze ftad was te kort, dan dat ik van dezelve eene grondtékening zou hebben konnen maken. Daarbij is zulk een werk bij de Europeërs in Indiën veel gevaarlijker, dan bij Turken en Arabiërs (*), en ik wilde bij de Engelfchen, die mij overäl veele beleefdheden bewézen, geen agterdogt verwekken, als of ik van hunne vastigheden aftékeningen wilde maken. Ik kreeg egter eene kaart van de uitwatering van den *Tappi*, welke een Engelschman voor eenige jaaren gemaakt had, en op dewelke een Hollandfche zeeman, die verfcheiden jaaren te Suratte was geweest, de tégenwoordige ligging der zandbanken verbéterde. Deze heb ik verkleind, en op plaat XIV. laten drukken, om den lézer een klaar begrip van de ligging dezer ftad te géven.

DEN 8ften april vertrok ik van Suratte, om met hetzelfde fchip, waarméde ik gekomen was, weêr naar Bombay te kéren. Het was afgefproken, dat wij des morgens zeer vroeg zouden afvaren. Doch wij kwamen niet voor 10 uuren van

(*) Een hairkruller, die in den laatften oorlog, névens andere Franfchen, als krijgsgevangene, naar Bombay werd gebragt, en, gelijk een Engelsch officier mij verzékerde, in het geheel het tékenen niet verftond, maar de onvoorzigtigheid had, zijne papierrolletjes met een potlood op den wal te bekrabbelen, werd door de regéring alhier als een fpion naar St. *Helena* gezonden. In mijn' tijd kwam een Gaskonjer naar Bombay, die zijn fchip aan de Engelfchen verkogt, en het geld in korten tijd doorbragt. Deze roemde zeer op zijne bekwaamheid om grondtékeningen van vestingen te maken, en hij mogt er wel bijgevoegd hebben, dat hij niet eens nodig had, daarom uit zijn vertrek te gaan, wijl hij in een hoog huis niet verre van den wal woonde. Dit gaf gelégenheid, dat de eigenaar van het huis aanftonds bevel kreeg, den Gaskonjer niet langer in zijn huis te laten wonen. Nogthans werd hem niet verboden, langs de veste te wandelen; want, dat men op die wijze béter eene grondtékening van eene vesting kan ontwerpen, dan wanneer men in een hoog huis het gezigt over de ftad en een gedeelte van den wal heeft, zulks was den gouverneur misfchien onbekend. Doch ik denk niet, dat de Engelfchen in het algemeen van dezen Gaskonjer iet te vrézen hadden. Te *Mochha* hoorde ik, dat de Hollanders te *Batavia* eenen Arabifchen koopman van Jemen eenige jaaren in de gevangenis gezet hadden, om dat hij de nieuwsgierigheid had gehad, de lengte en dikte van een groot ftuk gefchut te méten.

van de ſtad, en het gevolg daarvan was, dat wij het ſchip eerst te 3 uuren na middennagt bereikten. Op zulk eene nagtreis, in een open boot, had ik mij niet gewapend, en dit veröorzaakte mij eene zwaare verkoudheid. Onze ſchipper, JAMES MOFFAT, vertrok den volgenden dag, des morgens om 5 uuren, van Suratte, en kwam reeds des namiddags te 1 uur aan boord. Een ander boot, dat maar één uur laater afgevaren was, bereikte het ſchip eerst den 10den des namiddags te 2 uuren. Zo zeer kan men hier door winden en den ſterken vloed opgehouden worden. Ons ſchip lag ondertusſchen ook vrij verre van land.

DEN 11den april gingen wij onder zeil met veertig of vijftig kleine vaartuigen, die zig verzameld hadden, om onder ons geleide naar Bombay te vertrekken. Den 12den kwamen eenige rooffchépen regt op ons aan, en ſchénen wel lust te hebben, zig onder onze vloot te mengen, waaröp aanſtonds alle de kleine vaartuigen zig rondom ons verzamelden. Onze ſcheepsbevelhebber gaf den vreemden ſchépen, door verſcheiden kanonſchooten, te verſtaan, dat wij hun gezelſchap niet begeerden. Zij ſtoorden er zig egter niet aan, tot dat een ſchoot zo wél trof, dat de kogel vóór een van hunne vaartuigen de oppervlakte van het water ſtreek, zig weêr om hoog verhief en aan de andere zijde van hetzelve in het water viel. Dit was van die uitwerking, dat de rovers afdeinsden. Zij verlieten ons nogthans niet geheel, en wij vreesden, dat zij ons des nagts weêr zouden nader komen. Want het gebeurt niet zelden, dat zij eene vloot, als de onze was, des nagts van verſcheiden kanten aantasten, en, als het Engelsch ſchip aan de eene zijde vuurt, aan eene andere zijde eenige kleine vaartuigen wegſlépen. Doch zij waagden het niet, ons weêr te naderen, en wij kwamen allen, den 13den april, gelukkig te Bombay.

DE Engelſchen verwagtten bij mijn vertrek twee ſchépen, die zij nog voor het begin van den régentijd naar Europa wilden terug zenden. Dezen hoopte ik reeds te Bombay te vinden; doch vernam, dat zij voor den régentijd niet zouden komen, wijl zij van Bengalen en Madras eerst naar Batavia en Banculen gezonden waren. Ik nam derhalven het beſluit, om met hetzelfde ſchip, waarméde de reis naar Suratte gedaan had, naar China, en van daar met een Deensch ſchip naar Koppenhagen te gaan. Doch den 20ſten april, als dit ſchip onder zeil ging, was ik reeds weêr zo zieklijk, dat ik, zonder oogenſchijnlijk gevaar, zulk eene reis niet kon ondernémen. Ik was derhalven genoodzaakt, gedurende

 den

den régentijd nog te Bombay te blijven, en nam daarbij het vast besluit, den terugweg over *Basra*, die mij voorgeschréven was, te némen, wanneer mijne gezondheid maar eenigermaate weêr hersteld zou zijn. Alle onze natuurlijke zeldzaamheden, die wij in den Arabischen zeeboezem gezameld hadden, hadden wij, de heer CRAMER en ik, reeds naar *Tranquebar* gezonden. Naderhand zond ik alle de handschriften mijner reisgenooten, als méde een gedeelte van mijne eigen papieren over *Londen* naar Koppenhagen. Want, wijl ik niet kon voorzien, wat mij op de terugreis nog zou ontmoeten, oordeelde ik het raadzaam, de laatste langs een' anderen weg te zenden, op dat niet de gansche vrugt der reize verloren ginge, ingeval de dood mij insgelijks had weggerukt, of dat ik ware geplonderd geworden.

REIS VAN BOMBAY NAAR MASKAT EN ABUSCHAHHR.

MIJN vertrek van Bombay vertraagde nog tot den 8sten december 1764, als wanneer ik aan boord ging van een klein oorlogschip der oostind. maatschappij, dat eene reis naar Maskat en den Persischen zeeboezem zou doen. De winden zijn in deze streek zo bestendig, dat een ervaren schipper gemeenlijk reeds te voren kan wéten, welken wind hij op zéker jaargetij onder déze of géne lengte en breedte zal aantreffen. In zékere maanden kan hij van Bombay regtdoor naar *Maskat*, zelfs tot naar *Basra* komen, zonder dat hij nodig heeft zijn topzeil in te halen; op andere tijden daarëntégen moet hij zijnen weg eerst zo verre zuidwaard némen, dat hij de linie voorbij is, dan verre naar het westen zeilen, tot dat hij de pasfaatwinden krijgt, met welken hij wéderöm naar de kust van Arabië en den Persischen zeeboezem kan komen. Het tégenwoordig jaargetij was noch het beste, noch het slegtste, om deze reis te doen. Onze schipper verwagtte veele noordlijke winden; hij hoedde zig derhalven zo veel mogelijk, om in het eerst niet te verre naar het westen te komen, dewijl hij anders den noordenwind naderhand regt tégen zou gehad hebben.

Zo lang wij ons niet boven de twee of drie graaden van de Indische kust ver-

verwijderden, zagen wij zeer dikwijls de kleine waterſlangen, van dewelken ik in het eerſte deel, bl. 432, geſproken heb. Men zegt, dat men dezelven ook in ménigte in den Perſiſchen zeeboezem vind. Den 12den december lichtte het zeewater des avonds zo ſterk, als ik het anders nooit gezien heb. Want nu ſcheen de oppervlakte der zee, wel eene halve duitſche mijl verre, met breede vlammen bedekt te zijn, daar men anders in andere gewesten ſlegts kleine vonken ziet, wanneer het water geſlagen word (*). In het eerſte deel, bl. 7 heb ik de gedagten opgegéven, dat het lichten van het zeewater voornaamlijk veröorzaakt word door de *meduſa's*, of zeekwallen, in het Deensch *maneter*, en in het Engelsch *blubbers* genoemd. Ik zag van dezelven naderhand bij ſtil weeder ook zulk eene ménigte, en daar onder zulke grooten, als ik ze nergens gezien heb. Denklijk vind men hier ook nog andere zeegedierten, die des nagts lichten. Te Bombay heb ik dikwijls zulk eene ſoort van licht op de ſtraaten of misthoopen gezien, en het in het eerst voor verrot hout of voor lichtwormen gehouden. Doch het was het ingewand van een' kleinen ſlijmägtigen visch, welke hier de gemeene ſpijs der armen is.

Op de reis naar *Maskat* gaf ik alle avonden, als wij helder weeder hadden, op het flikkeren der ſterren agt, waarvan de heer MICHAËLIS in de 88ſte vraag berigt begeerd had, wijl zommige reizigers verzékerd hebben, dat de vaste ſterren in zommigen gewesten van het Oosten niet zo ſchitteren als in Europa. Den 15den december was de gezigtëinder allerhelderst, en dezen avond zagen wij niet alleen *jupiter*, maar ook den *ſyrius* zodra dezelven maar boven den horizont kwamen; doch *procyon* eerst 2 graaden hoog; de mindere ſterren eerst na dat zij 10 graaden hoog geklommen waren, en de ſterren van de eerſte grootte tindelden reeds op 25 graaden hoogte éven zo ſterk, als in de zomernagten bij ons.

Den 21ſten en 22ſten zagen wij verbaasd groote ſchaaren dolfijnen, die als een' wedloop met ons hielden, en ons verre voorbij kwamen, niettégenſtaande ons ſchip

(*) Het zelfde verſchijnzel zag de kapitein SARRIS, in 1612, op de poolshoogte van 8°. 12'. Hij bevond naderhand, dat deze vreeslijke vertoning door zeekatten (*Cuttlefish*) veroorzaakt werd. *Historiſche beſchrijving der reizen*. I. Deel.

ſchip ¾ van eene duitſche mijl in een uur zeilde. Agt of tien zomtijds naast elkander ſprongen dikwijls uit het water, zonder daaröm van hunn' regten weg aftekomen, of agter te blijven. Dezen laatſten dag krégen wij *Râs Kalhát*, een voorgebergte op de kust van *Omân*, een gewest van Arabië, in het gezigt. De Engelſche reisbeſchrijvers rékenen het gemeenlijk tot gelukkig Arabië. Den 23ſten kwamen wij tot in de nabijheid van *Maskát*. Hier krégen wij ſtilte, en de ſtroom was op deze kust zo ſterk, dat wij daar door in éénen nagt bij de 6 duitſche mijlen terug gedréven werden. De volgende dagen was de wind ons ſteeds tégen, en de ſtroom nog éven ſterk, zo dat wij zelfs alle moeite hadden, om maar van land aftehouden. De kust van *Omân* is zeer ſteil en gevaarlijk, en het water zo diep, dat men nabij land dikwijls op 50 vademen nog geen grond vind. Den 28ſten waren wij nog bij het voorgebergte *Kalhát*. Wij zogten dien zelfden dag weêr de ruime zee, en waren dus niet meer in gevaar van te ſtranden. Ondertusſchen moesten wij nog tot den 2den januarij 1765, meestendeels geſtadig tégen wind en ſtroom, kruisſen. Daarënboven hadden wij veeltijds ſtorm en régen; en wijl het mij aan winterklédéren ontbrak, hebbende te Bombay weêr de Europeſche kléding aangenomen, was het koud weeder mij zeer gevoelig. Dezen dag krégen wij egter des namiddags gunſtigen wind, en wij bereikten eindelijk den 3den januarij de haven van *Maskát*.

Den 4den des morgens kwamen verſcheiden Indiſche vaartuigen in de haven, die, naar landsgebruik, hunne aankomst en hunne vreugde over de gelukkige reis, met trommelen en ſchalmeijen bekend maakten. Een van dezelven wierp het anker digt bij ons ſchip. Tot mijne verwondering vond ik op hetzelve twee arme Franſchen, die, na het verlies van *Pondichery*, gansch Indiën afgelopen hadden, en nu ſoldaaten bij eenen Indiſchen ſchipper waren, wiens vaartuig niet eens een verdek had. Zeer veele braave lieden van dien landäard zijn door den laatſten oorlog verſtrooid en genoodzaakt geworden, hun brood kommerlijk bij Mohammedaanen en Heidenen te verdienen.

Maskát behoort aan eenen onafhanglijken arabiſchen vorst, die te *Rostâk* zijn verblijf houd, en zig *Imâm* van *Omân* noemt (*). De inwoners van dit land

(*) Beſchrijving van Arabië, bl. 280.

land zijn Mohammedaanen. De *koran* is dus hun voornaamste wetboek. Doch zij behoren tot eenen aanhang, die zig *Abàdi* of *Beiasi* noemt, en uit de arabische schrijvers reeds voor lang bekend, doch door de Europesche reizigers, mijns wétens, in het geheel niet aangemerkt is. De Sunniten zo wel als de Schiiten noemen hen خوارجي *Chauaredsji:* doch dit is een smaadnaam, die in *Omàn* éven zo haatlijk is, als de naam *râfedi* bij de Perzen, en de naam ketter bij de Duitschers. ABUL FARAH, maakt reeds gewag van deze *Chauaredsji* (*), en ik twijfel niet, of het zijn dezelfden, die SALES (**) en andere schrijvers *Kharejites* noemen. Hunne grondstellingen, waarvan in de Beschrijving van Arabië, bl. 20, iet gezegd is, komen al vrij wél overëen, met het geene anderen van de *Kharejiten* gezegd hebben; namelijk, dat zij den nakomelingen van MOHAMMED of ALI geen voorrang boven andere Arabiers van oude geslagten géven.

ONDER alle de Mohammedaanen, die ik ken, léven er geen zo néderig en matig als deze *Beiasi.* Zij roken geen tabak, drinken niet eens koffij, en dus nog veel minder sterke dranken. De aanzienlijke kleed zig niet pragtiger, dan de gemeene man, behalven, dat hij wel een' fijner turban op het hoofd, en een' kostlijken sabel op zijde, of een mes vóór het lijf draagt. Zij laten zig niet ligt door geweldige driften vervoeren; zijn beleefd jégens vreemdlingen, en vergunnen dezelven te *Maskát* ongehinderd volgens hunne eigen wetten te léven. In plaats dat de Baniaanen in Jemen genoodzaakt zijn, hunne dooden te begraven, mogen de geenen, die hier wonen, dezelven verbranden; en, daar de jooden in de andere mohammedaansche landen zig door hunne kléding van andere landäarden moeten onderscheiden, mogen zij zig hier éven als de Arabiërs kléden. Als in andere landen der Sunniten een Baniaan, Jood of Christen bij een Mohammedaansch vrouwspersoon betrapt word, moet hij een Mohammedaan worden, of ten minsten eene groote geldboete betalen. Doch bij de Beiasiten te Maskát stoort de regering zig daar niet aan, bijaldien de vreemdling zig alleen bij zulke vrouwspersoonen vervoegt, van dewelken men weet, dat zij zig an-

(*) POCOCKII *specimen historiæ arabum*, p. 26, 269.

(**) *Preliminary discourse*, p. 173. *History of the Ottoman Empire by* RYCAUT, p. 227.

anders ook aan Mohammedaanen voor geld overgéven. Eene geheele ménigte van deze ſlegte vrouwlieden woont in eene bijzondere wijk buiten de ſtad (*). Voor het overige is de burgerlijke regéring hier zo voortreflijk, dat men in het geheel van geen dieverij hoort, ſchoon het niets vreemds is, koopwaaren gedurende geheele weeken op de ſtraat te zien liggen. Niemand mag des nagts zonder licht op de ſtraat verſchijnen; en, op dat men geen waaren zou binnen brengen, en de regéring daardoor ten aanzien van den tol niet bedrogen worden, mag geen boot na zonneondergang aan land komen, zelfs niet eens van het eene ſchip naar het andere gaan.

De Imâm heeft in deze ſtad eenen *Wâli*, of kommandant, eenen *Wekîl*, of bewindsman van den tol alhier, onder welken ook alle de kooplieden en vreemd-

---

(*) Onder de verſcheiden *Casten* in Indiën vind men ook danzeresſen, die, éven als de *Gasîe* in Egipte, en de *Tschingane* te Konſtantinopel bij een' ieder, die er voor wil betalen, voor geld danzen en zingen. Doch de heidenſche danzeresſen trouwen nooit. Haare dogters léren het handwerk der moeder, en de zoons worden gemeenlijk ſoldaaten. Twee Engelſchen en ik lieten te Maskát, op een' avond, eenigen van deze danzeresſen, die zig om de Indiſche kooplieden aldaar ophielden, komen, doch ik vond haaren dans en haare muziek niet béter dan die der *Gasîe* in Egipte. Op een' anderen avond lieten wij drie jonge Indiäanen komen, waarvan de eene zulk eene viool ſpeelde, als bij E op plaat XXVI. van het eerſte deel afgebeeld is; de andere had een paar metaalen tafelborden, en de derde eene trom dwars vóór het lijf gebonden. Zij zongen en dansten alle drie. Ik zag deze jonge lieden met vermaak. Van hunne Indiſche gezangen kon ik wel geen woord, doch uit hunne gebaerden en de muziek ſchier alles verſtaan. Zij zongen meestendeels van liefde- en helden-bedrijven, en één ſtuk, waarin zij de Portugeeſen in hunnen tégenwoordigen toeſtand afſchetsten. Dezen zijn niet meer die helden, welken zij in die eeuw waren, toen zij Indiën veroverden. Zij hebben van hunne groote bezittingen in dit waereldgewest ſlegts weinigen meer; nogthans betonen zij in hunne geſprekken en in hun ganſche gedrag nog dezelfde trotsheid; dit laatſte werd door de Indiäanen zo wel uitgedrukt, dat het niet béter door Europeſche toneelſpélers zou hebben kunnen gedaan worden. In plaats dat de danzeresſen ſchier altijd op dezelfde plaats blijven ſtaan, en alleen haar lichaam bewégen, maken deze danzers bijwijlen tamelijke ſprongen. In het algemeen dansten en ſpeelden zij volkomen naar de maat. Alle hunne toonen waren, éven als die, welken ik bij de Arabiers, Perzen en Turkomannen gehoord heb, in eene vier vierden of $\frac{2}{4}$ maat. Zij zingen dikwijls bij beurten; en als er verſcheiden te gelijk zingen, hoort men van allen dezelfde *melodie*, ten zij een van hun een' doorgaanden bas zingt.

vreemdlingen ſtaan, en eenen *Kadi.* Het getal der Baniäanen, of Indiäanen, zowel kooplieden als handwerkers en bedienden, die zig hier ophouden, ſchat men op 12 honderd. Hier wonen maar zeer weinig jooden, en in het geheel geen Europeërs. Ik had van Bombay aanbevélingsbrieven aan den *Wekîl* alhier, en aan den makelaar der Engelſchen, eenen Baniäan, welken mij beiden veel beleefdheden bewézen. Den eerſten bezogt ik maar zelden, om hem geen rékenſchap te behoeven te géven van mijne verrigtingen, inzonderheid van de réden, waaröm ik binnen en buiten de ſtad zo dikwijls ging wandelen, hetwelk hij van de andere Europeërs, die hier komen, niet gewend was. De laatſte maakte, dat ik kennis kreeg met een paar Arabiers, en met den ſcheeh der jooden, welke allen dit land zeer wél kenden. Door dien weg kreeg ik veele aardrijkskundige en andere berigten van *Omân*, die men reeds in de beſchrijving van Arabië vind. Ik zal derhalven hier ſlegts nog iet van de ligging der ſtad *Maskát* melden, waarvan ik op plaat XV. eene grondtékening ontworpen heb.

MASKÁT is zo wel door de natuur als door de kunst zeer wél bevestigd. Op en tégen de ſteile klippen aan beide zijden der haven, in dewelke de grootſte ſchépen voor alle winden veilig kunnen voor anker liggen, zijn verſcheiden batterijen en kaſteelen, die ſterk met grof geſchut bezet zijn. Van de laatſten zijn inzonderheid de beide kaſteelen *Miràni* (1.) en *Jelàli* (2.) merkwaerdig, doordien dezelven de ruimſte zijn, en digt bij de ſtad op ſteile klippen liggen. De batterijen en torens (3.) zijn ſlegts klein. De ſtad is met een' muur omringd, die agt torens, of veeleer batterijen, met geſchut heeft, ſchoon hij anders niet ſterk is. Aan de noordwestzijde is hij het zwakſte; want hier (4.) is in den ſtadsmuur eene groote tralie van hout, om het water, dat in den régentijd met groot geweld van de omliggende bergen afſtort, doortogt te géven. Wijl de inwoners hier nog minder pragt en gemak zoeken, dan andere Mohammedaanen, zijn hunne huizen doorgaans ſlegt. Zelfs de beide moskeën, die zij hebben, zijn klein en donker, en zonder minareen. De beste gebouwen in de ſtad zijn twee Portugeeſche kerken, waarvan de eene thans de woning van den *Wàli*, en de andere een pakhuis is. Buiten de ſtad is eene tamelijk groote vlakte met eenige tuinen, die in het heet jaargetij, wégens den lommer, dien men hier van dadel- en andere boomen kan hebben, nog al aangenaam zijn. En de huizen buiten den ſtadsmuur, welken men eene voorſtad van *Maskát* kan noemen,

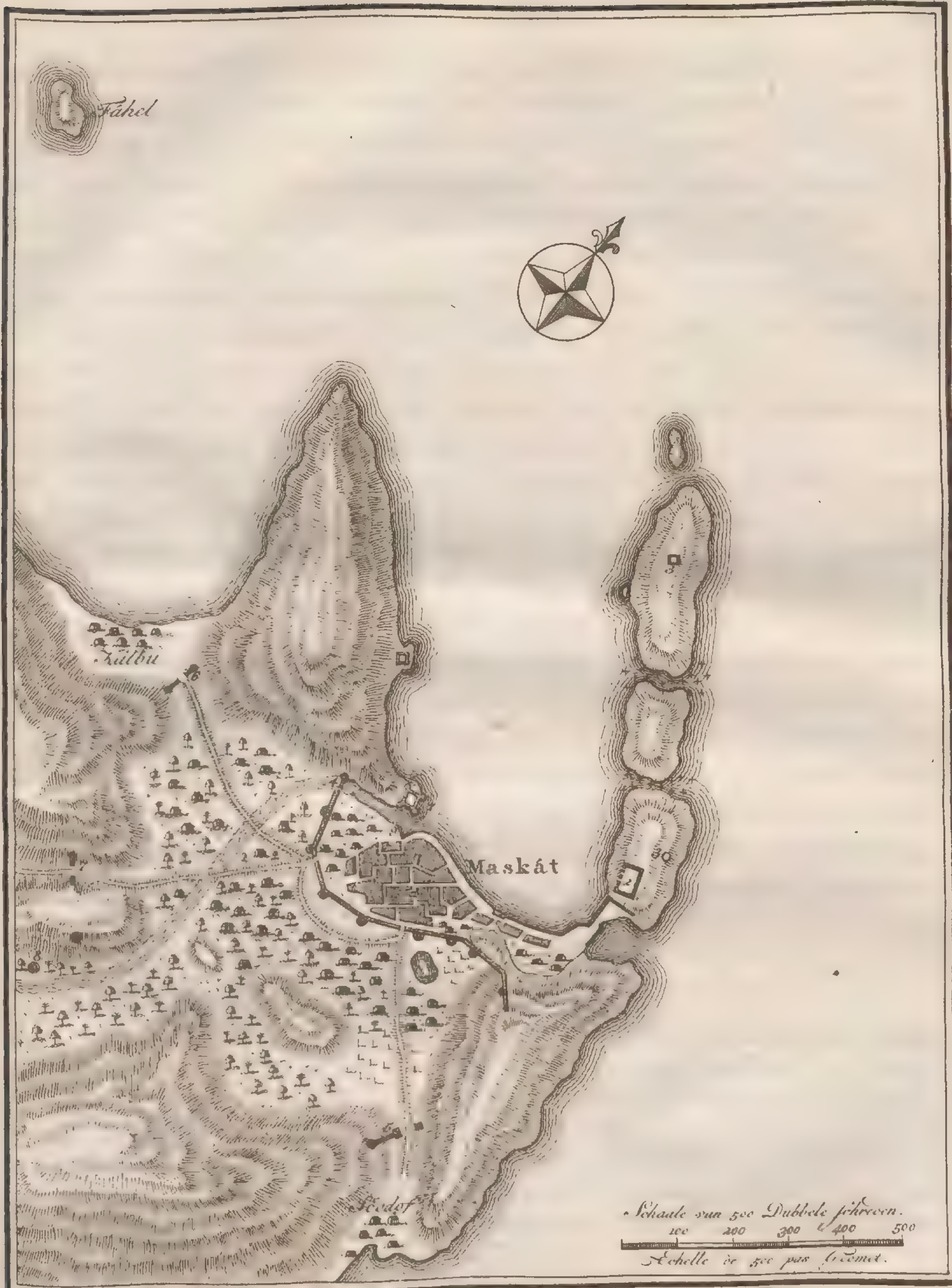
 zijn,

zijn, éven als een gedeelte der huizen binnen de ſtad, enkel ſlegte hutten met matten gedekt. Alles is door de natuur wél verſterkt. De vlakte is met ſteile en naakte rotzen omgéven, en heeft maar drie ſmalle uitgangen, die gemaklijk verdédigd kunnen worden. De eene uitgang (5.) leid naar *Sôddof*, de tweede (6.) naar *Kalbu*, en de derde (7.) naar *Mattrach*. De beide eerſte plaatzen zijn ſlegte dorpen. De laatſte is eene ſlegte ſtad met een kaſteel, en alle drie liggen aan de zee. *Maskát* ligt dus aan het einde van eene golf, tusſchen ſteile klippen, op een voorgebergte of halféiland. Deszelfs poolshoogte vond ik 23°. 37'. en de afſtand van *Bombay* is, volgens de aanmerkingen der Engelſche ſchippers, 12°. naar het westen. Dezen zeggen ook, opgemerkt te hebben, dat hier op den dag der nieuwe en volle maan om 11 uuren het hoogſte water zij, en dat de vloed 12 tot 14 voet hoog rijze. De afwijking der kompasnaald is tusſchen de 4 en 5°. naar het westen.

Aan den voet van eenen berg, bij 8, is eene bron, die *Maskát* in het drooge jaargetij van versch water voorziet. Dit word hier met veele moeite door eenen os, éven als bij B. op plaat XV. van de beſchrijving van Arabië, door eenen mensch, in eenen grooten léderen zak, opgetrokken, in eenen bak geſtort, en, door buizen, tot bij de haven geleid; zodat hier ook boots met weinig moeite water kunnen innémen. Deze waterleiding ſchijnt nog een werk der Portugeeſen te wézen. Bij 9 loopt het uit twee ijzeren pijpen, die waarſchijnlijk eertijds als eene kraan toegemaakt werden; doch tégenwoordig worden dezelven alleenlijk met léder toegebonden, dat telkens, als iemand water haalt, losgemaakt moet worden. In de beide kaſteelen 1. en 2. zijn groote waterbakken, die ſteeds met dit water vol gehouden worden.

Andere reizigers hebben willen verzékeren, dat het te Maskat nauwlijks eens in een geheel jaar régent (*). Gedurende mijn verblijf in deze ſtad régende het van den 12den tot den 17den januarij dagelijks, en wij hadden doorgaans zulk donker weeder, dat ik van hier zou hebben moeten vertrekken, zonder vol-

(*) *Voyage* D'OVINGTON, *Tom. II. p.* 127. Deze reisbeſchrijving is anders zeer nauwkeurig. Een bewijs, dat een reiziger niet van alles éven volkomen berigten kan bekomen.

Grondtekening der Stad Maskát. ‖ Plan de la Ville de Maskát.

voldoende waarnémingen omtrent de poolshoogte te kunnen doen, indien ik zulks in den nagt van den 11den tot den 12den januarij niet waargenomen had. Maar in de zomermaanden, als de zon nabij het toppunt komt, en de ſtraalen der zonne nog daarënboven van de omliggende naakte rotzen terugkaatzen, is het in deze ſtad zo heet, als mogelijk op weinig plaatzen in de waereld. De bergen op de kust van *Omàn* in het algemeen ſchijnen kaal en onvrugtbaar te zijn. De dalen, in tégendeel, zijn te béter bebouwd. En daaröm is te *Maskát* een overvloed van allerlei ſchoone vrugten, het vleesch is hier in ménigte en zeer goed, en de zee verſchaft eenen overvloed van visch (*). Van de voordbrengzels, die van *Omàn* uitgevoerd worden, zijn de dadels het voornaamſte. Geheele ſcheepsladingen van dezelven gaan uit verſcheiden havens naar den Arabiſchen zeeboezem, naar Indiën en andere oorden. *Maskát* is ook de ſtapelplaats der meeste waaren, die uit den Perſiſchen zeeboezem naar Hadramaut, Jemen, Hedsjâs en gansch Indiën, of van daar naar den Perſiſchen zeeboezem moeten gebragt worden. Hetzelfde zegt ARRIANUS en andere oude Griekſche ſchrijvers van *Mosca*, eene haven in deze ſtreek, en denklijk *Maskát* zelf. Want niet alleen hebben de naamen eene groote overëenkomst, maar, wijl de kust uit eene harde rots beſtaat, en het water digt bij dezelve diep is, kan men niet anders beſluiten, dan dat de haven van *Maskát* voor eenige duizend jaaren reeds al zo goed is geweest, als zij tégenwoordig is. Bij ABULFEDA en in de tafels van NASSER ED DÎN en ULUG BEIGH vind ik de ſtad *Maskát* niet gemeld. *Sohàr* was toen de voornaamſte handelſtad in *Omàn*. Misſchien was de regéring te *Maskát* in dien tijd van dien aart, dat de onderdaanen geen handel

---

(*) ALEXANDER HAMILTON verzékert, dat de Arabiërs te *Maskat* de visſchen kunnen bezwéren. Hij zegt, zelf gezien te hebben, dat iemand hier aan den oever riep *tál*, *tál*, *tál*! (komt) en dat de visch hierop in groote ménigte was gekomen. Ik heb in deze haven zo veel visch gezien, als anders op geen plaats in de waereld, maar nooit gehoord, dat de visſchen aan het ſtrand komen, als een Arabiër ze roept. De visſers zaten hier op éven zulke vlotten, als die, waarvan de visſers in den Arabiſchen zeeboezem zig bedienen (Beſchrijving van Arabië bl. 204) en vongen de visch of met netten, of met angels, of ook met een zéker zaad, waarvan zij bedwelmd werden, als zij er van aten.

del met uitlanders konden drijven. En daaröm kan de naam dezer ſtad den gemelden ſchrijveren onbekend zijn gebléven.

Geen Europeër heeft, mijns wétens, tot nog toe van *Maskát* reizen landwaard in gedaan. Nogthans verdient het landſchap *Omàn*, dat het van aardrijks- en natuurkundigen nauwkeuriger bezogt worde; en, volgens het geen ik te Maskát gehoord heb, reist men in het gebied van den Imam van Oman niet minder veilig dan in Jemen (*). Noch mijne gezondheid, noch andere omſtandigheden lieten mij toe, deze reis te ondernémen. Men vind hier wel dikwijls gelégenheid, om met een klein ſchip, hetwelk de Arabiërs *taràd* of *tränki* noemen (**), naar den Perſiſchen zeeboezem te varen. Doch ik agtte het niet raadzaam, daarméde te gaan, doordien men op dezelven in dit jaargetij te zeer aan het guure weeder blootgeſteld, en dikwijls ook voor de zeerovers niet veilig is. Daarentégen heeft men op een Europisch ſchip wégens het laatſte niets te vrézen. Kapitein PRICE, met wien ik van Bombay gekomen was, had ik reeds naar den Perſiſchen zeeboezem laten vertrekken, om dat ik een Engelsch Europisch ſchip, dat kort na ons van Bombay zou afzeilen, verwagtte. Dit was den 12den aangekomen. Wijl ik nu vreesde, naderhand zulk eene goede gelégenheid niet aantetreffen, om naar den Perſiſchen zeeboezem te komen, liet ik de reis in het binnenſte van Omân zulken van mijne navolgers over, wier tijd en omſtandigheden zulks béter toelieten, en vertrok den 18den januarij van *Maskát*.

Den 19den des avonds van 8 uuren 30 minuuten tot 9 uuren 30 minuuten, als wij zo ſterk zeilden, dat wij in een uur $\frac{5}{4}$ duitſche mijlen vorderden, was de oppervlakte der zee, zo ver wij konden zien, zo wit als eene vlakte bedekt met ſneeuw. Na 10 uuren zagen wij eene tweede dergelijke ſtreek, die van het oosten naderde, doch niet tot aan ons ſchip kwam. De oorzaak van dit witte ſchijnzel was waarſchijnlijk dezelfde, welke het lichten van het zeewater ver-

(*) Het geen OVINGTON *Tom. II p.* 136. en HAMILTON, *Account of the East Indies Tom. I. p.* 58 van het gedrag der Arabiërs in *Omân* omtrent eenen EDUARD SAY verhalen, die op hunne kust ſchipbreuk leed, bevestigt het geene ik boven gezegd heb.

(**) Het maakzel van dezelven is in het eerſte deel, blad. 274. reeds beſchréven.

veroorzaakte, dat ik den 12^{den} december des avonds zag tusſchen Bombay en Maskât: doch nu beſpeurde ik in 't geheel geen vonken van het bewogen water, maar, gelijk ik gezegd heb, alleen een wit ſchijnzel (*). De maan was op dien tijd niet boven den gezigteinder. Wij hadden ſterrenhelder weeder, en ſlegts hier en daar eene dunne wolk aan den hémel.

Den 20ſten des avonds zagen wij *Cap Jask*, een voorgebergte op de kust van Perſië. Den 21ſten des middags waren wij op 25°. 48′. poolshoogte. كومبارك *Kolumbareck*, of, gelijk het op de Europeſche kaarten heet, *Bombarek* was omtrent 3¼ duitſche mijlen naar oost ten noorden, en ligt derhalven op 25°. 51′. poolshoogte. Den 23ſten des middags was de poolshoogte van het ſchip 26°. 38′., en hier naar bepaalde ik de poolshoogte van het eiland *Salàme* 26°. 28′.; doch deze waarnéming zal misſchien niet zeer nauwkeurig zijn, wijl mij bij dezelve een hoek van *Ràs Musſendom*, of een eiland daar vóór liggende, in den gezigteinder was. De 24ſten vond ik de poolshoogte van het eiland *Tunb*, volgens eene waarnéming in de nabijheid gedaan, 26°. 14′. Wij hadden tot dus verre zeer veranderlijk weeder, of ſtilte, veel donkere lugt en zomtijds régen, en dit veranderlijk weeder hield nog aan, tot dat wij in de nabijheid van *Abuſchàhhr* waren (**).

Van den 27ſten tot den 31ſten januarij hadden wij zo veel betrokken weeder en régen, dat wij in al dien tijd maar eens de poolshoogte konden krijgen. Ik heb nooit in zulk een' korten tijd zulke groote veranderingen van weeder bijgewoond, als wij in deze dagen hadden. Nu hadden wij ſtilte, dan een' vliegenden ſtorm, en dikwijls draaide de wind zig eensklaps naar de tégengeſtelde zijde. Bij die omſtandigheden dagt ik waterhoozen te zullen zien, welken men zegt, dat in deze golf zeer ménigvuldig zijn; doch ik heb er geen vernomen. Van het gevaar, waarïn wij ons bij die gelégenheid zomtijds bevonden, zal ik in het geheel niets melden. De zeelieden zijn er dikwijls aan blootgeſteld; en het zou daar-

(*) Zékere de Reville zag een dergelijk verſchijnzel den 14den julij 1754 des avonds te 9 uuren, op 8°. 4[illegible]′. breedte, en 73°. lengte van Parijs. Zie *The Gentleman's Magazine for ſept.* 1768.

(**) Hier kan men de beſchrijving van Arabië, bl. 293 tot 321, nazien, alwaar de voornaamſte berigten, van dat gewest verzameld, reeds aangehaald zijn.

daarom onbillijk zijn, indien wij ons op onze weinige zeereizen over ongemak en gevaar wilden beklagen.

DEN 1ſten februarij kwamen wij voorbij het voorgebergte *Berdiſtàn*. Deze ſtreek word bij de Europeſche ſchippers voor de gevaarlijkſte op de ganſche reis gehouden; want niet alleen liggen er vóór *Ràs Berdiſtàn* veele klippen, die zig verre in zee uitſtrekken, maar een Engelsman, zegt men, had niet ver van hier, ten tijde der ebbe, een eiland gezien, welks ligging op de kaarten nog niet aangemerkt is. Wanneer zij dus aan den eenen kant de klippen vóór het voorgebergte willen vermijden, vrézen zij aan den anderen op het gemelde eiland te ſtoten, dat bij den hoogſten vloed onder water is. Arabiërs te *Abuſchähhr* verzékerden mij, dat dit klein eiland omtrent te midden tusſchen *Ràs Berdiſtàn* en het eiland *Bahhrein* ligt.

EINDELIJK bereikten wij den 4den februarij tégen den avond de reede van *Abuſchähhr*. Doordien de mond van deze haven zeer ſmal is, en zulk een groot ſchip, als het onze was, niet wél zonder eenen bekwaamen loots kon binnen gebragt worden, wierpen wij, omtrent 2 duitſche mijlen naar het westen van de ſtad, het anker.

KORT na onze aankomst krégen wij tijding van eenen Engelsman, SUTHERLAND genoemd, die het bevel voerde over een ſchip van Bengalen. Wij hadden hem den 26ſten der voorléden maand bij het eiland *Surdé* of *Schech Suré* ontmoet, nadat hij zes dagen te voren van *Abuſchähhr* onder zeil gegaan was. Hij zelf, zijne twee ſtuurlieden en een bootsman waren Europeërs. Onder de matroozen was een Spanjaard, de anderen waren allen Indiaanen. De laatſten zijn zeer traag van aart, maar anders zijn zij hunne bevelhebbers zeer gehoorzaam. De Engelſchen bedienen zig van dezelven in Indiën op alle hunne ſchépen, die alleenlijk van de eene haven naar de andere gaan, of naar den Arabiſchen of Perſiſchen zeeboezem. Wijl de meeſten dezer matroozen Indiſche roomschkatholijken, of zogenoemde Portugeeſen, zijn, moeten de anderen, en zelfs de Engelſchen zo veel Portugeesch léren, dat zij in deze taal bevélen kunnen géven, of de bevélen verſtaan. Voor het overige maakt men er geen verſchil in, van welken landaard of godsdienst de matroozen zijn, of welke taal zij onder elkander ſpréken, wijl men geen voorbeeld heeft, dat zij tégen hunne ſchippers aan het muiten geſlagen zijn. SUTHERLAND had op zijne reis en te

Basra

Basra zo veel volks verloren, dat hij genoodzaakt was geweest, 12 arabiſche matroozen aantenémen. Deze Mohammedaanen zijn gewend, van hunne eigen geloofsgenooten met zagtzinnigheid behandeld te worden. Tusſchen de verſcheiden kleine heeren in en aan de golf van Perſië is geſtadig oorlog. De matroozen uit deze ſtreeken zijn om die réden dapperer dan de Indiſchen, en daarenboven nog verwaand op hun geloof; nademaal zij alle andere godsdienstbelijders omtrent met dezelfde veragting beſchouwen, als wij de jooden. Het zij nu dat het dezen Arabieren niet behaagde onder het bevel van eenige weinige Christenen te ſtaan, dan of zij tégen de lange reis naar Indiën opzagen, dan of het enkel uit roofzugt geſchiedde, zij maakten zig ten minſten, nog voor dat zij uit den Perſiſchen zeeboezen kwamen, meeſters van dit ſchip.

Twee dagen na dat wij den kapitein SUTHERLAND geſproken hadden, wierp hij, uit hoofde van eenen zwaaren ſtorm, bij het eiland *Kàs* het anker. Hier zond hij eenen zijner ſtuurlieden aan land, om water te halen, en de Arabiſche matroozen bedienden zig van deze gelégenheid, om de overige Europeërs te vermoorden. De ſtuurman, die aan boord gebléven was, werd op het verdek door eenen ſlag ter nédergeveld. Den kapitein, die op dit gerugt uit de kajuit kwam, doorſtaken zij met eene ſpeer; en als hij hiervan nog niet ten eerſten ſtierf, gaven zij hem nog eenige houwen met eenen ſabel. De bootsman wilde zig verbergen, hij werd egter gezogt en om het léven gebragt, en de tweede ſtuurman bij zijne terugkomst in het boot doodgeſchoten. De twaalf Arabiërs waren dus meeſters van het ſchip; want de Indiſche matroozen en eenige Arméniſche kooplieden hadden zig allen benéden in het ſchip verſcholen, en om die allen bekommerden zij zig niet veel, wijl zij dagten van dezen niets te vrézen te hebben.

Maar, dewijl de Arabiërs niet in ſtaat waren, zulk een groot ſchip te regéren, en wel voorzagen, dat men het hun toch niet zou laten houden, ſchoon zij het hier of daar veilig in eene haven bragten, zogten zij voornaamlijk naar het gereed geld, waarvan de Bengaalſche ſchépen op hunne terugreis naar Basra gemeenlijk groote ſommen aan boord hebben. Andere kostbaare waaren, die niet veel plaats beſloegen, dagten zij ook te kunnen médenémen. Daar zij nu van de laatſten geen groote kenners waren, riepen zij eenen Arméniſchen koopman, om hun bij de keuze daarvan behulpzaam te zijn. Doch met dezen

kré-

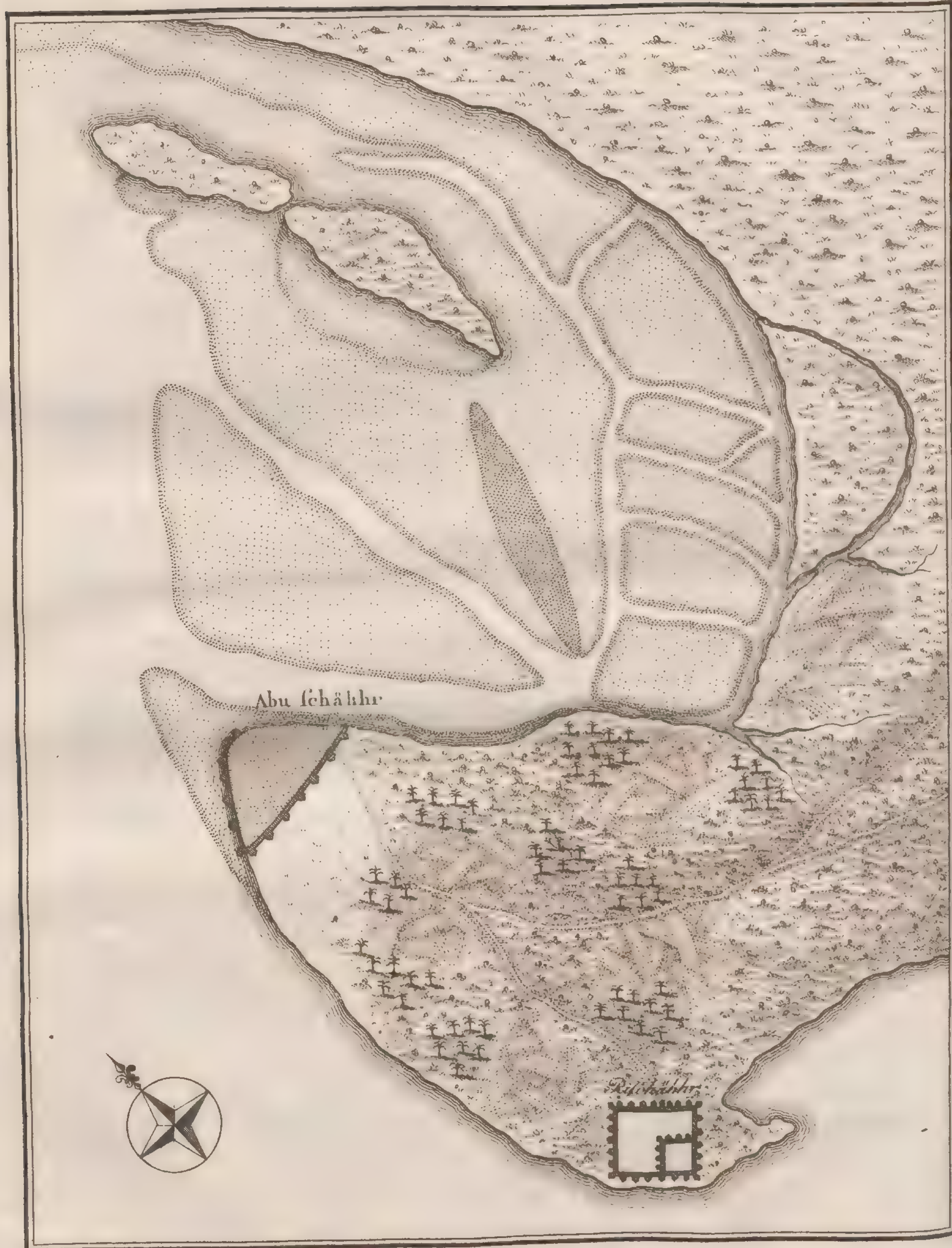
krégen zij verschil, en bragten hem insgelijks om. Hieröp pakten de Arabiërs alles, wat zij konden médeslépen, in een boot, en verlieten het schip, om naar het vaste land te vlugten.

De lieden, welken water gehaald hadden, en in wier boot de eene stuurman doodgeschoten was, waren weêr naar *Kàs* terug gekeerd; en de Schech van dit eiland had niet zo dra van eenen opstand op het schip gehoord, of hij zond een sterk bemand vaartuig derwaard, hetwelk eerst de rovers vervolgde, die zij van boord zagen gaan. Dezen merkende, dat zij het niet konden ontvlugten, zogten weêr naar het schip te kéren; maar de Spanjaard loste een stuk geschut, waardoor de Arabiërs zig lieten afschrikken; die het voor béter oordeelden, zig aan hunne landslieden overtegéven. De Schech te *Kàs* nam hierop alles, niet alleen het geen hij bij de rovers in het boot vond, maar ook alles, wat op het schip was, in bewaring. Zijn heer, de Schech te *Tsjarek*, eischte wel ras rékening, en deed zig alles, wat de andere niet verholen kon houden, overléveren. Doch deze behield den buit ook niet alleen, maar moest denzelven wéder met zijne nabuuren, den heer van *Ormus*, en NASSER KHAN, tégenwoordig heer van *Laristàn*, délen, indien hij met dezelven geen oorlog wilde hebben. Met één woord, al het gereed geld, en de goederen, die in het schip geweest waren, werden onder de kleine onafhanglijke heeren op deze kust zó verdeeld, dat de eigenaars waarschijnlijk nooit iets daarvan terug zullen gekrégen hebben.

AANMERKINGEN TE ABUSCHAHHR, SCHIRAS EN PERSEPOLIS.

ABUSCHAHHR, of, gelijk de Engelschen deze stad noemen, *Buscheer*, was bij uitlanders weinig bekend, tot dat NADIR SCHAH het in den zin kreeg, om ook ter zee veroveringen te maken. Deze liet hier eenige schépen bouwen, en kogt er daarenboven nog zo veelen van vreemde natiën, dat hij eene vloot van 22 of 25 schépen bijëen bragt, die zig te *Abuschähhr* verzamelde. Hierdoor

Platte Grond der ſtreek om Abu ſchähhr. ‖ *Plan des Environs* d'Abu ſchähhr.

door geraakte de ſtad in bloei. Thans kan men ze als de haven van *Schiras* aanmerken, en zij is van alle de ſtéden op deze kust den tégenwoordigen Wekîl, of ſtédehouder, van Perſie het meest onderworpen. De Wekîl heeft nogthans geen één ſchip; maar de Schech van *Abuſchähhr*, die niet alleen een aanzienlijk gebied in *Kermaſir* bezit, maar ook heer van *Bahhrein* is (*), heeft nog een groot ſchip, en verſcheiden kleine oorlogſchépen, welken men *Galwetten*, in het arabisch *Kalbet*, noemt.

Op plaat XVI. ziet men de ligging van *Abuſchähhr* en de omliggende ſtreek, hoewel niet door mij zelven ontworpen, maar naar eene tékening van eenen Engelsman in het klein gebragt. De ſtad heeft de gedaante van eenen driehoek, waarvan twee zijden aan de zee liggen; de derde is door eenen ſlegten muur met eenige torens verſterkt: en, dewijl bij eenen hoogen vloed het land hier zomtijds ook onder water loopt, zo kan men van haar, éven als van *Loheia* in Jemen, (**) zeggen, dat zij nu op het vaste land, en dan op een eiland ligt. Haare poolshoogte is, naar mijne waarnémingen, 28°. 59'., en de kompasnaald wijkt hier 7°. 30'. naar het westen af. Wégens de ménigvuldige eilanden en zandbanken in de nabijheid, is ebbe en vloed bij deze ſtad niet zeer régelmatig. Men zeide, dat het water dikwijls 9 uuren wast, en dan weêr in 3 uuren valt. In den zomer, zegt men, rijst het bij dag hooger, dan des nagts, maar des winters hooger des nagts, dan bij dag. Ook heeft men mij gezegd, dat de verandering tusſchen het laagſte en het hoogſte water zelden boven de 6 voet gaat. Ik kon daaromtrent verder geen waarnémingen doen, dan den 10 februarij, als wanneer het des voormiddags te 11 uur begon te vallen. In den zomer is het hier zeer heet. Doch in den winter ontbreekt het in dezen oord aan geen régen, gelijk ik reeds op de reis van *Maskát* naar *Abuſchähhr* aangemerkt heb. Gedurende mijn kort verblijf in deze ſtad hadden wij den 4den, 5den en 6den februarij geſtadig betrokken lugt, en veel régenweeder, en den 7den een zwaar onweeder met hagel. De bergen, die wij op eenen afſtand van 7 of 8 mijlen zagen, waren geheel met ſneeuw bedekt.

Voor

(*) Beſchrijving van Arabië, bl. 299 —— 315.
(**) I Deel, bl. 293.

Voor de binnenlandſche onlusten in Perſië hield altoos een raad van Bombay zijn verblijf te *Isfahàn*, en te *Kermàn* en *Gambron*, of *Bender Abbas*, welk laatſte in dien tijd de voornaamſte haven in Perſië was, woonden Engelſche kooplieden. In alle deze ſtéden vond men ook kooplieden van de Hollandſche en Franſche maatſchappijen. De laatſten hebben Perſië geheel verlaten, en van de Engelſchen woont alleen een koopman te *Abuſchähhr*. In mijn' tijd was hier de heer JERVIS, een man, die zig in zijne jeugd den wétenſchappen gewijd had, en ook nog de uuren, die hij van zijne bézigheden overhield, zeer wél beſteedde. Hij ſpreekt niet alleenlijk het Perſisch, maar heeft het daarin ook reeds vrij verre in het lézen en ſchrijven gebragt. Hij verzamelde tévens Perſiſche handſchriften (*). Ik twijfel derhalven niet, of de wétenſchappen zullen van zijn verblijf in Perſië veel nut hebben, indien hij weêr naar Europa terug komt. De ſchrijver bij de faktorij alhier was een zoon van den bekwaamen ſteengraveerder NATTER, wiens naam in gansch Europa bekend is. Dan waren hier ook nog twee monniken, waarvan de eene zig bisſchop van *Isfahàn* noemde. Anders heb ik hier geen Europeërs ontmoet.

De Engelſchen zenden veel Europisch laken naar deze haven, en verders ook veele Indiſche waaren van Suratte en Bengalen. De waaren, die van hier uitgevoerd worden, zijn voornaamlijk: zijden ſtoffen van *Jezd* en *Kaſchàn*, roode zijde uit *Ghilàn*, tapijten, waarvan de kostbaarſten uit *Isfahàn* komen, fijne

(*) Onder dezelven vond ik het léven van NADIR SCHAH, door zijnen geheimſchrijver MOHAMMED MAHADI KHAN, een werk, dat eerst 8 jaaren geléden uit des ſchrijvers handen was gekomen, en daarom zelfs in Perſië nog zeer zeldzaam en kostbaar was. Want een voornaam heer, die een zeldzaam werk bezit, leent het niet gaern aan iemand, zo om het geen hem veel geld gekost heeft niet algemeen te maken, als ook om dat het exemplaar bij het afſchrijven niet mogt vuil gemaakt worden: en als het alleenlijk in de handen van eenige weinige ſchrijvers is, dan wéten dezen het ook op prijs te ſtellen, wijl zij voor de afſchriften van zulke boeken, die alle andere afſchrijvers kunnen léveren, gemeenlijk zeer matig betaald worden. Dit werk werd zo zeer geroemd, dat ik naderhand te Schiras er ook mijn werk van maakte, om een afſchrift daarvan voor de koninglijke boekerij te krijgen. Dit is het oorſpronglijke van de *Histoire de Nadir Schah*, welke de heer JONES, in 1770, in het Franſch overgezet heeft, en waarvan, in 1773, eene Hoogduitſche vertaling onder den titel: *Geſchichte des Nadir Scháh*, uitgegéven is.

fijne wol en geiten hair uit *Kerman* (*), rabarber uit *Usbeck*, en andere artzenijwaaren uit Perſië. Verders katoen, allerlei ſchoone vrugten uit de bergagtige ſtreek, roozenwater, en zeer veel wijn van *Schirâs*. Aan verſcheiden dezer artikels laat de Engelſche Oostind. maatſchappij zig niet gelégen zijn. Zij maken een gedeelte uit van den bijzonderen handel van den heer JERVIS, die enkel voor zig zelven een' jong' koopman te *Schirâs* houd. Men brengt ook paerden en muilezels uit Perſië naar Oostïndiën.

MÎR MAHENNA, van wien in de beſchrijving van Arabië, bl. 300 en volg. reeds geſproken is, leefde zédert eenigen tijd in een' openbaaren oorlog met KERIM KHAN, den ſtadhouder van Perſië, en dus ook met den ſchech van *Abuſchähhr*, die zig vazaal van den laatſten noemt. Hij had reeds eenige maalen de karavanen tusſchen Abuſchähhr en Schirâs verontrust, en daardoor den handel tusſchen deze beide ſtéden veel benadeeld. Zelfs had hij onlangs digt bij Abuſchähhr veel vee weggevoerd. Doch thans ſtond er een klein léger van KERIM KHAN, om MIR MAHENNA in zijne hoofdſtad Benderrigk aantetasten, te Kormudsch, en de reizigers, welken ſlegts dien omweg wilden némen, hadden niet veel te vrézen. Beiden zogten de vriendſchap der Engelſchen. KERIM KHAN namelijk begeerde, dat zij, eenparigl[ij]k met den ſchech van Abuſchähhr, MIR MAHENNA in zijne verblijfplaats ter zee zouden aantasten, terwijl zijne benden hetzelfde van de landzijde zouden ondernémen. MIR MAHENNA daarëntégen verlangde, dat de Engelſchen zig, in plaats van te Abuſchähhr, te Benderrigk zouden neêrzetten: en, wijl hij zig hier méde niet zeer kon vleijen, dat zij den ſchech van Abuſchähhr voor het tégenwoordige niet zouden onderſteunen, maar hem met zijne ſchatten ter zee laten ontſnappen, bij aldien hij niet in ſtaat mogt zijn, de landmagt van KERIM KHAN te weêrſtaan. De heer JERVIS poogde beide de partijën met goede woorden optehouden, om ondertusſchen

(*) Men brengt ook eene bijzondere ſoort van groote katten met zeer lang hair, als eene zeldzaamheid, uit *Kermân* naar *Abuſchähhr*. Ik heb dergelijke katten te Konſtantinopel gezien, die men van *Angora* gekrégen had. Men meent opgemerkt te hebben, dat deze ſoort van katten nergens anders voordtéien, dan in zulke gewesten, die het vaderland zijn der geiten met de bekende ſijne wol, die wij kémelshair plégen te noemen.

fchen zijn' eigen handel en dien der oostind. maatfchappij des te veiliger te drijven. Hij zond kort na mijne aankomst eene groote ménigte waaren over Kormudsch naar Schirâs. Bij die gelégenheid verzamelden zig nog verfcheiden reizigers, ten deele kleine kooplieden, ten deele arme Armenifche huisgezinnen, die Perfië wégens de binnenlandfche onlusten verlaten hadden, en thans naar hun vaderland wilden kéren. Dit werd eene tamelijk groote kafle, of karavane. Hoe zeer ik dus ook réden had om mij te haasten, om eerlang in Europa terug te komen, wilde ik évenwel zulk eene fchoone gelégenheid, om naar Schirâs en de vermaarde overblijfzels van Perfepolis te komen, welken niet meer dan twee dagreizen van de gemelde ftad liggen, niet laten voorbijgaan, maar befloot, den 15den februarij met de kafle landwaard te reizen. Ik hield mijne Europefche kléding, die ik van Indiën had médegebragt, op de reis naar Perfepolis nog aan, doch ondervond ook alle de ongemakken, welken met korte en nauwe kléderen op reizen in karavanen gepaard gaan. Dezen dag kwamen wij niet verder, dan tot *Tänkefir*. Hier en daar zagen wij dadelboomgaarden; doch de dorpen bij dezelven waren of gansch lijk of ten deele verwoest, en het land was weinig bebouwd, fchoon het uit de natuur tamelijk vrugtbaar fcheen te wézen. Ik vond in Kermafir ook wijnranken, die ik in dit heet gewest niet zou verwagt hebben. Zij ftonden in eenen geheel rotsagtigen grond, in eene foort van putten van 6 tot 10 voet diep. De bovenfte takken lagen op fteenen rondom den put. En opdat de druiven van de vogtigheid niet zouden bederven, had men zorgvuldig gooten gemaakt, doorwelken het water tot den ftam geleid word.

Daar was geen een kameel in onze ganfche kafle. De meeften waaren waren op ézels gepakt. Zommige kooplieden hadden paerden beladen, en de geenen, die het maar eenigzins konden doen, réden ook op paerden; anderen op ézels, en de overigen gingen te voet. Onder mijne reisgezellen was een Armenisch koopman, die in Perfië geboren was, doch eenige jaaren in Italië doorgebragt had, en zig op de Europefche wijze kleedde, om dus voor een' Europeër aangezien te worden. Het gezelfchap van dien manwas mij zeer nuttig en aangenaam; want hij was bij de Perzen veeltijds mijn vertolker. Ik vond ook nog wel eenige weinigen in onze kafle, die Arabisch fpraken; doch voor het overige kon ik met de anderen in het geheel niet fpréken.

EVEN

Even voor onze aankomst te *Tänkesir* hoorden wij verscheiden kanonschooten, trommels, schalmijen en een groot vreugdengeroep. Zommigen mijner reisgenooten dagten, dat een afgezonden krijgshoop uit het léger bij *Kormudsch* in dit dorp aangekomen was; anderen vreesden, dat wij de benden van MIR MAHENNA zouden ontmoeten. Ik was bij dit alles volkomen gerust, schoon ik niet eens een vrijgeleibrief had. Ik gaf mij voor een Engelschman uit, en twijfelde niet, of deze naam zou mij, om de rédenen, hiervoor gemeld, beschut hebben, al had ik MIR MAHENNA zelven ontmoet. Bij onze aankomst te *Tänkesir* hoorden wij, dat de *Khàn*, die hier naar Kormudsch was gekomen, aan den *Rêis* (*) alhier een eerenkleed had gezonden, en dat dit door de gemelde vreugdebewijzen was bekend gemaakt.

Wij légerden ons hier bij eene vesting, die eerst voor weinige jaaren opgeworpen was, op dat de inwoners bij eene onverwagte overvalling van eenen oproerling hun vee en andere zaaken in zékerheid zouden kunnen brengen. De gedaante derzelve is een vierkant, waarvan elke zijde omtrent 160 dubbele schreeden lang is. Op elken hoek is iet opgemetzeld, dat een' ronden toren, of een bolwerk zal verbeelden, en, behalven dezen, zijn er aan elke zijde nog twee dergelijke torens. Alles is van ongebakken tichelsteen. In dezen muur, of, liever, in dezen wal is eene poort en twee deuren. De laatsten zijn zo klein, dat men er niet regt op door kan. De vesting is ook omringd met eene gragt van 6 voet breed, doch die op veele plaatzen weêr gevuld is. Vóór de poort liggen twee oude ijzeren kanonnen, op gebroken raampaarden. Noch binnen, noch buiten de vesting heb ik geen huis van steenen gezien, of dat slegts muuren van aarde had, maar de *Rêis* woont, zo wel als zijne onderdaanen, in kleine hutten, welken met matten gedekt zijn. Nogthans verbeeld hij zig heer in zijn gebied te zijn. Voor dat het léger naar *Kormudsch* kwam, dwong hij de voorbijtrekkende kooplieden van hem eene bedekking, of geleide, te némen, en liet zig daar voor wél betalen.

In den volgenden nagt trok eene gansche kudde wilde zwijnen digt voorbij onze

(*) Een opperhoofd van een klein gebied, in het arabisch *schech* genoemd.

onze légerplaats. Doch geen der Christenen in onze karavane wilde de moeite némen om er één van te schieten, wijl hij het toch niet in de légerplaats zou hebben kunnen brengen, zonder zig aan de veragting der Mohammedaanen bloot te stellen. De Perzen zijn voor het overige veel beleefder jégens vreemdlingen, dan de Turken en Arabiërs, en in dit opzigt heeft men ze te regt de Franschen van het Oosten genoemd. Wanneer andere reizigers hen als bedrieglijk in den handel, en als een volk beschrijven, dat men op het woord niet veel geloven moet, kunnen zij daarïn ook gelijk hebben. Nogthans geloof ik, dat een Europëer, geen koopman zijnde, met meer genoegen onder de Perzen, dan onder Turken of Arabiërs zal reizen. Het onaangenaamste is, dat de Perzen met geen Indischen heiden, geen vuuraanbidder, geen Christen of Jood, zelfs met geen Mohammedaan van een' anderen aanhang willen éten of drinken, maar ze allen voor onrein houden. De Sunniten maken daaromtrent geen groote zwarigheid, wanneer men hen maar niet vergt verboden spijzen met ons te éten.

DEN 16den moesten wij den ganschen dag te *Tänkesir* blijven, doordien de geen, dien de meeste lastdieren in onze *kafle* toebehoorden, en dus als onze *Karwanbàschi* aangezien werd, eerst dezen dag van Abuschähhr vertrok. Ik kreeg op deze wijze gelégenheid om hier de poolshoogte te némen: en, daar wij doorgaans maar zeer kleine dagreizen déden, kon ik op deze reize zo veele sterrenkundige waarnémingen doen, als anders in geen andere landstreek. De afstand der dorpen heb ik hier zo nauwkeurig opgetékend, als op mijne reizen in Arabië. Ik agt het ondertusschen overtollig, dit telkens breedvoerig aantehalen. Op plaat XVII. heb ik eene reiskaart ontworpen, op welke men de geheele reis, van *Abuschähhr* tot *Persepolis*, met een' opslag van het oog kan zien.

DEN 17den, des morgens vroeg, zetten wij onze reis verder voord. Dezen dag zagen wij ook hier en daar dadelboomen, doch bij de minsten maar slegte hutten. De vlakten, door dewelken wij kwamen, noemde men *Utta* en *Dasti*; de reeks heuvels aan de westzijde van den weg *Dràsi*, en de hooge bergen naar het oosten *Ahhram*.

MEN weet, dat veele Turkomannen en Kurden met hunne veekudden in Persië omzwerven, mids betalende eene kleine schatting. Dezen dag troffen wij eenen Turkomanschen herder aan, die op de Turksche fluit speelde, welke

op

op plaat XXVI. van het I. deel bij L. afgebeeld is. Dezelve was van riet, over de twee voet lang en had 5 gaten, allen op dezelfde zijde. Mijn voorgemelde reisgezel, die te *Basra* Turksch geleerd had, alwaar het Arabisch de taal van het land, doch het Turksch als de taal van het hof is, kon dezen en andere herders van dien landaard, welken wij op onze reis ontmoetten, nauwlijks verſtaan. Men zal zig hier over ook niet zeer verwonderen, daar men in alle wijduitgebreide taalen zeer verſchillende uitſpraaken aantreft.

Mijnen dienaar dezen avond uitgezonden hebbende, om voeder voor mijn paerd te kopen, moest ik zelf kok zijn, en bij die gelégenheid bemerkte ik een bijgeloof der Armeniërs, waaraan ik nog niet gedagt had. Een hoen willende ſlagten, had ik mijn aangezigt gevallig naar het westen gekeerd; en aanſtonds kwamen eenige Armeniërs, en herinnerden mij, dat een Christen zijn aangezigt zo wel naar het oosten moet wenden, als hij een hoen ſlagt, als wanneer hij bid; anderen meenden, dat ik het aangezigt naar *Mekka* keerde, op dat mijn dienaar, die een Mohammedaan was, ook van het hoen zou kunnen éten. Wijl ik dus bemerkte, dat men uit de wijze, hoe ik een hoen den hals afſneed, mijnen godsdienst wilde beoordélen, bemoeide ik mij naderhand met dergelijk werk liever in het geheel niet meer.

Den 18 den reisden wij geſtadig in eene vlakte, 5 uuren ver tot *Kormudsch*. Wij kwamen op dezelve voorbij eene golf, die van Abuſchähhr landwaard in ſchiet, zig hier reeds als een vloed vertoont, die zig naderhand verder naar het zuiden wend, en zig eindelijk weêr in den Perſiſchen zeeboezem ontlast. Dus is een groot gedeelte van *Kermaſir* eigenlijk een eiland. Dit zal egter te eenigen tijde waarſchijnlijk vast land worden, voornaamlijk indien de golf op meer plaatzen zo ſmal en ondiep is, als in deze ſtreek. Het land nabij dezen vloed, of deze golf, zo verre het zomtijds nog van het zeewater overſtroomd word, is onvrugtbaar. Doch op eenigen afſtand vind men voortreflijken grond, maar het grootſte gedeelte ligt hier méde onbebouwd, door dien er gebrek aan inwoners is.

Kormudsch قورموج ligt aan de bergagtige ſtreek in eene vrugtbaare vlakte, en is de verblijfplaats van eenen *Emir* over een aanzienlijk gebied. Even gelijk KERIM KHAN, zig allengs van verſcheiden gewesten dezes koningrijks meeſter maakende, noodzaakte hij ook de hoofden der geſlagten, die als erflijke of

zelfs.

zelfs als onafhanglijke heeren wilden aangemerkt worden, in de ftad *Schiras* te wonen, of dienst bij zijn léger te némen. Alles onder voorwendzel, dat hij ze nabij wilde hebben, als hij hunnen raad van noden had, of, als zij goede krijgslieden waren, dat zij hem behulpzaam zouden zijn, om de rust in Perfië te herftellen. Maar het eigenlijk oogmerk van den *Wekîl* was, alle deze kleine heeren onder zijn oog te hebben, op dat zij geen lust mogten krijgen, om op nieuw oproerig te worden. Onder dezen was ook de heer van het gebied *Kormudsch.* Deze gaf de regéring, gedurende zijne afwézendheid, over aan zijnen oom, eenen man, op wien hij zig kon verlaten. Zijn broeder, *Emîr* JAFAR, liet hem kort daaröp de oogen uitbranden, en maakte zigzelven tot ftadhouder, in hoop, dat zijn broeder in het geheel niet zou wéderkomen. Thans, daar KERIM KHAN een léger naar dit gewest zond, vermoedde *Emîr* JAFAR, die, behalven dat hij zijn' oom van het gezigt beroofd had, nog andere wreedheden had gepleegd, niet veel goeds. Men zeide, dat *Emîr* KUNEH KHAN, de *Sardàr*, of opperveldheer, bevel had gehad, hem een eerenkleed te brengen, ten téken, dat hij de regéring nog verder zou behouden; doch *Emîr* JAFAR, die misfchien van het tégendeel overtuigd was, maakte zig gereed, om eenen vijand te ontvangen. Hij bezette eenen engen doortogt in de bergagtige ftreek, alwaar het léger moest doortrekken, maar hij was veel te zwak, dan dat hij veel nadeel zou hebben kunnen doen. Hij zogt daarop zijne zékerheid op de omliggende bergen, alwaar hij na eenige dagen met zijne médegenooten agterhaald en als een gevangene vóór den *Sardàr* gebragt werd, die hem naar Schiràs zond. Hier werd *Emîr* JAFAR veroordeeld, om eenen heuvel binnen de ftad naar eene zékere plaats buiten de poort te dragen (*). Daar nu de kleine hoop dezer oproerlingen, of gevangen of verftrooid; en het hoofdoogmerk van dezen veldtogt was om MÎR MAHENNA tot gehoorzaamheid te brengen, zou men geloven, dat

(*) Dit vonnis zal men in Europa voor eenen heer van zulk eene aanzienlijke geboorte, als EMÎR JAFAR was, zeer hard vinden. Doch het past eenen KERIM KHÂN volkomen, die zig op zijne ongemeene lichaamskragten zeer veel inbeeld, en zijne vijanden gaern doet ondervinden, dat hunne armen en fchouders te zwak zijn, om de ftraf te dragen, die hij hun kan opleggen.

dat de *Sardâr* dit gebied, welk nu weêr volkomen aan KERIM KHAN onderworpen was, zou verſchoond hebben, en regt door naar *Benderrigk* gegaan zijn. Maar dit was geen oorlog voeren naar de hédendaagſche wijze der Perzen. *Emîr* KUNEH KHÂN was niet zodra te Kormudsch aangekomen, of hij deed alle de inwoners in de vesting brengen, hunne huizen néderwerpen, en hunne hutten af branden. Alleen de moskée en het graf van eenen *Imâm* (gewaanden heilig) bléven verſchoond.

IN dien beklaaglijken toeſtand vonden wij de inwoners van dezen oord, die nog voor weinige weeken eene aartige kleine ſtad geweest was. Ik nam aanſtonds bezit van een ten deele afgebroken huis van *Emîr* JAFAR, waarin nog een paar vertrekken waren, in dewelken men droog kon liggen. Dit kwam mij zeer te ſtade. Ik had mij verbeeld, Perſië niet minder ſterk bewoond te vinden, dan Jemen, daar wij alle nagten onder dak konden ſlapen. Wijl ik kort voor mijn vertrek van Abuſchähhr hoorde, dat niemand der reizigers, welken zékerlijk voor het grootſte gedeelte arme lieden waren, eene tent zou méde némen, en ik juist geen zin had, om hier een' grooten heer te verbeelden, hetwelk in deze landen niet alleen veel kost, maar buitendien ook nog met groote ongemakken verzeld is, had ik mijne tent terug gelaten. Doch ik moest dit boeten; want wij hadden veel régenweeder, en moesten ſchier geſtadig onder den blooten hémel ſlapen.

DE vesting *Kormudsch* was niet veel béter dan die te *Tankeſîr*. Alleenlijk zag men hier en daar in den muur kézel- of gebakken ſteenen. De muuren van het huis, dat ik bewoonde, waren insgelijks maar van ongebakken tichelſteenen, en hier en daar met kézel- of gebakken ſteenen tusſchen gemengd. De gragt rondom de vesting was droog, éven als die te *Tankeſîr*, doch dieper en omtrent 10 voet breed. Daar de hutten der arme inwoners afgebrand waren, zag men veele diepe gaten, uit welken de *Sardâr* koorn en het geen er verder in was bewaard geweest, had laten halen.

DE Perſiſche veldheer had zig digt bij de veſting zo verſchanst, als of zijn vijand in de nabijheid was. Rondom zijn léger had hij eene gragt getrokken, en van de aarde uit dezelve, van ſteenen en eene groote ménigte dadelboomen, die hij, tot groot nadeel der inwoners, had doen omhakken, eenen wal van 5 voet hoog opgeworpen. Het léger, dat hier verzameld

was,

was, beſtond, zeide men, uit 4000 man ruiterij en 2000 man voetvolk; doch een Georgiër wilde mij in vertrouwen verzékeren, dat er van de eerſten niet boven de 1100, en van de laatſten maar 500 man, bekwaam tot den ſtrijd, waren. Hier was geen de minſte gerégeldheid. Elk had zijne tent opgeſlagen, of zijne hut gebouwd, daar het hem best geviel, en zijn paerd aangebonden, daar het hem goed dagt. De Perſiſche paerden zijn fraai. De ruiters hebben karabijnen en piſtoolen met ſloten. Van de laatſten dragen zij gemeenlijk de eene vóór, en de andere agter in den gordel. Het voetvolk heeft roers met lonten. In plaats dat een Chriſten bij de Turken niet eens gemeen janitzaar kan worden, word bij de Perſiſche légers geen onderſcheid tusſchen een' braaf Christen en een' Mohammedaan gemaakt. Ik vond bij dit kleine léger verſcheiden officiers en onderöfficiers, welken Georgiërs en Christenen waren. Alle deze lieden waren ſchoon van geſtalte. In plaats dat de Armeniërs en Grieken, inzonderheid de laatſten, in tégenwoordigheid der *Osmanli* zeer ſlaafs plégen te zijn, vond ik in tégendeel in het gedrag dezer Georgiërs iets trots, dat hun zeer wél voegde. Zij hadden ook de fraaiſte ingelegde roers, piſtoolen en ſabels. Aan de kléding kon men ze in het geheel niet van de Mohammedaanen onderſcheiden.

De Perzen verdélen hun léger nog éven eens, als in de oudſte tijden, en noemen hunne bevelhebbers naar het getal der krijgsknegten, die onder hen ſtaan. Ondertusſchen zou men zig zeer vergisſen, indien men uit het getal der krijgsbevelhebbers de grootte des légers van KERÎM KHÂN wilde afnémen; want ik heb er gekend, die, volgens hunnen naam, over 100 het bevel moesten hebben, doch maar eene bende van 50 of 60 man hadden. *Dag baſchi* is bij hen een, die over tien; *Panſcha baſchi* een, die over vijftig; *Us baſchi* een, die over honderd; *Panſad baſchi* een, die over vijf honderd, en *Mim baſchi* een, die over duizend man het bevel voert. De *Min baſchi* ſtaan wéder onder het bevel van eenen *Sultân*, gelijk dezen onder het bevel van eenen *Khân*. Men weet, dat de Tartaaren hunne regenten *Khân* en de Turken de hunnen *Sultân* noemen. Het ſchijnt derhalven, dat de trotze Perſiſche regenten, die zig zelven *Schah* en zelfs *Padi ſchah* noemden, hunnen hoogen amptenaaren de eertitels van *Khân* en *Sultàn* gegéven hebben, om zigzelven, die nu over eene ménigte *Khàns* en *Sultàns* te bevélen hadden, in de oogen hunner onderdaanen des te meer te verheffen.

ALS

Als ik voorbij de tent van den *Emîr* KUNEH KHÂN ging, werd ik binnen geroepen, en genodigd om te gaan zitten. Hier zat de *Sardàr* op pragtige tapijten, waarméde de geheele tent belegd was, doch ik vond geen kusſens, gelijk op de Turkſche *ſofa's*. Vóór de tent ſtond eene groote ménigte dienaaren, en onder dezelven ook de ſcherpregters. Elk had de handen zeer néderig vóór het lijf over elkander liggen, en alle de officiers, zo wel *Sultàns* en *Khàns* als de minderen, bogen zig, bij het inkomen en heengaan, met néderhangende armen, zo diep voor hunnen *Sardàr*, dat zij met de handen bijna aan de voeten raakten. De officiers, welken ik hier vergaderd vond, ſpraken Turksch en Perſisch, maar niemand van hun ſprak Arabisch. Maar digt bij den *Sardar* zat een geestlijke, die zeer wél Arabisch ſprak, en dus mijn vertolker kon zijn. Het was in het léger reeds bekend, dat ik een werktuig had, waarméde ik bij dag de zon en bij nagt de ſterren waarnam. *Emîr* KUNEH KHÂN begeerde, dat ik hem hetzelve zou laten zien. Ik vermoedde, dat ook deze, éven als de Paſcha te Dsjidda, waarvan in het I. deel, bladz. 264. geſproken is, eenige kennis van de ſterrenkunde had; maar deze wétenſchap was bij hem zo wel als bij zijnen *Mullah* onbekend. Ik liet des namiddags mijn quadrant in het léger brengen, doch de *Sardàr* ſpaarde mij de moeite van het op te ſtellen. Hij was reeds voldaan, toen hij den voet van het werktuig, welks ijzeren ſtang hij voor een' verrekijker hield, van verre zag. Ik werd beide reizen op koffij en vrugten onthaald, en de *Sardàr* deed mij veele vraagen wégens *Hedsjàs* en *Jemen*, en inzonderheid over den toeſtand der Engelſchen in Oostïndiën.

Den 19den des avonds ſtierf zeer ſchielijk een ézeldrijver van onze *Kafle*. Zijn broeder toonde zijne droefheid daaröver door een ſchriklijk geſchreeuw en gehuil, tot laat in den nagt. Dan ſloeg hij zig op het hoofd, nu op de borst, dan op de beenen, en maakte in het algemeen zulk een droevig misbaar, dat ik hem beklaagde, dat zijn broeder niet in eene ſtad was geſtorven, op dat hij tot deze plegtigheid van zijne nabeſtaanden of van gehuurde huilſters hulp had kunnen bekomen. Niemand in de karavane ſcheen aan zijne droefheid deel te némen.

Den 20ſten reisden wij van *Kormudsch* tot *Lauwàr*. Niet lang na ons vertrek werden wij door eene wagt aangehouden, om dat onze *Karwanbaſchi* geen vrijgeleibrief van den *Sardàr* had médegenomen. Dit kostte ons ondertusſchen

niets

niets anders, dan dat wij een paar uuren werden opgehouden, tot dat de geleibrief gehaald was. Bij dezen voorpost vond ik Arabiers, die NADIR SCHAH met geweld uit de ſtreek van Bagdad weggevoerd had, en welken zédert beſtendig als ſoldaaten, nu bij den eenen, dan bij den anderen *Khàn* in Perſië, gediend hadden. Het dorp *Lauwàr* ligt in eene vrugtbaare vlakte in de bergägtige ſtreek, en heeſt eene kleine vesting met eenen erflijken *Rêis*, éven als *Tankeſîr*. De vader van den tégenwoordigen *Rêis* was door den voorgemelden *Emîr* JAFAR omgebragt. De tégenwoordige had bij KÉRIM KHAN hulp gezogt, om den dood zijns vaders te wréken, en beloofd, het léger, dat te dien einde naar dezen oord zou komen, van mondbehoeften te verzorgen. Nu kon hij niet zo veel léveren als de *Sardàr* begeerde, en moest daaröm het te kortkomende met zijnen rug en voetzoolen in de vesting te Kormudsch betalen.

DEN 21ſten kwamen wij, des morgens, niet ver van *Lauwàr*, voorbij eenen watermolen, een werktuig, dat ik noch in Egipte, noch in Arabië aangetroffen heb. Het water word, uit eenen berg tamelijk ver, op eenen muur, 7 voet hoog, tot den molen geleid, en hier was het nog zo warm, dat de damp daarvan oprees (*). Na dat wij een half uur verder gereisd waren, was ik niet weinig verwonderd, het water, waar door de molen gedréven word, ook aan de andere zijde van den berg te vinden. Het régenwater, dat van de bergen ſtort, had hier een diep dal gemaakt, en de ader afgebroken, waardoor dan het water als uit eene welle in het dal afvloeide, en de molen onbruikbaar was geworden. De eigenaar van den molen was daarom genoodzaakt geworden, aan de zijde van dit dal een' kleinen muur optetrekken, en op denzelven zo veel water uit den eenen berg in den anderen te leiden, als hij nodig had. De weg, dien het door den laatſten berg neemt, is ten minſten een vierden eener mijle lang, en nogthans was het ter plaatze, daar het in den berg ingeleid werd, nauwlijks zo warm als bij den molen. Het moet dus waarſchijnlijk in den berg eenen nieuwen trap van warmte krijgen. De bergen in deze ſtreek beſtaan uit eene zeer weeke rotze, die niet kwalijk naar gedroogde klei gelijkt.

VAN

(*) Bij *Kormudſch*, zegt men, was ook een molen, die door heet water gedréven word.

Van hier hadden wij héden zulk een' flegten weg, als ik nergens in Jemen gevonden heb. Op zommige plaatzen is hij zo fmal tusfchen de rotzen, dat een beladen ézel er nauwlijks door kan, en wij moesten ook eenen kleinen ftroom wel 12 of 16 maal doorkruisfen. Op dezen rauwen en rotsägtigen weg lagen veele geraamten van paerden en ézels, die hier gevallen waren. Er viel ook een beladen ézel van onze kafle, en brak den nek. De eigenaar deed hem ten eerften de huid af, en verkogt die bij kleine ftukken aan zijne makkers, die er denzelfden dag nog fchoenen van maakten. Zij ftaken namelijk gaten aan de randen van de huid, bonden er touwtjes in, en maakten ze daarméde vast onder de voeten.

Wij légerden ons niet verre ten oosten van dadelboomgaarden, bij dewelken een dorp was geweest, *Sehu* genoemd, dat voor eenigen tijd door den *Rêis* te Lauwâr verwoest was. Kort te voren hebben wij gezien, dat de *Emîr* van Kormudsch, *Lauwàr*, en het léger van KERÎM KHÂN ten laatften Kormudsch verwoest heeft. Dit is nog tot op dezen dag de ongelukkige toeftand der arme Perzen, en niettemin zeide men, dat KERÎM KHÂN de rust in dit koningrijk vrij wél weêr herfteld had. Hij heeft zékerlijk geen médedingers meer: maar de heer van elk dorp wil hier onäfhanglijk zijn. De fterke nabuur onderdrukt den zwakkeren, en de *Wekîl* van Perfië ftoort zig gemeenlijk aan deze kleine oorlogen niet eerder, dan tot dat de eene of de andere groote rijkdommen verzameld heeft, of zijne fchattingen niet meer wil betalen. Alsdan zend hij een léger, hetwelk de ftéden en dorpen, die het op zijnen weg ontmoet, en welken door de kleine binnenlandfche oorlogen nog niet verwoest zijn, ganschlijk vernielt en omkeert. Geen wonder derhalven, dat dit eertijds volkrijke koningrijk thans zo zeer van inwoners ontbloot is. De regéring der Turken is niet béter. Aldaar worden ook groote landfchappen, van dewelken zommigen in de vorige tijden magtige koningrijken waren, aan *Pafchâs* verpagt. Deze verpagten de kleiner landftreeken weêr aan *Agàs*. Ieder wil winnen; de magtigfte nabuur en médeönderdaan onderdrukt den zwakkeren, en noch de *Sultan*, noch de *Pafchàs* fchijnen zig daaraan te kreunen, als zij maar de jaarlijkfche pagt ontvangen. Maar blijft deze agter, dan overvalt de *Pafcha* de *Agàs*, of de *Sultàn* de Pafchâs, en zij ftraffen niet alleen den overtréder, maar ook den onfchuldigen onderdaan. Wanneer nu deze ongelukkigen zien, dat zij door naarftigheid

en arbeid hun brood niet kunnen verdienen, zoeken zij krijgsdienſten bij de grooten, om ten kosten hunner médeburgers te léven; en als dit hun niet wil gelukken, verzamelen zig geheele benden om de karavanen te plunderen. Om die réden ontbreekt het in de Mohammedaanſche landen niet ligt aan krijgslieden en rovers.

Dezen dag zagen wij nog eene andere plaag der ongelukkige inwoners dezer gewesten: namelijk een' grooten trek ſpringhaanen. Doch het was de trekſpringhaan niet, welken men zo ménigvuldig in Arabië ziet, en die aldaar gegéten word. Deze had een' groenägtigen kop, zwarte vlekken op het lijf, en was dik en dus zwaar tot het vliegen.

Den 22ſten hadden wij ook nog eenen zeer ſlegten weg. Wij kwamen voorbij een dorp *Kunar Bender*, waarvan niets meer overig was, dan eenige dadelboomen. Hier en daar zagen wij groote begraafplaatzen, vervallen waterleidingen en woeste akkers, die nog voor weinige jaaren ſchénen bebouwd geweest te zijn. Wij légerden ons héden 2½ mijl van ons laatſte nagtléger in eene onbebouwde ſtreek, welke men *Sar Mashak* of *Sar Riſchu* noemde. Ondertusſchen nam ik hier de poolshoogte ook waar.

Den 23ſten reisden wij omtrent 3 duitſche mijlen naar het N. N. W., daar wij intégendeel te voren naar het oosten, en gemeenlijk nog iets zuidwaard gegaan waren. Wij légerden bij een verwoest dorp *Tſenîr*. Dit behoorde onder het gebied van *Bosgûn*, welks heer nog onlangs de reizigers dwong een weggeld te betalen. Thans, daar er een léger in de nabuurſchap was, durfde hij het niet eiſchen. Naar mate wij verder in de bergägtige ſtreek, en dus hooger kwamen, vonden wij het ook ſteeds kouder. Naar het N. N. O. zagen wij gebergten, die geheel met ſneeuw bedekt waren.

Den 24ſten kwamen wij over eenen hoogen berg, dien de inwoners *Sandel* noemen, en légerden bij *Auis*, digt bij eene reeks hooge bergen. Hier zijn verſcheiden heete bronnen, en bij ééne derzelven vind men eene kamer tot gemak der geenen, die zig willen baden. Aan den weg ziet men hier en daar nog lange rijen ſteenen, als of aldaar nog ſterke fondamenten waren. Misſchien zijn het overblijfzels van waterleidingen, die in laater tijden verwaarloosd zijn. *Auis* was nog voor weinige maanden een groot dorp, doch zédert door MIR MAHENNA geplonderd, verwoest, en door de inwoners geheel verlaten.

ten. *Firaschbend*, een ander dorp in de nabuurſchap, had, zeide men, ook het vierde deel der inwoners niet meer, welk het eertijds had gehad.

Van *Kunar Bender* tot hier hoorde ik veel van Turkomannen, die niet verre van den weg woonden. Dezen dag nam ik een' kleinen omweg, om een hunner dorpen te bezigtigen. Deze lieden leiden dezelfde lévenswijze, als de omzwervende Arabers. Ook hebben hunne tenten hetzelfde maakzel, als die der laatſten, van welken ik bladz. 58. der beſchrijving van Arabië gewag gemaakt heb. Hun rijkdom beſtaat in kameelen, paerden, ézels, koeijen en ſchaapen. De laatſten fokken zij niet enkel tot gebruik, maar ook voor de weelde der Perzen. Deze dragen niet alleen mutzen, maar ook geheele pelzen van lamsvellen; en doordien zij de fijnſten en meest gekrulden het duurſte betalen, ſlagten de Turkomannen, enkel om deze vellen, veele dragende ſchaapen, en doden dus de onnozele lammetjes op eene wreede wijze voor dat zij geboren zijn. In plaats dat de Perzen zowel als de Turken en Arabiërs, welken in ſtéden wonen, hunne vrouwen voor vreemdlingen tragten te verbergen, ſchroomden de vrouwen der Turkomannen zig éven zo min, ons haare aangezigten te laten zien, als de vrouwen der Bedouinen. Men zegt, dat zij zeer naarſtig zijn. Ook zeide men, dat voornaamlijk de vrouwen der Turkomannen de kleine tapijten maken, van dewelken jaarlijks zo veelen uit Perſië uitgevoerd worden. Dezelven zijn wel ſlegts grof, en niet te vergelijken bij de fijne Perſiſche tapijten, welken in de ſtéden gemaakt worden; nogthans moet men zig verwonderen, hoe deze arme lieden de wol zo fraai kunnen verwen, en met de weinige bekwaamheid, die zij hebben, de tapijten évenwel zo fraai maken. Naderhand ſprak ik met eenen herder, die in de ſtreek van Bagdad in eene omzwervende familie geboren was, doch nu eenen Turkoman in deze gewesten diende. Hij ſprak Arabisch. Onder anderen verſtond ik van hem, dat zijn heer hem jaarlijks 12 lammeren voor zijnen loon gaf, en leerde dus daaruit, dat de omzwervende volken in het Oosten hunne herders nog héden ten dage, gelijk in de oudſte tijden, een zéker gedeelte van de kudden géven.

Den 25sten légerden wij aan de andere zijde van *Khaniek*. Dit dorp ligt in eene groote vlakte, daar wij op onzen weg verſcheiden moerasſen en kleine ſtroomen, allen met ſlegt water, aantroffen. Bij hetzelve ligt ook een klein ſlegt kaſteel, dat eerst, gelijk de meeste vestingen aan dezen weg, na den dood

dood van NADIR SCHAH gebouwd is. Doch de inwoners hadden beiden verlaten, en zig naar een dorp, *Naudjûn* genoemd, dat er niet verre van lag, begéven. DIODORUS merkt aan, dat SEMIRAMIS in Perſië kleine heuvels liet te zamendragen, en haare tent op dezelven opſlaan, om het ganſche léger te kunnen overzien. Zulk eenen tamelijk hoogen heuvel, van gedaante als een geknotten kégel, ziet men bij *Khaniek.* Doch hij is denklijk zo oud niet; want men vind ook in Europisch Turkijë veele heuvels, die door Turkſche légers, en dus in laater tijden, gemaakt zijn, om op dezelven de tent des Sultans opteſlaan. Op dezelfde wijze kan dus den *Schah* van Perſië met hetzelfde oogmerk dezen heuvel hebben laten opwerpen.

IN dezen oord zag ik ook eene familie omzwervende *Kurden.* Dit volk heeft zig niet alleen verre in Perſië, maar ook in Meſopotamië en Sirië uitgebreid, en overäl zijne ſpraak behouden, welke egter verſcheiden uitſpraaken heeft, en reeds zeer met het Perſisch, Turksch of Arabisch vermengd is.

IN onze *Kafle* waren Sunniten, Schiiten, Armeniërs, Georgiërs of Grieken, een Roomschkatholijke en eenige Jooden. De beide eerſten, als Mohammedaanen, vastten zédert het begin van den *Ramadân.* Zij éten in deze maand zéker des nagts overdadig, als zij er gelégenheid toe hebben, doch van zonneopgang tot zonneöndergang mogen zij niets gebruiken, zelfs niet eens tabak roken. Hun vasten is dus zeer moeilijk. Dezen dag begon de groote vasten der Oosterſche Christenen, die gedurende dezen tijd geen vleesch, geen visch, geen melk noch boter mogen éten. De Armeniërs laten zelfs hunne kinders de vasten zo ſtrikt waarnémen, dat één van hun het zeer kwalijk nam, als ik zijnen zoon, een jongetje van drie jaaren, melk had te drinken gegéven. Mijn reisgezel, de Armeniſche Italiaaner, had, als een Roomschkatholijke, reeds zédert 8 dagen geen vleesch durven éten, en met dezen vastten ook de jooden en ik den meesten tijd op deze reis, wijl wij zelden vleesch konden krijgen. En dus vastte het ganſche gezelſchap reizigers.

DEN 26ſten reisden wij niet veel meer dan twee duitſche mijlen tot *Grä.* Dit is een nieuw dorp aan eenen oord, waar een kleine vloed in eenen grooteren valt. Bij hetzelve vind men, op twee eilanden, twee kaſteelen, die nauwlijks van zo veel belang als dat bij Kormudsch, en ook eerst door de inwoners gedurende de binnenlandſche onlusten gebouwd zijn. Van het oud *Grä*, dat eertijds

de

de verblijfplaats van eenen Beglerbeg was, en een half uur van hier lag, zag men niets meer, dan alleen eenige overblijfzels van deszelfs kasteel (*).

Wij zagen in deze streek hier en daar wélbebouwde velden, zelfs nog gemetzelde waterleidingen onder de aarde, waardoor de akkers bewaterd werden. In de oudste tijden was de akkerbouw door zulke, dikwijls zeer kostbaare, waterleidingen ver gevorderd. De Mohammedaanen hebben ze nog behouden; maar gelijk de regéring steeds hoe langer hoe meer tirannig is geworden, en inzonderheid gedurende de laatste binnenlandsche onlusten, is het land ook zo verarmd en ontvolkt, dat men noch lieden, noch vermogen vind, om de oude werken te onderhouden.

Agt uuren van *Grä* ligt de stad کازرون *Kasserûn*. Tusschen deze beide plaatzen is een berg *Kammeritsch*, bij welken ASSAD KHÂN door KERIM KHÂN eens ten eenemaale verslagen werd.

Den 27sten kwamen wij over eenen hoogen berg, die egter op verre na zo hoog en steil niet is, als de berg *Sumara* of *Mharras* in Jemen. Wij sloegen ons aan de andere zijde van denzelven néder aan eenen vloed. In Jemen zijn de naamen der vloeden en bergen éven zo bekend, als die van stéden en dorpen. Hier wist men mij den hoogen berg, en den vloed, die egter vrij aanmerklijk is, niet anders te noemen, dan *Mosgûn*, hetwelk ook de naam is, zo men zegt, van een dorp in deze streek.

Van de sneeuw, welke nog denzelfden dag de omliggende bergen bedekte, was den volgenden morgen, na eenen sterken régen, niets meer te zien.

Den 28sten februarij liep onze weg over heuvels, die met wilde amandel- en eikenboomen bedekt waren. Wij hadden hier wégens den zwaaren régen en hagel zulk eene slegte reis, dat wij na $3\frac{1}{2}$ uur, waarïn wij $1\frac{1}{4}$ duitsche mijl afgelegd hadden, weêr légerden. Ik ging aanstonds naar een dorp, *Romchûn* genoemd, liggende niet ver van ons op eenen hoogen berg. Hier huurde ik een huis,

(*) Tot het gebied van *Grä* behoren thans nog de volgende kleine dorpen. *Tschärde*, *Deschech*, *Kasr Ali*, *Sirisgûn*, *Jölakûn*, *Sarekûn*, *Kuruschdn*, *Bolade*, *Garlb*, *Abad*, *Mukrâm Abad*, *Kulucherd*, *Dahdin*, *Tamûn*, *Antari*, *Badast*.

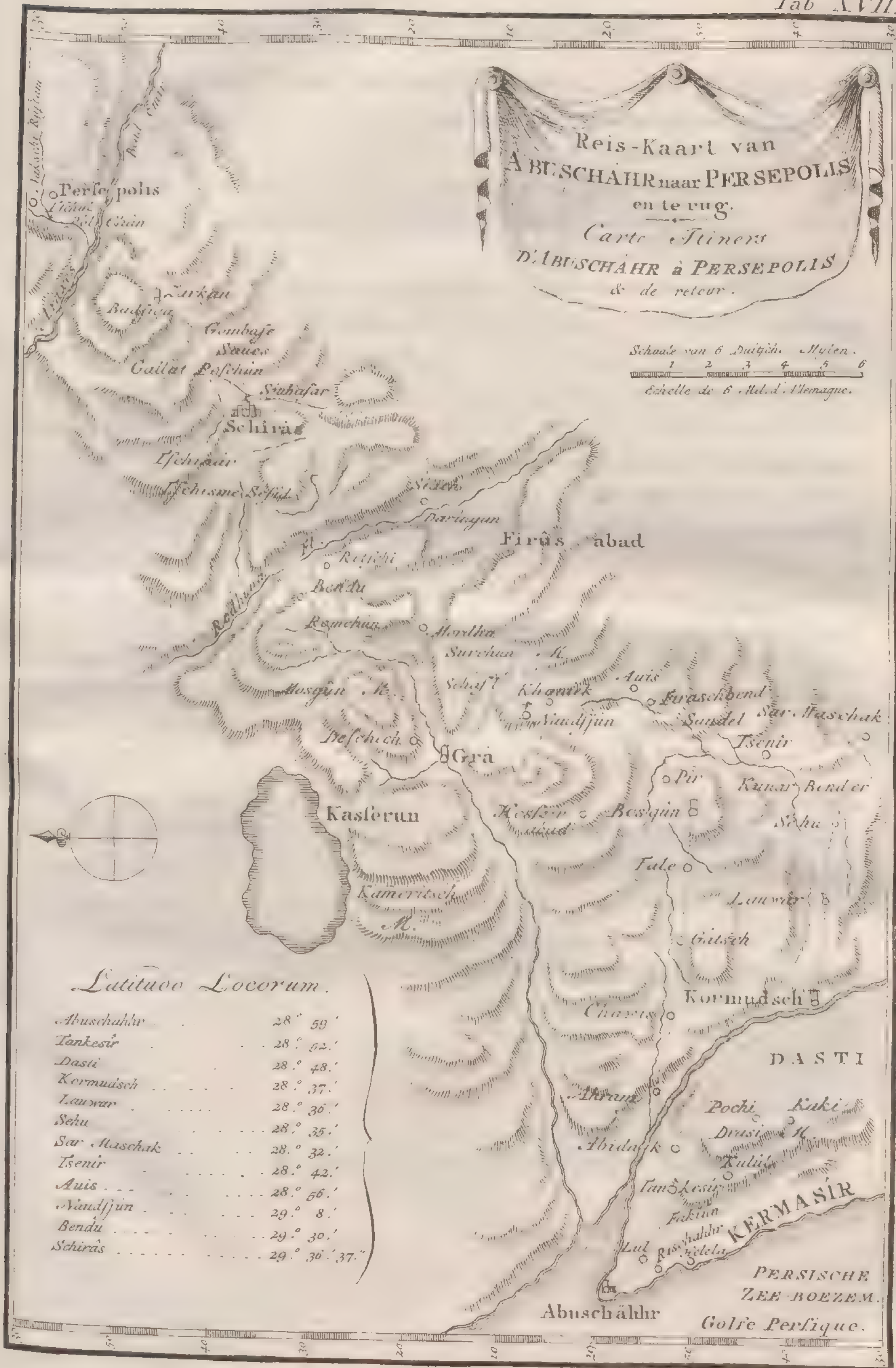
huis, om het overige van den dag en den volgenden nagt voor het onstuimig weeder gedekt te zijn. Ik liet hout brengen, en verzogt eenige Armeniërs met mij aan dit gemak deel te némen. Wel ras kwam ook eene ménigte Armenische wijven met haare kinderen. Dezen waren in het eerst blijde, dat ik haar eene plaats aan de deur vergunde. Maar terwijl ik eens uit het huis ging, verruilden de mannen hunne plaats met de vrouwen, en bij mijne terugkomst vond ik den *harem* bij het vuur. Alle de vrouwspersoonen hadden de aangezigten op de gansche reis zorgvuldig bedekt, en zig van het gezelschap van alle vreemde manspersoonen verwijderd. Het zou daarom eene onbeleefdheid zijn geweest, indien ik bij haar had willen plaats némen, of haar zelfs van het vuur verdrijven. In een' anderen hoek van het huis, alwaar ik een vuur wilde aanmaken, rookte het zo sterk, dat het niet te houden was. Een ander huis kon ik niet krijgen. Dus moest ik geduld hebben, en mijne reisgezellinnen eerst haare kléderen laten drogen, voor dat ik weêr bij het vuur kon komen. Toen het nagt was, moest ik ook den wijven en kinderen de beste plaats van het vertrek, of veelmeer van het huis, inruimen. Wij hadden een' zwaaren storm met hagel, sneeuw en régen. Vóór de traliën in de vensteropeningen waren geen luiken; het dak was zo slegt, dat het water er door drong; met één woord, ik moest mijne matras van den eenen hoek naar den anderen dragen, en kon geen plaats vinden, daar ik droog kon liggen. In den nagt kwam er eene nieuwe opschudding. De huizen van dit dorp liggen aan een' steilen berg, en ik woonde hier op de tweede verdieping, schier zonder dat ik het wist. Niet verre van mij stond mijn paerd in den stal. Bij ongeluk brak daar de vloer en het paerd viel bij den huiswaerd, die benéden woonde, in het vertrek. Den volgenden morgen krégen wij berigt, dat een kleine vloed, dien wij over moesten, in den voorgaanden nagt door den zwaaren régen zo gezwollen was, dat wij dezen dag niet verder konden komen. Wij hadden ook nog zo veel régen-en hagelweeder, dat ik, niettégenstaande al het ongemak, mij gelukkig agtte, nog 24 uuren in dit dorp te kunnen blijven.

De omliggende bergen waren weêr geheel met sneeuw bedekt. Niet verre van *Romchûn* is een berg, zegt men, waar steenzout gehouwen word.

Den 2den maart 1765, kwamen wij over eenen vloed, die zig met verscheiden anderen verenigt, zijnen weg naar *Grä* neemt, en zig eindelijk tusschen Abu-

schähhr

Tab XVII.

Reis-Kaart van
ABUSCHAHR naar PERSEPOLIS
en te rug.
Carte Itinerr
D'ABUSCHAHR à PERSEPOLIS
& de retour.
Schaale van 6 Duitsch. Mylen.
1 2 3 4 5 6
Echelle de 6 Mil. d'Allemagne.
Persepolis
Schiras
Firus abad
Kasferun
Gra
Kormudsch
DASTI
KERMASIR
Abuschähhr
PERSISCHE
ZEE-BOEZEM.
Golfe Persique.
Latitudo Locorum.
Abuschahhr 28.° 59.'
Tankesir 28.° 52.'
Dasti 28.° 48.'
Kormudsch 28.° 37.'
Lauwar 28.° 36.'
Sehu 28.° 35.'
Sar Maschak 28.° 32.'
Tsenir 28.° 42.'
Auis 28.° 56.'
Naudjun 29.° 8.'
Bendu 29.° 30.'
Schiras 29.° 36.' 37."

ſchähhr en Benderrîgh in de golf van Perſië ontlast. Naderhand kwamen wij over eenen anderen grooten vloed, dien men *Rodhûna* noemt, en ſloegen ons aan de oostzijde van denzelven néder. Deze neemt zijnen weg, zegt men, naar فيروزباد *Firus abâd.* Tusſchen de beide gemelde vloeden noemde men de dorpen *Maſor*, *Bendu*, *Deſalb*, *Retſchi*, *Kotali*, *Karabas* en meer anderen.

In den nagt van den 2den tot den 3den maart had het zo ſterk gevroren, dat het ijs op het water zo dik als de rug van een mes was. Wij reisden dezen dag 3½ duitſche mijlen, en légerden bij *Tſchinar Raddar*, een tolhuis aan eenen vloet. Op den weg van Abuſchähhr naar *Schirâs* zijn eigenlijk 6 plaatzen, daar men vertolt. De Europeërs zijn, naar men zegt, volgens hunne voorregten, niet verpligt aan dezelven iet te betalen. Doch de Perſiſche tolbedienden zien éven zo gaerne, dat men hun een' drinkpenning geeft, al is men niets ſchuldig, als de opzigters bij de tollen in Europa. Men doet derhalven béter, wanneer men zig in dergelijke gevallen niet altijd op zijn regt beroept. De ſtad *Schirâs*, welke wij eindelijk den 4den maart bereikten, ligt maar 1½ mijl ten oosten van Tſchinar Raddar.

Wij hadden dus 18 dagen nodig om van Abuſchähhr naar Schirâs te komen, daar men deze reis anders zeer gemaklijk in 6 dagen kon doen. De réden, waarom wij zo lang onder weg waren, was niet enkel het ſlegte weeder en de omweg over *Kormudsch*, maar voornaamlijk, dat de meeste waaren in onze Kafle op ſlegte ézels geladen waren, die maar korte dagreizen konden doen.

Te *Schirâs* woonde ik bij den heer HERKULES, een' jong' koopman van eene goede familie in Engeland, die hier de zaaken van den heer JERVIS waarnam. Hij bewees mij, gelijk de heer JERVIS te Abuſchähhr, zeer veel beleefdheid. Voor het overige woonde hij in dit land als van de waereld geheel afgezonderd. Want behalven hem was er geen Europeër te Schirâs, zelfs geen monnik; en van de Perzen, die Schiiten zijn en alle vreemde geloofsbelijders voor onrein houden, kan een Christen niet ligt eene vertrouwlijke vriendſchap verwagten, ſchoon zij voor het overige zeer beleefd zijn (*); en onder de weinige Armeniërs,

(*) CHARDIN, die veele jaaren in Perſië is geweest, en de inwoners béter kon léren kennen, dan andere reizigers, die zelden zo veel omgang met hun heben, beſchrijft hun karakter zeer nauwkeurig. *Voyages, tom. III. p.* 45. en volg.

niërs, die hier wonen, was er geen, met welken de heer HERKULES verkéring kon hebben, dan alleen met eenen officier der artillerij van KERÎM KHÂN, welke als koopman in Bengalen de Engelſche taal had geleerd, en nu zijn tolk was. Het verblijf van den heer HERKULES te Schirâs was daarenboven zeer onaangenaam, wijl hij om de voornaame en groote kooplieden, met dewelken hij veel te verrigten had, zig een zéker aanzien moest géven, bij voorbeeld, niet op ſtraat verſchijnen dan te paerd, en altijd verſcheiden bedienden bij zig hebben. In andere ſtéden ging ik overäl in de oosterſche kléding, zonder dat het gemeen agt op mij gaf, en zonder mij er aan te ſtoren, of men mij voor een' Europeër of een' oosterſchen Christen, voor aanzienlijk of gering hield, als ik ſlegts waarnémingen kon doen. De Schirâs ging ik als een Europeër, en kon dus om mijnen huiswaerdshalve zo niet rondlopen. Ik maakte mij nogthans hier eene aangenaame kennis met eenige aanzienlijke Perzen. Onder de geenen, die den heer HERKULES kwamen bezoeken, was een groot koopman, die zeer wél Arabisch ſprak. Van dezen bekwam ik verſcheiden berigten, en inzonderheid van de voornaamſte veranderingen in dit koningrijk, zédert den dood van NADÎR SCHAH tot op den tégenwoordigen tijd, welken als een bijvoegzel tot de Hoogduitſche overzetting van de geſchiednis dezes helds, of veelëer dwingelands, reeds gedrukt zijn (*).

DE ſtad شيراز *Schirâs* ligt in eene groote en ongemeen vrugtbaare vlakte, is met eenen muur omringd, en heeft ook gragten. Doch de muur is, éven als alle nieuwe vestingen der Perzen, ſlegts van ongebakken tichelſteenen en van aarde, en van de plaats binnen denzelven is omtrent een derde wéder bebouwd, het andere ligt met puinhoopen bedekt, of is met koorn bezaaid. Het ſchijnt ondertusſchen, dat KERÎM KHÂN, die zijne tégenwoordige grootheid voornaamlijk aan de dapperheid en trouwe der inwoners van dit gewest te danken heeft, zijn werk er van maakt, om deze ſtad voor al weêr in bloei te brengen. Hij heeft niet alleen zelf hier een paleis laten bouwen, en bij hetzelve eenen ſchoonen

(*) Geſchichte des *Nadir Schah*, von *Mirſa Mohammed Mahadi Khan*, aus dem Perſiſchen ins Franzöſiſche uberſetzt vom herrn *William Jones*, und nach der Franzöſiſche ausgabe ins deutſche uberſetzt. *Greifswald* 1773.

nen tuin aanleggen, maar hij nodigt ook veele aanzienlijke lieden uit de verscheiden gewesten van Persië om hier te komen wonen. Dezen verfraaijen niet alleen de stad, maar vertéren ook veel geld, waardoor de handel en handtéringen weêr beginnen te herléven. In de andere oostersche stéden bekommert men zig in het geheel niet om de geenen, die uit en in gaan. In Schirâs kan een ieder wel inkomen, maar wanneer iemand de poort uit wil, en niet zeer wél bekend is, moet hij aan de wagt eenen geleibrief brengen. Vrouwspersoonen werden in mijn' tijd in het geheel niet uit de stad gelaten, wijl men vreesde, dat staatsgevangenen, op die wijze verkleed, ontsnappen mogten. De Armenische vrouwen, welken met onze kafle gekomen waren, en verder wilden gaan, moesten daaröm buiten vóór de poort blijven.

DEN 5den maart leidde de heer HERKULES mij ten gehoor in bij den *Beglerbeg* van *Farsistân*, die in deze stad zijn verblijf houd. Wij waren beiden te paerd, gelijk de vertolker, en de vier bedienden van den heer HERKULES, allen Armeniërs, gingen vooraf met hunne staven in de hand. Te Kahira rijd een Europesche konsul zelden ten gehoor bij den pascha, zonder door het gemeen met smaadwoorden bejégend te worden, schoon er altijd eenige janitzaaren vooruitrijden. Doch hier zeide ons niemand een onvertogen woord. Toen wij door de markstraat réden, alwaar alomme veele menschen waren, schroomden de Armenische dienaars niet, zelfs Mohammedaanen met hunne stokken te dreigen, bijaldien zij niet aanstonds plaats maakten. Het paleis van den *Beglerbeg* is eerst door zijnen tégenwoordigen eigenaar gebouwd, en staat aan een groot plein, dat bezaaid is. Het voorste gebouw heeft geen béter aanzien, dan een deftig burgerhuis. Agter hetzelve staat het voornaam gebouw, aan eene open plaats met eene groote waterkom en springfonteinen. Men leidde ons in eene groote zaal, welke naar den kant van deze plaats geheel open was. De vloer van dezelve was met een groot fraai tapijt belegd; maar in plaats van eene sofa, die men in de Turksche vertrekken rondom bij den wand vind, zag ik hier enkel kostbaare vilten tapijten, die ik niet minder fraai vond, dan de gewoone Persische tapijten: aan de wanden waren in het geheel geen kussens. Het schijnt derhalven, dat de Perzen in dit stuk het gemak niet zo zeer zoeken, als de Turken. De heer HERKULES en ik werden door den onderhofmeester aan de deur dezer zaal ontvangen en bij den *Beglerbeg* ingeleid, die aan het einde derzelve

zat. Bij een gehoor, dat ik, en mijne reisgenooten bij den Paſcha te *Kahira* hadden, kusten wij de ſlip van zijnen pelsrok. Den Paſcha te *Dsjidda* groetten wij alleenlijk eerbiedig. Den Imam te *Saná* kusten wij de hand van binnen en boven op, insgelijks zijn kleed op de knie; en nergens werden wij genodigd om te zitten. Hier vonden wij, midden in de zaal, twee ſtoelen, waarop wij aanſtonds, na eene diepe buiging, gingen zitten. De *Beglerbeg* was SADÎK KHÂN genoemd, en een ouder broeder van den *Wekîl* KERIM KHÂN. Indien de laatſte geen ſtadhouder van Perſie was geworden, zou, naar alle aanzién, de eerſte ook geen groot geluk in de waereld gemaakt hebben. Men zeide nogthans, dat hij zédert eenigen tijd, te gelijk met zijne zoonen, leerde lézen en ſchrijven, en dus reeds geleerder was, dan zijn broeder, de *Wekîl*. De gewigtige zaaken van dit gewest werden door bekwaame lieden beſtierd, en de *Beglerbeg*, éven als de Sultan te Konſtantinopel, droeg zorg voor het burgerlijke. Eenige dagen na mijne aankomst in deze ſtad, liet hij twee ſlagters, die ſlegt vleesch verkogt hadden, bij de ooren aan eenen paal ſpijkeren, en hen zo den ganſchen namiddag ſtaan. Bij die gelégenheid liet hij bekend maken, dat alle de ſlagters, die zig voortaan aan deze misdaad zouden ſchuldig maken, door midden zouden gehouwen worden. Bij het gehoor was hij ongemeen gunſtig. Onder anderen deed hij mij de verzékering, dat hij al de geenen, die mij in zijn gebied eenig leed zouden doen, het hoofd zou doen afſlaan.

De onderhofmeester, met een' fraaijen rotting in de hand, ſtond tusſchen ons en den *Beglerbeg*, éven als te *Saná* de *Fakih* ACHMED tusſchen ons en den *Imâm*. De heer HERKULES ſprak met zijnen tolk in het Engelsch, deze met den hofmeester Perſisch, het welk de Beglerbeg dus kon verſtaan; doch hij liet zig alles nog eens door den hofmeester zeggen. Ik kan mij thans niet meer herïnneren, of de laatſte niet misſchien Turksch ſprak; want deze taal is onder de aanzienlijke lieden in Perſië zeer gemeen. Ik vond het zonderling, dat de hofmeester, telkens als hij jégens den *Beglerbeg* geſproken had, zig niet alleen zeer diep boog, maar ook zijnen ſtok liet vallen. Toen het gehoor geëindigd was, bragt een vriend van den heer HERKULES, die bij den *Beglerbeg* zeer in gunst ſtond, ons door het paleis rond, om mij nog eenige vertrekken te toonen. In één derzelven, nabij de gehoorzaal, waren de wanden met fraai marmer van *Tauris* bekleed, op den vloer lagen kostlijke tapijten, aan de wanden rond-

rondom *ſtonden* veele ſpiegels van Europeſchen arbeid, en ik zag hier ook over de tien ſchilderijen, afbeeldzels van menſchen. De laatſten had ik niet verwagt in het huis van eenen Mohammedaan te vinden. Doch de Schiiten vrézen niet zo zeer als de Sunniten, dat de afbeeldingen van menſchen tot afgoderij zullen verleiden (*). De tékening der Perzen is ſlegt, maar hunne kleuren zijn ſchoon. De meesten dezer afbeeldzels waren op de Perſiſche wijze gekleed. Eén daarvan verbeeldde een vrouwsperſoon, bijna tot aan het midden naakt, en een tweede verbeeldde een vrouwsperſoon in het bad, bijna geheel naakt.

Daarna werden wij in den *harem* gebragt, die nog niet voltooid, en dienvolgens nog niet bewoond was. De vertrekken waren hier allen zeer klein. In één derzelven ſtonden twee kleine agthoekige zuilen, geheel bedekt met kleine ſpiegels, en aartig ſnijwerk van hout bedekte de voegen. De zoldering was met ſterren van ſpiegelglas bezaaid. In een ander vertrek waren de wanden en de zoldering met ſpiegels bedekt. Zommigen derzelven waren 2 voet hoog; van de overigen hadden de grootſten nauwlijks de hoogte van eenen voet. De laatſten waren allen, éven als de glasruiten in de venſters, zo wel van wit als geverwd glas, te Schirâs gemaakt. De Beglerbeg ſliep, onder eene ſterke wagt, in eenen ronden toren, dien hij agter aan zijn huis had laten bouwen.

Van de tuinen in Schiras vond ik er geen merkwaardig, dan alleen dien, welken KERIM KHÂN had laten aanleggen. Men moet zo min in dezen, als in andere ooſterſche tuinen, zeldzaame gewaſſen zoeken. Maar men vind hier eene ménigte ſchoone vrugtboomen, en tusſchen dezelven ook paden, die egter ſlegt gereinigd worden. Midden in den tuin ſtaat een hoog agthoekig gebouw, met een Chineeſch dak, en twee hooge zijdgebouwen. De zaal in het hoofdgebouw is ook een agthoek, en gaat door beide verdiepingen. Van boven binnen dezelve is rondom eene gallerij, en in de hoeken zijn boven en benéden kleine vertrekken. De glasruiten in de venſters zijn allen klein, en grootſtendeels van geſchilderd glas. De wanden zijn onder met marmer van Tauris bekleed. Het overige is alles met loſwerk en bloemen bedekt, ten deele verguld, ten deele

(*) In de eerſte afſchriften van het voorheen gemelde werk van MOHAMMED MAHADI KHÂN waren ook afbeeldzels van NADIR SCHAH en den Mogol.

deele met lévendige verwen beschilderd. Zelfs van buiten aan het hoofdgebouw ziet men schilderwerk van menschlijke beelden. Binnen in de zaal en buiten vóór dezelve zijn watersprongen. In elk der névengebouwen is in de tweede verdieping eene groote zaal, die naar de eene zijde open is. Met één woord, ik heb in Turkije, Egipte en Arabië geen gebouw gezien, dat met zo veel smaak gebouwd is, als dit tuinhuis. De eene zijde van het eene zijdgebouw staat té-gen den muur van den tuin en aan eene groote plaats, die ook met eenen sterken muur omgéven is. In den laatsten zijn gewelven, of kleine woningen, aangelegd, die voor barakken gebruikt worden, wanneer de *Wekîl* zig hier eenigen tijd ophoud. Aan de andere zijde van de plaats staat een smal en hoog gebouw. Op hetzelve, zegt men, plaatzen zig de muzikanten, namelijk de tromslagers, paukers en schalmeiblazers; want de veldmuziek der Perzen is van nabij éven zo onaangenaam als die der Turken. Ondertusschen gebruiken zij in hunne vertrekken ook snaar- en andere zagtluidende speeltuigen, en de muziek is hier in zulk eene kleinagting niet, als bij de Turken en Arabiërs.

Het glas, dat te *Schirâs* gemaakt word, is tamelijk wit en goed. Zwart glas heb ik hier in het geheel niet gezien. Zelfs de groote fleschen, waarïn de wijn verzonden word, zijn van dun en wit glas, en moeten uit dien hoofde met teenen omvlogten worden. Dat de werklieden alhier de moeite zouden némen, om goede zaaken te maken, indien men ze hun maar wilde betalen, ziet men uit de tabakspijpen, welken zij hier zeer wél maken, wijl dezelven zeer gezogt worden. Zij zijn van het zelfde maakzel als de metaalen *kerim khâni*, welke bl. 168. van het eerste deel beschréven en aldaar op plaat XXV. bij Q afgebeeld is. Maar de bodem is van binnen geheel met bloemen van gekleurd glas —— niet op den bodem geschilderd, maar op stengels regtstandig staande —— bedekt, het welk zeer fraai is.

Op eenen anderen dag zag ik de stukken geschut, die hier vóór het tuighuis liggen, zij lagen allen op ongeschikte en slegte rampaarden met drie raderen, en tusschen dezelven lagen ook twee mortieren op dergelijke rampaarden. De kanonnen waren meest allen onder het opzigt van eenen Georgier gegoten, die eertijds in Russischen dienst geweest, doch naderhand een Mohammedaan geworden, en thans een *Khân* in dienst van den *Wekîl* was. Hij werd als de grootste artillerist in Persie aangezien. Nadir schah, zegt men, had dikwijls

de

de groote kanonnen in kleine ſtukken laten zagen, om ze op kameelen en muilezels te kunnen vervoeren. Doch dan moeſt hij ze vóór de ſtad, die hij wilde belégeren, op nieuw laten gieten, waarméde veel tijd en geld verſpild werden. Men zeide ook, dat de gemelde *Khân* hier groote ſtukken geſchut gegoten heeft, die uit zulke kleine ſtukken beſtaan, dat zij op muilezels kunnen geladen worden. Men beſchreef mij zulk een kanon, hetwelk 90 pond koper ſchiet (*). Dit beſtaat uit 40 ſtukken, die door twintig muilezels kunnen gedragen worden. Elk van deze ſtukken, of ringen, heeft rondom aan den rand agt vierkante gaten, door dewelken, als men het kanon in elkander maakt, agt ijzeren ſtaven geſtoken worden. Dit kanon, zegt men, werd van béter gebruik bevonden, dan een tweede, welks ſtukken de *Khàn* door ſchroeven vaſtgemaakt had. In het algemeen deugden waarſchijnlijk alle deze kunstſtukken niet veel. Met bomben wéten de Perſiſche artilleriſten in het geheel nog niet wél omtegaan. Ik hoorde naderhand te *Charedſch*, dat *Emir* KUNEH KHÂN ook een mortier vóór Benderrîg had gehad, maar dat de bombe, welke een *Panſcha baſchi*, of bevelhebber over vijftig, in de ſtad zou werpen, eenigen van hun eigen volk gedood had.

De Perzen zijn zo weinig argwanig, wanneer vreemdlingen de oudheden in hun land willen bezigtigen, dat ik mij verzékerd houde, dat niemand er zig aan geſtoord zou hebben, indien ik naar *Perſepolis* was gereisd, zonder iemand iet daar van te melden. Doch, dewijl de geen, welke de inkomſten hief van de dorpen, die het naaſt aan de oudheden aldaar liggen, te Schirâs woonde, en ik door den heer HERKULES ligtlijk eene voorſchrijving aan hem kon bekomen, verzogt ik hem, mij eenen brief aan het opperhoofd van een dorp méde te géven. Ik verkreeg dit niet alleen, maar de Perſiſche heer zond mij ook eenen dienaar, die mij tot daar zou verzellen. Ik vertrok met dezen perſoon den 12den maart van Schirâs. Niet verre buiten de poort kwamen wij over eene groote en hooge brug, welke men over eenen vloed gebouwd heeft, die van het noorden naar het zuiden ſtroomt. Omtrent een vierde eener mijle van de ſtad kwamen wij aan ge-

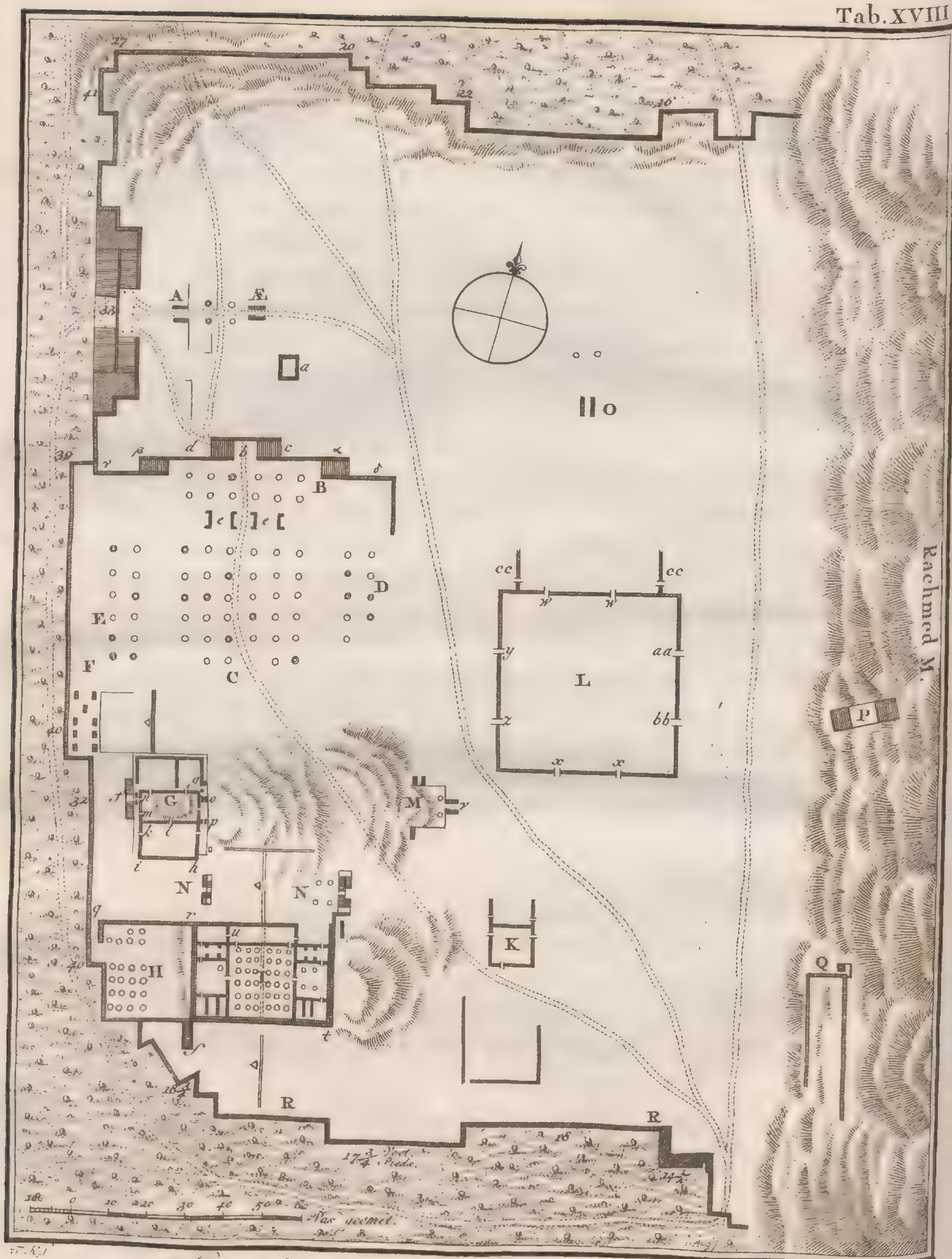
(*) Wijl men in Perſië een' grooter overvloed aan koper dan aan ijzer heeft, bedient men zig hier van het eerstgemelde metaal zomwijlen ook tot kogels.

eene groote en pragtige poort, voor het grootste gedeelte van gehouwen steen gebouwd, maar die thans reeds zeer vervallen is (*). Van verscheiden gebouwen, die eertijds buiten dezelve en tégen de omliggende bergen stonden, ziet men niet meer dan treurige overblijfzels, en van de geheele voorstad, die eertijds tusschen Schirâs en hier was, is niets meer overgebléven, dan twee moskëen. Naar 5½ uur kwamen wij tot *Zarkàn.* De weg is meest bergagtig en vol steenen. De vrugtbaarste vlakten liggen woest, ja zelfs de boomen schénen over de ménigvuldige binnenlandsche oorlogen, welken in dezen oord gevoerd zijn, te treuren. Want de beek en waterleidingen, waar door weleer derzelver wortelen gedrenkt werden, hebben eenen anderen loop genomen, of zijn ten eenemaale vervallen. Eene groote karavansera, *badsja*, was te sterk gebouwd, dan dat zij van zelve zou hebben kunnen invallen. Ondertusschen vind men van een dorp, dat daar bij gelégen heeft, nauwlijks merktékenen meer. Aan dezen weg toonde men mij ook nog de overblijfzels van een huis, bij het welk een boom staat, die merkwaardig is, wijl eertijds de stadhouder van *Schiràs* onder denzelven het eerenkleed moest aandoen, en van hier in staatsie naar de stad rijden, wanneer de *Schah* hem in zijn ampt bevestigde.

Het dorp زرقان *Zarkàn* ligt in de gedaante van eene halve maan aan eenen hoogen berg, en heeft aan de benéden zijde eenen zwakken muur van 7 voet hoog. Deze oord had voor eenige jaaren het ongeluk, dat in deszelfs nabuurschap twee *Khâns* elkander slag léverden. Het gevolg daar van was, dat de overwinnaar alle de inwoners in de gevangnis wierp, en hunne huizen liet omwerpen. Daarom is thans alleenlijk een klein gedeelte aan den berg bewoond. De wanden der boerenhuizen zijn hier, éven als in alle de Persische dorpen, die ik gezien heb, enkel van aarde, of tichelsteenen, die slegts in de zon gedroogd zijn; doch de daken zijn schuin en met stroo gedekt. Wijl wij nog in den *ramadân* waren, in welken de Mohammedaanen den ganschen dag niets mogen nuttigen, liet mijn leidsman zig des nagts des te béter onthalen. Hij deed drie stévige maaltijden tusschen zonneondergang en zonneopgang. Ik kreeg des avonds een

(*) Zie de ligging derzelve bij A. plaat XXXV. en eene afbeelding daarvan bij DE BRUIN.

Tab. XVIII.

Grondtekening van het Paleis te Persepolis.
Plan du Palais de Persepolis.

een hoen, waar van het gebeente geheel zwart was. Ik weet niet, of dit misſchien eene bijzondere ſoort van hoenderen is, dan of de beenderen zwart worden van een bijzonder voeder, dat men ze geeft: men vind ze egter zeer dikwijls in Perſie, en men houd ze voor béter, dan de hoenders met witte beenderen.

Den 13den maart hadden wij nog twee uuren tot aan den vloed *Bend emîr*. Deze is de *Araxes* der oude Griekſche ſchrijvers. Aan dezen weg is thans geen één dorp meer. De gemelde vloed is zeer ſnelvlietend, en de brug over denzelven, welke van gebakken tichelſteenen is, over de 300 voet lang. Van Schiras tot aan deze brug waren wij op den weg naar *Isfahàn* geblèven. Hier verlieten wij dien, en gingen meer ooſtlijk, regt naar de pragtige overblijfzels van *Perſepolis*; want, ſchoon ik wiſt, dat aldaar geen dorp in de nabijheid was, alwaar ik, als ware het, mijn hoofdkwartier kon némen, had ik mij van deze overblijfzels, volgens het geen ik er van gehoord en gelézen had, zulke verbeeldingen gemaakt, dat ik niet kon nalaten dezelven onmiddellijk te gaan bezigtigen, en dan eerſt naar eene herberg omtezien. Mijn leidsman bragt mij tégen den avond naar *Merdaſt*, een ſlegt dorp, een uur gaans zuidwaard van de puinhoopen. Hier bevool hij mij aan den *Kalantàr*, of ſchout van het dorp, aan, die mij zeer vriendlijk ontving, en eene kamer in een klein huis aanwees, in hetwelk reizigers hun verblijf plagten némen.

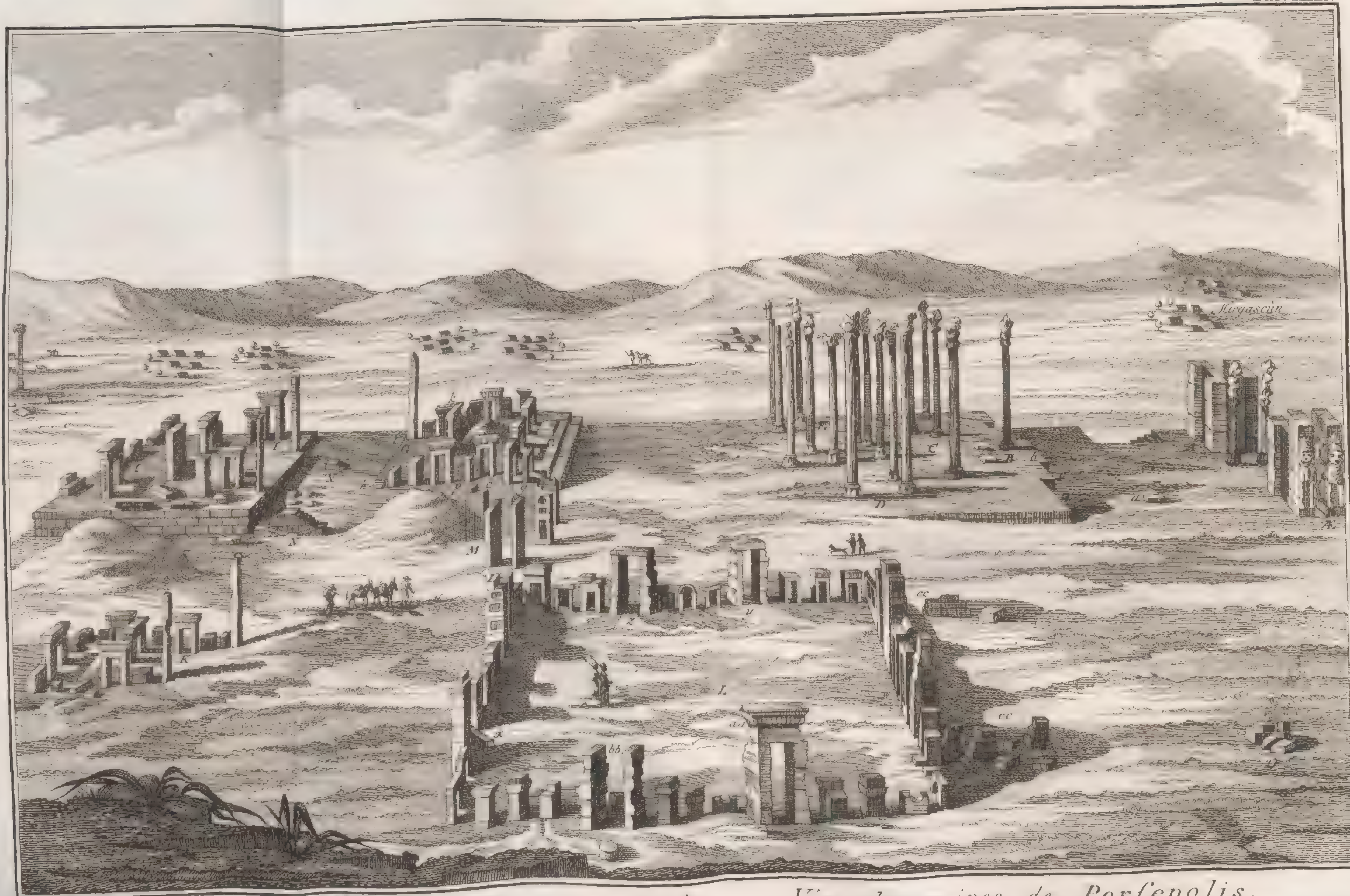
Van de eigenlijke ſtad *Perſepolis* vind men thans denklijk niet veel meer overblijfzels, dan van *Memphis*, de voormalige hoofdſtad van Egipte. Beide deze ſtéden lagen in zeer vrugtbaare vlakten. Na derzelver verwoeſting werden de beſte bouwſtoffen, die zonder al te groote moeite konden vervoerd worden, naar de nieuwe hoofdſtéden gebragt; het overige werd van tijd tot tijd door het verwaaid ſtof als begraven, en ten laatſten de grond der eertijds vermaarde ſtéden tot koornakkers gebruikt. De pragtige overblijfzels van Perſepolis, die wij tégenwoordig nog bewonderen, zijn waarſchijnlijk overblijfzels van eenen tempel, of van een koninglijk paleis, en dezen hebben hunne behouding niet zo zeer der ménigte en grootte hunner ſteenen, dan wel hunner hooge ligging te danken. Het ſtof, welk door den wind herwaard gedréven word, word voor het grootſte gedeelte ten eerſten in de bénedenliggende vlakte gevoerd. Daarom ziet men nog op veele plaatzen de naakte rotzen, of de vloeren der gebouwen, belegd met ongemeen groote marmerſtukken: éven gelijk men bij de grootſte piramiden

den in de nabuurſchap van *Kàhira*, die insgelijks op eene hoogte gebouwd zijn, ook nog de bloote rots ziet, die wégens dezelven gelijk gemaakt is.

De Perzen noemen deze oudheden *Tacht Jamſchîd*, dat is, de verblijfplaats van JAMSCHÎD, en geloven, dat deze, een hunner oudſte koningen, den grond daar toe gelegd hebbe. Gemeenlijk noemt men ze *Tſchil minàr*, dat is, veertig zuilen. Dezen laatſten naam hebben zij misſchien behouden, wijl de Mohammedaanen bij hunne aankomſt in Perſie hier mogelijk nog veertig zuilen vonden ſtaan. Tégenwoordig ſtaan er nog 19 binnen den ringmuur, éćne op den zuidwestlijken hoek op de vlakte, en dan vind men, 1½ mijl van hier, nog 2 overeind ſtaande zuilen te *Istakr*, waar van ik naderhand ſpréken zal. De middenſtrekking van den weg van *Schiràs* naar *Tſchil minàr* is, volgens mijne waarnéming, noordooſt ten noorden, en derzelver afſtand, in eene regte lijn, 7 duitſche mijlen. *Schiràs* ligt, naar mijne berékening, op 29°. 36′. 40″. poolshoogte. Men kan dus de poolshoogte van *Tſchil minàr* vrij nauwkeurig op 30 gr. rékenen.

Zommige reizigers hebben willen bewéren, dat *Tſchil minàr* een tempel zij, en anderen, dat hier het paleis van een' waereldlijk' regént geweeſt zij. Naar mijn gedagt, heeft alles in het eerſt eenen tempel zullen verbeelden. Want, in plaats dat men vóór de groote Egiptiſche tempels, die met deze Perſepoliſchen, misſchien van dezelfde oudheid zijn, groote ſphinxen vind, ziet men hier, onmiddellijk bij den opgang, andere verdichte dieren van eene verbazende grootte. De afbeelding, welke op de voorzijden der begraafplaats vóór het altaar ſtaat, insgelijks die bij c. op plaat XXV., welken men op verſcheiden plaatzen onder deze overblijfzels aantreft, verbeelden, ongetwijfeld, geeſtlijke perſoonen. Op plaat XXIX. en XXX. ziet men een' perſoon in dezelfde kléding op eenen ſtoel zitten, daar dezelve mogelijk een' waereldlijk' perſoon voorſtelt. Misſchien was dus het geestlijke opperhoofd der Perzen, in dien tijd, tévens een waereldlijk vorſt: en zo kan deze tempel, die allengs de woning van den khalif, of paus, werd (indien ik het opperhoofd van den ouden Perſiſchen godsdienſt dus mag noemen) bij de verandering van den godsdienſt ten laatſten ook de verblijfplaats van een' bloot' waereldlijk' vorſt, of koning, geworden zijn. Ten minsten ſchijnt dit het zelfde paleis geweeſt te zijn', dat door ALEXANDER moetwilliglijk verbrand werd.

Om den lézer een duidelijk denkbeeld van de ligging der overblijfzels van dit paleis

Gezigt der overblyfzels van PERSEPOLIS. || Vüe des ruines de Perſepolis.

paleis, of dezen tempel, te géven, heb ik plaat XVIII. eene grondtékening daar van ontworpen, op welke de ligging van alle de voornaamſte deélen deszelven nauwkeurig aangeduid is. Het gezigt was niet zo zeer nodig, naardien CHARDIN hetzelve reeds van twee, en DE BRUIN het zelfs van vier zijden afgebeeld heeft; doch, wijl ik van de plaats P. op de grondtékening, ook een gezigt ontworpen heb, en waarſchijnlijk alle mijne lézers de werken van de évengemelde reizigers niet bij de hand hebben, heb ik hetzelve op plaat XIX. laten in koper brengen. Noch op de grondtékening, noch op het gezigt van de oostzijde, kon aangeduid worden, dat de overblijfzels als op den voet van eenen hoogen berg liggen. Doch wégens deze hooge ligging zijn drie zijden door eenen ſterken muur onderſteund: en aan de plaatzen, daar de rots verder uitging, heeft de bouwmeeſter dezelve loodregt afgenomen. Aan den noordwest hoek ligt nog eene kleine rots in den muur (*). Doch men ziet hier reeds half losgemaakte ſteenen, die men nog tot het bouwen heeft willen gebruiken. Waaruit derhalven blijkt, dat deze rots buiten den muur méde zou gelijk gemaakt zijn geworden, en dat men den bouw nog niet geheel voltooid had, toen het paleis verwoeſt werd.

MEN ziet verſcheiden blijken, dat alles niet op eens is aangelegd. Aan de zuidzijde, en niet verre van den berg, is de muur ontwijfelbaar verder uitgezet: denklijk, wijl men aldaar een gebouw heeft willen vergroten. Het is waarſchijnlijk ook om dezelfde réden, dat men in den omkring zo veele hoeken vind, het welk met het voortreflijk bewerp van het geheel ganſch niet overeenſtemt.

ALLE de muuren en oudheden, die hier gevonden worden, beſtaan uit een grauw en zeer hard marmer, dat zig zeer fraai laat polijſten, en dan zwarter word. Uit dezelfde ſoort van ſteen beſtaat niet alleen de heuvel, maar ook de ganſche berg *Rachmed.* Het was dus voor den bouwheer een groot voordeel, dat hij alle de ſteenen daar op de plaats kon bekomen. De Perſiſche bouwmeesters gebruikten geen kalk, noch tot den muur, noch tot de gebouwen binnen denzelven. Men ziet wel nog blijken, dat de ſteenen door klampen verenigd zijn geweest;

(*) Men zie de grondtékening, welke ik verzoek, dat men bij deze geheele beſchrijving nauwkeurig nazie.

weest; doch dezen zijn reeds lang verroest, en nogthans liggen de fteenen tégenwoordig nog zo wél op elkander, dat men op veele plaatzen nauwlijks de voegen kan onderfcheiden, en op anderen nauwlijks een pennemes tusfchen dezelven kan inftéken. Met één woord, men vind, geloof ik, in gansch Europa geen muur van een béter marmer en die zo wél opgebouwd is, als die om *Tfchil minàr.*

De oppervlakte van den heuvel, daar men thans de ménigvuldige overblijfzels van gebouwen vind, is niet gezigtëinderlijk, en dienvolgens de buitenmuur ook niet overäl éven hoog. Ik heb deszelfs hoogte op verfcheiden plaatzen geméten, en op de grondtékening aangewézen: namelijk aan de zuidzijde is hij 14½ tot 18¾ voet, aan de westzijde 32 tot 41 voet, en aan de noordzijde 16 tot 27 voet hoog. Het gebouw I. ligt het hoogfte, het ligt namelijk wel 50 voet hoog boven den gezigtëinder, gelijk hierna zal aangemerkt worden, en het fchijnt ook het oudfte van allen te wézen, H. ligt een paar voet laager. De grond van het gebouw G. is bijna éven zo hoog als H., maar de plaats tusfchen dezelven is laager geweest, gelijk blijkt uit de beelden, die hier aan de wanden ftaan, en door het ftof, dat door den wind herwaard gedréven is, ten deele met aarde bedekt zijn. De groote zuilenftelling B, C, D, E. ligt weêr laager dan het gebouw G., en hooger dan de groote plaats A, Æ, *a.*, regt vóór den hoofdtrap. De overblijfzels O. en L. liggen laager dan de plaats A, Æ, *a.* Het klein gebouw K. ligt het allerlaagst, en om die réden zijn deszelfs overblijfzels het meest met aarde bedekt. Daarëntégen vind men in de zuilenftellingen H, I. en op eenige plaatzen van B, C, D, E. niet eens ftof op den' grond. Bij H. en I. ziet men zeer duidelijk, dat de top der rotze afgenomen is. De vloer dezer gebouwen is eene marmeren rots, en dus de fraaifte en duurzaamfte, die men zig kan verbeelden. De geheele zuidlijke zijde R, R. is éven zo laag als de grond van het gebouw K.

De buitenmuur heeft geen borstwéring meer, maar dezelve heeft men afgebroken, en de fteenen daarvan met veele andere ftukken van deze pragtige bouwvallen naar *Iftakr*, *Schiràs* en mogelijk nog verder gebragt. Aan de zuid- en noordzijde is de muur zo befchadigd, dat men op zommige plaatzen, die op de grondtékening aangewézen zijn, met weinig moeiten er tégen op kan klimmen. Doch eigenlijk leid alleen een dubbele trap, die ontwijfelbaar de fraaifte en

en duurzaamſte is, welken men ooit gebouwd heeft (*), tot deze overblijfzelfs. Elke heeft in het midden eene rustplaats. Die aan de linke hand heeft benéden nog 57, en boven 47 trappen. De regtſtandige hoogte van denzelven is 33 voet, en dus elke trap, of treede, geen vier duim hoog. Alles is van het hardſte marmer, dat hier zéker in overvloed, doch daaröm niet minder fraai is. De ſteenen aan denzelven zijn zo groot, dat een eenige dikwijls meer dan den halven trap, en deszelfs hoogte verſcheiden treeden uitmaakt; en alles is zo wél gebouwd, dat men hier, een paar duizend jaaren na dat het paleis verwoest is, nog te paerd kan oprijden. Geheel boven op den trap vind men op drie plaatzen gaten in de groote ſteenen, in dewelken herren, of deurduimen, ſchijnen geſtaán te hebben. Het geheele paleis kon dus waarſchijnlijk door drie deuren geſloten worden, en dit zijnde, zo moet de muur bij den trap ook nog veel hooger zijn geweest, dan dezelve thans is.

Regt vóór den trap, bij A. op de grondtékening, ſtaan nog twee wanden van zeer groote ſteenen. Dit gebouw heeft zonder twijfel eene poort zullen verbeelden; doch het is van binnen maar 13 voet breed, en dus te ſmal voor zulk een pragtig werk. Ondertusſchen werd het niet gebouwd, om er met wagens en paerden door te rijden. De vloer is met ongemeen groote ſtukken gepolijst marmer belegd, en dus alleen voor voetgangers beſtemd geweest. De wanden zijn omtrent 30 voet hoog, en hebben in het geheel geen venſters. Op elken derzelven ſtaat, op de hoogte van 4 voet 8 duim boven den grond, eene afbeelding van het dier A. op plaat XX., welks grootte men kan afnémen uit den afſtand van zijnen voorſten voet van den agterſten, welke 18 voet maakt. Het gaoſche lichaam van dit dier is verhéven uitgehouwen; maar de kop en de voorvoeten ſtonden als uit den wand, en dus geheel vrij (**). Beide de dieren aan deze wanden hebben de hoofden verloren, en waarſchijnlijk door geweld. Uit de gekloofde klauwen en de overige vorming derzelven ziet men egter, dat

(*) Zie het ontwerp van dezen trap op plaat XVIII., en eene afbeelding in het verſchiet bij CHARDIN.

(**) Het laatſte is zo wel bij dit, als bij het volgende dier B op de plaat niet aangewézen. De grond vóór deze beide dieren had niet moeten gedekt worden.

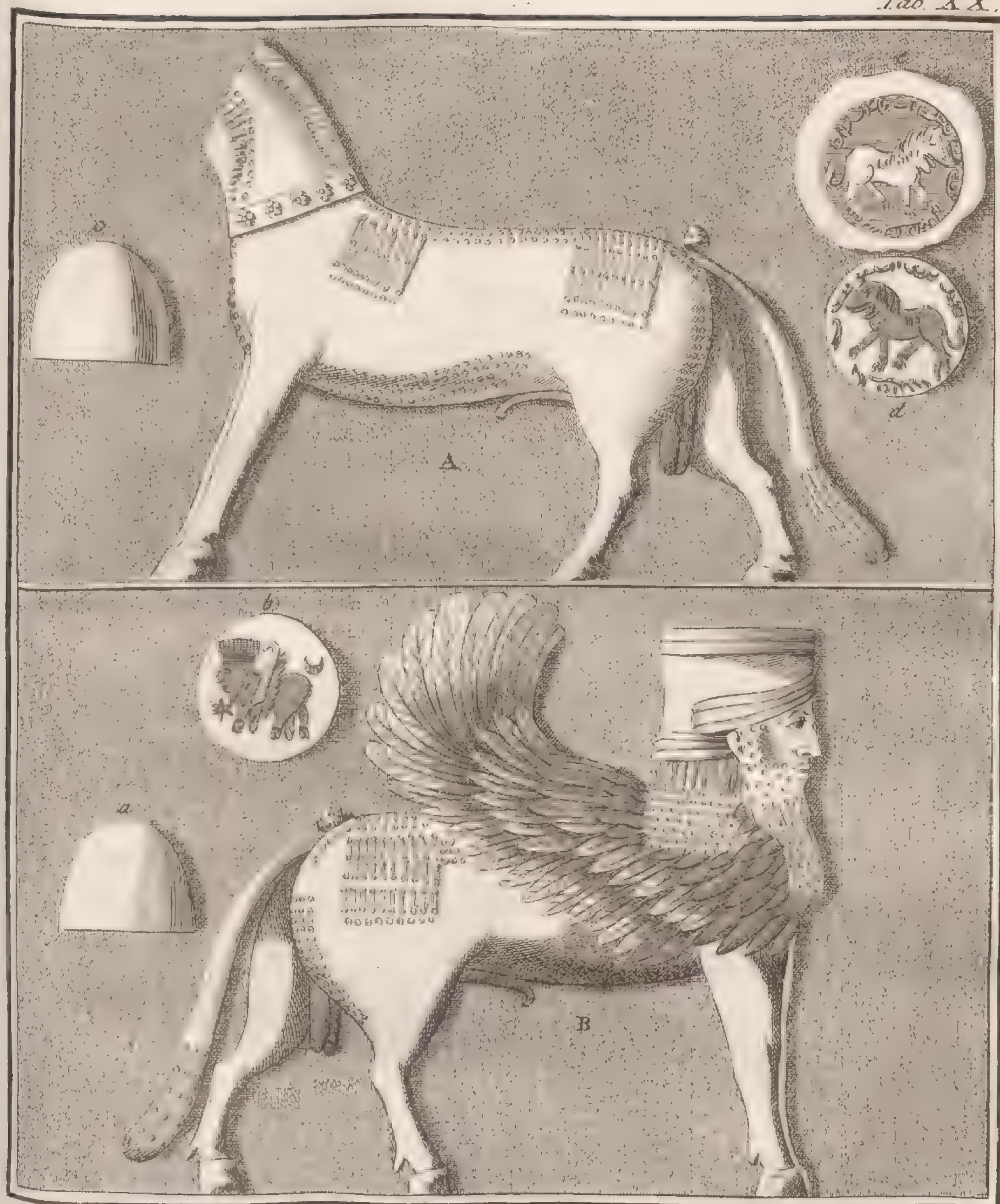
dat zij den verdichten eenhoorn hebben verbeeld, welken men onder deze overblijfzels zo ménigvuldig vind. Verder naar het oosten, bij Æ., ziet men nog twee dergelijke wanden, doch aan elken derzelven het verdichte dier B. op plaat XX. Dit ſtaat ook 4 voet 8 duim boven den grond, en de wijdte tusſchen den voorſten tot den agterſten voet is 17 voet 6 duim. Dezen Perſiſchen ſphinx heeft men, als ware het, den kop willen afſlaan, doch er niet veel meer aan kunnen beſchadigen, dan alleenlijk den neus, welken in de tékening weêr verholpen is. Boven elk der vier gemelde beelden, en zeer hoog, ziet men drie opſchriften, waarvan de letters allen in regte ſtreepen beſtaan. Dat de groote beelden op de wanden A. den kop naar het westen, en die op de wanden Æ. denzelven naar het oosten gekeerd hebben, is reeds uit andere reisbeſchrijvingen bekend.

Bij deze gelégenheid moet ik nog van twee agaatſteenen, van de gedaante *a.* en *c*, gewag maken, waarvan ik den eenen te *Basra* en den anderen te *Haleb* bekomen heb. Daar is zéker geen twijfel aan, of de beeldnis *b.* verbeeld de groote figuur B. De arbeid van den ſteengraveerder is alleenlijk ſlegter, dan die van den beeldhouwer. De afbeelding *d.* heeft klauwen, en men ziet ook aan den kop, dat deze figuur den verdichten eenhoorn niet verbeeld. Maar dit ſtuk is voor den taalkundigen merkwaardig wégens het ſchrift, dat men op den rand van hetzelve ziet. De ſchrijftékens ſchijnen van dezelfde ſoort te wézen, als die, welken men vind op de munten 17. 18. 19. 20. 21. op plaat XI. in de *Beſchrijving van Arabië.* Zij zijn derhalven eerst na de verwoesting van het paleis geſnéden, en men zou daaröm vermoeden, dat een kenner der oude Perſiſche ſpraak dezelven gemaklijk zal kunnen ontcijfferen. Op geen eene oude Perſiſche of Partheſche munt zal het ſchrift zo duidelijk zijn, als op dezen ſteen, waar het zeer diep gegraveerd is. Ik heb er daaröm ook nog de tékening van een afdrukzel van het zégel *e* willen bijvoegen.

Tusschen de gemelde groote ingangen A. en Æ. ſtaan nog twee zuilen overeind, en van twee anderen, die omgevallen zijn, ziet men nog merktékens (*).

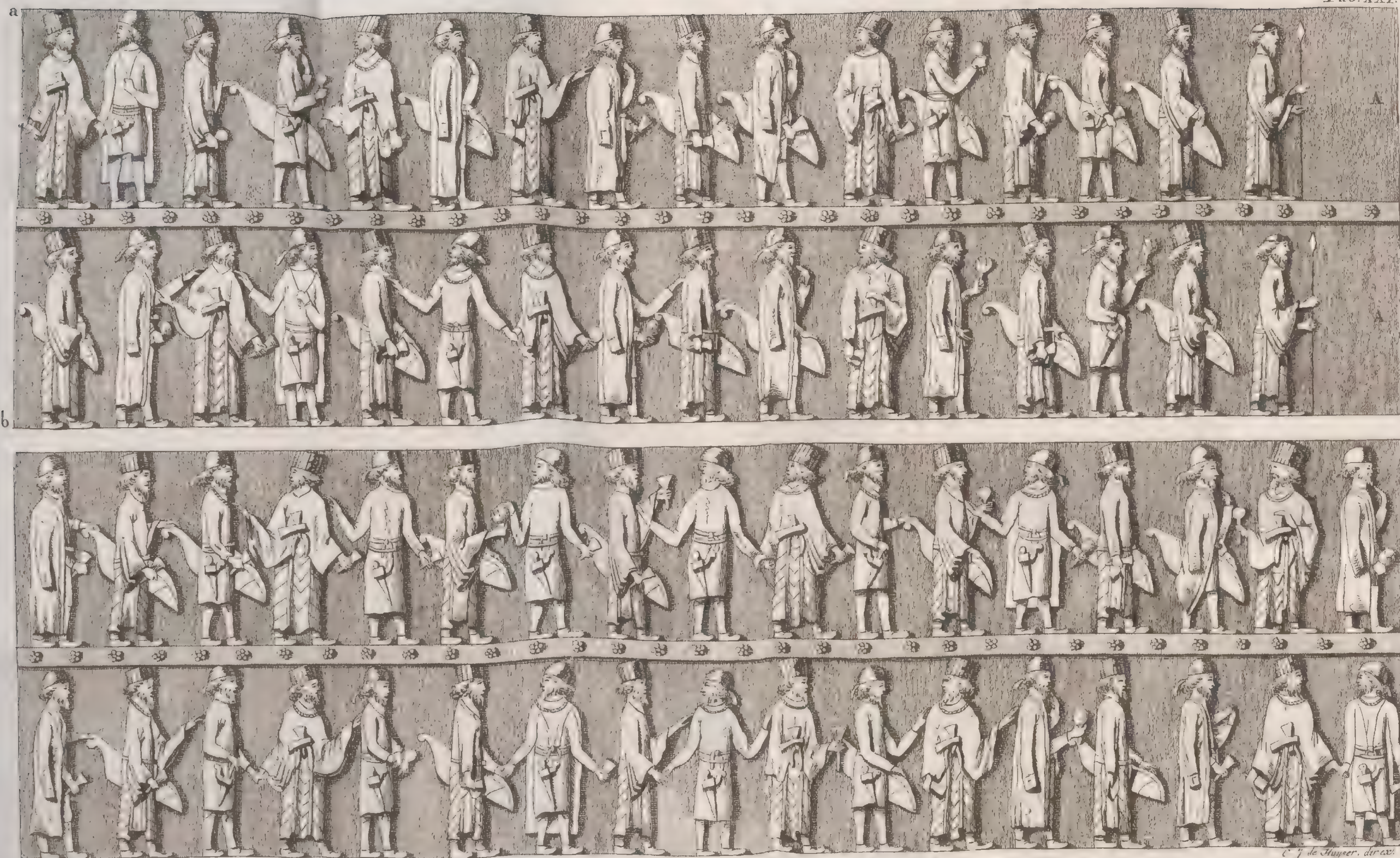
De

(*) De overeindſtaande zuilen zijn op de grondtékening met eenen dubbelen, en de omgevallenen of weggebragten met eenen enkelen kring aangewézen. Op de plaatzen, waar men het téken △ vind, ziet men nog overblijfzels van waterleidingen.

Afbeelding der Dieren aan de Wanden A. en Æ. Pl. XVIII.

Figures des Animaux sur les murs A. & Æ. Pl. XVIII.

Afbeelding der Figuuren aan den Wand C. Pl. XVIII. Figures sur le Mur C. Pl. XVIII.

De overëindſtaande zuilen zijn ſlegts een weinig hooger, dan de gemelde groote wanden. Misſchien was dit alles eertijds onder één dak. Men vind hier ook nog grondſlagen van kleine gebouwen, insgelijks veele ſteenen, die alomme verſpreid liggen, doch van eenen reiziger niet veel geäigt worden, wijl zij met de nog ſtaande oudheden niet te vergelijken zijn.

Niet ver van hier, bij *a.* op de grondtékening, is een waterbak van 3½ dubbele ſchreeden lang, 3 van deze ſchreeden breed, en thans nog 2 voet boven de aarde, geheel uit éénen ſteen. Misſchien was hier eene verhoging der rotze, die de bouwmeester heeft laten wegnémen, en dezen bak daarvan laten ſtaan.

Van hier naar het zuiden, komt men tot de groote en pragtige zuilenſtellingen B. C. D. E., welken 8 voet hooger liggen, dan de grond der voorgemelde oudheden. Verſcheiden trappen leiden naar dezelven, gelijk op de grondtékening aangewézen is. Van de beide voorſte trappen *b.* heeft elke 30 treeden; dienvolgens is elke treede nog geen 3 duim hoog. De voorzijde van dezen trap is ten deele afgevallen. Men ziet nogthans aan dezelve nog overblijfzels van de beelden met ſpeeren en ſchilden, welken men hier alömme in groote ménigte vind; insgelijks cypresſenboomen, en de afbeelding, hoe een verdichte eenhoorn door eenen leeuw aangevallen word.

De wand vóór de zuilenſtelling B. is vol menschlijke afbeeldzels, en uit dien hoofde een der merkwaardigſten voor den oudheidskenner. Dezelve is, éven als de trap, maar 8 voet hoog, doch hooger geweest. Ten minſten heeft hij eene borstwéring gehad, die tot op den grond der zuilenſtelling afgebroken is. Dit ziet men uit de bovenſte rij beelden, waarvan alleen de onderſte helft nog overig is. Aan elke zijde des traps, bij *c.* en *d.*, zijn thans nog twee rijen dezer beelden, elk van 2½ voet hoog. Die aan de oostzijde van den trap, bij *c.*, zijn op plaat XXI. afgebeeld. Alleenlijk heb ik in elke rije 27 beelden, die aan het begin van den trap ſtaan, weggelaten, wijl dezelven allen évenëens gekleed zijn, als het voorſte in de lange kléding, welk eene ſpeer in de hand heeft (bij A). De onderſte rij was geheel met aarde bedekt, welke ik eerst moest laten wegdoen, om de beelden van dezelve te kunnen aftékenen. Dit is waarſchijnlijk de réden, waaröm dezelven noch door CHARDIN, noch door DE BRUIN afgetékend zijn.

Het is zonderling, dat men onder deze beelden zo weinig verandering, maar nogthans tweederlei zeer verschillende kléding vind, die met de Persische klé-derdragten, welken HERODOTUS, CURTIUS en XENOPHON beschrijven, veel overeenkomst heeft. Zommigen namelijk dragen eene hooge muts, die den *kaûk* der Turken zeer gelijkt; alleenlijk dat de laatsten eenen doek om denzelven gewonden hebben. De beelden, die deze muts dragen, hebben een zeer wijd opperkleed, dat hun bijna tot op de voeten hangt, en zeer wijde mouwen heeft. Die met de speer, bij A., welken éven zulk een opperkleed dragen, hebben alleenlijk eene koord om het hoofd. De overigen hebben eene kleine gladde muts of eenen helm, aan denwelken agter iet als een breed lint afhangt. Dezen hebben een kleed aan, dat alleen tot aan de kniën komt, en enge mouwen heeft. Zommigen derzelven hebben ook eenen overrok met enge mouwen, die met het opperkleed der hédendaagsche Perzen veel gelijkheid heeft, op den schouder hangen. Beiden hebben eenen baard, en sterk gekruld hair, indien het zelfs geen paruik is, op het hoofd. Beiden dragen ook ringen of eenen snoer om den hals, en om de handen, en kleine ringen in de ooren (*). Om het lijf hebben zij beiden eenen gordel. Insgelijks dragen beiden, hoewel niet altijd, eenen boog in eenen koker, of overtrek, en iet ronds, dat mogelijk ook een geweer zal verbeelden, in de hand. Hun dolk is onderscheiden. Die met de lange kléding, dragen denzelven in den gordel vóór het lijf, en die met de korte kléding hebben hem aan de heup hangen, en aan een been gebonden. Ook is er een gering onderscheid in de schoenen.

Het zal niet gemaklijk zijn te bepalen, wat deze beelden eigenlijk betékenden. Wijl zij gewapend zijn, zou men kunnen denken, dat zij twee lijfwagten verbeelden. Zonder twijfel zijn het voornaame persoonen in dienst van den hier regérenden heer, het zij dat deze een geestlijk of een waereldlijk vorst geweest zij. Want men vind ze overal, en hier schijnen zij gemeenzaam met elkander te verkéren. Denklijk egter waren die in de lange en wijde kléding de aanzienlijksten,

(*) De oude Perzen droegen lang hair, en hebben zig in later tijden zelfs met vreemd hair verfierd. Zij waren zeer gesteld op hals - en armbanden, die van goud of édelgesteenten of paerlen waren, en op oorringen. *Einleitung in die Alterthümer von* MOLDENHAUER, S. 39.

Tab: XXII.

Afbeelding der Figuuren aan den Wand d. Pl. XVIII. || Figures Sur le Mur d. Pl. XVIII.

lijkſten, wijl dezelven éveneens gekleed zijn, als de hoofdperſoonen, en in de volgende tékeningen altijd vooräan gaan. Zij hebben ook, als ware het, de wagt bij de ingangen tot de gebouwen, alwaar zij namelijk met ſpeeren in de hand aan de zijdposten der deuren ſtaan. Aan het einde van deze rij beelden is plaats voor een opſchrift, dat men er niet geplaatst heeft. Eindelijk, aan den trap *a.* volgt weêr de af beelding, hoe de verdichte eenhoorn door eenen leeuw word aangevallen.

In de bovenſte rij, waarvan alleen de onderſte helft der beelden overig is, waren bij den hoofdtrap *b.* 43 mannen in lange kléding, en met ſpeeren in de hand. Daaröp volgden 5 perſoonen in eene andere kléding, en 3 paerden, en ten laatſten 2 wagens, of veelëer karren, elke door 2 paerden getrokken wordende. De optogt in deze rije heeft dus veel gelijkheid met die op de volgende plaat.

De wand *d.* aan de andere zijde van den trap *b.* is insgelijks zo vol beelden. Maar op geen plaats onder deze bouwvallen heeft het bijgeloof der Mohammedaanen zo zeer gewoed als hier, en dit is juist het ſtuk, waarop men de grootſte verſcheidenheid in kléding aantreft. De meesten dezer beelden hebben de hoofden verloren. Het moet egter veel moeite gekost hebben, om alleen dezen te verminken; want daar is nog zo veel van blijven zitten, dat men uit verſcheiden de gedaante hunner mutzen weêr te zamen kan zoeken. Ik heb de moeite genomen, om dezelven op plaat XXII. en plaat XXIII. allen weêr te herſtellen. Daar is waarſchijnlijk geen twijfel aan, of dit ſtuk zal eenen omgang op eenen buitengewoonen feestdag verbeelden. Doch of hier lieden van verſcheiden landäarden hunnen koning ſchatting of geſchenken, dan of verſcheiden volken of ſtaaten eenen tempel offerhanden brengen, zulks laat ik anderen ter beſlisſing over.

Om zig een begrip van deze *procesſie* te maken, verbeelde men zig, dat de drie dubbele rijen op de gemelde plaaten, naar de tékens, aan den rand aangewézen, agter elkander volgen, en dat elk menſchlijk beeld 2½ voet hoog zij. Men vind hier dus in elke rije 6, en in alles 12 afdélingen, die door cypresſenboomen van elkander afgezonderd zijn. De beelden in de eerſte afdéling in de onderſte rije dragen de lange kléding, welke op de voorgaande plaat reeds verſcheiden maalen voorgekomen is. Elk derzelven heeft eenen koker op den rug,

eenen boog over den linker arm, en zijne ſpeer regt voor zig ſtaan. Zij zijn dus gewapend, en ſchijnen eene wagt te verbeelden. Men vind hier, gelijk aan de andere zijde van den trap, op elke treede één, en dus 28 tot 30 van deze beelden. Ik heb er egter maar 6 van getékend; de overigen kan de lézer zig zelven gemaklijk voorſtellen (*). In elke der overige afdélingen is maar één van de beide officiers, welken op plaat XXI. zo dikwijls voorkomen. Kortheidshalve, zal ik dien in de lange kléding, den *eersten*, en dien in de korte kléding, den *tweeden* officier noemen.

In de tweede afdéling ſchijnt de eerſte officier 6 vreemdlingen ten gehoor inteleiden. Hij heeft in de eene hand eenen ſtaf, zo als de onderhofmeeſter van den Beglerbeg van Schirâs, bl. 110, en met de andere hand vat hij eenen der vreemdlingen, die misſchien eenen afgevaardigden, of gemagtigden, van een zéker gild, van eenen ſtam of zelfs van een volk zal verbeelden. Twee der overigen dragen vaten op de handen, de derde heeft in elke hand eenen langwerpigen ring met twee ſlangekoppen. Agter aan volgt een wagen met twee kleine paerden. Het rad is zo zuiver in den ſteen uitgehouwen, dat alle de nagels, waarméde het zelve beſlagen is, wél aangeduid zijn. Daaréntégen is de wagen zelf nog zo lomp, dat het ſchijnt, dat de ſteenhouwer denzelven niet voltooid hebbe. Het paerdentuig heeft veel overeenkomſt met dat, welk ik in eenen paerdenmolen te Káhira en te Zebîd op eenen os gezien heb, die water uit eenen put optrok. De évenmatigheid der onderſcheiden léden van het menſchlijk lichaam is in alle de beelden, welken hier voorkomen, nog al tamelijk wél getroffen. Doch de beelden zijn allen te ſtijf, en duiden in het geheel geen bewéging aan. In deze afdéling is het ganſch niet natuurlijk, dat een man zijnen arm over de halzen van beide de paerden legt, om die te houden. De ſneê, of het patroon, der kléding dezer perſoonen ziet men uit de tékening. Dezelve heeft in het geheel geen plooijen, en ſchijnt daarom van grove ſtoffe te zijn. Ieder van hun heeft iet, dat veelligt een koraal aan een' zijden draad zal verbeelden, agter het linker oor af hangen. In de derde afdéling, in de onderſte rije, worden vijf vreemdlingen door den tweeden officier ten gehoor ingeleid.

Deze

(*) CHARDIN heeft ze allen in koper laten brengen.

Deze verschijnt hier altoos zonder dolk en enkel in een vest, of, gelijk de Turken hetzelve noemen, in den *entari*. Door dien dit korte kleed geen plooijen heeft, en deze persoon évenwel ongetwijfeld iet zal voorstellen, zo zou het kunnen wézen, dat het van léder is geweest, gelijk de korte kléding der oude Perzen word beschréven. De kléding van alle de overigen schijnt grof te zijn. Vier derzelven hebben het opperkleed met eene soort van gesp vast gemaakt. Twee dragen *Benischen*, of opperkléderen van de soort, zo als zij op de voorgaande plaat eenige maalen voorkomen. Het geen de agterste op de handen vóór zig draagt, schijnen kousen van grove stoffe te wézen. (*). In de vierde afdéling is de eerste officier wêer de geleider. Hier gaan de vreemdlingen blootshoofds. Hunne hairen zijn van onder gekruld, doch de baard is regt. Het onderkleed verbeeld mogelijk schaapevel of vilt; en zij hebben geen laerzen aan, gelijk die in de tweede afdéling. Van het geen zij op de handen dragen, kan ik niets meer zeggen, dan het geen de lézer zelf uit de tékening kan zien. In de vijfde afdéling op plaat XXIII. is de tweede officier de voornaamste. Die, welken hij geleid, hebben slegts een touw eenige reizen om het lijf gewonden, een' smallen band om het hoofd, en regt af hangende hairen. De agterste leid eenen dromedaris, die eene klok aan den hals heeft hangen. Zulke klokken hangt men tégenwoordig nog aan den hals der kameelen, en ook wel der ézels en muilezels, voornaamlijk in de karavanen. In de zesde afdéling worden 6 geringe lieden door den eersten officier geleid. Vijf derzelven gaan met het bovenlijf naakt. Alleenlijk hebben zij een' breeden doek van de heup af hangen, en een' tweeden dikken doek als eenen gordel om het lijf gewonden, éven zo als zig nog tégenwoordig die van den armsten staat in de heete landen kléden. De eerste, die mogelijk eenen *schech* of afgezant verbeeld, heeft een' groot kleed over de schouders geslagen. Zij gaan allen met bloote beenen, en hebben, in plaats van schoenen of laerzen, slegts zoolen onder de voeten, die van de zoolen der hédendaagsche Arabers alleen daarïn verschillen, dat er hakstukken aan zijn, en ook op eene

(*) Tégenwoordig dragen de Perzen kousen van Engelsch laken, die dus in vergelijking met de onzen nog altoos grof zijn.

eene andere wijze onder den voet gebonden zijn. In de zévende afdéling (zie de bovenſte rij op plaat XXII.) leid de eerſte officier zijne makkers. Na dezelven volgen twee perſoonen, die *beniſchen* dragen; de derde heeft een paar grove kousſen, en de vierde kleine ſchotels op de handen. De hoofden van dezen zijn zo beſchadigd, dat ik niet zéker ben, of zij de mutzen gehad hebben, daar ik ze meê getékend heb. (*). In de agtſte afdéling geleid de tweede officier 6 vreemdlingen, die allen eenen grooten doek om het lijf geſlagen hebben, gelijk de Bedouinen in zommige gewesten van Arabië. Alleenlijk zien de laatſten er niet op, dat zij hunnen doek zo in plooijen leggen. De ſtier, dien zij leiden, heeft een' grooten klomp vet op den rug, éven als al het vette hoornvee in Arabië, Indiën en Perſië.

In de négende afdéling worden herders door den eerſten officier geleid. Hunne kléding is eng en heeft korte mouwen. Hun hoofddragt is éven als die der kameel-en ézeldrijvers. De eene ſchijnt een paar bereide ſchaapenvellen te dragen. De ſoort van ſchaapen, welken hier afgebeeld zijn, vind men nog ménigvuldig in het Ooſten. Zij hebben wol gelijk onze ſchaapen; doch dit heeft de ſteenhouwer ſlegt aangeduid, zo wel als de gekrulde hairen van den leeuw; want men kan dezelven nauwlijks van véderen onderſcheiden. In de tiende afdéling is de tweede officier de geleider. Zijne vreemdlingen zijn éveneens gekleed, als die in de zévende afdéling, doch zij hebben andere mutzen, en de eerſte van hun heeft eenen koker van eenen boog aan zijnen gordel hangen. De geenen, die den ſtier in de elfde afdéling, plaat XXIII., leiden, zijn bijna op dezelfde wijze gekleed, als de ézeldrijvers in de 6de afdéling; alleenlijk dat zij een lang opperkleed hebben. Eén van hun heeft eene ſpeer en een' ſchild, en de beide agterſten hebben elk twee ſpeeren. Die in de twaalfde afdéling, welken door den tweeden officier geleid worden, hebben eene bijzondere kléding, namelijk broeken, die hun tot op de voeten hangen, éven als de *ſchakſchir* der Turken, en hunne

(*) Bij Chardin ſtaan de verſcheiden afdélingen niet regt boven elkander. Denklijk tékende hij elke geheele rij op een bijzonder papier, en heeft naderhand vergéten, dat die, welke ik de 7 de afdéling genoemd heb, naast den trap ſtaat.

Afbeelding van de overige Beelden aan den Wand d. Tab: XVIII. ||| Représentation des autres Figures de la Muraille d. Tab: XVIII.

hunne mutzen of eenen doek onder de kin gebonden. De vijf eersten hebben slegt gewerkte boogkokers aan de gordels hangen. De tweede draagt den dolk, welken men zo dikwijls op plaat XXI. aan de zijde van den tweeden officier vind. De derde heeft ringen, en de vierde en vijfde hebben hamers in de hand. Zouden dezen veelligt ook sméden verbeelden?

In de bovenste rije waren zéven afdélingen; te wéten zes boven de afdélingen 7. 8. 9. 10. 11. 12. en eene nog verder ter linker, aan het bovenste gedeelte van den trap *b*. Doch van alle de beelden, welken men hier vind, is alleen de onderste helft overig. Chardin heeft deze rij op zijne 58ste plaat méde aangewézen, doch dezelve voorzéker niet naar het oorspronglijke getékend. De beide gemelde officiers zijn hier wéder beurtelings zo veel als *ceremoni*meesters. In de eerste afdéling was een paerd; en in de tweede ziet men eene leeuwin. Bij deze waren zes persoonen, gekleed als de eerste officier, waar van de voorste door den tweeden officier geleid word. Veelligt was het dus alleen voor persoonen van den eersten rang voorbehouden, om op de leeuwenjagt te gaan. In de derde afdéling was een dromedaris, waar van het bovenste gedeelte nog op den grond ligt. De vreemdlingen hebben korte vesten, maar broeken, die tot op de kuiten hangen. Eén van hun had eene leeuwenhuid op den schouder, waar van de staert agter na sleept. In de vierde afdéling was insgelijks een dromedaris of kameel, en ook een persoon met eene leeuwenhuid. In de vijfde afdéling werd een stier geleid. Het geen van de beelden in de zesde afdéling nog overig is, gelijkt zeer naar die in de derde en vierde. In de zévende afdéling was een paerd.

Agter deeze drie rijen beelden staat een groot opschrift A. op plaat XXIV., en benéden aan den trap β. zo als ook bij α. en bijna aan alle andere trappen de afbeelding, hoe de verdichte eenhoorn door eenen leeuw word aangevallen. (Plaat XXIII.) Hier is de eenhoorn nog geheel onbeschadigd, en men ziet zeer duidelijk, dat hij het zelfde dier zal verbeelden, dat bij A. op plaat XX. afgebeeld is. Het gemelde opschrift is reeds door Kæmpfer en de Bruin afgeschréven, doch zo onduidelijk, dat men de verschillende letters niet daar uit kan kennen, welken men nogthans in het oorspronglijke duidelijk onderscheid.

De wand γ. (Plaat XVIII.) is ten deele vervallen, en dus ook de beelden aan denzelven. Ondertusschen zijn hier ook verscheiden afdélingen, die door

cy-

cypresſenboomen van elkander afgezonderd zijn, en in elke is een van de gemelde officiers, die de vreemdlingen geleid. De dieren, welken men hier afgebeeld ziet, zijn: een paerd, een kameel, een vette ſtier en een geitenbok. De wagen met 2 paerden komt hier ook weêr voor, doch ook béter bewerkt, dan de hier voorgemelde. Verſcheiden beelden met bloote beenen en zoolen onder de voeten zijn nog zo wél bewaard, dat in die lange reeks van jaaren de nagels op de teenen niet eens zijn beſchadigd geworden. De wand δ is nog meer vervallen dan die bij γ. Om die réden agt een reiziger de beelden op denzelven niet veel, ſchoon dezen alleen op eene andere plaats zijne oplettendheid zouden verdienen. Tégenover den wand γ ſtaan nog eenige groote ſteenen met beelden in lange kléding, die ſpijs in de hand hebben. Dit zijn mogelijk overblijfzels van een bijzonder gebouw, waar van al het overige weggenomen is.

De verſcheiden trappen leiden tot de groote zuilenſtelling, of veeleer tot vier zuilenſtellingen B, C, D, E, plaat XVIII. Zéventien zuilen van dezelven ſtaan nog overeind, waar van de ligging op de grondtékening door dubbele kringen aangewézen is. Die bij C, als méde de beide zuilen bij de poort, hebben het kapiteel *a.* op plaat XXV. Doch geen derzelven is geheel onbeſchadigd, maar men moet verſcheiden kapiteelen te zamen némen, om daar van eene volkomen tékening te maken. Op verſcheiden derzelven ligt nog een vormlooze ſteen, waar van men niet met zékerheid kan zeggen, wat hij eigenlijk heeft betékend. Van de zuilen der beide zuilenſtellingen, D, E, tékende ik den voetſtal *b.* op de gemelde plaat XXV. Op die bij E, plaat XVIII., lag, in plaats van het kapiteel, een dubbel, of, liever, twee voorſte deelen van een dier, dat, volgens de kentékens, die ik er aan kon vinden, geen ander kan zijn, dan de verdichte eenhoorn, welke onder deze bouwvallen zo dikwijls voorkomt, en daarom een merkwaardig zinnebeeld bij de oude Perzen ſchijnt geweeſt te zijn. Naar mijne méting is de geheele hoogte der zuilen in de zuilenſtelling C, 48 voet, en van die bij E, 52 voet (*). De ſchagt beſtaat uit verſcheiden ſtukken. Zij zijn

(*) De hoogte der zuilen is alleen naar derzelver ſchaduw gemétén, weshalven ik ze juist niet voor zeer nauwkeurig uitgeef. Ook is het ontwerp van het kapiteel *a* plaat XXV. ſlegts naar oogenſchijn getékend.

A

B

C

D

E

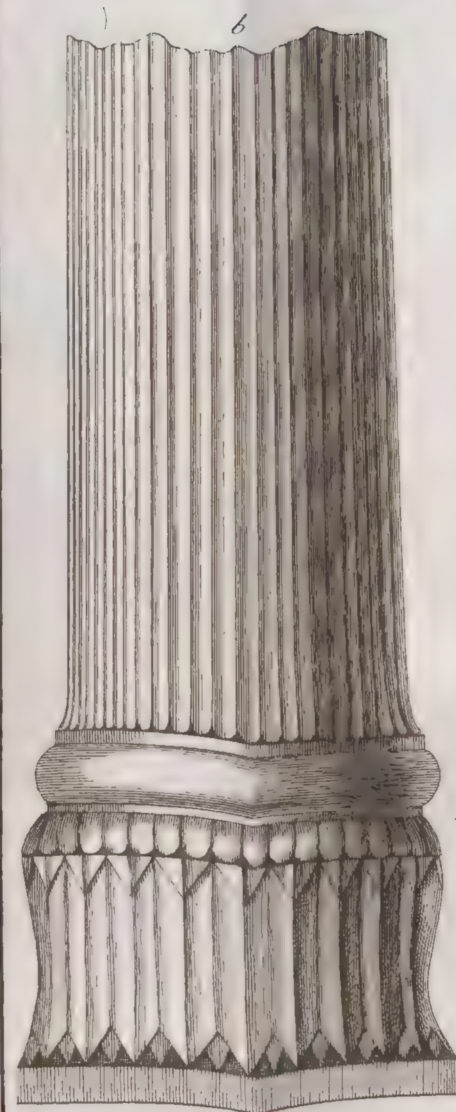
F

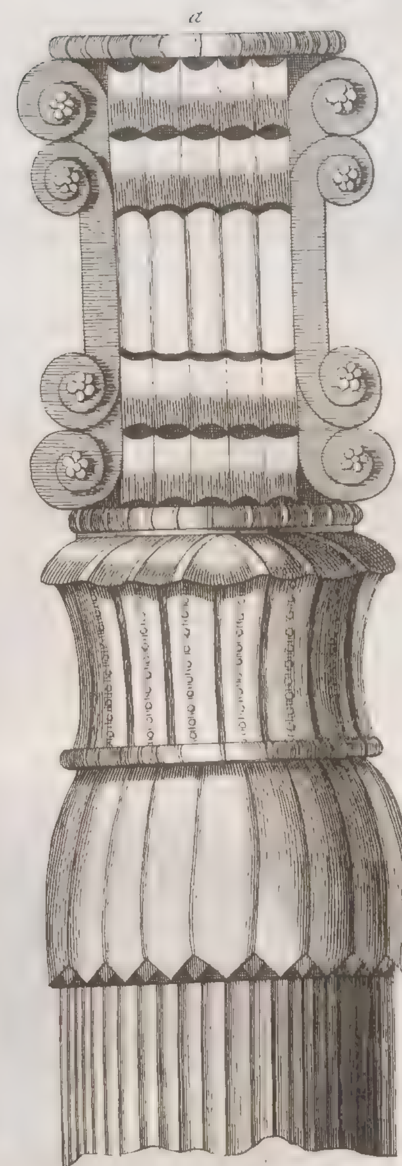
G

e c

d

C. J. de Huyser direx. 1778.

zijn dus ten aanzien der grootte en zwaarte op verre na niet te vergelijken met de zuil van POMPEJUS te Alexandrië, zelfs niet eens met de granietzuilen in het kasteel te Káhira; maar évenwel ook fraai, en inzonderheid wégens het voortreflijk marmer, en de nauwkeurigheid, waarméde men de verscheiden stukken te zamen gezet heeft. Het bovenste stuk van eene zuil bij E, is reeds zo verre uit zijne plaats gewéken, dat het misschien bij de eerste aardbéving van boven nêer geworpen zal worden (*).

DEZE zuilenstellingen liggen nog vol puinhoopen. Op zommige plaatzen is de vloer met aarde bedekt, doch op anderen ziet men nog, dat hij met ongemeen groote stukken marmer belegd is. Hier zijn ook nog spooren van waterleidingen, die men enkel in de rots uitgehouwen heeft, en tusschen de zuilenstellingen B en C vind men nog vier wanden *e*, *e*, welken ingangen schijnen geweest te zijn. Andere reizigers hebben gedagt, dat deze groote zuilenstelling in het geheel niet bedekt is geweest. Ik weet niet, waarom men niet éven zo wél zou kunnen onderstellen, dat op de zuilenstelling G ten minsten nog eene verdieping gestaan hebbe, en dat boven de zijdzuilenstellingen B, D, E, terrassen zijn geweest; schoon men tégenwoordig geen merktékens meer daar van bespeurt. Alle dergelijke bouwstoffen kunnen naar *Persepolis*, welke stad onder den naam *Istakr*, nog lang na dat het paleis door ALEXANDER verwoest werd, is bewoond geweest, of ook wel naar andere stéden zijn gebragt.

AAN den zuidhoek dezer zuilenstelling bij F. plaat XVIII. schijnt een gebouw te zijn geweest, waarvan men thans niets meer ziet, dan dat de rots hier gelijk gemaakt is, en dat men vierkante stukken van de rots zelve heeft laten staan, misschien om er pilaaren op te plaatzen.

HET gebouw G. plaat XVIII. ligt ten minsten 8 voet hooger dan de zuilenstellingen. Het schijnt in évenrédigheid zijner grootte met de anderen, het sterkste gebouwd te zijn geweest, en de wanden, of veeleer de vensters en blinde ven-

(*) *The philosophical transactions abridged. Tom. III. p.* 527. Hier vind men een gezigt van *Tschil mindr*, volgens het welk het bovenste stuk der gemelde zuil reeds voor 100 jaaren verre uit zijn middenpunt gewéken is geweest. Dus moeten er zédert dien tijd hier geen zwaare aardbévingen geweest zijn.

vensters, zijn hier ook nog het best gepolijst. Op plaat XXVI. ziet men een gezigt daar van, dat ik op de zuidoostzijde, in eene *camera obscura* getékend heb. Door dien de wind hier niet zo vrij kan doorspélen als bij de zuilenstellingen, is in en om dit gebouw veel aarde te zamen gewaaid. Daarom is ook de grondmuur *h. i.*, aan de zuidzijde van het gebouw, maar 2½ voet hoog boven de aarde. Hier ziet men nog de mutzen van beelden, die voor het overige met aarde bedekt zijn, drie opschriften en verscheiden sieraadjen. Indien ik de reizen van CHARDIN en DE BRUIN bij mij gehad, en dus gewéten had, wat door mijne voorgangers nog niet getékend was, zou ik onder anderen hier de aarde hebben laten opruimen, en alles getékend hebben. Thans is dit voor eenen mijner navolgers bewaard. Aan de hoeken *h. i.* zijn trappen, en aan de zijden derzelven beelden twee voet hoog. Dezen schijnen de trappen op te gaan, in plaats dat die aan den trap *b.* staan, en ieder draagt iet, als een lam, eene meloen e. z. v. De kléding der mannen is éveneens, als de kléding der geenen, welken in het voorgaande de officiers van den tweeden rang genoemd zijn. De vrouwspersoonen zijn gekleed als dat met den vliegenwaaijer op plaat XXIX. en XXX.

AAN de westzijde van dit gebouw ziet men nog eenen grooten trap *f.* Boven op denzelven, eertijds in het voorgebouw, staan twee deurposten, en aan elke zijde groote beelden in de lange kléding met speeren in de hand, gelijk de beelden aan den trap *b.* Twee andere deurposten zijn omgeworpen. Buiten voor de deur *g.*, aan de oostzijde van dit gebouw, staan ook nog twee deurposten. Aan eenen derzelven ziet men de afbeeldingen *c.* op plaat XXV., waarvan de grootste 7½ voet hoog is. Deze persoon verbeeld misschien eenen voornaamen geestlijken. Hij is op dezelfde wijze gekleed als die, welken men op plaat XXI., en ook nog op veele andere plaatzen onder deze overblijfzels gewapend en dus als waereldlijke persoonen aantreft. Doch in plaats dat de laatsten verhéven streepen op hunne hooge mutzen, en groote ringen om den hals hebben, welk alles in den steen uitgehouwen is, zo is de muts hier nog een ruwe steen met veele gaten, waaruit men schier zou besluiten, dat zij met kostbaar metaal is bedekt geweest. Op den schouder, vóór de borst en aan de handen zijn ook gaten in den steen, waarin misschien ringen vastgemaakt waren. De bedienden zijn éven eens gekleed als de heer. Zij dragen ook kleine ringen

Gezigt van het Gebouw G. Pl. XVIII / Vüe de l'Edifice G. Pl. VIII

gen in de ooren, gelijk bijna alle de beelden in deze lange kléding. Doch zij hebben geen langen onder spitsäflopenden baard, geen hooge mutzen, en men ziet ook geen téken, dat zij eenen ring om den hals gehad hebben. Aan den anderen post ſtaan dezelfde drie beelden. Maar hier heeft de hoofdperſoon in de linke hand het vat, of wat het anders mag zijn, *f.* en in de regte hand den kétel *g.* plaat XXV. Midden op het voorgebouw bij *o. p.*, op de grondtékening, zijn ook nog groote deuren. Aan den post *o.* ziet men andermaal de beelden *c.* op plaat XXV., en aan den post der deur *p.*, waarvan de eene omgeworpen is, den perſoon *d.*, welke eenen jongen leeuw van den grond opheft, en vast tégen zijn lijf drukt. Deze is $5\frac{1}{2}$ voet hoog. Niet verre van hier is een groot gat in eenen ſteen, dat, naar het ſchijnt, door den hoofdmuur gaat. Misſchien was daar onder eene waterleiding.

Dit gebouw had drie afdélingen, en eene derzelven twee vertrekken (*). De muuren waren 4 voet 9 duim tot 5 voet 1 duim dik. Doch daarvan ſtaan alleenlijk zulke ingangen, venſters en blinde venſters, die uit te groote ſtukken beſtaan, dan dat de laater Perzen dezelven zouden hebben kunnen wegvoeren. Want de posten der deuren zijn 12 voet hoog en uit één ſtuk; zommige venſters en blinde venſters beſtaan geheellijk uit één ſtuk, en zijn over de 6 voet breed en 7 voet 9 duim hoog. Een ſtuk, waaruit zulk een venſter gehouwen is, is over de 10 voet hoog. De middenſte afdéling van dit gebouw heeft nog alle de deuren en venſters aan alle vier de zijden. Aan de posten der deur *l.* ziet men wéderöm het groote beeld *c.* plaat XXV., met de twee bedienden, een van dewelken een zonneſcherm draagt, en de andere iet als een' vliegenwaijer in de hand heeft. Boven deze beelden, omtrent 12 voet boven den grond, ziet men aan elke zijde de drie opſchriften B. C. D. plaat XXIV., allen naast elkander. Het is zonderling, dat elk derzelven een bijzonder alphabet heeft: en niet alleen hier, maar ook op andere plaatzen, vind men dezelfde ſchriften aan beide de posten tégenöver elkander. Het ſchijnt derhalven, dat de oude Perzen zig alle moeite gegéven hebben, om zig door hunne opſchriften te vereeuwigen, éven als de oude Egiptenaars, die hunne obelisken dikwijls aan alle vier

(*) Zie plaat XVIII. bij G.

vier de zijden met dezelfde beeldschriften beschréven. Beide deze volken hebben hun schrift ook tot op ons overgebragt. Maar, niet alleen de Egiptische beeldschriften, maar ook deze oude Perzische alphabetten zijn, eilaas! thans geheel onbekend. Mogten midlerwijl de geleerden de laatsten eindelijk weêr kunnen ontcijferen, zo moet men den bouwheer danken, dat hij deze opschriften dubbel heeft laten inhouwen. Want zij zijn aan beide de deurposten iet beschadigd, doch zó, dat men de letters, welken aan de eene zijde ontbréken, aan de andere wéder vind, en dat ik ze daarom volkomen heb kunnen afschrijven.

In de hoeken van al de vensters zijn gaten, waarïn denklijk de duimen der deuren gestaan hebben, welken men bij slegt weeder kon toedoen. In de hoeken der meeste blinde vensters zijn dergelijke gaten. Alle de vensters en blinde vensters in dit gebouw hebben boven en aan de zijden oude opschriften. Sommige reizigers hebben daaruit willen besluiten, dat de aalöude Perzen, éven als de Chineesen, ook van boven naar benéden geschréven hebben. Doch wanneer men de schriften, die hier afgeschréven zijn, nauwkeuriger beschouwt, en ze met mijne afschriften vergelijkt, zal men vinden, dat de overënd staande régels allen op zijde liggen. Het getal der letters is daarom op verre na zo groot niet, als men veelligt uit de afschriften mijner voorgangers vermoed heeft. Ik heb de verscheiden letters van een alphabet, welk het meest voorkomt, op plaat XXIII. verzameld, en er niet meer dan 42 van gevonden. Van verscheiden kufische, arabische en persische schriften, waar door Mohammedaanen hunne naamen aan de overblijfzels dezer kamers vereeuwigd hebben, heb ik eenigen bij A. B. C. E. op plaat XXVII. afgeschréven (*). De laatsten zijn verhéven. Doch de oude Persische schriften zijn scherp in den steen gehouwen. Van de schriften B. C. E. heeft zéker heer, JEAN FRANÇOIS ROUSSEAU, die te *Isfahân* geboren is, en in mijn' tijd geheimschrijver van den Franschen *agent* te *Basra* [illegible] was,

[illegible]

(*) De onderste van de drie opschriften vind men reeds *Vol.* III. *part.* 2. *pl.* 7. *p.* 528. der *philosophical transactions abridged.* Maar de afschrijver heeft den eenen régel agter den anderen geschréven, en wel zo, als of dit geschrift, éven als de Europeschen, van de linke naar de regte hand geschréven werd. Om die réden is het afschrift onbruikbaar. Deze kufische schriften zijn reeds over de 800 jaaren oud en slegt ingehouwen.

A

نصو الاميرابو سجاع عصد الدوله ابا كه الله
وصعر سمار بعار بعبر وبليمانه وقرله مر ٤
هحه الاوار بالكتر به قراه علي بر الشري بالكاه
الكرجي ومر سعقر الصو به الكرر ومى

للسم الله بر [illegible] كسلم اه سله بو للصوله
وصل الله و عبرا لامو ابو بحر بو عرصد
الكو له وساح الملوه حرس الله [illegible] واكام سلطانه
وكا الوحي ما صصام عسر كر عكسر
ومعدا ملا الامر الو مبصور ير بوالكواه و صا
الاله وعيا يا لا مه اكادا الله ساو ماي سه
البلر و سعر و بل ما له

بسم الله حصر الامير
الجليل عصد الدوله
قناحسرو بن الحسن سله اربع
وار بعين وبليماه في منصرفه
مصفر امر فاح اصبهار
واسره
ابر طا كلر و كسر محيس
طا سلو والصر مر قرا اما
في صحه الا يا رص الكلبه

B

الله الباقي
لأمير المؤمنين علي كرم الله وجهه
اين الملوك التي كانت مسلطة
حتى سقاها بكاس الموت ساقيها
كم من مدائن في الآفاق قد بنيت
امست خرابا ودار الموت اهلها
حرره علي بن سلطان خليل بن سلطان حسن سنه تسع وثمانين وثمانماية
هو الباقي وكل شيء هالك
خطبتك كمترين الفقير حسين غلام حضرت شاهزاده عالميان ميرزا في ۸۸۱
ابن الاكاسرة الجبابرة الاولى
كنزوا الكنوز فما بقين وما بقوا
كتبه ابراهيم سلطان بن شاهرخ في سنة ۸۲۶

C

آنكه پاينده و باقيست خدا خواهد بود

محبت دنيا كه تمنا كند — با كه وفا كرد كه با ما كند
ملك سليمان مطلب كان هباست — ملك همانست سليمان كجاست
زر بكرو گنج كه نتوان شمرد — مسلم خبر كه سليمان چه برد
خاك شد آنكس كه در اين خاك زيست — خاك چه كرد آنكه بر اين خاك جست
هر ورقي چهره آزاده ايست — هر قدمي خال سكندر زاده ايست
عمر بخشنودي دلها گذار — تا ز تو خشنود شود كردگار
هر كه به نيكي عمل آغاز كرد — نيكي او روي بدو باز كرد

حرره علي بن سلطان خليل بن سلطان حسن اصلح الله شانه
في شهور سنه احدى وثمانين وثمانمايه

يكي از عنايان خواست اين كه بر سنگ حرفي نوشتم چنين

D

كرا دار ارجمند و عجم — ز عهد فريدون و ضحاك و جم
كه بر تخت ملكش نيامد زوال — ز رستم و دستان نشد پايمال
نه بر باد رفتي سحرگاه و شام — سرير سليمان عليه السلام
با خر نديدي كه بر باد رفت — خنك آنكه با دانش و داد رفت
الا تا درخت كرم پروري — كه لا شك بر كار آن بخوري
كتبه ابراهيم سلطان بن شاهرخ في سنة ست وعشرين وثمانمايه

E

بتاريخ شوال سنه ست وعشرين وثمانمايه رايات نصرت آيات بندكان حضرت خلافت پناه پادشاه جهان
اعدل الخواقين ايران وتوران معين الحق والسلطنة والدنيا والدين ابو الفتح ابراهيم سلطان خلد الله ملكه وسلطانه
اين محل رفيع ومكان منيع را مضارب خيام دولت ومراكز اعلام سلطنت كردانيد كمترين بندكان علي الاطلاق
كمال الدين ايناق عفا الله عنه كه از بندكان دركاه است بكتابت اين حروف شرف استسعاد يافت
عزيزي گفته است كه از ما بار ماند كه هستي را نمي بينيم بقايي مگر صاحب دلي روزي زرحمت كند در حق درويشان كاري

F

G

ΤΟΤ … ΠΟΝΤ ΟΥΤΟ ΜΑϹ … ϹΝΟ … ΘΕΟΥ

H

…ΑΠ… ΟΥ … ΑϹΙΛΕΩϹ … ΑϹΙΛΕΩ … ΝΩΝ
ΚΑΙ ΑΝΑΡΙ … ΝΕ … ΝΟΥϹϹΕΩ
ΜΑϹ … ϹΝΟΥ ΘΕΟΥ … ΑΡΤ ΑΡΟΥ
ΒΑϹΙΛΕΩΝ ΑΡΙΑΝΩΝ ΕΚ ΓΕΝ…
ΕΚ ΤΟΝΟΥ ΘΕΟΥ ΠΑΠΑΚΟΥ ΒΑϹΙΛ…

I

ΤΟΥΤΟΤΟ … ΝΜΑϹΔΑϹΝΟΥ
ΘΕΟΥ ΑΡΤ … ΝΩϹ ΒΑϹΙΛΕΩΝ
ΑΡΙΑΝΩΝ … Ϲ ΘΕΩΝ ΥΙΟΥ
ΘΕΟΥ ΠΑΠΑ … ΔΑ … ΕΩϹ

… ΠΟ ΤΟ ΠΡΟϹΩΠΟΝ ΔΙΟϹ ΘΕΟΥ

was, mij de volgende overzetting gegéven, die ik hier onveranderd zal invoegen.

Overzetting der opschriften *B*.

Dieu est le restant

Pour le noble des fideles Aly, dont Dieu a remply la face de clemence.

Où sont ces Rois qui étoient elevés plus que toute chose

Ils n'ont subsistés que jusqu'à ce que le destin leur a presenté la coupe de la mort.

Combien de villes superbes ont été elevées dans l'univers

leur declin étant leur ruine la mort a entouré leur citoyens.

Aly *ben Soltan Kalil fils de Soltan Hassan a écrit cecy l'année* 869 (1464)

L'écriture du plus petit des creatures le pauvre fils de

Hössein esclave du respectable descendant du Roi de

l'univers, Myrza Aly, *l'année* 881 (1476)

Où sont les princes & les conquerans passés

Ils ont amassés des tresors, ny ceux cy ny eux ne subsistent pas.

Ibraim Soltan *fils de Charok a écrit cecy l'année* 826 (1422)

Overzetting der opschriften *C*.

O Creature sache qu'il n'y a que Dieu qui subsiste toujours.

Sans penser nous souhaitons les biens de ce monde,

mais sachons qu'il n'est rien resté à personne pour qu'il nous en reste

Supposé que le Royaume de Soliman soit accordé au demandeur

le royaume, il est vray, sera le même, mais où est Soliman?

Cette élévation, cette splendeur & ces thresors sans nombres

dites nous le quel d'eux le renommé Soliman a emporté.

Devient poussiere ce qui s'etend sur la poussiere

quel profit dont que la poussiere nous decouvre ses thresors.

Chacun de ses couches peut presenter la face d'un homme libre

& chaque pas peut fouler un descendant de Roy.

O vie passée, dont en contentant les coeurs

les oeuvres aussi ayent lieu de se louer de Vous.

Tout ceux que Vous verrés inclinés à la vertu

vous les verrés aussi n'implorer qu'elle.

Aly fils de Soltan Kalil fils de Soltan Haſſan, que Dieu eléve ſon etat, a écrit cecy dans les mois de l'année 881. (1476.)

C'eſt une des graces de Dieu
d'avoir pu écrire ſur la pierre cecy.

Overzetting der opſchriften E.

Dans l'année 826 (1422) *au mois de Chawal. Sous les loix agisſantes ſages & moderées du reſpectable appui Calife & Roi de la terre. Le plus juſte des Empereurs de la Perſe & du Tourân; le protecteur de la vérité, de la Royauté du monde & de la religion; le poſſeſſeur des Victoires* Ibraim Soltan, *que Dieu conſerve toujours ſon païs & ſon Royaume; Cette place par cette circonſtance vient d'être rendue heureuſe & hors d'inſulte, parce qu'elle eſt le lieux des tentes élévées, & le depoſitaire du pavillon de la Royauté.*

Le plus petit des êtres, au quel Dieu pardonne toujours, Kamaldin Inak, *étant un des eſclaves de cette ſublime porte; à l'écriture de ces paroles a acquis le titre le plus grand parmy les très heureux.*

Son deſir eſt que ce tableau parvienne à la poſterité
parce qu'il voit l'impoſſibilité de pouvoir exiſter lui même
Seulement il ſouhaite que quelqu'un par pitié & miſericorde
faſſe quelques prieres pour la vérité de la conduite des Derviches.

In den wand naar het noorden in dit vertrek zijn drie blinde venſters en twee deuren, als bij *l.* De hoofdbeelden aan de posten der deuren zijn dezelfden als bij *c.* op plaat XXV. Elk heeft twee bedienden agter zig, van dewelken de eene eenen vliegenwaijer in de eene, en eenen doek in de andere hand heeft. Maar wat de tweede in de handen heeft gehad, is niet meer kenbaar. Aan de westzijde zijn twee blinde venſters en twee deuren. In die bij *m.* ziet men het beeld *e.* op plaat XXV., welk ongetwijfeld eenen held der oude Perzen zal verbeelden, die met een verdicht dier vegt. De perſoon is 7 voet 4 duim hoog. Aan elken der deurposten bij *n.* is een perſoon in dezelfde houding en kléding als de évengemelde; doch het dier waarméde hij vegt, is de verdichte eenhoorn, dien men zo ménigmaalen aan de trappen vind. In den wand naar het oosten zijn drie blinde venſters en eene deur. Hier ziet men denzelfden held met eenen leeuw vegten. Op den zuidwesthoek van het gebouw ſtaat bij *i.* nog een

een ſteen overeind van over de 20 voet hoog. Boven aan denzelven zijn drie zogenoemde Perſepoliſche opſchriften (*), en verder naar benéden, hoewel nog tamelijk hoog, een zeer wél geſchréven opſchrift D. op plaat XXVII. Verders is er van de wanden naar het zuiden en westen niets meer overig; dan een blind venſter en eene deur *k.*, alwaar aan elken post twee perſoonen ſtaan in lange kléding en met ſpeeren gewapend. Van den wand naar het oosten ſtaat in dit vertrek ook ſchier niets meer, dan omtrent de helft van een' hoogen hoekſteen bij *h.* Zeer veel van dit gebouw is van hier weggenomen, en daar onder, naar alle waarſchijnlijkheid, ook de deuren, welken men thans op eenen heuvel niet verre van *Schirâs* ziet. Het gemelde opſchrift D. op plaat XXVII. luid, volgens de overzetting van den heer ROUSSEAU:

Si l'empire & le royaume de la Perſe ont été ſoutenu
par les loix de Feridon Zehak & Wakam
jusqu'à preſent, ſon throne n'ayant reçu aucun domage
Et n'ayant été jamais affoibli par les revolutions
cependant il n'a pas été auſſi elevé ny dans ſa naiſance ny dans ſon declin que le throne
de Soliman que Dieu le recompenſe
Mais à la fin n'a tu pas vu qu'il eſt en pouſſière
donc heureux celui qui a repandu des bienfaits avant que de partir
Qui que Vous ſoyés, il faut que Vous cultivés l'arbre de clemence
pour gouter les ſituations des bien heureux & de l'alondance.

L'ecrivain de cécy eſt Ibraim Soltan *fils de Charok*
l'année 826 (1422.)

VAN het gebouw H., hetwelk een weinig hooger lag, dan het voorgemelde bij G. plaat XVIII, is verder niets meer overig dan de tékens op de rots, daar zuilen geſtaan hebben, en volgens dezelven zijn zij 3 voet dik geweest. Bij *q.* is een trap, die egter, gelijk de muur *q. r.* voor het grootſte gedeelte met aarde bedekt is. Het geen men er nog van ziet, is met beelden en opſchriften verſierd. De beelden hebben eene ſpeer vóór zig ſtaan, eenen boog op den linken ſchouder, en eenen koker op den rug, éven als die aan den trap *b.* Doch zij

(*) DE BRUIN heeft ze afgeſchréven, doch zeer onduidelijk.

zij zijn veel grooter. Tusſchen de beide gebouwen H. en I. was een ſmalle gang *r.*, welks wanden ook met beelden bedekt zijn (*).

Van de overblijfzels van het gebouw *I.* ziet men een gezigt op plaat XXVIII. Als men dezen vergelijkt met de overblijfzels van het gebouw G. op plaat XXVI., kan men niet anders oordélen, dan dat of de ſteen ſlegter, of dat het veele eeuwen ouder zij. Misſchien was dit het allerëerſte gebouw, dat van den ganſchen tempel of het paleis aangelegd werd. Het ligt eenige voeten hooger, dan het gebouw G., ten minſten 31 voet boven het vlak K. plaat XVIII., en dus met de hoogte van den hoofdmuur meer dan 50 voet boven den horizont, en op eene rots. De ſteile muur *ſ. t.* beſtaat meestendeels uit de rots zelve. Bij *ſ.* heeft de bouwmeester eenen trap van de afgenomen rots laten ſtaan, van denwelken thans nog 29 treeden overig zijn. Elke van deze treeden is omtrent 6 duim hoog. Deze trap is dienvolgens niet zo gemaklijk als de andere onder deze bouwvallen, welken waarſchijnlijk eerst naderhand gebouwd zijn. Bij *t.* ſchijnt ook een trap geweest te zijn, doch van gehouwen ſteenen, die van tijd tot tijd weggenomen zijn. Aan beide plaatzen *ſ.* en *t.* zijn boven nog trappen in een gedeelte van het gebouw *I.*

De geheele vloer in het voornaamſte vertrek van dit gebouw is eene zuivere rots, van dewelke de bouwmeester op alle plaatzen, waar zuilen moesten komen, eene verhévenheid van 2 duim, en 3 voet middenlijns heeft laten ſtaan. Men ziet daaruit, dat in dit vertrek 36 zuilen zijn geweest, die egter allen weggenomen zijn. Midden in deze *kolonnade* is eene waterleiding in de rots uitgehouwen. Dezelve is bedekt geweest; thans is zij ten deele weêr open. In den wand naar het noorden waren twee deuren, waarvan die bij *u.* het minſte door den tijd geléden heeft. Derzelver posten zijn 3 voet 3 duim dik, en 7 voet 2 duim, zijnde de ganſche dikte des muurs, breed. Met den ſteen, welke boven den ingang ligt, is zij 14½ voet hoog. Hiet ziet men ook de beelden c. op plaat XXV., welken van binnen in het gebouw G. zo dikwijls voorkomen, en boven dezelven aan de beide posten de opſchriften E. F. G. van plaat XXIV.

Aan

(*) De twee wanden aan den ſmallen gang zijn, bij vergisſing, in het koper als eenen dikken muur verbeeld.

Gezigt van het Gebouw T. N° XVIII / Vue de l'edifice T. N° XVIII.

Aan deze zijde waren 5 vensters, waarvan de drie tusſchen de deuren, en een aan de oostzijde vervallen zijn In een venster aan de westzijde der deur *u.* ſtaan te weêrszijde drie beelden. Van den wand naar het oosten is bijna niets meer overig, dan de posten van eene deur. De beelden en opſchriften aan dezelven zijn dezelfden als in de deur *u.* (*). In den wand naar het zuiden ſchijnt ook eene deur geweest te zijn, die aan elke zijde drie vensters heeft gehad. Van die aan de oostzijde der deure ſtaat het middenſte nog, hetwelk van binnen aan elken ſtijl 3 beelden heeft. Het voorſte, een vrouwsperſoon, draagt een tuig *h.* plaat XXV. tusſchen beide handen. Het middenſte, een mansperſoon, draagt met de eene hand het vat *i.* en heeft de andere hand op hetzelve gelegd. Het derde, weêr een vrouwsperſoon, draagt iet ronds, als eenen koek, op beide handen, welken zij onder elkander houd. Van de 3 venſters aan de westzijde der deur is alleen één ſtijl nog overig, op welken men insgelijks de beelden ziet, zo éven beſchréven. In den wand aan de westzijde dezer *kolonnade* was ook in het midden eene deur, waarvan nog één post, of ſtijl, ſtaat, met dezelfde beelden, die men aan de deur *u.* vind. Doch de opſchriften verſchillen. Van 3 vensters, die aan elke zijde waren, ſtaan maar 3 ſtijlen, met dezelfde beelden, als aan het voorbeſchréven venſter.

NAAR het noorden is een vertrek, zo lang als de geheele zaal. In den eenen wand van hetzelve ſtaat nog eene deur, en aan elken ſtijl derzelve twee mannen met ſpeeren. Men ziet hier ook nog eenen ſtijl van een venster, met 3 beelden. In den noordwest en noordöosthoek ſtaan ſteenen overënd, die 22 voet hoog zijn. Elke heeft 3 opſchriften, éven als de hoekſteen in het gebouw G., doch zij zijn door den tijd meer bedorven en dus ouder. Van den wand naar het noorden is niets meer overig. De vertrekken aan beide zijden der groote zaal zijn volkomen op eene en dezelfde wijze aangelegd, gelijk blijkt uit de grondtékening. Derzelver puinhoopen zijn zelfs nog bijna in gelijken ſtaat.

Elk

(*) Bij deze opſchriften merk ik aan, dat twee letters, die men in de eene deur aan het einde van den derden régel vind, in de andere aan het begin van den vierden régel ſtaan. De geleerden derhalven, die de moeite willen némen, om dezelven te ontcijfferen, kunnen genoegzaam verzékerd zijn, dat dezelven, éven als de Europeſche ſchriften, van de linke naar de regte hand geſchréven zijn.

Elk der beide hoekvertrekken naar het zuiden had twee afdélingen, en was dus in drie kleine vertrekken verdeeld. Was derhalven dit gebouw het oudfte en een tempel, dan waren de zijdkamers waarfchijnlijk de woningender geestlijken. Van binnen aan de ftijlen van een venster ftaat een vrouwsperfoon, en agter hetzelve een perfoon, die eenen ram bij de hoornen gevat heeft. In elk der middenfte zijdvertrekken zijn merktékens van 4 zuilen. Hier ftaan nog deurftijlen met dergelijke beelden als bij *c*. plaat XXV. Zommigen derzelven hebben de vaten *f*. *g*. *k*. in de handen. Deze ftukken zijn door den tijd zeer bedorven. Van de buitenwanden in de hoekkamers naar het noorden is niets meer overig. Dit gebouw ftond alleenlijk aan de noordzijde op den hoofdmuur, aan de drie andere zijden was een fmalle vrije gang.

Aan de noordzijde, en digt aan het gebouw I. ftond een tweede, waarvan tégenwoordig niets meer overig is, als de beide trappen N. N. en merktékens van vier zuilen. Misfchien was dit een gedeelte van het gebouw I. Want, daar men aan de gebouwen G. en H. zulke fchoone trappen ziet, is het niet te denken, dat de bouwmeester tot het gebouw I. geen béter trappen zou aangelegd hebben, dan die bij *f*. en *t*. Beide de trappen N. zijn évenëens aangelegd, als de hoofdtrap. Elke heeft namelijk twee opgangen, en in het midden eene rustplaats. Een derzelven, liggende tusfchen de gebouwen I. en G., is bijna geheel met aarde bedekt; doch de andere ftaat nog geheel vrij, en heeft aan elke zijde tweemaal 13 of 26 treeden. Aan dezen ziet men veele beelden, en fchriften, doch zij hebben door den tijd veel geléden. Tusfchen de beide trappen is een groote onderaardfche gang, waarfchijnlijk eene waterleiding, in de rotze uitgehouwen (*).

(*) De boeren in deze ftreek verzékeren, dat lieden zo verre in denzelven ingegaan zijn, dat geen licht meer wilde branden, zonder nogthans het eind daarvan bereikt te hebben. Dit is niet onwaarfchijnlijk. Doch zij voegen er bij, dat er groote fchatten in verborgen zijn, tot dewelken niemand kan komen, wijl men onderweg een groot rad, geheel met diamanten bezet, ontmoet, hetwelk zig geftadig met groote fnelheid omdraait, en ieder, die hetzelve nadert mé-de voordrukt. Ik heb nooit lust gehad, om mij diep in zulke onderaardfche gangen te wagen, wijl zij gemeenlijk fchuilplaatzen van vergiftige en wilde dieren zijn. Mijne moeite zou hier ook vergeefs zijn geweest; want CHARDIN, die er zig tamelijk verre in waagde, kwam weêr te rug, zonder iets bijzonders gevonden te hebben.

C. f. de Huyser direx

Tab: XXIX.

Op den heuvel bij M. was eertijds ook een gebouw. Van hetzelve zijn nog 5 posten van 3 deuren, of veelëer zo veel zijdwanden van drie ingangen, overig, die van dezelfde grootte zijn, als die in het gebouw L. waarvan ik hier na zal spréken. De hoofdfiguur aan de wanden *v*. is dezelfde, welke op plaat XXIX. en XXX. verbeeld word, als zittende op eenen ftoel, met eenen béker in de eene en eenen ftaf in de andere hand. Doch het beeld, dat agter den ftoel ftaat, heeft ook eenen béker in de hand. Benéden ftaan veele kleine beelden, die de handen om hoog heffen. Dezen fchijnen moedwilliglijk vernield te zijn. Aan de andere drie posten ziet men de beelden *c*. van plaat XXV. Anders is er van dit gebouw, dat, naar de ingangen te oordélen, zeer aanzienlijk moet zijn geweest, niets meer overgebléven, dan eenige hoofdmuuren, en de voetftukken van twee groote zuilen. Het overige is van tijd tot tijd of met aarde bedekt, of van hier weggevoerd.

De overblijfzels van het klein gebouw K. ftaan, gelijk men uit de beelden aan het zelve zou afnémen, omtrent 3 voet diep in de aarde. Het fchijnt, dat hetzelve maar 2 vertrekken gehad hebbe. Dat aan de zuidzijde had 4 deuren. Aan de ftijlen der deur naar het westen vind men den beld, die met eenen leeuw ftrijd. Aan deze zijde ftaan ook nog drie blinde venfters. Van de deur en venfters aan de oostzijde is het grootfte gedeelte ter nédergevallen. Van den wand naar het zuiden ftaat nog eene deur, en aan de posten derzelve ziet men eenen man, die in de eene hand eenen béker, en in de anderen eenen ftaf heeft. Een zijner dienaaren heeft in de eene hand eenen vliegenwaaijer, en in de andere een fervet. Het geen de tweede bediende draagt, is met aarde bedekt. Aan de deurposten van den tusfchenmuur ftaan de beelden *c*. plaat XXV. Van het ander vertrek dezes gebouws ftaan nog twee deuren; en aan elken post derzelven twee mannen met fpeeren. Hier ftaan op de hoeken hooge fteenen, gelijk in de gebouwen G. en I., doch zonder opfchriften.

Het gebouw L. is het uitgeftrektfte van allen, bijaldien de kolonnaden B. C. D. E. niet maar één gebouw uitgemaakt hebben. Aan elke der vier zijden waren twee ingangen, waarvan die bij W. W. en X. X. bijzonder groot en merkwaardig zijn. Bij W. W. was de muur 10½ voet dik, en dus de wanden der poorten éven zo breed. Nogthans beftaat zulk een wand niet uit één ftuk, gelijk de deurposten *y*. *z*. *aa*. *bb*. en die aan de andere gebouwen, maar uit ver-

S 2 fchei-

ſcheiden zeer groote ſtukken, die gezigtëinderlijk op elkander gelegd zijn. Aan elken der vier groote deurposten w. ſtaan de beelden van plaat XXIX. Hier ſchijnt de koning of de oppergeestlijke gehoor te géven, of gerigt te houden. Hij zit op eenen ſtoel, en heeft eene voetbank onder zijne voeten (*). Aan de handen ziet men nog gaten in den ſteen, waarſchijnlijk waren in dezelven gouden armbanden vastgemaakt. De muts, of kroon, ſchijnt ook met metaal belegd te zijn geweest. De perſoon met den vliegenwaaijer agter den ſtoel zal, naar mijn gedagt, een vrouwsperſoon verbeelden; want zij heeft een bijzonder hoofdtooizel, gelijkende niet kwalijk naar den ſluijer der oosterſche vrouwen, in plaats dat de geſnédenen, waarvoor andere reizigers haar aangezien hebben, zig in het Oosten éven als de mansperſoonen kleeden. De benédenſtaande beelden, welken allen gewapend en voor het overige éven zo gekleed zijn, als die op plaat XXI., zullen waarſchijnlijk de lijfwagt verbeelden. Van de groote deurposten bij *x. x.*, welken 9 voet breed zijn, is de eene op plaat XXX. getékend. In de hoofdzaak zijn zij alle vier al eens. Maar de kléding der onderſte beelden, die als den troon huns heeren dragen, verſchilt iet; en daarom heb ik ze op de gemelde plaat allen verzameld. Het is opmerklijk, dat men hier perſoonen in de lange kléding, dus voornaame Perzen, en ook *Kaffers* uit Afrika aantreft. De laatſten kent men zeer duidelijk aan hun kort gekruld hair en hunne dikken lippen. Geheel boven aan, zowel aan de ingangen *x.* als *w.* zijn kleine beelden, die als in de lugt zwéven. Men vind dezelven niet op mijne tékening, maar reeds bij CHARDIN. Aan de posten der deur *y.* ziet men den held *e.* plaat XXV., doch het dier, waarmeê hij vegt, heeft een' krommen ſnavel, en de held vat het bij een oor. In de deur *z.* ſtaat dezelfde perſoon met een' leeuw; in de deur *a. a.* met een' gevleugelden eenhoorn, en bij *b. b.* met den eenhoorn, welke bijna aan alle trappen onder deze bouwvallen voorkomt.

In den wand naar het noorden ſtaan, behalven de twee poorten, nog 9 venſters, welken een ander reiziger, die anders oplettend was, voor kleine deuren aangezien heeft. Hij ſchijnt dus niet opgemerkt te hebben, dat de vloer van het

(*) Bij de Perzen vind men thans geen ſtoelen meer, doch nog zeer dikwijls bij de Indiaanen.

H

I

K

L

het herwaard gewaaide ſtof ten minſten twee voet verhoogd is. Aan de west-, zuid- en oostzijden ziet men éven zo veele blinde venſters, dat is, aldaar zijn de ſteenen, in plaats van venſteropeningen, maar half doorgebroken. Doch dit gebouw was waarſchijnlijk van boven ook gedekt. Misſchien waren boven de blinde venſters nog wézendlijke vensters, die van tijd tot tijd afgeworpen, en weggevoerd zijn. Vóór het gebouw waren twee ſterke muuren *c. c.* en aan elken derzelven, naar het ſchijnt, het zelfde groote dier, welk men op de wanden A. plaat XX. vind. In de deuren van deze muuren, gelijk aan de voornaame ingangen tot dé andere gebouwen, ſtaan aan elken post twee mannen met ſpeeren, welken denklijk de wagt zullen verbeelden. Het ſchijnt merkwaardig, dat men hier de figuur *c.* plaat XXV., welke in de overige gebouwen zo dikwijls voorkomt, niet anders ziet, dan daar zij op den ſtoel zit. Derhalven, was dit mogelijk een waereldlijk gebouw, alwaar misſchien aan vreemden gehoor gegéven werd. Daar binnen en daar vóór liggen nog veele ſtukken van zuilen op den grond verſpreid.

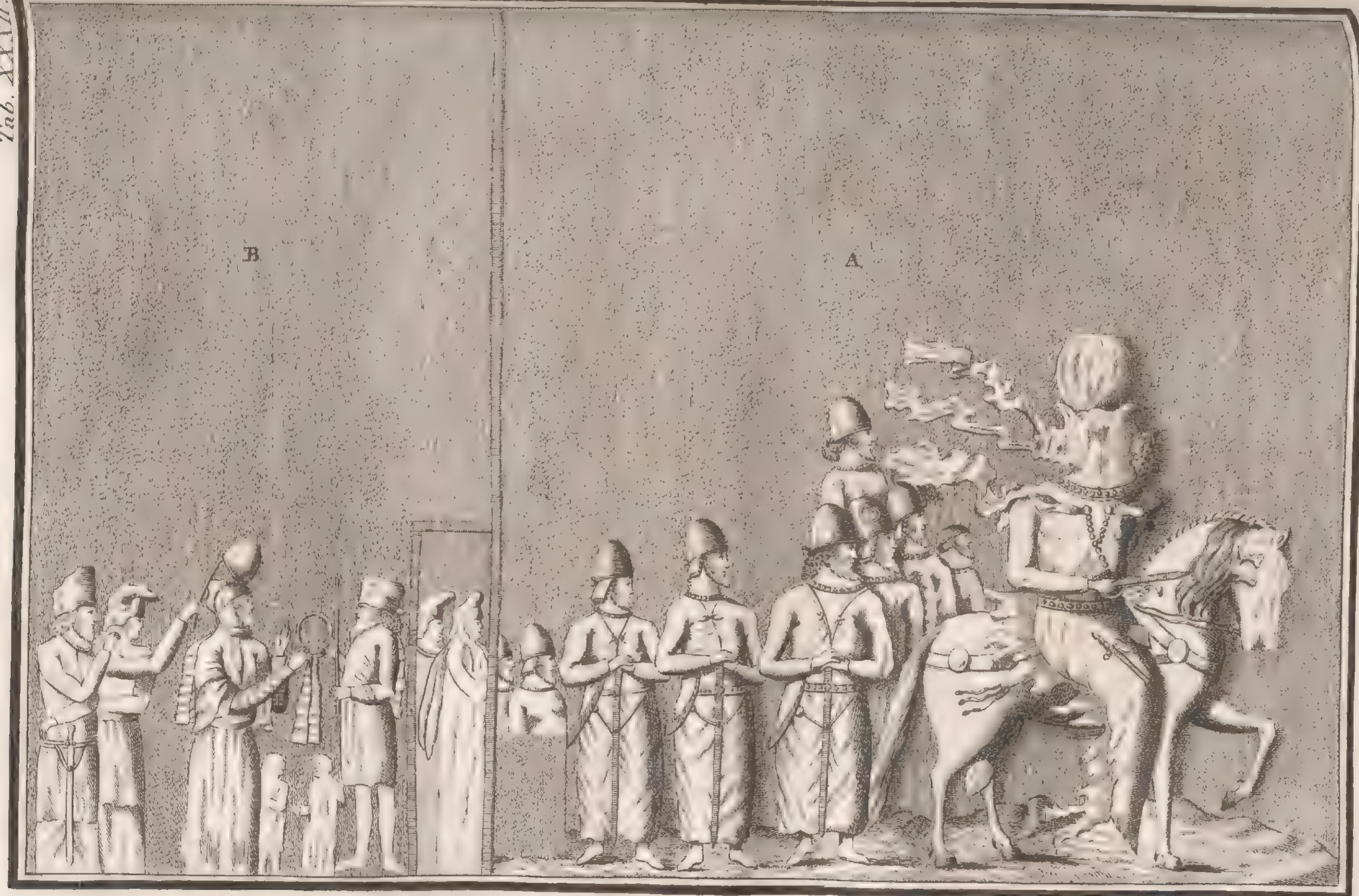
Regt vóór dit gebouw bij o. plaat XVIII. liggen nog veele ſteenen van eene éven zo groote poort, als die bij A. en Æ. Men vind hier ook nog ſtukken van groote zuilen, die glad zijn, en niet gegroefd, gelijk de andere zuilen, welken men onder deze overblijfzels vind, en het dubbel voorſte gedeelte van een dier, dat zonder twijfel tot een kapiteel gediend heeft. Niet verre van hier naar het westen ſtaan de groote ingangen A. Æ. digt bij den hoofdtrap. Welk eene pragtige vertoning moet het niet geweest zijn voor eenen vreemdling, die langs dezen weg, tusſchen zo veele zuilen en wanden van het ſchoonſte marmer, die met verbazend groote en wélgehouwen beelden verſierd waren, naar het gebouw L. geleid werd.

Dit zijn de voornaamſte overblijfzels van het eertijds pragtige paleis te *Perſepolis*, dat reeds voor meer dan 2000 jaaren verwoest is. Alle gebruikbaare ſtukken, die zonder al te groote moeite weggebragt konden worden, zijn voor lang niet meer hier. En niettemin verdient het geene nog overig is, nog van elk bewonderd te worden. Men ziet daaruit, dat de Perzen de bouw- en beeldhouwkunde reeds lange voor de Grieken tot eenen hoogen graad gebragt hebben. Het meeste is zeer wél aangelegd. In den zuidwesthoek liggen de gebouwen wel als op elkander, en hier zijn in den hoofdmuur ook zo veele hoe-

ken, dat de omtrek daar door wanſtaltig is geworden. Doch men weet niet, hoe lang het paleis is bewoond geweest, tot dat ALEXANDER het verwoestte. Het zij dat het aanvanglijk een paleis of een tempel geweest zij, zo kan het verſcheiden bouwmeesters gehad hebben; want naar mate dat de eigenaars, het zij geestlijken of waereldlijken, rijker werden, en meer lieden in hunnen dienst namen, kunnen zij ook nieuwe gebouwen opgerigt hebben. Op die wijze word dikwijls eene plaats bebouwd, die volgens dén aanleg van den eerſten bouwmeester geheel had moeten blijven.

DE BRUIN ſchat het getal van alle de beelden, die men nog tégenwoordig onder deze en de nabijliggende oudheden vind, op 13 honderd. Ik heb de moeite niet genomen van ze tellen, ik geloof egter niet, dat het gemelde getal te groot opgegéven is. Het zou overtollig zijn, dezelven alle te tékenen, aangemerkt men zo weinig verandering onder dezelven vind. De meeste kléderdragten, die men hier aantreft, zal men onder mijne tékeningen zien, en zommige verdichte dieren en gezigten, die ik niet getékend heb, vind men bij CHARDIN en DE BRUIN. Ik denk derhalven niet, dat de geleerden in dit opzigt nog meer tékeningen van *Perſepolis* nodig hebben (*). Doch dit wenſchte ik wel, dat een Europeër, in het vervolg daar komende, nog meer van de opſchriften, die daar gevonden worden, afſchreef, en wel zo, dat men in de tékening, é-ven

(*) Wijl wij bij ons vertrek in het geheel geen bevel hadden om naar Perſië te gaan, en reeds in Egipte de noodzaklijkheid ondervonden, op de reis naar Arabië zo weinig als maar mogelijk was, bij ons te voeren, zonden wij van Kahira alle de boeken terug, welken wij meenden, eenigzins te kunnen misſen. Ik had daarom thans geen beſchrijving van *Perſepolis* bij mij, dan alleen die van KÄMPFER in zijn *Amoenit exot.*, en heb dierhalven de tékening der bovengemelde reizigers niet kunnen vergelijken met het oorſpronglijke. De mijne verſchilt zomtijds van beiden. Toekomende reizigers zullen kunnen beſlisſen, wie het zorgvuldigst is geweest. Doch dit kan ik niet goedkeuren, dat DE BRUIN de tékening van den heer CHARDIN zo zeer berispt. Naar mijn oordeel, heeft hij zelf veele tékeningen op de plaats alleenlijk met potlood ontworpen, en ze eerst naderhand met inkt getékend, waardoor denklijk veele dingen onkenbaar geworden zijn. Hij zou dus béter gedaan hebben, als hij zijne aanmerkingen over CHARDIN en KÄMPFER in het geheel niet bekend gemaakt had; want hij legt deze reizigers daarin dikwijls feilen te last, om zijne eigen gebrekkige tékeningen te verdédigen.

Afbeelding der figuuren by Nakschi Radsjab.
Réprésentation des figures près de Nakschi Radsjab.

ven als in het oorſpronglijke, elke letter konde onderſcheiden. Dit is noch door KÄMPFER, CHARDIN noch DE BRUIN geſchied; en ik denk, dat dit de réden zij, waarom nog geen geleerde van derzelver verklaring zijn werk gemaakt heeft. Ik zal op plaat XXXI. nog vier opſchriften H. I. K. L. bij voegen, welken ik omtrent in het midden aan den hoofdmuur naar het zuiden, allen naast elkander, gevonden heb. De ſteen, waaröp dezelven ſtaan, is 26 voet lang, en 6 voet hoog, en hij is er geheel mêe bedekt. Men kan daaruit dus de grootte der letters afnémen.

AGTER het gebouw L. en op eene tamelijke hoogte aan den berg *Rachmed* bij P. plaat XVIII. is een pragtig ſtuk der aaloudheid, en ook nog zeer wél bewaard. Hier is een groot ſtuk uit de rots gehouwen, om dezelve loodregt te maken; en deze pragtige voorgével pronkt met veele beelden, zuilen en andere bouwkundige ſieraadjen. Op zommige plaatzen, alwaar de rots misſchien niet verre genoeg uitſtak, heeft men de plaats met andere ſteenen gevuld. Dit ziet men zeer duidelijk, doordien eenige groote ſteenen met figuuren, die hier geſtaan hebben, afgevallen zijn. Benéden zijn verſcheiden trappen, zo lang als het geheele werk, doch veel hooger, dan dat zij tot eenen trap zouden hebben kunnen dienen. Dus ſtonden hier veelligt gebouwen, die in de lange reeks van jaaren van tijd tot tijd weggenomen zijn; of de groote trappen werden met kleineren aangevuld, als men bij dit gebouw iet te verrigten had. Mijne oogen hadden door het tékenen der overblijfzels van het paleis, en voornaamlijk door het afſchrijven der ménigvuldige opſchriften, inzonderheid der geenen, die hoog ſtaan, en niet duidelijk gezien kunnen worden, ten zij er de zon opſchijnt, zo veel geléden, dat ik de tékening van dezen voorgével niet durfde ondernémen. Deze moeite zou ook overtollig zijn geweest, wijl men reeds afbeeldingen daarvan in verſcheiden andere reisbeſchrijvingen vind. Men zal daaruit zien, dat de beëlden en anderen ſieraadjen alhier veel overeenkomst hebben met die aan het paleis Derhalven kan men beſluiten, dat de heer, die ze liet maken, van den zelfden godsdienst is geweest, welken de ſtigter van het paleis of den tempel beleed. Maar of dit de godsdienst van ZOROASTER of der hédendaagſche zogenoemde vuuraanbidders geweest zij, daar zou men ſchier aan twijfelen. Wanneer in de tempels der *Parſis*, waarvan men er nog veelen in Perſië en Indië vind, de priester vóór het heilig vuur ſtaat, om zijne aandagt te ver-

verrigten, heeft hij eenen doek vóór den mond, op dat het vuur door zijnen adem niet verontreinigd worde. De geen, welke boven aan den voorgével vóór het altaar ſtaat, op het welk een vuur brand, heeft zijn aangezigt daarëntégen geheel vrij De priester heeft nu iet in de hand, om het vuur te kunnen oproeren. Het beeld, dat hier vóór het vuur ſtaat, heeft eenen boog in de hand, die tot het gemelde werk denklijk niet gebruikt werd De vertrekken, welken men agter dezen en andere dergelijke gévels in dezen oord vind, en die van buiten zo lang geſloten waren, tot dat zij door geweld geopend werden heeft men te allen tijden, en niet zonder groote waarſchijnlijkheid, voor begraafplaatzen gehouden; doch de hédendaagſche *Parſis* begraven hunne dooden niet, maar laten dezelven door de roofvogels verſlinden, gelijk bladz. 47. aangemerkt is. Maar deze werken der aaloudheid kunnen ouder zijn, dan de gewoonte der Perzen om zig, naar het voorbeeld der Magiers, door wilde dieren te laten verſlinden, en zelfs de Perſiſche koningen, welken dadelijk aanhangers der leer van ZOROASTER waren, kunnen vrijheid gehad hebben, om zig te laten begraven. Gelijk van de verſcheiden *casten* der Indiäanen, die een' en denzelfden godsdienst hebben, zommigen hunne dooden verbranden, anderen dezelven begraven, en wéderom anderen dezelven in het water werpen, kan het ook wézen, dat men met de lijken der Perſiſche koningen en andere groote heeren ook niet op dezelfde wijze handelde, als met de lijken van de laage klasſen. De geen, die hier vóór het altaar ſtaat, kan een' waereldlijk' vorst verbeelden, en hij is te verre van het vuur, dan dat deze hoofdſtof door zijnen adem zou kunnen bereikt worden.

BIJ Q. plaat XVIII. is een waterbak, bron, of wat het anders mag geweest zijn, van 12 voet in 't vierkant, geheel uit de rots gehouwen. Deze bak, gelijk ik hem noemen zal, is nog 16 voet diep, het overige is met aarde en ſteenen gevuld. De opening van boven ſchijnt bedekt geweest te zijn; en uit zommige gaten, die men in de rots ziet, zou men kunnen vermoeden, dat hier deuren geweest zijn, en dus dat er een gebouw geſtaan hebbe. Men vind hier insgelijks nog waterleidingen uit de zuivere rots gehouwen.

VERDER zuidwaard ziet men een' tweeden gével van eene begraafplaats, die van den voorgemelden maar weinig onderſcheiden is, doch veel meer door den tijd geléden heeft. CHARDIN heeft daarvan ook eene tékening geléverd. De in-

ingang hier zo moeilijk niet zijnde, als bij den anderen, kroop ik door de opening, doch vond, tot mijne verwondering, niets anders, dan eene langwerpige kamer, en in dezelve water. Als men naar onze hédendaagſche wijze van bouwen zal oordélen, is het niet waarſchijnlijk, dat men om deze kleine kamer zo veele moeite en kosten aangewend hebbe, om de rots loodregt te maken, en ze met zo veel beeldhouwwerk te verſieren. Maar waaröm bouwden de oude Egiptenaars zulke pragtige piramieden? Men heeft tot héden toe in dezelven ook maar weinige kamers gevonden, om dewelken men tégenwoordig voorzéker geen gebouw zal oprigten, dat ſlegts het honderdſte gedeelte der kosten en moeite veréischt.

Een kwartieruurs verder naar het zuiden, en aan denzelfden berg, heeft men insgelijks een ſtuk van de rots, die hier ook ſchuin afloopt, loodregt gemaakt. De ſteenen, welken men hier weggenomen heeft, zijn boven op den gevel gelegd, om denzelven te verhogen: en op de rots zelve heeft men onmiddellijk de beelden uitgehouwen. Doch men is met dit werk niet ver gekomen. Alleenlijk het beeld, dat boven in de vrije lugt ſchijnt te zwéven, een rond lichaam, dat denklijk de zon zal verbeelden, en de perſoon in de lange kléding met eenen boog in de hand, welke vóór een altaar ſtaat, zijn geheel, en eenige beelden aan de zijden zijn ten halve voltooid. Dus is dit ſtuk, mogelijk wijl de bouwheer ſtierf, of wijl in dien tijd een andere godsdienst in Perſië ingevoerd werd, of uit andere réden, blijven liggen. Ondertusſchen zijn reeds veele groote ſteenen van de rots afgebroken, die men nog niet weggenomen heeft.

In de vlakte, en niet verre van den zuidwesthoek des paleis zijn nog eenige overblijfzels van een gebouw. Onder dezelven is eene overëindſtaande zuil, die op het gezigt, plaat XIX., aangewézen is. Deze is dus de twintigſte zuil, welke van de overblijfzels, die hier gevonden worden, nog overëindſtaat. Verder noordwaard, insgelijks in het vrije veld, ſtaan nog een paar deurſtijlen, van denzelfden arbeid, als de voorgemelden. Aan den voet des bergs ziet men ook verſcheiden ſteenen, die van de rots afgeſcheiden zijn, om tot het bouwen gebruikt te worden; als méde waterleidingen in de rotzen uitgehouwen.

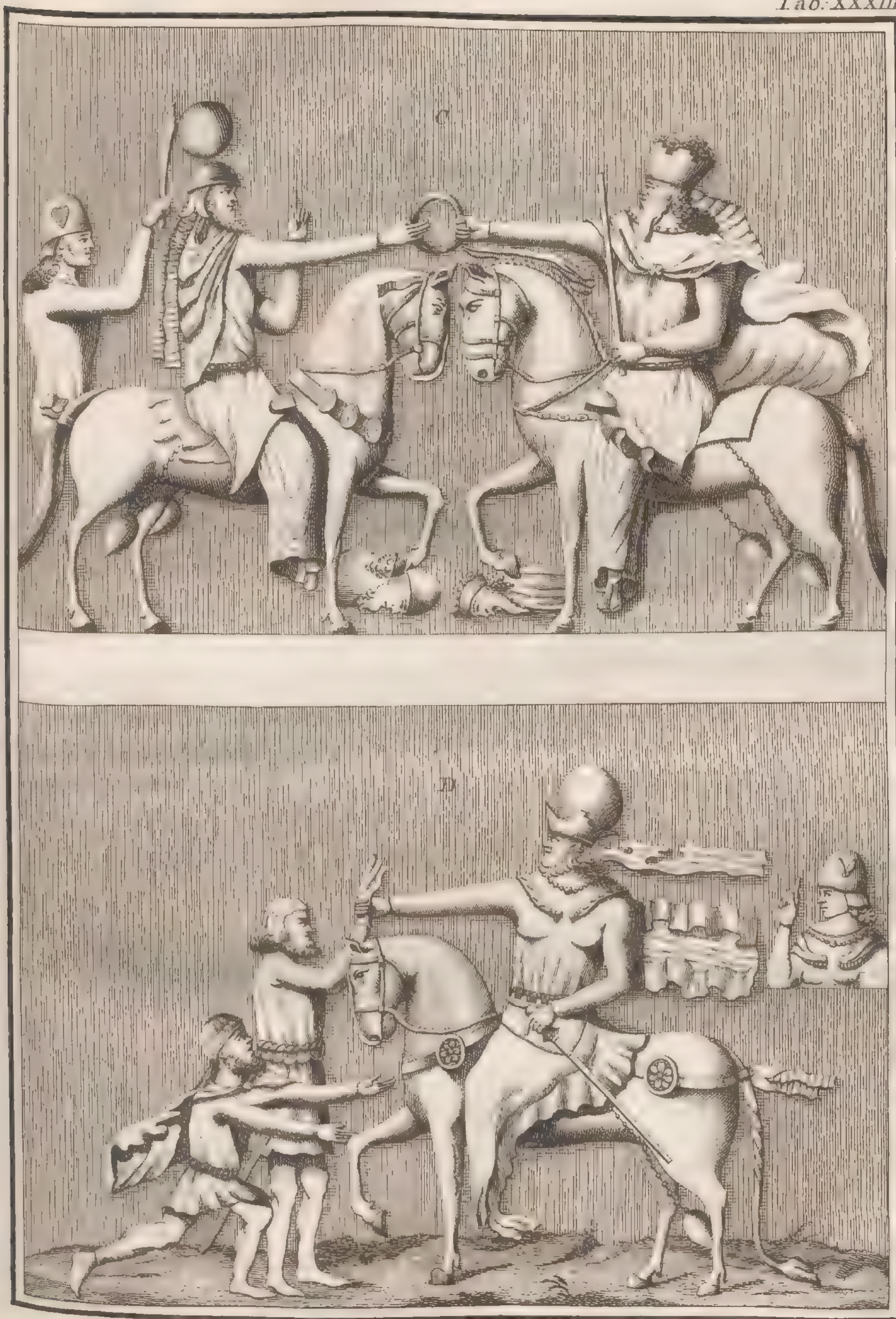
Omtrent half weg tusſchen dit paleis en de overblijfzels van *Iſtakr*, is eene geheele kamer uit de rots gehouwen, doch die geen gewelf, noch eenen wand van voren ſchijnt gehad te hebben. De overige drie wanden zijn bedekt met

beelden van bovennatuurlijke grootte: dezelven zijn oók verhéven, éven als alle de beelden en figuuren te *Tſchil minâr*, doch in een' geheel anderen ſmaak. De beelden op den wand naar het noorden, zijn op plaat XXXII. bij A. afgebeeld. Het hoofd van den voornaamſten perſoon, welken mijn dorpſchout RADSJAB noemde, als méde de kop van het paerd zijn moetwillig geſchonden. De perſoon, die agter het paerd ſtaat, is 8½ voet hoog; waaruit men op de grootte der andere beelden kan beſluiten. Aan dezen wand ſtaan de vier régels F. plaat XXVII. vóór het paerd, maar G. en H. op het paerd: de laatſten zijn dus niet van de hand des meesters, die de beelden uitgehouwen heeft, maar laater gemaakt (*). De onderſte 6 régels Grieksch ſchrift zijn de nieuwſten, doch het meest beſchadigd. De beelden aan den wand naar het oosten zijn bij B. op plaat XXXII. afgebeeld. Dezen hebben veel meer door den tijd geléden dan de voorgaanden. Hier ſchijnen de beide hoofdperſoonen eenen tweeſtrijd om eenen ring te houden, van welken een breed lint afhangt, en beiden hebben ook linten op den rug afhangen. Tusſchen hen ſtaan twee kinderen. Onder deze beelden vind men er drie, die geen baard hebben, welken denklijk vrouwsperſoonen zullen verbeelden. Aan den wand naar het zuiden ziet men twee perſoonen te paerd, welken insgelijks om eenen ring ſtrijden. Ik heb ze niet getékend, om dat zij zeer veel door den tijd geléden hadden. Ik meen oók, dat zij niet veel verſchillen van de beelden, bij C. op plaat XXXIII. afgebeeld.

OMTRENT 1½ duitſche mijl van *Tſchil minâr*, of het paleis van Perſepolis, namelijk ¾ mijl ten noorden, en dan éven zo verre ten oosten, vind men thans nog eenige overblijfzels, welken door de Perzen de overblijfzels van *Iſtàkr*, dat is, van de ſtad Perſepolis genoemd worden. Waarſchijnlijk zijn dit de overblijfzels van het paleis, dat de koningin HOMAI in deze ſtad liet bouwen; want de arbeid aan dezelven is in denzelfden ſmaak, als die, welken men ziet

aan

(*) Het opſchrift F. is het best uitgehouwen, doch op verre na zo diep niet, als die te *Tſchil minâr*. De ſchriftrekken bij F. en G. zijn verſchillende. Doch zommige letters ſchijnen in beiden dezelfden te wézen. De taalkundigen kunnen dus misſchien de eene gebruiken, om de andere daaruit te verklaren.

Afbeelding der Figuuren te Nakschi Rustam.
Répréſentation des Figures à Nakschi Rustam.

aan de overblijfzels te *Tſchil minâr*: zij liggen ook nabij de graven van NAKSCHI RUSTÂM, twee kentékens van dit paleis, die door de ſchrijvers der algemeene hiſtorie uit Oosterſche ſchrijvers IV. D. §. 516., aangehaald worden. Twee zuilen ſtaan daarvan nog overëind. Het kapiteel der eene heeft veel overeenkomst met dat bij A. plaat XXV., en op de andere ſchijnt de dubbele voorhelft van een dier te liggen. Bij en om deze overëindſtaande zuilen liggen nog veele ſtukken van anderen, die omgevallen zijn, en zommige voetſtukken ſtaan nog op derzelver plaats. In den muur van een gebouw bij deze zuilen vond ik een' ſteen van 9 voet lang en breed, en 4 voet dik. Alles is van het harde zwartägtig marmer gebouwd, waaruit de overblijfzels te *Tſchil minâr* beſtaan. Aan den voet van den berg ziet men hier ook nog grondſlagen van gebouwen, en op eene plaats zeer groote ſteenen op elkander, die mogelijk eene poort hebben zullen verbeelden.

De overblijfzels van het paleis van HOMAI liggen in eene ſmalle en vrugtbaare vlakte, tusſchen hooge bergen en aan de zuidzijde van eenen kleinen vloed, dien de Perzen *Polwâr* noemen, en die in den *Araxes* valt. De vloed bereikt ¼ mijl van hier de groote vlakte, aan de welke *Tſchil minâr* ligt. Tusſchen beide de paleizen, en voornaamlijk in de ſtreek, daar de *Polwâr* de groote vlakte bereikt, moet men zonder twijfel de ligging van *Iſtákr*, of Perſepolis, zoeken. Hier word de vloed door eene ménigte van kanaalen op de omliggende vrugtbaare velden geleid. *Iſtákr* werd niet op eens verwoest, gelijk het paleis van Perſepolis, maar was onder de regéring der *khalifen* nog de verblijfplaats hunner ſtadhouders. Bij zulke omſtandigheden derhalven, daar namelijk Perſepolis of Iſtákr in de nabijheid van bergen, en in eene vrugtbaare vlakte gelégen heeft, die in de lange reeks van jaaren aangehoogd is, daar verders de inwoners dezer ſtad den goeden ſmaak in de bouwkunde ſteeds meer en meer verloren, en dus de pragtige paleizen hunner voorvaderen afgebroken hebben, om ſlegter huizen daarvan te bouwen, heeft men geen réden zig te verwonderen, wanneer men van de pragtige gebouwen dezer ſtad niets meer vind, dan hier en daar deurſtijlen of andere ſteenen, die te groot waren, om door de nieuwe inwoners vervoerd te kunnen worden.

Aan de noordzijde van den vloed *Polwâr*, (ongetwijfeld digt bij *Perſepolis* of *Iſtákr*) en in eene regte lijn omtrent eene duitſche mijl ten noorden van

Tſchil minâr, ziet men de zogenoemde graven der koningen. De rots is hier uit de natuur bijna loodregt. Men heeft dezelve dus met minder moeite tot den voorgével der begraafplaats regtſtandig kunnen maken, dan die agter *Tſchil minâr*, alwaar de berg meer ſchuinte heeft. Ondertusſchen is geen derzelven zo fraai, als die bij het gemelde paleis, ſchoon zij van buiten elkander ſchier allen zeer gelijk zijn. De ingangen tot alle deze graven zijn zo hoog boven den grond, dat men dezelven niet zonder lévensgevaar kan beklimmen, indien men geen lange ladder médebrengt. Het ontbrak mij thans zo wel aan tijd, als aan gelégenheid, om zulke toebereidzels te maken. Ik kreeg nogthans het jaar daarna berigt, dat de heer HERKULES eene tweede reis naar Perſepolis gedaan had; en wijl hij mij tévens meld, wat hij in één dezer graven gevonden heeft, zal ik hetzelve hier inlaſchen. Hij vond de kamer, in dewelke hij opklom, 40 voet lang en 20 voet breed. In den agterſten wand waren drie nisſen, of gewelven, en in elk derzelven ſtond eene kist van 4 voet hoog, 9 voet lang, en 8 voet breed. Ieder dezer kisten was met éénen platten ſteen bedekt. Wijl deze kamers voor begraafplaatzen gehouden worden, en de heer HERKULES vermoedde, dat in dezelven doodkisten met mumiën konden zijn, had hij zig van eenen hamer en een breekijzer voorzien; doch hij vond deze voorzorg overtollig. Anderen hadden reeds in elk dekzel zulk een groot gat gebroken, dat men er eenen arm kan doorſtéken, en er een licht in plaatzen. Dit deed hij, doch vond in allen niets anders dan ſtof.

MEN zal derhalven vastlijk kunnen beſluiten, dat in deze kisten nooit lijken geweest zijn. Want de gaten in de dekzels zijn, volgens de beſchrijving van den heer HERKULES, te klein, dan dat men geheele lichaamen daardoor zou hebben kunnen halen, en daarbij hebben deze kisten de geëvenrédigde breedte niet van haare lengte, gelijk de ſteenen doodkisten, welken men nog dikwijls in Egipte, in het heilige land, in Natoliën en Griekenland vind. Doch denklijk is derzelver eerſte beſtemming ook niet geweest, om hier lédig te ſtaan. Er moet dus waarſchijnlijk in dezelve iet zijn bewaard geweest, dat der moeite waard was, om van hier weggehaald te worden, en hetzelve moet uit geen zeer groote ſtukken beſtaan hebben. Ondertusſchen is het waarſchijnlijk, dat deze in de rots uitgehouwen kamers voornaamlijk tot begraafplaatzen beſtemd, en dadelijk de rustplaatzen geweest zijn van zulke koningen, wier gedagtenis daardoor éveneens-

eens bewaard moest worden, als de gedagtenis der Egiptische koningen, die tot hunne begraafplaatzen groote piramieden lieten oprigten. En, dat men thans in dezelven geen merktékens van lijken meer vind, daaruit zal men ook niet kunnen besluiten, dat er nooit lijken in geweest zijn. Mogelijk zijn deze kamers reeds voor veele eeuwen geopend; en wijl zij zédert steeds door de landlieden uit deze streek hebben kunnen bezogt worden, hebben dezen misschien alles weggevoerd, dat door den tijd niet geheel vergaan was.

Bij deze pragtige begraafplaatzen vind men ook veele ongemeen groote beelden in bijzondere vakken op de rots uitgehouwen, welken de heldendaaden van den ouden Persischen held RUSTÂM verbeelden. Men noemt ze daarom *Nakschi* (dat is de afbeelding van) RUSTÂM (*). Om naar het werk te oordélen, schijnen eenigen derzelven wel denzelfden ouderdom te hebben als de afbeelding van RADSJAB, bl. 146. Doch de voorzijden der begraafplaatzen zijn veel ouder; want de beelden op dezelven zijn in denzelfden smaak gekleed, getékend en uitgehouwen, als die te *Tschil minâr*, of het paleis van JAMSCHÎD. Twee afbeeldzels van RUSTÂM zijn op plaat XXXIII. afgebeeld. Bij c. schijnt een tweestrijd tusschen dezelfde twee helden om eenen ring te zijn, welken men bij B. op plaat XXXII. te voet ziet. De boeren uit *Tschul*, een dorp hier in de nabijheid, noemden dien met den staf in de linke hand, RUSTÂM SÂL en zijnen tégenpartij RUSTÂM KOLADÁS. Beiden hebben zulke lange broeken, dat zij tot op de voeten afhangen. De oude Perzen schijnen geen stijgbeugels gehad te hebben, en ook geen ordenlijken zadel. Waaröm aan alle deze paerden groote kogels aan kétens afhangen, zal niet ligt te raden zijn. Zij moeten de paerden in het lopen zeer hinderlijk geweest zijn. Het lédertuig op dezelven is zeer aartig. De toom heeft dit bijzondere, dat aan denzelven ook een riem is, die over den mond van het paerd gaat. Op den grond liggen twee persoonen, waarvan egter het bovenste gedeelte alleen zigtbaar is, wijl het overige

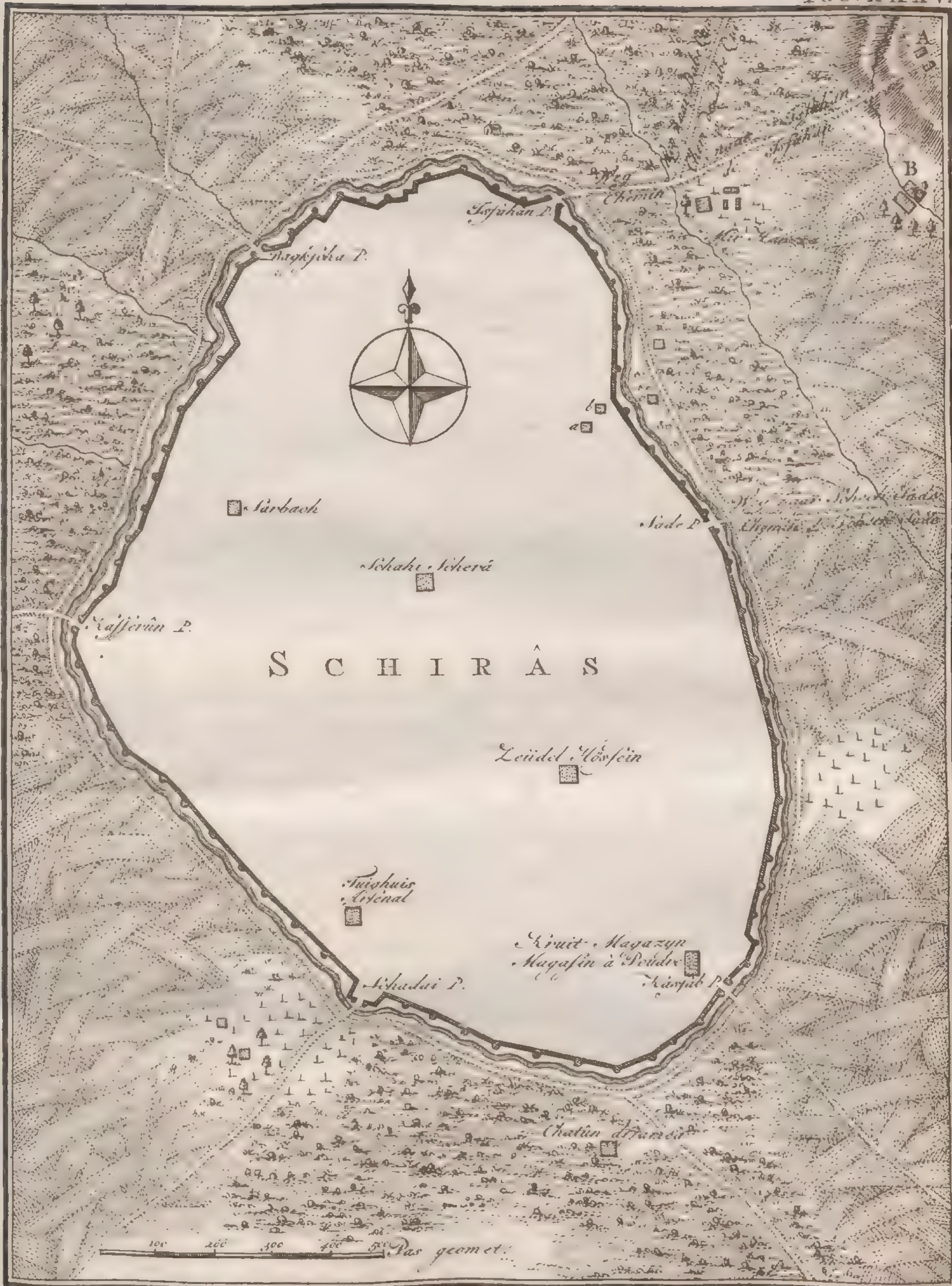
(*) HERODOTUS merkt aan in 't III. boek, §. 85. dat DARIUS kort na dat hij den troon beklommen een steenen beeld te paerd liet oprigten, en daarbij een opschrift stellen. Dus zullen misschien eenigen der groote beelden, die men in Persië hier en daar in rotzen uitgehouwen vind, en die men nu allen RUSTAM noemt, koningen verbeelden.

rige zig allengs in de rots verliest. In de afbeelding D. schijnt de persoon, welke vóór het paerd staat, éven zulke lange en enge mouwen te hebben, als de Indiäanen. Dezen trekken dezelven bij het gebed verre over de handen heen, in plaats dat zij ze anders te rug schuiven, en dus op de armen veele vouwen hebben. Wat voor het overige het geheele zal verbeelden, laat ik anderen ter beslissing over. Men vind aan deze rots nog meer afbeeldingen van RUSTÂM en andere persoonen, die ik niet getékend heb, deels wijl de arbeid slegt is, of wijl de beelden zeer beschadigd zijn, deels ook wijl ik mij nu haastte om weêr naar *Schirâs* te kéren, daar mijn bediende ziek geworden en gestorven was.

ACTER het paerd D. plaat XXXIII. is een groot opschrift, waarvan het grootste gedeelte door den tijd zeer beschadigd is. Ik heb eenen hoek daarvan, omtrent ⅓ der breedte en de helft der hoogte, dus in het geheel omtrent ⅙ van alles, op plaat XXXIV. afgeschréven. Dit zijn zéker allen afgebroken régels, en men zal derzelver inhoud niet volkomen kunnen léren; nogthans kan dit weinige den geleerden het alphabet léren kennen, dat men in dien tijd in Persië gebruikte, toen deze beelden uitgehouwen werden; en wie weet, of men niet nog het eene of andere daaruit zal kunnen léren. De overige opschriften, welken nog te *Nakschi Rustâm* gevonden worden, zijn allen zeer slegt; egter heb ik er ook nog eenigen van bij I. op plaat XXVII. afgeschréven.

ALS men nu alle de opschriften beschouwt, die ik in de streek van Persepolis, gedeeltelijk te *Tschil minàr*, en gedeeltelijk te *Nakschi Rustàm* afgeschréven heb, zal men denklijk geen plaats in de waereld aantreffen, daar men zo veele verschillende schrijftrekken bij elkander vind. Die op plaat XXIV. en XXXI. zijn ongetwijfeld de oudsten, ja zo oud als het paleis van JAMSCHÎD (*Tschil minàr*) zelf; want zij staan overäl op bekwaame plaatzen, en dikwijls tusschen beelden, alwaar men voor dezelven plaats gelaten heeft. De geleerden hebben ze, naar de afschriften mijner voorgangers, reeds voor beeldschriften verklaard. Doch zij bestaan, gelijk in het voorgaande reeds is aangemerkt, uit drie geheel verschillende alphabetten: namelijk A, B, G, H, I. uit zeer eenvoudige letters, die ik allen op plaat XXIII. verzameld heb; maar de opschriften C, E, K, en D, F, L, hebben meer te zamengestelde letters. Hieröp volgen, naar rang der oudheid, de schrijftrekken op plaat XXXIV.; dan de vier

régels

A
B
Weg
Chemin
Isfahan
Isfahan P.
Bagksjola P.
Sade P.
a
b
Sarbach
Schahi Scherá
Kafferûn P.
SCHIRÂS
Zeüdel Hosfein
Tuighuis
Arsenal
Kruit Magazyn
Magasin à Poudre
Kasjab P.
Schadai P.
Pas geomet.
100
200
300
400
500

régels F. en drie régels der fchriften I. plaat XXVII (*). Verders de vier régels van het gefchrift I. plaat XXVII. Alle de hier gemelde fchrijftékens zijn in het geheel nog niet bekend, dat ik weet, en het is opmerklijk, dat men onder dezelven niet eens de letters uit de alphabetten D, E. van plaat II. aantreft, die ik van de afftammelingen der oude Perzen, welken zig in Indië neêrgezet hebben, bekomen heb. Men houd de laatften reeds voor oud. Maar die te Perfepolis zijn nog veel ouder, en de Perzen moeten derhalven zeer dikwijls hunne fchrijfletters veranderd hebben. De Grieken hebben hunne naamen hier ook willen vereeuwigen; doch het is met weinig kunst en fmaak gefchied; want hunne gefchriften ftaan op de paerden, en zijn zo flegt ingehouwen, dat zij fchier het meest door den tijd geléden hebben. Dan volgen de Kufifche, Arabifche en Perfifche fchriften. Men vind bij *Nakfchi Ruftâm* zelfs Hebreeuwsch (plaat XXVII. I. den laatften régel) en ik meen ook iet in deze taal bij de overblijfzels te *Tfchil minâr* gevonden te hebben. Doch dit, en de naamen van eenige Europeërs, welken hier gefchréven zijn, kunnen niet onder de opfchriften gerékend worden. Ik vond te *Tfchil minâr* nog den naam van DE BRUIN met roodkrijt gefchréven.

VOOR den berg met de graven der koningen, en de afbeeldingen der heldendaaden van RUSTÂM, ftaat nog een klein gebouw van witte fteenen. (Niet van het fraaije zwarte marmer, dat men tot het bouwen der paleizen gebruikt heeft.) Dit is geheel van twee groote fteenen bedekt, waaraan het denklijk zijne bewaring te danken heeft, wijl men de onderfte fteenen niet heeft kunnen wegnémen, zonder gevaar van door de bovenften verpletterd te worden. De deur van hetzelve is tamelijk hoog van den grond; niettemin kan men er gemaklijk in klimmen, doordien het gebouw hier iet befchadigd is. Doch men vind flegts eene kleine kamer van omtrent 10 voet in het vierkant, en bij den ingang gaten in de fteenen, waarfchijnlijk voor de herren der deur. Dit gebouw heeft geen venfter; en dus kan er geen licht inkomen dan door de deur, welke naar den kant der rotze is, die er digt vóór ligt. Het onderfte gedeelte van het gebouw

(*) Zouden dit niet de oude *Asfirifche* letters zijn, waarvan THEMISTOKLES gewaagt in zijnen 21. brief, daar hij zijnen vriend om de 4 groote békers vraagt, op welken *oude Asfirifche, en niet de laatere fchrijftékens ftonden, welken* DARIUS, *de vader van* XERXES, *bij de Perzen ingevoerd heeft?*

bouw heeft waarſchijnlijk geen vertrek bevat, maar ſchijnt van eerſten af aangevuld te zijn geweest. Derhalven zal het denklijk nooit tot eene woning der lévenden, maar tot eene begraafplaats, of tot eene kapél beſtemd geweest zijn, waarïn misſchien de dooden, die in de graven moesten gebragt worden, eerst bijgezet werden.

Men weet reeds uit andere reisbeſchrijvingen, dat hier boven op den berg nog eene kleine zuil ſtaat. Ik heb ze maar van verre gezien. Herodotus ſchrijft in zijn eerſte boek §. 122, dat de Perzen de gewoonte gehad hadden, op de hoogſte bergen te klimmen, en aan de zon, de maan, de aarde, het vuur, het water en den wind te offeren. Mogelijk beklommen de Perſepolitaanen met dit oogmerk deze rotzen, van dewelken men een uitzigt naar de benéden liggende vlakte heeft.

Niet verre van hier, aan den weg naar het dorp *Tſchûl*, zijn twee kleine gebouwen uit de rots gehouwen, die nauwlijks opmerking verdienen. Misſchien, dat het begraafplaatzen zijn van mohammedaanſche heiligen.

Drie of vier duitſche mijlen naar het westen liggen nog 3 oude kasteelen, die men *Kallá Istakr*, *Kallá Schikasté* en . . . . . . noemt. Het eene, zegt men, ligt benéden, het tweede aan het midden en het derde boven op eenen hoogen en ſteilen berg. Dewijl ik niet naar deze ſtreek ben gekomen, kan ik ook niet met zékerheid zeggen, of dezelven door de oude Perzen, of eerst door de Mohammedaanen gebouwd zijn. Naar gedagte zijn zij van de eerſten, en verdienen ook door een' Europeër bezigtigd te worden.

De poolshoogte der ſtéden *Perſepolis* en *Memphis* verſchilde maar zeer weinig. Doch de voormalige hoofdſtad van Perſië lag veel hooger boven het oppervlak der zee, dan die van Egipte, en daarom is ook het onderſcheid van het weeder in beide landen zeer groot. Terwijl ik mij in de ſtreek van Perſepolis ophield, hadden wij den 27ſten maart, 1ſten en 5den april zwaaren régen met donder. Tot den 2den april hadden wij nog ſterke vorst bij nagt, het ijs duurde egter niet langer, dan tot 8 of 9 uuren, wanneer alles door de zon weêr ontdooid was. Op den top der bergen, aan de westzijde der vlakte liggende, zag men tot dien tijd ook nog ſneeuw. Daarentégen régende het in de ſtreek van Memphis maar zeer zelden, en ijs was daar in het geheel niet bekend (*).

Tot

(*) Eerste deel, bl. 476 — 479.

TOT besluit moet ik nog het eene en andere van de hédendaagsche inwoners dezer landstreek, en van mijn verblijf onder dezelven melden. *Merdast*, een slegt dorp, bijna een uur ten zuiden van *Tschil minâr*, was, als ware het, mijn hoofdverblijf. Het huis, welk hier eene karvansera zal verbeelden, en waarïn ik woonde, was niet grooter dan een ander boerenhuis, en hier werd ook anderen reizigers hunne woning aangewézen. Dit waren voor het grootste gedeelte handwerkslieden, die met hun slegt gereedschap van dorp tot dorp trokken, om werk te zoeken. De boeren, zo wel uit *Merdast* als uit andere omliggende dorpen, kwamen mij vlijtig bezoeken. Op de feestdagen kwam zomtijds een gansche trop vrouwen en meisjes, die insgelijks begérig waren, eenen Europeër te zien. Alle deze goede lieden toonden zig zeer bescheiden, en ik woonde onder hen zo gerust en zéker, als in eenig dorp van Europa. Ik was schier dagelijks van 's morgens te 8 tot des avonds te 5 uuren bij de overblijfzels te *Tschil minâr*. Den 19den maart tékende ik te huis. De boeren besloten daaruit, dat ik het feest *Naurûs* vierde; en de *kalantâr*, of dorpschout, vernam deswégens, wanneer wij *Naurûs*, dat is *equinoctium* zouden hebben? want dit vieren zij nog héden ten dage, gelijk reeds in de oudste tijden. Ik verzékerde hem, dat wij den volgenden dag dag- en nagt-évening zouden hebben. Hierop werd aanstonds besloten, dat men in dit dorp den 20sten maart *Naurûs* wilde houden, zonder zig er aan te storen, wanneer men dit feest in de naburige dorpen zou vieren. Het schijnt derhalven, dat de Perzen, ten aanzien hunner feestdagen, éven zo onzéker zijn, als de Egiptenaars en Arabers (*). Den 20sten waren de boeren béter gekleed dan naar gewoonte, en werkten op dezen dag niet. En dit was alles, waar aan men zag, dat héden een feestdag was. Wijl de *ramadân* nog niet ten einde was, mogten zij den ganschen dag niet éten noch drinken. Zij vergoedden dit verlies wel des nagts, doch ook in alle stilte. Den 22sten zag men de nieuwe maan, en daarop werd den volgenden dag het feest *beirâm*, hoewel ook in stilte, gevierd.

TSCHIL

(*) Beschrijving van Arabie, bl. 111, 112.

Tschil minâr ligt reeds in eene woestenije. Terwijl ik mij daar ophield, kwamen van tijd tot tijd 8 of 10 omzwervende huisgezinnen Turkomannen en Kurden, die met hunne kleine veekudden de omliggende voortreflijke, doch ten deele onbebouwd liggende, velden bezogten. Een' mensch in Europesche kléding bij de puinhoopen ziende, kwamen zij dikwijls bij mij, en verwonderden zig, dat iemand de nieuwsgierigheid kon hebben om zo verre te reizen, en hier geheele dagen te tékenen en te schrijven. Doch niemand sprak een onbeleefd woord tégen mij, schoon ik gemeenlijk geen mensch bij mij had, dan alleenlijk mijn bediende. Deze had nog het voordeel van hun bezoek, dat hij melk in overvloed van hun kon krijgen, en dus niet nodig had, dagelijks éten van *Merdast* médetenémen. Gedurende de drie dagen des *beirâms* kwamen veele boeren, als méde vrouwen en meisjes uit de naburige dorpen, zommigen op ézels, anderen te voet; misschien enkel om eene wandeling te doen naar de puinhoopen, mogelijk om den vreemdling te zien, die hier in hunne nabuurschap gekomen was. De minsten, zo wel van dezen als van de vrouwen der Turkomannen en Kurden, hadden haare aangezigten bedekt. De Perzen zeer bijgelovig zijnde, vind men er zelden eenen, die niet een geschréven briefje in léder gewonden, of amuletten van eene andere soort draagt. Eén van deze boerenmeisjes had een stuk zilver met Hebreeuwsch schrift op de borst hangen, en geloofde vastlijk, dat het haar nooit aan vrienden kon ontbréken, zo lang zij dit stuk zou bezitten. Ik vernam bij deze en verscheiden andere gelégenheden, dat het den Mohammedaanen weinig kan schélen, van wat godsdienst de geene is, die de amuletten voor hun schrijft. Het is genoeg, wanneer hij slegts voor een vroom of geleerd man gehouden word. Men heeft ook ménigmaal dergelijke briefjes voor krankheden en andere ongelukkige toevallen van mij begeerd.

Het aangenaamste bezoek, dat ik hier van de inwoners had, was van eenen Arabier uit Siriën, waarschijnlijk eenen *Metaueli*. Hij noemde zig egter een' Arabier van *Bahhrein*, en dit gaf hem geen gering aanzien, nademaal de Schiiten hunne grootste geleerden van dit eiland plégen te bekomen. Deze was de eenigste, met wien ik zonder tolk kon spréken. Hij was reeds over de 30 jaaren in Persië geweest, en had van een dorp in deze streek, *Kámara* genoemd, zo veele inkomsten, dat hij zeer gevoeglijk kon léven. Als een Arabier scheen hij

hij nog trots op zijne geboorte te zijn. Hij kleedde zig meestendeels als een Arabiër, en liet zig ook ſchech noemen: mijn dorpſchout daarentégen, die ook kon lézen en ſchrijven, werd ſlegts *molla* genoemd. Wijl mijn ſchech een geleerde wilde zijn, en mij verzékerde, dat hij zeer dikwijls naar *Tſchil minàr* plagt te rijden, en de pragtige overblijfzels te bewonderen, hoopte ik, dat hij mij berigt zou kunnen géven, wat de Arabiſche en Perſiſche ſchrijvers daarvan zeggen. Maar hij kende geen boek, waarïn van deze overblijfzels gewag gemaakt word, dan dat onder den titel: تاريخ مروج الذهب المسودي الشافي *Tarîch morûdsch eddáhhab el möſudi el ſchafei*, welks ſchrijver onder anderen verzékert: dat SALOMON zijn gebed des morgens te *Jeruſalem*, des middags te Báalbeck, des namiddags te *Tadmor* (Palmyra) en des avonds te *Tſchil minàr* deed. Berigten, die bij de Mohammedaanen van gewigt kunnen wézen, doch waaräan de Europeërs zig weinig laten gelégen zijn. Ik ging met den ſchech alom bij de overblijfzels, en bragt hem ongemerkt bij de Kufiſche opſchriften, in hoop, dat hij dezelven zou lézen, en ze mij met nieuw arabiſche letters ſchrijven; doch hij hield het voor zeer onnodig, zig het hoofd daarméde te bréken. Naderhand bezogt hij mij nog eens met zijnen zoon, eenen jongeling van 14 jaaren. Wij werden weêr zeer goede vrienden; maar met de opſchriften wilde hij in het geheel niets te doen hebben. Ik kreeg ook bezoek van eenige aanzienlijke Perzen, welken op hunne reis van *Isfahan* naar *Schiràs* gehoord hadden, dat er een Europeër bij de overblijfzels was, en derhalven eenen kleinen omweg maakten, om deze zeldzaame vertoning te zien.

DEN 3den april verplaatſte ik mijn kwartier van *Merdast* naar *Tſchûl*, een dorp in de nabuurſchap van *Nakſchi Ruſtàm*, om nabij de oudheden te zijn, welken aldaar gevonden worden, en mij ook nog eenige dagen werk konden géven. Eenige uuren na mijne aankomst aldaar, liet de heer HERKULES mij wéten, dat hij te *Tſchil minàr* was. Ik ſpoedde mij derhalven nog dien zelfden avond weêr derwaard, bleef met mijnen vriend nog twee dagen bij deze overblijfzels, en beſteedde dien tijd grootſtendeels met het vergelijken mijner tékeningen met het oorſpronglijke, en met dezelven volkomener te maken. Den 5den april reed de heer HERKULES ook méde naar *Tſchûl*.

EENEN mohammedaanſchen bediende, dien ik van *Abuſchähhr* meêgenomen had, zond ik reeds te *Schiràs* weêr terug, en nam in deszelfs plaats eenen Ar-

meniër, en deze werd te *Merdast* onpaslijk. Het ontbrak ons niet aan hoenders, rijst en boter. Ik had dagelijks een' goeden *pilau*, en aan andere gezonde lévensmiddelen, die men in een flegt dorp kan verwagten, hadden wij ook geen gebrek. Maar mijn bediende moest naar het bevel zijner kerk, of, gelijk hij geloofde, naar het bevel van GOD, thans vasten: en wijl de Oosterfche Christenen, behalven vleesch, ook geen visch, boter, melk en eijeren mogen éten, kan men ligt denken, dat hij bij de mohammedaanfche boeren, die zig van armenifche vastenfpijs niet voorzien hadden, te deeg moet gevast hebben. Hierdoor, en ook door zijne onpaslijkheid was hij reeds zeer zwak geworden, als wij den 3den te *Tfchûl* kwamen, en ik had hem om die réden hier gelaten, als ik den heer HERKULES te gemoet ging. Dezen dag befloot men, dat hij den 6den weêr naar *Schiràs* zou terug kéren; doch hij ftierf nog voor zijn vertrek. Nu was het voor mij een geluk, dat de heer HERKULES gekomen was; want zijne bedienden ook Armeniërs en vrienden van den overlédenen zijnde, droegen dezelven zorg voor zijne begraafnis, die mij anders veele moeilijkheden zou veröorzaakt hebben; want, wijl de Schiiten zig verbeelden, dat flegts het aanraken der kléderen van eenen lévenden Christen hen verontreinigd, zou ik voorzéker veel moeite gehad hebben, om lieden te vinden, die zouden hebben willen ondernémen hem te begraven.

INDIEN mijn bediende in léven en gezond gebléven was, zou ik mij gaern nog langer bij deze overblijfzels opgehouden hebben. Doch mijne oogen hadden reeds zo veel geléden, en mijne gezondheid was vooral zo zwak, dat ik juist geen réden had, om het uiterfte te wagen. Ik liet mij het fterfgeval van mijnen dienaar tot eene waarfchouwing zijn, en vertrok den 7den april met den heer HERKULES weêr naar Schiràs. Van het dorp *Tfchûl*, of van *Nakfchi Rußàm* hadden wij vier uuren tot *Polo Chàn*, de voorheen gemelde groote brug over den vloed *Bendemîr*. De weg loopt geftadig door de vrugtbaare vlakte, aan, of, liever, in dewelke Perfepolis gelégen heeft. Men ziet op denzelven hier en daar nog dorpen, doch van de vijf dorpen zijn er ten minften drie verwoest, de waterleidingen en gegraven kanaalen zijn vervallen, of met aarde gevuld, en de omliggende velden liggen woest. In het algemeen, geloof ik, vind men hier nauwlijks het vierde gedeelde der inwoners meer, welken deze heerlijke landftreek voor NADIR SCHAH gehad heeft; en de bevolking kon in dien tijd

waar-

waarſchijnlijk nog in geen vergelijking komen bij die, welke men hier voor den tijd der Mohammedaanen vond, toen het land door een volk bewoond werd, dat den akkerbouw als een godlijk bevel aanmerkte, en dien daarom tot eenen hoogen trap bragt. Van de gemelde brug hadden wij nog twee uuren tot *Zarkàn.* Thans was deze weg zeer goed; maar na eenen lang aanhoudenden régen is hij zeer ſlegt, wijl alsdan dikwijls de ganſche vlakte onder water ſtaat. Den 8ſten april kwamen wij te *Schiràs* terug. De weg tusſchen *Zarkàn* en deze ſtad is meer bergägtig, gelijk zulks uit andere reisbeſchrijvingen reeds bekend is. Van *Nakſchi Ruſtàm* tot *Schiràs* zijn omtrent 8 duitſche mijlen.

Na mijne terugkomst te *Schiràs* was mijne eerſte zorg, mij van een zwaar *hoeſten*, eenen gezwollen *hals* en andere kleine onpaslijkheden te herſtellen, die ik te Perſepolis, grootſtendeels door verkoudheid, gekrégen had. De weg tusſchen Schirâs en Abuſchähhr was wégens den oorlog tusſchen KERÎM KHÂN en MÎR MAHÉNNA nog bij aanhoudendheid onveilig. Ik moest om die réden nog lang op eene karavane wagten, en had dus niet alleen tijd, om eerst mijne gezondheid weêr te herſtellen, maar ook om nog eenige oudheden in de ſtreek van Schirâs te bezigtigen, welken gemeenlijk door Europeſche reizigers plégen bezogt te worden.

Een half uur ten noorden van Schirâs ligt, vóór een hoog gebergte, eene kleine rots, op welke men een heerlijk uitzigt heeft naar de ſtad en de groote en vrugtbaare vlakte, en op een' verren afſtand ziet men hooge bergen. De ligging van deze kleine rots heeft dus zeer veel gelijkheid met de ligging van die, op welke het paleis van Perſepolis gebouwd werd. Hier had weleer een Mohammedaan een paleis gebouwd, doch zo zwak, dat men van zijn ganſche gebouw ſchier niets meer vind, dan den voet van eene kleine zuil, en dezen ſchijnt hij van *Tſchil minàr* gehaald te hebben; want hij is van hetzelfde hard en zwart marmer, waaruit de overblijfſels van Perſepolis beſtaan, en de rots bij Schirâs is een witte ſteen, en niet hard. De opgang tot dit gebouw was eene ſchuine of hellende vlakte, aan beide zijden met eenen muur onderſteund. De Mohammedaan kon hier dus tot vóór zijne deur rijden: een gemak, dat men bij den aanleg van het paleis te Perſepolis niet gezogt heeft. Naar het vrije veld, en als benéden het hoofdgebouw, heeft de bouwmeeſter de rots trapswijze uitgehouwen, en een klein ſtromend water benéden het gebouw heen geleid, zo

dat men hier eenen fraaijen waterval had. Doch deze is thans te niet, wijl de welle weêr haaren natuurlijken weg genomen heeft. Niet ver van hier in de vlakte ziet men ook nog eene groote waterkom, met kentékens van ſpringbronnen. Met een woord, dit moet naar de mohammedaanſche wijze een aartig paleis geweest zijn; doch tégenwoordig verdient de oord juist niet, dat hij door eenen reiziger bezogt worde. Benéden aan de rots ziet men nog half ingeſtorte gewelven, die naar gedagte paerdeſtallen en woningen voor bedienden zullen geweest zijn. Hooger op den berg is het graf van eenen gewaanden heilig, *Babe Quée*, het welk door de Mohammedaanen zeer ijverig bezogt word.

NAAR het O. Z. O. eene duitſche mijl van *Schiràs*, ziet men, als op eenen heuvel, nog eenige overblijfzels van een gebouw, dat door KÄMPFER, naar een dorp daar digt bij liggende, *Sjubaſàr*, doch bij CHARDIN en DE BRUIN de moskee der moeder van SALOMON word genoemd. Daar ſtaan ſlegts nog 3 deuren van, allen van hetzelfde marmer, en met dezelfde beelden en ſieraadjen, welken men te *Tſchil minàr* zo ménigvuldig vind. Daar is waarſchijnlijk ook geen twijfel aan, of men heeft ze van daar gehaald; doch zij zijn hier éven zo kwalijk geplaatst, als de zuilen der oude Egiptenaars in de laater gebouwen; want men heeft er niet eens op gelet, om de ſteenen op elkander te doen pasſen. Behalven dezen en nog eenige andere ſtukken van ouden Perſepolitaanſchen arbeid, die hier alom verſtrooid liggen, is er van het gebouw niets meer overig.

HET graf van den beroemden Perſiſchen dichter HADSJI HAFES was eertijds in eene voorſtad van *Schiràs*. Thans ligt het een kwartieruurs van de ſtadspoort, en op dezen ganſchen weg vind men geen een gebouw meer, behalven eene groote moskee, *Schach mir hamza*, welke op het gezigt plaat XXXVI. aangewézen is, en daarbij eenige ſlegte hutten. Daarëntégen ziet men hier vrugtbaare velden, en de begraafplaats is nog in eene aangenaame landſtreek. Het gebouw daartoe behorende is nog in eenen goeden ſtaat. Het heeft eenige groote, naar de Oosterſche wijze, goede vertrekken, tot dewelken ſmalle wenteltrappen leiden. Vóór dit huis ziet men de grafſtéde van den geleerden, en van eenige andere bij de Perzen beroemde mannen, insgelijks een kerkhof met eene ménigte grafſteenen, welk alles met eenen muur omgéven is. Wijl de Mohammedaanſche godsdienst zijnen aanhangeren de reiniging zo ſterk aanbeveelt, vind men bij deze bédeplaats (*muſalla*) ook een klein ſtromend water, dat zijnen weg door eene groote water-

waterkom neemt, en vervolgens op de omliggende velden verdeeld word. Van de ménigte verbaasd groote cypresſenboomen, die hier eertijds ſtonden, zijn de meesten gedurende de binnenlandſche onlusten omgehouwen.

SCHECH SÁDE, een ander beroemd geleerde der Perzen, ligt niet ver van hier naar het zuiden in eene moskee begraven. Dit gebouw is zeer vervallen, en zal ten eenemaale invallen, bij aldien niet eerlang een rijke Mohammedaan zig er over ontfermt, en het laat verbéteren. Hier zag ik allerduidelijkst, hoe de laater Perzen de opſchriften, welken men zo ménigvuldig aan de wanden hunner moskeën vind, op de muuren dragen. De letters zijn allen van leemaarde geſnéden of gevormd, zo gebakken en van boven met glazuur van groene, geele of eenige andere verwe gedekt. Zij vertonen zig béter dan de opſchriften te Perſepolis in het harde marmer gehouwen. Maar dewijl het maar pottenbakkers werk is, en de letters ſlegts in kalk op den muur gehegt zijn, zijn deze laatere opſchriften, in vergelijking met de ouden, ook maar van korten duur. In de moskee van SCHECH SADE was op veele plaatzen de kalk, en met dezelve de letters van den wand gevallen, en alles lag hier nog op den grond. Het fraaiſte, dat men hier ziet, is eene ſoort van bron, die in de gedaante van eenen agthoek tamelijk diep in den grond gebouwd is. Onder in is een vlietend water, dat zo helder als kriſtal, en zo vol visch is, dat mij niet voorſtaat er ergens zo veelen bij elkander gezien te hebben; doch deze visch leeft hier ook onder de beſcherming van SCHECH SÁDE, waaröm ook niemand durft onderſtaan, er een' eenigen van te vangen. Men klimt met een' gemaklijken trap naar benéden, en aan het water zijn bekwaame zittingen. Ook ziet men aan beide zijden van den agthoek, daar het water er in valt, en wéder daar uit loopt, een gedeelte van het onderaardsch kanaal, en daar bij bekwaame zittingen van gehouwen ſteenen. Met één woord, dit is, inzonderheid in het heete jaargetij, eene ongemeen aangenaame plaats. Dit water neemt zijnen loop naderhand midden door eenen tuin, in welken zeer aartige watervallen, en groote waterkommen gemaakt zijn. Naar ééne der kommen heeft men het onder de aarde doorgeleid, alwaar het dan als uit eene ſterke welle te voorſchijn komt, het welk zeer aartig is om te zien. Doch tégenwoordig ligt de tuin reeds woest, en de fraai gebouwde waterkommen, kanaalen en watervallen zullen dus ook waarſchijnlijk allengs vervallen. De Perzen ſchijnen nog héden ten dage veel aan waterleidingen

gen te koste te leggen, voornaamlijk aan zulken, waardoor de velden gewaterd worden. Ondertusſchen heeft de akkerbouw onder de Mohammedaanen nergens grooten voordgang gemaakt. Zij hebben zo wel hier, als in Egipte, veele kanaalen laten vervallen. De waterleidingen worden nog ſteeds hoe langer hoe meer verwaarloosd, en om die réden de landen ook hoe langer hoe woester en van inwoners meer ontbloot.

Wijl ik in Perſië op de Europeſche wijze gekleed was, kon ik te Schirâs zo niet overal rond gaan, als in de andere Oosterſche ſtéden, en heb daarom van deze ſtad geen nauwkeurige grondtékening kunnen maken. Niettemin zal de lézer zig uit plaat XXXV. een genoegzaam denkbeeld van haare ligging en grootte kunnen maken. De ligging en de naam der poorten zijn hier nauwkeurig aangeduid. Bij A. ſtaat de certijds fraaije ſtadspoort *Tandsji allah akbar*, (bl. 114.) en B. wijst de ligging der begraafplaats van HADSJI HÂFES aan. *Sarbach* hiet de faktorij der Engelſchen. Bij *a*, *b*, *c*. ziet men de bouwvallen der gewézen Franſche, Hollandſche en Portugeeſche faktorijen. Insgelijks is de ligging van zommige moskeën op deze grondtékening aangewézen (*); doch van dezen ziet men meer op het gezigt plaat XXXVI., welk ik in het gebouw bij de begraafplaats van HADSJI HÂFES ontworpen heb. Op dezelve betékent: 1. *Schach mîr hamza.* 2: *Schahi Scherá.* 3. *Mäddrasſe.* 4. *Zeiid el hosſein.* 5. *Chatûn Dsjamea* (**). 6. *Bebe dochter.* Dezen zijn alle aanzienlijke moskeën, die bij de verſcheiden plunderingen der ſtad zijn ſtaan gebléven. Geen derzelven had een' *minàre*, en men zeide mij, dat deze torens in gansch Perſië niet in gebruik zijn; maar de *muäsſem*, of de geen, die tot het gebed roept, ſtaat vóór of op de moskee. 7. Het huis van den *Beglerbeg.* 8. Het kruitmagazijn. 9. De poort *Sáade.* 10. De *Isfahanſche* poort. 11. *Kerim abád*, een klein dorp, dat eerst onlangs door den tégenwoordigen *Wekîl* aangelegd is. De beste huizen in de ſtad zijn van gebakken vormſteenen, en van buiten zonder eenige pragt.

(*) Het téken L L L (met L L erboven en L L eronder) beduid begraafplaatzen, zo wel op deze als op de andere grondtékeningen.

(**) Deze moskee lag in LE BRUIN's tijd ook buiten de ſtad. Het ſchijnt derhalven, dat *Schirás* zig in dien tijd niet verder naar het zuiden uitgeſtrekt hebbe dan tégenwoordig.

Tab. XXXVII.

Fritschius fec.

Lichaams-oeffeningen der Perzen. | *Exercices du Corps chez les Persans.*

pragt. De muuren heeft men nauwlijks ſchoon gemaakt, en nog veel minder aangeſtréken. De *Baſàrs*, of ſtraaten met de winkels der koop- en handwerkslieden zijn gedeeltelijk overdekt, en zommigen, zo als de *Bezenſtein* te Konſtantinopel, gewelfd. De ſtraaten zijn geplaveid. De goot is in het midden derzelven; en doordien men er vlietend water in kan leiden, zijn de ſtraaten tamelijk ſchoon.

De lugtgeſteldheid te *Schiràs* is van die te *Perſepolis* wel niet onderſcheiden, doch zij verſchilt zeer van die op de kusten van den Perſiſchen zeeboezem. In het begin van maart hadden wij veel régenweeder, en het was tévens vrij koud. In april en maij hadden wij nog veel betrokken lugt, en dikwijls onweeder. Op de kruinen der veräfgelégen en hooge bergen zag men den 25ſten april nog ſneeuw; doch den 14den maij alleen nog tusſchen de klooven, daar de zon niet kon komen. Den 23ſten april, des morgens om 8 uuren, hadden wij zulk eene zwaare aardbéving, dat het oud gebouw, waarïn ik woonde, daardoor zo ſterk geſchud werd, dat men groote réden had te vrézen, dat het zou inſtorten. Allerlei ſchoone boomvrugten, die men gedeeltelijk in Europa en gedeeltelijk in Indië vind, waren in deze maanden hier ook nog in overvloed. Van de druiven noemde men mij 20 verſchillende ſoorten. Zommigen daarvan worden gedroogd, en als razijnen uitgevoerd, anderen geperst, en anderen alleen versch gegéten. Onder de geenen welken men droogt, is die, welke men hier *kischmis* en in Jemen *zebib* noemt, de voornaamſte. Deze is zeer klein, en heeft zulke weeke korrels, dat men dezelven ſchier in het geheel niet beſpeurt (*). De ſoort *askari* is van denzelfden aart, alleenlijk zijn de korrels, of het zaad, in dezelven wat harder. *Gurtſchesch* is de ſoort, waaruit de voortreflijke roode wijn geperst word; en *angur rangi* eene andere ſoort, waarvan zulke donker roode wijn komt, dat men hem ſchier alleen gebruikt, om den anderen eene bétere kleur te géven. Roozenwater en de kostlijke roozenölij worden ook in tamelijke hoeveelheid van hier verzonden.

De *wijn van Schiras* word voornaamlijk door Armeniers gemaakt. Bij gebrek van vaten word hij in groote potten bewaard, en in groote fleſchen naar *Abu-*

(*) Beſchrijving van Arábië, bl. 140.

Abuſchähhr, en van daar verder naar *Basra* en Indië verzonden. Het is bekend, dat dezelve zeer goed is; doch ik weet niet, of de wijn der jooden te *Saná* niet al zo goed is. De laatſten kunnen alleenlijk uit gebrek van vaatwerk dien niet verzenden, en zelfs hebben zij onder de regéring der Arabers niet eens verlof, om in het openbaar in wijn handel te drijven. De jooden wonen te *Schiràs*, éven als in de meeste Oosterſche ſtéden, in eene bijzondere wijk, en léven, naar het ſchijnt, in groote armoede. Thans wonen er omtrent maar 20 baniaanen in deze ſtad; doch dewijl men deze Indiſche kooplieden wil aanmoedigen, om weêr vlijtig herwaard te komen, bouwde men om hunnent wil eene groote karavanſera.

HET getal der Armeniers, die zig op nieuw te *Schiràs* neêrgezet hebben, is ook niet zeer groot (*). In *Serbach*, of de faktorij der Engelſchen, alwaar ook de heer HERKULES woonde, hebben zij eene kapél, waarïn zij dagelijks vergaderen, bidden en zingen. Den 13 den april, zijnde ſaturdag voor Paaſchen, was ik bij hunne godsdienstoefening tégenwoordig, en verbeeldde mij daarbij eene vergadering der eerſte Christenen. —— Want de eerſte geestlijke van deze kleine gemeente was een wéver, van de overige kerkendienaars was de eene een kok, de tweede een bediende van den heer HERKULES, de derde een ſchoenmaker, en de vierde een ſchrijnwerker. De kapél was vrij fraai. Op het altaar ſtond een kruis, een groote kelk, een boek, zwaar met zilver beſlagen, en verſcheide waschlichten. Al de kerkendienaars hadden mantels om, op welker rug een kruis genaaid was. De Armeniers laten zig het hoofd met een ſcheermes ſchéren. Zij dragen, éven als alle Oosterlingen, eene kleine muts, en over dezelve eene groote ruige muts, gelijk de Perzen. De laatſte hadden zij

(*) Ondertusſchen vind men in Perſië nog geheele dorpen, in welken niet anders dan Armeniërs wonen. Zulk een dorp, genoemd *Routn*, niet ver van *Kasſerun*, ſchonk KERÎM KHÂN onlangs aan den *Kalantâr* (*ſchech* of oudſten) der Armeniërs. In een gewest *Burwar*, ten noorden van *Isfahân*, zijn, zegt men, 14, en in een ander gewest, *Peria*, insgelijks in deze ſtreek, 30 zulke Armeniſche dorpen. De laatſten noemde men: *Schahijân*, *Daramera*, *Ispis*, *Gusgarat*, *Darabir*, *Hadân*, *Taral*, *Namagird*, *Singird*, *Gargûn*, *Mugân*, *Choijân*, *Scanderie*, *Bägri*, *Mihagist*, *Singist*, *Schah bulach*, *Schurischkan*, *Sangibarân*, *Potikind*, *Rasgoigan*, *Duskeſchân*, *Mizikiab*, *Polorân*, *Sardjerib*, *Agroe*, *Mevristân*, *Ponnistân*, *Aagſcha*, *Gödſchagala*.

zij in de kerk afgezet, in plaats dat de Mohammedaanen hunnen turban of hunne muts ook in de moskee ophouden. Maar de priester had iet op het hoofd, dat volkomen naar eene nédergeslagen Europesche reismuts geleek. Men weet, dat de Armeniers zig, éven als de Mohammedaanen, bij hun gebed zomtijds ter aarde werpen, gelijk hunne verdere godsdienstplegtigheden, die voor het grootste gedeelte in het zingen bestaan, ook reeds genoeg bekend zijn (*). Eene leerréden kon men hier niet verwagten. De priester nam alleenlijk het groot boek, dat op het altaar lag, en las der gemeente eenige stukken uit de Euangelisten voor. Als hij de plaats gelézen had, daar de engel tot MARIA MAGDALENA en MARIA, de moeder van JAKOBUS, zegt: „ zijt niet verbaasd, gij „ zoekt JESUS van Nazareth, die gekruist was; hij is opgestaan, hij is hier „ niet", klopte de gansche gemeente in de handen. Bij eene andere plaats, daar CHRISTUS zijne jongeren tot vréde vermaant, kuste ieder zijnen nabuur op beide de wangen e. z. v. Daarop leide de priester eenen doek over zijn boek, droeg het op beide handen rondom het altaar, en bood het elk aan om het te kussen. Agter hem ging iemand met eenen langen stok, aan denwelken boven aan dunne ronde schijven, en in het midden een kleine zijden doek vast gemaakt was. Dezen hield hij boven den priester en maakte met het dun blik een klein geraas, als hij zijnen stok schielijk bewoog. Hier door verbeeldde men de tégenwoordigheid der Engelen. De andere kerkendienaars hadden allen waschlichten in de hand. Naderhand werd het h. avondmaal, zowel aan kinderen, als aan volwassenen uitgedeeld. Het brood werd in kleine stukken gebroken en in den wijn geworpen, waaruit de priester dan telkens een stuk met de vingers uitnam, en het den deelgenooten in den mond stak. Tégen den avond kwam de priester met twee kerkendienaars, welken elk een groot waschlicht in de hand hadden, bij den heer HERKULES, om ons een geschenk van geverwde eijeren te brengen, en ons wat voor te zingen en den zégen over ons te spréken. Een dergelijk bezoek hadden wij den volgenden morgen.

De Perzen hebben openbaare huizen, die zij *Surchône* (huis der sterkte) noemen,

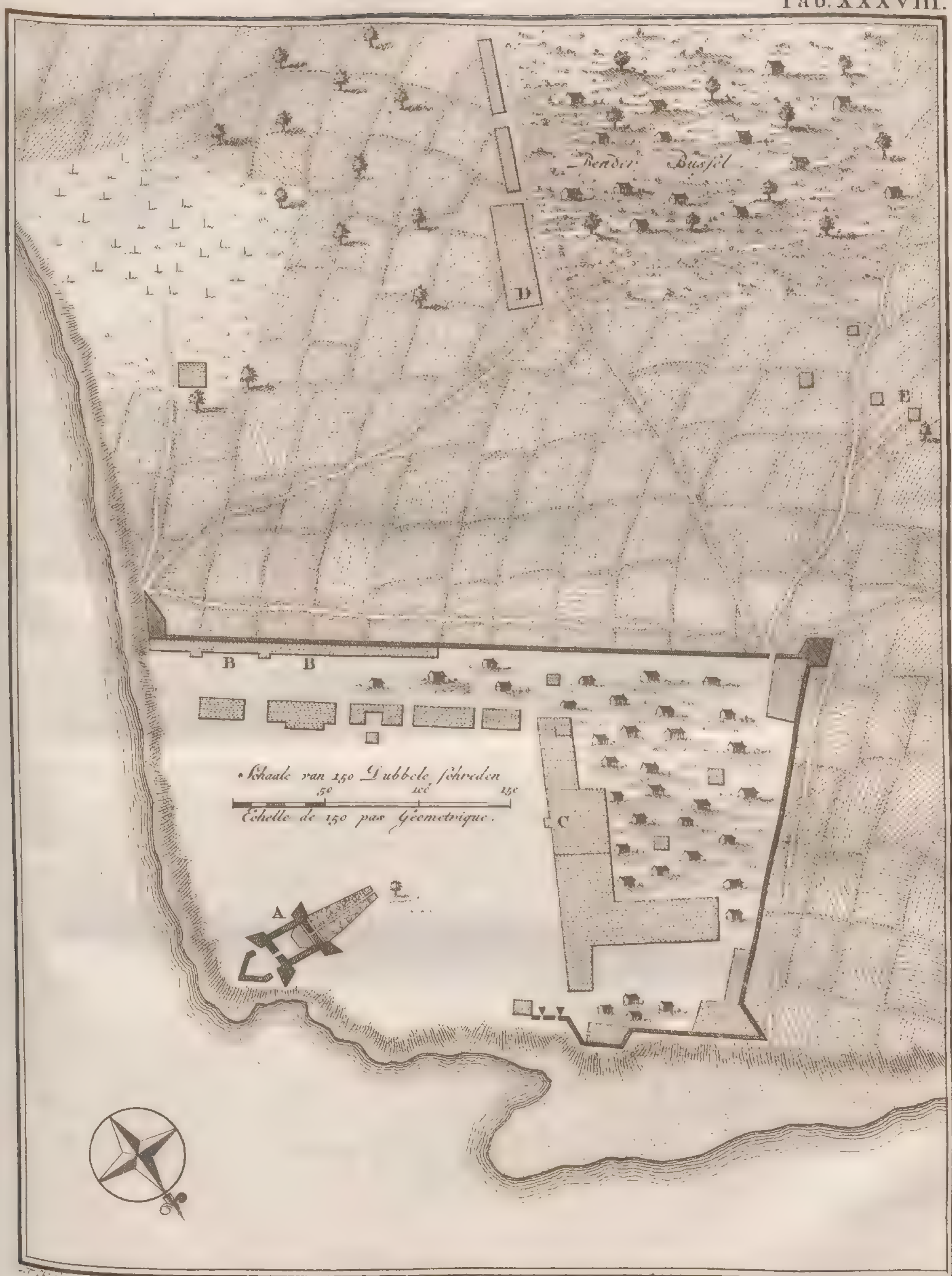

(*) Relation d'un Voyage du Levant par DE TOURNEFORT.

men, en werwaard ieder kan gaan, om zijne kragten openlijk te tonen. Toen ik voor de eerste maal zulk een *surchône* bezogt, vond ik de lugt aldaar zo onrein, dat ik het voor raadzaam hield, spoedig weêr heen te gaan. Nogthans waagde ik het naderhand eene tweede reis om er heen te gaan, en bleef er toen zo lang, dat ik geloof in staat te zijn, mijnen lézeren een duidelijk denkbeeld te kunnen géven van de lichaamsoeffeningen, die hier verrigt worden. Het gebouw was klein, doch hoog en sterk gebouwd. Aan elke der vier zijden was eene nis, of open kamer. De plaats in het midden was alleen voor de geenen, welken hunne bekwaamheid wilden tonen, of zig oefenen. De deur van deze schouwplaats was klein en laag, en in het gansche gebouw geen een venster; alleenlijk was boven in het gewelf een gat, waardoor eenig licht kon invallen; en wijl dit niet genoeg was, moest de schouwplaats met lampen verlicht worden. Kortom, het scheen, dat men bij den aanleg van dit gebouw alleenlijk getragt had, allen togtwind te verhoeden; en dit was zékerlijk noodzaaklijk. Doch men had boven in het gewelf meer togtgaten kunnen maken, en daardoor het huis van de kwaade dampen zuiveren, die nu voor de geenen, welken hier vergaderen, niet alleen lastig, maar ook hunner gezondheid nadélig zijn.

Ik zat met eenige weinige aanschouwers in eene der nisſen. De aanzienlijken en de kooplieden, welken hier kwamen om zig te oefenen, plaatsten zig in twee andere nisſen, en rookten eene pijp tabak, gelijk bij *a* op plaat XXXVII. alwaar ik getragt heb, het gansche schouwspel af te beelden. Men kon hier ook koffij bekomen. In de vierde nis zaten drie muzikanten. Een van hun speelde op eene soort van cijther, de tweede sloeg eene kleine pauk, zonder dewelke de Oosterlingen nooit zingen of danzen, en de derde zong bijwijlen een Perſisch lied. Toen de liefhebbers hunne koffij gedronken hadden, en niet meer wilden roken, ontkleedden zij zig de eene na den anderen, en sprongen geheel naakt midden in het ruim, behalven, dat zij naauwe léderen broeken aanhadden, die met eenen riem om het lijf vast gegespt waren. Die in zijne kunst reeds geoeffend was, stelde zig hier aanstonds op de handen, en met de voeten om hoog, gelijk bij *b*. Doch onmiddellijk stelde hij zig weêr op zijne voeten, en deed zijn gebed met het aangezigt naar *Mekka* gekeerd. Want de Mohammedaanen zullen bij alles, wat zij ondernémen, eerst bidden, en dezen pligt vergéten zij dus ook niet, wanneer zij deze soort van klugtspel beginnen. De

mees-

Grondtekening van het Kasteel en de Stad Charedsch.
Plan de la Citadelle & de la Ville de Charedsch.

meesten déden aanſtonds hun gebed, en wierpen onder het zelve, als naar gewoonte, hun aangezigt verſcheidenmaal ter aarde, als bij *c*.

De eerſte oeffening, welke men deed, is bij *d*. en *e*. afgebeeld, in zo verre dergelijke kunſten kunnen afgebeeld worden. Het ganſche gezelſchap ſtelde zig naast elkander op handen en voeten. Wanneer iemand ſlegts nog een leerling was, ſtond hij omtrent als *d*., doch een meester ſtrekte handen en voeten zo verre van elkander, als maar mogelijk was, alleenlijk moest de aarde niet met zijnen buik aangeraakt worden, fig. *e*. Elk moest in deze houding, zonder de handen of de voeten te verplaatzen, met het hoofd eenen kring, en dit tweemaal geſchied zijnde, ook de middenlijn beſchrijven. Hoe meermaalen nu iemand deze oefening kan herhalen, des te grooter meester is hij in zijne kunst. Ik geloof vastlijk, dat zommigen dezelve over de 60 maal herhaalden. Alles geſchiedde naar de muziek, en zeer naar de maat. Dan namen zommigen in elke hand een groot ſtuk rond hout, en wierpen het op de ſchouders *f*. Zij hadden daarbij niet anders te doen, dan de houten naar de maat van voren naar agter op den ſchouder te bewégen. Vervolgens huppelden zommigen met hunne voeten tégen eene plank, die zij ſchuin tégen den wand geplaatst hadden, als bij *g*. Anderen, die reeds meer geoefend waren, gingen met hunne voeten hooger, als bij *h*., en eindelijk zommigen, die het in hunne kunst nog verder gebragt hadden, ſtelden zig met de handen op den grond, als bij *b*.

Het kon niet anders zijn, of zij moesten na zulke oefeningen zeer ſterk zwéten. Degeenen, derhalven, die daar voor wilden betalen, plaatſten zig in eene nisſe, en lieten zig door eenen dienaar braaf wrijven *i*.; deze deed zijn werk ook naar de maat, en gaf dengeenen, die zig onder zijne handen begéven had, bijwijlen eenen gevoeligen ſlag met de vlakke hand op den natten rug. Daarna drukte en rekte hij hem alle de léden. Hieröp begonnen alle de anderen te danzen; niet naar de Europeſche wijze, waarïn men geleerd word, de voeten buitenwaard te zetten, het lichaam regt en los te houden e. z. v., maar elk ſprong en huppelde voor zig alleen; zommigen in de rondte in eenen kring (*k*.) en anderen tégen eenen wand (*l*.), allen nu op den eenen, dan op den anderen voet, en dat zo ſterk als mogelijk, om het lichaam ter deeg te ſchudden. Zommigen gingen op den rug liggen, (*m*.) met kusſens onder het hoofd en de armen, om twee dikke en zwaare ſtukken hout naar de maat in de hoogte te hef-

fen. Tot deze oefening werden er maar weinigen gevonden, wijl dezelve ongemeene kragten vereischt. De meester zat daarbij, en telde overluid, hoe dikwijls de leerling de houten op hief; en men kan derhalven ligtlijk denken, dat de navolgende altoos poogde, den voorgaanden te overtreffen. Hieröp ſtelden zij zig allen in eene rije, en de meester deed voor hun eene rédevoering, of breedvoerig gebed, waar'in hij ALI en HOSSEIN verſcheiden maal noemde, waar bij alle worſtelaars of klopvegters zeer aandagtig ſchénen te wézen. Het was onmogelijk alle de verſchillende ſtanden des lichaams, die ik bij de volgende oefeningen zag, te tékenen en te beſchrijven. Ik heb er ſlegts eenen bij *n.* aangetoond; en deze duurde niet lang. De voeten bléven altijd op dezelfde plaats, maar het lichaam bewoog zig nu opwaard, dan benédenwaard, nu naar voren, dan naar agter. Daaröp begonnen eenigen bij paaren te worſtelen, en dit geſchiedde ook niet zonder voorafgaande *complimenten.* Onder anderen waren er twee, die hunne handen in elkander ſloegen, en ze kruiswijze vóór het voorhoofd leiden, gelijk bij *o.*, het welk ik voor eenen groet hield. Toen zetten zij zig tégen elkander op den grond. Elk zogt, hoe hij zijnen tégendinger op de voordéligſte wijze kon aanvatten; en als zij eerst handgemeen werden, worstelden zij zo lang, nu op de kniën dan op de voeten, tot dat een van beiden op den grond lag; waarop de verwonneling den overwinnaar zeer eerbiedig de hand kuste. Bij dit worſtelen hadden geen ſtooten of ſlagen plaats, gelijk wanneer de Engelſchen zig *boxen.* Nogthans voelden zommigen, als zij van de plaats gingen, naar hunne armen en beenen, als of hunne léden rust nodig hadden. Eén van hun wierp allen, die hunne kragten tégen hem wilden beproeven, den eenen na den anderen ter aarde; en als ten laatſten niemand meer opkwam, vraagde hij een klein drinkgeld van de aanſchouwers. Wanneer iemand een bewijs kan géven, dat hij in eene Mohammedaanſche hoofdſtad, bij voorbeeld te *Isfahàn*, *Konſtantinopel* of *Dehli* bekend gemaakt heeft, dat hij op eenen bepaalden tijd met den ſterkſten wil worſtelen, en dat er niemand gevonden word, die hem ter aarde kon werpen, heeft hij de vrijheid, eenen leeuw in ſteen gehouwen op zijn graf te laten leggen. Ik heb te *Schiràs* twee zulke graven gezien, het eene op eene begraafplaats nabij den nieuw aangelegden tuin van KERÎM KHÂN, en het andere bij de moskee *Schahi ſcherá.* Ik meende in het eerst, dat de geenen, die hier begraven waren, groote heeren waren geweest, die hunne

ne ongemeene dapperheid of in den oorlog, of op de leeuwenjagt getoond hadden: doch hoorde naderhand, dat hunne groote dapperheid in het worſtelen beſtaan had. Wie weet, hoe ménigmaal groote geleerden, die de oudheden willen verklaren, éven zulke groote feilen begaan. In het Perſisch Roozendaal van *Schech* SAADE zijn eenige aartige fabelen van worſtelaars, die de Europeſche lézer thans béter zal verſtaan. Zie de vertaling van OLARIUS bl. 56, 154.

TE *Schiràs* zijn drie zulke openbaare *Surchône*, alwaar zig niet alleen lieden van den midden- en geringen ſtand, maar zomtijds ook voornaame amptenaars van den burger- en krijgsſtand verzamelen, om hunnen lichaamen door dergelijke oefeningen ſterkte te géven. De groote heerenhebben zomtijds ook in hunne huizen daartoe geſchikte vertrekken, om aldaar met hunne vrienden en bekenden te worſtelen. Deze lichaamsöefeningen doen de voornaame Perzen des morgens; des namiddags zijn zij te paerd.

DE klééderdragt der Perzen is zeer verſchillende van die der Arabiërs en Turken. Een voornaam officier draagt eene vierkante muts met eenen grooten *ſasch*, doch de meesten dragen eene muts van gekrulde lamsvellen, en om dezelve eenen *ſasch*, niet breed om dezelve gewonden, gelijk om de évengemelde vierkante mutzen, en den *kaûk* der Turken, maar in de lengte te zamen gerold, en in rijen om het hoofd gewonden. Alle de Perzen laten thans hunnen knével lang wasſen, doch voor het overige houden zij den baard kort met de ſchaar. Zij dragen allen eenen rok, die hun tot aan de waden der beenen komt, en veel gelijkheid heeft met de kléding, welke men zo ménigvuldig onder de overblijfzels van Perſepolis vind, plaat XXI. De mouwen zijn nauw, en boven de handen gemeenlijk toegeknoopt. Om de heup binden zij eenen gordel, gelijk alle de Oosterlingen. In het léger te *Kormudsch* droegen alle de officiers, gelijk ook de onderöfficiers en gemeenen, hunnen patroontas onder den linken arm, en hunnen kruithoorn aan de regte zijde. De ſabel hangt op de linke heup. Hunne broeken, die gemeenlijk van geſtreept lijnwaat, doch veeltijds ook van zijden ſtoffe zijn gemaakt, zijn wijd en lang, hoewel op verre na zo groot niet als de *ſchakſchîr* der Turken. De voornaame officiers dragen zwarte laerzen, die hun tot aan de kniën komen, en zulke hooge en ſpitze hakken hebben, dat zij er ſchier in het geheel niet in kunnen gaan; waarom een bediende hun ook aanſtonds een

paar

paar pantoffels moet brengen, zodra zij van het paerd stijgen. De aanzienlijke Turken dragen korte geele of roode laerzen zonder polleveijen. De pantoffels, waarméde de aanzienlijke Perzen op gezelschap gaan, hebben insgelijks hooge en spitze hielen, en op de binnen zoolen, onder de hakken, fraai geschilderde bloemen. Het eerste is ongemaklijk, en het laatste eene zonderlinge pragt, die ondertusschen van dat nut is, dat de schilders er iet meê verdienen. Het overléder der pantoffels is gemeenlijk van groen, gelijk dat der Turken van geel léder. De kouzen zijn van Europisch laken gemaakt, en gaan over de broeken tot aan de kniën. De kléding van een' aanzienlijk' burgerpersoon is alleen van de voorgaande onderscheiden, dat deze eenen overrok (Turksch *benisch*) aan heeft, die des winters gemeenlijk met eenen pels gevoederd is. Een koopman draagt gemeenlijk eene ruige muts zonder *fasch*, eenen korten pelsrok zonder mouwen, pantoffels met breede polleveijen en zokken, die alleenlijk tot aan de enkels komen. De gemeene Pers draagt eene muts, die onder zeer wijd is, en aan elke zijde twee tippen heeft, gelijk de afbeeldzels *p*. De Perzen, welken anders, gelijk alle Oosterlingen, zeer zindelijk zijn, veranderen zeer zelden van linnengoed; om die réden dragen zij in het gemeen hemden van gestreept lijnwaat. De vrouwen van den middenstand (van hoogen rang, heb ik er geen gezien) kléden zig zeer zonderling. Om haare beenen hebben zij veel lijnwaat gewonden, op dat dezelven zeer dik en plomp zouden worden. Haare opperklédereen zijn kort; en om het hoofd hebben zij eene ménigte van lappen gewonden, en daaröver hangen zij een' grooten witten doek. Vóór het aangezigt hebben zij ook een' witten doek hangen; alleenlijk is dezelve niet zo lang, als die der Arabische vrouwen. Kortom, de geheele kléding der Persische vrouwspersoonen, alsméde de laerzen en pantoffels der aanzienlijke lieden verdienen in het geheel niet door vreemde volken nagevolgd te worden. De overige kléding der mannen heeft veel, dat haar boven de Turksche doet stellen, en gelijkt zeer naar de Poolsche.

Men hoopte van week tot week, dat er eene karavane van *Schiràs* naar *Abuschähhr* zou vertrekken. Doch de handel tusschen deze beide stéden was nog zo zeer gestremd, dat ik tot den 14^{den} maij moest wagten, voor dat zig een genoegzaam getal reizigers verzamelde, om met eenige veiligheid het te kunnen wagen, zig op weg te begéven. Nu ging onze reis évenwel nog langzaam voord;

voord; want den *Tſcharwadàrs*, of eigenaaren der lastdieren, kon het weinig ſchélen, hoe lang zij op weg waren, als zij ſlegts hunne paerden, muilezels en ézels om niet en wél konden voederen; en daar wij thans overal gras in overvloed vonden, déden wij maar kleine dagreizen. Den eerſten dag kwamen wij niet verder, dan omtrent eene halve mijl van de ſtad, alwaar de *kafle* zig eerst zou verzamelen. Den 15den mai reisden wij maar $2\frac{1}{2}$ uur tot *Tſchisma Seſîd*, (plaat 17.) en den 16den 4 uuren tot aan de vlakte bij *Bendu*. Dit dorp ligt zeer hoog aan de oostzijde van een gebergte, en heeft veele hoven met wijnſtokken, amandelen, perziken, vijgen en andere vrugtboomen. Ik zag dezen dag ook nog ſneeuw in de klooven der hooge bergen. Den 17den was onze weg wat ſlegt over bergen en heuvels, en wij légerden ons reeds weêr na 2 uuren.

Op dezen dag ontmoette ons eene kafle, in dewelke 30 of 40 Arabiërs van *Bahhrein* en *Katif* waren, welken allen naar *Meſched* reisden, om het graf van ALI IBN MUSA ERRIDDA, een' der 12 *Imams* der Schiiten, te bezoeken. Onder dezelven waren ook eenige Arabiſche vrouwsperſoonen. Elke Schiit, wiens gezondheid, vermogen en beroep het toelaten, is, volgens de mohammedaanſche wet, zo wel als een Sunnit verpligt, eenmaal naar Mekka te reizen. Doch, wijl dit niet alleen gevaarlijk en kostbaar, maar ook onaangenaam voor hun is, naardien zij op deze reis door de Sunniten als ketters met veragting behandeld worden, vergenoegen zig veelen alleen met het bezoeken van een of meer graven hunner *Imams*. Indien iemand vermogen heeft, en zelf niet naar Mekka of naar de graven der Imâms reist, word na zijnen dood zo veel van zijne nalatenſchap genomen, dat een ander in des overlédenen plaats de reis kan doen. Om die réden vind men zo veele bédevaarders van beroep, die zulk eene reis voor eene kleinigheid, en daar méde niettemin winst doen. Zelfs waren in onze kafle drie van deze landlopers uit *Báhhrein* en *Láchſa*, waarvan de eene reeds 9 reizen voor 9 onderſcheiden overlédenen gedaan had. Die van *Bahhrein* kwamen, ſchénen ook grootſtendeels gehuurde bédevaarders te zijn. Weinigen van hun réden op ézels, de anderen gingen allen te voet. Zij waren ongemeen ſlegt gekleed, en elk had zijne ganſche pakkaadje, namelijk eenen bundel met brood en gedroogde dadels, en eene koperen lampetkan, die zij tot het wasſchen gebruiken, op den rug. Ik heb zelfs in Arabië nooit zulk eene bédelagtige

delagtige karavane gezien als deze was. De onverwagte zamenkomst van deze Arabiers in een vreemd land verschafte mij veel vergenoegen. Zij kusten den eenen na den anderen wel viermaal beide de wangen, en éven zo veele reizen de hand, en herhaalden daarbij telkens de vraag, hoe zij geleefd hadden? Die van *Bahhrein* vraagden aan onze Arabiërs naar den weg naar *Meſched*; en de onzen vraagden de anderen naar den weg naar *Abuſchähhr*, en men verzékerde elkander van weêrszijde, dat men in geen land in de waereld met zo veel zékerheid kon reizen als in Perſië. In hunne kléding hadden zij gewislijk ook niets van rovers te vrézen. Vervolgens werd er gevraagd, hoe veel een pond brood, rijst of boter in de landſtreeken kostte, van waar zij gekomen waren? Beide partijen, welken misſchien uit een ſchraal gewest kwamen, verbeeldden zig in een paradijs verplaatst te wézen; ik verwonderde mij dus in het geheel niet, dat deze arme lieden zo gaern als gehuurde bédevaarders naar *Meſched* reizen. Eindelijk werd nog van de huislijke belangen geſproken, daar zommigen tijdingen wilden hebben, anderen die wilden laten overbrengen, en zo eindigde deze zamenkomst met veele vierige goede wenschen. Het was droevig, in Perſië, 18 jaaren na den dood van NADIR SCHAH, nog zo veele eenoogigen aantetreffen, die het ander oog door de wreedheid van den gemelden dwingland verloren hadden. Onder de Arabiërs van *Báhhrein* waren ook verſcheiden van die ongelukkigen. Ik heb zelfs te *Suratte*, *Maskat*, *Basra* en *Bagdad* nog blijken zijner wreedheid, zowel aan Armeniſche als aan Mohammedaanſche kooplieden, gezien, die naderhand hun vaderland verlaten hadden.

DEN 18den reisde ik met eenigen van de kafle vooruit tot *Mordha*, alwaar dé ânderen eerst den volgenden dag bij ons kwamen. Den 20den kwamen wij tot *Grä*, den 21ſten tot *Khaniek* en den 22ſten tot *Auis*. Naar mate wij den Perſiſchen zeeboezem naderden, en dus laager, en in eene dikker lugt kwamen, nam de hitte ook ſteeds toe. Nooit heb ik zo veele en zo groote verſchietende ſterren gezien, als bij *Auis* en *Mordha*; en nergens heb ik zo veele glinsterwormen gevonden, als bij *Mordha* en *Khaniek*. De lugt was aldaar met dezelven en defosforiſche lichten, dat zij van zig géven, als vervuld. Het zodiakaal licht heb ik insgelijks nergens zo ſchoon gezien, als op deze reis in Perſië.

KERÎM KHAN had voor eenigen tijd een kommando naar een dorp in de ſtreek van *Kasſerûn* gezonden, om zig van eenen oproerling meester te maken, die

zig

zig tégen zijne bevélen had verzet, of die misschien niet zo veel had kunnen betalen, als men gevorderd had. Doch hij was met zijn gansche geslagt naar een dorp in de nabijheid van *Auis* ontsnapt, en de krijgsbenden hadden, gelijk het de gewoonte is, zijn dorp geplunderd en verwoest. Wij troffen hier omtrent 200 boeren aan onder het bevel van hunne *kalantârs* en eenen *khan*, die hier vier dagen besteed hadden, om zig te verzamelen. Bij onze aankomst trokken zij eindelijk uit, om den weêrspanling te halen. Zij kwamen egter tégen den avond te rug met berigt, dat hij reeds voorlang van hier naar *Benderrigk* de vlugt genomen had. Op die wijze is het thans met de krijgsgesteldheid in Persië gelégen. Het grootste gedeelte der aanzienlijke lieden is met de regéring van de Kurdische geslagten te onvréden; wanneer zij derhalven uitgezonden worden, om hunne landslieden als oproerlingen op te zoeken, laten zij hùn gaern zo lang tijd, dat zij kunnen ontvlugten. Des avonds kwam er tijding, dat een boer, die op eenen ézel van *Grä* naar *Auis* wilde rijden, onder weg geplunderd was. De *khân* en zijn geheel kommando scheen zig éven zo weinig daaraan te storen, als een janitzaar, dien ik in een dorp in Egipte ontmoette, en die er trots op was, dat de rovers het nog niet gewaagd hadden, des nagts bij hem en zijne spitsbroeders, die dit dorp moesten beschermen, intebréken, schoon dit zeer dikwijls bij hunne nabuuren geschied was.

Van *Auis* af reisden wij des nagts, om ons gedurende de groote hitte des daags uitterusten. Wij namen den omweg naar *Kormudsch* niet, maar gingen van den berg *Sandel* naar een dorp *Pîr*, daar wij den 23sten des morgens aankwamen. In den volgenden nagt trokken wij voorbij *Bosgûn*, een groot dorp met een kasteel, en légerden ons den 24sten op eene groote vlakte, bij het dorp *Tâle;* den 25sten des morgens aan eenen kleinen vloed bij *Gàtsch;* den 26sten bij *Chàwis*, een dorp met veel dadelboomen, die thans veel van de springhaanen hadden geléden; en den 27sten bij *Ahhràm*, een dorp buiten het gebergte, en dus in *Kermasîr*. Bij *Gàtsch* waren reeds alle groene kruiden door de groote hitte verdord. Dezen geraakten door de onvoorzigtigheid van eenen ézeldrijver in den brand, en de koopwaaren, insgelijks mijne kleine pakkaadje geraakten daar door in groot gevaar. Doch het vuur werd met paerdendekken en zakken nog gelukkig gebluscht, zonder merklijke schade veröorzaakt te hebben. Bij *Grä* en in andere gewesten, alwaar het schoone land, dat daar uit gebrek aan

 lieden

lieden dikwijls woest ligt, weêr wil bebouwen, ſteekt men het gras met voordagt in brand, éven als bij ons de hei, wijl de asch eene goede mest geeft.

EMIR KUNEH KHAN, dien ik reeds in februarij met een klein léger te Kormudsch ontmoette, was tot héden toe aldaar gebléven. Hij was eerst dezen morgen van *Ahhràm* opgebroken, om eindelijk de belégering van *Benderrigk* te beginnen: en wijl het hem zelven aan tijd ontbrak om ſchattingen van de boeren te *Ahhràm* en de naburige dorpen intevorderen, had hij te dien einde een kommando hier gelaten, het welk den armen inwoneren zijne ſtokken ter deeg liet voelen. Te *Ahhràm* verliet ik, névens eenige anderen, die ook te paerd waren, de kafle, en kwam den 28ſten mai eenigzins onpaslijk en zeer vermoeid, doch gelukkig te *Abuſchähhr.*

IK woonde hier wéder bij den heer JERVIS, en bevond mij dus in dit opzigt zeer wél. Doch de groote hitte was mij, inzonderheid daar ik éven van *Schiràs*, en dus uit een kouder gewest kwam, zo gevoelig, dat ik haast maakte om mijne reis verder te kunnen voordzetten. Ik vond daartoe aanſtonds bij mijne aankomst eene zeer ſchoone gelégenheid; want een Engelsch ſchip, dat naar *Charedsch* en *Basra* zou ſtévenen, lag juist zeilvaerdig; doch ik moest naar mijne reiszakken wagten, die eerst den 29ſten met de kafle aankwamen. Nu was dit ſchip vertrokken, en ik kon te Abuſchähhr geen vaartuig krijgen, dat mij naar Charedsch wilde brengen, doordien de ſchippers alhier voor de galwetten van MÎR MAHENNA vreesden. Den 30ſten kwam een klein vaartuig van Charedsch; en dewijl de Hollanders zowel met MÎR MAHENNA als met den ſchech van Abuſchähhr in vréde leefden, huurde ik hetzelve aanſtonds, en kwam daarméde den 31ſten mai aan het gemelde eiland; doch het Engelsch ſchip was eenige uuren voor mijne aankomst van hier gezeild. Ik was derhalven genoodzaakt nog eenigen tijd op Charedsch te blijven, het welk mij naderhand ook niet berouwde; deels wijl ik door de Hollanders zeer wél ontvangen werd, deels ook, wijl ik hier eenen oorlog beleefde, desgelijken men in Europa denklijk niet gezien heeft.

AAN-

AANMERKINGEN TE CHAREDSCH.

De ligging van het eiland خارج *Charedsch*, of *Karek*, is reeds in de *Beschrijving van Abrabië* op plaat XIX. aangewézen. Ik heb aldaar ook berigt gegéven, hoe dit eiland onder de heerschappij der Hollandsche O. I. maatschappij geraakt is, en hoe de laatste hetzelve weêr verloren heeft. De baron VAN KNIPHUIZEN, namelijk was de stigter dezer volkplanting. Hij was reeds te voren directeur van den Hollandschen handel te *Basra*; doch werd hier, misschien uit eigen bewéging der Turken, die over hem te onvréden waren, mogelijk tévens op aandrijving van andere Europeërs, die de Hollanders benijdden, in de gevangenis geworpen, genoodzaakt eene groote som gelds te betalen, en *Basra* te verlâten. De heer VAN HULST, die nu de voornaamste in de Hollandsche faktorij was, werd door den *Mutasillim* aanstonds als agent erkend, doch tévens zo bejégend, dat hij naar *Abuschähhr* vertrok, werwaard de overige dienaaren der Hollanders hem eerlang volgden. Die van Basra dagten aan niets minder, dan dat een koopman in staat zou zijn zig aan hen te wréken; en de kooplieden van de andere Europische landäarden in deze stad geloofden reeds, dat de Hollanders voortaan van den handel op den Persischen zeeboezem geheellijk zouden uitgesloten zijn. Maar de heer VAN KNIPHUIZEN trof een vergelijk met den heer van *Benderrigk*, volgens het welk deze aan de Hollanders zou veroorloven, op het eiland *Charedsch* een magazijn te bouwen. Daaröp ging hij naar *Batavia*, kwam in het volgende jaar terug, en vestigde niet alleen den handel op Charedsch, maar noodzaakte ook de Turken te Basra alles weêr te betalen, was zij ten deele hem, ten deele de andere Hollandsche dienaaren ontnomen hadden. Na den baron VAN KNIPHUIZEN werd de heer VAN HULST gouverneur van *Charedsch*: en als deze eerlang daarna terug ontboden werd, wijl hij het geluk niet had in de goede gunst van den gouverneur te Batavia te staan, kwam de heer BUSCHMAN in zijne plaats, die hier in mijn' tijd als een klein opperheer regeerde.

De heer VAN KNIPHUIZEN zo wel als de heer VAN HULST hadden met de Arabiërs

biërs aan den Perſiſchen zeeboezem, en inzonderheid met die te *Benderrigk* geſtadig oorlog gevoerd, het welk de Hollanders veel kostte. De heer BUSCHMAN had zig ten eerſten agting wéten te verwerven. MÎR MAHENNA zond zijnen voornaamſten officier met een aanzienlijk gevolg aan hem, om eene zékere zaak aftedoen. Misſchien had deze ook last, de Hollanders te overrompelen, gelijk naderhand dadelijk geſchiedde. Doch de gouverneur was op zijne hoede. Alle de ſoldaaten moesten op hunne posten, en de matroozen op de galwetten zijn. In het kaſteel liet hij niet meer lieden van het gevolg des gezants in, dan hij hebben wilde. Den gezant ontvong hij op eenen grooten leuningſtoel in zijne zaal. Zijn ſchrijver en de vaandrig ſtonden bij hem als zijne raaden, en alle zijne Zwarten en de overige bedienden ſtonden te weêrszijde van de zaal met blanke ſabels. Na het gehoor geleidde hij den gezant op den muur van het kaſteel, toonde hem zijne ſtukken geſchut, en dat hij in ſtaat was, om zig te verdédigen, van welke zijde men hem ook mogt aantasten. Dit alles deed hij met zulk eene groote kloekmoedigheid en met zijne gewoone lévendigheid, welke de Arabiërs vermételheid noemden, dat de gezant, die nooit zulk een kaſteel gezien, en zulk kanonnéren gehoord had, hem op den ſchouder ſloeg en zeide: „ als „ gij u zulk eene vesting laat ontnémen, zijt gij niet waardig hier gouverneur „ te zijn." Daaröp vertrok hij; en MÎR MAHENNA nam alle de voorwaarden aan, die de heer BUSCHMAN voorgeſlagen had, en zédert dréven de Hollanders ongeſtoord eenen ſterken handel, zo wel op Perſie als op Basra.

De heer BUSCHMAN was de zoon van een geägt predikant in Holland, die hem, naardien hij hem voor de ſtudie te lévendig vond, met goede aanbevélingsbrieven naar Batavia zond. Men zeide, dat hij voor zijn vertrek van Amſteldam de dwaasheid begaan had, van met eenige ligte reisgezellen bij eene waarzegſter te gaan, die hem verſcheiden gewigtige gebeurtenisſen van zijn léven voorſpelde. Tot dus verre was alles op die voorzeggingen uitgekomen, en dus twijfelde hij ook niet, of hij zou, gelijk hem voorſpeld was, voor zijn veertigſte jaar ſterven. Deze gedagte kwelde hem zodanig, dat hij geen middel vond om die te verzetten, dan bij den wijn, en hij werd aan denzelven ten laatſten zo zeer overgegéven, dat hij zig daar door bij zijne landgenooten veele vijanden maakte. Ondertusſchen was hij te beklagen, en ik heb zijn voorbeeld alleenlijk ter waarſchouwing van anderen willen aanhalen, die ook begérig mogten

ten zijn om hun lotgeval in de waereld te voren te wéten. Hij was een braaf heer, en ijverig in den dienst der Hollandsche maatschappij. Hij was gastvrij omtrent vreemdelingen, doch een vijand van veele pligtplégingen. De geenen, die zijne nodiging ten eersten aannamen, en het zig éven zo wél lieten gevallen als in hun eigen huis, of die het ronduit zeiden als zij niet konden blijven, waren hem het aangenaamst. Dan weet ik, zeide hij, dat zij met mij te vréden zijn, en ik ben vergenoegd met hun. Maar stonden zij in twijfel, of zij zijne aanbiedingen en diensten wilden annémen of niet, dan werd hij gémelijk. Ik heb zelf eens gezien, dat hij twee Fransche officiers en eenen Engelschen schipper, die den ganschen namiddag en avond vrolijk bij hem hadden doorgebragt, het kasteel uitjaagde, wijl zij niet konden tot een besluit komen, of zij in zijn huis of aan boord wilden slapen. Als de pligtplégingen hem te lang duurden, riep hij den schildwagt toe, de poort vaerdig te openen, op dat de lieden uit het kasteel konden komen. De gasten, die geen Hollandsch verstonden, meenden, dat men hen in de wagt zou brengen, liepen derhalven uit alle magt, zonder eens afscheid te némen; de heer BUSCHMAN riep hen in het Portugeesch na: goeden nagt, goeden nagt; doch zij waren blijde, de poort open te vinden, en hielden niet op met lopen, tot dat zij hun boot bereikt hadden.

KERIM KHÂN, de stadhouder van Persië, had ook eenige maalen schattingen van de Hollanders geëischt, doch was telkens zo afgewézen, dat hij het in de laatste jaren niet weêr beproefd had. Thans was hij over verscheiden schechs op deze kust te onvréden. De geenen, op welken hij het meest gestoord was, waren MÎR MAHENNA, heer vân Benderrîgh, en SOLEIMAN, schech van den Arabischen stam كعب *Káab*, die allengs heer van alle de eilanden in *Schát el árrab*, en over een aanzienlijk gebied van Persië was geworden. Als hij hun deed aanzeggen, dat hij met een léger zou komen, bijaldien zij niet betaalden, antwoordden zij gerustelijk, dat het hun niet onbekend was, dat hij magtig genoeg was, om hen van het vaste land te kunnen verdrijven; doch, dat wanneer hij zulks wilde ondernémen, zij zig op hunne schépen zouden begéven, als wanneer hij hen niet verder zou kunnen vervolgen. In dit jaar rukte KERÎM KHÂN zelf met een aanzienlijk léger tégen schech SOLEIMAN, en zond een ander léger onder bevel van *Emir* KUNEH KHÂN tégen MÎR MAHENNA. De veldheer bleef over de drie maanden te Kormudsch, gelijk ik hier voor reeds aan-

aangemerkt heb, om eerst bondgenooten te zoeken, die eene kleine zeemagt hadden, en dezen waren moeijelijk te vinden. Alle de kleine schechs, van het voorgebergte *Berdistan* af tot aan *Hormus*, waren in hetzelfde geval met MÎR MAHENNA; zij betaalden namelijk ook geen schatting. De inwoners te *Konkûn*, welken het naast bij Kormudsch waren, sliepen reeds alle nagten op hunne schéden, om aanstonds onder zeil te kunnen gaan, wanneer zij door de Perzen mogren overvallen worden. KERÎM KHAN kon zig nu op niemand dan alleen op schech NASSER, heer van Abuschähhr, verlaten; want deze trok veel voordeel van den handel zijner stad met Schirâs, en durfde zig derhalven niet tégen hem verzetten; daarenboven was hij zelf ook nog in eenen oorlog ingewikkeld met MÎR MAHENNA. Maar zijne zeemagt was te klein, om alleen den vijand te kunnen bedwingen. De *Wekîl* wendde zig derhalven tot de Europeërs. De Hollanders op Charedsch wilden zig in het geheel niet met dien oorlog bemoeijen. De Engelschen te Abuschähhr wilden er ook niet gaern méde te doen hebben: doch daar MÎR MAHENNA al te stout geworden was, beloofde de heer JERVIS eindelijk, dat hij den schech NASSER eenen kruisser, of klein oorlogschip, tot hulp zou géven. De vijand zou nu te land door *Emir* KUNEH KHAN, en ter zee door de schépen van den schech NASSER en het Engelsch oorlogschip aangetast worden.

ONDERTUSSCHEN had MÎR MAHENNA tijd om zig in staat van verdédiging te stellen. *Benderrigk* voorzag hij eerst rijklijk van lévensmiddelen. Verscheiden inwoners uit deze stad begaven zig naar Charedsch. Doch de Hollanders vrézende, dat hunne eigen onderdaanen door dezen aanwas van volk gebrek aan lévensmiddelen zouden lijden, of dat KERÎM KHAN en NASSER hun den handel op Persië zouden verbieden, als zij de weêrspanlingen in bescherming namen, of dat deze vlugtenden zelfs zouden kunnen tragten, MÎR MAHENNA op het eiland te lokken, werden zij allen weêr terug gezonden. MÎR MAHENNA zond daar op zijne gansche familie en de inwoners van *Bendérrigk* naar خويري *Chouéri*, een klein onbewoond eiland, bijna eene duitsche mijl van Charedsch. Men zou denken, dat de *schech* NASSER zou getragt hebben, den vijand te beletten van zig aldaar te vestigen; doch het scheen, dat hij zig in het geheel niet daaraan kreunde. Hij voorzag, dat MÎR MAHENNA tégen de landmagt niet bestand zou zijn, en gunde derhalven den Perzen niet, dat zij een' grooten buit te Benderrîgh zouden vinden, en vleide zig ondertusschen, dat zij den vijand zo zouden verzwakken,

dat

dat het hem, met hulp der Engelſchen, naderhand gemaklijk zou zijn, alle de rijkdommen, die men naar *Chouêri* had gevoerd, ja den vijand zelven in zijne handen te krijgen. Midlerwijl werd dit klein eiland in korten tijd volkrijker, dan eenig ander in den ganſchen Perſiſchen zeeboezem.

EINDELIJK in het laatst van mai, na dat MÎR MAHENNA tijds genoeg gehad had, om zig op Chouêri te verſterken, kwam *Emîr* KUNEH KHÂN met zijn léger vóór Benderrîgk aan, en nog eenige duizend man, welken KERIM KHÂN van zijn léger, dat thans bij *Goban* ſtond, afgezonden had, voegden zig bij hem. Maar de vloot van Abuſchähhr was nog op verre na niet gereed om uittelopen, en dus had MIR MAHENNA van den zeekant nog niets te vrézen. Midlerwijl ontliepen hem veele ſoldaaten, die het thans voor raadzaamer agtten, het met de ſterkſte partij te houden. Dit bragt hem ſchier tot wanhoop. Hij liet al het vee, dat hij niet kon meêvoeren, doodſlaan, of tot gebruik onbekwaam maken. De huizen, of, liever, de hutten zijner ſtad waren reeds voor lang lédig. Hij zelf had eenige nagten op het water doorgebragt. Den 1ſten junij moest alles aan boord, en den 2den kwam hij met 17 zeilen, waaronder 5 galwetten (*), doch de overigen allen kleine vaartuigen waren, naar *Chouêri*.

DIT klein onvrugtbaar eiland was thans het gansch gebied van MIR MAHENNA, die kort te voren nog heer over een aanzienlijk diſtrikt op het vaste land was. Voor menſchen had hij wel genoeg lévensmiddelen herwaard gebragt; doch het ontbrak hem ras aan voeder voor het vee, en hij zou 'er zeer kwalijk aan geweest zijn, indien de Hollanders hem niet veroorlofd hadden, zijne ſchaapen naar Charedsch te zenden. Naardien het ganſche eiland uit zandheuvels beſtaat, konden de ſlegte hutten de nieuwe inwoners weinig beſchutten tégen de groote hitte, en er ſtorven dus veele menſchen. MÎR MAHENNA zelf was thans ſchier tot alle bézigheden onbekwaam. Met een oog was hij geheel blind; het andere was ſterk ontſtoken, en in het algemeen wist hij zig in de tégen-

(*) De inboorlingen noemen zulk een klein gewapend vaartuig eigenlijk *Kalbet*, en die nog kleiner zijn, welken zij in tijd van nood ook wapenen, *Batil*. In het algemeen hebben de Arabiers in alle gewesten voor alle hunne ſchépen van verſchillende grootte en bouwwijze éven zo onderſcheiden naamen, als de Europeërs.

tégenwoordige gesteldheid van zaaken zo weinig te helpen, dat hij bijna alles op zijne officiers moest laten aankomen, van dewelken hij zommigen, deels in zijne dronkenschap, deels wégens hunne ongehoorzaamheid reeds de ooren had laten afsnijden. Dit gespuis bleef hem egter bij aanhoudendheid getrouw. Om dezen tijd krégen wij ook berigt, dat SOLEIMAN, de schech van den stam *Kaab*, insgelijks door KERÎM KHÂN van het vaste land verdréven was, en zig naar de eilanden in *Schat el arrab* begéven had.

De vloot van Abuschähhr liep eindelijk den 4 Junij uit, en deze zou MÎR MAHENNA den laatsten slag toebrengen. Dezelve bestond uit eenen kruisser der Engelschen, waaröp kapitein PRICE het bevel voerde, verders uit de schépen van den schech NASSER, drie galwetten en twee batîls. De heer NATTER, schrijver der Engelschen te Abuschähhr, welke in zijne jeugd eenige zeereizen als kadet gedaan had, voerde het bevel op de grootste galwette, en toonde zig hier als een' béter zeeofficier, dan eenig Arabiër op deze gansche vloot. De zoon van den schech was op het groote schip en wilde bij zijne landslieden als vlootvoogd aangemerkt worden, doch hij was ten deele daardoor, ten deele door zijne kleinmoedigheid den Engelschen meer hinderlijk dan behulpzaam. Deze vloot wierp tégen den avond het anker bij Charedsch. MIR MAHENNA, die alle zijne schépen reeds op het land gehaald had, bragt aanstonds in den volgenden nagt zijne vijf galwetten en één *batîl* weêr in het water. Den 5 ^{ten} des morgens zag men ze reeds naar de Persische kust stévenen. In het eerst scheen het, als of de vloot van Abuschähhr zig in het geheel niet daar aan liet gelégen zijn, maar regt door naar Chouêri wilde oversteken. Maar toen de vijand haar reeds den wind afgewonnen had, zeilde zij na, het eene schip agter het andere, en beide de vlooten schoten, doch op zulk eenen grooten afstand, dat zij elkander geen nadeel daarmeê konden doen; en indien wij het niet geweten hadden, dat dit twee vijandlijke vlooten waren, zou men gemeend hebben, dat zij enkel vreugdeschooten déden. Bij zonnendergang zagen wij ze allen zuidoost, steeds agter elkander, zeilen. Den 6 ^{den} des morgens vroeg lagen de galwetten van MIR MAHENNA tusschen Charedsch en Chouêri; de Engelsche kruisser en eene galwette naar den kant van Benderrîgk en het schip van den schech NASSER niet verre van de haven van Abuschähhr. De jonge schech had zig verbeeld, dat hij met hulp der Engelschen den vijand aanstonds den eersten dag zou bedwingen.

Zijne

Zijne verwagting dus te leur gefteld zijnde, ging hij des nagts op de eene galwette en nam nog eene tweede en een *batîl* méde, om zijnen vader verflag van zijne heldendaaden te doen, terwijl hij zijne landgenooten wilde wijs maken, dat de vijandlijke vloot ganschlijk zou zijn geflagen geweest, indien de Engelfchen flegts zijnen raad hadden willen volgen. Hij zou ook gaern de derde galwette médegenomen hebben, bijaldien de heer NATTER zig niet tégen hem verzet had.

HET fchip van Abufchähhr werd nu door eenen loots gekommandeerd. Deze zeilde naar de westzijde van het eiland Charedsch, en keerde tégen den avond weêr terug. MIR MAHENNA zeilde rondom zijn eiland. Kapitein PRICE en de heer NATTER, die door hunne bondgenooten verlaten waren, gingen alleen regt op den vijand af, in hoope, van met hem handgemeen te worden; maar deze ankerde aanftonds, en kanonneerde van het eiland zowel als van de galwetten zo hévig op de Engelfchen, dat de laatften het voor raadzaam oordeelden, weêr om te kéren. Des namiddags wierpen zij bij Charedsch het anker, alwaar zij ook nog eenige dagen bléven. Het Arabisch fchip kruiste geftadig tusfchen Abufchähhr en Charedsch, doch kon, of, liever, wilde niet eerder naar dit eiland komen, dan den 15den, als wanneer het bij de Engelfchen ankerde.

MIR MAHENNA had op het eiland Chouêri geen haven. Den 10den hadden wij eenen hévigen ftorm uit het noordwesten, waardoor eene zijner galwetten zo zeer befchadigd werd, dat zij ten eenemaal onbruikbaar was. Ondertusfchen zagen wij, den 15den des morgens, dat 3 galwetten en een *batîl* bij het eiland Chouêri gemist werden. Kapitein PRICE had berigt, dat de galwetten van Abufchähhr weêr uitgelopen waren. Hij twijfelde niet, of MÎR MAHENNA had zijne fchépen uitgezonden, om dezelven optezoeken. Doch, dewijl de Arabiërs zig van hem gefcheiden, en van den nieuwen krijgstogt niets gezegd hadden, kon hij hen niet opzoeken.

DEZEN avond was de Hollandfche gouverneur ongemeen vrolijk. Na het éten viel hem in, dat het misfchien niet kwalijk verzonnen zou zijn, a's hij beide de oorlogende partijen eens in argwaan bragt. Tégen middennagt deed hij een ftuk gefchut losfen, waaröp alle de Europeërs, die op Charedsch waren, zig naar het kasteel begaven. Zommigen hadden gemeend, dat het eiland of door MÎR MAHENNA, of door de Arabiërs van Abufchähhr aangetast werd; doch zij ver-

 ftonden-

ſtonden ras, dat de heer BUSCHMAN ſlegts wilde beproeven, of een ieder ook gereed zou zijn, om te verſchijnen, en het bevel van zijnen gouverneur te vernémen. Hieröp deed hij nog 5 ſtukken 18 ponders van het kasteel, en eenige kleineren van de galwetten, allen met ſcherp geladen, naar den kant van Chouêri losſen. Dit gaf den vreemden aanleiding tot allerlei gisſingen. Het Engelsch ſchip en dat van Abuſchähhr ligtten aanſtonds het anker, en bij het aanbréken van den dag waren zij reeds zo verre van het eiland verwijderd, dat wij ze naauwlijks meer konden zien. MÎR MAHENNA zal zig misſchien verbeeld hebben, dat er of een opſtand op het eiland Charedsch ontſtaan was, of dat de Engelſchen met hunne bondgenooten oneenig waren geworden, of dat deze beiden zig van het kasteel alhier wilden meesters maken.

DEN 16den kwamen 3 galwetten en een batîl van MÎR MAHENNA zo digt bij twee galwetten en een batîl van den ſchech NASSER, dat een zeeſlag onvermijdelijk ſcheen. Tot geluk voor beide partijen kwam juist een Engelsch koopvaardijſchip van *Madras*, naar *Basra* beſtemd, dat eerst te Charedsch wilde aanleggen, om eenen loots te némen. Dit ſchip zeilde regt op dezelven aan, zonder eens te wéten, wat het voor kleine ſchépen waren, die hier elkanderen wilden ſlag léveren. De beide vlooten oordeelden dus eene genoegzaame réden te hebben, om zig wéder te ſcheiden. Elk gaf namelijk voor, dat hij niet had kunnen wéten, wiens zijde het groot ſchip zou gekozen hebben.

DE kapitein PRICE ziende, dat hij met de Arabiërs van Abuſchähhr niets zou uitvoeren, deed den voorſlag, dat de Perzen hem ëenige duizend man zouden géven, met dewelken hij eene landing op Chouêri wilde doen. *Emîr* KUNEH KHÂN, die zijne benden in de lédige hutten te Benderrigk gelégerd had, beloofde aanſtonds zo veel volk te géven als nodig zou wézen. Doch de heer JERVIS wilde eerst nog eens beproeven, of hij de Hollanders niet méde in het ſpel kon brengen. De geheele vloot van Abuſchähhr, en op dezelve ook de zoon van den ſchech, die aanſtonds in den eersten nagt terug getrokken was, kwam te dien einde den 19den wéder te Charedsch. Doch de heer BUSCHMAN bleef bij zijn vast genomen beſluit, om zig in het geheel in dezen oorlog niet te mengen.

DEN 20ſten bragt men den zoon des ſchechs tijding, dat te Charedsch twee visſersboots van MÎR MAHENNA aangekomen waren. Er was maar één der visſers

fers in dezelven geblêven, de andere lieden waren allen naar de ftad gegaan. De jonge heer gaf aanftonds bevel, dat men deze vaartuigen bij zijn fchip zou brengen. Wijl de Arabiers zo weinig wêderftand ontmoetten, maakten zij zig zeer gemaklijk meesters van dezelven; doch de Hollandfche galwetten beletten hen van wal te gaan. Toen zij zig hier aan niet kreunden, maar évenwel de zeilen ophaalden, fchoten de Hollanders met fnaphaanen op hen, doch al meê vergeefs. Men gaf den gouverneur hier kennis van. Deze liet aanftonds het gefchut op hun rigten; en een kogel digt vóór hun in het water vallende, agtte het eene vaartuig het voor best weêr terug te kêren; maar het andere ftévende niettemin regtdoor naar het fchip van den fchech. Daaröp liep eene ménigte Arabiërs naar het ftrand, om te zien, wat nu de Hollanders met de Arabiërs van Abufchähhr zouden doen. Toen de Mohammedaanen van Charedsch den armen visfer vermoord en geplonderd in het boot zagen liggen, konden zij zig niet bedwingen, geweldig op den dader te vloeken, en tévens op die van Abufchähhr te fchelden. Dezen vrézende overvallen te worden, trokken hunne fabels. De Arabiers van Charedsch, welken geene foldaaten waren, en dus geen fabels droegen, grépen aanftonds naar hunne groote mesfen en naar fteenen; en nu zagen wij de ongerégeldfte fchermutzeling, welke men zig immer kan verbeelden, tot dat de Hollandfche bootsgezellen van de galwetten, met de roers onder hen begonnen te fchieten, zonder er naar te zien, of vriend of vijand geveld wierde. Verfcheiden werden gewond, doch niemand gedood; ondertusfchen verloren die van Abufchähhr alle hunne fabels en pistoolen. Het geld, bij den vermoorden visfer geroofd, moest op ftaande voet terug gegéven worden, en de moordenaar kreeg voornaamlijk verfcheiden houwen. De heer BUSCHMAN liet degeenen, die met het eene vaartuig hadden willen doorgaan, zo lang aanhouden, tot dat de jonge fchech het tweede weêr liet uitléveren, en wégens het voorgevallene om vergifnis verzoeken, welk alles nog voor zonneondergang gefchiedde.

MIDLERWIJL kwam een klein jagtfchip van den Engelfchen agent te *Basra* naar Charedsch. Kapitein PRICE, die den 21^ften met de ganfche vloot van den fchech NASSER van hier zeilde, nam dit ook méde, om te Benderrîgk de Perfifche troepen intenémen, met dewelken hij eene landing op Chouêri wilde doen. Toen zij digt voorbij dit eiland zeilden, vuurden zij dapper. MÎR MAHENNA,

 die

die dit voor eenen groet ſcheen optenémen, antwoordde ſlegts met eenen ſchoot. Twee van zijne galwetten waren nu onbruikbaar, en lagen met alle zijne kleine vaartuigen op het land. Van zijne drie andere galwetten en een batîl hadden wij zédert eenige dagen in het geheel geen tijding gehoord; en men twijfelde niet, of hij had dezelven in eene gewigtige zaak uitgezonden, doch men wist niet waarheen.

Den 23ſten kwam de ganſche vloot reeds weêr van Benderrîgk terug. Het ſcheen, dat de jonge ſchech ons met voordagt niet wilde naderen; want hij hield in het eerst zo ver af, dat het naderhand niet wel mogelijk was, tégen den wind optekomen. De anderen gingen allen nog dezen of den volgenden dag bij Charedsch voor anker liggen. Zij hadden geen troepen gekrégen; ondertusſchen had *Emîr* KUNEH KHÂN den kapitein PRICE nogmaals verzékerd, dat 5000 man tot zijn bevel gereed waren, zodra maar het feest van HOSSEIN zou voorbij wézen, en dit duurde van het begin tot den 10den van hunne maand, of den 29ſten junij. De Engelschman had zig liever in het geheel niet op de beloften van dezen Perſiſchen bevelhebber moeten verlaten. Hij verbeeldde zig reeds groote daaden uitgevoerd te hebben, wijl hij de ſtad Benderrîgk, die niet alleen van alle krijgslieden, maar zelfs van alle menſchen, verlaten was, in bezit had genomen. Thans liet hij de Engelſchen en den ſchech van Abuſchähhr voor het overige zorgen; en de ſchépen van den laatſten verwijderden zig telkens zo zeer, als kapitein PRICE den vijand naderde, dat men duidelijk zag, dat de eene zo wel als de andere zig op de weinige Engelſchen verliet, die zij door groote beloften overgehaald hadden, om hun tégen hunnen vijand behulpzaam te zijn. Kapitein PRICE had ondertusſchen nog groote verwagting van zijne voorgeſlagen landing. Hij wilde MÎR MAHENNA allen toevoer afſnijden. Alle de ſchépen, inzonderheid de galwetten kruisten geſtadig rondom Chouêri, en doorzogten alle vaartuigen, die op die hoogte kwamen. Tévens vuurde men hévig op het eiland. MÎR MAHENNA beäntwoordde zulks haast in het geheel niet, en zijne arme onderdaanen zouden gaern gezien hebben, dat de vijanden nog meer geſchoten hadden; want zij krégen voor elken kogel, dien zij in het zand konden wédervinden, eene *rupie*, of gulden, en waren daaröm ook niet traag in het zoeken. Alles was op het eiland in bewéging. Groote wallen van zand, agter dewelken zij voor de kogels, die van den zeekant kwamen, veilig kon-

konden zitten, waren reeds voor lang opgeworpen. Thans wierp MÎR MAHENNA eenen dergelijken wal op voor zijne beide beſchadigde galwetten, op dat de timmerlieden dezelven veiliglijk konden herſtellen; en wijl hij misſchien van de voorgenomen landing iet gehoord had, wierp hij ook overal batterijen op, waar hij eene landing mogelijk agtte. Te zelfden tijde werd nu ook het feest van HOSSEIN met alle drift gevierd, hetwelk het eiland nog lévendiger maakte. Alle de Schiiten, die niet bij den arbeid bézig waren, liepen alom met groote troppen, van dewelken zommigen veldmuziek hadden, met bloote mesſen en ſabels in de hand; zomtijds hielden zij ſchermutzelingen, om den ſlag bij *Kerbela* te verbeelden, in welken hun groote *Imam* het léven verloren heeft: anderen ſloegen zig op de borst, en beklaagden den dood van HOSSEIN met zulk een jammerlijk geſchrei, dat de Engelſchen zouden hebben moeten geloven, dat de grootſte ellende en onënigheid op het eiland heerschten, indien zij niet gewéten hadden, dat dit eene geestlijke plegtigheid zou verbeelden.

DEN 27ſten krégen wij tijding, dat de drie galwetten en het eene batîl van MÎR MAHENNA, van dewelken wij in langen tijd niet gehoord hadden, eene galwette en twee batîls aangetast hadden, die van Bahhrein naar Abuſchähhr beſtemd waren, en waarvan de eerſte veel geld en paerlen in had. De twee batîls kwamen te Charedsch aan, en bragten tijding, dat zij ontſnapt waren, terwijl de galwette door den vijand aangetast werd. Den 29ſten kwam de kleine vloot van MÎR MAHENNA met de veröverde galwette van het noorden, en zeilde regt naar Chouêri. Kapitein PRICE en de jonge ſchech lagen met hunne ſchépen op den noordöosthoek van het eiland voor anker, en het klein jagtſchip, de 3 galwetten en 3 batîls van Abuſchähhr, kruisten allen aan de noordzijde van het eiland, dus op den weg, dien de kleine vijandlijke vloot wilde némen. Thans dagten wij vastlijk, dat eindelijk een ſlag onvermijdelijk zou wézen. Maar als het volk op het kleine ſchip van Abuſchähhr zag, dat een van hunne ſchépen in de magt der vijanden was, ontſtond er een algemeen geklag en geween over hunne vrienden en nabeſtaanden, die op hetzelve gevangen of gedood waren: en in plaats dat dit hun meer moed zou géven, om den vijand aantevallen, keerden zij allen naar hun groot ſchip. De lieden van MÎR MAHENNA waren zo dwaas niet van hen te vervolgen, maar gingen op den noordlijken hoek van hun eiland aan land, en verzorgden zig in alle haast van lévensmiddelen,

len, om aanſtonds weêr te kunnen in zee ſtéken. Kapitein PRICE was zeer te onvréden, dat de galwetten den vijand niet te gemoet gegaan waren. Hij zond ze anſtonds weêr uit, om hen op het land te beſchieten. Men kanonneerde hévig. De beide ſchépen ligtten insgelijks het anker, om de galwetten te helpen; maar nu had MÎR MAHENNA de veröverde galwette, die zeer beſchadigd was, reeds op het land laten ſlépen, en de zijnen met lévensmiddelen voorzien. Dezen gingen toen weêr onder zeil. De vloot van Abuſchähhr volgde, en wijl zij den vijand niet kon inhalen, kwam zij nog des avonds weêr naar het eiland terug, en wierp haar anker.

DEZEN dag zouden de drie galwetten van MÎR MAHENNA gewislijk vernield zijn geworden, indien de Engelſchen niet telkens door de Arabiërs waren verlaten. Doch daar was geſtadig eene groote onenigheid tusſchen hen. Kapitein PRICE had aan alle de ſchépen een ſchriftlijk berigt gegéven, waaruit zij konden zien, of zij het anker ligten, den vijand vervolgen, terug komen zouden e. z. v., wanneer hij hun dit of dat téken gaf; maar de Arabiërs bekreunden zig zeer weinig daar om. Inzonderheid oordeelde de jonge ſchech het ſtrijdig met zijne eer te zijn, dat hij het bevel van eenen Europeër zou gehoorzamen. Als de Engelſchen op den vijand afgingen, zogt hij zig altoos zo ver af te houden, dat hij zig naderhand kon verontſchuldigen, met te zeggen, dat hij wégens tégenwind niet weêr bij de vloot kon komen. Het ſchip van PRICE kreeg héden eenen kogel van het vaste land, terwijl de ſchech met zijn ſchip ver af was, en tégen den wind kruiste. De heer NATTER was zo nabij den vijand, dat een ſtuk houts van zijne galwette geſchoten werd, het welk eenigen van zijne Arabiſche matroozen kwetſte. Dit bragt hen, die reeds over zijne vermételheid, gelijk zij het noemden, geklaagd hadden, buiten alle réden: en wilde hij zig niet in gevaar ſtellen, om van de Arabiërs neêrgeſabeld te worden, moest hij naar hunnen zin kommandéren, namelijk verre buiten ſcheut blijven. Om deze en andere verdrietlijkheden verliet de heer NATTER, névens de overige Europeërs, welken als kanonniers op de ſchépen verdeeld waren, den volgenden dag de Arabiers van Abuſchähhr, en begaven zig zommigen op het jagtſchip van Basra, anderen op den kruisſer van kapitein PRICE.

DEN 2den julij verloor de ſchech twee kleine vaartuigen; het eene werd door den ſterken wind op ſtrand gejaagd, en het andere werd genomen. Den 9den kwam

kwam een groot Engelsch ſchip van Bengalen, dat naar Basra wilde. De ſchipper had de beleefdheid, mij eene vrije reis aantebieden, en ik kon ten aanzien van het gemak, en ook van de veiligheid naar het ſcheen, geen béter gelégenheid wenſchen. Doch hij wilde binnen een uur wéder onder zeil gaan, en zo ſpoedig kon ik niet vertrekken; en daarënboven agtte ik het gemak niet veel, maar wilde liever in een klein open vaartuig met eenen Arabiſchen ſchipper gaan, die de uitwatering van, en de dorpen aan, den *Schát el árrab* kende, dan met een groot Europisch ſchip, en dit was mijn geluk. Het klein jagtſchip, dat de tijding van Basra gebragt had, dat de Engelſchen van de Arabiers *Káab* niets te vrézen hadden, durſde wégens de galwetten van MÎR MAHENNA het thans niet wagen, alleen weêr terug te gaan. Het ging dan met het groote ſchip, en beiden werden kort daarop in den *Schat* door de galwetten van SOLEIMAN genomen, gelijk hierna zal aangemerkt worden. Indien ik dus méde gereisd was, zou ik waarſchijnlijk mijne werktuigen, en misſchien ook mijne papieren, verloren hebben. Den 10den zagen wij niet verre van de Perſiſche kust tien galwetten, en nog eenige kleine vaartuigen, en hoorden naderhand, dat zommigen derzelven MÎR MAHENNA, en de anderen den ſchech SOLIMAN KAABI toebehoorden. Dus hadden deze beide gemeene vijanden van KERÎM KHÂN hunne zeemagt verenigd. Wij zagen ze egter naderhand niet meer. Kapitein PRICE had zo veel verdrietlijkheden met den jongen ſchech, dat hij den 11den ronduit verklaarde, dat hij in den volgenden nagt wilde terugkéren. De ſchech had noch geld, noch lévensmiddelen voor zijn volk, weshalven hij ook het beſluit nam van naar huis te gaan, en op die wijze nam de oorlog voor ditmaal een einde.

MÎR MAHENNA, die thans landvlugtig was, en gewisſelijk ten eenemaale zou ondergebragt zijn geworden, indien ſlegts de Arabiers van Abuſchähhr den kapitein PRICE en den heer NATTER niet telkens zo ſchandlijk verlaten hadden, verdreef eenige maanden daarna zelfs de Hollanders van Charedsch. De vestingwerken waren hier wel in goeden ſtaat, en de Hollanders hadden 90 of 100 man om ze te verdédigen, behalven 40 of 50 matroozen op hunne galwetten, doch het ontbrak hun aan bevelhebbers. De eenigſte officier, een vaandrig, dien zij plagten te houden, was voor lang overléden. In dit jaar, als de heer BUSCHMAN naar *Batavia* keerde, bragt de nieuwe gouverneur, de heer VAN HOUTING, die den 22ſten Julij aankwam, wel eenen vaandrig méde, doch men

zeide, dat hij te voren nooit krijgsdienst gedaan had, en de ſoldaaten waren niet wél over hem voldaan. Een ſchrijver, TAMM gehéten, zou met den heer VAN HOUTING te gelijk deel aan de regéring gehad hebben; doch deze had zig eenige dagen voor de aankomst van den gouverneur doodgeſchoten (*). De heer VAN HOUTING, die noch de taal, noch de zéden der Arabiërs in den Perſiſchen zeeboezem kende, was er kwalijk aan, daar hij zulk eene gewigtige post, in zulke netelige tijdsomſtandigheden, moest overnémen, zonder bekwaame lieden bij zig te hebben, op wiens raad hij zig kon verlaten. MÎR MAHENNA dit merkende, was ten eerſten, na dat de heer BUSCHMAN zijn ampt neêrgelegd had, en kapitein PRICE weêr naar Indië vertrokken was, zo ſtout, dat hij den handel der Hollanders begon te ſtremmen. Zij verenigden zig nu met den ſchech van Abuſchähhr, maakten eerlang de galwetten van den vijand onbruikbaar, en déden zelfs in October eene landing op Chouêri. Doch wijl hier geen orde gehouden werd, en de Hollanders zo wel als hunne bondgenooten zig aanſtonds verſpreidden, werden zij van de kavallerij van MÎR MAHENNA, welke zij hier in het geheel niet verwagtten, overvallen en neêrgeſabeld. Kort daaröp deed MÎR MAHENNA eene landing op Charedsch, en bemagtigde, door verraderij van eenen Persiaan, het kasteel en dus ook het ganſche eiland, waar bij eene ménigte waaren, die eerst onlangs van Batavia gekomen waren, in zijne handen viel. Het Perſisch léger was nu voor het grootſte gedeelte van Benderrigk weggetrokken, en derhalven kon MÎR MAHENNA weêr bezit daar van némen.

IK ben bij het verhaal van den kleinen oorlog in den Perſiſchen zeeboezem, zo verre ik denzelven méde aangezien heb, wat breedvoerig geweest, om mijne lézers te tonen, hoe weinig de Europeërs zig op de Mohammedaanen kunnen verlaten, met dewelken zij zig in een verbond tégen Mohammedaanen inlaten. Men zal niet veel hulp aan hen hebben. Het was hier ongetwijfeld grootlijks het belang van den ſchech van Abuſchähhr, dat MÎR MAHENNA ten eenemaale te ondergebragt werd; doch er was niet de minſte orde op zijne ſchépen. Zijne bevelhebbers zogten altoos, misſchien uit vrees voor hun léven, mogelijk ook om dat zij omgekogt waren, eenen ſlag te vermijden, en dus werden

[(*) Zie *Beſchrijving van Arabië*, bl. 309,]

Grondtekening der Stad Basra. || Plan de la Ville de Basra.

den de Engelſchen, en naderhand de Hollanders, gedurig door hen verlaten. Zo lang de Hollanders hunne faktorijen te Basra en Gambrôn hadden, hebben zij mogelijk veel gewonnen. Ondertusſchen is hun de eer, van een eiland met eene vesting in den Perſiſchen zeeboezem te bezitten, zo duur komen te ſtaan, dat zij waarſchijnlijk de moeite niet zullen némen om Charedsch weêr te veroveren. (*)

De ſtad *Charedsch*, welke de Hollanders eerst zédert weinige jaaren op den noordoosthoek van dit eiland aangelegd hebben, ligt op 29°. 15.′ poolshoogte. De aanleg en grootte derzelve ziet men op plaat XXXVIII. A. is het kasteel, welk de baron VAN KNIPHAUSEN bouwde. In het zelve was de woning van den gouverneur, een aartig gebouw. In de tégenoverliggende *Courtine*, of gordijn, woonde de vaandrig, verders had men hier ook nog eenige vertrekken, welken de gouverneur altijd voor zijne gasten gereed hield. Aan beide zijden, ten noorden en zuiden, waren pakhuizen, doch, wijl deze te klein waren, om de lading te bergen van twee groote ſchépen, welken jaarlijks van Batavia plagten te komen, waren er ook nog pakhuizen in de ſtad, voornaamlijk bij B. Agter het kasteel was een fraaije tuin, en aan het eind van denzelven de keuken. Bij C. is eene karavanſera, en de overige ſteenen gebouwen waren door de dienaaren der Hollandſche O. I. maatſchappij, door Armeniers en Banianen bewoond. De Perſiſche en Arabiſche kramers, visſers, handwerkslieden e. z. v. woonden allen agter deze gebouwen in ſlegte hutten, die met matten gedekt zijn, en aldaar was de *Bazâr*, of de marktſtraat. De protestanten en roomschkatholijken hadden in deze ſtad aangewézen kamers tot het verrigten van hunnen godsdienst, doch geen leeraars. Egter kwam voor de laatſten zomtijds een Karmeliet van Abuſchähhr. De Armeniers hebben buiten de ſtad bij D. eene kleine fraaije kerk, en op dezelve eene klok, het welk in deze landen iet zeldzaams

(*) In het volgende jaar hebben de Engelſchen eene aanzienlijke magt van Bombay naar *Charedsch* gezonden, om MÎR MAHENNA te verdrijven; doch zij moesten onverrigter zaake weêr vertrekken. Eindelijk werden MÎR MAHENNA's eigen onderdaanen zijne dwinglandij moede. Om niet aan de Perzen overgeléverd te worden, vlugtte hij naar Basra: doch hier vond hij ook geen zékerheid, maar de *Mutasillim* zond zijn hoofd aan den Paſcha van *Bagdad*, en zijn lichaam liet hij in eene gragt werpen. Daarop werd *Charedsch* den Perzen overgeléverd.

zaams is. Van de *Kaffers* uit Afrika, die men als slaaven op Charedsch verkogt had, waren de meesten bij hunnen godsdienst gebléven. Zij hadden ter eere van hunnen grooten heilig, dien zij *Schech* FERADSCH noemen, een klein gebédehuis gebouwd, bij E. Hun godsdienst bestaat voor het grootste gedeelte in danzen, naar trommels en andere zeer slegte instrumenten, waarbij zij geheele rijen kernen van eene Indische vrugt *mango* om de beenen binden, als wanneer degeen, die het best met de voeten kan stampen en dus het meeste gedruis maken, meent, de grootste godsdienstigheid te tonen. Deze plegtigheden némen zij altoos in agt bij het vertrek of het overlijden van eenen vriend, bij de geboorte van een kind, bij bruiloften e. z. v. De Mohammedaanen op dit eiland zijn ten deele Sunniten, ten deele Schiiten. Zij bezoeken beiden de moskee van eenen *Emir* MOHAMMED, die een zoon van ALI was, zo men zegt, en hier begraven is (*). Men vertelt, dat op het gebed van dien heilig een schip, op het welk veele godlooze heidenen waren, aan land geworpen, en versteend werd. Ook zegt men, dat om zijnen wégen geen hond op dit eiland kon léven; doch zédert dat de Hollanders zig hier neêrgezet hebben, léven de honden hier zo wel op Charedsch als ergens elders.

HET voornaamste onderscheid tusschen de *Sunniten* en *Schiiten* bestaat, gelijk bekend is, daar in, dat de eersten het als eene onverschillige zaak aanmerken, of het geslagt van hunnen profeet aan de regéring gekomen, en daarïn gehanhaafd is, of niet. Zij zeggen: het is GODS wil geweest, dat ABU BEKR, OMAR en OTHMAN door de Muselmannen als *Khalifen* erkend werden, en in het algemeen konden zij er geen ongebeurde zaak van maken, dat deze vrienden van MOHAMMED, en niet aanstonds zijn schoonzoon en naderhand deszelfs kinderen, aan de regéring gekomen zijn. De Schiiten daarentégen vervloeken de gemelde drie eerste *khalifen*, om dat zij zig in het bezit der regéring van ALI gesteld hebben: en wijl HOSSEIN door de benden van JEZÎD, eenen der volgende *khalifen*, in eenen slag gedood werd, om dat hij weigerde zig te onderwerpen, en zelf

khalif

(*) Hij was geen zoon van FATIMA, maar van eene andere vrouw. De Mohammedaansche schrijvers hebben hem den bijnaam van *Hanifyah* gegéven. SEMMLERS *Uebersetzung der Algemeine Welthistorie der neuern Zeiten*, I. *Theil*. §. 387. 477.

khalîf wilde wézen, vieren zij ter gedagtenis van deze gebeurdnis nog alle jaaren een feest, het welk 10 dagen duurt. In Perſië, alwaar hun aanhang de heerſchende is, worden zij daarbij zomtijds zo ijverende, dat zij er zig eene verdienſte in ſtellen, wanneer zij op dien tijd eenen Sunnit, dat is eenen Mohammedaan, die in zulk eene gewigtige zaak, als de opvolging der eerſte *khalîfen*, onverſchillig kan zijn, kunnen in ſtukken houwen. Het is derhalven voor alle vreemde geloofsbelijders raadzaam, gedurende dit feest aldaar niet op de ſtraaten te verſchijnen. Zij hebben te Charedsch ook wel vrije godsdienstoefening, doch zij durven hunnen ijver hier zo ver niet drijven; want eensdeels is het getal der Sunniten op dit eiland al zo groot, als dat der Schiiten, ten anderen moeten zij ook de Hollanders ontzien. De gouverneur had verboden, dat niemand gedurende dit feest in de ſtad zo luid zou wénen en huilen, dat zulks die van eenen anderen godsdienst kon ontrusten. Zij hielden uit dien hoofde hunne *procesſien* en andere plegtigheden gedurende de eerſte 9 dagen buiten de ſtad. Maar, dewijl ik deze feestviering der Schiiten nog nooit gezien had, werd hun om mijnen wil veröorlofd, den laatſten dag, namelijk den 29ſten junij, met hunne *procesſie* in de ſtad te komen, en het treurſpel aldaar op het groot plein te vertonen. Hier verzamelden zig nu ſchier alle de Mohammedaanen, die op Charedsch woonden; ondertusſchen kon men aan elks gelaat zien, of hij een *Sunnit* of een *Schiit* was: want van de eerſten ſchénen veelen door deze vertoning van den ongelukkigen neef van hunnen profeet wel zeer getroffen te zijn; doch zij waren bloote aanſchouwers. De laatſten ſloegen zig op de borst, of gaven andere klaaglijke blijken van hunne groote droefheid; veelen weenden zo van harten, dat hun de traanen langs de wangen biggelden, en allen riepen HOSSEIN! HOSSEIN! De geenen, welken het léger van den *khalîf* JEZÎD onder de aanvoering van hunnen veldheer SCHAMER moesten verbeelden (*), liepen alom met bloote zwaerden aan de eene zijde van het plein, als of zij den vijand zogten. Hierop verſcheen HOSSEIN met eenige weinige vrienden, die ras met eene volle woede aangevallen werden. In de aangezigten en in de ganſche houding derzelven zag men trekken, als of zij tot de grootſte wanhoop gebragt

(*) OCKLEY's *history of the Saracens*, II. *p.* 210.

waren, en befloten hadden, hunnen nabijzijnden dood duur te verkopen; en het fcheen daarom ook, als of zij zig in allen ernst in tégenweer ftelden. Een van hun, dien men mij KHASSEM noemde, werd verfcheiden maalen uit den zadel geworpen. Als hij wéder te paerd wilde klimmen, baden en fmeekten zijne dogters hem op het fterkfte, dat hij zig toch niet weêr in het gevegt zou begéven; zij weenden tévens zo hartelijk, als of haar vader zig hier indedaad aan het grootfte gevaar wilde bloot ftellen. ABBÂS, een broeder van HOSSEIN, welken, als hij aan eene bron kwam, om zijnen dorst te lesfchen, beide de armen afgehouwen werden, werd hier ook al vrij natuurlijk verbeeld. Hij had namelijk zijne armen aan het bloot lijf, en de mouwen van zijnen overrok hingen los van zijne fchouders af. De geenen, die de voornaamfte perfoonen voorftelden, waren allen te paerd, en de overigen te voet, wijl men op dit eiland maar weinig paerden en in het geheel geen kameelen heeft. En naardien de gemeente alhier fchier enkel uit arme lieden beftaat, waren allen ook maar flegt gekleed, egter nog zo wél, als een Arabisch léger voor 1100 jaaren in het veld zal verfchénen zijn. De veldmuziek, welke men hier hoorde, werd alleenlijk met metaalen bekkens gemaakt, die onophoudelijk op elkander geflagen werden. Dit, gepaard met het ménigvuldig geroep van HOSSEIN, maakte voorzéker een fchriklijk gedruis. Het klein léger van HOSSEIN floeg zijnen talrijken vijand verfcheiden maalen terug. Doch eindelijk werd de eene officier na den anderen, en ten laatften HOSSEIN zelf van het paerd geworpen, en de anderen allen gevangen genomen. Verfcheiden kinderen van HOSSEIN werden nu groote houten om den hals gedaan, en een fcherpregter, dien men op eene vreeslijke wijze uitgedoscht had, moest ze vóór den vijandlijken veldheer brengen. Zommigen derzelven antwoordden den overwinnaar zeer trotslijk. Daarop werd bevel gegéven, dat dezelven ten doode gebragt zouden worden; doch er kwam tijding, dat de fcherpregter allen het léven benomen had, waarover de veldheer zo verbitterd werd, dat hij hem ook tot den dood veroordeelde.

HET flagveld, alwaar HOSSEIN zijn léven verloor, was, gelijk men weet, te *Kerbela*, in de nabuurfchap van het oud *Babilon*. JEZÎD, de toenmalige *Khalîf*, hield zijn verblijf te *Damasko*. Deze werd hier aan de andere zijde van het plein verbeeld. Hij zat op eenen Europifchen ftoel, met eenen *derbasch* (knods of morgenfter) in de hand. Volgens de gefchiednis der Mohammedaanen was op

den-

denzelfden tijd, als de weinigen, die van HOSSEINS geflagt overgebléven waren, vóór JEZÎD gebragt werden, een gezant van den Griekfchen keizer bij hem, en deze werd hier ook verbeeld; doch in Europifche kléding, zonder kouzen, en met eenen hoed met goud belegd op zijn kaal hoofd; eene kléding, die de Grieken gewislijk nooit gehad hebben. Mogelijk wilden zij ons Christenen daarméde eene eer aandoen, om de Sunniten te tonen, dat de Christenen grooter vrienden van HOSSEIN, en in het algemeen veel billijker geweest waren, dan hunne *khalîfen.* Want, toen een zoon van HOSSEIN, ALI genoemd, die naderhand onder den naam SEIEN EL ABEDÎN bekend geworden is, vóór den *khalîf* gebragt, en hem voorgefteld werd, dat hij zig onderwerpen, of, gelijk de Schiiten zeggen, zijn geloof verzaken zou, en hij daarop een zeer trots antwoord gaf, werd hem, op de voorbéde van dezen gezant, tweemaal het léven gefchonken. Toen hij voor de derdemaal te voorfchijn gebragt werd, en de gezant nogmaals voor hem fprak, liet de *khalîf* den vreemdling doden, de jongeling egter, die ook het léven moest verliezen, werd heimlijk weggevoerd. Er werden hier nog andere perfoonen verbeeld, wier naamen en gefchiednis ik niet opgetékend heb.

VAN het bijgeloof der inwoners alhier moet ik het volgende nog aanmerken. Voor eenige jaaren fchoot een foldaat zijnen onderöfficier dood, waarop hem de eene hand afgehouwen, en hij daarna gehangen werd. Nauwlijks was hem de hand afgehouwen, of eene ménigte wijven drongen toe, tot groote verwondering van de Hollanders, om iets van het vergoten bloed te bekomen. Zij floegen zig om het zand, dat van het bloed van dezen mensch nat geworden was, en toen de moordenaar aan de galg hong, liepen verfcheiden vrouwen onder hem heen en weêr, alles in de verbeelding, dat dit haar van grooten dienst zou zijn om zwanger te worden.

HET eiland *Charedsch* heeft 4 of 5 duitfche mijlen in den omtrek. Dat hetzelve oudtijds ganschlijk door de zee bedekt is geweest, blijkt daaruit, dat de heuvels en bergen, welken men midden op het eiland vind, grootftendeels uit koraalfteenen en fchelpen beftaan. De onderfte rots is een weeke kalkfteen. In dezelven vind men nog verfcheiden overblijfzels van het werk der oude inwoners, doch allen van gering belang, in vergelijking van die, welken men te *Nakfchi Ruftâm* in eene harde rots uitgehouwen ziet; als namelijk eenige groote

ho-

holen in de rotzen, welken mogelijk woningen of kleine tempels geweest zijn. In één derzelven schijnt eene geschiednis van RUSTÂM aan den wand uitgehouwen te zijn geweest; doch zij is zeer beschadigd, ten deele wijl de steen zeer week, en in de lange reeks van jaaren verweerd is; mogelijk ook wijl de beelden door ijverende Sunniten geschonden zijn. Andere gaten, of holen, in de gedaante van eene doodkist op de vlakke rots, waarvan zommigen 14 duim, en anderen maar 4 duim diep zijn, verdienen niet eens opgemerkt te worden. Het best, en tévens het nuttigst stuk der aaloudheid, dat hier gevonden word, is eene waterleiding, waardoor het water van eene welle aan de eene zijde van eenen heuvel, door de rots, naar de andere zijde geleid word, om aldaar de velden te drenken. Boven deze waterleiding zijn, éven als boven die in Persië, op kleine afstanden, lugtgaten, als schoorsteenen, door de rots gehouwen. Het water is doorgaans goed op dit eiland; en daaröm némen de schépen, die naar dezen oord komen, gaern eenen goeden voorraad daarvan in.

Op het gansche eiland is maar één eenig dorp. Hetzelve stond voor de aankomst der Hollanders wel onder de bescherming van den heer van *Benderrigk;* doch, dewijl elk kleine heer in en langs den Persischen zeeboezem onafhanglijk wil zijn, en met zijne nabuuren krijg voert, wanneer hij slegts denkt hem afbreuk te kunnen doen, zo is het hier vol zeerovers, en de arme inwoners op *Charedsch* léden daardoor zeer veel, en dit is ook de réden, dat het eiland zo ontvolkt is. Het is anders tamelijk vrugtbaar. Hier groeijen schoone druiven, vijgen, dadels en andere vrugten: ook vind men bij dit eiland paerlen, hoewel in geene groote ménigte, en daarbij liggen zij diep. Zulken, welken kosten gedaan hebben, om ze te visschen, hebben zelden voordeel daarvan getrokken. Het luid vreemd, als men hoort, dat de paerlen hier op boomen groeijen; ondertusschen heb ik zelf eenige bosschen van hier naar Koppenhage gezonden. Op dat egter anderen, die geen gelégenheid hebben, om dezelven te zien, dit mijn berigt niet ten eenemaale in twijfel trekken, moet ik aanmerken, dat ik deze bosschen zonder bladeren van den grond der zee heb laten ophalen, en dat de paerlen eigenlijk niet aan de takken, maar in groote schelpvisschen gevonden worden, die zig aan de takken gehegt hebben. In de eerste schelp, die ik opende, was eene tamelijk groote paerel. Doch wijl zij niet geopend kunnen worden, zonder ze tévens van den tak af te scheuren, heb ik de anderen ongeopend gelaten.

DES

Des zomers is het op *Charedsch* zeer heet; nogthans is de hitte hier zo groot niet, als op de tégenöverliggende kust. In junij en julij hadden wij gestadig eenen noordwesten wind, uitgezonderd weinige dagen, dat de wind uit het zuidöosten kwam. De eerste, of de wind, die van de woestijn komt, is droog en verfrischend, en brengt des nagts in het geheel geen dauw. Hij maakt alle harde lichaamen, als glas, ijzer, ja ook hard hout, zelfs als zij in de schaduwe staan, zeer heet, en daarëntégen het water, dat men in *gorgolets* of *bardaks*, dat is in onverglaasde potten, in de open lugt stelt, zeer koud. Bij den zuidoosten- of zeewind heeft men veel stilte, en deze is zo vogtig, dat de bedlakens, wijl men hier gaern in de vrije lugt slaapt, des morgens zomtijds zo nat zijn, dat men er het water kan uitwringen. Deze sterke dauw word niet nadélig voor de gezondheid gehouden, voornaamlijk, wanneer men het aangezigt, volgens de gewoonte der Oosterlingen, met het bedlaken bedekt heeft. De oogkwaalen zijn hier zeer gemeen; doch ik bleef er van bevrijd.

De Hollanders hebben hier onder hunne huizen zomervertrekken, éven als de aanzienlijke lieden in Persië, te Basra en te Bagdad. Onder het huis, dat de heer BUSCHMAN mij had laten gereed maken, was zulk een vertrek, in het welk, door middel van eenen togtmaker (*ventilator*), zulk een sterke togt was, dat ik mij niet dan zelden van het zelve bediende, om mij niet te zeer van de hitte te ontwennen. De togtmaker is van eenen schoorsteen alleen daarïn onderscheiden, dat hij alleenlijk eene opening heeft aan de zijde, van waar men in het heete jaargetij den wind verwagt.

Den laatsten julij, tégen den avond, vertrok ik van *Charedsch* met zulk eenen gunstigen wind, dat wij reeds in den nagt van den 1sten tot den 2den augustus aan den mond van den *Schát el árrab* aankwamen. Dus noemt men den grooten vloed van *Korne* af, alwaar de *Eufraat* en *Tiger* zig verenigen, tot aan den Persischen zeeboezem. Boven *Korne* noemen de Arabiërs den eersten nog tégenwoordig *Frat* en den laatsten *Dídsjele*, welke naamen men reeds in den bijbel vind. De *Schát el árrab* verdeelt zig benéden *Basra* wéder in verscheiden takken (*). De eilanden in denzelven en het land rondom zijn zeer laag, en uit dien

(*) ARRIANUS noemt dezen vloed *Sintho.* zie *Ramus*, *Tom.* I. *fol.* 285. Andere Griekschen Latijn-

dien hoofde zijn de uitwateringen van den *Schát* voor de geenen, die uit zee komen, éven zo moeilijk te vinden, als de uitwateringen van den *Nijl*, waarméde dezelven in het algemeen veel gelijkheid hebben. Tégenwoordig is alleen de westlijke arm, dien men *Chôr Hälte* noemt, voor groote fchépen bruikbaar, en dat niet eens altijd. Want vóór deszelfs mond is van tijd tot tijd zulk eene hooge bank aangegroeid, dat de groote fchépen niet dan bij den hoogften vloed, als het nieuwe en volle maan is, daar over kunnen komen (*). Bij aldien dus de *Schát el árrab* niet te eenigen tijde zo ongemeen fterk aanwast, dat deze bank door den ftroom weggefchuurd word, zal hier een eiland aangroeijen, en dan zal men eenen uitloop te meer hebben. Als men eerst in den vloed gekomen is, ziet men aan beide zijden, voornaamlijk aan de westlijke, alomme dadelboomgaarden, en tusfchen dezelven eene ménigte kleine dorpen, en verfpreid ftaande huizen. Doch men vind daar onder geen eenen merkwaardigen oord, dan alleen *Hasfan ben Hanefîe*, een flegt dorp, alwaar een zékere HASSAN begraven ligt, die, naar men zegt, een broeder van *Emîr* MOHAMMED was, van wien ik bij Charedsch melding gemaakt heb. Beiden, zegt men, waren zoonen van ALI, en néven van MOHAMMED. Doch, naar mijn gedagt, was de plaats, waar de gemelde HASSAN ligt, voor 1100 jaaren nog met water overftroomd; want de oever is hier overäl zeer laag, zelfs op veele plaatzen zó laag, dat de inwoners hunne tuinen door dammen voor overftromingen moeten bewaren. Men ziet alom gegraven griften, door middel van dewelken het water tot de dadelboomgaarden geleid word; en, daar dit ftroomwater veel aarde met zig voert, moet alleen daardoor deze ftreek in de lange reeks van jaaren merklijk aangehoogd zijn. De voornaamfte dorpen aan de oostzijde van dezen tak, op het eiland *Mohärzi*, zijn voor weinige jaaren verwoest, als SOLEIMAN, fchech van

---

Latijnfche fchrijvers noemen hem *Pafitigris*. Op plaat XL. ziet men eene kaart daarvan, die ik ten deele volgens eigen waarnémingen, ten deele volgens berigten, die ik te *Basra* van fchippers kreeg, ontworpen heb. Dezelve zal voldoende zijn, om mijnen lézeren een denkbeeld van den mond dezes vloeds te géven.

(*) Volgens het berigt der fchippers begint de vloed hier, als de maan in den gezigteinder is. Dienvolgens is ten tijde der nieuwe en volle maan omtrent des middags en des middennagts het hoogfte water.

van den ſtam *Káab*, zig van dezelven meester maakte. Men ziet hier nog overblijfzels van eenen oord, dien de inwoners *Scheraie* noemen. Een Europisch koopman te Basra verzékerde mij, dat dit overblijfzels waren van het *Basra*, dat door den khalîf OMER aangelegd werd. Dit *Scheraie* word ook reeds in reisbeſchrijvingen *Oud Basra* genoemd. Doch het *Basra*, dat onder de regéring van den khalîf OMAR werd gebouwd, lag op eene andere plaats, gelijk wij hier na zullen tonen. De overblijfzels op het eiland *Mohärzi* beſtaan enkel uit ſlegte muuren van ongebakken en ſlegts in de zon gedroogde metzelſteenen, hetwelk alleen reeds bewijst, dat zij niet oud kunnen zijn.

DE naamen van al de dorpen aan den *Schát el árrab*, van den Perſiſchen zeeboezem af tot aan *Basra*, konden op de reiskaart, plaat XL. niet aangewézen worden. De meesten zijn zo gering, dat de aardrijksbeſchrijver zig denklijk niet veel daar aan zal laten gelégen zijn; daarenboven denk ik, dat veelen dikwijls van naam veranderen. Doch wijl ik ze allen opgetékend heb, zal ik de ganſche lijst hier invoegen. Mogelijk zijn er naamen onder, die den eenen of den anderen mijner lézeren merkwaardig ſchijnen, ſchoon ik ze van geen belang agt te zijn. Zij behoren allen onder het gebied van Basra, doch liggen allen niet aan den vloed.

AAN de westzijde van den شط العرب *Schát el árrab* en aan den Perſiſchen zeeboezem ligt een klein gebied, dat men دواسر *Dauaſir* noemt. Daar onder behoren: چويبده *Tſchwäbde*, چابده *Tſchäbde*, كوت بن خلف *Kut ben Chalâf*, كوت خليفه *Kut chalifa*, en كوت غانم *Kut ganem*. Als dan volgen: سيحان *Seihân*, زين *Zên*, قاووس *Kauûs*, كليسيا *Klêſia*, شمرته *Schmirte*, مطوعه صغيره *M'taua ſogaire*, مطوعه كبيره *M'taua K'bire*, سلم علي *Salem Ali*, حسينات *Haſſeinad*, بلد جان *Belled Dsjàn*, عاميه *Amîe*, ابو بقيع *Abu bukia*, عباده *Abade*, باب كنكي *Bab Kungi*, باب العريضه *Bab el aride*, باب الطويل *Bab el tauîl*, باب الدباغ *Bad ed dibàg*, ابو الخصيب *Abul chaſîb*, غبيه *Ghobeïe*, نهر خوز *Náhar Chûs*, ابو مغيره *Abu Megäre*, سبليات *Sibiliàt*, نهر حبابه *Náhar Hababe*, البلد *El belled*, يهودي *Jehudi*, صبخه *Sabcha*, كوت بن فايز *Kut ibn Fais*, كوت احمد بن علي *Kut Achmed ibn Ali*, كوت ابن الكومرلي *Kut ibn Komärly*, الجزيره *Dſjeſire*, بلد ابن سبيع *Belled ibn Sbæa*, بلد النجدي *Belled el nedſjedi*, بلد *Belled*, يوسفان *Jusfàn*, حمدان *Hamdàn*, كريه *Kreie*, بلد السيد

Belled esseiid, بلد محترم *Belled muchsim*, دار ياس *Belled Jàs*, مهيقران *Mehägràn*, فجه مصلح *Fedsja musläh*, ابو سلال *Abu sillàl*, عويسيان *Auüsiàn*, صراجي *Saradsji*, ميتان *Meitàn*, براضعيه *Baradaie*, ام النعاج *Om en nadsch*, مناوي *Menaui*.

Op het eiland *Mohärzi* liggen: منوحي *Menuhi*, خضر ابادان *Chodder Abadà*, باردة *Barde*, كوت بن اسماعيل *Kut ibn Ismaeil*, صوبيخ الكبير *Swenich el K'bîr*, صويبخ الصغير *Swenich el sogair*, حويش *Haueisch*, كوت ابن بلبول *Kut ibn Belbul*, راس الحده *Ràs el hadde*, محياله *Muhäiile*, محرزي *Mohärzi*, نهر الشيخ *Náher esschech*, كوت عامر *Kut amer*, كوت المفتي *Kut Mufti*, كوت عيسي *Kut Isa*, كوت الملا *Kut el mulla*, جزيرة المحله *Dsjesiret el mahälle*.

De volgende plaatzen liggen aan de oostzijde van den vloed, en behoren insgelijks onder *Basra*. عبد *Abd*, سابله *Sable*, حفار *Hafàr*, قلعة المحرزي *Kallá el mohärzi*, قلعة الحفار *Kallá el hafär*, كوت شيخ يعقوب *Kût Schech Jakûb*, معمورية *Máamurîe*, دربند *Der'end*, ابوجذيع *Abu dsjedeia*, خيين *Cheiën*, تمار *Tmàr*, حمرانات *Hümranàd*, دعيجي *Daeidsji*, كوت الزناد *Kut essenád*, جزيرة البارين *Dsjesirét el barin*, كوت الجوع *Kut el dsjoa*, تنومه *Tennume*, شريعه *Scheriá*, كردلان *Gurdelàn*, een vervallen kasteel tégenöver *Basra*. كوت الجلابه *Kut el dsjelàbe*, نهر يوسف *Náher Jusof*, چباسي *Tschubasi*, كوت انجانه *Kut indsjana*, ريان *Reiàn*, حوطه *Heuta*, شنيبان *Schtebàn*, نجاجير *Nidsjadsjir*, حماماله *Hamamele*, مغاره *Mogàre*, حلاف *Halàf*, ام الربط *Om essiàt*, شلهه *Schälha*, مصطفاويه *Mustafawîe*, رميلته *Rumeile*, ام التوت *Om ettût*, كوت الدرجه *Kut eddardsja*, خلط *Chult*, سويب *Suäb*, de haven van *Haviza*, شاملي *Schameli*.

Andere schrijvers hebben ons willen verzékeren, dat de Arabiërs, Turken en Perzen voor het kompas geen anderen naam hadden, dan den Europischen, *bussola*. De Arabiërs, die dit werktuig niet bij geval op een schip gezien hebben, kennen het schier in het geheel niet. Nogthans kunnen hunne geleerden het niet ten eenemaale ontbéren. Want, wijl zij hun aangezigt bij het gebed altijd naar de *kaba* moeten kéren, hebben zij berékende tafels, in dewelken aangewézen is, naar welke waereldstreek *Mekka* van déze of géne stad ligt; en als zij eene moskee bouwen, moet de stand der *kebla*, eene nis naar den kant van *Mekka*, daar naar aangelegd worden. Tot dit gebruik vond ik eene magneet-

naald

naald bij eenen Mohammedaanſchen geleerden te *Kahira*, en deze noemde ze المغنا طيس *El magnatîs.* De naam ſchijnt aanteduiden, dat men het kompas in dit gewest van de Europeërs bekomen heeft. Doch van de afwijking der kompasnaald, en dat deze zelfs jaarlijks verandert, had de gemelde ſcheeh niets gehoord. Anders heb ik de Arabiers het kompas *Deir* ديرة of داير, en *Beit el Ibbre* horen noemen, en de Arabiërs aan den Perſiſchen zeeboezem noemen het zelve *Käble Nama* of *Rach Nama.* In deze gewesten benoemt men de verſchillende waereldſtreeken ten deele naar den op- en ondergang van zékere ſterren. Bij voorbeeld noorden, *ja.* Zuiden, *zêl.* Oosten, *mötla.* Westen, *marîb.* Noordnoordöost, *mötla heisſên.* N. N. W. *marîb heisſên.* N. O. *mötla nàsch.* N. W. *marîb nàsch.* O. N. O. *mötla ſimak.* W. N. W. *marîb ſimak.* O. Z. O. *mötla zîr.* W. Z. W. *marìb zîr.* Z. O. *mötla akrab* en Z. W. *marìb akrab* (*). Slegst weinigen mijner lézers zullen er belang in ſtellen, hoe andere volken de verſchillende ſtreeken van het kompas noemen; doch mogelijk wenschten zommigen het ook te wéten, om misſchien daaruit natefpeuren, of zij het kompas van de Europeërs of van de Chineeſen bekomen hebben, en voor dezelven zal ik hier nog de verſcheiden benamingen der Turken, der Indiaanen, der Maleijers en der Siammers ter néderſtellen.

De Turken noemen: noorden يلدز *joldis*, zuiden قبله *kibla*, oosten كوندوغروسي *gundagruſü*, westen باطي *bati*, noordöost فورياز *foreâs*, zuidöost كشيشلمه *keſchislama*, zuidwest لودوس *Lodos* en noordwest قريل *karajel.*

De Indiaanen noemen het kompas *hökke.* Zij verdélen hetzelve in 32 ſtreeken (Ind. *Chàn*, elke tot 11½°.) doch hebben daar voor maar 17 naamen; te wéten alle de ſtreeken aan de westzijde van den middagkring noemen zij éven eens, als die aan de oostzijde, en onderſcheiden dezelven door de woorden *atmana* en *ukmana.* Bij hun heet:

Aan

(*) *Näsch* zijn eenige ſterren in den grooten *Beer*, *Simak* van den *Arcturus*, *Akrab* van het *Scorpioen* en *Zîr* waarſchijnlijk van den *Syrius.*

Aan de oostzijde.			Aan de westzijde.		
N.	*Duru.*	Ukmana.	N.	*Duru.*	Atmana.
N. t. O.	*Darum.*		N. t. W.	*Darum.*	
N. N. O.	*Satiſara.*		N. N. W.	*Satiſara.*	
N. O. t. N.	*Utini.*		N. W. t. N.	*Utini.*	
N. O.	*Po-is.*		N. W.	*Po-is.*	
N. O. t. O.	*Gôsgir.*		N. W. t. W.	*Gôsgir.*	
O. N. O.	*Schetra.*		W. N. W.	*Schetra.*	
O. t. N.	*Katiſara.*		W. t. N.	*Katiſara.*	
O.	*Sara un.*		W.	*Sara un.*	
O. t. Z.	*Harran.*		W. t. Z.	*Harran.*	
O. Z. O.	*Loda.*		W. Z. W.	*Loda.*	
Z. O. t. O.	*Dsjet hauel.*		Z. W. t. W.	*Dsjethauel.*	
Z. O.	*Kagra.*		Z. W.	*Kagra.*	
Z. O. t. Z.	*Turan.*		Z. W. t. Z.	*Turan.*	
Z. Z. O.	*Tſchoki.*		Z. Z. W.	*Tſchoki.*	
Z. t. O.	*Agas.*		Z. t. W.	*Agas.*	
Z.	*Tam.*		Z.	*Tam.*	

Het Maleisch en Siamsch kompas heb ik te Bombay van eenen Indiſchen Portugees uit de ſtreek van Batavia gekrégen. Deze perſoon had bij verſcheiden landaarden, zowel Indiſche als Europiſche, als ſtuurman gediend; bij den Imâm van Omân was hij ook ſoldaat geweest: met één woord, hij ſcheen een regte landloper te zijn. Des niettégenſtaande kon hij het kompas wel kennen, en dit heb ik alleen van zijne verhaalen opgetékend. Volgens zijn berigt, hebben de Siammers maar 8 ſtreeken op hun kompas, en dezen noemen zij zo als den wind, die uit deze ſtreeken komt: Noorden *wao*, noordöost *utra*, oosten *teba nok*, zuidöost *tap hao*, zuiden *ſelatan*, zuidwest *prethia*, westen *teban tok*, en noordwest *prat luan*. De Maleijers hebben eigenlijk ook maar 8 naamen voor éven zo veele ſtreeken. Namelijk: Noorden *utara*, noordöost *timor lauad*, oosten *timor*, zuidöost *ſelatan deia*, zuiden *ſelatan*, zuidwest *baradeia*, westen *barad* en noordwest *bara lauad.* Hun kompas heeft nogthans 32 ſtreeken, en wijl zij den ſtand der kleiner ſtreeken naar de hoofdſtreeken uitdrukken, zijn de-

ze

ze benamingen in hunne taal zeer lang. Bijvoorbeeld, noorden ten oosten heet: *utara de kanan jarun pende.* N. N. O. *utara de kanan jarun penjan.* N. O. t. N. *timor lauad jarun de kiri jarun pende* (*). N. O. t. O. *timor lauad de kanan jarun pende.* O. N. O. *timor lauad de kanan jarun penjan.* O t. N. *timor jarun de kiri.* O. t. Z. *timor de kanan jarun pende.* O. Z. O. *timor de kanan jarun penjan.* Z. O. t. O. *ſelatan deia jarun de kiri.* Z. O. t. Z. *ſelatan deia de jarun de kanan.* Z. Z. O. *ſelatan deia de kanan jarun penjan.* Z. t. O. *ſelatan de kiri jarun pende.* e. z. v.

Zommige reizigers hebben ons berigt, dat de Bedouinen zig op hunne reizen in de woeſtijne van het kompas bedienen; doch ik heb bij hun dergelijken niet gevonden. Zij kenden dit werktuig niet eens, maar als men merkte, dat ik er naar zag, en begeerde te wéten, wat het was, noemde ik het een' uurwijzer, welke mij de *kebla*, dat is de ſtreek der ſtad *Mekka* aanwees, en men geloofde mij hier in zo vastlijk, dat zij zomtijds naar de *kebla* vernamen, als zij wilden bidden. Naardien zij geſtadig in de woeſtijn omzwerven, kennen zij de wégen ook zo wél, dat zij geen kompas nodig hebben. Het kan egter wézen, dat zij zig des nagts eenigzins naar de ſterren rigten.

AANMERKINGEN TE BASRA.

De ſtad البصرة *Basra* ligt op de poolshoogte van 30°. 30′. en aan de westzijde van den *Schat el arrab.* Haar omtrek is, volgens de grondtékening, die ik daarvan op pl. XXXIX. ontworpen heb, omtrent 1½ duitſche mijl. Doch zij is, naar mate van haare grootte, niet ſterk bebouwd, maar vol dadelboomgaar-

(*) *Kanan* zegt in hunne taal, naar de regte zijde, *Keri*, naar de linke zijde, *Jarun*, een vierdendeel.

gaarden en koornakkers, en heeft dus in dit opzigt veel gelijkheid met de voormalige ſtad *Babylon*. Rotzen vind men in dit laag land niet; het is daarom iet zeldzaams, hier eenen gehouwen ſteen aantetreffen, behalven, boven de deur eener moskee. Het bouwhout is ook kostbaar, uitgezonderd hetgeen men van de dadelboomen voor de ſlegte huizen gebruikt. Weinige gebouwen zijn van kalk en gebakken ſteenen; veele muuren zijn alleenlijk met zullke ſteenen bekleed, en de meeste huizen, insgelijks de ſtadsmuur, zijn ſlegts van gevormde en in de zon gedroogde tégelſteenen gebouwd. Wanneer derhalven de ſtad te eenigen tijde mogt verlaten worden, zal men na verloop van eenigen tijd al zo weinig overblijfzels van haar vinden, als tégenwoordig van de eertijds zo vermaarde ſtad *Babylon*. De *Schat* is in deze ſtreek omtrent $\frac{1}{4}$ eener mijle breed. In de ſtad *Basra* zelve is een groot kanaal, en men vind hier ook verſcheiden kleinen, die allen met den grooten vloed gemeenſchap hebben. En wijl in den laatſten de vloed omtrent 9 voet hoog rijst, zou dit veel kunnen toebrengen, om de ſtad ſchoon te houden; doch nergens heb ik eene morsſiger ſtad bij de Mohammedaanen gezien dan deze. De meeste huizen leiden het vuil water uit derzelver keukens op de ſtraaten, welken niet geplaveid zijn, en veelen hebben naar dezen kant zelfs den ingang.

De ſtad heeft vijf poorten. Namelijk 1.) دروازه الرباط *Derwaſet* of *Bâb Robàd.* 2.) دروازه بغداد *Bâb Bagdad.* 3.) دروازه حضرت الزبير *Bàb Zobeier.* 4.) دروازه الصراجي *Bàb Seradsje* 5.) دروازه المجمع *Bàd Medsjemà.* Bij 6. op de grondtékening is de woning van den *Kaputàn Pascha.* Bij 7. de woning van den *Mutaſillim.* Bij 8. de faktorij der Engelſchen, en bij 9. de faktorij der Franſchen. Men vind in deze ſtad éénc moskee met twee minareën, en agt, welken elke maar ééne minare hebben. Men noemt ze allen *Dsjameá.* Ook telt men hier omtrent nog 40 kleine moskeën, waarvan egter de meesten ſlegts den naam van kapéllen kunnen dragen.

Het zal ons genoegzaam onverſchillig zijn, hoe de Oosterlingen de wijken hunner ſtéden noemen; doch, wijl het hédendaagsch *Basra* nog eene nieuwe ſtad is, en men niet kan wéten, of wij niet te eenigen tijde eene overzetting van eene omſtandige beſchrijving dezer landſtreek bekomen, naar welke men de voormalige naamen dezer ſtad kan bepalen, gelijk de voormalige naam der ſtad

Da-

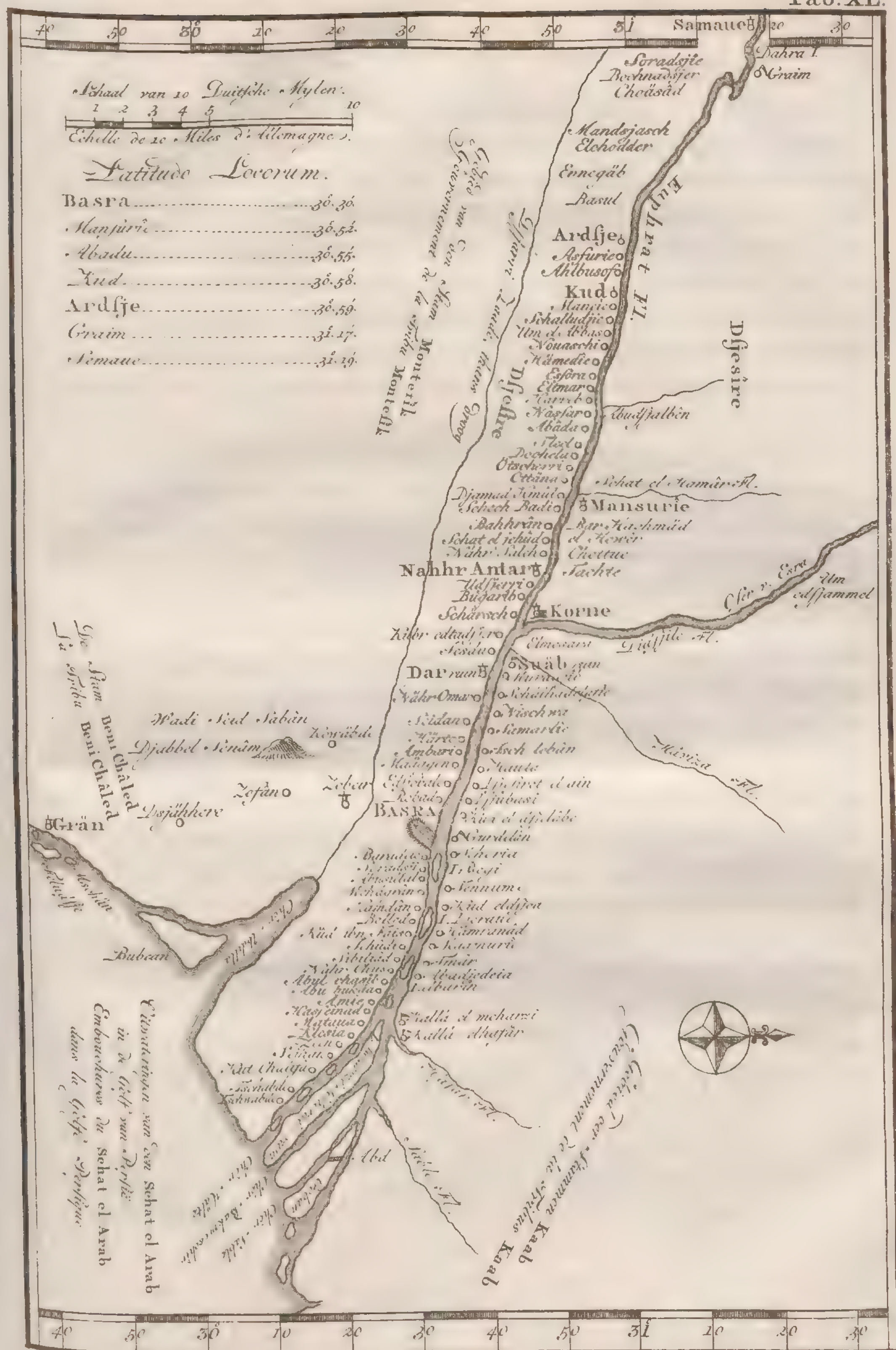
Damiàt naar den naam van zulk eene wijk bestemd is (*), zal ik hier de naamen van de verscheiden wijken der stad *Basra* invoegen. Men heeft mij genoemd: مناخ *Menàch*, مشراق *Mischràk*, دنانيك *Denarîk*, ابن عيد *Ibn aid*, عبايه *Abaieh*, ميدان العبيد *Meidàn el abîd*, الدوغ *Doágh*, ام البلابيل *Om el bellabîl*, ام البزازين *Om el bissasin*, شيخ بادي *Schech Badi*, شيخ قنبر *Schech Kumbar*, شيخ جوهر *Schech Dsjohar*, ام الطنوق *Om ettonûk*, قبله *Käble*, شيخ عمر *Schech Omar*, مدبغه *Medbuge*, نهر النات *Nâher el beinàd*, شيخ حبيب *Schech habib*, جسر اللوح *Dsjusser ellauh*, مكول *Megkûl*, معدان *Mäadàn*, محمد تخته *Mohammed Tachte*, حمام كوت *Hammam Kud*, محلة القاضي *Mehallet el Kadi*, محلة العرصه *Mehallet el ärsa*, محلة شين رمضان *Mehallet Seiid Ramadàn*, محلة الافغان *Mehallet el afghàn*, حكاكه *Hakàke*, حداده *Hadade*, خليليه *Chalilîe*, شريباتيه *Scherebatîe*, محلة اليهود *Mehallet el Ihûd*, محلة مرجانه *Mehallet Murdsjana*, حسن داده *Hassan dade*, كواز *Kauàs*, بستان قصب *Bustàn Kassab*, كوارخين *Kauarchin*, عز الدين *As eddìn*, محلة خان زكار *Mehallet Chàn Zikkàr*, القطانه *El Kotana*, سيف *Sif*, حوش الپاشا *Hausch el pascha*, جسر الغربان *Dsjüsser el gurbàn*, المجموعه *Medsjemoá*, مقبيره *Mogäber*, صمغونيه *Samgonîe*, محمدجواد *Mohammed Dsjoàd*, عروه *Arroá*, غمقه *Sämke*, بحارنه *Baharna*, جسر العبيد *Dsjusser el abîd*, بلد السياس *Belled essiàs*, الدوغ *Doag*, حلل *Holal*, مقام *Mokàm*, محلة الجديده *Mehallet el dsjedide*, نظران *Naduràn*, صبخه *Sabcha* معصره *Maasra*, الخضر *El chodder*, محلة الساعي *Mehallet essai*, مناوي *Menaui*, بريهه *Brähe*, عباس *Abbàs*, حصيرچيه *Hasir tschîe*, فرسي *Firsi*, صيمر *Seimar*, خضراويه *Choddrauie*, فتاله *Fatale*, كوت الكومرلي *Kud el kummerli*, جسر الحوض *Dsjüsser el haus*, مجصصه *Medsjössasa*, خشابه *Chaschabe*.

Het tegenwoordig *Basra* is eerst onder de regéring van eenen SIÂB of EFRASIÂB opgekomen, hij was een *ajâl* of inlandsche édelman, en verkreeg dit gouvernement van de Turken. Deze moedigde de uitlanders aan om zig hier neêrtezetten, en bragt daardoor den handel in bloei, waartoe de stad voortreflijk gelégen is. Zijn zoon ALI *Pascha* kwam na hem aan de regéring, en deze werd opgevolgd door HOSSEIN *Pascha*, eenen zoon van den gemelden ALI *Pascha*

(*) Zie *Abulfedæ descriptio Aegypti*, p. 23. 115. van den ridder MICHAËLIS.

ſcha (*) Zij allen merkten Basra en het daar onder horend gebied als hunnen eigendom aan. ALI maakte *Korne*, eene open plaats aan den zamenvloed van den Eufraat en den Tiger, tot eene grensvesting, welke HOSSEIN nog door een tweeden muur verſterkte. De laatſte breidde de ſtad *Basra* ook uit; want, in plaats dat dezelve eertijds verre van den *Schàt el arráb* verwijderd was, verlengde hij den muur tot aan den vloed, waardoor dan veele tuinen en koornakkers méde in de ſtad kwamen, welken nooit met huizen bebouwd zijn. Hij liet ook het dorp *Menaui* verſterken, en kreeg daardoor een kasteel in zijne hoofdſtad. Daarenboven liet hij te *Basra* eene moskee bouwen, die nog tot héden voor de voornaamſte *Dſjameà* gehouden word: en, wijl hij den Christenen veele vrijhéden vergunde, trok hij veelen van dezen godsdienst naar zijne verblijfplaats, waardoor de handel ſteeds meer en meer in bloei geraakte. HOSSEIN *Pascha* werd door zijne rijkdommen zo trots, dat hij ondernam zig van verſcheiden dorpen meester te maken, die onder het *Paſchalik* van *Bagdad* behoorden, en hij had magts genoeg, om de Turken, die tégen Basra aanrukten, eenige maalen afteſlaan. Toen hij egter merkte, dat hij het tégen de naburige Paschâs niet zou kunnen uithouden, zond hij eenen zijner nabeſtaanden met groote geſchenken naar Konſtantinopel, om zig aan den ſultan te onderwerpen. Deze jonge heer bediende zig van het geen hem aanvertrouwd was, om zigzelven daardoor vrienden te maken. Hij beloofde jaarlijks eene zékere ſchatting te géven, indien men hem met dit gouvernement wilde begiftigen; en de ſultan dit als het gemaklijkst middel vindende, om zig Basra weêr te onderwerpen, zond hij hem met een klein léger weêr terug, dat hem in het bezit daarvan zou ſtellen. Daar HOSSEIN *Pascha* te voren al de inwoners en de nabuurige Arabiërs op zijne zijde gehad had, wendden nu veelen zig tot zijnen nieuwen vijand. Zijn léger werd eerlang zo verzwakt, dat hij genoodzaakt was zig in zijne hoofdplaats in te ſluiten. De aanhang van zijne tégenpartij werd in de ſtad zelve allengs zo groot, dat hij het nodig oordeelde, zig naar *Menaui* te begéven: en hem nu ſchier in het geheel geen troepen meer overig blijvende, verliet hij zijn gouvernement ge-

(*) PIETRO DELLA VALLE en TAVERNIER hebben deze beide laatſte *Paſchâs* gekend.

Schaal van 10 Duitsche Mylen.
Echelle de 10 Miles d'Allemagne.
Latitudo Locorum.
Basra ... 30°. 30'.
Mansurie ... 30°. 52'.
Abadu ... 30°. 55'.
Kud ... 30°. 58'.
Ardsje ... 30°. 59'.
Graim ... 31°. 17'.
Semaue ... 31°. 19'.
Samaue
Dahra I.
Graim
Soradsje
Bochnadsser
Choäsäd
Mandsjasch
Elchodder
Ennegäb
Basul
Ardsje
Asfurie
Ahlbusof
Kud
Euphrat Fl.
Dsesire
Dsesire
Montefik
Abadu
Mansurie
Nahhr Antar
Korne
Dar
Süäb
Basra
Beni Châled
Beni Châled
Djabbel Senâm
Zobeir
Zofân
Grän
Bubean
Sehat el Arab
Sehat el Arab
Kaab
Kaab
Abd

geheel, en nam de vlugt naar Perſië. Eenige jaaren daarna werd Basra door de Perzen veröverd. Dezen werden eindelijk weêr door de Turken verdréven, en de Sultân plagt van toen af een' eigen Paſcha naar dit gouvernement te zenden. Maar HASSAN *Paſcha*, vader van den beroemden ACHMED *Paſcha*, gebruikte de groote ſtammen Arabers, om de nieuwe *Paſchàs* op hunnen weg in de woeſtijne aantetasten en te doden, of hen weêr naar *Haleb* terug te drijven. En niemand nu meer lust hebbende, om naar dit Paſchalik te ſtaan, bood HASSAN aan, de gewoone ſchattingen daarvan te betalen, waarop het dan met het gouvernement van Bagdad verenigd werd, waaronder het nog tégenwoordig ſtaat (*).

Zo lang er nog Paſchâs van Konſtantinopel naar Basra gezonden werden, was hier ook altijd een *Kaputàn Paſcha*, die door den ſultan benoemd werd, en altijd een perſoon van hoogen rang was. Hij had in dien tijd 50 tot 60 *taknê*, zijnde dit kleine oorlogſchépen met platte bodems, waarméde hij niet alleen den Eufraat en den Tiger, maar ook den Perſiſchen zeeboezem van zeerovers moest zuiveren. Tot het onderhouden van deze vloot en van de manſchap daartoe behorende, waren hem, naar Turksch gebruik, de inkomſten van groote regtsgebieden in de beide Paſchaliks van Bagdad en Basra aangewézen. Naar mate nu de Paſcha te Bagdad magtiger werd, trok hij ook allengs de diſtrikten naar zig, die den *Kaputan Paſcha* aangewézen waren. Eindelijk liet de Sultan het den Paſcha zelven over, om den handel te water in zijn groot gouvernement te beſchermen, en zédert dien tijd is de *Kaputan Paſcha* te Basra altijd maar een bediende van den Paſcha van *Bagdad*. Hij woont te *Menaui*, gelijk de *Mutaſillim*, of gouverneur, in de ſtad woont. Zijne weinige *taknê* liggen vóór zijne deur op den *Schát*; en als de *Kaputan Paſcha* of de *Mutaſillim* bijgeval voorbij vaart, word van dezelven dapper gekanonneerd: doch tot gebruik deugen deze ſchépen niet veel. Zij zijn zeer zwak gebouwd, en met jodenlijm (arab. *ſift*, *kîr*) overſtréken, welke men in groote ménigte van *Hèt*, eene ſtad aan den Eufraat, eenige dagreizen ten noorden van *Helle*, bekomt. Alle de kleine ſchépen, die tus-

(*) In april des jaars 1776 is *Basra*, na eene zeer lange belégering aan KERÎM KHÂN, ſtadhouder van Perſië, overgegaan.

tusfchen *Bagdad*, *Helle* en *Basra* varen, zijn wel niet béter gebouwd, en de jodenlijm houd zig in het versch water zeer goed; doch men zegt, dat zij zig in het zout water ontbind, en daaröm durven de *takné* van den *Kaputan Pafcha* zig nooit in den Perfifchen zeeboezem wagen. Men hoort ook zo veel van roverijen op den Eufraat en den Tiger, dat het fchijnt, als of de *Kaputan Pafcha* zig er in het geheel niet aan kreunt (*). Ondertusfchen is er nog altoos een aanzienlijk amptenaar te Basra, en de *Mutafillim* moet zo wel hem als den *Defterdàr*, de *Ajàl*, den *Giimrukfchi* of *Schàh bunder*, dat is den opziender der tollen, en den *Kadi* in den *diwan* laten roepen, als er over zaaken van gewigt moet geraadpleegd worden.

De *Defterdàr* is de ontvanger der fchattingen, en hangt in andere ftéden gemeenlijk alleen van den Sultân af. Die te *Basra* is, indien ik het wél heb, niet meer dan een bediende van den Pafcha te *Bagdad*. De *Kadi* word alle jaaren in zijn ampt bevestigd, of door een' anderen uit Konftantinopel vervangen. Men zegt, dat er dikwijls *Kadis* herwaard komen, die hunne *firma* van eenen anderen kopen, en deszelven naam aannémen. Men kan dus ligt denken, dat deze plaats maar zelden van een' braaf' man bekleed word. Ondertusfchen hebben zij altijd eenen *Naib*, of gevolmagtigden, die beftendig hier blijft, en dus ten minften het land en de fpraak kent; een *Kadi*, die uit Konftantinopel komt, fpreekt dikwijls niets anders dan Turksch, en de gemeene man te Basra verftaat niets anders dan de Arabifche taal.

De voornaamften van den inlandfchen adel noemt men hier *Ajàl el bellàd*. De aanzienlijkfte onder hen, welke in mijn' tijd bijna den ganfchen *diwàn* regeerde,

(*) In plaats van boots gebruiken die van Basra groote ronde korven, welken zij *Kuffe* noemen, en die van buiten geheel met jodenlijm beftréken zijn. Zij zijn wel om te gebruiken, inzonderheid op ondiepten, wijl zij niet diep gaan, en zig gemaklijk wenden. Maar voor het overige zijn zij voor iemand, die niet gewend is in korven te varen, zeer ongemaklijk, wijl de matroos, die met zulk eene *kuffe* vaart, niet kan beletten, dat zij zig ook dikwijls midden op den ftroom rondom draait. De fchépen, die men te Basra *Goràb* en *Dauneck* noemt, zijn allen in de bouwwijze van de *takné* onderfcheiden. Zij worden gebruikt tot het vervoeren der waaren tusfchen *Basra*, *Bagdad* en *Helle*.

de, was *Schech Derwifch* KAUÂSI, een afftammeling van eenen beroemden geleerden in deze ftad, KAUAS genoemd, die onder anderen ook deze verdienfte heeft gehad, dat hij eene fraaije moskee heeft laten bouwen, die door zijne rijke nakomelingen nog fteeds in een' goeden ftaat gehouden word. De *Mufti el hanefi* is ook van dezen adel: zijne plaats is erflijk, men kan derhalven ligt begrijpen, dat zij niet altijd door eenen geleerden bekleed is; en dit is ook niet nodig, want hij houd eenen *Naib*, of gevolmagtigden, voor zig. Verder behoort daartoe de *Nakib es Scheràf*, of het opperhoofd van al de gewaande nakomelingen van MOHAMMED, die zig in dit gebied ophouden. Zijne plaats is insgelijks erflijk. Voor weinige jaaren heeft SOLEIMAN Pafcha een' van deze adelijken tot *Mufti el Schafei* verhéven, wiens plaats ook erflijk zal zijn; en dan behoort tot deze *ajàls* nog een koopman, SEIID DERWISCH IBN SEIID TALIB genoemd, wiens voorvaderen reeds de karavanen naar *Haleb* begeleidden, en die ook nu nog dikwijls het ampt van *karwanbafchi* op zig neemt, wijl hij het best met de verfcheiden Schechs bekend is, door welker gebied de karavanen trekken, en aan dewelken zékere fchattingen of gefchenken moeten betaald worden.

DE *ajàl* hebben, behalven het regt, dat de *Mutafillim* niets van gewigt mag ondernémen, zonder eerst hun gevoelen daaromtrent in de raadsvergadering gehoord te hebben, nog veele andere vrijheden: als, zij betalen niets van hunne vaste goederen, in plaats dat de andere onderdaanen daarvan, voornaamlijk van hunne dadelboomen, waarïn hun grootfte rijkdom beftaat, aanmerklijke lasten moeten betalen. Zij hebben het regt om hunne boeren te ftraffen, welken nogthans geen lijfeigenen zijn. Alle de geestlijken, waarönder ook de onderwijzer in de fchoolen en de boekfchrijvers behoren, ftaan onder de regtbank van den' *Mufti*, éven gelijk alle de *Seiids* en *Scherifs* onder den *Nakib es Scheràf*, en beiden hebben hunne gevangnisfen, in welken zij de zulken van hunne onderdaanen, die zig ergens aan fchuldig gemaakt hebben, werpen. Wanneer een voornaam Mohammedaan eene moskee bouwt, behouden zijne nakomelingen ook het regt om de goederen te beftieren, welken de ftigter tot onderhoud der moskee gemaakt heeft. Alleenlijk zijn zij verpligt, op zékere tijden rékenfchap daarvan te doen aan de overheid; zelfs hebben zij het regt om alle geestlijken bij hunne moskee te benoemen. Doch wanneer het geflagt van den ftigter uitgeftorven is, of wanneer andere perfoonen een gedeelte van hun vermogen aan

 moskeën

moskeën en schoolen geschonken hebben, is de Mufti de *Mutawélli*, dat is, die rékening houd van alle de inkomsten en uitgaven. Mijn taalmeester, een boekafschrijver, wilde mij verzékeren, dat daarbij veel te winnen was, wijl namelijk de rentmeester en de geen aan wien rékening moet gedaan worden, veeltijds een gedeelte der inkomsten deelden. Dezelfde klagten over de *Mutawéllis* heb ik in andere Turksche stéden gehoord, alwaar ik ménigmaal groote moskeën zag, die geheel vervallen waren. Overäl was het: „ de *Mutawélli* heeft de „ inkomsten derzelven verteerd." Daaröm zouden weinige moskeën gedurende veele jaaren kunnen onderhouden worden, indien er niet van tijd tot tijd nieuwe onderstand kwam.

De Janitzaaren hebben te Basra, éven als in alle Turksche stéden, zeer groote vrijheid, en onder anderen ook die, dat zij alleenlijk door hun eigen corps kunnen gevat en gestraft worden, wanneer zij eene misdaad begaan hebben. Doch hier is geen vaste *Orta*. Hunne voornaamste bevelhebbers moeten te *Korne* blijven, en te *Basra* zijn alleen onderöfficiers, die tot groot nadeel van den *Mutasillim* en de naarstigen onder de inwoners, al het slegt gespuis in hun corps aannémen, dat zig maar aanbied. Maar daaröm word de aangeworvene, of, liever, ingeschrévene, zo min soldaat, als hij te voren was. Een aga, koopman, zakkedrager, matroos, e. z. v. blijft bij zijne vorige handtéring, en trekt niet alleen geen bezolding, maar moet de janitzaaren voor hunne bescherming ook betalen. Nooit zijn zij buitensporiger, dan wanneer er geen *Pascha* te *Bagdad* is. Toen SOLEIMAN Pascha overléden was, was de *Mutasillim* alhier met alle zijne krijgsbenden niet in staat te beletten, dat de janitzaaren op klaaren dag in de huizen der Christenen, Jooden, Banianen, ja zelfs bij de Mohammedaanen inbraken, die zig in hun corps niet hadden laten inschrijven. Dikwijls belédigden die van de eene *orta* zulke Mohammedaanen of andere geloofsbelijders, die zig onder de bescherming van eene andere *orta* begéven hadden. De janitzaaren geraakten daaröver wéderzijds aan elkander; en het gebeurde niet zelden, dat er op éénen dag 8 of 10 van hun verslagen werden, terwijl er van de eerlijke lieden, die geen janitzaaren waren, niet minder bléven. Om nu bij eene andere gelégenheid niet weêr aan de woede van dit gespuis blootgesteld te zijn, of ten minsten eenigen bijstand van hun te hebben, lieten zig nog veelen bij hun corps inschrijven. Om die réden héten tégenwoordig de

meeste

meeſte Mohammedaanen te Basra, van den *Mutaſillim* af tot den geringſten zakkedrager, janitzaaren (*).

WIJL de *ajàls* en janitzaaren te Basra indedaad zeer veel vrijheid hebben, en zig dikwijls nog meer vrijheid géven, zou men denken, dat de *Mutaſillim* hier niet veel te beduiden heeft; doch als die ſlegts verſtand heeft, weet hij zijn gezag ook wél te handhaven. Onder de adelijken heerſcht zulk eene groote onenigheid, dat zij dikwijls onder elkander oorlog voeren, en hunne dorpen plonderen. Als de *Mutaſillim* nu één' van hun ten val wil brengen, uit hoofde, dat hij zig bij geval in den *diwàn* openlijk tégen hem verzet heeft, wagt hij maar, tot dat hij, ten minſten in ſchijn, kan zeggen, dat de *ajàl* te verre gegaan is. Bij de Turken nu word eene kleine misdaad van eenen vermogenden altijd veel hooger genomen, dan eene veel grootere, door eenen armen begaan. De *ajàl* word heel vaerdig geworgd, en een gedeelte van zijne goederen verbeurd verklaard: en als het geld eenmaal in des Paſchas koffer gekomen is, is het gemeenlijk éven zo moeilijk, iet weêr daar uit te krijgen, als den geworgden het léven weêr te géven. De nabeſtaanden en de andere *ajàls* kunnen naderhand zelden meer uitvoeren, dan zig heimlijk over de dwinglandij der Turken te beklagen. De titel van *janitzaar* beſchermt eenen rijken dikwijls niet in het minſte. *Hadsji* JUSOF, een groot koopman te Basra, die aan ALI *Paſcha* veel geld geſchoten, en hem daarenboven aanleiding gegéven had, om van andere kooplieden groote ſommen afteknévelen, wist bij denzelven te bewerken, dat ACHMED *Kichja*, in dien tijd *Mutaſillim*, naar Bagdad terug ontboden, en een andere in zijne plaats geſteld werd. Eenigen tijd daarna kreeg ACHMED *Kichja* zijne post weêr. Hij geliet zig, als of hij zig alle moeite gaf, om de vriendſchap van eenen man te winnen, die reeds eens in ſtaat was geweest om hem aftezetten. Maar JUSOF ſtelde zo weinig vertrouwen in hem, dat hij nooit uitging, zonder heimlijk eene wagt bij zig te hebben, die hem bij eenen onverwagten aanval kon beſchermen. Eindelijk moest hij over zaaken betreffende den koophandel met den

(*) Zij héten eigenlijk *Inki ſchari* ينكجاري. Wijl egter het woord *janitzaar* in onze taal als ingelijfd is, heb ik hetzelve behouden. Om dezelfde réden gebruik ik ook het woord *moskee*. De Mohammedaanen noemen hunne kleine tempels eigenlijk *Medsjid* en de grooten *Dsjamea*.

den *Täffenkſchi Baſchi*, of overſten van een regiment voetvolk van den *Mutaſillim*, ſpréken, dien hij altijd voor eenen vriend gehouden had. Deze toonde hem nu een bevel, volgens hetwelk hij hem moest verworgen. De uitvoering werd ten eerſten begonnen, en het lijk van dezen koopman, die zo veel op zijn geld, op de gunst van zijnen Paſcha, op den titel als *Hadsji*, of iemand, die te Mekka was geweest, op de beſcherming der geestlijkheid, en, als janitzaar, op den bijſtand zijner makkers vertrouwd had, werd op eenen misthoop geworpen. Achmed *Kichja* wist ſpoedig beſchuldigingen tégen *Hadsji* Jusof uittestroijen, en zijn eigen gedrag voor het gemeen te billijken: en ali *Paſcha* liet zig te vréden ſtellen, doordien hij bij deze gelégenheid niet alleen zijnen ſchuldbrief van 200 duizend piaſters, welke ſom hij van *Hadsji* Jusof ontvangen had, weêr terug kreeg, maar nu ook nog het grootſte gedeelte van de overige goederen dezes ongelukkigen naar zig kon trekken.

Dezelfde *Mutaſillim* perſte eenen Armeniſchen koopman eene aanzienlijke ſom gelds af, wégens eene daad, waarvoor elke regéring in Europa hem eenen grooten lof zou gegéven hebben. De Armenier namelijk liet digt bij de ſtad over een kanaal eene fraaije brug van gebakken ſteen bouwen en den gemeenen weg, die, door de agteloosheid der regéring, des winters ſchier onbruikbaar was, tot aan de begraafplaats zijner natie verbéteren. Hij had daartoe verlof verzogt bij de regéring, doch zig deswégens geen behoorlijke firma laten géven, en deze moest hij naderhand te deeg betalen. Het is in Turkijen in het algemeen niet ongewoon, dat lieden, die pragtige gebouwen laten maken, genoodzaakt worden, aan de regéring geld te ſchieten, waarvan zij dan zelden iet' te rug ontvangen. Het is daarom geen wonder, dat de rijke onderdaanen der Turken zo weinig pragt tonen. Voor het overige ſchijnt de burgerlijke regéring te Basra zeer goed te zijn. Op de marktplaats midden in de ſtad liggen veele hoopen koorn, die ſlegts met ſtroomatten gedekt zijn, en men hoort niet, dat daarvan, of iet anders, geſtolen word.

Doordien men in de Oosterſche landen in het geheel geen lijſten van geborenen en geſtorvenen heeft, is het zeer moeilijk hier iet zékers van de bevolking der ſtéden te ervaren. Wanneer men dien aangaande bij de inwoners onderzoek doet, ſpréken zij altijd van eenige honderd duizend; maar men zal in het algemeen vinden, dat de bevolking hier op verre na zo groot niet is, als men in

Europa

Europa volgens zulke berigten geloofd heeft. Binnen den muur van *Basra* zijn 70 *mahálle* of wijken. In zommigen derzelven vind men 3 tot 400, in anderen daaréntégen maar 10 tot 20 huizen, het overige gedeelte bestaat enkel in dadelboomgaarden, en daarbij vind men hier groote begraafplaatzen of kerkhoven. Lieden, die deze stad nauwkeurig kenden, verzékerden mij, dat men, in het algemeen genomen, nauwlijks 100 huizen voor elke *mahálle* kan rékenen. Maar nu zijn de meesten derzelven alleen van steenen gebouwd, die in de zon gedroogd zijn, en slegts klein. Rékent men dan voor elk huis 7 inwoners, het welk, door elkander genomen, waarschijnlijk te veel zal zijn, zo is het getal der inwoners ten hoogsten 50 duizend; en bij aldien zij geteld wierden, geloof ik haast niet, dat men er 40 duizend zou vinden. De heerschende godsdienst is die der sekte *Sunni.* Zédert de binnenlandsche onlusten in Persië hebben zig in deze stad ook veele *Schiiten* neêrgezet: maar, wijl dezen door de eerstgemelden veel meer gehaat worden, dan alle andere geloofsbelijders, noemen de meesten derzelven zig ook *Sunniten.* In het algemeen schijnt het, dat de Mohammedaanen alhier de pligten van hunnen godsdienst niet zeer stipt in agt némen. De rijken verzuimen niet, dagelijks vijfmaal te bidden, op dat de regéring hen, bij gebrek van eenige andere overtréding, niet wégens verzuim van den voorgeschréven godsdienstpligt rékenschap afeische. Maar of de gemeene man bid, daar laat men zig niet aan gelégen zijn. Onder de Oostersche christenen is de gemeente der Armeniërs de talrijkste, en van dezen zijn insgelijks de meesten uit Persië gekomen. Hier zijn maar weinig *Sabeërs*, en wijl het altemaal geringe lieden zijn, worden zij niet veel geägt. Ik liet mij hun alphabet door eenen smid schrijven, als op plaat II. bij F., van den welken men getuigde, dat hij de beste schrijver was (*). Men vind te *Basra* ook veele Banianen, en omtrent 100 joodsche huisgezinnen. Van de Europische landäarden drijven de Engelschen den grootsten handel, voornaamlijk met Europisch laken, fijn

(*) In een werk: *Relations de divers voyages curieux*, te *Parys* gedrukt, vind men een alphabet der *Chaldeën*, *Sabeërs*, of *St. Johannes Christenen*, hetwelk van mijn afschrift alleen in kleinigheden verschilt. Kämpfers afschrift is van beiden zeer verschillende, en dus waarschijnlijk niet voldoende. *Amoent. exotic. fascicul* II. p. 441.

fijn Bengaalsch lijnwaat en allerhande ſtoffen van Suratte. Zédert dat zij *Isfahan* en *Gambrôn*, of *Bender Abbas*, hebben moeten verlaten, woont hier van hun altijd een raad van Bombay met eenige ſchrijvers, en een koopman van deze maatſchappij woont te Bagdad. De Franſche agent leefde hier, zonder handel, en, gelijk men mij zeide, zonder zijne wedde naar behoren te ontvangen, zo als hij best kon. Hollanders waren hier in het geheel niet, maar de kooplieden alhier haalden hunne ſpecerijen van *Charedsch*. De inlandſche kooplieden drijven eenen ſterken handel in koffij van Jemen. Men vind te Basra ook verſcheiden Italiaanen, die eenen vrij ſterken bijzonderen handel over *Haleb* op *Venetie* en *Livorno* drijven; insgelijks twee Roomschkatholijke monniken. De laatſten bouwden thans eene kerk weêr op, wijl de eerſte, onder de regéring van den voorgemelden HOSSEIN *Paſcha* gebouwd, ingeſtort was.

DIGT onder de muuren van *Basra* begint reeds de groote woeſtijn. De grond is hier éven zo vrugtbaar, als nabij den vloed, alwaar alles met dadelboomgaarden en rijstäkkers bedekt is. Het ontbreekt hier alleenlijk aan inwoners, en wel aan vermogenden, die kanaalen kunnen graven en onderhouden. Niet verre ten zuidwesten van de ſtad ziet men daar een voorbeeld van. Voor 30 of 40 jaaren was daar nog een groot dorp, waarvan thans niets meer overig is, dan een klein gebouw boven het graf van eenen mohammedaanſchen heilig, dat thans reeds vrij verre in de woeſtijne ligt. Van hier tot *Zobeier*, alwaar ook ſchoon laag land is, is alles met keukenzout bedekt, voornaamlijk op zulke plaatzen, waar men dammen gemaakt heeft, om régenwater te vergaderen en te laten uitwaasſemen.

HET *Basra*, dat onder de regéring der eerſte *Khalifen* vermaard was, lag buiten tégenſpraak $1\frac{1}{2}$ of 2 mijlen zuidwest ten zuiden van de tégenwoordige ſtad dezes naams, en in eene zandiger ſtreek. Men vind daar nog overblijfzels van eenen ſtadsmuur, die, naar oogenſchijn, ten minſten 2 uuren in den omtrek heeft gehad; als méde de muuren van twee groote moskeën, *Dſjámea Ali Barmäki* en *Dſjámea Saffrân*. Ook toont men hier nog de begraafnisſen van den bekenden geleerden HASSAN EL BASRI, van ZOBEIER IBN ALWÂN, van TELHA IBN OBEID ALLAH, en anderen, van welken men zéker weet, dat zij te Basra begraven zijn.

ALLE deze beroemde Arabers zijn bij de Schiiten zeer gehaat, inzonderheid

ZOBEIER

ZOBEIER en TELHA, wijl zij den eed van trouwe aan hunnen grooten Imam gebroken, en tégen hem voor de *Ayeſcha* geſtréden hebben. De Sunniten daarentégen éren ze, wijl zij onder MOHAMMED als braave officiers gediend, en voor hunnen dood, zo men zegt, berouw gehad hebben, dat zij tégen ALI, den ſchoonzoon van MOHAMMED en naderhand *Khalif*, oproerig waren geworden. Zij hebben boven hunne graven, éven als boven de graven van hunne andere heiligen, gebédehuizen gebouwd. Dezen werden in het jaar der *hedsjera* 1156 (1743) als NADIR SCHAH het tégenwoordig Basra belégerde, door de Perzen ganschlijk ter neêrgeworpen. Doch de Sunniten hebben ze, na het vertrek des vijands, ras weêr opgebouwd, en bij die gelégenheid gebeurden hier, volgens het geen een Mohammedaanſche geestlijke te *Zobeier* verzékerde, de volgende wonderwerken. Een ézel ontliep zijnen meester, die van het nieuw Basra naar het oude wilde rijden: de arme man ging tot de arbeiders bij het graf van TELHA, en klaagde tégen hen, dat hij lang door de woeſtijn omgelopen had, zonder zijn dier te kunnen wédervinden. Elk nam deel in zijn verlies, en zij vereenigden eenparig hun gebed tot den heilig, dat hij toch geliefde den ézel weêr te voorſchijn te brengen; en kort daaröp zag men hem ook in vollen galop aankomen, en regt naar het graf van TELHA lopen, als of iemand met de zweep agter hem was geweest. De nieuwe *kubbe*, welke men boven het graf van HASSAN EL BASRI bouwde, viel weêr in, zonder dat men den bouwmeester kon beſchuldigen, dat het zijne ſchuld was. De heilig verſcheen daarop iemand in den droom, en verzékerde hem, dat hij met eene *kubbe* (koepel) niet gediend was, maar dat men een' kleinen toren boven hem zou bouwen: tévens wilde hij ook niet midden onder dezen toren, maar met het hoofd digt aan den muur liggen, op dat men niet rondom zijn graf zou kunnen gaan (*). ZOBEIER ligt onder eene groote *kubbe*, digt bij eene fraaije moskee met eenen minare. De *Imâm* van deze moskee, welke mij de voorgemelde vertelzeltjes verhaalde, verzékerde mij ook, dat hij eens antwoord kreeg, als hij ZOBEIER gegroet had. Ik vraagde naderhand aan een paar anderen, of zij nooit van hunnen heilig eene groete gehad

(*) Digt bij hem ligt een MOHAMMED IBN SIRÎN, wiens gedagtenis bij de Mohammedaanen insgelijks zeer geëerd word, onder eene bijzondere *kubbe*.

had hadden; maar dezen waren zo bescheiden van te geloven, dat zij te groote zondaars waren, dan dat zij zulk eene gunst konden verwagten. De *Imàm* toonde mij nog den boom, onder welken men voorgeeft, dat ZOBÈIER gedood werd; doch deze staat binnen den ringmuur, en, volgens de Arabische geschiednis, verloor ZOBEIER zijn léven buiten de stad. Niet ver van deze oude stad ligt een ABDILLA IBN ANNAS begraven, wiens vader de deurwagter van MOHAMMED is geweest.

WIJL de Mohammedaanen er op gezet zijn, dat zij bij hunne heiligen begraven worden, brengt men van nieuw Basra tégenwoordig nog veele lijken naar het oud Basra. De stad was zo zeer verwoest, dat men eerst voor 30 of 40 jaaren weêr een begin maakte met het bouwen van eenige kleine huizen rondom de begraafplaats van ZOBEIER, en zédert dien tijd noemt men het oud *Basra*, *Zobeier*. Zédert 8 of 10 jaaren hebben zig hier zo veele Sunniten neêrgezet, die door ABD UL WAHEB, den stigter van eenen nieuwen godsdienst, uit *Nedsjed* verdréven zijn (*), dat *Zobeier* reeds eene kleine stad kan genoemd worden; want, behalven de gemelde moskee, heeft men hier ook nog eene tweede gebouwd.

IK heb te *Zobeier* geen berigt kunnen krijgen, op welken tijd, en bij welke gelégenheid het oud Basra verwoest is. De gemelde *Imàm* meende, dat een zwaare storm al de huizen en moskeën op eens had omver geworpen, en dat de inwoners daaröp aanstonds het nieuw *Basra* gebouwd hadden. Het is niet denklijk, dat dit zo schielijk in zijn werk gegaan is, maar het verval dezer stad was waarschijnlijk een natuurlijk gevolg van de slegte regéring der Mohammedaanen, waar door het weleer volkrijk Chaldea zo zeer van inwoners ontbloot werd, dat men er tégenwoordig geen dorpen meer vind, dan alleen digt bij de groote stroomen. In het oud Basra ziet men nog het bed van eenen droogen vloed, of veeleer gegraven kanaal, door de Arabiërs *Dsjärri*, *Záade* of *Haffar Záade* genoemd. Hetzelve was van eene kleine stad *Hèt*, omtrent 6 dagreizen ten noorden van *Helle*, uit den Eufraat naar *Kufa*, en van daar verder

[(*) Zie *Beschrijving van Arabië*, bl. 331.]

der naar *Basra* geleid, alwaar het zig omtrent 3 duitſche mijlen benéden de ſtad in eene golf ontlastte, die men *Chôr abdilla* noemt. (Plaat XL.) De Arabiers verhalen, dat dit kanaal te weerszijden met boomen beplant was, en het land ver in de rondte vrugtbaar gemaakt heeft. Zédert veele jaaren komt in het geheel geen water meer herwaard, en het eertijds vrugtbaar land is eene woeſtenij, die enkel van Bedouinen bezogt word. Geen wonder derhalven, dat Basra verlaten werd, toen het zijnen vloed, en met denzelven alle naburige dorpen verloor, en dat de inwoners zig naar den oever van den Eufraat begéven hebben, daar zij overvloed van water vonden, en daar het waarſchijnlijk reeds in dien tijd aan inwoners ontbrak (*).

De

(*) *Dsjärri Záade* is zonder tégenſpraak de vloed *Pallacopas* der Grieken, werwaard ALEXANDER kort voor zijnen dood van Babijlon eene reis deed, die ARRIANUS in zijn 7de boek op de volgende wijze beſchrijft: *Interea dum triremes parantur, portusque apud Babylonem effoditur, Alexander ad Pallacopam amnem per Euphratem devectus est. Diſtat is a Babylone ſtadiis ferme DCCC. Porro amnis hic ex Euphratis in alveum ſuum diffuſione, non ex peculiari fonte oritur. Euphrates enim ex montibus Armeniis oriens, hyberno tempore intra ripas labitur, utpote non multum aquæ trahens. Ineunte autem vere multoque magis ſub ſolſtitium æſtivum grandis exit, ripisque ſuperatis Aſſyriorum campos inundat. Tunc enim nives in Armeniis montibus liquatæ aquas eius mirum in modum augent, atque ita in magnam altitudinem elatus, univerſam circumiectam regionem obrueret, niſi quis non nihil deducens in Pallacopam & in paludes ac ſtagna eum converteret. Quæ quidem paludes ab hoc alveo initio facto usque ad regionem Arabiæ proximam, per vadoſa loca ac tandem per occultos meatus in mare feruntur. Reſolutis vero nivibus, præcipue circa Vergiliarum occaſum Euphrates minor labitur: at nihilominus magna eius pars per Pallacopam in lacus derivatur: niſi vero quis rurſus Pallacopæ alveum obſtruat, ita ut in adverſum nitens ripas transcendat, facile ita Euphratem labe item exhauriat, ut Aſſyriorum campi ab eo irrigari nequeant. Quapropter Babyloniorum Satrapa magno labore Euphratis in Pallacopam exitus obſtruit (quamvis non magna cum difficultate aperiantur) quod limoſa iis in partibus terra, quippe quæ fluminis aqua proluitur, minime facilem aquæ reflexionem admittat: adeo ut X. M Aſſyrii tres integros menſes in hoc opere conſumpſerint. Quæ Alexandro enarrata incitarunt eum ut aliquid in utilitatem Aſſyriæ meditaretur. Itaque qua in Pallacopam Euphrates derivatur, eius exitum firmius obſtruere inſtituit. Quumque ad ſtadia triginta progreſſus eſſet, petroſam terram reperit, quæ ſi intercipi ad veterem Pallacopæ alveum perduceretur, nequaquam, propter terræ firmitatem aquam transmiſſura eſſe videbatur: atque ita ſtatis anni temporibus facilem aquarum converſionem atque exundationem fore judicabat. Idcirco Alexander per Pallacopam vectus, navigando per lacus descendit in Arabum regionem: ibi commodum quendam locum contemplatus, urbem ædificavit, moenibusque cinxit, & coloniam eo deduxit ex Græcis mercenariis, voluntariis, & qui aut ſenectute aut caſu aliquo inepti bello facti erant.* Welke orde

De vermaarde ſlag tusſchen ALI en de *Ayeſcha* is, volgens de algemeene historie, bij *Khoreiba*, niet verre van Basra voorgevallen; de tégenwoordige inwoners van *Zobeier* wéten het ſlagveld niet nauwkeurig te bepalen; doch zij zeggen, dat de ſlag in *Wadi Seiid Seban*, een groot dal tusſchen *Basra* en den berg *Senàm* geſchied is, en men vind daar een dorp *Kowabde* كويبدة, welken naam de ſchrijvers zeer ligt in *Khoreiba* hebben kunnen veranderen.

Ik geloof, dat men op weinig plaatzen in de waereld zo veel verſchillende ſoorten van dadelen vind als te Basra. De Arabiërs verdélen ze zelfs, éven als hunne artze-

de moet men in dit land niet gevonden hebben, daar de inwoners zig verenigden, om een kanaal van veele dagreizen te graven, en daar door eene woeſtijn vrugtbaar te maken! Hoe volkrijk moet het niet geweest zijn; want men zal immers denklijk niet eerder op de gedagten gekomen zijn, om den vloed *Pallacopas* te graven, dan na dat gansch Meſopotamië, alwaar men van beide zijden water kon krijgen, bebouwd was. Bij de aankomst der Mohammedaanen in deze gewesten moet de gemelde vloed nog in een' goeden ſtaat geweest zijn, wijl beiden *Kufa* en *Basra*, twee van hunne beroemde ſtéden, aan denzelven gelégen hebben: en daar dezen reeds eenige honderd jaaren verwoest zijn, moet dit land onder hunne regéring in korten tijd verbaasd verwaarloosd zijn. *Bahhr Nedsjef* of *Baheire*, bij *Meſched Ali*, was waarſchijnlijk een der meiren, die, volgens het berigt van ARRIANUS, zijn water door den vloed *Pallacopas* uit den Eufraat had. Tusſchen Semaue en Helle vind men nog meer moerasſige oorden, die nog héden ten dage door den Eufraat overſtroomd worden. Het ſchijnt, dat ALEXANDER door dezen weg weer gekomen is. De *Pallacopas* was dus beide boven en benéden Babijlon met den Eufraat verenigd, en wie weet, of het kanaal niet nog op meer plaatzen water uit den hoofdſtroom bekomen hebbe. Zo vind men tégenwoordig nog verſcheiden takken, die midden door het oude Meſopotamië van den Eufraat in den Tiger, of van den laatſten in den eerſten vloed lopen. Ik heb in het dagverhaal van eenen Engelsman, die van Haleb naar Basra gereisd, gevonden, dat hij 44 uuren zuidoost ten oosten van *Hét*, in de woestijn, eene geheel verlaten ſtad gevonden heeft, welker muur 50 voet hoog en 40 voet dik was. Elke der vier zijden was 700 voet, en in den muur waren torens. In deze ſtad of dit groot kasteel vind men nog een klein kasteel. Van deze zelfde verlaten ſtad hoorde ik naderhand, dat zij door de Arabiërs *El khader* genoemd wierd, en maar 10 of 12 uuren van *Meſched Ali* gelégen was. Zonder twijfel is zij insgelijks wégens gebrek aan water verlaten: en, nademaal men hier in het geheel geen ſtéden of dorpen in de nabijheid vind, is dit denklijk de réden, waarom men alle bruikbaare ſteenen niet van daar gebragt heeft, gelijk van *Kufa* en *Basra*, waarvan ſchier niets meer overig is. De *Pallacopas* ſchijnt door PLINIUS, *lib.* 6. *cap.* 27. en andere oude ſchrijvers ook de *Euſraat* genoemd te worden.

artzenijmiddelen, in *kouden* en *heeten*. De eerſten houden zij voor gezond, en de laatſten voor ongezond. Doch in het algemeen wil deze onderſcheiding niets anders zeggen, dan dat die, welken naar de taal der inwoners *koud* zijn, eenen béteren ſmaak hebben, en duurder betaald worden. De *heeten* daarentégen vind men in grooter ménigte, zij zijn goed koop, en het voornaamſte voedzel der arme inwoners. De ſoort, welke men تمر خستاوي, dat is den dadel *Chastaui* noemt, word voor de allerbeste gehouden, om dat hij de maag niet bezwaart, hoe veel men er ook van eet. Daartégen word de ſoort *Zähedi* زاهدي te Basra voor de allerſlegtſte gehouden, om dat dezelve zwellingen veroorzaakt. Men geeft ze hier aan het vee, ſtookt er brandewijn van, en alleen de armen, die niets béters kunnen kopen, om hunnen honger te ſtillen, gebruiken ze tot hun voedzel. Doch te *Bagdad* is deze ſoort niet zo weinig geägt; mogelijk, om dat zij in den grond, dien men daar heeft, béter ſlaagt, of wijl men daar zo veel keus niet heeft, als te Basra. De overige dadels, welken hier groeijen, noemt men: *Hellaue* حلاوي, *Istáamerán* استعمرلب, *Schukar* شكر, *Dsjauſi* جوزي, *Dari* ديري, *Chaſáb* خصاب, *Chadraui* حضراوي, *Ischirſi* اشرصي, *Bram* بربم, *Mektûm* مكتوم, van deze ſoort heeft men rooden en geelen, *Kintàr* خنطار, *Lului* قنطار, *Tammer bint esſabá* تمر بنت السبع, *Chanaſi* خنبزي, *Sabiá el arûs* اصابيع العروس, *Dikgel* دكل beide rood en geel, *Dſjouſi* جوزي, *Aschkar* اشكر, *Tſchabſchàb*, *Chaſaui el baggel*, *Schiis*, *Möddàd*, *Bumkie*, *Kisſib*, *Hottrîe* en *Ibrahimi* (*). Alle de ſoorten van dadelen gebruikt men om er *dibs*, dat is ſiroop, van te maken, welke de Arabiërs tot het brood éten; maar die, welke men *Hellaue*, dat is de zoete, noemt, is er het best toe. De harde kernen der dadelen worden hier zelfs niet weggeworpen, maar voor het vee bewaard. Ik meen in eene reisbeſchrijving gelézen te hebben, dat de Arabiers te Basra eene groote ménigte dadelkernen piramiedswijze op elkander in de aarde leggen, wanneer zij eenen jongen boom willen kwé-

(*) Te *Bagdad* heb ik alleen de volgende ſoorten van dadelen horen noemen: *Chastaui*, *Zábedi*, *Sabia el arûs*, *Dikgel*, *Ibrahimi*, *Bedraie*, *Owäraie*, *Sâade*, *Bärben*, *Kuſi Churmäſi*, *Om ſättel*, *Mrasſa*, *Aeſchärſi*, *Mekkari*.

kwéken. Thans maakt men daarmêe zo veel omſlag niet, maar uit één' eenigen kern groeit een boom, en men heeft hier niet eens nodig de kernen te zaaijen, men vind buitendien planten genoeg. De ménigvuldige nuttigheid van de verſcheiden deelen des dadelbooms is reeds genoeg bekend (*). Tuinvrugten en andere lévensmiddelen zijn hier in overvloed, maar aan hout is er gebrek. Men brand hier, éven als in Egipte, veel mest, en van het roet maakt men ook *ſal amoniak.*

In het heetſte jaargetij is de hitte hier zo groot, dat men voorbeelden heeft, hoewel niet alle jaaren, dat menſchen wégens de hitte op ſtraat néder vielen. De lugt is daarenboven wégens de omliggende laage landen, en wégens de vuiligheid in de ſtad zelve, niet zeer aangenaam. In de geheele maand augustus hadden wij maar 5 of 6 dagen zuidoosten wind, en in ſeptember was de wind ook maar weinige dagen zuidlijk; anders hadden wij geſtadig noorde en noordweste winden. De hitte treft den mensch het meest met den zuidoostenwind, wijl men dan gemeenlijk windſtilte heeft, en ook zeer zweet. In de laatſte helft van october was de wind meer veranderlijk. In augustus en ſeptember hadden wij ſchier geſtadig heldere lugt gehad. Den 7den october vertoonden zig eenige wolken, die ſteeds toenamen tot de 27ſten, wanneer de régentijd met donder en blikzem zijn begin nam.

Aan de oostzijde van den *Schat el arrab* en aan deszelfs uitwatering heerscht een Arabiſche ſtam *Káab* كعب, van welken ik reeds in de beſchrijving van Arabië bl. 303. geſproken heb. Dezelve woont niet in tenten, gelijk de Arabiërs in de woestijne, maar in ſtéden en dorpen, éven als die aan de oostzijde van den Perſiſchen zeeboezem. De thans regérende ſchech Soleiman was bij het aanvaarden zijner regéring ſlegts heer over een klein gebied, dat geheel tot Perſië behoorde. Doch gedurende de binnenlandſche onlusten in dit rijk bemagtigde hij nog verſcheiden kleine distrikten; der ſtad *Basra* ontnam hij het eene eiland na het andere, en zelfs het gebied *Dauaſir* دواسر aan de westzijde van den vloed: met één woord, hij was in mijn' tijd heer van een aanzienlijk gebied in Perſië

(*) Men zie onder anderen Schouten, *Reistogt naar en door Oostindiën*, vierden druk, I. D. bladz. 276 en 277. *De vert.*

Perſië, en van all' de eilanden en uitwateringen van den *Schat el arrab*, die te voren tot Basra behoorden. Aan KERÎM KHAN betaalde hij in het geheel niets, wijl deze zo verre af was, dat hij niet veel van hem te vrézen had. Als deze ſchatting vorderde, klaagde hij, dat hij niets kon betalen, wijl de Turken veel geld van hem afperſten; en als de Paſcha van Bagdad om ſchattingen vraagde, klaagde hij over de Perzen. De voornaamſte *ajàls* der ſtad Basra wist hij door geld zo wél op zijne zijde te krijgen, dat zij toelieten, dat hij het eene dorp na het andere aan zig trok, en als de *ajàls* zulks gerust konden aanzien, oordeelde de *Mutaſillim* het niet raadzaam, op zijne eigen kosten eenen oorlog met SOLEIMAN te ondernémen; want, wijl hij gemeenlijk maar een' korten tijd in zijne post blijft, was hij te vréden, als hij er ſlegts zo lang de inkomsten van trok, en dezen betaalde SOLEIMAN rijklijk: aan den nieuwen *Mutaſillim* betaalde hij in het geheel niets, bij aldien ook deze geen andere dorpen aan hem afſtaan, of oorlog hebben wilde. De Paſchâs van Bagdad zelven zijn eenige reizen tégen SOLEIMAN te veld getrokken. Dan hield hij het bijwijlen voor raadzaam, eene aanzienlijke ſom te betalen, en zig wéder een' vazaal der Turken te noemen; maar zomtijds gaf hij het geld liever aan andere Arabiſche ſchechs, die den Paſcha dan aan eenen anderen kant werk moesten géven. *Gobàn* قبان, eene kleine ſtad aan den oostlijken arm van den *Schat*, maakte hij tot zijne hofplaats, en bouwde eenen ſterken dam in eenen anderen arm, om den ſtroom naar zijn' kant te leiden, en béter bevaarbaar te maken. In 1765 had hij reeds 10 galwetten en daarenboven 70 *dauneks*, of kleiner vaartuigen, waarméde hij handel dreef. De magt van den *Mutaſillim* te Basra was daarëntégen van jaar tot jaar verminderd, en in mijn' tijd was dezelve zo zwak, dat hij zig niet eens tégen dezen kleinen ſchech kon verzetten.

KERÎM KHÂN had eindelijk voorgenomen, de ſchatting van ſchech SOLEIMAN zelf optehalen. Hij rukte in dit jaar met een aanzienlijk léger in zijn gebied; doch het ging met hem niet béter, dan met zijnen veldheer *Emîr* KUNEH KHÂN tégen MÎR MAHENNA, waarvan hiervoor geſproken is. SOLEIMAN begaf zig op zijne ſchépen van het eene eiland naar het andere, en liet den vijand de lédige ſtéden en dorpen. KERÎM KHÂN werd het, door gebrek aan vaartuigen, zeer moeilijk, om op de eilanden te komen; en als hij dan nog met veel moeite op een eiland geraakte, was SOLEIMAN reeds op een ander, zelfs begaf deze zig

ten laatſten naar de westzijde van den *Schat el arrab*, in het gebied van Basra. KERÎM KHÂN vervoegde zig eindelijk bij de regéring dezer ſtad, en hield derzelve voor, dat haar eigen belang vorderde, dat zij hem thans behulpzaam was, om ſchech SOLEIMANS magt uitteroeijen. De *Mutaſillim* beloofde hem alle hulp, doch verſchoonde zig van tijd tot tijd, met voortegéven, dat hij meer volk en ſchépen van Bagdad verwagtte, die nooit aankwamen. Zonder twijfel had SOLEIMAN de regéring te Basra weêr omgekogt, of het ontbrak haar aan geld om eenen oorlog te beginnen. Als de Perzen eindelijk zagen, dat het den Turken geen ernst was, hun bijteſtaan, trokken zij af, en lieten den Arabier de vrijheid om weêr bezit van zijn gebied te némen. Het meeste, dat SOLEIMAN bij dezen veldtogt van KERÎM KHÂN leed, was, dat deze den dam in *Chôr Sable* had laten doorſtéken. De huizen in zijne ſtéden en dorpen zijn zo ſlegt, dat hij er niet veel bij kon verliezen, ſchoon de vijand zig de moeite had gegéven om dezelven te verwoesten.

MEN zal zig verwonderen, dat KERÎM KHÂN, die in deze jaaren twee weêrſpanlingen, ſchech SOLEIMAN en MÎR MAHENNA, geheellijk uit hunne landen verdréven had, dezelven toeliet, weêr bezit daarvan te némen. Doch volgens de regéringsgeſteldheid alhier kon hij ze niet behouden. De ſtéden waren ten eenemaale van volk ontbloot, alle néring en handtéring ſtond dus ſtil. De dorpen kon hij niet dekken, naardien de vijand met zijne ſchépen overal kon aanleggen, en die, welken Perſisch gezind wilden zijn, verwoesten. Indien, derhalven, KERÎM KHÂN eene bezetting in de ſtéden van ſchech SOLEIMAN had willen laten, zou dezelve zeer groot hebben moeten wézen, en hij zou genoodzaakt zijn geweest, dezelve geheel te onderhouden: hij zou een' geſtadigen oorlog en in het geheel geen voordeel daarvan te wagten gehad hebben. SOLEIMAN had waarſchijnlijk ook eene aanzienlijke ſom aan de Perſen moeten betalen; want zij hadden zijne dadelboomen veel verſchoond, daar zij hem nogthans eene ſchade hadden kunnen toebrengen, die hij niet ligt zou hebben kunnen te boven komen, indien zij dezelven hadden willen omhakken.

DE Turken gaven nu voor, dat het wel in hunne magt was geweest, alles weêr te heröveren, wat SOLEIMAN hun van tijd tot tijd ontweldigd had, ja, dat zij hem met weinig moeite ganschlijk hadden kunnen te onderbrengen, indien zij hem te gelijk met KERÎM KHÂN hadden willen aantasten; maar dat het

ſtrijdig;

ſtrijdig met den godsdienst en de gastvrijheid van eenen Sunnit zou geweest zijn, eenen vervolgden beſcherming te weigeren: zij hadden grootmoedig gehandeld met hunnen nabuur, die ganschlijk uit zijn land verdréven was, door hem te veroorloven, in een gebied, dat hun toebehoorde, met zijne krijgsbenden eene toevlugt te zoeken. Maar SOLEIMAN had geen zin, om zijne benden zo ras uit het gebied der Basranen terug te trekken, hij wilde voor eerst de inzameling der dadelen nog afwagten. Dit vonden de Turken zeer onbeſchaamd. De Paſcha te Bagdad gaf bevel, dat die van Basra aanſtonds tégen dien trouwloozen Arabiër zouden te velde trekken, en zijn ganſche land veröveren. De *Mutaſillim* had, behalven zijne huistroepen, nog twee regimenten voetvolk (*Barácoli* en *Taffenkſchi*). Doch hij verſtoutte zig niet, daarméde in het veld te verſchijnen. Hij liet nog een corps *Serdengeschti* aanwerven, waarïn allen, die zig ſlegts aanmeldden, aangenomen werden, zonder dat men er zig aan kreunde, of deze lieden het geweêr wisten te behandelen of niet. Met een woord, de *Mutaſillim* bragt in allen ſpoed een léger van 4 of 5000 man op de been, en met dezen dagt hij SOLEIMAN te kunnen aantasten, die zig thans met 14 of 1800 man in het gebied *Dauaſir*, en dus nog aan de westzijde van den *Schat el arrab*, onthield. (Plaat XL.)

TOEN de troepen ter ſtad uittrokken, betoonden zij allen eenen grooten moed; doch zij hadden veele dagen nodig, om ſlegts eenen weg van 10 tot 12 mijlen afteleggen, en de *Mutaſillim* bleef zelf met de beste benden altoos een paar uuren agter. De vloot van den *Kaputàn Paſcha* was ook aanzienlijk. Hij zelf liet zijne vlag van de *Baschterde* (de grootſte *takne*) waaijen, en had daarenboven nog 10 *taknen* en eene galwette. Dezen zouden allen oorlogſchépen verbeelden; terwijl veele kleiner ſchépen met lévensmiddelen en volk volgden. De Turken verlieten zig het meest op een Engelsch koopvaardijſchip, hetwelk de agent alhier, die een béter koopman dan ſtaatsman was, tot dezen krijgstogt geleend had; en op twee jonge Engelſchen, die het bevel op twee *täknen* zouden voeren. De voortroepen légerden zig op den westlijken oever van den *Schat*, tégenöver den noordlijken hoek van het eiland *Maharzi*. Een gedeelte der vloot, waarbij de Engelſchen waren, ankerde insgelijks hier, en de vijandlijke galwetten lagen bij den hoek van het gemelde eiland. De *Mutaſillim* had zijne tent twee uuren nader bij de ſtad opgeſlagen, en bij hem ankerde de *Ka-*

 putân

putân Paſcha. De Turken, trots op hunne groote land- en zeemagt, leiden zig den eerſten nagt gerust te ſlapen. Na middennagt kwamen eenige galwetten van SOLEIMAN midden in de vloot van den *Kaputàn Paſcha.* Toen de Turken door den vijand opgewekt waren, verlieten zij in den grootſten haast hunne ſchépen; in het léger van den *Mutaſillim* werd ook alles wakker; maar voor dat er eenige gereedheid tot verdédiging kon gemaakt worden, waren de galwetten van SOLEIMAN reeds met 3 veröverde *taknen* weêr vertrokken. Den volgenden dag zeilden zijne galwetten voorbij de Turkſche vloot, plonderden eenige dorpen in de nabijheid van Basra, en vermeesterden eenige kleine vaartuigen. SOLEIMAN had ondertusſchen évenwel geen lust, om den oorlog met die van Basra lang voordtezetten; hij ſloot een verdrag met hun, volgens het welk hij beloofde, eene zékere ſom gelds te betalen, en hierop kwam het ganſche léger, na eene afwézendheid van 18 of 20 dagen, weêr naar Basra; en alle de *Serdengeschti* werden aanſtonds afgedankt.

VOLGENS de ſtaatkunde van den Engelſchen agent, kon SOLEIMAN het zijne natie in het geheel niet kwalijk némen, dat hij aan die van Basra een ſchip geleend, en tévens lieden gegéven had, om eenigen van hunne kleine ſchépen te kommandéren. SOLEIMAN intégendeel dagt, dat hij zo wel door de Engelſchen als door de Turken was aangevallen, of ten minſten bedreigd. Met de laatſten had hij vréde geſloten, maar niet met de Engelſchen, welken verzuimd hadden, zig méde in het vergelijk te laten begrijpen: derhalven was het hem geoorlofd zig te wréken, wanneer hij er gelégenheid toe zou vinden. De agent zond zijn klein jagtſchip naar Charedsch en Abuſchähhr, en SOLEIMAN liet het voor dit maal zijne reis ongehinderd voordzetten. In het midden van julij kwam een ſchip van *Madras* in den *Schat*, en was reeds niet ver meer van Basra. De ſtuurman, die des nagts de wagt had, zag verſcheiden kleine ſchépen den ſtroom afkomen, doch hij had in het minſte geen gedagte, dat het vijanden waren. De lieden van SOLEIMAN, welken zagen, dat de Engelſchen niet op hunne hoede waren, ſprongen aanſtonds met groot geſchreeuw in het ſchip, en vermeesterden het, ſchier voor dat de ſchipper uit zijne kajuit kon komen (*). Het groot

(*) Alleenlijk de officiers waren Europeërs, en de matroozen alle Indiaanen.

groot Engelsch fchip, welk het jagtfchip van Charedsch had médegenomen (*), was nu ook in den mond van den vloed gekomen. Het volk van SOLEIMAN, dat het veroverde fchip uit den westlijken arm van den vloed naar den oostlijken, en naar hunne haven *Gobân* wilde brengen, ontmoette den volgenden dag eerst het jagtfchip, dat vooruit gezeild was, wijl het meende, hier niets te vrézen te hebben. Dit werd ook overrompeld en meêgenomen. De derde fchipper, de twee Engelfche vaartuigen met verfcheiden galwetten ziende terug komen, vermoedde aanftonds, dat zij genomen waren, en wilde wéder naar den Perfifchen zeeboezem kéren, wijl hij zijn groot fchip daar béter kon regéren, dan op den vloed; doch hij ftiet op de bank, die voor de uitwatering ligt. De Arabiërs wagtten, tot dat het water zo verre afgelopen was, dat het fchip zig op zijde lei, waardoor al het gefchut onbruikbaar werd; toen fprongen zij aan boord en maakten de manfchap gevangen, en bij den eerften vloed bragten zij alle de fchépen naar غبان *Gobân*. Dezen trek had de agent der Engelfchen van SOLEIMAN niet verwagt. Hij handelde lang wégens de teruggave der fchépen, en eindelijk werd er een vergelijk getroffen, dat SOLEIMAN egter niet wilde vervullen, voor dat het door de regéring te Bombay goedgekeurd was. Ondertusfchen zond hij de fchippers en ftuurlieden, omtrent 3 weeken nadat zij gevangen waren, naar Basra, en kort daarop kwamen ook alle de matroozen aan.

DEZE Engelfchen verhaalden verfcheiden aartige gevallen, welken de onkunde der Arabers in de zéden en gebruiken der Europeërs doen blijken, en onder anderen het volgende. Een officier van SOLEIMAN merkte, dat een fchipper op zijn horlogie zag. Hij begeerde het ding te zien, en als hij hoorde, dat zig iet daar binnen bewoog, ftak hij het vaerdig in eenen emmer met water, om het dier te verzuipen; en het horlogie desniettégenftaande aan den gang blijvende, floeg hij het tégen den grond, waardoor de buitenfte kast daar affprong, en de ketting op eens begon aftelopen; over dit alles was de Arabiër zo verfchrokken, dat hij het horlogie vaerdig over boord wierp.

DEN 24ften augustus zagen wij des namiddags 8 galwetten van den fchech SOLEIMAN den vloed opzeilen. Hierdoor geraakte de ganfche ftad in bewéging, Wijl

(*) Zie bladzijde 185.

Wijl de *Mutasillim* vreesde, dat de Arabiers de *taknen* vóór het huis van den *Kapután Pascha* zouden wegslépen, of zelfs in de stad landen, begaf hij zig in den volgenden nagt met alle zijne troepen naar *Menaui*, hoe ongaern deze lieden anders hunne rust verzuimen. Wij hoorden 's anderen daags, dat het volk van SOLEIMAN een paar slegte dorpen des schechs van den stam *Montefik* منتفك geplonderd en in den brand gestoken hadden. Deze Arabiërs wonen tusschen *Basra* en *Ardsjc*; zij hebben zomwijlen de stad belégerd, ja ze zelfs onder water gezet. Doch tégenwoordig betaalden zij schatting aan den Pascha te Bagdad, en leefden dus in vréde met die van Basra. ABDILLAH, de thans regérende schech van den stam, geliet zig, als of hij door de handelwijze van SOLEIMAN zodanig vergramd was, dat hij aanstonds in zijn land wilde vallen. Hij liet den *Mutasillim* door een' zijner naaste bloedverwanten tot dezen veldtogt nodigen; en voor dat hij nog antwoord van den Turkschen gouverneur kreeg, zag men reeds een gedeelte van zijn léger voorbij de stad trekken. Maar welk een léger! Eenige Arabiërs zakten met vrouwen en kinderen in schuitjes den stroom af, anderen trokken met lédige kameelen voorbij de stad, allen hadden lédige zakken bij zig en gingen regtdoor naar de dadelboomgaarden, op de zuidlijke grenzen van het gebied der stad Basra gelégen. SOLEIMAN kwam met zijne galwetten en andere kleine vaartuigen weêr tot nabij de stad, en de *Mutasillim* begaf zig andermaal met zijne krijgsbenden naar *Menaui*. Doch het was SOLEIMANS oogmerk niet, ergens te landen, daar hij tégenstand kon vermoeden. Hij begon in de dorpen digt bij de stad dadelen intezamelen, en ging met dit werk steeds verder naar het zuiden; de Arabiërs van den stam *Montefik* déden hunne inzameling van het zuiden naar het noorden, en beiden op het gebied van Basra. Den 10den october gingen de Arabiërs van den stam *Káab*, en in de twee volgende dagen die van den stam *Montefik* weêr naar huis, en nu konden die van Basra de nalézing doen der dadelen, die hunne nabuuren overgelaten hadden. Men merkte duidelijk, dat de beide schechs, ABDILLAH en SOLEIMAN, afgesproken hadden, om de dadels der Turksche onderdaanen te roven; en met dat alles wilden de Arabiërs van den stam *Montefik* nog als vrienden der Basranen aangezien worden. Dagelijks kwamen er lieden in de stad, die veel van de schermutzelingen spraken, die zij met de Arabiërs van den stam *Káab* gehad hadden, om hen van de plondering der dadelboomgaarden aftehouden. De schech AB-

DILLAH

DILLAH zond zelfs eens twee hoofden aan den *Mutasillim*, die als zégetékens in de marktstraaten omgedragen werden. De inwoners der stad durfden nauwlijks laten blijken, wat zij van dezen oorlog dagten. Zij geloofden vastlijk, dat de Arabiërs zulken boeren, die van ziekte gestorven waren, of die hunne boomgaarden niet hadden willen laten plonderen, de hoofden afgehouwen hadden. De Turksche regéring toonde zig ondertusschen over den gelukkigen voordgang zeer voldaan; want eigenlijk vreesden zij, dat de Arabiërs van den stam *Montefik* de stad van den eenen en die van den stam *Káab* dezelve van den anderen kant zouden aantasten. Eindelijk geraakte een Arabier van den stam *Montefik* in twist met eenen soldaat van den *Mutasillim*, en sloeg hem. Dezen hoon konden zij binnen hunne eigen muuren évenwel niet verdragen. Eene groote ménigte *barátoli*, *tassenkschi* en janitzaaren verzamelde zig, en de Arabiërs, die zig nu niet spoedden, om uit de stad te geraken, werden te deeg afgeklopt.

DE Europeërs, die op Basra handel drijven, betalen van alle waaren, die zij uit Indië derwaard brengen, 3 percent tol; maar alle Oostersche natiën moeten 7 percent géven: en wijl de laatsten hunne waaren door de tolbedienden moeten laten schatten, loopt deze belasting dikwijls nog hooger. De regéring l ed dus een aanmerklijk verlies, door dat de beide Indische schépen niet aangekomen waren, en stelde derhalven alles in het werk, om SOLEIMAN te bewégen, dat hij de schépen weêr vrij zou géven. Een voornaame *Seiid* te Bagdad, die eerst voor eenige maanden 600 dukaaten van SOLEIMAN bekomen had, om eene zékere zaak bij den Pascha aftemaken, bood zig aan om als gezant naar zijnen vriend te gaan. Hij kwam in het midden van october te Basra aan, en zette zijne reis aanstonds verder voord naar *Goban*. Maar SOLEIMAN wilde hem nu niet kennen. Toen de *Seiid* hem de diensten voorstelde, die deels hij zelf, deels de Pascha hem bewézen had, rékende hij de sommen op, die hij daarvoor betaald had. Den kostlijken Turkschen pels, dien de Pascha hem als een bewijs zijner gunst zond, wilde hij volstrekt niet aannémen. Hij zeide, dat een grove *abba* eenen Arabischen scheeh veel béter kleedde, dan zulk eene Turksche liverij, voornaamlijk als zij van eenen man kwam, die zowel een dienaar van den sultan was, als hij zelf. Met één woord, de *Seiid* werd zo ontvangen, dat hij blijde was, zijnen baard te behouden, en zonder stokslagen weêr naar

Basra

Basra te kunnen komen. Den 26sten october, kwam een andere gezant van den Pascha aan, die meer te beduiden had. Deze was ABD ALLAH BEG, een Arabiër van aanzienlijke geboorte, die in dienst van den Pascha van Bagdad stond, en bij alle Arabiërs zeer gezien en bemind was. Hij zond aanstonds eenen bode naar Goban, om den schech SOLEIMAN zijne aankomst bekend te maken. Den 28sten vertrok hij zelf in gezelschap des schechs DERWISCH, welke een der voornaamste *ajàls* te Basra was. Deze beiden werden met alle agting ontvangen, doch met louter pligtplégingen opgehouden. Wijl de Pascha aan SOLEIMAN de eer bewézen had, twee zulke voornaame amptenaaren aan hem te zenden, zond hij ook zijnen voornaamsten raadsheer met hun naar Bagdad, en vleide hen, dat deze zig met hunnen heer in een vergelijk zou inlaten. Welk eene vernédering voor eenen Pascha, die over een land regeert, dat grooter is, dan ménig koningrijk in Europa! Maar zo zwak is de Turksche regéring in de afgelégen gewesten.

In dit jaar was Basra zeer ongelukkig. Hier komen gemeenlijk in den herfst bij de 50 *tränkls* uit verscheiden havens van *Omàn* aan, welken alle met koffijboonen van Mochha en Hodeida geladen zijn. De eersten, die aankwamen, moesten aan SOLEIMAN eenen zwaaren tol betalen, indien zij hunne reis naar Basra wilden voordzetten, en bij hunne terugkomst moesten zij dadels van hem kopen. Toen te *Maskàt* tijding kwam van de onlusten in den *Schat el arrab*, werd de overige koffij aldaar uit de kleine schépen in een oorlogschip van den Imam geladen. Tégen het einde van october kwam dit wel te Abuschähhr aan, doch het durfde zijne reis niet vervolgen. In het volgende jaar hoorde ik, dat dit schip zijne gansche lading te Charedsch in een pakhuis opgeslagen had, en dat hetzelve met het geheel eiland in handen van MÎR MAHENNA was gevallen. Of SOLEIMAN naderhand van de opgebragte schépen iet aan de Engelschen terug gegéven heeft, daar heb ik geen zékere berigten van gekrégen.

De kortste weg van *Basra* naar *Haleb* is die door de woestijn. Doch men vind op dezen weg zo veele stammen Arabers, van dewelken elke meent in zijn gebied onafhanglijk te zijn, en van de reizigers een geschenk te kunnen eischen, dat niemand denzelven verkiest, wanneer hij geen gelégenheid heeft, om met eene groote karavane te kunnen gaan. In mijn' tijd was de handel op Basra zo slegt, dat zig hier niet eens zo veele kooplieden verzamelden, dat zij eene

eene genoegzaam ſterke karavane zouden hebben kunnen uitmaken, en ik vond mij derhalven genoodzaakt eenen anderen weg te némen. Daar ik egter gelégenheid had, om kennis met eenen Bedouin te maken, die de reis door de woeſtijn tusſchen Basra en Haleb meer dan twintig maal gedaan had, zal ik mijne lézers den reisweg médedélen, zo als ik dien van hem gekrégen heb, en die door een' koopman nog met eenige naamen vermeerderd is.

De gewoone weg gaat over الزبير *Zobeier*, كويبده *Kowäbde*, شكره *Schakra*, الخنقه *Chaneke*, القصير *Koſar*, een vervallen kaſteel. *Wadi abul m'ris*, عيون صيد *Aijûn Sæd*, *Um Grân*, een *Birket* of kom, die op kosten van eene gemaalin eens khalîfs gegraven werd. الغضاري *Ghadâri*, *Dsjürtemi*, القايم *Gaim* of الاثله *El ældtle*. *Rahâme*, in de nabijheid van *Meſched ali*. الطقطقانه *El tuktegàne* of الحياضيه *El heiadîe*, *El Höſſiàn*, الاخيضر *El chæder*, het oud kaſteel, waarvan op bl. 214 gewaagd is. اراس العين *Ràs el ain*, تميل *Tamæl*. الكبيسه *El Kobaſe*, عقلة حوران *Uklet Hauràn*, نقب الجاموس *Tagab el dſjamûs*, المانعي *El manai*, الرتقه *Rotge*, البردان *El burdàn*, *Ruchba*, een oud kaſteel aan den Eufraat. جب غنم *Dsjüb gannem*, الحمض *El hamd*, *Dsjabbel Buſchîr*. العدمه *El addeme*, الطيبه *Taiebe*, een berg. Een dorp van dien naam is voor 20 of 30 jaaren te eenemaale verwoest. *Kusſer el choên* zijn twee oude ſloten in deze ſtreek. الغياض ابو قاع *Káa abu el fiàd*, عنز الروثه *Ans erröthe*, صهاريج *Saharîdsch*, aan den berg شبيث *Schöbêd*. In deze ſtreek is ook een berg *Lahas*. حقله *Hökle*, عين سفيره *Ain Sefire* of *ain dáhhab*. حلب *Haleb* (*).

Als de gemelde weg onveilig is, némen de karavanen den volgenden, die hoo-

(*) Dezen weg vind men op de kaart van eenen heer CARMISCHAL, welke men bij het tweede deel van IVES reizen gevoegd heeft. Alleenlijk vind men daar *Isſabeer* (voor Zobeier). *Quibda* (Kowäbde). *Schagara* (Schäkra). *Canaga* (Chaneke). *Battan Cusjora* (Battan Koſär). *Abdmurris* (Abul m'ris). *Gersme* (Dſjürtemi). *Ruckma* (Rahame). *Tickdegana* (El tuktegane). *Alkader* (El chäder). *Ainil Raſalin* (Ras el ain). *Tammel* (Tamäl). *Cabasſe* (Kobäſe). *Oglet Haran* (Uklet Hauran). *Tocab Jamus* (Tagab Dsjamus). *Moneaval* (El manai). *Jubilgarem* (Dsjûb gannem). *Geboul Bushir* (Dsjäbbel Buſchir). *Lahauz* (Lahas). *Hagla* (Hokla). *Indahab* (Ain dahhab.)

hooger op in de woestijn ligt, en op welken zij zomtijds voor 4 of 5 dagen water moeten méde némen. Van *Basra* naar *Zobeier*, *Kowabde*, *Schakra*, *Chaneke*, *El kosar*, سلمان *Salmàn*, الاثله *El adtle*, قطري *Kteri*, البدي *El biddi*, حجره *Hödsjere* of محبوز *Mhavis*, الغعره *El ghara.* صواب *Sou àb*, الصرايم *Saraim*, الصخنه *Suchne.* بير قديم *Bir Kdam*, ابوا لغباض *Abu el fiad*, الحمام *Hamam*, جبل الاحص *Dsjabbel elahas*, *Hökle*, *Sfire*, *Haleb.*

Van Bagdad naar Haleb gaan de karavanen over عقرقوف *Aker Kûf*, الهيس *El has*, الفلوجه *Feludsje*, الوحله *El wahale*, ام الروس *Um errûs*, صنبديج *Senadîdsch*, هيت *Hêt*, een dorp. المعيميره *Elmaimîre*, عين الارنب *Ain el arneb.* *Uklet Hauràn* en van hier verder op den weg van Basra naar Haleb.

Wanneer tusschen de verscheiden Arabische stammen, of tusschen dezen en de Turksche Paschâs geen oorlog is; wanneer de karwanbaschi een eerlijk man is, en wanneer de reiziger de taal des lands verstaat, en reeds gewend is naar de Oostersche wijze te léven; is de reis door de woestijn noch onaangenaam, noch gevaarlijk. Doch zelden treft dit alles te zamen. De lézer heeft uit het voorgaande gezien, hoe schielijk in deze landen zomtijds oorlog begonnen, en weêr geëindigd word. Als men uit eene stad vertrekt, gelooft men zomwijlen, dat men op de gansche reis niets zal te vrézen hebben, en midden op den weg treft men dikwijls vijanden aan, die of met hunne naburige schechs of met de Turksche Paschâs verschil hebben; en dan komt het er altijd op aan, hoe de karwanbaschi zig met de Arabiërs wégens den vrijen doortogt kan vergelijken. Men reist het allerveiligst met de Arabiërs van *beni Chaled*, die jaarlijks een groot getal kameelen naar Haleb brengen, om die daar te verkopen, en op hunnen weg digt voorbij de stad Basra komen. Met eene karavane kooplieden, die eenen *ajàl* der stad Basra aan het hoofd heeft, welke zelf een koopman is, heeft men ook niet veel te vrézen; want aan de behoudenis der karavane en aan zijnen goeden naam is hem zelven te veel gelégen, dan dat hij de reizigers niet behoorlijk zou beschermen. Hij heeft van zijne jeugd af gereisd, en kent alle de schechs in persoon, het welk tot de veiligheid der reizigers zeer veel toebrengt. Het kostbaarst en gevaarlijkst voor eenen reiziger is, wanneer de karavane door eenen Turk geleid word, en dit is gemeenlijk het geval met de karavanen, die van Bagdad naar Damasko en Mekka reizen. Bij deze karavanen verkoopt de Pascha het ampt van karwanbaschi gemeenlijk aan den meest-

bie-

biedenden. Bij voorbeeld, in dit jaar bood iemand 4000 dukaaten te betalen, indien hij de karavane der Persische bédevaarders mogt geleiden, welken op zékeren tijd van het jaar van Bagdad naar Damasko vertrekken, en waarméde gemeenlijk ook veele Sunniten en Christenen gaan. Drie weeken daarna kwam een ander, die 6000 dukaaten bood, en deze had den voorrang. Zulk een persoon moet dan veele soldaaten aanwerven, hij moet aan all' de stammen Arabers, die hij onder weg aantreft, groote geschenken géven; en niet alleen moet de karavane dit alles betalen, maar zijn oogmerk is ook nog eene goede winst bij deze reis te doen. Zulke karwanbaschis, zegt men, hebben zomtijds met de Arabiërs afspraak gemaakt, om de karavane in een' zékeren oord aantevallen, en te plonderen. In het algemeen hebben oude en ervaren kooplieden mij willen verzékeren, dat de Turksche geleiders gemeenlijk zelven oorzaak zijn, wanneer de groote karavanen door de Arabiërs geplonderd worden, gelijk wij in de beschrijving van Arabie, bl. 362. reeds voorbeelden daarvan bijgebragt hebben. Iemand, die met zulk eene karavane de reis gedaan had, verhaalde, dat alle de kooplieden voor hunne ladingen, en andere reizigers voor hunne persoonen, eene zékere som, voor hun vertrek, hadden moeten betalen, waartégen de karwanbaschi beloofd had, hen, zonder verder iet te vorderen, veilig ter plaatze hunner bestemming te begeleiden. Als zij van verre eenige Arabiërs ontdekten, reed de karwanbaschi hen met eenigen van de zijnen te gemoet. Ondertusschen moest de karavane halte houden, en niemand mogt op de Arabiërs schieten, al schoon zij digt bij de karavane kwamen, en dreigden, dezelve te plonderen. De onderhandelingen tusschen den karwanbaschi en den schech duurden dikwijls zeer lang. Nu wilde de eene, dan de andere terug rijden, en de wapens op vatten; dan wéderom werd de karwanbaschi door de Arabiërs belédigd. Eindelijk werd het vergelijk getroffen, en de geleider der karavane wist zijne rékening zo te maken, dat elk reiziger ten minsten nog eens zo veel moest betalen, als bij het begin der reize bedongen was. Inzonderheid word deze reis door de woestijn van Arabië bezwaarlijk voor de Schiiten; want dezen moeten niet alleen veel meer aan den karwanbaschi betalen, dan de Sunniten, maar zij worden daarenboven nog dikwijls als ketters mishandeld.

ZOMMIGE reizigers maken gewag van den duivenpost, die in de oude tijden

in het Oosten in gebruik is geweest (*). Dezelve heeft in verfcheiden ftéden tot héden nog plaats. Men moet zig egter niet verbeelden, dat men deze duiven, gelijk andere boden, naar verfcheiden plaatzen kan zenden; maar, wijl men hier geen postbode kent, die op eenen gezetten tijd van de eene ftad naar de andere reist, hebben zommige kooplieden zulke duiven geleerd, om hunner familie van eene gelukkig volbragte reis fpoedig berigt te kunnen géven. Ik trof te Basra eenen koopman van Bagdad aan, die zig op zijne reis van zulk eenen duivenpost plagt te bedienen. De duif was in zijn eigen huis gefokt, en gewend, om op eene zékere plaats haar voedzel te krijgen. Voor het overige had zij de vrije vlugt, en kon de omliggende gewesten léren kennen. Op de eerfte reis had hij ze tot *Helle*, op de tweede tot *Lemlum*, op de derde tot *Ardsje*, en ten laatften tot *Basra* médegenomen, en haar met een briefje laten vliegen, waarop zij regt door naar huis was getrokken. De duiven, welken jongen te huis gelaten hebben, gaan het allerzékerst. Men verzékerde, dat de beste duiven, die tot dit werk gebruikt worden, te Bagdad te bekomen, en van eene bijzondere foort zijn. Doch ik twijfel niet, of men zou de Europifche duiven al zo wél kunnen léren, wanneer men zig de moeite daartoe wilde géven: en men heeft mij ook verzékerd, dat een Italiaan er zig van bediend hebbe, om eerder dan zijne médeburgers te wéten, welke nommers in de loterij getrokken waren. Ondertusfchen hebben wij dezelven zo zeer niet nodig, daar wij overal vrij fpoedig en met weinig kosten brieven kunnen afzenden.

Alexander hamilton zegt (**), dat men in de ftreek van Basra zwarte en witte kraaijen vind, waarvan de eerften zig aan de westzijde en de laatften zig aan de oostzijde van den Eufraat onthouden, en dat, als de eene partij naar de andere zijde van den vloed komt, zij door de andere partij van daar gedréven word. Deze reiziger fchijnt veeltijds ligtgelovig geweest te zijn. Ik heb hier zo wel geheel zwarte, als graauwe kraaijen of raaven met eenen zwarten kop,

---

(*) *Voyages de* pietro della valle, *tom.* I. *p.* 284. Gabriël sionita in het bijvoegzel tot de *Geogr. Nub. p.* 29.

(**) *A new account of the East Indies*, *Vol.* I. *p.* 78.

kop, ſtaart en vleugels gezien, doch nu aan de eene dan aan de andere zijde van den vloed, en dikwijls onder elkander. Geen Arabier had ook ooit gehoord, dat deze zwarte en witte kraaijen den Eufraat tot eene grensſcheiding hadden.

REIS VAN BASRA NAAR LEMLUM, MESCHED ALI, MESCHED HOSSEIN, HELLE EN BAGDAD.

Van *Basra* naar *Bagdad* zijn twee wégen, namelijk: die op den *Tiger* (arab. Didsjele), en op den Eufraat. De eerſte is wégens de ménigvuldige en groote kromten van den vloed zo lang, dat de reizigers dien zelden némen, als zij van Bagdad naar Basra willen gaan, en dus met den ſtroom kunnen afvaren. De Eufraat heeft daartégen niet zo veel kromten; ook reist men op denzelven maar tot *Helle*, en van hier te land regtdoor naar Bagdad, het welk den weg zeer verkort. Op den Eufraat is zelfs eene ſoort van post (*Menſil*) aangelegd. Als een reiziger zig in een klein vaartuig wil behelpen, kan hij op het vertonen van een' *bojoruldi*, of geleibrief van de regéring, en tégen eene billijke betaling op zékere vertoefplaatzen lieden krijgen, die het boot moeten trekken, en met dezen kan hij Helle in 8 of 10 dagen bereiken. Maar om deze reis in den winter te doen, moet men eene ſterke gezondheid hebben: en wijl men op dezen weg veel rovers aantreft, kiest niemand denzelven ligt, dan alleen lieden van de regéring, met welken de Arabiërs het niet wel durven wagen, en in het algemeen zulken, wier reis geen vertraging lijd, en die niet meer met zig némen, dan zij noodzaaklijk op de reis nodig hebben. Ik wagtte, tot dat ik een klein ſchip vond, dat met eene lading naar Helle moest, en huurde op hetzelve de kajuit; een klein vertrek vóór dezelve, en dat van voren open was, nam ik voor mijnen dienaar.

Toen ik aan boord kwam, vond ik in het laatſte eenen doodlijk zieken offi-

cier der janitzaaren, die ook naar Helle wilde. Deze was nu indedaad een onaangenaame reisgenoot, voornaamlijk, daar ik niet wist, welk eene ſoort van ziekte de mensch had. Maar de ſchipper had mij de vragt vooräf laten betalen. Mijn dienaar, een Mohammedaan van Basra, liet zig bewégen, om zijne plaats overtegéven, en zelf op het verdek te blijven; en om niet minder meêdogend te zijn omtrent eenen ellendigen dan de Mohammedaanen, die mij verfoeid zouden hebben, indien ik den zieken had willen verdrijven, was ik er ook meê te vréden, en gaf mij over aan het geene de Voorzienigheid over mij beſloten had.

Ten aanzien van mijnen zieken nabuur was deze reis mij zéker zeer onaangenaam. Anders had ik, die reeds gewend was om onder Arabiërs te verkéren, geen réden om over mijn beſluit, van deze gelégenheid met dit ſchip gekozen te hebben, te onvréden te zijn (*). Het is waar, wij beſteedden van Basra tot Lemlum, alwaar ik het ſchip verliet, 21 dagen, namelijk van den 28ſten november tot den 19den december, en hadden dus eene lange reis; doch dit gaf mij gelégenheid, om verſcheiden ſterrenkundige waarnémingen te doen, waarbij mijne reisgenooten dikwijls zo gedienſtig waren, dat zij met hunne lange kléderen rondom mij gingen ſtaan, om den wind te kéren, als ik mijn quadrant aan den oever opſtelde. Ik kreeg de poolshoogte van verſcheiden plaatzen op mijnen weg, namelijk:

Te *Basra*, gelijk in 't voorgaande aangemerkt is	30°. 30′.
Den 1ſten december digt bij *Manſurie* - - -	30°. 52′.
Den 2den te *Abada* - - - - - -	30°. 55′.
Den 4den te *Kud* - - - - - -	30°. 58′.
Den 6den te *Ardsje* - - - - - -	30°. 59′.
Den 12den te *Graim* - - - - - -	31°. 17′.

Den

(*) Wie een berigt wil lézen van allerlei verdrietlijkheden, die een Europeër in deze gewesten te wagten heeft, die behoeft ſlegts het tweede deel van IVES *Reizen naar Indië en Perſië* natezien. Het heeft mij op deze reis ook aan geen verdrietlijkheden en allerlei moeilijkheden ontbroken; doch zeer veelen, welken de heer IVES aanhaalt, kon ik ontgaan, door dien ik reeds gewend was, om met Mohammedaanen te reizen.

Den 16den bij *Semaue* - - - - - -	31°. 19′.
Den 18den in eene ſtreek, *Abu harûk* genoemd -	31°. 28′.
Den 19den bij *Lemlûm* - - - - - -	31°. 43′.
Naderhand te *Helle* - - - - - -	32°. 28′.

Wijl de Eufraat niet regt van het noorden naar het zuiden, maar in deze ſtreek meer van het westen naar het oosten loopt, is het moeijelijk de lengte van den weg op denzelven te bepalen, inzonderheid wanneer men tégen den ſtroom opvaart, als wanneer men nu door den vloed voorwaard, dan door de ebbe of door tégenwind terug gehouden word (*). Daarbij moesten wij het ſchip dikwijls laten trekken; en wijl het water thans zeer laag was, geraakten wij ménigmaal aan den grond, en dan moesten de arme matroozen in het water, en zomtijds lang arbeiden om het ſchip weêr in den ſtroom te brengen. Op zékere plaats in het gebied van den ſtam *Beni Hächkem* hadden de inwoners eenen dam in den Eufraat gemaakt, om het water voor hun gezaai terug te houden. Hier was in het midden maar een ſmalle doortogt, en de drift van het water zo ſterk, dat wij bijna eenen halven dag doorbragten, om ons ſchip daar door te trekken. Ik heb de lengte van onzen weg niet naauwkeuriger kunnen bepalen, dan volgens de vertoefplaatzen der lieden, die het postboot trekken. Dezen rékenen van *Basra* tot *Korne* 12, van Korne tot *Manſurie* 7, van Manſurîe tot *Kud* 12, van Kud tot *Ardsje* 2, van Ardsje tot *Semaue* 14, van Semaue tot *Lemlum* 18, van Lemlum tot *Diwanie* 7, en van Diwanîe tot *Helle* 14 *adak*, dat is rustplaatzen, waar de eene helft der arbeiders de andere helft pleegt aftelosſen. Volgens mijne waarnémingen kan elke vertoefplaats op 2½ of 3 minuten, dat is omtrent ¾ van eene duitſche mijl gerékend worden. De reiskaarten, plaat XL. en XLI, heb ik hier naar, en naar de waargenomen poolshooten ontworpen; de lézer kan op dezelven den geheelen loop van den Eufraat, van Helle tot aan den Perſiſchen zeeboezem, als met eenen opſlag van het oog overzien. Tus-

(*) Op den Eufraat vind men ebbe en vloed tot aan *Ardsje*, dat is 14 duitſche mijlen boven Korne, en omtrent 28 of 30 mijlen van den Perſiſchen zeeboezem. Maar op den *Tiger* beſpeurt men ebbe en vloed niet verder dan tot *Oſér*, een dorp, dat zijnen naam van ESRA behouden heeft, wiens graf tot op dezen dag nog ſterk bezogt word door de jooden.

Tusschen Basra en Bagdad treft men verſcheiden ſtammen Arabiers aan, die allen aan den Paſcha ſchatting moeten betalen. De eerſte is de ſtam *Montefik*, van welken hiervoor, en ook reeds in de beſchrijving van Arabië bl 366. geſproken is. Bijna alle de kleine ſtéden en dorpen aan de westzijde van den Schat el arrab en den Eufraat, van Basra tot aan Ardsje, insgelijks aan de oostzijde van dezen vloed, van Korne af éven zo verre naar het noorden, behoren aan denzelven. Hij houd zijn verblijf eenige maanden te *Nahhr Antar*, doch zwerft ook een groot gedeelte van het jaar met zijne kudden in de woestijne, alwaar hij dan, éven als andere Bedouinen, onder tenten woont. Hij heeft den weg op den Eufraat en in de woestijn ménigmaal zeer onveilig gemaakt, ja bijwijlen Basra belégerd; en als de Paſcha van Bagdad troepen tégen hem zend, trekt hij, zo dra hij er tijding van krijgt, diep in de woestijne, werwaard de Turken hem niet kunnen volgen. Bij menſchen geheugen is hij nooit zo beteugeld, als door SOLEIMAN *Kichja*, die naderhand zelf Pascha van Bagdad werd. Deze en zijn ſchoonvader, de beroemde ACHMED Paſcha, plagten tégen de Arabiers als op de jagt te gaan, dat is, hen plotslijk te overvallen. Men reisde derhalven in deze gewesten nooit met meer zékerheid, dan onder hunne regéring. Achmed Paſcha kreeg eens den ſchech SÁHDUN, eenen broeder van den thans regérenden ſchech ABDILLA, gevangen, doch zond hem édelmoediglijk terug met de waarſchouwing, dat hij voortaan zijnen ſtam béter in orde zou houden, en zijne ſchatting gerégeld betalen. Kort daarna werd hij op nieuw oproerig; en ACHMED zond nu zijnen ſchoonzoon SOLEIMAN Kichja tégen hem, die hem ook met weinig volk eerlang overrompelde, en hem andermaal gevangen maakte. De Arabiërs zingen nog héden ten dage de dapperheid, welke hun ſchech bij die gelégenheid betoonde: hoe hij zig namelijk met zijne ſpeer, vervolgens met zijnen ſabel, dan met den *dabus* (*) en ten laatſten zelfs nog met de ſtijgbeugels en den toom van zijn paerd verweerd heeft, doch alles vergeefs. Soleiman had bevel, den ſchech SÁHDUN als een gevangenen méde naar Bagdad te brengen. Als overwinnaar egter eischte hij eene zékere eerbewijzing van den overwonneling. Hiertoe wilde de trotze en vrijgeboren Arabier niet be-

(*) Strijdknods, of morgenſter, dien de Oosterlingen op het paerd gebruiken,

befluiten. Hij telde zijne ménigvuldige voorvaders op, en vraagde den *Kichja*, hoe hij, die niet eens zijnen vader kende (*), dergelijke vernéderingen van eenen édelen Arabiër kon vorderen? Dit maakte SOLEIMAN zo vergramd, dat hij den fchech aanftonds het hoofd deed afflaan, en hetzelve, als een téken zijner overwinning, aan den Pafcha zond. De andere fchechs oordeelden het nu raadzaam zig te onderwerpen. Op eenen dag kwamen er 15 of 18 van de voornaamften van dezen ftam, ménende, dat zij met den Pafcha verzoend waren. Doch SOLEIMAN dagt, dat het hem niet ligt zou gebeuren, weêr zo veele fchechs bij elkander te krijgen, en deed hun daarom ook allen het hoofd affaan (**). Hier door is de ftam *Montefik* zodanig verzwakt, dat hij tot héden nog niet heeft durven ondernémen, om oproerig te worden. ACHMED Pafcha, die de perfoonlijke dapperheid, zelfs in zijne vijanden, hoogfchatte, en in het algemeen édelmoedig dagt, was, zegt men, over de handelwijze van zijnen Kichja in het eerst zeer verftoord. Maar de grootfte ménigte der Turken brengt dezen veldtogt van SOLEIMAN als een bewijs van zijne dapperheid bij, en de Arabiërs verhalen denzelven tot een bewijs van de laage wreedheid hunner Turkfche dwingelanden.

AAN den Tiger regeert een groote ftam Arabiers met naame *Beni Lam*, die aan de Pafchas van Bagdad ook dikwijls veel werks verfchaft. Toen ACHMED voor de eerftemaal Pafcha te Bagdad was, trok hij eenige maalen tégen deze Arabiers te veld, doch kon hen niet te deeg te lijf komen, wijl zij altoos befpieders in de ftad hadden, en op de eerfte tijding, dat er krijgsbenden zouden uittrekken, zig op hunne kameelen in verre gelégen gewesten begaven. Toen ACHMED voor de tweede maal de regéring in handen kreeg, légerde hij zig met alle zijne huistroepen vóór de ftad, en liet groote toebereidzelen maken, als of hij den volgenden dag eene pragtige intréde wilde doen. De Arabiers *Beni*

(*) Hij was een Georgier, en in zijne jeugd als flaaf verkogt.

(**) Dezelfde trouwloosheid beging hij naderhand omtrent de *Jefidiërs* op den berg *Sindsjâr*. Hij bewoog de aanzienlijkfte fchechs, dat zij van den berg zouden komen, en vergifnis vragen wégens hun plonderen; doch, zodra zij in zijne tent gekomen waren, deed hij hun de hoofden afflaan.

Beni Lam, welken daar van onderrigt waren, waren heel gerust; zij hadden in het geheel geen gedagten, dat hij hen zou aantasten voor dat zij hem op nieuw belédigd hadden, en geloofden, dat hij ten minſten eerst bezit van de hoofdſtad zou némen. Doch hij brak den volgenden nagt op, en maakte zo veel ſpoed, dat hij de Arabiërs bereikte, eer zij in het minste tijding van zijn oogmerk bekomen hadden. Hij maakte hij die gelégenheid een'grooten buit van kameelen, paerden, hoornvee en ſchaapen; ook liet hij den voornaamſten ſchech het hoofd afſlaan, en gaf dezen ſtam daardoor zulk eenen knak, dat hij in langen tijd zijn hoofd niet weêr kon verheffen.

Door zulke middelen moeten de Paſchâs de Arabiërs in toom houden, die in hun gebied wonen, en aldaar ſtéden en dorpen hebben. Men kan derhalven zig ligt verbeelden, hoe weinig de Arabiſche ſtammen, welken geſtadig in de woestijne omzwerven, zig aan de magt des ſultans en zijner paſchâs kreunen.

Montefik, *Beni Lam* en andere egte ſtammen Arabiërs noemt men *áhhl el bàar* of *Bedoui*. Hunne voornaamſte bézigheid is de kameelſokkerij, waarbij zij den meesten tijd onder tenten wonen. Den akkerbouw laten zij voor de boeren over; de édele Arabiers komen alleenlijk op zékere tijden van het jaar, om de ſchattingen met alle ſtrengheid intevorderen. Den ſtam *Káab* aan den mond van den *Schat el arrab*, en anderen, die ſteeds in ſtéden en dorpen wonen, noemt men *Arrab hoddri.* Behalven dezen vind men ook nog andere Arabiërs, die paerden, koeijen en buffels ſokken, ook den akkerbouw doen, en hunne ſlegte hutten van de eene plaats naar de andere brengen, éven als de Bedouinen hunne tenten. Dezen noemt men *Möädân*. Aan de oostzijde van den Eufraat treft men twee van deze ſtammen aan, die beiden *Schiiten* zijn, namelijk *beni Hahkêm* en خزاعل *Chaſàel.* De eerſte is ſlegts klein en bij de Turken niet gevreesd. Maar de ſtam *Chaſàel*, welks ſchech te Lemlum woont, word zomtijds hoogmoedig, en maakt den Paſchâs veel te doen. Voor eenige jaaren werden de troepen van Ali Paſcha door hem te eenemaal geſlagen; en toen de Paſcha kort daarop vermoord werd, werden deze Arabiërs nog trotzer, zij lieten bijna geen een ſchip den Eufraat langs varen, indien het niet eene aanzienlijk ſom wilde betalen. Doch weinige maanden voor mijne aankomst was deze ſtam door Omar Paſcha tot réden gebragt. Zes of zéven voornaame ſchechs had hij doen onthoofden, en eenen nieuwen regérenden ſchech benoemd. Maar de vori-

ge,

ge, *hammûd* genoemd, welke de vlugt genomen had, kwam weêr nadat de Turken afgetrokken waren: en OMAR Pascha geen lust hebbende, om weêr te veld te trekken, moest hij hem de regéring weêr opdragen. Nu ondernamen deze wel niet de schépen aantehouden, maar de Turken, die op den Eufraat voorbij zeilden, moesten hier, in hun eigen land, nogthans aanhoren, dat de Schiiten hen ketters noemden, en de drie eerste khalifen, ABUBEKR, OMAR en OTHMAN, vervloekten.

IN het gebied van den stam *Chasâel* is de oever van den Eufraat zeer laag, voornaamlijk in de streek, die men *um el chansir* noemt, alwaar men verbaasd veel riet, en in hetzelve wilde zwijnen vind. Hier moet de vloed ook veele takken hebben; want zomtijds is hij niet over de 40 of 50 voet breed (*). Ten noorden van het gebied dezes stams ligt een groot ampt حسکه *Haske*, dat altijd door eenen Aga van den Pascha van Bagdad geregeerd word, die te *Diwanie* zijn verblijf houd. Dit is een der voornaamste ampten in het gansch gebied. De Aga alhier heeft eene sterke kavallerij, en moet daarméde de Arabiërs in hunnen pligt houden; maar in het voorgaande heeft men gezien, hoe weinig dezen zig zomtijds aan hem storen.

DE merkwaardigste plaatzen, welken men op de reis van Basra tot Lemlum aantreft, zijn de volgenden:

MENAUE مناوي, de verblijfplaats van den *Kapitan Pascha*. Dezelve ligt eigenlijk in Basra, gelijk reeds hier voor, en op plaat XXXIX. aangemerkt is. Zij is voor reizigers ook daarom merkwaardig, wijl hier een kleine tol moet betaald worden, dien de *Kaputan Pascha* laat heffen. Aan de andere zijde van den

(*) Dit schijnt de landstreek te zijn, door welke ALEXANDER wéder kwam, als hij nog kort voor zijnen dood van *Babylon* eene reis naar *Pallácopa*, (thans *Dsiärri Zäade*) deed. (bl. 213. ARRIANUS beschrijft dezelve in het 7de boek op deze wijze: *Ipse rursum per paludes navigat, Babylonem a sinistra habens. Quumque in iis angustiis pars exercitus inopia ducis erraret, præmisso duce, qui viam monstraret, in alveum eos reduxit. Huiusce modi vero quidam narrant: multa esse Assyriorum regum sepulcra in iis paludibus extructa. Quumque Alexander navigando pergeret, obortum ingentem ventum, dum navigaret, regium capitis ornamentum et diadema ei alligatum abripuisse, atque illud quidem utpote gravius in aquam procidisse: istud vero vento abreptum* arundi *romeni cuidam ex iis quæ monimentis regum adnatæ erant, hæsisse.* PLINIUS gewaagt ook van deze moerassige gronden ten zuiden van *Babylon.*

den Schat el arrab, en tégenover Menaue ligt een geheel vervallen kasteel كردلان *Kurdelàn* genoemd.

Dar دير, een groot dorp, ligt aan de zuidzijde van den *Schat*, en omtrent eene dagreis van Basra. Hier ziet men groote heuvels van puinhoopen eener ſtad, die, naar de méning mijner reisgenooten, aan de Portugeeſen behoord hebbe. Doch van de oude gebouwen is niets meer overig, dan eene fraaije minare, de eenigſte toren, dien men op de ganſche reis van Basra tot Helle aantreft, wanneer men *Korne* uitzondert.

Suäb سويب ligt aan de noordzijde van den Schat, en aan eenen vloed, die van حويزه *Hawiſa* komt. Dat hier eertijds ook eene aanzienlijke ſtad geweest zij, blijkt uit groote heuvels van puinhoopen. Of de vloed, die hier in den Schat valt, of de vloed *Hafàr* was de *Choaspis* der oude aardrijksbeſchrijvers.

Korne قرنه ligt op den hoek, alwaar de Eufraat en de Tiger zig vereenigen. De plaats is maar ſlegt gebouwd, doch heeft naar de landzijde eenen dubbelen muur van vormſteenen, die alleenlijk in de zon gedroogd zijn. Dit alles is, volgens de berigten, die ik te Basra gekrégen heb, niet zeer oud, maar eerst door ALI Paſcha en HOSSEIN Paſcha van welken bl. 201 geſproken is, gebouwd. Zij maakten deze plaats tot eene grensvesting tégen de Turken en Perzen. Thans liggen hier 5 ortàs of kompagniën janitzaaren. De handel te Korne is in het geheel van geen belang, ſchoon de plaats er voortreflijk toe gelégen is. Egter moeten all' de ſchépen, die hier voorbij komen, aanleggen, en aan de janitzaaren eenen tol betalen. De poolshoogte dezer vesting heb ik niet kunnen némen. Ik behandigde eenen aanbevélingsbrief aan eenen voornaamen bevelhebber der janitzaaren, die hier woonde, hij toonde zig zeer beleefd jégens mij, en begeerde, dat ik bij hem zou éten, het welk ik niet kon weigeren. Toen hij hoorde, dat ik te 12 uuren aan boord wilde gaan, om de middaghoogte der zon te némen, moest ik hem ten gevalle mijn quadrant laten halen. Ik ſtelde het inſtrument wel op; maar nu wilde de eene, dan de andere door den verrenkijker zien, en ik werd daarenboven zo met vraagen overladen, dat mijn arbeid vergeefs was.

Nahhr antar نهر عنتر is de verblijfplaats des ſcheechs van den ſtam Montefik, gelijk reeds hier voor aangemerkt is. Alle voorbijkomende ſchépen moeten aan hem ook eenen tol betalen, dien hij te تخته *Tachte* laat heffen, aan welke

Albuferâdsch
el Aschek
Mansurie
Albuhääse
Kantaret Harbe
Korfa ruin
Delli Abbas
Hamarad
Elhewasch
Mansurie
Albuałge
Chân Ksabbach
Bolled
Sumäke
Elbäasch
Böchale
Dsjedide
Chales
Kadem
Maäddem
BAGDÂD
Agarkuf
Euphrat Fl.
Chân Assad
Medaien of Tacht Kesre
Mohammedie
Bir Unus
Scanderie
Museib
Mahauie
Kerbela v.
Meſched Hösſein
Babülon ruin.
Tomasie
Helle
Eddolâb
Barmana
Seid Soleimân
Elhössein
Kaschemie
Chân knoua
Elkiddis
Chaschasie
Meſched Ali
Kufa ruin
Um el aual
Tosefie
Bahr. Nedjef of elbuhêire
Divanie
Rumahie
Dsjärri Zaade
Haske
Mäſchwâra
Lemlûm
Chasâel
Een drooge Vloed van Het tot Chir Abdilla.
Um el chansir
Abuharûk
Beni Hähkêm
Semâue
Schaale van 10 Duitsche Mylen.
1 2 3 4 5 10
Echelle de 10 Miles d' Allemagne.
Latituoo Locorum.
Semaue .... 31°. 19'.
Abu harûk .... 31°. 28'.
Lemlûm .... 31°. 43'.
Helle .... 32°. 28'.
Bagdâo .... 33°. 20'.
Korfa .... 33°. 58'.

welke plaats geen ander huis is, dan alleen dat, waarin de tolbedienden wonen. Nog voor weinige jaaren betaalden de kleine met dadels geladen schépen hier maar 2 *mohammedîe*, het welk nog geen halve rupie bedraagt, en thans moeten zij 5 rupiën betalen.

Mansurie منصوريه is een groot dorp, alwaar ook tolbedienden zijn van den Aga der janitzaaren te Korne. Wanneer egter een schip, van Basra komende, te Korne reeds betaald heeft, word hier alleen het blijk daarvan getoond. In het dorp *Kud* of كوت معمر *Kud Maammar* vind men tolbedienden van den Kaputan Pascha te Basra. De tol te عرجه *Ardsje* behoort aan äl salech, een der voornaamste huizen van den stam Montesik. Eertijds was te *Graim* ook eene plaats, daar men vertolde; maar zédert dat deze oord ganschlijk verlaten is, word deze last te *Semaue* gehéven. De tolbedienden in deze laatste stad stonden nog voor weinige jaaren onder den Aga van Haske, en dus onder de Turken. Tégenwoordig trekt de scheeh van den stam Chasäel deze inkomsten.

Te *Ardsje* en *Semaue* zaten hongerige scheehs op het tolhuis, die zeer onbeschaamd waren, schoon zij mij de eer bewézen van mij een bezoek te géven. Aan den geleibrief, dien ik van den Mutasillum te Basra had, lieten zij zig in het geheel niet gelégen zijn; en zij namen het inzonderheid zeer kwalijk, dat ik hun eene firma van den sultan wilde tonen. Ik oordeelde het voor het beste hen vaerdig zo veel mogelijk te bevrédigen; want, wanneer een Christen zig met zulke lieden in eenen twist inlaat, en maar het geringste woord zegt, waar over zij zig belédigd vinden, moet hij niet slegts dubbel, maar wel tienvoudig betalen, en word daarbij nog uitgelachen. De huizen te *Semaue* zijn allen van leemäarde, die in de zon gedroogd is, en dus zeer slegt. Nogthans schijnen zij paleizen te zijn, in vergelijking van de nog veel slegter hutten der boeren in deze landstreek. Voor eenige jaaren stierven bijna alle de inwoners dezer kleine stad aan de pest. De omliggende woestenij is vol leeuwen, tijgers en jakhalzen (tschakkals). Ook vind men er veel zout.

Te weërszijden van den Schat el arrab en van den Eufraat, van Korne af tot aan Ardsje, ziet men veele kleine dorpen. Men zegt egter, dat het land aan de noordzijde van den Eufraat maar een uur, en aan de zuidzijde ten hoogsten twee uuren ver bebouwd is. Verder van den vloed af ligt dit vrugtbaar land, uit gebrek aan inwoners en kanaalen, thans altemaal woest. De dorpen liggen

tamelijk ver van den vloed; en zij zijn allen zo flegt gebouwd, dat men daaruit reeds kan zien, dat de Arabifche fchechs den armen inwoneren niet veel laten behouden. Huizen en haagen zijn allen van riet: met één woord, nergens heb ik zulke flegte hutten aangetroffen, als in deze uit de natuur vrugtbaare, en in de oudfte tijden beroemde en volkrijke, landftreek. Tusfchen Ardsje en Semaue is alles woest; de naamen, welken men aldaar op plaat XL. vind, zijn niet eens naamen van dorpen. De ftreek aan beide de zijden van den Eufraat noemt men جزيرة *Dsjefire*, dat is, de eilanden; waarfchijnlijk, wijl nog tégenwoordig veele, en eertijds nog veel meer, kanaalen het land tot louter eilanden maakte.

De inwoners der dorpen aan den Eufraat zijn éven zulke bekwaame zwemmers als die aan den Nijl, en ook éven zo behendige dieven. De fchippers zijn hier, gelijk die in Egipte, zo agteloos, dat zij des nagts geen wagt houden. De kleine rovers komen daarom zomtijds aan boord; en als zij al de reizigers flapende vinden, pakken zij vaardiglijk alles te zamen, wat zij op het verdek, alwaar de reizigers gemeenlijk liggen, kunnen vinden, en fpringen daarméde in het water. Eens, dat zij zulk eene proef op ons fchip wilden némen, werden zij door den zieken officier der janitzaaren, die niet kon flapen, in hun voornémen geftoord. Op eene andere reis kwamen zij in een klein en zeer ligt fchuitje agter aan het fchip, en namen mij, door een gat bij het roer, een' lampetfchotel en andere kleinigheden uit mijn vertrek. Doch wijl ik daarvan ontwaakte, krégen zij niet veel, en een pistoolfcheut maakte zulk eenen fchrik onder hun, dat zij uit hun klein vaartuig in het water fprongen.

Tusschen Ardsje en Semaue vonden wij zo weinig water, dat het fchip dikwijls aan den grond ftiet; en wijl wind en ftroom ons tégen waren, moesten wij voor het overige het fchip laten trekken. Bij die gelégenheid werden wij eenige reizen aangehouden. Ik plaatfte mij dan, wél gewapend en met eenen turban des zieken officiers op het hoofd, op het verdek, en eenige kooplieden van Bagdad, die op ons fchip waren, ftonden op eenigen afftand, als of zij op mijne bevélen wagtten. Als de Arabiërs dan vraagden, wie er aan boord was, antwoordde de fchipper altijd: een Aga van Bagdad met zes Tfchokadaren. Ik weet niet, of de Arabiërs mij in de daad daar voor gehouden hebben. Zij werden ondertusfchen zeer beleefd, en begeerden gemeenlijk eenige dadels, die ik, als Aga, hun dan ook liet géven. Drie weeken te voren werd in deze ftreek een

een klein ſchip, dat met dadels geladen was, ganschlijk geplonderd, en eenigen der reizigers, die het hunne niet goedwillig wilden overgéven, werden gedood. Kort daarop zeilde een ander vaartuig aan den grond, en de Arabiërs begonnen dit ook te ontladen. Doch het ſchip daar door ligter wordende, raakte het vlot, en de ſchipper zeilde voord, terwijl een paar Arabiërs, die nog aan boord waren, en den ſchipper wilden bevélen te blijven, neêrgeſabeld werden. Geen Europeër zal dit den reiziger kwalijk némen: doch de Arabiërs denken anders. Zij wisten, dat op het ſchip lieden van Korne en van Semaue geweest waren; zij eischten derhalven betaling des bloeds van deze beide ſtéden, en men meende, dat zij wégens dezen hunnen eisch voldoening zouden krijgen. Bij aldien ik op deze reis eenen Arabiër doodgeſchoten of ſlegts gewond had, zoude zijne broeders zig aan den ſchipper, en deze zig weêr aan mij gehouden hebben; en ik, als een Christen, die Mohammedaansch bloed vergoten had, zou nog veel duurder hebben moeten betalen, dan een Mohammedaan. Men ziet dus, dat goede geweeren eenen Europeſchen reiziger in deze landen meer van nut zijn, om de Arabiërs bevreesd te maken, dan om dezelven dadelijk te gebruiken.

Den 19den december bereikten wij *Lemlum*, een groot dorp. Hier houd de ſchech van den ſtam Chaſâel zijn verblijf. Doch de ſchech woont niet béter dan zijne onderdaanen, namelijk in eene ſlegte hut van riet. De zieke officier, die vóór mijne kajuit lag, was noch geſtorven, noch béter geworden, en ik was de reis in zijn gezelſchap zeer moede. Wijl ik nu verſtond, dat de weg van hier over Rumahie naar *Meſched Ali*, naar welke laatſte ſtad ik voornémens was van Helle een reisje te doen, tamelijk veilig was, beſloot ik, het ſchip hier reeds te verlaten, en een arme Mohammedaanſche geestlijke van Bagdad, dien ik eene vrije reis, beide naar Meſched Ali en Meſched Hosſein, beloofde, was bereidwillig om mij gezelſchap te houden. Ten gevalle zo wel van dezen mijnen reisgenoot als van mijnen dienaar, die beiden Sunniten waren, en wégens de Schiiten niet gaern te Lemlum aan land wilden ſtappen, ging ik nog denzelfden dag naar een ſlegt dorp *Maschwâra*, aan de andere zijde van den vloed. Hier wees mij de ſchech eene ſlegte hut van riet aan, waarin naauwlijks drie perſoonen konden liggen. Ondertusſchen was zijn eigen huis noch ruimer, noch béter, en ik had dus in dit opzigt geen réden van klagen over hem; doch de paerden, die hij mij voor den volgenden dag beloofd had, kwamen niet, en

ik

ik was uit dien hoofde genoodzaakt, nog eenen nagt bij hem te blijven. Deze mensch geviel mij niet, wijl hij zig zo ongemeen vriendlijk betoonde, en alles, wat ik bij mij had, zo begérig beschouwde. Ik, de mulla, en mijn dienaar zouder om die réden beurtelings de wagt houden, en wij lieten ook den ganschen nagt licht branden. Maar mijn dienaar, niet gewoon des nagts te waken, viel in slaap. Dit merkte de dief, en was reeds bézig met mijn schrijfkistje agter door den wand te trekken, als ik zelf daarvan ontwaakte en gerugt maakte. Nu kwam mijn schech zelf toegelopen, en was zeer boos, dat dergelijke dieverij in zijn dorp zou gebeuren. Hij liep op het veld, om den dief optezoeken; hij zond zijne boeren rond, doch allen kwamen zij weêr, zonder iemand ontmoet te hebben. Ik twijfelde in het minste niet, of de schech was zelf de dief, ondertusschen agtte ik het thans raadzaam zijnen betoonden ijver nog te prijzen, en hem zelfs nog een geschenk te géven. En daar hij zig nu niet meer kon vleijen, dat wij ons andermaal in den slaap zouden laten verrassen, vond ik aanstonds den volgenden morgen de paerden tot mijn vertrek gereed.

Den 21sten reisde ik $7\frac{1}{2}$ uuren of omtrent $5\frac{1}{2}$ mijlen naar het noordwest ten noorden tot *Rumahie*. Op dezen weg zag ik geen moske, maar, éven als bij de dorpen, en dikwijls op het vrije veld aan den Eufraat, veele *kubbets* of kleine gebouwen boven de graven van gewaande heiligen, bij dewelken denklijk eertijds dorpen gelégen hadden. De grond is overal zeer vrugtbaar. Doch veele kanaalen, waardoor het land weleer bewaterd werd, zijn thans geheel droog, en dorpen vind men zelden; egter ziet men hier en daar groote kudden van hoornvee, schaapen en paerden. Digt bij Rumahîe is nog een groot kanaal, dat zijn water omtrent $1\frac{1}{2}$ mijl van hier uit den Eufraat bekoomt, en zig in de nabuurschap van Semaue weêr in dezen vloed ontlast. (Plaat XLI.) Voor weinige jaaren was dit kanaal nog bevaarbaar, doch tégenwoordig vind men er alleenlijk water in, als de Eufraat zeer hoog is. In dit jaargetij was het geheel droog.

Rumahîe is eene wijdlugtig gebouwde stad van omtrent 400 huizen. Zij is met eenen hoogen muur omgéven; doch dezelve is slegts van ongebakken steenen, éven als die te Basra en te Korne; hij is daarenboven zo zwak, en word zo slegt onderhouden, dat men er hier en daar kan doorkruipen. Men vind hier eene aanzienlijke moske, en een zeer fraai openbaar bad. De meeste huizen zijn van ongebakken, en alleen weinigen van gebakken, tégelsteenen ge-

gebouwd. De inwoners hebben hun voornaamste bestaan van den akkerbouw, en van de dadelboomgaarden. Men zegt van hun, dat zij zeer rijk zijn, doch denklijk alleen in vergelijking met de arme boeren in de dorpen van deze streek. De scheech van den stam Chasäel laat te Rumahie eenen kleinen tol heffen. Dus schijnt het, dat de Sunniten hier de overhand hebben.

Ik was te *Rumahie* bij eenen Sunnit gehuisvest, alwaar wij zeer vergenoegd waren. Mijn huiswaerd, welke *mulla* bij eene moske, en dus een amptgenoot van mijn' reisgezel was, ging bij ons zitten in een vertrek, dat naar de voorzijde open was, om te vernémen, waarïn ik de zéden der mohammedaanen van de onzen onderscheiden gevonden had. Zijne schoonmoeder zat buiten, ter zijde, en zijne vrouw was, niet verre van ons, bézig met pilau te koken. Ik verhaalde hem onder anderen, dat een Europeër, die zijne dogter ten huwlijk geeft, niet alleen in het geheel géén geld van den bruidegom bekomt, maar dat de vader, indien hij middelen heeft, hem nog eene aanzienlijke som geeft, om hem dus in staat te stellen, om naar behoren te kunnen léven. Dit gebruik geviel mijnen huiswaerd. Hij vraagde zijne schoonmoeder, of zij wel gehoord had het geen ik daar verhaalde. Op die wijze hebt gij niet met mij gedaan, moeder, zeide hij, ik heb moeten betalen, voor dat gij mij uwe dogter hebt gegéven, e. z. v. Nadat de man lang op dien toon gesproken had, zeide de moeder eindelijk, ach, mijn zoon! waarvan zou ik dan met mijne dogter geleefd hebben, als ik u mijnen akker en mijnen dadelboomgaard gegéven had? Hierop verhaalde ik verder, dat, volgens onze wetten, geen man, op lévensstraf, meer dan ééne vrouw mogt hebben; dat de goederen gemeen waren, en weêr aan de kinderen kwamen. Dit maakte de oude vrouw aan het spréken. Zoon, zeide zij, hebt gij wel gehoord, wat de heer daar zeide? Welk eene billijkheid heerscht in het land, daar hij van spreekt! Ach dat gij geen andere vrouw had dan mijne dogter, en mogt ik verzékerd zijn, dat gij haar niet zoud verstoten, hoe gaern zou ik u mijn huis en alle mijne bezittingen géven! De jonge vrouw, welke gestadig gedaan had, als of zij van dit alles niets had gehoord, kwam er ook bij. Ach, man! zeide zij, hoe zoude gij kunnen begéren, dat mijne moeder u haar huis zou géven: gij zoud alles aan uwe andere vrouwen géven, gij bemint dezelven meer, ik zie u zo zelden. Moeder en dogter praatten in eenen adem voord. Eindelijk vraagde ik mijnen huiswaerd,

hoe veele vrouwen hij dan had? Vier, antwoordde hij. Hij had maar een klein ampt, maar elke van zijne vrouwen had een huis en eenen tuin of boomgaard, waarvan zij met haare kinderen konden léven; hij zelf had geen huis, hij had er ook geen nodig, wijl hij bij elke zijner vrouwen éten en alle noodwendigheid vond. Op de vraag: of hij geruster en gelukkiger geleefd had, toen hij niet meer dan ééne vrouw had, of thans, nu hij er vier had? wilde hij zo min rondborstig antwoorden als andere Mohammedaanen, die de veelwijverij jégens mij geprézen hadden.

Den 22sten december reisde ik 7 uuren of omtrent 5 mijlen naar het noordwest ten westen tot *Mesched Ali.* Op dezen weg zag ik insgelijks veele droogege kanaalen en kleine kubbets, welke laatsten den armen inwoneren, bij gebrek van ordenlijke moskeen, tot bédehuizen dienen; évenwel waren hier meer bebouwde velden dan aan de andere zijde van Rumahîe. De stad مشهد علي *Mesched Ali* heeft haaren naam van eene pragtige moske behouden, die ter eere van ALI, den vierden khalif der Mohammedaanen, gebouwd is, en door de Schiiten uit alle oorden, éven als Mekka door de aanhangers van alle Mohammedaansche sekten, met veel godsdienstigheid bezogt word. De Schiiten willen zelfs na hunnen dood nog bédevaarten naar deze bij hun voor heilig gehouden stad doen; want niet alleen van Rumahîe, Lemlum, Helle, Bagdad en andere naburige stéden, worden dooden herwaards gebragt, maar ook uit Persië, ja zelfs uit Indië. Te Zobeir of Oud Basra hoorde ik spréken van een lijk, dat reeds een jaar in het graf gelégen, en hetwelk men onlangs weêr opgegraven had, om het naar deze stad te brengen. Dit is veel voordeel voor de stad. Op den weg van Rumahîe naar Mesched Ali zag ik vier, en van hier naar Helle ontmoette ik vijf lijken. Ik vraagde, of men op elken dag wel zéven dooden konde tellen, die van vreemde plaatzen herwaard gebragt werden, en men meende, dat dit niet te hoog gerékend was. Volgens deze rékening zouden er dus jaarlijks twee duizend vreemde lijken hier begraven worden. Wie rijklijk betaalt, krijgt een graf nabij de moske van den Imam; wie matig betaalt, kan ook nog binnen den stadsmuur begraven worden, en wie niet meer dan 4 of 8 stuivers wil géven, dien word eene plaats buiten de stad aangewézen. Ik geloof niet, dat in de moske zelve lijken begraven worden. Men vind ten minsten in andere moskeën der Mohammedaanen geen begraafplaatzen, dan alleen

leen van den ſtigter, en bij geval ook wel van zijne vrouwen en kinderen. In het algemeen hebben de Mohammedaanen hunne begraafplaatzen niet gaern binnen den ſtadsmuur.

VERSCHEIDEN geleerde Sunniten hebben mij willen verzékeren, dat men niet met zékerheid weet, waar ALI, de ſchoonzoon van hunnen profeet, begraven is, en het is ook niet onwaarſchijnlijk, dat zijne nabeſtaanden getragt hebben, zijne begraafplaats voor zijne vijanden te verbergen (*). Doch de Schiiten tonen zijn graf hier in de moske. Zij zeggen, dat ALI bevolen heeft, dat men zijn lichaam, als hij zou geſtorven zijn, op eenen drommedaris zou leggen, en hetzelve begraven op de plaats, waar dit dier zou blijven ſtaan, na dat men het uit *Kufa* zou gedréven hebben. Een wonderlijk bevel van zulk een' verſtandig' heer als men ALI beſchrijft. Ondertusſchen heeft dit gewaand graf gelégenheid gegéven, dat hier eene ſtad gebouwd is. Dezelve ligt in eene éven zo dorre en onvrugtbaare ſtreek als *Suês* en *Dsjidda*. Zij heeft in het geheel geen water. Dat, welk men hier gebruikt om te koken en te wasſchen, komt door eene waterleiding onder den grond, en het goed drinkwater word drie uuren verre op ézels gehaald. Aan de eene zijde der ſtad is de grond zo volkalk, dat men ſlegts het ſtof met gedroogde mist behoeft te zamen te némen en te branden, om bekwaame kalk tot het bouwen te bekomen. Dewijl de kalk dus hier goed koop, en het hout zeer duur is, zijn al de huizen van gebakken tégelſteenen in kalk gelegd, gebouwd, zelfs zijn zij gewelfd, en daarom ook duurzaam. Aan de andere zijde der ſtad is eene groote laage ſtreek, die met zout bedekt is. De Arabiërs noemen dezelve *El buheire*, insgelijk *Báhhr Nedsjef*,

(*) *Abulfedæ Annales moslemici p.* 99. *Quidam in oratorii Cufenſis eo tractu, qui al Keblam ſpectat ſepultum tradunt, alii apud palatium, quod Amiratus ideo appellatur, quod in eo ſedere ſolebant al Cufæ immiſſi ab al Chaliſis legati. Alii volunt al Haſanum patris reliquias ad al Medinam transtuliſſe, & in al Bakio (ſeu publico ejus urbis cœmeterio) ad Fathimæ latus, quæ illi uxor, ſibi mater fuerat, condidiſſe. Certiſſima eſt ea ſententia, juxta quam ibn ol Atſchiri ſepulcrum ejus collacat in* an Nagjaf *illud adeo hodie fama, numeroque religioſe frequentantium celebratum.* Ockley's *hiſtory of the Saracens II. p.* 79. SEMLERS vertaling der hédendaagſche Hiſtorie I. bl. 533. Hier word aangemerkt, dat het graf van ALI onder de regéring der Khalifen uit het huis OMMIAH, dus bijna 100 jaaren, is bedekt gehouden. In het jaar der *Hedsjera* 366 werd boven dit graf een tempel gebouwd.

jef, en bewézen, dat dit de *Buheiret Sawe* zij, die, zo men zegt, bij de geboorte van MOHAMMED uitdroogde (*).

De inwoners dezer ſtad zijn ten deele Sunniten, ten deele Schiiten. Tusſchen de aanhangers dezer beide ſekten is in andere plaatzen zulk een groote haat, dat, wanneer een Sunnit naar Perſië, of een Schiit in eene Turkſche ſtad komt, hij zijn gebed gemeenlijk naar de wijze des lands moet verrigten, om door het gemeen niet kwalijk bejégend te worden. Te *Meſched Ali* en te *Meſched Hosſein* verdragen zij zig nog al vrij wél. Want de Sunniten léven hier grootſtendeels van de Schiiten, en moeten zig dus een weinig naar hun ſchikken; en de Schiiten moeten zig ook ſtil houden, indien zij den Paſcha geen gelégenheid willen géven, om de Perzen de vrijheid van het graf van hunnen eerſten *Imam* te bezoeken, nog duurder te doen betalen. Gemeenlijk komen er jaarlijks omtrent 5000 bédevaarders naar de graven van ALI en HOSSEIN. Zij hebben geen bepaalden dag tot het verrigten van hunne godsdienstplegtigheid, gelijk de bédevaarders te Mekka; nogthans geloven de Schiiten, dat hun gebed in zékere maanden béter verhoord worde, en zij verkiezen daarom liefst den 27ſten der maand *radsjeb*, de maand *ramadan* en den 10den van *muharrem*. Zelden hoort men hier iemand iets bij den naam van GOD bevestigen; maar elk zweert bij den naam ALI, zo als te Meſched Hosſein bij den naam HOSSEIN en te Mochha bij den naam SCHADELI (**). Telkens hoort men iemand met een' eerbiedigen zugt uitroepen: o gij martelaar ALI! o gij martelaar HOSSEIN! gezégend zij uwe gedagtenis.

De uitwendige gedaante der ſtad *Meſched Ali* heeft veel overeenkomst met den omtrek van het tégenwoordig Jeruſalem, en zij is ook omtrent van dezelfde grootte. Ik heb op plaat XLII. eene grondtékening daarvan ontworpen. Zij is geheel met eenen muur omringd, en heeft tégenwoordig maar twee poorten: *Bâb Meſched* bij 1.) en *Bàb Náhhr* bij 2.) Eene derde poort, *Bàb ſchàm* bij 3.) is toegemetzeld. De ſtadsmuur is zo vervallen, dat men wel op 20 plaatzen daar door kan in komen. Behalven de pragtige moske boven het graf van

(*) Zie SEMLERS vertaling der hédendaagſche Hiſtorie, eerſte deel, § 14.

(**) Eerſte deel, bl. 421.

van ALI bij 4.) zijn hier nog drie kleine moskeën. De heuvels 5.) zijn, éven als de verfcheiden groote heuvels te Kahira (*), van de onreinigheid ontftaan, welke men van de ftraaten op ézels daar heen gebragt heeft. Bij 6) is de gemeene begraafplaats, en 7.) wijst de plaats aan, van welke het water onder de aarde door in de ftad geleid word.

HET merkwaardigfte, dat men in deze ftad vind, is de moske, welke boven het gewaande graf van den *Khalif* en *Imam* ALI gebouwd is. Ik heb, voor zo veel de omftandigheden het toelieten, een gezigt daarvan getékend bij A. op plaat XLII. Ik geloof niet, dat een gebouw in de waereld zulk een kostbaar dak heeft als deze tempel der Schiiten, en dit dak is door den verwoester van Perfië, NADIR SCHAH, bekostigd. Doch wat doet zulk een dwingland niet, om het gemeen te blinddoeken? Dat hij den grooten koepel en het dak der twee daarbijftaande torens met koper heeft laten bedekken, is zulk eene buitengemeene zaak niet; maar al dit koper is in het vuur verguld, en zo zwaar, dat tot elke plaat van 8½ duim in 't vierkant een *tomàn* gouds, dat is omtrent 10 rijksdalers zijn gebruikt (**). Dit maakt eene pragtige vertoning, voornaamlijk als de zon er op fchijnt: en wijl dezelve niet alleen hoog is, maar ook de ganfche ftad hoog ligt, ziet men den gemelden koepel reeds op eenen afftand van vijf of zes duitfche mijlen. Boven op den koepel, waar men op de Turkfche moskeën ge-

---

(*) Eerfte deel, bl. 109.

(**) MOHAMMED MAHADI KHÂN merkt daar omtrent het volgende aan in de gefchiednis van NADIR SCHAH. „ De godvrugtigheid van NADIR SCHAH gaf hem aanleiding, om het dak der hei„ lige moske (Mefched Ali, of gelijk de Perfifche fchrijver dezen oord noemt, te *Nedfjef* „ *effcheràf*) te laten vergulden. ——— ——— ——— ——— ——— De kosten bedroegen eene „ zeer aanzienlijke fom. De muuren van dit heilig gebouw werden door de milddadigheid van „ haare majefteit de keizerin, de verlichte CUHERSCHAD BEGUM verbeterd, welke daartoe uit „ haare eigen fchatkist honderd duizend *naderis* (waarfchijnlijk ropien, en dus 66,666 rijksda„ lers) beftemde. Daarenboven gaf zij een reukvat met edelgefteenten, en een vat van zuiver „ goud, om wierook in het heilig huis daarin te branden. ——— ——— ——— ——— Tot „ verbétering der moske te *Kerbelai* (Mefched Hoffein) liet de fultane KAZIA BEGUM, dogter „ van den *fchah* HOSSEIN, door den fchatmeester van haar ferail 20,000 *naderis* (omtrent 13333 „ rijksdalers) betalen.

gemeenlijk eene halve maan, of ſlegts eene ſteng ziet, ſtaat hier eene uitgebreide hand, welke de hand van ALI zal verbeelden. Rondom den tempel is eene vrije plaats, alwaar dagelijks markt gehouden word; en vóór denzelven ſtaat een ongemeen groote armkandelaar met veele lampen. Alles is omringd met gebouwen, in dewelken de voornaamſte dienaaren der moske wonen. Al de dienaars derzelven kunnen hier geen plaats bekomen; want men heeft mij verzékerd, dat derzelver getal over de honderd bedraagt, waaronder egter veele derwiſchen zijn, die uit armoede aan den ingang ſtaan, en den bédevaarderen aanbieden, een gebed voor hun te doen, mids eene kleine beloning. Ik hoorde hier met de uiterſte ergernis, hoe deze lieden hun gebed rabbelden om eene aalmis te krijgen, of, liever, om het bijgelovig gemeen het geld uit de beurs te kloppen.

HET was reeds genoeg van mij gewaagd, dat ik deze plaats, die door de Sunniten zowel als door de Schiiten voor heilig gehouden word, zo ver genaderd was. Bij aldien ik in den tempel gegaan was, zou men mogelijk van mij begeerd hebben, dat ik ook een Mohammedaan zou worden, en zo duur wilde ik mijne nieuwsgierigheid niet betalen. Ondertusſchen verzékerde mij mijn reisgenoot en veele Schiiten, dat men van binnen eenen verbazenden rijkdom ziet. De koepel is inwendig ook zwaar verguld, en men ziet daarïn ſpreuken uit den koran met groote letters van email. Aan de wanden zijn ſchriften met groote gouden letters. Op den vloer ſtaan niet alleen veele groote zilveren kandelaars, maar ook eenigen van zuiver goud, bezet met édelgeſteenten. Inzonderheid roemt men de kostbaarheid van een mes van het maakzel zo als de Indiaanen het in den gordel vóór het lijf dragen. Hetzelve hangt bij het opgemetzeld graf des Imams. Men zegt, dat het met ſteenen van eene onnoemlijke waarde bezet, en door AURENGZEB aan den voor veele honderd jaaren vermoorden khalif geſchonken is. Men heeft mij nog zo veele andere ſtukken, die in dezen tempel ten toon geſteld zijn, opgenoemd, dat het mij gansch niet onwaarſchijnlijk voorkomt, het geen men van eenen Arabiër verhaalt, die op het gezigt derzelven als verſtomd ſtond: en als men hem eindelijk herïnnerde te bidden, antwoordde: „ waarlijk ik had wégens de groote kostbaarheden, waar„ méde men dit graf verſierd heeft, vergéten aan GOD te denken".

DEZE groote ſchat is in handen van den *mutawelli*, of rentmeester der moske,

ke, en van den *hakím*, of gouverneur; en de Paſcha te Bagdad pleegt alle jaaren een' aanzienlijk' amptenaar herwaard te zenden, om natezien, of alle ſtukken nog voor handen zijn. Daar egter all' deze heeren Sunniten en Turken zijn, die van goud en édelgeſteenten béter gebruik wéten te maken, dan dat zij het op zulke plaatzen neêrhangen, daar het hunne godsdienſtige aandagt ſtoort, verbeelden de Schiiten zig, dat dikwijls van die ſtukken verruild worden.

Bij deze gelégenheid kan ik niet nalaten hier melding te maken van eene fabel, die een koopman uit Mekka, en dienvolgens een Mohammedaan, mij te Bombaij verhaalde, als ik hem mijne verwondering te kennen gaf, dat zijne geloofsgenooten hier en daar zulke pragtige moskeën boven de graven hunner heiligen gebouwd hadden. Hij was te *Tunis* geboren, doch had Egipten, Basra, Suratte, zelfs Bengalen en Delhi bezien, en op zijne reizen veele vooroordeelen zijner geloofsgenooten afgelegd. Misſchien was hij zelfs een vrijgeest. Het gezond verſtand en de eenvoudigheid, zeide hij, waren met elkander in geſchil, wie van hun beiden de grootſte magt in de waereld had, en zij kwamen zamen overeen, dat de eenvoudigheid de eerſte zou beproeven, wat zij zou in ſtaat zijn om uitvoeren. Bij onderzoek vond zij tot haar oogmerk niets geſchikter dan eenen ézelskop, welke aan eenen weg lag, langs welken de *Sultan* over eenige dagen moest komen. In het gevolg van dezen heerſcher was een beroemde *mulla*. Dezen moest de kop in het oog vallen, en hij geloofde aanſtonds iets bijzonders' daaraan te vinden. Na een nauwkeuriger onderzoek ontdekte hij, dat dit de kop was van eenen ézel des khalifs OMAR. Dit kwam in het eerst allen verſtandigen lieden ongelooflijk voor. Maar de kop deed wonderen: en als men nu in het geheel niet meer twijfelde, of dit was de kop van den gewaanden ézel, beval de ſultan, dat men denzelven eene behoorlijke begraafnis zou bezorgen, en eene kubbe boven het graf bouwen. Het gerugt der wonderbaare ontdekking van dezen kop verſpreidde zig eerlang in alle naburige gewesten. Inlanders en vreemdlingen kwamen om deszelfs graf te bezoeken, en om de geſchiednis van denzelven zowel als de geſchiednis van den khalif OMAR, die zo veel tot uitbreiding van den Mohammedaanſchen godsdienst gedaan had, te horen. De opzigter kreeg van de nieuwsgierigen altoos geſchenken. Naar mate dat deze van tijd tot tijd aanzienlijker werden, nam hij meer derwischen in zijnen dienst, hij verfraaide het graf en gebouw, en naar mate dat dit alles toenam

nam in pragt, vermeerderde ook de nieuwsgierigheid der menfchen, om het graf van dezen merkwaardigen kop te bezoeken. Na verloop van eenige jaaren zag men boven dezen ézelskop een groot en pragtig gebouw, dat door veele derwischen bediend werd, en de bédevaarders kwamen reeds uit vergelégen gewesten. De eenvoudigheid meende nu gewonnen te hebben, en daagde het gezond verftand uit, om insgelijks zijne kunst te tonen; maar dit zeide: gij hebt uw fpel lang genoeg gedréven, thans zal ik u tonen, hoe gering gij zijt, wanneer ik de menfchen beheerfche. Hetzelve gaf den *Sultan* te verftaan, dat een ézel altijd een ézel blijft, of hij door een' voornaam' heer of door eenen boer beréden werd, of dat men hem gebruikte om de vuiligheid van de ftraaten ter ftad uittebrengen. De hovelingen vonden deze gedagte zeer billijk. Eerlang werd dezelve algemeen. Wanneer nu iemand nog van het graf des ézelskops fprak, hoorde men aanftonds de aanmerking maken: maar OMARS ézel was évenwel maar een ézel! De toeloop, en gevolglijk ook de gefchenken, verminderden, de derwifchen en andere dienaaren, welken te voren een rijklijk inkomen hadden, moesten hun beftaan elders zoeken, en de pragtige tempel boven den ézelskop werd allengs in eenen fteenhoop veranderd. Bij het graf van ALI kon ik mij niet onthouden van te wenfchen, dat de Schiiten toch eindelijk moggten bedenken, dat deze hun groote *Imâm*, fchoon hij de fchoonzoon van hunnen profeet, en voor een' korten tijd een khalif was, egter maar een mensch geweest is. Indien zij dit overwogen, zouden jaarlijks zo veele duizenden hunne bézigheden niet verzuimen om zijn graf te gaan bezoeken, waardoor alleen de Turkfche inwoners dezer ftad verrijkt worden; zij zouden hunne dooden begraven ter plaatze, waar zij geftorven zijn, en zo veele kosten niet doen om ze herwaard te brengen.

OMTRENT vijf vierden mijle van Mefched Ali ten oostnoordoost lag de eertijds vermaarde ftad كوفه *Kufa*, in eene laage en vrugtbaare landftreek. Hier ziet men nog het bed van den *Dſjárri Záade* (Pallacopas bl. 213) Doch thans komt geen water meer herwaard; het omliggende land ligt altemaal woest, en de ftad heeft geen inwoners meer. Het merkwaardigfte, dat men hier nog vind, is de groote moske, in welke ALI dodelijk gewond werd; en van dezelve is ook flegts weinig meer overig dan de vier muuren. Men ziet daarvan eene grondtékening op pl. XLII. bij B. De deur 1. noemt men *Bàb el fil.* Bij 2. is een gebouw,

bouw, dat tamelijk diep in den grond gaat, doch niet hoog is. Waarschijnlijk was het een waterbak. De Arabiërs noemen het *Sefîne*, en mijn leidsman, een inwoner van Mesched Ali, die de Persische bédevaarders de merkwaardigheden alhier plagt aantewijzen, en verzékerde, dat hij een afstammeling van de oude Kufaners was, wilde bewéren, dat de arke van NOACH zig op deze plaats neêrgezet had. Het klein rond gebouw bij 3. noemt men *Sikke khane*. Eertijds werd hier water uitgedeeld om te drinken, gelijk zulks de naam ook te kennen geeft. Het is egter niet oud; want men ziet boven de deur eenen steen met de thans gewoone arabische schrijftrekken, die ten tijde van ALI nog niet bekend waren. Op de plaats, waar HASSAN en HOSSEIN hunnen godsdienst plagten te verrigten, heeft men een klein gebouw 4. gezet, in welks agtersten wand eene nis is, ter plaatze, waar men zegt, dat MUSA ET KADEM gebéden heeft. De pilaaren 5. 6. 7. noemt men *Màkam Seidna Isa*, *Makàm Musa* en *Makàm Ibrahim el chalil*, en de Mohammedaanen geloven, dat CHRISTUS, MOSES en ABRAHAM op deze plaats gebéden hebben. Bij 8 toont men de plaats, waar SÊIN EL ABEDÎN plagt te bidden. Bij 9. hebben, naar men voorgeeft, NOACH en ALI hunnen godsdienst verrigt. Hier is ook een kleine prédikstoel met een' trap, omtrent 10 voet hoog. Op de plaats, getékend 10., heeft het eerste huis gestaan, zegt men, dat NOACH bouwde, toen hij uit de arke kwam. Bij 11. is de begraafplaats van eenen JAFAR, zoon van MOAMMER, gelijk ook bij 12. de grafstéde van MUSLIM IBN AKÊL. Deze MUSLIM was een broeders zoon van den khalif ALI, en werd te gelijk met eenen HANI IBN AROÄ ter dood gebragt, die hem in zijn huis ontvangen had (*). De begraafplaats van den laatsten ziet men bij 13. Deze beide kapéllen zijn eerst in laater tijden door de Schiiten gebouwd; want bij hen worden MUSLIM en HANI, gelijk ook allen, die om ALI en zijne kinderen hun léven verloren hebben, als martelaars beschouwd. Binnen den ringmuur dezer moske heeft men ook eenige gemetzelde pilaars, elken met eene kleine kamer gebouwd tot gemak der bédevaarders, die zig hier eenige dagen willen ophouden.

IN

(*) SEMLERS vertaling der algemeene hédendaagsche historie I. D. § 428. OCKLEY'S *history of the Saracens*, II. p. 184. ABULFEDA *annales moslemici*, p. 112.

In de kapél van MUSLIM vond ik een opſchrift, dat door den tijd een weinig beſchadigd was, waarüit blijkt, dat een MOHAMMED IBN MACHMÛD ER RAZI, en een ABUL M'HASSEN IBN ACHMED EL TABRISI hem dit gedenktéken in het jaar der hedsjera 681 hebben opgerigt. Het luid aldus:

هذه العمارة مشهد . . . . مسلم بن عقيل ابن ابي طالب
عليه السلام في ايام الصاحبين المخدومين علي الحق والدين . . . .
وشمس الدين والدي محمد ابن محمد الجوني اعز الله انصار دولتهما
بتولي ارقاب عبيد هما محمد ابن محمود الرازي وابي المحاسن ابن احمد
التبريزي عفي الله عنهما في شهور سنت احدي وثمانين وستمايه وصلي
الله علي سيدنا محمد النبي واله

Bij het graf van JAFAR, des zoons MOAMMER, ziet men het kufisch opſchrift A. plaat XLIII. Met de thans gebruiklijke arabiſche letters luid hetzelve als volgt:

بسم الله الرحمن الرحيم قل هو الله احد الله الصمد لم يلد ولم
يولد ولم يكن له كفوا احد هذا قبر جعفر بن معمر رحم الله وغفر له
صلي الله علي محمد وعلي ال محمد (*)

Het opſchrift B., welk ik aan den muur dezer moske vond, behelst niets anders, dan het 256ſte vers der tweede *Sura* naar de afdéling van MARACCI. Wijl egter de heer dr. REISKE zijn verlangen te kennen gaf, dat ik alle de kufiſche ſchriften, welken ik afgeſchréven had, zou laten in het koper brengen ten dienſte der geenen, die deze ſchrijftrekken willen léren kennen, laat ik niet alleen dit, maar ook de beide kleinen C. en D. méde volgen. Van de laatſte kunsttrekken der Arabiſche ſchrijfmeesters met de kufiſche letters vind men te Bagdad ook verſcheiden proeven, die in de laater tijden geſchréven zijn.

(*) Dat is, in den naam van den barmhartigen GOD. Zeg, GOD is de eenige GOD, de zelfſtandige. Hij teelt niet en word ook niet geboren. Niemand is hem gelijk. Dit is het graf van JAFAR des zoons MOAMMERS. GOD erbarme zig zijner en vergéve hem zijne zonden. GOD zij MOHAMMED en den geſlagte MOHAMMEDS genadig en vriendlijk.

Adile chatûn, de gemalin van soleiman Pascha, die voor eenige jaaren overléden is, heeft den noordwestlijken muur dezer moske ten deele op nieuw laten optrekken, en ten deele onderschoren. Zij liet bij dezen vervallen tempel ook een klein gebouw met eene kubbe, of gewelf, ter eere der dogter van noach bouwen. Hier werd mij de plaats gewézen, waar men zegt, dat het lijk van ali afgewasschen werd; en een klein vertrek van dit gebouw staat, naar het voorgéven mijns leidsmans, juist op de plaats, waar noachs dogter brood bakte. Een ander klein gebouw is aan de drie dogters van ali geweid. Misschien liggen zij aldaar begraven. Omtrent ¾ uurs noordwestwaard van de groote moske toonde men mij eene tweede, die *Sáhhe* of *Sahheb samàn* en *Möchdi* genoemd word. Men verhaalde mij daarvan eene breedvoerige fabel, waarvan ik de méning niet regt kon verstaan. Voor het overige vind men van *Kufa* niets meer, dan veele kleine heuvels van de puinhoopen van deszelfs gebouwen, waaruit men kan zien, dat men hier veel met gebakken steenen, en dus duurzaamer gebouwd heeft, dan te Basra. Men vind onder deze puinhoopen somtijds nog oude munten, doch zij worden niet geagt. Wijl de Mohammedaanen dergelijke verzamelingen niet maken, en geen Europeërs te *Mesched Ali* plégen te komen; want, zo veel ik weet, is hier nog geen Europeër geweest; zo kan een reiziger niet verwagten hier dergelijken te koop te vinden.

Mijn bediende vond te *Kufa* niets zo merkwaardig als een stuk van eene zuil, welke men zegt dat ali in eigen persoon van Basra herwaard gedragen heeft. Dezelve staat digt bij het gebouw *Sefine* binnen de groote moske, en men geeft voor, dat zij de eigenschap heeft, dat iemand, wiens moeder zijnen vader niet getrouw is geweest, dezelve niet volkomen kan omvatten. Alle de gemeene lieden, die te gelijk met mij aan deze plaats waren, wilden de proef némen, of de geene indedaad hun vader was, dien hunne moeder daarvoor uitgegéven had. Allen gingen ook voldaan weg, behalven eenen paerdenknegt. Dezen wilde men wijsmaken, dat de zuil om zijnen wil zig uitzette, en het was belachlijk om te zien, hoe veele moeite de arme mensch deed om dezelve te deeg te omvatten. Verstandige Mohammedaanen houden deze proef voor het geen zij is, namelijk voor een tijdverdrijf van den gemeenen man.

Den 25sten december vertrok ik van Mesched Ali, en reisde 4½ uur noordwaard tot *Kefil*, en vervolgens nog zo verre noordnoordoostwaard tot *Helle*.

De afſtand van deze beide ſtéden is derhalven 9 uuren of 7 duitſche mijlen. *Kefil* is de Arabiſche naam van HEZECHIEL, wiens graf hier jaarlijks nog van veele honderd jooden bezogt word. Maar deze profeet bezit geen ſchatten van zilver, goud en édelgeſteenten; want, ſchoon de jooden hem dergelijke geſchenken wilden doen, zouden de mohammedaanen hem die toch niet lang laten behouden. Zij moeten zig te vréden houden, dat men hun veroorloft bédevaarten herwaard te doen. In de kapél van den profeet, onder een torentje, ziet men niets anders, dan een opgemetzeld graf. De eigenaars of beſchermers van dit heiligdom zijn eene familie Arabiërs, die hier eene fraaije moske met eenen minare heeft, en om des profeets wille van de omliggende landerijen weinig of geen ſchattingen aan de Turken betaalt. Daarenboven wint deze Arabiſche familie nog veel van de reizigers, welken hier gaern een weinig rusten. Het graf van HEZECHIEL, de moske en de weinige ſlegte woningen der Arabiërs zijn met eenen ſterken muur, van 30 voet hoog en 250 dubbele ſchreeden in den omtrek, omringd. Dezelve is, zegt men, eerst op kosten van eenen jood te Kufa, met naame SOLEIMAN, gebouwd, en word waarſchijnelijk nog tégenwoordig op kosten der jooden onderhouden; want dezen hebben er het voornaamſte nut van. In den tijd, dat de jooden hier bédevaarten doen, komen niet zelden Arabiërs, die hen over hunne aankomst geluk wenſchen, of veeleer geſchenken van hun begéren. Als zij zig met dezelven in der minne kunnen vergelijken, is het altijd het voordéligſte voor hun. Maar de Jooden zijn zo vertzaagd, dat een klein getal Mohammedaanen een ander van hun, dat tien, ja wel twintigmaal grooter is, ſchrik kan aanjagen; de Arabiërs zijn daarom zomtijds zeer onbeſchaamd; en dan is er voor hun geen andere toevlugt, dan dat zij zig in hun klein kasteel, of, gelijk men hetzelve noemt, *khàn*, opſluiten. De jooden zouden dan niet eens van daar op hunne vijanden durven ſchieten, ſchoon zij geweêr bij zig hadden en het wisten te gebruiken. Want het Mohammedaansch bloed, dat zij zouden vergieten, zou niet alleen verbaasd duur moeten betaald worden, maar de Arabiërs zouden ook niet nalaten, hunne karavane op een' ander' tijd onder weg waartenémen, aantevallen en te plonderen. De bédevaarders moeten daarom dan zo lang in den *khan* blijven, tot dat de gouverneur van Helle, of, zo het getal der Arabiërs zeer groot is, de Paſcha van Bagdad, hen van de belégering verlost. Dit kost altijd veel meer dan de Arabiërs

biërs begeerd hebben. Doch wijl de laatſten dan voor ditmaal om niet, of ten minſten met een klein geſchenk moeten aftrekken, is het eene waarſchouwing voor hun, van op een andermaal niet al te onbeſchaamd omtrent de jooden te handelen.

Op den weg van Kefil naar Helle ziet men veele kleine vloeden, die in dit jaargetij bijna allen droog zijn. Verders ziet men hier niets merkwaardigs, als hier en daar een boerenhuis van ongebakken tégelſteenen, en verſcheiden kleine *kubbets* boven de graven van kleine Mohammedaanſche heiligen.

DEN 26ſten bleef ik te Helle. Den volgenden dag begaf ik mij aanſtonds op reis naar *Meſched Hosſein*, eene ſtad, gebouwd op de plaats, die bij de Mohammedaanen onder den naam *Kerbela* vermaard is. Zij ligt omtrent ten noordoosten 7 uuren of 5 duitſche mijlen van Helle, en op dezen ganſchen weg (plaat XLI) ziet men verder niets dan *Tomaſie*, een groot dorp met veele dadelboomgaarden. Naar men zegt, is hetzelve eerst door *Schah* ABBAS aangelegd.

HET gebied *Kerbela* was in dien tijd, als HOSSEIN en veele van zijne nabeſtaande en vrienden hier hun léven verloren, nog onbewoond (*). Doch deze ſlag heeft gelégenheid gegéven, dat deze oord bebouwd is geworden. Men heeft namelijk water uit den Eufraat derwaard geleid, en thans ziet men hier als een groot bosch van dadelboomen (**). De ſtad, die in hetzelve ligt, is grooter, en heeft ook meer inwoners, dan Meſched Ali. Doch de huizen zijn niet zo duurzaam gebouwd, maar, éven als die te Basra en Helle, grootſtendeels ſlegts van ongebakken tégelſteenen. De ſtadsmuur heeft vijf poorten; dezelve is ook maar van leemaarde en van tégelſteenen gebouwd, die enkel in de zonne gedroogd zijn, en thans geheel vervallen.

HET merkwaardigſte, dat men hier vind, is eene groote moske, en in dezelve eene kapél, welke de Schiiten *Medbach Hosſein* noemen. Zij is regt boven de plaats gebouwd, zegt men, waar het lichaam van dezen neef van MOHAMMED

(*) ABULFEDA *annales moslemici*, p. 113. OEKLEY'S *history of the Saracens*, II. ſ. 195. SEMLER'S overzetting der algem. hédend. Historie I. bl. 195.

(**) MOHAMMED MAHADI KHÂN noemt de plaats daarom *den tuin*. Geſchiednis van NADIR SCHAH bl. 374. der Hoogduitſche vertaling.

HAMMED door de paerden vertrapt, en vervolgens begraven werd. Ondertusſchen twijfelen de Sunniten zeer, dat men de plaats, waar HOSSEIN verſlagen en begraven werd, zo nauwkeurig kan bepalen, ſchoon zij niet ontkennen, dat de ſlag in deze ſtreek voorgevallen zij. Ik hield het voor nog gevaarlijker een gezigt van deze moske te tékenen dan te Meſched Ali; zelfs durfde ik mij bij dag niet eens in den voorhof derzelve wagen. Ik ging dan des nagts met eenen Turkſchen turban op, in gezelſchap van mijnen reisgenoot, derwaard, en wijl thans uit hoofde van een groot feest alles verlicht was, tékende ik na mijne terugkomst in mijne woning het gezigt C. Plaat XLII., het welk den lézer ten minſten een denkbeeld van de bouwwijze dezes tempels zal géven. De voorzijde is vol venſters, eene vertoning, die in deze landen, alwaar men anders geen glasvenſters ziet, vreemd voorkomt. Mogelijk was dit een geſchenk van eenen Pers, die dezelven uit de fabriek te Schirâs herwaard gezonden heeft. Agter het voorgebouw ſtaat een hooge koepel, onder welken, naar men voorgeeft, HOSSEIN begraven is. Rondom denzelven ſtaan vier kleine minaren. Verder naar agter is nog een koepel, die veel breeder, doch niet zo hoog is, en daarom in de tékening van deze zijde niet heeft kunnen aangeduid worden. Alles ſtaat op eene vrije plaats, die aan de vier zijden met de woningen der geestlijken en der derwiſchen omringd is; en vóór den voornaamſten ingang der moske ſtaat, gelijk vóór Meſched Ali, een zeer groote koperen armkandelaar met veele lampen. Van buiten ziet men in het geheel geen goud. Men zegt egter, dat bij het graf van HOSSEIN veele kostbaarheden zijn, die egter niet vergeléken kunnen worden met die, welken bij het graf van ALI gevonden worden.

DE Schiiten tonen hier ook nog de graven van verſcheiden nabeſtaanden en vrienden van HOSSEIN, die in den ſlag te Kerbela hun léven verloren hebben, en die zij allen voor martelaars houden. Zij hebben binnen de ſtad eene groote moske gebouwd ter eere van ABBAS, zijnen halven broeder. Men verhaalde mij veel van hem, waarvan ik alleen het volgende zal aanhalen. Als HOSSEIN door grooten dorst gepraamd werd, liet deze ABBAS op de plaats *Cheima Káa*, waarvan wij hierna zullen ſpréken, graven, en daar geen water vindende, reed hij een uur verder noordwaard, daar hij zijne *kurbe* (geitenvel) vulde. Toen hij weêr keerde, ontmoete hij eene vijandlijke partij, die hem het water wilde ont-

ontnémen, en hem bij die gelégenheid eene hand afhieuw. Hij vatte de *kurbe* met de andere hand, en deze werd hem ook afgehouwen. Eindelijk nam ABBAS den waterzak tusſchen de tanden, en toen ſchoot een der vijanden met eenen pijl in de kurbe, waarop al het water geſtort werd, en hij terug kwam, zonder zijnen beminden broeder den dorst te kunnen lesſchen.

ONDER de merkwaardige plaatzen, welken door de bédevaarders, die herwaard komen, bezogt worden, behoort ook de ſtéde, alwaar HOSSEINS paerd met hem viel. Dezelve is buiten de ſtad aan den weg naar Meſched Ali. Er ſtaat een klein gebédenhuis op. Mijn leidsman verhaalde mij breedvoerig, wat de Imam hier met zijne familie geſproken, en welke bevélen hij zijnen officieren gegéven hebbe; doch ik agt het voor overtollig alles aantehalen. Hij liet zijne tent voor de laatſte maal bij *Cheima Káa* opſlaan. Dit is thans een groote tuin aan de andere zijde van de ſtad. Op dezelfde plaats, waar ABBAS geen water kon vinden, is thans een groote put, die, naar de méning der Schiiten, zijn water door een wonderwerk bekomen heeft. Deze word bij hun voor zo heilig gehouden, dat zomwijlen nog lieden uit Perſie komen, om zig hier uit liefde voor HOSSEIN te verdrinken, in den waan, dat zij insgelijks als martelaars zullen aangemerkt worden. Een gebouw in dezen tuin, dat thans geheel vervallen is, ſtaat, zegt men, juist op de plaats, daar HOSSEINS tent geſtaan heeft, en digt bij hetzelve ſtaat nog een klein laag gebouw, alwaar KHASSEM EL ARIS en verſcheiden andere martelaars (*ſchuchde*) begraven zijn. Mijne waerdin, eene oude weduwe en ijverige Schiitsgezinde, verheugde zig ongemeen, toen zij hoorde, dat ik het graf van den gemelden KHASSEM ook bezogt had. Deze was haar meestgeliefde heilig. Zij verhaalde mij met de traanen in de oogen, dat deze jonge braave heer bruiloft gehouden had, dat is, dat zijne huwelijksvoorwaarde reeds door den rigter in tégenwoordigheid van getuigen geſchréven was; maar, dat hij op den dag, als hij in den volgenden nagt het bijléger zou voltrekken, met HOSSEIN en andere martelaars vermoord werd. De goede vrouw wist elk woord nog, dat de beide gelieven voor het begin van den ſlag met elkander geſproken hadden.

ER komen ook Sunniten in de moske van HOSSEIN, om hunnen godsdienst te verrigten, doch altijd met hunne gewoone deftigheid. De Schiiten maken een zeer jammerlijk geſchreeuw. Ik was er juist op de volle maan der maand

Rads-

Radsjeb, tégen welken tijd veele honderd bédevaarders komen, om den ganſchen nagt bij het graf van HOSSEIN doortebrengen: zelfs, wijl zij geen gedrukte almanakken hebben, en uit dien hoofde omtrent hunne feestdagen dikwijls in het onzékere zijn, blijven veelen twee nagten in de moske, om verzékerd te zijn, dat zij het regte tijdpunt niet misſen. Dus zag ik hier met groote verwondering, met welk een' eerbied die overgelovige lieden reeds de deur van den voorhof kusten, en vervolgens kusten zij ook de deur der moske. In den tempel, zegt men, kusſen zij niet alleenlijk den vloer met veel ijver, maar men verzékerde mij ook, dat zommigen, uit droefheid over HOSSEINS dood, hunne hoofden tégen den wand en de ijzeren traliën ſlaan. Zommigen, zeide men, zijn tot zulk eene godsdienſtige razernij vervallen, dat zij zig zelven bij het graf van hunnen grooten Imam vermoord hebben, in de verbeelding, dat zij insgelijks als martelaars zouden aangemerkt worden, en onfeilbaar in den hémel komen, nademaal zij hun léven om HOSSEINS wille opofferden. Ik moet bekennen, dat ik niets erbarmlijkers gehoord heb, dan de godsdienstigheid der Schiiten in deze moske. Die lieden ſchreeuwden en huilden als of HOSSEIN hun vader, en eerst op dat oogenblik vermoord was; en dit was niet geveinsd, gelijk van de klaagwijven, die eenen dooden voor geld bewénen, maar het was zo van harten gemeend, dat de oogen der geenen, die weêr uit de moske kwamen, door het wénen geheel gezwollen waren. In het algemeen komt het mij voor, dat de Schiiten in deze ſtad veel ijveriger zijn, dan te Meſched Ali. Indien zij hunne eigen overheid hadden, zou voorzéker geen Sunnit zig hier durven laten zien. Doch nu moeten zij zig ſtil houden. Ondertusſchen laat de Turkſche overheid hun, wégens het groot voordeel, dat zij er van heeft, volkomen vrijheid, om hunnen godsdienst op alle plaatzen, die zij voor heilig houden, naar hunne wijze te verrigten. Verſtandige Sunniten ſpréken hen ook niet tégen, als zij HOSSEIN eenen Imam en martelaar noemen, maar de drie eerſte khalifen durven zij hier niet vervloeken, en dit is al een hard verbod voor eenen ijverigen Schiit, voornaamlijk op zulke heilige plaatzen, als *Meſched Ali* en *Meſched Hosſein.*

HET meeste, daar een reiziger, en inzonderheid de Schiit, zig voor wagten moet, is het gezelſchap van ſlegte janitzaaren, die ten deele om hun kwaad gedrag uit Bagdad verdréven zijn. Dezen zoeken gaern kennis te maken met rijke

Per-

Perzen. Zij géven hun een ſchriklijk denkbeeld van de Turkſche regéring en de Sunniten in het algemeen, waarvan de Schiiten buitendien niet veel goeds denken. Indien de vreemdling zig met hun inlaat, zoeken zij aanſtonds twist, en beſchuldigen hem, dat hij dit of dat tégen de regéring, of zelfs tégen den godsdienst, geſproken hebbe. Zij hebben ten eerſten getuigen: en als de Pers, die veeltijds noch Turksch, noch Arabisch verſtaat, niet in handen der overheid wil vallen, moet hij te deeg betalen. Een van deze voorvegters, die zeer wél gekleed was, wilde in een koffijhuis ook kennis met mij maken. Hij hield mij voor een' Armenisch' koopman. Toen hij gewaar werd, dat hij een' Europeër voor had, werd hij nog meer verheugd. Hij roemde de ménigvuldige diensten, die hij van de Europeërs te Haleb en te Konſtantinopel genoten had; zelfs noemde hij eenige Europeërs bij naam, en verzékerde, dat het hem zeer aangenaam zou wézen, indien hij mij hier, aan eene plaats, daar ik geheel vreemd was, en daar men de Europeërs éven zo weinig agt als de Oosterſche Christenen, insgelijks eenigen dienst kon doen. Zulke nietsbetékenende pligtplégingen had ik in Perſie ménigmaal gehoord; doch van braave Turken en Arabiers was ik zulke overhaastige aanbiedingen niet gewend; en was daarom aanſtonds op mijne hoede: en naderhand horende, met welk een' man ik geſproken had, vermijdde ik hier doorgaans alle gezelſchappen.

In het voorbijgaan zal ik nog aanmerken, dat bij de Mohammedaanen de *kaba* alleen geen vrijplaats voor de duiven is. Op de moskeën boven de graven van ALI en van HOSSEIN, op de Dsjamea, of hoofdmoske, te Helle, insgelijks in andere ſtéden, worden zij éven zo min geſtoord.

Wijl ik zo dikwijls van de Schiiten geſproken heb, moet ik ook nog iet van het onderſcheid tusſchen hunnen godsdienst en dien der Sunniten zeggen (*). Zij houden, éven als dezen, den *koran* voor hun voornaamſte wetboek. Zij be-

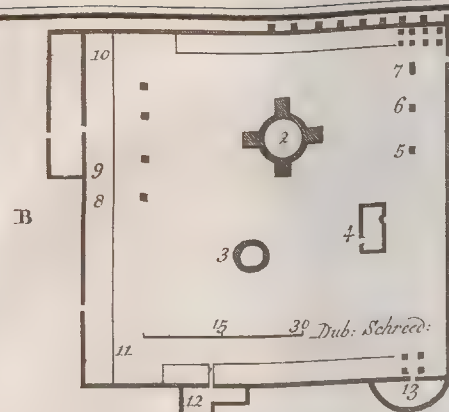
(*) In SEMLERS overzetting der hédendaagſche hiſtorie, *T. I. p.* 538., zegt de ſchrijver: „ De *Sunniten* gebruiken het woord *Schiiten* als een' ſchimpwoord. De aanhangers van ALI noemen zij *Adaliyah*." Ik heb nooit gehoord, dat die der Perſiſche ſekte zig *Adaliyah* noemden, en het woord *Schia* merken zij gewislijk niet als een ſchimpwoord aan. De Turken noemen de Perzen ſpotswijze *Küſilbâsch*.

bewéren ook, dat er maar één GOD, en dat MOHAMMED zijn profeet is; zij moeten de reiniging des lichaams in agt némen, dagelijks vijfmaal bidden, rijklijk aalmissen uitdélen, in den ramadan vasten en eens naar Mekka reizen. Doch verscheiden plaatzen van den koran verklaren zij anders dan de Sunniten. En, wijl zij zig van elkander gescheiden hebben, om dat het geslagt van hunnen gemeenen profeet het khalifaat niet behouden heeft, hebben zij nog verscheiden daarop doelende bijvoegzels tot geloofsstukken gemaakt, met dewelken de Sunniten niets te doen willen hebben. Het voornaamste is, dat zij de drie eerste khalifen, ABUBEKR, OMAR en OTHMAN, vervloeken. Dit verwekt den grootsten haat tusschen deze beide aanhangen. Verders moet een Schiit ook aan de *twaalf Imams* geloven, die, naar hun gevoelen, allen na elkander hadden moeten regéren, doch door de khalifen verdrukt, en zelfs vervolgd zijn. De eerste Imam is ALI, de schoonzoon van MOHAMMED, van wien hier voor gewaagd is. De Schiiten hebben bij de gelooofsbelijdenis: *daar is maar één eenig* GOD, *en* MOHAMMED *is zijn profeet*, nog gevoegd: en ALI *is zijn stédehouder* (wali). Zommige Europesche schrijvers hebben willen bewéren, dat zij ALI den voorrang boven MOHAMMED géven; doch zo hoog agten zij hem niet; schoon zij zijner gedagtenisse buitengemeene eer bewijzen. De tweede Imam is HASSÂN, oudste zoon van ALI en FATIMA. Hij is te Mekka begraven. De derde is de bovengemelde HOSSEIN, broeder van HASSÂN. De vierde Imam heet ALI, de vijfde MOHAMMED met den bijnaam EL BAKER, en de zesde JAFAR ESSADÎK. Deze drie liggen te Medina begraven. De zévende Imam is MUSA EL KADEM, van wiens begraafnis bij Bagdad gesproken zal worden. De agtste is ALI ERIDDA, en ligt te Mesched in Khorassân begraven. MOHAMMED EL DSJOÂD, de négende Imam der Schiiten, ligt bij zijn' grootvader MUSA in eene moske in het oud Bagdad. ALI EL HADI en HASSÂN EL ÁSKARI worden als de 10de en 11de Imam aangemerkt. Hunne graven toont men te *Samurra*, of *Samarra*, eene stad aan den Tiger, ten noorden van Bagdad. De twaalfde Imam heet MOHAMMED. Allen, van HOSSEIN den derden Imam af tot den laatsten, volgen van vader op zoon. MOHAMMED, de laatste Imam, werd door de toenmalige khalifen zo beklaagd, dat hij zig schier nooit in het openbaar durfde laten zien. Men weet ondertusschen, dat hij zig den meesten tijd zijns lévens in een' diepen kelder te Samarra onthouden heeft, en aldaar toont men ook zijne begraafplaats. Maar

de

D

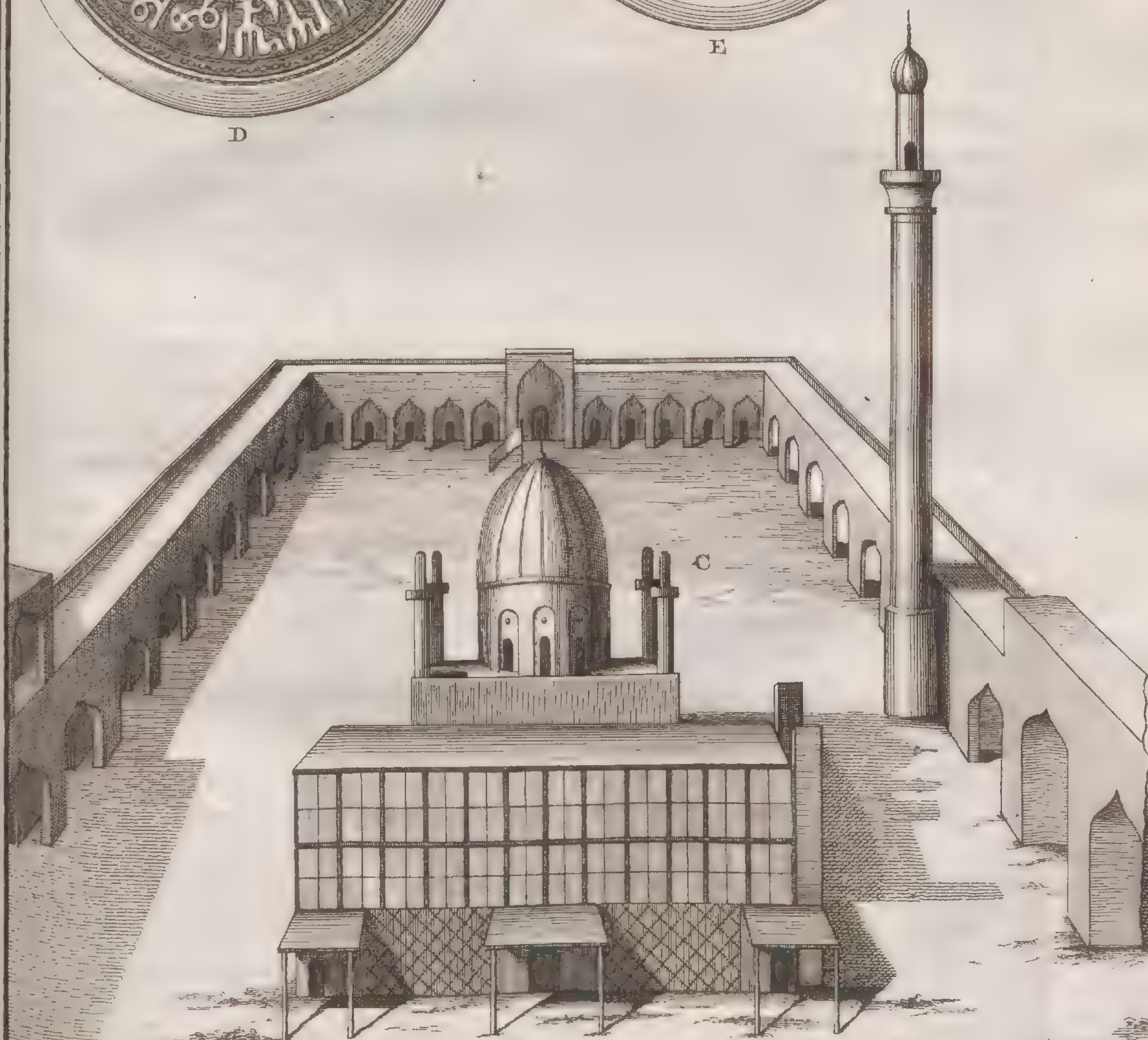

E

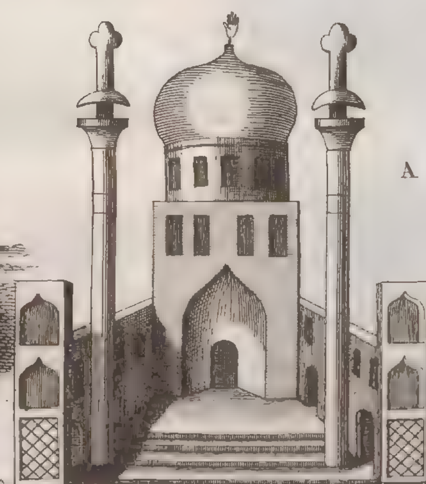

B
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
15
30
Dub: Schreed:

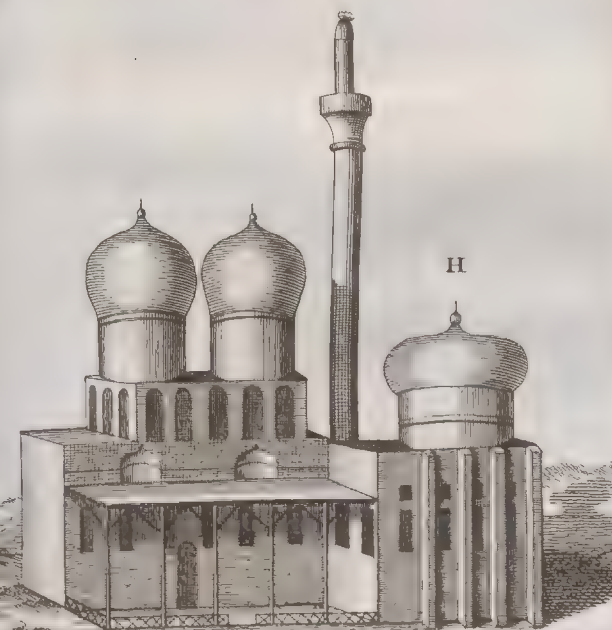

G

100
200
300
400
500
Dubbele Schreeden.
Báhhr Nedsjef
Meſched Ali

F

C

A

H

de Schiiten geloven, dat GOD hem lévend van de aarde heeft doen verdwijnen, en dat hij kort voor het einde der waereld onder den naam MÖCHDI zal weêrkomen, en alle menschen tot de sekte *Schia* bekéren. De moske bij *Kufa*, welke men *Sahheb Samàn* en *Mochdi* noemt, en waarvan blad. 251 gesproken is, is waarschijnlijk ter eere van dezen Imam gebouwd.

De graven des 1sten. 3den. 7den. 8sten. en 9den. Imams worden door de Schiiten het meest bezogt, wijl dezelven hun het naaste bij liggen. Zommigen gaan ook te bédevaart naar Samarra. Doch niemand kan zig *met regt* den titel *Hadsch* aanmatigen, dan alleen de geen, die bij de kaba te Mekka geweest is. De graven der *Schuchde* of vrienden van MOHAMMED, die, naar het gevoelen der Schiiten, als martelaars gestorven zijn, worden alleen bij gelégenheid bezogt. Daarënboven vind men, zowel bij de Sunniten als bij de Schiiten, maar zelden een dorp, dat niet eene begraafplaats van een' der voorgegéven heiligen kan aantonen. Doch deze laatsten worden van de buitenlandsche Mohammedaanen weinig meer geagt, behalven, dat zij in het voorbij reizen zomtijds een klein gebed doen, zonder dat zij zig ook eens om den naam des heiligs bekommeren.

De Sunniten in het algemeen zijn zeer stipt in het doen van hun gebed op den gezetten tijd van den dag: namelijk het middaggebed tusschen 12 en omtrent 3 uuren des namiddags, het namiddaggebed tusschen 3 uuren en zonneondergang e. z. v. Als zij den bepaalden tijd laten voorbijgaan, geloven zij niet, dat GOD daarïn genoegen neemt, als iemand zijn gebed nog nadoen wil. Zommigen der Schiiten (misschien Jafarianen), met welken ik in Persië reisde, maakten het zig gemakkelijker; want zij baden des avonds voor den geheelen dag. Deze lieden baden ook bijwijlen niet met de aandagt der Sunniten. Ik heb dikwijls gezien, dat een van hun te midden van zijn gebed ophield, om te horen, wat er verhaald werd, en dat hij zelf méde sprak. Zij waschen zig egter ook voor dat zij hun gebed doen, en spreiden een tapijt, of, bij gebrek van hetzelve, hun bovenkleed uit, op dat zij door zig gedurig ter aarde te werpen niet vuil zouden worden. En op dat hun gebed des te kragtiger zij, leggen zij eenen *koek van de gewaande heilige aarde*, op welke HOSSEIN gedood werd, op de plaats, die zij in het nédervallen met het voorhoofd raken; want dan, ménen zij, word het gebed éveneens aangezien, als of zij het bij het graf van dezen hunnen grooten Imam gedaan hadden. Na het gewoon gebed halen zij eenen

rozenkrans te voorſchijn, die van dezelfde aarde gemaakt is, en herhalen daarna zékere woorden zo dikwijls, tot dat zij geheel geeindigd hebben met bidden. Ten laatſten kammen zij ook den baard.

De gemelde aarden koeken en rozenkranzen, die door het gedurig gebruik ras verſléten zijn, en daarom verbaasd ſterk gezogt worden, worden gemaakt in eene fabriek te *Meſched Hosſein*, die zédert veele jaaren aan eene familie behoort, welke zig tot het geſlagt der *Seiids* of nakomelingen van MOHAMMED rékent en tot de ſekte *Schia* behoort. Zij moet egter voor deze vrijheid jaarlijks eene aanzienlijke ſchatting aan den Paſcha te Bagdad betalen. De heiligdommen worden in een klein gebouw bij de moske des Imans verkogt. Ik liet door mijnen mulla eenigen daarvan kopen, en heb van de koeken, die hij mij van verſchillende gedaante en grootte bragt, een paar kleine bij D. en E op plaat XLII. getékend, waaruit men ziet, dat zij aartig geſnéden vormen daartoe hebben. Ik kogt hier ook eene rol papier van 6 voet 3 duim breed, met afbeeldingen van de kaba, van het graf van MOHAMMED, van de graven der voornaamſte Imams, en van de merkwaardigſte zaaken, die eenen bédevaarder bij denzelven getoond worden; alles zeer ſlegt getékend en met koleuren afgezet, waarbij men geen goud en zilver geſpaard heeft. Het dier *el borak* البراق, op hetwelk MOHAMMED de reis naar den hémel deed, een kameel, dat het kostbaar kleed draagt, welk jaarlijks van Kahira naar Mekka gezonden word, een leeuw, waar door ALI verbeeld word, het vermaard bonte paerd van ALI, دلدل *duldul* genoemd, zijn getrouwe ſlaaf قنبر *ghanbar*, zijn berugt zwaerd ذو الفقار *dulfakàr*, en het profeetisch zégel, welk men zegt, dat MOHAMMED op zijnen rug had, dit alles is op het papier afgebeeld. Mijne lézers zouden het mij weinig dank wéten, indien ik de ganſche tékening in het koper wilde laten brengen; doch, wijl in de Arabiſche geſchiednis dikwijls van het zwaerd *dulfakar* geſproken word, heb ik hetzelve bij F afgebeeld. Het is van een bijzonder maakzel, en van eene ongemeene grootte. Maar zulk een ongemeen beroemd en ſterk man, als ALI was, moest ook een bijzonder zwaerd van eene buitengemeene grootte hebben. De afbeelding daar van op de gemelde plaat is, in évenrédigheid met de andere figuuren, omtrent 6½ voet lang. De Europeërs zullen deszelfs afbeelding zonderling vinden. Doch, wanneer men vooronderſtelt, dat men dezen ALI misſchien een *tweeſnijdend* zwaerd toeëigent, en men weet, dat de hé-

den-

dendaagfche Mohammedaanen alleen den fabel kennen, kan men het de Oosterfche fchilders zo kwalijk niet némen, dat zij den *dulfakar* als eene dubbele fabelkling afbeelden. Maken niet de Europefche fchilders dikwijls éven zulke zonderlinge afbeeldingen van oosterfche zaaken, die zij zelven niet gezien hebben?

Op dezelfde plaat bij G ziet men ook een afdrukzel van het profeetisch zégel, waarméde MOHAMMED, gelijk men wil, als gebrandmerkt is geweest. Hier is het vol met Arabisch fchrift; doch een geestlijke der Sunniten heeft mij willen verzékeren, dat de geleerden het over de eigenlijke gedaante van dit zégel in het geheel, nog niet eens zijn. Hij beweerde te wéten, dat MOHAMMED twee kleine oogen daar in gehad had, waarméde hij door zijne kléderen alles kon zien, wat agter hem gebeurde. Het dier *el borak* is op het gemelde papier als een gezadeld paerd afgebeeld, dat een vrouwehoofd met lange hairen, twee kleine vleugels, en een' breeden overeindftaanden ftaert heeft.

De fekte *Schia*, welke reeds over de 200 jaaren in Perfië de heerfchende is geweest, en zig ook over de grenzen van dit rijk uitgebreid heeft, was voor eenige jaaren in groot gevaar van te eenemaale uitgeroeid te worden. Hij, die dit groot werk meende uittevoeren, was NADIR SCHAH. Misfchien was het uit trotsheid, dat hij zig den naam wilde maken, eene nieuwe fekte geftigt te hebben; misfchien voorzag hij, dat zijne nakomelingen hem in dapperheid niet zouden évenaren, en dagt derhalven, dat de nieuwe fekte zijn geflagt op den troon zou handhaven. *Schach* ISMAEL was dit eertijds gelukt. Maar NADIR was in den koran en in de verfcheiden verklaringen van denzelven te weinig ervaren. Schoon hij wonderen van dapperheid en bedrévenheid in waereldfche zaaken heeft laten blijken, en niet alleen gansch Perfië, maar ook Indië veroverd heeft, ontbraken hem nogthans de voornaamfte hoedanigheden eens ftigters van eene nieuwe fekte, en hij heeft daarom door zijne nieuwigheden oneindig meer fchade dan voordeel veroorzaakt. Doch, voor dat ik van deze ondernéming des Perfifchen helds verder fpreek, zal het nodig zijn mijne lézers zijne afkomst en zijn perfoon wat van nader bij te léren kennen.

Het geflagt van NADIR heet *Kirklu*, en was een ftam der Affcharen, van een Turkomansch geflagt, dat eertijds in Turkeftan gewoond, doch zig, éven als veele andere Kurdifche en Arabifche ftammen, zig in Perfië neêrgezet had.

Hij was dus een Turkomansch édelman, in Perſië geboren, en geen Hollander, gelijk men in Europa verſpreid heeft (*), en ten aanzien zijner geboorte kan hij eenigzins met eenen kleinen Arabiſchen ſchech vergeléken worden, wiens geſlagt zig onder de beſcherming van eenen grooten ſtam begéven heeft (**). Maar hij wist zig van de onlusten, welken te dien tijde in Perſië de overhand hadden, tot zijn voordeel te bedienen. Het ganſche rijk bijna was tégen den *Schah* oproerig geworden, en inzonderheid hadden zig in de afgelégen provincie *Khorasſân* veele heeren tégen hem opgeworpen. Hier zogt NADIR ook met hulp van eenige lieden beſchermheer van eenige weinige dorpen te worden; naar mate hij meer geld verkreeg door ſchattingen en plonderingen, wierf hij meer volk aan, en verdreef andere gelukzoekers, die zig, éven als hij, tot beſchermers van dorpen opgeworpen hadden: als hij eenen nabuur had, magtiger dan hij zelf, zogt hij deszelfs vriendſchap, onder belofte van hem tégen eenen anderen, die nog magtiger was, bijteſtaan. Maar als deze dan verſlagen was, wist hij zijnen bondgenoot door list of geweld ook uit den weg te laten ruimen, en het grootſte gedeelte van zijn volk, dat ſlegts eenen aanvoerer zogt, die hun de meeste gelégenheid tot plonderen kon géven, aan zig te trekken. Door dergelijke middelen, als méde door zijne dapperheid en door zijn verſtand, werd hij allengs het hoofd van eenige duizend man, en heer van een aanzienlijk gebied met eenige kleine kasteelen. Doch hier in heeft hij voor en na veelen zijns gelijken gehad. In de binnenlandſche onlusten in Perſië hebben veele dergelijke ſtoutmoedige lieden zig van niets tot onafhanglijke heeren van aanzienlijke gewesten gemaakt. KHERIM KHAN zelfs, de tégenwoordige regént van het grootſte gedeelte des Perſiſchen rijks, is van geen aanzienlijker afkomst dan NADIR was, maar een *Kurd* van een klein geſlagt *Sand*, dat onder tenten omzworf, en voornaamlijk van de ſchaapenfokkerij zijn beſtaan had. NADIR lei eigenlijk eerst den grond tot zijne volgende grootheid, door dat hij zig te regten tijde bij TÂHMAS *Schah* wist noodzaaklijk te maken, wien deels de *Aghwanen*, deels andere weêrſpanlingen, waar onder NADIR zelf behoorde, ſchier alle de provinciën afge-

(*) *Hiſtoire de Thamas Kuli Kan, Sophi de Perſe.*
(**) Beſchrijving van Arabië, bladz. 359.

afgenomen hadden. Hij bood den koning zijn veröverd gebied en zijnen dienst tégen eenen magtigeren weêrſpanling aan, die hem zelven veel te doen gemaakt had, en kreeg ligt vergifnis, doordien hij een klein léger médebragt.

TÀHMAS *Schah* was een te zwak heer, dan dat hij ſlegts de weinige benden, welken de weêrſpanlingen hem nog overgelaten hadden, zelf zoude hebben kunnen aanvoeren. Hij moest zig ganschlijk op zijnen veldheer verlaten, en die, welken hij thans had, was wel een braaf man, maar hij was zulk een goed krijgsman en zo listig niet, of, indien men het met een' anderen naam wil noemen, hij was zo ſchrander niet, hij kende de menſchen niet zo wél als NADIR. Deze zou zig tégen het klein léger van den *Schah* wel hebben kunnen verzetten, en, misſchien, hetzelve ook terugſlaan; doch hij gaf zijne veroverde kaſteelen hunnen regtmatigen heere vrijwillig over, en begeerde van zijnen koning niets anders, dan alleen de eer, om hem met zijne benden, onder het bevel van den opperveldheer, te kunnen behulpzaam zijn, om de oproerlingen te verdrijven. In het eerst was hij aan de bevélen van den generaal volkomen gehoorzaam. Zijn nabuur en vijand, tégen wien hij alleen niet beſtand zou geweest zijn, werd nu ras verſlagen. De Perzen beminden hunnen koning; zij hadden hem alleenlijk verlaten, om dat hij zelf niet in ſtaat was om een léger aantevoeren, en niet eens bekwaame krijgsbevelhebbers in zijnen dienst had, die hen tégen de oproerlingen konden beſchermen. NADIRS dapperheid was in Khorasſân bekend. Het léger des konings werd dagelijks ſterker, en het ganſche gewest werd in korten tijd onderworpen. Maar hier méde was de jonge held niet te vréden. Naar mate dat hij de weêrſpanlingen allengs tot gehoorzaamheid bragt of ganschlijk verdreef, kreeg hij ook meer ingang bij den *Schah*, en nu bewerkte hij bij dezen zwakken heer, dat hij zijnen ouden en getrouwen veldheer het léven liet benémen, waarop NADIR bevelhebber over de ganſche krijgsmagt van zijnen vorst werd. Van den vorigen generaal werden allerlei berigten en brieven uitgeſtrooid, waarméde men wilde bewijzen, dat hij een verrader was geweest. Daartégen werd NADIR, die zig uit eigen bewéging onderworpen had, ja het aanzien wilde hebben, als of hij van het begin af niets voor zigzelven gezogt, en die zijnen vorst nu weêr in het bezit van Khorasſân geſteld had, als een getrouw dienaar aangezien. De toeloop tot het léger van den wettigen koning, dat nu door een' dapper' en waakzaam' veldheer aangevoerd werd, was ongemeen

meen ſterk; en eerlang werd ook de eene provincie na de andere weêr tot gehoorzaamheid gebragt. Doch eindelijk begon NADIR te vrézen, dat misſchien een ander zig in de gunst van den vorst zou dringen, en hem op dezelfde wijze van kant zou laten maken, als hij omtrent zijnen voorganger gedaan had. Om dit te beletten, bragt hij het daarheen, dat zijn koning bij de voornaamſte rijksgrooten beſpotlijk gemaakt, daarop in eene groote vergadering plegtiglijk afgezet, een prins, die nog een kind, en eene zwakke gezondheid had, als *Schah* verkozen, en hij zelf als rijksbeſtierder benoemd werd. Na den dood van NADIR *Schah* bedienden de weerſpanlingen zig van eene dergelijke ſtaatkunde. Veelen zogten een' afſtammeling van het koninglijk geſlagt te bekomen, (namelijk van eene prinſes, want de prinſen van den bloede waren allen omgebragt, gelijk men weet) onder voorgéven, dat zij dien op den troon wilden plaatzen: en dezen hadden gemeenlijk een' veel grooter toeloop dan andere rebellen, die er geen geheim van maakten, dat zij zelven wilden regéren. Door deze kunstgreep heeft KHERIM KHAN insgelijks zijn geluk gemaakt. Hij kreeg eenen jongeling met naame ISMAEL in zijn geweld, wiens vader SEIID MUSTAFA gehéten had, en wiens moeder eene dogter van den Schah HOSSEIN was. Dezen noemde hij ISMAËL *Schah*, bewees hem in het veld koninglijke eer, en verzékerde, dat hij de regéring niet voor zigzelven, maar voor dezen afſtammeling van het oud koninglijk huis zogt. Maar nu, daar hij voor geen groote rebellen meer te vrézen heeft, laat hij zijnen ISMAËL *Schah*, wiens *wekil*, of ſtédehouder, hij zig noemt, in een kasteel alle koninglijke eere bewijzen, en regeert voor het overige zelf onbepaald (*).

NADIR regeerde als rijksbeſtierder tot op den dood van den jongen koning, en tot dat hij de beroemde vergadering der Perzen in de vlakte *Mogân* deed beleggen. Hier telde hij all' de dienſten op, die hij aan het rijk bewézen had, en liet het aan de grooten des rijks over, of zij nu TÁHMAS *Schah*, die nog in het léven was, terugroepen, of eenen nieuwen koning wilden verkiezen. Maar hij

(*) In een bijvoegzel tot de Hoogduitſche vertaling der geſchiedenis van NADIR *Schah*, door MOHAMMED MAHADI KHAN, heb ik omſtandige berigten van KHERIM KHAN en andere rebellen gegéven, die na den dood van NADIR *Schah* in Perſië beroemd zijn geworden.

hij had een léger van 100 duizend man bij zig, die allen op zijne hand waren, wijl zij onder zijne aanvoering fchier altoos gezégepraald, en goeden buit gemaakt hadden. Als nu een zijner aanhangers, een aanzienlijk en wélfprékend man, zijne gedagten te kennen gaf, dat niemand verdiende dit rijk te regéren, dan de veldheer, die het den vijand weêr ontrukt had, werd deze voorflag door het léger onderfteund, en niemand der grooten, die wel verder zagen, onderftond zig, iet daartégen intebrengen. NADIR fcheen geheel onverfchillig te zijn, of hij, of een ander, als *Schah* zou benoemd worden; zelfs liet hij het den Perzen over om deze gewigtige zaak nader te overwégen, en dien tot koning te kiezen, dien zij voor het rijk het nuttigst oordeelden. Hij deed tévens de verzékering, dat hij voor het tégenwoordige, na dat hij het geluk gehad had, de algemeene rust in Perfië te herftellen, niets meer wenschte, dan de overige dagen zijns lévens in een gebied der provincie Khorasfân, welke hij voor zig wilde behouden, in rust te kunnen doorbrengen.

HET grootfte gedeelte van het geen de naburige mogendheden en de weêrfpanlingen van het rijk afgefcheurd hadden, had NADIR weêr met hetzelve verenigd, en dus het land grooten dienst gedaan. Indien men hem op den troon zette, kon men verwagten, dat Perfië in zijne grootheid gehandhaafd zou worden; indien men den wettigen *Schah* terug wilde roepen, of eenen der khâns, die onder NADIR dienden, verkiezen, had men te vrézen, dat het léger daarméde niet te vréden zijn, maar zig aanftonds verftrooijen zou; ja dat de verfcheiden groote bevelhebbers, die, naar de Oosterfche wijze, over hunne eigen ftammen en aangeworven troepen bevélen, de provinciën weêr onder zig zouden verdélen. De Perzen waren dus genoodzakt, NADIR op den troon te plaatzen: en, wijl hij omtrent de verkiezing geheel onverfchillig fcheen te wézen, hoopte men, dat hij den oorlog eerlang zou moede zijn, en, als *Schah*, niet alleen om zijner onderdaanen, maar ook om zig zelven wille den vréde zou zoeken. Ondertusfchen werd het ganfche léger en de overige vergadering gedurende verfcheiden dagen, dat hij hen in de onzékerheid liet, of hij de regéring wilde aanvaarden, of niet, treflijk onthaald.

NIET alleen behoorde NADIR, maar ook een groot gedeelte van het léger, tot de fekte *Sunni*; voor het overige bevonden zig in het léger veele Aghwanen, Kurden en Arabers, die allen in de fekte Sunni waren opgevoed. Men meent ook

opgemerkt te hebben, dat de veldheer deze vreemdlingen veel meer beminde, dan de inlanders, welken Schiiten waren. Het had derhalven grootlijks zijne bedenking, eenen koning te verkiezen, die van eene vreemde fekte was, en zo veelen van zijne geloofsgenooten in het léger had, die allen door hunne eigen opperhoofden aangevoerd werden. Maar men had juist niet kunnen merken, dat all' deze lieden zig veel aan den godsdienst lieten gelégen zijn: en indien NADIR hun meer genégen was, geloofde men, dat zulks was, om dat zij grootftendeels van der jeugd af gewend waren om onder tenten te léven, en in het algemeen oorlogsgezinder, en dienvolgens bétere krijgslieden waren dan de Perzen, die liever den akkerbouw en handwerken in rust oefenen, en zig aan de pragt overgéven willen. NADIR zelf had zig tot dus verre met den godsdienst niet verder bemoeid, dan dat hij gezogt had den haat om den godsdienst uit zijn léger te verbannen, en eensgezindheid onder zijne benden te onderhouden. Men hoopte, dat hij als *Schah* éven zo verdraagzaam zou zijn, als hij het als veldheer geweest was. Maar hierïn vergisten de Perzen zig zeer. Na dat hij hen eenige dagen had laten wagten, zonder hun zijn befluit bekend te maken, of hij den last der regéring op zig wilde némen of niet; of veeleer, nadat hij merkte, dat zij geen anderen konden verkiezen dan hem, vergaderde hij de grooten des rijks, en ftelde hun de kwaade gevolgen voor, die te allen tijden door verdeeldheden in den godsdienst ontftaan zijn. Hij bragt hun de bloedige oorlogen te binnen, die uit dien hoofde tusfchen de Turken en Perzen gevoerd zijn; insgelijks herïnnerde hij hun, dat veele braave Turkmannen, Kurden en Arabers in Perfië woonden, die voor het grootfte gedeelte Sunniten waren; ja dat het léger, waarméde hij het groot getal oproerigen weêr tot gehoorzaamheid gebragt had, ten deele uit Sunniten beftond. Het zou onrédelijk wézen, dat deze redders van het koningrijk van Perfië als ketters veragt werden (*), en gedurig zouden moeten horen, dat de Schiiten de drie eerfte khalifen, ABU BEKR, OMAR en OTHMAN vervloekten. De Sunniten, zeide hij, bidden dezelven wel niet aan,

(*) Even dus meenden de jefuiten, kon de koning van Habbesch, met all' zijne onderdaanen wel voor altoos Roomschkatholijk worden, wijl de Portugeefen hem eens tégen zijne Mohammedaanfche nabuuren bijgeftaan hadden. *Voyage d' Abyssinie du R. P. Jerome Lobo, par le Grand.*

aan, doch zij verëren hunne gedagtenis, wijl zij MOHAMMEDS vrienden geweest zijn, en het de wil van GOD geweest is, hen door de toenmalige Mohammedaanen, die noch Sunniten, noch Schiiten kenden, tot khalifen te laten benoemen. In het algemeen kunnen zij thans, duizend jaaren na hunnen dood, niemand eenig nadeel doen; ALI, die de vierde khalif geweest is, kan niet meer de eerste, tweede of derde worden, en het is derhalven bijgeloof en dwaasheid, dat de Schiiten de eerste voorgangers der gelovigen en vrienden van onzen gemeenen profeet willen vervloeken. Indien gij u met de Sunniten verenigt, voer hij voord, word daardoor niet alleen veel bloedvergieten voorgekomen, maar gij doet ook den wil van GOD, die de Mohammedaanen, welken allen aan éénen GOD en éénen profeet geloven, bevolen heeft, dat zij zig onderling als broeders zullen beminnen. De Turken hebben de leer van ABU HANIFA, de Egiptenaars de leer van SCHAFEI, de Afrikaanen de leer van MALEK, en anderen hebben de leer van HANBAL omhelsd; doch allen zijn Sunniten, en merken elkander als waare gelovigen en als broeders aan. De sekte der Schiiten, zeide hij, is nieuw, zij heeft zig van de Sunniten afgescheurd, en daar door veele onheilen aangeregt. Indien gij waare Mohammedaanen zijt, moet gij zoeken eendragt en eensgezindheid onder de aanhangers der leere van MOHAMMED weêr te herstellen. Ondertusschen is het niet nodig, dat gij u aan eene van de vier sekten der Sunniten houd. Gij eert DSJAFAR ESSADIK als eenen uwer grootste *Imams*, en gij hebt tégen zijne verklaring van den koran niets, schoon zij ouder is dan de sekte *Schia*. Houd u alleenlijk daaraan, en noemt u, met den naam *Dsjafarianen*, de vijfde sekte der Sunniten. Zo gij dit niet wilt doen, maar Schiiten wilt blijven en voordvaren andere Mohammedaanen te haten, begeer ik niet over Persië te heerschen. Nadat NADIR dezen voorslag wégens de verandering van den godsdienst gedaan had, verliet hij de vergadering, om haar nog verder tijd te géven om zig te beraden, of zij hem of eenen anderen op den troon wilde verheffen. Midlerwijl stond het gansche léger van 100 duizend man onder de wapens.

DAAR ontbraken geen wélsprékende mannen, die niet alleen des veldheers dapperheid en de groote diensten, die hij aan het rijk bewézen had, maar ook zijnen ijver in den godsdienst verhieven. Zijne wijze van denken omtrent andere geloofsgenoten vond men billijk, en zijn gansch gedrag zo onbaatzugtig,

 dat

dat men oordeelde, zulk eenen dapperen en braaven heer, dien het wélzijn der menfchen zo ter harte ging, alles te moeten inwilligen, wat hij begeerde. Ondertusfchen ftelden zij, die verder zagen, en NADIRS hart béter kenden, voor, dat men toch met eene zaak van zo veel gewigt, als de verandering van den godsdienst des lands is, niet al te haastig mogt zijn, maar dat men eerst het gevoelen van den *fchech el islam* (mufti) dienaangaande moest horen. Deze verhief de diensten des veldheers aan het rijk bewézen, en zeide ook, dat niemand béter in ftaat was, om de algemeene rust te behouden dan NADIR, die all' de gewesten weêr met elkander verenigd had. Maar aangaande de godsdienst verandering verzogt hij, dat de nieuwe *fchah* daarméde toch geen begin zou maken, maar dat hij deze gewigtige zaak ter verdere overwéging aan de geestlijken wilde overlaten. Aanftonds verhief zig een gefchreeuw over de ftoutheid en het eigenbelang der geestlijken, die om hun eigen voordeel den eenen mohammedaan tégen den anderen oprokkenden, die altoos oorzaak van de vervolgingen geweest waren, e. z. v.; en de oude grijsaart werd van de geenen, die éven te voren zo menschlievend van vreemde geloofsbelijders gefproken hadden, in ftukken gehouwen. Niemand had nu iets meer tégen de verandering van den godsdienst intebrengen, en NADIR werd voor *fchah* verklaard. Hij liet aanftonds eene acte afvaerdigen, waarin gezegd werd, dat hij, op het verzoek en de béde der Perzen, befloten had de regéring te aanvaarden, nadat dezelven vrijwillig verklaard hadden, dat zij zig met de Sunniten wilden verenigen. Kort daarop zond hij bével naar alle de provinciën, dat de inwoners de drie eerfte khalifen niet langer vervloeken, maar bij alle gelégenheid met eerbied aan hen gedenken, en dat zij het feest van HOSSEIN ook niet meer vieren zouden; met één woord, dat zij niet langer Schiiten zijn, maar onder den naam van *Dsjafarianen* de vijfde fekte der Sunniten uitmaken zouden.

DOOR dit bevel toonde NADIR SCHAH aanftonds bij het aanvaarden der regéring, wat de Perzen van hem te wagten hadden. Het ontbrak aan geen geestlijken, die de gedagten van den nieuwen regént omtrent den godsdienst voortreflijk vonden, en dezen werden dan ook eerlang tot de beste bedieningen bevorderd. Men fprak nu veel van de menschenliefde, van de verdraagzaamheid omtrent vreemde geloofsbelijders, van de affchaffing van het bijgeloof e. z. v. Men noemde de Schiiten domme huichelaars, die den koran niet wél verklaarden, die ongerijm-

de

de plegtigheden in agt namen, en geloofden, dat zij zig door hun huilen en wénen over den dood van HOSSEIN bij GOD aangenaam maakten. Doch hoe zeer de Dſjafarianen zig bemoeiden, om de aanhangers der oude ſekte beſpotlijk te maken, ging het met de uitbreiding hunner nieuwe leer nog ſteeds zeer langzaam voord; want door de drukpers konden zij dezelve niet bekend maken, en zij hadden, in het algemeen genomen, maar weinige bedieningen aan derzelver aanhangers te vergéven, wijl de familie des ſtigters eener moske gemeenlijk ook zelve alle dienaaren bij dezelve benoemt. Zij mogten den Schiiten zo dikwijls en bij herhaling voorprédiken als zij wilden, dat het ongerijmd en onmenschlijk was, op de drie eerſte khalifen te vloeken, en den dood van HOSSEIN nu nog te bewénen; zij hadden nu de eerſten reeds zo veele jaaren gevloekt, dat zij ze zo niet op eenmaal als braave lieden konden aanmerken: en wijl zij zo ménigmaal in het wénen over den dood van den neef huns profeets troost gevonden hadden, wilden zij zig van denzelven ook niet laten beroven. Men ſloeg daartégen het gedrag der Dſjafarianen gade, en bevond ras, dat zij met den godsdienst hun hart niet verbéterd hadden. Wanneer men de geestlijken der Schiiten beſchuldigde, dat zij eerzugtig waren, merkte men aan, dat de Dsjafarianen insgelijks op vette inkomſten en groot aanzien gezet waren. Als men de eerſte van bijgeloof beſchuldigde, dan beſchuldigde men dezen van ongeloof, wijl men wilde opgemerkt hebben, dat hunne geestlijken alleen de moske bezogten, om dat zij er voor betaald werden, en dat de waereldſchen zig weinig aan den godsdienst lieten gelégen zijn, doordien zij zig verbeeldden reeds verre gekomen te zijn, nu zij niet meer bijgelovig waren. Wanneer men den Schiiten te last lei, dat zij gezworen vijanden van andere Mohammedaanen waren, berispte men niet minder de Dſjafarianen, die voorgaven zo vriendlijk jégens vreemde Mohammedaanen te zijn, en nu de ergſte vijanden van de aanhangers der ſekte van hunne eigen voorvaders waren. Men vond inzonderheid de laatſten in het geheel niet overeenkomende met hunne leer. Men noemde NADIR SCHAH een' ketter, een' ongelovigen, die het geſlagt van hunnen wettigen, en, naar hun gevoele, waargelovigen koning verdrukte, en zig door list en geweld van den troon had meester gemaakt. De onderdaanen hadden alleen gelégenheid nodig om oproerig te worden. NADIR daartégen, die zig aanmerkte als een' verloſſer der Perzen van het juk der inlandſche dwinglanden, (onder dewelken hij zig zel-

ven niet rékende) der Aghwanen, Turken en Rusfen, ja die zig het aanzien wilde géven, als hadde hij zig alleen op hunne béde laten overréden om de kroon te aanvaarden, hield de Perzen voor ondankbaar. Hij ftrafte de weêrfpanlingen; en wijl des niettégenftaande fteeds nieuwe oproerlingen zig opdéden, tégen dewelken het geluk hem altijd diende, werd hij allengs een zeer wreed dwingeland. Indien NADIR SCHAH geen verandering met den godsdienst ondernomen had, zouden zijne onderdaanen meer liefde voor hem gehad hebben, en waarfchijnlijk zou hij ook den Turkfchen fultan hebben kunnen afzetten en Konftantinopel plonderen, gelijk hij den mogol dadelijk afgezet en Dehli geplonderd heeft. Maar zo was zijn ganfche léven een gedurige oorlog. Hij had niet alleen met buitenlandfche vijanden, maar ook geftadig met weêrfpanlingen te ftrijden, en eindelijk werd hij, nadat hij het land, fchoon hij altoos zégenpraalde, geheel arm gemaakt en ontvolkt had, des nagts in zijne tent vermoord.

EIGENLIJK bekommerde NADIR SCHAH zig waarfchijnlijk in het geheel niet om den godsdienst, maar hij volgde alleenlijk zijne voornaamfte driften, trotsheid, heerschzugt en gierigheid. Men zegt, dat hij zelfs voornémens geweest is, om uit den Mohammedaanfchen, Christlijken en Joodfchen godsdienst eenen algemeenen godsdienst te fméden; dat hij met dat oogmerk het nieuwe testament door eenen Roomschkatholijken monnik, en de boeken van MOSES door Jooden in het Perfisch had laten vertalen, en aan Mohammedaanfche geleerden gelast, daaruit en uit den koran een nieuw wetboek opteftellen. Of dit gegrond zij, kan ik niet met zékerheid zeggen. Maar dat hij met veel ernst geärbeid heeft, om de fekten der Sunniten en Schiiten met elkander te verenigen, daar van heeft MOHAMMED MAHADI KHAN ons omftandig berigt gegéven. In de vaste verbeelding, dat de Sultan niets tégen de inrigting der 5de Sunnitifche fekte zou hebben, wijl DSJAFAR, gelijk ABU HANIFA en de overige regtzinnige leeraars, voor de opkomst der fekte *fchia* geleefd had, zond hij aanftonds na zijne komst tot den troon een' gezant naar Konftantinopel met den volgenden last (*).

1.) „ Dat,

(*) Gefchiednis van NADIR SCHAH door MOHAMMED MAHADI KHAN, bl. 237. der Hoogd. vertaling.

1.) „ Dat, aangezien wij onze vorige gevoelens verworpen, en de leer der „ Sunniten aangenomen hebben, als méde de hooge waardigheid van DSJAFAR „ *den waaren*, op wien de vréde des HEEREN ruste! erkennen, de Turksche „ geleerden en leeraars onzen overgang bevestigen, en ons als de vijsde sekte „ aanmerken."

2.) „ Dat men, aangezien in den heiligen tempel te Mekke vier gebédehui- „ zen ter eere der vier sekten zijn (*), nog een ter eere van DSJAFAR laate „ bouwen."

3.) „ Dat, wanneer alle jaaren een *Emir Hadsch*, of geleider der bédevaar- „ ders, uit Persië in gezelschap der Egiptische en Sirische *Emirs* tot verdédiging „ der Persische bédevaarders afgezonden word, zig van de zijde der Porte nog „ een *Emir* met dezen tot het zelfde oogmerk verenige (**)."

4.) „ Dat alle gevangenen uit de beide rijken in vrijheid gesteld zullen wor- „ den, en een vrije handel tusschen de beide volken plaats zal hebben."

5.) „ De regenten der beide rijken zullen van weêrszijden aan elkanders ho- „ ven gezanten houden, om de belangen waartenemen, en den vréde tusschen „ hun te bevestigen."

DE sultan bewilligde aanstonds de beide laatste stukken, doch verontschuldigde zig, dat hij den voorslag wégens eene nieuwe sekte niet kon aannémen, noch haar een gebédehuis te Mekka inwilligen. Ten aanzien der Persische bédevaarders sloeg hij voor, dat dezelven hunnen weg niet door Sirië zouden némen, maar over Meschhed Ali regt door de woestijn naar Mekka, terwijl ondertusschen de pascha te Bagdad voor de veiligheid van den weg zorg dragen, dat is, hun eenen karwanbaschi méde géven zou. Ik herinner mij wégens dit artikel te Bagdad gehoord te hebben, dat de Turken gevreesd hadden, dat NADIR SCHAH zelf of een volgende Persische beheerscher in den zin mogt krijgen, om

(*) Beschrijving van Arabië, bl. 342.

(**) Misschien staat in het Persisch oorspronglijke, dat, wijl alle jaaren Turksche geleiders de bédevaarders van Sirië en Egipten geleiden, ook een Persische geleider met de Persische bédevaarders mogte reizen.

om eene bédevaartreis met zijn léger te doen, en bij die gelégenheid niet alleen de Sunnitische bédevaarders te Mekka, maar ook de kaba en MOHAMMEDS graf te plonderen, en Sirië te veroveren. Deze vrees was niet ongegrond. Er werden wégens deze gemelde artikels nog verscheiden gezanten van Persië naar Konstantinopel en van hier naar Persië gezonden. NADIR schreef zelfs aan den „ Sultan: „ Dat hij besloten had, in persoon met vriendlijke en broederlijke „ genégenheid naar Turkije te komen, wijl hij zig vleide, dat in een mondeling gesprek tusschen hem en den sultan deze groote zaak tot wéderzijds „ genoegen zou afgedaan worden" ; maar de zaak bleef steeds onafgedaan. Er werd alleenlijk een Turksche karwanbaschi van Bagdad regt door naar Mekka gezonden, en met dezen reisden de Persische bédevaarders.

TOEN de Turken de sekte der Dsjafarianen, door NADIR SCHAH voorgeslagen, in het geheel niet voor waargelovige Sunniten wilden aannémen, deed hij eindelijk zelf, in het jaar 1743, eene bédevaartreis naar Mesched Ali. Hier vergaderde hij niet alleen geleerde uit Persië, die dus oorspronglijk Schiiten waren, maar ook uit Aghwanestan, Balk en Bukareij, waar van de inwoners Sunniten zijn. Dezen moesten van de oorzaak, waarom hij de sekte Schia wilde afschaffen, en van alle de onderhandelingen met den Turkschen Sultan, een breedvoerig berigt opstellen, en er de nieuwe geloofsbelijdenis bijvoegen (*). Dit alles werd door de aanwézende geleerden van beide de partijen ondertékend. Er werd een afschrift daarvan in de moske alhier gelegd, en anderen werden in Persië openlijk bekend gemaakt. Doch niettégenstaande alle deze pogingen van NADIR SCHAH, zijn de Perzen, zo wel als de inwoners te Mesched Ali en Mesched Hossein, altoos Schiiten gebléven, en tégenwoordig misschien slegter Mohammedaanen dan te voren.

NA deze uitweiding over NADIR SCHAH en zijne wijze van bekéren, kom ik weêr tot de beschrijving mijner reize. Den 30sten december keerde ik, in gezelschap van omtrent 200 bédevaarders, van Mesched Ali of Kerbela weêr naar Helle. Veelen, die voor de vollemaan niet te Mesched Ali waren geweest, gingen thans uit godsdienstigheid derwaard, en anderen namen den weg van Ker-

(*) Geschiednis van NADIR SCHAH, bl. 372. van de Hoogduitsche vertaling.

Kerbela regt door naar Bagdad. De weg van Meſched Hosſein naar Meſched Ali word op 7 uuren of 5 duitſche mijlen gerékend. Omtrent eene mijl van de eerstgemelde ſtad ziet men alom dadelboomgaarden; vervolgens word de weg zandig, en men vind geen ander gebouw, dan alleen *Chan knesä*, eene karavanſera niet verre van Kefîl. Voor alleenreizende lieden is dezelve gemeenlijk onveilig. In mijn' tijd kwamen er eens lieden naar Meſched Hosſein terug, die door Arabiërs, en den volgenden dag anderen, die zelfs door de ruiters van den Paſcha, welken voor de veiligheid van den weg moeten zorgen, geplonderd waren. De reizigers hadden alles afgegéven, wat zij van eenige waarde bij zig hadden, zelfs hunne geweeren, en zo had men ze laten gaan. De weg van Kerbela tot Bagdad word op 16 uuren gerékend, namelijk: 5 uuren tot *Muſeib*, een dorp aan den Eufraat, alwaar eene ſchipbrug is, 4 uuren tot bij eene karavanſera *Bir u nus*, en van hier op den weg van Helle nog 7 uuren tot *Bagdad.*

De ſtad حله *Helle* ligt op 32°. 28′. 30″. poolshoogte, aan de westzijde van den Eufraat, en is tégenwoordig nog tamelijk uitgeſtrekt, doch vol dadelboomgaarden. Weinige huizen zijn van gebakken ſteenen, de meesten van tégelſteenen, die alleenlijk in de zon gedroogd zijn. Binnen de ſtad is maar eene dſjamea, of moske, met eenen minare. Buiten de ſtad ziet men nog twee moskeën, waarvan die, welke men *Meſched esſchäms* noemt, bij de Schiiten vermaard is, en mogelijk alleen om die réden onderhouden word. Want als ALI eens met zijn morgengebed vertoefde, en de zon, naar hun zeggen, zo beleefd was, dat zij twee uuren laater opging, deed hij zijn gebed, zegt men, juist op de plaats, waar naderhand de Meſched esſchäms, dat is de moske der zonne, gebouwd werd. Als een regt vroome Schiit een zéker gebed, dat tot ALI gerigt is, opzegt, beweegt zig thans de minare der moske, zo men zegt, éven als of hij er zijne goedkeuring aan wilde géven. Veelen hebben mij dit willen verzékeren. Doch na een naauwkeurig onderzoek: of zij de proef zelven genomen hebben? hadden ook allen de beſcheidenheid, zig voor te onwaardig te houden, dan dat zij zouden geloven, dat de toren zig op hun gebed zou bewégen. De hakim, of gouverneur, dezer ſtad ſtaat onder den Paſcha van Bagdad. De laatſte heeft hier ook altijd eenen ontvanger der tollen, die eene aanzienlijke bediening heeft, wijl de kooplieden te Basra en Bagdad hunne waaren gemeenlijk liever hier heen, dan op den Tiger, van de eene ſtad naar de andere zenden. Het ampt van den kadi

te Helle ſchijnt erflijk te zijn; want die, welke het in mijn' tijd bekleedde, was het reeds zédert verſcheiden jaaren, en zijn vader was hier ook kadi geweest. De Eufraat is hier omtrent 400 voet breed. Er ligt eene flegte brug op 32 kleine vaartuigen over denzelven, die door kétens aan elkander vastgemaakt zijn. De vloed was thans op zijne allerlaagst. Tégen het einde van december of in het begin van januarij begint hij weêr te wasſen.

DAT *Babylon* in de ſtreek van Helle gelégen hebbe, is buiten allen twijfel; want niet alleen noemen de inwoners deze ſtreek tot op dezen dag *Ard Babel*, maar men vind hier ook nog overblijfzels van eene oude ſtad, welke geen andere dan *Babylon* kan geweest zijn. De laatſte ſchijnen zelfs te bewijzen, dat Helle binnen den omtrek van het oud Babylon ligt. Maar wanneer men van Babyloniſche oudheden ſpreekt, moet men aan zulke pragtige overblijfzels niet denken, als men nog in Perſië en Egipte vind. Te Perſepolis vond men het kostbaarst marmer digt bij de ſtad, zelfs in den heuvel, waarop het paleis gebouwd werd. De kalkſteen, waar van de groote piramieden in de nabuurſchap van Kahira opgerigt zijn, is ook op de plaats zelve gegraven; daarënboven vind men hier naar het zuiden overal, niet verre van den Nijl, en dikwijls digt bij dezen vloed, bergen van kalkſteen, en in het zuidlijkst gedeelte van Egipte zelfs granietbergen digt bij den vloed. Aan den Eufraat en den Tiger in tégendeel, van den Perſiſchen zeeboezem af tot bij Helle en Bagdad, en nog veel verder noordwaard, vind men dergelijken niet, maar enkel broekland. Indien de Babyloniers met gehouwen ſteenen hadden willen bouwen, zouden zij dezelven zeer verre hebben moeten halen, en dit zou veel te kostbaar geweest zijn. Zij bouwden derhalven hunne beste huizen van tégelſteenen omtrent van dikte als de onzen en eenen voet in het vierkant, en dezen bakten zij zo wél als ik ooit tégelſteenen gezien heb. Bij aldien zij deze ſteenen met kalk gemetzeld hadden, zou men nog veel meer overblijfzels van hunne gebouwen vinden, dan er thans nog voor handen zijn. Maar zij leiden ze in flegter ſtof, die zo wél niet verbind, en daarom heeft men de oude gebouwen van tijd tot tijd afgebroken, om in de naburige ſtéden en dorpen aan den Eufraat nieuwe huizen daar van te bouwen. Zelfs eene groote en ſchoone karavanſera te Helle, in dewelke ik mijn verblijf had, was eerst voor weinige jaaren van deze ſteenen gebouwd.

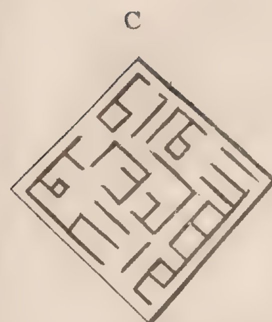
VAN het kasteel en de vermaarde hangende tuinen, die, volgens het berigt

van

A

B

C

D

E

F

G

van STRABO en andere Griekſche ſchrijvers, digt bij den Eufraat lagen, ziet men, naar mijn gedagt, overblijfzels ¾ eener duitſche mijle ten noordoosten van Helle, en digt aan den oostlijken oever van den vloed. Alles beſtaat alleenlijk uit groote doorgegraven heuvelen. De muuren boven den grond zijn reeds voor lang weggenomen. Doch fondamenten zijn er nog, en ik heb zelf lieden gezien, die ſteenen uitgroeven om dezelven naar Helle te brengen. In plaats dat men in de ganſche ſtreek, tusſchen den Perſiſchen zeeboezem en Kerbela, ſchier geen boom ziet dan dadel- en andere vrugtboomen, treft men tusſchen deze heuvelen van puinhoopen hier en daar eenen anderen boom aan, die van een' hoogen ouderdom ſchijnt te zijn. En te weerszijde van den Eufraat ziet men in deze ganſche ſtreek kleine doorgegraven heuvels vol ſtukken en brokken van metzelſteenen.

EEN en ¾ mijle ten zuidwesten van Helle, en dus aan de westzijde van den Eufraat, ziet men nog andere overblijfzels van Babylon. Hier is een geheele heuvel van de gemelde ſchoone metzelſteenen, en boven op denzelven ſtaat een toren, die van binnen ook geheel met gebakken metzelſteenen ſchijnt gevuld te zijn. Maar de buitenſte ſteenen zijn, wie weet hoe veel voet dik, door den tijd verloren gegaan. In dezen dikken muur, of, liever, in dezen grooten ſteenhoop, zijn hier en daar kleine gaten, die geheel doorgaan; waarſchijnlijk, op dat de lugt er vrij zou kunnen doorſpélen, en geen vogtigheid zig in het midden zou vergaderen, die het gebouw ten laatſten zou nadeel gedaan hebben. Ten tijde dat *Babylon* nog in bloei, en de ganſche omliggende ſtreek bebouwd was, moet op dezen toren een heerlijk uitzigt geweest zijn; want aan den voet deszelven ziet men Meſched Ali, welke moske nogthans ten minſten 8 uuren van hier gelégen is.

IK zag dezen toren of ſteenhoop reeds op mijne eerſte reis naar Helle, wanneer ik hem voor een' ouden wagttoren hield. Mijn leidsman noemde hem *Birs*, dat is *Nimrod*, en verhaalde mij, dat een koning van dien naam hier een groot en prágtig paleis gebouwd had; dat hij, als het donderde, pijlen in de lugt ſchoot, als of hij tégen GOD wilde oorlog voeren; dat hij zig beroemd had, dat hij GOD gewond had, waarbij hij eenen pijl toonde, die bebloed weêr uit de lugt gevallen was; dat GOD hem ten laatſten met gekorven diertjes had geſtraft, die hem derwijze vervolgden, dat hij zelfs in dit paleis van dezelven

niet bevrijd was, maar van deze kleine diertjes gedood werd e, z. v. Te Helle had ik geen gelégenheid om kennis te maken met Mohammedaansche geleerden, behalven met den kadi, en deze wist van BIRS en zijn paleis ook niets anders dan het gemelde verdichtzel. Maar zédert dat ik weêr gelézen heb, hetgeen HERODOTUS in het I. boek §. 170. van den tempel van *Belus* en zijnen sterken toren aangetékend heeft, is het mij zeer waarschijnlijk geworden, dat ik hier overblijfzels daarvan weêr gevonden heb, en ik wensch derhalven, dat iemand, die na mij daar komt, dezelven nauwkeuriger onderzoekę en beschrijve. Ik deed de reis derwaard geheel alleen met eenen wegwijzer, en had nog niet lang bij dezen steenhoop nazoek gedaan, als ik eenige Arabiërs naar mij toe zag rijden, en het toen voor het veiligst hield, om weêr naar de stad te kéren. Indien ik toen eenig vermoeden gehad had, dat ik bij den Babylonischen toren was, zou ik meer gewaagd hebben. Doch thans hield ik het niet voor raadzaam, mij om eens steenhoops wille te laten plonderen, noch ook om deswégen eene tweede reis te doen.

IN de nabijheid van dezen toren ziet men twee kleine gebédehuizen (*kubbets*), die omtrent voor 400 jaaren gebouwd, en ten deele weêr vervallen zijn. Kleine opschriften aan dezelven van gebakken leemaarde zijn merkwaardig. Het is bekend, dat de Babyloniers hunne sterrenkundige waarnémingen op gebakken steenen voor de nakomelingschap bewaard hebben. Daaruit hebben Europesche geleerden willen besluiten, dat dezelven maar weinige of in het geheel geen geleerdheid kunnen bezéten hebben (*). Doch, wanneer zij zig van de bovengemelde wijze bediend hebben, ben ik van een ander gevoelen. Want te Bagdad en in andere stéden van dezen oord, alwaar gehouwen steenen zeldzaam en kostbaar zijn, ja zelfs in Persië, alwaar men met weinig kosten het schoonste marmer kan hebben, vind men insgelijks opschriften van gebakken steenen: en men kan noch beweren, dat de Arabiërs en Perzen geen andere stoffen om te schrijven gehad hebben, noch dat zij in de wétenschappen onervaren geweest zijn.

Veel-

(*) De geleerde BRYANT zegt onder anderen: *J can not help forming a judgment of the learning of a people from the materials with wich it is expedited and carried on and J! should tink that litterature must have been very scanty, or none at allwhere the means above mentioned were applied to &c.*

Veeleer kan men daaruit besluiten, dat de Babyloniers het reeds zeer verre in de schrijfkunst en in de wétenschappen moeten gebragt hebben. Want een volk, dat letters kan snijden, vormen en zo wél bakken, dat zij, naast elkander ingemetzeld, gelijk de letterzetter zijne vorm met letters vult, na verloop van 6 of 700 jaaren nog leesbaar zijn, (zulke oude opschriften van die soort heb ik gezien), kan in de schrijfkunst voorzéker niet onkundig zijn. En wanneer de Babyloniers berigten van gewigtige gebeurdnissen der hémellichaamen op deze wijze wilden aantékenen, behoorde daartoe immers meer kundigheid dan tot hunne andere opschriften, waardoor zij der nakomelingschap kennis gaven, wie een gebouw gestigt had. De gewoone schrijfmaterialen der Babyloniers kunnen misschien slegt, en onbekwaam geweest zijn, om bewaard te worden; hunne sterrenkundigen hebben mogelijk door langdurige ondervinding geleerd, dat gewigtige waarnémingen verloren geraakten, of door herhaald afschrijven vervalscht werden; derhalven handelden zij verstandig, wanneer zij dezelven inmetzelden. Als zulke opschriften aan de open lugt bloot gesteld waren, behoefden zij slegts om de 5 of 600 jaaren, doch in een gebouw, daar zij maar eenigzins in agt genomen werden, mogelijk eerst na verloop van duizend of meer jaaren, vernieuwd te worden.

Een Mohammedaan heeft in deze streek eene kleine *kubbe* ter eere van den profeet ELIAS gebouwd, en de gemeene man is in de verbeelding, dat de gemelde profeet hier begraven is. Doch dit is éven zo onzéker, als dat HIOB bij eene fontein, een half uur ten zuiden van Helle, gewoond hebbe. De jooden bezoeken noch de kubbe boven het gewaande graf van ELIAS, noch die boven de fontein van NEBBI EJÛB.

Den 5den januarij 1766, vertrok ik van Helle. De weg van hier naar Bagdad loopt bijna regt naar het noorden (plaat XLI.), namelijk tot *M'havie* 4 uuren, van hier tot *Scanderie* 4 uuren, verder tot *Bir u nus* 3 uuren, van daar tot *Chan asfad* 3 uuren, en van deze laatste plaats tot Bagdad 4 uuren. Aan elke der gemelde plaatzen vind men eene groote karavansera, van dewelken twee eerst voor weinige jaaren door een' rijk' koopman zijn gebouwd, die daarenboven nog eene fraaije brug nabij Bagdad heeft laten bouwen. In Europa zou men zulk eenen man, wégens zijnen goeden dienst, aan het algemeen welzijn gedaan, eer bewézen hebben. Soleiman pascha intégendeel noodzaakte hem,

 zegt

zegt men, hem eene groote ſom gelds te lénen, die hij hem waarſchijnlijk nooit wédergegéven heeft. Bij elke der vier gemelde karavanſeras ſtaan ſlegts weinige hutten. Oostwaard van *M'havie* is een dorp van dien naam, en tusſchen *Bir u nus* en *Chan asſad* ligt een dorp *Mahamude*, dat eerst voor weinige jaaren door ADILE CHATUN, gemaalin van SOLEIMAN paſcha, aangelegd is. Het overige land ligt altemaal woest. Ondertusſchen is de grond alom zeer vrugtbaar, en zou met minder moeite en kosten uit den Eufraat en Tiger kunnen bewaterd worden, indien er geen gebrek aan inwoners was, en dezen maar vermogen hadden. De beide vloeden ſtromen hier zo nabij elkander, dat zij eenige mijlen ten noorden van Bagdad, gelijk men mij verzékerd heeft, maar 6 uuren van elkander verwijderd zijn.

EEN reiziger kan de 13 of 14 mijlen tusſchen Helle en Bagdad des zomers gemaklijk in twee, en des winters in 3 dagen afleggen. Doch, wijl het ſterk régende, en ik juist geen haast maakte, bragt ik daar 4 dagen meê toe. Op deze ganſche reis had ik geen andere reisgenooten dan alleen eenige muilëzeldrijvers, die koopwaaren naar Bagdad bragten. Deze lieden voerden zulke ongebonden taal als ik nergens op mijne ganſche reis van Mohammedaanen gehoord heb. In plaats, dat andere Arabiërs hunne vrouwen en dogters in het geheel niet plégen te noemen, wenschten dezen elkander alle oogenblikken toe, dat dezelven onteerd mogten worden; zij noemden der laatſten moeder, grootmoeder tot in het vijfde en zesde geſlagt, met de ſchandlijkſte naamen, en dit alles in ſcherts. De *Katerdsji* waren van Helle of oud Babylon, alwaar de zéden reeds in de vroegſte tijden bedorven waren. Men zou misſchien daaruit mogen beſluiten, dat zij de zéden hunner voorvaders niet verlaten hebben. Maar ik heb geen onderſcheid gevonden tusſchen de overige inwoners van Helle en andere Mohammedaanen: en in het algemeen, kan men de zéden eener ganſche ſtad niet beoordélen naar de zéden der muilëzeldrijvers, welken de geringſte klasſe van lieden uitmaken.

AAN-

AANMERKINGEN TE BAGDAD.

De ſtad بغداد *Bagdad* ligt in het landſchap خالص *Châles* op de poolshoogte van 33°. 20′. aan den oostlijken oever van den Tiger, en is de verblijfplaats van eenen Paſcha van den eerſten rang. Aan de landzijde is zij met eenen muur van gebakken tégelſteenen omvat. Een groot gedeelte binnen denzelven ligt geheel onbebouwd en woest. Nogthans is het bewoonde gedeelte der ſtad ſterk bebouwd, inzonderheid naar den kant van het water en het *Serail*, of paleis, van den paſcha, waar men de meeste baſars, of marktſtraaten, vind. Bagdad is daarom in vergelijking met de meeste overige Oosterſche ſtéden, in welken men veele tuinen vind, zeer volkrijk. De ſtraaten zijn ſmal, en de voornaamſte baſars allen gewelfd. Men vind hier ook, éven als te Kahira, veele bijſtraaten, die des avonds geſloten worden. De meeste huizen zijn van gebakken tégelſteenen en tamelijk hoog. Zij hebben, volgens der Mohammedaanen wijze van bouwen, naar de zijde van de ſtraat maar weinige of in het geheel geen vensters, en géven dus van buiten geen fraaije vertoning. Doch van binnen is gemeenlijk eene kleine ingeſloten vierkante plaats, op welke de meeste, en altijd de beste, vertrekken uitzigt hebben. Deze Oosterſche bouwwijze ſchijnt de voornaamſte oorzaak te wézen, dat men hier des zomers zeer over de hitte klaagt; want, wanneer de zon hoog ſtaat, zijn all' de kleine met hooge muuren omgéven plaatzen als zo veele bakovens, waarïn de hitte ſchier ondraaglijk word, wijl men zelfs geen togtwind in dezelven kan hebben. Elk inwoner van eenig aanzien heeft daarom onder zijn huis een *ſerdap*, dat is hoog gewelfd vertrek, in den kelder, met eenen togtmaker (*ventilator*), zijnde eene ſoort van ſchoorſteen, die boven naar de noordzijde eene groote opening heeft; want zo wel hier, als te Kahira en op Charedsch, komt de wind in het heetſte jaargetij uit die ſtreek. Het vriest hier des winters wel niet zo ſterk als in onze landen; egter zagen wij ijs in het begin van februarij, dat de dikte van een' halven vinger had. En dit weeder noemde men hier eene ſchriklijke koude, en men wilde verzékeren, dat in een paar nagten in de ſtad zelve over de 20 menſchen dood ge-

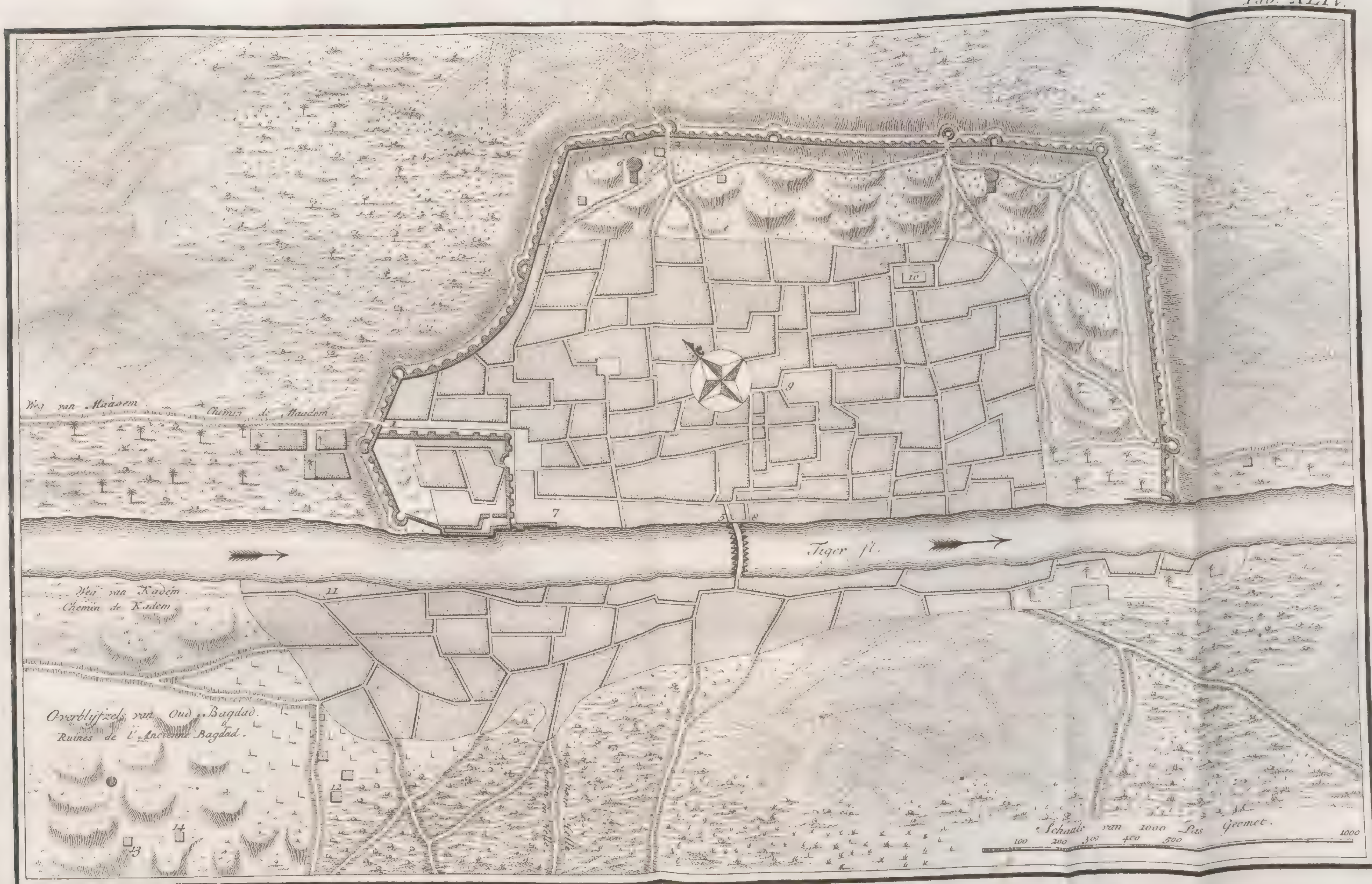
gevroren waren. Dit is nu juist niet ten eenemaale van waarſchijnlijkheid ontbloot, als men aanmerkt, dat de arme lieden in deze landen bijna naakt gaan, en des nagts ten deele aan de ſtraat liggen.

Om den lézer van de ligging en grootte dezer ſtad een duidelijk begrip te géven, heb ik op plaat XLIV. eenen plattengrond daarvan ontworpen. Naar de landzijde heeft zij drie poorten. Bij 1, is *bàb maaddem.* Deze heeft haaren naam van ABU HANIFA, dien de Sunniten den bijnaam *Adem*, dat is den geëerden, géven, en wiens begraafplaats maar een half uur van deze poort ligt. *Bàb wustàni*, of de middenſte poort, is bij 2. Een groote toren bij 3., dien men *el talism* noemt, had oudtijds ook eene ſtadspoort. Maar toen ſultan MURAD (AMURATH) Bagdad van de Perzen veroverde, en door deze poort zijne intreede gedaan had, liet hij ze aanſtonds toemetzelen, en zédert is zij niet weêr geopend (*). *Karolog kapi* is bij 4. Dan is bij de brug bij 5. nog eene poort, die men *bàb Dſjüsſer* of de brugpoort noemt. Op elke der tien bastions, of groote torens, die men in den ſtadsmuur ziet, liggen 6 of 7 ſtukken geſchut, doch de helft derzelven heeft geen raampaerden. Daarenboven zijn de torens voor zo veele ſtukken te klein. Op *Karolog kapi*, *talism en bàb wustani* ligt geen groot geſchut. Dit was, waarſchijnlijk, wijl ACHMED paſcha bij 6. 6. nog twee hooge batterijen heeft laten aanleggen. Tuſſchen de groote torens ziet men nog eene ménigte kleine torens, die egter alleen met handgeweer kunnen ver-

---

(*) Ik ſchreef hier een breedvoerig opſchrift af, waaruit blijkt, dat de khalif NASER den bouw van dezen toren in het jaar der hedsjera 618 (1221) voltooid heeft. Zo oud ſchijnt dus het hédendaagsch *Bagdad* te zijn.

وصلي الله علي سيدنا محمد النبي واله الطيبين الطاهرين
بسم الله الرحمن الرحيم وان يرفع ابراهيم القواعد من البيت واسماعيل
ربنا تقبل منا انك انت السميع العليم امر بعمارته سيدنا ومولانا
الامام المفترض لطاعته كافة الانام ابو العباس احمد الناصر لدين الله امير
المومنين خليفة رب العالمين وحجة الله عزوجل علي الخلق اجمعين صلوات
الله وسلامه علي اله الطاهرين ولاز الدعوة المذ عي علي ثباع الحق منازله
والخلايق لها اتباعا وابصارا وطاعته المفترضة للمومنين اسماعا وابصارا
وافق الفراغ سنة ثمان عشر وستماية

Grondtekening der Stad BAGDAD. || *Plan de la Ville de* Bagdad.

verdédigd worden. In den muur, naar de binnenzijde, zijn zeer veele boogen in twee rijën boven elkander, en in dezelven zijn ſchietgaten, om de gragt met handgeweer te kunnen verdédigen. De muur is derhalven niet ſterk. De gragt is zonder water, en buitenwerken zijn er in het geheel niet. Het zou dus voor eenen Europeſchen vijand niet veel moeite zijn, zulk eene ſtad te bemagtigen; doch in deze landen word Bagdad voor eene ſterke vesting gehouden. Dit blijkt ook, wijl zij verſcheiden maalen door NADIR SCHAH belégerd is geweest, zonder dat hij ze heeft kunnen innémen.

IN den westhoek der ſtad ligt een klein kasteel, hetwelk men *Yts Kallá* noemt, en thans tot een tuighuis en kruitmagazijn gebruikt word; en het is ook tot niets anders van veel nut. Er wonen alleen janitzaaren in. In Europa zou men eenen vreemdeling niet ligt toeſtaan, in zulk eene vesting te gaan. Ik beproefde het hier, en werd noch bij het inkomen, noch bij het uitgaan éven zo min aangehouden, als bij de ſtadspoorten, die ook met janitzaaren bezet zijn. Want de Turkſche ſoldaaten maken zig den dienst zo gemaklijk als mogelijk is. Zij komen voor niemand in het geweer, zij behoeven van de binnen komenden en uitgaanden geen rékenſchap te doen, bij ſlegt weeder zitten zij in de wagtkamer, en bij goed weeder vóór dezelve, roken eene pijp tabak, of ſpélen op het ſchaakbord. Met één woord, zij behoeven nergens voor te zorgen, als zij ſlegts op hunne post zijn, of er zomtijds eenige wanorde op de ſtraaten mogt voorvallen. Het *Seroi*, of paleis van den paſcha; ſtaat vóór het kasteel en aan den Tiger bij 7. Het is zeer ruim, en beſtaat uit veele, grootſtendeels ſlegte, gebouwen. *Mäddrasſe el mostanſerie*, waarvan de Arabiſche ſchrijvers zo veel ophef gemaakt hebben (*), ſtaat bij 8. Maar thans is dit gebouw niet meer voor geleerden beſtemd. De keuken van deze voormalige akademiſche woning is in een tolhuis veranderd, en een groot gedeelte van het overige gebouw is eene karavanſera, welke men *Otmedani Chan* noemt, en alles is zeer vervallen. Aan de zijde van het gebouw naar den kant van den ſtroom ziet men in de ganſche lengte deszelven een groot opſchrift, waaruit blijkt, dat de khalif MOSTANSER hetzelve, in het jaar der *Hedſjera* 630 (1232), heeft laten bou-

(*) SEMMLERS overzetting der hédendaagſche historie II. D. § 71.

bouwen. Wijl hier geſtadig zo veele lieden over de brug gingen, dat ik het opſchrift zelf niet kon afſchrijven, zonder te veel opziens te maken, liet ik het door mijnen mulla doen. Ik heb dit afſchrift met het oorſpronglijke vergeléken, en het hier onder aangehaald (*). EL MOSTANSER bouwde drie jaaren daarna ook eene pragtige moske in de wijk *Suk el gha ſel* bij 9. Niets is daarvan meer overig, dan de minare, en de voorſte muur met twee pragtige ingangen, in eenen van dewelken thans een ſlegt koffijhuis is. Boven dezen ingang ziet men nog het onderſtaand berigt van den bouwheer (**). De ſchool, welke thans de voornaamſte *Maddraſſe* te Bagdad is, is in het jaar der hedsjera 758 door eenen MORDSJAN voor de Hanefiten en Schafeiten geſtigt. Dezelfde MORDSJAN liet ook eene groote moske en andere openbaare gebouwen ſtigten: men gelooft daarom van hem, dat hij de *kimia* verſtaan hebbe, dat is, dat hij goud heeft kunnen maken. Doch hij was in afwézenheid van zijnen heer verſcheiden jaaren ſtédehouder van Bagdad; het is derhalven niet onbegrijplijk, dat hij rijkdom genoeg verzamelde, om zulke geſtigten te maken. Het onderſtaand opſchrift, dat ik door eenen mulla heb laten afſchrijven, vind men aan de gemelde *Maddraſſen.* Doch men moet daarbij opmerken, dat ik het afſchrift niet met het oorſpronglijke heb kunnen vergelijken, wijl ik in deze ſtreek altoos jonge lieden vond, van dewelken ik wégens dezen arbeid verdrietlijkheden vreesde (***).

Aan

(*) قد امر بانشاء هذه المدرسة الشريفة لطلاب العلم وتسمي المدرسة العظماء دولة النصر واسعد الخلايق المحجة البيضاء عند الله وخليفته في ارضه الخليفة ابوجعفر المنصور المستنصر بالله امير المومنين امتع الله المسلمين بانتراز سلطانه وابد دولته بطول حياته وذلك سنة ستماية وثلاثين

(**) امر بعماره سيدنا ومولانا الامام المستنصر بالله امير المومنين اعلي الله تعالي معالم الاسلام بهمته العلية وانرهي دعايم الايمان بابقاء لبه وذلك في سنة ثلاث وثلاثين وستماية

(***) بسم الله الرحمن الرحيم ربنا تقبل منا انك انت السميع العليم اوقف هذه المدرسة الشريفة علي طلاب العلم علي الامام الاعظم محمد ابن ادريس الشافعي المطلبي والامام الاقدم نعمان ابن ثابت الكوفي هذه وقف المدرسة

Aan eenen Chan of karavanſera, *Dsjegal* genoemd, welke onder de regéring van ſultan MURAD, in het jaar 999 (1590), op koſten van eenen ZENAN pacha gebouwd werd, vond ik een breedvoerig Turksch opſchrift, en onder hetzelve een paar régels Arabisch. De laatſten heb ik hier onder méde aangehaald (*).

TE Bagdad vind men *takkie* تكيه, dat is kloosters van verſcheiden ordens *Derwiſchen*, als: *Kadrie*, *Bectaſchie*, *Mevlavie*, *Rofaîe*, *Naksbendie*, *Kalendrie* en *Schakerie*. De *takkie* dezer laatſten is eene herberg voor arme Indiſche Mohammedaanen, die als bédevaarders herwaard komen. De ſtigter der orden *Kadrie* was ABDULKADIR, een beroemde ſchech uit *Cheilan*, die in het jaar der hedsjera 560 geboren werd, en, zo men zegt, 91 jaaren oud geworden is. Hij ligt te Bagdad in de ſtreek 10. (plaat XLIV.) onder eenen ongemeen grooten koepel begraven, en zijn klooster heeft tégenwoordig zo veele inkomſten, dat over de 300 perſoonen daarvan onderhouden worden, van dewelken zeer veelen ook vrije woning hebben. Deze *takkie*, die verre van den vloed ligt, heeft zelfs haare eigen waterleiding, waardoor zij uit den Tiger van water voorzien word. Terwijl ik hier de groote kubbe boven de moske en het graf van ABDULKADIR bewonderde, die mij egter zo groot niet voorkwam, als *Kasr el ain*, een klooster aan den Nijl digt bij Kahira, kwam een derwisch, die mij zeer vriendlijk nodigde bij hem in huis te komen, en mij ook het volgend wonderwerk van zijnen grooten ſchech verhaalde. ABDULKADIR eens op zijnen leerſtoel voor eene groote ménigte toehoorders zijne rédenvoerig doende, hield hij eensklaps op, greep zijnen *kabkab* (eenen houten pantoffel van het maakzel A. B. C., plaat

---

المدرسة دار الشفاء المولي الامير الصاحب الاعظم ملك اعاظم الامراء في
العالم مشير السلاطين مرشد الخواقين مشيد قواعد الخيرات باني مباني
المبرات المفتقر الي مغفرة الملك المنان مرجان ابن عبد الله ابن عبد الرحمن
السلطاني الاولجايتي تقبل الله منه في الدارين طاعاته وصلي الله علي
سيدنا محمد وعلي اله واصحابه الطيبين الطاهرين وسلم وذلك سنة 758.

(*) عمر هذا الخانمان وما فيه من البنيان في ايام دولة السلطان ابن
السلطان السلطان مرادخان خلد الله ملكه وسلطانه وافاض علي كافة
العالمين عدله واحسانه سنة 999.

plaat II. in de beſchrijving van Arabie) en wierp hem tégen den wand, waarop de pantoffel verdween. Eenige minuten daarna wierp hij zijnen anderen *kabkab* tégen den wand, die ook aanſtonds onzigtbaar werd. Zijne toehoorders wisten niet, wat dit zou beduiden, en konden niet begrijpen, waar de pantoffels van hunnen ſchech gebléven waren. Ondertusſchen was er het volgende gebeurd. Eenige kooplieden, die, deels ook om den ſchech ABDULKADIR hunnen eerbied te bewijzen, naar Bagdad wilden reizen, werden onder weg door de Arabiërs aangevallen, en geplonderd. In dezen hunnen beklaaglijken toeſtand namen zij hunne toevlugt in het gebed tot den grooten ſchech, en de *kabkab*, dien deze voor de oogen zijner toehoorders tégen den wand wierp, trof eenen der voornaamſte rovers aan het hoofd. De Arabiërs in het eerst ménende, dat de pantoffel eenen der reizigers toebehoorde, werden nog onmeêdogender. Doch welhaast zagen zij den tweeden *kabkab*, die het hoofd van eenen anderen Arabier trof. Dit deed hen ten eerſten denken, dat een groote heilig de zaak dezer reizigers ter harte nam. Zij gaven hun alles wéder, en lieten hen hunne reis ongehinderd voordzetten. Vier weeken daarna kwamen de kooplieden te Bagdad, bragten den heilig zijne *kabkab* wéder, dankten hem voor zijnen bijſtand, en maakten het wonderwerk alom bekend.

De Tiger is bij deze ſtad omtrent 600 of 620 voet breed. Over denzelven ligt eene ſlegte ſchipbrug op 34 kleine vaartuigen, die allen door drie ſterke kétens aan elkander vast gemaakt zijn. Bij ſtil weeder, of als de ſtroom niet te ſterk gaat, kan men de brug veilig gebruiken; maar als ſtroom en wind elkander tégen zijn, is zij gevaarlijk. En wanneer de vloed ſchielijk rijst, en men de kétens aan den oever niet aanſtonds los maakt, gebeurt het niet zelden, dat zij aan ſtukken breekt. Hiervan hadden wij in januarij 1766, bij eenen hévigen zuidoosten wind, een voorbeeld. In het begin van deze maand hadden wij zeer zagt weeder, waar door de ſneeuw op de gebergten ſmolt, waarvan het water zig in den Tiger ontlast. De vloed rees daar door tégen het midden der maand zo ſterk, dat de kétens gebroken wérden, en ſchépen en brug den ſtroom afdréven. Bij deze gelégenheid verdronk eenig vee, doch de menſchen ſprongen in de vaartuigen, daar hun léven in zékerheid was. De vloed hield nog eenige dagen zo ſterk aan met wasſen, dat hij buiten zijne oevers trad, en den 19den 20ſten en 21ſten januarij al het land rondom de ſtad onderſtroomde. Maar

den

den 20sten begon het water weêr te vallen, en de vloed was niet meer zo ſterk tot in maart, wanneer hij te Moſul, en dus ook te Bagdad, van het ſneeuwwater van de bergen wéder ſterk begon te waſſen. Het onderſcheid tuſſchen het hoogſte en laagſte water in den Tiger is, zo men mij zeide, omtrent 20 voet.

Den omtrek der voorſtad aan de westzijde van den Tiger heb ik maar ten naastenbij kunnen aanduiden, wijl het omliggend land zeer laag is, en in mijn' tijd of geheel onder water ſtond, of ten minſten zeer ſompig was. In deze voorſtad vind men veele tuinen, en zij is doorgaans niet zo ſterk bewoond, als het bewoonde gedeelte der ſtad zelve. Het noordlijk eind derzelve ligt zonder twijfel op een gedeelte van oud Bagdad, het welk zig van hier ten minſten tot *Muſa el Kadem* uitſtrekte; want men vind aldaar overal nog merktékens van gebouwen, zelfs nog moskeën en graven van beroemde Mohammedaanen, die in deze ſtad geſtorven zijn. Bij 11. op de grondtékening, plaat XLIV. ſtaat eene *takkie* der derwiſchen van de orden *Bectasch*. Dit is een oud en hoog gebouw, boven welks ingang men nog een opſchrift ziet, dat wel zeer beſchadigd is, doch waarvan men het onderſtaande nog duidelijk kan lézen (*). Kilidsch Arslân ibn el Malek Mosud, van het geſlagt *Seljuk*, heeft het dus waarſchijnlijk in het jaar 584 (1188) gebouwd. Boven, rondom het gebouw, ſtaat een kapittel uit den koran met groote kufiſche letters van gebakken leemaarde. Het meeste daarvan is insgelijks door den tijd bedorven, waarover men zig niet zal verwonderen; want, wie zal verwagten, dat opſchriften van pottenbakkers arbeid na verloop van 600 jaaren nog onbeſchadigd zullen zijn? Doch om den lézer eene proef te géven van dit ſchrift, en van de ſieraadjen tuſſchen en boven het zelve, heb ik het begin daarvan, dat het minſte beſchadigd is, op plaat XLIII. bij E. laten in het koper brengen (**). Deze ſchrijftrekken hebben veel over-

(*) الملك العدل قلج ارصلان ابن الملك مسعود ابن العدل قلج ارصلان من طايفه سلجوق وذلك في سنة اربعة وثمانين وخمسمايه

(**) De hédendaagſche Arabiërs zouden het dus ſchrijven:

بسم الله الرحمن الرحيم والسابقون السابقون اولبك المقربون في جنات النعيم ثلة من الاولين وقيل من الاخرين علي سرر موضونة متكيين عليها متقابلين

overeenkomst met die op plaat IX. in de beschrijving van Arabië, die ik in Jemen affchreef. Men ziet daaruit, dat de Arabiërs in de eeuwen, toen de wétenschappen bij hun in bloei waren, ook sieraadjen en kunsttrekken aan hun alphabet gemaakt hebben. Indien zij daarméde voordgevaren waren, zouden de Europesche geleerden nu nog oneindig meer moeite hebben, om Arabische boeken en opschriften te lézen. Het schrift op het dekzel van een aarden vat, dat bij *Tacht Kesra* gevonden werd, en waarvan men eene afbeelding in IVES *reizen* ziet, is van dezelfde soort. Den gemelden reiziger had men verzékerd, dat het oud Persisch of Partisch was.

Bij 12. staat nog een kleine oude toren, onder denwelken ZOBEIDA, eene in de Arabische geschiednis beroemde mevrouw, en gemaalin van den khalif HARÛN ERRASCHID, begraven ligt. Zij is in het jaar 216. (831.) gestorven. In 1131. (1718.) heeft HASSAN Pascha zijne overléden gemaalin AYESCHE, dogter van eenen MUSTAFA pascha, naast haar laten leggen, eenen grooten steen met het onderstaand opschrift doen uithouwen, het gebouw verbéteren, en nog eenige woningen voor arme reizigers daar bij bouwen (*). Niet verre van hier, bij 13., is de grafstéde van eenen بهلول دانه BAHLUL DÂNE, die een nabestaande van den khalif HARÛN ERRASCHID, en zijn hofnar was. Men heeft een geheel boek met kleine geschiednissen van hem, die nog zomtijds des avonds door arme geleerden in de koffijhuizen verteld worden. In het hier naast volgend opschrift, dat men lang na zijnen dood, namelijk eerst in 501., op zijn graf gesteld heeft, word

(*) الي روحها الفاتحة
هذا قبر المرحومة المغفورة الموفقة للخيرات الجارية ست زبيدة بنت جعفر بن
منصور الدوانيقي وزوجة هارون الرشيد خلفاء من بني العباس توفيت
في سنة مايتين وست عشر
الي روحها الفاتحة
هذا قبر المرحومة المغفورة الصالحة العفيفة الساعية الي الافعال المرضية
والاعمال اللاتي تستجلب مرضات الالهية عايشه خانم بنت المرحوم مصطفي
يا شا مصاحب السلطان محمد خان عليه الرحمة والغفران وزوجة دستور
المكرم والوزير الافخم والي بغداد دار السلام ابو الخيرات حسن يا شا يسر
الله

word hij de sultan onder de slegthoofden genoemd (*). Als men egter uit zommige geschiedenissen zal oordélen, die van hem verhaald worden, schijnt hij ook zijne schrandere luimen gehad te hebben. Ik zal alleen het volgende aanhalen. In zijn' tijd geschiedde eene wedding tusschen twee persoonen te Bagdad, waarvan de eene zig verbond, om den anderen zékere som te betalen, als deze over den Tiger kon zwemmen. Hij volbragt het gelukkig, maar zijne moeder had aan de andere zijde van den vloed een vuur gemaakt, bij hetwelk hij zig aanstonds weêr kon warmen, en zig aankléden. Hier over ontstond een verschil. De geen, die de wedding verloren had, zeide: dat het niet bedongen was, dat de andere zig van de hulp zijner moeder zou bedienen, en de kadi had den armen mensch zijn verdiend geld reeds ontzegd. BÁHLUL DÂNE, dien dit verdroot, plaatste in den tuin van den klalif eenen pot met vleesch boven in eenen dadelboom, en maakte op den grond een groot vuur. De regént lachte over dezen inval. Maar BÁHLUL DÂNE vraagde: waarom hij op die wijze niet zo wél vleesch zou kunnen koken, als de vrouw haaren over den vloedzwemmenden zoon kon verwarmen? Als nu de khalif, die van dit gebeurde niets gehoord had, verder onderzoek daar naar deed, liet hij de twistende partijen vóór zig komen, en noodzaakte den geenen, die verloren had, de wedding te betalen. Digt bij het graf van BÁHLUL DÂNE ziet men nog een klein slegt gebouw, bij. 14., met het graf van eenen JOSUA, het welk van de Jooden sterk bezogt word.

IN deze thans onbebouwde streek staat ook nog eene kleine moske met eenen kleinen toren, onder denwelken een beroemde Mohammedaansche heilig, معروف كرخي MÁARÛF KE' CHI ABU DÁHER genoemd, begraven ligt. Dit torentje is, volgens een opschrift aan het zelve, in het jaar der hedsjera 612. (1215.) gebouwd. Van dezen MÁARUF verhalen de Mohammedaanen, dat hij van Christen ouders geboren werd, doch nooit had willen zeggen: in den naam des

الله له الخير كمايحب ويرضي ويشاء توفيت في شهور رمضان سبعه
وعشرين ليلة القدر في سنه واحد وثلاثين ومايه والف
(*) هذا قبر سلطان المجذوبين والنفس المطمئنة سنه
خمسماية وواحد

des Vaders, des Zoons en des heiligen Geests, maar in plaats daarvan altoos gezegd had: in den naam des barmhartigen en goeden GODS. Om deze réden had zijne moeder, zegt men, hem in eenen donkeren kelder gesloten, en in 40 dagen niets anders dan water en brood gegéven. Na verloop van dezen tijd zag zij haaren zoon omgéven met eenen ongemeenen glans; en, na een verder onderzoek, vond zij all' de lévensmiddelen nog, die zij hem in zijne gevangnis gebragt had. Dit bragt de moeder op de gedagten, dat haar zoon van eenen boozen geest beheerscht werd. Zij joeg hem uit haar huis, zegt men, doch hij wendde zig tot MUSA EL KADEM, werd een Mohammedaan en groot geleerde, en heeft naderhand zijn eigen geslagt bekeerd.

TUSSCHEN de grafstéden van ZOBEIDA en van den schech MÁARÛF is een plein, alwaar de grooten van Bagdad eens in de week vergaderen en onder anderen zig ook in het boogschieten oefenen. Een MÓRTADA pascha, die *selichdàr*, of zwaerddrager, van den sultan geweest was, heeft hier twee kleine zuilen met Turksche opschriften opgerigt tot een téken, hoe verre hij eenen pijl heeft kunnen schieten; en bij ééne dezer zuilen staan kubbets. Doch dit alles is niet oud. Zo het waar is, dat de gemelde pascha van den eenen steen tot den anderen heeft kunnen schieten, moet hij voorzéker ongemeene kragten gehad hebben; want derzelver afstand van elkander is 600 dubbele schreeden, of omtrent 2700 voet. Doch, MORTADA was pascha te Bagdad, en heeft misschien de pilaaren, die hij tot een bewijs zijner buitengemeene kragt liet stellen, wat te verre van elkander gezet. Te Haleb vind men een plein met dergelijke gedenktékens. Ik liet den afstand derzelven door mijnen dienaar méten, die denzelven niet grooter dan 325 meetkundige schreeden vond. Op den *Okmeidan*, eenen heuvel agter het tuighuis te Konstantinopel, ziet men veelen van die pilaars. En in het eerste deel, bladzijden 108, 163. is reeds gezegd, dat de voornaame lieden te Kahira zig insgelijks nog in het boogschieten oefenen.

DRIE kwartier uurs ten noordwest ten noorden van Bagdad, en aan de westzijde van den Tiger, ligt een groot dorp *El kadem.* Hier ziet men de groote moske H., plaat XLII. met de graven van twee Imams der Perzen, namelijk: MUSA EL KADEM (den geduldigen) en van zijnen neef MOHAMMED EL DSJOAD, van welken reeds hier voor, blad. 258, gesproken is. Deze Mohammedaansche tempel moet eertijds een fraai aanzien gehad

had hebben; want de beide hooge kubbets en de minare waren, naar de Perſiſche wijze, met verglaasde ſteenen bekleed, die thans van tijd tot tijd afvallen. Deze moske ſtaat niet zo vrij, als Meſched Ali en Meſched Hosſein, want twee zijden zijn met huizen bebouwd. MUSA werd in het jaar der hedsjera 185 op bevel van den toenmaals regérenden khalif van het léven beroofd, wijl deze agterdogt kreeg, dat een groot getal aanhangers van ALIS geſlagt in zijn huis verzamelde. De Schiiten merken hem uit dien hoofde als een' martelaar aan, en doen nog veele godsdienſtige reizen naar zijn graf. Bijna all' de inwoners van dit dorp zijn Schiiten: en wijl de aanhangers dezer ſekte in Bagdad geen vrije godsdienstoefening hebben, word de moske alhier ook daaglijksch van veelen uit de ſtad bezogt. De meeste Schiiten van deze ſtreek, welken de kosten niet willen of kunnen doen, om hunne dooden naar Meſched Ali te brengen, begraven dezelven bij MUSA EL KADEM, waarvan deze oord nog al vrij veel voordeel trekt.

HET Bagdad, dat de khalif MANSUR bouwde, lag aan de westzijde van den Tiger, en ongetwijfeld in de ſtreek, zo éven beſchréven, van het noordlijk gedeelte der hédendaagſche voorſtad en des grafs van MUSA EL KADEM. Aan de oostzijde van den vloed werd een kasteel of de toenmalige voorſtad gebouwd; doch daar is ook maar weinig meer van overig, dan alleen een dorp *Maadem*, welk ſchuin tégenöver *Muſa el Kadem* ligt, en een half uur van het tégenwoordig Bagdad. Dit gedeelte der voorſtad van het oud Bagdad heeft zijne behouding enkel aan ABU HANIFA te danken, die hier begraven is. ABU HANIFA was een zeer geleerd en braaf man, die bij zijne geloofsgenooten in groot aanzien ſtond, doch, die des niettégenſtaande door den khalif in de gevangnis geworpen werd, wijl hij te nauwgezet was, om het ampt van kadi (waereldlijken rigter) aantenémen. Na zijnen dood bewees men hem meer eer. Men gaf hem den bijnaam *el adem* of *el azem*, dat is *den geëerden*. Alle Sunniten, die de ſekte *Haneſi* belijden, en waarvan de Turken het grootſte getal uitmaken, volgen zijne leer, en hebben boven zijn graf niet alleen eene fraije moske met eenen minare gebouwd, maar alles nog daarenboven met een klein kasteel omringd, dat zes bolwerken en eene gragt heeft. Maar bij de Schiiten is ABU HANEFI zowel als de ſtigters van de andere ſekten der Sunniten zeer gehaat, en daarom werd deszelfs graf in den tijd, dat de Perzen meesters van Bagdad waren, niet alleen ten eene maale verwaarloosd, maar ook verontreinigd; en dit, zegt men, bewoog

voornaamlijk ſultan MURAD tot den vermaarden veldtogt tégen Bagdad, in het jaar onzes HEEREN 1638, om deze ſtad den Perzen weêr te ontnémen. Men verhaalt daarvan de volgende *anecdote*. Een geleerde van Bagdad reisde naar Konſtantinopel, en verzogt verlof, om op eenen vrijdag in eene der hoofdmoskeën vóór den Sultan te mogen prédiken; en wijl men zijn oogmerk niet wist, werd hem dit ligt toegeſtaan. Hier ſtelde hij den beklaaglijken toeſtand der waargelovigen (*muslemin*) te Bagdad op de lévendigſte wijze voor. Inzonderheid ijverde hij tégen het gedrag der *rafediten*, of ketters, die den tempel des Imams EL AZEM met vuiligheden vulden, en zeide verder, dat het eene ſchande zou zijn voor eenen ſultan uit het huis van OTHMAN, die de ſekte *Abu Hanifa* beleed, indien hij hier over geen wraak nam, en de waargelovigen te Bagdad van het juk der ketters niet verloste.

HET graf van ACHMED IBN HANBAL, eenen anderen van de vier groote Imams der Sunniten, was tusſchen *El kadem* en *Maáddem*, en is door den Tiger weggeſpoeld.

عقرقوف *Agerkuf* ligt $2\frac{1}{2}$ uur ten westen van Bagdad. Dit is een toren, die veel gelijkheid heeft met den toren bij Helle, waarvan hier voor bl. 275 geſproken is. Doch hij is niet van gebakken tégelſteen gebouwd, maar van zulken, die alleen in de zon gedroogd zijn: en boven elke 6de of 8ste laag ligt eene laag biezen van twee vingers dik. In dit gebouw vind men ook gaten, die gezigteinderlijk, waarſchijnlijk door en door gegaan, doch meeſtendeels verſtopt zijn. De ganſche hoogte van dezen gemetzelden heuvel is omtrent 70 voet. De noordzijde is bijna loodregt en hier ſchijnt ook een ingang te zijn geweest, die egter te hoog is, om er zonder ladder bij te komen. Aan de andere zijden, waar de aarde meer van de zon gedroogd en in ſtof veranderd kan worden, is veel van dit gebouw door den wind weggevoerd. Doch overal ziet men, dat de laagen biezen hetzelve veel in ſtand houden; want dezen ſtéken het meest naar voren, en zijn daarom duurzaamer, dan de ongebakken ſteenen. Veele reizigers hebben *Agerkuf* voor den toren van Babel gehouden. Maar deze ſtond zonder twijfel in de nabijheid van den Eufraat, en *Agerkuf* ligt niet verre van den Tiger. Ondertusſchen kan men tégenwoordig niet wél bepalen, waar toe dit gebouw opgerigt is. Mogelijk was het de grondſlag, waarop een der eerſte khalifen van Bagdad, of zelfs wel een der Perſiſche koningen, die hun verblijf te

El

El madeien hadden, een lusthuis had, om in de hoogte eene verſche en koele lugt te ſcheppen. In de nabijheid zijn nog verſcheiden kleine heuvels, alwaar men merktékens van huizen, namelijk veele ſtukken van gebakken tégelſteenen, ziet, welken misſchien overblijfzels van tuinhuizen of van eene kleine ſtad, zo niet zelfs van oud Bagdad, zijn.

El madeien, weleer eene pragtige ſtad, die nog eenige jaaren na den dood van MOHAMMED de verblijfplaats der Perſiſche koningen was, lag omtrent 4 uuren ten zuidoosten van Bagdad en aan den Tiger. Daar is thans niets meer van overig, dan een gedeelte van een groot paleis, dat men *Tacht kisra*, dat is het paleis van KOSRUS noemt. Dit gebouw is van gebakken tégelſteen en kalk gebouwd, en men vind geen opſchrift aan hetzelve. Wijl ik verhinderd werd zelf derwaard te reizen, zal ik daarvan niets anders aanmerken, dan dat een Europesch koopman mij verzékerd heeft, dat iemand, die den ingang tot dit paleis in zijne tégenwoordigheid mat, denzelven 98 voet breed, en 110 voet hoog bevond. Het gebouw zelf moet dus zeer groot geweest zijn (*).

In deze thans geheel verlaten ſtad liggen eenige vrienden van MOHAMMED begraven. De merkwaardigſte derzelven is SALMAN PÂK, die in de Arabiſche geſchiednis beroemd is, en, naar zijn vaderland, ook dikwijls SALMAN de Pers genoemd word. Hij was, zegt men, van voornaame ouders geboren, en een vuuraanbidder. Men verhaalt, dat hij in Sirië een Christen wilde worden, maar dat een monnik hem ried, naar Arabië te reizen, daar hij een' profeet zou ontmoeten, die den godsdienst van ABRAHAM weêr zou invoeren. En op dat hij zig door geen bedrieger zou laten misleiden, had de monnik hem gezegd, dat de waare profeet een zégel op den rug had; en dit zégel, zegt men, liet SALMAN PÂK zig tonen. Voor het overige moet MOHAMMED daar évenwel zeer geheim meê geweest zijn, wijl de grootſte mohammedaanſche geleerden het nog niet eens zijn, hoe het eigenlijk met dit zégel is geſteld geweest. De Mohammedaanen te Bagdad, met welken ik van dezen SALMAN geſproken heb, waren het niet

(*) In IVES *Reizen* vind men afbeeldingen van *Tacht Kesra* en *Agerkuf*. Maar de tékening van het laatſte ſchijnt mij in vergelijking der hoogte te ſmal te zijn.

niet eens, of hij als ſtédehouder, of als kadi te *Madeien* geſtorven is. Doch onder den naam van MOHAMMEDS baardſcheerder is hij algemeen bekend, en nog héden ten dage de patroon, of beſchermheilig, van alle de Mommedaanſche baardſcheerders. Die van Bagdad reizen alle jaaren op eenen beſtemden dag naar *El madeien*, om hunnen godsdienstpligt bij zijn graf te verrigten, en den bewaarder van hetzelve waschkaerzen en andere geſchenken te brengen (*). Bij deze gelégenheid worden dan ook nog de graven van eenen HODEIFED EL JEMANI, en ABDALLA IBN SALÂM bezogt, die insgelijks om MOHAMMED eene bijzondere agting ſchijnen verworven te hebben.

TE Bagdad zijn ten minſten 20 moskeën met minareën, behalven veele kleinen, die geen torens hebben. In de ſtad zelve telt men thans 22, en in de voorſtad 4 chans, of karavanſeras, waarvan egter maar 6 of 7 door groote kooplieden bewoond worden; de anderen zijn allen ſlegts klein. Openbaare baden heeft men hier in ménigte. Ook vind men een hospitaal in de ſtad, of veeleer eene afgeſloten wijk met zeer ſlegte hutten, in welken all' de geenen, die melaatschheid of erge venusziekten hebben, opgeſloten worden.

DE groote en uit de natuur vrugtbaare provinciën Basra en Bagdad hebben, behalven dadels, rijst, zout, tarw, hoorenvee en paerden, niet veel voordbrengzels, die van buitenlanders gezogt worden. Ondertusſchen zijn derzelver beide hoofdſtéden zo voortreflijk gelégen, genoegzaam midden tusſchen Indië, Perſië en Turkijë in, dat de handel aldaar nog ſteeds aanzienlijk is. Wégens de binnenlandſche onlusten in Perſië zijn ook veele Armeniërs derwaard gekomen, die fabrieken opgerigt hebben. Maar in plaats dat ten tijde der khalifen de wétenſchappen hier zeer beloond werden, zijn zij hier thans in weinig agting, ja veel minder dan te Kahira en in Jemen. Ten minſten meen ik te Bagdad minder lieden ontmoet te hebben, die konden lézen en ſchrijven. Te Kahira is toch nog een boekwinkel, waar in de Mohammedaanen oude boeken kunnen kopen. Te Bagdad vind men niets dergelijks. Als hier iemand boeken wil verzamelen, en ze zelf weêr wil afſchrijven of laten afſchrijven, moet hij wagten, tot

(*) Eerſte deel, bl. 421.

tot dat iemand ſterft, wanneer de boeken, zo als ook de oude klêderen, in den baſar omgedragen, en door eenen omroeper geveild worden. Een Europeër, die Arabiſche, Turkſche en Perſiſche handſchriften wil kopen, vind, geloof ik, nergens bêter gelêgenheid daar toe, dan te Konſtantinopel; want aldaar is eene ſoort van boekwinkel, daar ook Christenen, ten minſten Oosterſche Christenen, boeken kunnen kopen.

De handel der Europeërs op Bagdad is niet groot. De Engelſche Oostindiſche maatſchappij heeft hier wel eenen haarer dienaaren van Bombaij, doch in mijn' tijd werd hij opontboden, wijl haar handel niet zo ſterk was, dat zij er eenig voordeel van kon trekken. Daartêgen was hier een jong koopman uit Venetië, die niet zo veel ſtaatſie voerde, als de kooplieden der groote maatſchappijen gemeenlijk plêgen te doen, maar in alle ſtilte eenen aanmerklijken handel dreef. De heer LEONI, een rijk Italiaansch koopman te Basra, wiens zaaken hij hier waarnam, had mij eenen aanbevêlingsbrief aan hem meê gegêven, waardoor ik veel beleefdheid van hem genoot. Dan wonen hier ook nog twee Europeſche monniken van de orden der karmeliten. Een van dezelven heeft twee zeer verſchillende eertitels. Hij is namelijk pauslijke bisſchop van Babylon, en Franſche konſul te Bagdad. Hij was zo wel bij de Mohammedaanen als bij de Christenen zeer geägt, doch, toen ik hier was, was hij naar Europa vertrokken. Zijn amptgenoot was ook een vriendlijk man, zo als ik de meeste vaders dezer orden gevonden heb. De kapucijnen hebben deze ſtad reeds voor lang verlaten. All' de monniken, die naar deze gewesten komen, verſtaan gemeenlijk iet van de geneeskunde, waardoor zij zig groote beſchermers onder de aanzienlijke Turken maken. Zij zijn ook alle zendelingen: maar niet om Mohammedaanen te bekêren; want daardoor zouden zij eerlang de eer behalen van martelaars te worden; maar om de Oosterſche Christenen te bewêgen, dat zij den paus als het opperhoofd der kerke erkennen. Men kan ligt denken, dat de geestlijken van de andere partijen niet onverſchillig daar omtrent zijn, en dat, als zij over de Europeſche geestlijken hunne klagten inbrengen, de Turkſche regêring de afvalligen, voornaamlijk als zij rijk zijn, te deeg laat betalen. Desniettêgenſtaande hebben de karmeliten te Bagdad reeds den grootſten hoop der Oosterſche Christenen, die zig hier bevinden, op hunne zijde getrokken, ja de Nestoriaanen, de oude Christenen van dit land, hebben aan de verenigden zelfs

hunne kerk moeten inruimen. Jooden heeft men hier zeer veel; maar Banianen en Vuuraanbidders in het geheel niet.

Ik heb daar éven gezegd, dat de Europesche monniken zig door de geneeskunde groote beschermers maken; nogthans zal een bekwaam Europesch geneesheer daar niet ligt zijn fortuin maken. Een geneesheer, D'ERBEL genoemd, die met den keizerlijken internuntius naar Konstantinopel kwam, en uit begeerte om de waereld te bezien, verder naar Asië reisde, in hoop, dat hij met zijne wétenschap ten minsten de reiskosten zou kunnen verdienen, kwam ook te Bagdad. Hier werd hij aanstonds *hakim baschi* (lijfartz van den pascha) en kreeg daarenboven veel te doen bij de aanzienlijken der stad. Doch de laatsten betaalden slegt, en de pascha haast in het geheel niets. Eindelijk besloot hij, zijn fortuin bij de Engelschen in Oostindië te gaan zoeken. Hij was reeds buiten de stad, om naar Helle te reizen, doch moest op bevel van den Kichja terug kéren, die tot réden daarvan inbragt, dat de pascha tégen de Arabiërs te veld getrokken was, en waarschijnlijk gekwetsten zou méde brengen, wanneer een goed geneesheer te stade zou komen. Midlerwijl zond hij met hulp der Engelschen alle zijne goederen naar Basra; en, eens verlof gekrégen hebbende, om eenen voornaamen Mohammedaan, die krank was, te Mesched Ali te gaan bezoeken, vertrok hij zelf derwaard. Ik ontmoette dezen heer D'ERBEL te Basra, als hij gereed was om met een Engelsch schip naar Bombaij en Bengalen te gaan. Hij is ook weêr naar Europa gekomen. Mogelijk krijgen wij dus van hem nog eene reisbeschrijving.

In het voorgaande hebben wij aangemerkt, dat sultan MURAD de stad Bagdad in het jaar 1638, of der hedsjera 1048, van de Perzen veroverd heeft. Zédert hebben hier de volgende paschas geregeerd (*):

1. *Kutschik*

(*) De Oosterlingen hebben geen *van* of geslagtnaam. Daarbij zijn de meeste paschas van Christen ouders geboren, en zeer jong naar Turkijën gekomen. Wanneer derhalven de Mohammedaansche naam, dien men hun gegéven heeft, meermaalen voorkomt, zet men gemeenlijk eenen bijnaam vooraan, om den eenen pascha van den anderen te onderscheiden. Ik heb de betékenis van zommigen dezer bijnaamen méde aangehaald, hetwelk kan dienen, om den smaak der aanzienlijke Turken in dit stuk te léren kennen.

		Aanv. der regéring	During
1.	*Kutſckik* (de kleine) *Hasſan Paſcha* - .	1049	1.
2.	*Derwiſch* (een die niet veel om de waereld geeft) *Mohammed Paſcha* - - - -	1050	2.
3.	*Kutſckik Hasſan Paſcha* - - -	1052	2.
4.	*Delli* (de dolle, onbezuisde) *Hasſan Paſcha* -	1054	1.
5.	*Muſa Paſcha* - - - - -	1055	1.
6.	*Mohámmed Paſcha* - - - -	1056	1.
7.	*Maktûl* (die vermoord is) *Ibrahim Paſcha* -	1057	1.
8.	*Arslan Paſcha* - - - -	1058	1.
9.	*Hösſein Paſcha* - - - -	1059	1.
10.	*Mellik* (de Engel of de ſchoone) *Achmed Paſcha* -	1060	1.
11.	*Kara* (de zwartägtige) *Muſtafa Paſcha* - -	1061	4.
12.	*Mortada Paſcha* - - - -	1065	3.
13.	*Kärrâm* (die veel aalmisſen gaf) *Mohammed Paſcha*	1068	1.
14.	*Chaſâki Mohámmed Paſcha* (deze heeft den bijnaam *Chaſâki* gekrégen, wijl hij te Konſtantinopel in het corps gediend had, dat de ſtraatrovers moet opſpeuren.)	1069	3.
15.	*Kenbûr* (de gebochelde) *Muſtafa Paſcha* -	1072	2.
16.	*Pombog* (de zeer blanke) *Muſtafa Paſcha* -	1074	1.
17.	*Kara* (de zwartägtige) *Muſtafa Paſcha* -	1075	1.
18.	*Ibrahîm Paſcha* - - - - -	1076	2.
19.	*Kara Muſtafa Paſcha* - - - -	1078	4.
20.	*Geltchdàr* (die zwaerddrager bij den ſultan is geweest) *Hösſein Paſcha* - - - -	1082	4.
21.	*Abderrachmàn Paſcha* - - -	1086	1.
22.	*Kaplàn Paſcha* - - - -	1087	2.
23.	*Omar Paſcha* - - - -	1089	4.
24.	*Ibrahîm Paſcha* - - - - -	1093	2.
25.	*Omar Paſcha* - - - - - -	1095	2.
26.	*Serhausch* (de dronkaard) *Achmed Paſcha* -	1097	2.
27.	*Omar Paſcha* - - - -	1099	1.
28.	*Hasſan Paſcha* (voor de eerſtemaal) - -	1100	2.

29. *Baſar.*

		Aanv. der regéring	During
29.	*Basargàn* (de koopman) *Achmed Pascha* -	1102	1.
30.	*Kitchoda Achmed Pascha* - - -	1103	2.
31.	*Kalaile Achmed Pascha* - - -	1105	1.
32.	*Ali Pascha* - - - -	1106	2.
33.	*Ismael Pascha* - - - -	1108	2.
34.	*Daldabàn* (die geen schakschûr of grooten rooden broek plagt te dragen) *Mustafa Pascha* - -	1110	2.
35.	*Jusof Pascha* - - - - -	1112	1.
36.	*Ali Pascha* - - - - -	1113	1.
37.	*Hassan Pascha* (voor de tweedemaal) -	1114	22.
38.	*Achmed Pascha* (voor de eerstemaal) - -	1136	11.
39.	*Ismael Pascha* - - - - -	1147	1.
40.	*Topàl* (de hinkende) *Mohammed pascha* -	1148	1.
41.	*Achmed Pascha* (voor de tweede maal)	1149	12.
42.	*Hadsji* (die naar Mekka gereisd is) *Achmed Pascha*	1161	
43.	*Radsjeb Pascha*		
44.	*Altschi Pasha*		
45.	*Mohammed Pascha*, *Teriaki*. (de hitzige). Deze vier paschas regeerden zamen maar 2 jaaren -	-	2.
46.	*Soleiman Pascha* - - - - -	1163	13.
47.	*Ali Pascha el ádsjemi* (de Pers) - -	1176	2.
48.	*Omar Pascha* - - - - -	1178	11.

De stad Bagdad was tot in 1114 (1702), als HASSAN pascha voor de tweede maal aan de regéring kwam, in eenen slegten staat. Want eertijds regeerden de paschas altoos maar een' korten tijd, en slegts in naam; want binnen de stad, waren de janitzaaren, en buiten, de Arabiërs meester. De koophandel werd in dit gebied niet beschermd. De Turksche en Sirische kooplieden reisden om die réden naar *Isfahan*, alwaar zij kooplieden uit alle gewesten, en inzonderheid uit *Indië* konden vinden. HASSAN pascha had de regéring lang genoeg in handen, om niet alleen de janitzaaren, maar ook de Arabiërs in bedwang te brengen, en daar door de veiligheid in zijn gebied te herstellen; maar hij was alleenlijk pascha van Bagdad en van het gebied tot deze stad behorende. De provincie *Schâhhr essûl*,

esfúl, waar toe het grootfte gedeelte van *Kurdestàn* gerékend werd, had insgelijks een' pafcha van den eerften rang: daarenboven was er een pascha te Basra, en de woiwode te *Mardîn* werd ook onmiddellijk door den fultan benoemd. Wijl de binnenlandfche onlusten in Perfië reeds onder zijne regéring begonnen, en de Turken deze gelégenheid wilden waarnémen, om den Perzen eenige provinciën te ontweldigen, werd HASSAN pafcha daar toe gebruikt, en deze gedroeg zig daarïn zo wél, dat voor eerst Mardîn met zijn pafchalik verenigd werd. Hij breidde zijne grenzen nog verder uit. Hij wist de Arabiers te bewégen, dat zij alle nieuwe pafchas, die van Konftantinopel naar Basra gezonden werden, of geheel terug joegen, of hen ten minsten aanhielden. En alfchoon zij naar Basra kwamen, hadden zij daar zo veel verdriet van de inwoners, en zo veele kosten wégens de gedurige oorlogen met de Arabiërs, dat niemand dit pafchalik meer wilde hebben. In dien tijd zogt HASSAN het voor zijnen zoon ACHMED, en verkreeg het met weinig moeite; want hij beloofde jaarlijks eene zékere fom te betalen, en de fultan had in de laatfte jaaren fchier meer onkosten om Basra gemaakt, dan de inkomften daarvan bedroegen. Hij ftierf eindelijk aan eene ziekte te *Kirmanfchah*, op eenen veldtogt naar *Hamdàn*, na dat bij Bagdad 22 maanjaaren na eikander geregeerd had.

ACHMED, die, als pafcha van Basra, zijnen vader op den gemelden veldtogt verzelde, fpoedde zig naar Hamdân, en veroverde deze ftad in korten tijd. Hij verwierf daar door zulk eenen roem, dat hij niet alleen tot pafcha van Bagdad benoemd werd, maar ook Basra en Mardîn behield, op dat hij in ftaat zou zijn, om den oorlog tégen de Perzen met te meer ijver en nadruk te kunnen voordzetten. Het was onder zijne regéring, dat NADIR SCHAH de ftad *Bagdad*, in het jaar 1732, agt maanden te vergeefs belégerde. ACHMED pafcha ftelde dezen vreeslijken vijand der Turken te vréden, met hem de kanonnen weêr te géven, die hij te *Hamdàn* veroverd had. Hij regeerde de eerfte maal 11 maanjaaren na zijnen vader. De toenmalige vifir, welke met hem de verovering van Hamdàn bijgewoond had, en zédert nijdig over ACHMED was geworden, wist de zaak zo te beleggen, dat een ander in zijne plaats benoemd werd, en men dagt, dat ACHMED dit gouvernement niet vrijwillig zou afftaan; en dan zou de vifir hem als een' weerfpanling hebben kunnen aanklagen, en zijn hoofd eifchen; doch ACHMED gehoorzaamde aanftonds het bevel des fultans. In een' tijd van twee

jaaren werden verscheiden paschas gezonden, doch dezen hadden, ten deele van de inwoners, ten deele van de Arabiërs, zeer veel verdriet. Er heerschte in dit gouvernement de grootste wanorde: en wijl men te Konstantinopel voor de steeds aangroeijende magt van NADIR SCHAH vreesde, was men als genoodzaakt, ACHMED weêr naar Bagdad te zenden, indien men dit gewest niet wilde laten verloren gaan. Nu strekte hij zijne magt nog verder uit. Op veroveringen in Persië tégen NADIR SCHAH kon hij niet denken. Doch hij vond zig aan het hoofd des Turkschen légers, tégen deze ontzaglijke nabuuren, en bij deze gelégenheid trok hij niet alleen *Kurdestan*, maar ook van de overige distrikten van het gouvernemet *Schählhr esfûl* zo veel aan zig, dat alleenlijk *Kerkûk* met weinige dorpen overig bleef, werwaard de sultan zédert slegts eenen pascha van twee paerdenstaerten zend. NADIR SCHAH, zegt men, plagt te zeggen, dat ACHMED schranderer was, dan zij beiden, namelijk hij, en de sultan; want toen men hem eens andermaal van Bagdad wilde verwijderen, wist hij de zaak zo te bestéken, dat de Perzen Basra belégerden (*), waarop hij dan niet alleen op nieuw in zijne post bevestigd werd, maar ook zo veel geld, geschut en dergelijken van Konstantinopel kreeg, als hij maar begeerde, om het gewest te kunnen verdédigen. De sultan, zegt men, had verscheiden maalen eenen *capidsji baschi* naar Bagdad gezonden, om zijn hoofd te halen. Maar ACHMED pascha had niet alleen, gelijk alle paschas, eenen *kapu kiahjasi*, of zaakvoerder, te Konstantinopel, maar ook vrienden bij den visir, die hem van al hetgeen er tégen hem besloten werd, kennis gaven. Ook had hij vrienden onder weg, die de *capidsjis* dikwijls lieten vermoorden of plonderen, voor dat zij zijne grenzen bereikten. Eens werd er een zo heimlijk afgezonden, en maakte zo veel spoeds, dat ACHMED eerst eenige uuren voor zijne aankomst berigt daarvan kon krijgen. ACHMED steeg aanstonds met zijne voornaamste bedienden en slaaven te paerd, onder voorwendzel, dat hij den *dsjerid* wilde werpen. Dit krijgskundig spel der Turken is in Europa reeds genoeg bekend. Ieder ruiter namelijk heeft eenen stalknegt naast zig lopen, die

(*) OTTER, die ten tijde van ACHMED pascha eenigen tijd te *Basra* was, verhaalt veele zaaken van de oproerigheden der Arabiëren en de veldtogten van NADIR SCHAH tégen de Turken, welken het boven gezegde bevestigen.

die eenen koker met *dsjerids*, dat is ſtokken van omtrent 4 voet lang, op den rug heeft. Als zij op de beſtemde plaats komen, plaatzen de bedaagde lieden zig onder eenen boom, of bij eene fontein, om koffij te drinken, en tabak te roken; de jonge lieden vervolgen elkander midlerwijl bij paaren ſpoorſlaags, en zoeken eene gelégenheid, om hunne tégenpartij eenen worp met den *dsjerid* toetebrengen. ACHMED paſcha ontmoette den *capidsji baſchi* digt vóór de ſtad, en ontvong hem, als een' voornaam' bedienden des ſultans, met alle agting. Het dsjeridſpel bij alle aanzienlijke Turken als een aangenaam tijdverdrijf aangemerkt wordende, nodigde hij zijnen gast, om thans daaraan deel te némen. Toen zij op de beſtemde plaats gekomen waren, verzogt hij hem, met hem zelven partij te maken, welke eer de andere niet durfde weigeren. Aanſtonds kwam een ſtalknegt, die den *capidſji baſchi* eenen dsjerid aanbood. ACHMED nam er eenen uit den koker van zijn' eigen dienaar, vervolgde den geenen, die gekomen was om zijn hoofd te halen, en doorboorde hem in den eerſten worp. Daarop ſprong hij vaardig van het paerd, omhelsde den ſtervenden *capidsji baſchi*, betuigde, dat zijn dienaar den verkeerden koker genomen had, (namelijk dien met ſtokken, die met ijzer beſlagen zijn; want de gewoone dsjerids zijn onbeſlagen) en dat hij verders niets kwaads tégen hem in den zin kon hebben, aangemerkt hij zo onverwagt in het gezelſchap was gekomen. Ondertusſchen moest de dienaar des ſultans zijn léven laten, en ACHMED paſcha zond de papieren, die bij hem gevonden werden, met veel verontſchuldigingen weêr naar Konſtantinopel.

ACHMED paſcha liet maar twee dogters na, beiden van zijne gemaalin. ADILE, de oudſte, verloofde hij bij eene zonderlinge gelégenheid. Hij was een groot liefhebber van de leeuwenjagt, en heeft ook ménigen leeuw met eigen hand geveld; en als iemand hem daarbij te hulp wilde komen, nam hij het gemeenlijk kwalijk, wijl het ſcheen, als of men hem niet ſterk en behendig genoeg agtte, om zig aan zulk een dier te kunnen wagen. Het gebeurde eens, dat een ongemeen groote leeuw opgedréven werd. Meer dan 40 van zijne bedienden en ſlaaven dagten, dat zij hem thans het vermaak ook niet mogten benémen, om dat dier alleen te vervolgen, en bléven allen terug. Doch een van hun, SOLEIMAN genoemd, een Georgier van geboorte, die door HASSAN pascha gekogt en opgevoed was, volgde hem van verre. ACHMED bereikte den leeuw,

viel hem aan, doch brak zijne ſpeer, en moest nu de vlugt némen. SOLEIMAN ſchoot tot zijne hulp toe, doorſtak den leeuw, en redde op die wijze het léven zijns heeren, die anders onfeilbaar binnen weinig minuuten zou verſcheurd zijn geworden. Voor dezen dienst beloofde hij hem op ſtaande voet zijne oudſte dogter, en hield naderhand zijn woord. SOLEIMAN, die maar eene matige bediening bij den paſcha had, werd op eenmaal ſchatmeester, en klom zo van den eenen eeretrap tot den anderen, tot dat hij *kichja* werd, het welk te Bagdad in het kleine is, wat de viſir bij den ſultan in het groote verbeeld.

NA dat ACHMED in alles 23 maanjaaren over het groote paſchalik Bagdad geregeerd had, ſtierf hij op eenen veldtogt tégen de Kurden, welken de gewoone ſchatting niet wilden betalen. Alle de ſtédehouders van verſcheiden gewesten en ſtéden waren hun geluk deels aan ACHMED, deels aan HASSAN paſcha verſchuldigd; de andere onderdaanen hadden zig bij de regéring dezer beide paſchas zeer wél bevonden; allen waren SOLEIMAN kichja reeds om des vaders en grootvaders zijner gemaalin wille genégen, behalven dat hij ook om zijne dapperheid in groote agting was. Maar te Konſtantinopel, daar men reeds voor lang naar den dood van ACHMED verlangd had, was men niet genégen, om de regéring van zulk een gewigtig gewest langer in ééne familie te laten. De ſultan zond daarom aanſtonds eenen nieuwen paſcha naar Bagdad; en op dat ook de onderdaanen ten deele te vréden mogten gesteld worden, benoemde hij SOLEIMAN tot paſcha van Basra.

MAAR de nieuwe paſchas ontmoetten ongemeen groote zwarigheden. Een derzelven werd reeds op zijne reize derwaard door de Arabiërs aangevallen en geſlagen, en deswégens te Bagdad zeer beſpotlijk ontvangen; een tweede ſtierf onder weg. Over allen kwamen klagten naar Konſtantinopel, dat deze heeren niet geſchikt waren, om zulk eene gewigtige post te bekléden. Met één woord, binnen twee jaaren werden vier paſchas naar Bagdad gezonden, en de inwoners waren met geen derzelven te vréden. Eindelijk kwam SOLEIMAN met zijne huistroepen (*yts agaſis*) van Basra tot Semaue. De toenmalige paſcha zond hem bevel, dat hij terug moest trekken; doch hij rukte nog verder voord, tot *Diswanie*, alwaar in dien tijd een ALI *Aga* het bevel voerde, die zig insgelijks onder de vorige paſchas verhéven had, en SOLEIMAN zeer genégen was. Deze onderſteunde hem met geld, doch vlugtte naar Bagdad, om den paſcha van de groo-

groote voordgangen van SOLEIMAN berigt te géven. Hieröp werd in allen haast een léger van 14 duizend man te zamen gebragt, waarméde de pafcha zelf den vijand tégen trok. Hij trof SOLEIMAN met omtrent 800 man bij Helle aan, en was verbaasd, als hij zag, dat deze met zulk eene handvol volks nog wilde ondernémen, hem te ontvangen. Doch ALI aga had gedurende zijn kort verblijf te Bagdad alle de hoofden der verfcheiden benden in de belangen van SOLEIMAN getrokken. De vijand rukte, volgens het geen afgefproken was, aanftonds op den pafcha met zijne huistroepen aan. Deze nam ras de vlugt, en all' de benden van Bagdad gaven zig aan den overwinnaar over. De pafcha vond bij zijne terugkomst zelfs de ftadspoorten gefloten; doch SOLEIMAN werd met algemeene vreugde ontvangen. Daaröp werd een groote divan vergaderd, in welken alle de aanzienlijken van Bagdad tégenwoordig waren. Men ftelde eene groote klagte op over all' de pafchas, die van Konftantinopel gekomen waren, en allen ondertékenden dezelve; men ftelde den flegten toeftand, waarïn dit gewigtig pafchalik zédert den dood van ACHMED geraakt was, op de beweeglijkfte wijze voor; men verzékerde, dat niemand in ftaat was, om het weêr in zijn vorigen bloei te brengen, dan SOLEIMAN, e. z. v. Met één woord, deze kreeg niet alleen de bevestiging als pafcha van Bagdad van den fultan, maar alle de gewesten en diftrikten, die HASSAN en ACHMED pafcha aan zig getrokken hadden, werden ook aan hem ingeruimd.

SOLEIMAN pafcha regeerde 13 maanjaaren met zo veel goedkeuring, dat de Arabiërs bij zijnen dood klaagliederen maakten, die men nog dikwijls in de koffijhuizen en op de ftraaten te Bagdad hoort. Nooit zijn de Arabiërs in zijn gebied zo wél in orde gehouden, als onder zijne regéring en onder die van zijnen fchoonvader. Te voren durfde geen vaartuig het te wagen van Helle naar Basra te gaan, zonder eenen geleidsman méde te némen, en deze deed zig daar wél voor betalen. Naderhand kon een eenig perfoon, zowel op den Eufraat en den Tiger, als te lande, door het ganfche gebied reizen, zonder dat hij behoefde te vrézen van geplonderd te worden. Wijl nu de kooplieden te dezen tijde in Perfië niet veel veiligheid vonden, werd de handel van Indië, die te voren over *Gambron* en *Isfahan* was gevoerd, allengs over Basra en Bagdad gedréven, waardoor dan ook deze ftéden zeer bloeiden. SOLEIMAN inzonderheid zag van de Arabiërs niets door de vingers. Hij overviel hen gemeenlijk zo onverhoeds,

dat zij geen tijd hadden om de vlugt in de woeſtijne te némen. De Bedouinen noemen hem nog tot héden *Abu el lejl*, dat is, den vader der nagt, wijl hij gemeenlijk des nagts tégen hen plagt optebréken, en niet te rusten, voor dat hij ze ingehaald had. Maar te Bagdad noemt men hem SOLEIMAN den *leeuw*. Men heeft mij zelfs voor de waarheid verhaald, dat hij eens in 9 dagen naar *Damasko* was getrokken, en de ſtad geplonderd had, om dat de Arabiërs, die onder den paſcha aldaar ſtaan, eene groote karavane van Bagdad geplonderd hadden. Dus kastijdde hij ook de naburige paschas, als zij de zwervende ſtammen Arabiërs in hun gebied niet in toom hielden. Dit zal eenen Europeër vreemd voorkomen, die weet, dat zo wel het gouvernement van Damasko, als dat van Bagdad, aan den Sultan behoort. Doch in Turkijë is het niets zeldzaams, dat ook de paſchas kleine oorlogen onder elkander voeren.

IN plaats dat ACHMED paſcha zulke lieden, wier dapperheid algemeen bekend was, zeer hoog ſchatte, zelfs wanneer zij zijne vijanden waren, hield SOLEIMAN het voor eene verkleining van zijne eer, wanneer men van de ongemeene dapperheid van een' ander' ſprak. Een overwonnen vijand, die zig dapper tégen hem gekwéten had, kon daarom ook geen genade van hem verwagten. Niets dat men SOLEIMAN meer te last legt, dan dat hij zig geheellijk van zijne gemaalin liet regéren. ADILE CHATUN, dogter van eenen paſcha van den eerſten rang, die nooit vergat, dat haar gemaal, ſchoon paſcha van drie paerdenſtaarten, in zijne jeugd een ſlaaf van haaren vader was geweest, was zeer trots en heerschzugtig. Zij bepaalde zékere dagen, op welken de onderdaanen, die iets te verzoeken of te zeggen hadden, zig bij haar konden vervoegen. Als eene Mohammedaanſche mevrouw, kon zij met mansperſoonen zéker niet alleen ſpréken; en daarom bléven dezen dan ook in een voorvertrek; terwijl een geſnédene het verzoek aannam, en het antwoord terug bragt. Op deze wijze werd zij van alles onderrigt, en somtijds belei zij de zaak zó, dat bevélen herroepen werden, die te voren, beide door haaren gemaal en den kichja wél overwogen, gegéven waren. ADILE CHATUN wist ook nieuwe inkomſten voor haar te vinden. Wanneer namelijk een *aga* eene bediening krijgt of in dezelve bevestigd word, zend de paſcha hem bij de aanſtelling eenen *pels*, en een regérende ſcheech over eenen ſtam Arabiërs krijgt bij zulke gelégenheid eenen *abba*, of wijden arabiſchen overrok zonder mouwen. De gemaalin van SOLEIMAN paſcha ſchonk eerst

eerst aan de groote *agas*, die reeds bij haar' vader en grootvader in dienst waren geweest, een' zijden doek, om dien om het hoofd te winden, en zig bij plegtige gelégenheden daardoor van de andere amptenaaren des pascha's te onderscheiden. Wel ras werden er anderen gevonden, die dit zelfde eertéken door geschenken zogten: en zo is het in dit paschalik allengs tot een gebruik geworden, dat elk, die een aanzienlijk ampt krijgt, bij den pels of den abba ook eenen zijden doek bekomt van de gemaalin des pascha's, welke laatste, gelijk men ligt kan begrijpen, ook rijklijk moet betaald worden. Met haare zuster leefde ADILE CHATUN in groote onënigheid. Deze was getrouwd aan eenen ACHMED aga, eenen heer, die van aanzienlijke ouders geboren, en van elk, zelfs van SOLEIMAN pascha, zeer geägt was. De visir, zegt men, had dezen ACHMED aga eens aangeboden, hem de post van zijnen zwager te bezorgen, indien hij dezen van kant wilde maken, doch hij had de aanbieding met verontwaardiging verworpen. Zodra ADILE CHATUN van zulk eene onderhandeling berigt gekrégen had, stelde zij de zaak haaren gemaal in diervoegen voor, als of ACHMED aga zelf zogt pascha te worden. Dit kostte hem zijn léven. De beide zusters geraakten daardoor nog meer in onmin met elkander, tot dat SOLEIMAN zijne zwaagerin eindelijk overreedde, om met zijnen kichja, OMAR, te hertrouwen. SOLEIMAN had zo min lust om zijn hoofd eenen *capidsji baschi* over te géven, als zijn schoonvader ACHMED. Wijl men ondertusschen te Konstantinopel wel bemerkte, dat de sultan niet weêr onbepaald heer over Bagdad zou worden, zo lang dit geslagt aan het roer zat, heeft men ook verscheiden maalen, zegt men, heimlijk naar zijn léven gestaan: ten minsten verzékert men, dat men eenige reizen op hem geschoten heeft, en men twijfelde niet, of zulks was op aanstoking van den visir geschied. Bij zulke voorvallen word in deze landen geen onderzoek gedaan, maar als men den dader kan ontdekken, word hij aanstonds gestraft.

In het voorgaande is reeds gezegd, dat ACHMED pascha in eenen veldtogt tégen de paschas van *Kurdestan* zijn léven verloren heeft. Hij stierf eenen natuurlijken dood; nogthans hield ADILE CHATUN geen rust, voor dat haar gemaal den dood haars vaders bijzonder gewroken had, aan eenen, die de voornaamste oorzaak van den veldtogt was geweest. SOLEIMAN pascha ging eenige reizen naar Kurdestan, doch kon hem niet krijgen, wijl hij telkens op het gebergte ontsnapte. Eindelijk deed hij hem de duurste verzékeringen van zijne vriend-

schap,

ſchap, en ADILE CHATUN zond hem eenen kostbaaren doek, als het grootſte téken, dat hij van haare en des paſcha's gunst kon verwagten (*). Hierdoor liet de Kurd zig overhalen om naar Bagdad te komen. Doch nauwlijks was hij aldaar aangekomen, of hij werd in de gevangnis geworpen, en den volgenden dag geworgd.

DEZE heerschzugtige Turkſche mevrouw veröorlofde haaren man niet, dat hij meer vrouwen zou trouwen, noch ſlavinnen houden. Zij had zelve geen kinderen, en dus liet SOLEIMAN geen erfgenaamen na, dan deze zijne wéduwe, die nog te Bagdad woont, en zeer rijk is. Zij heeft in deze ſtad eene moske en eene karavanſera laten bouwen, die naar haaren naam genoemd worden; en in andere ſtéden vind men insgelijks dergelijke ſtigtingen van haar.

TOEN SOLEIMAN paſcha ſtierf, was ALI aga, van wien hier voor geſproken is, mutaſillim te Basra (**). Wijl hij ſchier alle bedieningen in dit gewigtig gouvernement bekleed, en zig bij de onderdaanen zeer bemind gemaakt had, vatte hij ten eerſten groote hoop op om paſcha te worden. Goede aanbevélingen van den divan te Bagdad en groote geſchenken, die hij naar Konſtantinopel zond, bezorgden hem ook eerlang eene firma, of zijne akte van den ſultan. Hij regeerde egter maar 22 maanden, en men meent, dat ADILE CHATUN voornaamlijk oorzaak van zijnen val geweest is. Hij was niet als een ſlaaf naar Bagdad gekomen, maar van arme Mohammedaanſche ouders in Perſië geboren. In zijne jeugd diende hij bij den tafeldekker van ACHMED pascha, en gedroeg zig zo wél, dat de paſcha zelf hem naar zig nam, in alles, wat van een' aanzienlijken Turk gevorderd word, liet onderwijzen, en allengs tot aanzienlijke bedieningen verhief. Wijl nu ADILE CHATUN dezen ALI van jongs af gekend, en deze zijn geluk haaren vader te danken had, verwagtte zij niets minder, dan dat zij na den dood haars gemaals ook nog een groot aandeel aan de regéring zou heb-

(*) IVES verhaalt de geſchiedenis van dezen Kurd breedvoerig. Zie zijne *Reize naar Indië en Perſië*, D. II.

(**) Deze is dezelfde ALI aga, dien IVES op zijne reis van Basra naar Helle te *Diwanie* ontmoette, en die zig zo vriendlijk jégens de Engelſchen betoonde. Zie het II. deel zijner *Reize naar Indië en Perſië*.

hebben. In deze verwagting vond zij zig bedrogen. Ali pafcha wilde alleen, en ftreng regéren. De janitzaaren zijn te Bagdad nog zeer magtig, en inzonderheid in den tijd, wanneer een pascha geftorven is, en de nieuwe de regéring nog niet aanvaard heeft, in deze ftad éven zo oproerig als te Basra. Dit corps wilde hij aanftonds aan den band leggen; maar, wijl onder de burgers zeer veelen den naam van janitzaar voeren, verwekten dezen, met de troepen van den fultan, ten eerften eenen opftand, waardoor ALI pascha genoodzaakt werd, de ftad te ruimen. Ondertusfchen kwam hij door hulp der voornaamfte ftammen Arabiërs, en der grooten te Bagdad, die allen zijne vrienden waren, eerlang weeder; en nu liet hij veele janitzaaren het hoofd voor de voeten leggen. Kort daarop werden de kleine paschas in *Kurdeftan*, als méde de ftam *Chafael*, waarvan bl. 234 gefproken is, oproerig. De Kurden bragt hij tot gehoorzaamheid; doch van den ftam Chafael werd hij derwijze geflagen, dat de Arabifche dichters de overwinning dezer *Moädàn* bezongen, welk lied eerlang zo gemeen werd, dat men het zelfs in Bagdad hoorde. ADILE CHATUN, welke het ondraaglijk was, dat zij nergens in gekend werd, en dat men haare voorflagen in het geheel niet agtte, en zelfs vernémende, dat ALI pascha voornémens was, haar van Bagdad te verwijderen, was nu in allen ernst bedagt, om zijnen val te bewerken. Ali, zeide men, was heimlijk een Schiit of aanhanger der Perfifche fekte. Een bewijs daarvan was, dat hij met de Kurden en janitzaaren, welken Sunniten zijn, wreed en onmédedogend gehandeld had, en daartégen de krijgsbenden des fultans door den ftam Chafael, die tot de fekte *fchia* behoort, had laten flaan. Het gemeen dagt terug, en meende, zig meer gelégenheden te binnen te kunnen brengen, waarïn ALI blijken gegéven had, dat hij meer genégenheid voor de Schiiten dan voor de Sunniten had. Men hield het derhalven voor eene bewézen zaak, dat hij dadelijk in zijn hart een ketter was; men vreesde reeds, dat hij flegts naar eene gunftige gelégenheid wagtte, om dit groote paschalik des fultans aan Perfië te kunnen brengen.

Onder de grooten te Bagdad waren vijf heeren, die allen zeer jong als flaaven door de vorige paschas gekogt, en in den Mohammedaanfchen godsdienst opgevoed waren. Dezen bekleedden beurtelings de grootfte eerampten, ten deele in de hofplaats van den pascha, ten deele in de gewesten. Zij leefden als broeders, en kenden ALI, dien zij zelfs onderfteund hadden om pascha te

worden, al te wel, dan dat zij op zulke gerugten zouden agt geslagen hebben. Ondertusschen hadden zij ook eene groote agting voor ADILE CHATUN, als kleindogter en gemaalin hunner vorige wéldoenders, schoon haar heerschzugtig gedrag hun dikwijls niet behaagd had. Nu gebeurde het, dat een dezer vijf heeren eenen schielijken dood had, en ADILE wist de anderen in het denkbeeld te brengen, dat hij van den pascha vergéven was, ja zij gaf te verstaan, dat zij berigt had, dat deze te Konstantinopel verlof had verzogt, om hen allen om het léven te mogen brengen. Zij oordeelden het derhalven noodzaaklijk, nu voor hunne eigen veiligheid te zorgen. Te voren waren zij de voornaamste steunzels van den pascha geweest. Nadat hij door de janitzaaren uit de stad verdréven was, hadden zij hem zelfs weêr in de regéring bevestigd. Doch thans werden zij de hoofden van eenen opstand, waarvan de pascha niet eerder iet gewaar werd, dan toen hij hoorde, dat de gansche stad reeds de wapenen tégen hem had opgevat. ALI zag zig derwijze van elk verlaten, dat hij geen ander middel vond om te ontkomen, dan in vrouwen kléderen. In dit gewaad werd hij eenige dagen daarna, als hij zogt uit de stad te geraken, om hulp bij de Arabiërs te gaan zoeken, aangehouden, naar het seroj terug, en om het léven gebragt.

NA den dood van ALI werd aanstonds een groote *divan* vergaderd, om eenen van de vier gemelde heeren tot pascha te verkiezen. Twee van dezelven verzogten om van deze eer verschoond te wézen, wijl zij oordeelden, dat OMAR, die thans *Kichja* was, een nader regt daar toe had, om dat hij met de jongste dogter van ACHMED pascha getrouwd was. Een van hun nogthans, MACHMUD genoemd, een goed krijgsman, zou waarschijnlijk zo beleefd niet zijn geweest; maar hij was in dien tijd *Mutasillim* te Basra en dus afwézend. OMAR was in de vergadering tégenwoordig. Men hield den laatsten voor geen man van groot verstand, en nog minder voor een' dapper krijgsheld. Doch wégens zijne gemaalin, eene zagtmoedige en vriendlijke mevrouw, die zo ongelukkig was geweest, van haaren eersten man onschuldig te zien ombrengen, en boven dien nog veel van de trotsheid haarer oudere zuster had moeten lijden, werd OMAR kichja door den ganschen divan voorgeslagen. Men stelde een breedvoerig berigt aan den sultan op, waar in men verzékerde, dat ALI pascha een ketter, en zijn oogmerk geweest was, de stad in handen der Perzen te léveren; dat het gemeen om deze en andere réden eenen opstand verwekt, en hem vermoord had;

had; dat zo wel de Arabiërs als de de Kurden weêrſpannig waren geworden; dat zij tot het herſtellen der rust niemand zo bekwaam agtten, als OMAR kichja; dat de divan hem verzogt had de regéring te aanvaarden, in hoope, dat de ſultan hem daarïn zou bevestigen e. z. v. OMAR kreeg daarop zijne aanſtelling als pascha in den zomer des jaars 1764.

IN het volgende jaar trok OMAR pascha tégen den ſtam Chaſael te veld. *Lemlum*, de verblijſplaats van den ſchech, ſtak hij in den brand, en liet 6 of 7 der voornaamſte ſchechs onthoofden. De hoofden zond hij naar Konſtantinopel met een berigt, als of hij nu all' de Arabiërs zo klein gemaakt had, dat zij zig voortaan ſtil zouden moeten houden. Om deze overwinning ontvong hij ook veele gelukwenſchingen van den Viſir. Midlerwijl kwam de regérende ſchech, die zig bij de aankomst van den paſcha op de vlugt begéven had, nu wéder, noodzaakte den nieuwen ſchech, hem de regéring weêr afteſtaan, en den pascha, die geen lust had om aanſtonds eenen nieuwen veldtogt te beginnen, hem daarin te bevestigen. Hier voor is reeds aangemerkt, dat de ſtam *Kàab* den pascha ook veel verdriet aangedaan heeft. Doorgaans gaat er ſchier geen jaar voorbij, waarïn de pascha van Bagdad niet tégen de Arabers of Kurden te veld moet trekken: en de paschas hebben hunne rékening zo wél wéten te maken, dat men mij verzékerd heeft, dat de ſultan in de laatſte jaaren ſlegts weinig of in het geheel niets van de inkomsten van dit groot gouvernement getrokken heeft.

DE gemaalin van OMAR pascha veroorloofde hem noch om meer vrouwen te némen, noch om ſlaavinnen te houden, en bij haar had hij in het geheel geen kinderen. Wanneer derhalven OMAR pascha zal geſtorven zijn, hebben de Turken van het geſlagt van ACHMED pascha niets meer te vrézen. Doch de onderdaanen zijn reeds zédert eenige jaaren gewend om zelven eenen pascha te verkiezen, en het is daarom te denken, dat de ſultan nog wel verder genoodzaakt zal zijn, den pascha, door hun benoemd, in zijne waardigheid te bevestigen, indien deze ſchoone provincië niet nog ten laatſten ganschlijk verwoest zal worden, en zelfs in de handen der Perzen vallen (*).

DE

(*) Toen Basra in het jaar 1775. door de troepen van KERIM KHAN belégerd werd, geloofde men

De regéringsvorm te Bagdad is volkomen Konſtantinopelsch. De pascha vervult ſchier alle bedieningen in zijn groot gouvernement naar eigen goedvinden; doch zaaken van grooter gewigt moeten altoos in den divan voorgeſteld worden. De voornaamſten, die in deze raadsvergadering hunne ſtem kunnen géven, zijn:

Alle oude en ervaren mannen, die *kichja* bij den pascha, *Mutaſillim* te Basra, *Woiwode* te Mardin geweest zijn, met één woord, allen, die als gouverneurs van ſtéden en distrikten gediend hebben, en zig te Bagdad bevinden, zij mogen nog in bediening zijn of niet.

De *Basch aga*, of overſte van de *Lavends*, eene bende ruiterij.

De *Aga*, of bevelhebber der janitzaaren.

De رييس العلما *Rêis el ùllema*, of het opperhoofd der geleerden. Deze eertitel word, zonder eenige wedde, alleen aan den geenen gegéven, die door buiten gemeene geleerdheid en deugdzaamheid eenen bijzonderen roem verworven heeft. Deze titel is daarom in Turkijë zeldzaam (*).

De *Kadi*, of ſtadsrigter. Deze is een *Molla* en word gemeenlijk alle jaaren door den mufti te Konſtantinopel veranderd.

De

---

men te Konſtantinopel, dat OMAR paſcha gelégenheid daar toe gegéven had. Zommigen meenden, dat de Perzen niet voornémens waren om met den ſultan te oorlogen, maar dat zij alleenlijk de magt van den paſcha te Bagdad wilden beteugelen, over wiens gedrag zij te onvréden waren; anderen zeiden, dat OMAR paſcha KERIM KHAN zelf verzogt had eenige troepen naar *Basra* te zenden, om zig zelven bij den ſultan noodzaaklijk te maken. (Even eens had men certijds ACHMED pascha beſchuldigd, dat hij NADIR SCHAH overreed had, om *Basra* te belégeren, en hierdoor was de ſultan, welke ACHMED opontboden had, genoodzaakt hem in zijne bediening te laten, bij aldien hij Basra niet wilde verliezen.) Men zond derhalven verſcheiden paschas met een léger naar *Bagdad*, en dezen gelukte het eindelijk, in het begin des jaars 1776, zig van OMAR paſcha meester te maken, onder de beloften, dat hij als paſcha naar *Orfa* zou gaan. Doch de Turken hielden hun woord niet. OMAR paſcha werd onthoofd, en zijn hoofd naar Konſtantinopel gezonden. Bagdad ontving nu weêr eenen paſcha van den ſultan, maar kort daaröp werd Basra veroverd, en in het begin des jaars 1777. ſchreef mij een vriend te *Haleb*, dat nu weêr een ABDULLA, die bij OMAR paſcha *Kichja* geweest is, paſcha te Bagdad is. Deze is dus, waarſchijnlijk, weêr van de inwoners verkozen, en door den ſultan alleen in de regéring bevestigd.

(*) De *Reis el ullema* is misſchien een hoogleeraar bij de *Maddrasſe* (akademie) alhier.

De *Mufti* van de fekte *Hanefi*.

De *Mufti* van de fekte *Schafei*.

De *Nakib esfcheraf*, of opperfte der nakomelingen van MOHAMMED in dit *Pafchalik*. Deze is tévens *Mutawelli*, of voorftander van het klooster en de moske des fchechs ABDUL KADIR.

De *El chatib Zermäshab*, of prédiker van de moske, in welke ABU HANIFA begraven is.

De voornaamfte amptenaar van den pascha is de Kichja. Deze is tévens ftaatsdienaar en veldheer, gelijk de vifir des fultans. Behalven hem heeft hij nog verfcheiden *Raaden*, die men *Mufahheb* noemt, en die gemeenlijk reeds gewigtige bedieningen bekleed hebben. In mijn' tijd was hier een ABDULLA BEGK, een jonger broeder van den regérenden fchech des ftams *Obed*, die eigenlijk maar *Baluk Bafchi*, of hoofdman bij het corps *Lavends*, doch in zulk een groot aanzien was, dat de pascha, niet alleen bij alle voorvallen met de Arabiërs, maar ook bij andere gelégenheden, met hem raadpleegde. Verders vind men hier eenen *Deftarder*, of fchatmeester (*); eenen *Divan Effendi*, of geheimfchrijver; eenen *Capidsfi Kehájafi*, die de plaats van kichja bekleed, wanneer deze bij geval afwézend is; eenen *Harem Kehajafi*, of hofmaarfchalk van de gemaalin des pascha's; eenen *Salam Agafi*, of onderhofmeester; eenen *Mir Ahor*, of opperftalmeester; eenen *Tfchauischler Kehajafi*, of opperhoofd der geregtsdienaaren. Deze laatfte is geftadig bij den pascha, gelijk de *Tfchauischler Emini* geftadig bij den *Kichja* moet wézen, om bevélen aftewagten. De pascha te Bagdad heeft ook eenen *Kaputan pascha*, van wien reeds bij Basra gefproken is. De dienaaren van den tol en de *charedsch* (hoofdfchatting, welke de Christenen en jooden moeten betalen) worden ook door den pascha benoemd.

All' de pafchas, inzonderheid die te Bagdad, hebben veele *Yts ágafi*. Dezen maken zo veel als de lijfwagt uit, en zij zijn het ook, die den pafcha perfoonlijk ten dienst ftaan. Als de pafcha uitrijd, volgen zij hem, pragtig gekleed,

(*) De *Defterdar* ftaat in andere provinciën onmiddellijk onder den fultan. De laatfte pafchas te Bagdad hebben wéten te bewerken, dat telkens die geene tot *defterdar* benoemd is, dien zij daartoe voorgeflagen hebben. Dat is, zij hebben hunne tégenboekhouders zelven gekozen.

kleed, op kostbaare paerden, en ieder van hun heeft eenen ſtalknegt, die zijn paerd moet oppasſen. Zij ſtaan allen onder den *Chasnadar*, of kashouder van den paſcha, en den *ſelikdar*, of zwaerddrager; nogthans heeft de laatſte in het veld en de eerſte in de ſtad het meest over hen te bevélen. De derde bevelhebber is de *Tſchokadar aga.* Vier en twintig van deze *Yts ágaſi*, van dewelken elk zijne bijzondere bézigheid heeft, zijn geſtadig bij den paſcha. Ik heb daarvan alleen het volgende aangetékend:

De *Kaſtandsji*, die het opzigt over de kleerkamer heeft.

De *Ibrikdar*, die den paſcha het water aanbied, om zig te wasſchen.

De *Sudsji baſchi*, die hem het water om te drinken geeft.

De *Kahwesji baſchi*, die de koffij bezorgt.

De *Yts Kilerdsji*, die het ſuikerwerk en de ingemaakte vrugten in bewaring heeft.

De *Rachtewan*, die het opzigt over de paerdentuigen heeft.

De *Yts mächter baſchi*, de opzigter over de tapijten, e. z. v.

Een der *Yts ágaſi* is ook *Lala*, of hofmeester der ſtaatjonkers. Deze heeft veele jonge lieden, deels Christenkinderen uit Georgiën of andere gewesten, die als ſlaaven verkogt zijn, deels ook kinderen van Mohammedaanſche ouders onder zijn opzigt, die in den mohammedaanſchen godsdienst opgevoed, en in alles, wat van een' aanzienlijken Turk begeerd kan worden, inzonderheid in het lézen, ſchrijven, rijden en de Turkſche krijgskunde onderwézen worden. Zulke jonge lieden, die blijken van verſtand en dapperheid géven, worden allengs tot *Yts ágaſi* en hooger bedieningen verhéven, zonder dat men daarbij op hunne geboorte of afkomst ziet; de anderen daartégen hebben in deze landen geen hoop om ooit tot groote eerampten te geraken. Als *Yts ágaſi* behoeven zij ſlegts den knévelbaard te laten wasſen; maar, wanneer zij tot hooger bedieningen geraken, noemt men ze *Sakalli ágaſi*, of *Skamli ágaſi*, en dan kunnen zij ook den baard aan de kin laten wasſen. Van de laatſten heeft de paſcha er omtrent 150.

Tot de *Yts ágaſi* worden ook de *Tſchokadars* en *Mächters* gerékend. Dezen dienen allen te voet. De eerſten ſtaan onder den *Tſchokadar aga*, en worden voornaamlijk gebruikt, om de bevélen van den paſcha naar de bijzondere landſchappen overtebrengen. De *Mächters* hebben in het veld het opzigt over de tenten, en doen voor het overige allerlei geringen arbeid.

Als

Als de pafcha naar de moske rijd, gefchied zulks altijd met groote pragt. De *Taffenkfchi bafchi* gaat aan de eene, en de *Mattaradsji bafchi* aan de andere zijde van het paerd. Vooräf rijden verfcheiden fpeellieden en eene ménigte *Yts ágafi*, en behalven dezen verzellen hem nog veele andere bedienden, als: *Aloi Tfchaus*, *Seradsch bafchi*, *Kauas*, *Schater*, e. z. v. wier verder werk mij niet genoeg bekend is.

De *Yts ágafi* zijn de beste benden van all' de paschas. Die te Bagdad heeft daarvan in alles, zo te paerd, als te voet, omtrent —	800 man
De *Kichja* en andere groote heeren te Bagdad hebben insgelijks hunne *Yts ágafi*, ten getale van omtrent —	200 —
De Kavallerij van den pascha, welke men in dit gouvernement *Lavend* noemt, en die grootftendeels in de ampten Haske en Helle ligt, om de Arabiërs in toom te houden, beftaat uit 100 beirak, elke van 25 man, als zij voltallig zijn. Gemeenlijk egter rékent men doorgaans maar —	1500 —
Een corps infanterij, welk men *Baratoli* noemt, heeft 30 kompagniën, waarvan iedere 40 man fterk moet wézen. Doch in mijn' tijd waren zij in alles maar —	800 —
De *Taffenkfchi*, of foldaaten in dienst van den pascha, rékent men maar op —	200 —
Het beftendig léger van den pascha, dat ganschlijk onder zijn bevel ftaat, en naar de Turkfche wijze in den wapenhandel geoefend is, beftaat dus ten minften uit — —	3500 man

Daarenboven is te Bagdad eene fterke bezetting van janitzaaren en artilleristen. Doch dezen zijn krijgsbenden van den fultan, welken de pafcha niet tégen oproerige Kurden en Arabiërs kan doen te veld trekken. Zij verbeelden zig reeds genoeg gedaan te hebben, als zij flegts het kasteel en de ftad tégen alle vijanden van den fultan, en tégen den pascha zelven, befchermen. Zij ftaan onder de aga's hunner onderfcheiden corps te Konftantinopel, die aan hen ook bevelhebbers zenden. De gemeenen zijn grootftendeels inboorlingen, en den pascha gemeenlijk genégen, voornaamlijk, wanneer deze hun de eer bewijst, zig bij het corps te laten infchrijven. Van het getal der janitzaaren te Bagdad heb

heb ik geen nauwkeurig berigt kunnen bekomen. Zommigen ſpréken van 10, anderen van 20 duizend. Misſchien is het het eerſte getal, welk bezolding van den ſultan trekt. Behalven dezen zijn er ook veele inwoners, van de grootſte aga's tot den geringſten zakkendrager, die zig bij de janitzaaren laten inſchrijven, deels om de groote vrijheden te genieten, welken men aan dit corps verleent, deels ook om niet door hen gehoond of mishandeld, maar veeleer beſchermd te worden, wanneer zij bij geval door anderen mogten aangetast worden. All' de onderſcheiden corps, zo wel van den paſcha als van den ſultan, hebben onderſcheiden mutzen, waar aan men ze kan kennen; doch voor het overige kleed elk zig naar zijn wélgevallen. In andere provinciën hoort men noch van *Lavends*, noch van *Laratolis*, maar daar noemt men de kavallerij van den Pascha *Deli*, en de infanterij *Taffenkſchi* en *Segmen*.

Als de pascha meer benden tégen de Kurden en Arabers nodig heeft, dan hij van de voorgemelden kan misſen, maakt hij een beding met eenige bevelhebbers, van dewelken elke een zéker getal lieden onder zijn vaandel moet aanwerven; en dit corps noemt men dan *Serdingesti*. Alles word daarïn aangenomen, wat zig maar aanbied, en deze lieden worden zo aanſtonds tégen den vijand gezonden, zonder dat zij te voren veel onderwézen worden, hoe zij de wapenen moeten handelen, die men hun in de hand geeft. Een maand of twee daarna (want langer duren dergelijke veldtogten niet) worden zij allen, die zig zelven niet reeds verlof gegéven hebben, naar huis gezonden. In mijn' tijd werden 10 *beirak*, elke van 40 man, aangeworven, om naar Basra en tégen den ſtam Kaäb gezonden te worden. De kompagniën waren ſpoedig voltallig. Mijn dienaar, dien ik hier tégen eenen maroniet van Haleb verruilde, werd ook Serdingeſti, om het geld, dat ik hem voor zijne terugreis gegéven had, te ſparen. Toen hij eenige maalen bij zijnen *Beirakdar* had moeten komen, vraagde ik hem, of de rekruuten in den wapenhandel geoëfend waren? Hij antwoordde mij, dat de bevelhebber een *fatha* (wij zouden zeggen: een onze vader) met hun gebéden, vervolgens van de nodige toebereidzels tot de reis geſproken, hun het daartoe nodige geld gegéven, en eindelijk hen vermaand had, dat zij zig als dappere en braave lieden moesten gedragen, waaröp zij allen van elkander geſcheiden waren. In geval van nood kan de pascha uit de provinciën, namelijk van *Basra*, *Haske*, *Mardin*, *Kurdeſtan*, en van de Arabiërs, die in zijn gebied

bied omzwerven ook nog wel 36 duizend man te zamen brengen; maar nauwlijks 10 duizend van dezelven kunnen in den oorlog gebruikt worden; de anderen zijn voor het léger eer nadélig dan voordélig.

De voornaamste stéden in dit gebied zijn: بصرة *Basra*, اربيل *Erwîl* of *Erbîl*, ماردين *Mardîn*. *Diwanîe*, (in het ampt حسكه *Haske*) قزاني *Kasâni*, حله *Helle*, *Romahîe*, *Mesched Ali*, *Kerbela*, *Taûk*, *Altun Kupri*, قره طاغ *Kara dàgk*, مندلي *Méndali*, بدرة *Beddre*, خراسان *Chorasân*, مهروت *Máhrûd*, بهروز *Bohrûs*, قزروباط *Kisrobàd*, خانقن *Chanakên*, قصر شرين *Kasr Scherîn*, (op de grenzen van Persië) *Schähr Abân*, *Harranîe*, ينكجه *Jenksje*, برادان *Baradàn*, دجيل *Dedsjäl*, تكريت *Tekrit*, (aan den Tiger) سامرة *Samarra*, (aan den Tiger) دور *Dur*, زنكباد *Tzenkabàd*, بلاد دروزين *Bellàd Drusîn*, خرنبات *Charnabàt*, عانه *Aneh*, (deze en de volgende plaatzen liggen aan den Eufraat) جبه *Dsjübbe*, هيت *Hêt*, حديد *Hadîd*, الروس *Errûs*, كبيسه *Köbäse*.

Op mijne doorreis heb ik slegts zeer weinigen van de gemelde stéden, vlekken en dorpen gezien, en kan derhalven de ligging der overigen niet nauwkeurig bepalen. Ik heb egter derzelver naamen méde hier willen ter néderstellen, wijl mogelijk de eene of de andere den aardrijkskundigen merkwaerdig kan zijn. Bij voorbeeld een toekomende reiziger kan vernémen, vanwaar *Bellàd Drusîn* zijnen naam bekomen heeft; of aldaar *Drusen* wonen of gewoond hebben. Wégens de Arabische spelling van eenigen dezer naamen ben ik niet zéker; want de mulla, door wien ik ze liet schrijven, schreef zeer slegt. Met Duitsche letters heb ik ze naar het gehoor geschréven.

De Kurden en Bedouinen némen geen Turksche gouverneurs van den pascha aan, maar hij moet hun opperhoofden uit hunnen eigen stam géven, en gemeenlijk dengeenen in de regéring bevestigen, dien zij zelven daarvoor willen erkennen. De naamen der voornaamste Arabische stammen in dit gouvernement heb ik gedeeltelijk reeds in het voorgaande, en ten deele in de beschrijving van Arabië gemeld. Ik zal hier dus slegts nog aanmerken, dat veelen ook dorpen in bezit hebben, waarvoor zij jaarlijks eene zékere som gelds aan den pascha uitkéren.

Ik ben niet te *Kurdestan* geweest, doch zal évenwel de berigten, die ik daar van gekrégen heb, hier aanhalen, wijl een groot gedeelte van het zelve thans onder den pascha van Bagdad staat.

كوردستان *Kurdeſtan* is een bergägtig landſchap, en zeer vrugtbaar, voornaamlijk in galnooten, van dewelken jaarlijks eene verbazende ménigte naar Haleb, en van daar verder naar Europa vervoerd word; in manna, dat in deze ganſche ſtreek in plaats van ſuiker gebruikt word; in katoen, rijst, tabak, druiven en vijgen. Men bouwt hier ook krap (*fua*), käs, eene ſoort van zijde, die men zegt, dat op boomen wast, en mastik (*alk*), die egter niet zo goed is als die van het eiland *Chio*. Wijl de inwoners van deze bergagtige ſtreek, ſchoon onderworpen gemaakt, nogthans ſteeds door hunne eigen vorsten geregeerd zijn, hebben zij nog hunne eigen ſpraak behouden, in dewelken men drie onderſcheiden tongvallen meent ontdekt te hebben. Die in het gebied *Kallá Dſjolan* namelijk heeft veel, zegt men, van het Perſisch, die in *Koi ſandſjak* veel van het Chaldeeuwsch en Arabisch, en die in het Noordlijk deel van Kurdeſtan veel van het Turksch.

قره جولان of قلعه جولان *Kalla Dſjolan* is de grootſte provincie van dat gedeelte van Kurdestan, welk aan den Sultan onderworpen is. Zij word van een geſlagt *Surân*, zijnde eene linie van den ſtam *Böbbe*, geregeerd. Deszelfs opperhoofd noemt zig pascha. Doch deze heeft, éven gelijk de beide overige Kurdiſche paschas, maar éénen paerdenſtaert van den pascha te Bagdad, en dienvolgens is hij nog niet eens van éénen rang met zulke Turkſche *Begks*, die hunnen paardenſtaert onmiddellijk van den Sultan ontvangen. Wijl er in de regérende familie veelen gevonden worden, die gaern pascha willen wézen, bied de eene boven den anderen, en de pascha van Bagdad benoemt dan den meestbiedenden tot pascha van *Kalla Dſjolan*. Men kan ligt denken, dat de arme onderdaanen, behalven dat zij onder het juk der Turken zugten, ook nog door de heerschzugt der regérende familie gedrukt worden. Men vind daarom ook in dit land bijna geen ééne ſtad. *Kalla Dſjolan* zelf, de verblijfplaats van den pascha, is maar een ſlegt dorp. Indien men uit een voorbeeld op het karakter van eenen geheelen landaart een beſluit kon maken, zou men moeten zeggen, dat de Kurden ten uitterſten wraakgierig zijn. Want niet lang voor mijne aankomst te Moſul had een mulla den paſcha van *Kalla Dſjolan* des nagts in zijn bed vermoord, om dat deze zijnen broeder had laaten van het léven beroven.

IN

In het zuidlijk gedeelte van Kurdeſtan, en in het gebied van den pascha van Kalla Dſjolan, is een diſtrikt شهره زول *Schahhr esſul*, waar naar eertijds een groot paschalik genoemd werd. *Gulumbar*, een dorp tusſchen *Koi Sandsjak* en *Kerkuk*, was zomtijds de verblijfplaats van den pascha. Van *Serdaua*, *Baſean*, *Märgi*, *Sangana* en *Agſjäller* heb ik verder niets gehoord, dan dat het dorpen in Kurdestan zijn. *Surdast*, zeide men, heeft een klein kasteel.

De tweede Kurdiſche pascha, die van den pascha te Bagdad afhanglijk is, en hem ſchatting, of, liever, pagt moet betalen, woont te كوي سنجاغ *Koi Sandſjak*, eene aanzienlijke plaats, drie dagreizen van *Erbil*, en twee van *Altûn kupri*. Van de dorpen in zijn gebied heb ik alleenlijk *Rosch*, *Mauran*, *Dowin* en *Harir* horen noemen. Het laatſte ligt 6 uuren van Erbil. *Dowin* is, naar gedagte, de geboorteplaats van AJUB, den vader van den beroemden SALAH EDDINS.

Belbas, een groot vlek op eenen hoogen berg, vier of vijf dagreizen van Moſul. *Belbas* is ook de naam van eenen zwervenden ſtam. Van deze Kurdiſche Bedouinen vind men niet alleen veele ſtammen in hun vaderland, maar zij hebben zig ook tot in Sirië en Perſië uitgebreid.

Rawendûs ligt, volgens de beſchrijving, die men mij daarvan gegéven heeft, in een klein dal op eenen hoogen en ſteilen berg, welken men alleen langs éénen ſmallen weg kan beklimmen. De inwoners van dit gebied betalen, zegt men, bijwijlen iets aan den pascha van *Koi Sandſjak*. Doch de regéring blijft hier niet aan ééne familie, en zij laten zig ook geen opperhoofd door eenen magtigeren nabuur toezenden, maar, men zegt, dat het bij den dood van een opperhoofd telkens door een tweegevegt (misſchien door eenen binnenlandſchen krijg; want deze is bij de Mohammedaanen meer in gebruik dan het tweegevegt) beſlist word, wie weêr zal regéren.

De derde Kurdiſche pascha, die den pascha te Bagdad onderworpen is, noemt men (ik meen naar zijn geſlagt) den pascha van *Derne* درنه. Deze regeert te *Sehau*, een gebied op de grenzen van Perſië.

De volgende kleine heerſchappijen in *Kurdestan* ſtaan niet onder den pascha te Bagdad, maar zijn of geheel onafhanglijk, of zij betalen ſchattingen of geſchenken aan andere naburige paschas.

عمادية *Amadia*, eene vesting op eenen ſteilen berg, die in deze gewesten voor

onoverwinnelijk gehouden word. Derzelver afſtand van *Moſul* word op 18 uuren, dat is 13 of 14 mijlen, geſchat. De thans regérende heer heet BÀHRÄM, en is van een geſlagt BALDINAU, dat hier reeds ten tijde der khalifen uit het huis ABBAS geregeerd heeft. Men noemt hem *Begk* en ook wel pascha. Hij wil als geheel onafhanglijk aangemerkt worden. Doch, wanneer er troepen van naburige paschas naar deze ſtreek komen, moet hij ook aanzienlijke geſchenken géven, wanneer hij zijne in de vlakte liggende dorpen niet wil zien verwoesten. Uit zijn gebied worden veele vrugten uitgevoerd, en hij heeft ook loodmijnen, die rijklijk uitléveren. Aan den pascha van *Amadia* behoort verder:

AKER, eene kleine ſtad, 7 of 8 duitſche mijlen van Moſul. Deze plaats was reeds ten tijde der khalifen vermaard; thans is zij voornaamlijk alleen bekend, wijl zij de naburige ſtéden van rijst voorziet.

زاخو *Sacho*, eene andere kleine ſtad in dit gebied, op den weg van *Moſul* naar *Dſjeſire*. *Nasker*, *Schech Chân*, *Dahûk*, *Tzebâr* en *Simêl* zijn dorpen. Het laatſte ligt aan den Tiger, en op den weg der *Jeſidiërs* van den berg *Sindsjar*, naar het graf van hunnen grooten heilig, ſchech ADE.

حكاريه *Häkarie*, een gebied van Kurdeſtan, ligt ten oosten van de heerlijkheid *Amadie*, en in de nabuurſchap van het Turksch gouvernement *Wan*. Dit kleine landſchap is zeer bergagtig, en word bijna geheel door Nestoriaanen bewoond, die hunn' eigen patriarch hebben, welke altoos *Schemaun* (Simeon) genoemd word, en van dien te *El Kosch* geheel onafhanglijk is. Men zeide, dat de pascha van *Wan* eenen *Begk* derwaard zend, die zijn verblijf in een dorp *Komerie* houd; doch dat de inwoners hem niet veel agten, zelfs dat zij, uit vrees van door de Mohammedaanen ten eenemaale onder het juk gebragt te worden, alle gemeenſchap met hun vermijden. De Nestoriaanen te *Häkarie* dulden niet eens, dat Mohommedaanſche kooplieden bij hen komen, veel minder willen zij toeſtaan, dat iemand van dezen godsdienst zig met de woon bij hen neerzêt.

TE بايزيد *Bajazid*, een ander gebied in de nabuurſchap van *Wan*, is een erflijke Kurdiſche pascha, zegt men, wiens geſlagt reeds veele jaaren aldaar geregeerd heeft. Het zelfde zeide men van de distrikten جولمرك *Dſjulamark* en van بدليس *Bedlis*. In het gebied van het laatſte is *Musch* de voornaamſte plaats. *Tzazun* is een klein dorp (*). BIJ

(*) *Tzazun* is misſchien het *Tzarzan*, waarvan in SEMMLERS overzetting der hédendaagſche historie, III. D. § 80. gewaagd word, en waar eertijds een kasteel was.

Bij gelégenheid, dat ik te *Mosul* naarvraag deed naar oude Roomsche, Griecksche en Persische muntstukken, verzékerde men mij, dat men dezelven in Kurdestan, waar dikwijls gebrek aan Turksche muntspeciën was, zo ménigvuldig vind, dat men ze daar voor gangbaar geld gebruikt. Een gedeelte daarvan heeft men daar in het land uitgedolven. Doch de meesten, zegt men, hebben kooplieden van *Mosul*, *Nisfabin*, *Mardin*, *Diarbekr* en andere stéden voor galnooten daarheen gezonden; want, wanneer een Turksche pascha of kadi ontdekt, dat iemand oude munten wil verkopen, word hem niet alleen alles afgenomen, wat men bij hem vind, maar hij word ook wel in de gevangnis geworpen en geslagen, om zelfs ook de schatten aftegéven, die hij niet gevonden heeft. Oude Arabische muntspeciën zijn in de Oostersche landen niet zeldzaam; want, wijl het een gebruik is, dat men den kinderen geheele rijën van stukken goud om het hoofd of om den hals hangt, verkiezen de Mohammedaanen daartoe liever de oude muntstukken, wijl op dezelven gemeenlijk spreuken uit den koran staan, in plaats dat men op de nieuwen alleen den naam en titel van den regént vind. Nog héden ten dage worden in deze landen, waar gestadig onlusten plaats hebben, waar de inwoners hun geld niet zo veilig op interest kunnen uitzetten als in Europa, en waar zij niet dan slegte huizen en kasten of kisten hebben, veele kostbaarheden begraven. En dan gebeurt het niet zelden, dat iemand zijnen nabestaanden op zijn ziekbed niet eens aanwijzing doet, waar zij de schatten na zijnen dood zullen vinden, op dat zij er niet te vroeg gebruik van zouden maken. Men verhaalde, onder anderen, dat voor weinige jaaren een Kurd van den stam *Kiki*, die eenen val met zijn paerd gedaan had, zijnen zoon niet eerder wilde ontdekken, waar hij zijn geld begraven had, dan toen hij volstrekt geen hoop meer had om langer te léven. Maar nu had hij zijne spraak verloren. Hij kon niets meer uitbrengen, dan, *op eenen heuvel*. De zoon liet op verscheiden heuvels graven, maar kon niets vinden.

REIS VAN BAGDAD NAAR MOSUL.

GEDURENDE mijn verblijf te *Bagdad* vond ik geen groot gezelſchap, waarméde ik van hier regt door de woeſtijn naar *Haleb* zou hebben kunnen gaan, en voor enkele reizigers is het te gevaarlijk, zig op dezen weg te wagen. Ondertusſchen ging eene karavane naar *Damasko*. Veele kooplieden, die naar Haleb wilden, bedienden zig van deze gelégenheid, en ik had insgelijks beſloten mijne reis daarméde te doen. Kort voor het vertrek kreeg ik egter berigt, dat de Arabiſche ſtammen in Sirië met de Turkſche paſchas in onmin waren, en dat een voornaam heer, die anders voornémens was, om met deze karavane te gaan, zijne reis zou opſchorten. Ik bleef dan ook hier, en had réden mij daar over niet te beklagen; want de geheele karavane werd niet verre van *Damasko* geplonderd, en tévens ook eene kist, die ik naar Haleb gezonden had.

DE weg over *Kerkuk* en *Arbil* naar *Moſul* is zo veilig, dat men juist niet nodig heeft, hier op het vertrek eener groote karavane te wagten. Een reiziger, die geen haast heeft, kiest dezen omweg daarënboven ook liever, wijl hij op denzelven nog eenige aanzienlijke ſtéden aantreft, in plaats dat men op den regten weg van Bagdad naar Haleb nauwlijks twee of drie dorpen ziet. Ik vernam derhalven, of niet eerlang eene *kafle* naar Moſul zou vertrekken, en hoorde, dat een gezelſchap van 25 of 30 Jooden reeds reisvaerdig was. All' deze lieden réden op ézels, en hadden ook geen andere lastdieren voor hunne waaren. Allen waren zij zeer ſlegt in de kléding, en daar bij ongewapend. De Jooden zijn in het Oosten éven zo veragt als in Europa. Ik kon dus geen ſlegter reisgezelſchap kiezen. Doch de voornaamſte in deze joodſche kafle was een oud koopman van Moſul, een vriendlijk man, die in deze gewesten, voornaamlijk in Kurdeſtan, veel gereisd had, en van wien ik derhalven berigten kon verwagten. Deze verlangde zeer, dat ik met hem zou reizen. Hij, en anderen van mijne kennisſen verzékerden mij, dat op dezen weg niets te vrézen was: en wijl ik niet zogt in deze landen groot aanzien te maken, en misſchien nog lang naar een

een ander reisgezelſchap zou hebben moeten wagten, beſloot ik, om de reis met deze Jooden te ondernémen. Ik had de *firma* des ſultans nog, die wij van Konſtantinopel hadden médegenomen. Van den paſcha te Bagdad nam ikns gelijks een' *Bujoroldi* (vrijgeleibrief); want, ſchoon geen overheidsperſoon in deze landen eenen reiziger naar zulke dingen vraagt, is het egter altijd goed zulke paſſen bij zig te hebben, wijl zij den gemeenen man, zo wel in de karavanen, als in de dorpen, eerbied inboezemen. Ik huurde een paerd voor mij, en twee muilëzels voor mijnen dienaar en mijne kleine pakkaadje, en nam, den 3den maart 1766, afſcheid te Bagdad.

Wij reisden den regten weg van Bagdad tot *Jänkſcha* (plaat XLI. en XLV.), alwaar wij den 7den des avonds aankwamen. Hier vond ik in de eerſte 5 dagen ſchier niets merkwaardigs, zelfs in de drie laatſte dagen geen één dorp. Men vind egter in deze woestenij op veele plaatſen ook nog heuvels van aarde en gebakken metzelſteenen: en op de poolshoogte van 33°. 57'., op eene plaats, waar men zegt, dat eertijds eene ſtad *Korſa* gelégen heeft, ziet men de vier muuren van een hoog gebouw, dat, zo men zegt, door eenen khalif, die zijn verblijf te *Samarra* had, gebouwd is. Indien wij van het dorp *Dochale* den weg ter regter hand genomen hadden, zou ik misſchien merkwaerdige oudheden hebben kunnen ontdekken. Men heeft namelijk te *Chan M ſabbach* onlangs een groot gewelf ontdekt, en daarin groote ſteenen kisten met lijken gevonden, en men meende aan deze kisten opſchriften te hebben gezien Mogelijk waren dezen van de tijden der Asſiriërs of der oude Perzen.

In de eerſte dagen zag ik reeds een bewijs van de vreesagtigheid der Jooden, mijne reisgenooten. Eenige ézeldrijvers, welken alle Mohammedaanen waren, krégen twist, en maakten, volgens de gewoonte dezer lieden, een ſchriklijk geſchreeuw. De Jooden, die wel viermaal zo ſterk waren, werden daardoor ten uiterſten verlégen, en vreesden, dat deze lieden, als zij wél gekrakeeld en zig braaf geklopt zouden hebben, eindelijk zig aan hen zouden wréken, en hen plonderen. Een hunner verzogt mij, dat ik hem eene pistool zoude lénen. Ik vraagde hem: of hij zou durven een geweer afſchieten? Zij is immers niet geladen? zeide hij: ik zal ze maar in mijnen gordel ſtéken, om dien geenen vrees aan te jagen, die mij zou willen plonderen. Ik ſchoot derhalven de pistool in de lugt, om ze hem ongeladen te géven. Daarop kwamen all' de Jooden rond,

om

om mij, en baden om GODS wil, ik zou toch de ézeldrijvers niet nog vergramder maken, zij zouden ons voorzéker plonderen, zeiden zij, en op den fcheut zouden ook rovers kunnen afkomen e. z. v. Zo vreesagtig zijn de Jooden onder het juk der Mohammedaanen. Zij zullen het derhalven nooit in den zin krijgen, om de wapens tégen de Turken optevatten, om het beloofde land te heroveren, hoe talrijk zij ook ooit mogen worden. Hier meenden zij reeds, zonder de minfte oorzaak daartoe te hebben, in groot gevaar te zijn. Na dat de ézeldrijvers te deeg met elkander gekéven hadden, verdroegen zij zig wéder, en wij vervolgden onze reis.

HET dorp *Jänkfcha* ligt op 34°. 52'. poolshoogte. Het was in dit jaargetij bijna lédig van inwoners, wijl de meesten reeds onder tenten woonden, om hun vee, inzonderheid hunne fchaapen, te weiden. Bij *Dus churmatu*, niet verre van *Jänkfcha* zijn zout - joodenlijm - en naptha - wellen. De lijm (Arab. *gir*) word niet veel geägt, wijl men bij *Hêt*, digt bij den Eufraat, veel grooter wellen daarvan vind. Men gebruikt dezelve onder anderen om de fchépen van buiten daar méde te ftrijken. De *naptha* (arab. *Naft*) word daartégen des te meer gezogt. De gemeene foort is zwart. Zij word bij de gemeene lieden in plaats van traan of olie in de lampen gebézigd; zij fnijden gedroogden mest in lange reepen, weiken dezelven wél in naphta, en gebruiken ze als lichten. Doch deze aardhars geeft, inzonderheid in het heete jaargetij, zulk eenen ongezonden damp van zig, dat de boeren dezelve alleen des winters in hunne huizen kunnen gebruiken, gelijk zij ook alleen in dat jaargetij bij de wellen kunnen arbeiden. De fakkels, waarvan de pascha en andere aanzienlijke lieden te Bagdad zig bedienen, zijn niets anders, dan oude vodden in de lengte zamen gerold, wél in de naphta gedoopt, en dan gedroogd. Men beftrijkt in het voorjaar de kameelen, als zij nieuwe hairen krijgen, met deze naphta. Men zegt, dat in deze westen ook witte naphta word gevonden, welke als een geneesmiddel voor de menfchen gebruikt word. Ook heeft men mij willen verzékeren, dat deze witte naptha, als men ze iemand op het hoofd giet, door het ganfche lichaam dringt, en uit de vingers en de voeten weêr uitzweet. Men kan ligt begrijpen, dat ik zelf de proef niet heb zien némen.

DEN 9den maart, nadat de Jooden den voorgaanden dag fabbat gehouden hadden, vertrokken wij van *Jänkfcha* en gingen 4½ mijl tot *Tauk*, een groot dorp aan eenen vloed, die dikwijls fterk overftroomt. Op den weg zagen wij weêr

de

de ſchoonſte wei- en akkerlanden, doch geen één dorp. *Tauk* was, naar men zegt, eertijds *Dakuk* gehéten, en eene aanzienlijke ſtad (*). Er zijn nog overblijfzels van eene ſtadspoort, en van eene moske, die beiden van gebakken ſteenen gebouwd zijn. Tégenwoordig vind men hier geen één huis van gebakken natégelſteenen. Zij zijn allen of van bakſteenen of enkel van leem gebouwd. Nabij het dorp is de begraafplaats van eenen Mohammedaanſchen heilig met naame SEIN EL ABEDIN, van welken men zegt, dat hij nu nog alle jaaren eenen blinden ziende maakt. Geen wonder derhalven, dat zijn graf veel van Mohammedaanen bezogt word. Zijn zoon, *Imam* MOHAMMED, is ook in deze ſtreek begraven. De aarde van zijn graf word als heilzaam voor alle ziekten gehouden.

DEN 10den reisden wij van *Tauk* omtrent 5 duitſche mijlen tot *Kerkuk*. Op dezen weg komt men over eene laage bergſtreek, welke men naar eenen ALEXANDER noemt, die in deze ſtreek begraven is, en dus niet naar ALEXANDER *den grooten* (*Dul karnein*), gelijk mijne reisgenooten meenden. Te *Tauk* had men de Jooden zo veel van rovers verhaald, die men zeide, dat zig hier op de grenzen der paschas van Bagdad en Kerkuk ophouden, dat zij eene bedekking van vier man meênamen. Maar deze lieden waren denklijk zelven rovers, en hadden de Jooden alleenlijk bevreesd gemaakt, om voor hunne begeleiding rijklijk betaald te worden. Ik vraagde eenen van hun, in wiens huis ik des nagts geſlapen had, van waar hij zulk een ſchoon roer en zulk een' goeden ſabel gekrégen had? Hij antwoordde mij, dat reizigers, die dit geweer niet wisten te gebruiken, hem dezelven gegéven hadden, dat hij een *ſegmen* (ſoldaat) was, die dikwijls reizigers begeleidde, en dergelijke dingen dus béter nodig had dan een koopman.

كركوك *Kerkuk* ligt in eene ſchoone en vrugtbaare, doch weinig bebouwde, vlakte, op 35°. 29′. poolshoogte. Van de ſtad zelve, aan den voet van eenen

(*) Waarſchijnlijk *Dakuka*, waarvan in SEMMLERS overzetting der hédendaagſche Historien, D. II. § 78. gewag word gemaakt. In 't voorbijgaan zal ik aanmerken, dat de naamen *Albu feradsch*, *Alobed*, *Hadidin*, e. z. v., welken men op de reiskaarten, pl. XLI. en XLV. vind, naamen zijn van Arabiſche en Kurdiſche ſtammen, die in deze ſtreeken zwerven.

eenen ſteilen heuvel gelégen, is weinig meer overig; maar de heuvel, die van boven met eenen muur of wal van aarde omgéven is, en het kasteel genoemd word, is ſterd bewoond, en heeft eene bezetting van janitzaaren. Dit zogenoemde kasteel ziet er zo onrein uit, als ik ooit eene plaats gezien heb, en de huizen zijn ook zeer ſlegt. Men vind hier drie moskeën met torens. Eéne derzelven is merkwaardig, wijl men in dezelve de grafſtéden van DANIEL, MICHA, HANANIA en AZARIA toont. De Jooden geloven vastlijk, dat dezelven hier in de daad begraven zijn; de Mohammedaanen veroorloven hun egter niet, in de moske te gaan, en hunne godsdienstigheid digt bij de graven te verrigten.

TE *Kerkuk* zijn omtrent 40 Chaldeën of Nestoriaanen, die zig met de Roomschkatholijken verenigd hebben. Zo dra zij berigt gekrégen hadden van de aankomst eens Europeërs, kwamen zommigen mij aanſtonds bezoeken; zij waren ongemeen verheugd, eenen man uit het land van den heiligen PETRUS te zien, en verzogten mij, dat ik eenige dagen bij hen wilde blijven. Zij klaagden zeer over de hardnekkigheid der overige Oosterſche Christenen, die hunne oude dwalingen niet wilden laten varen, en den paus als den ſtédehouder van CHRISTUS op aarde erkennen. Ik vermaande deze goede lieden, dat zij met hunne médechristenen geduld moesten hebben, zonder dat ik nogthans liet merken, dat ik zelf van hunne gemeente niet was. Ik heb in het algemeen opgemerkt, dat al de Oosterſche Christenen zig onderling zeer wél verdragen, doch dat allen de Roomschkatholijken niet wél mogen zetten. Daartégen zijn de geenen, die door de Europeſche monniken en hunne onderzendelingen bekeerd zijn, weêr de ergſte vijanden van dezulken, die hunne oude kerk niet willen verlaten.

KERKUK is de verblijfplaats van eenen pascha van twee paerdenſtaarten; doch hij woont niet in de ſtad, maar tégenover dezelve, aan de andere zijde van den vloed. Zijn gebied is ſlegts zeer klein. Het overige van het groot gouvernement *Schähr esſul*, het welk zig op dezen weg van *Tauk* tot *Arbil* uitſtrekte, behoort thans geheel tot Bagdad, gelijk hier voor reeds aangemerkt is. NADIR *Schah* had niet veel moeite, om deze ſtad met het kasteel intenémen; doch, wijl hij te Moſul zo gelukkig niet was, moest hij in allen haast weêr van hier trekken, waarbij hij veel verloor. Ik vond nog eenige bomben op den weg, die de Perzen hier voor 20 jaaren hadden agtergelaten.

IN deze ſtreek zijn veele watermolens; er word daarom veel meel van hier

naar

naar Bagdad, en, in plaats van hetzelve, dadels van Basra en andere waaren terug gebragt. Men zegt, dat digt bij Kerkuk ook bitumen- en naphta-wellen gevonden worden. Zékere plaats, *Baba gurgur* genoemd, is bijzonder merkwaardig, wijl de grond aldaar zo heet is, dat men eijerén en vleesch daarop kan koken; men maakt namelijk maar een klein gat in de aarde om den pot daarop te zetten. Men zegt, dat men hier des nagts vlammen ziet, het welk verfcheiden lieden mij verzékerd hebben, die op deze plaats geweest waren. Ik meende tijds genoeg te hebben, om de plaats zelf te kunnen gaan bezigtigen, wijl de Mohammedaanen van onze kafle, namelijk de ézeldrijvers, voornémens waren, twee dagen te *Kerkuk* te blijven en er hunnen beiram te vieren. Doch den 11den des voormiddags kwam eene andere kafle aan, die ook naar *Arbil* wilde, en er werd derhalven befloten, aanftonds met dezelve te vertrekken. Wij zagen weêr geen één dorp tot *Aitun kupri*, alwaar wij eerst den 12den aankwamen; maar wij ontmoetten veele Kurdifche huisgezinnen, die hun vee op de fchoone beemden weidden, welken men hier heeft.

Altun kupri, dat is, de gouden brug, is eene ftad van omtrent 4 of 500 huizen. Zij ligt aan den kleinen *Tzâb* op een eiland, en heeft haaren naam van eene groote brug, die over den eenen arm dezer rivier gebouwd is. Van deze brug, welke een' onmatig hoogen boog heeft, zeide men, dat de oude brug, die voor eenige jaaren ingeftort was, op verre na zo hoog niet was geweest, doch dat men geen bouwmeester had kunnen vinden, die in ftaat was om den boog laager te maken. Wij hadden den voorgaanden nagt en dezen ganfchen dag door zo veel régen gehad, dat wij geheel nat en zeer vermoeid waren. Ondertusfchen trok de karavane regt door de ftad, en floeg zig aan de andere zijde van den vloed in het veld néder. Elk ried mij met de karavane over te trekken, wijl de vloed in den volgenden nagt ongetwijfeld zo fterk zou rijzen, en met zulk een geweld beginnen te ftromen, dat ik niet zonder gevaar over denzelven zou kunnen komen. Ik plagt anders op mijne reis mij altijd naar den raad der inwoners te rigten; doch thans dagt ik alleen aan het gemak, dat ik in den volgenden nagt, waarïn wij nog régen te wagten hadden, in een huis zou hebben, daar ik mijne kléderen kon drogen. Ik zond derhalven alleenlijk den muilézel met de pakkaadje naar de andere zijde van den vloed, en bleef met mijnen bedienden en den paerdenknegt in de ftad.

Te *Altun kupri* werd het feest *beiram* gevierd. Ik zag hier dezelfde vermaaklijkheden, welken men bij dergelijke gelégenheid op de ſtraaten te Kahira pleegt aanteſtellen: hier en daar namelijk waren ſchopſtoelen gemaakt, waarin zig ook oude gebaarde lieden zetten, ook zag men klopvegters, die met ſtokken naar elkander ſloegen, en den ſlag met een kusſen afkeerden (*). Ik liet aanſtonds eenen perſoon komen, om mij de léden braaf te rekken en te drukken, of, liever, met beide vuisten te knijpen. Deze behandeling ſchijnt eenen Europeër, in het eerst niet zeer aangenaam te wézen; doch zij is in het Oosten veel in gebruik; en ik vond er mij zeer wél bij, inzonderheid na eene groote dagreis. Men behoeft ſlegts vlak op den grond te gaan liggen, wanneer de perſoon al de ſpieren des lichaams met de volle vuist gevoelig aanvat en drukt, en het bloed daardoor weêr in eenen behoorlijken omloop brengt.

Koi Sandsjak, de verblijfplaats van eenen Kurdiſchen paſcha, die onder Bagdad ſtaat, ligt 12 uuren noordoost ten oosten van hier. *Arbil* en *Altun Kupri* behoorden nog voor weinige jaaren tot dit Kurdisch paſchalik; maar thans zond de paſcha te Bagdad eenen gouverneur naar *Arbil*, en deze zond eenen aga naar *Altun Kupri*.

Den 13den des morgens vond ik den vloed in de daad zo ſterk gewasſen, dat ik niet zonder lévensgevaar over denzelven kon geraken, en daarom zeer gaern zou gebléven zijn; doch, wijl ik mijn quadrant en mijne kleine pakkaadje bij de kaſle had gelaten, moest ik volgen. Mijne reisgenooten waren reeds meer dan een uur vooruit. Ik waagde het alleen met mijnen bedienden, en paerdenknegt, die beiden weinig hart hadden, natereizen, en kwam te *Kas töppe* weêr gelukkig bij de karavane. Doch ik had wat te veel gewaagd. Onderweg kwam eerst een Kurdiſche ſchech, en naderhand twee anderen te paerd op mij af; zij ſchénen grooten lust te hebben, om mij te plonderen. Wijl zij egter maar met ſpeeren, en ik met ſchietgeweer gewapend was, en ik hunne vraagen wégens mijne reis beantwoordde, zonder eenige vrees te laten blijken, durfden zij het niet wagen, mij aantehouden. Ten westen van den weg ligt een

(* Eerſte deel, pl. XXV. fig. B C. D. De oude Egiptenaars hadden reeds zulke vermaaken op hunne feestdagen. Wijsgérige beſpiegelingen over de Egiptenaars en Chineezen van den heer PAUW, II. Deel.

een gebergte, welk de inwoners *Kara dsjog* noemen. Veelen hebben mij verzékerd, dat men daar nog veele overblijfzels van dorpen en ftéden vind; doch voor reizigers, zegt men, is het daar niet zeer veilig, wijl de bergbewoners zig niet veel aan de naburige Turkfche ftédehouders ftoren.

Kos TÖPPE heeft zijnen naam van eenen kleinen heuvel. Op dezen heuvel zag ik voor de eerftemaal op mijne reis een Mohammedaansch vrouwsperfoon haar gebed met alle gebruiklijke plegtigheden en eerbiedigheid verrigten. De Europefche geleerden hebben getwist, of de Mohammedaanfche vrouwsperfoonen verpligt zijn te bidden, ja of zij hoop hebben om in het paradijs te komen, of niet? De Mohammedaanfche geleerden verwonderden zig daarentégen, wanneer ik flegts wilde twijfelen, of hunne vrouwsperfoonen wel in het paradijs kunnen komen; zij hebben mij verzékerd, dat dezelven ook verpligt waren 5 maal daags te bidden, en dat zommigen dezen pligt in haare huizen ftipt in agt namen. Maar, wijl zij niet zo gade geflagen worden als de mannen, bidden zij doorgaans zeldzaamer.

HET dorp *Kos töppe* word ook *Chan Adile* genoemd. De geheele ftreek, fchoon zeer vrugtbaar, was nog voor weinige jaaren eene woestijn, die alleen door zwervende Kurden gebruikt werd. ACHMED pafcha te Bagdad liet hier, tot gemak der postboden, eenen put graven en een huis bouwen. Zijne dogter ADILE CHATUN, liet daarbij eenen aanzienlijken Chan voor reizigers opbouwen, en den boeren, die zig hier wilden neêrzetten, werden eenige vrijheden gegéven, en zo zag men hier in korten tijd een aanzienlijk dorp. Het zou den Turkfchen paschas weinig moeite kosten, hunne vrugtbaare landftreeken op die wijze te bevolken. Maar, dewijl zij gemeenlijk maar een' korten tijd in eene provincie blijven, en zig denzelven daarom, zo veel mogelijk, zoeken te nutte te maken, doen zij de fchattingen niet alleen met alle ftrengheid invorderen, maar befchutten de arme boeren niet eens tégen de omzwervende Arabers en Kurden. Het is dus geen wonder, dat de provinciën des Turkfchen rijks hoe langer hoe meer verwoest worden.

DEN 14den reisden wij 3½ mijl tot اربيل *Arbil.* Dit is zonder twijfel hetzelfde *Arbela*, dat door den flag tusfchen ALEXANDER en DARIUS vermaard geworden is. Het heeft veele jaaren zijne erflijke Mohammedaanfche prinfen gehad, wier gebied zig in Perfië tot *Tauris* uitftrekte. De ftad was toen zeer groot, en had

een kasteel op eenen hoogen heuvel. Tégenwoordig is daarvan weinig meer overig dan dit kasteel, en hetzelve is niet eens met eenen muur omgéven, maar de buitenste huizen, welken allen van ongebakken tégelsteenen gebouwd zijn, staan aan den kant des heuvels zo digt aan elkander, dat men slegts door éénen opgang in de hédendaagsche stad kan komen (*). Benéden aan den heuvel, waar eertijds de groote stad lag, staan maar weinige slegte huizen. Oudheden vind men hier niet, behalven eenige overblijfzels eener moske, verre in het veld, welke een sultan MUSAFFER, zo men zegt, gebouwd heeft. De minare bij dezelve is zo sterk van gebakken tégels en kalk gebouwd, dat men in denzelven, door twee deuren en langs twee wenteltrappen, tot héden toe kan opklimmen. De ingangen zijn tégen over elkander, en twee persoonen kunnen te gelijk opklimmen, zonder elkander weêr te zien, tot dat zij op den toren komen.

DE stad *Arbil* ligt op 36°. 11'. poolshoogte. Zij behoort thans tot het gouvernement van Bagdad, en heeft eene sterke bezetting van Janitzaaren van Konstantinopel. *Urmia*, eene stad in Persië, ligt maar 5 dagreizen van hier. Verscheiden persoonen hebben mij verhaald, en te *Arbil* hoorde ik het insgelijks, dat aan eenen berg *Bisotun*, tusschen *Kirmanschah* en *Hamdan*, (een Jood van Mosul zeide tusschen *Alwend* (Holwan) en Hamdan, of het voormalig *Ecbatana*) aan de rots zelve nog veele groote beelden en opschriften voorhanden zijn. De plaats was zeer verre van mijnen weg. Wanneer egter in het vervolg een Europeër naar *Isfahan* mogt reizen, of van daar te rug komen, zo konde hij dezen weg némen, en de opschriften aan den berg *Bisotun* afschrijven. Zij zijn waarschijnlijk in dezelfde taal, en met hetzelfde alphabet geschréven, als die te *Nakschi Rustam*, waarvan ik een gedeelte op plaat XXXIV. gegéven heb (**).

HET

(*) MOHAMMED MAHADI KHAN noemt *Arbil* eene vesting. *Geschiedenis van* NADIR SCHAH, bl. 364. Hoogd.

(**) DIODORUS zegt, in het II. boek, dat SEMIRAMIS in deze streek groote beelden en opschriften in de rotzen heeft laten uithouwen. OTTER heeft zo wel de beelden als de opschriften aan den berg *Bisotun* gezien, doch niets daarvan afgetékend. *Voyage en Turquie & en Perse*, *Tom.* I. p. 184 —— 188.

Het land in de ſtreek van Arbil word door geen vloeden bewaterd, gelijk dat te Bagdad en Basra. Het lévert gemeenlijk 10, doch niet boven de 15 voud; doch de tarw, die enkel door den régen gedrenkt is, lévert niet alleen meer meel uit, dan die, welke door ſtroomwater bewaterd word, maar word ook voor voedzaamer gehouden. De réden, waarom de tarw hier niet meer dan 15 voud geeſt, wanneer men in de ſtreek van Bagdad wel 20 voud inzamelt, is waarſchijnlijk geen andere, dan om dat men in die ſtreeken, welken niet door kunst bewaterd worden, digter moet zaaijen, wijl het zaad zo ſchielijk geen wortel ſchiet, en dus veel verdort of van de vogels gegéten word.

De meesten van de kafle, waarméde wij ons te Kerkuk verenigd hadden, gingen niet verder, dan tot Arbil. Hier verſtonden wij, dat den 16den eene andere kafle zou vertrekken; en met deze braken wij des morgens vroeg op, en reisden 9 uuren of 5½ duitſche mijlen tot aan den grooten *Tzab* (turk. *Zarb*), welke in *Häkerie*, eene provincie van Kurdeſtan, ontſpringt. Als het in langen tijd niet gerégend heeft, en in het jaargetij wanneer de ſneeuw op de naburige bergen niet ſmelt, is deze vloed zo laag, zeide men, dan men denzelven, zonder eenig gevaar, te paerd kan doorwaden; maar thans was het water zeer hoog, en de ſtroom ging ſnel.

Van *Arbil* tot aan den *Tzab* ziet men geen één dorp; maar aan de overzijde van den vloed ligt een dorp *Abd el aſis*, dat geheel van lieden word bewoond, die men *Jeſidiers* يزيدى of ook wel *Dauaſin* noemt. Wijl de Turken alleen aan de zulken vrijheid van godsdienstöefening in hunne landen vergunnen, die godlijke boeken hebben, dat is, die Mohammedaanen, Christenen of Jooden zijn, moeten de *Jeſidiers* de grondſtellingen van hunnen godsdienst zeer geheim houden. Zij noemen zig daaröm Mohammedaanen, Chriſtenen of Jooden, naar dat degeen, die naar hunnen godsdienst verneemt, tot déze of géne partij behoort; zij ſpréken met eerbied van den koran, het euangelie, de vijf boeken van Moses en de pſalmen. En ſchoon zij eindelijk overtuigd worden, dat zij dadelijk Jeſidiers zijn, willen zij egter voorgéven, dat zij met de Sunniten denzelfden godsdienst hebben. Het is daaröm ſchier onmogelijk daarömtrent iet met zékerheid te vernémen. Zommigen beſchuldigen hen, dat zij den duivel, onder den naam *Tſchellebi*, dat is heer, aanbidden; anderen zeggen, dat zij grooten eerbied betonen voor de zon en voor het vuur, dat zij groote heidenen zijn en

affchuw-

afſchuwlijke gebruiken hebben. Maar mogelijk zijn zij eene bijſekte der *Beiaſiten* in *Omàn*. Wijl men tusſchen den grooten *Tzab*, *Sirië* en *Arménië*n veele *Dauaſin* vind, en zij dus in alle naburige ſtéden bekend zijn, zal ik hier aanhalen het geen *verſtandige* Sunniten en Ooſterſche Christenen, deels uit hunne geſprekken, deels uit hunne bedrijven ménen opgemerkt te hebben. Dezen zeiden, dat zékere ſchech ADE ſtigter van hunnen godsdienst was geweest, en waren van gedagten, dat zij oorſpronglijk van de Arabiërs afſtammen, die, onder aanvoering van SCHAMER, HOSSEIN, den neef van MOHAMMED, doodden, en het geſlagt van ALI onder de regéring van den khalif JESID zo zeer vervolgden. Het laatſte willen zij daaruit beſluiten, wijl zékere SCHAMER bij de *Dauaſin* als een groote heilig aangemerkt word, en wijl de Schiiten, die HOSSEIN voor hunnen grootſten martelaar houden, er eene verdienſte in ſtellen, als zij eenen van deze ſekte kunnen doden. Naar men zegt, hebben zij afbeeldingen van ſlangen, rammen en andere dieren. Die van de ſlang, ter gedagtenis, dat EVA daardoor verleid werd, en die van den ram, om zig te binnen te brengen, dat ABRAHAM aan GOD gehoorzaam is geweest, en zijnen zoon heeft willen opöfferen. Men heeft mij ook verzékerd, dat de *Dauaſin* den duivel niet aanbidden, maar alleen GOD als den ſchepper en wéldoender van alle menſchen godsdienſtig éren. Zij willen in het geheel niet van den duivel ſpréken, zelfs niet eens zijnen naam horen. Zij zeggen: het past éven zo min, dat de menſchen in de geſchillen tusſchen GOD en eenen gevallen engel partij kiezen, als wanneer de boeren eenen bediende, die bij den paſcha in ongenade gevallen is, beſpotten en vloeken wilden; GOD heeft onze hulp niet nodig, om den ſatan voor zijne ongehoorzaamheid te ſtraffen; het zou kunnen gebeuren, dat GOD hem weêr in genade aannam, en dan zouden wij ons vóór den rigterſtoel van GOD moeten ſchamen, wanneer wij eenen zijner engelen uit eigen bewéging beſchimpt en geſmaad hadden: het was daaröm béter, zig in het geheel niet om den duivel te bekreunen, maar alleenlijk daar naar te ſtaan, dat men zelf niet bij GOD in ongenade valle. —— Als de *Jeſidiers* te Moſul komen, worden zij door de overheid juist niet aangehouden, ſchoon men ze kent, doch het gemeen volk zoekt hen zomtijds te kwellen en te bedriegen. Als zij boter of eijeren aan hetzelve willen verkopen, tragt men eerst de waar in zijne magt te krijgen; en dan begint men, om den prijs of om andere réden, met alle geweld op den ſatan te ſchelden, waarop de

Dauaſin

Dauasin dikwijls zo beleefd is, dat hij liever alles laat varen, dan dat hij een getuige zou wézen, dat de duivel zo mishandeld word. In de gewesten egter, daar zij de overhand hebben, durft niemand lasteren, indien hij niet braaf stokslagen hebben, of zelfs wel zijn léven verliezen wil.

De Jesidiers besnijden zig éven als de Mohammedaanen. Zij drinken wijn en sterke dranken, doch zijn daarbij zo bezorgd, dat zij den béker altijd met beide handen houden: en wanneer bij ongeluk een weinig op den grond gestort word, graven zij denzelven zorgvuldig uit, en dragen dien naar eene plaats, daar de wijn niet kan vertrapt worden. Indien MOHAMMED op de gedagte gekomen was, zijne aanhangers zulk eenen grooten eerbied voor den wijn inteprenten, zou hij dezen drank denklijk niet geheellijk verboden hebben. Want geen *Dauasin* zal zig dronken drinken; en dit schijnt het alleen geweest te zijn, dat de Arabische profeet wilde verhoeden. De geestlijken der Jesidiers kléden zig in het zwart, het welk bij de Mohammedaanen geen gebruik is. Zij hebben jaarlijks drie feestdagen, zegt men, en doen eene bédevaart naar schech ADE, die tusschen *Aker* en *Mosul* begraven ligt. Hier is, naar men zegt, eene groote waterkom, waarïn de Jesidiërs, ter eere van hunnen heilig, veel goud en zilver werpen. Een Nestoriaan uit de nabuurschap, die deze kostbaarheden béter wist te bestéden, waagde het op eenen nagt in dien vijver te gaan, en iet daaruit te halen. De dogter van den opzigter kwam juist om water te scheppen, en zag een' mensch midden in het water. Daar zij op deze plaats nu niets minder dan eenen rover vermoedde, meende zij, dat het niemand anders kon wézen, dan schech ADE zelf: zij liep ijlings naar huis om haaren vader de blijde boodschap te brengen, dat hun groote heilig zig persoonlijk in den watervijver vertoond had; het gerugt verspreidde zig alom bij al de *Dauasin*, die zig zeer daaröver verheugden, terwijl ondertusschen de Nestoriaan zig het gevondene te nutte maakte.

Het is een algemeen gevoelen der Mohammedaanen, dat de bewoners van den berg *Sindsjar*, welken grootstendeels Jesidiers zijn, insgelijks eenen schat voor hunnen schech ADE in eenen put, of in eenen watervijver bewaren. Eenige stammen van dit gewest hadden voor eenige jaaren reizigers van Bagdad geplonderd. SOLEIMAN pascha vervolgde en sloeg niet alleen de omzwervende stammen Jesidiers, maar trok ook naar den berg Sindsjar, liet verscheiden der

aanzienlijkſten braaf afroſſen, en zommigen zelfs met den dood ſtraffen; doch niemand van hun wilde hem den ſchat ontdekken.

De Jeſidiers zijn bij de Sunniten ook zo gehaat, dat SCHAFEI, een hunner grootſte leeraars, het voor geen misdaad rékent, wanneer een *muslim* (waargelovige) hier of daar iemand van dezen godsdienst het léven beneemt. Ondertusſchen moest een voornaame osmanli, gelijk ook all' de overige Mohammedaanen, Christenen en Jooden, die in onze karavane waren, zijn léven aan deze lieden vertrouwen, als hij over den *Tzab* wilde. Want deze vloed was thans zo groot, dat het onmogelijk was om er door te rijden, en hier was geen ander vaartuig, dan alleen de *kellets* der Jeſidiers uit het tégenoverliggend dorp *Abd el aſis;* en deze kellets zijn van een maakzel, dat ik in mijn gansch léven zulk een ſlegt vaartuig niet gezien heb. Dit vaartuig beſtaat uit 32 opgeblazen ſchaapenvellen, vier in de lengte en agt in de breedte, allen onder eene horde vastgebonden. Onder weg was er reeds van geſproken, dat men wél op zijne hoede moest zijn, en zig wél wagten, van in tégenwoordigheid der Jeſidiers te vloeken of ſlegts den ſatan te noemen, wijl men voorbeelden had, dat zij hunnen kellet omgeworpen hadden, waar bij de reizigers dan hun goed en léven verloren, doch zij zelven zig met zwemmen gered hadden. Het gezigt van deze ſoort van ſchépen, van den breeden en ſnelvlietenden ſtroom, van deze *Dauaſin*, welken wisten, dat zij bij alle natiën gehaat zijn, doch nu een regt meesteragtig gelaat aannamen, om te tonen, dat zij in dit oogenblik lieden van belang waren, de vreesagtigheid, die zig in het gelaat van alle mijne reisgenooten vertoonde: dit alles verwekte in mij geen geringe vrees. Daar waren maar weinig kellets voorhanden, zo dat zij verſcheiden maalen heen en weêr moesten varen, om de geheele karavane overtebrengen. Ieder wilde de eerſte wézen, en niemand wilde zo veel betalen als de Dauaſin eischten. Dit gaf gelégenheid tot twisten, en ik kan verklaren, dat ik de lieden op de ganſche reis van Bagdad tot hier niet zo veel heb horen vloeken als op deze plaats, daar nogthans elk voorgenomen had hier niet te vloeken. Ik hield het ondertusſchen voor raadzaam, met deze lieden niet te krakélen. Ik betaalde aan één' van hun nog meer dan hij van de anderen geëischt had, op dat hij mij een' goeden kellet zou bezorgen, onder welken al de vellen nog wél opgeblazen waren. De veerlieden, die met den aga het niet konden eens worden, begonnen nu aanſtonds

mijn goed op het vaartuig te dragen. Eén der bedienden van den aga vond dit zo kwalijk, dat een *dsjaur* zijnen heere zou voorgetrokken worden, dat hij ſchriklijk begon te vloeken en te ſchelden op de Dauaſin en op mij. Midlerwijl werd mijne pakkaadje en de zadels van mijn paerd en van mijne muilëzels op den kellet gedragen, ik leide mij boven op dezelven: de ſtroom ging ſnel, ik dagt niet anders, of ik zou met mijne beide *Charons*, die, gelijk ik toen meende, den duivel aanbaden, door elke golf verzwolgen worden; doch kwam eindelijk, met GODS hulp, gelukkig aan de overzijde.

DE lastdieren moesten allen den vloed over zwemmen. Paerden en muilëzels zwemmen rédelijk wél. Een Dauaſin nam een opgeblazen ſchaapevel vóór de borst, en zwom, terwijl hij tévens 3 of 4 paerden of muilëzels leidde, op hetzelve over. Den ézel moest men een ſchaapevel, of ook wel twee zulke vellen, op den rug binden, en één perſoon kon niet meer dan twee ézels leiden. Een ézel verdronk. De eigenaar van denzelven, een Mohammedaan, ſchold en vloekte vreeslijk op den geenen, die hem geleid had; want wijl wij vrij ſterk in getal waren, behoefde hij niet zeer te vrézen, dat men hem in het dorp geweld zou aandoen. Ondertusſchen werd hij hier méde niet geholpen; zijn ézel was weg: en in den volgenden nagt ontſtolen de Dauaſin hem ook nog zijne beide andere ézels, en lieten den armen mensch zo veel tieren, wénen, ſchelden en vloeken als hij maar wilde.

DEN 17den reisden wij maar 4 uuren tot *Karmelis*, en kwamen op dezen weg over eenen kleinen vloed, dien men *Chaſer* noemt. Dezelve was, door den ménigvuldigen régen, dien wij gehad hadden, ook eenigzins gezwollen, wij konden er egter doorrijden (*). Van Chaſer tot Moſul ziet men alom de ſchoon-

(*) Het was zonder twijfel in deze ſtreek, dat ALEXANDER, de groote zégen op DARIUS behaalde. *Chaſer* ſchijnt *Boumelle*, de groote *Tzab*, de *Lycus*, en *Arbil*, *Arbela* te zijn. CURTIUS IV. 8. Van *Arbela* trok ALEXANDER in 4 dagen tot *Memnis*, alwaar leemwellen waren. *Kerkuk* is maar 20 uuren en *Dus churmatu* omtrent 35 uuren van *Arbela*. Derhalven is misſchien het laatſte het voormalig *Memnis*. Want *Hêt*, waar insgelijks eene leemwel is, is te verre van *Arbil*, dan dat ALEXANDER, met een léger, dezen weg in 4 dagen zou hebben kunnen afleggen. Het was ook bij den vloed *Chaſer*, dat de Tataren in het jaar der hedsjera 633 hun léger neêrſloegen.

ſchoonſte koornvelden en veele dorpen. Behalven de geenen, die men op de XLVſte plaat vind, heb ik nog *Schech Amir*, *Ameidan*, *Basgirtan* en *Basſachra* aangetékend. De beide laatſten liggen aan den berg *Ain ſaffra*, die zijnen naam van eene bronwel heeft, welker water koud en geel van verwe is, en in veele ziekten gebruikt word.

Karmelis was eertijds eene aanzienlijke ſtad (*). Thans vind men hier maar 60 of 70 huizen, en dezen zijn niet zo zwak gebouwd, als die in het gebied van den paſcha van Bagdad, maar allen van kalk en ſteen, en gewelfd. De koornſchuuren heeft men hier in den grond, gelijk in Perſië. De inwoners te Karmelis waren voor weinige jaaren nog alle Neſtoriaanen. De rijkſte man van het dorp, welke tévens ſchout van het zelve was, kwam aanſtonds bij mij, en verzogt, dat ik bij hem wilde in huis komen. Hier vond ik een gezelſchap van 12 of 16 perſoonen, allen zeer wél gekleed. Na de algemeene pligtplégingen en vraagen wégens mijne reis van Bagdad, vraagde een van hun: of de paus het opperhoofd der Christenkerk was, of niet? Wijl ik niet wist, of ik met Neſtoriaanen of met Chaldeën, of wel met beiden te doen had, antwoordde ik, dat hij het hoofd der Roomschkatholijke, maar niet van de andere Christenkerken was, en dat ik niet twijfelde, of het zou aan het gezelſchap bekend zijn, dat de Armeniërs, Grieken en Kopten allen éven zo wel hunne eigen patriarchen hadden, als de Neſtoriaanen, en dat dezen alle de opperheerſchappij van den paus niet erkenden. Maar is de paus niet de opvolger van PETRUS? vraagde mijne tégenpartij, en heeft CHRISTUS niet gezegd: gij zijt PETRUS, en op dezen rotſteen zal ik mijne gemeente bouwen? Hier uit bleek, dat hij geen Nestoriaan maar een Chaldeër was. Mijn antwoord was: PETRUS heeft zékerlijk te Rome het euangelie geprédikt, alwaar de paus thans het geestlijk opperhoofd is; doch hij heeft de leer van CHRISTUS ook in andere ſtéden uitgebreid, en in het euangelie ſtaat niet, dat de geen, die de opperſte geestlijke te Rome zou zijn, als

gen. SEMMLERS *overzetting der hédendaagſche Hiſtorie*. III. Deel. Hier komen nog veele naamen voor, die men op mijne reiskaart vind.

(*) In andere reisbeſchrijvingen word deze plaats *Dsjaur Koi* genoemd, wijl hier geen Mohammedaanen, maar enkel Christenen wonen.

als het opperhoofd van al de Christenen moest aangemerkt worden; dat het mij voor het overige onverschillig was, of iemand den paus als zijn geestlijk opperhoofd op aarde erkende, of niet; dat alle Christenen van wat gezindheid zij mogten wézen, het euangelie hadden, en aan de leer van CHRISTUS geloofden, welke PETRUS geprédikt had; dat, wanneer zij slegts deze leer volgden, mijn gevoelen was, dat GOD geen onderscheid tusschen Chaldeën, Nestoriaanen en andere Christenen zou maken. Mijne tégenpartij vraagde: of ik dan geen *Frandsji* (Europeër) maar misschien een Griek was? Ik verzékerde, dat ik een Europeër was, maar uit dat gewest van Europa, waar men de opperheerschappij van den paus reeds zédert meer dan 200 jaaren niet meer erkende. De overigen van het gezelschap hadden tot daartoe blootlijk toehoorders geweest. Nu spraken eenige Nestoriaanen. Mijn waarde priester, zeide één van hun, gij zoud veel béter gedaan hebben, indien gij bij den godsdienst onzer voorvaderen gebléven waart, en onze vrienden en nabestaanden ook niet daar van afgetrokken had. Gij hebt dus, en veele anderen op uwen raad, onzen eigen patriarch verworpen, en in deszelfs plaats eenen Europeër als het hoofd der kerke aangenomen, dien zelfs de Europeërs niet eens daarvoor erkennen. Het speet mij, dat mogelijk beide de partijën door dit gesprek ergernis opgevat hadden. Ik verzékerde hen derhalven, dat nog meer dan de helft van Europa Roomschkatholijk was; dat de overigen wel niet onder den paus stonden, doch dat zij allen elkander éven zo wel als Christenen aanmerkten, als de verscheiden gemeenten der Oostersche Christenen in het uitgestrekte Turksche rijk; dat ik dienvolgens van oordeel was, dat zij elk, in zaaken van godsdienst, konden laten geloven het geen, daar hij bij zigzelven van overtuigd was, en des niet te min goede vrienden blijven. De priester was daarmeê niet te vréden. Hij zeide, dat de Europesche zendelingen te Mosul hem hadden verzékerd, dat gansch Europa de opperheerschappij van den paus erkende, weshalven hij twijfelde, dat ik een Europeër was. Doch bij aldien ik een Europeëer was, zou ik dit kunnen lézen, en daardoor overtuigd worden, dat hij gelijk had. Daaröp haalde hij een klein latijnsch boek met eene Sirische of Chaldeësche overzetting uit zijnen boezem, en toonde mij de woorden, *gij zijt* PETRUS, e. z. v. Ik antwoordde hem, dat wij reeds daarvan gesproken hadden, en dat dit niet alleen in zijn boek, maar ook in de boeken van alle Christenen stond; dat voor het overige kundige geestlijken

ken reeds zo veele jaaren over deze plaats getwist hadden, zonder het eens te kunnen worden, en wij beiden derhalven het verſchil niet zouden veréffenen. Ik begon daaröp van andere zaaken te ſpréken, als: van de vrugtbaarheid hunner akkers, welken 10 of 15 voud géven, en van hunne akkergereedſchappen, die ik éven zo ſlegt vond, als die in Egipte en andere gewesten van het Oosten. De geestlijke was een weinig verlégen, voornaamlijk om dat hij deze bijëenkomst zo belegd had, in de vaste verbeelding, dat een Europeër hem in alles zou toeſtemmen. Ondertusſchen werd ik met allen zeer goed vriend: en de tijd tot het avondgebed naderende, het welk de Oosterſche Christenen in de kerk doen, gingen wij allen naar de kerk. Deze word naar de h. BARBERA genoemd; en men toonde hier nog het graf, niet alleen van deze martelaares, maar ook van haare dienstmaagd: nogthans heeft de laatſte de eer niet, dat de Christenen bij haar graf néderknielen, en haar om hulp aanroepen.

DIGT bij het dorp ligt een heuvel, op welken men voorgeeft, dat het paleis van den vader der h. BARBARA geſtaan heeft. Hier heeft men een ſchoon uitzigt over de omliggende wélbebouwde vlakte. *Mar Mättei* of *Schech Mätte* (Mattheus) ligt aan een' hoogen berg, drie uuren noord ten oosten van Karmelis, en is een dorp met een klooster, dat nog tot héden door Jakobiteſche Christenen bewoond word. Hier zijn nog eenige oudhéden, zegt men, doch zij zijn waarſchijnlijk van weinig belang. In een ander dorp, *Basſachara* genoemd, 1½ uur noordnoordoost van Karmelis, word het graf van eenen heilig met naame DANIEL bezogt. *Bachſan* ligt 3 uuren ten noorden, en *Baratal*, een dorp, dat alleenlijk door Jakobiten bewoond word, één uur noord ten westen van Karmelis. *Chasna Töppe* ligt noordwest ten westen, en is door Mohammedaanen bewoond. *Minare*, een klein dorp, 1½ uur ten westen, was nog voor weinige jaaren ganſchlijk door Christenen bewoond; doch nu vind men er ook Mohammedaanen. Te *Karakosch*, ééne mijl ten zuidwesten, wonen niet anders dan Jakobiten.

DE gemeene ſpraak in de Christen dorpen dezer ſtreek is nog tot op dezen dag Sirisch. Doch het hédendaagsch Sirisch of Chaldeesch is van de taal, waar in de kerkboeken geſchréven zijn, ten minſten zo zeer verſchillende, zegt men, als het nieuw Arabisch van het oude. De Christenen, welken door den koophandel of op andere wijze met vreemdelingen gemeenſchap hebben, ſpréken

MOSUL
Arbîl
Koi Sandsjak
Altûn Kupri
Kerkûk
Taiibin
Âlbuhössein
Âlbusolman
Âlbuhamdân
Hadidîn
Âlöbêd
Âlbushak
Tekrît
Samârra
Beni Dsjemîl
Elmuseiid
Wadi el Kuspûi
Elkiara
el Klâka
Többrach
Taûk v. Dakûk
Chaser Fl.
Abdelasis
Kos Köppe
Elkosch
Elhâb
Hamam Ali
Nimrud
Sûlfer-Bron is.
Latitudo Locorum.
Tänkscha .... 34. 53.
Kerkûk .... 35. 20.
Arbîl .... 36. 11.
Mosul .... 36. 21.
Schaale van 20 Duitsche Mylen.
1 2 3 4 5 10
Echelle de 10 Miles d'Allemagne.

ook Kurdisch, Turksch, en voornaamlijk Arabisch. Dus vind men ongetwijfeld ook veele woorden van deze vreemde taalen in het hédendaagsch Sirisch.

Van de Nestoriaanen moet ik nog aanmerken, dat hun voornaamfte patriarch te القوش *Elkosch*, een dorp niet verre van Moſul, zijn verblijf houd, en altijd ELIAS hiet. Men zegt, dat omtrent nog 300 dorpen onder hem ſtaan, doch van dewelken veelen denklijk niet geheellijk door Christenen bewoond worden. Bladz. 316 is reeds aangemerkt, dat de Nestoriaanſche patriarch te *Hakarie* zijne bevélen niet aanneemt. De patriarch der Jakobiten woont te *Diarbekr* gelijk hier na zal gezegd worden. *Elkosch* is ook nog merkwaardig, wijl de profeet NAHUM aldaar geboren en begraven is. De Jooden doen nog bédevaarten naar zijn graf. *Elkosch* ſchijnt insgelijks de plaats te zijn, welke in de hédendaagſche Historie *Al Cawaſchi* genoemd word, en, in het begin der 7de eeuw na de hedsjera, een kasteel had.

Den 18den reisde ik van Karmelis drie duitſche mijlen geſtadig tusſchen beploegde akkers tot Moſul. Aan de noordzijde van den weg liggen de dorpen *Baschbita*, *Baſaua* en *Godſjeli*. Bij het laatſte is een kleine ſtroom, over welken eene brug ligt. Aan de zuidzijde van den weg ziet men de dorpen *Minare* en *Kodsjak*.

Voor dat men van deze zijde te Moſul komt, reist men door *Ninive*. Deze ſtad ſterkte zig, naar de méning der Christenen te Moſul, van *Kadikend* tot *Jeremdsja* uit, welke dorpen ten hoogſten 2 duitſche mijlen van elkander en aan den Tiger liggen; maar de Jooden willen bewéren, dat zij drie dagreizen lang geweest zij. Ik vernam eerst digt bij den vloed, dat ik aan zulk eene merkwaardige plaats was. Men toonde mij hier een dorp op een' grooten heuvel, dat men *Nunia* noemt, en eene moske, in dewelke de profeet JONAS begraven is. De Jooden hebben tot op dezen dag nog veel eerbied voor dit graf. Doch zédert dat het in handen der Mohammedaanen is, verrigten zij hunnen godsdienstpligt niet bij hetzelve, maar blijven buiten de moske. Zij zeggen, dat de Mohammedaanen hun niet willen veroorloven in dezen hunnen tempel te gaan. Doch dit is, waarſchijnlijk, maar eene uitvlugt; want te Moſul verbied men de Christenen in het geheel niet, het graf van eenen hunner heiligen in eene kerk, die in eene moske veranderd is, zo dikwijls als zij willen, te bezoeken. Mogelijk willen de Jooden geenen tempel van andere geloofsbelijders betréden, of

zijn

zijn te gierig, om daar voor iets te betalen; want de zulken, die in deze landen het opzigt over dergelijke gebouwen hebben, trekken éven zo gaern een drinkgeld, als die in Europa. Een andere heuvel in dezen oord word *Kella Nunia*, of het kasteel van Ninive, genoemd. Op denzelven ligt een dorp *Koindſjug*. Te Moſul, daar ik nabij den Tiber woonde, toonde men mij ook nog de wallen van Ninive, die ik op mijne doorreis niet bemerkt, maar voor eene rij heuvels aangezien had. Naderhand heb ik van alles een gezigt ontworpen op plaat XLVII. 1.) Is de moske, waarin men het graf van den profeet JONAS toont. 2.) Het dorp *Nunia*. 3.) De zogenoemde wal van *Ninive* en 4.) de berg *Ain Saffra*.

VAN *Ninive* naar *Moſul* is éven zulk eene brug, als bij Bagdad en Helle; maar de vloed is hier ſlegts 66 meetkundige ſchreeden, of omtrent 300 voet, breed, en onder de brug liggen niet meer dan 20 kleine vaartuigen. Na eenen ſterken régen, of als de ſneeuw op de omliggende bergen ſmelt, wast de vloed zo ſterk, dat de brug aan den eenen oever aanſtonds los gemaakt moet worden, wijl zij anders door de drift van het water weggeſpoeld word. Dit geſchiedde den $23^{\text{ſten}}$ maart, en in dit jaar reeds voor de 2de zo niet voor de 3de maal. Thans liep het water maar weinige voeten op, en den eerſten april werd de ſchipbrug weêr over den vloed geſlagen. De oever is aan de oostzijde niet hoog en de grond los, en uit dien hoofde de weg tot aan de brug dikwijls zeer ſlegt. De paſcha had voor eenige jaaren over dezen ſlegten weg tot aan de brug eenen dam, of, liever, eene brug, gebouwd, maar de boogen zo laag en nauw gemaakt, dat de ſtroom dezelve bij het eerſte hoog water weêr wegſpoelde. Nu is de weg nog erger dan te voren.

OVER tollen en weggeld kan een rédelijk denkende reiziger in deze gewesten niet klagen. Te *Jänkſcha*, *Kerkuk*, *Altun kupri*, *Arbil* en bij den vloed *Tzab* eischte men een gering weggeld, hetwelk men hier باج *badsch* noemt. Te Moſul moest ik mijn goed op het tolhuis brengen, doch betaalde niets, dan alleen een drinkgeld aan de tolbedienden, op dat zij mij ſpoedig zouden voorthelpen. De kooplieden betalen van eene kameelslading lijnwaat of zijden ſtoffe, grof of fijn, 10 piasters, voor zulk eene lading koffij $7\frac{1}{2}$ piaster, en voor péper en dergelijke waaren $6\frac{2}{3}$ piaster. Wanneer de waaren op ézels of muilézels aankomen, worden zij gewogen, en men betaalt daarvoor de badsch naar évenrédigheid van het vorige.

VAN

Van Moſul naar Bagdad kan men zeer gemaklijk op den Tiger reizen. Men vind hier wel geen andere ſchépen dan *Kelleks*, doch zij zijn zeer groot, en de kooplieden zenden veele waaren met dezelven. Als zij zelven willen méde reizen, maken zij een klein vertrek op het vaartuig, om zig voor de zon en den régen te beſchutten. In het voorjaar, als de ſtroom ſterk gaat, kan men de ganſche reis in 3 of 4 dagen doen. Anders heeft men ten hoogſten 14 dagen nodig, en zo veel tijds heeft men gemeenlijk ook nodig om de reis over land te doen. Op deze reis kan men te *Tekrid* en *Samarra* aanleggen. Tekrid was oudtijds eene vermaarde ſtad, en, naar men zeide, worden er nog oudheden gevonden. Samarra is merkwaardig, wijl verſcheiden khalifen daar hunnen zétel gehad, en drie der voornaamſte Imams der Schiiten er gewoond hebben, wier graven nog tégenwoordig veel van Perzen bezogt worden. Men zeide ook, dat hier nog een groote hooge toren is, denwelken men, gelijk den ſterrenkundigen toren te Koppenhagen, langs eene hellende vlakte, en niet langs eenen trap, opklimt. Voor het overige ſpreekt men ook van veele overblijfzels van oude gebouwen, niet alleen te Samarra, maar ook aan den oever des Tigers van hier tot Bagdad: doch, wijl dezelven waarſchijnlijk allen in den tijd der Mohammedaanen gebouwd zijn, verdienen zij denklijk niet, dat een reiziger veel moeite om dezelven doet. Bij *Nimrud*, een vervallen kasteel, omtrent 8 uuren van Moſul, vind men een merkwaardig werk. Hier is van beide de oevers eenen dam in den Tiger gebouwd, om zo veel water terug te houden, als nodig is, om de naburige landerijen te bewateren. Dit is waarſchijnlijk geen werk der Mohammedaanen, en hetzelve heeft dus den ſterken ſtroom ten minſten reeds 1000 jaaren weêrſtaan. Bij *Fätha*, alwaar de Tiger zijnen loop door het gebergte *Hämerin* neemt, is een waterval, die voor onbekwaame ſchippers bij laag water gevaarlijk is, gelijk de dam bij *Nimrud* bij hoog water gevaarlijk is. Doch als de ſchipper zijnen kellek maar wél weet te beſtieren, heeft men op beide plaatzen niets te vrézen. Op den Tiger van Diarbekr tot Moſul, waar men insgelijks kelleks gebruikt, heeft men drie of vier watervallen.

Van Bagdad den ſtroom op naar Moſul is geen ſcheepvaart, maar de ſchipper zend de beſte ſchaapenvellen op eenen ézel terug; de overigen, welken hij de vragt niet waardig agt, verkoopt hij met het hout van den kellek.

Zomtijds reizen ook karavanen tusſchen Bagdad en Moſul door de woestijne;

ne; en deze weg is veel korter, dan die over Kerkuk en Arbil. Maar een Europeër zal dien niet ligt verkiezen, wijl hij op denzelven geen ééne merkwaardige plaats aantreft, behalven *Tekrid.*

WIJL ik aanbevélingsbrieven had aan de zendelingen te Moſul, ging ik van het tolhuis regt door naar hunne woning, in hoop, dat zij mij in de wijk, waar de meeste Christenen wonen, een huis zouden kunnen bezorgen. Het waren twee Dominikaanen, en één van hun was *hakim baſchi*, dat is lijfartz van den paſcha. Maar zodra deze vaders verſtonden, dat ik een Deen en proteſtant was, konden zij mij geen dienst doen, en ik moest derhalven kamers in een' openbaaren *Chan* némen. Anders heb ik mij overal met de Europeſche monniken wél kunnen verenigen. En ſchoon de eene of andere eene proef wilde némen, of hij mij kon bekéren, bléven wij daarom évenwel goede vrienden; allen was het aangenaam weêr eenen Europeër te zien: doch bij de Dominikaanen te Moſul ſcheen ik gansch niet wélkoom te wézen. Het was juist in den vasten, waarïn de Nestoriaanen en Jakobiten noch vleesch, melk, boter, noch eijeren éten, ſchoon zij dood ziek waren. Van zonneöpgang tot des middags némen zij zelfs zulk eenen ſtrengen vasten waar als de Mohammedaanen in den ramadan, dat is, zij éten of drinken in het geheel niet, en roken ook geen tabak. Zelfs de Dominikaanen vasten hier, ten minſten naar aanzien, op dezelfde wijze, wijl de inwoners van het land dit als den voornaamſten pligt eens Christen beſchouwen. Indien de monniken mij dit ten eerſten in het vriendlijke gezegd hadden, zou ik hun ten gevalle, en ter eere der Europeërs, insgelijks gevast hebben. Dus geloofde ik, dat men zig hier zo min aan mijn éten zou ſtoren, als in andere ſtéden; doch het werd eerlang bekend, dat ik niet vastte. Eenigen door de Dominikaanen bekeerde Nestoriaanſche priesters, die, éven gelijk die te Karmelis, zig verbeeld hadden, dat alle Europeërs Roomschkatholijk waren, vernamen nauwkeuriger naar mij bij hunne leeraars, en dezen ſchilderden de protestanten zó af, dat ik bij de Christenen, eenige weinige kooplieden uitgezonderd, die te Haleb met Engelſchen verkeerd hadden, ſchier als een heiden aangezien werd. Zelfs begonnen zommige Mohammedaanen mij niet meer voor een' Christen te houden, en te vragen: waarom ik zo weinig verkéring had met mijne landslieden, de zendelingen? Om nu hier niet al te veragtlijk te worden, moest ik nadere vriendſchap met den *hakim baſchi* zoeken, en

en deze vond ik, door hem een deel oude muntſtukken aftekopen, en die duur te betalen. Naderhand ſprak deze éven zo ſlegt van de Oosterſche Christenen, als hij te voren van mij geſproken had. Kortom, het kan zijn, dat deze monnik veele Oosterſche Christenen bekeerd, en daardoor eenen grooten dienst aan zijne kerk bewézen heeft, nogthans was zijne wijze van denken van andere Christenen alles, behalven christlijk.

Om évenwel de inwoners alhier te doen zien, dat ik juist geen perſoon was, die volſtrekt niets te beduiden had, ſchoon ik met Jooden aangekomen, en door de Dominikaanen als een onchristen uitgekréten was, zogt ik gelégenheid om bij den pascha mijne opwagting te maken, daar ik anders deze eer in andere ſtéden gaern plagt te vermijden. Een mijner vrienden, met naame ELIAS, wiens vader ISHAK *a St. Johanne*, *Eques auratus ac Sacri Pallatii et aulæ Lateraneſis comes*, als méde tolk in de Chaldeſche en Arabiſche taalen te Madrid was geweest, verſchafte mij dezelve zonder eenige kosten. Hij verhaalde aan den kichja, dat ik uit Indiën kwam, dat ik in Perſië was geweest, en dat ik Arabisch ſprak. Deze verhaalde alles weêr aan den paſcha, die mij kort daarop liet roepen, en mij over verſcheiden zaaken ondervraagde. Ik bezogt ook de mufti, en, onder de Christenen, zo wel Chaldeën als Nestoriaanen en Jakobiten; met één woord, ik had in de laatſte dagen van mijn verblijf te Moſul réden om over all' de Oosterſche natiën, die hier gevonden worden, wél voldaan te wézen.

De ſtad موصل *Moſul* ligt aan de westzijde van den Tiger regt tégen over het aaloud *Ninive*, en op 36°. 20'. poolshoogte. De Jooden bewéren, dat dezelve in de oudſte tijden *Atur* gehéten hebbe, en dat twee van hunne profeeten, OBADJA en JEPHTA EL GELADI hier begraven zijn. Doch dit zijn denklijk andere perſoonen, dan die, wier naamen in den bijbel voorkomen. Want JEPHTA de Gileaditer werd in de ſtéden te Gilead begraven, volgens Rigteren XII: 7. Van de oude geſchiednis dezer ſtad, en op welken tijd zij haaren tégenwoordigen naam bekomen heeft, heb ik niets kunnen ervaren. Men wist alleenlijk, dat zij driemaal ganschlijk verwoest was. Zij moet ondertusſchen zeer oud zijn; want, naar de méning van den mufti alhier, waren in dezelve, ten tijde dat zij voor het eerst door de Mohammedaanen veroverd werd, en dus reeds voor 1000 jaaren, over de 200 Christen kerken, en eene ménigte ſynagogen.

nagogen. De Christenen willen verzékeren, dat zij hier eertijds over de 400 kerken gehad hebben.

Mosul is, éven gelijk alle groote ſtéden van dit land, veele jaaren door Mohammedaanſche prinſen (*Sâhheb*) geregeerd, en ſchijnt in dien tijd in grooten bloei geweest te zijn. De tégenwoordige ligging en grootte dezer ſtad ziet men op plaat XLVI. Naar de landzijde is omtrent de helft der ſtad nog met een' ouden ſterken muur omgéven, en van den ouden muur aan den waterkant is ook nog een gedeelte overig. Aan de zuidoostzijde der ſtad heeft men hier en daar muuren en torens, doch zij zijn niet oud, en op verſcheiden plaatzen maken de buitenwanden der huizen tévens den ſtadsmuur uit. Een groot gedeelte der ſtad ligt woest. Het overige is zeer ſterk bevolkt. Het getal der huizen word op 20 tot 24000 geſchat, hetwelk egter, naar mijn gedagt, te hoog gerékend is. De ſtraaten zijn éven zo ſmal en ongerégeld aangelegd, als in andere Oosterſche ſtéden. Egter vind men hier zulke afgezonderde wijken niet, die door eene poort kunnen afgeſloten worden, gelijk te Bagdad en Kahira, maar alle de ſtraaten hebben aan beide zijden uitgangen. Veelen zijn geplaveid, en de huizen zijn allen van kalk en ſteen gebouwd, en verſcheiden zijn gewelfd. In den winter is het hier zomtijds zeer koud. Voor omtrent 10 jaaren was zelfs de Tiger in deze ſtreek verſcheiden dagen geheel toegevroren. De inwoners worden dikwijls zeer oud, het welk men aan de gezonde lugt en ook aan het water toeſchrijft. Nabij de ſtad zijn veele mineraale bronnen digt aan den Tiger, en zo rijk, dat het ſtroomwater dikwijls eenen ſterken zwavelſmaak daarvan krijgt. Men beſpeurt egter dezen ſmaak niet meer, wanneer men het water omtrent de brug ſchept, welke aan het ander eind der ſtad ligt. Omtrent vier uuren ten zuiden van de ſtad is eene groote heete bron, die men *Hamman* (het bad) *Ali* noemt, welker water insgelijks naar zwavel ſmaakt. Deze welle, zegt men, werpt ook veel jodenlijm op.

De poorten en de merkwaardigſte gebouwen te Moſul zijn op de grondtékening dezer ſtad door getallen aangewézen. 1.) *Bab el ämadi.* Deze poort is in den tijd, als NADIR SCHAH de ſtad belégerde, toegemetzeld, en zédert niet weêr geöpend. Het is merkwaardig, dat van dezelve reeds in de algemeene historie, omtrent den tijd der kruistogten, gewaagd word, en het dus ſchijnt, dat de ligging

ging der ſtad, op deze zijde, in de laatſte 600 jaaren niet veranderd is. 2.) *Bab Sindſjar.* 3. *Bab el bad.* 4.) *Bab edsjedid.* 5.) *Bab lidſjisch.* 6.) *Bab ettäb.* 7.) *Bab edſjusſer* of de brugpoort. 8.) *Ttsch kallá*, of het binnenkasteel. Dit ſtaat op een klein langwerpig eiland in den Tiger, en is thans maar een tuighuis of magazijn. Ik vond aldaar geen mensch, dan alleen den opzigter, die aan den ingang zat en eene pijp tabak rookte. Hij liet mij ongehinderd overal rond gaan, zonder één woord daar tégen te zeggen. Maar men vind hier ook niets merkwaardigs, behalven eene ménigte bomben, die NADIR SCHAH in de laatſte belégering in de ſtad geworpen heeft. De kanonnen en kogels, welken men hier nog ziet, liggen ten deele in de aarde bedolven. De meeste gebouwen zijn ingevallen, en van de overigen ſtaan de deuren open. Een gansch pakhuis vol beſchuit, die 15 tot 20 jaaren oud is, word hier nog bewaard. Bij 9 is het *Seroj*, of paleis, van den pascha, beſtaande uit veele ſlegte gebouwen. *Dſjamea el kbir*, (de groote moske) welke door NUR EDDIN, den heere van Damasko, gebouwd is, (*) ſtond bij 10. Van deze oude moske ſtaat alleen nog een gedeelte van den muur en de minare. Den laatſten bewondert men hier wégens zijne hoogte, wijl hij de hoogſte van omtrent 9 minaren is, die men te Moſul ziet. Men ziet egter in andere Mohammedaanſche ſtéden éven zo hooge en nog hooger torens, en een Europeër inzonderheid vind daar niets ongewoons in. Midden op een groot plein ſtaat nog de *kebla*, of eene groote nis, welke men in alle moskeën in eenen muur vind, om daar door aantewijzen, dat de Mohammedaanen bij het gebed hun aangezigt daar heen moeten wenden, het welk altoos naar den kant van Mekka is (**). Zij is geheel van marmer, en, naar de Mohammedaanſche wijze, zeer fraai met lofwerk verſierd. Een gedeelte der moske is weêr vernieuwd. Het traliwerk in de venſteropeningen van dezelve (glasruiten vind men hier niet) is geheel van marmer, doch ter dikte

(*) SEMMLERS overzetting der hédendaagſche hiſtorie III. D. §. 1.

(**) Als men dus hier vóór de kebla ſtaat, ziet men westwaard, in Barbarije oostwaard, in gelukkig Arabië noordwaard, en in Sirië zuidwaard. De Europeſche geleerden plégen zig hierin zomtijds te vergisſen, en zonder aan de aardrijkskundige ligging der plaatzen te denken, altijd bij het woord *kebla*, de ſtreek naar het zuiden te zetten.

dikte van drie vingers en in het algemeen flegt beärbeid. De pilaaren in deze moske zijn agthoekig, en van gehouwen fteenen gemetzeld. Eene moske *Nebbi Gurgis* is merkwaardig, wijl men boven op dezelve eene kist vastgemaakt heeft met het water, dat den *Samarmog*, of fpringhaanenëter, naar dit gewest zal lokken (*). Oudtijds was dezelve eene kerk der Christenen, en dezen geloven, dat hier St. JORIS begraven is. Doch men toont zijn graf ook te *Masr el atik* (oud Kahira), te *Rama* in het heilig land, en in de provincie *Kesroan* op den berg Libanon.

BUITEN de ftad bij 11. ziet men nog eene oude en groote moske, die men *Dsjamea el achmar* noemt. Ik vond in dezelve het jaargetal 576. De naam van den bouwheer is niet meer leesbaar: men zeide egter, dat zij door eenen MODSJAHED EDDIN gebouwd zij. Deze was, naar gedagte, MOJAHED EDDIN KAIMAZ, van wien in de Algemeene Historie gewaagd word; en het is dus niet onwaarfchijnlijk, dat zij op bevel van SAIF EDDIN GAZI IBN MAWDUD, die in dit jaar ftierf, gebouwd is. Men ziet nog veele opfchriften, zo wel Kufifche, van dezelfde foort, waarvan men bij E op plaat XLIII. eene proef vind, als met het thans gewoon Arabisch fchrift. Het zijn allen ftukken uit den koran. De opfchriften zo wel als veel lofwerk en andere fieraadjen aan de wanden in de moske zijn in kalk gewerkt, en zo zuiver, dat men dergelijken zelden in deze gewesten vind. De Christenen willen beweren, dat in de oude tijden op deze plaats, toen midden in de ftad, eene groote kerk geftaan hebbe. Men zeide ook, dat hier eene fchipbrug over den Tiger geweest is.

NIEMAND van de Mohammedaanfche vorften te Mofül heeft zig door bouwen zulk eenen naam gemaakt, als een zekere LULU, welke in het midden der 7de eeuw na de hedsjera regeerde. Hij bouwde *Kara Seroj*, een groot gebouw bij 12., het welk nogthans nu niet meer bewoond word, en geheel vervallen is. In dit Mohammedaansch paleis vond ik tot mijne verwondering 80 tot 100 kleine menschlijke beelden. Men heeft egter den meesten het hoofd afgeflagen, en zommigen nog meer befchadigd. Fraai zijn zij in het geheel niet, gelijk men ligt kan denken. Zij ftaan allen, met de armen over elkander geflagen, in eene rije

(*) Befchrijving van Arabië, bladz. 165.

Grondtekening der Stad Mosul. | Plan de la Ville de Mosul.

rije naast elkander en men ziet zo weinig onderſcheid, dat het ſchijnt, dat de metzelaar ze maar met éénc vorm op den kalk gedrukt heeft. LULU heeft ook de *mäddraſſe*, of het *gymnaſium* (13.) gebouwd; insgelijks een fraai gebouw boven het graf van eenen JACHJA IBN EL KHASSEM, of, gelijk een ander hem noemde, ABUL KHASSEM, bij 14. Deze JACHJA word door de Christenen JOHANNES EL ASRAKI genoemd, en bij hen als een groote heilig aangemerkt. Zijn opgemetzeld graf ſtaat nu zuidzuidwest en noordnoordoost, en ſchijnt dus door de Mohammedaanen naar de *kebla* gerigt te zijn; want, als een Christen, is hij, denk ik, zo niet gelegd. LULU, welke van de mäddrasſe af tot aan den ſtadsmuur eene geheele rij pragtige gebouwen oprigtte, ontnam den Christenen dit graf. Ondertusſchen kunnen de laatſten het tégenwoordig in de moske bezoeken. Van binnen bemerkte ik rondom in den wand eene breede rij marmer, en op hetzelve lofwerk, zeer aartig gehouwen. Opſchriften waren hier ingehouwen, en de holten met kalk gevuld; anders plégen de Mohammedaanen dezelven verhéven uittehouwen. Ik vond hier ook eene rij opſchriften, waarvan de letters van leemaarde gevormd, en gebakken waren. Het is niet vreemd, dat men te Babylon en te Bagdad zig van dezelven bediend heeft, alwaar marmer en andere ſteenen kostbaar, en dikwijls voor geen geld te bekomen zijn; doch het verwonderde mij, dezelven ook in dit gebouw en in andere oude gebouwen te Moſul te vinden, waar men zo overvloedig marmer heeft, dat dikwijls de deuren der huizen in marmer ſtaan.

DE Christenen te Moſul hebben omtrent nog 10 kerken, doch de meesten zijn ſlegts klein. Wijl zij de ſtad in de laatſte belégering, in het jaar 1743, dapper hielpen verdédigen, ſtond de paſcha hun toe zommigen derzelven te herbouwen en anderen te verbéteren. De Nestoriaanen bouwden daaröp eene geheel nieuwe, bij 15., en de Jakobiten insgelijks eene, bij 16. Dezen zijn ook zo fraai, vooral de Nestoriaanſche, dat men in het Oosten zelden zulk eene fraaije kerk vind. Uit een opſchrift, dat ik mij door eenen Christen liet verklaren, verſtond ik, dat zij in het jaar 1744 na de geboorte van CHRISTUS, en 2055 na de regéring van ALEXANDER, gebouwd is: en men verzékerde mij ook, dat de Christenen in deze gewesten, niet alleen in alle opſchriften, maar ook in alle geſchréven bewijsſtukken van gewigt, beide deze tijdrékeningen te gelijk ſtellen. Het onderſcheid is 311 jaaren. Deze zogenoemde Alexandrijnſche tijdréke-

rékening komt dus overëen met die, welke door anderen naar SELEUCUS genoemd word. De *Teſchrin el aual*, of de maand october, is bij hen de eerſte maand van het jaar (*).

TE Moſul vind men in alles 15 *Chans*, of openbaare huizen, alwaar vreemdlingen verblijf kunnen zoeken. Vijf derzelven zijn klein en ſlegt, de anderen zijn allen groot en ruim, en tot derzelver beſtemming zeer wél gebouwd. De openbaare koffijhuizen, de baden en de bazars zijn ten deele ook rédelijk fraai. De fraaiſte en voordéligſte van deze openbaare gebouwen behoren allen aan de familie ABD EL DSJELIL, namelijk aan de nabeſtaanden van den thans regérenden paſcha AMIN. De ſtamvader van dit geſlagt, عبد الجليل ABD EL DSJELIL, was van geboorte een Neſtoriaan. Zijne nakomelingſchap is zeer talrijk, en te Moſul zo magtig geworden, dat zij den ſultan genoegzaam kan noodzaken, éénen van hun tot paſcha te benoemen; want, wanneer in de laatſte jaaren een vreemde paſcha van Konſtantinopel kwam, verwekten gemeenlijk de inwoners in de ſtad, en de Arabiërs en Jeſidiërs in het open veld, eenen opſtand; de paſcha moest altoos veele troepen op de been houden, en dit maakte zo veele kosten, dat, of de ſultan de gewoone inkomſten van zijne provincie niet kon trekken, of de paſcha van zijne bediening niet kon léven. Maar is één van het geſlagt van ABD EL DSJELIL paſcha, dan word hij van de aanzienlijkſten, en dienvolgens door de ganſche ſtad, onderſteund; hij behoeft niet veele krijgsbenden te houden, en kan de lasten ſtipt, en zelfs meer dan een ander, betalen: en daar men te Konſtantinopel voornaamlijk op dit laatſte alleenlijk het oog heeft, is het dezer familie niet moeilijk haar oogmerk te bereiken. De onderdaanen bevinden zig in het algemeen daar ook béter bij. Want een paſcha, die beſtendig in één gouvernement denkt te blijven, tragt hunne genégenheid en hun vertrouwen te behouden; terwijl een vreemde, die niet weet, hoe lang hij zal kunnen blijven, niet alleen zoekt geld te verzamelen, om zijne reiskosten betaald te krijgen, maar ook om te Konſtantinopel geſchenken te kunnen géven, om een ander paſchalik voor zig te verkrijgen, wanneer hij van hier terug ontboden word.

DE

(*) Beſchijving van Arabië, bl. 106.

De Mohammedaanſche inwoners te Moſul zijn alle Sunniten. De meesten namelijk zijn Hanefiten, en de overigen Schafeiten, en elke dezer beide partijen heeft hier eenen mufti, die onder den mufti te Konſtantinopel ſtaat. Het getal der Christenen ſchat men op 1200 huisgezinnen. Omtrent het vierde gedeelte daarvan zijn Nestoriaanen en Chaldeën, de anderen zijn Jakobiten. Onder de Christenen, die in de ſtad geboren zijn, vind men er zelden éénen, die de Siriſche ſpraak, welke op de dorpen in gebruik is, kan ſpréken. Het Arabisch is hier hunne moedertaal, en zo wel kooplieden als priesters ſchrijven *karſchuni*, dat is Arabisch met Siriſche en Seringéliſche letters; doch hunne kerkboeken zijn in de oude taal geſchréven (*). Ik geloof niet, dat de Christenen in eenige andere provincie des Turkſchen rijks in zulke goede eensgezindheid met de Mohammedaanen léven, als te Moſul. Zij mogen zig hier volkomen als Mohammedaanen kléden, en de pascha heeft veelen van hun in zijnen dienst. Zelfs de *karem kiajaſi*, of opperkeukenmeester, der gemaalin van den pascha was een Christen, en zijn vader had dezelfde plaats veele jaaren bij des pascha's vader bekleed.

Te Moſul vind men ook omtrent 150 huizen, die door Jooden bewoond worden. Deze natië heeft in de Turkſche landen meer vrijheid om haar brood met arbeid te verdienen, dan in Europa, daar zij van de gilden uitgeſloten zijn. Voor het overige zijn de Jooden éven zeer, en in zommige ſtéden nog veel meer, veragt, dan bij ons; ja in de ſtéden dezer gewesten, waar veele Christenen wonen, durft een Jood in de goede week nauwlijks op ſtraat verſchijnen, of hij loopt gevaar om door de jongens mishandeld te worden, en de Mohammedaanſche overheid laat dit toe. De Jooden hadden voor een jaar of drie te Moſul eene veel verdrietelijker zaak. Toen zij van eene bédevaart naar het graf van den profeet NAHUM te *El kosch* weêrgekomen waren, werd in een dorp aan dezen weg, waar niet anders dan Christenen wonen, een kind vermist, Na veel

(*) Naderhand zag ik, dat de Grieken in Natolië Turksch met Griekſche letters ſchrijven, en een Griekſch koopman, met wien ik Arabisch ſprak, noemde dit insgelijks *karſchuni*. Of men daarvoor in het Turksch of Grieksch misſchien andere naamen heeft, heb ik niet onderzogt.

veel zoeken, vond men het eindelijk in eenen put, vol wonden, en de tong had men het afgefnéden. De Jooden werden als de daders aangeklaagd; wijl men egter geen getuigen had, werden aan den pascha 1000 dukaten betaald, en hier méde was het proces ten einde. De Oosterfche Christenen verhalen veele dergelijke gebeurdnisfen, volgens welken de Jooden, naar men zegt, hunne kinders geftolen hebben. Onder anderen wilde men mij te *Haleb* verzékeren, dat men aldaar voor weinige jaaren een Christen kind met eene ménigte wonden en nog lévend in den kelder van eenen Jood weêrgevonden had; dat de pascha zig eene groote fom gelds door de joodfchap had doen betalen, en de zaak daarbij laten berusten.

Het gouvernement Moful is niet groot. Aan de oostzijde van den Tiger ftrekt het zig van de ftad 9 uuren zuidwaard uit, tot aan den grooten Tzab, en naar het noorden omtrent 8 uuren. Dit gedeelte is nog wél bevolkt, doch aan de westzijde des Tigers is alles woest. Het getal der dorpen in dit gebied rékent men op drie honderd. Wanneer men geen al te groote droogte heeft, brengt het aardrijk hier overvloed van tarw, linzen, erweten, zemzem, zijnde een klein zaad, waaruit men olie perst, voord, en men bouwt hier ook veel katoen. Doch voor eenige jaaren ontftond, door gebrek aan régen, en door de flegte voorzorg der Turkfche pascha's voor hunne onderdaanen, in dit ganfche gewest, en inzonderheid te *Diarbekr*, zulk een groote hongersnood (*), dat veele behoeftige lieden, en voornaamlijk Christenen, hunne kinders aan Mohammedaanen verkogten. Veelen derzelven werden naderhand wel weêr gelost, doch anderen vonden het in de huizen der Mohammedaanen zo zeer naar hun genoegen, dat zij zelven niet wilden wéderkéren; en veele Mohammedaanen wilden de gekogte kinderen niet weêr overgéven, waardoor dus de Chris-

(*) Ives reisde kort na dezen hongersnood door deze landftreek, en befchrijft den beklaaglijken toeftand, waarïn de inwoners zig toenmaals nog bevonden. Een kapucijner monnik te *Diarbekr* zeide hem: dat de vreeslijke winter van 1756. (waarvan ik hier voor gewaagd heb) en de fpringhaanen in het jaar 1757. oorzaaken van dit fchriklijk onheil waren geweest; dat egter, indien de regéring maar magazijnen had willen oprigten, de ellende tot zulk eenen trap niet zou geklommen zijn. II. Deel bl. 164.

Christlijke gemeenten zeer verzwakt werden. In de ſtad zijn verſcheiden linnen fabrieken, verwerijen en drukkerijen. De beide laatſte handtéringen worden voornaamlijk door de Christenen gedréven. Voor het overige is hier ook een ſterke handel: van Kurdestan worden jaarlijks alleen aan galnooten over de 2000 kantar met karavaanen van Moſul naar Haleb gezonden.

De pascha te Moſul heeft gemeenlijk drie *togk*, (paerdenſtaerten.) Amin, die in mijn' tijd pascha was, had maar twee *togk*, doch leefde in hoop om bij de eerſte gelégenheid tot den eerſten rang verhéven te worden. Naar men mij verzékerd heeft, betaalt hij jaarlijks aan den ſultan 35 of 40 *kies* (beurzen), elke van 500 piasters (*), en dus 17 duizend 500 tot 20 duizend piasters, dat is omtrent 11 duizend 700 tot 13 duizend rijksdalers. Daarenboven trekt de ſultan, zeide men, uit dit gebied ook nog omtrent 30 *kies* hoofdgeld. De laatſte ſchatting word *Charedsch* genoemd, en door de Christenen en Jooden opgebragt. De rijken namelijk betalen elk 4, die van middenmatig vermogen 2, en de armen éénen *Zermahbup* (dukaat), en daarvoor krijgt elk een briefje, hetwelk hij het geheele jaar moet bewaren, bij aldien hij niet andermaal wil betalen. Ik weet niet, of de Jeſidiërs, die in de dorpen wonen, ook *Charedsch* moeten betalen, denk het egter, wijl dezen grootſtendeels oorſpronglijk Christenen zijn geweest, en dienvolgens te voren betaald hebben. Die Mohammedaanen zijn geworden, zijn daar vrij van.

De pascha te Moſul heeft omtrent 20 *ſakalli agaſi*, dat is voornaame amptenaaren, die ten deele gewigtige bedieningen hebben, en in den oorlog met de Jeſidiers en Arabiërs de benden aanvoeren. Hij heeft in alles omtrent honderd *Yts agaſi*; éven zo veele *taffenkſchi*, of ſoldaaten, en 8 *beirak*, elke van 15 man, of 120 man *lavends*, of ruiters. Behalven dezen zijn te Moſul omtrent 150 *ſpahis*. De laatſten hebben van den ſultan vaste landerijen, en gemeenlijk word de zoon *ſpahi* in des vaders plaats. Deze ſtad geen grensvesting zijnde, vind

(*) Schier in alle de Turkſche provinciën rékent men 500 piasters op een *kies*. Maar te Bagdad maken 250 piasters reeds een *kies*, zo men mij zeide. Voor het overige word overal naar Turkſche piasters gerékend, van dewelken elke omtrent $\frac{2}{3}$ van eenen rijksdaler maakt.

vind men hier geen *kisle*, dat is, geen geheel regiment janitzaaren heeft hier zijn hoofdkwartier. Des niettégenſtaande vind men te Moſul ook eenige bevelhebbers van dit corps, die alle inwoners, welken zig ſlegts willen aanmelden, inſchrijven, en toezien, dat dezelven alle de voordeelen genieten, die de ſultan aan de janitzaaren vergund heeft. De Christenen kunnen zig juist niet als janitzaaren laten inſchrijven, en dus gelijke voordeelen genieten; egter laten sommigen zig, voor geld, als bedienden bij het eene of andere regiment opſchrijven, en hebben daarbij het voordeel, dat zij bij eenige onlusten, die hier al méde niet zeldzaam zijn, niet behoeven te vrézen, dat zij door de janitzaaren mishandeld of zelfs geplonderd zullen worden. Wanneer de pascha meer krijgsbenden nodig heeft, dan hij in zijne ſoldij heeft, word hier, zo als te Bagdad en Basra, in allen haast een corps *ſerdengesti* geworven, in het welk men ook Christenen aanneemt. Onder de *taffenkſchis* en *Lavends* te Moſul vind men insgelijks eenige Christenen.

In het jaar der hedsjera 1156. (1743). bombardeerde NADIR SCHAH de ſtad Moſul (*) gedurende 41 dagen, en zou ze waarſchijnlijk ook veroverd hebben, indien hij geen berigt van eenen opſtand in Perſië gekrégen had, waardoor hij genoodzaakt werd, de belégering op te bréken. Volgens de beſchrijving, welke men mij daarvan gegéven heeft, ſchijnt deze Perſiſche held, die voor zijne vijanden in het open veld zo ontzaglijk was, van de belégering eener vesting niet veel verſtand gehad te hebben, en de Perzen moeten ook ſlegte artilleristen zijn. Hij deed den aanval namelijk aan de noordwestzijde der ſtad, omtrent de poort *el ämadi*, alwaar de ſtadsmuur juist het ſterkst en de ſtad zelve woest is. Van hier beſchoot hij het léger van den pascha, het welk agter den muur tusſchen de puinhoopen opgeſlagen was. HOSSEIN pascha, vader van den tégenwoordigen pascha, in dien tijd ſtadsvoogd van Moſul, had ſchier aan allerlei krijgsbehoeften gebrek; hij kon daarom de belégeraars geen grooten afbreuk met kanonnen doen. Hij ging dan ook eerlang weêr naar zijn paleis, en liet den vijand op de lédige tenten zo veel kanonnéren en bombardéren als hij wilde. Die van Moſul wilden verzékeren, dat NADIR SCHAH bij de 40 duizend bomben in

(*) Geſchiednis van NADIR SCHAH, bl. 365. Hoogd.

in de ſtad geworpen hebbe. Dit is zékerlijk de zaak al te hoog opgegéven. Ondertusſchen is het zéker, dat de bombardéring geweldig was, en dat de ſtad nogthans weinig daar van geléden heeft; want, ſchoon eene bombe de huizen bereikte, kon zij niet veel ſchade doen, wijl dezelven gewelfd waren, en bijna geheel uit kalk en ſteenen beſtonden. De meeste bomben ſprongen in de lugt, of waren in het geheel niet aangeſtoken, en vielen tusſchen de lédige tenten néder, daar de belégerden ze opzamelden. NADIR SCHAH liet ook eenige mijnen ſpringen, doch altijd meer tot zijn eigen nadeel, dan tot nadeel der Turken. De vijandlijke kanonniers maakten het eenigzins béter. Zij troffen toch zomtijds den ſtadsmuur, en wierpen groote brokken daarvan ter néder. Maar de belégerden hadden altijd tijds genoeg, om agter de bres eenen nieuwen muur optetrekken: en bij dezen arbeid waren de Christenen bijzonder zo behulpzaam, dat de Mohammedaanen nog bekennen, dat zij hun de behoudenis der ſtad voornaamlijk te danken hebben. Daarenboven betoonden de Christenen zig in verſcheiden uitvallen ook zeer dapper. De Moſulaaners roemen insgelijks de bekwaamheid van zommigen hunner médeburgers, zo wel Christenen als Mohammedaanen, met welken zij des nagts het léger der Perzen konden beſtélen. Zij ſpoedden zig met den verkrégen buit naar de drooge ſtadsgragt, daar hunne vrienden hun dan touwen toewierpen, en hen over den muur trokken.

WIJL ik te Moſul gelégenheid had, om eene lijst te krijgen van al de dorpen, die tot dit paſchalik behoren, zal ik derzelve hier plaats géven. De meesten van deze dorpen zijn zékerlijk van geen belang, en derzelver naamen nieuw. Maar misſchien vinden de geleerden onder dezelven ook nog naamen, van dewelken bij de oude ſchrijvers in de ſtreek van *Ninive* gewag gemaakt word, en die zij voor merkwaardig houden, om, in het toekomende, reizigers op deze plaatzen oplettende te maken.

AAN de oostzijde van den vloed en ten zuiden van Moſul liggen: *Nunia* of *Nebbi Junes*, een groot dorp bij het graf van den profeet JONAS, waarvan hier voor geſproken is. *Jaremdsja. Schems eddin. Kos fachra. Kara koinni ſiſla. Kibridli. Sullami. Nimrud.* Van de muuren, die men bij dit dorp in den Tiger vind, heb ik reeds hier voor geſproken. Men zegt, dat hier verders ook nog veele overblijfzels van huizen gezien worden, die misſchien verdienen door

eenen reiziger bezogt te worden. *Tel gundis. Pusſadli. Chodder Elias*, een klooster der Jakobiten; doch het dorp word door Mohammedaanen bewoond. *Tel Jakub. Kani Harami. Karoi Jattag. Abd el aſis*, een dorp aan den Tzab, dat door Jeſidiers bewoond word. *Dſjödlida. Karkaſcha. Tel el läbben. Tſcham karram Mohammed. Dägger Jaremdſja. Sachra Chatum. Beddera. Terdſjilla. Karmelis. Karakosch*, hetzelve word door Jakobiten bewoond. *Balauad. Karaſchor. Kàhris. Karaboli. Käbberlii. Schah kuli. Kharabelli. Dar Maulana. Kubbe. Eidur Durmas Jenkſcha ſiſla. Agk ſchäher. Jurganti. Asſaba. Komeſchin. Bas Tudmas. Ali Resch. Omar khan. Minara. Tachraua. Läk derräsſi. Dſjeloschan. Tennur töppe. Toprag ſiaret. Koi jag. Ghoidſjeli. Chasna töppe. Bartolla*, dit is door Christenen bewoond. *Basch bita. Bas ſachra.* Dit laatſte ligt aan den berg Ain Jaffra. *Kharab tſchoban. Uſugk. Saribolag* of *Ain el ſaffra. Iskof. Schech Amir. Kanuna. Kasr ſoed. Kopan. Adſji ſjuk. Pir bennok. Pir Hellar. Bach hösſan. Baschika.* De beide laatſte dorpen worden door Jeſidiërs en Christenen bewoond. *Tapuſaua. Täs charab. Kara töppe. Kolan töppe. Orta Charab. Tilara. Wadi ſemmagk. Omar lapidſji. Imam fadla. Abasſie. Aulamisch. Kapäkli. Haſchenue. Arpadſji. Bilbil töppe. Bauwiſa. Koindſjug* of *Kalla Nunia.* (plaat XLVI.)

Aan de oostzijde van den Tiger en ten noorden van Moſul vind men: *Kadi kent. Raſchidi. Scheri khan. Kara koinli Elia. Schech Mohammed. Dſjammalie. Durnadſjik. Chauadſja Chalil. Mella, Auana. Kaffrik. Misſer kent. Bauiſa. Baſan.* Hier wonen eenige Armeniers, de overige inwoners zijn Mohammedaanen. *Dauaſa. Dſjanik. Alemlu. M'ſcherraf. Dàr ba Juſof. Om tuta. Uana.* Hier wonen altemaal Seiids, of nakomelingen van MOHAMMED. *Gernus. Telamta. Tel mian. Türru. Bated. Bab Nied. Kharahik. Kasrik. Misſchriffa*, het zelve word door Jeſidiërs bewoond. *Dàr Hal. Tel fisna.* De meeste inwoners van het dorp zijn Jeſidiërs. *Suti. M'ched. Dar Dſjindi. Agadſja Kalla. Karabolog. Kani ſcherin. Kabak* of *Kerra.* De gemeene man te Moſul geeft voor, wél onderrigt te zijn, dat JONAS hier op het drooge geworpen werd, en dat de walvisch daarom uit den Perſiſchen zeeboezem zo ver den Tiger opgekomen was. *Khanek. Allak. Zeinie. Kisſik. Nimr. Koramesk. Jan burkran. Bakak.* Het laatſte word door Jeſidiërs en Mohammedaanen bewoond. *Anza. Baurſan. Omeri.* Hier wonen ook Jeſidiërs. *Dar ſetun. Bibor. Kasrun. Bahendaua*, eene zeer oude plaats, die thans meestendeels van Jeſidiërs bewoond word. Zij ligt digt

bij

bij *El kosch*, de verblijfplaats van den Patriarch ELIA. (bladz. 335) *Beddrie. Kerendsjig. Hatara.* Dit word door Jesidiërs en Mohammedaanen bewoond. *Kereck hatora. Kerrik. Charab walled. Chareb Kabber. Ze m'halle. Kul chasch. Kutsjük hatara. Ranik. Bapir. Minara.* Dit is van het voorgemelde onderscheiden. *Tel addes. Khan Nischerin. Tel zin. Muskollad. Filfen. Kir Iskak. Tel Iskof.* Het word door Nestoriaanen bewoond. *Bakofa. Dogàd. Siridsch khan. Chuschaban.* In de vier laatste dorpen wonen Jesidiërs en Mohammedaanen onder elkander. *Nusserie.* Aldaar wonen Jesidiërs, Mohammedaanen en Christenen. *Batne*, een groot dorp, waar niet dan Christenen wonen, waarvan een groot gedeelte tégenwoordig den paus voor het opperhoofd der kerk houd. Digt bij hetzelve ligt een oud Nestoriaansch klooster *Maruraha. Tilkaif.* Hier zijn 3 of 4 honderd huizen zegt men. Omtrent de helft der inwoners heeft zig met den paus verenigd; de anderen zijn Nestoriaanen. *Beitkarra*, *Hassan dsjillan. Kara cherab. Schech Hey. Schech Ali. Charab Beit. Kulkaja. Chodsje amber. Nidsjemu. Beibacht. Bos gara. Kaim Rasiana. Summaki. Tschockalu. Ghörian. Kellata. Nöfferi. Sindanck. Kittik. Kiskalla. Ansaua. Das Kuttan. Ain backara. Ghermaua Racksa. Hassenie. Perusaua. Charabök. El maman. Schiffscherin. Kir chales. Kendal Mahhmudan.* Het word door Jesidiërs en Mohammedaanen bewoond. *Kir mubarck. Chastabad.* Hier wonen insgelijks eenige Jesidiërs, de overige inwoners zijn Mohammedaanen. *Ain essefina. Baàddrie* en *Chorasan* worden geheellijk door Jesidiërs bewoond. *Basan. Dsjrarahi.* Hier vind men geen inwoners dan Jesidiërs. *Kemmuna. Ain Zal.* Dit lag aan de westzijde des Tigers, doch is ganschlijk verwoest. *Seiid Kend.* Hier wonen schier niets anders dan nakomelingen van MOHAMMED. *Kir koran. Tschienkschi. Dareck.*

AAN de westzijde van den Tiger liggen: *Dsjindar. Kasasir. Tschakara. Tschota. Badusch. Ismailan*, 3 uuren van Mosul aan den weg naar Haleb. (Hédendaagsche Historie 3de deel, § 27.) *Damirschi. Helela. Dar Michaël*, een verwoest klooster. *Ag Kend. Gonatra. Kafur. Kabag tschulli. Màhhirdsjan. Hadsjar Sefine. Charar. Mellek Achmed. Hammam Ali*, eene welle van joodenlijm (*sift* of *kir*). Men vind veele zulke wellen aan den Tiger. *Dsjohana. Dagerman adassi. Mambara. Sof ettud. Sennedik. Kasan koski. Keiara*, daar bij eene rijke welle van joodenlijm.

KSCHAF

Kschaf, een oud kasteel aan de uitwatering van den Tzab en dus aan de oostzijde van den Tiger. *Hafar*, een dorp aan den vloed Chafer. *Hasſan pirkan. Tſchogürdſchi. Ordak.*

REIS VAN MOSUL NAAR MARDIN.

Men kan van *Moſul* naar *Mardin* verſcheiden wégen némen. Die over *Sacho* en *Dſjeſire* is de langſte, behalven dat hij bergagtig en derhalven bezwaarlijk is. Tot *Nisſabin* alleen heeft men 12 dagen nodig. Doch deze is het meest bewoond, gelijk zulks uit de reiskaarten, plaat XLV. en L. blijkt. Een tweede weg gaat door de woestijn. Deze is veel korter, namelijk van Moſul tot Mardin omtrent 38 of 40 duitſche mijlen, en die kan men met eene groote karavane in omtrent 53 of 58 uuren afleggen. De weg van Moſul naar Orfa en Haleb loopt digt voorbij Mardin, en op dezen rékent men van *Moſul* tot *Orfa* 86 of 88 uuren, of 63 of 64 mijlen. Ik was eerst voornémens om dien over Dſjeſire te némen, wijl ik op denzelven gelégenheid zou gehad hebben, om meer aardrijkskundige waarnémingen te doen, dan op den weg door de woestijne. Wijl men egter de ſtreek tusſchen Dſjeſire en Nisſabin thans niet zeer veilig agtte, en juist eene groote karavane wilde opbréken naar Haleb, beſloot ik, met dezelve door de woestijn te reizen. Men treft hier zéker allerzeldzaamst een dorp aan; nogthans moet men zig in deze gewesten geen woestijn voorſtellen, waar alles met zand bedekt is. De grond is zeer vrugtbaar, men ziet alom de ſchoonſte groene velden, en hier en daar nog merktékens van dorpen, ja zelfs van ſtéden, die eerst onder de regéring der Mohammedaanen, deels door de omzwervende Arabers, Kurden en Jeſidiërs, deels door de dwinglandij der Turkſche landvoogden verwoest zijn. Men vind hier veele kleine ſtroomen, doch zij ſlingeren thans door de ſchoonſte vlakten, zonder dat men er eenig gebruik van maakt. Het water is overal goed; alleenlijk bij *Hügkne* en *Auenad* is het een weinig bitter.

Quintus

Quintus curtius gewaagt reeds van de voortreflijke weiden, welken men in deze ſtreek aantreft. In het begin van het vijfde boek zegt hij: „ het land tusſchen den Eufraat en den Tiger is zo vet, dat men het vee moet afhouden, op dat het niet te veel éte". Op onze reis kwamen ook indedaad eenige kameelen ziek van de weide en ſtierven. Men geloofde egter niet, dat zij te veel gegéten hadden. De kameeldrijvers gaven hunnen dieren des morgens zelfs zout, op dat zij te beter éten en drinken zouden: maar men zegt, dat het gras boven de nesten der ſpringhaanen zo vergiftig is, dat kameelen, paerden en muilézels, die daar van éten, ſterven; en bij *Tel el Haua* zag ik in dit jaargetij ook eene groote ſtreek lands als bedekt met jonge ſpringhaanen (*). Het kan ook zijn, dat het vee ſterft, wanneer het bij geval een vergiftig dier méde doorzwelgt.

Indien misſchien iemand begérig ware te wéten, welke toebereidzelen men moet maken tot eene reis door onbewoonde gewesten, zal ik hier kortlijk aanmerken, welke zaaken een Oosterling op dergelijke reizen voor noodzaaklijk houd, en daar naar heb ik mij ook gerigt. Mijne geheele keukengereedſchap was in eenen zak gepakt. Dezelve beſtond uit twee potten met dekzels, die in elkander konden gezet worden, uit een paar ſchotels en borden, en eene koffijkan, alles van koper en vertind. Dit zal reeds ménigen Europeër thans, daar men zo ſterk tégen het gebruik van koper in de keukens ijvert, niet gevallen. Maar dit kan ik verzékeren, dat men hetzelve in het Oosten zo wél vertind, als het in Europa weinig geſchied. De regéring is zeer ſtreng, en een koperſlager, die tot het vertinnen van keukengereedſchap ſlegt tin wilde gebruiken, zou zeer ſcherp geſtraft worden. Men vertint het zo wel van buiten als van binnen, de koks houden het zeer ſchoon, en men heeft daarom in het Oosten de kwaade gevolgen van het gebruik van koperwerk in het geheel niet te vrézen, waarover men in Europa zo veele klagten hoort. Voor zout, péper en kruiden had ik eene houten doos, die, in verſcheiden afdélingen, op elkander kon geſchroefd worden. Lépels, mesſen en vorken heb ik behouden, ſchoon men

(*) Beſchrijving van Arabië, bl. 160.

men die in het Oosten niet gebruikt, wijl het vleesch in kleine ftukken gefnéden en met de pilau opgedragen word. Tafels en ftoelen kent men hier in het geheel niet. Mijn tafellaken was een rond ftuk léder, rondom met ijzeren ringen, door dewelken men een koord doet, en met eenen haak aan den zadel hangt. Ik had een half dozijn koffijkoppen, (maar geen fchoteltjes) allen in eene houten doos, overtrokken met léder, die men overal kan neêrwerpen, zonder dat men behoeft te vrézen, dat de kopjes gebroken zullen worden. Voor geele waschkaerzen had ik eene dergelijke doos in eenen lédcren zak. Binnen in het dekzel van dezelve is eene pijp, waarin men het licht zet, en men heeft derhalven geen anderen kandelaar nodig. Mijn lantaern was van linnen, van het zelfde maakzel, als de kleine ronde papieren lantaerns, die de jongens in Europa wel plégen te maken, en dezelve had eenen blikken bodem en dekzel. Als men dezen te zamenlegt, beflaat hij ook niet veel plaats in den reiszak. Water vind men op dezen weg overvloedig; dus had ik hier geen geitenvel nodig, om voorraad van water méde te némen. Maar elk heeft eene waterkruik van dik léder aan zijn paerd hangen, om te kunnen drinken naar wélgevallen; en een koperen wélvertind fchaaltje in zijnen boezem, om zig daarvan te bedienen bij eene fontein of aan eenen ftroom. Brandewijn kan men in alle ftéden, waar Christenen wonen, genoeg krijgen; ik nam daarom telkens eenen voorraad daarvan in een eigenlijk daartoe bereid geitenvel. Want, wijl men op de reis dikwijls zeer verfchillend water vind, zijn de Christenen van gedagten, dat het goed voor de gezondheid zij, als men het met een weinig brandewijn mengt. Maar dit is gansch geen aangenaame drank. Wégens het verfchillend water éten de Mohammedaanen gaern knoflook, bij aldien zij het kunnen bekomen. Mijn voorraad van éten beftond voornaamlijk in rijst en boter. De boter is gefmolten, en word in eene lédcren kruik bewaard. Verders had ik befchuit, als ook meel, om onder weg versch brood te kunnen bakken, gedroogde vrugten, in de zon gedroogd vleesch, koffij e. z. v. Voor dat men uit eene ftad vertrekt, voorziet men zig gemeenlijk ook van dikke melk. Deze word in eenen zak gefchud, en, naar mate dat het water afloopt, telkens andere melk bijgedaan, tot dat men denkt kaas genoeg te hebben. Wanneer men die naderhand weêr met water mengt, geeft zulks voor eenen dorftigen

reiziger

reiziger eenen aangenaamen verkoelenden drank (*); en met befchuit gegéten, is het voor eene graage maag eene goede fpijs. Op zulk eene reis moet men altoos niet lekker zijn, of men is er zeer kwalijk aan. Mijne Perfifche tabakspijp had ik in eenen léderen zak voor aan den zadel hangen. Mijne tent was flegts klein, en op deze reis gebruikte ik dezelve haast in het geheel niet, om niet te veel Arabifche gasten bij mij te lokken. Mijn bed beftond in eene matras, eene dunne déken en een hoofdkusfen. De Oosterlingen flapen altoos in hunne klééderen. Doch zij zijn daarom niet minder reinlijk dan de Europeërs, die dikwijls fchoon linnen aantrekken; want zij wasfchen en baden zig te meer. Een tapijt is op zulk eene reis een noodzaaklijk ding. Want, daar men zig légert, het zij in een huis of in het open veld, word dit aanftonds uitgefpreid, en men heeft eene zindelijke zitplaats. Mijne klééderen, boeken, en dergelijken, had ik in twee reiszakken, en de werktuigen in derzelver behoorlijke kasfen. Voor deze mijne pakkaadje, voor mij en mijn' bedienden, huurde ik maar drie paerden.

In onze karavane waren ten minften twee duizend ladingen. Te wéten 1300 kameelen, waren geladen met galnooten uit Kurdestan, 120 kameelen met allerhande foorten van lijnwaat uit Indië, Perfië, Bagdad en Moful, en 45 kameelen met koffijboonen. De overige 5 of 6 honderd ladingen werden door paerden, muildieren en ézels gedragen. Nogthans waren al deze waaren niet voor Haleb alleen beftemd; veelen gingen naar Mardin, Orfa, Diarbekr en verder naar Armeniën. In andere ftéden vertrouwen de kooplieden hunne waaren gemeenlijk den Arabieren van de naburige groote ftammen aan, die ze dan op hunne kameelen door de woestijn brengen. Hier verzékerde men mij, dat de eigenaars

(*) Iemand uit Barbarije zeide mij, dat men aldaar geroofte gerst maalt, het meel met honig mengt en er koeken van bakt. Dezen mengen zij op reis met water, het welk een aangenaame verkoelende drank is, dien men *famita* noemt. Behalven dat hebben de Oosterlingen nog veele lévensmiddelen voor de reis, die een Europeër niet leert kennen, ten minsten, die hij moet ontbéren. Zij reizen in hun eigen land, en worden door hunne vrouwen of bloedvriendinnen van lévensmiddelen verzorgd, terwijl een Europeër alles door zijn' dienaar op de markt moet laten kopen, waar men alleenlijk het noodzaaklijke vind.

naars van all' de lastdieren in onze karavane te Mosul of in de naburige stéden woonden, en dat dus de Arabiers en Kurden met het vervoeren der waaren niets verdienden.

Het getal der reizigers, de kameel- en paerdenknegts médegerékend, zal omtrent 400 man bedragen hebben. Wij hadden eene bedekking van ongeveer 150 soldaaten (*segmanie*), meestendeels lieden door de kooplieden aangenomen, en dien het niet geheel onverschillig kon zijn, of hunne meesters geplonderd waren geworden. Wij waren derhalven, naar mijn gedagt, sterk genoeg, om ons tégen alle vijanden, die wij op dezen weg konden bejégenen, te verdédigen. Doch, wijl de Jesidiërs van den berg *Sindsjar* voor weinige maanden eene kleine karavane bij *Romäla* geplonderd hadden, liet de pascha de onze tot aan *Kassi kupri* begeleiden; hier kwam de zoon des schechs van den Arabischen stam *Tai* met omtrent 200 man te paerd en 100 man te voet bij ons; bij *Romäla* kwamen ons 4 *beirak* (omtrent 100 man) *lavends*, of ruiters, van den woiwoden te Mardin te gemoet; bij *Ridsjel el abbas* begonnen de Arabiërs allengs weêr aftezakken, en daartégen vondén wij bij *Tel esschair* ook den *tassenkschi baschi* van Mardin met omtrent 150 man voetvolk. Al deze lieden kosten den kooplieden zeer veel. Daarenboven waren de Arabiërs, onze begeleiders, zeer onbeschaamd, en ons reizigers zeer lastig. Doch de pascha te Mosul, de schech van den stam *Tai*, en de woiwode te Mardin willen van de karavanen voordeel hebben: en onder voorwendzel, dat zij den koophandel beschermen, moeten de kooplieden zig de bedekking laten wélgevallen, en daar rijklijk voor betalen. De schech *Tai* kreeg aanstonds bij zijne aankomst eene geheele lading koffijboonen, veel tabak, rijst, boter en andere lévensmiddelen; als méde 50 *abba*, of Arabische kléderen, die hij deels onder zijn volk, deels onder de schechs der Kurden verdeelde, die ons onder weg bezogten.

Onze karavanbaschi was een der voornaamste kooplieden van het reisgezelschap, die met goedkeuring van eenige anderen het weggeld (*badsch*), de geschenken aan de Kurden en onze geleiders betaalde, en op de ladingen verdeelde. De eigenaars der lastdieren hadden insgelijks een opperhoofd. In de reis werd in het geheel geen orde gehouden. Bij het aanlichten van den dag laadde elk op, en die het eerste gereed was, of den anderen kon voorbij komen, ging vooraan. Als wij ons légerden, sloeg elk zijne tent op, waar het hem best geviel,

viel, zonder dat de karavanbaschi of iemand anders zig daar meê bemoeide. Des nagts werd geen wagt gehouden. De geenen, die ons moesten beſchermen, begaven zig zelfs gemeenlijk de eerſten te ruste, behalven eenigen van de *ſegmanie*, die tévens kooplieden bedienden; en dezen lieten zig aan niets anders gelégen zijn, dan aan de goederen van hunne meesters. Wijl het bekend was, dat de karavane zou doortrekken, kwamen dikwijls zwervende Kurden, die ons geiten, melk en inzonderheid dikke melk verkogten. Dezen kwamen ménigmaal des nagts wéder om te ſtélen. Eens werd niet verre van mij een muildier geſtolen. De eigenaar, welke ontwaakte, maakte gerugt; doch de Segmanie lieten zig zo min als de Arabiërs daardoor in hunne rust ſtoren; hij zelf, verzeld door twee van zijne vrienden, vervolgde den dief, en bragt het dier een kwartier- uurs daarna wéder (*). Toen wij ons éven bij *Ridsjel el abbas* gelégerd hadden, liet het zig aanzien, als of wij de hulp van onze Segmanie, Arabiërs en Lavends van Mardin, die wij daar aantroffen, wel dégelijk zouden nodig hebben. Wij zagen van verre, agter eenen heuvel, eene groote wolk van ſtof opgaan. Men twijfelde niet, of dit was de voorbode van eenen aannaderenden vijand, die op de karavane afkwam. De eigenaars der lastdieren ſpoedden zig om de kameelen, paerden en muildieren, die reeds in het gras gedréven waren, weêr in het léger te halen. Welhaast krégen wij berigt, dat 2 duizend man Kurden, anderen ſpraken ten minſten van 4 duizend, van agter den heuvel in aantogt waren. Onze Turken en Arabiërs rukten in de grootſte wanorde tégen den gewaanden vijand aan. Maar een half uur daarna kwamen zij wéder met de tijding, dat vier man te paerd, die een paar windhonden bij zig

(*) Een koopman verhaalde, dat hij zig eens met eene karavane op eenen ſteilen heuvel had gelégerd, en zijne tent op den kant van denzelven had opgeſlagen, om dat hij deze plaats voor de veiligſte oordeelde. Hij zelf waakte altijd in den voornagt, en zijn dienaar zou in den nanagt waken. Deze was in ſlaap gevallen. Ondertusſchen werd hij zelf tégen den morgenſtond wakker, als een dief, die eenen haak met een touw in een pak koopwaaren geſlagen had, van den berg afſprong. De koopman ſtond op en maakte den haak vast in het kleed van zijnen ſlapenden dienaar. De dief trok met het touw; de bediende begon te ſchreeuwen, maar het hielp niet, hij werd van den heuvel afgeſleept, en daar door gewaarſchouwd, om in het vervolg béter op het goed van zijnen meester te pasſen.

zig hadden, eene groote kudde ſchaapen hadden ontmoet, en dat de laatſten het ſtof veroorzaakt hadden, dat ons zulk eene groote vrees had aangejaagd.

Langs den weg, dien wij namen, kan men gemaklijk in 6 dagen van Moſul tot Nisſabin reizen. Onze karavane ging langzaamer; om réden, wijl de eigenaars der lastdieren alöm de ſchoonſte weiden vonden, daar zij hun vee om niet konden grazen, als ook, wijl onze begeleiders, de Arabiërs en Turken, gaerne lang op kosten der kooplieden willen léven. Wij reisden:

Den 11den april van Moſul W. N. W. tot *Dübs*	$5\frac{1}{2}$ uuren of	4	mijlen.
Den 13den van Dübs W. N. W. tot *Kaſſi kupri*	4 —— -	3	——
Den 15den N. W. ten W. tot *Högkne* - -	3 —— -	2	——
Den 16den N. W. ten W. tot *Auenad* - -	4 —— -	$2\frac{1}{2}$	——
Den 17den N. W. ten W. tot *Tel elhamtza* -	$5\frac{1}{2}$ —— -	4	——
Den 18den N. W tot *Romäla* - - - -	6 —— -	$4\frac{1}{2}$	——
Den 19den W. ten N. tot *Ridsjel el abbas* -	6 —— -	$4\frac{1}{2}$	——
Den 20ſten W. N. W. tot *Tel esſchair* - -	$4\frac{1}{2}$ —— -	3	——
Den 21ſten ten W. tot *Nisſabin* - - - -	$4\frac{1}{4}$ —— -	3	——
Den 25ſten N. W. ten W. tot *Mardin* - -	$10\frac{1}{4}$ —— -	$7\frac{1}{2}$	——

Op den ganſchen weg van Moſul tot Nisſabin, vind men geen één dorp, maar hier en daar nog ſpooren van ſtéden en dorpen, welker ligging op de reiskaart door een kruisje aangewézen is. Onder anderen ſchijnt *Kaſſi kupri* eene aanzienlijke plaats geweest te zijn; doch daar is niet meer van overig, dat verdient aangemerkt te worden, dan een gedeelte van eene brug. Anderhalf uur van hier, en 9 uuren van Moſul, op eene plaats, waar een kleine ſtroom in den Tiger valt, ziet men nog de puinhoopen van eene groote ſtad, die men *Eski Moſul* noemt. *Eski* is een Turksch woord, en betékent oud, en de geheele naam dus *Oud Moſul.* Zommigen van mijne reisgenooten waren van gedagten, dat het tégenwoordig Moſul eerst gebouwd zij na dat het oude verwoest was. Doch hierïn vergisten zij zig voorzéker. Het hédendaagsch Moſul was reeds eene groote ſtad, toen het voor de eerſtemaal door de Mohammedaanen veröverd werd; dit *Eski Moſul* is ondertusſchen ook nog door Mohammedaanen bewoond geweest, ja RICAUT noemt hetzelve nog een *Sandsjakli* (*).
Het

(*) *State of the Ottoman empire, p.* 97.

Het is derhalven met deze ſtad gegaan als met *Praslaw*, eene ſtad in Bulgarie, welke de Turken tégenwoordig onder geen anderen naam kennen, dan dien van *Eski Stambul*, dat is Oud Konſtantinopel. Wijl de karavane te Kaſſi kupri éénen dag ſtil lag, ging ik naar *Eski Moſul*, in hoop, dat aldaar nog merkwaardige oudheden zouden wézen, doch vond overal zulk lang gras, dat ik geen lust had om veel onder de ſteenhoopen te zoeken, uit vrees, dat er ſlangen mogten ſchuilen, die men zegt, dat hier ménigvuldig zijn. Van den ſtadsmuur zijn nog veele overblijfzels. Op eenen hoogen heuvel, dien men het kasteel noemt, ziet men nog een klein ſterk gebouw van grove witte ſteenen en verſcheiden gewelven, die mij allen daken van huizen ſchénen te zijn, welken van tijd tot tijd bedolven zijn geraakt. Buiten den ſtadsmuur ziet men ook nog ſpooren van gebouwen, die ik voor kubbets of grafſtéden der Mohammedaanen houde. Grafſteenen kon ik niet verwagten hier te vinden, daar reeds huizen met aarde bedekt, en alles met lang gras bewasſen was. Ik vond daaröm van opſchriften verder niets, dan den eenigen régel F. plaat *XLIII*. op eenen ſteen, die van een gebouw ſchijnt afgevallen te wézen, en thans niet gezigtëinderlijk op den grond ligt, maar regtſtandig ſtaat. Deze ſchrijftrekken ſchijnen meer overëenkomst met de Kufiſche te hebben dan met de Seringéliſche; (ſtrangeli, waarvan de Christenen te Moſul zig nog bedienen) waarom zij waarſchijnlijk van Mohammedaanen zijn, en niet van de oude inwoners dezes lands. Het merkwaardigſte, dat ik hier vond, was een ſterke muur, welken de oude inwoners in den Tiger gebouwd hebben, om het water voor de akkers optehouden (*). Denklijk hebben de inwoners aan de oostzijde des Tigers tot héden nog nut daar van; aan de westzijde ligt alles éven woest.

HÖGKNE

(*) De watervallen in den Tiger, welken ALEXANDER liet afwerpen, waren denklijk éven zo gebouwd als deze, en die bij *Nimrod*, bl. 337. *Arriani de expeditione Alexandri Magni, libri VIII. p.* 150. *Inde rurſus Opim, urbem ad Tigrim ſitam profectus eſt, atque inter navigandum cataractes omnes tolli, amnemque exæquari jubet. Quas quidem cataractas Perſæ confecerant ne quis e mari navali claſſe in eorum regionem penetraret, atque ita confectæ erant a Perſis, quod rei nauticæ periti non eſſent, et cataractarum frequentia difficilem admodum navigationem faceret.* De Perzen hebben dezen, dan denklijk niet uit vrees voor eene uitheemſche zeemagt gebouwd, maar wel om hunne velden te bewateren, éven gelijk de Arabiers *Beni Hächkem* nog doen. Zie blad. 231.

Högkne schijnt ook eene stad geweest te zijn. Op eenen heuvel, daarbij liggende, waar, naar gedagte, het kasteel was, ziet men nog eenige overblijfzels van gebouwen. Eene halve mijl zuidwaard van hier staat nog een oud gebouw op eenen heuvel, dat men *Kasr Scherridsch* noemt. Doch het schijnt geen kasteel geweest te zijn, gelijk de naam te kennen geeft, maar misschien eene kleine kerk. Het geheele gebouw is maar 13 meetkundige schreeden lang en 9 zulke schreeden breed, alles van groote gehouwen steenen gebouwd. Maar het staat reeds diep in den grond. Ik vond hier geen opschriften, behalven de twee régels G. plaat *XLIII.* op eenen steen, die los op eenen muur ligt. Deze schrijftrekken ken ik in het geheel niet; zij hebben egter veel gelijkheid met die, welken ives op eenen heuvel tusschen den Eufraat en Haleb afgeschréven heeft.

De overige puinhoopen, welken men op den weg van Mosul naar Nissabin aantreft, schijnen slegts van dorpen te zijn. *Romäla* was eerst voor eenige jaaren door Kurden geheel nieuw opgebouwd; doch ook onlangs door den *Emir* te Dsjesire weêr ganschlijk verwoest.

De oudtijds vermaarde stad نصيبين *Nissabin* heeft thans omtrent nog 150 huizen, allen slegt gebouwd. Maar in het zogenoemde kasteel vind men nog eenige oude gebouwen van gehouwen steenen. Zij ligt aan de westzijde van een' kleinen vloed, die bijwijlen sterk wast en dan zeer breed word Met dezen verënigen zig verscheiden kleine vloeden, die ik op de reiskaart aangewézen heb, en ontlasten zig in den *Khabur*, en daarna met den *Khabur* in den *Eufraat* (*). Het land omstreeks *Nissabin* is sompig, men bouwt er nogthans veel rijst. Het merkwaardigste, dat men hier vind, is eene brug over den gemelden vloed, en een gedeelte eener kerk, gebouwd ter eere van den h. jakobus, die bisschop van

(*) De vader ribadeneira, die het léven van den heiligen jakobus beschréven heeft, vertelt ons: dat de Tiger midden door *Nissabin* gestroomd hebbe. Wanneer dus zijne verhaalen van den heilig niet egter zijn, dan zijne beschrijving van deze stad, kan men aan de wonderwerken, die hij beschrijft, en welken de h. jakobus, zo men voorgeeft, hier verrigt heeft, voorzéker niet veel geloof slaan.

Het is bekend, dat de Grieksche en Latijnsche schrijvers de stad *Nissabin* ook *Antiochia Mygdonia* genoemd hebben. Zij was langen tijd eene grensvesting der Romeinen tégen de Parthen en Perzen.

van Nisſabin was, en ook beroemd werd, door dat hij in eene vergadering te Konſtantinopel zig tégen de leerſtellingen van ARIUS verzette. De brug heeft elf boogen, en is nog in goeden ſtaat. Doch van eenen toren, die naar den kant van de ſtad regt vóór de brug ſtond, en dezen weg verdédigde, ziet men niets meer dan alleen den grondſlag. De kerk van den heiligen JAKOBUS is geheel van gehouwen ſteenen gebouwd, zij ſtaat egter tégenwoordig reeds diep in den grond. Digt aan deze kerk ſtaat nog een klein gebouw, het welk een Mohammedaanſche gouverneur tot een koornmagazijn wilde gebruiken. Maar de heilige JAKOBUS verſcheen hem in den droom, en vraagde: waaröm hij zijne kerk ontheiligde? Dit bewoog den Mohammedaan, volgens het verhaal der Christenen alhier, niet alleen om het gebouw aanſtonds te ruimen, maar ook om er eenen prédikſtoel in te laten maken. De Jakobiten gebruiken deze kapél thans voor hunne kerk; en zij is ook groot genoeg; want de gemeente alhier is zo klein, dat zij niet eens beſtendig eenen priester heeft, maar eenen geestlijken van Mardin moet laten komen, als er eene beäarding zal geſchieden of als er een kind gedoopt moet worden. De Armeniers, die zig met de Roomſche kerk verenigd hebben, doen zomtijds de misſe nog in de groote kerk. Niet verre van hier ſtaan nog vijf zuilen overëind, doch de arbeid daaraan is maar matig. Te Nisſabin heb ik geen opſchriften gezien; maar naderhand verzékerde men mij, dat hier nog een grafſteen zij met een Europesch (waarſchijnlijk Latijnsch) grafſchrift (*).

DE man, die mij naar de St. *Jakobs kerk* verzelde, bragt mij aanſtonds bij het graf des heiligs. Hier vond ik eene groote ſteenen kist met een zwaar dekzel. Aan de eene zijde der kist zag ik een zo groot gat, dat men de hand daar door

(*) Tusſchen *Nisſabin* en *Dara*, 8 uuren van *Mardin*, is nog een Europesch grafſchrift te zien, zegt men. Den ſteen noemt men *Jagli dasch.* Anderen hebben mij willen verzékeren, dat men insgelijks in de bergägtige ſtreek omtrent *Mardin* hier en daar nog Europeſche opſchriften vind. Doch men heeft mij ménigmaal Europeſche opſchriften willen tonen, welken ik bevond, dat oude Oosterſchen waren: en als men hier zulke opſchriften aantrof, die noch Mohammedaanen, noch Oosterſche Christenen kunnen lézen, zouden zij mogelijk waardig zijn om afgeſchréven te worden.

door kon ſtéken. Ik wilde verder onderzoeken, of het lijk van den heilig nog daar in lag; doch mijn leidsman, dien mijne nieuwsgierigheid ſcheen verlégen te maken, verzékerde mij aanſtonds, dat men het onder deze kist begraven had, op dat het niet te eenigen tijde door de ongelovigen mishandeld mogt worden. Naderhand hoorde ik, dat de Roomſche geestlijken het lichaam van dezen heilig, éven als die van veele anderen, reeds voor lang naar Europa gebragt hadden. Het gat in de kist, zeide mijn leidsman, had men daarïn gemaakt, opdat godsdienstige Christenen herwaard komende, een weinig ſtof uit dezelve zouden kunnen krijgen, hetwelk, met water gedronken, de koude koorts verdrijft.

Een kwartier uurs westwaard van het hedendaagsch Nisſabin ziet men een klein verwoest gebouw, het welk nog vlijtig van Jooden bezogt word. De inwoners dezer ſtreek bewéren, dat hier een heilig begraven zij, genoemd AMMA. Maar een rabbijn van Praag, dien ik in onze karavane aantrof, noemde denzelven JUDA BEN PATÆRA, en zeide, dat in den talmud gewag van hem gemaakt word. Naar zijn gedagt, werd Nisſabin door de oude rabbijnen *Merziven* genoemd.

De gouverneur te Nisſabin is een *begk*, die zijnen paerdeſtaert van den woiwoden te Mardin bekomt. Eertijds behoorde dit *Sandſjakli* tot het paschalik van Diarbekr. De reizigers moeten hier nu een weggeld (*badsch*) aan den bedienden van den woiwoden, en eenen tol aan den tollenaar te Diarbekr betalen. Het eerſte is maar eene kleinigheid, en houd den reiziger niet lang op, wijl de ladingen te dien einde maar behoeven geteld te worden: maar de tolbedienden doorzoeken alles nauwkeurig. Mijn ſnapagtige bediende, een Maroniet uit Haleb, die zig in de karavane een aanzien wilde géven, had uitgeſtrooid, dat ik een rijk heer was, die uit Indiën terug kwam. De tolbedienden verbeeldden zig derhalven, dat ik veele paerlen en édelgeſteenten moest médegebragt hebben, en lieten mij alles ſtuk voor ſtuk uitpakken, in plaats dat men op andere tolhuizen, zo dra men boeken in mijnen reismantel zag, mij voor eenen derwisch hield, die geen koopwaaren bij zig had. Ondertusſchen kende mijn bediende mij zo weinig, dat hij niet eens mijnen naam wist. Ik had hem te Bagdad tégen eenen Mohammedaan verruild, die weêr naar Basra reisde. Wijl de Arabiërs en Turken dikwijls naar mijnen naam vraagden, en dien barbaarsch, dat is hun geheel vreemd vonden, wijl zij hem telkens weêr vergéten waren, en zij zelfs wilden, dat ik

hun

hun verklaren zou, wat NIEBUHR in het Arabisch betékent; waarom men bij ons niet éven zulke naamen had als bij hen, en dergelijken; liet ik mij ABDALLAH (eenen knegt GODS) noemen. Want deze naam is zo wel bij de Oosterſche Christenen als bij de Mohammedaanen in gebruik, en ik was nu van veele onnodige vraagen bevrijd. Mijn bediende, die ik nu had, had mij, door den vorigen, ABDALLAH AGA (heer ABDALLAH) horen noemen, hij noemde mij derhalven ook zo, en vernam mijnen regten naam niet eerder dan te Haleb.

DEZE mijn bediende, die met alle reizigers in de karavane kennis zogt te maken, bragt een dag of twee voor onze aankomst te Nisſabin ook eenen Israëliet uit Praag bij mij, die gehoord had, dat ik een Europeër was. Hij was een rabbijn, had de graven van JONAS, EZECHIËL en andere profeeten, als méde de graven van eenigen door den talmud vermaard geworden mannen, bezogt; en, gelijk ik bemerkte, Hebreeuwſche boeken in deze gewesten verkogt, om de reiskosten te kunnen goed maken, die voorzéker niet groot waren, wijl de Oosterſche Jooden in de ſtéden jégens hunne geloofsgenooten éven zo gastvrij zijn als de Europeſchen. Deze rabbijn klaagde zeer over eenen koopman van zijne natie van Moſul, die van hem begeerd had, dat hij hem zijn geld, dat hij bij zig had, zou lénen tot Haleb, het welk hij geweigerd had. Thans mishandelde hem niet alleen de koopman, maar ook alle de andere Jooden zagen gerust aan, wanneer zijn ézeldrijver, een Mohammedaan, met wien hij geen enkel woord kon ſpréken, onder allerlei voorwendzels geld van hem eischte, en hem ten laatſten zelfs afklopte. De eigenlijke réden, waarom de Oosterſche Jooden den Praagenaar zo ganschlijk verlieten, was misſchien, om dat hij voor geleerder aangezien en béter geägt wilde zijn, dan zij, en om dat hij onbedenklijk gierig was, ſchoon hij gelds genoeg bij zig had. Hij verzogt mij dan, dat ik hem van zijne onmédedogende geloofsgenooten wilde verlosſen, en ik agtte mij verpligt hem dienst te doen. Ik bezorgde hem aanſtonds eenen Christen ézeldrijver, die deze lading op zijne andere lastdieren verdeelde. Dezen zijn in het Oosten gemeenlijk nog erger tégen de Jooden, dan de Mohammedaanſchen. Maar de rabbijn nu onder mijne beſcherming zijnde, durfden zij hem niet onheusch bejégenen, waar voor hij mij hartlijk bedankte. Wijl het den Christenen bekend is, dat de Jooden op den ſabbath niet willen reizen, kreeg de ézeldrijver in den zin, dat hij eene mijl van Mardin geheel alleen met den rabbijn en zijnen bedienden, een'

jong' perſoon, méde van Praag, wilde blijven. Doch dit was maar een voorwendzel om geld afteknévelen. Hij eischte 2 piasters, als hij dien dag verder zou reizen; de Israëliet moest hem eenige *pará* géven, en zo bragt ik hem nog des vrijdags 's avonds met het ondergaan der zonne gelukkig te Mardin. Naderhand vond ik hem weêr te Haleb. Hier verhaalde hij mij, dat men hem, op den weg van Diarbekr naar deze ſtad, geplonderd had, doch zulks was op eene wijze geſchied, dat ik hem gansch niet daar over kon beklagen. Hij wist reeds bij ondervinding, dat noch de Christenen, noch de Mohammedaanen zig er aan ſtoren, of de Jooden, dié zig bij geval in de karavane bevinden, des ſaturdags met hun willen reizen, of terug blijven. Het was hem ook niet onbekend, dat de weg voor een' reiziger alleen niet veilig was. Nogthans had hij de karavane des ſaturdags 's morgens laten vertrekken, en een paar uuren daarna kwam een Turkman, die hem geheel uitſchudde. Nu kon hij kiezen: of hij zijnen ſabbath geheel naakt en zonder éten vieren, en eerst des zondags, of aanſtonds, verder gaan wilde. Hij koos de verſtandigſte partij en begaf zig aanſtonds op weg, om de karavane weêr intehalen. De goede Israëliet had den heilig niet moeten vertonen, maar zig naar tijd en omſtandigheid ſchikken en het voorbeeld der Oosterſche Jooden en van zijn eigen bedienden volgen. Deze had de dagreize bij de karavane met *wandelen* afgeleid (op den ſabbath heet dit bij de Jooden geen *reizen*) en zijne klêderen behouden. De rabbijn klaagde zeer over de Oosterlingen in het algemeen: ik kon hem ondertusſchen geen anderen raad géven, dan dat hij de taal des lands moest léren, en zig naar de gebruiken der inwoners voegen, als hij in vreemde landen wilde reizen.

Ik zelf was op mijne reis van Moſul tot Nisſabin niet zonder wéderwaardigheden. Toen de Arabiërs te *Kasſi Kupri* alle de ladingen telden, om het gewone weggeld intevorderen, hadden de bedienden van den ſchech een oog geworpen op mijn en mijns bediendens bedde. Des avonds haalden zij ze beiden voor hunnen heer, en ik durfde mij niet veel tégen hen verzetten, wijl zij voorgaven, bevel daartoe te hebben, en ik reeds gezien had, hoe onbeſchaafd deze lieden zelfs groote Mohammedaanſche kooplieden bejégenden. Doch ik ging aanſtonds naar den karavanbaſchi, en klaagde over zulk eene handelwijze. Hij ſprak ook nog dienzelfden avond met den ſchech, doch kon niets anders verkrijgen, dan mijne matras en mijn hoofdkusſen. Den volgenden morgen ging ik.

ik zelf naar den fchech. De jonge heer fchertfte over mijne onbeleefdheid, dat ik niet eens voor eenige nagten mijn bed met hem wilde délen, daar hij évenwel een fchech van den ftam *Tai*, ik daartégen maar een *dſjaur* (ongelovige) en thans onder zijne befcherming was. Mijn bediende, dagt hij, kon zo wél zonder bed flapen als zijne lieden. Ik haalde daarop mijne firma van den fultan en den bujoruldi van den pafcha van Bagdad voor den dag, om hem de bevélen zijner overhéden te tonen, dat men mij met meer heuschheid moest bejégenen. Doch dit maakte mijne zaak nog erger. Hier in de woestijn, zeide hij, ben ik uw fultan en uw pafcha, uwe papieren verpligten mij tot niets. Ik moest onverrigter zaake weêrkéren. Ondertusfchen fprak ik met de voornaamfte koopliedeu in de karavane van het groot onderfcheid in de behandeling van vreemdlingen in Europa of hier; toen de lavends van den woiwoden van Mardin, aan wien de fchech *Tai* eene zékere fchatting moet betalen, aangekomen waren, maakte ik aanftonds mijne opwagting bij hunnen voornaamften bevelhebber, om te vernémen, of zijn heer thans in de ftreek van Nisfabin was, gelijk ik gehoord had. Het laatfte had waarfchijnlijk de uitwerking, dat ik bij het vertrek van den fchech alles wéder kreeg, daar ik anders niet ligt mijne déken, die ik uit Indiën médegebragt had, wédergekrégen zou hebben, wijl de fchech in deze inzonderheid behagen had.

Naardien wij wégens den tol zeer lang te Nisfabin opgehouden werden, maakte ik midlerwijl mijne opwagting bij den woiwoden van Mardin, die flegts 1½ mijl van hier een léger had. In plaats dat de groote heeren in Europa des zomers op hunne lusthuizen wonen, brengen de Oofterfche grooten dit jaargetij gaern onder tenten door. De woiwode had niet alleen veele voornaame lieden bij zig, maar ook zijne ganfche kavallerij; want gras is hier overal in overvloed. Doch ik geloof niet, dat het enkel vermaaks halven was, dat hij zijn léger zo verre van zijne hofplaats opgeflagen had, maar wel voornaamlijk om fchattingen van de Arabiërs, Kurden en Jefidiërs, die in deze gewesten omzwerven, intezamelen, en om aanftonds bij de hand te wézen, indien dezelven niet wilden betalen. Ik werd zeer wél ontvangen. De ftédehouder zelf fpijsde in den harem. Ik werd ter tafel van zijne voornaamfte officiers genodigd, en ten minsten met 15 fchotels onthaald, gelijk reeds in de Befchrijving van Arabie bl. 51, is aangemerkt, alwaar deze maaltijd befchréven is. Bij de Bedouinen worden zo

 vee-

veele ſchotels niet opgedragen. Een Armeniër van Mardin beſchreef mij een groot gastmaal des ſchechs van den ſtam *Tai*, op hetwelk zig verſcheiden kleine ſchechs bevonden, van dewelken elke eene ménigte lieden médegebragt had, op de volgende wijze. De ſchech EL KBIR laat bij zulke gelégenheid een' geheelen kameel koken of braden. In plaats dat de Ooſterlingen en zelfs de Bedouinen het vleesch anders in kleine ſtukken ſnijden, om aan tafel geen mesſen nodig te hebben, word de gekookte of gebraden kameel, op zulk een' grooten feestdag, geheel opgedragen, en elk ſcheurt of ſnijd daar een ſtuk van zo goed als hij kan. Het tweede en laatſte geregt is *pilau*. Deze word in zulk een' grooten ſchotel opgezet, dat zes menſchen dien nauwlijks kunnen dragen, en midden in den ſchotel ſteekt eene ſpeer. De groote ménigte van menſchen niet allen te gelijk bij den ſchotel kunnende komen, ſpijzen zij bij partijen, de eene na de andere; doch elk mag maar driemaal in den ſchotel tasten. Als zij zig aan tafel zetten, ſchuift elk de wijde mouwen van zijn hemd op tot op den ſchouder, maakt van de pilau voor zig zulk een' grooten bal, als hij maar in de regte hand kan houden, lekt de boter af, die hem van de hand langs den arm afloopt, en eet de rijst op zijn gemak.

NA dat de tolbedienden te Niſſabin eindelijk den 24ſten april hunne zaaken afgedaan hadden, verliet ik de karavane den volgenden morgen twee uuren voor zonneöpgang, en reisde in gezelſchap van eenige kooplieden in éénen dag tot Mardin. Wij namen den weg over *Kaſr el obrädsch*, daar wij hier en daar nog dorpen, en de omliggende akkers bezaaid vonden. De naamen der dorpen zijn op de reiskaart plaat L. aangewézen. سرجاخان *Serdsja Chan*, of, gelijk een ander dezen oord noemde, *Sadie*, ſchijnt een groot kaſteel te zijn geweest, welks muuren van buiten geheel met gehouwen ſteenen bekleed waren. Buiten dezelven ziet men nog ſpooren van gebouwen. Doch alles is te eenemaale verlaten, gelijk ook قصر البرج *Kaſr el obrädsch*, waar men insgelijks nog een gebouw van gehouwen ſteenen vind. Van verre zagen wij دارة *Dara* of قرة درة *Kara derre*. Dit was eertijds eene groote ſtad, van dewelke in de geſchiednis der khalifen dikwijls gewaagd word. Thans zijn hier weinige inwoners meer. Men zegt, dat men hier den ſtadsmuur nog ziet en andere pragtige overblijfzels, allen van groote gehouwen ſteenen, als ook nog eenen ongemeen diepen put in de rots. *Kodsje hisſar* ligt genoegzaam onder Mardin, en op den weg naar *Orfa*.

De

De Arabiërs noemen deze plaats nog met haaren regten naam *Gunäsfer* of *Dunäsfer*, welke dikwijls in de gefchiednis der khalifen voorkomt. Zij bevat tégenwoordig maar weinig inwoners; egter nog 5 minaren, en is de verblijfplaats van eenen *fandsjak*, die zijnen paerdenftaert van den woiwoden te Mardin bekomt. Niet verre van Gunäsfer ligt een oud vervallen klooster, *Mar putjun*, op eenen berg.

Digt bij Gunäsfer of Kodsje hisfar is, zegt men, een heuvel, op welken men zomtijds nog oude muntftukken en gefnéden fteenen vind. Dit is niet onwaarfchijnlijk. Maar de Christenen in deze gewesten fpréken ook van begraven fchatten, en zijn in dit ftuk zo ligtgelovig, dat ik niet kan afzijn, mijne lézers weêr een paar vertelzels daarvan te verhalen. Een boer, zegt men, vervolgde des avonds zijne koe verre in de woeftijn, en zag, dat zij in eenen heuvel in liep, werwaards hij haar volgde. Hier vond hij een groot vertrek, welks wanden geheel met goud en édelgefteenten bedekt waren. Doch de boer kon er niets van médenémen, maar moest zig vergenoegen, dat hij zijne koe weêr daaruit kon drijven, en naderhand heeft hij dit onderaardsch vertrek nooit kunnen wédervinden. Een ander zag in de beragtige ftreek van Mardin, eene open kamer in de rots. Hij ging daar in, en zag twee perfoonen zitten, die eenen grooten fchat van goud en édelgefteenten vóór zig hadden liggen. Eén van hun gaf hem een weinig köchel (eene zwarte verw) en zeide jégens hem, dat hij zijne oogen daarmeê zou beftrijken. Dit deed hij, werd blind daar van, en heeft zijn gezigt nimmer weêrgekrégen.

De naamen der ftéden en dorpen, welken men op den weg van Mofül over Dfjefire naar Nisfabin aantreft, heb ik mij laten opgéven van lieden, die denzelven dikwijls gereisd hadden, en ze op de reiskaart aangewézen. الجزيرة *Dfjefire* of *Dfjefiret el ömmera* is eene kleine ftad aan den Tiger. Reeds zédert veele jaaren regeert hier een Kurdisch geflagt BUCHTAN, welks opperhoofd *Emir* of *Begk* genoemd word. Zijn gebied, waartoe omtrent 40 of 50 dorpen behoren, ligt tusfchen Mofül, Amadie, Diarbekr en Mardin. Oudtijds moest de Emir de aanftelling in zijne regéring van den pafcha van Diarbekr ontvangen, wijl deze de magtigfte in zijne nabuurfchap was. Zédert dat Mardin onder Bagdad geraakt is, mengt de pafcha van dit laatfte gouvernement zig ook veeltijds in de regéring van *Dfjefire*. Daarenboven zijn er thans twee broeders van

het

het geslagt BUCHTAN, die elkander de regéring beurtelings betwisten; de paschas ondersteunen nu den eenen dan den anderen, naar dat déze of géne betaalt, en door dien weg word deze kleine provincie hoe langer hoe meer bedorven. Van deze staatkunde bedienen zig all' de paschas, en niet alleen omtrent familiën, die van geboorte het regt hebben om over kleine provinciën te regéren, maar ook omtrent zwervende stammen (*). Zij zoeken altoos twist te stoken in de regérende familiën; want daardoor trekken zij niet alleen veel geld, maar beletten ook, dat iemand door eene veeljaarige regéring niet te magtig en te rijk worde. Of de provinciën des sultans daar door te ondergebragt worden, daar storen zij zig in het geheel niet aan.

HET gebergte *Midiad* of *Dsjäbbel Tor* word grootstendeels door Kurden en Jesidiërs bewoond. Dezen kreunen zig weinig aan de naburige Turksche stédehouders, en betalen hun schier in het geheel geen schatting. De voornaamste Kurdische familiën, welken hier regéren, zijn: *Däkschorie*, *Butakie*, *Aschetie* en *M' hallemie.* Onder de laatste staan omtrent 50 dorpen: en in plaats dat de meeste Kurden zelfs ook nog buiten hun vaderland hunne eigen taal behouden hebben, zo merkte men van deze familie op, dat zij de Arabische taal aangenomen heeft. Van de Jesidiers, welken hier wonen, heb ik alleen den stam *Tschällekie* horen noemen. Aan de noordzijde van den berg is een klein distrikt, zegt men, *Tor* genoemd, dat door Jakobiten bewoond word, die hun eigen patriarch hebben, die van de Jakobitische patriarchen te Diarbekr te eenemaal afhanglijk is; en éven zo min eene firma van den sultan begeert, als de Nestoriaansche patriarch te Häkerie in Kurdestan, bl. 316. Hij woont in een klooster *Midiad* op eenen zeer hoogen berg. Aan den voet van dezen berg staat nog een klooster in een dorp *Máarin.* Niet ver van daar vind men een dorp *Kasr Marbaba*, of *Marabaein* met een klooster *Där Esseidé*, naar het welk de Jakobitische Christenen hunne lijken, zomtijds 5 dagreizen verre, brengen, en, naar oude gewoonte, het muildier, dat het lijk gedragen heeft, aan het klooster schenken. Naar een klooster *Där Mar Mälki* worden lieden gebragt, die de vallende ziekte hebben,

(*) Beschrijving van Arabie, bl. 370.

ben, en men geeft voor, dat dezelven door het gebed der geestlijken aldaar weêr genézen worden. Men zegt, dat op dit gebergte wel 70 vervallen kloosters zijn. De Jakobiten spréken veel van de pragtige overblijfzels, welken hier gevonden worden, zo van kloosters, als van stéden en dorpen; doch ik twijfel zeer, dat zij, wégens de bouwkunst, verdienen door eenen Europeër bezigtigd te worden.

Aan de zuidzijde van onzen weg zagen wij het gebergte سنجار *Sindsjar* (*). Het ligt in eene ongemeen vrugtbaare vlakte, en de lugt is er zeer zuiver en gezond. Men vind hier eenen overvloed van de schoonste vrugten, voornaamlijk vijgen, en de vijgen van Sindsjar worden zeer ver gezogt. Dit gebergte had ten tijde der laatste khalifen zijnen eigen *sahheb*, of Mohammedaanschen prins, wiens hofplaats aan den voet van den berg en twee dagreizen van Mosul lag. Men vond daarenboven in zijn gebied nog twee andere aanzienlijke stéden; maar alles is zo zeer verwoest, dat men op het gansche gebergte Sindsjar thans niets dan slegte dorpen ziet. Daar de meeste inwoners ten tijde der khalifen nog Christenen waren, belijd thans het grootste getal derzelven den godsdienst der Jesidiërs, van dewelken bl. 327 gesproken is; en de overigen zijn Mohammedaanen. Zij betalen schier in het geheel geen schatting, zelfs plonderen zij ménigmaal kleine karavanen. Mosul in de nabuurschap liggende, zijn deze rovers meer of minder trots, naar dat de pascha aldaar dapperheid bezit. Is hij een goed krijgsman, dan overvalt hij ze onverhoeds, neemt mannen, vrouwen en kinderen weg en verkoopt ze als slaaven; hij verbrand hunne vrugten benéden op het veld, en veroorloft hun niet, het geringste in de stad te verkopen, voor dat zij behoorlijk betaald en béterschap beloofd hebben. De pascha van Bagdad heeft zelden iet tégen hen kunnen uitvoeren; want zo dra de Jesidiërs tijding krijgen, dat zijne troepen opbréken, begéven zij zig op het gebergte, werwaard de Turken hen niet durven vervolgen.

De voornaamste stammen, of geslagten, op den berg Sindsjar noemen zig: كابارية

(*) Waarschijnlijk het *Singara* der Grieksche schrijvers. De naam heeft ook veel overéénkomst met het *Sinear* in den Bijbel.

كابارية *Kabarie*, شبخانية *Schechanie*, جنوية *Dſjenuie*, خركية *Charakie* en دنيدي *Dennadi.* De beide eerſten zijn Mohammedaanen; de drie laatſten Jeſidiërs, en deze hebben de bijzondere gewoonte, dat zij hunne hairen lang laten wasſen. Zij wonen allen in dorpen. Benéden in de vlakten wonen ook verſcheiden ſtammen Jeſidiërs onder tenten, en léven van de veefokkerij, éven als de Bedouinen.

De voornaamſte ſtammen Kurden, welken in deze gewesten onder tenten een zwervend léven leiden, en daarvoor aan den woiwoden te Mardin iet betalen, zijn: *Kiki*, *Milli*, *Sadsjeli* en *Muſesjan.* Zwervende Arabiers vind men hier niet, behalven den ſtam طي *Tai.* Maar deze is zeer groot, en de regérende ſcheeh krijgt zelfs, als begk van het vrugtbaar, doch thans woest liggend, ampt *Khabur*, eenen *togk* van den woi woden te Mardin (*).

Wijl het voor den aardrijksbeſchrijver van aangelégenheid kan wézen, wanneer hij weet, of de ſtéden, welker naamen bij oude geſchiedſchrijvers dikwijls voorkomen, tégenwoordig nog in wézen, dan of zij ganschlijk verwoest zijn, zal ik de volgende plaatzen nog opnoemen, ſchoon ik zelf in die gewesten niet geweest ben, maar ze alleen heb léren kennen door lieden, die ze misſchien zelven ook niet gezien hebben.

راس العين *Ras el ain* lag 12 of 14 uuren ten zuidwesten van Mardin, en bij den oorſprong van den vloed الخابور *Khabur.* Deze ſtad is gansch verwoest. ويران شهر *Uran Schahhr*, eene thans verwoeste ſtad, lag tusſchen Mardin en Orfa.

Hassan kaif, eene oudtijds bekende ſtad, is tégenwoordig maar eene kleine plaats aan den Tiger, 16 uuren van Mardin.

Ten westen van Sindsjar ligt, in een meir, een klein eiland, dat door Arabiërs bewoond is, en het welk men خاتونية *Chatonie* noemt, zijnde door een' ſmallen dam met het vaste land verenigd. Op hetzelve ziet men eene duurzaam gebouwde piramied, die misſchien waerdig is door een' reiziger bezigtigd te worden (**).

تل عفر

(*) Beſchrijving van Arabië, bl. 370.

(**) Otter heeft insgelijks van eene piramied in deze ſtreek gehoord, doch dezelve ook niet zelf gezien.

تل عفر *Tel afar* ligt zuidwaard van het gebergte Sindsjar. Deze plaats en Chatonie betalen jaarlijks zékere schatting aan den schech van den Arabischen stam *Tai*.

VAN den Berg *Sindsjar* tot *Jerusalem*, loopt een regte weg, zegt men, op welken men oudtijds telkens op den afstand van eene dagreis eene karavansera vond. Men zeide ook, dat er nog veele overblijfzels waren van deze openbaare voor reizigers geschikte gebouwen, maar dat de omliggende dorpen van deze vrugtbaare landstreek allen ganschlijk verwoest zijn. Deze weg was dus zeer gemaklijk voor de Christenen te Mosul en Mardin, welken te bédevaart naar Jerusalem wilden, en thans den grooten omweg over Haleb en Damasko, of zelf wel over Scanderone naar Jafa ter zee moeten némen. Men had hem egter nu geheellijk vergéten, tot dat voor eenige jaaren een Arabiër zig aanbood, om eenen Christen van Mardin, die verhinderd was geworden om zo vroeg naar Haleb te vertrekken, dat hij met de overige bédevaarders op paaschen te Jerusalem kon wézen, op denzelven te begeleiden. En de Christen deed, zegt men, deze reis van *Mardin* tot *Jerusalem* ook in de daad in agt dagen.

ZOMMIGE Arabiërs van den stam *Tai* wilden mij verzékeren, dat men omtrent twee dagreizen van *Mosul*, op den weg naar *Ana*, eene stad aan den Eufraat, nog veele overblijfzels vind van eene groote stad *El Hödder*, en daar onder eene ménigte versteende menschen (*). Zij zeggen, dat men daar muftis, kadis, agas, met één woord, mannen, vrouwen en kinderen gezien heeft, die allen in éénen nagt versteend waren. Men zou zig juist niet zeer behoeven te verwonderen, wanneer een Bedouin, die zijn' ganschen lévenstijd in de woestijn heeft doorgebragt, dienvolgens nooit werken der konst gezien heeft, ja misschien den mufti en kadi alleen van horen zeggen kent, steenen standbeelden voor versteende menschen aanzag. Men vind dus veelligt nog dadelijk overblijfzels eener stad en standbeelden, welken verdienen, dat een Europeër, die te Mosul komt, eene reis derwaard doet. Naderhand hoorde, ik te Haleb, dat een Europeër, die uit Indiën was gekomen, zijne landslieden aldaar had verzékerd,

(*) Zijn dit overblijfzels van de stad *Atra* of *Hatra*?

kerd, dat *hij zelf* in de woestijn overblijfzels van eene ſtad had gezien, in welke all' de inwoners in *éénen nagt* verſteend waren. Eén zijner landsgenooten, die de berigten van dezen man niet zeer voldoende vond, toonde eene groote begeerte, om ook eene reis derwaard te doen; want, zeide hij, zijn de menſchen allen in éénen nagt verſteend, dan moet men daar ook veele mannen en vrouwen in bijzondere geſtalten vinden. De reiziger kon nu zijn woord niet weêr intrekken, indien hij niet als een leugenaar wilde aangemerkt worden; hij zwoer daarom, dat hij zulks ook dadelijk gezien had. Hij heeft, derhalven, nog meer bevestigd, dan ik van de Arabiërs gehoord heb.

De ſtad ماردين *Mardin* ligt boven tégen eenen hoogen en tamelijk ſteilen berg, op 37°. 19'. poolshoogte. Eertijds was zij eene ſterke en vermaarde vesting; doch thans vind men van den ſtadsmuur hier en daar ſlegts eenige overblijfzels, en het kasteel is ook ganschlijk vervallen. Het laatſte ligt op eene ſteile en hooge rots, genoegzaam boven de ſtad. Het is lang, maar ſmal. De noorderhoek van hetzelve is het hoogſte, en was inzonderheid verſterkt; want de weg tot dit binnenſte of nog hooger kasteel is zeer nauw, en heeft aan beide zijden overblijfzels van torens. De toegang tot het hoofdkasteel is gedeeltlijk in de rots gehouwen, en vóór denzelven ziet men thans nog eene ijzeren deur, als méde nog beelden, in den ſteen gehouwen, van den tijd der Christenen. De ſterkte van het kasteel beſtaat voornaamlijk daarin, dat de rots bijna loodregt is; want deze is boven niet eens geheel met eenen muur omgéven, maar op meer dan de helft ſtaan de huizen digt aan den kant. Men heeft hier wel putten, egter vergadert men daarenboven in het voorjaar ook régenwater in groote bakken. Als de inwoners te Mardin de ſterkte van hun kasteel willen beſchrijven, verhalen zij, dat TIMUR LENGK (TAMERLAN) het zelve zo lang belégerd hebbe, dat hij vijgen en druiven kon éten van de boomen en wijnſtokken, die hij op de heuvels benéden de ſtad geplant had, en évenwel ten laatſten nog moest aftrekken. Deze ſpreekwijs der Oosterlingen wil nogthans niets anders zeggen, dan dat het kasteel lang is belégerd geweest. Want de Tartaar kan wel een' goeden ſmaak gevonden hebben in de vijgen en druiven, die hier groeiden, doch hij zal denklijk gedurende de belégering aan het planten van boomen niet gedagt hebben. De ſtad werd door hem veroverd en verwoest. Men vond hier ook nog twee andere kasteelen, *Tärchân Kallaſi* en *Kalla el marra.*

Het

Het eerfte ftond in den ftadsmuur, en het andere op eenen bijzonderen berg; doch tégenwoordig zijn zij beiden ganschlijk vervallen.

Het gebergte, waarop Mardin ligt, beftaat uit eenen weeken kalkfteen, die gemaklijk kan verwerkt worden. De meeste huizen der ftad zijn daarom ook van gehouwen fteenen gebouwd en gewelfd. Zij liggen genoegzaam boven elkander; want, de grond, waarop de ftad ligt, zeer afhellende, dient het dak van zommige huizen, ja geheele ftraaten, den bovenftaanden tot eene voorplaats, en op zommige plaatzen is het zelfs de ftraat. Alle de huizen hebben hun uitzigt naar de groote en vrugtbaare vlakte van Mefopotamiën. In het kasteel waren oudtijds over de 200 huizen; thans zijn nauwlijks 80 daarvan bewoond. Het getal der huizen, beiden in de ftad en in het kasteel, kan men, naar mijn gedagt, niet boven de 3000 rékenen (*). Van dezelven zullen er omtrent 2 duizend door Mohammedaanen, allen Sunniten, en de overigen door Christenen bewoond worden. Ook vind men hier omtrent 10 Joodfche huisgezinnen, De Mohammedaanen hebben, behalven de kleine moskeën, tien *Dſjamea*, of hoofdmoskeën, van dewelken zommigen oud en vrij aartig gebouwd zijn; doch flegts twee derzelven hebben minaren. In deze ftad is ook eene hoogefchool (*maddrasſe*), waarvan de gebouwen zeer ruim zijn. Zij word, naar haaren ftigter, *Khasſem Padiſcha Täkkie* genoemd, en heeft van hem jaarlijks nog bij de 10 duizend piasters inkomen, waarvan veele bedienden onderhouden worden, wier plaatzen ten deele erflijk zijn geworden. Nogthans moeten zij hunne aanftelling te Konftantinopel zoeken. De *mutuälli*, welke rékening houd van alle de inkomften der *Täkkie*, en den overigen bedienden aanwijzing doet, waaröp zij hunne jaarwedden van zékere vaste goederen, in huizen of landerijen beftaande, kunnen heffen, is de voornaamfte van hun. Dan zijn hier nog vier *mädderasſin*, of leeraars. Vervolgens een *imam*, of priester en voorbidder, een *daadſji*, die voor den fultan bid, een *muäddem*, die tot het gebed roept, een perfoon, die de tapijten tot het gebed in bewaring heeft, een *Sarukdſji*, die alle vrijdagen om eenen hoogen fteen op het graf van KHASSEM PADISCHA eenen fchoonen

(*) Een ander wilde verzékeren, dat men te Mardin over de 6000 zielen vond. Doch dit getal fchijnt mij veel te hoog opgegéven te zijn.

nen turban moet winden, een poortier, of deurwagter, eenigen, die de *takkie* des winters van ſneeuw moeten reinigen, en welken gemeenlijk Christenen zijn' een *kial*, die de lévensmiddelen uitdeelt, een kok, een tuinier, en zelfs een ſtillevéger, die de heimlijke gemakken moet ſchoon houden. De *ſochtauie*, of ſtudenten, krijgen weeklijks iets bepaalds. Doch dezen kosten der *täkkie* thans niet veel, wijl de *madderasjin* zelden toehoorders hebben. Buiten Mardin heeft men ook nog eenige *takkie*, die reeds geheel onbewoonbaar zijn geworden. Evenwel hebben dezelven insgelijks nog inkomſten, die ter begéving van een zéker kollégie te Konſtantinopel ſtaan; en hier word ook gemeenlijk de zoon van eenen overléden bedienden eenen vreemdling voorgetrokken. De mufti te Mardin is van de ſekte *Hanefi*, en word door den mufti te Konſtantinopel benoemd: maar de kadi word door den kadi te Diarbekr herwaard gezonden.

De ſtad *Mardin* aan eenen ſteilen berg liggende, heb ik een gezigt van dezelve op plaat XLVII. ontworpen, hetwelk den lézer een béter begrip van haare ligging zal géven, dan eene grondtékening, die hier daarenboven moeilijk te maken zou zijn geweest. Bij 1.) ziet men het hoofdkasteel. Bij 2.) is de plaats, waar TIMUR LENGK zijn léger neêrgeſlagen had. Tégenwoordig ziet men daar de ſchoonſte vrugttuinen. 3. Het kasteel *Tarchan Kallaſi*. 4. *Kalla elmarra*. 5. Overblijfzels van eene groote kerk *Mar Johanna*. 6. *Dar Safferan*, de verblijfplaats van eenen Jokobitiſchen bisſchop, in eene zeer ſchoone ſtreek, een uur van de ſtad. Men vind te Mardin eene groote ménigte van opſchriften allen in nieuw-arabisch en voor het grootſte gedeelte van de *ſahhebs*, of prinſen, die hier geregeerd hebben. Indien iemand de geſchiednis dezer ſtad wilde ſchrijven, zouden deze opſchriften zeer dienſtig daartoe zijn. Maar, wijl ik de inwoners alhier een weinig argwanig vond, en voornaamlijk, wijl de Europeſche monniken, welken hier wonen, en mij veel beleefdheid betoonden, niet gaern zagen, dat ik eenen arbeid, zo zeer in het oog vallende, ondernam, heb ik er geen afgeſchréven.

De lugt te Mardin is zeer zuiver en gezond. Wijl de ſtad hoog ligt, is het hier in den zomer niet zeer heet, en in den winter vrij koud. Als de inwoners zig enkel met den pelsrok tégen de koude niet kunnen beſchermen, branden zij, éven als in andere gewesten van het Oosten, houtskooien in eenen met asſche gevulden pot, dien men تنور noemt; of men ſtookt hout in eenen ſchoorſteen

Gezigt der Stad Merdîn. | Vue de la Ville de Merdîn.

Gezigt van het Dorp Nunia of Ninive. | Vue du Village Nunia ou Ninive.

steen, (كانون *kanun* of اوجاغ *Odsjagh*). De vrouwspersoonen hebben hier, gelijk in andere oorden van Turkije, ook vuur onder eene laage tafel, over dewelke zij een tapijt leggen, dat zij over den schoot trekken, als zij met over elkander geslagen beenen om de tafel gaan zitten. Deze wijze van vertrekken te warmen is zeer gemaklijk en kost weinig brand, maar zij is ook zeer gevaarlijk; want, wijl niet alleen de vloer, maar ook de tafel, met kleeden of tapijten belegd is, ontstaat daardoor dikwijls brand. Hoe meer het in het voorjaar te Mardin régent, hoe vrugtbaarer oogst men te wagten heeft. Van het midden van mai tot in de maand van october régent het hier schier in het geheel niet, en meest al de inwoners slapen om dezen tijd des nagts in de open lugt. Het water is hier voortreflijk en in overvloed. Benéden de stad en aan de andere zijde van den berg vind men veele vrugttuinen, inzonderheid van druiven, peeren, appelen, pistaciën, hazelnooten e. z. v. De pruimen van Mardin zijn zo beroemd, dat jaarlijks eene ménigte daar van naar het hof des sultans gezonden word. Wilde kerssen zijn hier in zulk eenen grooten overvloed, dat met derzelver kernen een handel op Basra en Haleb gedréven word. Wijl hier ook eene ménigte druiven wast, worden ook veele razijnen buiten 's lands verzonden, en wijn en brandewijn kan men bij de Christenen alhier tot een' matigen prijs bekomen. Dat hier ook veel manna gezameld word, is in de *Beschrijving van Arabië* reeds aangemerkt. De landman bouwt voornaamlijk tarw en garst. En wijl men in de schoone vlakte van Mesopotamiën de heerlijkste weilanden vind, is het vleesch hier beide zeer goed en goedkoop. In de stad zijn goede fabrieken, inzonderheid van lijnwaaten en katoenen stoffen. Er is ook eene glasmakerij, en in het algemeen is de handel met de naburige stéden aanzienlijk.

In het voorgaande is reeds aangemerkt, dat de stédehouder alhier den titel van ويوده *Woiwode* voert, oudtijds onmiddellijk door den sultan benoemd werd, doch tégenwoordig door den pascha van Bagdad herwaard word gezonden. In de oude tijden, zegt men, telde men in het distrikt van Mesopotamiën, dat tot dit gouvernement behoort, wel 1600 dorpen, waarvan er thans maar 500 meer zijn; en denklijk is dit getal nog te hoog opgegéven. Verders rékent men omtrent nog 200 dorpen in de bergagtige streek van dit gebied. Men zeide, dat de sultan, behalven 27 beurzen (9000 rijksd.) hoofdgeld van Christenen en Jooden, jaarlijks maar 100 beurzen (33333 rijksd.) van dit gouvernement

trekt;

trekt; maar dat de pascha van Bagdad, na aftrek van alle onkosten, jaarlijks nog wel 200 beurzen (*66666* rijksd.) overſchot heeft.

De *Woiwode* alhier heeft zijne *Yts agaſis*, *Tſch kadars* en andere bedienden, als een paſcha. Hij onderhoud ten minſten 4 *beirak* infanterij, elke van 120 man. Elke *beirak* heeft eenen *Bulukbaſchi*, *Odabaſchi*, *Tſchaus* en *Beirakdar*, en allen ſtaan onder den *Täffenkſchi baſchi*. De kavallerij, of *lavends*, is niet altijd éven ſterk. De *Basch Aga* is aan derzelver hoofd, en zij is voor het overige ook in *beirak* verdeeld, bij dewelken de bevelhebbers den zelfden titel hebben als bij de *Taffenkſchis*. De woiwode gebruikt deze troepen voornaamlijk tégen de Arabers, Kurden en Jeſidiërs, die in zijn gebeid omzwerven: en deze troepen niet toereikend zijnde, laat hij er meer werven. Men vind hier lieden genoeg, die gaern, gedurende eenige weeken, willen médelopen, om buit te maken; want all' de kameelen, ſchaapen en koeijen, die den zwervenden ſtammen of den ongehoorzaamen dorpelingen ontnomen worden, behoren den woiwoden, maar de paerden en de overige buit worden onder de troepen verdeeld.

De *Hasſerlie*, of de bezetting in het kaſteel, word door den ſultan betaald. Dezelve ſtaat onder eenen *Desdar*, die ook verſcheiden onderbevelhebbers heeft, als zijnen *kichja*, *Topſchi baſchi* e. z. v. Te Mardin zijn ook omtrent 50 ſpahis. De ſtadsmilitie word عزب *Asſab* genoemd, en insgelijks door den ſultan betaald. Zij heeft eene groote trom (*tabbel*). De troepen van den woiwoden hebben maar kleine koperen pauken.

De Armeniërs, die zig met de Roomschkatholijke kerk verenigd hebben, zowel als de zogenoemde Chaldeën (met de Roomſche kerk verenigde Jakobiten en Nestoriaanen) hebben kerken te Mardin. De Armeniſche kerk is regt fraai. De oude Jacobiten hebben drie kerken, namelijk eene binnen, en de twee anderen buiten de ſtad. Hun bisſchop heeft omtrent één uur van hier een klooster in eene zeer aangenaame landſtreek, gelijk hier voor reeds gezegd is, doch den meesten tijd woont hij in de ſtad. Tot de gemeente der Jakobiten behoren thans ook de *Schemſie*. Dezen ſchijnen bij den godsdienst geblëven te zijn, welke in deze landen, niet alleen voor den Mohammedaanſchen, maar ook voor den Christlijken, in zwang geweest is. Een oud man wilde mij verzékeren, dat in zijne jeugd nog verſcheiden dorpen in de omliggende bergagtige ſtreek waren, welker bewoners van dien godsdienst waren. Maar tégenwoordig,

dig, meende men, waren op het land geen *Schemſie* meer, maar te Mardin woonden omtrent nog 100 huisgezinnen in twee bijzondere wijken. En dezen maakten voor weinige jaaren nog eene bijzondere gemeente uit. Doch toen ſultan MUSTAFA eens in den zin kreeg, om al de Christenen en Jooden in zijn rijk te dwingen, om of Mohammedaanen te worden of het land te ruimen, en als de grooten des rijks en zelfs de mufti hunne toeſtemming daartoe niet wilden géven, wijl MOHAMMED zelf de Christenen en Jooden, mids eene jaarlijkſche hoofdſchatting betalende, beſchermd had, werd, om den regenten eenigzins genoegen te géven, het bevel vernieuwd, dat voortaan niemand als onderdaan zou geduld worden, die geen godlijke boeken had, dat is die noch Mohammedaan, noch Christen, noch Jood was. De Jeſidiërs, de Druſen, de Nasſairiërs en andere vreemde geloofsbelijders, welken onder hunne eigen ſcheechs en emirs in bergagtige gewesten woonden, kreunden zig in het geheel niet aan dit bevel. Doch de Schemſie waren te zwak, daarbij woonden zij in ſtéden, daar zij gemaklijk door de Mohammedaanſche overheid konden gade geſlagen worden; weshalven zij zig aan den patriarch der Jakobiten te Diarbekr onderwierpen: en zédert noemen zij zig Christenen, en kléden zig op dezelſde wijze. Doch hierin en in het dopen hunner kinderen beſtaat ook genoegzaam hun gansch Christendom. Zelden ziet men er meer van hun in de kerk, dan één' of twee, die zij zorgvuldig daarheen zenden, opdat men hen niet zou kunnen beſchuldigen, dat zij in het geheel niet in de kerk kwamen. Zij laten hunne dooden ook wel door eenen Jakobitiſchen geestlijken ter aarde verzellen; doch deze word niet eerder in het huis des overlédenen geroepen, dan wanneer de kist reeds toegemaakt is, waarop hij dan aanſtonds het lijk naar het kerkhof der Schemſie volgt. Met één woord, zij léven nog zo geheel afgezonderd van andere godsdienstbelijders, dat zij zig niet met de Jakobiten door huwlijken verbinden. Van de leerſtellingen van hunnen godsdienst heb ik niets met zékerheid kunnen te wéten bekomen. De Christenen te Mardin zeggen, dat zij de hoofddeur van hun huis altijd tégen den opgang der zonne bouwen, dat zij hun aangezigt naar de zon kéren als zij bidden, dat zij hunnen dooden de hairen uittrekken, en eenen overlédenen een paar dukaaten in den mond ſtéken. Bruidegom en bruid worden ook wel door eenen Jakobitiſchen geestlijken getrouwd, maar men leid dezelven ook op de ſtraaten om, en men meent, dat dit laatſte geſchied, om hen voor-

voorbij eenen zékeren grooten ſteen te leiden, welken zij, naar men zegt, grooten eerbied betonen.

REIS VAN MARDIN OVER DIARBEKR NAAR HALEB.

DEN 10den maij des jaars 1766. vertrok ik des morgens vroeg met eene kleine kafle van *Mardin* naar *Diarbekr*. De afſtand dezer beide ſtéden is, in eene regte lijne, omtrent 11 duitſche mijlen ten noordwesten. Men kan dezen weg gemaklijk in twee dagen afleggen. Maar wijl de eigenaars der lastdieren in dit jaargetij alom de ſchoonſte weiden vonden, reisden zij zeer langzaam, en wij kwamen eerst den 12den des voormiddags te *Diarbekr*. De weg is in het eerst bergagtig en moeilijk, en, wégens gebrek aan bewoners, zijn de omliggende landſtreeken ook ſlegt bebouwd. De ſchoonſte waterwellen, die het land zouden kunnen vrugtbaar maken, worden niet gebruikt; men ziet nogthans op veele plaatzen overblijfzels van wijngaarden, een bewijs, dat deze ſtreek eertijds béter bebouwd is geweest. Naderhand kwamen wij door een klein eikenbosch, van welks boomen veel manna gezameld word (*). Verder te *Schech Chan*, een dorp, dat 's winters door Kurden word bewoond, die des zomers onder tenten een zwervend léven leiden. Dit dorp ligt aan een groot en vrugtbaar dal, en heeft zijnen naam van eene geheel uit de rots gehouwen karavanſera behouden, die voorzéker veel geld gekost heeft, maar voor het overige noch fraai, noch bekwaam is, voornaamlijk, daar zij in het geheel niet ſchoon gemaakt word. De ganſche Chan is een paerdenſtal; alleenlijk zijn in de wanden groote nisſen, die de reizigers tot kamers kunnen dienen. Een kasteel, dat ſultan MURAD, op zijnen vermaarden veldtogt naar Bagdad, in deze ſtreek liet bouwen, is reeds voor lang weêr verwoest.

VAN

(*) Beſchrijving van Arabie, bladz. 138.

Van oudheden, die eenige opmerking verdienen, heb ik op deze reis niets gevonden, behalven *Kasr Tzerzaua*, een geheel verlaten kasteel op den top van eenen hoogen berg (*). Wij légerden ons hier éven voor den middag. Niettégenſtaande de hitte klom ik den berg op, hopende onder de puinhoopen, die wij reeds van verre gezien hadden, nog eenige fraaije gedenktékens te vinden. Maar mijne nieuwsgierigheid werd niet zeer voldaan. Ik vond niets dan de muuren van vervallen gebouwen, alles van gehouwen ſteenen; van zommige zelfs was de benédenſte verdieping grootſtendeels uit de rots gehouwen. Zommige gévels van zeer hooge gebouwen zijn ſpits, een bewijs, dat men in de oudſte tijden in deze gewesten ook ſchuine daken gehad heeft, gelijk in Europa. Opſchriften heb ik hier in het geheel niet gevonden. Men kon mij niet zeggen, om welken tijd dit kasteel verwoest zij, en nog minder, wanneer men het gebouwd hadde. Aan de overblijfzels kan men egter zien, dat zij zeer oud moeten zijn; want de ſteen is zeer hard, en heeft des niettégenſtaande veel door den tijd geléden. Volgens de overlévering was het langen tijd door eenen kleinen heer bewoond geweest, die van de voorbijreizenden niet alleen tol en weggeld vorderde, maar hen zelfs dikwijls plonderde.

Niet verre van den weg, bij een dorp *Surtannel*, ſtaat een klooster, hetwelk de Armeniërs *Dar Robat*, en de Turken *Kara Kliſe*, of de zwarte kerk, noemen. Dit klooster is geheel van groote gehouwen ſteenen gebouwd, men zegt zelfs, dat zommige deuren van éénen ſteen zijn (**). In hetzelve woont thans nog een *matran*, een *priester* en de *duivel*. Men verhaalt namelijk, en de gemeene Armeniërs geloven het in allen ernst, dat een matran, of bisſchop, alhier eenen duivel, die uit eenen bezétenen verdréven werd, veroordeeld

(*) In de ſtreek van *Diarbekr* zijn, naar men zegt, ook overblijfzels, die men الملك *El melek* noemt; doch ik weet niet, of zij van *Kasr Tzerzaua* onderſcheiden zijn.

(**) In Indiën hoorde ik, dat men aldaar in de oude pagoden, die in de rotzen uitgehouwen zijn, ook geheel ſteenen deuren ziet, die zomtijds fraai gehouwen en als traliwerk gemaakt zijn. In de zogenoemde graven der koningen bij Jeruſalem vind men insgelijks ſteenen deuren, gelijk hierna zal aangemerkt worden.

deeld hebbe, om alle nagten het ganſche klooſter te végen, en alle vuiligheid wegtebrengen; en men verzékert, dat men zédert dien tijd de kerk, de woning der geestlijken, ja zelfs de keuken en den haerd alle morgen geheel ſchoon vind. De duivel brengt den geestlijken ook het voordeel aan, dat hen zomtijds reizigers komen bezoeken, om getuigen van de wonderwerken te zijn, bij welke gelégenheid dan gemeenlijk een geſchenk gegéven word. Ik werd te laat daarvan onderrigt, en daarbij had ik juist geen lust om mijn reisgezelſchap te verlaten, wijl ik niet geloofde, dat de duivel klooſtervéger mij naderhand tégen de rovers zou kunnen beſchermen. Anders zou ik *Dar Robat* ook wel eens hebben willen bezigtigen.

In de nabijheid van Diarbekr is de weg een weinig ſompig. Men vind er zelfs verſcheiden kleine ſtroomen, doch over de meesten derzelven liggen ſchoone bruggen van eenen harden zwarten ſteen, en de weg vóór dezelven is gemeenlijk een groot endwegs geplaveid. De naamen der dorpen in deze ſtreek vind men op de reiskaart, plaat L.

Een Karmeliet te Mardin had mij eenen aanbevélingsbrief aan de kapucijnen te Diarbekr gegéven, en daarbij verzékerd, dat het dezen noch aan plaats, noch aan bereidwilligheid zou ontbréken, om mij in hunne woning te ontvangen. Ik ging derhalven, zo dra ik in deze ſtad aangekomen was, regt door derwaard, en werd zeer vriendlijk ontvangen. De *vaders* waren allen braave eerlijke kapucijnen. Hun voornaamſte ſteun was een *broeder*, een verſtandig man en bekwaam geneeskundige, die bij all' de grooten zeer bemind was, zelfs zó, dat de goede vaders ijverzugtig op hem ſchénen te wézen. Deze bragt mij aanſtonds in kennis bij eenige aanzienlijke Christen kooplieden. Dus bragt ik den korten tijd van mijn verblijf in deze ſtad, ten deele in het klooſter, ten deele met de inlandſche Christenen, zeer aangenaam door: en ſchoon de Mohammedaanen hier op verre na zo beleefd niet zijn jégens de Christenen, als te Mardin en te Moſul, werd ik egter in mijne waarnémingen in het geheel niet door hen geſtoord.

De naam دياربكر *Diarbekr* is niet oud. Eertijds was deze ſtad *Amid* genoemd, en dezen naam gebruikt men gemeenlijk ook nog tégenwoordig in de Turkſche akten. Zij ligt aan den westlijken oever des Tigers, op de vlakte eener

Grondtekening der Stad Diarbekr. || Plan de la Ville de Diarbekr.

ner rotze, die naar de zijde des vloeds zeer fteil is (*). De ftad is geheel met eenen hoogen muur van harden zwarten fteen omringd, waarom de Turken haar ook *Kara Amid* (het zwarte Amid) noemen. In den muur zijn verfcheiden bastions, of groote torens, op dewelken kanon kan gebruikt worden. Men ziet hier vier poorten. 1. *Jengi Kapüfi*, 2. *Mardin kapüfi*, 3 *Orum kapüfi* en 4. *Dag kapüfi*. Het kasteel A. heeft naar den kant van de ftad een' éven zo fterken muur als de ftad zelve; maar naar de zijde van den vloed ftaan de huizen op zommige plaatzen op den kant der rotze, die hier zeer fteil is. Oudtijds had hetzelve drie poorten; doch *Ogrun kapüfi* bij 5. is nu toegemetzeld, en *Damir kapüfi* bij 6. altoos gefloten, zodat tégenwoordig maar ééne poort, namelijk die naar de ftad, open is. De pafcha alhier, die altijd drie paerdeftaerten heeft, woont in dit kasteel. De voormalige *fahhebs*, of Mohammedaanfche prinfen, dezer ftad hadden op eenen heuvel alhier een paleis, waarvan egter niets meer overig is, dan de grondflagen. Thans heeft men den heuvel, naar het fchijnt, tot eene batterij beftemd; want daar liggen kanonnen op, doch in het gras en zonder raampaerden. Men kan hier de ganfche ftad overzien. Ik telde nog 16 minaren binnen dezelve, waarvan de meesten rond zijn, gelijk de minaren in andere ftéden; doch zommigen zijn vierkant. De Christenen zeggen, dat de laatften alle kloktorens zijn geweest op kerken, die de Mohammedaanen hun ontnomen hebben. Dit is ook niet onwaarfchijnlijk, fchoon ik zelf aan eenen dezer vierkante torens een Arabisch opfchrift met het jaargetal 550 gezien heb; want hetzelve kan van een' Mohammedaan zijn, die misfchien den toren een weinig heeft laten verbéteren. De hoofdmoske, een pragtig gebouw, zal ontwijfelbaar de hoofdkerk der Christenen geweest zijn. Ik heb er niet veel van kunnen zien, wijl een Christen niet eens op de plaats mag komen, die dezen tempel omgeeft. De poolshoogte te *Diarbekr* is 37°. 55'.

Het is in de Oosterfche ftéden zeer moeilijk, ja fchier onmogelijk, voldoende berigten van derzelver bevolking te krijgen. Noch de Christenen, noch de Mohammedaanen laten zig daar aan gelégen zijn, en het is hun daarom altijd vreemd.

(*) Zie de grondtékening, plaat XLVIII.

vreemd, wanneer een Europeër vraagt: hoe veel duizend inwoners de ſtad wel bevat? Hun eerſte antwoord is gemeenlijk: de ſtad is eene waereld. En zo zij zig al nauwkeuriger verklaren, dan ſpréken zij van eenige honderd duizend, ja men heeft wel van een millioen inwoners geſproken, daar ik er nauwlijks honderd duizend vermoedde. Het zékerst middel, om de bevolking der Oosterſche ſtéden te beöordélen, zijn derhalven grondtékeningen: en men kan veilig ſtellen, dat de ſterk bevolkte ſtéden, *Konſtantinopel*, *Kahira*, *Damasko*, *Haleb*, *Diarbekr*, *Moſul* en *Bagdad* naar évenrédigheid van derzelver grootte nauwlijks zo veele inwoners hebben, als de volkrijke ſtéden in Europa. Die derhalven gaern mogt willen wéten, hoe veel inwoners *Diarbekr* bevat, behoeft ſlegts de grondtékening, welke ik daarvan gemaakt heb, met de grondtékening eener Europeſche ſtad te vergelijken. De ruimte binnen den ringmuur is bijna geheel bebouwd, en voor den laatſten hongersnood, omtrent voor 9 jaaren, waren hier zo veele inwoners, dat al de huizen ſterk bewoond waren. Tégenwoordig ſtaan veelen derzelven lédig. Men ſchat egter het getal der bewoonden nog op 16000, waar van omtrent een vierde gedeelte door Christenen word bewoond. De huizen der ſtad zijn niet gewelfd, gelijk die te Mardin en Moſul, maar van boven plat. De benédenſte verdieping is gemeenlijk van gehouwen ſteenen gebouwd, en de bovenſte van leemaarde. De koepels (*kubbets*) van zommige moskeën en van eenen grooten *Chan* zijn met lood gedekt, het welk ik van Basra tot hier niet gezien heb, maar dikwijls in Siriën en Natoliën. De ſtraaten zijn allen geplaveid, en worden tamelijk ſchoon gehouden. Water heeft men hier in overvloed, deels uit eene beek, of kleine rivier, *Ali poar*, en deels uit putten. Bij 7., buiten de ſtad, zijn griften, om ijs daarin te verzamelen, en bij dezelven (8) groote ijskelders. De kerkhoven, waarvan op de grondtékening alleenlijk een gedeelte, door de tékens L L L L L L L, aangewézen is, zijn zeer groot. Verders vind men in den omtrek der ſtad fraaije vrugthoven en ook wijngaarden, en het overige land is wél bebouwd. Omtrent 14 of 1600 dubbele ſchreeden van *Mardin kapüſi* ziet men nog eene ſchoone brug van 10 boogen over den Tiger. De brug zelve is van eenen harden zwarten ſteen gebouwd, maar een Kufiſch opſchrift aan dezelve ſtaat op eenen weeken ſteen, en heeft daarom veel door den tijd geléden. Men kan daar uit niet meer zien, in wat jaar zij gebouwd is. Ondertusſchen ſchijnt

het

A

بسم الله الرحمن الرحيم ما بكم من نعمة فمن الله والاستيناف عليه من ماله مولانا الامير الاجل الاوحد المنصور وعمدة

الاسلام ... الدين ... الملة ... الامة شرف الامراء ... ولد احمد بن ...

الله نعمه ... سلطانه ... علي يد الناصر ابي علي الحسن بن علي بن احمد الامير

في سنة اربع واربعين واربعمائة ... الناس ...

B

بسم الله الرحمن الرحيم ما بكم من نعمة فمن الله ... عليه من ماله ... مولانا الامير

... الاجل ... الاسلام ... الدين ... الدولة ... الملة ... الامة ... الامراء ...

... الدولة ابو الحسن ... الله ...

... علي يد الناصر ابي علي الحسن بن علي بن احمد الامير في سنة ... وعشرين واربعمائة ...

C

بسم الله ... الدولة ...

... الاسلام ... الحسن علي ... في سنة ... واربعمائة

het opschrift ouder te wézen dan de oudsten aan den stadsmuur, die ik afgeschréven heb; en het is dus niet onwaarschijnlijk, dat deze nog dezelfde brug zij, welke in het jaar der hedsjera 124 gebouwd werd (*).

De bastions en torens in den stadsmuur zijn rond, agthoekig of vierkant, en niet éven oud. De vierkanten schijnen de oudsten te zijn; want op dezen vind men enkel Kufische opschriften. Ik heb er drie van afgeschréven op plaat XLIX.; A. is van het jaar 444 na de hedsjera, en in den ondersten régel van het opschrift B. lees ik het jaartal 437. Dit laatste staat aan eenen toren bij *Jengi kapü.* Hier is nog gestadig eene wagt, ter gedagtenis, dat de Perzen de stad van deze zijde eens bemagtigd hebben. Op de andere torens vind men in het geheel geen wagt. De meeste Kufische opschriften staan of op eenen weeken witten steen, of zijn van leemaarde en in den oven gebakken, gelijk die in de streek van *Babel.* Wanneer men er al een op denzelfden steen vind, waaruit de stadsmuur bestaat, dan is hetzelve zo slegt, dat men duidelijk kan zien, dat de steen voor de letterhouwers van dien tijd te hard geweest is, en dat men zig daarom van den weeken steen bediend heeft, wijl die gemaklijker te beärbeiden was. Men vind hier ook zeer veele opschriften met de laater Arabische letters, welken, als zij allen afgeschreven werden, goede berigten zouden kunnen géven van de Mohammedaansche vorsten, die hier geregeerd hebben. Dezelven zijn zeer wél uitgehouwen, maar de letters zijn, naar de wijze der Arabiërs, dikwijls kunstig door en boven elkander geschréven. Ik liet eenen Christen koopman twee daarvan in mijne tégenwoordigheid afschrijven; doch ik zal hier alleen het éene géven, zijnde het andere al te onduidelijk en gebrekkig afgeschréven (**).

Het

(*) Semmlers overzetting der hédendaagsche historie, II. Deel.

(**) بسم لله الرحمن الرحيم الملك لله الواحد القهار هذا مما امر بعمله مولانا السلطان الملك الصالح العالم العادل المويد المظفر المنصور محيي العدل ناصر الدنيا والدين سلطان الاسلام والمسلمين فخر الملوك والسلاطين مالك الامراء نصير الامام مجير الانام الخليفة المعظم فلك المعالي ابو الفتح محمود ابن محمد ابن قرا ارسلان ابن داود ابن سلمان ابن ارتق

Het is in het Oosten voor een' reiziger onmogelijk, van alle inkomsten des Sultans uit déze of géne provincie iet met zékerheid te vernémen. En wie zal zig daar óver verwonderen? Zelfs in Europa, waar nogthans over het staatkundige zo veel geschréven word, zal een reiziger maar zelden voldoende berigten van de inkomsten eens lands kunnen bekomen. Van den *charadsch* hebben de Christenen dikwijls vrij zékere berigten. Hier te Diarbekr heeft de oppertollenaar, dien men den titel van *woiwoden* geeft, deze inkomsten gepagt, en men zeide, dat hij jaarlijks 55 duizend piasters betaalde, en daarenboven nog wel 5000 piasters tot geschenken aan zékere bedienden te Konstantinopel gaf. Hij had alles weêr aan anderen verpagt, en kreeg alleen van den gaarder van het hoofdgeld in de stad Diarbekr 12 of 14000 piasters.

Te Diarbekr wonen gemeenlijk twee patriarchen: namelijk de patriarch der Jakobiten, die ook wel, zo ik meen, patriarch van Antiochiën genoemd word, en de patriarch der zogenoemde Chaldeën. De eerste heet altijd IGNATIUS, en is het opperhoofd van all' de Jakobitische of Sirische Christenen in het gansche Turksche rijk, alleenlijk die op den berg *Tor* uitgezonderd (bl. 368) Deze is het ook, zegt men, die den *St. Thomas Christenen* in Indiën eenen bisschop zend. De andere patriarch heet altijd JUSOF en is het opperhoofd van all' de Nestoriaanen en Jakobiten in dit gewest*, die de opperheerschappij van den paus erkennen. De tégenwoordige is de vierde, die dezen hoogen eertitel voert; want voor omtrent 100 jaaren ging een voornaame geestlijke der Nestoriaanen, die met zijnen patriarch in verschil geraakte, naar Rome, onderwierp zig aan den paus en werd door denzelven, met goedkeuring van den sultan, als de eerste patriarch van de Nestoriaanen en Jakobiten, die zig met de Roomsche kerke verenigd hadden, naar Diarbekr terug gezonden, en het is eerst zédert dien tijd, dat men iet van eenen patriarch der Chaldeën gehoord heeft. Wijl alle de nieuwe patriarchen oorspronglijk Nestoriaanen waren, is daar door de oude gemeente

---

ارتقى نصير امير المومنين اعز الله نصره وصاعف اقتداره اللهم ادم عليه نعمايه واجعل السعادات الالهية قادحة عليه من كل انحايه من يمينه وشماله وامامه وورايه برحمتك في سنة خمس وستماية (605)

te des patriarchs te *El kosch* al te zeer verzwakt. Was een van hun bij voorbeeld te *Tilkäf* geboren, zo nam ook een groot gedeelte der inwoners van die plaats de opperheerſchappij van den paus aan, en eenen dergelijken aanwas krégen de nieuwe gemeenten der geboorteplaatzen van andere patriarchen. Doch die der oude kerken veroorzaakten den afvalligen, en inzonderheid hunnen patriarch, dikwijls ook veel verdriet. De laatſte had, uit hoofde dat hij Christenen van de Oosterſche gemeenten afgetrokken had, zo dikwijls boeten aan de Turken moeten betalen, dat hij nodig had gevonden van hier te vertrekken. Behalven Jakobiten en zo genoemde Chaldeën vind men hier ook veele Armeniërs, eenige Neſtoriaanen en weinige Schemſie. De Schemſie hebben zig hier, éven als die te Mardin, onder de beſcherming der Jakobiten begéven. De gemeente der Jooden is zeer klein. De heerſchende godsdienst is, gelijk bekend is, de Mohammedaanſche.

Van de verſcheiden *ſandſjaklis* in dit gouvernement heb ik geen zéker berigt kunnen bekomen. Maar *Argana*, *Tſcharmuk*, *Palugarpud*, *Maaddan*, en *Gebban* zijn allen nog aanzienlijke plaatzen, zegt men, en bij twee derzelven gaan nog bergwerken.

Ik vond eerlang gelégenheid om mijne reis naar Haleb met eene kleine karavane te kunnen voordzetten. Dezelve verliet de ſtad den 19den maij, op welken dag dit jaar het offerfeest der Mohammedaanen gevierd werd. De reizigers némen gemeenlijk den weg naar *Söverek* over *Chan Tſcharmuk*, alwaar nog veele dorpen zijn, welker naamen men op de reiskaart, plaat L., vind. Wij reisden ſchier geſtadig west ten zuiden, en troffen geen één dorp aan, als alleen *Ali poar*, liggende maar ¼ uurs van Diarbekr. Egter zagen wij op veele plaatzen nog ſpooren van dorpen, verwoest door Turkmannen en Kurden, en zelfs wel door Turkſche bevelhebbers. In de ſtreek van *Jognoi Ojük* kwamen wij nog door een klein kreupelboſch. De weg is doorgaande ſlegt, op veele plaatzen na een weinig régen aanſtonds morsſig, en daarenboven als bezaaid met ſteenen. Het gras ſtaat hier anders voortreflijk, en dit was de réden, waarom onze Katerdsji (eigenaars der paerden en muildieren) door deze woeſtijn reisden. Wij kwamen eerst den 23ſten te *Söverek*. De afſtand van deze kleine ſtad van *Diarbekr* is omtrent 10½ duitſche mijlen, en wij reisden 21 uuren op dezen weg.

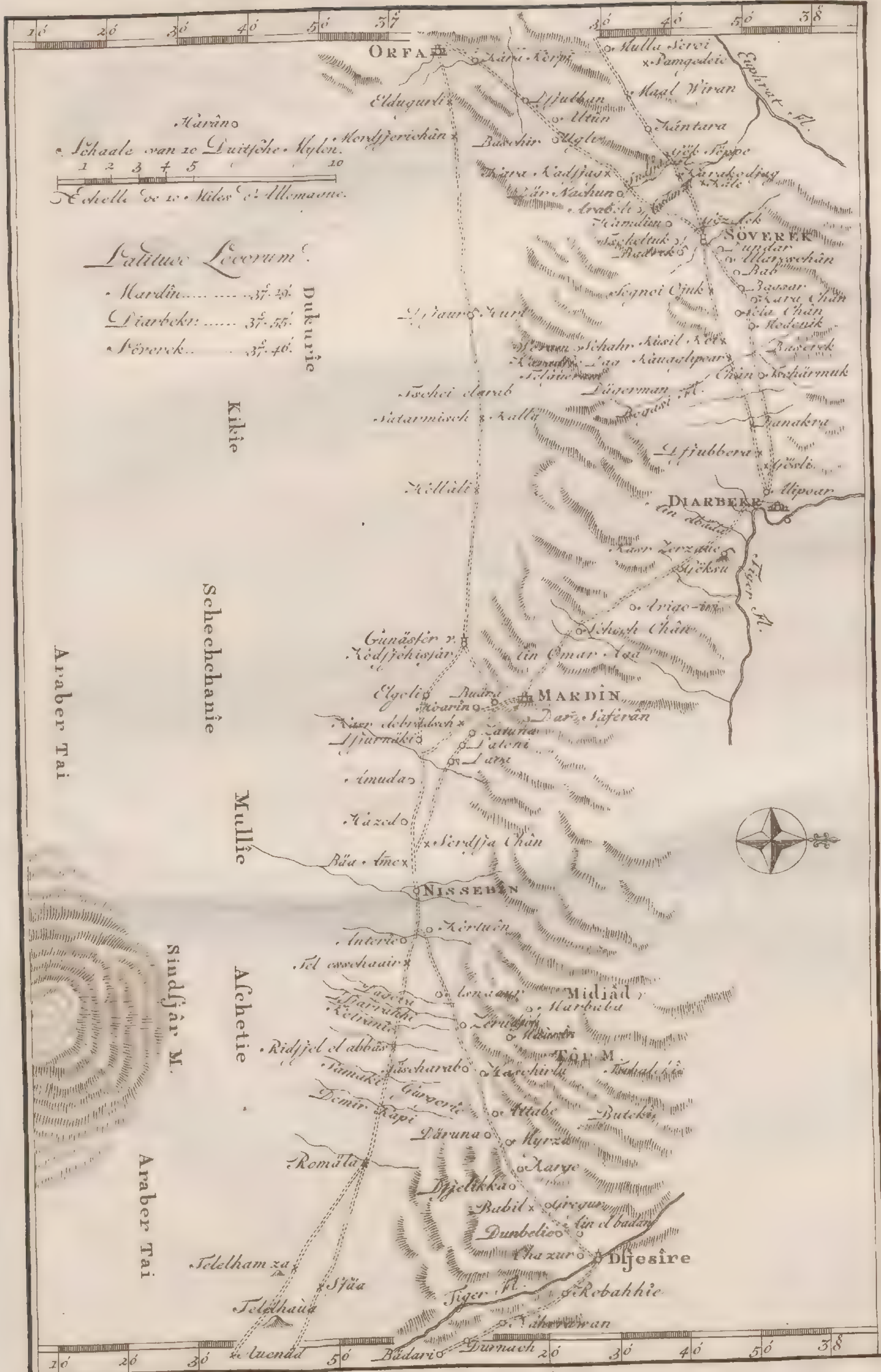
 سويريك

سويرك *Söverck* ligt in een dal op 37°. 40'. poolshoogte. Men fchat het getal van deszelfs huizen op omtrent 2000, en van dezelven worden ongeveer 150 door Armeniërs bewoond. Men vind er drie moskeën met minarren en éven zo veele openbaare baden; doch hier zijn thans geen vestingwerken: maar in de ftad ligt een hooge heuvel, van aarde naar het fchijnt, gelijk die te *Arbil* en *Kerkuk*, en op denzelven ziet men nog de fondamenten van een kasteel. Buiten het fteedje zijn veele fchoone vrugthoven, voornaamlijk met druiven. De vermeerdering der tarw in deze ftreek vind men reeds in de Befchrijving van Arabië, bl. 144. gemeld.

Van *Söverek* naar *El bir* kan men ook verfcheiden wégen némen. Gaern had ik regt door naar *Orfa* gereisd; want, daar ik zo nabij deze oude en vermaarde ftad was, wilde ik dezelve niet gaern voorbij gaan. Maar onze *katerdsji* namen wéderom eenen weg door eene onbebouwde ftreek, en ik moest hen volgen tot *Mulla feroi*, het eerfte dorp, dat wij op dezen weg aantroffen. Den 28sten maij liet ik mijnen bedienden met de kafle voorreizen; en ik zelf waagde het met mijnen *katerdsji* naar *Orfa* te gaan, en kwam gelukkig in deze ftad aan, zonder door rovers aangedaan te worden. Van *Söverek* tot *Mulla feroi* zijn omtrent 7½, en van dit dorp tot *Orfa* 5½ duitfche mijlen. Op de laatfte dagreis kwam ik door eene kleine bekoorlijke landftreek, welke men, naar een dorp in dezelve, *Dfjulban* noemt. Hier flingerden zig verfcheiden beeken tusfchen louter tuinen en onder lommergévende boomen, die haare oevers bedekten.

Wijl ik mij te اورفه *Orfa* maar eenen korten tijd kon ophouden, was mijn eerfte werk de ligging der ftad te onderzoeken, en eenen plattengrond daar van te ontwerpen, dien men op plaat LI. ziet. Haare ligging heeft veel overeenkomst met die van *Taäs* in Jemen; want het kasteel, het welk hier aan de eene zijde der ftad op eene rots ligt, word door een veel hooger gebergte beftréken, en zou dus tégen eenen Europeifchen vijand van weinig nut zijn. Maar in deze landen is *Orfa* eene goede vesting. De ftad is geheel met eenen muur van witten kalkfteen omgéven. Aan den eenen kant der ftad is eene gragt, die op zommige plaatzen, diep in de rotze uitgehouwen is, en het water in dezelve komt uit eene rijke welle. Men kan derhalven de gragt

eene

ORFA
DIARBEKR
SÖVEREK
MARDÎN
NISSEBIN
Djesîre
Schaale van 10 Duitsche Mylen.
Echelle de 10 Miles d'Allemagne.
Latitudo Locorum.
Mardîn ..... 37. 19.
Diarbekr ..... 37. 55.
Söverek ..... 37. 46.
Dukurie
Kikie
Schechchanie
Mullie
Aschetie
Araber Tai
Sindjâr M.
Tôr M.
Midiad
Euphrat Fl.
Tiger Fl.

eene beek noemen. De gragt rondom het kasteel is geheel uit de rotze gehouwen, en droog. De ſtad heeft vier poorten. 1.) *Samſat kapüſi*, 2. *Jengi kapüſi*, 3. *Begk kapüſi*, en 4 *Haran kapüſi*. Het *ſeroi* van den paſcha, dat tusſchen de twee eerstgemelde poorten ſtaat, heeft niets, dat opmerking verdient. In het kasteel 5. ſtaan nog twee zuilen overeind, ook ziet men er nog vervallen gebouwen. Ik heb dit egter maar van verre gezien, gelijk ook de puinhoopen op den hoogen berg agter het kasteel. De laatſten, welken men *Nimrud* noemt, meent men, dat nog afkomſtig zijn van NIMROD, van wien in den bijbel geſproken word, die men zegt, dat hier een paleis gehad heeft. Zij zijn ten minſten zeer oud, en verdienen misſchien, dat een Europeër, die naar deze ſtad komt, om dezelven den berg beklimt. Aan dezen berg zijn veele kamers in de rotze gehouwen. Doch alleen ééne derzelven, bij 6, is thans nog bewoond.

Ik telde in deze ſtad 12 minaren. Eenigen derzelven waren ook vierkant, en ééne inzonderheid geleek volkomen naar eenen kloktoren der Christenen. De huizen zijn zeer wél gebouwd. Zommige Chans, Baſars en koffijhuizen kunnen zelfs fraai genoemd worden. Het merkwaardigſte, dat men eenen reiziger hier toont, is eene groote fraaije moske bij 7., die waarſchijnlijk door eenen godsdienstigen Mohammedaan gebouwd is, die gedroomd had, dat ABRAHAM op deze plaats zijnen godsdienst verrigt heeft. Want op dergelijke droomen hebben de Mohammedaanen veele moskeen, gelijk de Indiaanen veele pagoden, gebouwd. Men noemt ze *Chalil errachman*, als ook *Makam Ibrahim*. Hier ontſpringen twee wellen uit den voet des bergs, die zo groot zijn, dat zij niet alleen de omliggende velden en tuinen bewateren, maar ook molens drijven. Digt vóór elke welle is eene ſchoone groote kom, vol visſchen, die den patriarch ABRAHAM geweid zijn. En deze visſchen worden niet alleen door de overheid beſchermd, maar men verhaalt ook voorbeelden, dat GOD de geenen, die zig daar aan hebben willen vergrijpen, onmiddellijk ſtreng geſtraft heeft. Nogthans ontbreekt het met dat alles niet aan lieden, zegt men, die dezelven zomtijds daaruit halen (*).

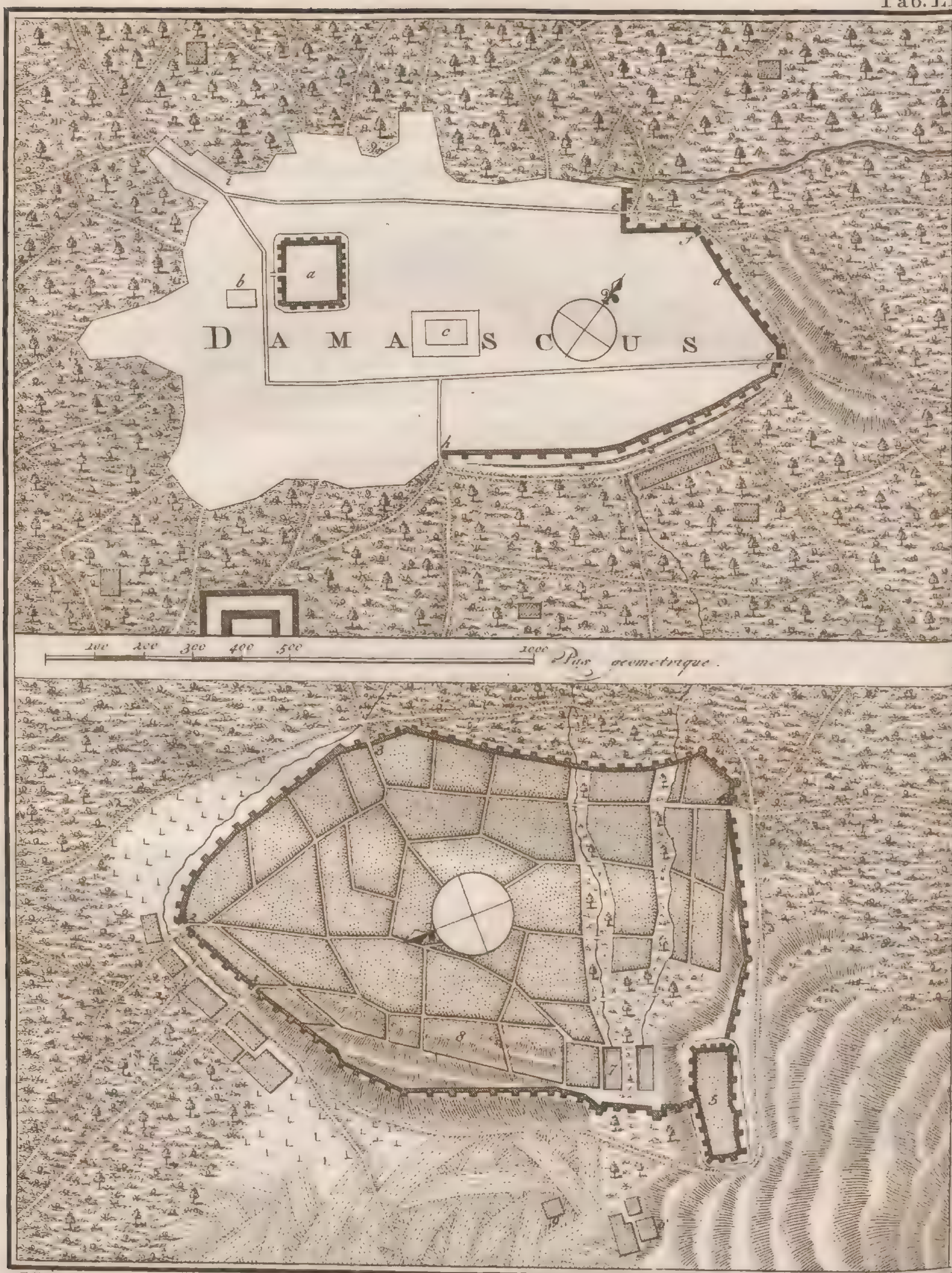
OM-

(*) Op bladz. 159. is reeds aangemerkt, dat men te Schias ook zulke heilige visſchen vind. Eenen dergelijken heiligen viſchvijver zag ik te *Diarbekr*, en naderhand nog eenen te *Salchin*, niet verre van *Antiochiën*.

Omtrent 500 huizen in deze ſtad zijn door Armeniërs bewoond. Hunne groote en pragtige kerk, bij 8. op de grondtékening, ligt grootſtendeels in puinhoopen: daar ſtaat egter nog een gedeelte van, en dit hebben zij zeer fraai verſierd, voornaamlijk met kostelijke Perſiſche tapijten. Buiten de ſtad hebben zij ook nog eene kerk, bij 9., die men *Choddre Elias* noemt. Insgelijks hebben de Jakobiten hier eene kerk, doch hunne gemeente beſtaat ſlegts uit omtrent 150 huisgezinnen. De Roomſche zendelingen hebben in deze ſtad nog geen vasten voet kunnen krijgen, ſchoon zij het dikwijls beproefd hebben.

Ik hoorde, dat de *hakim baſchi*, of lijfarts van den paſcha, een Europeër was, en oordeelde het derhalven van mijn' pligt, mijne opwagting bij hem te maken. Ik dagt eenen Italiaanſchen of Franſchen wondheeler te vinden, doch zag, tot mijne verwondering, eenen jongen Griek van omtrent 25 jaaren. De vloer van zijn vertrek was, naar de Oosterſche wijze, met een kostbaar tapijt belegd, en rondom bij de wanden was ook eene fraaije ſofa. Niet alleen zijn ſabel en zijne piſtoolen, die met zilver beſlagen waren, maar ook zijn zadel en toom, waaraan insgelijks eenig zilver was, hongen aan den wand. Op de vraagen, die ik hem deed, antwoordde hij kort, of in het geheel niet. Hij ſprak mij des te meer van zijn' eigen perſoon. Hij had, éven als andere Griekſche artzen der aanzienlijke Turken, een paar jaaren op eene Italiaanſche Univerſiteit geweeſt. Hij had veel op met de ſterrenwichelarij en met droomen. Van de laatſten verhaalde hij er verſcheiden, die hun gevolg hadden gehad. Bij voorbeeld, hij had eens van een ſpinnewiel, dat in het Italiaansch *rocca* heet, gedroomd, en kort daar op was zijn heer paſcha van dit gouvernement geworden, welk *Roccha* genoemd word. Vooräl vergat hij niet mij te zeggen, dat hij bij den paſcha in groot aanzien was, en hij wagtte ſlegts, dat deze rijk werd, vastlijk verzékerd zijnde, dat zijn geluk als dan ook gemaakt was. Doch dit ſcheen nog wat ver af te zijn. Want de paſcha had wel maar eene gemaalin, en in het geheel geen ſlavinnen, waarméde andere aanzienlijke Turken dikwijls veel geld verſpillen; maar zijne gemaalin was eene zuster des ſultans, die verkozen had in de hoofdſtad te blijven; en de onderhouding van deze prinſes kostte hem zo veel, dat hij zelf nauwlijks overëenkomstig zijnen ſtaat kon léven. Men zegt, dat het doorgaande zeld-

zaam

Grondtekening der Stad Orfa. ‖ Plan de la Ville d'Orfa.

zaam is, dat zulk eene prinſes met haaren gemaal naar de provincie trekt; en men wilde mij verzékeren, dat een paſcha, die het geluk heeft de dogter eens ſultans tot eene gemaalin te krijgen, zij mag oud of nog een kind en 100 mijlen van hem zijn, noch meer vrouwen mag némen, noch ſlavinnen houden. Men had zelfs voorbeelden, zeide men, dat een paſcha zig van zijne gemaalinnen had moeten laten ſcheiden, wanneer de ſultan hem de eer bewees, hem de prinſes zijne dogter of zijne zuster ten huwlijk te géven; ja dat somtijds eene prinſes reeds eenige maalen wéduwe was geweest, voor dat zij huwbaar', en uit het paleis van den ſultan gekomen was. Tot een voorbeeld van de domheid der Turken, verhaalde mijn gewaande Europeër, dat eenige voornaame amptenaaren van den paſcha niet eens een boot hadden kunnen regéren, welk een Griekſche renegaat gebouwd had. Zij hadden het midden op den vijver omgeworpen, en waren allen verdronken.

Orfa word bij de Grieken *Edesſa* genoemd. De Armeniërs noemen het *Edeſia*, en, naar het gevoelen van den meergemelden Jood uit Praag, is deze ſtad bij de oude ſchrijvers zijner natië *Ortastum* genoemd. Het gouvernement word egter door de Turken nog ſteeds الرها *Roccha* genoemd, wijl eene ſtad van dezen naam, die nu meestendeels verwoest is, in de oude tijden de verblijfplaats des paſchas was. Veele eertijds ſchoone ſtéden en wélbebouwde ſtreeken in dit gebied liggen thans woest, en zijn aan derzelver verwoesters, de omzwervende Arabers, Kurden en Turkmannen verpagt. De hoofdtaal te Diarbekr en Orfa is Turkſch; te Mardin en Moſul is zij Arabisch, en op het land tusſchen Moſul en Orfa heeft de Kurdiſche taal de overhand. De inboorlingen, welken veel reizen, voornaamlijk kooplieden en katerdsji, welke laatſten men bij onze voerlieden kan vergelijken, ſpréken gemeenlijk alle drie de taalen; en als het Armeniërs zijn, ſpréken zij nog daarënboven hunne moedertaal.

Den laatſten nagt bragt ik bij eenen Armeniſchen geestlijken door, buiten de ſtad, om den volgenden morgen voor het openen der poort mijne reis te kunnen aannémen. Mijn huiswaerd ſcheen in het eerst mistrouwend te wézen, doordien hij mij voor eenen Roomschkatholijken hield. Maar toen ik mij voor een' Engelschman uitgaf, welken landaart hij te Haleb had léren kennen, en zeer beminde, om dat die geen zendelingen naar Turkijë zend, werd hij be-

 leefd,

leefd, liet aanstonds een' goeden avondmaaltijd gereed maken, en wij aten zamen onder eenen boom. Den 1sten Junij reisde ik 14 uuren of omtrent 10 mijlen tot *El Bir*. (plaat LII.) Op dezen weg zag ik veele geheel verwoeste plaatzen, en dat niet alleen van dorpen; maar op vier of vijf plaatzen zag ik ook puinhoopen van groote gehouwen steenen, dus van kasteelen of andere groote gebouwen. De haast, met welken ik héden reisde, liet mij niet toe, dezelven nauwkeurig te onderzoeken: en, wijl mijn katerdsji, die zig in het geheel aan naamen van oude verwoeste stéden niet liet gelégen zijn, niet dan zelden in deze streek was geweest, kon ik van geen ééne dezer plaatzen den naam te wéten bekomen. Ik was dezen dag zelf ménigmaal zijn wegwijzer. Te Orfa namelijk had ik naar de ligging van *El Bir* vernomen, en op het kompas gevonden, dat dezelve west ten zuiden was. Wanneer verscheiden wégen in elkander liepen, dwaalde hij: en merkende, dat mijn werktuig den weg kende, verzogt hij, als hij twijfelde, dat ik mijn uurwerk zou vragen, werwaard wij moesten reizen.

Wij vonden aan dezen weg verscheiden putten, bij dewelken de meisjes uit de naburige dorpen, of van de stammen Kurden en Turkmannen, die in deze streek zwerven, het vee drenkten. Deze meisjes hadden het aangezigt niet bedekt, gelijk die in de stéden. Het waren wélgemaakte, van de zon verbrande schoonheden. Zo dra wij ze groetten, en van het paerd stapten, bragten zij ons water, en drenkten ook onze paerden. Men had mij in andere gewesten dergelijke beleefdheden ook wel bewézen; maar hier schénen mij dezelven bijzonder merkwaardig, wijl REBEKKA, die voorzéker in deze landstreeken geboren was, zig insgelijks zo dienstvaerdig jégens reizigers betoond heeft. (*Genes.* XXIV. 18.) Mogelijk heb ik zelfs uit den zelfden put gedronken, waaruit zij water schepte. Want *Haran*, thans eene kleine plaats, twee dagreizen ten zuidzuidoosten van Orfa, welke nog tégenwoordig door Jooden bezogt word, was waarschijnlijk de stad, welke ABRAHAM verliet, om naar het land Kanaän te trekken, (*Genes.* XII. 4.) en het geslagt van zijnen broeder NAHOR was dus misschien in deze landstreek gebléven (*).

Om-

(*) Dit is, volgens PLINIUS, de stad *Carras*, welke ook door eene groote neêrlaag der Romeinen vermaard geworden is.

Omtrent eene mijl van *Bir*, en als het reeds begon duister te worden, ontmoette ons een Kurd te paerd, verzeld door drie perfoonen te voet. Ik was alleen met mijnen katerdsji', doch wij waren beiden te paerd. Een klein getrokken roer had ik vóór mij op het paerd liggen, eene pistool in den gordel, en mijnen fabel op zijde. Den katerdsji had ik mijne andere pistool bij zijnen fabel geleend. Op het eerfte gezigt zagen wij hen voor lieden aan, die wel lust konden hebben om ons uit te kléden, en hielden daarom op een' zékeren affland ftil, als de voornaamfte ons aanfprak. Van het Kurdisch gefprek verftond ik niets; maar mijn leidsman zeide mij naderhand, dat hij gevraagd had, of ik de Europeër was, die van Orfa zou komen? Hij was verwonderd geweest, dat wij de geheele reis van *Orfa* tot *Bir* in éénen dag hadden ondernomen e. z. v. Kortom, hij had in de ftad berigt van mij gekrégen, en was waarfchijnlijk nog dezen avond op het pad gegaan om meer volk te halen, en mij den volgenden dag te plonderen. Doch nu was hij flegts met eene fpeer en eenen fabel gewapend, en zijne lieden hadden geen ander geweer dan fabels. En daar wij ons fchietgeweer gereed hadden, oordeelde hij het waarfchijnlijk raadzaamer, ons ongehinderd onzen weg te laten vervolgen. Ik volbragt dus de bijreis naar Orfa, zonder dat mij op dezelve eenig ongemak bejégende. Ondertusfchen wil ik anderen dergelijken niet aanraden. Het kan ligt gebeuren, dat een reiziger in eene onbewoonde ftreek eene partij lieden aantreft, die uit armoede of zelfs uit euvelmoed zin krijgen om hem uittefchudden. Dergelijke gevallen gebeuren wel in Europa. In een land derhalven, waar men niet anders dan in gezelfchap pleegt te reizen, doet een vreemdling altijd béter, als hij zig niet alleen op weg begeeft, voornaamlijk op eenen weg van 10 duitfche mijlen, waar men fchier geen dorp ziet, maar waar veele ftammen Kurden en Turkmannen omzwerven. Dezen wagen zig zelden aan groote gezelfchappen, ten ware zij met den pafcha in eenen openbaaren oorlog leefden. Zij hebben daar te veel volk toe nodig, en onder de reizigers zouden er eenigen kunnen zijn, die hunne aanvoerders bij geval in de ftad hadden léren kennen, en dan zoude de ganfche ftam door den pascha geftraft worden. Ook zijn all' de ftraatrovers in Turkijen geen Turkmannen, Kurden of Arabiërs. De meeste kleine ftraatroverijen worden gepleegd door lieden, die uit den dienst van Turkfche ftédehouders gejaagd zijn, en geen lust hebben om te arbeiden.

Te *Bir* (Turksch, *Bir adsjik*) kwam ik weêr bij de kafle. Deze ſtad ligt aan den oostlijken oever van den Eufraat, en aan een hoog gebergte. Naar de landzijde is zij nog met eenen muur omgéven, die over verſcheiden heuvels loopt, tusſchen dewelken kleine beeken afſtorten. In den noordlijken hoek der ſtad ligt nog een klein kaſteel op eenen ſteilen heuvel, die geheel met gehouwen ſteenen bekleed is, welker buitenſte hoeken afgehouwen zijn, éven als van het dek der tweede piramied in de nabuurſchap van Kahira. Dus kon niemand den heuvel opklimmen. Om die réden kan dit kaſteel, ten tijde als men nog geen kanon had, als onoverwinlijk aangemerkt zijn: maar thans is alles zeer vervallen, en noch de ſtad, noch het kaſteel, die men beiden van het daarbij liggend gebergte kan overzien, zou het lang kunnen houden. De vestingwerken en de huizen der ſtad zijn allen van krijtſteen gebouwd. Wanneer derhalven de zon daar op ſchijnt, en de wind wat ſterk waait, lijden de oogen zeer veel, beide van het ſterk ſtuiven, en van de zonneſtraalen, die van den witten ſteen terugkaatzen. Men vind thans in de ſtad nauwlijks 500 huizen meer. Maar wijl al de reizigers, die van Diarbekr en andere ſtéden van dit gewest naar Sirië willen gaan, te Bir over den Eufraat moeten, woont hier nog een mutaſillim van den paſcha van Orfa, een aga der janitzaaner, een bediende, die van alle ladingen een weggeld (badsch) heft; en al de Christen onderdaanen des ſultans, die hier door komen, moeten ook *kiſchlach* betalen. Uit de laatſte ſchattingen, zegt men, werden in de eerſte eeuwen, nadat de Mohammedaanen deze landen veroverd hadden, de troepen betaald, welken de karavanen verzelden, en dus de Christenen op hunne reizen beſchermden. Tégenwoordig hoort men van dergelijke troepen niet meer: en wanneer de Turkſche gouverneurs al eene bedekking met de karavanen zenden, moet deze bijzonder betaald worden. Ondertusſchen word de *kiſchlach* nog ſteeds van de Christenen en Jooden gevorderd. Dezelve bedraagt voor elk perſoon bijna twee piasters (omtrent vier mark lubs.) Men eischte dezelve ook van mijnen bedienden, die niet verpligt was iet te betalen, ſchoon hij een Maroniet, en diervolgens een onderdaan des ſultans was, naardien ik eene firma van den ſultan had: doch, wijl ik geen lust had, om deze kleinigheid zelf bij de Turken te lopen, gaf ik hem het geld, zonder naderhand aan de ontvangers te laten blijken, dat zij van mijnen bedienden eene ſchatting geëischt hadden, daar zij geen regt toe hadden.

De Eufraat is bij deze ſtad breeder, dan de Tiger bij Moſul (*). De praamen, of vaartuigen, waarméde men overgezet word, vond ik ſterker en bekwamer, dan ik dezelven in deze gewesten verwagtte; want de kameelen en paerden werden niet eens ontladen. Den 2 den junij trok ik met de ganſche kaſle over den vloed; doch wij kwamen dezen dag niet verder, dan tot een verwoest dorp *Hale koi*, omtrent 2½ mijl west ten zuiden van *El bir*. Wijl wij hier nog voor den middag aankwamen, ſtelde ik vaerdig mijn quadrant op, en vond uit de waargenomen hoogte der zonne de poolshoogte 36°. 57′. De poolshoogte van *Bir*, of *Bir adsjik*, kan men dus op 36°. 59′ ſtellen.

In de volgende drie dagen reisden wij 11 mijlen in 17½ uur tot *Achteran*. De naamen der weinige dorpen aan dezen weg, waarvan zommigen ganschlijk verwoest zijn, vind men op plaat LII. Voor het overige ziet men hier niet veel merkwaardigs. Te *Tſchamurli* is eene groote grot, in de rotze uitgehouwen, waarin reizigers bij ſlegt weeder eene ſchuilplaats vinden. Hier hoorde ik, dat men te *Bir* dergelijke grotten heeft. *Achteran* ſchijnt eene aanzienlijke plaats te zijn geweest, doch thans is het maar een ſlegt dorp. De huizen zijn hier geheel van ongebakken vormſteenen opgebouwd, en hebben omtrent de gedaante van een ſuikerbrood: eene wijze van bouwen, die men niet alleen in veele dorpen omſtreeks Haleb, maar zelfs in de voorſtéden dezer ſtad ziet. Aan de noordoostzijde van het dorp *Achteran* ziet men nog veel van eenen ouden muur om eenen heuvel, insgelijks eenen ouden Chan, die gewelfd, en in het geheel ſterk gebouwd geweest is.

Den 6den junij verliet ik met eenige koopluiden onze kaſle, en kwam dienzelfden dag te *Haleb*. Wij kwamen door een dorp *Heilan*, naar de méning der Christenen, dus genoemd van de keizerin HELENA; want deze, zegt men, heeft de waterleiding van hier tot Haleb gebouwd, welke de ſtad nog van water voorziet. Vervolgens kwamen wij door eene bekoorlijke landſtreek tusſchen enkel tuinen en boomgaarten, die door den kleinen ſtroom *Koik* bewaterd worden, en alwaar de inwoners der ſtad 's zomers een zeer aangenaam verblijf vinden.

NIET

(*) Omtrent 80 dubbele ſchreeden of 380 tot 400 voet, gelijk de Elve bij *Meisſen*.

Niet verre van onzen weg van Bir naar Haleb, en omtrent 10 uuren westnoordwest van de eerstgemelde plaats ligt عينتاب *Aintab*, eene ſtad omtrent zo groot als *Trablos* (Tripoli in Sirië.) Zij is met geen muur omringd, doch midden in dezelve is eene bergvesting. *Anzas*, eene verwoeste ſtad noord ten westen 7 uuren van Haleb, is, zegt men, op dezelfde wijze gebouwd geweest. Zij lag in de nabuurſchap van كلس *Klis*, eene ſtad, die thans nog wél bewoond is. *Bombadsch*, een dorp niet verre van den Eufraat, is vermoedelijk het voormalig *Manbii* of *Bambyce*. Men zegt, dat in de ſtreek van Haleb nog overblijfzels eener ſtad gevonden worden, die men *Chanaſera* noemde; ook zeide men, dat 7¼ uuren noordwestwaard van *Aintab* nog eene ſtad ligt, *Rawant* genoemd.

De berigten, welken ik van de verſcheiden ſtammen der Arabiërs bekomen heb, die met hunne veekudden in zulke gewesten van Arabië, die van dorpen en ſtéden ontbloot zijn, en in de naburige provinciën omzwerven, vind men reeds in de Beſchrijving van Arabië. Op mijne reis had ik geen gelégenheid om met Turkmannen en Kurden bekend te worden. Ondertusſchen kreeg ik door de vriendſchap van den heere doktor PATRICK RUSSEL te Haleb, die dikwijls bezoek van hunne voornaamſte opperhoofden had, de volgende lijſten van hunne onderſcheiden ſtammen, die den aardrijkskundigen lézer ontwijfelbaar aangenaam zullen zijn. Veele ſtammen, daarïn gemeld, zijn wel ſlegts klein, hunne naamen misſchien nieuw, en zullen eerlang weêr in vergételheid geraken. Daarenboven is de opgegéven grootte van deze ſtammen waarſchijnlijk altijd niet nauwkeurig. Doch zommige ſtammen zijn oud en nog aanzienlijk: en, het geen deze lijſten bijzonder merkwaardig maakt, is, dat daarïn is aangewézen, welke ſtammen Kurden en Turkmannen hun verblijf veranderen.

Lijst van de verſcheiden ſtammen (عشاير)
Turkmannen (التركمان).

De ſtam بكدلي *Bekdeli* heeft 12000 huizen, dat is tenten, en woont in het gouvernement *Orfa*.

محملنلي *Mahmalenli* heeft 500 tenten, } in het paſchalik *Orfa*.
بايندر *Baiindir* heeft 300 tenten }

چيليو اداي

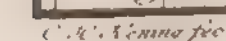
MARE MEDITERRANEUM

Adene
Ladakîa
Suedîe
Antakie
Sehugr
Kinisrîn ruin.
Haleb
Aintâb
Bîr v. Bîradsjik
Orfa
Euphrat Fl.
Sadsjur Fl.
Castabalum
Demir Kapi
Beilân
Masis
Solos

Latitudo Locorum.

Bîr adsjik	36°. 59.
Haleb	36°. 11.
Antiochien	36°. 12.
Beilân	36°. 36.
Ladakîa	35°. 31.
Adene	36°. 59.

Schaale van 10 Duitsche Mylen.
1 2 3 4 5 10
Echelle de 10 Miles d'Allemagne.

پهليوانلي *Pehlivanli* heeft 15000 tenten en woont tusschen *Siwas* en *Angur* (Angora).

كوجكلي *Kudsjikli* heeft 10000 tenten tusschen *Siwas* en *Angur*.

اوشر *Auschir* heeft 500 tenten,
جريد *Dsjerid* heeft 500 tenten,
لك *Lek* heeft 1000 tenten,
بهرلي *Beherli* heeft 1000 tenten,
غجه قيونلي *Aghsje Kiuneli* heeft 500 tenten,
} in de streek van Siwas en Angur.

شام بيادلي *Schàm biadli* heeft 500 tenten tusschen *Siwas* en *Angur*.

يراق *Irak* heeft 1000 tenten,
جعفر غنانلي *Dsjefr ghananli* heeft 200 tenten.
} In den zomer bij *Siwas*, en in den winter in *Tzor* (*).

ريحانلي *Rihanli* heeft 2000 tenten. In den zomer in de streek van *Siwas*, en in den winter in de streek van *Haleb*.

قولق *Kuluk* heeft 200 tenten. In den winter bij *Adene*, en in den zomer in de streek van *Kaisari*.

دادلي *Dadli* heeft 200 tenten. In den zomer in de streek van *Kaisari* en des winters in het paschalik *Orfa*.

اولشلي *Aulischli* heeft 200 tenten in de streek van *Haleb*.

جاخلي *Dsjadsjeli* heeft 1000 tenten,
قرزق *Kirsak* heeft 2000 tenten,
داده قرقن *Dadé kirkan* heeft 1000 tenten,
} in de streek van *Aintab*.

قابلي *Kabeli* heeft 1000 tenten,
قره قيونلي *Kara kojunli* heeft 500 tenten,
} in de streek van *Damasko* (**).

صوفولر *Sufulir* heeft 500 tenten,
قولنجغلي *Kulindsjefli* heeft 500 tenten,
} in de streek van *Siwas*.

بورنك *Burenik* heeft 12000 tenten in de streek van *Angur*.

ايلبكلي

(*) Ik kreeg deze lijst eerst lang na mijn vertrek van Haleb, en wel zonder vertaling. De Turkman heeft geschreven في الزور. Waar dit *El Tzor* ligt, weet ik niet. *Tirus* zal het denklijk niet zijn, wijl dit verre van *Siwas* ligt.

(**) De opperhoofden der stammen zijn in dienst van den pascha, en wonen te *Damasko*.

ايلبكلي *Eilebkeli* heeft 2000 tenten. Van dezen ſtam woont de eene helft in het paſchalik *Siwas*, en de andere helft in de ſtreek van *Haleb*.

قرەجه كرد *Karadsjekerd* heeft 500 tenten in de ſtreek van *Kaiſari*.

شرفلي *Ṣchereſli* heeft 500 tenten,
ايالي *Äiali* heeft 1000 tenten,
فيجلي *Fidsjeli* heeft 200 tenten,
ايمر *Eimer* heeft 500 tenten,
طوختامرلي *Tuchtamarli* heeft 500 tenten,
صرە جالر *Saradsjäller* heeft 500 tenten,
كيكلي *Kikli* heeft 2000 tenten,
عزە دنلي *Aſehdinli* heeft 500 tenten,
عوزرلي *Auſerli* heeft 1000 tenten,
دندشلي *Dindeſchli* heeft 500 tenten,

} in Siriën, voornaamlijk in het paſchalik van *Damasko*.

موسه بيكلي *Muſa beikli* heeft 500 tenten,
ديتملي *Ditumli* heeft 3000 tenten,

} in de ſtreek van *Aintab*.

Lijst van verſcheiden zwervende ſtammen Kurden (الاكراد).

كاسكنلي *Kaſekenli* heeft 1000 tenten,
وادكلنلي *Wadaklenli* heeft 5000 tenten,
برازلي *Brasſeli* heeft 1000 tenten,
كوركيلي *Kurukleile* heeft 1000 tenten,
شكاكي *Schikaki* heeft 1000 tenten,
كورانلي *Kuranli* heeft 5000 tenten,
قوجومانلي *Kudsjumanli* heeft 5000 tenten,
مامانلي *Mamanli* heeft 5000 tenten,
سبكي *Sebki* heeft 500 tenten,
صورانلي *Suranli* heeft 500 tenten,
جبره بادنلي *Jubbra badenli* heeft 500 tenten,
جماندنلي *Dsjummandenli* heeft 1000 tenten.

} Alle deze ſtammen houden zig des zomers in de ſtreek van *Kars* op, en des winters in de ſtreek van روان *Ruan* of *Erwan* in Perſië.

زرقي *Serki* heeft 500 tenten,
باديلي *Badeli* heeft 2000 tenten,
شاذلي *Schadli* heeft 10000 tenten,
ايزولي *Aisſuli* heeft 1000 tenten,
جهانبكلي *Dsjehanebkeli* heeft 10000 tenten,
ياليانلي *Jalianli* heeft 500 tenten.
} Alle deze ſtammen zwerven in de paſchaliks *Artzerum* en *Diarbekr* om.

موريسي *Mauriſi* heeft 1000 tenten, in den zomer in de ſtreek van *Artzerum* en des winters in de ſtreek van *Orfa*.

موسيانلي *Muſianli* heeft 2000 tenten in de ſtreek van den berg *Sindsjar*.

رشوان *Riſchwan* heeft 12000 tenten, des zomers in de ſtreek van *Siwas* en des winters in de ſtreek van *Haleb*.

مللي *Milli* heeft 11000 tenten, des zomers in de ſtreek van *Artzerum* en des winters in de ſtreek van *Orfa* (*).

ظاطه *Dhatdeh* heeft 20000 tenten tuſſchen *Söwerek* en *Artzerum*.

بيجاقلي *Bidsjakli* heeft 10000 tenten in de nabijheid van *Söwerek*.

كورهجكلي *Kuresjekli* heeft 500 tenten in de ſtreek van *Aintab*.

اوقجه عزنلي *Auksje aſenli* heeft 5000 tenten in de ſtreek van *Klis*.

قرهكجلي *Kara kidsjeli* heeft 2000 tenten tuſſchen *Orfa* en *Diarbekr*.

حجبانلي *Hadsjibanli* heeft 200 tenten, des zomers in de ſtreek van *Siwas* en des winters in de ſtreek van *Orfa*.

كيكي *Kiki* heeft 1000 tenten in de ſtreek van *Mardin*.

بيزكي *Beiſeki* heeft 1000 tenten,
دوكرلي *Dukerli* heeft 1000 tenten,
} in de ſtreek van *Orfa*.

كوره جكلي *Kuré ſjekli* heeft 500 tenten,
اطمالي *Atmali* heeft 1000 tenten,
حويدلي *Hauidli* heeft 2000 tenten,
سبانلي *Sebanli* heeft 1000 tenten,
قلجلي *Kalidsjeli* heeft 400 tenten,
جقلي *Dsjakli* heeft 700 tenten,
} allen noordwaard van *Aintab*.

Een

(*) Deze ſtam is onderſcheiden van den ſtam *Milli*, waarvan bl. 370 gewaagd is. Deze laatſte heeft omtrent 2000 tenten.

Een koopman van *Mardin*, die verscheiden reizen tusschen deze zijne geboorte stad, *Haleb* en *Konstantinopel* gedaan had, heeft mij ook nog de naamen der volgende stammen *Kurden* opgegéven.

De stam شخ بزني *Schech Bisni* heeft 10000 tenten, en weid zijne kudden tusschen *Mardin* en *Boli*.

شرقيانلي *Scherkianli* heeft 800 tenten in de vlakte tusschen *Mardin* en *Orfa*.

سورکجي *Surkschi* heeft 2000 tenten en huizen in de bergagtige streek van *Mardin*.

بيران علي *Piran Ali* heeft 1000 tenten tusschen *Mardin* en *Nissabin*.

دودكي *Dodeki* heeft 600 tenten, } tusschen *Mardin* en *Orfa*.

كومبل *Kumbel* heeft 300 tenten, } tusschen *Mardin* en *Orfa*.

بريعي *Berifi* heeft 400 tenten tusschen *Mardin* en *Mosul*.

هولري *Huleri* heeft 200 tenten tusschen *Mardin* en *Orfa*.

جركي *Dsjerki* heeft 250 tenten, } in de streek van *Mardin*.

خلاجه *Chaladsje* heeft 300 tenten, } in de streek van *Mardin*.

دنبلي *Dembali* heeft 500 tenten, } zuidwaard van *Diarbekr* (*).

دريشانلي *Drischanli* heeft 350 tenten, } zuidwaard van *Diarbekr* (*).

صوحانلي *Suhanli* heeft 700 tenten. Deze stam is thans zonder opperhoofd, en heeft zig onder verscheiden der voorgemelde stammen verdeeld.

كابلور *Kiablor* heeft 300 tenten in de streek van *Mardin*.

سليعيه *Selifie* heeft 1000 tenten tusschen *Artzerum* en *Persië*.

اومرانلي *Eumeranli* heeft 900 tenten in de bergägtige streek van *Mardin*.

كركري *Kerkeri* heeft 300 tenten tusschen *Sindsjar* en *Dsjesire*.

شخانيه *Schechanie* heeft 250 tenten in het gouvernement *Mardin* (**).

نجاري *Nidsjari* heeft 200 tenten en woont insgelijks in het gebied *Mardin*.

Van denzelfden koopman heb ik ook de naamen der volgende Arabische stammen bekomen, die allen in de streek van *Khabur* wonen. Zij zijn egter klein

(*) Veelen van de voorgemelde stammen in de bergagtige streek wonen waarschijnlijk des winters in dorpen gelijk de *Kurden* te *Schech Chan*, bl. 378. en de inwoners te *Jänischa*, bl. 380.

(**) Deezen zijn misschien de evengemelde Kurden te *Schech Chan*.

klein in vergelijking van den ſtam *Tai*, en ſtaan misſchien zelfs onder de beſcherming van denzelven.

بني كعب *Beni Kaab* heeft 1100 tenten.

بككاري *Bekkhara* heeft 900 tenten.

حجاشه *Hedsjaſche* heeft 500 tenten.

ذيابات *Diabat* heeft 600 tenten.

شرابه *Scherabe* heeft 700 tenten, en is onder andere ſtammen verdeeld.

De *Kurden* en *Turkmannen* zijn *Mohammedaanen*. De voornaamſte geſlagten van de eerſten zijn oorſpronglijk uit *Kurdeſtan*, gelijk die der laatſten uit *Turkeſtan*. Inzonderheid zijn veelen derzelven, zegt men, hier gebléven, die met het léger van TIMUR LENGK naar deze gewesten kwamen. De gemeene Turkmannen en Kurden egter zijn meestendeels oorſpronglijk uit de gewesten, waar zij thans omzwerven, en gedeeltlijk van Christlijke afkomst. Want, de dorpen dezer arme lieden van tijd tot tijd zo door de Turkſche ſtédehouders, als door de omzwervende horden verwoest wordende, vonden zij geen ander middel om te beſtaan, dan zig zelven onder de beſcherming der Turkmannen, Kurden en Arabers te begéven: en hier noch kerken, noch geestlijken hebbende, vergaten zij allengs beiden, hunnen godsdienst, en hunne moedertaal. De ontijdige ijver der Oosterſche geestlijken heeft ook veel tot den ondergang van het Christendom toegebragt. Zo zegt men, bij voorbeeld, dat de geheele ſtam *Pehliwanli* uit Armeniſche Christenen beſtaan hebbe. Dezen verzogten van hunnen bisſchop, dat de vasten gematigd, ten minsten, hun veröorloſd mogt worden, in dien tijd melk, boter en eijeren te éten. Dit werd hun geweigerd, zegt men, en daaröp is de geheele ſtam Mohammedaansch geworden. Thans word hij onder de Turkmannen gerékend.

De opperhoofden der omzwervende Kurden en Turkmannen noemt men *Aga*. Men zegt, dat de laatſten niet zo zeer op hunnen adeldom ſtaan; maar dat de Kurden niet minder trots daar op zijn, dan de ſchechs der Bedouinen. Hunne wijze van denken verſchilt van die der Arabiëren hierïn, dat zij bij de geboorte eener dogter meer vreugde betonen, dan wanneer hun een zoon geboren word. Want zij mogen, als Mohammedaanen, meer dan ééne vrouw trouwen, en een *Aga* der Kurden neemt niet gaern een meisje van geringe geboorte. Men zegt, dat een Kurd van een oud geſlagt wel 50 beurzen, of over de 16500 rijksd.

rijksd., voor zijne dogter vraagt, en haar maar eene kleine huwlijksgift geeft, daar in tégendeel de aanzienlijke Turken en Arabiërs gemeenlijk niet alleen alles, wat zij van den bruidegom bekomen, maar nog wel meer tot de bruidschat bestéden. Dus zijn veele dogters bij hen een rijkdom.

De Kurden en Turkmannen, welken verspreid wonen in dorpen, hebben dikwijls een opperhoofd onder zig. In de dorpen tusschen den Tiger en Kurdestan hoorde ik bij voorbeeld van de Kurdische geslagten *Badsjelan*, *Lak*, *Sariie*, e. z. v., van dewelken elk eenen *kichja* heeft. Deze is egter niet als een overheidspersoon aantemerken, maar veeltijds zo wel een boer als de overigen van zijn geslagt. Doch, wijl hij de meeste bekwaamheid heeft, om van wégens hun met de Turksche overheid te spréken, of om verschillen te veréffenen, agt hij zig verpligt hun voorspraak en zaakvoerder te zijn, zonder daarvoor de minste beloning te trekken. Voor het overige vind men éven zo zelden Kurdische en Turkmansche geslagten, die geslagtregisters hebben, als Arabische (*).

Schoon ik niet te *Kaisari*, *Tokat*, *Artzerum* en *Wan* geweest ben, zal ik egter eenige reiswégen derwaard opgéven, welken ik van lieden bekomen heb, die paerden en muilëzels aan kooplieden verhuurden, en die wégen dus zeer wél kenden. Zij rékenen naar uuren. Doch, wijl de wégen niet altijd regt, en dikwijls ook over bergen gaan, kan men in de aardrijkskunde voor elk uur op zijn hoogst, denk ik, eene halve aardrijkskundige mijl stellen.

Weg van Diarbekr naar Artzerum.

Van *Diarbekr* tot شربتين خاني *Scherbettin Chane* 6 uuren. Verder tot بردنيش خاني *Burdenisch Chane* 6 uur. Tot اورطي خان *Orta Chan* 6 uur. Tot باش خان *Basch Chan* 4 uur. Tot پالو *Palo* 8 uur. Tot تپي *Töppe* 8 uur. Tot چون *Tschun* 8 uur. Tot هور هور *Horhor* 8 uur. Tot كوي ازمير *Koi smir* 7 uur. Tot ميلي كان *Melikan* 8 uur. Tot باش كوي *Basch koi* 6 uur. Tot دوزلي *Dûsle* 7 uur. Tot خانجي *Chanedsje* 6 uur. en verder tot ارزروم *Artzerum* 6 uuren. Dus van *Diarbekr* tot *Artzerum* 94 uuren. Van *Artzerum* tot *Kasr* rékent men 6 dagreizen.

Weg

(*) Beschrijving van Arabië, bl. 15.

Weg van Kaiſari naar Diarbekr, en van hier naar Tokat.

Van *Kaiſari* tot *Barſoma Chan* 4 uuren. Verder tot *Sultan Chan* 4 uur. Tot *Dsjämerek* 6 uur. Tot *Schäher Kisle* 8 uur. Tot *Chane* 9 uur. Tot *Ulasch* 9 uur. Tot *Kangal* 9 uur. Tot *Aladsje Chan* 6 uur. Tot *Hasſan tſchellebi* 7 uur. Tot *Hakim Chane* 5 uur. Tot *Charren* 6 uur. Tot *Ogurli* 4 uur. Tot *Düngisli* 8 uur. Tot *Madden* 4 uur. Tot *Arpaud* 7 uur. Tot *Charpud* 6 uur. Tot *Habuſi* 6 uur. Tot *Bas Chan* 9 uur. Tot *Orta Chan* 4 uur. Tot *Burdenis Chan* 6 uur. Tot *Scherbettin Chane* 6 uur. en verder tot *Diarbekr* 6 uuren. Dus van *Kaiſari* tot *Diarbekr* 139 uuren.

Van *Diarbekr* naar *Tokat* reist men meestendeels denzelfden weg. Namelijk van de eerstgemelde ſtad tot *Ulasch* 99 uuren. Verder tot *Siwas* 7 uur. Tot *Jengi Chan* 12 uur. Tot *Bolus* 7 uur. en verder tot *Tokat* 7 uuren. Dus in alles van *Diarbekr* tot *Tokat* 132 uuren.

Weg van Tokat naar Amaſia.

Van *Tokat* tot *Igna Chan* zijn 6 uuren. Verder tot *Turhal* 8 uuren, en tot *Amaſia* 8 uuren. Dus van *Tokat* tot *Amaſia* 22 uuren.

Wegen van Wan naar Diarbekr en Artzerum.

Deze reiswégen heb ik van eenen Armeniër bekomen, die in zijne jeugd veel in die gewesten gereisd heeft. De afſtand der plaatzen is derhalven misſchien zo nauwkeurig niet, als de voorgaanden, die ik van *Katerdsjis* heb.

Van *Wan* tot *Mirak* 8 uuren. Verder tot *Ardisch* 7 uur. Tot *Malasgerd* 10 uur. Tot *Boſtandibi* 9 uur. Tot *Jeſid koi* 8 uur. Tot *Mellik koi* 11 uur. Tot *Chanis* 8 uur. Tot *Turtan* 8 uur. Tot *Ertif* 6 uur, en van hier tot *Artzerum* 6 uuren.

Op den weg naar *Diarbekr* reist men: van *Wan* tot *Wastan* 6 uuren. Tot *Pelia* 8 uur. Tot *Tatwan* 10 uur. Tot *Surp* 9 uur. Tot *Tzaik* 8 uur. Tot *Sugurd* 11 uuren, en van *Sugurd* nog 4 dagreizen tot *Diarbekr*.

AANMERKINGEN OVER SIRIEN, EN INZONDERHEID OVER DE BEWONERS VAN DEN BERG LIBANON.

Bij mijne aankomst te *Haleb* begaf ik mij aanſtonds naar het huis van den Hollandſchen konſul, den heer VAN MASEIJK, die mij reeds had genodigd als ik nog te Basra was, en werd op het allervriendlijkst ontvangen. Ik ontmoette hier het aangenaamſte gezelſchap, dat ik zédert eenige jaaren genoten had, en zelfs landsgenooten; want de heer VAN MASEIJK was uit *Holſtein* van geboorte, en dus een geboren onderdaan des konings van Deenmarken, en zijne egtgenoote was eene geboren GOVERTS van Hamburg. Mijn vriendlijke huiswaard verzuimde niets, waar door hij mijn verblijf in de ſtad kon veraangenamen. Hij bragt mij eerlang in kennis bij de overige Europeërs, die hier woonden; voornaamlijk bij den heer PURIJ, eenen koopman, die zijn médehandelaar was, en bij hem woonde; insgelijks bij den heer doktor PATRICK RUSSEL, eenen waardigen broeder van den uitgéver der *Beſchrijving van Aleppo;* bij den heere DAWES, predikant bij de Engelſche faktorij alhier; bij den tégenwoordigen prokonſul, den heere PRESTON, bij de heeren SMITH, ABBOT en de overige Engelſche kooplieden. Ik vond mij dus als op eens weêr onder eene ménigte van Europeſche vrienden, wier aangenaame omgang mij ras al het ongemak deed vergéten, dat ik tot hier toe uitgeſtaan had. Ondertusſchen vond ik te Haleb een bevel van zijne koninglijke majeſteit van Deenmarken, om van hier naar Cyprus te reizen, en de opſchriften optezoeken, welken de heer doktor POCOCK aldaar afgeſchréven heeft, en die de geleerden in Europa voor *Pheniſisch*, en dus voor zeer merkwaardig verklaard hebben. De inwoners van dit eiland hadden voor eenigen tijd hunnen ſtédehouder vermoord, en waren nog in de wapenen; het ſcheen dus niet zeer raadzaam te wézen, deze reis aanſtonds te aanvaarden. Wijl egter de krijgsgerugten van verre dikwijls gevaarlijker luiden, dan zij indedaad zijn, haastte ik mij om naar *Scanderone* te komen, om van hier, zo dra ik berigt zou bekomen, dat ſleg's in *Larneca*, waar POCOCK de opſchriften gevon-

vonden heeft, rust heerschte, aanſtonds naar Cyprus te kunnen vertrekken. Van Cyprus reisde ik naderhand ook nog naar *Jafa*, *Jeruſalem*, *Akke*, *Seide*, *Damasko*, *Tripoli*, *Ladakia*; en kwam weêr te Haleb, om hier eene karavane aftewagten, met dewelke ik door *Natoliën*, namelijk over *Adene*, *Konje*, *Kuthaja* en *Burſa*, naar *Konſtantinopel* kon gaan. Doch ik moet de beſchrijving van deze reis voor het volgende deel ſparen. Ik zal hier alleen nog eenige aanmerkingen over *Siriën* in het gemeen invoegen.

Siriën word in verſcheiden groote gewesten verdeeld, welker ſtédehouders drie paerdenſtaerten hebben. Het gebied van *Damasko* is het grootſte en voordéligſte van dezelven; want daartoe behoort thans ook het geheele Beloofde land. Daarop volgt het paſchalik *Haleb*. De paſchas van *Tripoli* en *Seide* hebben wel ook groote gewesten onder hun bevel; maar de meeste onderdaanen van hun wonen op het groot gebergte لبنان *Libanon*, en dezen zijn niet alleen aanhangers van verſcheiden ſekten en godsdienſten, maar veelen hunner ſtaan ook nog onder *Schechs* en *Emirs* van hunn' eigen landaard, die zékere distrikten van de paſchas pagten, doch hunne pagt ménigmaal niet eerder betalen, dan wanneer de Turken dezelve met een léger komen invorderen, hetwelk altijd zeer kostbaar word.

De oude *Siriſche* taal heeft hier reeds voor lang voor de Arabiſche moeten wijken. Men zegt wel, dat men in het gebied van *Damasko* nog eenige weinige dorpen aantreft, waar tégenwoordig nog *Sirisch* geſproken word; doch, dat dit zeer van de oude *Siriſche* taal afwijkt (*). De Kurden en Turkmannen, welken op جبل الكراد *Dsjabbel el krad* en in de ſtreek مقاطع التركمان *M' kata el turkman* wonen, of in Siriën onder tenten léven, ſpréken ſlegte Kurdiſche en Turkſche taaluitſpraaken: en zédert dat dit land onder de gehoorzaamheid der Turken is, daar dikwijls paſchas herwaard komen, die geen Arabisch verſtaan, is het Turksch zo wel in dit land als in alle de ove-

(*) Een zogenoemde prins van den berg *Libanon* heeft mij willen verzékeren, dat men op het gebergte niet verre van *Tripoli* in het gebied *Dennie* een dorp *Kadis* vind, alwaar de boeren een ſlegt Sirisch ſpréken. Andere reizigers mógen onderzoeken, of dit zo zij, en hoe veel het hédendaagſch Sirisch van het oude afwijke.

overige provinciën des ſultans, om zo te ſpréken, de hoftaal geworden. Nogthans is deze taal hier nog niet gemeener dan omtrent het Fransch in Duitschland.

De Mohammedaanſche godsdienst, en wel de ſekte *Sunni*, is in dit land de heerſchende. Ondertusſchen vind men hier ook *Jooden*, *Christenen*, *Metaueli*, *Druſen*, *Nasſairiërs*, *Ismaëliten*, en aanhangers van andere ſekten, aan welken de overige inwoners zig weinig kreunen, en die een reiziger derhalven niet kan léren kennen.

De Jooden wonen in ſtéden, en zijn meest allen Talmudisten. Te *Damasko*, zegt men, vind men ook nog eenige *Karaiten* en *Samaritaanen*; maar derzelver getal is in het algemeen niet grooot. De Sameritaanen hebben hun voornaamſte verblijf te *Sichem* en te *Nablos*.

Daar zijn nog zeer veele Christenen in Siriën, voornaamlijk op den berg Libanon, alwaar de Maroniten, onder de beſcherming der Druſen, nog eene ſoort van heerſchappij, ten minſten veel meer vrijheid en aanzien hebben, dan in de ſtéden. De *Maroniten* zullen ook wel de talrijkſten zijn. Zij erkennen den paus als hun geestlijk opperhoofd, en willen bewéren, dat zij te allen tijden ijverige aanhangers van de Roomſche kerk geweest zijn (*). Zij verkiezen hunne patriarchen zelven, doch laten hem door den paus in zijn ampt bevestigen, en dan krijgt hij, zo ik het wél heb, tévens den titel van *Patriarch van Antiochiën*. Voor het overige ſchijnen zij zig niet veel aan den paus te ſtoren. Want men heeft voorbeelden, zegt men, dat de Europeſche monniken, welken op den berg Libanon wonen, hadden wéten te bewerken, dat iemand verkozen

(*) Het ſchijnt ondertusſchen, dat zij tot het jaar 1600 weinig gemeenſchap met hunne Europeſche geloofsgenooten gehad hebben. Omtrent dien tijd zond de paus eenen afgezant naar den berg Libanon, om de geloofsſtukken der Maroniten te onderzoeken; en dezen verzékerden zij, in eene openbaare vergadering; *Nous voulons ſuivre l'Egliſe Romaine, & ne nous en ſeparer jamais en quelque part qu'elle aille, quand bien même elle irait en enfer.* [dat is: wij willen de Roomſche kerk volgen, en ons nimmer van haar ſcheiden, werwaard zij zig ook mag begéven, ja, al ging zij zelfs naar de hel.] *Voyage du Mont Liban du R. P.* DANDINI, p. 122. 253. Zédert dien tijd zal dus geen Roomſche de Maroniten als ketters beſchouwen.

kozen werd, die in Rome was geweest, en den Europeſchen Roomschkatholijken het meest genégen was; maar dat eene ſterker Oosterſche partij eenen anderen benoemde: en toen de paus den laatſten niet als patriarch had willen bevestigen, had men zig aan den eerſten ook niet gekreund. Deze partriarch der Maroniten, zegt men, heeft nog 12 bisſchoppen onder zig, die allen zeer kommerlijk léven. De meeſte Maroniten doen nog een gedeelte van hunnen godsdienst in de Siriſche taal; maar die te Haleb hebben, naar men mij zeide, het Sirisch in de kerk ook reeds afgeſchaft, en verrigten den ganſchen godsdienst in het Arabisch, dat is in de hédendaagſche taal des lands.

Op het groot en vrugtbaar gebergte Libanon wonen ook veele Christenen, die men *Grieken* noemt, om dat zij zig eertijds aan de Griekſche kerk gehouden hebben. Maar hunne geestlijken verſtaan dikwijls minder Grieksch, dan de Maroniten Sirisch, en daarom word de godsdienst bij hen ook meestendeels in de Arabiſche taal verrigt. Zij hebben insgelijks hunne eigen patriarchen, doch waarſchijnlijk eerst zédert dat zij zig met de Roomſche kerk verenigd hebben: en ik meen, dat de overige verenigde Grieken, die niet in het gebied der Druſen wonen, zig niet eens met dezen patriarch bemoeijen; maar dat de paus alleen eenen geestlijken alhier dezen titel geeft, om in de Levant eenen *Griekſchen patriarch* te hebben. Zo woont insgelijks op den berg Libanon een door den paus benoemde *Armeniſche patriarch*, die denklijk ook niet veel te zeggen heeft. In het algemeen léven all' deze zogenoemde Europeſche patriarchen hier onder de beſcherming der Druſen zeer gerust, in plaats dat de pauslijke Chaldeeſche patriarch te Diarbekr en andere afvallig geworden Oosterſche geestlijken van hunne oude geloofsgenooten en de paſchas veel verdrietlijkheden hebben. Want men vind in alle Siriſche ſtéden ook nog veele Grieken, Armeniërs en Jakobieten, die de patriarchen te *Konſtantinopel*, *Adsch miazin* en *Diarbekr* voor de opperhoofden hunner kerken erkennen, en die gansch niet met onverſchillige oogen aanzien, dat de paus den afgevallenen den titel van *Patriarch* geeft; dat de Europeſche monniken en hunne leerlingen er ſteeds meer van de oude gemeenten aftrekken; daardoor onenigheid ſtigten, en veele braave familien in den grond helpen. De onenigheid der Christenen is altoos eene winst voor de Turkſche overheid.

De المتاولة *Metaueli* houden zig of ganschlijk, of ten minſten ten deele aan de

 Mo-

Mohammedaansche sekte, die in Persië heerscht, en zijn dus *Schiiten* (*). Zij willen, éven als de Perzen, met vreemde geloofsbelijders noch éten noch drinken, en eenen schotel, waaruit een vreemdeling gegéten of gedronken heeft, niet weêr gebruiken, voor dat zij denzelven te deeg geschuurd hebben; zelfs agten zij zig verontreinigd, wanneer een vreemdling slegts hunne kléderen aanraakt. Onder de heerschappij der Turken staande, durven zij de Sunniten niet altijd zo veragtelijk bejégenen: zelfs moeten zij zig zomwijlen als Sunniten gedragen. Maar in het algemeen willen noch Sunniten noch Christenen niet gaern onder hen wonen: en de Maroniten, die bij de schechs der *Metaueli* als schrijvers dienen, blijven zelden veele jaaren bij hen. Ondertusschen zijn zij reeds zédert veele honderd jaaren in het bezit van verscheiden distrikten. Een geslagt *Harfusch*, waarvan de regérende heer zig *Emir* noemt, woont te *Baálbek*, en betaalt de pagt van dit distrikt onmiddellijk aan den grooten heer. Te *Sor* en in de omliggende streek regéren 7 of 8 hunner schechs van een geslagt *Nasif*, die hunne pagt aan den pascha te *Seide* betalen. Te *Kirrenie* en *Hurmel* (**), eene stad aan den vloed *Assi* (*Orontes*), regéren ook schechs der Metaueli van het geslagt *El kuänza*. Dezen betalen hunne schatting aan den begk te Häms. In mijn' tijd was insgelijks eene familie *Hämadi* te *Dsjebail*, *Dennie* en *Tschiibbet B'scherre*, distrikten op en tégen het noorder deel van den berg Libanon in het gebied van den pascha van Tripoli (***). Doch deze *Metaueli* zijn zédert door JUSOF, eenen Emir der Drusen, verdréven, gelijk in het vervolg aangemerkt zal worden.

De

(*) POCOK noemt ze *the Amadean Arabs*, en KORTE noemt ze *Samojeden*. Ik heb deze naamen in Siriën niet gehoord.

(**) Niet verre van *Hurmel* ligt *Tschübbet el lebbue* en *Kees*. Het laatste dorp ligt bij den oorsprong van den vloed *Assi*.

(***) BENJAMIN VAN TUDELA (*Itinerarium p.* 34) vond in deze streek de *Ilhassissin* of *Assassinen*. WITHOFF zegt, na WILLEM VAN TYRUS, dat de Assassinen in de bergagtige streek van Tyrus woonden, en dat zij hunnen godsdienst uit Persië hadden. Dus zou men daaruit kunnen besluiten, dat de Assassinen, zo beroemd in de kruistogten, *Metaueli* geweest zijn. Maar men hoort nu niet meer, dat zij hunne schechs gehcel blindelings gehoorzamen.

De *Drusen* ſtaan onder verſcheiden ſchechs van hunnen eigen landaard, wier opperhoofden zig *Emir* noemen. Hun grootſte *Emir* woont te *Deir el kammar* en regeert over het grootſte gedeelte van den berg Libanon. Hij betaalt ſchatting of pagt aan den paſcha te *Seide*. Een *Emir* ALI regeert te *Raſcheia*, een bergagtig distrikt niet verre van Damasko, en betaalt zijne pagt aan den paſcha, die in deze ſtad zijn verblijf houd. In een distrikt *Hasbeia* regeert ook nog een andere *Emir* met naame SMAEJN. Alle drie deze regérende *Emirs* zijn uit een geſlagt *Schehab*. Verders heb ik nog van eenen ſchech der Druſen, met naame HÖSSEIN, gehoord, die op *Dsjäbbel Keftin*, eenen berg in het paſchalik Haleb, meer dan 40 dorpen onder zig heeft: maar de inwoners derzelven, en de ſchech zelf zijn denklijk geen egte Druſen; want men beſchuldigt ze, dat zij des nagts bijëenkomſten houden, en andere ſlegte gebruiken der Ismaëliten hebben, van welken hierna zal gewaagd worden.

De Franſchen hebben ons willen verzékeren, dat de Druſen van hunne landsgenooten afſtammen, die in het bergagtig gewest van het Heilige land gebléven zijn, na dat de Europeërs uit deze gewesten verdréven werden. Dat dit van allen grond ontbloot zij, blijkt daaruit, dat BENJAMIN VAN TUDELA (*Itenerar* p. 36.) reeds van hun gewaagt, daar hij nogthans in deze gewestén reisde, toen de Europeërs nog meesters van het Heilige land waren. De Druſen zijn waarſchijnlijk oorſpronglijk Siriërs; maar zij hebben hunnen godsdienst van den bekenden MOHAMMED IBN ISMAEL EL DARARI, die in het begin der vijfde eeuw zo veel gerugts in Egipte maakte. Andere ſchrijvers hebben willen bewéren, dat men ze aan de ſpitsagtige gedaante van hun hoofd kon kennen. Ik heb met verſcheiden Maroniten daaröver geſproken, maar niemand had opgemerkt, dat de gedaante van de hoofden der Druſen van die der hunnen onderſcheiden was. Ook geloofden de Maroniten niet, dat de Druſen de beeldnis van een kalf aanbidden, ſchoon zij door de Mohammedaanen *Abd ul idsjel* genoemd worden: en ſchoon andere ſchrijvers hen beſchuldigd hebben, dat zij hunne zusters en dogters trouwen, hebben de Mohammedaanen en Maroniten, die onder hen wonen, mij van het tégendeel verzékerd.

De Druſen verdéelen zig in *Akals*, dat is geestlijken, en in *Dsjähhels* of waereldlijken. De eerſten ſtaan onder drie *Schechs el akal*, waarvan de eene woont in het distrikt *Arkub*, de tweede in het distrikt *Tschuf el heite*, en de der-

derde in het distrikt *Hasbeia.* De *Akals* onderſcheiden zig van de *Dsjahhels* door hunne witte kléding. Zij hebben gemeenlijk fraaije huizen boven op de heuvels: en volgens het geen men uit de weinige woningen van hun, die ik op den weg van *Seide* naar *Damasko* gezien heb, kan oordélen, ſchijnt het, dat zij de flegtſte oorden niet gekozen hebben. Op donderdagsävond, welken de Oosterlingen vrijdagsnagt noemen, vergaderen zij in het huis van eenen hunner médebroederen om den godsdienst te verrigten, en voor de ganſche natië te bidden. De vrouwen der geestlijken mogen daarbij tégenwoordig zijn; maar geen waereldlijke, zelfs geen ſchech of emir word in die vergadering toegelaten. Zij verägten alle waereldlijke eerſtanden. Waarſchijnlijk egter maken zij alleen van de nood eene deugd; want in het vervolg zal getoond worden, dat zij na de wéderkomst van hunnen *Hakem*, koningen, viſirs, en paſchas hopen te worden. Zij némen geen dogters van de waereldlijken tot vrouwen; zelfs gaat hun afkeer voor de goederen der grooten zo verre, dat zij niet eens bij de ſchechs en emirs van hunne eigen natië willen éten. De *Akals* éten daarom alleenlijk bij de *Akals*, en bij boeren en andere geringe lieden, van dewelken zij verzékerd zijn, dat zij hun brood met hunnen arbeid verdienen. Ik heb insgelijks van eenige geestlijken der Sunniten gehoord, die zo nauwgezet waren, dat zij met geen paſcha of anderen aanzienlijken Turk wilden éten. Doch zulken vind men weinig, en zij worden bij verſtandige lieden voor huichelaars gehouden. De waereldlijke Druſen willen ook niet met elk éten. De gemaalin van eenen voornaamen ſchech woonde eenige dagen in het lusthuis van den Franſchen konſul te *Seide*, en deze haar een geſchenk doende van tuinvrugten en andere lévensmiddelen, zeide zij jégens hem, dat zij dergelijke dingen van geen paſcha of kadi zou aannémen, maar dat zij geen zwarigheid maakte om bij hem te éten, wijl zij niet twijfelde of hij zou zijne goederen op eene regtvaerdige wijze verkrégen hebben.

De grootſte neigingen der waereldlijke Druſen zijn: gastvrijheid, eerzugt, eene dapperheid, die dikwijls in eene vermételheid ontäard, en ook wel gierigheid. Een jonge ſchech of emir leert wel lézen en ſchrijven, maar aan den godsdienst laat hij zig in het geheel niet gelégen zijn. Hij is er ook niet toe verpligt, wijl hunne geestlijken op zig genomen hebben, voor al de waereldlijken te bidden en te vasten. De jonge heer word van zijne jeugd af gewend, om

alle

alle ongemakken te verduren. Hij moet wél léren te paerd rijden, met den ſabel en de ſpeer omgaan, en inzonderheid het ſchietgeweer behandelen. Een ſchech, dat is een adelijke, zou zeer veragt worden, indien men ooit, bij welke gelégenheid het ook mogt wézen, traanen in zijne oogen beſpeurd had. Zij zijn ook zo gehard, dat zij den dood als niets agten, en elkander om het minſte woord, waardoor zij zig in hunne eer belédigd agten, neêrhouwen of voor den kop ſchieten. Het vuistregt, of regt van zig zelven te wréken, is bij hen nog in volle kragt. En zelfs de Christenen op den berg Libanon némen deze zelfde wet, en het bloedwréken nog in agt. Hunne bisſchoppen mogen alleenlijk tragten de twistende partijen hunner gemeente in het vriendlijke met elkander te verenigen, en verder gaat ook de magt der *Akals* over de Druſen niet. Men vind hier niet eens Turkſche kadis. Wanneer een gemeene Drus eenen anderen, een' Christen of een' Mohammedaan dood, laat de regérende emir zijn huis plonderen, indien hij de geldboete, die hem opgelegd is, niet kan of wil betalen. Zelden ſtraft de emir den moordenaar met den dood. De nabeſtaanden des moordenaars en des vermoorden brengen elkander naderhand wéderzijds om het léven, en zelfs des nagts door list, zonder te zien op de gelijkheid der partijen, of hoe veelen reeds van weêrskanten verſlagen zijn. De emir laat zig voor elken doodſlag ſlegts eene geldboete betalen. De groote ſchechs der Druſen oefenen het vuistregt met nog grooter ſtoutmoedigheid, wijl zij zig laten voorſtaan met den emir gelijk te zijn, en dezen hun noch het léven kan benémen, noch eenen anderen met hunne dorpen mag belénen. Wanneer twee aanzienlijken in twist geraken, zenden zij hunne boeren in een dorp van hunnen vijand, laten de inwoners van hetzelve doodſlaan, moerbéziën- en olijvenboomen omhakken, en de emir oeſent zomtijds in het geheel geen ſtraf daarover. Zomwijlen eischt hij van den belédiger of aanvaller eene groote ſom gelds, of hij laat insgelijks zijne boomen omhouwen, en het huis in brand ſtéken. Wanneer iemand het ongeluk heeft eenen doodſlager in zijn geſlagt te hebben, of wanneer iemand van de zijnen gedood is, kan hij noch des daags gerust op het veld arbeiden, noch des nagts veilig in zijn huis ſlapen. Veelen beſluiten wél om vréde te maken; doch veele enkele familiën, ja geheele dorpen, léven, om zo te ſpréken, in eenen geſtadigen oorlog. Men heeft mij willen verzékeren, dat in het gebied der Druſen op den berg Libanon

jaarlijks wel 30 tot 40 perſoonen hun léven op eene geweldige wijze verliezen.

Wijl de Druſen dikwijls om een eenig onbedagtzaam woord elkander doodſchieten, bejégenen de gemeene lieden elkander met de uiterſte omzigtigheid, en met veele betuigingen van vriendſchap. Nooit ſpréken zij kwaad van hunne afwézende vijanden; gemeenlijk ſpréken zij met meer lof van hun, dan van hunne beste vrienden. Wanneer een doodſlager denkt, dat hij en zijne familie te zwak zijn, om zig tégen de familie van den geenen, die hij van het léven beroofd heeft, te verdédigen, gaat hij, met eene koord of eenen doek om den hals, naar den naasten bloedverwant van den vermoorden; verontſchuldigt zig, dat hij, als een man van eer, niet kon afwézen den doodſlag te begaan, wijl de andere jégens hem een woord had gezegd, dat zijne eere kwetſte: als dan geeft hij hem met veele pligtbetuigingen volkomen vrijheid om hem het léven insgelijks te benémen. De nabeſtaande des vermoorden moet hem dan zijn misdrijf vergéven. Ondertusſchen geſchied dit zo niet zonder eenige omſtandigheden. De belédigde laat eenen baardſcheerder komen, en den belédiger den baard afſchéren. Voor eenigen tijd klaagde eene wéduwe jégens den moordenaar van haaren man, dat zij door hem ongelukkig was geworden. De moordenaar ſprak veel tot lof van den overlédenen, doch klaagde, dat deze zo onvoorzigtig was geweest, zijne eer te na te ſpréken. Vervolgens zorgde hij zo veel voor het onderhoud der wéduwe en haare kinderen, als zijne omſtandigheden het toelieten. Niet zelden geſchieden er doodſlagen bij den wijn, waarvan de Druſen groote liefhebbers zijn.

De Druſen elkander zo ligt het léven benémende, daar zij nogthans eenigzins voor de nabeſtaanden van den ongelukkigen moeten vrézen, denkt men misſchien, dat een vreemdling in het geheel geen veiligheid onder hen vind; doch zij zijn éven zo gastvrij als de Arabiërs: en wanneer een vreemdling zig onder de beſcherming der Druſen begéven heeft, beſchermen zij hem ook tégen zijne vijanden. Voor eenige jaaren nam het opperhoofd van eene bende Turkſche rovers zijne toevlugt tot eenen ſchech van *Beit Tolhuk*, die te voren nooit kennis aan hem had gehad. De paſcha van Damasko dit vernomen hebbende, eischte met veele bedreigingen, dat de emir der Druſen den rover zou overléveren. En wijl de emir en veele andere grooten der natië het niet raadzaam oordeelden, om dezen vreemdling met de Turken oorlog te voeren, werd den

ſchech

ſchech bevolen, hem overtegéven. Maar deze liet liever eenigen zijner huizen plonderen en in den brand ſtéken, en zelfs zijne moerbéziën-en olijvenboomen ombakken, dan dat hij tégen de gastvrijheid zou handelen, en eenen mensch verlaten, die beſcherming bij hem gezogt had. Hij léverde hem derhalven niet over: en de paſcha midlerwijl andere bézigheden gekrégen hebbende, werd de zaak ook niet op het ſterkst getrokken.

De volgende gebeurdnisſen kunnen tot een bewijs dienen van het karakter en de vermételheid der Druſen. Een van hun kwam eens op de gedagte, dat zijne dapperheid vermaard zou worden, wanneer hij Damasko, de hoofdſtad van Siriën en de hofplaats van eenen der grootſte paſchas in het Turkſche rijk, op den klaaren dag kon plonderen. Te dien einde verzamelde hij een paar honderd man, van dewelken hij omtrent 50 verkleede Druſen in den voornaamſten baſar bragt, die vol volk was. De overigen had hij verdeeld, zommigen bij de poorten, anderen in de voorſtéden en eenigen agter de tuinen. Die in den baſar ſchoten, op een gegéven téken, met hunne pistoolen onder de inwoners. Zommigen werden daardoor gedood, anderen gewond; allen verſtrooiden zig, en lieten den Druſen tijd, om de openſtaande winkels te plonderen. Wijl men hun getal niet wist, durfde geen burger zig uit zijn huis begéven; en eer de benden van den paſcha te zamen trokken, waren de Druſen reeds buiten de ſtad, daar hunne makkers hen met paerden agter de tuinen wagtten. Voor eenigen tijd kreeg een ſchech van *Beit Bunekkid*, wiens dorpen in de nabuurſchap van *Seide* lagen, in den zin, eenen voornaamen bedienden van den paſcha dood te ſchieten, die op de jagt geréden was. De Turken eischten deswégens voldoening van den emir. Deze beriep de voornaamſte ſchechs der natië naar *Deier el kammar*, en hier werd beſloten, dat de regérende emir een klein huis van den moordenaar zou laten afbranden en eenigen zijner boomen omhouwen. Na dat dit volvoerd was, ſchreef hij aan den paſcha, dat hij den ſchech voor den bedréven moord ſcherplijk geſtraft had. De paſcha geliet zig als of hij genoegen daarin nam. Ondertusſchen liet hij den ſchech heimlijk vervolgen, (want bij zulke gelégenheid ſlapen de Druſen zelden twee nagten in één huis,) en hem doden. De overige ſchechs van *Beit Bunekkid*, ten getale van omtrent drie en twintig, beſloten hier over wraak te némen, het kostte wat het wilde. Zij verkleedden zig, en loerden gedurende eenige weeken in de bosſchen en tuinen buiten de ſtad

Seide, doch vergeefs. Als eindelijk de pafcha met een gevolg van meer dan 50 man zig eens een weinig van de ftad verwijderde, werd hij uit eene hinderlaag door de Drufen aangevallen, en zelf névens verfcheiden van de voornaamften uit zijn gevolg ter neêr gefchoten. De Turken konden dit niet ongewroken laten. De naburige pafchas krégen bevel van den fultan, de Drufen met een zwaar léger aantetasten. Dezen verzamelden daartégen omtrent 15000 man. Van weêrszijden fneuvelde eenig volk; doch in het algemeen konden de Turken den vijand geen merklijk nadeel toebrengen. Den Drufen, welken hun akkerwerk moesten verzuimen, begon na verloop van eene maand of twee de oorlog te vervélen. Zij verzogten het ganfche geflagt *Bunekkid*, zig bij de *Metaueli* te begéven, verzékerden daarop aan de Turken, dat zij ze allen voor altoos uit hun gebied verdréven hadden, en zogten eenen vréde te fluiten. Wijl de Turken hunne vijanden, wien hunne fteile bergen als zo veele vestingen dienden, niet veel konden benadélen, hadden zij ook niet veel lust om den oorlog nog langer voordtezetten. Zij eischten 100 beurzen, (elke van omtrent 333 rijksd.) tot goedmaking der krijgskosten; en de Drufen niet meer dan 50 beurzen willende betalen, lieten zij zig daarméde te vréden ftellen. Aanftonds daaröp kwamen de fchechs van *Beit Bunekkid* wéder, en namen hunne dorpen op nieuw in bezit, zonder dat de Turken zig daaraan fchénen te ftoren.

Wijl de Drufen hunnen godsdienst voor de Turken niet willen bekend maken, en het ook niet durven doen, nademaal men dan eenen religieöorlog tégen hen zou moeten beginnen, noemen zij zig Mohammedaanen. De regérende emirs en andere aanzienlijken, die zomtijds iet bij de pafchas en andere groote Turken te verrigten hebben, zijn befnéden; zij léren ook het gebed en de plegtigheden daartoe behorende, op dat zij zig als Mohammedaanen zouden kunnen vertonen. Voor het overige bemoeijen zij zig in het geheel niet met der Mohammedaanen godsdienst. Zij hebben te *Deier el kammar* wel eene moske; doch alleenlijk, om zo te fpréken, om hunne aanzienlijke gasten daarméde te onthalen. Als de emir een bezoek van eenen aga verwagt, word de moske fchoon gemaakt, en zo lang zijn gast bij hem is, word ook de Mohammedaanfche godsdienst daarïn verrigt. Anders ftaat dezelve lédig, en de minare word dan niet gebruikt, om van denzelven de gemeente tot het gebed te zamen te roepen, maar om bekend te maken, als iemand een fchaap of eenen muilezel

ver-

verloren heeft, of hoe duur het vleesch en andere lévensmiddelen op de markt zullen verkogt worden. Met de Christenen drinken de Drusen niet alleen wijn en andere sterke dranken, maar zij éten ook alles, zelfs verkensvleesch, met hun. Als zij zig in een dorp ophouden, waar veele Maroniten zijn, gaan zij dikwijls in de kerk, en inzonderheid word dezelve dan veel bezogt van de aanzienlijke vrouwspersoonen der Drusen. En wanneer bij geval een Europesche monnik of een bisschop der Maroniten den zoon of de dogter eens emirs wil dopen, vergunt men hem ook deze eer; men heeft zelfs voorbeelden, dat oude emirs en schechs, welken geloofden, dat hunne nakomelingen voordeel van de vriendschap der Christenen zouden kunnen hebben, zig nog op hun doodbedde hebben laten dopen. Maar in hun léven zijn zij altijd regte *Dsjähhels* gebléven, dat is, zij hebben zig aan geen godsdienst laten gelégen zijn. Zomtijds, doch zelden, kiest een emir of schech in zijnen ouderdom, of om dat hij veele wéderwaerdigheden gehad heeft, den stand der *Akals*, om den overigen tijd zijns lévens in rust te kunnen slijten. Men heeft ménigmaal voorbeelden, dat Drusen, die zig te *Damasko*, *Haleb* of *Seide* neêrgezet hadden, Mohammedaanen werden; maar de Drusen némen in het geheel geen bekeerlingen aan, gelijk hier na zal aangemerkt worden.

De wet, of veeleer slegts het gebruik, veroorloft den Drusen de veelwijverij. Men vind er egter niet veel, die meer dan ééne vrouw hebben; en zelfs bij de aanzienlijken is het zeer zeldzaam, dat iemand meer dan twee vrouwen heeft. Bij hen word voor de bruiloft, in tégenwoordigheid van eenen *Akal*, éven als bij de Mohammedaanen in tégenwoordigheid van den *Kadi*, een verdrag met de nabestaanden der bruid gesloten, hoe veel de man aan zijne vrouw zal géven, in geval hij haar verstoot. Wanneer de Mohammedaan van zijne vrouw wil gescheiden zijn, moet hij zig te dien einde bij den *Kadi* vervoegen, en denklijk word eene dergelijke plegtigheid bij de Drusen vereischt. Men heeft mij egter willen verzékeren, dat dezen niet zo veele omstandigheden daarom behoeven te maken. Wanneer bij voorbeeld eene vrouw verlof vraagt om haare ouders te gaan bezoeken, en de man zegt alleenlijk, *ga*, en niet, *ga en koom wéder*, heeft hij haar, zegt men, daardoor reeds verstoten.

De aanzienlijke Drusen verschijnen bij de begraafnis van hunne nabestaanden

 allen

allen te paerd, en bewijzen dezelven, naar hunne wijze, veele krijgseer (*). Men zeide ook, dat zij eenen bos ſtroo of een ſtuk houts met de klēderen van den overlēdenen omhangen, dit gedurende 7 dagen in het dorp en op de omliggende velden omdragen, en het dan op het graf des overlēdenen de klēderen weêr afdoen. Doorgaans vergaderen op de bruiloft en begraafnis der aanzienlijke Druſen zeer veel menſchen; en daar dezen alle moeten onthaald worden, zijn zulke plegtigheden bij hen zeer kostbaar.

Deze berigten van de zēden en gebruiken der Druſen heb ik alle van Maroniten bekomen, die veele jaaren op den berg Libanon gewoond hebben. Dezen hadden van hunne jeugd af wel verkēring met waereldlijke Druſen gehad, maar met geen geestlijken. Derhalven konden zij mij niets van hunnen godsdienst zeggen, noch van de plegtigheden, die zij bij hunne bijeenkomſten in agt nēmen. Men kan ook over den godsdienst van vreemde volken uit eenige plegtigheden en gebruiken, en nog minder uit de berigten hunner nabuuren, niet oordēlen, wijl dezen gemeenlijk hunne grootſte vijanden zijn, en alles van de ergſte zijde plēgen voorteſtellen. Ik zogt daarom naar een boek, waarïn een Drus zelfs berigt van zijnen godsdienst geeft, en kreeg er eindelijk een door ANTUN BEITAR, den eerſten tolk van den heer VAN MASEIJK. Een jeſuit, zegt men, die het Arabisch volkomen magtig was, en wien een gastvrije Drus eenen nagt herbergde, vond het in den hoek van zijn ſlaapvertrek, en ſchreef het in denzelfden nagt af. Uit dit boekje heb ik het volgende aangetēkend.

الدرزي *El Durſi*, of, gelijk de Europeërs hen plēgen te noemen, de *Druſen*, volgen de leer van MOHAMMED IBN ISMAËL, en bidden HAKEM als God aan (**). Zij noemen zig ook *Mauahheddin*. Zij geloven, dat in het 400ſte jaar naar de hedsjera (1009 na de geboorte van CHRISTUS) de Godheid in HAKEM geva-

(*) Het zelfde heeft men mij van de Bedouinen verhaald.

(**) Deze HAKEM was khalif van Egipten. In de geſchiednis der regenten in Egipten door MARAI (BUSCHINGS *Magazyn*, V. D. bl. 384.) en in de algemeene historie D. XX, bl. 493, word hij als een godloos regént beſchrēven. Op beide plaatzen word ook van de nieuwe ſekte van MOHAMMED IBN ISMAEL gewag gemaakt.

gevaren zij, doch dat dezelve zig niet eerder aan de menschen geöpenbaard hebbe, dan in het jaar 408, toen namelijk MOHAMMED IBN ISMAËL zijnen nieuwen godsdienst begon te verbreiden. Het jaar 409 noemen de Drusen een jaar der droefnis, wijl de Godheid in hetzelve hunnen HAKEM verlaten heeft. Maar van het begin des 410den jaars tot het begin des 412den, als wanneer hij stierf, heeft God weêr in hem gewoond, gelijk zij zeggen.

VOLGENS het gemelde boekje is GOD tienmaal in menschlijke gedaante verschénen. Namelijk: 1. onder den naam EL ALI in Indiën, in eene stad *Tsschin ma tschin.* 2. Onder den naam EL BAAR te *Isfahan.* 3. Onder den naam ALIA in *Jemen.* 4. Onder den naam EL MAALA in *Barbarije.* 5. Onder den naam EL KAIM te *Möhhdi* in Barbarije. 6. Onder den naam EL MAAS. 7. Onder den naam EL ASIS. 8. Onder den naam ABU ZACHARIÄ. 9. Onder den naam EL MANSUR, en 10. onder den naam HAKEM en als koning van Egipten.

DE voornaamste apostels van MOHAMMED IBN ISMAËL waren: 1. HAMSA. 2. ISMAËL. 3. MOHAMMED EL KILME. 4. ABU EL CHAIR, en 5. BAHA EDDIN of ALI IBN MOHAMMED ESSEMUKI.

VAN MOHAMMED IBN ISMAËL, als stigter van den godsdienst der Drusen, word in dit boekje zelden gewaagd; maar van HAMSA IBN ALI, waarschijnlijk den eersten der gemelde apostelen, spreekt de schrijver dikwijls. Deze, zeggen zij, is zévenmaal in de waereld verschénen. Als: 1. ten tijde van ADAM onder den naam SCHAT; 2. ten tijde van NOACH onder den naam PYTHAGORAS; 3. ten tijde van ABRAHAM, onder dien van DAVID; 4. ten tijde van MOSES onder dien van SCHAIB (JETHRO); 5. ten tijde van CHRISTUS onder dien van ELIASAR; 6. in MOHAMMEDS tijd onder den naam SALMAN *den Pers*, en 7. ten tijde van SAID onder den naam SALECH. Het voornaamste wetboek der Drusen is door hem geschréven. Na hetzelve zijn de werken van ISMAËL en BAHA EDDIN de meest geägten. Onder de boeken der vreemde geloofsbelijders is het nieuwe testament bij hen het hoogst geschat. Maar dit is, naar hunne méning, ook door HAMSA geschréven. Deze is, zeggen zij, in de gedaante eens jongelings, de waare *Messias* geweest, en heeft JESUS, den zoon van MARIA, welken de schrijver den valschen *Messias* noemt, in de wet onderwézen. De zielen van de andere apostelen der Drusen hebben, naar hun voorgéven, ook in de discipelen en apostelen van CHRISTUS gewoond.

De Drufen gebruiken de woorden *Engelen* en *Duivelen*, doch verftaan door de eerften de geenen, die aan HAKEM geloven, en door de laatften de ongelovigen. Zij zeggen, dat de vijf engelen, die den troon van GOD dragen, vijf apostels (vifirs) van hunne leeraars zijn. Te wéten 1. *Gabriel* betékent HAMSA, 2. *Michaël*, MOHAMMED IBN WAHEB, 3. *Israfil*, SALAME IBN ABD WAHEB, 4. *Asraeil*, BAHA EDDIN, en 5. *Matariin*, ALI IBN ACHMED. Ieder hunner heeft daarenboven bijnaamen, als: den *ouden*, den *beftendigen*, de *bazuine*, c. z. v.

Verders geloven zij, dat HAKEM nog eenmaal in menfchlijke gedaante op de aarde zal verfchijnen, en dit zal men kunnen verwagten, wanneer de Christenen groote overwinningen op de Mohammedaanen zullen behaald hebben. Als dan zal HAKEM, door het zwaerd, de waereld aan zig onderwerpen, en de Drufen over alle geloofsbelijders ftellen. Ondertusfchen zullen onder de laatften de Christenen er het best, maar de Mohammedaanen er het ergst aan wézen.

Om eenen vreemdling, die zig misfchien voor eenen waereldlijken Drus mogt willen uitgéven, hetwelk ligtlijk kan gefchieden, wijl dezen weinig of in het geheel niets van den godsdienst te wéten bekomen, te kunnen kennen, vragen zij hem: *Zaaijen de boeren in uw land ook hab el haleds*? Ik meen, dat het laatfte linzen betékent. Antwoord hij daarop: *Ja, het word in de harten der gelovigen gezaaid;* zo houden zij het voor een téken, dat hij tot hunne gemeente behoort (*). Nieuwe geloofsgenooten némen zij in het geheel niet aan. Zij zeggen, dat, fchoon een vreemdling regtgelovig wilde worden, hij na zijnen dood

(*) De Oosterfche Christenen te *Haleb*, welken gehoord hebben, dat de Engelfchen aldaar zomtijds bijeenkomften houden met gefloten deuren, en zékere tékens hebben, waaräan zij die van hunne orden kennen, hebben daaruit willen befluiten, dat de Drufen *vrijmetzelaars* waren. In het voorbijgaan zal ik hier aanmerken, dat men te *Haleb* zulke flegte gedagten van de vrijmetzelaars niet heeft, als in ménige ftad van Europa. De broeders zonden gedurende eenen geruimen tijd brood naar de gevangenisfen, en lieten het, zonder onderfcheid, aan Mohammedaanen, Christenen en Jooden uitdélen, zonder dat men kon gewaar worden, van waar deze wéldaad den ongelukkigen kwam. Eindelijk werd het bekend. Men fprak veel van de Europeërs, die, éven als Drufen en Ismaeliten, met gefloten deuren vergaderden. Maar men geloofde niet, dat lieden, die een onberispelijk léven leidden, en zo veele aalmisfen gaven, iet ftrafbaars in hunne vergaderingen konden ondernémen.

dood toch weêr tot zijne geloofsgenooten overgaat. Het boek zij gesloten, en de pen droog.

Van de pligten eens Drusen heb ik het volgende hier en daar in het boekje gevonden. Hij moet HAKEM als God éren, en geloven hetgeen de *Akals* hem van den godsdienst zeggen, zonder daar onderzoek naar te doen. Hij moet geloven, dat de ziel van eenen overlédenen aanstonds weêr in een' nieuwgeboren mensch vaart. Hij moet niet zwéren, maar alles met *ja* of *neen* bevestigen. Hij moet zijner vrouwe het geheim van den godsdienst niet onthouden, doch eenen vreemdlinge niets van de wijsheid openbaren. Hij moet in de eenzaamheid léven, en zijnen geestlijken broederen aalmissen géven. Een Drus moet verder geloven, dat andere geloofsbelijders en voornaamlijk hunne aanzienlijken, die het goed der onderdaanen naar zig trekken, van HAKEM (GOD) altoos veragt zullen zijn. Hij moet niet bij hen éten, daartégen de goederen der geestlijken (*akal*), der weezen en dergeenen, die van den veld- en tuinbouw léven, als regtmatig verworven, hoogschatten. De egtbreuk is verboden. Onze schrijver zegt: wanneer een geestlijke (*akal*), egtbreuk begaan hebbende, berouw heeft, zal hij zéven jaaren bij de andere geestlijken rondgaan, en zijne misdaad bewénen. Maar heeft hij geen berouw, dat is, doet hij geen boete, dan zal zijne ziele, na zijnen dood, in eenen ongelovigen varen.

De نصيرية *Nassairiers* hebben insgelijks eenen bijzonderen godsdienst, dien zij voor vreemdlingen geheim houden. Ondertusschen géven hunne opperhoofden, die bij de Turken iet te verrigten hebben, zig voor Sunniten uit (*). Zij onthouden zig voornaamlijk tusschen den berg Libanon en Antiochiën. Een hunner M'kaddem (**) woont te *Bahlulie*, niet verre van *Ladakia*, en deze is de

(*) SCHULTZ trof te Antiochiën en op den weg naar Haleb lieden aan, gekleed als Mohammedaanen, doch die zig jégens hem Christenen (*Nasrani*) noemden, en die hij voor Samaritaanen hield. Waarschijnlijk waren het *Nassairiërs* of aanhangers van eene andere der bovengemelde sekten.

(**) De titel مقدم *M'kaddem* is meer dan schech en minder dan emir. Ik heb anders nergens iet daarvan gehoord, dan alleen bij de Nassairiërs en Drusen. جندي *Dsjindi* is ook een titel van den adel der Nassairiërs.

de magtigſte van de Nasſairiërs. Te *Sumrin*, in Bellad el choabe, en in het diſtrikt *Safeta* wonen insgelijks *M'kaddem*, en een andere van hunne ſchechs heeft een gedeelte van *Dsjäbbel kä bie* جبل كلبيه gepagt. Zij betalen allen ſchatting aan den paſcha van *Tripoli*. Hunne diſtrikten zijn tamelijk voordélig, wijl hier voornaamlijk de voortreflijke tabak word geteeld, die van Ladakia uitgevoerd word. Maar dit volk is op verre na zo talrijk niet als de Druſen; bewoont ook zulk hoog gebergte niet, en moet daarom aan de Turken meer onderworpen zijn. Een Maronit, die veel omgang met hun had gehad, prees hen als goede eerlijke lieden. Zij hadden hem in éénen hunner tempelen gebragt, en dezen vond hij zeer zindelijk en met marmer belegd, doch verders was er niets merkwaardigs in, dan alleen eene brandende lamp. Ik verſtond van hem ook, dat de Nasſairiërs alle jaaren drie groote feestdagen hebben, op welken zij, na het eindigen van den godsdienst, danzen. Van den godsdienst der Nasſairiërs heb ik noch van Oosterſche Christenen, noch van Mohammedaanen niets kunnen ontdekken. Dezen noemen hen heidenen, die de zon en de ſterren aanbidden. Doch het laatſte heeft men misſchien willen beſluiten, om dat zij der *Sochra* veel eerbied bewijzen; en het woord *Sochra* betékent in het Arabisch niet alleen de planeet *Venus* maar ook FATIMA, de dogter van MOHAMMED. Uit het volgende zal blijken, dat zij de *Nasſairians* zijn, van welken SALES in zijn *Preliminariy Discourſe*, p. 176. gewaagt (*), en dat zij dus tot de Mohammedaanen kunnen gerékend worden.

De ſchrijver van het voorgemelde boekje over den godsdienst der Druſen zegt, dat de Nasſairiërs eertijds ook Druſen zijn geweest; maar, dat een zékere NASSAIRI hen verleid heeft, om de godheid van HAKEM te lochenen, en in deszelfs plaats ALI IBN ABI TALEB, eenen ſchoonzoon van MOHAMMED, als GOD te aanbidden: dat deze hen verder geleerd heeft, dat de godheid in de 12 imams uit het huis van ALI gewoond heeft, doch met MOHAMMED EL MOCHDI, den laatſten dezer imams, (bl. 258) verdwénen is, en thans in de zonne woont. De Drus zegt ook, dat de Nasſairiërs de zieleverhuizing geloven, en wel, dat de ziel

(*) Men kan omtrent hen ook nazien: POCOCKII *ſpecimen hiſtoriæ Arabum*, p. 25. 265. *Hiſtory of the Ottoman Empire by* RICAUT, p. 227.

ziel eens vroomen van hunne geloofsgenooten bij zijnen dood in een' anderen Nasſairiër, en na eenen zékeren tijd in eene ſter vaart; maar, dat de ziel van iemand, die ongehoorzaam is, en niet naar het bevel van ALI hoort, in eenen Jood, Sunnit of Christen vaart, en zo lang verhuist, tot dat zij gereinigd is, en zig eindelijk in eene ſter kan verheffen: verder, dat de zielen der ongelovigen, die ALI IBN ABI TALEB niet aanbidden, in kameelen, muilëzels, ézels, honden, ſchaapen en andere dieren overgaan.

DEZE berigten komen vrij wél overeen met het geen ik in een klein boek over den godsdienst der Nasſairiërs gevonden heb, en hetwelk ANTUN BEITAR mij insgelijks bezorgde. Men zegt, dat Turkſche geregtsdienaars, die des nagts eenen Nasſairiër overvielen en in de gevangnis voerden, hetzelve in zijn huis gevonden hebben. Het was het oorſpronglijke zelf, doch onvollédig, daarenboven ſlegt geſchréven en zo vol duistere ſpreekwijzen, dat de ſchrijver zelf op eene plaats zegt: dat de Nasſairiërs eenen muur vóór het land Gog en Magog opgetrokken hebben, of dat zij zig in hunne boeken van duistere ſpreekwijzen bedienen, om hunne geheimen voor de ongelovigen te verbergen. Niemand, geen Nasſairiër zijnde, zal het ook verſtaan, wanneer de ſchrijver, bijvoorbeeld, *Gabriël*, de *kraai*, de *ark*, den *ring*, de *belkis*, den *ſtaf* van MOSES, den *dromedaris* van SALECH, de *koe* der Israëllers, e. z. v., geheime apostels noemt. Zulke ſpreekwijzen vind men op elke bladzijde, en daar word geen verklaring bijgevoegd van het geen zij betékenen. Ondertusſchen zal ik het volgende daarvan aanhalen.

DE Nasſairiërs noemen zig *Mumen*. Zij ſpréken van de eenheid van GOD, namelijk van ALI, die uit het oog der zonne zal te voorſchijn tréden, en de waereld rigten; en van vijf perſoonen in dezelve. Dezen worden genoemd: 1. *Maana* (het verſtand). 2. *Iſm* (de naam). In dezen is altijd de waare wijsheid, en hij word altoos van *Maana* verzeld, 3. *Bab* (de poort), 4. *Itam* (de weezen) en 5. *Hosſein*. Van deze vijféénheid verſta ik, die in de verborgenheden van dezen godsdienst niet onderwézen ben, in het geheel niets. Het volgende kan ik éven zo min begrijpen; egter heb ik het insgelijks willen aantékenen, wijl het voornaame leerſtellingen der Nasſairiërs zijn. Wien het niet lust alles te lézen, kan het overſlaan.

GOD is zévenmaal in de waereld verſchénen. De eerſte reis was: *Maana*,

ABEL. 2. *Ism*, ADAM. 3. *Bab*, GABRIEL. 4. *Itam* waren wéderom vijf perſoonen, als *a.*) MICHAEL. (Misſchien de aartsengel.) *b.*) ISRAFIL. (Mogelijk de engel, van welken de Mohammedaanen zeggen, dat hij in het laatſte oordeel zal blazen.) *c*) ASRAEL. (Veelligt de engel des doods.) *d.*) MALEK. (Misſchien de deurwagter der hel bij de Mohammedaanen.) *e.*) RIDDUAN. (Mogelijk de deurwagter des hémels.) 5. *Hosſein* verſcheen de eerſte maal onder den naam *Kasch ibn Mesluch*. De vijanden der godheid bij de eerſte menschwording waren: 1. *Kabil*. (KAIN.) 2. *Anak*. (KAINS zuster.) 3. *Bahlu*. (KAINS viſir.) 4 De ſlang. 5. De pauw.

De tweede reis was: 1. *Maana*, SCHID. (SETH.) 2. *Ism*, NOACH. 3. *Bab*, JAEL IBN FATIM. 4. *Itam* waren: *a.*) ANKIL, *b.*) EFFRAKUN, *c.*) KINAN, *d.*) EFFRIKAKIL, *e.*) EFFRIKAU, 5. *Hosſein* verſcheen in den perſoon *Hausch*. Ditmaal waren de vijanden der godheid: 1. *Ham ibn Noah*. 2. ſchech *Hasa*. 3. *Jauk*. 4. *Jafut*. 5. *Nisſer*.

De derde reis was: 1. *Maana*, JOSEF. 2. *Ism*, JAKOB. 3. *Bab*, HAM IBN KUSCH. 4. *Itam* waren: *a.*) JAHUD, *b*) HÄSCHUR, *c.*) MALEK, *d.*) MAMLEK, *e.*) AUKIL. 5. *Hosſein* verſcheen in den perſoon *Mämbe ibn Manſur*. De vijanden der godheid waren: 1. *Chadsjeldul*, 2. *Sima*, 3. de koning van Indiën, 4. *Hobtar* en 5. *Naatel*.

De vierde reis was: 1. *Maana*, JOSUA. 2. *Ism*, MOSES. 3. *Bab*, DAN IBN SABACHT. 4. *Itam* waren: *a.*) JAHNDAN, *b.*) HARUK, *c.*) ABDULLA, *d*) ISRAEL, *e.*) OMRAN, 5. *Hosſein* was *Rubil ibn Salech*. De vijanden, die zig tégen de godheid verzetten, waren: 1. *Pharao*, 2. *Haman*, 3. *Karun*.

De vijfde reis was: 1. *Maana*, ASAF (*), 2. *Ism*, SALOMO, 3. *Bab*, ABDULLA IBN SCHAMAAN. 4. *Itam* waren: *a.*) SCHAEIRA, *b.*) SCHÄDLAH, *c.*) HARNASCH, *d.*) MASKUL, *e.*) ASSIR. 5. *Hosſein* verſcheen onder den naam *Jantores Dekrc*. De vijanden der godheid waren thans: 1. *Nimrod*, 2. *Aad*, 3. *Samud*.

De zesde reis was: 1. *Maana*, SCHEMMAUN (PETRUS.) 2. *Ism*, JESUS. 3. *Bab*. RIZOBA IBN MERZABAN. 4. *Itam* waren: *a.*) JOHANNES FUM ESSAHAB, *b.*) JOHAN-

(*) ASAF was de viſir van den koning SALOMO. De Turken noemen naar hem eenen dapperen en braaven viſir nog te dezen dage, ASAF.

JOHANNES DELAMI, *c.*) PAULUS, *d.*) PETRUS, *c.*) MATTHEUS. 5. *Hosſein* was *Aijusch ibn mankidsja.* De tégenpartij was: 1. *Herodes*, 2. *Jäbs*, 3. *Taus.*

De zévende reis was: 1. *Maana*, ALI. 2. *Ism*, MOHAMMED EL HAMBD (de beloofde). 3 *Bab*, SOLEIMAN IBN BUHEIRE EL MIDDAE. 4. *Itam* waren: *a*) MÄKDAD IBN EL ASWAD EL KENDI. *b.*) ABUDUR JENDAE IBN JUNÄDA EL GHAFARI. *c.*) ABDULLA IBN RUHA EL NASSARI. *d.*) OTMAN IBN MADUN NADSJESCHI. *e.*) KAMBAR IBN KADEN DUSI. 5. *Hosſein* was *Hamdan.* De tégenpartij der godheid was: 1. *Abu ſämmel.* 2. *Segdu.* 3. *Sedsjkuk.*

Op eene andere plaats zegt de ſchrijver: Een Nasſairiër zal geloven, dat MOHAMMED, FATER (FATIMA), HASSAN, HOSSEIN en MOCHSEN eene eenheid is, en ALI betékent. Verder moet een *Mumen* geloven, dat er altijd 5 *Itam* (weezen), 12 *Nukkaba* (hoofden van het geſlagt van MOHAMMED), 28 *Nudsjaba* (uitgelézenen), *Muchtasſin* (bijzonderen), *Muchlasſin* (godsdienstigen), *Muntachabin* (uitverkorenen) geweest zijn. Hij moet insgelijks de 4 *Sittar* voor waaragtig houden. Namelijk 1. *Sitter el Imam*, of de reeks der Imams van ABEL tot op ALI. 2. *Sitter el imma*, dat is, de oudvaders van den eerſten HASSAN tot den laatſten HASSAN. 3. *Sitter Rasſula*, of de reeks der apostelen, als: EDDRIS, NOAH, HUD, e. z. v. 4. *Sitter Nibbua*, of de reeks der dichteren of eerwaardige mannen, ANUSCH, ISHAK, JAKOB, e. z. v.

ADAM, ABRAHAM, MOSES, JESUS en MOHAMMED noemt onze ſchrijver profeeten; en JAEL, HAMRUDAN, ABDULLA, SALMAN, ABULCHATIL, MOHAMMED, MUFDIL en ABUSCHAHR apoſtels. Zékeren ISHAK noemt hij den grootſten vijand der Nasſairiërs, om dat hij *Seiid* ABUSCHAHR van het léven heeft willen beroven (*).

De ziel van eenen zeer vroomen Nasſairiër kan reeds in het paradijs komen, na dat zij ſlegts in weinige *hembden* (lichaamen) geweest is. Maar de ziel van een' ander' moet 80 *hembden* aannémen. Het laatſte noemen zij de hel. De zielen der ongelovigen moeten vijf ijslijke trappen ondergaan, *fesgh*, *nesgh*, *mesgh*,

(*) Onder verſcheiden ſekten der Schiiten, ſpreekt SALES ook van eene, die naar zékeren ISHAK genoemd word. Zou deze mogelijk de bovengemelde ISHAK zijn? Zijn misſchien de Metaueli *Ishakiaanen*? Het laatſte laat ik der onderzoekinge van toekomende reizigers over.

mesgh, *wesgh* en *resgh*, gaan; en daarna zullen zij in de waereld blijven als ſchaapen, tot dat SOCHRA (FATIMA) zal weêr komen. —— Wie zou kunnen geloven, dat ſtigters van zulke godsdienſten aanhangers zouden kunnen vinden!

VERDERS heb ik in het gemelde boekje der Nasſairiërs gevonden, dat *Maana* hun verboden heeft, kameelen, haazen en aal te éten. *Ism* heeft hun verkensvleesch, bloed, en in het algemeen vleesch van dieren, die niet naar behoren geſlagt zijn, verboden; en *Bab* verbood hun den *Tzellor*, zékeren zwarten visch uit den Orontes, en alles wat verbrand werd, te éten. Ook wil de ſchrijver, dat de Nasſairiërs niets van hunnen godsdienst aan vreemdlingen zullen ontdekken; dat zij milddadig zullen zijn; dat zij niet zullen ſtélen; dat zij niet zullen vloeken of zwéren; dat zij de armoede geduldig zullen dragen, en dat zij ook zullen kunnen gedogen, dat hunne vrouwen hen kwalijk bejégenen.

VAN den godsdienst der *Ismaëliten* heb ik niets, met zékerheid, gehoord, en ook geen van hunne boeken gezien. De Mohammedaanen en Oosterſche Christenen verhalen ongelooſlijke dingen van hun. Bij voorbeeld, dat hunne getrouwde vrouwen des nagts in een donker vertrek bij elkander komen, dat zij op eenen bepaalden tijd door éven zo veele mansperſoonen gevolgd worden, en dat, gedurende den tijd, dat elk met de geene, die hij in het duister krijgt, zijn vermaak neemt, een geestlijke in een zijvertrek eenige ſtukken uit een boek leest. Het is bij hen ook éven zo geoorlofd, zegt men, dat een vader vleeschlijke gemeenſchap met zijne dogter heeft, als dat een tuinier de vrugten eet van den boom, dien hij zelf geplant heeft. Zommigen zeggen, dat een jong vrouwsperſoon zig, in de vergadering dezer Ismaëliten, ontbloot op eene verhévenheid, als op een altaar, plaatst, en dat een zéker lid van haar lichaam door de gemeente word aangebéden. Men noemt haar daarom ook *Abud el ferdsch*. Doch welke ongerijmdheden heeft men niet te allen tijden verhaald van de godsdienstſtellingen en gebruiken zulker volken, die men door geenen nauwen omgang, en nog minder uit hunne boeken kende? Het getal dezer Ismaëliten is niet groot. Hunne voornaamſte verblijfplaats is *Killis*, een vlek tusſchen Schugr en Hama, ook onthouden zij zig op *Dsjäbbel Kälbie*, eenen berg niet verre van Ladakia. Tusſchen Haleb en Antiochiën noemt men hen, naar een dorp in deze ſtreek, *Keftiin*. In de ſtreek van Moſul ſpreekt men van

Lichtuit

Lichtuitblusſchers, en bij de Kurden en Turkmannen tusſchen hier en Konſtantinopel, en zelfs in de hoofdſtad des ſultans, van *Begk daschli* (Heeren der rotze), van dewelken men zegt, dat zij éven zulke ſchandlijke godsdienstgebruiken hebben. Maar ik heb niemand ontmoet, die in hunne vergaderingen was tégenwoordig geweest, of die ſlegts één van hunne boeken gelézen had. Men moet derhalven liever hopen, dat hunne zéden zo bedorven niet zijn, als zij uitgekréten worden.

Van de verſcheiden distrikten der Metaueli, Nasſairiërs en Ismaëliten heb ik, behalven het reeds gezegde, niets vernomen. Deze volken zijn, in het algemeen genomen, ook zo zwak, dat zij zig tégen de Turkſche paſchas niet zeer kunnen verzetten. De Druſen daartégen zijn meesters van het grootſte gedeelte des bergs Libanon, en dienvolgens magtiger. Zij worden door eene ménigte erfiijke ſchechs geregeerd, die een algemeen opperhoofd uit een geſlagt verkiezen, die den titel van *Emir* voert: en deze regérende *Emir* is hun voorſpréker en aanvoerder. Hij moet alle jaaren een nieuw verdrag wégens de pagt van hunne onderſcheiden distrikten met den paſcha ſluiten, en ook voor de betaling zorg dragen. Bij elk gewigtig voorval moet hij de hoofden des volks naar *Deir el kammar* beroepen: en in deze vergadering word dan bepaald, hoe veel elke ſchech van zijn distrikt, zo ter betaling van de ſchatting aan de Turken, als tot goedmaking van andere gemeene uitgiſten, zal op brengen.

De jaarlijkſche ſchatting, welke de Druſen moeten betalen, is grooter of kleiner, naar dat de ſchechs onder elkander in eendragt léven, en dus magtig zijn; of naar dat zij iet van de naburige paſchas te vrézen hebben. Dus betaalde de *Emir* HEIDAR jaarlijks 160 beurzen, of omtrent 53000 rijksdaalers, en *Emir* MELHEM, voor wien de Turken vreesden, betaalde ten laatſten jaarlijks maar 70 beurzen, of omtrent 23000 rijksdaalers. Tot het onderhoud des regérenden *Emirs* is eene bepaalde ſom geſteld: en als de ſchechs te *Deir el kammar* bijeen komen, worden zij allen, dien ganſchen tijd, op gemeene kosten onderhouden. Elk hunner namelijk krijgt voor zigzelven en voor zijn gevolg, dat gemeenlijk talrijk is, rijst, boter, brood, koffij, waschkaerzen, (want ongelkaerzen worden in deze gewesten niet gebruikt) en garst voor zijne paerden.

De lasten der onderdaanen zijn vrij nauw bepaald. Alle 16 of 20 jaaren word in

in het gansche gebied eene opschrijving gedaan, hoe veel elke schech, burger of landman bezit aan akkers, weilanden en wijngaarden, als méde hoe veel olijven-moerbéziën-citroen-en andere boomen hij heeft; en daarvan moet dan eene zékere schatting, het zij in vrugten of in geld, jaarlijks in drie termijnen betaald worden, tot dat er weêr eene nieuwe belasting gemaakt word. Een gedeelte daarvan word gemeenlijk door de kooplieden te *Beirut* en *Seide* gehéven. Wanneer, namelijk, dezen rijst of andere waaren aan den regérenden *Emir* geléverd hebben, geeft deze hun eene order op de helft der heffing of op de geheele van een zéker distrikt. Daar kan de koopman nu zijne betaling halen, en zig gereed geld, of olie, wijn, zijde of andere waaren laten géven.

De regéring blijft bij de Drusen in dezelfde familie. Egter word de zoon niet altijd na zijnen vader regérende *Emir*, maar de voornaamste schechs kiezen den geenen uit de familie, dien zij het bekwaamst oordélen, of die het meest bij den adel bemind is: en de pascha laat dezen alle jaaren, bij het vernieuwen der firma, eenen pelsrok, dat is een eerenkleed, ter hand stellen, tot een téken, dat hij als regérende *Emir* bevestigd is. Alle hunne onderdaanen, of zij Drusen, Mohammedaanen, Christenen of Metaueli zijn, zijn vrijelieden. Te wéten, het staat elk volkomen vrij zijne vaste goederen te verkopen en uit het land te trekken. Doch allen zijn soldaaten. Men heeft mij gezegd, dat dit volk wel een léger van 40000 man kan op de been brengen, maar daarvan worden slegts twee of drie honderd, waarvan men in Europa een groot gedeelte geregtsdienaaren, en geen soldaaten, zou noemen, uit de gemeene schatkist betaald. Voor het overige is elke schech de bevelhebber zijner onderdaanen, die hij tot het léger brengt; en de regérende *Emir* is maar zo veel als hun kommandérende generaal.

Door deze bepaling huns *Emirs* hebben de Drusen te allen tijden belet, dat de Turken hun zo min een vreemd opperhoofd hebben kunnen opdringen als den Bedouinen. Men heeft voorbeelden, dat zomwijlen iemand van de regérende familie zig door den pascha tot opperhoofd der Drusen heeft laten benoemen; ja dat de paschas hem met een léger naar *Deir el kammar* gebragt, en aan het volk voorgesteld hebben: maar, wanneer de groote schechs niet met hem te vréden waren, was hij altoos genoodzaakt, de regéring zelf weêr neêrteleggen, en een onbeämpt persoon te worden. Ondertusschen ontstaan daar onenigheden

uit.

uit. Het volk is altijd verdeeld, en blijft aan de Turken onderworpen. Om dezelfde réden zoeken de Turken ook gestadig onenigheid en tweedragt onder de stammen Arabiërs aantekwéken, welken in de nabijheid van hunne groote stéden in tenten wonen.

De Drusen zijn, naar gedagte, nooit zo beroemd geworden in Europa, als onder de regéring van FEKR EDDIN, eenen *Emir* uit het huis *Maan*. Deze maakte den Turken veel te doen. Hij maakte zig niet alleen meester van den ganschen berg Libanon, van *Acca* af noordwaard tot digt bij *Ladakia*, maar ook van de Turksche zeestéden *Tripoli* en *Seide*, en plonderde ook eens de stad *Damasko*. Egter was in zijnen tijd de natie ook in twee partijën verdeeld. De eene partij noemde zig *Kaissi*, voerde een rood vaandel, en hield het met den *Emir* FEKR EDDIN. De andere partij noemde zig *Jemini*, had een wit vaandel, en was tégen den *Emir*. De laatste bragt het, met hulp der Turken, eindelijk zo verre, dat FEKR EDDIN de regéring aan zijnen oudsten zoon, ALI genoemd, moest afstaan. Hij zelf ging naar Italiën, en woonde eenige jaaren te *Florence*. Naderhand kwam hij weêr naar Siriën. De partij *Jemini* werd nu ook wéder door de naburige paschas ondersteund; eene Turksche vloot kwam naar Seide; zijn dappere zoon *Emir* ALI verloor het léven in eenen slag, en FEKR EDDIN zelf werd allengs zo in de engte gebragt, dat hij zijne veiligheid in een groot hol, in eene steile rots, digt bij *Dsjesin*, moest zoeken. Eindelijk onderwierp hij zig aan de Turken, onder zékere voorwaarden, waaronder de voornaamste was, dat men hem naar Konstantinopel bij den sultan zou brengen. Alles werd hem toegestaan en gehouden. Men meent ook, dat hij wédergekeerd zou zijn, indien zijn broeders zoon, MELHEM, die gedurende dien tijd tot *Emir* benoemd was, slegts rust gehouden had. Want de dapperheid van FEKR EDDIN was bekend, en de Turken wéten deze deugd, dikwijls, ook in hunne vijanden te schatten. Hij had veel verstand en een goed gelaat, en maakte te Konstantinopel groote kosten, inzonderheid door rijklijk geschenken te géven aan de voornaamste amptenaaren des sultans. Het was reeds besloten, dat hij als regérende *Emir* weêr naar Siriën zou kéren; doch daar kwam tijding, dat *Emir* MELHEM de Turken op nieuw overvallen, en een groot getal derzelven neêrgesabeld had. Hierdoor werd de sultan zo vergramd op de Drusen, dat hij FEKR EDDIN aanstonds het léven liet benémen.

Ik heb van de Maroniten geen berigt kunnen krijgen, hoe lang de familie *Maan* naderhand nog over de Drusen geregeerd heeft. Volgens D'ARVIEUX werden emir ACHMED en emir CORKAS, twee zoonen van emir MELHEM, regérende emirs, en regeerden te zamen. Deze beiden trouwden dogters uit het huis *ſchehab*. CORKAS werd door de Turken verraderlijk gedood. Volgens LA ROQUE, *Voyage de Syrie & du mont Liban*, *tom. II. p.* 297., kwam na emir ACHMED zékere ABU MUSA BEN ALLAH EDDIN aan de regéring. Maar wie deze ABU MUSA geweest is, of hij van het geſlagt *Maan* was of niet, word niet gemeld.

THANS ſtaan de Druſen onder het geſlagt *Schehab*. De Maroniten zeggen, dat de emirs en ſchechs met het uitſterven van het huis *Maan* niemand onder hen tot regérenden emir benoemd hebben, wijl zij zig allen gelijk waren, en zij huns gelijken niet als hun opperhoofd willen erkennen. Zij hadden derhalven eenen emir HEIDAR van بيت الشهاب *Beit esſchehab* gekozen, welke, door huwlijk, met het huis *Maan* verwant was, en te *Hasbeia* regeerde. Het geſlagt *Schehab*, welk thans op den berg Libanon regeert, is, naar men zegt, 20 of 25 perſoonen ſterk. Ook heeft men mij van het volgende onderrigt. Emir HEIDAR, de eerſte regérende heer uit dit huis, was de zoon van eenen emir MANSUR. Hij had eenen broeder, die, volgens het berigt van eenen Maronit, SCHEHAB, en, naar de méning van eenen anderen, OMAR gehéten heeft. Deze liet eenen zoon na, KHASSEM genoemd, die, niet tégenſtaande hij een Drus was en bleef, beſnéden en gedoopt werd. Zijn zoon, die ook KHASSEM heet, woont tégenwoordig nog te *Ghaſir*, eene ſtad der Maroniten.

DE évengemelde emir HEIDAR verwekte, bij drie gemaalinnen, ACHMED, MELHEM, MANSUR, ALI, MAAN, JUNES, HOSSEIN en KHASSEM. De laatſte liet eenen zoon na, ALI genoemd, en de zoon van dezen heet BESCHIR. Na den dood van den emir HEIDAR kwam eerst MELHEM aan de regéring. Deze was met twee Druſinnen getrouwd, en nam ook nog de dogter van eenen voornaamen ſcherif te *Damasko*, eene Sunitiſche. Bij deze laatſte had hij eenen prins, JUSOF gehéten, van wien hierna breedvoeriger zal geſproken worden. Zijne andere zoonen héten: MOHAMMED, ALI, (beiden zijn ouder dan JUSOF) KHASSAM, OMAR en emir EFFENDI. Emir MELHEM was gelukkig in alle zijne ondernémingen. Hij voerde oorlog tégen de Metaueli, de Arabiërs en de Turkſche paſchas,

paſchas, en heeft ſchier nooit eenen ſlag verloren. Na dat hij 25 jaaren geregeerd had, verzogt een zoon van den ſchech DAHER te *Acca* hulp van hem tégen zijnen vader. Men zegt, dat hij geloofde verpligt te zijn, den geenen bijteſtaan, die hulp bij hem zogt, en dat hij om deze zaak ook eenen landdag uitſchreef. Maar de ſchechs der Druſen het onbillijk oordélende, eenen oproerigen zoone hulp tégen zijnen vader te verlénen, gaf hij den ring en het ſignet eens regérenden emirs over, en werd een *akal*, dat is, hij nam den geestlijken ſtaat aan. Het komt mij niet waarſchijnlijk voor, dat dit alleen hem tot zulk eenen grooten ſtap zou bewogen hebben. Genoeg, hij lei de regéring néder, en de Druſen verkozen hierop (omtrent in 1754.) ACHMED en MANSUR, twee broeders van den emir MELHEM: en de eerſte eenige jaaren daarna overléden zijnde, bleef MANSUR alleen regérende emir. Deze leefde, volgens de nieuwspapieren, nog in het jaar 1773. Zijn oudſte zoon heet SMAEIN.

MEN vind onder den adel der Druſen tégenwoordig nog twee partijën, namelijk de *Dsjümbelate* en *Jesbeki*. Doch zij onderſcheiden zig niet meer door de verwe hunner vaandels, gelijk oudtijds de *Kaisſi* en *Jemini*; maar all' de Druſen hebben nu een rood vaandel met eene witte hand, gelijk de Maroniten een rood vaandel met een wit kruis. Van de ſchechs der Maroniten houden zommigen het ook met de eene, en anderen met de andere partij, dat hun zomtijds duur komt te ſtaan.

DE adel der Druſen is, in vergelijking met het klein regtsgebied, dat zij regéren, zeer talrijk. Ik zal alleen de familien opnoemen, die aandeel aan de gewigtigſte zaaken hebben, welken te verrigten zijn, dat is, die eenen regérenden emir verkiezen, en die hunne toeſtemming moeten géven, als de ſtaat eenen oorlog wil verklaren of eenen vréde ſluiten. De geenen, die zig wégens deze zaaken naar den landdag te *Deïr el kammar* begéven, zijn:

1. De ſchechs van بيت جنبلاط *Beit Dsjumbelat.*
2. De ſchechs van بيت بوهرموش *Beit Buharmusch.*
3. De ſchechs van بيت شمس *Beit Schams.*
4. De ſchechs van بيت عيد *Beit Aid.*
5. De ſchechs van بيت بونكد *Beit Bunekkid.*
6. De ſchechs van بيت الشويفات *Beit Schocifat.* Alle deze familien zijn aanhangers van den ſchech ALI DSJÜMBELAT. Tot de partij van den ſchech ABD ESSALAM EL JESBEKI behoren:

1. De

1. De schechs van بيت يزبك *Beit Jesbek.*
2. De schechs van بيت بوعلوان *Beit Bualuan.*
3. De schechs van بيت تلحوق *Beit Telhuk.*
4. De schechs van بيت عبد الملك *Beit abd el mellik.*
5. De schechs van بيت بلمع *Beit Billama.*

ONDER deze onderscheiden huizen zijn er twee, die den titel van *Emir* voeren: namelijk *Beit Schoeifat* en *Beit Billama.* Het eerste, zegt men, heeft dezen titel réeds zédert eenige honderd jaaren gehad. Het is ook talrijk: maar, wijl de jonger broeders van de vaste goederen huns vaders gemeenlijk een gelijk aandeel met de ouder broeders bekomen, vind men weinig rijken onder hen. Het huis *Billama* heeft den titel van *Emir* eerst voor omtrent 150 jaaren aangenomen (*). Deze familie bezit veele dorpen. Beiden hebben het voorregt, boven de schechs, dat zij zig door huwlijk met het huis *Schehab* kunnen verbinden. Want de Drusen trouwen niet ligt benéden hunnen stand; dus verbinden de emirs zig niet met de dogters der schechs, en een schech zal geen dogter van laager afkomst némen. Maar op eenen landdag is de stem eens emirs van *Schoeifat* of *Billama* van geen meer klem, dan de stem eens schechs van eene der overige familiën.

IN het gebied der Drusen treft men, als ware het, verschillende lugtstreeken aan. Op de vlakte aan den zeekant is het des zomers zeer heet: daartégen vind men des winters op den berg Libanon meer sneeuw, dan in één der Noordsche landen van Europa. De aanzienlijke Drusen veranderen om die réden telkens hunne woonplaats, en léven schier gestadig in eene lente. De lugt aan den berg Libanon is zo voortreflijk, dat schier al de menschen hier des zomers op de daken hunner huizen slapen: hier ontbreekt het ook niet aan régen, en men heeft er veele wellen, en dienvolgens geen gebrek aan stroomen en beeken, die de naburige vlakten besproeijen: de wijn van den berg Libanon, die reeds door HOSEAS, in het XIV[de] hoofdstuk, geroemd word, is nog héden ten.

(*) Misschien wijl iemand van dit huis de dogter van eenen *scherif* of *emir* trouwde. De kinderen dezer mevrouwen erven den titel hunner moeder. *Beschrijving van Arabie*, bl. 12.

ten dage uitſtékend; de inwoners kwéken zo veele moerbéziën - en olijvenboomen, dat zij eenen grooten handel in zijde en olie kunnen drijven; zij léveren ook katoen, wol, manna, galnooten, oranjeſchillen, zeep, tarw e. z. v. aan vreemdlingen; verders hebben zij ook nog veele heerlijke veld - boom - en tuinvrugten, en aan weiden en vee ontbreekt het hen ook niet. Tabak word in het gebied der Druſen maar weinig gebouwd, doch des te meer bij hunne nabuuren, de Nasſairiërs, in de ſtreek van *Ladakia*, en bij de Metaueli omſtreeks *Sor*. Met één woord, men vind hier in een' kleinen omtrek alles bij elkander, wat de menſchen niet alleen tot hun nodig onderhoud, maar ook tot een aangenaam léven, nodig hebben. Van de verſcheiden landſchappen, en de dorpen en vlekken daarïn liggende, heb ik de volgende berigten verzameld:

1. De provincie الشوف *Schuf*. Daar onder behoort:

a.) الودي المناصف *Deier el M'naſif*. In dit gebied vind men:

دير القمر *Deier el kammar*, eene aanzienlijke ſtad niet verre van *Naher Damur*, en eene dagreize van *Seide*. Zij is de hofplaats van den regérenden emir, en heeft voor eene ſtad van dit gewest, veele groote gebouwen, die ten deele aan den ſtaat, en ten deele aan de groote ſchechs en emirs behoren, welken op de landdagen vergaderen, of zig hier anders wégens het hof onthouden. Zij heeft ook eene moske met eenen minare; maar deze word zelden bezogt, gelijk reeds bl. 412 aangemerkt is.

بيقلين *Beklin*, een groot dorp, waarin Druſen en Christenen wonen. Hier wasſen voortreflijke druiven.

قفر قطرا *Kafr Kattra*, ديردوريت *Deir Durit*, *Mſchitſi*, بستان الدوير *Buſtan eddoair*, عين المواصر *Ain el moäsſir* en بتدين *Ptitdin* zijn ten deele kleine dorpen. Twee andere kleine dorpen *Kafr Mohammed* en *Naame* zijn nog merkwaerdig, wijl bij elk een Maroniten klooster ſtaat. De laatſten ſtaan onder den ſchech van *Beit Bunekkid*.

b.) شوف الحيطي *Schuf el Heite* In dit regtsgebied woont een ſchech *el akal*, dat is, één van de drie voornaamſte geestlijken der Druſen. Daar onder behoort:

المختارا *El machtâra*, de woning van den ſchech ALI DSJÜMBELAT, het hoofd der partij, welke thans poogt te beletten, dat de regérende emir niet te magtig worde.

بعدران *Baadran*, عين مباطور *Ain matur*, *Ankenni*, المزرعا *El másraa* en نحا *Niha* zijn aanzienlijke dorpen. De meeste inwoners derzelven zijn Drusen; men vind er egter ook veele Christenen. Bij de dorpen *Maschmuschi* en *Keituli* zijn kloosters der Maroniten onder de bescherming van *Beit Dsjumbelat*.

2.) العرقوب *Arkub*. Tot dit gebied behoort: البارورك *Baruk*, eene kleine stad, en de woonplaats van den schech ABD ESSALAM van de familie *Jesbek*. Hij is het opperhoofd van de partij, die thans den regerenden emir ondersteunt. In zijn gebied woont ook een schech *el akal*.

3.) الجرد *Dsjurd*, een groot gebied op den berg Libanon. Daartoe behoren de vlekken عين جلتا *Ain schälta*, عندارا *Andara* en رشميا *Rischmeia*. Bij het laatste staat een klooster der Maroniten onder de bescherming van *Beit esschehab*.

4.) اقليم جزين *Aklim Dsjesin*. Van dit gebied heb ik verder niets vernomen, dan dat men in hetzelve, niet verre van een vlek *Dsjesin*, de groote spelonk vind, in deweike FEKR EDDIN lange door de Turken belégerd werd, bl. 425.

5.) الشحار *Schähar*, een klein gebied. Daar onder behoort: كفارمتا *K'far metta*, een vlek.

6.) اقليم الخروب *Aklim el charub*, een groot gebied, niet verre van *Deir el kammar* en *Seide*. De merkwaerdigste plaatzen in hetzelve zijn: برجا *Berdsja*, الشحيم *Schahim*, عين مزبود *Ain mesbud*, en عينوت *Ainnut*. Hier vind men Drusen, Christenen en Mohammedaanen. Doch de laatsten wonen meestendeels in dorpen alleen, en hebben kleine moskeën. De Mohammedaanen, welken ik daarvan op de reis van *Seide* naar *Damasko* gesproken heb, waren met de regéring der Drusen béter vergenoegd, dan met die der paschas. Ook waren hunne dorpen in goeden staat. Men vind in dit gebied overvloed van de heerlijkste vrugten. Inzonderheid planten de inwoners veele olijvenboomen, en verzenden dus veele olie naar Damasko en Seide.

IN *Aklim el charub* en omtrent 3 uuren van Seide ligt دير المخلص *Deir M'challas*, een klooster en het gewoon verblijf van eenen patriarch der verenigde Grieken met de Roomsche kerk.

7.) اقليم التفاح *Aklim Tefach*. Dit gebied ligt aan de grenzen der Metaueli naar den kant van *Sor*. De meeste inwoners zijn Sunniten. Men vind daarin: جباع

جباع الجلاوي *Ischba el hellaue* en *Nasar Auschhur*, twee groote dorpen.

8.) الغرب *El garb*, een groot distrikt, daar veele schechs wonen. Men vind daarïn: عين النبع *Ain el nöba*, بشامون *Bschämun* en الشويفات *Schoeifat*, allen dorpen. De Grieken hebben in dit distrikt een klooster onder de bescherming van *Beit Telhuk*; en de Maroniten twee kloosters onder de bescherming van eenen emir van *Beit Schehab.*

9.) سليما *Solima.* In dit gebied vind men *Solima*, een vlek en de woonplaats eens emirs van *Beit Billama.* Er staat ook een klooster der Grieken; ook vind men er twee kloosters der Maroniten, in één van dewelken een *Matran* woont.

10.) الراس *Erras*, een gebied met een vlek van denzelfden naam, en tévens de woning van eenen voornaamen Drus, die den titel van emir voert.

11.) برمانا *Brumana*, een klein gebied met een vlek van dien naam. In hetzelve woont een emir. Hij heeft in zijn gebied twee kloosters der Maroniten; en dezen hebben ook nog een klooster bij نهر الكلب *Naher el Kalb.*

12.) القاطع *El Kata*, een aanzienlijk gebied digt bij Kesroan. Meest al de inwoners zijn Maroniten, die, éven gelijk drie kloosters, welken zij hier hebben, onder eenen emir van Billama staan, die te *Solima* woont. Tot dit gebied behoren: بكفيا *Bekfeia*, een vlek, en *Beit Schehab.* In deze streek word de beste en meeste wijn gebouwd, die van den berg Libanon vervoerd word. Hij word, éven als bij de Jooden in Jemen, en bij de Armeniërs in Persië, en gelijk reeds ten tijde van CHRISTUS in het Heilige land, in groote aarden vaten bewaard. Tot den wijn, die uitgevoerd word, laten de inwoners kleine tonnen van Cyprus komen.

13.) بسكنتا *Beskinta*, een klein gebied, dat geheellijk door Christenen word bewoond. In het zelve is een vlek met vijf kleine kerken en de woning eens emirs. Digt bij Beskinta staat een klooster der Maroniten.

14.) المتين *El matein.* In dit distrikt vind men Drusen, Christenen en Mohammedaanen. Het word door eenen emir geregeerd, die in het vlek *El matein* woont. De Maroniten hebben in dit gebied twee kloosters. De Grieken hebben een klooster bij het dorp الشوير *Schoeir*, en in hetzelve de fraaije

fraaije Arabifche drukkerij, waaruit men niet zelden boeken in de boekcrij-en der Europeërs vind (*).

15.) حمانا *Hämmana.* Van dit gebied heb ik verder niets vernomen, dan dat in hetzelve eene ftad van dien naam ligt, en dat aldaar een *M' kaddem* woont.

16.) الشبانية *Schebanie.* Dit gebied heeft zijnen naam van een dorp. In hetzelve woont een emir.

17.) عندارا *Andara*, een groot gebied, dat door verfcheiden fchechs geregeerd word. Het heeft zijnen naam van een vlek.

18.) كسروان *Kesroan*, eene fterk bewoonde en zeer vrugtbaare provincie, in allerlei vrugten, voornaamlijk in druiven en olijven, en waar zeer veel zijde gewonnen word. Zij is eene dagreize lang en éven zo breed. Zij werd tot op emir FEKR EDDIN door eenen Mohammedaan geregeerd, die te *Ghafir* woonde, en aan den pafcha te Tripoli fchatting betaalde. Maar de gemelde emir verdreef deze Mohammedaanfche familie door hulp der Maronitifche inwoners, en liet het naderhand dezen Maroniten over, om onder zig een opperhoofd te verkiezen. Tégenwoordig woont hier geen Mohammedaan en maar één Drus, een emir van het huis *Schehab*, die te Ghafir als een onbeampt perfoon leeft. De ganfche provincie betaalt jaarlijks, gelijk men mij verzékerd heeft, 30 beurzen aan den regérenden emir te *Deir el kammar.* Dit geld word door de fchechs der Maroniten zelven ingezameld. Als de Druzen met hunne nabuuren oorlog hebben, moeten de Maroniten naar évenrédigheid een getal foldaaten léveren; en dezen worden dan, onder het bevel der Drufen, door hunne eigen fchechs gekommandeerd. Zij hebben hun eigen vaandel en op veele kerken kleine klokken. Zij mogen zig niet alleen in het groen kléden, maar ook eenen groenen turban dragen; eene eer, die in de Turkfche provinciën alleen voor de nakomelingen van MOHAMMED beftemd is; zij zijn zelfs in het bezit van eenen doortogt, alwaar de Mohammedaanen een gering weg- of hoofdgeld (*ghafar*) aan hen moe-

(*) STEFANUS SCHULTZ is zelf in deze drukkerij geweest. Zie deszelfs *Reizen*, D. V. b. 452. Hij noemt dit klooster *Deier Haunah Schowyer.*

moeten betalen. Daarënboven heeft deze natië het volkomen vertrouwen der Drufen. De groote emirs en fchechs laten hunne zoons door Maroniten, en hunne dogters door Maronitifche vrouwsperfoonen opvoeden. Zij laten hunne goederen door hen beftieren; gebruiken hen als fchrijvers, zelfs wel tot raaden (vifirs); met één woord, de Maroniten bekléden bij de Drufen fchier alle bedieningen, daar verftand en trouwe toe vereischt word. De geestlijken der Drufen zijn veel te trots, dan dat zij zig met de opvoeding van de zoons der fchechs zouden willen bemoeijen; zij willen niet eens met hun éten, gelijk reeds hier voor gezegd is. De waereldlijke Drufen zijn niet zeer geleerd; van natuure zijn zij ook onleerzaam. Indien een heer zulk eenen bedienden wégens eenen misflag wilde ftraffen, zou deze of zijne familie zig eerlang zoeken te wréken. De Christenen zijn daartégen meer onderworpen; en fchoon een fchech der Drufen zijnen Maronitifchen bedienden wegjaagt, of zelfs neêrfabelt, heeft hij van hem of van zijne nabeftaanden niet veel te vrézen.

De Maroniten erkennen den paus voor het opperhoofd der kerke, gelijk reeds bl. 404 gezegd is. Wijl onder hen Jefuiten, Franciskaanen en Kapucijnen wonen, hebben zij meer gemeenfchap met de Europeërs, dan met andere Oosterfche landaarden; doch zij laten zig éven zo weinig aan konsten en wétenfchappen gelégen zijn, als hunne nabuuren, de Drufen, Arabers en Turken. Geen rijke Maronit laat zijn' zoon in Europa opvoeden, om dat hij maar zéden en gewoonten zou méde terug brengen, die hem naderhand in zijn vaderland meer nadeel dan voordeel zouden doen (*). Men heeft mij willen verzékeren, dat

(*) Het is in het algemeen zeldzaam, dat het den Oosterlingen in Europa gevalt, indien zij hun vaderland niet vroeg verlaten hebben. Eertitels kunnen hen zelfs niet terug houden. Een zeer rijke Armenier, bijvoorbeeld, ging, terwijl de binnenlandfche onlusten Perfië benauwden, met zijne ganfche familie en al zijne have van *Isfahan* naar *Venetie* en werd tot den graavenftand verhéven. Hij zelf bleef in Europa, misfchien, om dat hij te veel zwarigheid vond om in zijnen ouderdom met eene familie nog meer reizen te doen, maar den heere graave, zijn' zoon, vond ik te Basra, alwaar hij weêr volkomen als een Oosterling leefde, en zelfs geen verkéring had met de Europeërs, die hier wonen. Mijn reisgenoot in Perfië, van wien bl. 92. gefproken is, was insgelijks door zijnen vader terug gezonden; en de koopman ELIAS, wiens vader tolk te Madrid was geweest (bl. 339.) had ook geen behagen in Spanje.

dat in het kollégie der Maroniten te Rome altoos 30 jonge lieden van dezen landaard vrije opvoeding kunnen verkrijgen; doch dat men aldaar zelden meer dan vier of vijf van hun ontmoet, wijl zelfs de armen zig dit voordeel niet willen te nutte maken, uit vrees, dat hunne kinderen door de Europesche zéden zouden besmet worden. Ook zou een arme Maronit met alle Europesche bekwaamheid in zijn vaderland moeten honger lijden; want hij vind daar geen bediening, van dewelke hij zou kunnen bestaan, behalven, wanneer hij een geestlijke is: en de Oostersche geestlijken hebben zulke groote inkomsten niet als de Europeschen. De schechs der Oostersche Christenen dienen hunnen landaard pligts - en eershalve. Offchoon zij ontvangers zijn der lasten, betalen de Drusen hun niets daar voor, en de overige schechs en gemeene onderdaanen dragen alleenlijk zorg, dat zij hun niet meer betalen, dan zij weêr aan de Drusen moeten opbrengen. Dezelfde schechs zijn ook hunne bevelhebbers in oorlogstijden. En hunne wijze van oorlog te voeren van de onze zeer verschillende, zou een Maronit, die in Europa als officier gediend had, hier niet gezogt worden. Men zou hem bespotten, als hij de krijgsöefeningen der Europeërs hier onder de boeren wilde invoeren: en in het algemeen zou niemand hem iet voor zijne kunst of wétenschap géven. Gerigtshoven kent men hier nog minder dan bij de Turken. Als er verschil ontstaat tusschen de Maroniten, wenden zij zig tot eenen matran, of zelfs tot hunnen patriarch, die als het opperhoofd des volks aangezien word. Zij verkiezen ook wel andere scheidsmannen; en niet enkel Christenen, maar zomtijds Drusen of Mohammedaanen.

HET schijnt, dat men in het jaar 1600, als DANDINI op den berg Libanon was, nog niets wist van Maronitische prinsen; want hij noemt de beide voornaamste waereldlijken dezer natie *Diaconos*, of, in het Italiaansch, *li signori diaconi* (*). Ondertusschen vind men in het gebied *Kesrean* en in dat van den pascha te *Tripoli* nog drie familiën, die door de Christenen als adelijk aangemerkt worden. Zij worden genoemd حبيش *Höbeisch*, *Awakri* en خازن *Khasin*. Die van

(*) *Voyage du Mont Liban du R. P. Jerome Dandini*, naar de overzetting en met de aantékeningen van eenen Franschen geestlijken, RICHARD SIMON, p. 253.

van de familie Höbeisch bewéren, dat hunne voorvaders reeds voor 7 of 8 honderd jaaren vermaard, en heeren van veele dorpen op den berg Libanon geweest zijn. Thans vind men wel 100 perſoonen, die allen tot deze familie behoren, en zig, als zij rijk zijn, door hunne Christen médeburgers, die hunne hulp nodig hebben, *ſchech* laten noemen. Doch, wijl in deze landen de eene zoon geen voorrang boven den anderen heeft, maar de vaste goederen ook gedeeld worden, vind men thans veelen van deze familie, die hun brood als ſchrijvers en leermeesters bij de Druſen, en zelfs wel door geringen arbeid, moeten verdienen, en aan dezen laat geen ander Maronit zig gelégen zijn, en nog veel minder iemand van een' anderen godsdienst (*). Die van de familie *Höbeisch* hebben zig in de volgende liniën verdeeld: 1. *Ulad Bujesbek*, eene talrijke familie. De voornaamſten daarvan wonen te Ghaſir, Ghusta, Sahel en Beirut. 2. *Ulad Buſchedid* en 3. *Ulad Bufadil* wonen te Ghaſir. 4. *Ulad Buniſſar* wonen deels te Ghaſir, deels te Sahel (**).

De familie *Awakri* woont in het gebied van den paſcha te Tripoli. Zij is ook reeds oud, doch arm; maar niettemin zo trots op haaren adeldom, dat zij haare dogters liever ongehuwd laat blijven, dan dat zij dezelven aan Maroniten zou géven, die niet van adel zijn. Deze familie beſtaat uit omtrent 20 ſchechs.

De familie *Khaſin* is thans de rijkſte, doch maar omtrent 150 jaaren oud. De eerſte van deze familie, die op den berg Libanon beroemd geworden is, was ABU NADER gehéten. Hij was verſcheiden jaaren viſir bij den emir FEKR EDDIN, dat is, hij was zijn geheimraad, zijn ſchatmeester, en tévens een dapper officier. Zijn zoon heette NADER KHASIN. Doch hij zelf veranderde ook zijnen naam, en noemde zig naar zijnen zoon, ABU NOFIL. De vader had reeds in den veeljarigen dienst bij FEKR EDDIN groote ſchatten verworven, en in het gebied

(*) Eén van hun, zeide men, was een baardſcheerder. Hij dreef dus een handwerk, dat bij de Oosterlingen zeer veragt is. *Beſchrijving van Arabië*, bl. 37.

(**) Arabiſche ſchechs zouden zig *Beni Jesbek*, *Beni Schedid*, e. z. v. noemen. Of de Maroniten zig door het woord *Ulad* of *Wallad*, hetwelk eenen zoon betékent, als méde door dat zij zig naar hunne zoonen noemen, van de Mohammedaanen willen onderſcheiden, dan of dit reeds bij de oude Siriërs gebruiklijk geweest is, zullen de taalkundigen kunnen beſliſſen.

bied Kesroan veele landerijen, ja geheele dorpen gekogt. De fchch ABU NOFIL vermeerderde dezelven nog zeer, deels wijl hij zelf, deels zijn zoon in den dienst der volgende emirs waren. Deze fchech was het, die den Europefchen monniken het eerst verlof bezorgde, om op den berg Libanon kloosters te mogen hebben; hij zelf fchonk hun huizen. Dit was genoeg, om den Maronitifchen fchech ook in Europa bekend te maken. De monniken roemden hem te Rome en te Parys, als eenen grooten, dapperen en deugdzaamen prins; en als eenen befchermer van den katholijken godsdienst midden onder de ongelovigen. De paus maakte hem en zijnen zoon tot ridders; de koning van Frankrijk zond hem ook eene kleine orden, en benoemde ABU NOFIL tot zijnen konful te Beirut: en wijl hij niet alleen zigzelven eenen *prins* der Maroniten noemde, maar ook de monniken hem in hunne brieven dus noemden, gaven de paus en de koning van Frankrijk hem in hunne brieven denzelfden hoogen titel. ABU NOFIL werd dus reeds door de Europeërs een *prins* genoemd, als de fchechs van de familiën Höbeisch en Awakri zijne familie nog nauwlijks als adelijk aanmerkten.

VAN dezen fchech ABU NOFIL heeft men eene lévensbefchrijving van den beroemden FEKR EDDIN; doch, het is de vraag, of hij dezelve alleen gefchréven heeft, dan of niet misfchien de Europefche monniken hem behulpzaam zijn geweest om hem ook als fchrijver beroemd te maken. D'ARVIEUX en LA ROQUE hebben hem in perfoon gekend, en beiden fpréken breedvoerig van hem. De laatfte leerde hem bij de monniken kennen, die veele wéldaaden van hem genoten hadden, en er nog meer van hem hoopten te genieten. Hij fpreekt met veel lof van hem, en heeft zelfs eenige brieven in druk gegéven, die de koning van Frankrijk en zijn minifter aan dezen en andere zogenoemde Maronitifche prinfen tot antwoord gefchréven hebben, om de Europeërs volkomen te overtuigen, dat zij indedaad groote lieden zijn geweest. D'ARVIEUX daarëntégen, die veele jaaren te *Seide* doorbragt, en met ABU NOFIL veele zaaken te verrigten had, befchrijft hem juist zó, als ik mij eenen Maronitifchen fchech in zijn vaderland verbeelde, dien de monniken het hoofd wervelziek gemaakt hebben met de eertitels van *prins* en *konful*.

DE nakomelingen van ABU NOFIL hebben zig in de volgende liniën verdeeld: 1. *Ulad Bukanzau*, wonende te Ghufta; 2. *Ulad Bunafif* te Adsjeltein; 3. *Ulad Bunafil* te Ghufta en Adsjeltein, en 5. *Ulad Bufchedid* te Sahel el ma.

IN-

INDIEN de Europesche monniken niet op den berg Libanon gebléven waren, zou men in Europa waarschijnlijk ook niets meer van Maronitische prinsen gehoord hebben. Maar, zo doende, brengen zij ze ons telkens nog weêr op nieuw aan het geheugen. Zij zenden de zoons hunner arme wéldoenders, of de zulken, die door binnenlandsche onlusten, of door de roverijen der Metaueli verarmd zijn, onder den naam van *prinsen van den berg Libanon*, ja zelfs wel onder dien van *prinsen van Palestina*, naar Europa. Zij géven den schech aanbevélingen naar Rome. Wijl hij een katholijk is, draagt men hier zorg, dat hij nieuwe aanbevélingen aan den keizer krijgt. Te Weenen heeft hij gemeenlijk vrije huisvesting, en maandelijks eene bepaalde som tot zijn onderhoud. Het postkomtoir aldaar geeft hem een schriftlijk bevel, uit kragt van het welk hij niet alleen in de Keizerlijke erflanden, maar door het gansche Roomsche rijk vrij van alle reiskosten is; en van de kanselaarij bekomt hij eenen vrijgeleibrief, dien deze lieden eenen aanbevélingsbrief aan alle koningen en vorsten plégen te noemen. Daarop gaat de prins dan alom bédelen, onder voorwendzel, dat de Turken, Arabiërs, Metaueli, Nasfairiërs, met één woord, de ongelovigen, hem van zijn land ontroofd hebben; ja zelfs wel, dat zijne gemaalin, prinsen en prinsessen in de gevangnis gevoerd zijn. Zij tékenen op hunne reizen alleenlijk aan de naamen der stéden, welken zij bezigtigen; de muntspeciën van elk land; de aalmissen, welken zij ontvangen hebben; waar men voor hun in de herbergen betaald heeft; wat zij aan de tolbedienden op de tolhuizen of verders tot drinkgeld, of ook tot hun onderhoud hebben moeten betalen. De meesten komen weêr naar hun vaderland, zodra zij zo veel opgezameld hebben, dat zij eenen boomgaard van moerbéziën- en olijvenboomen, en eenige landerijen kunnen kopen. Zij verhalen hunnen landsgenooten, hoe veel eer zij van de Europeische koningen en vorsten hebben genoten, en lachen, om dat men hen zelfs zo dikwijls aan vorstlijke tafels genodigd heeft. Eerlang doet 'er zig een hunner vrienden op, die eene reis naar het Christenland niet agt, als hij een paar duizend daalers daarmêe kan winnen. Deze leent het dagboek, of, eigenlijker, de reisroute en de rékening van den ontvangst en de uitgave van eenen weêrgekomen olijvenprins, (dus noemt men hen gemeenlijk spotswijze in hun vaderland) laat zig door den patriarch en van de monniken (mogelijk voor goed geld of tégen beloften van een geschenk bij zijne terugkomst) eenen aanbevé-

bevélingsbrief naar *Rome* géven, koopt een' fraaijen ſabel en een kostlijk mes, huurt eenen bedienden, die reeds zulk eene reis gedaan heeft, en bezoekt dan all' de landen en ſtéden in Europa, waar zijn voorganger meer geſchenken bekomen heeft, dan zijne uitgaven bedroegen.

DIT handwerk was voor de eerſte Maronitiſche prinſen, die naar Europa kwamen, zeer voordélig. De vorſten en grooten konden en wilden de zaak zo nauw niet onderzoeken; zij zelven of de hofdames waren nieuwsgierig, om eenen *Arabiſchen prins*, eenen *prins van den berg Libanon*, *van Paleſtina*, te zien. Niet alleen kreeg hij gehoor, maar werd ook zelfs wel ter tafel genodigd; en als men zig dan zo verre met hem ingelaten had, moest men hem ook een aanzienlijk geſchenk géven. Zédert zo veelen van hun, en zommigen zelfs meer dan eens, naar Europa zijn gekomen, verdienen zij niet meer zo veel. Ik heb verſcheiden dezer *olijvenprinſen* in Europa gekend, welken klaagden, dat de koningen en vorſten niet meer zo milddadig waren, als eertijds, en voornaamlijk, om dat men hun niet meer wil veröorloven, in de provinciën rond te reizen. Wijl zij overal vrij van reiskosten waren, gingen zij veeltijds van dorp tot dorp; lieten zig door de amptenaaren onthalen; begeerden, als ware het, een hoofdgeld van de boeren: en dezen betaalden in het eerst gaern, deels uit médelijden jégens eenen Chriſten prins, verdréven door de ongelovigen, deels dagten zij ook, dat zij éven zo wel een' halven ſtuiver konden beſtéden, om eenen Arabiſchen prins in zijne oosterſche kléding, die deze lieden, tégen de gewoonte der Oosterlingen, dikwijls met goud of zilver laten bezetten, als om op de kermis vreemde gedierten of in eene rarekiekkas te zien. Doordien er zo veelen van die lieden kwamen, werden amptenaaren en boeren het ſpel moede. De meeſte vorsten in Europa vergunnen hun daaröm niet meer, zijdwégen te némen, maar laten hun een geſchenk aan geld ter hand ſtellen; ook wel hunne rékening in het logement betalen, en dan aanſtonds vertrekken. Daaröm reist, geloof ik, ook zelden iemand met zo veel ſpoed, als een Maronitiſche prins. Ik heb met geen dezer lieden, die ik in Europa ontmoet heb, médelijden kunnen hebben, dan alleenlijk met eenen ABUD IBN SCHEDID. Deze was indedaad uit een der aanzienlijkſte huizen der *Hobeiſchi*, en droeg eene orden, ik meen, de *Lazarus-orden*, die de koning van Frankrijk eertijds aan zijnen vader, en, naderhand, ook aan hem gegéven had. Zijn vader had eenige dorpen in het

regts-

regtsgebied *Ftuch*, alsméde aanzienlijke landerijen, boomgaarden en huizen te Ghafir gehad; doch was, door bijzondere oorlogen met de Metaueli en zijne eigen nabeſtaanden, een arm man geworden. Abud had veel verkéring met aanzienlijke Druſen gehad. Hij kende zijn vaderland vrij wél, en ik heb hem verſcheiden hier voorkomende aardrijks- en geſlagt-kundige berigten te danken. Doch hij was niet bekwaam, om in Europa de rol te ſpélen, die hij zig opgelegd had. Want, voor een' bédelaar was hij te eergierig en te beſcheiden, en zal derhalven weinig voordeel van zijne reis getrokken hebben. Men heeft ook voorbeelden, zegt men, dat zommigen van deze familie eerst als bedienden gereisd, en naderhand zulk eene reis als *prinſen* ondernomen hebben. Hij had eenen jongen Maronit, op de Europeſche wijze gekleed, bij zig, en noemde hem zijnen geheimſchrijver; doch die tévens zijn bediende en reisgenoot was, en misſchien de reis méde deed om dit handwerk te léren.

De Maroniten zijn in hun vaderland zeer gastvrij. Wijl men zo min bij hen, als bij de Druſen, Arabiërs en Turken, openbaare herbergen vind, heeft elke hunner ſchechs een lédig vertrek in zijn huis om reizigers te ontvangen, en hen zonder eenige vergelding te onthalen. En, wanneer verſcheiden ſchechs in één vlek of dorp wonen, heeft gemeenlijk elk zijne maand, in welke hij zorg draagt, dat de vreemdlingen wél onthaald worden. Deze hunne gastvrijheid word zomtijds ook misbruikt. Eens kwam een Maronit, die te Haleb geboren, doch veele jaaren, als bediende bij eenen zijner landslieden, in Weenen was geweest, als een Europeër gekleed en met eenen tolk bij zig, te Ghafir. De ſchechs alhier onthaalden den gewaanden Duitſchen édelman voortreflijk; zij bragten hem bij de andere ſchechs hunner natië; maakten om zijnen wil jagtpartijën: met één woord, zij déden alles, wat zij konden, om hunnen Europeſchen gast het verblijf op den berg Libanon te veraangenamen. Na zes maanden verblijf vertrok hij. Eenige jaaren daarna kwam de zoon van eenen ſchech, die aan dezen mensch veel beleefdheid bewézen had, te Weenen, onder den naam van eenen prins. Hier vond hij den gast zijns vaders; doch niet als een' Duitſch' édelman, maar als een' Maronit, die zig in deze ſtad als koopman neêrgezet had.

Nog in den herfst van 1777. kwam iemand van de familie Höbeisch te Koppenhagen, die zig *prins van Palestina* noemde, en van alle de geenen, die ik ge-

gekend heb, zijn handwerk het best geleerd had. Behalven zijne moedertaal, het Arabisch, ſprak hij niet alleen Italiaansch en Fransch, maar ook tamelijk wél Hoogduitsch en een weinig Engelsch. Maar zijn vaderland, den berg Libanon, kende hij ſlegts weinig. Ik vermoede, dat hij een zoon zij van eenen anderen zogenoemden prins, van welken ik gehoord heb, dat hij met zijnen zoon Europa doorgereisd had, en in Duitschland geſtorven is. Zo ik dit wél heb, dan is onze prins van Palestina wel 20 jaaren in Europa geweest: en dan is het niet te verwonderen, dat hij zo veele Europeſche taalen ſpreekt. Hij ſcheen ook in het geheel reeds zo gewend te zijn, om op de Europeſche wijze te léven, dat hij geen grooten lust meer had, om weêr naar Siriën te kéren: en hij zal dus waarſchijnlijk nog zo lang in Europa omwandelen, als de groote en rijke heeren hem reisgeld en daarënboven vrij voorſpan willen géven. Maar hij zal denklijk het handwerk ook zodanig bederven, dat zijne navolgers weinig voordeel van eene reis naar Europa zullen hebben.

INDIEN iemand begérig is, te wéten, hoe andere reizigers omtrent de prinſen van den berg Libanon denken, kan daar over nazien: POCOCK, *Diſcription of the East*, *Vol.* II. *P.* I. *p.* 96. JONAS KORTE, *Reize naar Palestina* e. z. v. II. D. bl. 76., en STEFANUS SCHULTZ *Reizen*. V D. bl. 157. De laatſte zegt: „ De Abaijsſiſche adelijke familie verdeelt zig in twee famiïiën; de eene leeft „ vrij wél, en zommigen uit dezelve worden tot ſtaatsminiſters, of ook wel „ tot geringer amptenaaren bij den grootvorst van den berg Libanon, of ook „ van deszelfs gelijftogte prinſen gebruikt; doch de andere familie heeft zig, „ door *ſpélen* en *zwelgerij*, zo bedorven, dat zij het niet weêr te boven kan „ komen, maar als andere gemeene lieden, als *boeren* en dergelijken, moet lé„ ven. (en daarna). Uit deze laatſte linie komen eenigen naar Europa." Als men dit met het voorgaande vergelijkt, zal men vinden, dat SCHULTZ niet nauwkeurig naar de Abaijsſiſche familie vernomen, en daaröm een te haastig en te hard vonnis over dezelve geveld heeft. De Oosterſche Christenen zullen het hunne éven zo min wagen, als de Mohammedaanen; en de hier voorgemelde ABUD IBN SCHEDID was voorzéker geen van die ſlegte lieden, welken de heer SCHULTZ beſchrijft. POCOCK kreeg te *Ghaſir* een bezoek van zulk eenen prins. Van dezen zegt hij: „ De ſchech der Maroniten ſprak Italiaansch en had „ agt jaar gereisd in Europa. Hier waren ook nog twee of drie anderen, die

„ insge-

„ insgelijks gereisd hadden, en waarschijnlijk als bedienden met hem gegaan „ waren, van dewelken de eene in Engeland was geweest (*). Ik geloof, „ dat hij onder den naam van prins des bergs Libanon reisde; want die, welken „ onder dezen titel naar Europa komen, zijn zoons van zulke schechs, welken „ dorpen van de prinsen der Drusen pagten: en wijl zij in dit land de aanzien- „ lijksten zijn, géven de monniken hun, als *Principi di Monte Libano*, aanbe- „ vélingsbrieven naar Rome. Zij komen dikwijls rijk wéder; want zij bédelen „ op eene beleefde wijze, onder voorwendzel, dat de Maroniten, als Christe- „ nen, door het harde juk der Turken al te zeer gedrukt worden." KORTE vraagde aan eenen monnik op den berg Libanon: „ hoe het toch met de *Emirs* „ of *prinsen* des bergs Libanon, welken dikwijls in Europa komen, gesteld wa- „ re? Hij lachte, en de andere monnik, die er bij was, lachte nog meer, „ en wees van het plat in het dal neêr op eenen boer, die met eene speer, of „ lans, op den schouder voorbij reed, en zeide: zulke prinsen zijn het; want „ men noemt elken Arabiër, die zo rijk is, dat hij een paerd kan houden, en „ eene lans op den schouder draagt, uit scherts of spotswijze eenen prins." DE LA ROQUE, in zijne *Voyage de Syrie & du Mont Liban*, verhaalt veel tot lof der Maronitische prinsen, doch niet van de reizenden; want die kende men in zijn' tijd nog niet, maar van die, welken aan de Europesche monniken op den berg Libanon veele diensten bewijzen.

DE merkwaardigste plaatzen in de provincie Kesroan zijn:

غزير *Ghasir*, eene kleine stad aan eene beek *Maameltein*, die alleen des winters zig in zee stort. In den zomer word al haar water op de omliggende velden en in de tuinen gebruikt. De inwoners dezer stad zijn allen Christenen, en voor het grootste gedeelte Maroniten. De meeste tuinen en akkers hier omstreeks behoren aan schechs van het huis Höbeisch. Vier schechs, als opperhoofden van zo veele zijdliniën dezer groote familie, heffen de schattingen, welken de inwoners aan den emir der Drusen moeten betalen; en in tijd van oorlog

(*) Zo veele bedienden neemt geen Maronit méde naar Europa. Dus waren zij misschien bedienden bij anderen, of zij reisden zelven als prinsen.

log zijn dezelven ook de bevelhebbers hunner médeburgers. Voor het overige heeft men hier noch gouverneur, noch kadi. In Ghafir zijn vijf kerken. Digt bij het vlek ftaat een klooster der Maroniten, als ook een klooster der Armeniërs, die zig met de Roomfche kerk verënigd hebben. Het paleis van den Mohammedaanfchen prins, dien FEKR EDDIN van hier verdréven heeft, behoorde nog voor weinige jaaren aan eenen BUSCHEDID SEIF, van de familie Höbeisch. Deze heer werd eenen kapucijn uit Frankrijk zo gunstig, dat hij het paleis aan zijne orden wilde fchenken, maar de gemoedelijke monnik wilde het gefchenk niet aannémen: hij kogt het liever op de behoorlijke wijze, zo men mij verzékerd heeft, voor 33 piasters, of 22 rijksdaalers. Nu behoeft de orden niet te vrézen, dat de erfgenaamen hetzelve ooit zullen kunnen terug vorderen, gelijk mogelijk gefchied zou zijn, indien er geen behoorlijk koopverdrag van gemaakt was. De Kapucijnen wonen dus tégenwoordig in het paleis der voormalige vorsten van *Kesroan;* terwijl de fchechs der Maroniten, wier zoonen, onder den titel van *prinfen*, naar Europa reizen, in flegte huizen wonen. Te Ghafir is ook nog eene moske met eenen minare van den tijd der Mohammedaanfche prinfen. Dezelve dient den tégenwoordigen Christen inwoneren tot niets, ten ware zomtijds tot een' ftal voor hun vee.

In de nabijheid van *Ghafir* ligt een diftrikt *El F'tuch*, en in hetzelve heeft men de dorpen: *Saffra; El buar, Ferfchaham, Fetka, Giddres, Ferfcherif, Hällan, El Hösfein, Ghobéle, El Ghine* en *El kfur.*

جديدة *Dfjedeide*, een dorp digt bij den oorfprong van den kleinen vloed bij *Ghafir.* Hier is eene kerk, en buiten het dorp een klooster der Maroniten.

عرامون *Aramun*, een dorp met eene kerk. Buiten hetzelve liggen twee kloosters der Maroniten, namelijk *Mar abda* voor monniken alleen, en *Seid el hakle* voor monniken en nonnen. Het zal onnodig zijn te zeggen, dat de vrouwsperfoonen afgezonderd wonen en ingefloten zijn. *Schachtul* is een dorp in deze ftreek, en *Wata dfjos* een aangenaame oord, alwaar zig des zomers veele aanzienlijke lieden, zo wel Drufen als Maroniten, verzamelen.

De dorpen دلبتا *Dlibta* en شنان نعير *Schnan naair* hebben elk maar éénе kerk.

ساحل علما *Sahel alma* heeft drie kerken, en in de nabuurfchap een klooster der Maroniten. Niet ver van daar is *Ghafar* of *Bardsch Dfjunie*, bij *Naher el kälb*.

kälb, alwaar de Maroniten van elken Mohammedaan, die aldaar door komt, 10 para weggeld vorderen. Deze inkomſten behoorden eertijds aan het huis *Hobeisch*; maar de emir der Druſen heeft ze aan zig getrokken, en aan iemand van de familie *Khafin* voor weinig piaſters verpagt. Wijl de aanzienlijke Turken, de Janitzaaren en andere trotze Mohammedaanen niet veel goede woorden aan de Maroniten géven, als zij zulk eene ſchatting vorderen, betalen alleenlijk kleine kooplieden, die het der moeite niet waerdig agten, om zulk eene kleinigheid met de Maroniten verſchil te hebben. Ondertusſchen bedraagt het weggeld nauwlijks zo veel, dat de perſoon, die er op moet pasſen, daarvan betaald kan worden: niettemin zijn de Maroniten niet weinig trots daarop, dat de Mohammedaanen een weggeld aan hen moeten betalen.

حارت سخر *Haret Sacher*, een dorp met eene kerk, en buiten het dorp een klooster der Maroniten.

غادير *Ghadir* heeft twee kerken en een groot nonnenklooster.

سربا *Sarba* was oudtijds eene groote ſtad met een kasteel: thans is het maar een flegt dorp. *Ambſil* heeft ook maar ééne kerk.

ذوق مكايل *Sûk Michaël*. Hier zijn drie kerken, en buiten het vlek twee Griekſche kloosters: één voor monniken, en één voor nonnen.

ذوق مسبح *Sûk Mesbach*, een vlek met vier kerken niet verre van *Naher el kälb*. Digt bij hetzelve is een klooster der Maroniten beide voor mans- en vrouwsperſoonen. نهر الكلب *Naher el kälb*, of de hondsvloed, heeft zijnen naam van een' grooten hond, in de rotze uitgehouwen, ontleend. Deze hond was eertijds aan de rots vast: thans ligt hij in den mond van den vloed, en wel zonder kop. In deze ſtreek, en digt bij den weg, vind men Arabiſche, Latijnſche en nog ouder opſchriften. Mogelijk verdienden de laatſten, dat zij afgeſchréven werden (*). Bij den oorſprong van den hondsvloed zijn veele onderaardſche woningen in de rotze uitgehouwen. Ook zegt men, dat hier insgelijks aaloude opſchriften gevonden worden.

ذوق الخراب

(*) POCOCK gewaagt van dezelven. *Deſcription of the East*, *Vol. I. P. I. p.* 92. En MAUNDRELL heeft reeds een Latijnsch opſchrift, dat men hier vind, laten drukken. *Journey from Aleppo to Jeruſalem.*

ذوق الخراب *Suk el charab* heeft twee kerken, en in de nabuurſchap drie kloosters der Maroniten. *Dſjaeita*, een dorp in de nabijheid des oorſprongs van den hondsvloed, heeft maar ééne kerk.

عنتورا *Antura.* Hier ziet men eene kerk, een nonnenklooster der Maroniten, en een klooster der Jeſuiten.

حراش *Harasch* heeft eene kerk en een nonnenklooster der Maroniten.

درعون *Derraûn.* In dit dorp zijn twee kleine kerken. Digt daarbij is الشرفي *Isſcherfa*, een klooster voor monniken en nonnen; als méde مارشليطا *Marſchellîta*, ook een klooster voor monniken en nonnen, en de zétel van eenen matran der Maroniten.

حريصا *Harihſa.* In dit dorp ſtaat een klooster der Franciskaanen. De priesters van de kerk des kloosters zijn Maroniten.

غزطا *Ghuſta*, eene kleine ſtad op eenen heuvel, twee uuren van Ghaſir, en omtrent drie uuren van de zee. Hier wonen de voornaamſte ſchechs van het huis *Khafin.* Zij heeft drie kerken, en digt bij dezelve ſtaan drie kloosters. Het eene behoort aan Armeniërs; het tweede aan Maroniten, en is zomtijds de verblijfplaats van hunnen patriarch; het derde behoort insgelijks aan de Maroniten, en is de zétel eens matrans.

معراب *Maárrab*, een dorp met eene kerk. Daar digt bij ziet men nog overblijfzels van een aalöud kaſteel, in het welk dikwijls nog oude muntſpéciën gevonden worden. Van de dorpen بطعا *Batha*, راشين *Raſchin* en اغبي *Ighbe* heeft elk ook maar ééne kerk. عشقوت *Aſchkut* heeft twee kerken.

بزمار *B'ſümmar.* Hier in een klooſter woont de patriarch der Armeniërs, die zig met de Roomſche kerk verenigd hebben (*). ريفون *Reifun* heeft eene kerk, en in de nabuurſchap een klooſter der Maroniten.

عجلتون *Adsjältun*, een vlek met 5 kerken. Buiten hetzelve is een klein klooster der Maroniten القليعات (قليعات) *Kleiad*, een dorp met eene kerk. In de nabijheid van hetzelve ligt *Deir Rumie*, een groot klooſter der Maroniten.

De

(*) Een ander zegt, dat de patriarch der Armeniërs te *Deir el Kraim*, een klooster digt bij *Ghuſta*, woont.

De volgende dorpen liggen in een gebied, dat men جرد كسروان *Dſjürd Kesroan* noemt.

بيطرون *Feitrun*, een dorp, het welk eertijds alleen van Mohammedaanen bewoond was. Eenige weinige boeren alhier zijn nog Mohammedaansch; doch ſtaan onder eenen Chriſten ſchech. De Chriſtenen hebben hier ook eene kerk.

حراجل *Haradsjel*, ميروبا *Miruba* en فاريا *Fareija* waren eertijds alleen door Metauelis bewoond; thans zijn al de inwoners Christenen, en dezen hebben in elk der gemelde dorpen eene kerk.

بقعتوتا *B'katuta*, العلالي *El älale*, بقعاتا *B'kaata* en *Sabugha* zijn kleine dorpen, hebbende elk derzelven eene kerk, en bij elk der beide laatſten is een Grieksch klooster.

المزرعا *El masra* ligt in het oppergedeelte van het gebied *Dſjurd el Kesroan*, en heeft 5 kerken. Dit is zomers zulk een aangenaame oord, dat veele voornaame Druſen en Maroniten, in het benédendeel des bergs Libanon wonende, het heetſte jaargetij hier doorbrengen: maar des winters is het hier ook zo koud, dat de inwoners, wégens de ménigvuldige ſneeuw, nauwlijks uit hunne huizen kunnen komen; en de ſneeuw bevriest zelden zo hard, dat men over dezelve kan gaan. Digt bij *El masra*, (eenander zeide bij, *Fareija* en *Haradsjel*) vind men nog overblijfzels van eene groote ſtad فقرا *Fakra*, en onder dezelven, gelijk men mij verzékerd heeft, zeer groote ſteenen met opſchriften.

Het oppergedeelte, of den rug, van den berg Libanon, tusſchen *Kesroan* en *Baalbek*, is niet bewoond. Des winters is het daar ongemeen koud, en alles met ſneeuw bedekt; maar des zomers vind men hier de voortreflijkſte weide, en verbaasd groote kudden ſchaapen en geiten, behorende ten deele aan de onderdaanen der Druſen, deels aan zommige ſtammen Turkmannen. De laatſten blijven omtrent maar ééne maand, en trekken dan met hun vee naar Damasko en andere naburige ſtéden. Zij moeten iets betalen aan den emir der Druſen; maar de onderdaanen van den emir kunnen hier zo veel vee weiden als zij willen.

De Druſen hebben gemeenlijk ook بيروت *Beirut* gepagt (*). Deze ſtad ligt

(*) Na mijn vertrek, en gedurende den oorlog tusſchen Rusland en de Turken heeft *Beirut*

ligt in eene aangenaame ſtreek aan de zee, en aan de noordzijde van een voorgebergte, tusſchen *Seide* en *Tripoli.* Zij heeft eene bekwaame haven, en drijſt ook eenen taamlijk ſterken handel in zijde, olie, katoen en andere waaren, welken de berg Libanon in overvloed oplévert. Naar de landzijde heeft men zeer ſchoone tuinen en boomgaarden, en aan den zeekant twee kleine kasteelen op rotzen, om de haven te verdédigen; doch zij zijn in eenen ſlegten ſtaat. Anders hebben de Druſen geen andere vestingwerken in hun gansch gebied, dan alleen hunne ſteile gebergten. De ſtad heeft fraaije huizen, inzonderheid wélgebouwde Chans (*), en veele winkels voor kooplieden, waarvan de emir eene groote huur trekt. De Mohammedaanen hebben hier verſcheiden moskeën. De voornaamſte inwoners van dezen godsdienst kiezen zelven hunnen *mufti* en hunnen *kadi;* de regérende emir bevestigt hen alleen in hunne bedieningen, als zij hunne akte betaald hebben. Maar de inkomſten van eenen kadi zijn hier zo voordélig niet, als in andere ſtéden. Als de mohammedaanen alhier ménen, dat hij een partijdig vonnis geveld, of eenen onbillijken eisch gedaan heeft, doen zij hun beklag bij den emir, die hem dan ſpoedig beſtraft. De *aga*, of kommandant, te *Beirut* is geen Drus, maar een Mohammedaan, in deze ſtad geboren, doch die ten vollen onder het bevel des emirs ſtaat. Onder de Christenen alhier zijn de Maroniten de talrijkſten, en dezen hebben eene fraaije kerk. Verders vind men in deze ſtad ook Grieken, en weinige Jooden. Deze natië ſchijnt bij de Druſen niet zeer geduld te worden; want op den ganſchen berg Libanon vind men geen Jooden, dan alleen te *Beirut.* Zij reizen egter, wégens den koophandel, zomtijds voor een' korten tijd ook naar andere ſtéden in het gebied des emirs, éven gelijk reeds ten tijde van BENJAMIN VAN TUDE-

---

nu den Turken, dan den Druſen, dan weêr den ſchech DAHER OMAR, en zelfs op het einde des jaars 1773 voor een' korten tijd ook den Rusſen toebehoord. Maar ten laatſten is de ſtad évenwel weêr aan de Druſen overgeléverd.

(*) Dergelijke *karavanſeras*, of woningen voor reizigers, inzonderheid voor kooplieden, noemt men te Beirut *kaiſarie.* Te Kahira noemt men ze *aqäle.*

TUDELA (*). Een geboren Franschman uit de Levant is de eenige Europesche koopman, die hier woont. De kooplieden van Marseille, welken men anders in alle de havens op deze kust ontmoet, hebben verscheiden maalen beproefd, om zig ook te Beirut neêrtezetten; doch telkens de plaats weêr moeten verlaten, en zig naar *Seide* begéven: want, wanneer zij hier waaren aan de Drusen verkopen, kunnen zij hen met hulp van den pascha tot betaling noodzaken; maar te *Beirut* kogten de Drusen veele goederen op borg, en de kooplieden konden hen, door regten, niet tot het betalen derzelven dwingen.

De volgende dorpen liggen in de nabijheid van *Beirut*, en behoren, denklijk, tot de distrikten der Drusen, daar omstreeks liggende.

الغيني *El kine*, حباطا *Hiâta*, الشريفه *El schoreife*, ضبابيه *D'babîe*, بوشريه *Bauscherîe*, الشباح *Esschiâh* برج البراجنه *Burdsch el bradsjene*, حرش السنوبر *Hörsch es'nobar*, الناعمه *El naáme* of النعيمه *Annaeime*. Een kwartier uurs van *Beirut* ligt ديرالخضرمارجرجيس *Deir el chadder*, een klooster, dat aan St. JORIS gewijd is. De Maroniten geloven, dat St. JORIS, die den draak gedood heeft, hier begraven is. Niet verre van *Beirut* is ook eene overoude kerk انطليس *Antolias*, in welke, volgens de méning der Maroniten, nog tot op dezen dag veel goud en andere kostbaarheden begraven liggen, die noch de Mohammedaanen, noch de Drusen hebben kunnen van daar némen.

De volgende distrikten liggen ook op, of aan den berg Libanon, en worden ten deele door Maroniten bewoond. Doch zij behoren niet tot het gebied der Drusen, maar tot het paschalik *Tripoli*.

1.) جبة بشري *Tschubbet B'scherre*, een aanzienlijk distrikt ten oosten van Tripoli. De inwoners van hetzelve zijn voor het grootste gedeelte Maroniten. Men vind hier zulke aanzienlijke Christen familiën niet, als in de provincie Kesroan; want de pascha benoemt gemeenlijk eenen van zijne Maronitische bedienden, of een' anderen, die het meest belooft te betalen, tot gaarder; en deze lieden worden dan als hunne schechs aangemerkt. De merkwaardigste dorpen

(*) *Itinerarium*, p. 35. *Nulli autem apud hos* (Dogziin) *Judæi sunt, sed non numquam artifices et infectores vestium ad hos veniunt artis vel mercaturæ exercendæ caussa: rursusque abeunt.*

pen in dit gebied zijn; بشري *B'ſchérre*, الحدث *Haddet*, *Ban* عنطورين *Anturîn*, حتشيت *Hatſchid*, بلوصا *Blauſa*, حصرون *Hasrûn*, كفر شاب *K far ſchâb*, بسون *Böſûn*, قرقاشا *Kirkaſcha*, كفر سرون *K'ſar Sarûn*.

De Christenen hebben bij de dorpen ook verſcheiden kloosters. Het merkwaardigſte derzelven is قنوبين *Canobin*, de gewoone verblijfplaats van den patriarch der Maroniten. Dit klooster ligt tamelijk hoog tégen den berg, en heeft heerlijke uitzigten. De inkomſten van het zelve zijn aanzienlijk; doch daar worden ook veele armen van onderhouden, en de paſcha te *Tripoli* eischt dikwijls zulke zwaare ſchattingen van den patriarch, dat deze genoodzaakt is, zig naar een ander klooster digt bij *Ghuſta* te begéven, alwaar hij névens de overige Christenen in de provincie Kesroan, onder de beſcherming der Druſen, alle veiligheid vind. قسحيا *Kasheia*, een ander klooster in deze ſtreek, is in eene rotze uitgehouwen. Het heeft de voortreflijke eigenſchap, zegt men, dat alle krankzinnige lieden, die er zig maar driemaal 24 uuren in ophouden, weêr herſteld worden. Verders hebben de Karmeliten een klooster in de nabuurſchap van de groote *Cederen*. Ook vind men een klooster bij het dorp اهدين *Ahdîn*; en in het benédendeel van *B'ſcherre* een klooster مار ليشاع *Mar Liſcha*.

2.) الزاويه *Sawie*, een klein gebied.

3.) بطرون *Batrûn*, een dorp met een klein gebied aan de zee. In deze ſtreek vind men nog eene ménigte vervallen kloosters.

4.) العاقورا *Akûra*, een klein gebied met een dorp van dien naam, alwaar de voornaamſten van de familie *Awakri* wonen, waarvan bl. 435 gewaagd word. Hier woont ook een biſchop der Maroniten. Niet ver van *Akura*, en in de ſtreek die men *Watal breidsje* noemt, worden, zo men zegt, nog zeer oude opſchriften gevonden.

5.) فتوح *Ftuch*. Dit gebied grenst ten zuiden aan *Madmeltein*, ten noorden aan *Naher Ibrahim*, en ten westen aan *Dſjebail*, en behoort voor het grootſte gedeelte aan de familie Höbeisch. Dezen hadden in den tijd, dat ik in deze gewesten was, nog zeer veel te lijden van hunne nabuuren, de Metaueli, welken te *Dſjebail* regeerden; want, dezen plonderden niet ſlegts de huizen der Maroniten, maar hieuwen ook hunne moerbéziënboomen om, en bedorven dus hunne zijdenteelt. Doch zédert zijn de Metaueli uit deze ſtreek verdréven, gelijk ſtraks zal gezegd worden. De volgende dorpen liggen in het gebied *Ftuch*,

en

en zijn allen flegts klein: كفار يسان *K'fâr afín*, الضغرا *Safra*, البوار *El buâr*, كفارشحام *K'fàr Schahàm*, فتقا *Fetka*, غدرس *Ghiddres*, كفارجريف *K'far Dſjerif*, حلان *Hällân*, الحضين *El höſſein*, غبالي *Ghobàli*, الغيني *El ghîne*, الكفور *El k'fâr*.

6.) الكورا *Kûra* is een aanzienlijk diſtrikt, dat ten deele door Grieksch-katholijken word bewoond. Dezen hebben verſcheiden groote kloosters, als: عنتورا *Antura*, بالمند *Balmand*, نوريه *Nurîe*.

7.) ضنيه *Dennie*, een diſtrikt, dat door Metaueli en Christenen bewoond word.

8.) جبيل *Dſjebail*, een vlek en gebied, dat voor het grootſte gedeelte door Maroniten word bewoond, die egter onder de heerſchappij der Metaueli ſtaan. De voornaamſte plaatzen in dit gebied zijn: *Dſjebail*, *Maad*, *Galbun*, *Biſchi*, *Hakil*, *Miſchmiſch*, *Lachfid*, *Achmidsch*, *Wadi el mad* en *Bimtael*. Zo men zegt, worden hier, tusſchen مدفون *Mödfun* en فيدار *Fidar*, in eene ſtreek van 6 uuren gaans, nog veele overblijfzels van paleizen en kloosters gevonden, en daarbij ook nog eenige opſchriften.

جبت المنيطرا *Tſchubbet el m'neitre*, een aanzienlijk diſtrikt, dat in mijn' tijd nog meeſtendeels door Metaueli geregeerd werd. In deze ſtreek ontſpringt de *Naher Ibrahim*. Bij den oorſprong van dezen vloed zijn nog overblijfzels, zegt men, van oude gebouwen, en groote woningen, in de rotze uitgehouwen, welken men مغارت افقا *Magharet afka* noemt. Op جبل موسي *Dſjabbel Muſa*, eenen berg tusſchen het vlek *M'neire* en *Ftuch*, zijn insgelijks, zo men zeide, nog overblijfzels van oude kaſteelen en tempels, en daar onder groote ſteenen met opſchriften.

ZÉDERT mijn vertrek uit Siriën zijn in de laatstgemelde diſtrikten groote veranderingen voorgevallen. Want, een Drus, met naame JUSOF, heeft de Metaueli, die hunne diſtrikten van de paſchas te Tripoli ſchier zédert 200 jaaren te leen, of veeleer gepagt gehad hadden, ganschlijk uit deze gewesten verdréven. ABUD IBN SCHEDID en MICHAËL MAMA, beiden Maroniten, van welken de eerſte in 1771 en de andere in 1774 te Koppenhagen was, hebben mij deze verandering in dezer voegen verhaald. Ménig eenen, die van de regeringsvorm der Oosterlingen geen kennis heeft, zal dezelve verdicht voorkomen.

Jusof was een zoon van *Emir* melhem, doch zijne moeder was geen Drusin, maar eene dogter eens voornaamen scherifs (bl. 426). Hij was nog jong, toen *Emir* mansur, zijns vaders broeder, aan de regéring kwam. Zijn hofmeester was een Maronit, salech genoemd, een zeer verstandig man, die alles aanwendde, om den jongen heer zo optevoeden, dat hij te eenigen tijde aanspraak op de regéring kon maken: hij had daartoe te meer hoop, wijl al de overige zoons van *Emir* melhem te wellustig waren, of, wijl het hun aan eene goede opvoeding ontbroken had. *Emir* jusof werd, éven als alle voornaame Drusen, besnéden, op dat hij zig bij de Turken voor een' Mohammedaan kon uitgéven. De Maroniten op den berg Libanon talrijk, en te allen tijden getrouwe onderdaanen en bondgenooten der Drusen tégen de Turken en Metaueli geweest zijnde, zogt schech salech de liefde van dit volk voor zijnen heere ook te winnen, door dat hij hun niet alleen liet dopen, maar hen zomwijlen ook in de kerk leidde. Ondertusschen was hij nog te jong, en zijn oom hem te magtig, dan dat hij vooruitzigt kon hebben, eerlang regérende emir te worden. Eerst maakte hij eenen aanslag, om de minder magtige, en van hunne Christen onderdaanen gehaate Metaueli uit *Dsjebail* en andere distrikten in de provincie *Tripoli* te verdrijven. Om dit uittevoeren, werd veréischt, dat de pascha te Tripoli hem de gemelde distrikten verpagtte, en dat hij niet alleen gelds genoeg kon opbrengen om de pagt te betalen, maar ook om een klein léger te houden, waarméde hij de oude bezitters kon verdrijven, en zig zelven in de distrikten, die veröverd moesten worden, handhaven. Dit was reeds eene groote ondernéming voor eenen landjonker, die geen andere inkomsten, dan van eenige dorpen had.

Emir mansur zag zeer ongaern, dat de jonge heer steeds meer en meer de agting der Christenen zowel, als der Drusen won. Hij zogt hem paalen te stellen: liet zelfs, onder allerlei voorwendzels, een paar dorpen, die hij van zijnen vader geërfd had, in den brand stéken. Doch dit strekte alleen om den jongen emir gelégenheid te géven, zig over hem te beklagen. Jusof nam zijne toevlugt tot den pascha van Tripoli; en deze was een zoon van den pascha te Damasko, en insgelijks nog een jong heer. Beiden sloten eene nauwe vriendschap met elkander. Ondertusschen zogt de pascha de zaak bij te leggen, en jusof keerde weêr naar *Deir el kammer*, alwaar hij eenige maanden in alle stilte

leefde,

leefde. Voor het uiterlijke gedroeg hij zig als een vriend van zijnen oom; doch hij verbond zig heimlijk met den fchech ALI DSJUMBELAT, om zijnen val te bewerken. Nadat hij zig nu ook veele vrienden onder de voornaame Drufen gemaakt had, verliet hij *Deir el kammer* op het onverwagtfte, onder voorwendzel, als of hij hier zijns lévens niet zéker was, en vlugtte met zijnen aanvoerder en éénen bedienden naar *Damasko* (*). Aldaar ftapte hij bij zijner moeder broeder af, die een fcherif en in deze ftad een aanzienlijk man was. De pafchas in Siriën zien gaern, dat er onënigheid heerscht in de regérende huizen der Drufen. Die te Damasko liet derhalven emir JUSOF aanftonds bij zig komen, bewees hem veel eer, en deed hem overëenkomftig zijnen ftaat onderhouden. Midlerwijl deed de pafcha te Tripoli zijn beklag bij zijnen vader over de *Hamadi*, eene familie Metaueli in het gebied *Dfjebail.* Men was reeds zédert veele jaaren over derzelver regéring niet voldaan; doch men had ze niet kunnen verdrijven, wijl daartoe een nieuwe pagter verëischt werd, die zig tégen de ouden in het bezit der regéring kon verdédigen. Wijl de meeste inwoners van het gebied *Dfjebail* Christenen, en vrienden van emir JUSOF waren, gaf deze zeer goede verwagting, dat hij den Metaueli reeds het hoofd zou kunnen bieden. De pafcha fchreef derhalven aan zijnen zoon, den pafcha te Tripoli, dat hij *Dfjebail* (volgens gewoonte voor een jaar) aan emir JUSOF zou verpagten. Met dit bevel vertrok de jonge held aanftonds van Damasko naar Ladakia, alwaar de pafcha zig te dien tijde onthield, en verzamelde onder weg eene bende van omtrent 500 man, meestendeels Maroniten. Zodra hij de akte, of pagtbrief, verkrégen had, vertrok hij weêr van Ladakia, en verfterkte zijn léger in weinige dagen tot op 1000 man. Bij zijne aankomst op de grenzen van Dfjebail kwamen nog over de 1000 Maroniten bij hem, die allen gereed waren om hunne geweldenaars te helpen verdrijven. Aan het hoofd van dit léger van omtrent 2000 man deed hij den toenmaals regérenden fchech SCHMAEIN IBN SUREAN wéten, dat de pafcha hem de regéring van dit gebied opgedragen had; en daar de fchechs der Metaueli zulk eene boodfchap in het geheel niet verwagt had-

(*) Men zegt anders tot roem van *Beit e.fchehab*, of de regérende familie der Drufen, dat zij nog nooit iemand van haare eigen familie het léven benomen hebbe.

hadden, moesten zij voor de magt wijken, en zig naar de dorpen begéven, die hun eigendomlijk toebehoorden.

Eenige maanden daarna deed emir JUSOF eene reis naar den berg Libanon, om wégens de uitvoering zijner overige ontwerpen met zijne vrienden onder de Drusen, inzonderheid met ALI DSJÜMBELAT, te spréken. De Metaueli maakten zig deze zijne afwézendheid te nutte; zij hieuwen de olijven- en moerbéziënboomen der Maroniten om, dréven hun vee weg, en déden hun verders zeer groote schaden. Maar dit was voor emir JUSOF eene goede gelégenheid, om met meer ernst te beginnen. Hij verjoeg aanstonds den schech SCHMAEIN uit zijn gebied, en verklaarde alle zijne dorpen en landerijen verbeurd, welken hij hem niet had kunnen ontnémen zo lang als hij zig als een vreedzaam onderdaan gedroeg. De Maroniten, Sunniten en Drusen, welken deels als onderdaanen, deels als nabuuren van de Metaueli veel hadden moeten lijden, spoedden zig allen tot zijne hulp. Ook kreeg hij hulp van den schech ALI DSJÜMBELAT. Dus versterkt, tastte hij ook de naburige Metaueli aan, die insgelijks zédert veele jaaren in het bezit der districten *Batrun*, *Dennie* en *Tschübbet b'scherre* geweest waren. De vijanden déden in het eerst wel eenigen tégenweer, doch waren eerlang genoodzaakt hunne landen te verlaten, en zig bij hunne geloofsgenooten in de streek van *Sôr* en *Acca* te begéven. Emir JUSOF daartégen kreeg de akte op alle de gemelde districten, en werd dus in korten tijd, van een' onbeampt' persoon, heer, of, liever, pagter, van eene aanzienlijke provincie.

Toen naderhand een nieuwe pascha naar Tripoli kwam, wien de snel aanwassende magt van emir JUSOF vrees verwekte, wilde deze hem al de districten niet verpagten, maar eenigen daarvan weêr aan de Metaueli géven, die veel geld daarvoor beloofden, en ook reeds een klein léger verzameld hadden. Doch JUSOF wilde zig in zijne bezitting handhaven. Hij kwam met een léger naar den kant van Tripoli, sloeg de voortroepen van den pascha, en dreigde de stad met eene plondering. Wijl egter DAHER OMAR in dien tijd reeds tégen de naburige paschas opgestaan was, schreef de pascha van Damasko, de oude beschermer van emir JUSOF, aan den pascha van Tripoli, dat de belangen des sultans thans vorderden, dat emir JUSOF in het bezit van alle de districten gelaten werd, die hem eenmaal afgestaan waren; en op dit vertoog verkreeg emir JUSOF eene nieuwe akte, en trok weêr van Tripoli terug. Daarop trok hij ander-

dermmaal tégen de Metaueli, en ſloeg dezelven bij *Haddet* derwijze, dat zij zédert geen lust gehad hebben om hem weêr aantetasten. Ondertusſchen hebben zij andere kleine diſtrikten in de ſtreek van *Baálbek* gepagt, en de oude bezitters op dezelfde wijze daarüit gedréven, als zij zelven verdréven waren.

Kort na den ſlag bij *Haddet* ging emir JUSOF met een léger naar *Baálbek*, om den emir HEIDAR aldaar, die insgelijks een Metaueli was, aantetasten. Deze had aan eenen ſchech der Druſen zédert veele jaaren onderſtandgelden betaald, en kreeg thans dadelijk 1000 man hulptroepen. Doch JUSOF met zijn léger naderende, wilden de Druſen niet uit de ſtad trekken, en in het geheel niet tégen eenen Drus vegten. HEIDAR trok hem met zijne ſchoone kavallerij tégen; doch werd ook nog door zijnen broeder verlaten, deswégens genoodzaakt de vlugt te némen, en zig naar de Metaueli in de ſtreek van *Acca* te begéven. Emir JUSOF kon *Baálbek* niet behouden, door dien de pagt daar van niet aan eenen paſcha, maar onmiddelijk te Konſtantinopel aan den ſultan moet betaald worden. Hij gaf daarom de regéring daarvan over aan den broeder van emir HEIDAR. Maar de broeders eenige maanden daarna zig met elkander verdragen hebbende, aanvaardde emir HEIDAR de regéring op nieuw, onder verzékering, dat hij eene jaarlijkſche ſchatting aan emir JUSOF zou betalen, (eene belofte, die zelden lang gehouden word) en de naburige Druſen en Christenen niet weêr ontrusten. Naderhand verdreef JUSOF ook de Metaueli van *Kerennie* en *Hürmel*.

Zulke kleine oorlogen onder de pagters des ſultans zijn in de Turkſche gewesten niets zeldzaams. De paſchas laten zig er niets aan gelégen zijn, als zij ſlegts de bepaalde pagt ontvangen, en die in Siriën hadden thans ook genoeg te doen, om alleen de hoofdſtéden van dit gewest tégen grooter oproerlingen te verdédigen. Want ALI BEY, die zig in Egipten onafhanglijk gemaakt en Damasko reeds veröverd had, had deze laatſte aanſtonds wel weêr moeten verlaten, en was ook weêr door zijnen mededinger, MOHAMMED ABU DAHAB, geheellijk uit Egipten verdréven, doch hij had veel geld médegenomen, en zette, met hulp van DAHER OMAR, den oorlog tégen de Turkſche paſchas nog ſteeds voord. De ſultan had in dezen tijd zo veele troepen tégen de Ruſſen te velde, dat hij geen volk naar Siriën kon zenden. De paſchas alhier konden alleen geen talrijk léger te zamen brengen, maar hadden de Druſen van den berg Libanon moeten

te hulp roepen. Emir MANSUR had reeds veel geld van de Turken getrokken, en had zig reeds eenige maalen met een geheel léger bij hen gevoegd; doch was ook telkens voor den ſlag weêr terug getrokken. Dewijl nu JUSOF den Turkſchen paſchas veel te danken had, geloofde men, dat de Druſen onder zijne aanvoering meer zouden uitvoeren. Derhalven wenſchte de paſcha te Damasko, dat hij, in plaats van MANSUR, als regérende emir benoemd wierd, en hiertoe deed zig de volgende gelégenheid op.

EMIR JUSOF ging naar *Deir el kammer*, om met eene prinſes uit het huis *Schehab* in huwlijk te tréden. Bij die gelégenheid verzamelden zig niet alleen de voornaamſte ſcheehs der natië, inzonderheid de aanhangers van den bruidegom, maar ook veele voornaame Turken kwamen met een groot gevolg derwaard, onder voorwendzel van de bruiloftsplegtigheden bij te wonen. Emir MANSUR was het oogmerk der *Osmanli* niet onbekend; ook zag hij, welk een' grooten aanhang JUSOF onder de Druſen had. Hij oordeelde het derhalven raadzaam, grootmoedig te zijn. Hij deed den ring met het zégel eens regérenden emirs van zijne hand, en gaf dien met veel pligtplégingen aan zijnen neef over, als den eenigſten, die bij de tégenwoordige omſtandigheden in ſtaat zou zijn, om de natië behoorlijk te bevélen: emir JUSOF maakte veel pligtplégingen daartégen; maar liet zig midlerwijl overréden, door de aanwézende Turken en Druſen, om het zégel, en dus ook de regéring, aantenémen. Emir MANSUR begaf zig daaröp naar zijne landgoederen.

NU heerschte emir JUSOF over een land, dat in grootte, en ten aanzien der ménigte van dezelfs inwoners, met een klein koningrijk kan vergeléken worden; en de Turken hadden aan hem ook eenen getrouwen krijgsbevelhebber. In 1771 of 1772, rukte hij met een talrijk léger naar den kant van *Acca*, om *Kalla Juni*, een klein kaſteel aan den vloed *Kasmie*, te veröveren, het welk de ſcheeh DAHER en ALI BEY in bezit hadden, en dat reeds door een aanzienlijk léger des paſchas van Damasko belégerd werd. Hij verwagtte alleenlijk nog de aankomst van eenige honderd man Druſen van *Hasbeia*, om den aanval te wagen. Maar emir MANSUR had eene groote partij, namelijk de *Jesbeki*, bij het léger. Dezen vermoedden, dat de Druſen van Hasbeia getrouwe aanhangers der Turken waren: zij wilden derhalven derzelver aankomst niet afwagten, maar overreedden emir JUSOF, dat hij het kaſteel aanſtonds zou aantasten. Doch

zo dra de schech DAHER hen met zijn klein léger tégentrok, namen de *Jesbeki* de vlugt; de overige Drusen, welken niet wisten, hoe groot misschien het getal zou zijn der geenen, die hunnen aanvoerder wilden ondersteunen, kozen insgelijks het hazepad; het Turksche léger, welk zag, dat de vijand de Drusen, waaröp zij zig verlaten hadden, reeds vervolgde, geraakte méde in wanorde: en zo trok het magtig léger der Turken en Drusen reeds den eersten dag 12 uuren verre terug. DAHER OMAR en ALI BEY vervolgden daarop de Drusen tot in hun gebied, en vernielden veele dorpen van de aanhangers des nieuwen emirs. De pascha van Damasko en emir JUSOF waagden naderhand eenen tweeden aanval, en dréven de verënigde troepen van den schech DAHER en ALI BEY ook indedaad terug. Doch de laatsten krégen kleine stukken geschut van de Russische schépen, die zig in dien tijd in deze wateren ophielden. Zij namen dezelven méde in het veld; en noch de Sirische Turken, noch de Drusen gewoon zijnde, in het vrije veld tégen kanon te vegten, werden zij ten tweedemaal verstrooid. JUSOF kwam andermaal beschaamd naar *Deil el kammer* terug, en hield het voor raadzaam den emir MANSUR de regéring vrijwillig weêr overtegéven.

ONDERTUSSCHEN behield emir JUSOF *Dsjebail* en de overige distrikten, uit dewelken hij de Metaueli verdréven had; en het is zeer waarschijnlijk, dat hij eerlang weêr regérende emir der Drusen zal worden. Doch de onderdaanen zullen daarbij niet gelukkiger zijn. De regérende emir hangt te veel af van de groote schechs; onder de groote familie *Schehab* worden altoos nog anderen gevonden, die ook verstand en dapperheid bezitten en regéren willen; daar zullen altijd twee voornaame partijën in de natië zijn, zij mogen *Kaisi en Jemini*, of *Dsjümbelati* en *Jesbeki* genoemd worden; en daarom zullen de Drusen gestadig onlusten onder zig zelven hebben, of ook tégen de Turksche paschas in het veld liggen.

EINDE VAN HET TWEEDE DEEL.

TER BOEKDRUKKERIJE

VAN

JOANNES JOSEPH BESSELING,

IN UTRECHT.

